DICȚIONAR de PSIHOLOGIE

Coordonator :
URSULA ŞCHIOPU

DICȚIONAR ENCICLOPEDIC
DE
PSIHOLOGIE

Coordonare

Ursula Șchiopu

Autori

Tinca Crețu
Rodica Demetrescu
Mihai Golu
George Ionescu
Cătălin Mamali
Pavel Mureșan
Adrian Neculau
Grigore Nicola
Petre Pufan
Ursula Șchiopu
Stela Teodorescu
Emil Verza

Secretariat

Aurel Taflan
Dorin Carantină

Editura Babel
București

Coperta
Daniel NICOLESCU
Redactor coordonator
Gabriel-Florin MATEI

Imagine: Giorgio de Chirico, *Visul poetului,* 1914

Abrevieri

Tinca Crețu (T.C.)
Rodica Demetrescu (R.D.)
Mihai Golu (M.G.)
George Ionescu (G.I.)
Cătălin Mamali (C.M.)
Pavel Mureșan (P.M.)
Adrian Neculau (A.N.)
Grigore Nicola (G.N.)
Petre Pufan (P.P.)
Ursula Șchiopu (U.Ș)
Stela Teodorescu (S. T.)
Emil Verza (E.V.)

© Editura Babel, 1997
Toate drepturile rezervate Editurii Babel

ISBN 973–48–1027–8

PREFAȚĂ

Dezvoltarea oricărei științe traversează etape care se caracterizează prin constituirea unor teoreme și paradigme de bază, confruntări ale acestora cu teze, ipoteze, fapte de observație etc. Concomitent are loc trecerea prin etape de interes mai mare pentru unele probleme, consolidarea unor concepte ce constituie osatura de bază a științei. Din acest punct de vedere psihologia a parcurs o lungă etapă de dezvoltare în mentalitatea comună și în înțelepciunea practică a comunităților sociale, concomitent cu o profundă implicație în filosofie și medicină (psihofiziologia organelor de simț și psihopatologia). Încărcarea ei mitologică este de asemenea cunoscută pentru perioada de îndepărtat început. La sfîrșitul veacului trecut a avut loc constituirea primelor laboratoare de psihologie: W. James (1875) mai cu seamă și W. Wundt la Leipzig (1879), fapt ce a conturat statutul psihologiei ca știință experimentală. În măsura în care s-au dezvoltat cercetări, experimente și tehnici psihologice a avut loc și apropierea psihologiei de viața concretă, lărgindu-se caracteristicile ei de știință aplicativă. Domeniile și specificul problemelor psihologiei au devenit mai atotcuprinzătoare, mai fluide, mai ales la limitele de interferență cu științele medicale și cu cele social-economice etc.

Au fost parcurse perioade de studiere intensă a palierului senzorial uman, începînd chiar cu studiile efectuate de către H.L.F. von Helmholtz (1821-1894), W. Weber (1804-1891), T. Fechner (1801-1887) și în laboratorul lui W. Wundt (1879), în laboratoarele înființate de străluciți elevi colaboratori și continuatori ai acestuia în diferite părți ale lumii, inclusiv în spațiul nostru geografic și cultural (Eduard Grüber, 1893-1894).

La începutul secolului al XX-lea s-au conturat interese deosebite pentru problemele inteligenței datorită lucrărilor lui A. Binet și revistei *L'Année Psychologique* (continuată de Binet în 1887). S-au realizat strategii tot mai complicate de experimentări concrete (naturale), care au dus la observații și legități importante ca de pildă cele privind memoria și uitarea (H. Ebbinghaus, 1850-1909) și apoi studii asupra inteligenței datorate lucrărilor lui A. Binet (1856-1911) și T. Simon (1873-1961). Problemele inteligenței au rămas ca și cele ale învățării de mare interes și au fost continuate de E. Claparède (1870-1940) și apoi de J. Piaget (1896-1981). Nu putem ignora din această enumerare succintă cercetările legate de Q.I. (cotienul de inteligență), cercetări derivate din optica vîrstei mentale. Q.I.-ul a fost legat întîi de numele lui W. Stern (1863-1945), apoi de cel al lui H. Piéron (1881-1964) și de cel al lui D. Wechsler (1896), dar și de lucrările unor psihologi cunoscuți ca J.P. Guilford sau De Bono.

Dinspre o altă direcție s-a dezvoltat teoria tipologiei temperamentale ca expresie a psihologiei diferențiale: R. Le R. Senne, Heymans (1857-1930), E.D. Wiersma, E. Kretschmer (1857-1930), W.H. Sheldon (1889-1977), I.P. Pavlov (1849-1936), K.G. Jung (1875-1961), G. Allport (1897-1967) etc.

Behaviorismul ca și neobehaviorismul au stimulat cercetările legate de comportamente, de relația S-R și de problemele învățării. Reflexele condiționate puse în evidență de către I.P. Pavlov au devenit unități de măsură în învățarea comportamentală. Din altă direcție s-a dezvoltat teoria aptitudinilor stimulată de teoria analizei factoriale (chiar dacă factorii nu sînt egali cu aptitudinile). C.E. Spearman (1863-1945), L.L. Thurstone (1887-1955) și mai ales E.L. Thorndike (1874-1944) sînt implicați în această orientare a psihologiei spre problemele aptitudinilor, ce au deschis și ele problemele tipologiei diferențiale umane. În acest context s-a dezvoltat psihologia aplicată, selecția profesională și domeniile psihologiei muncii.

Structuralismul, gestaltismul, freudismul, teoria cîmpului dezvoltată de Kurt Lewin (sau teoria topologică) au contribuit la diversificarea foarte mare a problemelor psihologiei. R.T.S. a creat psihologiei noi cîmpuri de solicitări. La intersecția procesului muncii cu medicina au apărut problemele bolilor profesionale, ale oboselii și ale tulburărilor psihice ca factori importanți în generarea accidentelor de muncă și implicit în problematica productivității muncii și a programului social. Psiho-somatica s-a dezvoltat și pe zonele de interdependență medico-psihologice. Pe de altă parte, freudismul și neofreudismul au creat în psihologie o modificare de optică, un fel de umanizare a portretului omului și o modernizare lărgită a interogațiilor psihice. Inconștientul cu impulsurile sale și subconștientul, cenzurile conștiinței, existența complexelor (mai ales de intrusiune) marcante încă din copilăria timpurie au împins preocupările psihologiei spre zonele erotismului și ale rolului acestuia în viața omului. S-a amplificat în acest context interesul pentru verticalitatea structurii psihicului și a rezervelor impulsionale ce animă conduitele. Cercetările lui Alfred Adler (1870-1937) privind rolul complexelor de inferioritate și de superioritate au atras atenția asupra capacităților de asumare de roluri și statute sociale, iar studiile lui Karl Gustav Jung care au acordat libidoului funcții mai importante energetice, nu exclusiv sexuale, au dezvoltat teoria arhetipală ca substrat avînd inconștientul colectiv cu compoziția sa complexă, au stimulat dezvoltarea cercetărilor privind problemele identității și ale subidentităților și structurile Sinelui și ale Eului.

Dezvoltarea psihodiagnozei a făcut pași repezi. A urmat dezvoltarea psihoterapiilor și diversificarea relativ foarte mare a acestora. Concomitent s-au dezvoltat ramuri noi ale psihologiei ca psihologia economică, pedagogică, politică etc.

Au apărut și teorii noi cum sînt: teoria constructelor personale, teoria atribuțională, cele privind învățarea socială, proxemica, teoria sistemică.

Dezvoltarea tot mai accelerată a R.T.S., a industrializării din diferite țări, nevoia de inteligență și competențe pentru creșterea productivității muncii și a progresului vieții sociale, dezvoltarea electronicii și a microelectronicii au dus la dezvoltarea de tehnici de psihodiagnoză (mai ales în profesiile cu risc de accidentare) dar și la dezvoltarea selecției profesionale și a orientării profesionale, sub incidența aptitudinilor pregnante și a ideii de creștere a eficienței și productivității umane. Progrese din toate domeniile au creat o nouă mentalitate, o nouă viziune a spațiului și a timpului, o amplă revoluționare a profesiunilor și o mai mare creștere a cerințelor și ofertelor sociale. S-au dezvoltat profunde schimbări de mentalitate în toate domeniile vieții sociale. Însuși procesul dezvoltării fizice umane a suferit unele modificări. Revoluția socială a repus democrația în drepturile oamenilor și a sfărîmat cenzurile opresante ale statelor totalitare din Europa. Este mai clară ca oricînd ideea că toate transformările legate de societate sînt făcute de om, care suportă efectele de reflux ale acestor transformări. Toate drumurile duc spre om și spre potențialitățile sale reale. Tot ce este reacție și compoziție a trăirilor sale are o oarecare transparență, ceea ce crește gradul de modificare a reacțiilor și justifică, ajută, perfecționează metodele de psihoterapie.

După 1960 marile capitole ale psihologiei s-au reconstituit. Au apărut tratate de sinteză privind *Psihologia aplicată* (H. Piéron). *Psihologia experimentală* (P. Fraisse și J. Piaget) sau *Tratatul* lui M. Reuchelin și altele. În România au apărut cursuri universitare, tratate, studii de specialitate ce sînt enumerate în această lucrare. S-au dezvoltat și ramificat tehnicile de investigație, de psihodiagnostic și de psihoterapie (C. Bontilă, I.M. Nestor, C. Zahirnic, I. Holban, A. Cosmovici), psihologi din laboratoarele din transporturi, din cele de pe lîngă clinici, de pe lîngă catedrele de psihologie ale universităților din țară și cei din Institutul de Psihologie al Academiei și cel de Pedagogie au lucrat intens în acest domeniu. Au apărut lucrări vaste de psihodiagnoză: Ursula Șchiopu, 1970, 1976, M. Roșca, 1972, Al. Roșca, 1975, s-au conturat noi tehnici psihoterapeutice și preocupări pentru validarea testelor existente. S-au dezvoltat laboratoarele în numeroase ramuri ale psihologiei.

În elaborarea acestei lucrări s-au consultat numeroase dicționare sau enciclopedii de specialitate și tratate. În cele ce urmează vom prezenta o clasificare a categoriilor de termeni incluși în acest dicționar enciclopedic. În acest sens lucrarea cuprinde:

1. Termeni de specialitate cu accepție bine cristalizată, precum cei de dezvoltare, vîrstă, psihic, percepție, senzație, afectivitate, memorie, limbaj, gîndire, personalitate, creativitate, afectivitate etc. Acestor termeni precum și altora ca atitudini, aptitudini etc. (de bază, în psihologie) li s-a acordat un spațiu mai larg.

2. Termeni de accepție generală legați de diferite ramuri ale psihologiei și problemele la care se referă și pe care le dezvoltă.

3. Termeni de accepție generală legați de anumite școli psihologice care au generat teorii interesante (Piaget consideră conceptul de adaptare ca fiind asimilare și acordare, alți psihologi se referă la adaptare ca implicînd cîștigarea de roluri și statute sociale. Situații similare au termenii de parapsihologie, teorie topologică, proxemică, teoria teritorialității insicht, a percepției, libido, educație, ustanovka, transparență, transpătrundere, baraj psihic etc.).

4. Termeni folosiți de psihologi ai căror ipoteze, deși discutabile, au contribuit intens la dezvoltarea terminologiei de expert în psihologie. În această categorie ar fi termenii de tensiune psihică, impulsuri, pulsiuni, complexe, avitaminoză afectivă, constructe personale etc.

5. Termeni cu accepții diferite: creativitate (peste 100 definiții după F. W. Taylor), inteligență (peste 60 accepții după unii autori, 120 de celule în modelul intelectual elaborat de J. P. Guilford).

6. Termeni cu accepțiuni diferite în psihologia naivă și în cea a experților. Astfel ar fi termenul de interes care în psihologia naivă se referă la implicațiile personale de profit, pe cînd în psihologia experților exprimă o formă de proiectare predilectă în investigație în care există acroșeuri relativ durabile. Tot din această categorie fac parte termenii motivație, aptitudine, atitudine, factor etc.

7. Termeni aflați în situații critice mai ales de absorbție în psihologia experților. Astfel sînt termenii de voință și cel de atenție (termeni ce lipsesc din unele manuale moderne) fiind implicați în capitolele privind motivațiile, reacțiile condiționate, instinctele, conduitele raționale etc.

8. Termeni ce denumesc tehnici și aparatură implicate în psihodiagnostic.

9. Termeni referitori la tehnicile de psihoterapie și nomenclatorul lor explicativ.

10. Termeni legați de tehnicile psihopedagogice și stimulative.

11. Termeni clasificatori, inclusiv clasificările acestora. În această categorie domină tematici legate de handicapații de diferite tipuri și grade, inclusiv tehnicile de ameliorare și protejare a acestora.

12. Termeni ce se referă la diferite curente psihologice și ipotezele pe care le exprimă și dezvoltă, ideile rezistente preluate ca și cele perisabile ale acestora.

13. Fișe biografice ale unor psihologi de mare importanță pentru dezvoltarea psihologiei și a ramurilor sale. Se vor prezenta și lucrările mai reprezentative ale acestor autori. Dacă sînt reprezentanți ai unor curente ale psihologiei fișa biografică va menționa doar acest fapt, curentul respectiv fiind prezentat la punctele 3 și 4. Fișele bibliografice se vor referi la psihologi din toate țările despre care s-au putut obține informații dat fiind că cei vizați sînt în toate cazurile fie cei mai reprezentativi psihologi din țara respectivă, fie cei ce au dezvoltat primele cursuri, laboratoare, reviste sau institute de cercetări din țările respective.

14. Fișe bibliografice referitoare la viața, studiile, personalitatea unor importanți psihologi români. Totuși pentru contribuția adusă de unii autori români cărora nu li s-a întocmit fișă de autor s-au făcut semnalări referitoare la problemele în care aceștia au efectuat investigații interesante. În acest dicționar enciclopedic au fost consemnați autorii români ce au elaborat cel puțin trei cărți de specialitate și minimum 80 de articole și studii de specialitate. În această categorie se găsesc și cîțiva autori străini.

Desigur s-ar putea face o clasificare a terminologiei psihologice prezentă în toate dicționarele și enciclopediile de psihologie din punctul de vedere al provenienței de domeniu. Mulți termeni utilizați de psihologi provin din biologie, fizică, teoria informației, cibernetică etc. Concomitent cu terminologia, domenii foarte variate au acordat psihologiei modalități tangente de abordare a problemelor (teoria sistemică, cibernetică etc.)

Teoria gîndirii, dezvoltată de J. Piaget și B. Inhelder a fost influențată de teoria grupelor de quaternitate și de logica propozițiilor. J. Tanner a aplicat teoria matematică a jocului în problemele percepției, iar J. Bruner în cele ale gîndirii. În același sens W. Köhler și gestaltiștii au conceput teoria gestaltului în termeni de cîmp electromagnetic. Sociometria operează în spiritul teoriei grafelor.

Lucrarea de față se extinde asupra domeniilor divers dezvoltate ale psihologiei generale, ale psihologiei dezvoltării (vîrstele umane), psihologiei pedagogice și educaționale, psihologiei sociale, organizaționale și economice, psihologiei muncii, ale psihologiei ergonomice, industriale, ale psihofiziologiei, psihologiei genetice, psihologiei medicale, defectologiei, psihopatologiei, psihodiagnozei și psihoterapiei, ale istoriei psihologiei și ciberneticii psihologice, asupra psihologiei aplicate etc.

În activitatea coordonare, autorii au fost atenți mai ales la trei aspecte:

1. Să subordoneze activitatea analitică cerută de lucrare coerenței de concepție. Acest fapt creează lucrării structură și a avut la bază însăși activitatea de triere a terminologiei, valorificarea ipotezelor plauzibile etc.

2. Comunicarea unei cît mai mari cantități de informație modernă care circulă și se folosește în activitatea curentă din diferite laboratoare și reviste de specialitate mai reprezentative dintre cele peste 1400 care circulă în schimburile internaționale.

3. Evocarea lucrărilor mai importante românești dă dicționarului o anumită identitate.

Dicționarul enciclopedic de psihologie în forma sa actuală are ca punct de plecare o lucrare în trei volume litografiată, apărută la tipografia Universității din București (1417 p.). Lucrarea a fost alcătuită între anii 1973 și 1976 în colaborare cu studenții români și străini și cu membrii catedrei. Între timp în 1978 a apărut *Dicționarul de psihologie* semnat de P. Popescu-Neveanu, lucrare importantă prin accentele puse pe psihologia generală, prin tratarea modernă a terminologiei și prin maniera personală de abordare a unor termeni și a cîtorva aspecte particulare ale psihologiei din Estul Europei. Dicționarul ce apare acum a ținut seama de lucrarea citată. Alte lucrări ce au apărut au fost *Dicționarul de psihologie socială* (1980) și *Dicționarul de pedagogie* (1978). Primul, excelent prin selectivitatea și ancorarea în specialitate, iar al doilea prin extensia spre util și funcționalitate, au fost consultate de asemenea. Datorăm desigur ceva mai mult dicționarului de psihologie socială care ne-a pus problema unor mai clare cercetări cu privire la unii termeni. La acestea se adaugă peste 20 de dicționare de proveniență americană, franceză, germană și rusă. Întrucît în forma de început a acestei lucrări a existat un volum foarte inegal de muncă a autorilor care au elaborat *Dicționarul enciclopedic de psihologie* ce a apărut în 1979 am simțit nevoia unei concentrări și a unor colaborări cu alte centre universitare, ca și dorința de a perfecționa structura, cantitatea de informații de specialitate și ponderea caracteristicilor incluse în termenii ramurilor psihologiei aplicate.

Datorăm desigur foarte mult marilor centre de psihologie din întreaga lume și pionierilor diferitelor ramuri ale psihologiei. Au fost dificile toate drumurile de descifrare științifică ale legităților activității psihice încorporate în comportamente, dar datoriile noastre față de solicitările, realizările, treptele de înălțare și dezvoltare și specificul psihologiei românești așteaptă de multă vreme autodescoperirea atentă a caracteristicilor ei.

Nu a fost ușor de echilibrat acest aspect al dicționarului.

În final am dorit ca prin acest dicționar enciclopedic de psihologie să facem cunoscute eforturile, realizările, dilemele și incompletitudinile psihologiei moderne, uriașul cîmp de probleme ce stau în fața psihologilor dar mai ales implicațiile deontologice ale științei despre om. Există un coeficient de schimbare foarte mare de mentalitate în grupurile sociale de pe diferite teritorii ale Pămîntului, există și un coeficient de unicitate a fiecărui om, o tensiune a rolurilor și statutelor sociale cu încărcătura lor de obligații. Psihologia a sesizat tendințele mari și mecanismele de reflux implicate în toate acestea și mai ales în procesul demiurgic al formării omului modern creator de valori și de progres, precum și responsabilitățile ce-i revin în acest proces complex și deloc linear.

Mulțumim pe această cale tuturor celor ce au contribuit la realizarea acestei lucrări, celor ce au făcut eforturi redacționale angajate în vederea apariției ei.

București, 1995
Ursula Șchiopu

Abrevieri generale

Asociația Internațională de psihologie aplicată	A.I.P.A.
Academie	Acad.
academician	acad.
Activitate nervoasă superioară	ANS.
Coeficient (cotien) de inteligență.	QI.
Electroencefalografie	EEG
Electrocardiografie	EKG
exemplu	ex.
foarte	f.
limba engleză	engl.
limba fracenză	fr.
limba germană	germ.
limba latină	lat.
limba greacă	gr.
născut	n.
Opere principale	Op. pr.
reflex condiționat	RC.
reflex necondiționat	RN.
reflex instrumental	RI.
reflex operant	RO.
Revoluție tehnico-științifică	RTS
subiect, persoană	S.
stimul	s.
sinonim	sin.
Sistem nervos central	SNC.
Universitate	Univ.
Uniunea internațională de psihologie științifică	IUPsys.
Vezi (trimitere)	v.

CLASICI AI PSIHOLOGIEI

Autor	Perioadă	OPERE PRINCIPALE	Anul apariției	Contribuție
René Descartes	1596-1650	*Le traité des passions de l'âme*	1649	Teoria sa despre interacționism, se centrează pe problemele rațiunii
		L'homme (postumă)	1662	Introduce conceptul de reflex
Thomas Hobbes	1588-1679	*Human nature*	1650	Conștiința ca epifenomen
		Leviathan	1651	Considerat de unii autori părintele psihologiei
John Locke	1632-1704	*Essay Concerning Human Understanding*	1690	Tabula rasa, calități primare și secundare, asociației Nihil est in inteletu quod non primos fuerit in sensu
George Berkeley	1685-1753	*New theory of Vision*	1709	Referiri la percepția spațială vizuală
		Principles of Human Knowledge	1710	Intelectual cu realitate unică: subiectivism complet
Christian baron von Wolff	1679-1754	*Psychologia Rationalis*	1734	Folosește pentru prima dată termenul psihologie într-un titlu de carte. Psihologia facultăților mentale sistematice
David Hartley	1705-1757	*Observation on Man*	1739	Bazele fiziologice ale asociațiilor; atomist fizic
David Hume	1711-1776	*Treatise on Human Nature*	1739	Face distincția între impresii și idei; empirism; asociații libere și controlate
Etienne Bonnot de Condillac	1715-1780	*Traité des sensations*	1754	Senzualism complet
Franz Anton Mesmer	1734-1815	*Mémoire sur la découverte du magnétisme animal*	1779	„Curele sau tratamentele mesmerice". Elemente de parapsihologie

Autor	Perioadă	OPERE PRINCIPALE	Anul apariției	Contribuție
Philippe Pinel	1745-1826	*Traité médico-philosophique d'aliénation mentale*	1801	Teorie empirică despre tulburările mentale
Franz Joseph și Gall Johann Christian Spurzheim	1758-1828 și 1776-1832	*Recherches sur le systéme nerveux*	1809	Argumente pentru frenologie
Johann Friedrich Herbart	1776-1841	*Lehrbuch zur Psychologie*	1816	„Aperceptive mass"; psihologia ca știință
Thomas Brown	1778-1820	*Human Mind*	1820	Legile secundare ale asociației
Jan Evangelista Ritter von Purkinje (Purkyne)	1787-1869	*Beobachtungen und Versuche zur Physiologie des Sinne*	1823	Fenomenologia vederii James Mill
James Mill	1773-1836	*Analysis of thr Phenomena of the Human Mind*	1929	„Mecanismele mentale"
Pierre Jean Marie Flourens	1794-1867	*Recherches expérimentales sur les propriétés et sur les fonctions du systéme nerveux*	1824	Argumente împotriva localizării precise a funcțiilor creierului
Ernst Heinrich Weber	1795-1878	*Tastsinn und Gemeingefühl*	1846	Legea pragurilor senzoriale
Johannes Peter Müller	1801-1858	*Handbuch der Physiologie des Menschenn*	1834-1840	Doctrina energiei nervoase specifice

Autor	Perioadă	OPERE PRINCIPALE	Anul apariției	Contribuție
John Stuart Mill	1806-1873	*System of Logic*	1843	
		Examination of Sir William Hamilton's Philosophie	1869	„Chimia mentală"
Sir William Hamilton	1788-1856	*Discussions Philosophyque*	1829	Conceptul de integrare cromatică
Alexander Bain	1818-1903	*The Senses and the Intellect*	1855	
		The Emotions and the Will	1859	
Charles Robert Darwin	1809-1882	*Origin of the Species by Means of Natural Selection*	1837	
Charles Robert Darwin	1809-1882	*Descent of Man and Selection in Relation to Sex*	1871	
		Expression of Emotions in Man and Animals	1872	
		Biographical Sketch of an Infant	1877	
Gustav Theodor Fechner	1801-1887	*Elemente des Psychophysik*	1860	Stabilește legea psihofizică
		Vorschule der Aesthetik	1876	Întemeiază estetica experimentală ca știință
Ivan Mihailovici Secenov	1829-1905	*Reflexele creierului*	1863	Reflexologia cerebrală

Autor	Perioadă	OPERE PRINCIPALE	Anul apariției	Contribuție
Hermann Ludwig Ferdinand von Helmholtz	1821-1894	*Handbuch der physiologischen optik*	1856-1866	Teoria clasică asupra vederii
		Die Lehre von den Tonempfindungen	1863	Teoria clasică asupra auzului
Sir Francis Galton	1822-1911	*Heredirary Genius its Laws and Consequences*	1869	Unul din întemeietorii biometriei
		Ingnires into Human Faculty	1883	A introdus psihometria (metoda testelor) și analiza statistică în psihologie
Sir Edward Brunett Tylor	1832-1917	*Primitive culture*	1871	Înființează antropologia culturală ca domeniu de studiu
Wilhelm Wundt	1832-1920	*Grundzuge der physiologischen Psychologie*	1873-1874	Fundamentele psihologiei fiziologice. Întemeietorul psihologiei experimentale
		Grundriss der Psychologie	1896	Fundamentele pihologiei
		Volkerpsychologie	1900-1920	Psihologia popoarelor
Ewalt Hering	1834-1918	*Zur lehre vom Lichtsinne*	1872	Dezvoltarea teoriei vederii cromatice
Eduard von Hartmann	1842-1906	*Philosophie des Unbewussten*	1869	Filozofia inconștientului
Franz Brentano	1838-1917	*Psychologie vom empirischen Standpunkte*	1874	Psihologia actului
Thierry Wilhelm Preyer	1841-1897	*Die Seele des Kindes*	1882	Intelectul copiilor

Autor	Perioadă	OPERE PRINCIPALE	Anul apariției	Contribuție
George John Romanes	1848-1894	*Animal intelligence*	1882	Metoda anecdotei
Carl Stumpf	1848-1936	*Tonpsychologie*	1883-1889	Inițiază psihologia muzicală
Hermann Ebbinghaus	1850-1909	*Über das Gedachtnis*	1885	Experimente clasice asupra învățării și uitării
John Lubbock	1834-1913	*On the senses, Instincts and Intelligence of Animals*	1888	Delimitări și combinații între instinct și inteligență
Gabriel de Tarde	1843-1904	*Les lois de l'imitation*	1890	Imitația ca bază pentru grupurile sociale
William James	1842-1910	*Principies of Psychology* *Varietes of Religions Experience*	1890-1920	Unul din cele mai importante tratate de psihologie
Oswald Külpe	1862-1915	*Grundriss der Psychologie*	1893	Prezentare strict factuală
Alfred Binet	1857-1911	*Introduction à la psychologie*	1894	Părintele testelor de inteligență
Gustave Le Bon	1841-1931	*La psychologie des foules*	1894	Conceptul de „crowd mind”
Conwy Lloyd Morgan	1852-1936	*An Introduction to Comparative Psychology*	1894	Pune bazele unui nou domeniu al psihologiei comparative
Hendrik Zwaardemaker	1857-1930	*Die Physiologie des Geruchs*	1895	Teorie clasică asupra olfacției
Sigmund Freud	1856-1939	*Die Traumdeutung*	1900	Teorie clasică asupra interpretării viselor
Edward Bradford Titchener	1867-1927	*Experimental Psychology*	1901-1905	Validează valoarea cercetării experimentale
Sir Charles Sherrington	1857-1952	*Integrative Action of the nervous system*	1906	Dezvoltă conceptul de sinapsă

Autor	Perioadă	OPERE PRINCIPALE	Anul apariției	Contribuție
Pierre Janet	1859-1947	*Les accidents mentaux des hystériques*	1907	A precizat conceptul de disociere psihică
William McDougal	1871-1938	*Introduction to Social Psychology*	1908	Pune bazele noului domeniu al psihologiei sociale
Nicolae Vaschide	1874-1907	*Essai sur la psychologie de main*	1909	Extinde și diversifică domeniile psihologiei.
		Le sommeil et les rêves	1911	
Ivan Petrovici Pavlov	1849-1936	*Prelegeri despre activitatea emisferelor cerebrale*	1927	Descoperă reflexul condiționat și legile organizării activității nervoase superioare deschizînd o nouă cale în cercetarea experimentală a creierului, în explicarea comportamentului animalelor și a psihicului uman. Premiul Nobel pentru fiziologie și medicină (1904)
Karl Spencer Lashley	1890-1958	*Brain mechanism and intelligence; a Quantitative study of Injuries to the brain*	1929	A fundamentat modelul reprezentării difuze (echipotențiale) a funcțiilor psihice în cortexul cerebral
Constantin Rădulescu-Motru	1868-1957	*Problemele psihologiei*	1898	Teoria personalismului energetic.
		Curs de psihologie	1923	
		Vocația	1932	

Autor	Perioadă	OPERE PRINCIPALE	Anul apariției	Contribuție
Jacob Levy Moreno	1892-1975	*The theater of spontaneity: an introduction in psychodrama*	1947	Fondatorul sociometriei
		Psychodrama	1946 1959 (două vol.)	
		Gruppen psychotherapie und Psychodrama, Einleitung in die Theorie und Praxis	1959	
Ștefan Odobleja	1902-1987	*Psychologie consonantiste*	1938	Fondatorul ciberneticii generale și psihologice
Jean Piaget	1896-1981	*La psychologie de l'intelligence*	1947	Creatorul psihologiei și epistemologiei genetice
		Introduction à l'épistémologie génétique	1950	
		Traité de psychologie expérimentale (în colab. cu P. Fraisse)	1963-1965	
		Biologie et connaissance	1967	
		Épistémologie des sciences de l'homme	1972	

Autor	Perioadă	OPERE PRINCIPALE	Anul apariției	Contribuție
Mihai Ralea	1896-1964	*Ipoteze și precizări în știința sufletului*	1926	Psihologia umanistă
		Psihologia și viața	1938	Teoria amînării
		Explicarea omului	1948	Condiționarea socială a senzațiilor și a emoțiilor
		Scrieri din trecut" (3 vol.)	1957-1958	Problema inconștientului
		Istoria psihologiei (în colab. cu C. I. Botez)	1958	
		Introducere în psihologia socială (în colab. cu Tr. Herseni)	1968	
Gheorghe Zapan	1897-1976	*Teoria orientării și selecționării profesionale*	1930	Teoria orientării și selecției profesionale
		Teoria sistemelor psihofizice, expusă în ipoteza cîmpurilor somatice neomogene	1935	Teoria relativității sistemelor psihofizice
		Introducere în știința organizării și a criticei	1941	Creatorul taxiologiei și promotorul științei conducerii.

Autor	Perioadă	OPERE PRINCIPALE	Anul apariției	Contribuție
Gheorghe Zapan	1897-1976	*Legea intensității stabilită pe baza teoriei ionice a excitației*	1956	Teoria factorilor de progres
		Stereotipul dinamic la om	1957	Cibernetica sistemelor evolutive calitative
		Metoda aprecierii obiective a personalității	1957	Teoria negentropiei taxiologice
		Cibernetica activităților umane dezvoltată și expusă pe baza principiilor de organizare a sistemelor dinamice corticale, cu modelare psihologică și matematică și cu aplicații	1964	Cibernetica psihologică și pedgogică
		Sistemul temperamental și diagnosticarea lui	1974	Modelarea matematică și psihologică a profesiunilor și activităților

(U.Ş)

ISTORICUL PSIHOLOGIEI EXPERIMENTALE

An	Eveniment	Autor	Loc	Observații
1452-1519	Primele observații asupra atitudinilor și mișcărilor omului.	Leonardo da Vinci	Italia	
1564-1642	Preocupare pentru problemele oboselii	Galileo Galilei	Italia	
1663-1707	Au fost formulate cele dintîi instrucțiuni privitoare la organizarea activităților în fabricile de armament și arsenalele de artilerie de către inginerul militar și mareșal al Franței, Vauban.	Sébastien le Prestre de Vauban	Franța	1707
sec. XVIII	Au fost studiate: desfășurarea muncilor grele, izvorul energiei umane, relațiile dintre cantitatea de oxigen consumată și munca efectuată și alte probleme ce privesc relațiile om-muncă	Bernoulli – matematician, Coulomb – fizician, Carnot – fizician, Antoine Laurent de Lavoisier – chimist	Franța	
1795	Maskelyne, directorul observatorului astronomic din Greenwich a concediat pe asistentul său Kinebrooke pentru că acesta nota cu o anumită întîrziere, întotdeauna aceeași, trecerea unei stele la meridian. Incidentul a condus la descoperirea „ecuației personale".		Anglia	În realitate era vorba de o perioadă de latență la om și care avea valori diferite la cei doi.
1821	Dupin a expus concepția sa, actuală și azi, asupra gradului de participare a factorului uman în muncă.	Charles Dupin		

An	Eveniment	Autor	Loc	Observații
1822	Bassel studiază fenomenul observat de Maskelyne, ajungînd la concluzia că perioada de latență variază de la individ la individ, ceea ce înseamnă ipoteza unei „ecuații personale". El pune astfel bazele psihometriei.	Bassel		
1834	Apare lucrarea *De tactu* – legitatea dependenței diferențierii senzoriale de valoarea relativă a intensității stimulilor exprimată în raportul $\frac{\Delta x}{x} = ct$	Ernst Heinrich Weber		
1843	Apare revista *Les Annales médico-psychologiques*		Paris	
1860	Apare prima lucrare de psihologie experimentală „Elemente der Psychophysik". Stabilește legea psihofizică: intensitatea senzației crește proporțional cu logaritmul intensității stimulului: $S=c \log I+C$; (c și C = constante). Se verifică mai ales pentru registrul intensităților medii ale stimulilor.	Gustav Theodor Fechner		Este precedată de două studii scurte (1858-1859). Este prima lucrare de psihologie experimentală constituind data nașterii acestei științe.
1871	Sînt examinate graficele percepției culorilor la mecanicii de la calea ferată de către Holmgren, care propune să se țină seama de ele la angajarea personalului feroviar.	Holmgren	Suedia	
1872	Se pare că chiar înainte de înființarea Lab. de psih. experim. al lui Wundt (1879) exista în 1872 la Harvard un mic Lab. de psih. al lui W. James. (Pare să fie primul Lab. de psih.).			
1878-1879	Primul laborator oficial de psihologie experimentală din lume.	Wilhelm Wundt	Leipzig	C. Rădulescu-Motru și Fl. Ștefănescu Goangă au fost elevii lui Wundt
1879	Al doilea laborator de psihologie experimentală din lume.	G. E. Müller	Göttingen	
1880	Studii efectuate asupra mișcărilor omului.	E. J. Marey	Paris	1882

An	Eveniment	Autor	Loc	Observații
1882	Se înființează „Societatea pentru cercetarea psihică”	F.W. Meyers H. Sidgwick O.Ladge	Londra	
1883	Primul laborator de psihologie experimentală înființat la Universitatea John Hopkins.	G. Stanley Hall	Baltimore S.U.A.	
1884	Apare *L'année Psychologique*	Beaunis	Franța	ulterior Binet prezintă prima versiune a testului de inteligență
	Primul laborator de psihologie experimentală din Marea Britanie.	sir Francis Galton	Londra	
	Primul laborator de psihologie experimentală din Italia.	Giuseppe Sergi	Roma	
1885	S-a înființat *British Psychological Society*.		Londra	
	S-a înființat *Moskovskoe Psyhologhii Obscestvo*.		Moscova	
1886	Laboratorul de psihologie experimentală.	H. Ebbinghaus	Berlin	
1886	S-a înființat primul laborator de psihologie pe lîngă Univ. Kazan	V. M. Bechterev	Rusia	
1887	Apare *American Journal of Psychology*.	G. St. Hall	S.U.A.	
1888	Laborator de psihologie experimentală.	Angelo Mosso	Torino	
	Laborator de psihologie experimentală	Martins	Bonn	
1889	Primul Congres de psihologie fiziologică. Primul laborator de psihologie experimentală din Franța.	Beaunis	Paris	Apoi al lui Binet.
	Apare *Voprosî psihologhii*.	Grot	Rusia	
	Laborator de psihologie experimentală.	Alfred Binet	Paris	

An	Eveniment	Autor	Loc	Observații
1890	Teoria despre curba de lucru și oboseală.	F. Kraepelin	Germania	
	Apare *Zeischrift für Psychologie und Physiologie der Sinnenorgane.*	H. Ebbinghaus și A. König	Germania	
	Încep cercetările asupra organizării muncii într-o oțelărie la Midvale Steel Company (SUA). Apoi H. Ford și H. H. Fayol.	F. W. Taylor	S.U.A.	
1890	S-a folosit pentru prima dată cuvîntul „test".	J. M. Cattell	S.U.A.	
1892	Se înființează *Asociația psihologilor americani.*			
	Al II-lea Congres de psihologie americană		Londra	La această dată fuseseră ținute 21 congrese internaționale de psihologie generală și 18 congrese internaționale de psihologie aplicată.
1893	Existau 16 laboratoare de psihologie		S.U.A.	După datele lui Henri Wallon.
1894	Apare *Le Travail Humain.*		Paris	
	Apare *Psychological Review.*	J. M. Cattell și J. M. Keen Baldwin	S.U.A.	
1896	Primul institut de psihologie experimentală din lume.	F. Hillebrand	Innsbruck Austria	
	Al III-lea Congres de psihologie.		München	
	Apare revista *Obozrenie Psihiatrii, Nevrologhii Experimentalnoi Psihologhii.*		Moscova	
1901	Se înființează *Societatea fraceză de psihologie.*		Paris	
1903	Se înființează *Societatea germană*		Germania	

An	Eveniment	Autor	Loc	Observații
1904	Apare *Journal de psychologie normale et pathologique.*	P. Janet și G. Dumas	Paris	
	Apare *The British Journal of Psychology.*	Warel, Rives, Myers, Bartlett	Londra	
	Apare lucrarea *Technique de psichologie experimentale.*	N. Vaschide E. Toulouse H. Pierot	Paris	
1905	Apare *Revista de Psicologia*	A. Ferrari	Florența	
1907	Se înființează Institutul de Psihoneurologie.	V.M.Bechterev	St. Petersburg	
1908	Primul congres de psihanaliză.		Salzburg Austria	
1909	Apare primul periodic de psihanaliză: *Jahrbuch für psychopatologische und psychonalitische Forschungen.*	S. Freud	Viena	
1910	Organizarea unui Institut de Psihologie	G. I. Celpanov	Moscova	
1911	Apare lucrarea *The Principles of Scientific Management.*	F. W. Taylor	S.U.A.	
1912	Se înființează *Societatea britanică de psihologie.*		Marea Britanie	
1916	Apare *Journal of Experimental Psychology.*		S.U.A.	
	Apare lucrarea *Today and Tomorow*	S. Crowter H. Ford		
	Apare *Administrative industrielle générale* – Bulletin de la société d'ind. minière.	H. Fayol	Paris	
1917	Apare *Journal of Applied Psychology.*		S.U.A.	
1920	Se înființează *Asociația internațională de psihotehnică.*	E. Claparède	Liège Blegia	
	Apare *Chinese Journal of Psychology.*		China	
1923	Apare *Japanese Journal of Psychology.*		Japonia	
	Apare *Australian Journal of Psychology and Physiology.*		Australia	

An	**Eveniment**	**Autor**	**Loc**	**Observații**
1927	Începuturile psihologiei sociale a muncii. Inițierea cercetărilor grupului Harvard la atelierele Harthworne care aparțin de Western Electric Company.	Elton Mayo și colaboratori.		
1929	După datele lui Garvey existau în S.U.A. peste 100 de laboratoare de psihologie.		S.U.A.	
1931	Apare *Revista de psihologie experimentală și practică.*	C. Rădulescu Motru	București	
1934	Se înființează *Societatea română de cercetări psihologice.*	C. Rădulescu Motru și I. M. Nestor	București	
	Se înființează *Asociația japoneză de psihologie aplicată.*		Japonia	
1937	Se înființează *Asociația americană de psihologie aplicată.*		S.U.A.	
1951	Se înființează *Uniunea Internațională de științe psihologice* care cuprinde 43 de societăți naționale.		Stockholm	
	Se înființează *Sociedad Interamericana de Psicologia.*		Ciudad de Mexico	
1961	Se înființează *Asociația internațională de ergonomie*			
1970	Se constituie American Psychoterapies Association (APA). Reunește psihoterapeuți și practicieni		SUA	Are în atenție profesionalizarea psihoterapeuților și stabilirea unui cod deontologic
1982	Se constitue Academia Internațională de Cibernetică Generală „Ștefan Odobleja" (Academy „Odobleja").	Iosif Constantin Drăgan	Are sediul în Elveția. În România are filiale la București și Lugoj	Obiective: Dezvoltarea ciberneticii generale ca știință a științelor pentru progresul cunoașterii comune în mileniul viitor

(U.Ș)

ISTORICUL PSIHOLOGIEI EXPERIMENTALE ÎN ROMÂNIA

An	Eveniment	Autor	Loc	Observații
1811-1891	În coloanele revistei *Contemporanul* se susține necesitatea detașării psihologiei de filosofie și întemeierea ei pe baza științei experimentale și fiziologia sistemului nervos.	Sofia Nădejde și alții		
1892	Apare lucrearea *Introducere la psihofizică* a cărui autor se situează pe poziții deterministe	Șt. C. Miclăilescu		
1893	E. Grüber ține primul curs de psihologie experimentală din România la Universitatea din Iași.	Eduard Grüber	Iași	El continuă pînă în 1895 cînd moare prematur.
	Se înființează primul laborator de psihologie experimentală din România.	Eduard Grüber	Iași	
1895	Take Ionescu, Ministrul Instrucțiunii Publice îl invită pe A. Binet pentru a ține lecții la Univ. din București.			N. Vaschide pleacă în Franța la propunerea lui Binet.
1906	Se înființează laboratorul de psihologie experimentală.	C. Rădulescu Motru	Univ. București	
1921	Se înființează laboratorul de psihologie experimentală la Universitatea din Cluj	F. Ștefănescu Goangă	Univ. Cluj	
1922	Se înființează primul institut de psihologie din România: *Institutul de psihologie experimentală, comparată și aplicată.*	F. Ștefănescu Goangă	Univ. Cluj	
1931	Apare *Revista de psihologie experimentală și practică.*	C. Rădulescu Motru	București	

An	Eveniment	Autor	Loc	Observații
1934	Se înființează *Societatea română de cercetări psihologice.*	C. Rădulescu Motru și I. M. Nestor	București	
	Apar *Analele de psihologie.*	C. Rădulescu Motru și I. M. Nestor	București	
1937	Apare *Jurnal de psihotehnică*	I. M. Nestor	București	
1938	Apare *Revista de psihologie*	Fl. Ștefănescu Goangă	Cluj	
1939	Se înființează *Institutul Psihotehnic militar* (1939-1940)	Lt. col. C. Atanasiu	București	
1955	Apare *Revista de psihologie.*	M. Ralea	București	
1956	Ia ființă *Institutul de psihologie al Academiei R.S. România.*	M. Ralea	București	
1963	Apare lucrarea *Tratat de psihologie experimentală* sub red. Prof. A. Roșca	A. Roșca	București	
1964	Se înființează *Asociația psihologilor din R.S. România*	M. Ralea	București	
1978	Institutul de psihologie al Academiei de Științe Social-Politice se unește cu Institutul de Științe Pedagogice.		București	
1982	Își încetează activitatea Institutul de cercetări pedagogice și psihologice		București	
1990	Reînființarea *Institutului de Psihologie*		București	Paul Popescu-Neveanu director
1990	Reînființarea secțiilor de psihologie la universitățile din București, Cluj-Napoca și Iași		București, Cluj-Napoca, Iași	
1990	Înființarea secțiilor de psihopedagogie specială la universitățile din București și Iași și reînființarea celei de la Univ. din Cluj-Napoca		București, Cluj-Napoca, Iași	

An	Eveniment	Autor	Loc	Observații
1991	Se înființează Institutul Național pentru Recuperare și Educație specială a Persoanelor Handicapate		București	Emil Verza director
1993	Înființarea unor universități particulare care au și profil – Psihologie – Pedagogie		București, Iași, Cuj-Napoca	

ORIGINEA ȘI EVOLUȚIA CONCEPTULUI „PSIHOLOGIE"

(Apud F. H. LAPOINTE, 1973)

Anul	Autorul	Lucrarea
cca. 1520	Marko Marulic (1450-1524)	*Psychologia de Ratione Animae.*
1540	Philipp Melanchthon Schwarzerd (1497-1560)	*Academical lectures*
1575	Johannes Thomas Freiginis	*Catalogus Locorum Communium Prefixed to his Ciceronianus*
1590	Rudolf Goeckel (1547-1628)	*Psychologia, hoc est, de Hominis' Perfectione*
1594	Otto Casmann (1562-1607)	*Psychologia Anthropologica Sive Animae Humanae Doctrins*
1596	R. Goeckel	*De Praecipuis Materiis Psychologicis*
1597	R. Goeckel	*Authores Varii de Psychologia*
1696	Leibniz	*Opuscules et fragments inedits de Leibniz*
1732	Christian baron von Wolff (1679-1754)	*Psychologia Empirica*
1734	Christian baron von Wolff	*Psychologia Rationalis*
1749	David Hartley	*Observation on Man*

Anul	Autorul	Lucrarea
1754	Charles Bonnet	*Essai de Psychologie*
cca. 1760	D. Diderot	Articolul „Psychologie” in *Dictionnaire raisonné des sciences, arts et métiers*
1776	George Campbell	*Philosophy of Rhetoric*
1781	Immanuel Kant	*Critica Rațiunii Pure*
1786	Immanuel Kant	*Metaphysische Anfangsgrunde des Naturwissenschaft*
1790	Dr. Beattie	*Elements of Moral Science*
1791	E. G. E. Schmid	*Empirische Psychologie*
1796	C. A. Fleming	*Lehrbuch der Allgemeine Empirische Psychologie*
1802	F. W. Snell	*Empirische Psychologie*
1804	Tiedermann	*Handbuch der Psychologie*
1808	F. A. Carrns	*Geschichte der Psychologie*
1812	Maine de Biran	*Essai sur les fondements de la psychologie*
1814	L. H. Jakob	*Grundriss der Empirische Psychologie*
1816	Johann Friedrich Herbart	*Lehrbuch der Psychologie*
1817	Samuel Taylor Coleridge	*Biographia Literaria*
1824-1825	Johann Friedrich Herbart	*Psychologie als Wissenschaft, neue gegründet suf Erfahrung, Metaphysik und Mathematik*
1832	Beneke	*Lehrbuch der Psychologie*
1835	H. Arens	*Cours de Psychologie*
1836	sir William Hamilton	*Lectures on Metaphysics and Logic*
1839	Bantain	*Psychologie Expérimentale*
1840	Rauch	*Psychology, or a View of the Human Soul including Anthropology*
1842	Schmucker	*Psychology, Elements of New System of Mental Philosophy*

Anul	Autorul	Lucrarea
1843	John Stuart Mill	*System of Logic*
1845	Feuchtersleben	*Medical Psychology*
1848	Laurens Perseus Hickock	*Empirical Psychology*
1850	A. Debay	*Psychologie Nouvelle*
1855	Herbert Spencer	*Principles of Psychology*

(U.Ș)

BIBLIOGRAFIE

1. BATRO ANTONIE M., *Dictionnaire d'épistémologie génétique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1966.

2. BOGDAN A., CHELCEA S., GOLU M., MAMALI C., PÎNZARU P., *Dicționar de Psihologie Socială*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1981.

3. CORSINI RAYMOND J., *Encyclopedia of Psychology*, Ed. Jon Wiley and Sons Limited, England, 1984.

4. DREVER A., (ed.) *The Encyclopedia of mental health*, New-York, ed. Franklin Wats, 1963.

5. DEUTSH A., (ed.) *The Encyclopedia of mental health*, New-York, ed. Franklin Wats, 1963.

6. FRAISSE P., PIAGET, J., *Traité de Psychologie Expérimentale*, Presses Universitaires de France, Paris, 1963 (9 vol.).

7. GOLDENSON ROBERT, M., *The Encyclopedia of human behavior*, Garden City, New York Doubleday & Comp., INNC, 1970 (2 vol).

8. GRIMAL PIERRE, *Dictionnaire des Biographies*, Paris, Presses Universitaires de France, 1958. (2 vol.).

9. HARRIMAN L., PHILIP, *Handbook of Psychological Terms*, Liettlefield Adams & Co, Tortwa, New Jersey, 1969.

10. PIERON HENRI, *Vocabulaire de la Psychologie*, Paris, Presses Universitaires de France, 1957.

11. PIERON HENRI, *Traité de Psychologie Appliquée*, Paris, Presses Universitaires de France, 1960, (3 vol.). 12. POPESCU NEVEANU P., *Dicționar de Psihologie*, Ed Albatros, București, 1978.

12. POPESCU NEVEANU P., *Dicționar de Psihologie*, Ed. Albatros, București, 1978.

13. RIDEAUDEAUX FRANÇOIS, JEAN FELLER, MICHEL et FRANÇOISE GAUGUELIN, *La Psychologie moderne de A à Z*, Centre d'Etude et de promotion de la lecture, 1967.

14. RALEA M., BOTEZ C.I., *Istoria Psihologiei*, Ed. Academiei, București, 1958.

15. ȘCHIOPU URSULA, (coord.) *Dicționar enciclopedic de Psihologie*, București, T.U.B., 1979. (3 vol.).

16. ȘCHIOPU URSULA, VERZA EMIL, *Psihologia vîrstelor*, București, E.D.P., 1981.

17.NORBERT SILLAMY, *Dictionnaire de Psychologie*, Paris, Larousse, 1965.

18. NORBERT SILLAMY (coord.) *Dictionnaire Enciclopédique de Psychologie*, Paris, Ed. Bordas, 1980. (2 vol.).

DOMENII

Psihologia animală
Psihologia aplicată
Psihologia artei
Biopsihologie
Psihologie cibernetică
Psihologie comparată
Psihologia copilului
Defectologie (Psihopedagogie specială)
Psihodiagnoză
Psihologie experimentală
Psihologie economică
Psihologie generală
Istoria psihologiei
Psihologia muncii
Psihologie judiciară
Psihologie medicală
Psihologie militară
Statistică psihologică (psihometrie)
Psihopatologie
Psihopedagogie
Psihoterapii
Psihologie socială
Sexologie
Psihologia vîrstelor
Parapsihologie

A

ABANDON (engl. abandonment, fr. abandon, germ. Verlassenheit). ♦ Stare situațională psihică de părăsire de către o persoană apropiată. Poate determina un disconfort psihic intens și poate afecta toate structurile psihice ale personalității. Cînd este de mică intensitate se poate exprima prin neliniște, decepții, regres, insecuritate, de către cel abandonat și de lipsă de interes și de afecțiune de către cel ce abandonează. A. are o latură moral psihologică (afectivă mai ales), una legală și una materială și se referă la a. privind copiii, bătrînii din familie și divorțul. ♦ Cînd o persoană este abandonată de alta, dar compensatoriu există altele care moderează sentimentul de a., acesta devine parțial. A. total se manifestă în cazul copiilor părăsiți, pierduți, sau al celor cărora le-au murit unul sau amîndoi părinții (orfanii). Se mai numește și *abandonism* (Ch. Odier, 1947, J. Guex, 1950). ♦ În literatura de specialitate există numeroase studii privind a. timpuriu al copilului de către mamă – Rutter (1949), R. Spitz, (1951), Bowlby (1951), Ainsworth (1961), Dupasquier (1981) etc. ♦ O separare mai mult de o lună produce la un copil de șapte luni depresiuni puternice și tulburări de dezvoltare psihică ce se realizează în trei faze (R. Spitz). În prima fază (cîteva zile) apar tulburări de somn, scădere a tonusului muscular și o creștere a acroșeurilor afective față de persoanele din jur. În a doua fază apar frecvente tulburări gastrice, refuzuri alimentare, uneori pneumonii. Copiii devin apatici, somnolenți, cu priviri vagi, în cea de a treia fază. ♦ Integrarea copiilor în casele de copii constituie cazuri de semiabandon. Dacă sînt înfiați de timpuriu și li se creează confort psihic efectele de a. dispar. La puberi și adolescenți a. are efecte foarte puternice, creează dezorganizarea echilibrului afectiv, crește agresivitatea, negativismul, sentimentul de apartenență fiind puternic dezagregat. Unii autori vorbesc de constituirea unei mentalități de a. (N. Sillamy, 1980). La adulți ruptura sentimentală, moartea soțului sau a soției, înstrăinarea dintre ei, devalorizarea unuia sau a altuia, neasistența, neatenția creează grade și situații de a. sau de semiabandon. A. din neglijență este un semiabandon ce poate avea consecințe uneori mai grave decît a. complet deoarece prezența persoanei ce abandonează prin „neglijență" nu permite substituiri, dimpotrivă creează o tensiune și o frustrație permanentă, precum și o teamă de pierdere greu de suportat. La oamenii vîrstnici se manifestă a. legat de denuclearizarea familiei (prin plecarea copiilor din familie ori căsătorii ce-i distanțează de familie). ♦ Mai există și pierderea (prin deces sau mutări în alte orașe) a prietenilor, cunoștințelor apropiate, dar mai ales ieșirea din roluri și statute sociale trăite cu interes și abnegație. ♦ Situațiile de a. ce se reglementează prin legislația de protecție a copiilor, femeilor și bătrînilor (care nu mai au pe nimeni și nici venituri) constituie domeniul psihologiei handicapaților, prin deprivare afectivă.

♦ **A.** se referă și la acte de conduită (considerate delincvente), ca fuga de acasă repetată a copiilor minori (vagabondajul), pentru că aceasta duce la delincvență minoră prin crearea de circumstanțe de cerșetorie, furt, înșelăciune, minciună etc. Tot în acest domeniu juridic-psihologic se află și unele categorii de divorțuri. ♦ **A.** duce în unele cazuri la instalarea de boli psihotice și chiar la sinucideri, în funcție de intensitatea, semnificațiile psihice afective ale celui abandonat față de cel ce abandonează (U.Ș.)

ABASIE (engl. abasia, fr. abasie, germ. Abasie). ♦ Incapacitatea de a merge. În cazul **a.** mersul poate fi total sau parțial afectat, fără să fie vorba de vre-o formă de lezare prin accidente sau dereglări funcționale determinabile, ci datorită unor conflicte psihice. Nu sînt afectate nici sensibilitatea, nici forța musculară, nici alte caracteristici implicate în funcționalitățile picioarelor. Se exprimă cu mai mare frecvență la persoanele isterice sau isteroide, dar uneori și în alte maladii nervoase. Adesea este afectat și echilibrul în poziție verticală (astezie) ceea ce înseamnă că persoana respectivă nu-și poate menține echilibrul decît cu foarte mari eforturi și pentru un timp foarte restrîns. Ca paralizie isterică, **a.** se manifestă mai mult la femei. Există cazuri de **a.** și la persoanele ce și-au pierdut statutul social sau cel economic în mod dramatic. Sînt interesante studiile lui H. F. Ellenberger (1968) asupra **a.** (E.V.)

ABATERE MEDIE v. DISTRIBUȚIE

ABERAȚIE (engl. aberration, fr. aberration, germ. Aberration). ♦ Termenul se referă la diferitele forme de anomalii. De asemenea prin **a.** se înțelege forme de manifestări stranii, neobișnuite ale funcționalității normale comportamentale sau de a reacționa. Prin acest termen se exprimă în mod curent orice reacție ce este altfel decît aceea a psihicului și a organismului intact și a structurilor fizice, biologice, fiziologice și psihologice, specifice normalității. Există ca atare numeroase forme de **a.**, cele mai studiate fiind **a.** cromozomiale, cele cromatice și cele mentale. **A.** cromatice se referă la refractarea neegală a luminii specifice pentru culori. Acest fapt determină constituirea unor percepții defectuoase (v. CULOARE). Și **a.** mentale au caracteristici de distorsiune a funcționalității mentale. Folosirea termenului se referă la toate formele de caracteristici distorsionate ale inteligenței. (U.Ș.)

ABERAȚIE CROMOZOMIALĂ (engl. chromosomic aberation, fr. aberration chromosomique, germ. Chromosomen Aberration) ♦ Anomalie implicată în structurile ereditare ce privește fie numărul de cromozomi, fie aranjamentul lor structural sau ambele situații în diferite proporții. Are efecte foarte grave. Aspectele mai semnificative ale **a.c.** au fost descoperite și studiate de către J. Legeune și R. Turpin (1959). Au fost studiate cu interes mai ales formele de constituții cromozomiene tip XXY (sindromul Klinefelter) și formele XO (sindromul Turner). Studiul acestora a stimulat cercetările de inginerie genetică și au dus la o complexă centrare pe constituția cromozomiană. În acest context s-a precizat faptul că omul posedă 46 cromozomi (purtători de ereditate) dintrecare 44 sînt autonomi și doi sexuali (la femei notația se face XX, iar la bărbați XY). J. H. Tyjo și A. Levan (1959) au depistat un mare număr de **a.c.** potențiale, denumite ulterior autonome (ca în trisomie 21) sau ganosome (ca în sindroamele Klinefelter și Turner), dar și **a.c.** ce provoacă afectări anatomice (morfologice). În 1963 J. Lejeune și colab. le-au descris pe cele mai multe. S-au contorizat apoi unele malformații congenitale (hermafrodismul, mongoloismul, maladia numită „țipătul pisicii", trisomia etc. J. Nielsen (1969) a considerat că există probabil o legătură între unele **a.c.** și delincvență. În 1977 J. Gronche și C. Turleau au alcătuit un atlas al **a.c.** ca maladii, după ce în 1973 A. Taylor a studiat **a.c.** în deficiențele mentale. (E.V.)

ABILITATE (engl. ability, fr. habileté, germ. Geschickicheit). ◆ Pricepere, îndemînare, dibăcie, iscusință (sinonim, în vorbirea curentă aptitudine, capacitate, prin extensie de sens). Sensul operațional se referă la activități dobîndite ce permit realizarea cu mare rapiditate, precizie, facilitate, eficiență cantitativă și calitativă cu un consum redus de energie nervoasă și psihică a unor activități (Ph. E. Vernon). **A.** este prezentă în activități manuale, de muncă, de autoservire, de satisfacere a ciclicității trebuințelor, dar și în activitățile sportive, artistice, intelectuale, ideatice, culturale, ce se corelează cu inteligența generală și cu ingeniozitatea. Spre deosebire de aptitudini **a.** este produsul activității și învățării. Multe **a.** sînt incluse în obiectivele programelor educative școlare. Se consideră că în gîndire sînt angajate patru categorii de **a.**: **a.** de extragere de note esențiale și definitorii din fenomene, **a.** de clasificare verbală, **a.** de memorare a formelor și **a.** de identificare a formelor. Pentru fiecare palier de vîrstă și de activitate se evocă și se studiază **a.** speciale. La copii se formează **a.** de autoservire civilizată, de conduită diferențiată situațional. La puberi și adolescenți se dezvoltă **a.** legate de activități intelectuale și manuale complexe. La tineri și la diferite vîrste adulte se formează și se dezvoltă **a.** profesionale, ale vieții proprii și ale familiei, iar la vîrstele de după retragerea din muncă se formează structuri de **a.** legate de nivelul și stilul de viață nou și caracteristic. ◆ Există o mare categorie de **a.** implicate în comportarea acceptată social, legată de rolurile și statutele sociale, dar și de comportarea în grupurile mici, în relațiile sociale oficiale, în cele familiale, în conservarea de tradiții etc. ◆ Diferitele categorii de performanțe ce presupun prezența **a.** permit calcularea corelațiilor și a analizei factoriale deduse din acestea (fapt important pentru studiul caracteristicilor personalității). În cazul analizei factoriale se poate considera că nu se determină aptitudini decît în măsura în care acestea se exprimă. **A.** manuale implicate în numeroase profesii pot fi de mare finețe și precizie și sînt solicitate începînd cu cele muzicale, instrumentale și sfîrșind cu cele din industria textilă, electronică și din activitățile artizanale. (U.Ș.)

ABISALĂ (Psihologia ~) v. FREUD, ADLER, JUNG și NEOFREUDIENII

ABRAHAM, Karl (1877-1925), psihanalist și psihiatru german. L-a cunoscut pe S. Freud în 1907, devenind adeptul acestuia. În 1910 a creat Societatea psihanalitică din Berlin și a fondat o școală freudiană. L-au interesat mai ales problemele de demență precoce, manifestările maniaco-depresive – psihozele. Au apărut opere complete, inclusiv în limba franceză (1965). (S.T.)

ABREACȚIE (engl. abreaction, fr. abréaction, germ. Abreakzion). ◆ Termen introdus în psihologie de J. Breuer și S. Freud. Constituie reapariția în conștiință a unor stări emotive și a unor reprezentări a căror prezență a fost în suspensie (reacții de apărare blocate cu privire la conduite consumate, verbale sau emoționale etc.) ◆ Ele fac parte, în genere, din experiența traumatizantă originară sau timpurie care acționează latent „abisal" asupra comportamentului. Se pot manifesta la copii în jocuri, iar la adulți în cazul situațiilor de alcoolizare intensă. Prin **a.** are loc un fenomen de descărcare de tensiune psihică. Se manifestă ca reacții intense explozive de mînie sau de opoziție, în situații relativ neînsemnate. (U.Ș.)

ABSENȚĂ (ABSENTEISM) (engl. absence, wanting, missing, fr. absence, germ. Absenz, Abwesenheit) ◆ Neparticipare activă și conștient-responsabilă la o situație ce implică un grad de obligativitate. ◆ Semiabsența se exprimă prin distragerea, neatenția acordată activității respective. În ultima aserțiune **a.** poate fi provocată de lipsa de interes, plictiseală, neatenție. Omul poate fi prezent unde nu este și absent unde este. La copii **a.** poate fi extrem de frecventă (de zeci de ori într-o zi), situație pentru care M. Eridmann (1912) a creat termenul de *picnolepsie*. ♦ Denumire dată celor mai subtile forme de atac epileptic (W. Mayer Gross și colab., 1969) cu un debut și sfîrșit brusc de suprimare a cunoștinței pentru o durată de 2-15 secunde ♦ **A.** reprezintă neparticiparea fizică la orarul zilei de muncă, ori la orarul școlar, la o situație de interrelație, convocare, colaborare socială. De obicei se evaluează ca motivată sau nemotivată. **A.** nemotivată se interpretează ca o slăbire a atașamentului și a integrării, identificării cu obiectivele și aspirațiile grupului. ♦ **A.** asumată de grupuri productive aduce prejudicii întreprinderilor sau instituțiilor și constituie absenteismul. Acesta poate fi o atitudine protestatară conștientă sau neconștientizată. Grevele sînt forme protestatare de **a.** (pot fi economice sau politice). ♦ Absenteismul în întreprinderi reprezintă relația dintre numărul de zile de lucru specifice unei perioade date și numărul de zile absente (motivat și nemotivat). Absenteismul este accentuat la tineri, mai ales la tinerele fete și femei, după 22 ani (mai ales la cele cu copii mici). Este în schimb mai redus la persoanele cu munci de răspundere sau la persoanele cu simțul datoriei foarte dezvoltat. După 35 de ani acesta scade. Există o componentă discretă de absenteism și în cazul condițiilor de boală ca și al celor obișnuite. S-a constatat o relație pozitivă între moralul personalului muncitor și procentul de absenteism al acestuia. Scăderea sa este evidentă în cazul amenajării locului de muncă, al îmbunătățirii salariilor, transporturilor și locuințelor, al creării de grădinițe și alte servicii sociale, dar și în cazul promovării corecte, al atmosferei democratice netensionate de încredere și respect la locul de muncă. O altă formă de absenteism este cel electoral, refuzul de a participa la vot sau votul alb. (C.M.)

ABSTINENȚĂ (engl. abstinence, fr. abstinence, germ. Abstinenz) ♦ Reținere, înfrînare, deprivare intenționată de la tentații de diferite feluri, chiar de la cele legate de satisfacerea trebuințelor primare (alimentație, viață sexuală etc.) sau reținerea de la satisfacerea unor plăceri sau obiceiuri dobîndite (fumat, băuturi alcoolice etc.). **A.** este validă doar în cazul în care tentația este mare (nu e vorba de patologizarea trebuințelor) și presupune voință. Se atribuie persoanelor echilibrate și austere care sînt dominate de dorința reglementării propriilor trebuințe. **A.** poate fi electivă sau generalizată. În acest din urmă caz, **a.** se exprimă ca o trăsătură centrală de personalitate. Abstinentul evită de obicei excesele de tot felul din considerente morale, etice sau de autoperfecționare. Formele de **a.** diferă la cei ce au suferit de pe urma abuzului, față de cei care nu au trecut prin dependența creată de abuzuri. Există și forme de **a.** alimentare, de zgîrcenie, autoflagelare, deculpabilizare (posturile), sadism etc. (U.Ș.)

ABSTRACTIZARE (engl. abstraction, fr. abstraction, germ. Abstraktion) ♦ Proces (operație) al gîndirii prin care se extrag și se rețin însușirile sau datele esențiale ale obiectelor, fenomenelor și situațiilor, ca și ale semnificațiilor din contextul altor însușiri și relații. Există o **a.** *pozitivă* (reliefarea și reținerea însușirilor esențiale definitorii pentru o clasă de obiecte sau fenomene) și una *negativă* (omiterea, lăsarea deoparte a unor însușiri neesențiale de mare eterogenitate – E.N. Kabanova-Meller) **A.** poate fi: *analitică*, în care punctul de plecare îl reprezintă acțiunea subiectului cu obiectul (J. Piaget), *constructivă* (în care esențialul constă în organizarea informației în sisteme succesive sau simultane). Pe de altă parte există **a.** *simplă* (de la concret la abstract) și *complexă* (de la abstract la un abstract mai înalt

– „abstracții ale abstracțiilor", după G.S. Kostiuc). Ca operație a gîndirii **a.** este strîns legată de generalizare, care presupune extinderea însușirilor extrase dintr-o categorie întreagă de obiecte și fenomene. La acestea se adaugă **a.** *reflexivă* în care se realizează asociații foarte eterogene. **A.** a fost studiată în raport cu cunoștințele, cu operațiile inverse ale multiplicării logice, cu simbolurile, cu formele succesive ale cauzalității (mai ales în cercetările de epistemologie genetică). Prin aceste cercetări s-a evidențiat faptul că **a.** nu constă doar din extragerea a ceea ce este esențial, ci și din adăugarea de dimensiuni noi analizei obiectelor și fenomenelor. Cercetările pe acest plan au evidențiat fenomenul de **a.** *reflectantă*, prin care se exprimă modul în care un nivel superior al unui semnal, simbol, fenomen, reflectă microconcentrat nivelurile inferioare. Ca sens aceasta este inversă **a.** *multiplicării logice*, prin care se realizează deducții analitice. În sfîrșit **a.** *simplificată* este de maximă concentrare, direcționată pe condițiile situaționale. ♦ **A.** este produs al gîndirii, rezultat al proceselor mai sus amintite și al prelucrării logice de idei, ipoteze, relații. Cuceririle **a.** reprezintă un salt în cunoaștere, în același timp și o limitare a ei, deoarece nu rămîne posibilitatea reflectării obiectului în multitudinea determinărilor sale concrete, observabile. ♦ **A.** este atribut al noțiunilor cărora nu le corespunde o reprezentare sau însușiri complete ale obiectelor. (U.Ș.)

ABSTRACT TEST ♦ Test proiectiv și de interpretare de picturi abstracte (elaborat de N.N. Draculides în 1958). Conține imagini de tablouri nonfigurative, semifigurative și ambigue. Nu se utilizează la copii sau la persoanele cu intelect de limită. Include și aspecte de personalitate și afectivitate. Se interpretează asemănător testului T.A.T. Deoarece are o tematică mai adevărată compozițional decît T.A.T., se consideră că ar avea o mai mare sensibilitate discriminativă, – o marjă proiectivă mai largă de interpretare – fapt pentru care solicită o mai îndelungată pregătire a celor care folosesc acest test. (prescurtat A.D.I.T.) (U.Ș.)

ABSURDITATE (engl. absurdity, fr. absurdité, germ. Widersinning) ♦ Raportată la normalitatea și convenționalitatea logică și lingvistică **a.** reprezintă o situație ce contrazice așteptările convenționale. Filosofia existențialistă a creat o optică ontologică a **a.** Există și un sentiment al **a.** **A.** se manifestă în diferite conduite patologice sub forma sa de inadvertență logică. Este prezentă ca sentiment în stările exacerbate de angoasă. Psihanaliza decodifică **a.** din substanța viselor și a situațiilor pe care le cuprind, structurile tensionate, complexele și suferințele psihice reale. ♦ Testele de **a.** sînt verbale (se solicită depistarea de propoziții, idei, imagini sau cuvinte absurde în serii amestecate cu astfel de produse, ce cuprind umbre plasate nepotrivit, obiecte ce au torți sau capace în altă parte decît trebuie, cuvinte fără sens). Aceste feluri de teste pun în evidență capacitatea de a sesiza logic prezența **a.** Secvențe de itemi saturați în **a.** există în testul Binet-Simon, în testul René Gille etc. De asemenea există secvența **a.** în testul de inteligență (R.K.A.S.), elaborat de C. Zahirnic, Maria Gîrboveanu, Adriana Onofrei, Aurelia Turcu și colab. ♦ Sesizarea nonverbală a **a.** este mai dezvoltată la majoritatea copiilor de 10-11 ani. Copiii privesc **a.** ca o variantă a comicului, deoarece la copii realul nu este încă destul de coerent și limitele de accepție ale **a.** sînt mult mai largi ca la persoanele adulte. La handicapații mental **a.** este acceptată necondiționat. Adolescenții trăiesc și conștientizează atît **a.** ca expresie logică, cît și sentimentul de **a.** în cadrul crizei de originalitate. În adolescență **a.** se convertește în trăire impregnată de neliniște și uneori de tragism, repulsie etc. La vîrstele adulte

a. este sesizată ca indezirabilă, iar la vîrstele următoare este acceptată cu îngăduință. Există persoane convertite latent spre **a.** (E.V.)

ABULIE (engl. aboulia, fr. aboulie, germ. Abulia) ♦ Stare psihică în care ineficiența voinței face ca persoana să devină pasivă, cu privire chiar la satisfacerea trebuințelor vitale, cum sînt cele alimentare. Inactivitatea se manifestă în grade diferite începînd cu imposibilitatea de a lua decizii pînă la totala retragere în activitate, ca și cînd ar fi paralizată voința. Cînd **a.** este parțială persoana se simte incapabilă, vinovată de ineficiență și trăiește stări psihice dramatice privind incapacitatea pe care o traversează. **A.** se manifestă mai ales în cazuri de depresii, melancolie puternică, în psihonevroze și nevroze, în toxicomanii, alcoolism și mai ales în schizofrenii. Există și forme de **a.** sistematizate, ce se referă la anumite acte sau grupaje de acte. Cea mai gravă este **a.** generalizată, akinetică. Această împărțire în **a.** sistematizate, generalizate și localizate a fost făcută de P. Janet. Există și forme de **a.** provocate de superprotecționism, fie parental, fie din mediul educativ, care blochează inițiativele și creează trăiri specifice **a.** (E. V.)

ACCIDENT (engl. injury, accident, fr. accident, germ. Unfall). ♦ Eveniment neprevăzut, cu consecințe grave, provocat de neglijențe, neatenție, nerespectarea unor norme, reguli sau condiții nefaste, inevitabile, avînd loc pe neașteptate. În condițiile în care o persoană suportă un **a.** datorită altora sau datorită unor evenimente neprevăzute termenul de **a.** este utilizat mai mult în accepția de fenomen întîmplător, aleator. În cazul unor mari catastrofe (cutremure, inundații, incendii devastatoare) acest sens este și mai accentuat, încărcîndu-se cu ideea mistică de destin. **A.** produc daune materiale și corporale ca rănirea gravă, mutilarea, dar și lezări psihice cu rezonanțe adesea irecuperabile și chiar mortale. Cele mai multe **a.** se produc în stradă. Mortalitatea prin **a.** de circulație se află pe primele locurile în diferite țări, la concurență, de cele mai multe ori, cu bolile cardiace și cancerul. ♦ La subiecții tineri și la copii mortalitatea prin **a.** se află pe primul loc. Copiii pot face ușor **a.** din cauza neprevederii, neglijenței, a unei lipse de sesizare a consecințelor. La adolescenți **a.** se pot produce din cauza unei prea mari tentații a riscului. La adulți **a.** sînt numeroase datorită faptului că angajarea lor este mai diversificată și tensionată în numeroase activități de mare responsabilitate, iar atenția este la activitățile curente, mai de implicație. La persoanele în vîrstă **a.** se produc datorită unei mai lente reactivități în situații primejdioase și a unei mai mari derute și slăbiri a vigilității. ♦ O serie de studii psihologice au pus în evidență faptul că patru cincimi din **a.** de circulație și trei cincimi din cele de muncă se datorează nerespectării regulilor rutiere și de protecția muncii. Desigur unele profesii sau activități prezintă, prin practicarea lor, un risc mai mare decît altele. În cazul **a.** de circulație viteza excesivă stă pe primul loc deoarece creează un cadru special coordonării mișcărilor și solicită intens atenția care poate obosi. ♦ Un alt motiv al **a.** (mai ales de circulație rutieră, dar și în alte profesii ce se sprijină pe observații vizuale) îl constituie deteriorarea vederii, auzului, a mobilității spiritului de observație, deteriorarea coordonării rapide a mișcărilor complexe. ♦ Oboseala este de asemenea una din cauzele **a.** Ea acționează temporar (în oboseală timpul de reacție devine lung, uneori inegal). ♦ O altă cauză constă în ingerarea de alcool sau a unor substanțe medicamentoase care influențează concordanța dintre percepție și motricitate, fenomen sesizat încă de J. M. Lahy, dar și de S. Korngold, C. A. Drake (1975) și alții. La acestea se pot adăuga **a.** de muncă, neglijarea și lipsa de control a stării de funcționare a utilajelor, dezordinea și neglijențele de orice fel, lipsa prezenței de spirit, stările tensionale, grijile materiale, conflictele personale obsedante, lipsa de colaborare în echipă, tensiunile și coliziunile dintre membrii echipei sau dintre aceștia și responsabilul ei. Se pot adăuga condițiile de monotonie excesivă a muncii, intoxicațiile, bolile profesionale. Ergonomii și psihologii au făcut de la caz la caz ierarhii de motivații în această problemă. ♦ Așa cum există profesii de mai mare risc, există și persoane ce se consideră că au mai mari predispoziții spre risc. K. Marbe a enunțat în 1923 *legea recurenței* potrivit căreia studiul **a.** prezente permite prevederea viitoarelor **a.** ale persoanei în cauză, ceea ce a condus la ideea predispoziției spre **a.** E vorba de existența unor factori personali sau de caracteristici ale persoanei care constituie condiții favorabile producerii de **a.** doar în interrelație cu factori situaționali (noutatea sarcinii, absența sau superficialitatea privind instructajul în problemele securității muncii, lipsa de avertizori, absența unei formări profesionale adecvate). Toate acestea se referă la coeficientul de risc personal sau accidentabilitate. De altfel există persoane care într-o profesie de risc cum este aceea de șofer nu au avut nici un **a.** 5 sau 10 ani, pe cînd altele ajung la 9-10 **a.** de diferite grade de gravitate. Există un mare interes pentru evitarea **a.** și ameliorarea condițiilor de muncă, a circulației rutiere prin avertizoare, propagandă, publicitate, creșterea caracterului ergonomic al muncii, confortul, motivația pozitivă, pregătirea și reciclările, dar mai ales selecțiile de personal adecvat. Prin domeniul Human Engineering ca expresie a adaptării tehnologiilor (muncii) la om s-au efectuat și se efectuează reorganizări ale tehnologiilor la aparatele de bază ale automobilelor, tractoarelor, autobuzelor, avioanelor, ale navelor de toate felurile. S-a optimizat lizibilitatea cadranelor (acele indicatoare să nu acopere cifrele), așezarea lor într-o ordine legată de maxima posibilitate de a fi observate în ordinea de folosire. Și poziționarea butoanelor, manetelor s-a organizat la distanțe și în ordinea de folosire optimizată. S-au ameliorat scaunele, cabinele, formele de captare a informației, toate în vederea măririi confortului și securității. (P.P.)

ACOASMĂ v. HALUCINAȚIE

ACOMODARE (engl. accommodation, fr. accommodation, germ. Akkommodation) ♦ Termenul are o conotație mai largă și una mai restrînsă, particularizată. Conotația largă este legată de folosirea lui în vorbirea curentă în două direcții. Prima direcție se referă la adaptarea rapidă sau tensionată funcțională a capacităților implicate în adaptare (la o lumină ce-și schimbă intensitatea, la temperatură, la zgomote etc.), pentru a se stabili confortul la adaptarea în condiții schimbate. Astfel de forme de **a.** se exprimă în cazul schimbărilor sezoniere, nocturne și diurne, la ore ale zilei, de modificări meteorologice etc. Al doilea sens de conotație largă se referă la adaptarea la caracteristicile foarte diferite ale persoanelor cu care se stabilesc relații sociale circumstanțiale sau de durată. Există persoane ce pot să se acomodeze foarte repede și foarte bine, avînd o bună capacitate în această privință. Există însă și **a.** electivă ori tensionată. **A.** are caracteristici particularizate la diferite persoane. Dacă persoana în cauză este dominatoare sau impregnată de complexe, este timidă sau arogantă, **a.** sa va fi diferită în toate situațiile adaptative. Dacă o persoană posedă o adaptare socială bună va avea o **a.** rapidă și adecvată nu numai în mediul familial, școlar sau profesional ca mediu de apartenență, ci și în situații circumstanțiale. **A.** bună este dependentă și generată prin învățare, dar și prin intuiție, imitație etc. pe plan social. Și lecturile, filmele, teatrul contribuie la creșterea eficienței **a.** sociale. **A.** la modificările din mediu depinde mai mult de caracteristicile sănătății organismului și de autocălirea ce se realizează prin forme de educație pe aceste planuri. **A.** socială trebuie să țină seama și de un factor mai deosebit.

În fiecare grup social există standarde de conduite implicate în **a.** ce se exprimă ca stil al grupului. La copii există un stil de adaptare și **a.** diferit de cel al puberilor, care este încărcat de cerințe mai puternice de afirmare de sine și de nonconformism. La oamenii adulți aflați în diferite posturi de muncă, în ierarhia profesională, școlară, socială, politică etc, se dezvoltă întotdeauna o latură a **a.** ce privește ajustarea conduitelor la ansamblul statutelor sociale și ale identității. **A.** se ajustează și la statutul de sex și cel de vîrstă, dar și în funcție de „distanțele psihice" la care s-a referit E. Hull (distanțele: intimă, personală, oficială și publică). Sensul mai particularizat al termenului a fost pus în circulație de J. Piaget. Acesta a considerat că inteligența favorizează constituirea de scheme de **a.** care favorizează simbolizarea (din joc și din comunicare) în care există o foarte subtilă comutație și creație de invenție și adaptare spontană situațională și o foarte complexă convertire a experienței adaptive la condițiile mai subtil solicitante din mediul socio-cultural de existență. Există și **a.** afective, atitudinale, de interese etc. Complementară **a.** este *asimilarea*, în adaptare. (U.Ș.)

ACROFOBIE v. FOBIE, CECITATE CROMATICĂ

ACROMATOPSIE (CECITATE CROMATICĂ) (engl. achromatopsy, fr. acromatopsie, germ. Afarbenkekeit) (gr. a = lipsă, chroma = culoare, ofis = vedere) ♦ Lipsa de percepere vizuală a culorilor cu gradații privind nuanțe, unele culori sau mai multe, uneori toate. În ansamblu e vorba de un deficit perceptiv (senzorial), de o incapacitate de diferențiere vizuală. Pentru această categorie de deficiențe se dau și alte denumiri ca: *acromatie* (se folosește tot mai rar), *monocromatism*. **A.** propriu-zisă se caracterizează prin incapacitatea de a distinge culorile, prin absența perceperii tonalităților cromatice însoțită de obicei de o scăzută acuitate vizuală prin absența vederii foveana, ca și prin *nistagmus* și *nictalopie* (absența funcționalității conurilor retiniene). **A.** parțială (discromatopsie sau daltonism în sens larg) este incapacitatea de a percepe o anumită culoare sau incapacitatea de a o distinge de altele. **A.** totală a fost studiată de adepții teoriei vederii a lui Yung-Helholm, care au considerat că senzația de lumină ce favorizează percepția se constituie din trei reuniri cromatice. În cazul **a.** lipsește una. Cele trei implicații permit constituirea cîmpului cromatic. Lipsa uneia sau alteia dintre cele trei componente ale cîmpului cromatic (reducerea la două) duce la vederea dicromatică ce are trei forme; *protanopia* (cecitatea pentru roșu), cecitatea pentru verde și *tritanopia* (cecitatea pentru albastru). Se mai folosește termenul *acromazie*, referitor la capacitatea de a percepe numai anumite culori sau la scăderea sensibilității cromatice. (U.Ș.)

ACROMEGALIE (engl. acromegaly, fr. acromégalie, germ. Accromegalie) ♦ Maladie necongenitală caracterizată prin dezvoltarea (creșterea) exagerată a capului și a membrelor provocată de alterarea funcțională a părții anterioare a glandei pituitare (exces de hormoni somatotropi). Apariția bolii în etapele de creștere duce la gigantism (creștere excesivă staturală), iar la vîrstele adulte la creșterea extremităților (picioare, mîini, pomeți, nas, maxilar etc). Boala izbucnește mai des între 20-30 ani. Persoanele cu **a.** prezintă alterări mai puternice sau mai discrete de personalitate precum: lipsa de inițiativă, dificultăți de relaționare socială, lipsa de spontaneitate, instabilitate afectivă, anxietate; sînt egocentrice, greoaie în acțiuni și gîndire. Sinonim: boala „Pierre-Marie și Marinescu". (G.I.)

ACROMETRIHIE (engl., fr., germ., identic) ♦ Procesul de încărunțire a părului. ♦ Este un fenomen biologic ce se consideră ca atribut al bătrîneții, deși deseori părul cărunt poate apare precoce (chiar la 20 de ani). Uneori chiar copiii nou născuți au meșe albe. În îmbătrînirea fiziologică **a.** începe la tîmple. S-a pus în evidență un factor ereditar legat de **a.** Există însă o legătură mai puțin clarificată, dar mai complexă, între **a.** și viața emoțională. Persoanele cu episoade tensionale de viață au un ritm de **a.** accelerat în acele episoade. Mai mult decît atît: se cunosc numeroase cazuri în care un moment excesiv de încărcat emoțional provoacă încărunțire bruscă. Se consideră că substratul fenomenului constă în lipsa sau stoparea bruscă a pigmentului melanotonină secretat de glanda pineală. (U.S.)

ACT (engl. act, fr. acte, germ. Akt) (lat. actum = act, a acționa) ◆ **A.** este cea mai simplă unitate structural-funcțională din care sînt formate operațiile, acțiunile, întreaga activitate psihică și comportamentală. F. Brentano (1838-1917) a atras atenția asupra **a.** considerîndu-l supus intenționalității, prin care se depășește viziunea mecanicistă a conștiinței legată de asociaționism (*Psihologia din punct de vedere empiric*, 1874). **A.** sînt considerate ca avînd mecanisme variabile ca structură. Așa sînt **a.** reflexe, ce se compun din mișcări foarte bine determinate, cu o succesiune determinată cu regularitate în timp și spațiu (mersul de exemplu), fără a putea fi izolate în diferite împrejurări. P. Janet le considera ca avînd la bază suportul unor conduite psihice complexe, intenționate complexe (ca gestica verbală, operațiile de calcul, etc.). **A.** psihice ca reacții simple elementare psihice, care prin diferite reuniri de mai multe intenții diferite constituie reacții psihice complexe și conduite superioare. Acestea sunt de două feluri: **a.** *motorii* sau mișcări (scrisul printre altele, croșetatul, săpatul etc.) și **a.** *mentale* (socotitul, aplicarea de formule algebrice etc.). O altă categorie este a **a.** ratate, ce nu se implică normal în intenționalitate sau nu se produc, deși sînt solicitate. Așa sînt lapsusurile, uitarea locului în care a fost pus un obiect uzual, etc. **A.** ratate sînt și acele în care se scapă din mînă ceva și se sparge sau se pune mîna pe un obiect fierbinte, se bate un cui prea tare sau se greșește direcția bătăii lovindu-se mîna. Toate acestea constituie forme de compromis între o intenție conștientă și o dorință refulată în optica freudistă. S. Freud a făcut referiri la aceste categorii de **a.** în *Psychopthologie de la vie quotidienne* (1901), considerînd că se datorează intervenției bruște a inconștientului în timpul executării unui act supus intenționalității. Se mai pot adăuga la categoriile de **a.** și cele sociale (sculatul în picioare la intrarea unei personalități, strîngerea mîinii ca însemn de salut, bătutul din palme ca elogiere a unui spectacol). Aceste tipuri de **a.** sînt mai ales convenționale și fac parte din C. N. V. (comunicarea non-verbală) în expresia sa cea mai internaționalizată. J. Lacan (neofreudist) consideră că **a.** (mai ales cele ratate) sunt un discurs reușit, deoarece pun în evidență oboseala, timorarea sau debutul unei boli etc., deci au semnificații diagnostice. **A.** morbide ce ar fi implicate și în ultimul exemplu constituie o altă categorie de **a.** Se poate considera că **a.** sociale au toate variantele privind **a.** R. Linton (1945) vorbind despre acestea a considerat că au o natură subconștientă. Se pune întrebarea dacă **a.** antisociale constituie o categorie aparte, sau sînt **a.** sociale, poate ratate ori chiar patologice în anu-mite împrejurări. Psihosociologii au tendința de a considera că **a.** constituie domeniul sociologiei și aceasta cu atît mai mult cu cît funcționalismul (printre întemeietorii căruia în psihologie se află F. Brentano) le conferă intenționalitate și provenind din conștient, iar acesta este inundat de controlul socializării adaptative. Paradoxal unii psihosociologi le consideră de proveniență subconștientă. Din acest punct de vedere psihologia abisală are avantajul că vede cele trei instanțe (inconștient, subconștient și conștient) ca fiind complex implicate funcțional în orice reacție. J. Piaget s-a ocupat de problema genezei **a.** mentale și cu dezvoltarea celor morale, dar și alți autori ca de pildă L. Kohlberg, dar și H. Wallon. (U.Ș.)

ACTING-OUT (exprimare folosită în toate limbile de circulație, în mediile psihologice și psihoterapeutice). ♦ Termenul se referă la conduite inadaptate și neașteptate pe care le are un pacient în timpul tratamentelor psihoterapeutice. Se exprimă și ca tendință de a trăi conflicte, fantezii și acțiuni necontrolate. Se consideră că prin aceste feluri de *ieșiri* pacientul caută să scape de ele și să le facă mai puțin active. E vorba de conduite ce se datorează unor impulsuri sexuale sau agresive încărcate de tensiune și agresivități ce sînt provocate de acestea. Debarasarea de ele este adesea intensă și neașteptată. Astfel de reacții apar adeseori la tinerii delincvenți. În genere **a-o** au de cele mai multe ori efecte eliberatoare evidente. (E.V.)

ACT VOLUNTAR v. VOINȚĂ

ACTIVITATE PSIHICĂ (engl. activity, fr. activité, germ. Activitätigkeit) ♦ Concept fundamental care desemnează modul de existență și de realizare a funcțiilor psihice. S-a încercat o teorie generală a **a.p.** (T. Parsons, E. Shils, T. Kotarbinski, Gh. Zapan, *Cibernetica activităților umane*, M. Golu etc.). Acesta este sensul operațional al **a.p.** ♦ Într-un sens mai larg **a.p.** este relație sau raportul complex dintre persoana umană și mediu, relația în care prima realizează un consum energetic existențial cu finalitate adaptativă (mai ales la componența socio-culturală). Introspecționiștii s-au centrat pe individ considerînd **a.p.** interioară, subiectivă (nedeterminată din exterior), pe cînd behavioriștii au pledat pentru ignorarea componentei interioare. S.L. Rubinstein a considerat că **a.p.** este „o interacțiune a subiectului cu lumea, interacțiune în care se constituie atitudini", iar A.N. Leontiev a considerat că **a.p.** este un proces de relaționare a omului cu lumea, ce corespunde unor trebuințe specifice ale acestuia. ♦ Într-o accepție mai restrînsă **a.p.** constă din totalitatea manifestărilor de conduită exterioare și interioare ce duc la rezultate adaptative (P. Popescu-Neveanu). **A.p.** este produsă, determinată, de acțiunea mediului asupra persoanei, dar se răsfrînge asupra mediului producînd modificări ale dimensiunilor acestuia și deci ale condițiilor înseși de existență. ♦ **A.p.** este cadrul și mijlocul de existență și de formare ale proceselor și însușirilor psihice. **A.p.** are dimensiuni, forță, energie, mobilitate, profunzime, complexitate, ireversibilitate, ierarhizare, continuitate, emergență, direcție și stil. *Forța* și *energia* se exprimă pe diferite planuri, atît pe planul muncii, al învățării, al creației sau al activităților ludice, fie/sau în același timp pe cel al relațiilor – ori al disecării realității, al evenimentelor și interrelațiilor dintre ele (secundaritate) sau al trăirii și reacțiilor imediate mai mult sau mai puțin complexe (primaritate). *Ireversibilitatea* se datorează nerepetabilității totale a situațiilor și a scenariilor de viață (în procesele de gîndire este relevantă reversibilitatea ca o însușire psihică importantă a gîndirii). *Standardizarea* are la bază cerința de economisire a energiei psihice, iar *generativitatea* se datorează capacităților creative diferențiatoare (psihice) și influențează dezvoltarea ce creează unicitatea personalității implicate în **a.p.** Este activă și în domeniul investițiilor psihice. ♦ S-au făcut numeroase studii referitoare la caracteristicile psihice mai sus descrise, inclusiv asupra „sinelui" și a formelor sale de exprimare. Prin automatizare, sistematizare și ierarhizare a tuturor categoriilor de procese psihice acestea devin operații. Operațiile sînt mijloace de realizare ale unor probleme mentale și sînt dependente de învățare și activitate (ca exerciții). ♦ Preocuparea pentru identificarea unor tipuri generale de **a.p.** umane datează din Antichitate; în perioada psihologiei experimentale primele încercări în această direcție au aparținut lui O. Selz; ulterior au adus contribuții K. Dunker, Șt. Odobleja, S. Polya, J. S. Bruner, G.S. Altschuller, J.P. Guilford, M. Ralea, V. Pavelcu, C. Botez, P. Popescu-Neveanu, Al. Roșca etc. Se consideră că există patru categorii mai importante de **a.p.**: **a.** *involuntare* (instinctuale cu elemente de învățare), *voluntare* (încărcate de investiții psihice), *automatizate* conținînd experiență adaptativă standardizată și *inedite creatoare* (datorită inteligenței, creativității, aptitudinilor și intereselor). Descrierea întregii vieți psihice în termeni de **a.** a devenit consistentă în lucrările lui P. Janet (*L'automatisme psychologique*, 1889; *Les débuts de l'intéligence*, 1905 etc). Prin acestea și prin alte lucrări, obiectul psihologiei s-a extins incluzînd atît sfera inconștientului (S. Freud) cît și procesele mult mai complexe decît reflexele. ♦ În cadrul **a.p.** se pot delimita acțiuni. După efectul general asupra raportului om-univers, subiect-obiect se disting trei feluri de **a.p.** fundamentale: *învățare*, *muncă* și *joc* (activități ludice, inclusiv creație). Fiecare tip de **a.p.** ocupă succesiv un loc dominant în cele cinci mari perioade ale vieții: copilărie, adolescență, tinerețe, maturitate și bătrînețe (U. Șchiopu, 1963). ♦ Într-o accepțiune mai restrînsă **a.p.** înseamnă comportament corespunzător unei arii de probleme asemănătoare prin finalitatea lor (exemplu: **a.p.** artistică, **a.p.** didactică, **a.p.** sanitară etc.). În plan individual o acțiune nouă apare în cadrul alteia, dintr-o unitate structurală subordonată cînd obiectul acesteia capătă o importanță deosebită, țelul acțiunii devenind motiv al **a.p.** Aproape toate formele de **a.** se desfășoară în cicluri. Cele legate de trebuințe au o mare ciclicitate de satisfacere (setea, foamea, actul sexual). **A.** complexe se supun de asemenea unor programe ciclice de alternanță prin programele de muncă. La fel cele acordate familiei, distracțiilor, odihnei, educației (v. ADAPTARE). ♦ Substratul material al **a.p.** este activitatea nervoasă superioară (prescurtat A.N.S.). Aceasta este **a.** de coordonare, integrare, echilibrare și adaptare complexă ce se realizează prin intermediul sistemului nervos central, creierul. (I.P. Pavlov). Ion Alexandrescu (1988) referindu-se la **a. p.** consideră că se pot delimita trei caracteristici (portrete) ale acesteia și anume: portretul dominat de raționalitate ca însușire psihică centrală, cel dominat de sociabilitate și cel dominat de marele univers. Portretul dominat de rațiune a fost conturat încă din antichitate de Aristotel și de Heraclit, iar mai tîrziu de Voltaire, Nietzsche etc., dar și de Kant, Herder. Cel al omului socializat este susținut de toți reprezentanții sociologiei printre care este citat Sève ca adept al socializării pragmatice a omului. Portretul implicat în conturarea pe crodeterminismul universal este prezent în mituri și religii. Clasificarea lui I. Alexandrescu este influențată de aceea a lui G. Allport. (Gr.N.)

ACTION RESEARCH v. METODĂ

ACT PSIHOLOGIA, concepție psihologică reprezentată de F. Brentano (1838-1917) care a considerat că investigația acțiunilor este de prim ordin în psihologie. Optica lui Brentano s-a opus aceleia a lui W. Wundt care a aspirat spre analiza stărilor și conținuturilor de conștiință în părțile lor componente. **A.p.** a declanșat interes mai ales pentru problemele percepției. A influențat *gestaltismul* și *fenomenologia* (Ed. Husserl) și într-un sens mai larg *behaviorismul*. (Gr.N.)

ACUFEME (engl. acophen, fr. acouphène, germ. Akuphen) (gr. akonein = a asculta, phainein = a apare). ♦ Termenul definește o impresie sonoră ce nu se justifică prin zgomote exterioare ♦ Zgomotele interne sînt estompate în genere. Există însă **a.** ce se exprimă prin țiuituri ale urechilor sau bătăi surde în acestea. **A.** indică fie afecțiuni auriculare locale sau centrale, fie arterioscleroză sau hipertensiune. (U.Ș.)

ACULTURAȚIE (engl. acculturation, fr. acculturation, germ. Akkulturation) ◆ Concept evaluativ. Se referă la ansamblul fenomenelor culturale (ca solicitante din mediu), prin care se determină caracteristici diferențiale ale conduitelor, competențelor și informației care circulă în grupurile de apartenență, întreținînd un anumit stil, nivel de cultură și civilizație și un ritm de progres al acestuia. Prin acestea se constituie un confort psihic și se dobîndește un anumit grad de receptivitate și de aspirații spre niveluri tot mai înalte de circumstanțe adaptive. Penetrația culturilor determină osmoze între grupuri sociale apropiate ca structură și consolidare economică, nivel de trai și de civilizație și permite o afirmare mai recepționată și evaluată a personalității. **A.** reprezintă lipsa de cultură și progres de nivel înalt social. Grupurile sociale rămase în urmă față de societatea modernă foarte avansată au anumite caracteristici tradiționale foarte consolidate. Studiul acestor tipuri de grupuri sociale s-au făcut mai ales de către R. Linton, M.J. Herskowitz, dar și Redfield (1936) pe indienii din America. Tot amerindienii au fost studiați de J.R. Allen (1973). ◆ C. Gurvich (1971) în tratatul său de sociologie (2. vol.) a fost și el printre cei ce au stimulat aceste feluri de studii, iar Margaret Mead (1901-1978) a dezvoltat o bază complexă pentru această problemă prin studiile etnologice efectuate. În lucrarea *Sex and temperament in three primitive societies* (1935) M. Mead a subliniat două idei importante legate de **a.** Prima se referă la faptul că pot coexista diferite caracteristici de cultură tradițională la grupuri sociale ce locuiesc pe același teritoriu cultural. A doua idee dezvoltată de M. Mead privește faptul că învățarea și formarea socială nu are efect și sens decît în contextul cultural global în care se efectuează. Și Mircea Eliade poate fi citat pentru studiile sale efectuate pe grupuri sociale foarte diferite. Studii efectuate în Québec (Canada) au pus în evidență faptul că în cazul copiilor proveniți din familii de anglo-canadieni stabiliți în Montreal (Québec), care studiază la școli franceze, devin mult mai toleranți și mai apropiați de cultura québecheză. Contaminările sînt mai eficiente la generațiile tinere care au în genere un spirit mai deschis. Există diferențe între femeile și bărbații din diferite grupuri etnice în privința deschiderii spre cultură. Influența familiilor de apartenență dramatizează tendințele de ieșire din **a.** În timp au loc numeroase combinații de acceptanțe culturale convertite. E. Zamfir și C. Zamfir au efectuat un studiu privind țiganii din România. *Țiganii între ignorare și îngrijorare* (1993) avînd în studiu 8 804 țigani din opt zone, inclusiv Bucureștiul. Cazuistica abordată pune în evidență dificultățile de adaptare generate de numeroși factori, mai ales culturali (**a.**) din grupurile în discuție. Problemele de neadaptare au efecte de reflux ce adesea se manifestă prin agresivități mai mari la grupurile de **a.** Acestea provoacă rejecții și contra agresivități fapt ce creează conflicte ce au tendințe de a iradia social. Există raporturi de creștere a dificultăților de apropiere cu atît mai mari cu cît grupurile în discuție sînt mai distanțate, unul din ele fiind încărcat de **a.** Interesant ni se pare faptul că grupurile de țigani vorbesc destul de fluent limba română, chiar foarte bine, dar au blocaje față de standardele culturale (foarte diferite) ale grupurilor de oameni printre și lîngă care trăiesc. (U.Ș.)

ACUPRESURĂ (engl. acupresure, fr. acupressure, germ. Akupressur). ◆ Tehnică psihoterapeutică și medicală înrudită cu acupunctura. Are avantajul de a putea fi practicată de orice persoană. Istoria **a.** este foarte veche, chiar de două – trei mii de ani. Întîi s-a efectuat în timp identificarea unor puncte ale corpului a căror presare înlătură durerea, chiar dacă sînt departe de locul acesteia. Teoria și practica **a.** ca și a acupuncturii implică existența a 14 meridiane care exprimă conductibilitatea energiei, fapt ce exprimă o optică energetistă. **A.** are cîteva obiective: să înlăture durerea după un diagnostic exact prin masarea punctelor ce sînt implicate în topologia punctelor durerii respective; să contribuie la alinarea durerii pînă la venirea medicului; să preîntîmpine recidivele sau noile îmbolnăviri; să sprijine procesele de vindecare începute și supravegheate de medic; să sporească forța și energia vitală generală. Frank R. Bahr a publicat un manual util pentru **a.** intitulat *Akupressur, Erfolgreiche Selbstbehandlung bei Schmerzen und Beschwerden* (1967, 1978) cu explicații și cu 300 fotografii ilustrative pentru punctele corespunzătoare pe meridiane ale diferitelor disconforturi cum ar fi: dureri de cap repetate (legate de schimbarea vremii), dureri de spate cronice, artroze ale articulației genunchilor, inflamarea prostatei, tusea tabagică, iritarea vezicii urinare, dureri umăr-braț, amețeli, sfera sexuală, surmenajul și suprasolicitarea, cîrcei, suferințe de coloană, tulburări de somn, alergii, defecații dificile, constipație, dureri de dinți, teamă de examene, solitudine, tulburări de memorie, indispoziții, mania bolilor, dar și pentru revigorarea organismului (ridicarea performanțelor sportive). Pe acest teren s-au obținut rezultate foarte importante și interesante. Punctele ce trebuie identificate au denumiri originale în limba chineză. De pildă punctul tsu-sen-li se mai numește și punctul „trei sate”, pentru că permite intensificarea efortului, astfel că se pot parcurge distanțe mari, cît între trei sate. Chinezii se serveau mai demult, de anumite pietre, în masarea punctelor de pe corp. Paul Nogier a dezvoltat acupresura auriculară (1957). Acesta împreună cu colab. a alcătuit o hartă pe care sînt notate toate punctele importante pentru **a.** auriculară. Se consideră că pe ureche, pe palme și pe tălpile picioarelor se află cele mai multe puncte ale meridianelor energiei vitale. El a dat modelul unei baghete de efectuare a **a.** În cazul în care aceasta nu se poate procura (este atașată manualelor ce apar în legătură cu **a.**) se folosesc vîrfurile degetelor. Unii autori consideră că acestea din urmă sînt chiar mai de recomandat, deoarece creează o circulație meridianică mai complexă (de autofortificare). Pe hărțile punctelor de **a.** (care sînt și ale acupuncturii) se află și direcțiile de presiune ce se efectuează în tratament. În hărțile specifice direcțiile sînt marcate prin săgeți. Interesează durata presurii, direcția și intensitatea. Durata se cere pînă la încălzirea punctului legat de meridianul responsabil de suferință și se mărește cu vîrsta. Este bine să se folosească presuri de intensitate diferențiată, nu prea puternice, mai ales la persoanele cu pielea fină și foarte sensibilă. Există cazuri, la stîngaci, în care centrii cerebrali sînt situați altfel decît la dreptaci. În aceste situații nu se folosește **a.** auriculară. În China se fac operații dificile asociate cu **a.**, asociere care a început să se practice și în țările Europei, căci statistic s-a constatat o evident mai mare eficacitate. (U.Ș.)

ACUPUNCTURA (engl. acupuncture, fr. acupuncture, germ. Akupunktur). ◆ Tratament complex bazat pe harta meridianelor (14) energiei vitale. Se bazează pe prezența pe corpul omenesc a unor puncte (pe picior, pe mînă și auriculare) legate de organe sau funcționalități organice ce se află în stare precară sau pe punctul de a se destructura ca sănătate, dar legate și de unele stări psihice. (v. PRESOPUNCTURA). Punctele respective pot fi însă excitate și prin ultrasunete, căldură, radiații laser, masaje sub apă cu jet, sub presiune etc. **A.**, poate mai mult decît acupresura, se studiază începînd cu a doua jumătate a secolului XX în diferite universități din Europa și America. Are o răspîndire din ce în ce mai mare (cu o oarecare cădere prin anii '70, în care apariția bolii SIDA – sindromul de imunodeficiență dobîndită – și folosirea acelor pentru **a.** au creat o oarecare panică). Manualul *Anatomical Charts of the acupuncture points and 14 meridians* elaborat de Colegiul medical din Shanghai (1976) a fost tipărit într-un foarte mare număr de exemplare și a contribuit la creșterea atenției pentru tehnica și vastitatea de situații ce cad sub incidența eficientă a **a.** Manualul mai sus menționat cuprinde șase planșe colorate privind meridianele și punctele de inserție a acelor în diferite tratamente. Planșele au fost efectuate din perspectiva anterioară (planșele 1 și 2) și apoi posterioară (planșele 3 și 4) și din perspectivă laterală (planșele 5 și 6). Se află și meridianele redate din perspectiva stînga-dreapta. La planșa 4 sînt atașate listele bolilor tratabile prin punctele celor 14 meridiane. Manualul cuprinde ilustrarea a 361 de puncte pentru **a.** În genere este evidentă dominația punctelor mîinii, a bolilor și disfuncțiilor stomacului, digestiei, problemelor cardiace, a celor ce privesc intestinele și funcțiile lor, zonele precardiene etc. Se precizează pozițional punctele și o simbolistică uzuală, terminologia în limba chineză și se dau 14 figuri sugestive pe care sînt numerotate punctele de plasare a acelor în diferite situații de maladii. Ca și în cazul acupresurei punctele ce se prezintă pe hărțile și figurile din manual se caută cu grijă. În genere pot fi găsite (conform figurației lor în hărți și planșe de figuri), prin faptul că locul punctului este mai sesizabil fiind înconjurat de zone mai ridicate discrete. Ca și în cazul acupresurei, **a.** nu este eficientă în cazul în care sînt necesare operații (cancer și altele) (U.Ș.)

ACYNOPSIE v. CECITATE VIZUALĂ

ADAPTARE (engl. adaptation, adjustment, fr. adaptation, germ. Anpassung). ♦ Reacția, conduita sau comportamentul ce pune organismul și activitatea psihică ce-l caracterizează social în repliere suplă la condițiile variabile și numeroase ale mediului în care acesta trăiește (acomodare). Reprezintă totodată capacitatea psihicului de a se modifica în raport cu schimbările intervenite în condițiile sale de viață, devenind apt de a îndeplini funcțiile și obiectivele sale (asimilare). Se poate vorbi din motive de sistematizare de **a.** biologică, psihologică și socială. Acestea sînt intercorelate. ♦ **A.** biologică are ca instrument specific instinctul, care e de natură ereditară neurohormonală. Există tulburări neurohormonale ale **a.** În orice caz **a.** implică un proces continuu sau autoplastic ce este orientat asupra/spre modificarea propriului organism sau a mediului său. Instinctele sînt forme de **a.** stratificate antropogenetic. La nivel biologic se realizează **a.** senzorială (marcată prin pragurile sensoriale absolute – minimal și maximal – și cele discriminative – diferențiale). În psihologia perceptivă efectele de feed-back implicate în **a.** creează un echilibru rezistent la stimuli perturbatori. **A.** perceptivă și motorie se organizează în nenumărate deprinderi și obiceiuri (este a doua natură a omului) ♦ Există un spațiu al cîmpului psihologic personal (la care s-a referit K. Lewin). În psihobiosociotopul de **a.** obiectele, drumurile, chiar obiceiurile celorlalți constituie repere relativ stabile de **a.** relativ consolidată. Obiectele de diferite tipuri se pot găsi ușor (au locul lor în cîmpul psihologic). Acest teritoriu intern este încărcat de siguranță și intimitate. Deplasarea acestor tipuri de repere sau deplasarea în alt terioriu existențial se face cu un foarte mare consum de energie de **a.** psihică. Psihologii suedezi au dezvoltat mult teoria teritorialității. Teritoriul la care este consolidată **a.** este încărcat de activismul reflexului de orientare și pe lîngă planul mental topologic individual, de sentimente de apartenență. ♦ În afară de această dimensiune a **a.** ce se implică în modul de viață există o **a.** la timp. În 1977 a avut loc un simpozion privind **a.** condus de P. Fraisse. S-a scos în evidență pe de o parte faptul că unii se adaptează la evenimentele ce survin în mediul de viață, iar alții la propriile modificări în raport cu schimbările lumii, vieții și mentalităților. ♦ După P. Fraisse (*Psychologie du temps*) dimensiunea circadiană (zi-noapte) este în genere condensată în deprinderi. Perceperea timpului ca expresie a **a.** are anumite caracteristici. Se pot stabili cu oarecare precizie intervale de la 2 la 5 minute sau pînă la de 2 ori 5 minute. Timpul evaluat în anumite situații (de așteptare a unor decizii sau a unor persoane apropiate etc.) foarte încărcate subiectiv, se dilată mult. În schimb timpul plăcut tinde să fie evaluat ca mai scurt. Franz Helber (1977) s-a referit la rupturi de timp și la consecințele acestora (la simpozionul citat). Schimbările de anotimpuri și de fusuri orare influențează și ele evaluarea timpului și deci **a.** temporală. Ceasurile, pendulele, transporturile rapide, munca au acaparat social **a.** la timp. ♦ În **a.** există și un instrumentar activ: reflexul de orientare (ce se întîmplă?). Acesta sondează condițiile momentelor existențiale și condițiile potențiale ale investițiilor psihice spre viitor (idealuri, aspirații, interese etc.). Inteligența are funcții optimizatoare în toate formele de **a.** La fel intuiția. Subconștientul și inconștientul, dar și deprinderile și obișnuințele, sînt expresii ale **a.** ♦ **A.** este implicată în socializare, deși nu este identică cu aceasta. B.F. Skinner a delimitat o socializare primară specifică la mediul apropiat și mai ales familial și o socializare secundară mai complexă față de roluri și statute sociale. În aceste condiții se instrumentează atitudini, interese și aspirații (constituindu-se subidentitatea profesională, mai ales). **A.** la valorile sociale, culturale și morale constituie un alt domeniu al **a.** **A.** culturală poate fi de suprafață (conformistă) și de profunzime (participativă). În fine subidentitatea familială ca și cea valorizatoare constituie forme evoluate de **a.** În toate formele de **a.** sînt active sentimentele de apartenență și de identificare care sînt formele cele mai profunde de **a.** ♦ În cadrul interrelațiilor au loc momente permanente de **a.** reciprocă între parteneri și între aceştia și grup. Ele se pun în evidență prin discuții și participare la evenimente ținîndu-se seama de replicile și rezonanțele acestora imediate sau mai tardive. Ali Saad a diferențiat o structură adaptativă nespecifică și una particularizată. **A.** nespecifică este încărcată de o implicație activă, mai ales în acțiuni sociale iar **a.** specifică este selectivă și mai încărcată de identificări și investiții psihice. **A.** nespecifică presupune **a.** de rol și de statut social. Toate formele de **a.** se organizează cu accente diferite pe una sau alta dintre aceste două forme de **a.** în funcție de programe, ore de muncă, de alimentație, de somn etc. ♦ **A.** mai poate fi privită ca formă de construcție, de schimbare a mediului înconjurător (asimilare), nu numai ca răspuns la solicitările acestuia. ♦ **A.** se realizează prin activitate raportată la idealurile, prospectările și experiențele legate de viitorul dorit. ♦ H. Selyer a studiat maladiile **a.** Acestea sînt datorate fie stresurilor puternice, fie celor mai puțin puternice, dar adiționale. Se datorează și tensiunilor, eșecurilor sociale, dramelor sentimentale, a celor de abandon sau celor de ofense și devalorizări în ochii grupului sau persoanei respectate sau de care depind aspecte legate de promovări și reușite deosebite. (U.Ș.)

ADIAFORIE (engl., fr., germ. identic) ♦ Nepăsare, independență derivată din ignorare, lipsă de interes. Poate fi episodică sau de fond. Episodică se manifestă în stări acute de depresie sau de anxietate, poate fi de structură psihică în cazul unor persoane cu nivel de educație restrîns sau la persoane cu o structură excesiv flegmatică și cu latura investigativă a inteligenței diminuată (T.C.)

ADIPSIE v. SETE

ADLER, Alfred (1870-1937), neurolog și psihiatru austriac. Este considerat reprezentantul psihologiei individuale. Studiile medicale le-a efectuat la Viena, terminîndu-le în 1895. Întîi a fost oftalmolog, dar foarte curînd a început să se preocupe de tratamentul nevrozelor. După ce a citit lucrarea lui S. Freud (1856-1939) asupra viselor a voit să-l cunoască și s-a apropiat de el. Prin 1912, S. Freud l-a invitat în cercurile de discuție ale psihanaliștilor și împreună cu L. Stekel (1868-1948) s-a ocupat de revista *Zentral blat für Psychanalyse*. În 1910, a fost ales președinte al grupului vienez de psihanaliză. Dar, începînd cu acea dată, **A.** a început distanțarea și apoi ruperea de psihanaliști și de S. Freud. În 1911, a organizat o societate proprie de psihanaliză liberă devenită apoi Asociația de Psihologie Individuală. În 1927 a fost invitat ca profesor asociat la Columbia University și apoi la Long Island Medical College din New York. După 1932 a făcut numeroase vizite în S.U.A. unde copiii săi, între timp medici psihiatrii (Kurt și Alexandra) i-au difuzat ideile. Opera lui **A.** s-a constituit treptat pornind de la ideea că *omul are o dorință permanentă de a-și constitui propriul destin* printr-un *finalism fictional* generat de conștiință. Această direcționare este încărcată de *expectante, idealuri și planuri* orientate *mereu spre viitor*, nu spre haosul instinctelor oarbe, acaparatoare și iraționale, cum considerau freudiștii. Forța idealurilor construiește *aspirații spre superioritatea sinelui* și edifică instinctul realizării de sine în direcție socială. Concomitent se dezvoltă teama de inferiorizare, care în copilărie se exprimă prin solicitarea de protecție și de ajutor de la adulți. Teama de inferiorizare se referă și este alimentată de fragilități și handicapuri corporale, dar și sociale legate de boli, accidente și mai ales de eșecuri. Treptat se dezvoltă structuri individuale de *depășire a inferiorizării corporale cu centrări pe activități mentale*. Dacă provocările de inferiorizare sînt prea puternice *se constituie complexul de inferioritate, cu dorințe puternice egocentrice de a avea puterea*. Pot să se dezvolte însă și *caracteristici de autosupracompensare* ce se exprimă prin dorința înăscută a oamenilor spre activități ce au la bază binele general social, dar și tendința de abuz de putere. În primul caz se dezvoltă interese pentru activități educative și de perfecționare și de recuperări clinice ale copiilor cu probleme și chiar a celor cu tulburări afective sau cu tendințe delincvente, alcoolice etc. **A.** mai dezvoltat două idei cheie. Prima privește *stilul vieții*, care este în esență un set specific de direcționare a viitorului propriu pe baza experienței personale, iar a doua privește *sinele creativ*. Stilul de viață se formează în copilărie și devine propriu. Prin el se percep dimensiunile vieții, strategiile și fantasmele ei. Sinele creativ este principiul activ al vieții, este sufletul însuși. El creează demnitatea. Pe **A.** l-au obsedat problema stilului vieții și conturarea lui în copilărie sub influențele vieții familiale. În acest context el a fost atent la problemele copiilor handicapați. Pe plan terapeutic **A.** a pledat pentru ședințe scurte (opunîndu-se astfel psihanaliștilor) și s-a referit la necesitatea ca psihologul să intervină prin discuții în cadrul ședințelor ca prin aceasta pacientul să fie ajutat să-și reconstituie stilul de viață propriu și sinele creativ. **A.** a fost un foarte bun observator, dar nu a efectuat numeroase cercetări de teren, ci a lucrat mai mult cu cazuistici. A fost influențat de E. von Hartmann (1848-1909) și de Fr. Nietzsche (1844-1900). P. **A.** l-au interesat mult și problemele educației. A lucrat de altfel și la Institutul pedagogic din Viena. **Op. pr.:** *Studien über die Kinderwertigkeit von Organen* (1907); *Das problem der Homosexualität* (1917); *Uber den Nevrösen Charakter* (1912); *Praxis und Theorie der Individual Psychologie* (1922); *Mensch enkenntnis* (1926); *Individual Psychologie in der Schule, Der Sinn das Lebens* (1932). La acestea se adaugă lucrarea *Masculin Protest*, în care a susținut ideea că fetele se formează mai repede în copilărie, dar cu un sentiment acut de interiorizare susținut de tradiții sociale. Față de femeile ce reușesc și au succese în activități tradiționale masculine se dezvoltă la bărbați un latent protest masculin. Lucrările lui **A.** au fost traduse în franceză și engleză, iar în 1976 a apărut lucrarea lui H. Schaffer *La Psychologie d'Adler*, lucrare ce cuprinde opera completă a psihologului vienez. (U.Ș)

ADOLESCENȚA (engl. adolescence, fr. adolescence, germ. Adoleszenz, Junglingvater, Adoleszenz). ◆ Perioadă îi dezvoltarea organismului uman, care urmează pubertatea și precede starea de adult. ◆ J. J. Rousseau a considerat că **a.** este etapa unei a doua nașteri a omului. ◆ În perioada **a.** se dezvoltă conștiința de sine, capacitățile de integrare în competiții loiale, capacitatea de a învăța exercitarea de rol și de statute speciale în cadrul grupurilor de clase școlare, apoi în viața socială, sportivă, culturală etc. ◆ **A.** se situează după debutul pubertății (14 ani) și sfîrșitul are loc spre 18-20 ani (cu tendințe de prelungire) cînd încep stadiile tinereții adulte. Limitele sînt imprecise pentru că debutul și durata **a.** variază relativ, în condiții geografice și de mediu socio-economic și socio-cultural, dar mai ales socio-educativ. În prima perioadă a **a.** se aspiră cu ardoare la statutul de adult, dar există destule momente în care au loc impulsuri proprii conduitelor de copil, dorinței de a fi tutelat, dar și de a trăi starea confortabilă de afecțiune ce se oferă copiilor. În **a.** mijlocie sau marea **a.** (pînă la 16-17 ani) are loc o intensificare a dezvoltării personalității, a vieții interioare deliberative, a dezvoltării conștiinței de sine, și responsabilității (chiar pe planul moral) foarte inundat de impulsuri de erotism. Capacitățile de autoservire, gusturile și sistemul de satisfacere a trebuințelor ca și amprentele comportamentale devin evidente și caracteristice. Se dezvoltă și erotizează planul senzorial-perceptiv, are loc o dezvoltare deosebită a memoriei (volumul și eficiența ei, după A. Baddley, 1985, *Working memory*), crește apoi dorința de afirmare și strategiile acesteia, ce devin mai subtile după 16 ani. Inteligența începe să opereze cu structuri reversibile atingînd plafonul maxim la sfîrșitul **a.** după mulți autori (printre care și J. Piaget). Se dezvoltă numeroși algoritmi ai activității intelectuale și se mărește de 3-6 ori eficiența lor. Spiritul de controversă, întîi excesiv de opozant, apoi mai tolerant se dezvoltă de asemenea. Cea mai evidentă transformare se manifestă în domeniile afectivității, în care apar tente pasionale, gelozii și mai ales prima iubire. Subidentitatea culturală se dilată foarte mult, cea familială rămîne în oarecare tensiune. Atracția spre diferite profesii începe să fie implicată tot mai mult în dialogurile interioare încărcate de elemente evaluative și influențate de modele dependente de persoane respectate în mod deosebit. În perioada **a.** prelungite se fac tentative de ancorare profesională sau de continuare a studiilor superioare. Are loc o mare cantitate de învățare socială și de absorbție de cultură ce circulă liber în societate. Pentru cei ce-și urmează studiile universitare **a.** se prelungește adeseori. ◆ Margaret Mead a studiat **a.** în societățile primitive și a constatat că au o durată mult mai restrînsă. Se consideră de către etnografi că supunerea la ritualurile de inițiere practicate în diferite triburi creează condiția trecerii rapide spre starea de adult. În țările dezvoltate din punct de vedere economic și social-cultural tinde să participe la viața socială. ◆ Studii asupra adolescenților au efectuat L. Carlmichael (1947), A. Gesell, J. Piaget, M. Debesse și mulți alții. În spațiul cultural românesc se pot cita studiile lui Șt. Zisulescu, 1942, Ilie Popescu-Teiușanu, 1944, Ursula Șchiopu, 1963, 1973, U. Șchiopu, E. Verza 1981, 1989, 1993, P. Brînzei și colab. 1974, P. Datculescu, C. Mamali, F. Mahler, 1983. (P.M.)

ADULT (engl. adult, full aged, fr. adulte, germ. Erwachsene). ◆ Stare și etapă a dezvoltării umane. Biologic se caracterizează prin atingerea deplină a capacităților de procreare și prin responsabilități complexe și diverse ce se încadrează în statutul de cetățean care se supune legilor țării sale. Perioada **a.** durează de la 35 de ani pînă la aproximativ 65 de ani și are trei faze. Prima între 35-45 ani este dominată de adaptarea complexă profesională și de structurarea rolului de părinte și soț sau soție. A doua fază (mijlocie) între 45-55 ani este de dilatare a subidentității profesionale, cu treceri la roluri și statute mai înalte pe verticala ierarhiilor, cu centralizări în piramida rutelor profesionale sau cu reciclări, dacă au loc schimbări însemnate în viața socială, economică și productivă (legate de R.T.S.) sau uneori de revoluții, schimbări importante legislative, crahuri etc. A treia fază (între 55-65 ani), numită și faza adultă avansată este impregnată de procesul de denuclearizare al familiei prin căsătorii ale copiilor, ceea ce aduce după sine roluri noi, alianțe familiale noi etc., apoi rolul de bunic sau bunică. ♦ Se vorbește mult de criza de la 40 de ani (la femei uneori mai timpurie legată de încetarea ciclului), deși testele de adaptare dau cele mai bune rezultate la această vîrstă. Criza se datorează pe de o parte faptului că în viața cuplurilor se trece de perioada de acroșeuri afective pasionante, susținute de legătura creată prin prezența în familie a copiilor mici, pe de altă parte datorită trecerii pe prim plan a aspirațiilor legate de ruta profesională. S-a trecut de perioada marilor elanuri, au fost uitate multe vechi idealuri sub presiunea banalității orarului zilnic de viață. Uneori are loc moartea părinților, ceea ce creează un gol psihic. La 40 ani frustrațiile sumate duc la restructurarea sinelui și la încărcarea lui cu mecanisme de apărare. Aspirațiile încep să fie privite realist și conjunctural. Apărarea de sine acționează în următoarele direcții: pentru apărarea afectelor în limitele suportabilului în viața de fiecare zi (de ex. doliul), pentru restaurarea echilibrului emoțional legat de neîmpliniri profesionale sau biologice; pentru a controla modificările imaginii de sine (prin eventuale modificări de statut și rol social, mai ales nefavorabile); pentru a trata conflicte nerezolvabile cu persoane pe care de fapt **a.** în cauză le suportă greu, dar trebuie să le suporte, pentru a găsi căi noi eficiente pentru a depăși situații prea complexe. Au efectuat studii asupra fazelor **a.**: Leuba (1961), Levinston (1979), iar în România: Ursula Șchiopu, E. Verza (1981), P. Mureșan (1981), M. Zlate (1979), Iolanda Mitrofan (1985). (U.Ș.)

AFAZIE (engl. aphasy, fr. aphasie, germ. Aphasie) ♦ Pierdere parțială sau totală a capacității de comunicare orală și scrisă, ca urmare a unor accidente cerebrale. În același timp sînt afectate, în grade diferite, funțiile memoriei, atenției, gîndirii etc. și echilibrului personalității. Deteriorarea psihică este dependentă de întinderea și profunzimea zonei afectate de la nivelul creierului, dar și de rezistența persoanei la factorii perturbatori, de tipul de persoanalitate, de nivelul intelectului, de nivelul cultural ș.a. În literatura de specialitate sînt descrise numeroase forme de **a.**, dar clasificarea acestora este încă incertă din cauza dificultăților de stabilire a cauzelor și leziunilor corticale ce stau la bază. Dintre formele cele mai cunoscute de **a.** fac parte: **a.** *motorie* descrisă inițial de A. Broca (1861), fapt pentru care îi poartă și numele și este considerată că se datorează leziunii din a treia circumvoluție frontală stîngă. Broca considera că nu numai vorbirea este afectată în astfel de situații, ci și memoria mișcărilor necesare articulării cuvintelor. La acestea Trousseau (1877) adaugă pierderea memoriei cuvintelor și a inteligenței; **a.** *senzorială* sau *Wernicke* descrisă de autorul respectiv (1874), care remarcă fenomenul de tulburare a laturii semantice a limbajului ca predominant, din cauza leziunii din prima circumvoluție temporală. Dezvoltînd ideea lui Wernicke, Kussemaul (1977) distinge două forme de **a.** senzorială și anume: în prima predomină tulburările de înțelegere auditivă și o denumește surditate verbală, iar în cea de a doua predomină tulburările de înțelegere a scrisului și este denumită cecitate verbală; **a.** *expresivă* constă în tulburări ale expresiei orale și grafice, ale vocii, debit verbal diminuat, stil telegrafic în vorbire și monotonie; **a.** *receptivă* în care predomină tulburările de înțelegere a cuvîntului oral și scris, afectarea decodării limbajului și amnezia verbală; **a.** *amnestică* ce se manifestă prin tulburări de evocare a cuvintelor, uitarea vocabularului și prin prezența fenomenelor dizartrice în pronunțare. Aceste ultime trei forme de a. se găsesc și în clasificarea elaborată de K. Goldstein (1948). Alte forme de **a.** folosite frecvent și de școala germană se referă la : **a.** *motorie* pură denumită și *subcorticală* în care subiectul afazic nu vorbește, dar are păstrat limbajul interior și înțelegerea; **a.** *motorie totală* denumită *Broca* sau *corticală* în care subiectul nu poate vorbi și nici scrie, dar se păstrează înțelegerea; **a.** *transcorticală motorie* în care nu se poate vorbi spontan, dar se păstrează vorbirea repetată și întelgerea; **a.** *senzorială pură* cunoscută și sub denumirea de *senzorială subcorticală* în care nu se recunoaște cuvîntul și nu se înțelege, în schimb subiectul recunoaște sunetele și nu prezintă dificultăți majore în scris-citit; **a.** *senzorială totală* denumită și *Wernicke*, în care se conservă vorbirea spontană, chiar cu forme logoreice, apar fenomene de tipul alexiei-agrafiei și tulburări de înțelegere; **a.** *senzorială transcorticală* în care se păstrează vorbirea repetată, dar nu și cea spontană, apar tulburări de înțelegere și fenomene disgrafice în scrisul spontan; **a.** *totală* în care este tulburat atît limbajul expresiv, cît și cel receptiv prin afectarea gravă a intelectului; **a.** *de conducere* în care se păstrează vorbirea spontană și înțelegerea, dar se produc tulburări ale repetării cuvintelor și denumirii obiectelor. În toate formele de **a.** descrise, pe lîngă fenomenele tipice evidențiate apar, în proporții diferite în funcție de forma **a.**, caracteristici cum sînt: perseverări verbale, așa numitele intoxicații cu cuvinte, tulburări de executare a ordinelor, de arătare a obiectelor, de denumire a culorilor, de construcție logico-gramaticală a limbajului, de formulare verbală, scăderea capacității de concentrare a atenției, a memorării, dificultăți în planul gîndirii și inteligenței, trăirea unor emoții, negativism în plan atitudinal și comportamental etc. Sînt și alte clasificări care au reținut atenția specialiștilor, cum ar fi cea a lui H. Head (1923), a lui A.R. Luria (19640, J.M. Wepman și L.V. Jones (1964) ș.a. Școala românească este apreciată în acest domeniu prin contribuții originale ce se referă la metodologia de studiu a **a.** nu numai din perspectiva neurologică, dar și psihologică, la evidențierea simptomatologiei neuropsihologice a afazicilor, la elaborarea metodologiei terapeutice, în recuperarea afazicilor. Astfel, pe acest plan s-au remarcat specialiști ca D. Noica (1921), Gh. Marinescu (1933, 1936, 1938), G. Georgiade (1942) și mai recent A. Kreindler, I. Voinescu, M.I. Botez, A. Fradis, Natalia Gheorghița, C. Calavrezo ș.a. (E.V.)

AFECTIVITATE (engl. affectivity, fr. affectivité, germ. Affektivität). ♦ Trăire diferențiată, ca stare față de situații, evenimente, persoane, conținuturi de comunicări la care se participă etc. **A.** se manifestă nu numai față de evenimente prezente, ci și față de cele evocate din trecut, dar și asociate de trăiri ce se vor putea produce în viitor. Expresiile **a.** dacă sînt legate de un moment sau situație se numesc afecte și emoții. Dacă sînt latente (de fond) se numesc dispoziții. Cînd sînt consistente, complexe, puternice și de durată se numesc *sentimente*, iar cînd au o intensitate foarte puternică și obsesivă, răscolitoare, cu efecte de reflux în întreaga viață psihică se numesc *pasiuni*. **A.** sau emoționalitatea poate fi activă sau pasivă. Activă este cînd se participă prin implicație în situații și evenimente, pasivă, cînd evenimentele și situațiile se suportă doar, sau se percep. Există însă și situații în care nu are loc o angajare personală (biografică), dar **a.** este angajată foarte activ. Așa sînt momentele de angajare în derularea unui film interesant sau momentele de citire de opere literare etc. În aceste situații se porduc fenomene de halo privind raportarea regulilor de viață la formele de solicitări potențiale de viață pe propriile trasee existențiale. Osborn s-a referit la această formă de implicație ce de fapt funcționează și în (toate) relațiile cu alții. **A.** mai poate să se consume doar pe planurile interioare sub dominația fie a structurilor introvertite ale persoanei în cauză, fie sub aceea de a se reține din numeroase motive (ca un act de distanțare de implicație posibilă), fie ca expresie a reținerii ca dăruire de simpatie persoanei ce se află implicată în relația de moment. Exteriorizările prin comunicare verbală, tonalitățile acesteia, C.N.V. (comunicarea nonverbală) au toate laturile de **a.** **A.** pulsează tot timpul în viața momentului de aceea poate fi considerată ca un fel de musculatură a activității psihice curente, dar și a filmelor interioare, a reveriilor și idealurilor traduse în scenarii interioare. În același timp **a.** este o permanentă alarmă în procesul de adaptare, dar și o expresie a confortului sau disconfortului provocat de situații și de starea generală psihică concominent. Orice senzație sau percepție are și o încărcătură de confort sau disconfort psihic, adesea foarte complex, datorită implicației **a.** **A.** este spontană și încărcată de starea generală biologică și psihologică și chiar de încărcăturile inconștiente. Treptat în decursul vieții **a.** se angajează tot mai mult pe axa conștient-inconștient în contextul și ofertele adaptării resimțite ca de confort sau de disconfort și care în aceste situații evaluative trăite reacționează în vederea ameliorării situației. Adaptarea și apărarea de sine, acroșarea de creerea unei imagini de sine mai aproape de idealul de sine și de modul cum dorește să fie percepută persoana încep să organizeze forme tot mai complexe de **a.** solicitantă și ofertantă. Dependența **a.** de confortul general și de prezența mecanismelor de apărare implicate în **a.** se manifestă și se poate sesiza în faptul că ea conservă germenii unor mișcări exteriorizate. În acest sens *mînia* este o luptă în miniatură (pumnii se strîng involuntar, mușchii se încordează etc.), *teama* este un început de fugă în miniatură. Sînt antrenate și activate instanțe diferite corporale în cazuri de emoții stresante. Pot să apară dureri subite de cap sau crampe stomacale. Circulația sangvină este de asemenea antrenată în stări de **a.** mai intense și spontane. Apar în acest context palori subite sau înroșiri ale feței, ca eritemul de pudoare, de timiditate, de ambiguitate etc. Acestea nu pot fi mascate, mai ales în pubertate și adolescență, deoarece atunci se trăiesc mai profund pe seama constituirii valorilor și imaginii de sine a personalității. La solicitările foarte intense și penibile sau de prost augur pot să apară transpirații, dar și stopuri cardiace la vîrstele adulte, în care responsabilitatea este foarte activă ca trăire afectivă. Copilăria timpurie **a.** este foarte intensă, concurentă chiar cu intensitatea trebuinței alimentare. René Spitz a studiat efectele *avitaminozei afective* la copii mici în urma despărțirii de mamă. Starea copilului devine dramatică încă din prima zi de despărțire și se manifestă prin nervozitate și țipete-plîns, continuînd cu refuz alimentar și intrare în stări de apatie. Atașamentul ca formă de simțire a protecției și securizare maternală a fost studiat și de P. Bolwby. De altfel, chiar în prima lună de viață copilul se înviorează la luatul în brațe și apoi chiar apariția mamei în cîmpul vizual după 5-6 luni. La 2 ani tatăl este marele favorit (căruia i se oferă și solicită **a.**). Copilul se dăruiește dezorganizat (afectiv) în prima și a doua copilărie, dar are o atenție permanentă față de ofertele de **a.** din anturaj, și o curiozitate tot mai mare față de persoana ce se află în apropierea lui. În perioada preșcolară copilul face acțiuni ce știe că fac plăcere persoanelor la care ține, chiar dacă este dornic de a-și demonstra mici forme de independență. În perioadele școlare **a.** este mai largă și se centrează mult pe **a.** față de învățător sau învățătoare. În pubertate și adolescență se decantează și se construiesc instrumente tot mai sofisticate privind **a.**, nuanțarea dispozițiilor și a disponibilităților afective, ca și conștientizarea de atașamente ce se exprimă prin colegialitate, dar mai ales prin prietenie. În același timp are loc erotizarea discretă a senzorialității și a conduitelor, dar și nuanțarea foarte subtilă relațională a **a.** Persoanele adulte căsătorite și cu copii au în creștere disponibilitatea afectivă diferențiată față de partenerul (a) de viață și față de copii. Încep să fie tot mai numeroase situațiile în care unele emoții sînt stopate voluntar datorită conștientizării unor potențiale efecte negative și situații în care se realizează o comunicare afectivă, sau aparentă. Funcția de comunicare a **a.** se nuanțează mereu în funcție de statutul social și responsabilitățile aferente identității persoanei. E. Dupré (1909-1910) a fost printre primii care a atras atenția mai consistent asupra diferențelor de **a.** la situații determinate de diferențe tipologice și caracterologice. El a atras atenția asupra persoanelor vibrante afectiv care au în esență o constituție emotivă pozitivă, dar există și persoane cu constituții emotive vibrante față de creație, artă, frumos, versus sensibilitate morală fină sau devalizatoare, exprimări afective sensibile sau insensibile la suferințe morale. Ca toate structurile psihice mai importante și cele afective au o bază de pornire ereditară în care se implică reacții de apărare, de investigare și alarmă subtilă și componentele vibratile corporale respiratorii, cardiace, motorii (de comunicare mimico-gesticulară) etc. de suport ale **a.** Aceste tipuri de caracteristici au cel puțin cinci variante mai semnificative. Dupré le-a făcut următoarea conotație: 1. vioiciune, vibrație externă, vivacitate: 2. emoționalitate foarte variată cu treceri rapide de la o formă de **a.** la alta; 3. excitabilitatea dominantă vaso-motorie (eritem de pudoare), teamă și precauție dominantă în conduite; 4. instabilitate și frevente reacții cu creștere mare a pulsului șl reacții cardiace puternice, 5. perturbări secretorii evidente, transpirație și salivație abundente în funcție de intensitatea solicitărilor situative ale **a.** Aceste constituții diferențiate de bază se încarcă de experiență care le conferă nuanțări numeroase. **A.** poate fi centrată în adaptare fie pe adaptarea profesională, fie pe cea socială, fie pe conștiința de sine ori pe dorința de afirmare, fie pe nesiguranță și teamă privind statutul social și pe dorința de a cîștiga un statut social preferențial, pe sentimentul de apartenență, pe dorința de a avea o situație materială privilegiată cu trudă sau cu orice preț, sau pe sentimente de răspundere și pe cel de datorie etc. În caracterologiile lui Gaston Berger ca și în cele ale lui René le Senne sau Heymans și Wiersma (ultimii fiind caracterologi din Țările de Jos) **a.** are un rol de criteriu de evaluare caracterială foarte important. De altfel în mai toate formele de patologizare psihică **a.** este afectată printre primele. (U.Ș.)

AFECȚIUNE (Trebuință de ~) (engl. affection, love, fr. affection, germ. Zumeigungen, Affektion) ♦ Este considerată ca o trebuință fundamentală a naturii umane. Unii autori o leagă de foamea de stimuli (behavioriști). **A.** este o stare pozitivă. Ea se oferă și se primește și este sinonimă cu iubirea. ♦ În sistemul psihosociologic al grupurilor mici **a.** este echivalentă cu teleelementele pozitive (Moreno) din interrelațiile grupurilor. ♦ Școlile și curentele freudiste consideră că trebuința de **a.** este esențială, începe din copilărie și servește la satisfacerea optimizată a trebuințelor de bază. Jersild (1960) consideră că trebuința de **a.** se manifestă și ca ofertă, nu numai ca „cerere”, dar că pentru copil cererea și oferta de **a.** sînt excesive. ♦ Există numeroase observații interesante legate de trebuința de **a.** Experimentele și observațiile lui Langdon și Stout (1952) au pus în evidență contribuția satisfacerii trebuinței de **a.** și acceptanță la copii. ♦ La copii f. mici lipsa de **a.** are efecte puternice, provoacă întîrzierea dezvoltării psihice. R. Spitz a făcut observații pertinente în acest sens. (La 8-9 luni un copil părăsit de mama sa are 2-3 zile de nervozitate excesivă, după 4-8 zile devine receptiv la boli și manifestă acroșeuri afective, după acest termen începe să devină apatic și prezintă regresii intelectuale) (v. ABANDON). Experimentele lui Harlow și colab. (1972) pe pui de maimuță au conturat la aceștia o foarte puternică trebuință de **a.** (U.Ș.)

AFERENTAȚIE INVERSĂ (engl., fr., germ. feed-back) ♦ Sens complex de reglare a unei activități prin reimplicarea algoritmilor pe care-i posedă. termenul este folosit curent în psihologie și în medicină. În psihologie a pătruns prin intermediul teoriei cognitiviste care a împrumutat o serie de termeni din științele computației, care la rîndul lor a împrumutat viziunea de ansamblu a strategiilor creierului cu receptarea și stocarea de informații în seturi complexe (softuri ce acționează avînd ca suport hardul activității nervoase superioare – a creierului – cu forțele sale exprimate ca nivel de operare cu informații (metaforic vorbind creierul cu Q.I.-ul său). **A.i.** sau retroaferentația permite o rapidă evocare a experienței achiziționate, pe secvențele necesare la un anumit moment dat și operațiile adptative cu stategiile lor algoritmice, intrarea lor în acțiune. Procesul de **a.i.** se folosește în legătură cu reglarea senzorială, dar și cu aceea a implicației reprezentărilor și altor informații ce s-au captat incidental pe parcurs. Suportul acestor procese ce au niveluri de operativitate este activitatea nervoasă superioară, prin instanțele regulatoare disponibile legate de nucleii corticali senzoriali, dar și de motricitate și de zonele acesteia și ale vorbirii. Prin retroaferentație procesul de acomodare adaptativă și de asimilare se face mai repede și mai bine, funcțiile mnemice sînt angajate mult mai electiv și flexibil. Spre a se acomoda actul de recepție în atenția efectuării lui și în cele mai confortabile condiții de moment **a.i.** se realizează pe tot parcursul acestuia, servind atît acomodarea cît și asimilarea informației ce se stochează sau aceea ce se folosește în acțiuni. **A.i.** este un proces operațional automatizat și flexibil dar și perfectibil. **A.i.** se manifestă în acțiuni (abilități) în raționamente conform schemelor operaționale curente, deductive, inductive, asociaționale intuitive și creative. P.K. Anohin, elev și continuator al lui I.P. Pavlov, s-a ocupat de **a.i.** într-o lucrare privind particularitățile activității nervoase superioare (1949). El a văzut **a.i.** implicată și în procesele de compensare a funcțiilor tulburate ale activității nervoase superioare (1950) și a implicat în modelele de **a.i.** verigi printre care acceptorul acțiunii din care derivă structura algoritmului deciziei schițate după sinteza aferentă recepționată. **A.i.** se stimulează mult prin învățare a vorbirii printre altele, dar și altor forme de simbolizare folosite în diferite domenii ale cunoașterii (chimie, algebră, statistică, gramatică, limbi străine etc.). Pe planul conduitelor interacționale **a.i.** leagă sensuri de activități și de solicitări, condiții etc. În rezumat **a.i.** este implicată în folosirea și conectarea amplă a programelor de soft ale psihicului, ca și în cel prin care acestea se exprimă personalitatea, statutele și rolurile ce o caracterizează și pe care le proiectează în permanență conturînd fluiditatea experienței de viață unice pe care o trăiește o persoană în decursul anilor de viață. (U.Ș.)

AFILIAȚIE (engl., fr., germ. affiliation) ♦ Este o formă de trebuință socială ce se manifestă prin dorința de a face parte dintr-un grup, o asociație în care să se creeze obiective și întîmplări comune. Mulțimea cluburilor și a organizațiilor are la bază materializarea acestei necesități-dorințe. Prin **a.** se creează nu numai un teren de afirmare a sociabilității și a personalității, a interdependenței și a autoafirmării, ci și o stare de securizare. Pe de altă parte, astfel de grupuri au și un important grad de conferire a unui statut social mai complex, prin intermediul căruia se fac orientări mai complexe în viața socială și se grupează și îndrumă mai facil sugestii, atitudini, se lărgește gama de aspirații și chiar de satisfacere de trebuințe, deoarece în astfel de grupuri circulă multe feluri de informații, dar și cerința de a veni în ajutor cu informații utile. Sears și colab. (1953 și 1957) au făcut studii mai consistente privind **a.** Printre ideile cuprinse în aceste studii este și aceea că interrelațiile dintre mamă și copil în copilăria timpurie va constitui structura de bază a formelor de **a.** de mai tîrziu. De altfel dacă această primă **a.** este flexibilă și destinsă va creea o lărgire a trebuinței de **a. A.** are la bază și faptul că în situații de foame, sete, disconfort și singurătate sau părăsire copiii mai ales se simt anxioși, le este teamă, le este teamă de necunoscut. Schachter (1959) a studiat diferite grupuri, inclusiv de fete în ceea ce privește **a.** și a constatat în esență că acestea suferă de anxietăți ceva mai grave. Li s-a explicat că pentru tratament vor suferi mici șocuri electrice. Tinerele cu anxietate gravă au considerat că șocurile electrice au fost puternice. Tinerele din grupurile cu anxietate redusă au considerat șocurile relativ slabe. Unele persoane din grupul cu anxietate înaltă au preferat să meargă la experiment cu colege de-ale lor. În fine, au existat și situații în care tinerele fete, foarte anxioase nu au vrut să participe la experiment, nici chiar dacă li s-a promis o sumă de bani ca remunerație. La posibilitatea oferită de a avea companie colege sau profesori a reeșit că se preferă colege foarte bune, prietene sau colege considerate ca foarte disponibile în cazuri de dificultate. Ca atare **a.** este încărcată de cerința de a avea pe cineva cu preferințe de personalități curajoase, dar și apropiate. Experimente relativ similare au mai făcut Zimbordo, N. Schachter (1961), L. Cofer (1965), E. Appley (1966) și alții. (S.T.)

AFTONGIE (engl. aftongy, fr. aftongie, germ. Aftongie) ♦ Tulburare de vorbire asemănătoare bîlbîielii, datorată apariției unui spasm tonic de lungă durată la nivelul mușchilor limbii. Nu este atît de gravă ca bîlbîiala, dar uneori poate fi un simptom al acesteia. Poate fi tratată. Vorbirea foarte dificilă datorată absenței limbii se numește aglosie. (E.V.)

AGLUTINAȚIE (engl. aglutination, fr. aglutination, germ. Aglutinazion). ♦ Formă de vîscozitate mintală întîlnită la epileptici. ♦ Alex. E. Osborn (1953) folosește termenul de aglutinare pentru un procedeu de imaginare. (E.V.)

AGNOZIE (engl. agnosia, fr. agnosie, germ. Agnosia) ♦ Tulburare a funcției de analiză și integrare corticală a stimulilor senzoriali care se manifestă clinic prin pierderea capacității de recunoaștere a imaginilor și obiectelor după calitățile lor fizice, deși conștiința și funcțiile senzoriale sînt păstrate. Tulburarea poate interesa orice modalitate senzorială. Sub aspect clinic se manifestă: **a.** vizuală (sin. cecitate psihică) ce constă în tulburarea recunoașterii obiectelor și a semnificației lor cu ajutorul analizatorului vizual, deși vederea este intactă și conștiința clară. Astfel, persoana nu recunoaște prin văz obiecte sau imagini (care pînă în momentul îmbolnăvirii i-au fost familiare), deși le poate recunoaște după sunetul lor sau prin explorare tactilă. În cazuri mai ușoare de **a.** vizuală, bolnavul poate recunoaște obiectul după un anumit detaliu prin mișcarea sau manipularea lui funcțională, ca și prin contextul în care îi este prezentat ♦ **A.** culorilor este un sindrom care constă în dificultatea sau imposibilitatea clasificării culorilor și a denumirii lor. **A.** culorilor se înscrie într-un larg evantai de manifestări cuprins între dificultatea perceperii culorilor (discromatopsie) și imposibilitatea recunoașterii lor, **a.** considerată ca expresie a tulburării gîndirii categoriale. **A.** spațială (sin. cecitate a spațiului) constă în imposibilitatea de localizare a obiectelor în spațiu, de apreciere a distanțelor dintre obiecte (pierdere a perceperii stereoscopice) și de comparare a mărimilor și formelor. **A.** spațială exprimă tulburarea analizei relațiilor spațiale, fapt pentru care bolnavii întîmpină dificultăți în deplasarea obiectelor în spațiu (ex. utilizarea tacîmurilor, îmbrăcarea) sau în orientarea poziției lor în spațiu, confundînd planurile orizontal-vertical, frontal-sagital, dreapta-stînga etc. **A.** auditivă (sin. surditatea psihică) este ilustrată clinic prin imposibilitatea identificării sunetelor, zgomotelor sau cuvintelor. **A.** tactilă constă în incapacitatea recunoașterii obiectelor prin explorare tactilă. În cazul în care se recunosc însușirile fizice ale obiectelor – nu și semnificația – au loc asimbolii tactile. **A.** schemei corporale (sin. asomatognozie) constă în ignorarea sau nerecunoașterea de către bolnav a propriului corp sau a unor părți ale corpului ca fiind ale sale. ◆ **A.** digitală (Gerstmann) constă în incapacitatea de a recunoaște degetele la comanda verbală, se asociază cu agrafia și cu acalculia. Există și **a.** dureroase (Pierre Marie) analgognozie, **a.** spațiale (anopsie), astereognozii sau stereognozii după H. Pieron. Liepmann le-a clasificat în **a.** *disolutorii* (pierdere a unui element de identificare, a asociațiilor) și **a.** *ideatorii* (ce au la bază deficit de sinteze psihice). (G.I.)

AGORAFOBIE v. FOBIE

AGRAFIE (engl. agraphia, fr. agraphie, germ. Agraphie) ◆ Imposibilitatea de a comunica prin scris în mod lizibil, independent de nivelul mintal și de antecedentele școlare. **A.** poate să fie asociată sau nu, cu alexii sau cu tulburări afazice. **A.** este o formă de apraxie rară la copii, în schimb este mai frecventă disgrafia (mai puțin gravă). Se datorează unei disfuncții din creierul stîng la dreptaci. **A.** poate fi înnăscută sau dobîndită. (E.V.)

AGRAMATISM (engl. agrammatism, fr. agrammatisme, germ. Agrammatismus) ◆ Tulburare de limbaj care constă în erori de utilizare a cuvintelor după regulile sintaxei gramaticale, la o vîrstă cînd limbajul subiectului trebuie să fie în mod normal complet constituit. Este o formă afazică delimitată de Küssmaul (1878) sub numele de „akatofazie" apoi de Steinthal și în special studiată de Pick (1913). H. Head o denumește afazie sintactică. Se recunoaște prin faptul că se folosesc verbele la infinitiv, nu se utilizează pronumele, se neglijează articolele, conjuncțiile, acordurile gramaticale, iar terminațiile nu sînt plasate corect. **A.** poate să se întîlnească și la copilul cu inteligență normală. Se consideră că are la bază mici leziuni corticale. La copiii debili mintal (de excepție) **a.** e întreținut de limbajul neorganizat și de fragila cunoaștere a scrisului cuvintelor. **A.** poate face parte din ansamblul de dificultăți care provin din întîrzierea dezvoltării limbajului. Se întîlnește la adulți în sindromul afazic. Forme de **a.** se întîlnesc în tulburările de limbaj mai complexe cum ar fi alalia, dislexia, disgrafia etc. ◆ Poate să exprime și un nivel de slabă educație și cultură (ignoranță). Aceasta deoarece structurile gramaticale au o forță deosebită de generativitate, care facilitează buna lor funcționare și montarea ideilor prin învățare. (E.V.)

AGRESIVITATE (engl. aggressivity, fr. agresivité, germ Aggrassivität) ◆ Comportamente încărcate de reacții brutale, destructive și de atacare. Se mai poate defini ca atitudine bătăioasă, mai general spus, însușire de a trăi și a asigura trebuințele vitale principale (alimentare și sexuale mai ales) prin forță. Unii autori (mai ales cei preocupați de problemele bazelor fiziologice ale reacțiilor) au considerat că **a.** este o reacție înnăscută ca formă de adaptare, dar problema aceasta a rămas controversată dat fiind faptul că chiar la animalele carnivore **a.** este de necesitate și nu de fond. (K. Lorenz, 1966). Se consideră că **a.** a crescut odată cu dezvoltarea mijloacelor de distrugere în masă a populațiilor (armele atomice și cele bacteriologice). Se consideră de asemenea că există un grad de contaminare cu **a.** în grupurile umane și aceasta, cu atît mai mult, cu cît este în creștere de răspîndire crima organizată. După Noël Mailloux **a.** mai temperată este constructivă. În astfel de cazuri ea conferă, „ardoare" conduitei și dacă este angajată în activități constructive contribuie la dezvoltarea mai intensă implicată în progresul social. După Dollard (1933) **a.** este rezultat al frustaților (ca atare este determinată de condițiile de existență). Aceasta este teoria reactivă a **a.** După aceast autor frustația duce totdeauna la **a.** N.E. Miller a temperat absolutismul acestei afirmații. N. Barker, K. Lewin studiind copii frustrați au găsit conduite regresive mai multe decît agresive la această categorie de copii. În lucrarea *Routs of aggression. A reexamination of the frustration-aggression hypothesis*, L. Berkowitz (1969) a confirmat această teorie ca mai plauzibilă. În schimb Dollard (în 1939) și A. Storr (1969) studiind **a.** în orașe au ajuns la o punere în evidență mai aceentuată a faptului că periferiile orașelor în care locuiesc grupuri mai mari de oameni deprivați material dau un mare grad de grupuri agresive. Există și o opinie oarecum inversă, difuzată mai ales prin curente care consideră că din grupurile de oameni foarte avuți majoritatea au ajuns la această poziție economică prin mijloace agresive. Ca atare **a.** ca implus este legată de învățarea socială și mai ales de deprivările provocate social. Există diferențe de **a.** în funcție de nivelul cultural. În orice colectiv există o anumită cantitate de **a.** determinată după N. White de competitivitate. Trei idei se impun în acest context: 1. Există o anumită cantitate de **a.** la care trebuie să se facă adaptarea chiar în ontogeneză, 2. Energiile agresive pot fi canalizate spre acțiuni sociale constructive și pozitive, prin care se pot satisface trebuințe care dacă lipsesc pot fi surse de frustrație și agresiune, 3. Se pot utiliza activități competitive (sport de echipe și de performanțe naționale și internaționale) care consumă **a.** înainte de a se transforma într-o componentă comportamentală stabilizată ca violentă. **A.** a fost studiată și de către psihanaliști (D. Lagache, J. Lacan). Aceștia au considerat că masochismul sau autopedepsirea sînt forme convertite de **a.** Tendințele de autodistrugere și instinctul accentuat al morții de asemenea. **A.** autopedepsirii exprimă o opoziție (a subiectului) persoanei împotriva sa însăși. Aceasta se focalizează în imaginea de sine în situații de percepere și intuire a posibilității de alterare provocat eventual de „alter". După freudiști, **a.** latentă trece prin diferite stadii, fiind mai concentrată expresivitatea ei în stadiul oglinzii (pubertate), cînd se formează funcțiile multiple ale imaginii de sine și ale eului. Ramura medicinii care are în atenție efectele **a.** ale șocului se numește agresologie (P. Mosinger, 1950). (U.Ș.)

ALALIE (engl. alalia, fr. alalie, germ. Alalie) ♦ Termenul de **a.** provine de la grecescul „alales" care înseamnă „fără vorbire", muțenie. Acest termen a fost introdus în știință de Lordat (1843) și ulterior a fost înlocuit de Trousseau prin cel de afazie, ca apoi cei doi termeni să fie delimitați și precizați ca două entități distincte. **A.** constă în incapacitatea subiectului de a-și însuși și folosi vorbirea ca mijloc de comunicare, iar în cazurile ușoare pot fi emise unele sunete și cuvinte simple. În **a.** este afectată nu numai latura expresivă a vorbirii ci, parțial, și cea impresivă. Ca urmare a nefolosirii limbajului se produce o întîrziere și în planul mental, dar fără să fie vorba de o deficiență de tip oligofrenic. S. Borel-Maisonny afirmă existența inteligenței normale la alalici, dar cu înregistrarea unor tulburări de percepție și a dificultăților de motricitate. La copiii alalici diagnosticul diferențial se realizează cu dificultate deoarece există posibilitatea confundării acestora cu cei ce au dificultăți majore în comunicarea verbală ca urmare a deficitului grav de intelect sau de auz. Lucrările clasice de logopedie o descriu ca „un mutism de proveniență centrală", prezent la copiii care nu au vorbit niciodată deslușit, avînd capacități reduse de analiză și sinteză auditivă elementară, dar rezerve suficiente pentru dezvoltarea vorbirii (M.E. Hvatțev). ♦ **A.** este condiționată de deficiențe care țin de slaba dezvoltare sau întîrziere în dezvoltare cum ar fi: un deficit în auzul fonematic din pricina căruia nu se sesizează și nu se diferențiază bine sunetele vorbirii; un deficit în percepția vizuală. ♦ Alalicii nu pot imita mișcările articulatorii ale buzelor, nu recunoasc obiectele și imaginile, nu deosebesc culorile, formele; au un deficit în funcția de generalizare și abstractizare; un deficit emoțional; inerție, orientare emotivă lentă, atenție labilă, voință slabă. **A.** sînt denumite de G.E. Arnold, J. Bereudes, M. Seeman, C. Launay, S. Borel-Maisonny și audimutitate, mutitatea celor care aud, muțenia idiopatică, afazia congenitală întîrziere înăscută de vorbire etc. **A.** este o afecțiune care, în afara dificultăților de vorbire, mai prezintă o serie de tulburări neuromotorii ca: întîrziere și neîndemînare motorie în general trădată prin mers tardiv, greoi și defectuos, învățarea tardivă a alergării (unii copii la trei ani), repulsie pentru mobilizarea segmentelor corpului și organelor fonatorii etc. ♦ Autorii presupun că toate aceste tulburări se datoresc lezării unei zone corticale, fie creierul mic, fie aparatul vestibular. ♦ Cazurile de **a.** sînt relativ rare. Din acest motiv cercetările privind **a.** nu sînt prea numeroase. E. Verza, consideră că se pot diferenția **a.** motorii, senzoriale și mixte (1969). În **a.** motorie nu se pot pronunța de cele mai multe ori nici cuvinte, nici chiar sunete simple deși se înțelege vorbirea. În **a.** senzorială se pot repeta (pronunța) cuvintele, în schimb nu se înțelege sensul lor, iar în **a.** mixtă (formă gravă) este destructurată și afectată atît latura expresivă, cît și cea impresivă a limbajului. De altfel, **a.** poate fi confundată cu mutitate. Prognosticul în educarea și recuperarea alalicilor este pozitiv.(E.V.)

ALCOOLISM (engl. alcoholism, fr. alcoolisme, germ. Alkoholismus) ♦ Se consideră că termenul a fost pus în circulație de către Magnus Huss (1849). **A.** se referă la ansamblul tulburărilor legate de consumul de alcool. Numărul tipurilor de băuturi alcoolice și cantitatea pusă în vînzare a acestora se află în creștere în societatea contemporană. Mai ales acoolurile tari sînt din ce în ce mai consumate. Germanii preferă berea tradițională, iar francezii au încă un numrăr important de consumatori de vinuri ajunse celebre în competițiile internaționale. Consumarea frecventă de alcool duce la dependență cronică și treptat la efecte grave pentru dependenți, dar și pentru societate, nu numai prin pierderea capacităților contribuante la progresul social al tot mai multor persoane (ce au devenit dependente de alcool), ci și prin faptul că acestea au conduite destructive și de multe ori fac boli grave. Efectele **a.** cronic sînt totdeauna și fizice, ca mersul, apucarea obiectelor, scrisul. Alcoolul duce la intoxicare insidioasă, afectează rinichii și sistemul digestiv, ficatul, provoacă polinevrite, duce la scăderea și lipsa vitaminei B, la leziuni ale creierului, ori tulburări de metabolism și altele. Crizele de intoxicare **a.** (de delirum tremens) se manifestă prin tremurături, coșmare, halucinații în care se trăiesc asasinate, incendii, urmăriri, debordează imagini cu șerpi veninoși, șoareci, monștri, extratereștrii brutali etc. **A.** este treptat însoțit de tot mai numeroase indispoziții, crampe, anorexie, epuizare, ezitare, neurastenie, dispariție a energiei și a voinței, indiferență, crize de gelozie, de mînie, violențe excesive, coliziuni grave, părăsiri ale familiei, ale copiilor. Pe plan psihologic **a.** face ca toate evenimentele să devină grave pentru alcoolic și să solicite ca atare reacții de apărare violente și grave (precum se vede din cele descrise mai sus). La femei a. se manifestă sub forma de crize de isterie. **A.** grav produce psihoze. În stările de delirium tremens pot avea loc paralizii, momente de groază intensă, sinucideri, omucideri. Internarea imediată este absolut necesară. **A.** a devenit o problemă socială. În conformitate cu datele OMS între 1962 și 1972 consumul de vin a crescut cu 20%, cel de băuturi distilate (tari) cu 60%, iar berea cu 80 %. Există statistici numeroase care se referă la caracteristicile consumatorilor alcoolice din diferite țări. În orice caz creșterea procentuală a consumurilor alcoolice a continuat cu accentuări în perioade de recesiuni economice. Există toleranță relativ individuală la alcool. Ea este mai mică la persoanele și în țările în care se bea mai mult (mai ales sîmbăta și duminica). Vulnerabile sînt grupurile sociale cu profesiuni dure, dar și economiștii, funcționarii, tineretul în mediul urban și oamenii adulți și spre vîrsta a treia în mediul rural. **A.** se extinde la femeile tinere. În țările nordice se vînd băuturi alcoolice numai în anumite centre. Acolo au loc însă beții groaznice (Suedia, Canada). În Olanda taxele mari fac o oarecare prohibiție. În Franța, Chile, Italia, țările viticole, alcoolul se bea zilnic. Francezii consumă peste 2 litri alcool pe zi, în Italia, 1 litru pe zi. Pastele făinoase ajută foarte mult, nu sînt intoxicații foarte multe și există o toleranță socială mai severă față de alcoolici. La fel în Spania și în Portugalia. În Polonia ca și în țările anglosaxone **a.** coboară tot mai accentuat spre tineret. În România cantitatea de alcool pe cap de locuitor a crescut mai ales după 1965 și a coborît mult spre tineret, ajungînd prin 1990 aproape de situația din S.U.A. Consumurile de alcool în creștere se exprimă și prin accidentele stradale provocate de consumatori de alcool ce conduc autoturisme și vehicule de transport de mărfuri. După revoluția din 1989 ofertele de băuturi alcoolice din import au crescut foarte mult în România. Au crescut și falsificările de băuturi alcoolice pînă prin 1994, cînd au început să fie mai active măsurile restrictive și de control, dar și cele legate de efectele inflației. Alcoolul se resoarbe rapid inclusiv în duoden. Resorbția se face într-o oră și 30 minute. Curba maximă după 50 – 54 minute la oamenii normali și 20 – 25 minute mai rapid la băutorii cronici și la alcoolici. Nemîncarea favorizează resorbția. Proteinele și grăsimile, dar mai ales glucozele, scad alcoolemia. Resorbția se face prin eliminare (3%) arderi în organism și fixare. Prohibiția a dat rezultate nefaste în 1930, în S.U.A. Alcoolemia, termen folosit în medicină cu privire la măsurarea cantității de alcool în sînge, a ajuns un termen de tot mai mare uzanță, dat fiind faptul că măsurarea cantității de alcool în sînge se folosește curent de către serviciile de protecție ale circulației rutiere. Există și o relație între cantitatea de alcool ingerată și respirație. S-au făcut numeroase cercetări privind efectele alcoolului asupra structurilor psihomotorii, ale TR (timpului de reacție), ale vederii stereoscopice, ale identificării formelor (privind semnalele rutiere și situații rutiere de accidentare), asupra ateției difuze și în mișcare. Riscul de accidente se manifestă la 0,50 g. ca limită medie pentru conducătorii de vehicole de orice fel. Totuși numărul accidentelor mortale datorită alcoolemiei este în creștere sezonieră (cu diferite curbe pe zilele săptămînii) și anuală. Există studii ce pun în evidență efectele nefaste privind copii născuți în familiile în care unul sau amîndoi părinții sînt alcoolici. Desigur se pune întrebarea de ce este în creștere **a.**? Răspunsul este clar: prin ingerarea de alcool are loc relativ foarte repede o reștere a căldurii corporale care creează un efemer confort fizic. La acesta se adaugă o stare de exictație-înviorare și de euforie, care este susținută și de faptul că băuturile alcoolice sînt social considerate de praznic, de sărbătorire și creează iluzia perpetuată, efemeră și solicitantă pentru clipe de distanțare de foarte activa antrenare a oamenilor din societatea modernă, dorința de a face ieșiri din tensiunile solicitante ale vieții cotidiene. Toate statisticile naționale cuprind date privind situația alcoolemiei, a accidentelor rutiere în ansamblu și a deceselor prin accidente rutiere provocate de conducători cu alcoolemie crescută. Există foarte numeroase cercetări privind toate problemele la care ne-am referit privind **a.** și alcoolemia. (U.Ș.)

ALEXANDER, Testul ~ (scala) ♦ Test de inteligență practică, de performată. Datează din 1946. Cuprinde trei probe: o probă de 8 cuburi (construcții), o probă mozaic (16 cuburi Kohs de aranjat în 10 modele de reprodus) și proba Passalong ce constă din patru planșe cu 13 piese de lemn albastre sau roșii și opt modele (cu pozițiile finale cerute). Piesele se mută prin alunecare. Este o probă contra cronometru pentru copii de peste 7-8 ani cu probleme de surditate de diferite grade. Pune în evidență caracteristici ale inteligenței practice. (U.Ș.)

ALEXANDER, Franz (1891-1964), psihiatru și psihanalist american, de origine maghiară. În 1923 a fondat la Chicago (S.U.A.) un institut de psihanaliză. S-a preocupat mai ales de bolile psihosomatice (ulcere gastroduodenale, hipertensiune arterială etc.). Ulcerele duodenale, după el, se formează în urma tensiunii luptei împotriva tendințelor fundamentale de pasivitate și se întîlnesc la persoanele hiperactive și perfecționiste. Hipertensiunea se manifestă la persoanele cu multă agresivitate reprimată. **Op. pr.**: *The psychosomatique medicin* (1952); *Principles of Psychanalise* (1952); *History of psychiatry* (postum, 1972). (S.T.)

ALERGIE (engl. allergy, fr. allergie, germ. Allergie) ♦ Creștere patologică a sensibilității sau reactivității organismului față de anumite substanțe străine, introduse pe căi variate. ♦ Manifestare complexă ca reacție împotriva unor factori nocivi pentru organism. În 1941 F. Alexander a găsit o pronunțată fragilizare emoțională a **a.** (copilărie străbătută de grave conflicte afective). Se pare că declanșatorii **a.** sînt purtători de sens, cu semnificație simbolică. Ar exista un mecanism de condiționare, organismul reacționînd ori de cîte ori se află în aceeași situație. ♦ Se studiază atît ca hipersensibilitate, cît și ca imunitate. Reacțiile de hipersensibilitate apar la factori foarte variați din mediul înconjurător (alimentari, respiratori, substanțe chimice) sau chiar la produși proprii ai organismului (autosensibilizare). ♦ **A.** exprimă un echilibru instabil hormonal, emoțional etc. fiind considerată o expresie psihosomatică. ♦ Formele mai frecvente întîlnite de **a.** sînt: urticaria, a sistemului bronșic, dermatozele, eczemele profesionale sau ocazionale, strănut, tuse, cefalee și palpitații, la detergenți sau alte substanțe. (U.Ș.)

ALEXIE (engl. alexia, fr. alexie, germ. Alexie). ♦ Grup de tulburări care constau în dificultatea sau imposibilitatea însușirii și înțelegerii limbajului citit. Frecvent se asociază cu agnozia simbolurilor grafice. În funcție de gradul tulburării gnozice, a. vizează înțelegerea frazelor sau propozițiilor, cuvintelor, silabelor sau literelor, traducîndu-se în plan clinic prin: **a.** frazelor, care constă în nerecunoașterea legăturilor dintre cuvinte și a semnificației acestora în contexul frazei, subiecții avînd posibilitatea lecturii cuvintelor luate izolat; **a.** verbală, ce exprimă imposibilitatea înțelegerii cuvintelor; **a.** silabică, ilustrată prin imposibilitatea înțelegerii silabelor; **a.** literală, tradusă prin dificultatea sau imposibilitatea recunoașterii literelor; **a.** cifrelor ce constă în discriminarea cifrelor (E.V.)

ALGORITM (engl. algorithm, fr. algorithme, germ. Algoritmus) ♦ Termen derivat din numele lui Mahammad ben Musa al-Horezmi, matematician arab din secolul al IX-lea, care a introdus numerația decimală în Europa, ca sistem pentru toate operațiile și dezvoltat de A.A. Markov ca ramură distinctă a matematicii moderne. **A.** este concretizarea unui program precis determinat, ce reprezintă un ansamblu finit de reguli, simboluri și operatori folosiți în matematică și în logică, care aplicate asupra unor date, după un număr finit de operații permit rezolvarea unei probleme sau sarcini. ♦ **A.** au anumite trăsături: număr finit de operații care duc la rezultate ce rezolvă clase și categorii de probleme, au un caracter determinant, formal, definit. **A.** sînt implicați în teoria deciziei (în cazul logicii propoziționale) și parțial în logica predicativă. ♦ Pentru a deveni maximal eficient un algoritm trebuie să îndeplinească o serie de cerințe logice. Prima este organizarea coerentă și rațională (adică asigurarea continuității fluxului de operații, prin detectarea și înlăturarea verigilor de prisos, a lacunelor și întreruperilor și organizarea unei succesiuni stricte între operații, una trebuind să decurgă în mod necesar din cea precedentă (sub formă de pași). A doua este subordonarea **a.** unei finalități. Aceasta presupune că aplicarea **a.** la domeniul pentru care a fost elaborat să ducă în mod sigur la obținerea unui rezultat optim. A treia este masivitatea (proprietatea ce se exprimă prin însușirea **a.** de a subsuma o gamă cît mai variată de situații particulare. M. Golu). Forma de descriere a unui **a.** poate fi simbolică sau grafică, aceasta din urmă putînd fi prezentată sub formă de organigramă sau graf. ♦ Clasificarea **a.** se face în funcție de diferite criterii, astfel: în funcție de destinație sînt **a.** de clasificare, de transformare, de explorare și căutare, de asamblare, de diviziune și dezmembrare, de corelare etc.; în funcție de gradul de complexitate, pot fi: **a.** simpli (lineari) și complecși; în funcție de structura lor pot fi: **a.** detaliați (exhaustivi) cînd se parcurg toate variantele posibile, pe baza unor reguli logice și **a.** vagi ZADEN, (cînd operatorii elementari nu sînt definiți complet, riguros). În cadrul învățării programate se folosesc termenii de: **a.** de predare și **a.** de învățare, desemnînd tipul și succesiunea logică a operațiilor și acțiunilor, pe care profesorul (emițătorul) respectiv elevul (destinatarul) trebuie să le respecte pentru ca acțiunile respective să fie eficiente. (M. Golu, C. Bălăceanu, Ed. Nicolau, E.R. Hilgard, H.G. Bower). ♦ Deprinderile constituie (prin structura de pași, finalitatea și masivitatea de care dispun) **a.** ai satisfacerii trebuințelor, intereselor, aptitudinilor, cerințelor sociale etc. Orice **a.** raportat la activitatea psihică mărește operativitatea acestuia și realizează reduceri de consum psihic și nervos mărind eficiența adaptării și învățării. ♦ Algoritmizarea este un procedeu implicat în operații complexe legate de un proces sau acțiune, pe baza stabilirii riguroase de succesiuni a elementelor componente (a pașilor logic componenți), după identificarea lor corectă, după determinarea lor exactă și după definirea lor. Cu alte cuvinte algoritmizarea exprimă modelarea desfășurării unui proces pe baza desfășurării procedeelor, a programului ce duce la rezolvare. **A.** se utilizează în memoria mașinilor de calcul (inteligența artificială). ♦ Deși **a.** are la bază modelul activităților umane mentale procesul de inventariere a **a.** activității intelectuale umane a fost mai lent. În psihologie se vorbește de **a.** intelectuali de recunoaștere sau identificare (L.N. Landa, 1961), de lucru și de control (U. Șchiopu, 1963, 1966, 1990). În primul caz au fost **a.** de recunoaștere a diferitelor categorii gramaticale (din limba rusă) în textele complexe (L.N. Landa), în al doilea mod de a se operaționaliza reguli aritmetice de mare funcționalitate în învățarea aritmeticii de către școlari. **A.** de lucru și de control se dezvoltă inegal ca sistem operativ al gîndirii în rezolvarea de probleme de diferite tipuri ceea ce permite să se alcătuiască o tipologie a stilului gîndirii, a gradului lor de nedeterminare (entropia). Procedeele euristice sînt complementare celor algoritmice. Se vorbește și de **a.** creativității, ai invenției etc. (v. CREATIVITATE) (P.M.)

ALGORITMUL INVENȚIEI v. CREATIVITATE

ALLPORT, Gordon W. (1897-1967), psiholog american, reprezentant al școlii de la Harvard, cunoscut prin studiile sale asupra personalității. În primele sale lucrări a acordat atenție importantă studiului „Sinelui" și „Ego-ului" persistînd ulterior pe al doilea. **A.** a definit personalitatea ca o organizare dinamică a sistemelor psihice individuale care permit și determină adaptarea la condițiile și solicitările mediului. În locul conceptului de „Sine" a propus termenul de „proprium" ca termen neutru ce permite stabilirea caracteristicilor și aspectelor personalității ca expresie a unei unicități nerepetabile. **A.** a analizat șapte funcții și proprietăți ale „propriumului". Cunoașterea cunoscătorului ar fi după el a opt-a caracteristică, centrală, dar discutabilă. De altfel, această însușire ar presupune că există un subiect în subiect, un fel de supersubiect responsabil de cunoașterea de sine. Împreună cu Ph.E. Vernon (1930) **A.** a trecut în revistă toate teoriile și ipotezele cu privire la personalitate, iar împreună cu H.S. Odbert (1936) a reunit toate trăsăturile de personalitate descrise în diferite lucrări. Activitatea aceasta ambițioasă a dus la identificarea a 17 953 trăsături de personalitate dintre care 4 505 au fost considerate ca autentice. Împreună cu Ph. E. Vernon și cu Lindsley, **A.** a efectuat un test de personalitate bazat pe șase structuri (a împrumutat clasificarea lui E. Spranger) și anume: tipul teoretic-rațional, cel economist-pragmatic, cel artistic-estetic, cel social-activ, cel politic-organizațional și cel mistic-religios, ca și numerotarea tipurilor combinate. **A.** a introdus în știință termenul de creativitate în 1937. **Op. pr.:** *Personality. A psychological interpretation* (1937), *Attitudes, Handbook of social psychology* (1935), *The Nature of prejudices* (1954), *Trait-names: a psycho-lexical study* (cu H.S. Odbert, 1936), *The Postman Psychology of Rumor* (cu L. Peatman, 1947), *Studies in expresive movement* (cu Ph.E. Vernon, 1933). *Study of Values. Manual of directions* (cu Lindsley, 1951). *Becoming* (1955). (U.Ș.)

ALIENARE v. ÎNSTRĂINARE

ALTER (engl., fr., germ. idem) ♦ Este „altul" generalizat (G. H. Mead). Se consideră existența lui **a.** prin raportare la grup. ♦ Termen ce denumește persoana cu care se stabilește o relație psihosocială reală sau imaginară. ♦ Psihologii abisali, mai ales G. Jung a sesizat esența tridimensională a personalității în care **a.** este replica lui Ego în două ipostaze; una ce se poate raporta la părinți și la regulile de conviețuire practicate cu aceștia și alta ce se raportează la conviețuirea socială largă. În teoria triontică, E. Pamfil și D. Ogodescu au dezvoltat o originală și complexă analiză a lui **a.** implicat în structura operativă sancționatoare și colectivă a personalității. **A.** poate lua diferite forme, cum ar fi aceea a partenerului apropiat (tu), a partenerului îndepărtat (el). Ursula Șchiopu s-a referit și la apelativele cercului socializat triontic: noi, voi, ei, ca ecran în identificarea și implicația de diferențiere de apartenență a Sinelui (Eului). M. Zlate a diferențiat forme ale Eului perceput, reprezentat după imaginea lui alter, cel acțional, și cel de portretizare dorită, ideală. (S.T.)

AMBIVALENȚĂ (engl. ambivalence, fr. ambivalence, germ. Ambivalenze) ♦ Exprimă concomitența unor idei, sentimente, tendințe cu sens contrar față de unul și același obiect sau fenomen. Cînd **a.** este implicată în activitate, devine ambitendință. Deși există și în cazuri normale **a.** se observă mai ales în stările schizofrenice, în hebefrenie sau în demență precoce. **A.** se manifestă și în trăsăturile de caracter opuse, dar aproape egal dezvoltate. (U.Ș.)

AMBIVERT v. TIPOLOGIE

AMBLIOPIE (engl. ambliopy, fr. ambliopie, germ. Amblyopie) ♦ Diminuarea acuității vizuale centrale cuprinsă între 0,05-0,2 se numește **a.** Forma extremă de **a.** se numește amaurosie (H. Pieron, 1957). Are adeseori la bază deficiențe (malformații) retiniene, leziuni ale mediilor transparente ale globilor oculari, afecțiunea nervului optic, albinism, abuzuri de unele toxine. Fr. Baungarten și Cuppers au elaborat (în mod separat) sisteme de tratament pentru **a.** Metodele moderne de tratament numite active, ale postimaginilor solicită forțarea unui punct de fixație a privirii pentru ca ochiul **a.** să lucreze normal (Lafon). D. Damaschin, V. Preda și M. Ștefan au studiat forme de **a.** și adaptarea compensatorie la activitate. ♦ Aparatele de testare ale **a.** se numesc amblescoape și ambliometre. Primele măsoară gradul strabismului și al **a.**, celelalte măsoară gradul de refracție greșit al sistemului dioptic al ochilor. Aceste aparate se folosesc și curent pe scară largă. Aparate analoge ce se utilizează sînt: ortoscopul (Pugh), rotoscopul (Wothink), strabismoscopul (Mayan-Sheila), sinotoscopul (Hovart), sinoptoferul (Elliot). Worth a efectuat un aparat destinat asigurării prin exerciții de vedere stereoscopică restabilirea unității vederii binoculare la persoanele cu strabism. În ultimii cinci ani s-au efectuat aparate cu înregistrări electronice, ce creează corecții vizuale. ♦ Pentru ameliorarea învățării în **a.** se folosesc mai ales proiecții de imagini, litere și cifre pe ecrane TV. Cu acest sistem se pot face și exerciții de scriere (însemnele grafice ajung pînă la cinci cm. mărime). S-au efectuat și magnoteci cu peste 7 000 (pînă la 12 000) benzi magnetice. ♦ Orientarea profesională ca și sistemul de instruire pentru această categorie de handicapați sînt încă totuși deficitare, cu atît mai mult cu cît în școlile de ambliopi există și foarte mulți orbi care nu pot profita de aparatura și metoda descrisă. Există profesii ca aceea de maseur, de succes pentru ambliopi. (E.V.)

AMBIDEXTRIE (engl. ambidextrality, fr. ambidextrie, germ. Beidhändigkeit) ♦ Aptitudinea sau capacitatea naturală de a folosi în aceeași măsură ambele mîini în viața curentă. E frecventă și naturală la copiii mici (sincinezii primare după H. Wallon) înainte de a se instala abilitatea preferențială a uneia dintre mîini, de obicei mîna dreaptă (J.B. Watson, A. Gesell etc.). Această lateralizare este dependentă de dominația funcțională a emisferelor cerebrale (de obicei emisfera stîngă) asupra celeilalte (H. Pieron). ♦ **A.** se manifestă și ca lipsă de dominație a unei mîini în activitatea curentă. Ea persistă la majoritatea encefalopaților sau la cei cu tulburări ale funcțiilor simbolice (tulburări de limbaj). Apare și ca urmare a educării mîinii nedominante (**a.** cazul stîngacilor care au reușit să-și educe mîna dreaptă). Există stîngaci total și parțial. Este neindicat să se contrarieze un stîngaci total. Au studiat ambidextria la elevii claselor școlare Ursula Șchiopu, M. Gîrboveanu, A. Turcu (1970), Luchie Frechette (1979) iar influența lateralității asupra evoluției limbajului a fost cercetată de E. Verza. (v. LATERALITATE). (T.C.)

AMENTIE (engl., fr., germ., Amentie) ♦ Este o tulburare de conștiință caracterizată printr-o simptomatologie polimorfă, constituită din ansamblul elementelor confuzionale, din care se detașează incoerența ideativă și agitația dezordonată. Dezorientat mai ales în timp și spațiu, cu o mimică fixată sau perplexă, bolnavul interoghează pe cei din jur asupra situației în care se află verificînd veridicitatea realității pe care-o percepe într-o schimbare caleidoscopică. Față de gradul avansat al dezorientării alopsihice, menținerea relativă a orientării autopsihice pare surprinzătoare. Pe acest fond confuzional se dezvoltă o productivitate senzorială psihotică manifestată prin iluzii și halucinații, în special vizuale, relativ izolate și cu caracter fragmentar. Fenomenele halucinatorii contribuie la dezorganizarea funcționării psihice, accentuînd atît confuzia cît și incoerena ideativă care – în aceste situații – se constată nu numai între fraze și propozițiuni ci și între cuvintele aceleiași fraze sau fonemele aceluiași cuvînt. Agitația motorie, constant întîlnită în stările **a.** prezintă o amplitudine relativ redusă, fiind monotonă, menținîndu-se de cele mai multe ori în limitele patului și manifestîndu-se sub forma unor mișcări ae membrelor sau ale întregului corp. Alteori, manifestările motorii ale bolnavului se reduc la mișcări necoordonate, de jactație sau contorsionate, care pot prezenta un aspect coreiform sau un caracter ritmic, stereotip. Gradul avansat de confuzie, dezorientarea temporospațială ca și fenomenologia onirică împiedică orice mobilizare prosexică și implicit posibilitatea evocării ulterioare a datelor, faptelor și evenimentelor petrecute în timpul evoluției confuzionale, fapt pentru care amenția este urmată de amnezie. Disoluția accentuată a conștienței, starea amentivă se întîlnește în stadii avansate ale unor boli infecțioase, în intoxicații, în stări de involuție senilă, în demențe etc. (G.I.)

AMÎNARE (Teorie) (engl. postpointing, fr. ajournement, germ. Aufschub, Vertrösten). ♦ Caracteristică a vieții (activității) psihice. Conceptul a fost elaborat de P. Janet, M. Ralea, și alții. M. Ralea în lucrarea *Explicarea omului* (1949) se referă la trăirile psihice neexprimate imediat și implicit supuse unor prelucrări. Urgența vitală nu se poate satisface fără nici o piedică. De aici, orice act psihic uman, conține **a.** chiar și cele mai simple (latența reacției TR). Acest moment oprește impetuozitatea în acțiune, o analizează, o cenzurează sau o întrerupe, ori îi îngăduie să se exprime în funcție de cantitatea și calitatea condițiilor implicate obiectiv și subiectiv și a conștientizării acestora. **A.** întîrzie transformarea stărilor sufletești, fie în acțiune, fie în mecanismul propriei realizări în comparație cu stările reflexe mai simple: percepția față de reflexe; memoria față de percepție; atenția față de distragere; gîndirea față de asociație; voința față de impulsie, capătă în structura lor un resort de întîrziere. **A.** presupune și așteptarea fiind definită de P. Janet ca scurgerea ei în acțiune. (v. și EXPECTAȚIE (teorie) (Gr.N.)

AMNEZIE (engl. amnezia, fr. amnésie, germ. Amnesie). ♦ Tulburare psihică exprimată prin pierderea totală sau parțială a memoriei determinată de disfuncții ale activității nervoase superioare. După felul de manifestare clinică, se pot distinge: **A.** *anterogradă*, în care tulburarea vizează datele și situațiile desfășurate în perioada cuprinsă între debutul clinic al bolii și momentul examinării bolnavului, fiind perturbată mai ales capacitatea de fixare a imaginilor și a evenimentelor noi, fapt pentru care a mai fost denumită **a.** de fixare. Se caracterizează prin incapacitatea de redare a unui eveniment trăit recent, în timp ce amintirile fixate înaintea apariției bolii sînt relativ bine conservate, pot fi redate cu destulă precizie și fidelitate; **A.** *retrogradă* (de evocare), în care tulburarea memoriei se întinde progresiv spre trecut, fiind prezentă dinaintea debutului bolii către copilărie. Destructurarea psihică în această formă de **a.** nu este atît de accentuată încît să împiedice orice fixare, integrare sau memorare; **A.** *retroanterogradă*, forma clinică cea mai frecvent întîlnită în care tulburarea memoriei privește atît evenimentele dinaintea debutului bolii, cît și cele petrecute după debutul acesteia. În alternanțele de identitate la anumite persoane bolnave funcționează această formă de **a.** **A.** *lacunară* vizează datele, faptele și evenimentele care s-au petrecut într-o perioadă relativ bine delimitată din viața pacientului, în care acesta a prezentat o tulburare a conștiinței determinată de o criză comițială, traumatism cranio-cerebral sau o stare toxică. **A.** *tardivă* sau *întîrziată* constă dintr-o tulburare amnezică a cărei realitate clinică este controversată; ea este consecutivă unei tulburări de conștiință, ca și **a.** lacunară dar spre deosebire de aceasta, lacuna amnezică se instalează treptat, după o anumită perioadă. **A.** *electivă*, afectogenă sau traumatică vizează numai anumite fapte, situații și evenimente trăite într-o intensă stare afectivă, de obicei negativă; tulburările acestei forme de **a.** mai sînt denumite psihogene sau afectogene, iar pentru că se referă la un aspect singular al evenimentelor trăite (o anumită situație, un nume propriu, o formulă chimică, un cuvînt dintr-o limbă străină) mai poartă denumirea de **a.** *tematică*. Se consideră că în **a.** electivă amintirile au fost bine constituite și fixate dar, datorită stării de intensă trăire afectivă, evocarea lor voluntară a devenit imposibilă. În patogenia acestor **a.** este implicat în primul rînd fenomnul evocării, datele și faptele engramate nefiind anuale (întrucît apar în mod spontan și în timpul psihoterapiei) ci numai scotomizate printr-un mecanism de apărare a EU-lui. **A.** se manifestă ca *afazie*, ce constă în unitatea unor cuvinte sau în cazuri mai deosebite a vocabularului în întregime. În prima eventualitate, **a.** privește metaforele, adjectivele, numele proprii, apoi numele de familie, substantivele și în final verbele, amintind o formă de disoluție asemănătoare cu legea regresiei memoriei descrisă de Th. Ribot și de W. Stern în problemele inverse ale dezvoltării vorbirii. Uitarea are loc dinspre prezent spre trecut, de la nesistematizat spre sistematizat, de la complex la mai puțin complex. (G.I.)

AMOR (engl. love, fr. amour, germ. Liebe) ♦ Sentiment puternic de atașament puternic de atașament și afecțiune; dragoste. Cuvîntul **a.** a fost răspîndit de către ereticii albigenzi (pînă în sec. al XII-lea) ca invers cuvîntului „Roma", capitala catolicismului. Inversiunea și sinonima cu „iubire" a termenului a fost protestatară, Roma fiind considerată ca pervertitoare a dragostei adevărate. Cuvîntul a fost astfel antrenat în lupta împotriva Papalității. Denis de Rongemont a difuzat această interpretare. Cuvîntul s-a plasat în antinomie cu cel de ură și s-a diferențiat ca dragoste sau **a.** aspirație și **a.** sau dragoste-posesiune. Aceasta din urmă a fost considerată fie ca delir, fie ca psihoză, nevroză sau delir pasional. Sensul cel mai tipic al **a.** a devenit treptat de pasiune erotică. (U.Ș.)

AMORALITATE (engl. amorality, fr. amoralité, germ. Amoralischaft) ♦ Însușire caracteristică unei sfere de viață sau a întregii vieți sociale a unui individ sau a unui grup (a unei colectivități) de a fi în afara moralei, atît în ceea ce privește conștiința valorilor și a normelor morale cît și în comportarea propriu-zisă. (S.T.)

ANABOLISM (engl. anabolism, fr. anabolisme, germ. Anabolism) ♦ Acumularea de energie potențială în organism. Între **a.** și catabolism – cele două expresii ale metabolismului – există un echilibru dinamic. Există **a.** un tip **a.** previlin, hiperstenic, hipotiroidian cu abundente rezerve alimentare și care lucrează economisindu-și substanța. Pe paln psihologic tipul anabolic este un optimist euforic, expansiv, cu momente de apatie și puțin emotiv, avînd o bună memorie, apt de analiză, bun realizator și organizator. Corespunde braditipului longilian al lui G. Viola și picnoidului lui E. Kretschmer. Opus acestui tip este cel catabolic. Pende distinge patru variante ale acestui tip: apoplectiv, simpatico-venos, atletic și hipersexual. (U.Ș.)

ANALIZĂ (engl. analysis, fr. analyse, germ. Analyse) ♦ Proces de descompunere a unui întreg în părțile sale componente. **A.** poate fi logico-psihologică, sociologică și biologică, matematică, literară, gramaticală etc. în funcție de domeniul în care acționează ca procesualitate complexă efectuată de inteligență ca operație de bază a gîndirii. În aceste domenii presupune o activitate intelectuală ce are în atenție descompunerea mentală a obiectelor, fenomenelor, situațiilor în părți componente – în vederea sesizării însușirilor și funcțiilor acestora și a relațiilor ce le caracterizează. ♦ Este complementară sintezei care presupune regruparea, strîngerea la un loc a elementelor componente cu declararea semnificației incluse în structura operațional complementară de analiză-sinteză. Activitatea intelectuală sau reflexă are deci forma analizei prin sinteză. (S.L. Rubinstein). **A.** permite surprinderea caracteristicilor complexe ale fenomenelor, situațiilor materiei și naturii etc. ♦ Nu există domeniu de cunoaștere sau investigație în care să nu se producă procesul de **a.** și sinteză. Formele cele mai complexe de **a.** sînt cele cauzale. Acestea au în atenție relațiile de dependență și interdependență, factori ce au consecințe în raporturile de dependeță, tendințele, descrierea și cuantificarea acestora și constituie astfel cadrul explicativ al fenomenelor, situațiilor regulilor, legilor etc. implicate în corpul științelor inclusiv al psihologiei. Prin intermediul proceselor de **a.** și sinteză capătă coerență domeniul fiecărei științe și se evidențiază interdependența dintre ele. ♦ **A.** poate fi privită pe planurile psihofiziologiei ca principiu funcțional al activității sistemului nervos superior în primul rînd (ANS) ♦ Procesul de **a.** fiziologică începe de fapt în organele de simț și este întreținut de acesta prin procese subtile de **a.** și sinteză chimico-metabolică și nervoase. Organele de simț poartă din acest motiv denumirea de analizatori sau analizori. Informația **a.** la nivelul organelor de simț este analizată din nou în instanțele cerebrale centrale prin intremediul stocurilor de informații. Capacitatea de a. a creierului este foarte mare. ♦ Sub denumirea de a. de caz – se reconstituie strategia mintală a caracteristicilor psihice și a factorilor ce influențează activitatea psihică a unei persoane (caz) în vederea stabilirii diagnozei psihice în funcție de simptomatologia cazului și de cerințele exprimate de cei ce sînt interesați în a. Interesează mai ales abaterea de la normalitate, cazurile și infracțiunile individuale etc. (E.V.)

ANALIZATORI v. ORGANE DE SIMȚ

ANALOGIE (engl. analogy, similarity, fr. analogie, germ. Analogie) ♦ Procedeu utilizat de operativitatea mentală de comparație și organizare a raporturilor și relațiilor. Are în atenție asemănările chiar cele mai puțin obișnuite. Aristotel, în *Poetica*, consideră raportul de **a.** ca bază a elaborării metaforelor. Exemple de **a.**: raportul între bătrînețe și teamă; între zi și viață. Th. Ribot în *Essai sur l'imagination créatrice* a considerat **a.** ca o formă imperfectă de comparație ce comportă totuși cunoașterea de toate gradele. În **a.** metaforică, asociația se face pe bază de similitudini fanteziste sau extravagante. ♦ În alte cazuri, **a.** operează cu asemănări exacte, precise și se apropie de cunoașterea organizată, științifică, fapt ce are loc cu precădere în domeniul mecanicii și științei. Astfel de **a.** se folosesc în mod curent în știință. (U.Ș.)

ANAMNEZĂ (engl. anamnesis, fr. anamnèse, germ. Anamnese) ♦ Metodă de a ordona istoria unui caz pentru depistarea condițiilor ce au dus la apariția unei dezordini psihice, în vederea organizării unui sistem educativ adecvat, sau pentru elaborarea unor corectări și tratamente psihice. Inițial, metoda a fost folosită doar de medici care colectau date privitore la evoluția unei boli prin interogarea bolnavului. În zilele noastre constituie prima parte a oricărei foi de observație medicală sau psihologică; se pot obține date și de la persoanele din anturajul persoanei supuse **a.** Funcțiile **a.** sînt numeroase și importante. **A.** orientează diagnosticul și urmărește găsirea atitudinilor terapeutice potrivite. Organizarea cronologică a elementelor furnizate prin această metodă permite evidențierea relațiilor cauzale dintre fapte, situații, episoade de viață mai deosebite ce au lăsat urme asupra dezvoltării psihice. ♦ Pseudofactorii introduși în anumite analize, creează o imagine falsă – aceasta este un artefact. Elementele factice introduse în rezultatele unei observații, cercetări sau înregistrări constituie de asemenea artefacte. Pseudoconstituante (K.J. Holzinger) considerate ca reale sînt și ele **a.** De exemplu, o oarecare disortografie la un elev care, pînă atunci avea rezultate bune, poate fi provocată de o modificare a echilibrului familial, tensiuni, divorțuri, nașterea unui alt copil, decesul unei rude apropiate etc. **A.** cuprinde evenimentele dezvoltării psihice, evenimente educative, evenimente de schimbare a mediului (și schimbarea socială etc.) și boli, fenomene de stress. ♦ Există tendința de a se standardiza sistemul de colectare de informații necesare în **a.** Cristofer Iven, medicul robot și implicit psihologul robot înregistrează și concomitent controlează obiectivitatea **a.** Pe ecran se vede un medic ce întreabă. Persoana din fața ecranului răspunde, apăsînd pe un buton (răspuns la alegere din mai multe răspunsuri simple posibile). Se continuă astfel pînă se epuizează programul **a.**, care este apoi prelucrat de computer. (E.V.)

ANANIEV, B. G. (1916-1w972), psiholog rus. Șef de catedră la Universitatea din Leningrad. Decan al facultății de psihologie, a contribuit la formarea multor psihologi ruși dar și români. (P. Popescu-Neveanu (1953), C. Pufan (1954)). **A.** a adus o contribuție de seamă în domeniile psihologiei generale, infantile, diferențiale, ale psihologiei inginerești etc. Lucrările sale mai cunoscute au avut în atenție percepția tactilă, spațială etc. în procesul cunoașterii și al muncii, mecanismul sistematic al percepției și activitatea comună a emisferelor cerebrale în actul percepției. **A.** a acordat atenție și localizărilor monoculare ale obiectelor, particularităților dezvoltării percepției. Interesante sînt remarcile sale asupra dereglării viselor la afazici. În problemele dezvoltării conștiinței de sine la copii, **A.** a pus în evidență etapele legate de deprinderea copilului ca subiect al lumii obiective. Interesante sînt și observațiile sale, cu privire la limbajul interior și caracteristicile sale eliptice. **Op. pr.**: *Vospitanie pamiati u skolînikov* (Educarea memoriei la elevi, 1941); *Ocerki psihologhii* (*Studii de psihologie*, 1946): *K teorii v nutrenii reci v psihologhii* (*Contribuții la teoria limbajului interior în psihologie*, 1946); *Voprosî Dîtskoi psihologhii* (*Probleme ale psihologiei copilului*, 1948); *Formirovanie vospriatia prostraistva i postraistvenîh vospriahii u detei* (*Formarea intuiței de spațiu și a percepțiilor spațiale la copii*, 1956). (E.V.)

ANCHETA PSIHOSOCIALĂ v. METODĂ

ANDROPAUZĂ v. SEXOLOGIE

ANESTEZIE MORALĂ (engl. moral anesthesia, fr. anesthésie morale, germ. moralische Anasthesie). ♦ Indiferență afectivă și intelectuală față de conceptele de bine și de rău, de permis și de oprit, de just și de nejust. **A.m.** este simptom de mari decepții sau traume și al unor psihoze dezadaptative. Rezonanța afectivă este mult anulată. (R.D.)

ANGAJARE (în învățare) (engl. commitment, fr. engagement, germ. Einsatz). ♦ Concept de bază în psihologia învățării pentru desemnarea implicării, participării celui care învață la procesul propriei formări. Învățarea se produce ca rezultat al **a.**; iar sarcina celor care organizează învățarea este de a determina **a.** (J.R. Kidd, 1981). În fapt **a.** reprezintă investiții psihice implicate în activitate-persoane, situații pe de-o parte intelectuale (curiozitatea și investigația) iar pe de altă parte afective (plăcerea) etc. Toate curentele novatoare în sfera educației au vizat de fapt creșterea gradului de **a.**: ultimul raport al Clubului de la Roma (*No limits of learning*) îi acordă valoarea de factor principal în creșterea și lărgirea efectelor învățării anticipative. La dezbaterea din 16 nov. 1973 intitulată „Teorie și practici în cercetarea procesului învățării" s-au evidențiat aspectele multilaterale ale **a.**, în diferite feluri de învățare (prin descoperire, prin creație, prin informare, prin antrenare programată) ca și **a.** provocată în transmiterea problematizată de cunoștințe. (T.C.)

ANOHIN, Piotr-Kuzmici (1898-1974), fiziolog rus membru al școlii neopavloviste moderne. Contribuții în problemele inhibiției corticale, ale arcului reflex, ale reflexului de orientare și ale dezvoltării proceselor nervoase în faze embrionare, punînd în evidență cîteva principii funcționale

ale nivelelor superioare nervoase. Printre acestea de maximă importanță este principiul aferentației inverse. **Op. pr.**: *K problemî vîstei nervnoi deiatilnosti* (*Contribuții la problemele activității nervoase superioare*, 1949), *Obstie prințipe compensații funcții o ih fiziologiceskoe oboshovanice* (*Principiile generale ale compensării funcțiilor tulburate și fundamentarea lor fiziologică*, 1958). *Uslovîie voprosi v izucenii vîsnei nervnoi deiatelnosti* (*Probleme modale ale activității nervoase superioare*, 1949), *Gsobenesti aferentnova aparata uslovnovo reflexa i ih znacenie dlia psichologii* (*Particularitățile aparatului aferent al reflexului condiționat și importanța lui pentru psihologie*, 1955). (E.V.)

ANOMIE (engl. anomie, fr. anomie, germ. Anomie). ♦ Pierderea capacității de a denumi obiectele și simbolurile. **A.** a fost descrisă de Grinker (1944) desemnată ca atare de Halstead (1947) termenul fiind folosit de E. Durkheim. Însoțește ocazional afazia și apare în cazurile de leziune a lobului temporal. Se manifestă și în situații conflictuale ori tensiuni. (E.V.)

ANONIMOGRAFIE (engl. anonimography, fr. anonimographie, germ. Anonimo-graphie). ♦ Tendința morbidă de a redacta scrisori anonime. Se întîlnește mai ales la femeile celibatare, isterice sau psihopate. (E.V.)

ANOREXIE (engl. anorexia nervosa, fr. anorexie mentale, germ. Anorexia mentalis). ♦ Dereglare profundă a apetitului, în consecință a nutriției. A fost definită întîi de **R.** Morton (1869) care a numit-o **a.** histerica și apoi de C.E. Lasègue (1816-1883) și de sir W.W. Gull (1816-1890). S-a constatat faptul că se manifestă în mediile familiale perturbate psihologic (ca și bulimia). În 1883 H. Huchard a înlocuit termenul de **a.** histerică cu **a.** mentală. Contribuții importante au mai adus în această problemă M. Simmonds în 1914, iar în 1983 Stecham a sugerat ca și Simmonds să se diferențieze a. mentală de cachexie. D.W. Kay a considerat că există o a. tipică primară (caracterizată în primul rînd prin denutriție) și o a. mentală secundară, atipică ce se asociază cu manifestări psihiatrice. A. mentală este mai frecventă la tinerele fete, lipsind aproape total la băieți. (E.V.)

ANTICIPARE (engl. anticipation, fr. anticipation, germ. Antizipation). ♦ Reacție adaptativă ce precede stimularea căreia îi va corespunde adaptarea. Se datorează fie stabilirii unui ritm, fie unei condiționări. Prin **a.** viitorul devine prezent în conștiință. Așteptarea ca formă a **a.** permite să se organizeze o conduită sau mai multe variante de conduită posibile. Acțiunile intenționate încorporează **a.** în proiecte. Previziunea și creația prin formulări de ipoteze în domenii variate ale științelor constituie forme de **a.** speciale. Există forme de **a.** în științele aplicative, pedagogice, sociologice etc. și chiar **a.** cu privire la destinul și caracteristicile omului, proiectarea imaginii lui în viitor. O. **a.** discretă se manifestă pentru a se diagnostica aspecte privind caracteristicile personalității care are întotdeauna un stil electiv și manipulatoriu al vorbirii și gîndirii. În același context se poate vorbi de solicitarea de a stabili liber sau la alegere **a.** sau sinonime, în primul caz fiind mai pregnant un oarecare grad de divergență, de structură pasională relativ definitorie. (U.Ș.)

ANTONESCU, G. George (1882-1953), pedagog român, profesor universitar, șef al catedrei de pedagogie de la Universitatea din București (1910-1947). A desfășurat între cele două războaie mondiale o bogată activitate didactică și științifică publicînd lucrări de istoria pedagogiei și lucrări de pedagogie. **A.** consideră că istoria pedagogiei are două părți: istoria doctrinelor pedagogice și istoria practicii pedagogice și că ea trebuie să facă parte din știința educației. În ceea ce privește pedagogia teoretică și-a format o concepție, sub influența lui J. Fr. Herbart și a lui H. Spencer pe care el a numit-o formativ-organicistă. **Op.pr.**: *Istoria pedagogiei* (1927), *Educație și cultură* (1928), *Pedagogia generală* (1930), *Pedagogia contemporană* (probleme și curente) (1935) etc. (E.V.)

ANTONIMIE (Teste de ~) ♦ Teste ce cuprind solicitări de cuvinte ale căror semnificații să fie contrarii unui cuvînt dat. (opus **t.** de sinonime). Testele de aosciație de cuvinte pot fi de asociații libere sau dirijate. În testele de asociații dirijate se solicită adesea **a.** ori sinonimele pentru a stabili gradul de flexibilitate, claritate, electivitatea, comprehensiunea în concepte dar și pentru a se diagnostica aspecte privind caracteristicile personalității care are întotdeauna un stil electiv și manipulatoriu al vorbirii și gîndirii. În același context se poate vorbi de solicitarea de a stabili liber sau la alegere **a.** sau sinonime, în primul caz fiind mai pregnant un oarecare grad de divergență, de structură pasională definitorie. (U.Ș.)

ANTRENAMENT AUTOGEN v. K. ROGERS

ANTRENAMENT (engl. training, fr. entraînement, germ. Training) (grup de A.). ♦ Metodă instituționalizată de formare, prin intermediul grupului, prin interînvățare. Traininggroup-ul (T. group) s-a născut în anul 1946, în cursul unui seminar de formare, animat și dirijat de Kurt Lewin și colaboratorii săi (K. Benne și L. Bradford). Țelurile metodei se grupează în jurul ideii de „învățare reciprocă", de achiziție prin experiența celorlalți: promovarea unui spirit de cercetare și experimentare în domeniul relațiilor sociale, a dorinței de autoinformare cu privire la propria comportare în contextul social; o sporire a sensibilității față de compoartamentul altora; o autenticitate sporită în relațiile interpersonale; o creștere a capacității de a diagnostica situațiile sociale, ducînd la un comportament de colaborare. În genere, deci se urmărește ca individul să realizeze ce se așteaptă din partea sa și să angajeze relații satisfăcătoare și eficiente. Metoda e utilizată în formarea profesională, în învățămînt, în spitale. Variante mai noi pun accentul pe eliberarea expresiei și a afectivității, dezvoltarea spontaneității verbale și corporale, combaterea comportamentului depersonalizat și dezangajat. Varianta grup de evoluție de exemplu, propune un proiect de cercetare-acțiune cu scop de intervenție și de schimbare psihosocială. ♦ Se consideră că percepția, memoria, imaginația, trăsăturile psihice și întregul potențial psihic (inclusiv creativitatea) se pot dezvolta prin tehnici de **a.** În atenția cercetării moderne stau mai mult tehnicile de **a.** creativ prin baterii de teste de potențial creativ sau baterii de **a.** creativ pentru dezvoltarea creativității nespecifice. W.J.J. Gordon (1961) în lucrarea *Synectics*, pornind de la strîngerea unor elemente diverse folosite de către greci în realizarea operelor literare a elaborat o metodă denumită sinectica în care elementul central este mecanismul cu caracter de **a.** Se consideră valide tehnicile de **a.** personale, directe și cele simbolice. Tehnicile de **a.** personale se exprimă în situațiile în care se imaginează propriile sentimente ca și cînd ar fi o temă oarecare despre care se discută. Tehnica de **a.** directă se exprimă cînd se apropie imaginile foarte diferite și se analizează asemănările posibile dintre ele (lună și corn sau cerc). **A.** simbolic se caracterizează prin utilizarea de cuvinte-cheie, ca de pildă umbră și se cer asociații afective simbolice. (A.N.)

ANTROPOCENTRISM (engl. anthropocentrism, fr. anthropocentrisme, germ. Anthropho-centrismus) ♦ Mentalitate care face din om centrul universului și consideră că toate lucrurile există în și pentru binele omului, al umanității. Termenul se referă și la tendința omului de a se considera centru al universului, cauza finală a tuturor lucrurilor. Sub această formă se manifestă o concepție naivă filosofică și morală. Provine la adulți din lipsa de maturitate; nu trebuie confundat cu egoismul. Există și un antropocentrism infantil care derivă din nediferențierea EU-lui de non-EU. (U.Ș.)

ANTROPOGENEZĂ (engl. anthropogenesis, fr. anthropogenèse, germ. Anthropogenesis) ♦ Procesul apariției și dezvoltării omului, speciei umane. Istorie a formării oamenilor. Se consideră că omul a apărut în Africa Centrală (Ramaplatecus biped) înainte cu 3-7 milioane ani, iar Australopithecus primul pui-om (descoperit în Africa de Sud) datează și el de la 6,5 la 1 milion ani î.e.n. și a fost găsit sub trei forme: robustus, africanus și afarensis. Erau ființe bipede (Homoerectus), nu prea înalte (1,30-1,50 m) cu o greutate de la 30 la 60 kg. Din Australopithecus s-a născut primul om (Homo erectus mobilis). Acesta a fost găsit în 1960 în Tanzania. A avut capacitatea craniană ceva mai mare: 800 cm^3 (omul modern are cam 1350 cm^3 capacitate craniană), era vînător, folosea piatra și capcanele ca unelte, comunica prin sunete, gesturi și mimică; era omnivor. Homo habilis a inventat focul înainte cu aproximativ 1,5 milioane ani. Pe linia evoluției a urmat Homo sapiens care s-a răspîndit începînd din paleoliticul superior pînă în mezolitic. Treptat, acesta a început să treacă de la fazele de vînător și culegător la unele mai sedentare. Glaciațiunile au provocat cîteva serii de migrații spre sud (America de Nord și de Sud) prin strîmtoarea Bering. Există un nomenclator relativ bogat ce se oferă antropogenezei. Printre altele denumirea de *homo faber* este concurentă cu aceea de *homo habilis* (producător de unelte) iar aceea de *homo ludens* complementară și asociată aceleia de *homo sapiens*. În epoca de folosire a pietrei ca unealtă au fost doar cam 10 milioane oameni. La jumătatea sec. al XIX-lea cam 1 miliard. În 1930 s-a ajuns la 2 miliarde, peste 30 ani la 3 miliarde, în 1980 la 4,5 miliarde. Se consideră că în anul 2025 se va ajunge la 8 miliarde de oameni. Creșterea atît de intensă din ultimele sute de ani se datorează revoluției din medicină (eradicarea unor boli endemice ce făceau ravagii (holera, ciuma, TBC). Totuși omenirea suferă încă de foame. Există regiuni complet defavorizate pe glob. Dezvoltarea omului este legată de dezvoltarea uneltelor. Cele mai vechi urme de unelte au cam 2-2,5 milioane ani. La Muzeul omului redeschis la Paris în 1981 au apărut numeroase preocupări față de primele unelte. Perioadele de glaciațiune au mărit sedentarismul oamenilor apoi pădurile s-au extins – au vînat bogat și lacuri cu pește abundent (locuințe lacustre). Omul a descoperit metalele. (R.D.)

ANTROPOMETRIE v. BIOMETRIE

ANXIETATE (engl. anxiety, fr. anxieté, germ. Angstlichkeit). Stare afectivă vagă, difuză, de neliniște, de apăsare, tensiune, îngrijorare și teamă nemotivată, fără obiect, care este neconfortantă din punct de vedere psihologic. Sînt dominante sentimente intense de insecuritate (generate de teama abandonului, pedepsirii, a producerii unor accidente, a unor nenorociri și catastrofe iminente). **A.** generează produse imaginative abundente (derulări de scene de imaginație uneori înspăimîntătoare) care nu pot fi ignorate și nici eliminate și care pun stăpînire pe persoana umană, și o domină. Cei cuprinși de **a.** sînt mereu în alertă, au senzația penibilă de neputință în fața pericolelor pe care le „simt” că se apropie, au scăderi Importante de randament intelectual. ♦ În **a.** se manifestă instabilitatea motorie, tulburări ale somnului. Stările de **a.** au un larg acompaniament biosomatic și fiziologic (palpitații, tulburări de respirație, paloare provocată de vasoconstricții, modificări de voce, de puls etc.). Acestea pot fi mascate ca exteriorizare, dar nu și ca variabile fiziologice ce pot fi înregistrate. ♦ **A.** are grade diferite de profunzime. Cînd este prezentă într-o proporție mai redusă, ca atare generalizată, de fond, poate fi considerată fenomen normal, cu valențe motivaționale și chiar cu rol declanșator al creativității; cînd este mai accentuată și mai profundă devine simptom al unor tulburări psihice (este prezentă în depresiuni, psihoastenii, în cele mai multe dintre nevroze). În psihologie au fost elaborate o mulțime de instrumente de măsurare a gradului de **a.** care caracterizează o persoană. Astfel, chestionarul Minnesota (MMPI) cuprinde o scară de **a.** Și în chestionarul Woodworth se află itemi prin care se evaluează **a.** Cel mai complex dintre instrumentele psihologice de studiu al **a.** este chestionarul de **a.** Cattell, în care se decelează două forme de **a.**: manifestă și voalată. Studiile făcute asupra **a.** au contribuit la o mai bună înțelegere a motivației complexe a persoanei umane. (U.Ș.)

APARATE (engl. machine, fr. appareil, germ. Apparaten) ♦ Avînd funcții de măsurare ale diferitelor tipuri de caracteristici și reacții psihice **a.** constituie instrumentul laboratoarelor de psihologie. Există esteziometre de diferite tipuri și grade de modernitate pentru măsurarea pragurilor senzorialității (praguri diferențiale și absolute) ca și T.R. (timpul de reacție și variațiile lui). Psihogalvanometrele măsoară intensitatea reacției electrodermale produse de reflexele galvanocutanate, indicele care exprimă raportul maxim de deviație obținut prin provocarea unui șoc faradic (Paintal, 1951). Se folosește în studiul emoționalității. Pendoscoapele permit printr-un joc de prisme sau oglinzi să se inverseze imaginile ce se percep normal cu ambii ochi. Se inversează relieful obiectelor (protuberanțele sînt văzute ca profunzimi și invers). Același efect se produce inversînd lentilele într-un stereoscop. Permit să se studieze capacitatea de intelectualizare (reconstitutivă) a percepției. Pseudofoanele, compuse din tuburi ce se anexează lîngă fiecare ureche, permit studierea transferurilor de sunete din direcțiile dreapta stînga corelate cu impresiile vizuale (localizarea auditivă). Psihoergometrele (Bills, 1936) sînt dispozitive ce permit prezentarea de stimuli într-un ritm ce poate fi reglat. Permit înregistrarea perioadei de latență și cercetarea răspunsurilor (vocale, mișcării manuale sau ale picioarelor). Palesteziometrele (barometrele) permit măsurarea sensibilității vibratoare (Cohen, 1939; Aring și Franhring, 1942). Alte numeroase tipuri de aparate sînt prezentate în diferite capitole ale lucrării. Există o tendință de mărire a preciziei de măsurare a diferitelor tipuri de reacții (psihofiziologice și neuropsihologice) datorită electronizării aparaturii de laborator. Se construiesc aparate ce măsoară „învățarea" latența gîndirii, oscilațiile atenției, discriminări cromatice, tonale, vizuale, percepția, memoria, dexteritățile manuale etc (P.M.)

APARTENENȚĂ v. IDENTITATE

APATIE (engl. apathy, fr. apathie, germ. Apathie) ♦ Stare psihică de diminuare profundă a afectivității, fapt ce duce la indiferență, la o lipsă de reacție în fața circumstanțelor obișnuite și o mare inerție psihică, anestezie morală sau afectivă. Există mai multe feluri de **a.**: 1. **A.** constituțională, la persoane care sînt indolente și nesimțitoare prin natură și temperament. Aceste persoane pot să sufere de o deficiență psihică sau debilitate mentală. 2. **A.** determinată de deficiențe glandulare (tiroida, hipofiza, suprarenalele) 3. **A.** ca simptom se manifestă în confuzie mentală, împuținare de activitate intelectuală ce poate ajunge pînă la stupoare. Ca simptom se manifestă și în schizofrenie (în debut, se exprimă ca o indiferență totală, ca o desprindere de realitate, ca o repliere totală asupra unor visuri interioare) ♦ Tratamentul **a.** depinde de cauză și cuprinde un evantai larg de psihoterapii. ♦ Nu poate fi ignorată **a.** prezentă la deficienți, la copii cînd se află în afara mediului familial (internat, spital) dar și la prizonieri, la condamnați. În aceste cazuri **a.** este implicată în situații adaptative speciale. ♦ Sensul etic filosofic al **a.** a fost dezvoltat de filosofi stoici și de reprezentanții scepticismului. Aceștia au considerat că **a.** este o formă de înțelepciune ce realizează suspensia analizei logice și morale. Filosofii greci au considerat că *ataraxia*, stare primitivă de liniște spirituală, constituie un fel de **a.** de echilibru și înțelepciune. (E.V.)

APERCEPȚIE (engl. apperception, fr. apperception, germ. Apperception). ♦ Intrare a unei percepții în cîmpul conștiinței (G.W. Leibnitz). W. Wundt a acordat termenului același sens (1903). După J.Fr. Herbart experiențele și ideile cîștigate formează fondul de **a.** ♦ Sensul ce se atribuie în psihologia modernă se referă la condiționarea experienței perceptive de experiența anterioară a subiectului. Aceasta facilitează și corectează aspectele eventuale imprecise ale percepției. În testele proiective, **a.** este acțiunea de raportare a unei reprezentări la conștiința de sine. (U.Ș.)

APETENȚĂ Comportament de ~ (engl. appetitive behaviour, fr. comportament d'appétence, germ. Apptitive). ♦ Stare de activare și intensificare a trebuinței, a unei tensiuni în vederea satisfacerii ei. ♦ Termenul se utilizează și pentru actualizarea și conturarea unei dorințe materiale sau spirituale. **A.** în cazul alimentației constituie apetitul. ♦ Există **a.** culturale (literare, muzicale etc.) dar și sexuale, de loisiruri donquijotești etc. antonim: inapetență (S.T.)

APOLINIC ♦ Denumire a unor structuri tipologice echilibrate inteligente, ce tind spre cultură, știință, artă, opuse celor dezordonate (dionisiace) ♦ Se referă la acțiuni sau stiluri de a crea, a gîndi, a simți (v. M. Ralea). Termenii se raportează generic la Apollo și Dionysos – zeii greci ce constituie expresii mitice ale cunoașterii și artei și ale spiritului natural instinctual, prezent în orice manifestări etc.; antonim: dionisiac (S.T.)

APOPATETIC (engl. apopathetic, fr. apopathéthique, germ. Apopathetic) ♦ Comportament caracterizat prin adaptarea conduitei individuale la prezența altora. Este o conduită discretă de rol și statut. (S.T.)

APRAXIE (engl. apraxia, fr. apraxie, germ. Apraxie) ♦ Incapacitate a executării unor mișcări sau a îndeplinirii unor acte, în condițiile în care aparatele efectorii sînt intacte. ♦ În **a.** schema mintală a desfășurării mișcării este perturbată. Datorită acestui fapt, **a.** poate fi definită ca incapacitate a efectuării unor mișcări sau acte intenționate, adecvate unui scop și mai ales învățate. În funcție de sediul leziunii neuronale dar și de manifestările clinice se descriu: **a.** *ideatorie* (care permite executarea doar de acte motorii simple în care perturbarea are loc în planul acțiunii, nu și în ordonarea utilă a segmentelor ei, logica realizării ansamblului este afectată; **a.** *ideomotorie* caracterizată prin incapacitatea îndeplinirii actelor simple și voluntare în timp ce realizarea actelor complexe de execuție deliberată și intenționată este inactivă; se datorește perturbării posibilităților efectuării și nu a schiței ideatorii; **a.** *constructivă* constă în imposibilitatea îndeplinirii unor acțiuni „plastice” sau „constructive” de aranjare și de realizare a unor obiecte, ori de efectuare a unor desene simple; **a.** *miokinetică* este predominant efectorie și constă în imposibilitatea efectuării unor gesturi sau mișcări fine ale mîinii, deși posibilitatea realizării lor nu pare exclusă; tulburarea apare ca o anulare a inițiativelor ce ar fi determinată de perturbarea engramelor kinetice. ♦ În funcție de categoria de acțiuni efectuate mai frecvent sînt: **a.** *de îmbrăcare*, ce se manifestă prin dezorganizarea actelor care servesc îmbrăcarea; perturbarea pare să implice și o componentă afectivă întrucît pacientul, asemenea unui om distrat, uneori perplex dar mai ales amuzat, recurge la numeroase încercări de realizare a acțiunii de îmbrăcare, izbutind de cele mai multe ori din întîmplare; **a.** *buco-linguo-facială*, se traduce prin imposibilitatea executării la cerere a unor mișcări buco-faciale ca cele de fluierat, de suflat, de a scoate limba etc.; **a.** *deglutiției* (*afagopraxia*) vizează mișcările buco-faringiene care determină deglutiția și se caracterizează prin imposibilitatea realizării, la cerere, a actului deglutiției, efectuarea lui spontană fiind posibilă; **a.** *mișcărilor mimice* interesează latura efector-voluntară a expresivității mimice și se caracterizează prin imposibilitatea exprimării prin mimică a diferitelor stări afective; **a.** *mersului* (*astazia*) se caracterizează prin imposibilitatea coordonării mișcărilor membrelor inferioare în vederea sincronizării și armonizării lor, necesare mersului, în afara oricărei tulburări motorii, ataxice, vestibulare sau proprioceptive. (G.I.)

APRECIATIV v. STIL

APRECIERE OBIECTIVĂ A PERSONALITĂȚII (engl. estimation, fr. évaluation, germ. Hochsätzung) ♦ Metodă de cunoaștere a personalității și de educare a capacității de observație, comparație și evaluare a însușirilor și performanțelor umane, elaborată de psihologul român G. Zapan (1933, 1937-1938, 1957) și prezentată la Congresul internațional de psihotehnică de la Viena din 1937. Se deosebește prin modul original de construcție și validare de metoda evaluării (rating method) cunoscută în literatura anglo-saxonă, de testul sociometric (J.L. Moreno, 1970), de tehnicile de scalare, de metoda de **a.** a elevilor, prin ei înșiși a lui I. Găvănescu și de metoda constructelor personale. ♦ Este cunoscută inițial ca metodă a „Foii de observație vocațională" (metoda F.O.V., 1938) iar ulterior ca metodă de apreciere obiectivă (**a.o.**) (M.A.O., 1957). Specificul metodei **a.o.** constă în a solicita profesorilor și elevilor, în urma realizării de către elevi a unei activități sau a parcurgerii unei probe (lucrare de control, teză, rezolvări de probleme etc.) de a specifica, pe baza observațiilor curente, pe primii 20% din colectiv ce au realizat cel mai bine activitatea respectivă, începînd cu cel mai bun și simetric, pe ultimii 20% pe care îi consideră că au realizat mai slab activitatea respectivă, tot în ordinea clasificării, începînd cu cel mai slab. Fiecare elev se va aprecia și pe sine, trecîndu-se după cum consideră printre primii, printre ultimii sau se va lăsa nescris, adică printre cei mijlocii. ♦ Metoda **a.o.** prezintă importanță și aplicații în: educația elevilor, în cunoașterea obiectivă a semenilor și în cunoașterea de sine; în perfecționarea profesorilor în cunoașterea și aprecierea corectă a elevilor; în caracterizarea psihologică și pedagogică, în orientarea școlară și profesională, în cercetări științifice longitudinale în școli în legătură cu evoluția trăsăturilor de personalitate și a aptitudinilor elevilor ca și în dezvoltarea spiritului de obiectivitate și, în genere, în judecățile de valoare, cu posibilități de aplicare în viață, științele sociale, științele naturii, artă și filozofie. Metoda **a.o.** a fost elaborată înaintea testului sociometric al lui J.L. Moreno (1970) cu care corelează parțial (A. Neculau, 1970) și a tehnicii interaprecierii în grup a lui R.F. Bales (1971). (P.M.)

APROSEXIE v. ATENȚIA

APTITUDINE (sinonime CAPACITATE, ABILITATE) (engl. ability, capacity, fr. aptitude, germ. Anlage, Eignung, Verlanlagung) ♦ Complex de însușiri relativ stabile ale personalității, care condiționează realizarea cu succes (peste medie) a diferitelor feluri de activități intelectuale, artistice (profesionale) științifice, organizatorice, sportive, tehnice sau manuale etc. ♦ **A.** se exprimă prin depășirea evidentă a randamentului și calității la un număr mic de exerciții – deci se asociază cu o facilitate deosebită la învățarea și la stratificarea de deprinderi. ♦ Se poate considera că nu există persoană normală care să nu posede nici un fel de **a.** Frecvent este cazul în care acestea nu se conștientizează de către cei ce le posedă. Sînt persoane cu **a.** remarcabile, adecvate totdeauna după ce în nomenclatorul social apare o profesie nouă. Această „izbucnire" de **a.** noi se datorează generativității mari a **a.** ♦ Studiile de inginerie genetică și experiența socială acumulată în domeniile învățării au pus în evidență și structurile ereditare energizatoare ale **a.** ca și anumite particularități dobîndite (învățare) care le favorizează exprimarea. Există o plasticitate mare a personalității umane ce favorizează dezvoltarea activității în urma învățării. ♦ **A.** alimentează creația. Cînd se încarcă de interese se formează *vocația*. În acest din urmă caz **a.** devine extrem de eficientă. ♦ Deoarece prezența **a.** are importanță socială și economică au fost studiate mai ales cele intelectuale ca o avuție socială. ♦ Jurnalistic se vorbește de „aurul cenușiu" cînd aceste tipuri de **a.** sînt nuclearizate și încărcate de creativitate, cultură, operativitate de valoare mare. ♦ Studiile privind caracteristicile **a.** intelectuale au fost influențate de optica specialiștilor în analiza factorială. ♦ **A.** științifice (a.s.) constituie categoria cea mai înaltă a **a.** intelectuale. Sînt studiate în cadrul raportului om-știință. R.M. Gagné consideră că activitatea omului de știință este analizabilă în activități mai simple, numite „procese elementare ale științei" (ordinea, stabilirea de interrelații plauzibile, observația sistematică și măsurarea) controlul permanent al ideilor și organizarea sistemelor de concepte ce se referă la un domeniu, utilizarea eficientă a algoritmilor, regulilor, operațiilor implicate în demonstrațiile logice și practice, observarea obiectivă, comunicarea clară cu alți oameni de știință, dar mai ales creativitate (gîndire nu numai convergentă ci și divergentă – după terminologia lui J.P. Guilford). ♦ În funcție de tensiunea **a.** intelectuale și a creativității angajate se poate diferenția o creativitate nespecifică (generală) dominată de inteligență și una specifică alimentată mai mult de aptitudini specifice. B. Landonov și colab. (1971) consideră că **a.** științifice au la bază structuri genetice. Deoarece în viața socială știința a devenit un factor important de producție și deoarece revoluția tehnică industrială a încorporat în sec. XX o imensă cantitate de informație științifică, există o solicitare, mai mare ca oricînd a **a.s.** (v. ȘTIINȚA). Ample programe experimentale vizează depistarea condițiilor de formare timpurie a **a.s.**, de schimbare pe această cale a funcțiilor și eficienței învățămîntului. ♦ **A.** tehnice sînt prezentate la marii inventatori și inovatori din domeniile și istoria tehnicii ca Th. Edison, M. Faraday, F. Vuia, G. Constantinescu, Țiolcovski, G. Bell etc. **A.** tehnice cuprind și ele o gamă largă de factori și se dezvoltă intens în zilele noastre (1972). Ele alimentează R.T.S. Aceasta nu este posibilă doar prin import de tehnologie, adevăr intuit și integrat în programele de industrializare. Profesiile moderne au grade de mecanizare (tehnică) diferite dar și o intelectualizare continuă. Se consideră că aproximativ la 15 ani are loc o înlocuire cvasitotală a tehnologiei în industrie, fenomen ce altădată se petrecea la intervale de mii și apoi de sute de ani. R.T.S. cere alimentarea potențialului de **a.** tehnice prin instruire (învățare și practică) școala fiind de fapt *industria de bază a viitorului*. ♦ **A.** artistice (**a.a.**) se exprimă multilateral ca stil, manieră și mesaj prin artele „spațiului" (pictură, sculptură, gravură, arte decorative etc.) și artele timpului (arta dramatică, literatură, muzică, coregrafie, cinematografie, literatură etc.). În timp ce longevitatea operelor științifice în care se încorporează **a.** intelectuale se depășesc la perioade de aproximativ 10-15 ani prin noi descoperiri ale științei și progresului social, operele de artă nu se desființează prin apariția unor noi creații curente și capodopere. **A.a.** sînt sensibile la procesul educației din copilărie și se manifestă în unul sau mai multe domenii ale artei, iar în cadrul unei arte în unul sau mai multe stiluri de activitate. Cel mai devreme se manifestă la copii **a.** muzicale care se bazează pe sensibilitatea auzului muzical, simțul ritmului și perceperea emoțională a muzicii. **A.a.** compozistice apar cel mai devreme la copii de vîrstă școlară (W.A. Mozart, G. Enescu, F.M. Bartholdi) iar **a.a.** pentru desen și modelaj se manifestă la 4-5 ani cînd devin evidente și se conturează ca măiestrie și mesaj după 8-9 ani (P. Picasso). **A.a.** pentru arta teatrală (creație actoricească) apar la vîrsta școlară mijlocie. **A.** literare, cele implicate în poezie, roman, schițe, nuvele etc. sînt cele mai mult alimentate social prin programele școlare. **A.** sportive sînt și ele complexe și solicită numeroase antrenamente f. bine organizate pentru obținerea unei bune condiții fizice în diferite discipline sportive. Există cam 75 discipline sportive. Olimpiadele evidențiază și ierarhizează **a.** sportive și pun în evidență faptul că există o depășire în timp (seculară) a performanțelor sportive fapt ce pledează pentru valoarea antrenamentului (învățării) în dezvoltarea **a.** naturale. ♦ Secolul XX este un secol de explozie a **a.** tehnice, intelectuale, artistice, sportive, științifice și sociale. ♦ În genere, există manifestări precoce ale **a.** (Mozart, Haydn) dar se pot cita și manifestări tardive (W. Scott primul roman la 34 ani, Flaubert a publicat *Doamna Bovary* la 36 ani, Cervantes la 35 ani pe *Don Quijotte*). Există o polivalență a **a.** Leonardo da Vinci a fost pictor, scriitor, filosof, inventator, om de știință. Goethe a fost poet, naturalist, fizician. T. Vianu a fost estetician, istoric literar și poet. Ion Barbu matematician și poet. M. Ralea a fost literat, psiholog și estetician etc. Aptitudinile de mare și înaltă productivitate și originalitate constituie *talentul* (v. termenul). (U.Ș.)

APTITUDINI Test de ~ ♦ Instrumente psihodiagnostice în vederea depistării **a.** și caracteristicile acestora. Testele pentru domeniul **a.** sînt fie pentru măsurarea uneia importante (mai ales cea a inteligenței), fie pentru depistarea de **a.** multiple. ♦ Se pot cita ca fiind mai cunoscute bateria P.M.A. (Primary mental abilities) pentru vîrstele de 5-7, 11-17 ani, al cărei creator a fost L.L. Thurstone. Bateria poate fi folosită în întregime sau selectiv după necesități. ♦ O altă baterie, DAT (Differential Aptitude Test) pentru tineri de 8-12 ani și adulți neselectați, cuprinde opt factori de **a.** ♦ De largă utilizare este bateria FACT (Flanagon Aptitude Classification Teste) care cuprinde **a.** condensate, solicitabile în 21 profesii. Testele solicită ansambluri de **a.** – ce acoperă concomitent și 38 de scoruri de **a.** Se mai pot enumera: bateria Guilford-Zimmerman (Aptitude survey) care depistează **a.** mecanice; bateria Mat., bateria Gabt, bateria Holziger-Growder, testele Lahy, Mc.Quary (labirinte), bateria de comprehensiune mecanică Kennes P (Meca) ca și diferite teste aparate, inclusiv cutia Decroly etc. Toate constituie un fond de probe ce se utilizează sub felurite forme în toate laboratoarele uzinale și de întreprinderi precum și în orientarea școlară și profesională. (U.S.)

ARHETIP (engl. arhetyp, fr. archétype, germ. Archetypus) ♦ În psihologia lui C.G. Jung **a.** este definit ca fiind conținutul de reprezentări primordiale originare și eterne ale inconștientului (ca dragonii, paradisul pierdut). Se manifestă în legende, visuri, deliruri, metafore. Post freudienii consideră **a.** ca „forme de complexe" endogene, înnăscute, preformate care mobilizează și animă materialul experienței individuale, dar și al inconștientului colectiv. ♦ **A.** ca „modalități de reflexe psihologice profunde" sînt comune omului natural; influența (puterea) lor este inclusă într-un cadru general și supraindividual în cazul speciei (de exemplu: imaginile părintești sînt înnăscute din întîlnirea datelor **a.** ale părinților cu disponibilitățile individuale ale copilului). ♦ **A.** este considerat și sistem de disponibilități funcționale, acționale și reacționale, reacție potențială față de o situație eventuală. Ele se exprimă sub formă de simboluri care au drept sarcină rolul de a traduce în imagini natura și obiectul energiilor pe care **a.** le ascunde și de a mobiliza „puterea psihică vitală“ ♦ Noțiunile de inconștient colectiv, de **a.** și de simbol au deschis o poartă spre înțelegerea unui „fond comun" în care omul e înscris de la naștere și în care circulă și sînt înțelese mituri, basme, legende care impresionează și prin care omul găsește temele din fantasmele sale spontane. ♦ **A.** se exprimă ca sursă de energie psihică stratificată și constituie rădăcinile Sinelui ce se exprimă în visuri, fantezii, iluzii, reverii etc. C.G. Jung și G. Durand au emis ideea universalității **a.** la grupurile umane. Există reprezentări prin desene ale **a.** Yves Durand a elaborat un test cu 9 desene ale **a.** spre alegere. (U.Ș.)

ARIE CORTICALĂ (engl. area, fr. aire du cerveau, germ. Ausdehmung zone) ♦ Zonă – structură cu anumite proprietăți anatofiziomologice delimitată teritorial după compoziția celulară (citoarhitectonică, denumire dată de Brodman și von Economo) după dispoziția fibrelor (mieloarhitectonică, după Scherrer și Sinden); după ritmurile E.E.F. (electroarhitectonică cerebrală); după funcții (arie funcțională). Se utilizează termenul de **a.c.** olfactivă cu referiri la regiunile de extensie a celulelor analizatorului (receptor) olfactiv – sau termenul de **a.c.** auditivă (normală) prin care se denumește **a.** aflată în lobul temporal în zona fisurii Sylvius. **A.c.** striată ce reprezintă zona din jurul scizurii clacarine (cîmpul 17 Brodman) **a.c.** *striată* albă corespunzătoare unor fibre mielinizate aferente constituie cortexul proiecțiilor căilor vizuale. **A.c.** motorii, senzitive, de coordonare, sinergie, articulare de ideație etc. sînt relativ identificabile și delimitate, ceea ce permite ca în caz de anomalii să se poată determina ce anume leziuni sau deteriorări pot fi încriminate. Corticalitatea care implică emisferele cerebrale se dezvoltă treptat constituindu-se grade de maturație tot mai înalte ale acesteia. Caracteristică este dezvoltarea funcțiilor analitico-sintetice și de integrare (interrelații) ale **a.c.** Există o dominanță funcțională a creierului stîng la om (la dreptaci). De asemenea se consideră că există funcții privilegiate de integrare ce participă la circuite mai complexe (și contribuie la activitatea de cunoaștere de tip uman noetică). (E.V.)

ARIERAȚIE MINTALĂ (engl. feeble nindedriess, backwardness, fr. arriération mentale, germ. Zurück gebliebenheit) ♦ Formă clinică a insuficienței mintale grave numită mai ales imbecilitate. Se caracterizează prin absența comunicării cu lumea exterioară, datorită slăbirii posibilităților intelectuale necesare relațiilor sociale. Cu o înfățișare deseori agreabilă, fără semne dismorfice, acești bolnavi apar bizari, străini, îndepărtați, în aparență indiferenți. Ei nu răspund direct la întrebări. Limbajul este stabil, dar nu este utilizat ca instrument de schimb și nu aderă la circumstanțe. Este deseori constiuit din fraze stereotipe. Arieratul vorbește adesea despre sine la persoana a III-a. Pe plan intelectual, se observă performanțe aberante, iar pe plan comportamental și mai ales în planul eficienței practice, se află într-o stare de dependență marcantă. Nivelul general al performanței rămîne aproape întotdeauna sub cinci ani. Motricitatea este deseori remarcabilă, dar inadaptată și se exercită în activități stereotipe, chiar dacă se manifestă uneori o foarte bună dexteritate. Afectivitatea este relativ redusă, conduitele adesea indiferente, uneori nu par să recunoască anturajul, dar par să aibă o vie sensibilitate la anumite frustrări afective (separarea de mamă, de exemplu), care se manifestă prin reacții de agitație, reacții angoasă, agresive sau autopunitive. **A.** duc o viață de rutină, fără să participe la evenimentele de colectiv. Ei sînt uneori periculoși prin reacțiile agresive sau prin actele inconștiente de care dau dovadă. Educabilitatea **a.m.** este redusă, limitată la achiziția de automatisme. Sinonim termenii de **a.m.** sînt cei de oligofrenie și debilitate mintală propriu-zisă. (E.V.)

ARISTOTEL (384-322 a.c.) ♦ Cunoscut filozof enciclopedist al antichității grecești în epoca ei de înflorire. Născut în Stagira a fost numit adesea Stagiritul. Contribuția și opera lui **A.** este foarte variată și reprezintă o optică foarte avansată pentru timpul în care a trăit Stagiritul. A fost printre altele tutorele lui Alexandru cel Mare și întemeietorul școlii paripatetice din Atena. În lucrările sale printre care „De anima" (despre Suflet) **A.** a emis o serie de idei valoroase privind structura logică și psihologică a cunoașterii. Stageritul a conturat o scală a existențelor în care se află materia inertă, nevie și materia organică ce se diferențiază în organisme și organe. Principiul vieții creează unitatea unei ființe vii care este organizată într-o formă corporală ce tinde să se perfecționeze permanent. Forma pune stăpînire pe materie prin necesitățile adaptării biruind mereu nedeterminarea. Aceasta se realizează în trepte dintre care prima este a plantelor. Acestea posedă funcții nutritive și organe speciale pentru aceasta. La plante aceste organe sînt rădăcinile. Prin ele plantele pot să-și creeze un confort pozițional și să asimileze prin rădăcini substanțele nutritive fapt ce face posibilă dezvoltarea prin care se depășește nedeterminarea și se transformă materia mediului. Animalele sînt mai bogate în funcțiuni și organe. Pe lîngă alimentare ele au forme de manifestare ca mișcarea și senzația. Ca specific al evoluției animalele (ca plante evoluate după **A.**) și-au întors rădăcinile înlăuntrul lor, unde acestea s-au transformat în măruntaie organe nutritive. Nutriția însă se mută la animale în interiorul organismului. La animale forma cîștigă foarte mult în variabilitate intensificîndu-se astfel rejecția nedeterminării. Omul, capabil de gîndire și de afectivitate dă prin inteligență formă și unitate (nume) fiecărui lucru. **A.** a fost foarte preocupat de problemele de mai sus. Se consideră că a disecat peste 50 de animale de specii diferite și a clasificat cam 540 specii de animale. S-a ocupat în *Historia Animalium* de astfel de probleme. În *Logica*, a tratat probleme legate de operativitatea gîndirii, iar în *Politica* de probleme sociale. În *Genetica* a dezvoltat teoria hematogenă care consideră că sperma se naște din sînge ca proces și produs al hranei. În ereditate bărbatul are după **A.** rolul principal și determinat de sex în funcție de componentele mobile din sîngele lui. Aceste componente pot fi însă contracarate de componentele din sînge ale femeilor. Interesantă este și ideea lui cu privire la fertilizarea umană. În acest sens el a subliniat faptul că bărbații tineri și cei mai vîrstnici au sperma subțiată din care motiv soțiile lor nasc mai mult fete. Firește bărbații aflați în vîrste de maturitate deplină facilitează nașterea de băieți. Interesat de problemele eredității **A.** a atras atenția atenția asupra atavismului manifestat prin apariția de însușiri ereditare de la strămoși. În acest context el a criticat teoria pangenezei. În privința evoluției omului aceasta se face după un model divin, act pur. **A.** s-a referit și la probleme politice și morale, considerînd că realizarea morală este un înalt model de autorealizare. Influențele filozofiei și enciclopedismului lui **A.** au constituit o veritabilă punte de traversare a gîndirii organizate de-a lungul secolelor și ca incitație multilaterală la observație concretă și sistematizare logică. (U.Ș.)

ARITMOMANIE (engl. arithmomanie, fr. arithmomanie, germ. Zahlenzwang, Zählzwang) ♦ Obseise, formă rituală defensivă ce constă în repetarea indefinită de cifre și calcule aritmetice, secundată de teama permanentă de a nu le greși. (E.V.)

AROGANȚĂ (engl. arrogance, fr. arrogance, germ. Arroganz) ♦ Atitudine de autoafirmare secundară de sfidare, dispretuire și ignorare a altora combinată cu conduită ușor agresivă dar discret impregnată de autoapreciere mărită. (U.Ș.)

ARTA (engl. skill, art, fr. art, germ. Kunst) ♦ Domeniu al activității și al conștiinței sociale, al creației umane, condensat în muzică, pictură, sculptură, dans, arhitectură, literatură, cinematografie (cele 7 arte). ♦ În fiecare din domeniile enumerate se manifestă subdomenii (muzica este simfonică, ușoară, instrumentală, corală etc.) literatura se exprimă ca poezie, genuri narative (schițe, nuvele, romane, dramaturgie etc.) sculptura și arhitectura sînt arte ale modelării materiei, pictura este arta formelor și a culorilor, a compoziției prin intermediul acestora, dansul este arta compoziției de mișcări fluide, expresive, iar cinematografia este arta modernă ce îmbină dramaturgia cu narațiunea, dansul și celelalte arte. ♦ Se poate vorbi de **a.** ale spațiului (sculptura, arhitectura, artele decorative sau ornamentale, fotografia etc.) și de **a.** ale timpului (teatrul, literatura, cinematografia, muzica, dansul etc.) ♦ Se mai fac și alte clasificări cum ar fi acele în **a.** plastice și vizuale (arhitectura, sculptura, pictura, orfemeria, grădinăritul ornamental al orașelor, **a.** temporale (muzica și poezia), **a.** spațiotemporale (coregrafia, teatrul), **a.** cinetice (cinematografia, jocurile de lumini și apă cu muzică etc.). ♦ **A.** are funcții sociale și psihologice și a constituit întotdeauna rezervorul exprimării activității umane. ♦ Există funcții impresive și expresive, de comunicare de mesaje, funcții formative, educative, de persuasiune și proiectiv catarctice etc. ale **a.** Fiecare operează cu simboluri proprii ce se învață și perfecționează. **A.** transformă publicul amorf în public consumator (sensibil) încărcat de trebuințe estetice. **A.** tinde să creeze frumosul, perfecțiunea, sublimul. (v. și PSIHOLOGIA ARTEI) ♦ După unii autori **a.** se adresează mai ales inconștientului (N. Sillamy, 1980). Istoria **a.** arată însă că aceasta este mai ales o replică la evenimentele istorice, că **a.** vehiculează amprentele tematice și tensionale ale evului, spațiului (cronotopului) social-psihologic, etniei în care se naște. De altfel **a.** este influențată ca tematică și stil de evenimentele fundamentale, tendințele, permisivitatea vieții sociale și individuale. ♦ Au existat alternativ perioada de exaltare a realismului (naturalism) sau a formei (formalism), manierism, abstracționism în **a.** În același timp **a.** s-a difuzat tot mai larg în viața socială nu numai prin faptul că fondul general de opere de **a.** al omenirii a devenit mai consistent, ci și prin aceea că sensibilitatea, aspirația și înțelegerea fenomenului artistic au devenit relativ răspîndite (I. Ianoși) ♦ **A.** a devenit și negociabilă. Comerțul cu opere de artă este activ în zilele noastre. Întrucît se manifestă tendințe acaparatoare excesive ale marilor țări în tezaurizarea de opere de **a.** care au în zilele noastre prețuri mai stabile decît metalele prețioase sau alte bunuri și valori, multe state au creat legislații de protejare a patrimoniului. ♦ Au existat adevărate mișcări artistice ca aceea a artei cinetice (1955, manifestul galben, Paris în frunte cu Vasari și criticul de **a.** Hultén) care include mișcarea (mecanică) în produsul **a.**, sau **a.** concretă (1930, The Van Doesburg, Arp și Max Bill), **a.** permutațională (A. Leles) în care opera apare prin combinarea sistematică efectuată de calculatoare. (U.Ș.)

ARTA (Instrument de psihodiagnoză). ♦ S-au construit mai ales teste de depistare a creativității nespecifice (generale) de consum ce permite în genere recepționarea **a.** Complementară acesteia este creativitatea de aport a artistului. Pentru simțul artistic în **a.** particulare s-au efectuat mai multe tehnici privind **a.** vizuale. ♦ În acest sens se poate cita *testul lui Mayer* de judecare, evaluare artistică. Acesta constă din 100 de perechi de reproduceri de picturi. În fiecare pereche una din reproduceri este după o operă de artă. Se solicită preferințele. Scorurile au fost comparate cu cele ale unor critici de artă și baremurile s-au efectuat pe această bază. ♦ *Testul de evaluare a desenelor de Graves* cuprinde triade și perechi de desene în care au fost încorporate drept criterii proporțiile, ritmurile, echilibrul, unitatea, varietatea, dominanta ca valori artistice. Unele din triade sau perechi nu țin seama sau violează aceste criterii. Cel ce e testat trebuie să le identifice. ♦ *Testul Lawrence* include sarcini de localizare corectă a pozițiilor, umbrelor, solicită sarcini de reproducere prin desen, de forme (din memorie) colorație și cuprinde o secțiune de comprehensiune a vocabularului artistic. ♦ *Testul lui Horn* (psiholog canadian) solicită aranjarea de figuri geometrice într-un mod artistic – și de creionare a 20 obiecte obișnuite. O parte a bateriei lui Horn solicită efectuarea unor desene inteligibile pornindu-se de la linii sau cercuri. Este un subtest de imaginație spontană și creativitate. *Bateria lui Knauber* cuprinde sarcini de desenat din memorie și spații limitate, de completat sau de creat desene, de depistat sau eliminat greșeli. ♦ La acestea se adaugă tehnici psihodiagnostice privind creația muzicală și evaluarea ei. În ultimii zece ani au luat o mare dezvoltare tehnicile de testare a creativității constructive (arhitectură) etc. Utilizarea **a.** ca activitate ocupațională psihoterapeutică este tot mai răspîndită. Se pot enumera în acest sens psihoterapia prin desen, pictură, sculptură, modelaj, muzică, poezie, teatru, arte decorative, fotografii artistice etc. Activitatea artistică are importante funcții formative și relaxante ce angajează și modelează orientînd pozitiv atitudinile, funcțiile imaginative, capacitățile creatoare, întreaga personalitate umană. ♦ Funcția **a.** este foarte importantă în reabilitarea caracteristicilor deteriorate ale personalității. Diferite caracteristici ontogenetice impun utilizarea cu succes a unuia sau altuia din domeniile **a.** în anumite cazuri și la anumite vîrste, diferențiat de la caz la caz. Desenul, grafica, pictura dau rezultate bune ca tratament psihologic în a doua (3-6 ani) și a treia copilărie (6-10 ani). În aceeași ordine de idei, poetoterapia este eficientă în mod deosebit în adolescență. Există preocupări pentru dezvoltarea terapiei coregrafice pentru perioadele anterioare adolescenței și a dansterapiei pentru perioada adolescenței. În genere se consideră că artterapia de tipul teatroterapiei (sau *psihodrama*) dă rezultate foarte bune la toate vîrstele. Psihodrama a dat foarte bune rezultate la copii inhibați, dar adaptați la mediul familial sau cel școlar. (U.Ș.)

ASIMETRIE BILATERALĂ (engl. assymmetry, fr. assymétrie, germ. Asymmetrie beiderseider) ♦ Structură și funcționalitate complementară inegală la diferite niveluri (somatice generale, organice, funcționale etc.). La nivelul corporal se manifestă ca discrete noncoincidențe ale celor două laturi ale corpului (dreapta și stînga), feței etc. La nivelul organelor se exprimă prin faptul că inima este în partea dreaptă, ficatul în stînga etc. Chiar emisferele cerebrale sînt asimetrice ca structură cartografică și din punct de vedere funcțional. (R.W. Sperry). În acest sens, emisfera stîngă asigură simbolismul verbal, iar cea dreaptă percepția spațială. ♦ B.G. Ananiev consideră că asimetria servește o complementaritate în care se diferențiază mai pregnant caracteristici dominante ale uneia din părți. Al. Roșca (1966) semnalează în acest sens faptul că mîna stîngă e mai sensibilă tactil și servește la fixarea obiectului pe cînd dreapta dispune de mai multă forță și capacitate de manipulare motorie. ♦ De altfel nici cîmpurile vizuale inclusiv ale culorilor nu sînt perfect simetrice (U. Șchiopu, 1962) ♦ În structura activității nervoase superioare **a.b.** este foarte complexă. Activitatea corelată a acesteia permite cuprinderea unor foarte complexe situații. (v. CREIERUL). (S.T.)

ASIMILARE v. ADAPTARE

ASINERGIE (engl. asinergia, fr. asynergie, germ. Assinergie) ♦ Tulburare de coordonare tradusă prin imposibilitatea de a executa sincron mișcări complexe, bolnavul neputînd executa două mișcări deodată cu ambele mîini în vederea unui act (de exemplu, apucarea unui obiect mare). ♦ Termenul se referă mai ales la descompunerea mișcării în elementele ei componente. În clinică **a.** se diagnostichează pe baza cîtorva probe speciale: proba „răsturnării pe spate", flexia combinată dorsală a trunchiului și a coapsei, proba „călcîi-fesă", flexie a gambei pe coapsă și a coapsei pe abdomen, proba „HOLMES-STEWART", proba „asimetriei tonice dinamice" (S. Drăgănescu, V. Voiculescu), de ridicare bruscă a brațelor extinse pînă la poziția orizontală, brațul de partea leziunii ridicîndu-se mai sus atît la ridicare cît și la coborîre. ♦ În genere bolnavii cu **a.** au mișcările descompuse și ca simptome secundare apar: vorbirea tărăgănată, scrisul mare și tremurat. ♦ **A.** se datorează unor leziuni cerebrale (uni sau bilaterale). (G.I.)

ASOCIAŢII DE IDEI (engl. ideass association, fr. association d'idées, germ. Gedankenverbindung) ♦ Metodă folosită de D. Hume, J. Stuart Mill, H. Spencer, É.B. de Condillac, H. Taine, Fr. Galton. ♦ S-a considerat că modelul explicativ al întregii activități psihice ar fi **a.** de **i.** prin contrast, prin asemănare și prin contiguitate. Ulterior s-a criticat mecanismul acestei teorii reducționiste, printre alții de către H. Bergson. ♦ Teoria formei a evidențiat cerința de structuri pentru ca **a.** de **i.** să fie active. C.E. Osgood a folosit metoda diferențiatorului semantic în care a combinat metoda **a.** de **i.** (verbale) cu o scară de evaluare, fapt ce a permis să se obțină profiluri ale semnificației afective a cuvintelor. (v. DIFERENȚIATORUL SEMANTIC) ♦ Metoda de **a.** *de idei* este folosită și în expertizele judiciare, cînd se lucrează cu detectorul de minciuni, ca și în clinică pentru a stabili mai fin caracteristicile stresante psihice neconștientizate deplin. **A.** de cuvinte se folosesc în psiholingvistică, în studiul saturației semantice (J. Lambert și Jakobovsky, 1960). Un cuvînt rostit de multe ori face să i se neutralizeze semnificația afectivă (proces de saturație psihică). Dacă este introdus în listele de cuvinte ce trebuie învățate, este omis de majoritatea subiecților la care s-a format neutralizarea semnificației afective. (P.M.)

ASPIRAŢIE (engl. aspiration, fr. aspiration, germ. Bestrebung) ♦ Structură psihică proiectivă ce se exprimă ca o dorință ce leagă omul (persoana) de un obiectiv, scop, realizare. Această dorință poate să fie legată de un scop ce trebuie să se producă în scurtă vreme (de scurtă durată) dar și în timp mai îndelungat ceva (**a.** de medie durată), sau pe parcursul a mulți ani de zile (**a.** de lungă durată, de exemplu dorința de a termina o facultate, de a cumpăra o casă în rate etc.) **A.** se raportează la imaginea de sine care se evaluază subiectiv ca forță și perseverență, atracție față de obiectivul-dorință. Imaginea de sine la rîndul ei condiționează diferitele forme ale potențialului psihic (implicații de voință, dar și condiții ca timpul disponibil, sănătatea, barierele reale și potențiale, capacitățile de a se supune unor antrenări ce solicită adesea și numeroase restricții și austerități. În aceste condiții sînt posibile trei situații mai importante studiate mai ales în legături cu O.S.P. (Orientarea școlară și profesională); a) Situații în care **a.** nu are în vedere aptitudinile disponibile ale persoanei, dominante fiind interesele sau atractivitatea față de obiectiv pentru statutul social pe care-l reprezintă obiectivul. Tot aici se încadrează și situațiile în care tinerii aleg o facultate (care reprezintă drumul spre anumite profesii) sub îndemnul sau presiunea părinților sau din motive și mai superficiale, (aleg facultatea respectivă pentru că acolo vor să meargă cei mai buni prieteni ai lui. b) Situații în care alegerea **a.** se acordă cu aptitudinile disponibile dar nu și cu cerințele implicate în exercitarea și antrenarea lor (instruirea și educația) și c) Situații în care lipsește forța vitală de a menține **a.** de lungă și medie durată datorită unei prea mari și arzătoare trăiri a prezentului și a unei atracții a trăirii clipei cu ofertele și solicitările ei. Cercetările privind **a.** au devenit de prim ordin în grupul de psihologi în care era Kurt Lewin (1890-1947). În acest grup F. Hoppe a studiat trăirea succesului și a eșecului legat de **a.** I. Dembo a avut în atenție studiul evoluției **a.** de scurtă durată în situații de solicitare gradată ca dificultate dar aglomerată ca implicație. Aproximativ în același timp F. Robaye a efectuat cercetări asupra relației dintre nivelul de experiență și forța atenției. În studiile lui F. Hope (1930) s-a pus în evidență faptul că succesul și eșecul se trăiesc subiectiv și este posibil ca un succes important să fie trăit ca o formă de eșec pe de o parte datorită amplificării importanței micilor nerealizări de parcurs sau datorită expectanței mai mari a valorii rezultatelor obținute decît cele reale. În aceste cazuri se supraevaluează forțele sinelui dar e posibil ca persoana în cauză să nu fi evaluat rezistența sinelui la situații de competență într-un mediu necunoscut în care valorile se evaluează cu o altă grilă decît aceea pe care el o posedă. La acestea se mai adaugă stresul momentului de competiție care este foarte diferit de la persoană la persoană. F. Robaye (1957) a desprins din cercetările efectuate faptul că tinerii (elevii) supraprotejați în familie au în genere un nivel de expectație redus, cei ce au fost crescuți într-un mediu rigid, au niveluri de **a.** (nu și de expectații) ridicat (o cerință demonstrativă ridicată). Uneori nivelul de **a.** este chiar foarte ridicat, și nivelul de expectații redus. În ultima categorie s-au aflat tinerii care au trăit într-un mediu tolerant de familie. Aceştia au niveluri de aspirații moderate dar niveluri de expectații crescute. În fine, cercetările lui T. Dembo (1931) au avut la bază o cercetare cu 10 momente de solicitări de rezolvare de calcule (solicitare a intelligenței). Acestea au fost ordonate conform unei strategii de gradare a dificultăților neliniar (așa cum se întîmplă și în viață). Se solicită tînărului ca pe baza unei priviri rapide să evalueze dificultatea calculelor de pe prima pagină (din 10 pagini cuprinse în cercetare) și să evalueze rapid dacă va reuși să rezolve toate problemele (exercițiile date) și în cît timp. După înregistrarea răspunsului încărcat de **a.** și evaluarea de sine, i se spune tînărului că urmează a doua pagină, cerințele formulate fiind din nou de evaluare a rezolvării din punct de vedere calitativ și al timpului necesar pentru rezolvare. Și tot așa pentru celelalte pagini. Notarea expectanțelor și a rezultatelor reale este în astfel de solicitări fluctuantă la mulți tineri din cauza dificultăților diferite de pe parcursul celor 10 pagini date pe rînd spre rezolvare. La majoritatea tinerilor testați rezultatele au devenit mai bune pe parcurs, controlul evaluărilor fiind adjustat prin antrenarea în intuirea mai profundă a ce se cere și pe de altă parte datorită angajării mai puternice în sarcina probelor. În genere însă după succes **a.** tinde să crească iar după eșec tinde să scadă. Influențează însă diferența (mai mare sau mai mică) din optica dificultăților de rezolvare. Ori și aceasta se reduce spre sfîrșitul testării. Dinamica **a.** de scurtă durată este mai sever supusă controlului valorii evaluării de sine și în ansamblu pune în evidență creșteri ale capacității de antrenare în sarcină (ca valoare pozitivă de antrenare a competiției). Totodată **a.** de scurtă durată este mai sever supusă controlului interior decît **a.** de medie sau lungă durată în funcție de factori culturali și mai ales din cauză că în astfel de implicații de **a.** există mai puțini factori perturbatori și absorbanți din mediul total. În toate cazurile prezintă însă interes caracteristicile de forță ale **a.** de poziție și forță concurentă a unor **a.** față de altele, de forța intereselor și voinței (forțele eului). **A.** pot fi foarte înalte (și greu de atins), dar și de medie înălțime și facile. Există și pe plan social o structură temporală a **a.** dominante și o anumită încărcătură aspirativă a societății globale dintr-o țară și evident pe plan internațional. În acest sens după 1964 a existat în România o creștere procentuală importantă a **a.** tineretului spre școlarizare cît mai înaltă și mai ales spre profesii de agronomi (moderni) ingineri, învățători și profesori. Prin anii 1970-1980 a crescut interesul și **a.** pentru medicină, sport, matematici, inginerie, arhitectură etc. Competițiile școlare au dus la identificarea de numeroși tineri dotați și supradotați în competițiile naționale și chiar internaționale. Sportul a avut o cotă înaltă pe plan internațional în competițiile tineretului. După 1989 a crescut interesul pentru alte domenii. **A.** s-au mutat spre informatică și computație, spre științele juridice și medicină, spre științele sociale și umaniste. A existat o explozie de **a.** spre învățămîntul superior (Universitățile particulare au pus în evidență acest fapt) și un interes puternic și **a.** spre studii în străinătate, provocîndu-se latent o competiție mai largă internațională la diferite niveluri, cu rezultate bune. Cantitatea de **a.** spre studiile superioare a rămas deosebit de înaltă. Un rol important în traseele **a.** îl are grupul de apartenență prin faptul că facilitează competițiile colegiale de mai scurtă durată și alimentează **a.** într-un mod mai special permițînd o validare permanentă mai ales a forțelor sinelui și a expectațiilor acestuia în situații foarte diferite. Au loc în același timp validări ale rezistenței la eșec și a trăirii succesului cu cumpătare benefică generată de o oarecare grijă pentru competențele celorlalți (colegi și prieteni) în competiții de **a.** comune. Cercetările privind **a.** au mai făcut H.J. Eysenk, și H.T. Himmelweit (1946) pe persoane isterice și neurastenice. Pentru persoanele isterice a reieșit o prezență mai redusă de **a.** la statute profesionale și sociale (ca **a.** principale) pe cînd la neurastenici **a.** implică scopuri mai înalte decît cele ale tinerilor echilibrați. Toate acestea pun în evidență niveluri de **a.** și o evoluție a lor pe vîrste ca structuri proiective ale personalității. Și în centrele universitare din România au fost făcute cercetări legate de **a.** P. Popescu-Neveanu. Totodată se manifestă o foarte mare socializare a **a.** pe generații și o tot atît de mare intelectualizare a lor. Există din acest punct de vedere o foarte mare creștere a **a.** la generațiile de tinere fete spre studiu și profesii intelectuale. Încă din 1964 se considera de altfel că erau atunci în viață 98% dintre oamenii ce au creat marile domenii ale științei moderne și 99,2% dintre cei ce au creat marile industrii și laboratoare de cercetare înalte ale societății moderne cifrele nu au scăzut ceeea ce indică prezența **a.** în acest domeniu. A crescut tensiunea și nivelul de **a.** la tineret și chiar la tineretul cu handicapuri puțin severe, care sub influențele recuperărilor prin educație au găsit căi de integrare socială mai complexe și satisfăcătoare de **a.** (U.Ș.)

ASPIRAȚIE (Nivel de ~) (engl. level of aspiration, fr. niveau d'aspiration, germ. Bestrebungsniveau) ♦ Termenul a fost introdus de către T. Dembo în 1931 și semnifică nivelurile pe care subiecții speră să le atingă în executarea unei activități relativ specifice și standardizate. F. Hoppe, tot în 1931, dă prima definiție: „**N.** de **a.** privește scopurile, așteptările, revendicările unei persoane privind comportarea sa viitoare într-o sarcină dată“. J.D. Frank, în 1935, propune o definiție operațională: „**N.** de **a.** este nivelul pe care un individ dorește să-l atingă explicit atunci cînd este plasat înaintea unei sarcini pe care el deja a efectuat-o și care este susceptibilă de învățare”. ♦ O lărgire a noțiunii de **n.** de **a.** întîlnim la Francine Robaye (1957), care raportează **n.** de **a.** nu atît la sarcina particulară pe care subiectul o are de îndeplinit la un anumit moment dat, ci la întreaga sa activitate, propunînd să se vorbească de **n.** de **a.** social, profesional, intelectual al unei persoane, mai intim legat de trebuințele sale constante, de atitudinile și de trăsăturile sale de personalitate ca și de particularitățile situației în care trăiește. ♦ Meritul lui Kurt Lewin (1944) constă în efectuarea primelor cercetări experimentale asupra **n.** de **a.** după o secvență temporară tipică prin care reușește să sintetizeze momentele esențiale ale „derulării" în timp a acestora ♦ **N.** de **a.** este dependent de: dificultatea scopurilor propuse, valoarea acestora etc. și poate fi privit dintr-o dublă perspectivă: individuală, psihosocială mai largă. ♦ Din optica individuală cercetările efectuate au arătat că dacă o activitate se soldează cu succes, **n.** de **a.** va tinde să crească în timp, iar dacă ea se soldează cu un eșec, noul **n.** de **a.** tinde să scadă. (J.D. Frank, 1935; M. Juknat, 1937; L. Festinger, 1942). ♦ Ca fenomen psihosocial, **n.** de **a.** este determinat de particularitățile situațiilor sociale traversate de către grupurile sociale. S-a constatat că performanțele persoanelor din grup se orientează după performanța medie a grupului și sînt influențate de normele altor grupuri, de prestigiul lor ca și de valoarea performanțelor realizate de acestea. ♦ Factori social-economici ca lungimea școlarității, veniturile părinților, locul de naștere, în sat sau la oraș, condițiile materiale de trai etc. s-au dovedit a avea o mare importanță în creșterea sau scăderea **n.** de **a.** ♦ Indiferent de expresia în care este interpretat, de factorii care îl determină, **n.** de **a.** apare ca fiind unul dintre conținuturile și factorii motivaționali importanți ai laturii proiective a personalității. (M.Z.)

ASTENIE (engl. asthenie, fr. asthénie, germ. Schwäche, Kraftlosigkeit, Asthenie) ♦ Inaptitudine (incapacitate) de efort psihic (intelectual) care se traduce printr-o stare de oboseală, insomnie, dureri de cap, vertije, reacții vegetative penibile, senzație de moleșeală, o lipsă generală de dinamism, de inițiativă, de atenție, dezgust față de acțiune și diminuare a capacității de lucru. Această stare însoțește întotdeauna stările de depresie. ♦ **A.** poate fi inclusă în cadrul unei structuri constituționale de personalitate. Ea poate constitui fondul unei stări psihastenice și determină o atitudine caracterială fundamentală de pasivitate, de fugă din fața efortului. ♦ P. Janet consideră **a.** ca o slăbire a funcției realului provocată de conflicte acute. ♦ Există diferite grade de **a.** Prezența acesteia este mai evidentă în activitatea mnemică (memorie), în activități în care sînt suprasolicitate funcțiile de cunoaștere. Într-o fază ceva mai avansată diminuează capacitatea de atenție. La unele persoane **a.** provoacă impulsivitate, iar la altele afectează mai ales emoționalitatea – crește în aceste cazuri anxietatea și depresia. În aceste cazuri **a.** capătă o tentă somato-vegetativă. (G.I.)

ASTENOPIE (engl. asthanophie, fr. asthénophie, germ. Asthenophie) ♦ Oboseală oculară. Poate să fie acomodativă; **a.** care se produce prin insuficiența puterii de acomodație (la hipermetropi sau prezbiți) sau printr-un efort de acomodare exagerat. Apare în urma excesului de atenție vizuală sau a activităților ce solicită efort vizual continuu sau pe spații reduse. Mai poate fi pasageră sau acută și îndelungată. În acest din urmă caz pune în evidență afecțiuni centrale (lob occipital). (E.V.)

ASTIGMATISM v. OCHIUL

ASTROTAXIE (engl. astronomic orientation, fr. astrotaxie, germ. Astrotaxie) ♦ Orientare spațial-vizuală raportată la spațiul astral (K. von Frisch, 1948 a descoperit-o la albine, iar P.J. Kramer la păsările migratoare). Există o orientare solară și stelară, la lună... ca patternuri programate probabil ereditar dar și prin învățare în cazul spațiului de plecare, prin integrarea în stupuri, în cîrduri și stoluri de păsări, cîrduri de animale – dar și la oamenii ce trăiesc în grupuri migratoare. Se produce și cînd cerul este acoperit, dar implică (la păsări mai ales) o sensibilitate privind găsirea curenților favorabili zborului pe traseele acestora, a intuirii solurilor bogate în vegetale, la animalele ierbivore. Se referă la spațiu, timp, direcție și ore. (R.D.)

AȘTEPTARE (engl. expectation, fr. attente, germ. Warten) ♦ Conduită al cărui obiect constă în a face absența-prezență și prezența-absență. Conceptul este definit de Pierre Janet în lucrarea *L'evolution de la mèmoire et de la notion de temps* ca o conduită în raport cu timpul, cu durata. **A.** constă în existența unei durate lungi subiective de separare între excitație și consumarea actului în cauză. Orice proces (act) psihic presupune o fază fie și foarte scurtă de preparație. În această fază se adaugă o serie de stimulări care se adună, se condiționează și împreună pot duce la descărcare. **A.** aduce o acumulare de tensiune afectivă ce încarcă procesul psihic (care urmează să se efectueze) cu un plus de energie și tensiune. Unele procese psihice se descarcă în timpul **a.** fără să ajungă la momentul final. **A.** face prepararea necesară, conservînd încărcarea fără a dezlănțui finalul. ♦ Acțiunea de **a.** a fost învățată atît de animale cît și de om în decursul secolelor. Există o tipologie umană după gradul de dezvoltare al **a.** ♦ Persoanele colerice ca și persoanele puțin civilizate nu știu să aștepte deloc, altele pot aștepta puțin, altele mult (flegmaticii) și aceasta corespunde la o evoluție a conduitelor foarte diferită. ♦ Fenomenul **a.** descris de către Pierre Janet în psihologia modernă a devenit obiectul unor teorii printre care teoria *expectației*. (v. termenul) ♦ M. Ralea a analizat **a.** ca amînare a reacțiilor, în mod deliberat sau spontan. În mod spontan **a.** (ca amînare) se manifestă în toate situațiile ce implică gîndire, prudență, evaluare a succesiunii evenimentelor. În mod nespontan **a.** se manifestă în acte deliberate sau ca o caracteristică permanentă la persoanele inactive, timide etc. (teoria expectației). ♦ Cel ce a construit o teorie a **a.** a fost V.H. Vrom. După acest autor **a.** este implicată în întreaga activitate psihică dar mai ales în motivații, în satisfacerea trebuințelor ce se organizează ierarhic și circumstanțial în structura personalității ca scopuri (ex. piramida lui A.H. Maslow). Omul după ce și-a atins un scop își propune altul. Scopul dinamizează conduite ierarhizate, legate de atingerea lui, ținînd seama de situații. Se creează concomitent **a.** rezultatului (mai ales în cazul satisfacerii trebuințelor ciclice biologice). ♦ Pentru trebuințele mai complexe **a.** este mai încărcată de tensiuni. Pe distanțele **a.** rezultatului se organizează amînări în sensul pe care l-a acordat M. Ralea acestui termen. ♦ În cazul motivelor de ordin superior se constituie metamotivații (cu motive de deficit și motive de dezvoltare după Maslow) dar și meta-motive de evaluare a propriilor motive (C. Mamali, 1987). Această buclă este implicată în teoria reversibilității. A. implică în această buclă: mijloace, scopuri, o dimensiune temporară și una de intensitate. (C.M.)

ATANASIU, Constantin (1897-1986), psiholog român. A înființat și condus Institutul Psihotehnic Militar din București (1939-1940) și revista „Spirit militar modern", revistă de psihologie, pedagogie, sociologie și etică (1938-1942), în jurul căreia s-a constituit gruparea „spirit militar modern", din care făceau parte ofițerii licențiați în psihologie, medici și personalități tinere universitare (N. Mărgineanu, I.C. Petrescu, I. Gabrea, Gh. Zapan, Șt. Zisulescu etc.). **Op. pr.**: *Discuții în jurul metodei testelor* (1934); *Raționalizarea serviciului militar. Determinarea inteligenței și aptitudinilor* (1934); *Psihotehnica in armatele străine* (1936); *Patriotism și ideal* (1939); *Literatură și dinamism* (1940); *Psihologia și pedagogia ordinului* (1941, premiu al Academiei, 1942 ed. II-a); Ideologie și război (1940); *Conștiința militară* (1940); *Birocratismul în calea raționalizării muncii* (1942); *Psycheseziologie der Vaterlandsliebe in Dorf und in der Stadt* (1942); *Incursiuni în psihologia luptei (Deciziei-Stress)*; *Eseu despre educație* (1979); *Umanul, dimensiune în luptă* (*Globalul uman. Cuahtela*, 1981). (E.V.)

ATARAXIE (engl. ataraxia, fr. ataraxie, germ. Ataraxie) ♦ Mentalitate și atitudine. Se referă la moderație accentuată a căutării plăcerii, dar și a aprecierii exacte a valorii lucrurilor, suspendarea virulenței spiritului critic și a raționalizării situațiilor, atitudine de eschivare în vederea dobîndirii liniștei interioare legate de indiferență și detașare, calm, împăcare și seninătate. ◆ Se consideră a fi determinată de înțelepciune (sininimpatia). ◆ Există o **a.** medicamentoasă (obținută prin intermediul neurolepticelor, de exemplu a cloropromazinei). În cazuri de neliniște, excitație, tensiuni, acestea acționează în vederea liniștirii psihice. ◆ Foarte gravă este a. căutată (de dependență) și obținută prin droguri. ◆ A. a fost considerată ca principiu și ideal moral de către stoicii greci și de către sceptici. (v. și DROGURILE și DROGOMANIA) (U.Ș.)

ATAȘAMENT (engl. attachment, fr. attachement, germ. Anhänglichkeit) ◆ Structură afectivă de intercomunicare complexă față de o persoană (idee, ideologie, sau grup etc.). Conține elemente simbolice afective puternice. ◆ Față de persoane poate fi reciproc dar și unilateral. În acest din urmă caz este asimetric evident. Cel ce se atașează este dependent de cel față de care se atașează. **A.** antrenează conduite complexe de exprimare: dezinteres, dorință de dăruire, protejare și apărare. Poate fi orientat și față de persoanele fără însușiri pregnante. A fost studiat **a.** matern față de copii mici. ◆ În situații de activități sociale curente **a.** poate să se exprime față de cel ce are rolul și statutul ierarhic imediat de către cel în subordine. **A.** poate fi în acest caz mediat prin rolul și statutul social implicat, deci față de dependența social-oficială, față de persoana în subordinea căreia se află, sau față de persoana însăși independent de alte considerente. **A.** este evident și în cazurile de prietenie. De multe ori însă este asimetric în aceste situații. (T.C.)

ATAVISM (engl. Atavism, fr. atavisme, germ. Atavismus). ◆ Ansamblul (totalitatea) potențialurilor ereditare ale unei spețe sau rase ce permite menținerea caracteristicilor fundamentale ale acesteia în decursul generațiilor succesive (sensul cel mai general al termenului). ◆ Apariția la un individ a unor caracteristici sau fenomene ce nu au fost prezente la genitorii imediați, dar a apărut la înaintașii mai îndepărtați. ◆ Reapariție a unui caracter primitiv după un anumit număr, nedeterminat de generații. ◆ Termenul se mai poate aplica unui tip de comportament dobîndit de o grupare de-a lungul multiplelor influențe sociale și educative suportate. ◆ **A.** se referă și la prezența unor caracteristici sau funcții ce nu ar trebui să existe în starea actuală, dar care s-ar explica prin persistența unei stări anterioare, transmise prin ereditate. (A.N.)

ATAXIE (engl. ataxy, ataxia, fr. ataxie, germ. Ataxie) ◆ Tulburare motorie a ordinei, succesiunii, extinderii mișcărilor, a ajustărilor posturale și a coordonărilor de mișcări. **A.** poate să apară la persoane cu intelect integru în afara oricărei paralizii. Deoarece implică incapacitatea de control corect a preciziei și limitelor unei mișcări duce la erori de coordonare, de direcție și întindere a mișcărilor. **A.** poate să se manifeste în timpul execuției mișcărilor voluntare. ◆ Se fac diferențieri între **a.** kinetică, **a.** statică, **a.** de locomoție. **A.** kinetică apare într-o anumită poziție a membrelor, tulburînd comportarea. Există **a.** statică și **a.** de locomoție. **A.** pot apare în urma leziunilor din sistemul senzorial, sistemul de control și cel de reglare a mișcărilor, ori în leziuni corticale (frontale) sau mixte. **A.** statică se manifestă adeseori datorită tulburării de orientare spațială, fiind însoțită de apraxia mersului. ◆ În cazul **a.** pe lîngă tulburările somatice apar și tulburări psihice, cum ar fi tulburări de afectivitate, puerilism, stări confuzionale, pierderea inițiativei, inerție și stupoare, ca și alterarea intelectului, evidențiată prin bradipsihie, deficit de atenție și amnezie de fixare. Poate apărea în tumori, infecții, boli vasculare sau traumatice la nivelul lobului frontal. ◆ **A.** optică (senzorială) specifică se manifestă sub formă de tulburări grave în posibilitatea de a apuca un obiect ce era în curs de a fi fixat vizual. Doar în mod incidental obiectul poate fi „găsit" pe cale vizuală în cursul fenomenului de „vagabondaj" al privirii. (G.I.)

ATENTAT (engl. attent, outrage, fr. offence, attentat, germ. Mordanschlag, Attentat) ♦ Conduită premeditată agresivă penalizantă ce creează incident critic și provoacă tensiuni, stress, adeseori moartea. **A.** presupune o tentativă motivată (răzbunare, intimidare, lezarea demnității, eliminare din competiții etc.). ♦ **A.** politice au un substrat și o motivație mai complexă. Vizează obiective politice, impunere prin forță a negației politice a celui ce a suferit un **a.** terorist. ♦ Există și **a.** la pudoare (substrat maniaco-erotic) etc. ♦ În toate cazurile de **a.** se exprimă o agresivitate excesivă, conflicte implicate în motivația **a.**, ocolirea confruntării cu argumente și tratative, ocolirea legii. ♦ A. teroriste, ca și cele în vederea răscumpărării au o mare incidență în perioade de crize sociale, politice, economice. Circulă sensul de conduită teroristă. A. implică uneori obiective clare. Anarhiștii și reprezentanții ideologiilor de dreapta consideră a. ca mijloc de schimbare socială. Se studiază în cadrul psihologiei judiciare. (U.Ș.)

ATENȚIE (engl. attention, fr. attention, germ. Aufmerksamkeit) ♦ Formă a autoreglajului psihic ce exprimă orientarea și concentrarea activității psihice în mod selectiv asupra unui obiect sau fenomen, situații implicate în procesul adaptării sau în scopul cunoașterii, supravegherii lui, al apărării etc. **A.** nu are conținut propriu informațional. Ea este implicată în toate activitățile fizice și intelectuale fiind întreținută de tendința de ierarhizare a activității în conformitate cu scopuri, obiective, condiții în vederea creșterii capacității de reflectare a acestora și în vederea eficienței activităților pe care acestea le implică. ♦ **A.** are ca bază de suport tendințe de economie a energiei psihice, de adaptare și organizare a funcțiilor sistemului senzorial, ideației, funcțiilor activatoare și frenatorii ale zonei reticulare din trunchiul cerebral, circuite cortico-reticulare, ce corespund stării de vigilitate la procese neurale facilitorii și inhibitorii (W. Penfield). ♦ În ceea ce privește formele **a.** există atenția involuntară, implicată profund în procesul de adaptare, supusă circumstanțelor mediului ambiant și **a.** voluntară. **A.** voluntară în mod normal se exercită față de un singur mesaj odată. D.E. Broadbent consideră că cele două forme de **a.** constituie și etape ce se influențează reciproc. ♦ Se vorbește și de **a.** postvoluntară (ce are la bază obișnuința de a fi atent) care este o formă de **a.** antrenată, educată și automatizată ce se declanșează în mod spontan. **A.** interpune întotdeauna un filtru de selecție în primirea mesajelor. ♦ Experimental a fost pus în evidență rolul motivației (mai ales pozitive) în **a.** ♦ Studiile privind scăderea tensiunii **a.** în activitățile prelungite monotone arată că subiecții nu pierd mai multe semnale pe măsură ce acționează, scăderea randamentului se datorează mai degrabă comutării **a.** pe un alt canal (schimbarea criteriului, distragerea față de sarcină). Se atribuie **a.** (care nu este proces psihic) o serie de însușiri ca: a) *stabilitatea* (persistența) ce constă în capacitatea de a menține intens și clar **a.** mai mult timp în aceeași activitate; b) *concentrarea* ce este însușirea **a.** ce se referă la posibilitatea de a realiza o orientare selectivă în scopul desfășurării unei activități optime. Această însușire conferă claritate și intensitate activității; c) *flexibilitatea* este calitatea ce permite deplasarea, comutarea rapidă a **a.** de la o activitate la alta cu eforturi minime ce facilitează adaptarea la activități variate și multilaterale sau la condiții foarte diferite de existență; d) *distribuția*, ca însușire a **a.** permite cuprinderea și desfășurarea simultană a două (sau mai multe) tipuri de activități. Această însușire se poate exprima numai dacă una sau mai multe din activitățile respective sînt automatizate; e) *volumul*, constă în capacitatea **a.** de a cuprinde la un moment dat un număr mare de obiecte sau fenomene. Toate acestea se percep cu o anumită claritate. În psihologia funcționalistă, **a.** a fost considerată ca una din cele trei fapte fundamentale ale vieții mintale. **A.** este externă sau internă după cum e îndreptată asupra unui obiect exterior, sau asupra unei stări interioare. **A.** internă, subiectivă, stă la baza introspecției. În acest context este considerată ca o stare de conștiință selectivă ce se tratează sub două accepții, fie ca dispoziție mintală, creștere subiectivă a forțelor stimulului supus forței conștiinței, fie ca selecție, ca formă preoperatorie de ajustare a conștiinței la o situație determinată și la semnificația ei. ♦ Există forme și grade de **a. A.** spontană implicată în adaptarea curentă (are la bază reflexul de orientare, ce se întîmplă?) este diferită de **a.** legată de raționalizarea situațiilor, a problemelor etc. ♦ Din toate aceste motive testele de **a.** foarte numeroase și diverse nu se corelează între ele. ♦ Din toate aceste motive tulburările de **a.** sînt delicate și simptomatice pentru game foarte largi de dereglări psihice sau de întîrzieri de dezvoltare. ♦ Neatenția, neputința de a fixa gîndul asupra unui punct definit (la anumite persoane neputința de a se orienta către un scop determinat); este incapacitatea **a.** prin defect. ♦ Distragerea este o formă de neatenție ce se exprimă cu incapacitatea de fixare sau ca lipsă a intereselor. Există distrați, instabili, f. curioși, exuberanți și excesivi – și distrați, preocupați – care fiind dominați de o problemă, situație, idee, neliniște, durere morală etc. nu pot fi atenți la altceva. ♦ În sfîrșit, neatenția poate fi provocată de dominația unor stări ale organismului (foamea, setea, somnolența, oboseala etc.) Al. Roșca, P. Popescu Neveanu, G. Ionescu și alții au efectuat studii asupra **a.** În orice stare de **a.** (vigilență), mărimea stimulilor, frecvența, ritmul, cunoașterea rezultatelor expectației se realizează prin mecanisme complexe de retroaferentație. ♦ Dintre tulburările **a.** aprosexia este cea mai gravă fiind caracterizată prin tendința de dispariție a oricărei forme de activitate datorită scăderii **a.** (oboselii ei). Aprosexia poate să se refere atît la **a.** voluntară cît și cea involuntară. Aprosexiile se întîlnesc în special în stări confuzionale grave, fiind în legătură directă cu starea de activitate corticală și mezodiencefalică. Disfuncțiile sau accidentele de electrocoagulare din formațiunea reticulară (de la nivelul oricărui segment: măduva spinării, trunchiului cerebral, bulb, proturberanță, mezencefal sau diencefal) au ca efect și abolirea, celei mai importante calități a **a.** – selectivitatea și implicit oportunitatea ei. Disprosexiile sînt forme ceva mai simple de tulburări de **a.** (E. V.)

ATIMIE v. AFECTIVITATE

ATITUDINE (engl. attitude, fr. attitude, germ. Attitude, Haltung) ♦ Termenul se referă la modalitățile de a reacționa verbal, sau prin comportamente (latente sau manifeste) în mod personal evaluativ față de problemele curente de viață, cele legate de conduitele semenilor și cele privind munca, activitățile și produsele personale inclusiv creative, stilul și valoarea lor. Există **a.** față de persoanele apropiate, cunoscute doar, și persoane publice dar și față de idei, mentalități, stiluri de viață, față de modă cu efemerul ei, față de libertinaj, nonconformism, valori morale tradiționale, față de fenomenele și evenimentele artistice, stilul lor, față de formele de confort de viață ori față de aspecte ale noului în modul de a se trăi, față de conduitele civilizate dar și față de sine. Lista nu este terminată. Ca atare **a.** sînt moduri de a fi în situații foarte diferite. N. Sillami (1980) a subliniat faptul că termenul **a.** este oarecum incert deoarece se referă la o foarte largă și diferită gamă de situații și semnificații unele mai stabile și altele mai discutabile. Această vastitate de **a.** este solicitată latent în permanență și tot mai mult în viața socială dată fiind dinamica dezvoltării sociale a democrației a inegalității de fond a numeroase idei, probleme ale solicitărilor ambigui adesea ale vieții cu ritmurile ei de desfășurare tot mai rapide și solicitante. **A.** față de evenimente este temporală și legată de semnificația ce li se conferă. Și **a.** față de persoane (politice sau personalități publice din diferite domenii) este relativ fluctuantă și influențată de caracteristicile vieții sociale în ansamblu. Oricum pulsul societății se schimbă în ansamblul ei au loc schimbări și în această privință. Mai stabile sînt **a.** față de persoanele din grupul de apartenență, acestea fiind mai bine cunoscute în ceea ce privește defectele și calitățile lor. Tot mai stabilă este **a.** față de sine în esență, chiar dacă fiecare etapă de vîrstă creează o modificare de **a.** legată pe de o parte de statutul de vîrstă și pe de alta de ceea ce se modifică în mentalitatea vremii (timpului). **A.** pot să se exprime prin discuții, gestică (salutul are conotații foarte nuanțate din acest punct de vedere) prin adresare odată cu implicarea în discuție (adresarea poate fi rece caldă, arogantă, distanțată, prietenoasă, încărcată de un aer de superioritate etc. fapt ce pune în evidență implicațiile afective de fond ale **a.** implicate față de persoane aflate în interrelații. În continuare discuția ca situație de solicitare de **a.** poate fi fierbinte, dezlînată, dusă cu argumente, aparent neangajate etc. stilul, tensiunea și argumentațiile sînt expresii ale **a.** mai ales ale **a.** față de sine și partenerii de discuție, exprimînd o anumită imagine pe care fiecare încearcă să o impună cu privire la conștiința de sine și latent cu privire la imaginea despre sine pe care vrea să o construiască în jocul sau războiul de **a.** ce are loc în orice discuție. **A.** sînt implicații temporale ale personalității. Ele pot avea un grad de toleranță, de flexibilitate dar și de intoleranță și neflexibilitate în discuții. Ele sînt implicații prezentiste temporale, suportabile la nivelurile de acceptanță socială față de ideea, măsura, legile și cutumele, gradul lor de fragilitate sau de intoleranță dar și de interesele latente ce se află implicate în toate acestea. Prin intermediul discuțiilor **a.** pot să se exprime. În discuții se exprimă adesea interdicțiile impuse în familie, școală, societate. Nivelul cultural al **a.** se manifestă și în conduite. Dacă o persoană a căzut leșinată pe stradă și dintre cei ce trec pe lîngă ea doar una se oprește și încearcă să vadă ce s-a întîmplat și cum poate fi ajutată persoana în cauză, persoana care ajută are o **a.** somariteană. E normală? Față de morala clasică da și implicit celelalte persoane care au trecut pe stradă nu posedă **a.** de omenie. Dar din păcate este o singură persoană și acest fapt are o semnificație privind cantitatea de indiferență față de semeni în acel moment al vieții sociale. Poate un astfel de fenomen a avut Hobbes în față cînd a formulat proporția rămasă de referință „Homo hominii lupus”. Un fapt similar are loc atunci cînd se atribuie unei persoane **a.** ce erau cerute social la un moment dat și sînt blamate în momentul în care se vorbește despre ea chiar dacă persoana în cauză a avut contribuții importante sociale pe parcursul timpului, și chiar dacă cel ce acuză prin **a.** a fost mai mult decît convențional în problema respectivă în timpul la care se referă. Cantitatea de agresivitate din **a.** este mai mare în perioadele de schimbări sociale mai semnificative care vizează modificări de mentalități. Studiile legate de **a.** au avut și au o importanță socială foarte mare. **A.** sînt privite și ca opinii, ori viața socială trebuie să țină cont de acestea. Sondajele de opinii sînt de fapt sondaje de **a.** exprimate clar și indicatoare privind direcționarea de acceptanță socială a unor măsuri sociale, politice și de alte feluri ca și ale mentalității și evoluției ei, ale neajunsurilor considerate ca trebuind să fie rejectate etc. Ca atare a avut loc și are loc o creștere socială importantă față de **a.** oamenilor din societate, fenomenul fiind o expresie a democratizării vieții sociale. În al doilea rînd studiile privind **a.** testează pulsul de evoluție generală a societății spre standarde implicate în zone avansate de dezvoltare și implicit pulsul progresului. Acestea sînt aspectele sociale legate de **a.** și ele domină în viața modernă. Psihologii pe de altă parte folosesc testele și chestionarele de **a.** pentru a putea studia și diagnostica personalitatea, disponibilitatea ei temporară. Scările de **a.** sînt relativ numeroase. Mai cunoscute sînt: Scala lui L.L. Thurstone, E.J. Chave (1928), de măsurare a **a.** apărută la un an după apariția stadiului lui Thurstone privind posibilitatea de măsurare a **a.** Thurstone a folosit o scală cu răspunsuri gradate pentru a pune în evidență intensitatea și rolul (implicit al **a.** despre care se cer referiri, în structura personalității. Gradația se face pe o scală de valori de intensitate pentru fiecare item al scalei. Itemii sînt saturați în solicitări de opinii legate de viața concretă cum ar fi divorțul. În total scala are 22 itemi. Deoarece instructajul dat subiecților îi postează în poziția de un fel de „judecători” scala se consideră de opinie și „scală de juriu expert”. Altă metodă este aceea a lui R. Likert, **a.** cuprinde itemi saturați în solicitări de **a.** foarte diferite, și are răspunsuri la alegere din 5 între aspectul favorabil și defavorabil ales de subiectul testat cu privire la **a.** diferite din chestionar. Scala analizei a lui L. Guttman solicită aranjarea în ordine ierarhică și coerentă a unei serii de **a.** față de rasism de exemplu. **A.** sînt în genere saturate în afectivitate, inteligență și în experiență personală sau încărcată de contaminări legate de influențele mediului. În ele pot exista și grade de timorare impusă sau dedusă. La acestea se adaugă implicații ale temperamentului (ca intro sau extraversie, ca agresivitate latentă etc.) dar și de carcater (simțul adevărului, al corectutidinii, al apărării altora etc.). Există o oarecare dominanță privind aspectul total al **a.** ce caracterizează o persoană, fapt ce a sugerat posibilitatea de a se efectua tipologii dominate de anumite **a.** J. Murray a efectuat o astfel de tipologie în care a implicat 20 de variante de **a.** dominante. Enumerăm dintre ele: supunerea, agresiunea latentă (a persoanelor ce încep orice exprimare de **a.** prin a spune *nu* chiar dacă ulterior exprimă ceva similar cu ce s-a mai spus, **a.** de afiliere, de apărare, de deferență, de dominare, **a.** precaută, exprimată cu strategii de învăluire, **a.** de evitare, de angajare, de rejecție, de a se exprima, de încîntare, umanistă, ludică, încărcată de bancuri, **a.** plină de metafore, **a.** încărcată de exprimări dure și adesea dominate de erotism etc. Fiecare **a.** implicată în conduite este dominantă, complementară celei dominante și concurentă cu ea, latentă sau incidentală etc. Cercetările privind **a.** au devenit tot mai numeroase și au dezvoltat un lanț de alte cercetări. Se consideră că **a.** sînt mai ales obiective ale sociologiei și ale psihologiei sociale în cel mai bun caz. Evident afirmația este reducționistă. Toate problemele sociale sînt create în ultimă instanță de om și se adresează omului timpului care le-a generat și le discerne, validează și rejectează mai ales prin educație dar și prin evenimentele vieții personale care este micul laborator al vieții sociale cu verdicte ce validează sau rejectează idei, valori și **a.** (U.Ș.)

ATRIBUIRE (engl. assignment, fr. attribution, germ. Verleihung, Zuschreiben, Beimessung). ♦ Procesul prin care un anumit S. caută să stabilească principalele cauze atribuite ce determină starea sau modul de manifestare al obiectelor și persoanelor din universul său de cunoaștere și acțiune. Teoria atribuțională folosește repere din experiența individuală (John H. Harvey, Gifford Weary – 1985), ce au condensat aspectele mai importante ale valorii **a.** în experiența individuală, fiind reperele cele mai semnificative ale subiectivității puse în situația de schemă adaptativă în mecanismele de control situațional. **A.** se produce cel mai frecvent în procesul interacțiunii sociale și constituie calea prin care o persoană oarecare explică, interpretează, justifică și eventual scuză comportamentul celorlaltor persoane ♦ Ca proces de inferare **a.** este strîns intercorelată cu însușirea activității mentale „de a depăși continuu informația existentă“ (J.S. Bruner, 1957). Această însușire (caracteristică) folosită curent în concepția lui Bruner, în ceea ce privește contactele omului cu mediul fizic, a fost extinsă de F. Heider (1958) la contactele omului cu mediul social precizîndu-se un punct de referință important la elaborarea teoriei **a.** care se exprimă prin descrierea unor reguli de deducție aplicate în relațiile interpersonale. ◆ Teoria **a.** așa cum demonstrează Robert M. Farr (1980), deși are multe componente ce aparțin psihologiei cognitive, s-a născut în cadrul psihologiei sociale unde își găsește principalul cîmp de aplicare. Unul din fondatorii teoriei **a.**, Harold H. Kelley arată că în procesul **a.** „totul se petrece ca și cum individul ar fi motivat să atingă un control cognitiv asupra structurilor cauzale ale mediului" (1967). H.H. Kelley (1979) analizînd procesul **a.** la nivelul relațiilor interpersonale, din optica **a.** în mod cosecvent a reușit să arate (prin analize de rezultate) că participanții diferiți ce se află într-o situație de interacțiune elaborează presupuneri asupra cauzelor comportamentului interpersonal în funcție de: a) dispozițiile generale și stabile ale partenerului (atitudini, trăsături, orientări valorice); b) anticiparea consecințelor directe ale unor comportamente specifice. ◆ Cazul ideal al **a.** în cadrul relațiilor interpersonale se realizează atunci cînd „fiecare este înțeles de către ceilalți în același fel în care el însuși se înțelege pe sine". Între participanții la o anumită relație pot să apară conflicte generate de modul diferit de explicare a unui eveniment interpersonal. ◆ Avînd în vedere aceste fenomene H.H. Kelley (1979) a descris conflictul de **a.** care este produs de dezacordul existent între doi parteneri asupra cauzelor comportamentului unuia dintre ei. ◆ Pe baza unui studiu asupra cuplurilor de tineri (B. Orvis. H.H. Kelley și D. Butler, 1976) s-a demonstrat că probabilitatea ca doi parteneri să dea explicații diferite asupra aceluiași eveniment este sensibil mai ridicată în cazul evenimentelor neplăcute decît în al celor plăcute. ◆ Procesul de **a.** a fost studiat sub aspectele sale specifice la nivelul relațiilor interpersonale longevive (A. Perju-Liiceanu, 1977) care se disting de relațiile interpersonale de scurtă durată. ◆ Teoria **a.** este utilizată și în analiza și terapia unor stări depresive. David M. Harvey (1981) a demonstrat că persoanele cu stări depresive atribuie evenimentele negative unor cauze interne și stabile, iar evenimentele pozitive unor cauze externe și instabile. ◆ După unii autori (E. E. Jones și K. E. Davis 1965) pentru ca procesul de **a.** să se producă este necesar ca: persoana observată să aibă libertate; să fie percepută ca acționînd în cunoștință de efectele comportamentului său și să fie percepută de observator ca avînd capacitatea necesară să producă efectele respective. ◆ În explicarea unui anumit comportament are loc o diferențiere între condițiile și cauzele *externe* (de mediu) incluse în procesul **a.** pe de o parte și condițiile și cauzele interne (personale) pe de altă parte. Această diferențiere presupune că în procesul **a.** are loc și o precizare a „locului de control" a unui eveniment, comportament sau stări. ◆ Procesul de **a.** se bazează pe observație și parțial se identifică cu procesele de autocunoaștere și intercunoaștere, mai ales prin mecanismele cognitive de obținere și prelucrare a informațiilor, dar diferă de acestea mai ales prin funcțiile sale explicit acționale. ◆ Cercetarea atributelor implicate în **a.** se face printr-un procedeu euristic inițiat de R.P. Crawford, (1931), larg utilizat în antrenamentele creative. Atributele Listening itemizează părțile unui produs și fiecare atribut se consideră drept o sursă de schimbări, perfecționări potențiale. ◆ În Psychologia consonantistă de Șt. Odobleja și în tehnica numită analiză morfologică (F. Zwicky) este de asemenea prezentă ideea inclusă în teoria **a.** (C.M.)

AURA UMANĂ (engl. aura, halo, fr. aura, germ. Nimbus) ◆ Fenomen parapsihic pus în evidență prin tehnica lui Semion Kirlian (Rusia). Reprezintă o zonă energetică discret luminoasă din jurul corpului uman provocată probabil de energia vitală. Aceasta are caracteristici de cîmp de emisie a unor radiații ale corpului (electromagnetice, calorice, inclusiv vapori de apă) ♦ Se consideră că diminuarea aurei constituie un simptom de profundă scădere a capacității vitale (Nicholas M. Regush, 1974). Fl. Dumitrescu (1976) a înregistrat **a.** degetelor. Fenomenul **a.** este supus cercetărilor în vederea utilizării în diagnosticul medical. Diferă de la femei la bărbați pe vîrste și este sensibil la starea sănătății. ♦ Se denumesc **a.u.** un ansamblu de fenomene neuropsihice prin care se exprimă crizele comițiale. Durează cîteva secunde și au un debut conștient, adesea cu componente vegetative, motorii și psihice a ceea ce urmează să se declanșeze generalizînd criza, care astfel poate fi preîntîmpinată. (U.Ș.)

AUTISM (engl. autism, fr. autisme, germ. Autismus). E. Bleuler care a creat acest termen îl definește ca: „detașare de realitate însoțită de o predominare a vieții interioare". Această închidere în sine se poate apropia de introversiunea descrisă de C.G. Jung. Autistul se închide în angoasele și imaginația sa ceea ce determină atitudini neînțelese. ♦ **A.** se observă în schizofrenie printr-un caracter excesiv și discordant, bolnavul fiind într-un izolaționism cvasitotal. ♦ **A.** este prezent și la copii mici datorită incoerenței cunoașterii lumii sinelui. La perosanele vîrstnice este întreținut de marginalizarea socială și de conștientizarea nesiguranței de statut social și de distanță de concepție a generațiilor. În afara unor forme de **a.** ca simptom în diferitele maladii psihice, Leon Kanner (1943) descrie sindromul comportamental de **a.** reevidențiază printre caracteristicile **a.** dificultățile de limbaj (accentuînd nedezvoltarea acestuia și tulburările sale), discontinuitățile în dezvoltare (spre exemplu, autistul poate efectua operații de înmulțire, dar nu poate număra pînă la zece), dificultățile perceptuale (nu reacționează la un zgomot puternic de pistol, dar poate deveni violent la căderea unei gume de pe masă), dificultățile de relaționare (privește ore în șir un obiect strălucitor, sau se poate atașa nejustificat de altul), dificultățile mobilității (legănatul înainte și înapoi, frecarea cu mîna a unei urechi, privirea neîncetată a degetelor, emiterea unui sunet ore în șir). În plan comportamental se produc două fenomene mai deosebite de o parte automutilarea sau autodistrugerea (autolovirea, lovirea capului de obiecte dure) și autostimularea ce poate fi chinestezică (legănatul înainte și înapoi), tactilă (lovirea coapsei cu dosul palmei), vizuală (învîrtirea unui obiect în fața ochilor) și auditivă (plesnitul din limbă). M. Rutter (1977) menționează ca trăsături esențiale pentru **a.** incapacitatea de relaționare socială, întîrzieri în limbaj, incapacitatea folosirii pronumelui la persoana I și existența formelor rituale. În **a.** de tip Kanner retragerea în sine și izolarea se produc chiar din primii ani de viață, fapt pentru care acești copii au fost numiți „fără contact". Chiar termenul de **a.** provine de la grecescul „autos" care înseamnă însuși sau Eul propriu. În **a.** comportamentul caracteristic începe imediat după naștere sau în primii doi, trei ani. Statisticile arată că băieții sînt mai afectați de **a.** în proporție de 4 la 1 față de fete. Iar **a.** de tip Kanner, ca sindrom definitoriu, sînt prezente o serie de manifestări secundare, dar caracteristice unor boli psihice. Procesul educațional-recuperativ este anevoios, de lungă durată și înlăturarea semnelor de **a.** nu poate fi totală, în stadiul actual al științei. (E.V.)

AUTOACUZARE (engl. self acusation, fr. auto-acusation, Selfsten klage) ♦ Act dezvăluit sau comentat în planul deliberativ al conștiinței ca greșeală sau delict. Poate fi o trăsătură de personalitate ce implă o culpabilizare discretă permanentă survenită fie din scrupule exagerate, fie din atitudini de devalorizare – fie consecința unor situații de culpabilitate sublimate. Constituie o formă de angoasă. ♦ **A.** exagerată se întîlnește în cazurile de isterie și este însoțită de autopedepsire. (S.T.)

AUTOANALIZĂ v. PSIHANALIZA

AUTOPRECIERE v. APRECIERE OBIECTIVĂ

AUTOCHESTIONARE (engl. self questionary, fr. autoquestionnaire, germ. Selbstfragebogen) ♦ Tehnică ce reprezintă un mijloc de stimulare și instrumentalizare în procesul de cercetare a statutului de observator natural al subiecților. Cuprinde două etape. Prima constă în precizarea problemei ce urmează a fi studiată, iar a doua în cerința ca subiecții înșiși să elaboreze, să emită întrebările pe care le consideră necesare să facă parte dintr-un chestionar, alcătuit pentru studierea problemei puse în discuție. În aplicarea acestei tehnici sînt posibile trei variante principale, care sînt determinate, în esență, de poziția pe care se va plasa subiectul, pronind de la indicațiile instructajului. În prima variantă, elaborarea de întrebări, se solicită ca impersonală (nivelul impersonal), în a doua variantă se precizează categoria de persoane pentru care se elaborează întrebările (liberă atingere a persoanelor), iar în a treia variantă adresarea întrebărilor se solicită a fi acelea care ar dori subiectul în cauză să i se pună sau pe care că ar considera că i s-ar putea pune. La nivelul impersonal, subiectul are de definit doar universul de discurs, el putînd alege liber persoanele sau status-urile către care el vrea să-și orienteze întrebările. Prin libertatea de alegere a persoanelor către care subiectul adresează întrebările sale, acesta realizează o ierarhizare spontană a personealor din grup cu care el are relații de un anumit tip în funcție de problematica dată. (C.H.)

AUTOCONTROL (engl. self-control, fr. autocontrôle, germ. Selfstcontrol) ♦ Exprimă posibilitatea sistemului uman de a-și controla și regla comportamentul, propriile acțiuni, posibilități, atitudini, opinii, deciziile, rolurile și statutele sociale, responsabilități legate de ele, în funcție de caracteristicile, importanța și cerințele interne de adaptare socială. ♦ **A.** se formează în funcție de experiența de viață sub influența educației și a condițiilor stimulatoare în care își desfășoară omul activitatea. ♦ **A.** se realizează prin mecanisme de autoreglaj (feed-back). Există o foarte mare cantitate de forme de autocontrol neconștientizat (cu carater spontan), în procesele de gîndire (figuri logice), în vorbire, în diferite tipuri de activități (deprinderi și obișnuințe) în memorare, în exprimarea aptitudinilor, inteligenței și trăsăturilor de caracter. Temperamentul este mai puțin supus autocontrolului. ♦ Zonele de nucleu ale **a.** au căpătat denumirea de acceptori. Acceptorii alimentează atît **a.** spontan al întregii activități psihice, cît și **a.** ce se construiește prin deliberare. În structura morală a personalității acceptorii au funcții deosebit de importante. De altfel acceptorii utilizează mecanismele inteligenței, dar se formează și funcționează prin raportarea la ceea ce se impune, este dezirabil, necesar, important, util etc. pentru societate și progresul ei. ♦ Între **a.** și autoreglaj unele legături sînt conștientizate, altele nu. Reacțiile impulsive și cele excesiv de spontane scapă autoreglajului și autocontrolului. ♦ Referiri la structurile **a.** dintr-o optică sistemică și cibernetică au făcut Șt. Odobleja (1938-1939) Norbert Wiener (1947) L. von Bertalanffy (1973) și alții. Referiri la autocontrol au făcut și psihologii români; Ursula Șchiopu (1953), P. Pufan (1968), Gh. Zapan (1967), M. Golu (1975), I. Radu (1974), B. Zörgo (1979), P. Popscu- Neveanu (1979) etc. (E.V.)

AUTOCUNOAȘTERE (engl. self-cognition, fr. connaissance de soi, germ. Selbstkognition) ♦ Metodă de cunoaștere de sine în psihologia introspectivă. E. Kant și A. Comte s-au îndoit de valoarea ei științifică, considerînd că nu e posibilă dedublarea conștiinței. Psihologia modernă nu eate atît de fermă în această problemă. ♦ Formă a observației de sine. **A.** ca specie a observației este influențată de subiectivitate care adeseori este superficială, binevoitoare. Dezvoltarea metodelor și tehnicilor psihologice de cercetare observare, a creat o condiție nouă de redisecare a valorilor **a.** care adeseori este utilă și încărcată de informații prețioase, mai ales în cazul psihodiagnozei. Studiul lui Gh. Zapan privind *Metoda aprecierii obiective* (1957) pune în evidență educabilitatea **a.** Prin testele de adjective ce sînt utilizate se intensifică și caracteristicile **a.** În astfel de teste se solicită sublinierea unor caracteristici psihice (determinate prin itemii testului) ca fiind specifice propriei persoane și apoi se cere sublinierea acelor adjective ce exprimă proiecția ideală cum ar dori să fie s. Testul permite evaluarea distanței psihologice dintre imaginea ideală și portretul descriptiv real; distanța de realizare se referă la persistența unui număr de adjective în portretul descriptiv real și cel ideal și distanța psihologică de aspirații ce se poate extrage din diferențele de evaluare a propriilor caracteristici psihice și cele ale portretului ideal. (U.Ș.)

AUTODEPĂȘIRE (engl. self exceding, fr. auto-dépassement, germ. Selbsteberholen, Sich Uberwondung) ♦ Antrenarea în acțiuni de efort excesiv ce solicită posibilitățile curente, obișnuite ale persoanei și probarea lor curentă cu scopul de a decide la un rezultat, un statut social, o performanță etc. Poate fi naturală spontană la numite persoane și dobîndită sau educată la altele. Implică un anumit grad de dezvoltare a unor componente ale personalității (o bună cunoaștere de sine, un nivel de aspirație ridicat, capacitatea de fixare și realizare a scopurilor propuse, cea de control a propriilor acțiuni, efort voluntar, capacitatea de raportare la valorile sociale ale grupurilor sociale sau ale societății etc.), dar și o evaluare corectă, corespunzătoare a dificultăților din sarcinile propuse ca obiective de realizat (supraaprecierea și mai ales subaprecierea acestora ar putea conduce fie spre un consum uman și energetic inutil, fie spre eșec). Prezența tendinței de **a.** demonstrează atitudinea responsabilă a individului față de propria sa evoluție. Ea reprezintă, după cum consideră Paul Popescu-Neveanu, (1978) o „lege fundamentală a personalității, principiu al personogenezei, al formării caracterului și capacităților". Este o trăsătură la persoanele perfecționiste. (U.Ș.)

AUTODEZVĂLUIRE (engl. selfdisclesure, self reveal, fr. autodévoilement, germ. Sich Verschein). ♦ Formă de cunoaștere ce se deosebește de alte componente ale intercunoașterii prin faptul că se exprimă acea zonă a autocunoașterii pe care persoana vrea să o facă transparentă și pentru ceilalți. Prin aceasta **a.** are profunde semnificații morale atît la nivel personal, cît și la nivel impersonal, ea fiind o formă de exprimare sau de evitare a duplicității și de dezvoltare a unor sentimente și atitudini superioare ca: sinceritatea, încrederea reciprocă, întrajutorarea, sentimentul identității. ♦ **A.** este un proces prin care o anumită persoană face cunoscute altor anumite persoane unele caracteristici ale propriei personalități (sentimente, atitudini, intenții, aspirații etc) și anumite evenimente trăite pe care celelalte persoane nu le cunosc, un volum variabil din cunoștințele și opiniile pe care le are despre și față de propria sa persoană. ♦ Metodă de determinare a caracteristicilor **a.** este chestionarul elaborat de Sydney M. Jourard (1971). Chestionarul cuprinde șase itemi, fiecare fiind o întrebare centrată pe șase arii tematice: atitudini și opinii, gusturi și interese, muncă, venituri, personalitate, corp. Se solicită S. să indice pe o scală de trei trepte în ce măsură sînt dispuși să releve fiecare tip de informații tatălui, mamei, celui mai bun prieten de același sex și celui mai bun prieten de sex opus. ♦ **A.** depinde de: domeniul și conținutul dezvăluirii, locul în care se realizează, caracteristicile persoanei în cauză și mai ales de gradul în care persoana care ascultă se **a.** ea însăși. (M. Jourard, 1968) ♦ Există preocupări de a se determina o valoare caracteristică și un profil de **a.** O funcție importantă a acesteia este de a permite persoanei să fie autentică și să păstreze o legătură continuă și verificabilă cu „Eul ei real". După J. Luft **a.** poate avea un caracter pozitiv sau negativ și o motivație variabilă; dorință deschisă, liberă, încrezătoare, de a solicita latent ajutor, asistență etc. Presupune responsabilitate la ambii factori ai **a.** ♦ I. A. Altman și colab. (1973), consideră că **a.** este o organizare sistematică de comunicare, idei, sentimente și emoții. ♦ Se consideră că există **a.** spontană și forțată (prin interogatoriu sau mijloace de intimidare – în cazul delictelor. (C.M.)

AUTOMATISM (engl. automatism, fr. automatisme, germ. Automatismus). ♦ Conduită organizată ce se desfășoară fără control conștient, dar cu o anumită engramare ce poate fi genetică (instinctuală) sau adaptativă (învățată) ca în cazul deprinderilor și obișnuințelor scrierii și cititului și al activităților implicate în viața de fiecare zi. Poate fi și patologic. ♦ O mare parte a vieții psihice se realizează fără control și voință (uneori fără prezența conștiinței). Există un **a.** normal care acoperă toate procesele psihice în afară de reflexie, deliberare. ♦ Studiul **a.** implicat în deprinderile de muncă a constituit un fel de microlaborator ce a stat la baza raționalizării producției și a industrializării, apoi a automatizării moderne. La fel, studiul algoritmilor activității intelectuale – a stat la baza construirii computerelor (Inteligența artificială). Robotizarea cuprinde structuri de automatisme executate de mașini și extrase din analiza activității umane, mentale și motorii. ♦ În obsesii, fobii, stări anxioase, manii, halucinații, delir etc. se manifestă **a.** ca sindrom mental (Clerambault). Acest sindrom poate fi ideic, idee-verbalizată motor, de senzații etc. În astfel de situații funcționalitatea **a.** este lipsită de controlul curent dar și aberantă și repetitivă, neintegrată în intenționalitățile utile și necesare. ♦ **A.** ambulatoriu se manifestă sub forme de crize în care bolnavul se angajează brusc – în activități elementare parazitare și stereotipe (îmbrăcare, dezbrăcare, masticație etc.). Criza este urmată de amnezie. **A.** mental exprimă funcționarea independentă, ruptă a mișcărilor de contextul fluid al continuității ideației implicate în trăirile psihice (E.V.)

AUTONOMIE (engl. autonomy, fr. autonomie, germ. Autonomie) ♦ Exprimă un grad de libertate și capacitate de deliberare neinfluențabilă și facilă ca trăsătură psihică a conștiinței de sine și a personalității. **A.** este influențată de solicitările și ofertele mediului și de caracteristicile afectivității și temperamentului (opus; heterenomiei). **A.** se exprimă totodată în comportamentele ce nu se supun decît legilor pe care și le impune S. însuși, uneori chiar ostentativ. Responsabilitatea este implicată în expectanțe înalte de sine. ♦ **A.** elevilor observată în cazul sistemelor de instruire ce lasă o mare libertate în alegerea programelor de învățămînt și în promovarea de metode ce incită la participare intelectuală complexă. **A.** poate exprima și grade de creativitate evidente adeseori. ♦ **A.** funcțională a notelor ca principiu formulat de G.W. Allport (1937) se referă la evoluția relațiilor dintre diferite structuri motivaționale ale personalității. Numeroase comportamente, activități pot fi generate de o motivație oarecare, dar după un timp activitatea respectivă capătă structuri motivaționale de întreținere proprii. Așa se întîmplă în cazul fumatului, a ingerării de alcool, a cafelelor și a drogurilor. **A.** funcțională a motivației poate avea grade diferite și ca atare exprimă distanțe psihologice mai mari sau mai mici între tensiunea motivațiilor inițiale și a celor dobîndite ulterior. (C.M.)

AUTOPEDEPSIRE (engl. auto punishment, fr. auto-punition, germ. Selbstbestrafung) ♦ Conduită depresivă inconștientă de eșec, culpabilitate etc. ce trebuie compensată prin pedepsire. Caracterizează adesea persoanele melancolice. ♦ În cazuri de boală **a.** se sprijină pe culpabilități imaginare, în psihoze – uneori se pot clasa în domeniile criminologiei. (S.T.)

AUTOREGLARE v. CONEXIUNE INVERSĂ

AUTOSUGESTIE v. SUGESTIE

AUTOTRAINING sinonim **TRAINING**

AUTOGEN ♦ Metodă psihotera-peutică, din categoria psihoterapiilor activatoare, elaborată de J. H. Schultz și inspirată ca și varianta lui Jacobsen din tehnicile orientale vechi. **A.** se diferențiază de acestea prin faptul că realizează o stare de relaxare, printr-o participare activă, conștientă a pacientului și-l antrenează în dezvoltarea capacității de a se izola relativ de influența stimulilor psihosenzoriali. Starea produsă de această tehnică psihoterapeutică nu este un „somn", ci presupune o atenție de o anumită calitate, o veghe a conștiinței dirijate înspre propriul corp. De aceea, pentru a obține o mobilizare voliționalá conștientă, tehnica impune drept condiție inițială asentimentul deplin și angajarea persoanei în cauză. ♦ În cadrul acestei metode, relația interpersonală pune accentul pe caracterul activ al participării concentrative. ♦ Psihologul ajută persoana în cauză să-și dirijeze antrenamentul, să gîndească și să trăiască anumite senzații. Se încearcă prin sugestie discretă și autoimpunere relaxarea treptată a diferitelor părți ale corpului (picioare, trunchi etc.) apoi a capacităților psihice. ♦ Domeniul cel mai larg de aplicare a **A.** îl constituie medicina psihosomatică. **A.** poate fi eficient în tratamentul auxiliar al nevrozelor în general și al neurasteniilor în special. ♦ Este absolut contraindicat în psihoze și psihopatii deoarece produce și provoacă întărirea fenomenelor halucinatorii și paranoice. (U.Ș.)

AUZ (engl. hearing, fr. audition, germ. Hören) ♦ Simț prin care se recepționează vibrațiile sonore. Stimulul senzațiilor auditive îl constituie undele sonore (cu frecvența între 12-16) și 25 000, (chiar 32 000 de vibrații duble pe secundă). **A.** depinde de frecvența, amplitudinea, forma, înălțimea, intensitatea, timbrul implicate în undele sonore. Vibrațiile sonore sînt recepționate prin pavilionul urechii (urechea externă) și transmise prin intermediul timpanului și a trei oscioare aflate în urechea medie, labirintului (urechea internă) unde produc vibrații fine ale unor fibre elas-

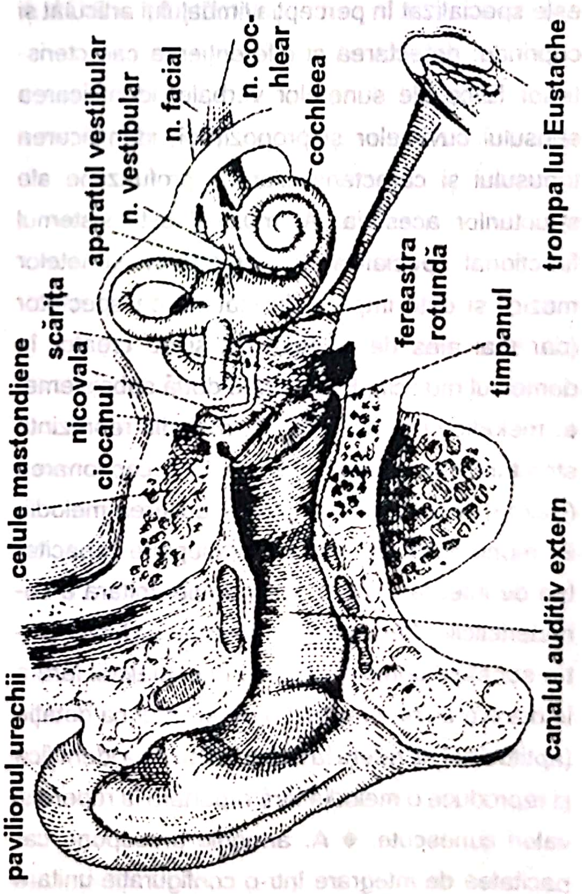

Urechea
(După Bekesy și Rosenblith)

tice ale membranei basilare. Aceste vibrații stimulează unele celule senzitive din organul lui Corti, apoi excitațiile se transmit prin nervul acustico-vestibular la talamus și în continuare spre regiunea temporală a scoarței cerebrale. ♦ Faptul că omul (ca și alte ființe) își poate roti capul, permite să facă o localizare relativ bună a sunetelor în spațiu, ceea ce crește valoarea orientării și vigilenței auditive. Al. Roșca a descris caracteristicile mai importante ale **a.** ♦ Experimental și prin observații clinice s-a evidențiat la om existența a trei sisteme funcționale diferite; a) sistemul auditiv orientativ general; b) sistemul auditiv-verbal; c) sistemul auditiv-muzical, structurate în raport cu cele trei realități acustice specifice: realitatea ambianțelor, limbajul și muzica. **A.** orientativ este implicat în adaptare, cel verbal este specializat în percepția limbajului articulat și cuprinde: detectarea și diferențierea caracteristicilor fizice ale sunetelor verbale; identificarea sensului cuvintelor și propozițiilor, identificarea tonusului și caracteristicilor de profunzime ale structurilor acestuia. **A.** muzical este sistemul funcțional specializat în perceperea sunetelor muzicii și este implicat în statutul de spectator (dar mai ales de profesionist și de creator în domeniul muzicii). El cuprinde două subsisteme: **a.** melodic și **a.** armonic. **A.** melodic reprezintă structura senzorială implicată în recepționarea (trăirea) recunoașterea și reproducerea melodiilor monofonice. **A.** armonic presupune capacitatea de integrare într-o configurație unitară a caracteristicilor frecvenței, formei și acordurilor dintre sunetele componente ale unei melodii fără a le dizolva unele în altele. ♦ **A.** absolut ca dotație (aptitudine) se referă la capacitatea de a identifica și reproduce o melodie fără raportare la repere și valori cunoscute. ♦ **A.** armonic presupune capacitatea de integrare într-o configurație unitară a acordurilor componente (intonație, timbru etc.) ale unei melodii. ♦ **A.** relativ substituie pe cel absolut dezvoltîndu-se prin exerciții muzicale (este perfecționabil, ca sensibilitate). ♦ Se mai poate vorbi de **a.** intern ca de o capacitate de sesizare a zgomotelor interne și a identificării caracteristicilor și locului de proveniență ale acestora. ♦ Acuitatea **a.** se măsoară în decibeli. ♦ Există o discretă asimetrie funcțională a auzului. O ureche este în genere mai fină. ♦ Se consideră de asemenea că se pot stabili două stări de audiție; audiția pasivă și audiția activă intenționată. ♦ Există o poluare auditivă evidentă prin zgomote de fond ce provin de la transportul rutier, sunetele instalațiilor, ale străzilor, piețelor, oamenilor etc. (funcții de bruiaj). ♦ **A.** colorată exprimă particularități senzoriale ale unor persoane care asociază senzații vizuale și auditive (fenomen redat literar de Baudelaire, I. Minulescu etc.). ♦ Aparatele de măsură a sensibilității auditive se numesc audiometre. (U.Ș.)

AXIOLOGIE (engl. axiology, fr. axiologie, germ. Axiologie) ♦ Disciplină filosofică ce studiază valorile din viața socială, geneza socială, structura, corelațiile, ierarhizarea și funcțiile lor precum și modul în care evoluează. ♦ Precursorii **a.** sînt considerați H. Loteze, Fr. Nietzsche, A. von Meinong, Ch. Ehrenfeld ca și cei din școala de la Baden. Orientarea idealistă consideră **a.** desprinsă de viața socială și de evoluția ei (W. Windelbend și H. Rickert) ori ca produs al unor simple reflectări subiective, ori arhetipuri model (Hartman). În filosofia românească I. Pascadi (1970) a făcut referiri consistente privind problemele **a.** în gîndirea lui A. D. Xenopol, V. Pârvan, P. Andrei, N. Bagdazar, L. Blaga, D.D. Roșca, M. Ralea, T. Vianu, E. Lovinescu. Mai recent **a.** a fost implicată în studiile lui A. Kallos, Roth. La aceștia putem adăuga studiile lui P. Iluț. În toate studiile de **a.** există asociații la științele despre om care include în comportamentele sale rezonanțe permanente ale valorilor. ♦ Există o dimensiune psihosocială a acestei inserții dar și una ce se referă la psihologia vîrstelor. ♦ Valorile sociale fiind implicate în mentalitate, aceasta are o evoluție socială dependentă de foarte mulți factori sociali dar și factori valorici sociali incluși în mentalitatea transmisă de la generațiile anterioare. E vorba de valori ce au avut poziții centrale în mentalitățile depășite și care, ca atare s-au devalorizat social. La aceștia se adaugă și factorii de valoare ce au fost de implicație evenimențială subiectivă și nu pot fi ignorați. Devalorizarea socială a unor valori și dezvoltarea altora constituie dialectica evoluției mentalității umane. Fără a fi reductibilă la o ontologie, gnoseologie și psihologie socială **a.** este intercorelată și cu acestea. ♦ În structurile **a.** acționează valori etice, politice, juridice, economice, relaționale, culturale. ♦ Există și un sens al valorilor (axiologia formală) de care s-a ocupat R. S. Hartman. **A.** presupune încă mai mult decît atît și anume modul funcțional structural al valorilor și funcționarea ierarhiilor ce sînt implicate în structura lor la un moment dat. ♦ Disocierea din structurile valorilor este artificială. Valorile convertite funcțional în idealuri și noi trebuințe teoretice, estetice, utilitare, sînt legate de determinantele ontologice ale conduitei și condiției umane. ♦ Prezintă interes testele hartmaniene asupra capacității de valorizare. (e vorba de Robert, nu Nicolae Hartman) care au deschis calea măsurării valorilor generice și a receptivității valorice a persoanei umane. ♦ Studiile lui G.A. Kelly (v. CONSTRUCTE PERSONALE) se înscriu pe linia unei testări și formalizări a valorilor și idealurilor latente stratificate ce acționează direcționînd sensul și valoarea evaluărilor și prin efecte de reflux a conduitelor. (U.Ș.)

AXON v. NEURON

B

BABEȘ, Victor (1854-1926), savant român de reputație mondială. Profesor de patologie și bacteriologie la Facultatea de medicină din București, membru al Academiei Române, **B.** a fost autor al primului tratat de bacteriologie din lume intitulat *Bacteriile și rolul lor în anatomia și histologia patologică a bolilor infecțioase*, scris în colaborare cu savantul francez A.V. Cornil și publicat în 1885. **B.** a adus contribuții de renume mondial, la studiul turbării, leprei, difteriei, tuberculozei etc. A descoperit peste 50 de noi germeni (din grupul paratific, pseudobacilul răpciugii) și a pus bazele seroterapiei. Ca savant patriot **B.** a stabilit cauzele bolilor cu o mare extindere în mase (pelagra, tuberculoza) și a scos la iveală cu mult curaj rădăcinile sociale ale acestora. S-a preocupat cu multă pasiune de problemele medicinii profilactice, de cele legate de alimentarea cu apă a orașelor și satelor, de organizarea științifică a luptei antiepidemice. El a fost un luptător neobosit pentru aplicarea cuceririlor științifice în scopul îmbunătățirii condițiilor de muncă și viață ale oamenilor. Întreaga sa activitate de savant și cetățean patriot s-a fundamentat pe ideea că autenticitatea cunoștințelor trebuie să fie confirmată de practică, de transformarea de către om prin știință. În operele sale **B.** a combătut agnosticismul lui Kant, teoria ideilor înnăscute (ineismul) a lui Descartes, fideismul și apriorismul lui Schelling, susținînd în mod consecvent caracterul obiectiv al lumii, al legilor naturale și al cauzalității. **B.** a avut multiple preocupări legate de psihologie, fiind unul dintre savanții români, care au dat o interpretare monistă materialistă psihicului. Opere filosofice: *Considerațiuni asupra raportului științelor naturale către filozofie*, 1879. (U.Ș.)

BABINSKI, Joseph, François, Felix (1857-1932), neurolog francez de origine poloneză, cunoscut prin cercetările sale asupra reflexelor, fiziopatologiei cerebelului, tabesului etc. În 1885 și-a susținut teza de doctorat asupra sclerozei în plăci. A lucrat la Salpetrière cu Charcot. Babinski a pus în evidență rolul sugestiei în patologia isteriei de conversiune. S-a ocupat în acest context și de fenomenul de pithiatism ce se manifestă cînd subiecții (isterici) simulează o boală pe care de fapt nu o au, sau cînd exprimă angoase în probleme somatice. Babinski a descris și studiat o serie de simptome neurologice importante printre care și reflexul care-i poartă numele (1896) și care este un reflex pantognomic pentru leziuni de fascicole piramidale din măduvă, trunchi cerebral și encefal și testează integritatea ariei motorii. Pînă la 2 ani nu are semnificație patologică deoarece procesul mielinizărilor este în curs. Reflexul Babinski apare la stimularea zonei plantare. (U.Ș)

BABY TESTS (engl. și fr. baby-test, germ. Klein Kindertests) ♦ Denumire dată probelor utilizate în cercetarea particularităților psihice ale copiilor în dezvoltarea ontogenetică timpurie (pînă la 3 ani). **B.t.**, sînt legate de numele Charlottei Bühler care împreună cu H. Hetzer Hildegard (1932) au alcătuit testul denumit „Lumea”, test compus din case, pomi, animale, persoane în miniatură. Copiii construiesc din materialul testului episoade sau instantanee de asamblări scenice. Acestea constituie un material proiectiv semnificativ. Ideile incluse în acest test au fost preluate, printre alții în unele teste ale lui A. Gesell care a efectuat în 1925 cercetări diverse asupra copiilor mici. Gesell a creat un cadru mai larg al indicatorilor psihici proiectivi incluși în aceste teste care stimulează fondul proiectiv psihic. El a insistat însă mai mult asupra dimensiunilor proiective psihice la copiii sub un an. Printre testele mai cunoscute din această categorie sînt testele Irène-Lezine și Odette Brunet care au elaborat o *Scală de dezvoltare psihică a primilor ani de viață*. Această scală a fost folosită într-o anchetă internațională în anul 1954. A avut o contribuție importantă în profilarea unor aspecte ale dezvoltării psihice timpurii. În România s-au efectuat cercetări cu această scală, dar și cu variante elaborate de către Stela Eskenazi. Cu astfel de scale de testare se controlează caracteristicile dezvoltării timpurii motorii, posturale, adaptative, privind gîndirea intuitiv-concretă și observațiile sociale reținute de copii. Au însă valoare predictivă redusă. Și Denis Macadziob a făcut cercetări relativ apropiate ca demers și obiective. (R.D.)

BACON, Francis (1561-1626), om de stat și filozof englez, considerat printre inițiatorii întregii științe experimentale moderne. El a considerat că lumea este în continuă schimbare și că simțurile constituie izvorul tuturor cunoștințelor. Fr. Bacon a sesizat dificultățile generate de psihologia naivă și a pledat pentru cercetări sistematice, mai ales în opera sa *Novum organum scientiarum* (1920) tradusă în românește în 1957, opusă vechiului *Organon* aristotelic. **B.** a pus bazele metodei inductive moderne, caracterizată prin folosirea analizei, comparației, observației și experimentului. El a formulat teoria „sufletului sensibil sensitiv” ce se referă la forța spiritului uman dar a semnalat și faptul că omul este dominat de tirania unor erori, prejudecăți și iluzii, denumite de el „idoli”. În acest sens **B.** s-a referit la „idola tribus” (al punctului de vedere etnocentrist), „idola fori” (al neclarității și lipsei de consens în conceptele ce se utilizează), „idola specus” (ce provin din erorile tendințelor experienței și educației personale), „idola theatru” (datorat utilizării de metode nevalide și presiunii de concepții și sisteme filosofice vechi. **Op. pr.:** *Essais de morale et de politique* (1597); *Maxims of the law* (1599); *Novum Organum Scientiarium* (1620) (tradus în limba română în 1957); *De dignitate et augmentatis Scientiarium* (1623); *Instauratio magna* (1693); *Historiae, Sylva Sylvarum* (1624), *Essais* (1597, 1625). A scris și romanul *Atlantida* (1662) și a descris viața socială și politică a timpului său în *Utopia*. (U.Ș.)

BALANȚA FORȚEI DE MUNCĂ (engl. balance of labour manpower, fr. balance de force ouvrière, germ. Balanz von Arbeitkraft) ♦ Este relația ce dezvăluie procesul reproducției lărgite a forței de muncă, repartizarea acesteia pe ramuri productive, neproductive și pe sectoare economice. ♦ În același timp este parte componentă a balanței economiei naționale, alături de balanța produsului social și balanța venitului național. **B.f. de m.** are următoarele componente: I. Resursele forței de muncă: 1) populația aptă de muncă; 2) populația în vîrstă aptă de muncă, cu incapacitate de muncă (ce se scade); populația activă peste și sub vîrsta aptă de muncă; 4) total resurse de muncă. II. Utilizarea forței de muncă. Populația ocupată în sfera producției materiale: industriale, agricultură, silvicultură, construcții, transporturi, telecomunicații și alte ramuri ale producției materiale; populația ocupată în sfera producției: (învățămînt, cultură, știință, sănătate, administrație de stat, prestații de serviciu, organizații obștești). III. Rezerve de **b.f. de m.**: elevi și studenți în vîrstă aptă de muncă, populația ocupată în gospodăria casnică și alte categorii. Toți indicatorii de mai sus se grupează pe mediul urban și rural, iar în cadrul fiecărei grupări, pe bărbați și femei. În condițiile contemporane de dezvoltare a vieții social-economice și a exploziei și schimbării tabloului general al profesiunilor și a modului de a fi exercitate, a apariției de profesiuni noi sub presiunea RST, orientarea școlară și profesională a tineretului nu se mai poate face fără cunoașterea profundă a **b.f. de m.** de către psihologii școlari, profesorii și consilierii în orientarea școlară și profesională (v. OSP). Neoperarea corelată dintre școală și caracteristicile dezvoltării sociale și economice antrenează șomajul. Politica economică, organele de statistică, OSP., organismele de prospectare a dezvoltării economice pot controla relativ șomajul întreținut de piața liberă și pot stimula dezvoltarea de produse conform cererii maximale a pieții. În cazurile de dezvoltare de noi forme de industrie, modernizări și falimente se instituie cercuri de reciclare, școli de profil și repartiții corespunzătoare. Unele profesii sînt mai sensibile la perisabilitate, altele nu. (economiștii, contabilii, avocații etc.) (P.P.)

BALBISM (Bîlbîială) (engl. stuttering, fr. balbisme, germ. Balbuties Stottern). ♦ Tulburare de limbaj ce se manifestă ca o incapacitate de a vorbi cursiv. Evidentele eforturi și blocaje de rostire, mai ales a începutului cuvintelor, tulburările de respirație în timpul rostirii lor fac dialogul, cu persoane obișnuite, penibil. Se pronunță cu mai mare dificultate primele sunete și silabe ale cuvintelor cu oarecare diferență între cuvintele mai lungi și greu de pronunțat și cele mai simple și scurte. **B.** poate să se manifeste singular sau asociat cu alte manifestări, fapt ce a stimulat numeroase cercetări și dispute cu privire la cauzele posibile ale acestuia. Datorită frecvenței foarte mari a tulburărilor respiratorii unii autori le consideră pe acestea de prim ordin, alții acuză cauze motorii la nivelul sistemului fonator. Prezența unor aspecte endocrine deficitare a fost de asemenea evocată adesea. În **B.** intervin însă și tulburări de sistem neuro-vegetativ, lipsă de control în vorbire. Desigur toți acești factori concură în cazul acestei tulburări de vorbire. Unii autori mai acuză chiar deficiența de auz. Apare mai ales după șocuri puternice și este cu atît mai penibil, cu cît persoanele în cauză sînt obligate să vorbească în colective. Este afectată în deosebi trecerea de la ideație la exprimarea verbală. Se repercutează efecte de reflux în întreaga personalitate care devine revendicativă, repliată spre sine sau excesiv încărcată ca viață interioară. Dificultățile de rostire apar mai ales la sunetele p, b, t, d, k, g. În general **b.** este fie clonic (sau iterativ cînd se repetă aceeași silabă în mod sacadat), fie timic cînd rostirea este reținută de o tensiune puternică după care are loc o vorbire explozivă, precipitată. Tratamentul poate fi eficace. La copii **b.** cedează, în multe cazuri, spontan. (E.V.)

BALES, Robert, Freed (n. 1909), psiholog american implicat în problemele de psihologie socială. A conturat conceptul de personalitate interpersonală printr-un model de analiză a tendințelor de realizare și orientare a personalității în procesele de interrelaționare în mediul social. A implicat în conceptul de personalitate interpersonală tendințe socio-afective dar și sociale, inclusiv valori promovate social (direct și latent). A fost influențat de studiile lui H. Becker (1932), de cele ale lui E.B. Reuter și C.W. Hart (1937) cele ale lui F.E. Merril și H.W. Eldredge (1952) și cele ale psihosociologilor D. Cartwrright și A. Zander (1953). R.F. Bales a delimitat persoane cu dominanțe de competențe și conduite organizatorice și profesionale și persoane cu dominante de implicație evidente socioafective, fapt mai puțin accentuat în concepția lui J.L. Moreno. Depășind optica socializării personalității (deceniile 3 și 4 secolul XX), specialiștilor în psihologie socială, **B.** a considerat că socializarea are o mare complexitate și a diferențiat 27 de forme de implicație socială legate de rolul și statutul social al persoanei. Aceste 27 de forme ale sociabilizării se exprimă prin tendințe reacționale organizate ierarhic. **B.** a elaborat un chestionar factorial ce cuprinde 26 de itemi dați în trei variante A,B,C care au pentru fiecare item formulări diferite dar sensuri identice. În esență **B.** a cuprins în testul său 6 conotații de bază care se supun analizei prin răspunsuri. Itemii sînt saturați în solicitări de direcții privind un spațiu tridimensional ca direcții din care o primă dimensiune se referă la tendințe cărora li se conferă o direcție superioară (U) și una inferioară, apoi o tendință (D) ce exprimă implicații de evaluări cu tendințe pozitive și optimiste și (P) cu tendințe negative (N) și în fine tendințe de anterioritate (F) cărora li se opun tendințe de posterioritate (B). Itemii solicită forme nuanțate de combinații de tendințe din care se efectuează *stabilirea indicelui final* și *tendințele legate de acesta ca o combinație de formă de socializare.* Testul este ingenios. Chiar dacă i se aduc unele critici legate de o oarecare rigiditate și formalism privind itemii și prelucrarea rezultatelor chestionarul are o evidentă sensibilitate și o largă cuprindere de variabile privind tipurile de sociabilitate. **Op. pr.**: *Interaction process Analysis* (1950); *Personality and interpersonal Behavior* (1970). (U.Ș.)

BALINT, Michael (1896-1970), psiholog englez de origine maghiară (influențat de ideatica lui Ferenczi). A fost freudian, preocupat de problemele regresiei, ale fazelor precoce de relații interumane, ca și de cauzele (din copilărie) tulburărilor psihice la adulți). A construit o metodă de investigație ce s-a răspîndit mult și a generat numeroase variante. Prezintă interes și așa numitele „grupuri Balint" de practicieni specialiști psihologi ce-și împărtășesc experiența cîștigată și care în genere au un mediator expert. **Op.pr.**: *Primary Love and Psycho-Analytic technique* (1952); *Thrills and Regressions* (1959); *Basic Fault* (1968). (U.Ș.)

BANCA DE INFORMAȚII v. TEORIA INFORMAȚIEI

BALANȚA MOTIVAȚIONALĂ v. MOTIVAȚIE

BANDA (sau CEATA) DE MINORI (engl. minor band (gang), fr. bande d'enfants ou d'adolescents, germ. Kinderbande) ♦ Reunire sau întrunire a cel puțin 3 persoane minore ce au tendința de a se constitui într-un microgrup cu reguli și simboluri proprii, dorind să se izoleze și să ignore exigențele sociale. Are caracter latent de comunitate opozantă. ♦ În codul penal se fac referiri la cel puțin 3 minori cu tendințe delincvente sau de huliganism. Whyte (1943) le-a numit Street corner Society. **B.d.m.** poate avea și adulți în diverse combinații, toate încriminate de codul penal, **B.** teroriste, cele de sabotaj și de violențe contra persoanlelor sau bunurilor acestora și a celor obștești. Codul penal actual folosește noțiunea de asociere pentru săvîrșire de infracțiuni. **B.d.m.** este radical diferită de colectivele sportive, de cele de asistență sau cele de distracții obișnuite simple datorită faptului că activitatea **b.d.m.** se caracterizează prin devieri de conduite de tip caracterial, sau caracteropatic, urmărind satisfacții facile. Membrii **b.d.m.** se droghează și se sustrag de la eforturi de aport și de muncă (parazitism), au tendințe destructive și pot fi ușor manipulați de persoane corupte. În compoziția acestor tipuri de colectivități există uneori tineri cu intelect de limită, cu dereglări emoționale, cu stări inhibitive, cu sentimente de frustrare, de insecuritate sau de culpabilitate, neintegrare socială și școlară, cu dezinteres față de programele școlare și cu tentații infracționale. Membrii **b. de m.** provin de regulă din medii familiale disociate, dominate de grave conflicte psihice, nesiguranța privind respectarea de valori morale, neavînd o concepție clară despre lume și viață, uneori cu tare congenitale, alcoolism etc. Legislația manifestă o atitudine educațională față de minorii integrați în **b. de m.** în sensul că după evaluarea delictelor se pune un accent deosebit pe reeducarea și reintegrarea lor socială prin programe speciale de instruire în colective de muncă puternice bine consolidate și ancorate în muncă și morală. După revoluția din 1989 în România s-au înmulțit **b. de m.** și de copii fugiți de acasă (chiar de 5-6 ani). Pentru copii străzii s-au organizat cămine speciale). (U.Ș.)

BANDĂ RULANTĂ (engl. rolling gang, fr. bande roulante, germ. Laufende Band) ♦ Instalație tehnică ce permite o anumită organizare a muncii care se mai numește și „muncă în lanț". Constă în divizarea sarcinii globale în operații elementare, fiecare post de muncă avînd în atenție un anumit tip de operații. A constituit o etapă de dezvoltare intensivă a industrializării. Munca de **b.r.** duce la repetitivitate și monotonie. Poate exista muncă la **b.r.** pentru producerea unui produs, sau mai multor produse ce se asamblează în final. (P.P.)

BARAJ PSIHIC (engl. psychological barrier, obstruction, fr. barrage psychologique, germ. Sperrung) ♦ Obstacol, piedică ce duce la suspendarea sau oprirea bruscă, uneori aparent nemotivată, a conduitelor adaptative și a ideației unei persoane. Este prezentă în trac, dar și în situații depresive ori de opoziție inițial necontrolate. Încărcătura emoțională prea puternică, încordările intelectuale excesive, conflictele și tensiunile motivaționale, stările de stres, cele de oboseală și extenuare psihică pot constitui de asemenea **b.p.** ♦ Acțiunea repetată și insuficient motivată a **b.p.** devine simptom pentru unele tulburări ale personalității (mai ales pentru schizofrenie, cînd actele începute brusc sînt întrerupte, pentru perioade scurte și apoi reluate (blocaje psihice). E. Kraeppelin a diferențiat barajul motor (întreruperea unui act voluntar) de cel ideativ (ce survine în cursul unei relatări verbale). Neimark a analizat diferite baraje dintre care a detașat așa numitele bariere de sens, adică deteriorări și desensibilizări ale unor relații, datorate deprecierii atitudinii față de persoana cu care se stabilesc aceste relații. Desensibilizarea relațiilor poate să iradieze larg și asupra celor ce caută să restabilească relațiile deteriorate. Barajele de sens apar mai ales la copii. Ele se formează și în cazul în care deteriorarea are loc în urma unei saturații afectivo-psihice, față de ceea ce solicită unele persoane apropiate de copil, de la acesta. Părinții prea insistenți și moralizatori pot provoca baraje de sens. În perioade de tensiuni sociale puternice crește distanța dintre generații și **b.p.** devin mai puternice. (U.Ș.)

BARAJ (Teste de ~) (engl. Crossout test, obstruction test, fr. test de barrage (barrière), germ. Sperrung Test, Durchstreich-Test) ♦ Denumire dată probelor de studiere a capacității de concentrare, de distribuire, de mobilitate a atenției etc. Printre primele teste de **b.** au fost cele ale lui Bourdon (1860-1943) și cele ale lui S. Toulouse și H. Pieron (1904) ca și testul de dublu **b.** R. Zazzo etc. Există foarte numeroase variante ale acestora. Constau, în principiu, din pagini de litere, cifre sau semne, mici careuri. Se cere barrarea semnelor de același fel, distribuția lor fiind neregulată. Există teste de **b.** cu imagini, pentru copii. Și în astfel de teste trebuie barate imaginile de același fel. În fine există serii de litere și cifre sau altfel de însemne pe două coloane, deosebirile dintre cele două coloane fiind foarte reduse.

Trebuie să se găsească și să se bareze aceste necoincidențe din seriile date spre comparație (acestea sînt teste de colaționare). În toate aceste teste sînt solicitate atenția, capacitatea de observație și de diferențiere perceptivă sau chiar operații de gîndire figurală (testul cu figuri ascunse cum e testul sigma $\sum$). Testele de **b.** se dau contra cronometru pentru a se testa operativitatea atenției și percepției. Se dau și cu timp neimpus pentru a se stabili ritmul individual de lucru, timpul de rezistență a capacităților operaționale perceptive de durată. Se dau și duble baraje, ce includ două observații concomitente, pentru a se depista operativitatea și ritmul de lucru al atenției distributive și observației spațiale și figurale. (U.Ș.)

BARBITURICE, BARBITURISM (engl. barbiturics, fr. barbituriques, germ. Schlafmittel) ♦ Substanțe sintetice medicamentoase, sedative, anticonvulsivante și anestezice (luminalul, veronalul, ciclobarbitalul, evipanul). Acestea pot fi antiepileptice, antispasmodice, hipnotice etc. Efectele lor imediate sînt de echilibrare psihică și reducere a tensiunii psihice. În cazul intoxicațiilor cu astfel de substanțe are loc fenomenul de barbiturism, expresie a intoxicației acute sau cronice cu derivați ai acidului barbituric. **B.** provoacă somn profund, uneori erupții cutanate, mers nesigur, tulburări de dispoziție, de memorie, de atenție, stări de angoasă, iritare, depresiune și în cazuri mai grave comă **b.** Aceasta se manifestă prin febră și complicații cardiace, pulmonare și poate duce la sucombare. Barbiturismul este o maladie a secolului XX deosebit de tensionat ce împinge la consum excesiv din substanțele respective. Conflictele afective, conflictele din colectivități, marginalizarea socială, ritmul prea alert al vieții, oprobriul social, amenințări și eșecuri și căutarea echilibrului constituie o parte din cauzele barbiturismului. Viața ațională ordonată în zonele familiale, particulare, a celei din colective, constituie condiții de opoziție la acestea. Dezintoxicările și psihoterapia ca remedii de folosire a **b.** capătă o tot mai mare importanță și extindere în viața modernă. (G.I.)

BARESTEZIE (engl. barresthesia, fr. baresthésie, germ. Barresthesie) ♦ Sensibilitatea la presiune și greutate (Egger, 1907, H. Pieron 1957). Se stabilește prin barestezimetre care măsoară modificările de sensibilitate la aplicarea unor greutăți, relativ diferite pe diferite porțiuni ale pielii (senzații de greutate diferențiate). Sensibilitatea barestezică este diferită pe suprafața pielii corpului în funcție de sensibilitatea terminațiilor nervoase receptoare. Este o sensibilitate de contact. Poate diferi în funcție de vîrstă, dispoziție, sănătate, fiind influențată chiar și sezonier. E sensibilă la hipnoză și sugestie. Se poate exercita și perfecționa. (E.V.)

BAREM (engl. standard, fr. barême, germ. Standard) ♦ Ecran de raportare sau etalon de referință la teste. Presupune validarea testului respectiv pe populații reprezentative, probarea sensibilității și fidelitatea. Termenul provine de la numele matematicianului francez Barreme care a trăit în secolul al XVII-lea. **B.** este utilizat și în studiile economice, bancare etc. Conceptul de barem permite măsurarea și unitățile de măsură corespunzătoare. Cu ajutorul **b.** se determină poziția și tensiunea însușirilor și caracteristicilor psihice mai importante la persoanele testate. În genere rezultatele ce sînt încorporate în **b.** se află repartizate pe o curbă (curba lui Gauss) fapt ce facilitează activitatea de analiză cantitativă și calitativă a investigațiilor psihologice în care se folosesc teste. (U.Ș.)

BARIERA v. BARAJ

BASILARA membrană, v. URECHEA și AUZUL

BATERIE (de teste) (engl. battery, fr. batterie, germ. Test Batterie) ♦ Ansamblul de probe psihologice cu funcții diagnostice sau de evaluare psihică. ♦ Există **b.** de teste de inteligență, cum ar fi **b.** Wais (D. Wechsler) care cuprinde reuniri de teste de inteligență verbale și nonverbale sau matricele progresive Raven (**b.** nonverbală). ♦ **B.** de teste de aptitudini tehnice (P. Rennes „Meca", Mac Quarrie MQUA – 1924) sînt **b.** de teste de inteligență privită ca aptitudine sau structură factorială. Mai cunoscute sînt **b.**: Th. G. Thurstone, Alexander, Eysenck etc.), **b. de t.** tot de inteligență cu factori mai numeroși diferiți cum este **b.** G.A., T.B. ce se utilizează în diferite profesii, (se consideră că acoperă prin diferite combinații aproximativ 500 profesii). Bateriile de personalitate se prezintă mai ales sub formă de chestionare sau de teste proiective. Din prima categorie fac parte chestionarele Guilford-Zimmermann (GZ) bazate pe analiza factorială ce acoperă 10 trăsături de personalitate: inventarul multifazic de personalitate Minnesota ce cuprinde 510 itemi pe cartonașe ce se repartizează și clasează după criteriul adevărat-fals. Nu putem ignora bateria 16 PF de Cattell. ♦ Dintre **b.** de teste proiective mult folosite se pot cita: testul Rorschach (10 planșe cu pete de cerneală (există varianta Holtzman și alte variante de acest fel ce se interpretează proiectiv deși s-au efectuat și variante psihometrice.) T.A.T., (Thematic Aperception Test al lui E.A. Murray și C.D. Morgan, 1935) este o probă psiho-socială interpretativă de personalitate. Constă din 30 ilustrații ce conțin una, două sau mai multe persoane în atitudini ambigui (Există o variantă, Symonds pentru adolescenți); testul de frustrație Rozenzweig (1944) cuprinde 24 desene de scene schițate saturate de frustrație și agresivitate. Există și teste proiective verbale, inclusiv de completări de propoziții. Există baterii de dezvoltare ce au valori etalon pentru diferite vîrste. ♦ **B.** de teste se folosesc în industrie, în transporturi, în profesii din industria modernă ce cer o foarte mare finețe vizuală cum sînt cele legate de electronică, sau în cele de conducere auto. Testele implicate în **b.** permit predicția (prognoza) probabilistă privind reușita într-o profesie. ♦ Testele și **b.** de teste ce depistează boli psihice sînt foarte numeroase. **B.** de teste de personalitate sînt în majoritatea cazurilor saturate de factori patogeni (v. DESORDINILE PSIHICE). Toate cazurile citate constituie **b.** foarte folosite în laboratoarele de psihologie. Desigur în cazul cercetărilor se combină **b.** obișnuite în strategii complexe. ♦ **B.** de teste de cunoștințe au pătruns în domeniile corporațiilor profesionale din numeroase țări. **B.** de teste au fost și sînt încă adesea controversate. Au existat adevărate mișcări antitest. Utilitatea lor socială și chiar economică le menține însă în viața socială. (U.Ș.)

BATESON, Gregory (1904-1983), cunoscut antropolog american de origine engleză, căsătorit un timp cu Margaret Mead. A efectuat împreună cu aceasta studii antropologice privind grupuri sociale mai puțin dezvoltate din punct de vedere economico-social. Studiile efectuate la Bali prezintă interes pentru aspectele sociale depistate. **B.** a lucrat la Cambridge, Sydney, New-York, la Harvard, în California, în Hawai etc. A aplicat în psihiatrie metodele și modelele cercetării antropologice și a introdus studiile cibernetice în analiza interacțiunilor umane, creind teoria „double bind" aplicată în schizofrenie. A fost conducătorul grupului de la Palo-Alto și a făcut parte din mișcarea psihologică numită *umanistă* ce deși foarte eterogenă constituie „a treia forță în psihologie". **Op. pr.**: *Naven* (1936); *Communication: the social matrix of psychyatry* (în colab.) (1951); *Steps to an ecology of mind* (1972). (U.Ș.)

BAUMGARTEN, (Tramer) Franisca (1888-1970), psiholog elvețian de origine poloneză, născută în Cracovia. A făcut studii și la Paris, Bonn, Berlin și Zürich. Doctoratul și l-a susținut în anul 1910. A fost cadru didactic universitar la Berna și Directoare a Centrului de Psihologia muncii. S-a ocupat de problemele psihologiei industriale și de cele ale orientării profesionale conturînd dimnesiunile mai importante ale acestor domenii. A fost preocupată mai ales de influențele factorilor caracteriali și sociopsihologici asupra alegerii profesiunii, dar a interesat-o și problemele și solicitările din formele de conducere de întreprinderi și de echipe de lucru, sancțiunile și rolul lor etc. **Op. pr.**: *Die Lüge bei Kind der und Jugendlichen* (1917); *Psychologie und zur Psychotecknick der Versicherungswesens* (1924); *Les Aptitudes professionnelles, theorie et pratique* (1931); *Psychologie et facteur humain dans l'entreprise* (1948); *La consultation psychologique dans les conflicts de l'existence* (1961). A publicat lucrările sale în germană și franceză. A efectuat un test interesant Catalog și altul de proverbe. A fost secretară generală a Asociației Internațională de pishotehnică (ce a devenit de Psihologie Aplicată) și a organizat Congresul al IX-lea al acestei asociații la Berna. (S.T.)

BĂTRÎNEȚE (engl. old, fr. vieillesse, germ. Alternheit) ♦ Este etapa terminală a vieții, inclusiv a rutei profesionale active. Se mai numește vîrsta a treia. Datorită modificărilor nivelului de trai, a revoluției medicale, a igienei preventive și a vieții active mai complexe, durata vieții active a crescut în diferite țări și **b.** a devenit o vîrstă mai activă și mai angajată social decît înainte cu 50-60 de ani. Fiind o perioadă de involuție și deteriorare inegală dar progresivă, **b.** se caracterizează printr-o scădere sinuoasă pe lîngă capacitățile vitale, fizice și biologice și a celor psihologice. Între 65-70 ani se consumă o perioadă de adaptare legată de ieșirea din profesie. Între 70-80 ani se instalează treptat bătrînețea propriu zisă, după 80 de ani se intră în **b.** avansată pînă la 90 ani iar după aceea are loc marea **b.** Social **b.** este o vîrstă protejată legal în țările civilizate. Procesul deteriorării începe însă (mai ales pe plan biologic) mult înainte de 65 ani. Vederea se protejează prin ochelari în jurul vîrstei de 50 ani, la intelectuali chiar mai devreme. Vîrsta cronologică și vîrsta psihologică încep să se exprime mai decalat. Au loc deranjări și discrete atrofieri ale unor trasee nervoase legate de zonele hipocampus, amigdaliene (rinencefalice) și ale corpilor mamilari (din hipocampus), care servesc la fixarea sau evocarea amintirilor. Memoria de scurtă durată se fragilizează. În iulie, 1982 s-a ținut la Viena un congres mondial cu privire la vîrsta a treia. Organele ONU au declarat anul 1982 an al vîrstei a treia. Deși funcțiile ANS devin mai rigide funcțiile și rezervele compensative devin mai active. Discret deficitar la noi forme de gîndire, bătrînul este mai puțin receptiv (scad de altfel, și capacitățile auditive) mai puțin curios cu toate că adeseori prezintă fixații și interese în unele domenii. Greutatea trecutului, slăbirea dinamismului instinctiv, ieșirea din viața profesională și o oarecare marginalizare contribuie la frînarea relativă a vieții intelectuale (Scala F.S.K.N. permite sesizarea acestor modificări (Denzinger Ingrid, 1982). Și conștiința de sine se modifică dilatîndu-se sau diminuîndu-se. Bolile terminale au devenit o problemă medicală și socială inclusă în programele de ameliorare a calității vieții. Există cîteva periodice privind medicina și psihologia **b.** (Journal of doath and dying, începînd cu 1970). Studii referitoare la **b.** ca stadiu al vieții au elaborat Erik Erikson (1956, 1963), D. Super și colab. (1970), D.C. Miller și W.E. Form (1951), H. Moers (1953). Există numeroase referiri la b. încă din antichitate (Empedocles, 490-430 î.e.n.), Hippocrates (470-400, î.e.n.) Platon în *Republica*, Aristotel în *Retorica*, Galenus, Cicero în *De Senectute*, Seneeca etc. În psihologia românească semnalăm observațiile interesante privind această etapă umană la Gh. Marinescu (1921-1924), C.I. Parhon (1925, 1955), Ana Aslan, I. Biberi, Marcela Pitiș, St. Milcu, D. Postelnicu, Al. Chira, V.

Săhleanu (1969). Ursula Șchiopu, E. Verza, (1981). Există instituții de protejare a vîrstei a treia, institute de geriatrie, tratamente de fortificare fizică și psihică, inclusiv institute de asistare a celor trei faze terminale ale vieții. (v. MOARTEA). Problemele euthanasiei, ale morții la dorință într-un cadru încărcat de muzică și imagini euforizante și calmante, sînt în dispute acerbe. În Olanda există o primă instituție cu acest profil. (U.Ș.)

BÎRSĂNESCU, Ștefan (1895-1984), cărturar și cadru didactic universitar prof. emerit la Univ. din Iași), membru corespondent al Academiei de Științe Sociale și Politice. A publicat peste 200 studii privind probleme de perfecționare a învățămîntului, educația estetică, logica, teoria categoriilor și de sociologie pedagogică. **Op. pr.**: *Pedagogia* (1932); *Didactica*, (1936); *Unitatea pedagogiei contemporane ca știință* (1936); *Istoria Pedagogiei Românești* (1941); *Pedagogia agricolă* (lucrare premiată, 1946), *Educația extetică* (în colab. cu Văideanu, 1962). A făcut și publicistică, fiind un excelent colportor de idei înaintate. (P.M.)

BĂLĂCEANU-STOLNIĆI, Constantin (n. 1923), medic, neurolog, neurocibernitician și gerontolog român. Vicepreședinte al Societății de neurologie și Neurochirurgie (București) și a numeroase societăți și asociații științifice din țară și din străinătate. A ținut cursuri ca profesor asociat la Univ. „M. Pelayo" din Spania și la Univ. P.U.C. din Porto-Alegre (Brazilia). A primit marele premiu al Societății Franceze de științe înalte. (1972). A elaborat studii și cercetări legate de aspecte ale unor modele originare logico-matematice, care descriu funcțiile neuronului, ale rețelelor neuronale (neurocibernetice și psihocibernetica). S-a preocupat de procesul de îmbătrînire. A publicat peste 150 de studii și articole cercetări. **Op. pr.**: *Elemente de Anatomie și fiziologie a sistemului nervos* (1948); *Cibernetica* (1961, în colab.); *Elemente de Neurocibernetică* (1967, în colab.); *Equilibre du corps et de la pensée* (1971, Paris, în colab.); *Personalitatea umană, o interpretare cibernetică* (1972 în colab.); *Fundamentos da Neuro e Psicocibernetica* (1974, *Recife-Brazilia*, în colab.); *Precursori români în cibernetică* (1979, în colab.); *Anatomiști în cercetarea sufletului* (1981). (U.Ș.)

BECHTEREV, Vladimir Mihailovici (1857-1927), psihofiziolog rus. A fost preocupat de probleme de psihiatrie și neurologie. În 1907 a înființat la Petersburg Institutul de psihoneurologie ce a devenit mai tîrziu unul dintre cele mai interesante din lume. **B.** a colaborat cu I.P. Pavlov și a devenit fondatorul reflexologiei (1930). A dus o luptă activă și continuă împotriva introspecționismului (și implicit a psihologiei naive) pentru o psihologie experimetală. Ca și Pavlov, **B.** a considerat R.C. unități de bază ale comportamentelor și învățării. El a numit aceste reflexe conjonctive. A teoretizat și problemele unei memorii organice funcționale ce prin efectele ei reintegrează corpul în viața bio-psiho-socială. Op. pr.: Traité sur la conduction dans le cerveau et la moèile, La signification de la suggestion dans la vie sociale (1905); Principles géneraux de la réflexelogie humaine (1917); La réflexologie colective (1928). (U.Ș.)

BEHAVIORISM (engl. behaviourism, behaviorism, fr. béhaviorisme, ger, Behaviorismus) ♦ Doctrină psihologică care a apărut la începutul secolului al XX-lea. Promotorul **b.** a fost John Broadus Watson (1913). Denumirea provine de la termenul englezesc behaviour care înseamnă comportament, de unde și denumirea de *Teoria Comportamentului*. A luat o mare dezvoltare fiind continuat de Thorndike, Leshley, Tolman și alții. S-a răspîndit nu numai în S.U.A ci și în țările occidentale și în China. (Z, Y, Kuo elev al lui Watson în perioada 1910-1948). Conform teoriei **b.** obiectul psihologiei se reduce la studiul reacţiilor exterioare ale individului la diferiţi stimuli. **B.** au pus în evidenţă relaţia S-R (stimul-reacţie) eliminînd rolul conştiinţei omului, al psihicului ca o necunoscută. Construirea unei psihologii fără conştiinţă de către **b.** s-a datorat opoziţiei acerbe faţă de introspecţionism şi aplicării oarecum reducţioniste a rezultatelor experimentelor efectuate pe animale (mai ales pe şoareci) **B.** a reprezentat totuşi acutizarea cerinţei de rigoare, aspiraţia spre legitimizarea psihologiei ca ştiinţă experimentală. Pargmatic, mecanicist chiar, **b.** a reflectat ruperea psihologiei de speculaţii sterile. **B.** a fost criticat de M. Ralea şi alţii relevîndu-i-se substratul reducţionist excesiv implicat în intenţia de a face psihologia umană fără conştiinţă, sau de a localiza conştiinţa la periferia sistemului nervos (Friedman şi Mach). Printre psihologii behaviorişti reducţionişti din prima fază se pot cita: Waiss (1879-1931) în parte şi Leshley. Concepţia lui Bechterev, dar mai ales a lui J.P. Pavlov au influenţat pozitiv **B.** creind o implicaţie explicativă prin ANS în comportamentele şi procesul învăţării. Neobehaviorismul a acordat un mai mare interes contextelor sociale ale condiţionării activităţii psihice (P.H. Head, C.N. Cooley şi N. Allport) ♦ **B.** s-a dezvoltat în cîteva direcţii. Una dintre ele a fost spre problemele condiţiilor perturbatoare şi ale tulburărilor hormonale, patologice, nevrotice. **B.** a evoluat de asemenea spre constituirea de dimensiuni ale personalităţii sub influenţa contactului cu psihologia. În acest sens se pot cita studiile şi cercetările privind teoria constructelor personale (Kelly), teoria personalităţii în versiunea lui G.W. Allport, teoria lui J. Dollard şi Neal Miller care a studiat în jurul anilor 1940 conduitele frustrante şi frustrate (prin 1959 Miller le-a centrat mai ales pe psihogeneza anxietăţii). Cea mai consistentă direcţia a dezvoltării **b.** a fost aceea referitoare la teoria învăţării (E.L. Thorndike, învăţarea prin încercare şi eroare, B.F. Skinner, condiţionarea operantă). S-a lărgit acceptarea în formarea comportamentelor, a factorilor interni, s-au pus sub observaţie conduita spontană şi factorii interni de rafinare a conduitelor prin factori ideativi complecşi şi control moral (social) influenţe ale modelelor, imitaţiei. Sub influenţa freudismulului dinspre **b.** s-au dezvoltat psihoterapiile comportamentale prin învăţare şi dezvăţare (întărire pozitivă şi negativă). Cu un cuvînt s-a realizat apropierea dintre învăţare şi psihoterapii. Mai mult o derivaţie decît o ramificare a **b.** este curentul Behavioralismul (ca reprezentant mai ales David Etson). S-a dezvoltat în perioada dintre cele două războaie mondiale şi se caracterizează prin considerarea comportamentului ca unitate comună de analiză pentru toate ştiinţele sociale şi umane. A psihologizat şi individualizat mai ales conduitele politice (ideologie a conservatorismului empirist). O altă variantă a **b.** este aceea reprezentată de G. Ryle (1900-1976) a **b.** logic. Acesta a dezvoltat teoria mitului fantomei din maşină (fantoma fiind ceaţa interioară, iar maşina fiinţa umană). Ryle a considerat că numeroase concepte se dezvoltă fără acompaniamentul unei vieţii interioare mentale (actele de cunoaştere, învăţare, apariţia imaginii în percepţie etc.) Vocabularul stărilor psihice poate fi eliminat, nu e nevoie să fie folosite enunţuri ce explică reacţiile comportamentale deductiv ci acestea trebuie reduse la enunţuri manifeste ale comportamentelor. Dintre erorile geografiei logice foarte multe sînt erori de clasificare şi categorisire a conceptelor. **B.** şi derivaţiile sale au pus în circulaţie foarte multe probleme interesante. R.B. Eysenck a criticat în 1952 psihoterapiile comportamentale. Totuşi dezvoltarea acestora este foarte mare, mai ales a celor ce se sprijină pe studiile lui B.F. Skinner şi Lindsley. Începînd cu 1975 **b.** se amestecă şi se combină din ce în ce mai mult cu geştaltismul. (U.Ş.)

BEHAVIORALISMUL v. BEHAVIORISMUL

BEHAVIORISMUL LOGIC v. BEHAVIORISMUL

BECK, Samuel J. (1896-1903), psiholog american de origine română. A lucrat la laboratoarele de psihologie și la Universitatea din Chicago. A fost unul din cofondatorii revistei de specialitate *American Journal of Orthopsychiatry* și membru al revistei *Zeitschrift für Diagnostische Psychologie und Persönlichkeitsforschung*. A lucrat mai mult cu testul Rarschach căruia i-a lărgit gradul de utilizarea. **Op. pr.**: *Rorschach's test* (vol. I și II 1944); *A variety of personality pictures* (1945); *Rorschach's test* (vol. III 1952). (U.Ș.)

BEJAT, Marian (1922-1984), psiholog român, dr. în psihologie. A lucrat la Universitatea din București 1956-1962 apoi la Institutul de Psihologie al Academiei Române (1962-1982), și la Institutul de neurologie și Psihiatrie al Academiei de Științe Medicale. A efectuat cercetări în domeniile psihologiei gîndirii, psihologiei artei, ale creativității și istoriei psihologiei. A elaborat un test de flexibilitate adaptativă simbolică (T.F.A.S. 1970, 1981) și a adaptat un chestionar de evaluare a sănătății psihice (C. E. S. P.) **Op. pr.**: *Talent, inteligență, creativitate* (1973); *Geneza psihologiei ca știință experimentală în România* (1972, pentru care i s-a acordat premiul V. Conta al Academiei, 1974); *Istoria științelor în România, Psihologia* (1976, în colab.); *Creativitate în știință, tehnică și învățămînt* (1981, coautor și coordonator). (P.M.)

BENIUC, Mihai (1907-1985), psiholog și om de litere român, dr. în psihologie, șef al catedrei de Psihologie de la Universitatea din București (1970-1974) la care a fost profesor și apoi profesor consultant. A adus contribuții remarcabile în domeniul psihologiei animale prin studiul comportamentului la peștele combatant Betta Splendens Regan, privind instinctele și învățarea. M. Beniuc a primit înalte funcții și distincții fiind mulți ani președinte al Uniunii scriitorilor. A fost de două ori laureat al premiului de Stat. A elaborat o vastă operă literară (versuri și romane) **Op. pr.**: *Învățare și inteligență la animale* (1934); *Mediu, preajmă, vatră* (1938); *Problema funcțională în psihologia Comparată* (1938); *Aspectul psihologic al Instinctului* (1941); *Ce sînt și ce pricep animalele* (1968); *Psihologia animalelor* (1970). (R.D.)

BENECEPTOR ♦ Termen prin care se denumesc factorii care acționează sub formă de recompensă în contextul motivației. Termenul a fost introdus în 1928 de Troland. Se folosește puțin. (E.V.)

BENDER L (Test ~) Probă clinică de personalitate. Constă din nouă figuri geometrice pe care subiectului trebuie să le reproducă după modele și apoi din nou după memorie. În faza următoare (de elaborare) se cere subiectului să modifice figurile date inițial în sensul în care dorește. Interesează poziția, mărimea, respectarea formei, caracteristicile tematice ale deformărilor figurilor. Testul are la bază concepția gestaltistică (Wertheimer) și vizează fondul latent al personalității ce se proiectează abisal. Evidențiază caracteristici ale inteligenței, creativității, echilibrului afectiv, întîrzierea globală a maturației, tulburări de limbaj, fenomene de disociere și discordanță a ansamblului personalității, tulburări pulsionare, tulburări ale percepției etc. Dimensiunea figurilor se consideră indicator pentru tendințele de masculinitate, feminitate. În interpretare se ține seama de succesiunea în pagină (și poziția) desenelor, de folosirea spațiului, a formei, mărimii și deformării gestaltului. Pune în evidență simptome schizofrenice, psihonevroze, deficiențe mentale, leziuni organice cerebrale. Testul posedă tehnici anexe de asociații libere la desene, fapt ce-i crește sensibilitatea și aria de psihodiagnoză. (U.Ș.)

BERGER, Gaston (1896-1960), psiholog francez. A lucrat în industrie, în politică și în viața filozofico-psihologică. A fost conferențiar și apoi profesor la Facultatea de litere Aix-en Provence, iar în 1953 a devenit director general al învățămîntului suprior. A fost influențat de fenomenologia lui Husserl (1859-1938), de caracterologie etc. A militat pentru legătura psihologiei cu industria, pentru extinderea învățămîntului psihologic și a fundat *Centre International de pospective* încadrîndu-se în orientarea din ce în ce mai activă a Viitorologiei. **Op. pr.**: *Les conditions de l'intelligibilité et le problème de la contingence* (1925); *Le cogito dans la philosophie de Husserl* (1924, teză de doctorat), *Traité pratique d'analyse du caractère* (1950, Influențat de Heymans și Wiersma), *Recherches sur les conditions de la connaisance. Essai d'une théorétique pure* (1940); *Caractère et personnalité* (1954); *L'homme moderne et son éducation* (1962); *Phénoménologie du temps et perspective* (1964). Berger a fost doctor honoris cauza al Universității din Columbia, membru al Academiei de Științe Morale și Politice și a participat (ca președinte) în comitetul de lucru al Enciclopediei franceze. În afară de lucrările citate mai sus Berger a publicat numeroase și variate studii și cercetări, inclusiv de psihologie pedagogică și de psihilogie organizațională. (S.T.)

BERGSON, Henri (1859-1941), filosof spiritualist francez care a încercat să depășească empirismul și raționalismul. După **B.** lumea cunoaște o evoluție ascendentă, fluidă, denumită de el „evoluția creatoare". Aceasta este o devenire neîntreruptă determinată de un principiu specific, „elanul vital". Procesul devenirii se desfășoară în cadrul unei creativități pure, a unui timp rupt de materie și de mișcare denumit de **B.** „durată pură". Noțiunea duratei se opune timpului matematic măsurabil. Ea constituie eul profund al omului. **B.** neagă în mod relativist autenticitatea și însăși posibilitatea cunoașterii științifice. În centrul gnoseologiei bergsoniene se află intuiția concepută ca o capacitate directă, subtilă de a sesiza (nemijlocit) adevărul prin contopirea eului cu elanul vital, cu esența proceselor care constituie creativitatea însăși. Intuiția este un fel de simpatie intelectuală (poate empatie) prin care omul se transpune direct în interiorul obiectului sau situației. **B.** aplică intuiționismul său la funcțiile mintale. Inteligența e facultatea de a crea unelte, iar instinctul capacitatea de a le folosi. **B.** poate fi considerat precursor al fenomenologiei (se referă la eul de suprafață și cel profund). Filosofia sa se consideră ca o cotitură a filosofiei moderne și a exercitat o foarte puternică influență asupra unor curente filozofice și literare, artistice din prima jumătate a secolului al XX-lea. În 1928 **B.** a primit premiul Nobel pentru literatură. A fost și în S.U.A. unde a ținut un curs la Universitatea Columbia (1912) apoi a plecat în Spania și a revenit în S.U.A. A fost președintele comisiei de cooperare intelectuală a societății națiunilor și a primit crucea legiunii de onoare. **Op. pr.**: *Les extrait de Lucrece*, (1884); *Sur la politesse* (1985); *Essai sur les données immédiates de la conscience* (teză latină complementară); *Quid Aristotelis* (1889); *Matière et mémoire*, (1896); *Le rire* (1900;) L'Evolution créatrice (1907); L'Energie spirituelle (1919); Durée et simultanéité (1922); Les deux sources de la morale et de la religion (1932); La pensée et le mouvement (1934) ca și numeroase articole în Revue de méthaphisique et de morale, Revue philosophique. A fost membru al Academeiei de Științe Morale și Politice. (U.Ș.)

BERKELEY, George (1685-1753), filosof englez. Avînd ca punct de plecare teoretic senzualismul lui J. Locke, Berkeley a imprimat empirismului un caracter idealist subiectivist. El a redus realitatea obiectivă la senzații, la ansambluri de reprezentări și idei și a afirmat că „a exista înseamnă a fi perceput". Negînd caracterul obiectiv al realității Berkeley a susținut că noțiunile și abstracțiunile sînt simpple semne convenționale. S-a declarat pe față dușman al materialismului deoarece acesta, spunea el, duce la ateism. **Op. pr.**: *Treatise concerning human knowledge* (1710); *Three dialoques between Hylas and Phylonus* (1713); *Siris* (1720); *Alciphron* (1732). Contribuantă este analiza sa descriptivă privind percepția de distanță prezentată în lucrarea *Essay towards a new theory of vizion* (1709). Ideile sale au influențat concepțiile subisctiviste ulterioare, în special empiriocriticismul și unele forme ale neopozitivismului contemporan. (R.D.)

BERLYNE, Daniel-Ellis (1924-1978), psiholog modern englez, neobehaviorist. A lucrat la mai multe centre universitare ca profesor. A făcut un stagiu la Centru Internaținal de Epistemologie Genetică (Geneva) unde a lucrat cu J. Piaget (1959). După 1962 a fost profesor la Toronto-Canada pînă la moarte. **Op. pr.**: *Theorie du comportament et opérations. Etude d'Epistemologie Genetique XII* (1960), (cu J. Piaget), *Conflict* arousal and curiosity (1960); *Structure and direction in thirking* (1965); *Attention; contemporary theory and analysis* (1970); *Aesthetics and Psychobiology* (1971); *The Psychology of humor* (1972). A colaborat cu studii de referință în diferite lucrări-tratate. Vasta și diversa sa operă a încorporat și deschis problematica psihologiei dincolo de aria tematicii învățării în care au excelat behavioriștii. (U.Ș.)

BERNARD, Claude (1913-1878), fiziolog francez. A avut o origine socială modestă. Pentru a se întreține a fost întîi farmacist la Lyon. A studiat medicina la Collège de France avîndu-l ca profesor printre alții pe François Magendie, care l-a antrenat, inițial în numeroase proiecte de lucru pentru că apoi să-l îndepărteze în urma unor neînțelegeri. Începînd cu 1843 Claude Bernard și-a făcut un mic laborator particular, a profesat medicina și a dat lecții private de fiziologie. După moartea lui François Magendie i s-a oferit catedra de fiziologie experimentală (1855) de la Sorbona și a fost ales membru al Academiei de Științe, membru al senatului francez (1856). S-a preocupat mai ales de probleme de chimie digestivă, fiziologia sistemului nervos simpatic (nervii vasomotori), de efectele unor produse toxice asupra sistemului nervos. A conturat conceptul de mediu intern sugerînd ideea homeostaziilor. A descoperit funcția glicogenică și a expus regulile mai importante ale cercetării științifice cu rigorile lor. **Op. pr.**: *Introduction a l'étude de la Médicine expérimentale* (1865); *Introduction à la méthode expérimentale* (1865); *Rapport sur les progrès de la physiologie générale* (1867); *La Science expérimentale* (1878); *Leçon sur les phénomenes de la vie communs aux animaux et aux végétaux* (1877-1878); *Leçon de pathologie expérimentale* (1880). (U.Ș.)

BESTIAR (Test ~) (engl., fr., germ., idem) Denumire dată de R. Zazzo testului său pentru copii în vederea studiuluipersonalității (proiective) și a structurilor evolutive de vîrstă ale acestora. Este un chestionar oral (fiind aplicabil și la copiii ce nu știu să scrie și să citească) în care i se cere copilului să se identifice cu un animal. Se pot face raportări la perioade de viață diferite, precum și la statutul și rolul de sex pe care-l proiectează copilul (U.Ș.)

BETTELHEIM, Bruno (n. 1903), psyhanalist american de origine vieneză. A avut o viață dificilă fiind internat în timpul celui de al II-lea război mondial la Dachau și Buchenwald (1938). În 1939 a emigrat în S.U.A. Frudist de formație, **B.** a dezvoltat conceptul de „situație extremă" în lucrarea scrisă sub onfluența ororilor gărzilor naziste *The Informed Head*. A conturat ideea că dacă bolnavii mental sînt implicați într-un mediu de securitate, neseismic și nedramatic se pot reface. S-a ocupat de copii psihotici (autiști) în ideea de a reconstitui personalitatea lor și a-i reda vieții. Acest proiect l-a pus în acțiune la Universitatea din Chicago prin fundarea Institutului ortogenetic (1944-1973). **Op. pr.**: *Love is not enough* (1950); *Truants from Life, therehabilitation of emotionally disturbed children* (1955); *The empty fortress* (1967); *Symbolic Wounds* (1954); *The Children of the drean* (1969). **B.** a făcut parte din curentul umanist, denumit și „a treia forță în psihologie”, curent caracterizat printr-o mare atenție terapeutică și reconstitutivă a persoanelor cu tulburări și boli psihice. (U.Ș.)

BEȚIE v. ALCOOLISM

BIAIS (engl., fr., germ., neschimbat) ♦ Termen al metodologiei psihosociale. Se referă la orice factor de deformare sau eroare a metodei care minează valoarea rezultatelor precum și la intervenția de deformare însăși a unui factor în desfășurarea obișnuită a unui comportament „ reacție, sentiment, situație etc. (U.Ș.)

BIBERI, Ion (n. 1904), psihiatru, psiholog, scriitor român. Și-a făcut studiile la București și la Paris (Sorbona și College de France). A fost medic primar psihiatru la mai multe spitale din țară și din străinătate (Salpetrière, Sainte-Anne, Pitier Chavanton, Gh. Marinescu). A dezvoltat o viziune structuralistă a unei psihologii antropologice cu fundamentare multidimensionată (genetică, cibernetică, neuro-fiziologică, socio-culturală, 1971); a integrat conștiința umană într-o viziune complexă. **Op. pr.**: *Thanatos* (1936); *Funcțiile creatoare ale subconștientului* (1932, ed. a II-a: *Visul și structurile subconștientului*, 1970); *Individualitate și destin* (2 vol., 1945, 1975); *Introducere în studiul eredității* (1946); *Essai d'une psychiatrie structurele* (1965, manuscris); *Viața și moartea în evoluția universului* (1970); *Principii de psihologie antropologică* (1971); *Essai sur la condition humaine* (1973); *Eros* (1974); *Permanențele clepsidrei. Încercare asupra întrebărilor ultime* (1980). (P.M.)

BIFACTORIALISM v. ANALIZA FACTORIALĂ

BIG FIVE (cei cinci superfactori) (fr. les cinq superfacteurs, germ. Der fünfe superfaktors). ♦ Este denumirea dată unui model al personalității ca structură operantă. teoria personalității este încă relativ nebuloasă. Pe de o parte numeroasele teste efectuate fie după modele psihice factoriale sau abisale, legate de tematica constructelor personale, fie în mai largă măsură legate de tematica psihologiei diferențiale, a pus în evidență o multitudine de caracteristici ale personalității, dar și necesitatea de a selecta pe cele mai reprezentative, expresive și sondabile. În acest context au dominat diferite profile de personalitate cu diferiți factori descriptori. În deceniul 50-70 factorii de reper ai structurii personalității au fost; *interesele* (ca structuri proiective și dinamice, orientatori ai personalității spre obiective și idealuri), aptitudinile (ca structuri de pregnanță a personalității și a spiritului uman, între ele fiind implicată și inteligența), *temperamentul* ca structură dinamică de fond cu implicații de dominante ereditare și cu conotații de forță mobilitate, mai ales) și *caracterul* (ca expresie a dimensiunilor morale active ale personalității, în care erau implicate forme de adaptare activă la regulile sociale ale grupurilor de apartenență. Apoi s-a impus cam tot în acel timp pe de o parte teoria sistemelor și teoria freudistă cu tematica inconștientului, dar și modelele biosomatice impuse de psihologia diferențială inclusiv de școala de la Padova. Se exprimă prin modele efortul de a se aborda o gîndire a totalității care dorea să demoleze ruptura dintre om și natură în care omul este într-un fel de permanentă vînătoare supravegheată de supunere a naturii. Erau implicate în această optică pe de o parte structuralismul lui Lewy Strauss și pe de altă parte umanismul lui R. Descartes (efectele lui reactivate). Oricum știința, artele și filozofia trăiau o dilemă complexă ce se poate rezuma la întrebarea: De ce omul poate să fie (prin reprezentări evocate de limbaj) acolo unde nu se află?, de ce poate și vrea să cunoască ceea ce este în afara lui? Gîndirea sistemică a trăit acest impas cu soluții de căutare ce au strîns structurile vii și cele naturale în sisteme cu funcționalități complexe în care determinismul devenise căutător de libertate. Din acest motiv sistemele au început să aibă bucle de retroacțiune și o mare diversitate (E. Morin a fost unul dintre marii susținători ai modelelor sistemice). Lingviștii au pus însă alte interogații „Cum poți fi cel ce vorbește și cel căruia i se vorbește? E vorba doar de două sisteme. Teoria „double mind" s-a considerat ca de deschidere a problemelor comunicării dintre sisteme. Sistemica a răspuns: *Prin a fi parte și tot*. În acest context s-a implicat forța limbajului care condesează și stochează experiența umană conservînd-o în memoria de lungă durată care se stratifică în inconștient. F. de Saussure (1857-1913 s-a referit la formele de structuralism ale limbajului și funcțiunile lui simbolistice (în 1916 post mortem a apărut lucrarea sa de bază în această problemă). Teoria semnelor s-a născut prin cercetările lui Ch. Peirce (1839) Ch.M. Morris, și Milford care au diferențiat trei feluri de semne preluate de limbaj (iconice, indicative și simblolistice). Indicii, semnele și semnalele implicate în adaptare se implică în mod codificat în limbaj și apoi limbajul reprezintă universul uman codificat. Lingvistica s-a extins treptat ca semiotică și a devenit de mare actualitate, inclusiv în psihologie. Dar treptat limbajul a pătruns și în „geloziile și dorințele de afirmare ce au sterilizat adesea Universitățile". Obsesia semioticii a creat în științele umaniste un model de interpretare ce a conferit cercetării mari progrese. Așa s-a născut „dieta sensurilor", logocentrismul după J. Dedride, codajul-decodajul, un larg joc de metafore și " testele de adjective, check-listele și Big-Five. Structuralismul a intrat în capcanele discursului și toată expresvitatea umană în consultații cu privire la sens. Obsesia limbii a trecut după ce s-a izbit de varietatea foarte mare a structurii limbilor și prin ideea discutabilă că trăsăturile psihice ca dimensiuni individuale se referă la simple ficțiuni teoretice. Între 1985-1995 taxomonia personalității a fost foarte disputată. În dispută a intrat și Big-five, ca o formă și ofertă de model lexical de abordare a personalității. Teoria celor cinci factori a fost schițată de Norman (1963), apoi a fost mai larg folosită în varianta considerată cea mai complexă a lui D. Peabody & L.R. Goldberg (1989) care au adus cîteva probleme de suport pentru cei cinci factori. Au aderat la acest model F. Ostendorf (1988) care a evocat cercetările lui W.G. Allport (1897-1967) care împreună cu Odbert au făcut eforturi taxonomice remarcabile (prin 1935) pentru a construi un model lexical saturat în structuri psihice de personalitate. De altfel în toiul acestor dispute și contribuții s-au răspîndit Check listele și testele de adjective ca instrumente psihodiagnostice. În genere reprezentanții și susținătorii variantei lexicale Big five au rejectat limbajul naiv și scalele de adjective. În esență modelul Big five a fost analizat ca test special de John Angeleiter & Ostendorf (1988) și foarte mult de către Goldberg (1990, 1992). Cei cinci factori sînt: *Surgency* izbucnire, extraversie caracteristică a persoanelor vorbărețe; *Agreabilitate* specifică persoanelor cooperante și plăcute, deci cu o sociabilitate evidentă; *Conștiinciozitate* specifică persoanelor ce sînt organizate în genere și sistematizate; *Stabilitate emoțională* specifică persoanelor neemotive, lipsite de invidie; și *Intelect* ca exponent al creativității și intelectualității. Atenția față de sensuri a făcut ca logocentrismul să sublinieze pentru psihodiagnoză cîteva idei dintre care reținem: În psihodiagnoză trebuie evitată confuzia dintre comportament și trăsături propriu-zise care creează confuzii privind trăsăturile și motivele comportamentale specifice se pot explica prin motive. Motivele la rîndul lor explică expresii de tendințe fundamentale ale psihicului și faptul că felurile de adaptări caracteristice (stilurile de adaptări) se consumă în situații din care motiv permit interpretări explicative comportamentale observate. S-a lucrat cu Big five pe sexe, vîrste, naționalități diferite. În genere modelul a pătruns în Europa mai ales în Olanda, Italia și țările nordice. În România modelul a fost prezentat de către Mihaela Minulescu în lucrarea *Chestionarele de personalitate in Evaluarea psihică* (1996) (U.Ș.)

BILATERALITATE (engl. bilterality, fr. bilatéralité, germ. Zweiseitigkeit) ♦ Capacitate de echivalență a conduitelor și mai ales a activităților manuale și senzoriale. În genere organele de simț au receptori simetrizați (urechile pentru auz, ochii pentru văz, nările pentru miros, cele două mîini pentru tact și pipăit, cele două picioare pentru echilibru în poziția verticală și în alte poziții). Doar pentru gust există un singur organ, limba dar papilele gustative sînt totuși simetrice ca plasament pe diferitele dimensiuni și laturi ale ei. Există **b.** simetrică. La om sînt caracteristice dominanțele laterale sau asimetria bilaterală. ♦ Delimitat, termenul se referă la abilitățile (dexteritățile) manuale. Există o dominanță disimulată a uneia din mîini chiar în activitățile ce se efectuează simetric cu ambele mîini. Se consideră în genere că mîna dreaptă este mai abilă pe cînd mîna stîngă este mai puternică (Al. Roșca, 1967). ♦ **B.** are la bază funcționarea asimetrică a celor două emisfere cerebrale. Psihologia și fiziologia modernă au acumulat un material foarte vast în legătură cu această problemă. La începutul secolului, N. Vaschiade (1873-1907) în lucrarea sa *Essai sur la psychologie de la main* (1909), lucrare postumă, a reunit numereroase informații cu privire la mîna umană și a pus în evidență unele aspecte asimetrice. Există diferențe în caracteristicile asimetrice la bărbați și la femei. Sperry, (premiul Nobel) 1980 a colectat în cea mai mare măsură materialele atît de complexe legate de **b.** (v. și AMBIDEXTRIE) (E.V.)

BILINGVISM (engl. bilingualism, fr. bilinguisme, germ. Bilingualismus) ♦ Situația caracterizată prin faptul că o persoană vorbește cu aceeași fluență două limbi. Numărul persoanelor **b.** a crescut foarte mult în secolul al XX-lea deși situația de state multinaționale este în cu totul alt stadiu decît în secolul al XIX-lea. Există numeroși buni traducători. Mai mult decît atît a crescut numărul persoanelor care vorbesc mai multe limbi, mai ales în Europa. ♦ Există situații în care limba maternă a celor doi părinți ai unor copii este diferită. Nu sînt puține cazurile de emigranți ce vorbesc limbi diferite și învăță limba statului în care au emigrat ceea ce înseamnă un trilingvism de situație. ♦ O experiență interesantă a fost efectuată în Canada (Quebec). Copii anglofni care au frecventat grădinițe franceze în care se desfășurau activități artistice (desen, pictură, modelaj) și mult program de jocuri au avut după 6 ani (2 de grădiniță și 4 de școală elementară un quotien de înțelegere și expresivitate și o comunicare excelentă în ambele limbi. Efectele se repercutează în cazurile de acest fel și în reducerea tensiunii la persoanele bilingve față de situația minoritară a uneia din limbi. ♦ **B.** este de mare incidență în rîndurile populației din regiunile cu cetățeni de limbă minoritară, în populația care locuiește la granițele dintre țări, la emigranți și la cei ce lucrează temporar cu familiile lor în alte țări. Un mare număr de bilingvi și chiar plurilingviști se află printre oamenii de știință, printre cei ce lucrează în comerțul internațional, în marile industrii și în diplomație. Limbile oficiale de circulație internațională sînt: engleza, franceza, spaniola și rusa. (U.Ș.)

BIMODAL v. DISTRIBUȚIE

BINAR v. INTELIGENȚA ARTIFICIALĂ

BINE (engl. well, right, fr. bien, germ., gut). ♦ Evaluare valorică pozitivă a comportamentelor, acțiunilor, activităților, intențiilor ceea ce înseamnă conformitatea lor la cerințele, uzanțele și regulile de conviețuire din viața socială respectivă. ♦ Semnifică de asemenea o activitate pozitivă ce proiectează o caracteristică moral socială pozitivă (umanism, milă, generozitate etc.) Sensul etic evident în acest înțeles este inclus în triada: bine, adevăr și frumos. Ceea ce este **b.** (și complementar rău) se schimbă în decursul istoriei, aceste valori fiind impregnate de interese și atitudini social-istorice. ♦ Prin acest termen și complementarii săi se exprimă și o formă existențializată a filozofiei practice. ♦ Termenul **b.** se utilizează și în sistemele de evaluare și comunicare a randamentului muncii sau a punerii în funcțiune a mașinilor a poziției, asamblărilor etc. În sens asemănător se folosește în notația școlară, în evaluarea produselor din comerț în computere (yes) etc. ♦ Reacție verbală aprobativă, stereotipă de acceptare, încurajare sau acord interrelaționare și cooperare. Termenul este implicat difuz în psihologia experimentală și psihodiagnoză și divers utilizat în psihologia naivă. (U.Ș.)

BINET, Alfred (1857-1911), psiholog francez. A elaborat împreună cu dr. Simon un instrument psihologic pentru diagnosticarea și caracterizarea copiilor cu deficit de inteligență și cu dificultăți de învățare în vederea recuperării lor. Astfel s-a născut scara metrică a inteligenței (1905) ameliorată în 1908 și în 1917. A fost primul instrument de testare a inteligenței ca aptitudine de a da răspunsuri bune din punctul de vedere al adevărului și de a acționa eficace în diferite împrejurări. A fost folosită și adaptată în multe țări. După **B.** inteligența dispune în afară de caracteristicile deja enumerate însușirea de a putea utiliza bine cunoștințele dobîndite (a gîndi abstract) și de a trage foloase din orice experiență. Prin scara metrică a inteligenței s-a pus în circulație conceptul de vîrstă mintală raportată la vîrsta cronologică. Printre variantele acestui instrument (Terman, 1916, numită Stamford-Binet, Scala Terman-Merril, 1960) se află varianta adoptată de colectivul de psihologi de la Cluj (Stefănescu-Goangă). Există și o variantă R. Zazzo și colab. (1966). A Binet a fost fondatorul revistei *L'Année Psychologique.* El a vizitat România (27 aprilie – 17 iunie 1895). A ținut un ciclu de prelegeri la Universitatea din București. **Op. pr.:** *La Psychologie du Raisonnement* (1886); *Le magnétisme animal* (în colab. cu Ferré, 1887); *La fatigue intellectuelle* (în colab. cu V. Henri, 1898); *Les alterations de la personalité* (1892) *Introduction à la psychologie des grands calculateurs et joueurs d'échechs* (1894); *La suggestibilité* (1900); *L'Etude expérimentale de l'intelligence* (1903); *L'Ame et le corps* (1905); *Les Idées modernes sur les enfants* (1911). **B.** a fost preocupat și de problemele expresiilor mimice, de personalitate și este precursor al psihologiei diferențiale. Este considerat ca făcînd parte din primii 10 mari psihologi deschizători de drumuri ai lumii psihologice. A scris și literatură. Piesa sa de teatru *L'Homme mystérieux* (1910) a fost jucată de 25 de ori la teatrul Sarah-Bernhardt. (U.Ș.)

BIOGRAFIE (metodă) (engl. biography, fr. biographie, germ. Biographie) ♦ Se referă la consemnarea evenimentelor mai importante privind dezvoltarea psihică, sanogeneza din diferite perioade ale vieții, variabilele mai importante adaptative și rezonanțele lor psihice, primii pași, primele cuvinte, comportamentele exploratoare și evoluția lor ulterioară. Se consemnează și caracteristicile instruirii și educației din copilărie, caracteristicile mediului de cultură, confort material și psihic traversate în decursul vieții. Aceste date ca și cele privind familia de provenineță, caracteristicile ei mai importante (numărul și ordinea fratriilor), interrelațiile dintre membrii familiei – pot fi extrase prin convorbiri, prin anamneză sau pot fi relatate de subiect după un punctaj dat. Au o importantă valoare, permițînd să se degaje caracteristicile stimlante sau erodante ale unor evenimente pregnante din spațiul de viață al subiectului. Este însă discutabilă obiectivitatea datelor în unele cazuri, mai ales ale acelora care se referă la interrelații și evaluări-autoevaluări. G. Allport a atras atenția asupra factorilor subiectivi deformanți ai **b.** ♦ **B.** se utilizează și sub forma de metodă a analizei de caz, în studiul apariției timpurii a aptitudinilor sau a condițiilor erodante de dezvoltarea etc. Se cunoaște interesanta biografie a lui A. Einstein de Vl. Lvov (tradusă în rom. în anul 1960), a lui Beethoven de Romain Rolland (trad. în limba română în anul 1959) biografia lui Ch. Darwin de J. Rostand editată la Paris, 1947), a lui Corot (de Lafarge, 1925 șia lui Bazin, ed. II, Paris, 1951) a lui Lichtenberg 1937, cu privire la W. von Goethe, sau cea a lui Berliotz (de Mircea Nicolaescu, 1964) sau a lui Shelley (de Dan Grigorescu, 1960) ♦ **B.** se folosește și pentru inventarierea de conduite sociale, studiul atitudinilor, al aspirațiilor profesionale, modificarea acestora de la generație la generație (v. Ursula Șchiopu, *Genealogie ocupațională*, 1978). Această formă de **b.** legată de viața socială este denumită **b.** socială (S. Chelcea 1981). Spre deosebire de **b.** literară, **b.** socială prezintă importanță pentru optica dezvoltării sociale. În această direcție au evoluat studiile lui T. Herseni și colab. (1966), N. Radu (1970), A Cosmovici (1977) (U.Ș.)

BINSQANGER, Ludwig (1881-1966), psihiatru elvețian. S-a preocupat de diferite feluri de psihoze, în special de manie. A lucrat la clinica din Bellevue la Kreuzlingen pînă în 1956 cînd de altfel a primit medalia E. Kraepelin cea mai mare distincție în psihiatrie. A fost influențat de optica psihologilor abisali (mai ales de Jung) și de filosofia existențialistă (Martin Heaidegger) și de Edmund Husserl. **Op. pr.:** *Le phénoméne psychogalvanique dans l'expérience d'association* (1907); *La Fuite des Idées* (1933); *Grundformen und Erkentnis menschlischen Daseins* (1942). Această din urmă lucrare l-a consacrat ca fondator al analizei existențiale. (T.C.)

BIOMETRIE (engl. biometrics, fr. biométrie, germ. Biometrik) ♦ Se referă la totalitatea metodelor de măsurare și condensare statistică a mărimilor anatomice ale unor organisme sau segmente corporale privind specimene din aceeași clasă sau speță, în vederea stabilirii aspectelor semnificative comparative ale acestora. Tot prin **b.** se apreciază dezvoltarea și abaterea de la standardele clasei sau ale speței. ♦ Antropometria este o aplicare a **b.** la om. Constă din măsurarea diferitelor segmente ale corpului uman. ♦ **B.** s-a extins și asupra determinării unor tipologii umane prin diferențieri de parametri biosomatici și de capacități vitale. S-a dezvoltat mai ales o **b.** sau antropometrie infantilă, privind copiii după naștere pînă în perioada pubertății și adolescenței, inclusiv procesele de creștere în înălțime și în greutate, în vederea controlului bunei dezvoltări. S-au stabilit valori medii pe grupe de vîrstă utile în tabloul creșterii normale, prin raportarea acestor valori la valorile medii ale grupei de vîrstă. Măsurătorile biometrie au fost utilizate pentru prima dată în vederea stabilirii unor standarde de către Galton (1873) la tîrgul internațional ce a avut loc în Anglia în acel timp. Măsurătorile au fost utilizate de atelierele de confecții de îmbrăcăminte. Ulterior această utilizare a devenit curentă și foarte utilă pentru atelierele de mode. La rîndul lor aceste ateliere au avut efecte asupra cerințelor de a corespunde standardelor existente în atelierele de confecții ceea ce a dus la modelări prin gimnastică (mai ales) a siluetei moderne. ♦ În cadrul **b.** se diferențiază conceptul *somatometria* și *fiziometria* Gh. T. Dumitrescu a prezentat aceste diferențe într-o lucrare (1969) I.M. Nestor poate fi considerat primul care a făcut măsurători sistematice **b.** în afară de măsurarea staturală și ponderală. (U.Ș.)

BIOLOGISM (engl. biologism, fr. biologisme, germ. Biologismmus) ♦ Termenul se referă la tendința de a dilata explicativ suportul funcțional al caracteristicilor biologice în reacțiile și conduitele curente psihice. În genere aceste tendințe au devenit puternice în perioade de dezvoltare expansivă a unor biofuncționalități măsurabile. Astfel a existat tendința de a reduce caracteristicile psihice la configurațiile creierului sub influența localizărilor funcționale din geografia acestuia. Această tendință s-a consolidat după difuzarea cercetărilor lui Broca (1842-1880) privind centrul vorbirii, fapt posibil la rîndul său după inventarea microscopului. Aceeași tendință reducționistă explicativă s-a instaurat în psihologie în urma difuzării cercetărilor lui I.P. Pavlov (1849-1936) privind reflexele condiționate. De astădată reducționismul a fost mai benefic deoarece a consolidat aspecte numeroase ale teoriei învățării, a formării obiceiurilor, deprinderilor și a intereselor pe de o parte precum și a solicitărilor prin reflexele operante. Concepția freudistă a generat de asemenea un moment istoric reducționist psihologiei în primele lucrări ale lui S. Freud (1850-1939) care a pus pe prim plan pulsiunile biosexuale, pentru ca apoi în a doua perioadă a scrierilor sale S. Freud să se refere la două feluri de pulsiuni, unele biopsihice generale și permanente și unele biosexuale mai încărcate de seisme funcționale, mai ales în unele perioade ale dezvoltării umane, întotdeauna însă fiind încărcate de forme de conduite relativ diferite (orale, anale falice, erotice). Reducționisme de factură biologică s-au manifestat și în domeniul psihologiei diferențiale. Aceasta a fost dominată la început de criteriile morfofuncționale, ale umorilor și conformației somato morfologice sub influența lucrărilor atribuite lui Hippocrates (489 î. Ch. – 377) și apoi de medici ca Galenos (129-199) și alții ca și de persistența la Paracelsus (1493-1541) a două existențe ale spiritului; anima brutus și anima spiritus, dispeceratul vieții și conduitelor aflîndu-se în ochiul pineal și în vertex. Și frenologii prin reprezentantul lor Gall (1788-1828) s-au considerat; activitatea creierului și a sistemului nervos responsabile de toate felurile de diferențe dintre oameni. Pe de altă parte Cezare Lombrozo a considerat că există o determinare biologică a criminalilor. De altfel P. Cabanis (1757-1808) a legat toate procesele psihice de sistemul nervos considerînd că „creierul secretă gîndirea așa precum ficatul secretă bila". Din această afirmație se vede felul în care se exprimă în genere **b.** Școala de la Padova a creat implicații biologice mai evoluate. Mai ales G. Viola poate fi citat pentru cele 11 caracteristici măsurabile privind structura corpului uman, pe baza cărora a efectuat cunoscuta sa împărțire tipologică somatodominantă. Pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea a existat o implicație explicativă biologică mai evoluată ce s-a referit la ideea asemănării organismului cu întreaga lui complexitate cu viața socială, ambele fiind considerate sisteme cu organe specifice de funcționalitate similară cu ale biologiei ființelor vii. Pentru psihologie s-au structurat astfel de **b.** considerîndu-se printre altele că afectivitatea este musculatura vieții psihice, interesele au fost asimilate respirației aerului vieții sociale etc. Descoperirea hormonilor și dezvoltarea endocrinologiei a dus la tentative de clasificare tipologică foarte complexă în cercetările lui N. Pende (tot reprezentant al școlii de la Padova). El a efectuat o tipologie endocrinologică combinată cu una somatofuncțională. Dezvoltarea cercetărilor privind electroencefalogramele (undele alfa, beta, gama, delta etc.) ca unde reprezentative pentru stări funcționale ale creierului în diferite stări psihice și funcționale complexe a avut de asemenea tendința de a contura un **b.** al inteligenței, reveriei, atenției etc. **B.** a avut și efecte pozitive, mai ales prin consolidarea căilor de interrelații dintre domeniile biologiei și psihologiei cu stabilirea statutului de interdependență ce există de fapt și de drept între ele. Efectele reducționiste au apărut în perioadele de maximă dezvoltare ale biologiei prin iradieri acapartoare de interes ale structurilor consolidate ale biologiei. Iradierile acaparatoare și blocante s-au rarefiat apoi și s-a constituit o relație de interdependență între cele două domenii, cel al științelor psihologice și științelor biologice. În acest context biologia este pentru psihologie o știință de suport în sensul că științele biologice constituie subtextul validant al cauzalităților în anumite limite a trăirilor psihice care au însă un stocaj specific de informații, strategii de folosire a acestuia și strategii de exprimare a sinelui, personalității, a capacităților, intereselor, a interogațiilor existențiale și nu în ultimul rînd al strategiilor de apărare ale psihicului. O implicație nouă a biologiei a avut loc în a doua jumătate a sec. XX. E vorba de Bionica, domeniu al sistemelor tehnice și electronice inspirate din modelele și ofertele naturii. Termenul a fost creat de Jack E. Steele (1958) dar se fac referiri la Leonardo Da Vinci (1452-1519) ca la un prim reprezentant al acestui fel de demers. Se citează adesea și aparatul l'Eole, creat de Clement Ader Muret (1891, ori torpilele submarine asemănătoare delfinilor. În fine a avut loc o dezvoltare remarcabilă Biosemiotica. Domeniul acesteia are în atenție aplicarea metodelor, conceptelor și viziunii semioticii la sistemele dezvoltate între organele corpului viu în decursul timpurilor. În special sistemul nervos constituie suportul biologic dar și producător de semne și de comunicații biofuncționale ale acestora. Ch. Pierce (1836-1914) a dat un contur mai complex și clar semioticii ca știință a semnelor stabilind o similitudine între formele de comunicare interorganice (biologice) ce se implică astfel în biosemiotică. Ele se supun relației triadice dintre *semne*, *comunicare* și *adresant* (receptiv). Prin această relație triadică implicată într-un sistem din ce în ce mai complex în organismele vii se constituie baza sistemică a subiectivității transcendentale care (după Pierce) acționînd facilitează relații exterioare triadice cu obiecte și alte ființe vii în esență asemănătoare, ca *interrelație* între *semn* și cel căruia *se adresează semnul*, generîndu-se *funcția* triadei. În structurile filogenetice ale organismelor vii se constituie mereu sisteme superioare cu funcții mai evoluate și avansate de comunicare internă care are suport extern. Aceste forme noi blochează formele și sistemele mai vechi, inferioare, devenind în același timp o replică la acestea. Omul se află pe treapta cea mai înaltă a acestei evoluții. Cibernetica include funcționalități similare (analogice) și confirmă domeniile operaționale ale acestor supoziții de implicație amplă a sistemicii **b.** modern. (U.Ș.)

BIOMETEOROLOGIE (engl. biometeorology, fr. biométéorologie, germ. Biometeorologie) ◆ Domeniu ce studiază efectele modificărilor meteoro-climatice, înainte ca acestea să devină pregnante, fapt ce evidențiază o sensibilitate specifică și totodată un fel de prognoză privind modificările climatice de scurtă durată. Volker Faust (1976) a făcut studii sistematice privind această sensibilitate referindu-se la sex, vîrstă și categorii socio-profesionale și culturale. Se consideră că 25% din copii și adolescenți sînt meteoro-sensibili. Între 20-50 ani această categorie crește la o treime din total, iar la bătrîni 50% devin foarte sensibili pe acest plan. Persoanele cu forme acute reumatismale sînt în genere foarte sensibile la schimbările de timp. Meteoro-sensibilitatea se manifestă prin oboseală, nervozitate, angoasă, stări depresive, tulburări circulatorii, de respirație, dureri acute în membre sau de-a lungul coloanei vertebrale. Există forme reumatismale osoase și musculare. În genere clasa mijlocie este mai rezistentă la capriciile meteorologice. Există și o influență a anotimpurilor. S-a studiat de asemenea de acelaș autor structura pe anotimpuri a sensibilității biometeorologice. Nu s-a ajuns la concluzii certe. Se pare că femeile sînt mai sensibile iarna și primăvara, iar bărbații toamna și primăvara. (U.Ș.)

BIONIC (engl. bionics, fr. bionique, germ Bionik) ♦ Știință a sistemelor alcătuite de om prin modelarea naturii. Există un astfel de mit și aspirație ce stau la baza progresului. Icar și-a făcut aripi de ceară și pene, Leonardo da Vinci (1452-1519) a făcut desene și un model de mașină zburătoare copiind aripele păsărilor. Tot printre pionierii aviaticii există o astfel de optică pentru care pot fi citați Traian Vuia (1872-1950), Aurel Vlaicu (1882-1913) ori Henri Coandă (1886-1972) ca și K.E. Tiolkovski (1887-1935) etc. Broasca electronică a lui Walter Grey (1910-1977) și în fine computerele constituie o replică la unele modalități de funcționare ale creierului omenesc. Termenul **b.** a fost creat de Jack Steele (1958) (U.Ș.)

BIORITM (engl. biorythm, fr. biorythme, germ. Byorithmus) ♦ Modificare regulată cantificabilă a forței de expresie a diferitelor procese biologice, în funcție de unele modificări ale naturii (zi-noapte, modificări sezoniere). Se consideră **b.** ca sisteme funcționale biologice ce se desfășoară în timp și dispun de această dimensiune care le poate dezvălui caracteristicile (pulsul de exemplu). La rîndul lor aceste modificări sînt semnificative pentru tensiune, caracteristicile funcționale cardiace etc. ♦ **B.** reprezintă aspectul adaptativ al funcțiilor organismului la periodicitatea din natură și sînt evidente ca fenomene foarte complexe de specie prin care se realizează adaptarea spațială și temporală la factorii ecologici, (migrația păsărilor a peștilor etc.) ♦ **B.** constituie un tip de ceas endogen care exprimă gradul de antrenare tensională a organismului la un moment dat. Ritmurile endogene sînt condiționate de cele exogene (ca variața luminii în succesiunea zi-noapte sau a celor specifice anotimpurilor în care acționează de asemenea raporturi dintre durata luminii diurne și durata întunericului). Se mai admit și alte variabile ciclice din mediul extern ce funcționează afectînd funcționalitatea ceasului endogen (intensitatea radiațiilor cosmice, fluxul și refluxul, fazele lunii, petele solare). **B.** endogene țin de sistemele periodice din interiorul ființelor vii ce funcționează ca niște secuze pentru diferite funcționalități ce se efectuează în organism. În fiecare celulă se produc o multitudine de reacții biochimice și un mare număr din aceste reacții se produc ciclic. Ceasul endogen se prezintă ca un lanț de procese ce se succed într-o anumită ordine ce se repetă, realizîndu-se un sistem care evoluează și poate fi surprins statistic. Fiecare celulă dispune de un ritm sau ciclu metabolic ce este determinat de cantitatea de fermenți de care dispune celula, de organizarea enzimatică a acesteia, care la rîndul ei depinde de structura de ARN, ce și ea e determinată de structura moleculară de ADN. Bioritmurile sînt înregistrate prin electroencefalografe, electrocardiograme etc. Există bioritmuri ale digestiei,, ale acuității senzoriale în stările de veghe etc. A. Emmé (1972) a definit ritmul de autoduplicare a moleculelor de ADN ca fiind ritmul endogen primar esențial al lumii vii. În ansamblu, rețelele neuronale și circuitele acestora prezintă o anumită stabilitate funcțională ce poate fi surprinsă statistic și poate fi controlată. Dereglarea **b.** stă la baza a numeroase boli și a oscilațiilor de dispoziție activism și creativitate. Se vorbește ca atare de psihoritmuri. Obiceiurile sînt o expresie a psihoritmurilor. Validitatea acestora se află în studiu și discuții constructive. În decursul vieții au loc modificări ale **b.** Printre **b.** cu frecvență joasă se implică b. circaseptidiene cu perioadă de 7±3 zile ce se consideră că sînt dependente de trecerea pămîntului prin sectoarele de cîmp magnetic interplanetar (cu o anumită polaritate) generate de activitatea solară (D. Steflea, 1984). Tot din această categorie se consideră că fac parte ritmurile circacrigindiene (cu perioade de 30 ±5 zile) printre care ritmurile lunare ca și ciclurile menstruale feminine, ritmurile de performanțe umane (Fliess, Swoboda ș.a.) dintre care se enumeră și înregistrează ciclul fizic (de 23 zile) cel emoțional (de 28 zile) și cel intelectual (de 33 zile) fiecare avînd faze pozitive, negative și critice. În fine tot din aceste categorii fac parte ritmurile circanuale (de 1 an ± 2 luni și ritmurile multianuale (cu perioade de aproximativ 11 ani). Psihoritmurile sînt mai mult discutate și controversate. Oricum cronobiologia are numeroși adepți printre cei ce lucrează cu performanțe (mai ales sportivii). Ca domeniu în dezvoltare, **b.** se află în faza de cercetare normală cu aspecte ce se consolidează și cu altele încă sub semnul studiului de confirmare sau de infirmare. (U.Ș.)

BIOPSIHOGRAMA (engl. biopsyogram, fr. biopsychogramme, germ. Biopsychogram) ♦ Este structura condensată a aspectelor semnificative privind caracteristicile fundamentale ale personalității unui subiect, consemnarea evoluției psihice a acestuia raportată la ecranul evenimentelor mai însemnate din viața sa (schimbarea de mediu, de stil de viață, de profesiune, de poziție socială, statut și rol social etc.) ca și a stresurilor și a evenimentelor fericite prin care persoana a trecut. Permite să se calculeze pe baza unor baremuri o cotă, un indice (pozitiv sau negativ) de încărcătură psihică. În fapt acest indice se referă la adaptabilitatea generală a subiectului umani (T.C.)

BIOSEMIOTICA (engl. biosemiotics, fr. biosémiotique, germ. Biosemiotik) ♦ Ch.S. Peirce (1839-1914) filosof american a fost unul din fondatorii **b.** El a considerat că relația logică a proceselor de utilizare de semne poate fi înlocuită cu aceea diadică a relației cauză-efect. Semnele sînt totdeauna semne a *ceva* și pentru *cineva* (relația obiect emițător-subiect interpretator). Toate sistemele de informație și comunicare de informație sînt analizabile atît ca structură și funcție cît și ca mesaj ce face posibilă receptarea mesajului. Un semnal sau cuvînt poate însemna însă ceva pentru un interlocutor și altceva pentru altul. Formele de recepție cerebrală creează structura trăirii și caracteristicile raportului de comunicare. Cibernetica poate fi considerată ca parte intergrantă a **b.** (S.T.)

BIOTIPOLOGIE (engl. biotypology, fr. biotypologie, germ. Biotypologie) ♦ Se referă la clasificarea diferențială a oamenilor bazată pe studiul morfologic, constituțional și fiziologic al persoanei și pe caracteristicile psihologice ce decurg din acestea (vezi tipurile de sistem nervos și TEMPERAMENTE). Prin **b.** se pun în evidență aspecte ereditare pregnante care definesc și condiționează unele caracteristici inclusiv comportamentale (orarul ereditar). Indicatorii implicați în diferențele de **b.** sînt structurile biomorfologice ca dimensiunile staturale și ponderale, indicii cefalici, toracici etc.; caracteristicile biochimice și metabolice (inclusiv grupele sangvine) indicatorii de pigmentație (rasele); indicatorii de ordin neurodinamic. Somatotipiile privesc înfățișarea generală a corpului. ♦ Reprezentanții biotipologiei clasice sînt; Hippocrates și I.P. Pavlov (1849-1936) cu cele 4 tipuri fundamentale (coleric, sangvinic, felgmatic și melancolic) și două tipuri reactiv-intelectuale (cel la care predomină primul sistem de semnalizare, artistul și cel la care predomină al doilea sistem de semnalizare, meditativul I.P. Pavlov). Nicola Pende (1880-1970) împreună cu De Giovanni, G. Viola ș.a.) au distins tipul longilin, cel brevilin și intermediar. Cl. Sigaud și apoi Mac Aulifee au diferențiat patru tipuri: cel respirator, cel digestiv, muscular și cerebral. Kretschmer (1921) a specificat continuînd această schemă tipurile: ciclotimic picnic, leptosomul astenic-schizotim, apoi atleticul epileptoid și displasticul Sheldon (1899-1977) s-a oprit la tipurile endomorf, ectomorf și mezomorf. În rezumat: endomorful este visceroton, grascilin cu forme rotunde și lent. Este dornic de confort și sociabil. Mezomorful somatoton este puternic și mare, energic, activ cu puternice dorințe de a se impune. Ectomorful este în genere cerebroton, longilin slab, inhibat, are atitudini rezervate, este pudic și discret asocial (deci picnicul este endomorf și digestiv, atleticul este mezomorf și muscular, iar leptosomul este ectomorf și cerebral). Dintre biotipologii români P. Rîmnițeanu a diferențiat trei tipuri pe care le-a denumit: normolin (normal), longilin (înalt și slab) și brevilin (scund și mai consolidat somatic) (1940) St. Milcu (1936) a diferențiat pe bază de observații proprii tipurile dolicomorfe (ce au corp prelung, cu două subtipuri; dolicomorful mascular și dolicomorful respirator. Al doilea tip este bradimorful de talie medie cu forme rotunjite și trunchi puternic. Și acesta are două variante: bradimorful digestiv și bradimorful muscular. În fine mezomorful reunește toate combinațiile ca și tipul mixt. Acestea sînt mai des întîlnite. M. Ralea a considerat semnificativă împărțirea în tipuri. În viața de toate zilele se întîlnesc rareori tipuri pure. Există înă dominanțe evidente și amestecuri depistabile. (U.Ș.)

BIROCRAȚIE (engl. bureucracy, fr. bureaucratie, germ. Bürokratie) ♦ Organizare socială în care diviziunea muncii și stratificarea socială se bazează excesiv pe structuri funcționărești (ce devin supraîncărcate) ce antrenează depersonalizarea excesivă a relațiilor interumane prin exces de petiții, aprobări multiple, strangulări sau ocoliri de rezoluții clare, ascunderea simțului de decizie în spatele unor paragrafe de legi interpretative. **B.** duce la formalism în gîndire și comportamente. ♦ Proces psihosocial de impregnare a colectivității unei societăți cu tot felul de norme birocratice. Principalul efect nociv al acestui proces constă în transformarea personalității într-o piesă, într-un „om organizațional condiționat" ceea ce echivalează cu alienarea. Aceste disfuncții ale **b.** crede R. Merton antrenează „incapacitatea de învățare" a ceva nou, stratifică totodată „deformații profesionale", conformism și adeziune totală la norme ignorînd însăși substratul lor benefic, dar și elementele de progres ce survin în timp. Apariția „personalității birocratice" se exprimă după Michel Grozier prin inflații de petiții care acoperă următoarele comportamente: frică de riscuri și rezolvări, lipsă de interes pentru profesiune, conștiinciozitate fără angajare personală, rezistență la schimbare (de stereotipii stratificate oficial). Tensiunea este foarte mare în structurile social excesiv birocratice. Stările de **b.** se dezvoltă din nevoia de a oferi ordine și securitate în viața socială și în relațiile individului cu statul dar **b.** reprezintă excese la stagnare, la lărgirea funcționarismului (neproductiv dar scump) la stagnare și temporizare, rătăcire de petiții, temporizări, care pot aduce încurcături și au repercusiuni asupra productivității muncii și a ritmului și fluenței ei (A.N.)

BIT v. ALGORITM

BIZAR (engl. bizzare, queer, odd, fr. bizarre, étrange, germ. bizzarr, seltsam) ♦ Straniu, surprinzător, insolit, unic. În vorbirea curentă (psihologia naivă) termenul se raportează la preocupările mai neobișnuite sau deosebite din domeniul profesional, spiritual al unei persoane. Termenul are și sensul de capricios, excentric, fără rațiune, îndepărtat de măsura și gustul comun, ieșit din normal. ♦ Se referă la conduite ce depășesc plaja preocupărilor, preferințelor și determinismul obișnuit sesizabil și raportabil la normele obișnuite. (T.C.)

BÎIGUIALĂ (engl. mumbling, fr. balbutiment, ger. Stottern) ♦ Confuzie, dezordine, încîlceală a mișcărilor vorbirii sau slăbire, diluare a vocii, încordare a articulațiilor implicate în pronunție. Față de bîlbîit. Subiectul care se bîiguie are fața și gestica mai puțin mobile, mai încremenite, dicția moale, surdă, confuză, respirația dezechilibrată. Există două feluri de **b.**: a) hipertonică, la iritabili, impulsivi, emotivi și b) hipotonică, cu relaxarea întregului sistem fonator. Cauza o găsim în perturbarea ritmului și funcției fonatoare, printr-o hiperemotivitate sau tulburare neurologică centrală (E.V.)

BÎLBÎIALĂ (engl. stammering, fr. bégaiemet, germ. Gestotter) ♦ Sinonim spasmofemie, disfemie etc. ♦ Se referă la tulburări spastice de vorbire, în care sînt afectate fluența și ritmul vorbirii. Se manifestă prin repetarea unor silabe, sunete, la începutul sau mijlocul cuvintelor și propozițiilor ori prin repetarea unor cuvinte cu pauze exagerate în desfășurarea vorbirii ca urmare a apariției spasmelor la nivelul aparatului fono-articular care împiedică desfășurarea vorbirii ritmice și cursive. În primul caz **b.** este lasică, iar în cel de al doilea caz tonică. Există și forme mixte (clasico- tonice sau tonico-clasice). **B.** afectează profund înțelegerea vorbirii de către interlocutorul celui ce suferă de această deficiență. Ca efecte secundare, de rezonanță psihică se formează exarcerbări de timiditate, grimase și ticuri legate de eforturile de a face față situațiilor, gesticulație sau rigidități exagerate. La acestea se adaugă reacții neurovegetative, transpirații, agitație, nervozitate, modificări de respirație. La adolescenți și adulți **b.** este mai rezistentă la tratament, fiind stabilizată prin deprinderi implicate în defectele de vorbire. La copii se consideră că **b.** este funcțională, fiziologică și mai ușor de tratat. Uneori este pasageră și se datorează doar dificultăților privind organizarea vorbirii. Există o strînsă legătură între **b.** și logonevroză. Ultima este mai accentuată și spectaculoasă. Se instituie cînd există un fond nevrotic și se conștientizează handicapul ca frustrație. Printre cauzele ce provoacă **b.** la copiii mici pot fi efectele de imitație involuntară cînd în mediul de viață există o persoană apropiată bîlbîită dar și suprasolicitarea și dificultățile create uneori de învățarea a două limbi, traumele psihice, stresurile (șoc de spaimă), deprimarea, trăirea frustrației, tulburări de respirație, factori ereditari ș.a. Etiologia **b.** a generat diferite teorii și studii atente. Dificultățile de pronunție se manifestă mai ales la sunetele b, p, d, t, k, g. Defectologii francezi împart **b.** în clonică sau iterativă (sau coreică) atunci cînd se caracterizează prin repetarea sacadată a aceleiași silabe. Cînd se manifestă printr-un fel de intrare a întregului aparat fonator într-o stare de tensiune spasmodică se consideră că este o **b.** tonică sau spasmodică, iar cînd se exprimă prin blocaje persistente la început de propoziție se consideră că e vorba de varianta inhibitorie. În Europa 1% din oameni au forme mai severe sau discrete de **b.** Predomină la băieți și apare între 3-6 ani. E. Pichon, S. Borel-Maisonny ș.a. o consideră de natură ereditară. Diferiți autori dau procente variate de **b.** în populații de diferite limbi. Corectarea logopedică se efectuează în etape și se însoțește de psihoterapii de susținere, măsuri ortofonice și tonifiere de susținere prin mediul apropiat. (E.V.)

BÎRZEA, Cezar (n. 1944), psiholog român dr. Coordonator de programe U.N.E.S.C.O. pentru Ed. din Hamburg (1971-1972). Director proiect PNUD UNESCO la Institutul Național de Educație Camerun (1975-1980). A publicat peste 50 de studii și articole, a tradus și adaptat teste criteriale de evaluare formativă. **Op. pr.**: *Nedezvoltarea vorbirii copilului* (1971, în colab.); *Educational Research in European Socialist Countries* (Hamburg, UNESCO, 1973); *Reforme de învățămînt* contemporane (1976); *Analyse opérationelle des systemes educatifs* (1977); *Analiza sistemelor de* *învățămînt* (în col. 1977), *Rendre operationnels des objectifs pédagogiques* (P.U.F. 1979, tradusă în italiană, spaniolă și poloneză); *La pedagogie de succes* (P.U.F. 1981). (P.M.)

BLAM (engl. blam, fr. blâme, germ. Missbillingung) ♦ Denumire a acelor acțiuni de dezaprobare (mai ales publică sau cu martori) care pledează pentru o devalorizare mai mult sau mai puțin severă și argumentată a unei atitudini, concepții, relatări, ideii sau comporatamente exprimate fie de o persoană publică, fie de un grup social cunoscut, fie de o instituție prin reprezentanții ei. În societatea antică cei ce blamau personalități de conducere erau pedepsiți cu exil sau chiar cu moartea. În evul mediu **b.** constituia pretext de dueluri. În societatea modernă **b.** are tendințe de a deveni deseori public, difuzat și mediatizat mai ales sub forma de cazuri de corupție, lipsă de responsabilitate, fraude, abuz de putere, viață dezordonată sexual, abuzuri pe acest plan, consumuri excesive de alcool sau de droguri și afaceri cu acestea din urmă. Există conotații numneroase blamate (ticălos, mizerabil, lipsit de onoare și de cuvînt, mafiot etc.). Lipsit de onoare este forma de **b.** cea mai adecvată pentru că **b.** vizează demolarea onoarei persoanei. Totuși implicația de **b.** din această conotație a devenit mai puțin severă fapt ce are semnificații privind gradele de acceptanță și toleranță mereu în mișcare și schimbare în viața socială. Cea mai mare cantitate de **b.** are loc în viața politică și mai ales în perioadele electorale, în cele de tensiuni sociale, de crize economice etc. **B.** este considerat juridic atentat la persoană și permite dreptul la replică dar și dreptul de a da în judecată persoana blamantă. Scenariile de acest fel au loc în cercuri și grupuri sociale restrînse sau mai largi în situații organizate eventual în publicistică, la T.V., Radio etc. Cînd **b.** se face într-o instituție cu forme de consilieri de conducere sau în conducerea unei bănci etc. poate fi implicat într-un vot de excludere sau suspendare totală sau temporală din funcție (vot de **b.**). În **b.** există grade diferite de agresivitate. **B.** social implică apărarea societății, a grupurilor angajate în progresul ei. Abaterea de la legalitate, încălcarea de drepturi, persecuția etc. sînt și ele gradate ca arie de formă de **b.** Cel restrîns la o persoană este de obicei mai dur ca proces de acuze, probe și revendicări încărcate mai ales de pledoarie privind drepturile omului. B. constituie un proces latent de lezare a personalității celui blamat și vizează mai ales identitatea socială, statutul și rolul acesteia în viața socială. (E.V.)

BLEULER, Eugen (1857-1927), reprezentant al psihiatriei dinamice, profesor la Zürich (în apropiere de care s-a și născut) și director al spitalului de boli mentale din același oraș. Împreună cu C.G. Jung, elevul său a influențat în tinerețe pe S. Freud (1891). În același an **B.** a publicat o lucrare privind schizofrenia, lucrare prin care a schimbat întreaga orientare privind această maladie psihică. El a delimitat conceptul de autism și s-a preocupat de demențele precoce. Conceptul de autism a fost elaborat probabil sub influența lui Freud. Emoționalitatea este axată pe lumea construită de ei și nu are legătură cu realitatea. Această idee persistă în întreaga psihopatologie modernă. **B.** a operat cu optica abisală în special cu structurile inconștiente. El a evidențiat fenomenul de catarsis (v. termenul) **Op. pr.**: *Dementia praecox oder Gruppe der Schizofrenian* (1911); (lucrare ce a stat la baza cercetărilor lui Kraepelin). *Lehrbuch der Psychiatrie* (1916); *Das autistisch undisziplinierte Denken in der Medizin und seine Uberwindung* (1921); *Die Psychoide als Prinzip der organische Entwicklung* (1925); *Mechanismus, Vitalismus, Urmnemismus* (1931). Unele din lucrările lui Bleuler au ajuns la a douăsprezecea ediție (U.Ș.)

BLINDISM (engl. blindism, fr. blindisme, germ. Blindismus). ♦ Ticuri ce se manifestă la copiii cu deficit vizual (ambliopi). Se manifestă fie prin mișcări de balansare (adesea observabile la copli cu deficit de intelect), fie prin frecvente frecări ale ochilor, fie prin mers cu pași mărunți cu tălpile picioarelor îndepărate mult una de alta, fie prin numeroase sincinezii, gestică simetrică a mîinilor și tot felul de mișcări repetate disgrațioase. P. Vincelet consideră că excesul de mișcări are funcții de descărcare a motricității supraîncărcate datorită deficitului vizual. (E.V.)

BOGARDUS (Scala, scara de atitudini) (engl. atitude scale, fr. scalle d'atitude, ger. Haltungtreppe) ♦ Este un instrumentar psihodiagnostic de măsurare a atitdunilor individuale față de diferite grupuri, etnii, religii, popoare chiar. A devenit de interes în a doua decadă a secolului XX. După primul război mondial au început să se constituie numeroase nuanțe privind atitudinile față de diferite grupuri, etnii, clase sociale, popoare vecine etc. Scala Bogardus s-a apropiat de aceste probleme, cu o strategie psihodiagnostică mai deosebită. Cel ce a construit această scală Emory Bogardus a pus-o în circulație în anul 1925 și apoi a îmbunătățit-o timp de zece ani după ce a publicat-o cu întregul instrumentar de aplicație și cotație. Scala a fost revizuită de Doog (1935) și de Crispi (1944). În genere atitudinile sînt trăsături psihice evaluative prin și față de o anumită persoană, grup, situație. În genere se consideră că există cam cinci feluri de evaluări cuprinse în sistemul de aprecieri evaluative. În primul rînd atitudinile se referă la definirea potențială privind prezența unei trăsături pregnante a celui ce este vizat sau a celor ce sînt vizați. În al doilea rînd atitudinîle sînt saturate emoțional. În al treilea rînd atitudinile au un mare grad de subiectivitate și de motivații ce se leagă mai ales de mentalitatea moștenită și categoria pe care o avem în vedere se centrează și pe rădăcinile, genealogice și apartenențe teritoriale istorice. În al patrulea rînd aceste tipuri de atitudini au caracteristici rejectante sau tolerante, această axă fiind foarte conservată. În fine în al cincelea rînd aceaste feluri de atitudini se implică foarte mult în jocurile politice constituind un fel de termometre de respingeri de grupuri sociale și sindroame atitudinale. În principiu scala Bogardus este alcătuită sub forma unui tabel în care pe verticală se trec diferite grupuri etnice sau / și religioase, iar pe orizontală se trec o serie de propoziții saturate în evaluări gradate privind distanțele potențiale față de aceste grupuri etnice, începînd cu cele de mai mică distanțare atitudinală (afectiv mai ales), în ordine crescîndă. În acest context pe primul loc se pune distanța socială de atitudine de acceptare ca rude, apoi ca prieteni, ca vecini, ca persoane ce se află pe aceeași stradă, ca lucrînd la aceeași întreprindere, ca cetățean al țării, ca turist doar. Aceste gradații permit să se stabilească distanțele de acceptanță a celui ce completează itemii scalei șl grupul social în cauză, atitudinea de acceptare sau respingere, tensiunea acesteia. Se pot calcula toleranțele și diferențele de toleranțe dintre diferite grupuri etnice ca și rejecția și felul ei exprimat fie prin conotația de acceptare doar ca turist fie prin ignorarea (nu se răspunde unora din grupurile incluse în scala **b.**). Se consideră că validitatea, fidelitatea, și sensibilitatea scalei sînt bune în ansamblu. Scala **b.** se aplică la adolescenți și adulți. Dintre sociologi au avut în atenție problemele atitudinilor de acest fel W.J. Thomas & F. Znanicki dar și N. Knoph, încă de prin anul 1927. Aceștia au considerat că atitudinile sînt ceea ce individul contorizează din valorile sociale. De problemele atitudinilor s-au ocupat de asemenea G & L.B. Murphy (1931), C. Murchinson (1935), D.T. Campbell (1950), T. Parsons (1951). Scala Bogardus ca formă de testare a sugerat noi idei privind modul de a efectua instrumentare psihodiagnostice. Există o oarecare fragilitate a acestui tip de instrumentar psihologic mai ales cu privire la succsiunea și claritatea de gradații ale scalei. (S.T.)

BLOCAJ (engl. bottoming, fr. blocage, germ. Blockierung) ♦ Întrerupere completă a comunicării (a circulației sau a funcționării unui sistem, a unei părți a acestuia sau a legăturilor acestuia cu alte sisteme. **B.** psihologic poate fi afectiv, de comunicație (informație), de percepție, de memorie etc. În cazul informației cînd este receptată sau emisă doar o parte a acesteia este vorba de filtraj. **B.** și filtrajele pot fi provizorii sau de mai lungă durată. Se vorbește de „vizibilitatea redusă între emițător și receptor" sau de bruiaje, chiar de nebulozitate. Filtrajele compromit mai mult evoluția comunicării decît **b.** provizorii. **B.** provizorii pot provoca o restabilire și repunere a comunicării într-un climat mai deschis după conștientizarea necesității schimbării obstacolului. **B.** și filtrajele duc la confruntări penibile, la conflicte de prestigiu în colectivitățile nesudate și tensionate. În rețelele autocratice se adîncește ierarhizarea verticală sub influența **b.** ♦ Importanță deosebită au **b.** ideației și ale creației. Acestea sînt seturi mentale cu funcții frenatoare. Au fost tratate empiric de către Fr. Bacon (Novum Organum, 1920, sub numele de idola (tribus, specus, fori, theatri). Au fost identificate 4 clase de **b.**: perceptuale, implicate în limitarea și izolarea problemei, în utilizarea tuturor sensurilor datelor observației, în sesizarea relațiilor impuse de realitate etc.: culturale, exprimate prin conformism, suprageneralizare, practicism îngust etc.; emoționale exprimate prin teama de greșeli, supramotivații pentru succes rapid, nevoie exagerată de securizare etc.; și ale comunicării. Acestea apar și în celelalte feluri de **b.** Limita lor extremă se exprimă prin autism (v. termenul), se pot produce în situații sociale de supraangajare a capacităților în competiții riscante, a situației materiale sau a statutului social. Poate apare și în condiții de stres, atmosferă angoasantă, teamă de brutalizare, situații de depresie provocate de pierderi de persoane apropiate etc. **B.** creației sînt și mai pregnante. Se manifestă în situații de tensiune, nesiguranță, neîncredere etc. ♦ Pentru învingerea **b.** se recomandă atitudinea pozitivă și autoanaliza (A. Siuberg, 1964; L.S. Kubce, 1967), acceptarea problemelor ca provocări; ca prilejuri de afirmare, ca obstacole (S.J. Parnes, 1967); neutralizarea antagonismelor afective prin arta obiectivității (St. Odobleja, 1939), delimitarea în timp a emiterii de idei, de evaluarea lor (Alex, Osborn). (Gr.N.)

BLOOMFIELD, Leornard (1887-1949), psiholingvist american. A predat la mai multe universități din S.U.A. și din Europa. A fost influențat de lingviștii comparatiști Brugman și Leskien. A format teoria lingvistică a distribuționalismului, teorie ce a influențat întreaga dezvoltare a lingvisticii moderne. Teoria sa este behavioristă. Pentru **B.** orice cuvînt este echivalent cu un comportament care poate fi definit formal și explicat prin condițiile externe ce i-au determinat apariția. Constituantele ultime ale propoziției (frazei) sînt morfemele. Există enunțuri libere ce pot fi pronunțate independent (bancă, floare etc) și forme de legătură cu acestea care le precizează sensul (cum ar fi sufixele la cuvintele de mai sus). Ca atare, după **B.** cuvintele sînt forme minimal libere de care se ocupă morfologia. De formele mai vaste decît cuvintele se ocupă sintaxa. Determinarea unităților lingvistice permite clasificarea lor pe baza distribuției pe care o au în contextul de apariție. Distribuționismul este știința ce reunește conceptele de mai sus și optica autorului la limbaj. **Op. pr.**: *Language* (1933). Opera sa de bază în care este expusă teoria distribuționismului, *Introduction á l'étude du languagé* (1914); *Aspects linguistique de la science* (1933). (S.T.)

BOALA (engl. disease, illiness, sickness, fr. maladie, germ. Krankheit) ♦ Alterarea sănătății datorată agresiunii unor factori nocivi (microbi, traumatizanți și toxici), care subminează capacitatea organismului de a rezista și a conserva echilibrul biologic normal (în limite specifice). Prin

b. omul se confruntă cu durerea, slăbiciunea și moartea. Afectarea psihică ce însoțește **b.** depinde de vîrstă, de gravitatea ei și de capacitatea de rezistență a organismului în întregime de pragurile senzorilor interni și externi, de dispoziție etc. De cele mai multe ori **b.** se însoțește de regresie psihică, mai ales la copii. **B.** unei persoane din familie afectează întreaga ei viață dereglîndu-i orarul și mărind tensiunea psihică a membrilor ei. **B.** incurabilă mărește această tensiune și creează neliniște și anxietate. Cea mai perturbatoare este **b.** mamei deoarece dezorganizează resorturile generale ale vieții familiale. **B.** tatălui creează reacții discrete încărcate de tentative în întregul comportament al membrilor familiei de a-l reține mai mult în dependență (la pat) și de a i se uzurpa rolul autoritar (după Sillary, 1980). **B.** cronice au tendința de a afecta interrelațiile și statutul social al celui în cauză. Social **b.** este acceptată deși reprezentarea curentă este aceea a omului sănătos. **B.** contagioase ale copiilor creează de asemenea dezordini în familie și în grupurile de copii. **B.** profesionale pot fi de tipul asteniilor, oboselii excesive nervoase sau boli toxicologice. Apar nu numai din cauza agenților toxici din mediu ci și ca urmare a dezordinilor alimentare, dezordinilor provocate de ture și gărzi de noapte etc. Ca boli profesionale cu frecvență mai mare se pot enumera: boli de ochi, (remedierea prin ochelari) boli de auz datorită zgomotului nociv din întreprinderi și chiar datorită zgomotului constant al străzii, mijloacelor de transport, instalațiilor din blocuri, chiar pașilor trecătorilor etc. La toate acestea se adaugă accidentele de muncă. Pentru toate formele de **b.** descrise se face o permanentă educație sanitară, se construiesc spitale, policlinici, sanatorii (recuperatorii) și case de odihnă. După H. Ellenberg există și o **b.** a creației (v. MALADIA CREAȚIEI). Interesul pentru bolile psihosomatice este în creștere. Există o teamă generală de spitalizare și o atitudine de exagerare a stării de **b.** (bolnavii închipuiți). (U.Ș.)

BOGDAN, (Tucicov) Ana (n. 1925), psiholog român, conferențiar la Universitatea din București dr. în psihologie. A desfășurat o bogată activitate științifică și publicistică participînd cu comunicări la numeroase manifestări științifice naționale și internaționale: Moscova, (1966), Budapesta, (1968), Amsterdam (1968) Londra (1969), Falkenstein-Marburg (1971) Israel (1986) **Op. pr.**: *Psihologia Pedagogică* (1962, 1967 în colab.), *Psihologia generală* (1966, în colab.). *Activitatea educativă pionierească* (sub red. 1969); *Personalitatea copilului* (sub red. 1972); *Psihologie generală și psihologie socială* (1963, vol I, II); *Dicționar de Psihologie socială* (1981, în colab.); *Probleme fundamentale ale psihologiei* (1980, în colab.); *Curs de psihologie școlară* (colab. 1981) (P.M.)

BOGDAN, Tiberiu (n. 1919), psiholog român, profesor la Universitatea din București, dr. în psihologie. A publicat peste 80 de studii și cercetări, articole și cursuri universitare. S-a preocupat mai ales de problemele psihologiei judiciare. **Op. pr.**: *Curs de Psihologie judiciară* (1957); *Curs introductiv de psihologie judiciară* (1958); *Manual de psihologie și pedagogie medicală* (1962, în colab.); *Curs de psihologia copilului și pedagogică* (în colab. 1967, 1968, 1970, 1971); *Lecții de psihologie judiciară* (1967); *Copilul excepțional* (în colab. 1970, tradus în maghiară și germană); *Noi lecții de Psihologie judiciară* (1973); *Cunoașterea comportamentului normal și deviat. Manual practic pentru ofițerii de miliție* (1976); *Constatarea stresului psihologic cu ajutorul poligrafului* (coautor în Tratat practic de criminalistică, 1978); *Studiul științific al victimei*, (colab. în Orizont și perspectiva în știința criminalistică, 1979); *Probleme teoretice ale resocializării în timpul detenției* (1981); *Copii capabili de performanțe superioare* (sub red. 1982) (P.M.)

BOLOS, Mircea (n. 1920), psiholog român, dr. în psihologie, specialist în psihologia aplicată (a transporturilor). A efectuat studii privind cauzele psihice ale accidentelor din transporturi, prevenirea lor și studiul muncii în principalele profesiuni din transporturi (feroviare, auto, maritime, fluviale, metrou) inclusiv elaborarea de profesiograme și de probe de examinare psihologică a personalului. A construit aparate de testare (1975) și a participat la numeroase manifestări științifice în țară și peste hotare. **Op. pr.**: *Probleme de psihologie prinvind cauzele de accindent și mijloacele de prevenire în transporturile feroviare* (1963); *Probleme de psihologia muncii la calea ferată* (1957); *O nouă metodă pentru examinarea psihologică a impiegaților de mișcare* (1971); *Studiul unor particularități ale personalității marinarilor* (1975); *Analiza psihologică a cauzelor de accident în transporturi feroviare* (1977). (P.M.)

BONTILĂ, C. Constantin-Gheorghe (1907-1977), psiholog român, dr. influențat de C. Rădulescu-Motru, specializat la Institutul Psihotehnic din Zürich și la Institutul din Geneva (Inst. des sciences de l'éducation) adept și al școlii de psihologie comportamentalistă, membru al federației Internaționale de Psihotehnică (1936), secretar al secției Psihotehnice a Institutului Român de Organizare Științifică a muncii (I.O.O.M., 1929, asistent la Universitatea din București (1930), asistent al Cabinetului de Orientare Profesională de la Universitatea din Geneva (1932), director al Institutului Psihotehnic București (1940-1948). A cercetat rolul sinapselor în transmisia influxului nervos, a adaptat diferite tipuri de teste și a elaborat baterii de teste de diagnoză pentru orientarea și selecția profesională. S-a preocupat de problemele de psihologie industrială și ocupațională. **Op. pr.**: *Tehnica testelor psihologice* (1935); *Instrucțiuni generale pentru aplicarea testelor psihologice* (1940); *Cercetarea experimentală asupra raportului dintre timp de reacție și emotivitate* (1941); *Aptitudinile și măsurarea lor* (1971), *Psihologia industrială* (1971), *Elemente de Psihologie Industrială* (1972). (P.M.)

BONNARDEL, Raymond (1901-1975), psiholog francez, laureat al Facultății de medicină din Paris în 1936 și un an mai tîrziu al Academiei de medicină. A avut cîteva misiuni în diferite țări în vederea cercetărilor (mai ales de psihologie industrială). A fost în diferite comitete internaționale ale oamenilor de știință (vice-președinte al Societății franceze de psihologie și secretar general al Asociației internaționale de psihologie aplicată. 1951- 1954). A organizat la Paris al X-lea congres internațional de psihologie aplicată (1953). A condus revista *Le travail humain* (1966). S-a ocupat în mod predilect de psihologia industrială (a fondat un laborator modern la uzinele Peugeot). A elaborat numeroase lucrări (peste 100) și tehnici de testare larg folosite în toată lumea Op. pr.: Vision et professions (1936); L'adaptation de l'homme à son métier (1943); Le fonctionnement du système nerveux (1949) (U.Ș.)

BOREL-MAISONNY, Suzanne (1900-1977) Cercetătoare franceză căreia i se atribuie un rol important în dezvoltarea modernă a ortofoniei (sau logopediei). A studiat fonetica experimentală la College de France și a aplicat-o în pedagogie pe copii cu deficit de auz sau surzi ori pe cei cu tulburări de vorbire. A pus la punct analiza tono-acustică (înregistrată) a vorbirii datorită căreia se pot analiza cele mai mici alterări ale vorbirii. Dubla sa pregătire de pedagog și în domeniul lingvisticii i-a permis să dezvolte domeniul logopediei și în direcția metodelor de ameliorare nu numai a celor de psihodiagnostic. A adus inovații interesante și în domeniile reeducării limbajului scris, a calculului și a lecturii **Op. pr.**: *Langage oral et langage écrit* (1960); *L'analyse tomo-*

acoustique de la parole (1965); *Les troubles de la parole* (1968); *Grammaire en image, de l'orthographe à la pensée* (1973) (E.V.)

BOTEZ, I. Constantin (1901-1977), psiholog român dr. A lucrat în cercetare într-o gamă largă de probleme. Avînd o aleasă cultură a elaborat studii de aport pentru situația de foarte mare dispersare a psihologiei moderne, ca tematică și metodologie. A scris singur sau în colaborare peste 70 de studii și articole, a adaptat și validat chestionare și alte instrumente de psihodiagnostic. **Op. pr.**: *Analiza psihologică a muncii țesătoarei* (în colab. 1953); *Istoria Psihologiei* (în colab., 1958); *Orientarea profesională* (în colab. 1968); *Aprecierea personalului tehnico-administrativ. Caiet documentar* (1970); *Orientarea și selecția profeională* (în colab. 1971); *Valoarea și limitele testelor utilizate în selecția profesională* (1971); *Criterii de apreciere a valorii profesionale* pentru personalul tehnico-administrativ în întreprinderi, (1973); *Metode psihologige de protecția muncii*, (1976); *Creșterea productivității muncii prin aplicarea metodelor psihologice*, (1976), Psihologia muncii industriale. Sinteze de psihologie contemporană (coord. 1982). A tradus *Psihologia Copilului*, redactor M. Debesse (1971) (P.M.)

BOURDEL, Léon (1907-1966), psiholog francez. A fost multă vreme secretara generală a Institutului național de Orientare Profesională din Franța. S-a preocupat de probleme ale grupelor sangvine și de temperamente cu rezultate notabile pe acest plan de cercetare și contribuind astfel la dezvoltarea unei noi optici în domeniul psihologiei diferențiale. **Op. pr.**: *Classification des tendances et des aptitudes pour servir à l'orientation scolaire et intellectuelle et a la quantification professionnelle en psychologie industrielle* (1940); *Groupes sanguins et tempéraments* (1960); *Les tempéraments psychobiologiques* (1961); *Sangs et tempéraments* (1962). (U.Ș.)

BOVARISM (engl. bovarism, fr. bovarisme, germ. Bovarism) ♦ Un anumit mod de a fi trăi și acționa ca și a gîndi, asemănător cu a personajului literarar din romanul *Mme Bovary* de Flaubert. Se caracterizează prin absența autocriticii mentaliste încărcate de reverie și individualizare. Persoana bovarică se închipuie altfel decît în realitate, își idealizează personalitatea; imaginea astfel plăsmuită este neadaptată realității pe linie de conduite. M. Ralea a considerat acest tip feminin ca relativ frecvent. (U.Ș.)

BRADILALIE v. LIMBAJ

BRADICHINEZIE (engl. bradichinesy, fr. bradichinésie, germ. Bradikinesie) ♦ Deficit de motricitate exprimat prin mișcări lente deosebit de des întîlnit la diferite persoane normale, în diferite grade, ca trăsătură specifică. (**B.** e mai des întîlnită la bărbați). Are la bază particularități ale sistemului nervos superior (tipul flegmatic și melancolic) și se asociază în genere cu o încetinire psihică generală în privința laturii comportamentale. În cazuri de lentoare accentuată poate fi simptom de deficit mental. (bradibazie pentru mers încetinit) (E.V.)

BRADIPSIHIE (engl. Bradipsychy, fr. bradipsychisme, germ. Bradypsychismus) ♦ Ritm lent în exprimarea ideilor, manifestat prin întîrzierea răspunsurilor la stimuli și la pronunțarea cuvintelor. Dicțiunea este monotonă, debitul verbal lent, explicațiile detaliate și lungi, întreaga vorbire a subiectului fiind lipsită de expresivitate. Sub aspect etiologic **b.** reprezintă adeseori consecințele unor encefalite cu microleziuni în sfera nucleilor centrali din masa cenușie. Se caracterizează prin sechele neuropsihice, asociate uneori cu tulburări motorii. Se întîlnesc mai adeseori la tipul epileptoid, în diferite intoxicații medicamentoase, în stările inhibitive datorate afecțiunilor psihiatrice și în blocaje cerebrale legate de mecanismele stărilor emotive. (E.V.)

BRAILLE, Louis (1809-1882), cel ce a creat alfabetul ce-i poartă numele pentru dezvoltarea posibilității de a citi de către orbi. Braille a avut un accident ce l-a costat vederea. Evenimentul s-a petrecut pe cînd Braille aveaa doar 3 ani. A studiat la Institutul național pentru orbi de la Paris. Pentru a avea oarecare venituri a devenit organist în mai multe parohii din Paris. Muzica a fost întotdeauna una din pasiunile sale. În 1828 a fost numit profesor la Institutul Orbilor din Paris. În acea perioadă a creat cunoscutul alfabet ce-i poartă numele. A elaborat și o metodă asemănătoare de citire de către orbi a notelor muzicale și a cifrelor. Metoda sa s-a inspirat din aceea a alfabetului în relief al lui V. Hady. Metoda de citire și scriere **B.** constă din litere și cifre prezentate sub formă de puncte perforate pe o hîrtie ceva mai groasă, în grupaje și poziții diferite pe spații prestabilite (1-6 puncte în relief). Citirea se face prin pipăit, iar scrierea prin înțeparea configurațiilor convenționale pentru fiecare literă sau cifră (plus semnele matematice și algebrice de bază). Scrierea **B.** a devenit universală pentru orbi cu unele modificări. Prima carte scrisă în **B.** a fost *Istoria Franței*. Prin alfabetul Braille copii orbi învață să citească și să scrie aproape în același timp ca și copii văzători alfabetele obișnuite (care nu sînt universale). Există numeroase modernizări și perfecționări tehnice pentru citirea și scrierea (tipărirea **B.**). Apar cărți de literatură, știință etc. în această scriere. Psihologul român D. Damaschin împreună cu o serie de colaboratori a adus unele modificări (simplificatoare) ale alfabetului **B.** prin reducerea punctelor de la 6 la 5 și 4. (E.V.)

BRAINSTORMING (engl., fr., germ. Breinstorming) Tehnică sau metodă de antrenament și de incitare a creativității în grup. **B.** a fost descris de către A. Osborn (1930-1939), dar ulterior i s-au adus numeroase îmbunătățiri și s-au format diferite variante. Tehnica **b.** constă din pregătirea unui grup în a expune liber, fără cenzură și restricții toate ideile, chiar cele mai absurde aparent, cu privire la o problemă pusă în discuție. Se bazează pe forța de evocare a asociației libere stimulate de situație, dar și de asociațiile făcute pe parcurs de cei din grup. Prin intermediul acestei tehnici se obține în fiecare ședință (cam de o oră) o bancă de idei și de sugestii ce se depurează ulterior extrăgîndu-se cele mai fiabile, mai acceptabile ca și variante de această categorie. Se păstrează și rezervele de idei și sugestii. Tehnica **b.** cuprinde 3 momente. Primul este de pregătire a grupului (green light) și are ca obiectiv deblocarea psihică, intrarea în stare de gestație difuză a cadrului de lucru. Al doilea moment este al desfășurării și antrenamentului de idei și sugestii adică momentul consumării **b.** Momentul al 3-lea este al selecției ideilor. **B.** a fost folosit și îmbogățit de numeroși autori (C.H. Clark 1960), J.P. Sol (1974) Sydnei Parnes (1962), J. Boudhard (1972) și în România printre alții de Mihaela Roco (1979). Metoda presupune 5 factori; un specialist, un animator de grup, grupul de discuții propriu zis (8-10 membri pot omite într-o oră aproximativ 150 de idei) un grup restrîns de observatori și juriul de selecție al materialului. **B.** poate fi aplicat și în variante cu mai puține persoane extragrup de emitere de idei. Animatorul poate fi și specialist și evaluator. **B.** poate fi aplicat fie în grupuri naturale (cu joc de rol), fie în grupuri constituite de specialiști, fie în grupuri de specialiști sau de creatori într-un anumit domeniu. Se utilizează în cele mai diferite probleme, familiale, școlare, universitare administrative, tehnice, comerciale, industriale etc. Este folosit ca mijloc de constituire de bănci de idei, dar și ca metodă de stimulare a creativității, fapt implicat pînă la urmă în mecanismele complexe ale creșterii productivității muncii. (Gr.N.)

BRAUMS, Hausen-Nicolas (1874-1956), născut la Luxemburg a făcut studii de psihologie la Bohn și la Berlin. S-a specializat în psihologie experimentală la Universitatea din Liège (1929-1945). A fost de asemenea ministru al comerțului și industriei (1935-1936). A publicat numeroase studii și lucrări. **Op. pr.**: *Die Experimentalle Gedächtnisforschung* (1914); *Einführung in die Experimentalle Psychologie* (1918); *Au seuil de la psychologie expérimentale* (1931); *Le bilinguime et les méthodes d'enseignement des langues étrangères* (1933); *L'étude experimentale du caractère* (1937). (U.Ș.)

BRENTANO, Franz (1838-1917), psiholog și filosof german. A predat filosofia la Würzburg, Viena, Florența și Zürich. A pledat pentru ideea că aspectul cel mai însemnat în actele de conștiință este intenționalitatea lor, concepție ce l-a făcut precursor al fenomenologismului. A considerat că fundamentele psihologice pot fi găsite în descrierea activităților și reacțiilor subiecților. Prin această idee a deschis drum gestaltismului și în parte behaviorismului. Op. pr.: Psychologie von empirischen Standpunkt (1874); Von der Klassification der psychischen Phänomene (1911) (U.Ș.)

BRINZEI, Petre (1916-1987), medic, chirug și psihiatru român. A adus contribuții importante în problemele parabiozei, în unele tulburări neuropsihice ca și în studiul clinic al limbajului. Prof. univ., șeful catedrei de psihiatrie a Facultății de Medicină, directorul spitalului clinic de Psihiatrie „Socola", Iași, expert OMS, director al bazei de studii pilot EUROOMS, **B.** a elaborat numeroase studii și cercetări (peste 100). **Op. pr.**: *Comportamentul aberant în relațiile cu mediul* (1970 în colab.); *Adolescență și adaptare* (coord. 1974); *Itinerar Psihiatric* (1975, 1979); *Relațiile interdisciplinare ale Psihiatriei* (1975); *Psihoterapia integratoare* (coord., 1976); *Alcoolismul, implicații bio-psiho-sociale* (coord. 1977); *Problemele medico-psihologice ale copilului* (coord., 1981); *Viitorul psihiatriei: adaptare, integrare-recuperare* (coord. 1981) (U.Ș.)

BREVILIN v. TIPOLOGIE

BROCA, Paul (1824-1880), medic, chirurg și antropog francez. A fost elevul lui Laugier, Gerdy, Blandin. După susținerea doctoratului (1849) a fost numit agregat în 1853, apoi profesor de chirurgie clinică în 1868 și membru al Academiei de Medicină în 1866). În timpul Revoluției din 1848 a făcut parte din garda națională fiind un republican militant. În 1880 a fost numit senator inamovibil, dar a murit la puțină vreme după această numire. **B.** a precizat localizarea pe scoarța cerebrală a centrului vorbirii care-i poartă numele (1861). Acesta se află la baza circomvoluțiunii a 3-a frontală inferioară a emisferei dominante (la dreptaci este cea stîngă, iar la stîngaci cea dreaptă) reprezentînd cîmpul 44 cerebral. Acest centru răspunde de mișcările necesare în pronunția cuvintelor și controlează succesiunea lor într-o anumită ordine, implicați fiind și centrii cerebeloși în această reacție complexă. Centrul lui **B.** se formează în ontogeneza timpurie. Dacă este lezat nu se mai pot articula cuvintele și se manifestă afazia (v. termenul) respectiv înțelege ce i se spune, dar nu poate vorbi. **B.** a fost fondatorul societății de antropologie din Paris, a adus în 1961 la o ședință a acestei societăți dovada că anumite leziuni cerebrale produc efecte complexe în diferite zone ale organismului. **B.** este unul din cei ce au contribuit substanțial la prospectările topologice ale diferitelor zone ale creierului și ale modului cum se proiectează pe diferite zone ale creierului diferite segmente ale corpului. A înlocuit vechiul termen de alalie cu cel de afemie. (U.Ș.)

BRUNER, Jerome (n. 1915), psiholog american, prof. la Harward din 1945. Între anii 1952-1953 a fost director al centrului de studii cognitive Harward. În Europa a fost profesor la universitatea din Salzburg, Aix-en-Provence, membru al unor asociații pentru educație, artă și știință. A studiat mai ales problemele percepției (1947), ale gîndirii, în special strategiile mai însemnate ale acesteia în situații de rezolvare de probleme (1968), dar și problemele personalității, patternurile scrierii (cu Miller și Posman, 1954). **B.** a identificat cinci caracteristici în activitățile voluntare la copii; anticiparea obiectivelor, alegerea semnificațiilor, eliberarea de alți stimuli, concentrarea pe conduita în cauză, integrarea a ceea ce se poate adăuga la aceasta și activitatea de abilitare corespunzătoare sarcinii. **Op. pr.**: *Value and Need as organizing factors in perception* (1947); *A stydy of thinking* (în colab. cu Goodnow și Austin, 1969); *The proces of education* (1960); *On knowing: essays for the left hand* (1962); *The meaning of traits in isolation and in combination* (în colab., 1958); *Toward a theory of instruction* (1966), *Studies in cognitive growth* (1966); *Processes of cognitive growth Infancy* (1968); *Person perception and interpersonal behavior* (în colab. 1958); *Relevance of education* (1971) (Gr.N.)

BRUTALITATE (engl. brutality, fr. brutalité, germ. Gewaltsamkeit, Brutalität) ♦ Conduită nerațională, needucată, neelaborată și neconfruntată cu reticențe sociale condiționante. ♦ Lipsă de sensibilitate, de înțelegere afectivă, prag insensibil de compasiune sau îngăduință. ♦ Reacții de apărare instinctuale și dure, conduită generală încărcată de agresivitate, spirit terorist și duritate. (T.C.)

BRUIAJ (al comunicării) (engl. broadcasts, communicational jaming, fr. brouillage de la communication, germ. Mitteilung). ♦ Termenul se referă la toate formele de perturbare sau blocare prin aceasta a comunicării prin care se îngreunează transmiterea și receptarea mesajelor. Există un **b.** în care este perturbată rețeaua materială a comunicării (**b.** telefonului). Există însă **b.** ce se datorează altor condiții materiale decît cele implicate în rețeaua materială a comunicării (zgomotele făcute de circulația foarte intensă de pe stradă, gălăgia determinată de o petrecere pot deveni **b.** pentru ascultarea telefonului. La fel sirenele poliției, furtuna etc. În primul caz e vorba de **b.** ce se consideră provocate de paraziți de comunicare, în al doilea caz **b.** circumstanțiale temporale extra rețea. A doua categorie de **b.** are însă funcții de comunicare prin intermediul bruiajului. Zgomotul sirenei mașinii poliției comunică existența unui fenomen de urgență cu o anumită semnificație legată de activitățile polițienești. Mașina salvării sunînd semnifică o urgență de spitalizare etc. În orașele mari există în timpul zilei un fond de zgomote ce creează **b.** și solicită intens atenția creind un disconfort. În timpul nopții acest **b.** de fond se reduce, ca și zgomotul produs de mersul trecătorilor (f. numeroși ziua) pe străzi. Aceste **b.** de fond au amplitudini diferite în sensul că dimineața la începutul orelor de lucru și la plecarea de la servici-acasă **b.** sînt mai intense. Chiar și pe parcursul săptămînii se resimt modificări ale intensității **b.** de fond. Pregnantă este de asemenea forma de **b.** ce se manifestă în viața școlară cu secuze, intensitatea cea mai mare a **b.** fiind în pauze și la venirea și la plecarea de la școală. În timpul orelor **b.** se temperează mult. Cam în același mod se manifestă **b.** în sălile de teatru sau de conferințe etc. În aceste tipuri de manifestări crește **b.** din sală dacă oamenii vorbesc între ei, rîd chiar (mai ales cei din fundul sălii). **B.** poate fi exacerbat dacă sala are o acustică proastă sau o poziție defavorizată de faptul că se află cu fața spre o stradă de mare circulație. În intercomunicări **b.** are forme și evoluții și mai complexe. Cu cît este mai mică distanța dintre interlocutori cu atît receptarea se face mai avantajos. Au importanță „distanțele psihice" la care s-a referit E. Hull. (distanța intimă, personală, oficială și publică). În cazul distanței publice, (distanța dintre un conferențiar și auditoriul său), pot să existe forme de **b.** de diferite grade, foarte reduse dacă cel ce vorbește spune lucruri interesante sau este o persoană publică agreată, fapt pentru care trezește un interes mai deosebit. În cazul distanțelor oficiale există o mare atenție în a se evita **b.** interpersonal, mai ales din partea celui ce are un statut și rol social mai scăzut. Și mai mare atenție are loc în cadrul distanței personale și mai ales a celei intime care se vor privilegiate și sînt încărcate de un anumit tonus emoțional (cel al prieteniei și al dragostei sau a urei, în unele cazuri bătaia). Comunicările interpersonale sînt în genere mai încărcate la polul unuia dintre interlocutori de direcționări și comunicări, de dorințe de a manifesta dependența la celălalt pol în funcție de structurile psihosociale mai complexe și de structurile de personalitate implicate în relațiile interpersonale. În toate cazurile are loc comunicarea din spre emițător spre receptor și apoi invers, receptorul devine emițător. Există însă chiar și în cele mai apropiate forme de comunicări interpersonale două tendințe, una de a realiza reducții ale comunicării verbale în favoarea celei gestice (condensate și ea) dar mai ales a celei empatice, mai ales în comunicările în care funcționează distanța intimă. Din acest motiv pot apare forme de interpretări distorsionate. Uneori au loc distorsiuni legate de intenționalități sau așteptări implicate în viața interioară a unuia dintre interlocutori privind evenimente despre care celălalt nu știe, dar care afectează sau cel puțin creează unele potențiale tensiuni în contextul limitelor de toleranță admise într-o relație intimă sau una personală de prietenie. Aceste **b.** subiective contorsionează unele unități ale comunicării. **B.** saturate de mult subiectivism apar în situații în care se transmite ceva ca un eveniment, situație etc. în legătură cu care se solicită discreție. Aceste forme de comunicări au trasee sociale mai lejere și trec de la persoană la persoană cu diferite ocazii de interrealționări. Aceste treceri crează de cele mai multe ori distorsionări importante. S. Chelcea le-a abordat în ultimii ani prin referiri la *zvonuri*. Ele constituie forme de **b.** de comunicări trecute prin forme de interrelații diferite în fiecare caz adăugîndu-se sau dispărînd ceva din conținutul real al comunicării. Distorsiunile sînt legate de atitudinile față de cei implicați în comunicare a celui care transferă mai departe comunicarea, dar și de faptul că în multe cazuri comunicarea ajunsă la o persoană (receptor) aceasta fiind surprinsă și blocată, crează un sens celor receptate, sens saturat în propriile supoziții și motivații latente pentru situația și conținuturile ei potențiale. Există apoi și alte feluri de **b.** cum ar fi cele implicate în toleranța generală socială, mentalitate, permisivitate de exprimare a opiniei. În statele în care se exercită dictaturi se constituie forme de comunicare deosebite de cele în care există o largă democrație. În legătură cu **b.** se poate vorbi și de **b.** provocate politic, social și chiar economic pentru a bloca dezvoltarea sau a provoca întărirea unor bănci, acțiuni etc. În acest ontext foarte larg problemele **b.** devin de tot mai mare interes. (U.Ș.)

BÜHLER, Charlotte (1893-1975), psiholog austriac. Cunoscută prin numeroasele sale lucrări (peste 100). A fost preocupată mai ales de psihologia infantilă. Din cauza nazismului s-a refugiat în anul 1938 în S.U.A. A fost inițiatoarea cunoscutului test *Kleinkinder test* (1934) și a testului lumii *Wordl test* care constă din miniaturizări, jucării prin care copiii sînt puși în situația de a „construi" lumea, scene de viață, realitatea așa cum e conturată în imaginea copilului. În 1951 **B.** a eleborat o nouă ediție a testului lumii cu G. Kelly. Meritul lui **B.** e că a standardizat testyul care este un test proiectiv. **B.** s-a asociat la mișcarea modernă a psihologiei umaniste. **Op. pr.**: *The first Years of Life* (1930); *Das Seeleben das Jugendlichen* (1921); *Kindheit und Jungend* (1928); *Der menschliche Lebenslauf als Psychologisches Problem*, (1933), Kind und Family (cu colab. 1937); *Values of Psychotherapy* (1962); *Psychologye in Leben unserer Zeit* (1965). (U.Ș.)

BÜHLER, Karl (1879-1963), psiholog austriac. În 1938 s-a stabilit împreună cu soția sa Charlotte în S.U.A. A reprezentat poziția școlii de la Würzburg. A elaborat o serie de lucrări originale în domeniul gîndirii și vorbirii. A fost preocupat de funcțiile limbajului. Gestaltismul său a avut tente biologizante. S-a ocupat de problemele instinctelor, deprinderilor și ale intelectului, inclusiv la copii. A supraevaluat importanța factorilor biologici în determinismul psihologic și a subevaluat importanța factorilor sociali. **Op. pr.:** *Die Gestaltwahrnehomungen* (1913); *Die geistige Entwieklung des kindes* (1918); *Die Krise der Psychologie* (1928) Sprachtheory (1934) (S.T.)

BUGET (engl. budget, fr. budget, germ. Budget) ♦ Se referă la disponibilitățile financiare ale unei persoane. ♦ Sensul termenului s-a generalizat. Se vorbește curent de **b.** de timp sesizîndu-se valoarea lui permutabilă în productivitate. ♦ Sensul apropiat al conceptului de **b.** de timp se referă la timpul disponibil pentru o viață civilizată și disponibilitatea de timp. Primul sens s-a multiplicat în sensul că se vorbește de **b.** unei familii, se relevă spiritul de risipă, comportamentele economice ale acesteia, aspectele denivelate sau echilibrate ale cheltuielilor pntru anumite trebuințe, structurile acestora etc. În ceea ce privește **b.** de timp acesta este aglomerat, tensional, dezordonat, relaxat etc. Ursula Șchiopu și colab. au elaborat studii privind caracteristicile cumpărăturilor la diferite vîrste de creștere, iar T. Prună a elaborat o carte cu titlul *Psihologia economică*, lucrare în care se pune accentul pe influențele multiple și profunde ale factorilor economici în viața socială. (S.T.)

BULIMIE, BULEMIE (engl. boulemy, fr. boulimie, germ. Bulemie) ♦ Foame exagerată continuă, patologică. Se întîlnește asociată în unele tulburări nervoase, în manifestarea diabetului zaharat, a hiperinsulinismului. Mai poartă denumirea de hiperorexie. Este o tulburare a instinctului alimentar. Se manifestă și la bolnavii cu deficit mental, dar și în cazuri de paralizii, demență precoce, senilitate (v. și FOAMEA). La copiii mici e legată de relația copil-mamă. Opusă **b.** este anorexia. Oltea Joja a efectuat o teză de doctorat (1993) complexă privind **b.** (E.V.)

BUMERANG (Efect de ~) (engl. boomerang effect, fr. effet de boumerang, germ. Boomerangeffekt) ♦ Termenul se referă la reacția internă provocată prin receptarea unei comunicări. Se știe că orice comunicare cuprinde mesaje, întotdeauna mai multe (de prezentare, care pot include latent acceptare, îndoială, neliniște, așteptarea de plus de informație eventual dar și de interpretare asemănătoare sau diferită, reproș latent etc. ca atare în orice comunicare există în afară de mesajul de suprafață și de informare și mesaje ascunse. Și acestea se receptează, poate se descopere, poate că nu, poate se imaginează, se amplifică importanța lor sau se ignoră etc. Toate, chiar și ignorarea mesajului ascuns cu bună știință se implică în reacție (recepție) și apoi în reacția de răspuns care conține întotdeauna un efect de **b.** discret. Alături de acesta are loc însă o iradiere a valorii comunicării și o decodificare a acesteia în continuare, mai ales dacă comunicarea receptată prezintă importanță pentru subiectul receptor în vreun fel oarecare. Această implicație subiectivă creează schema unor conduite ulterioare adecvate mai ales la mesajele ascunse din comunicare. În convorbirile diplomatice există o cantitate mai mare de efecte de **b.** De asemenea în comunicarea dintre persoane ce fac parte din servicii de informații a diferitelor țări. Afară de aceste forme de efecte de **b.** în care reacțiile se conturează prin numeroase analize interpretative au loc forme de efecte de **b.** mai dure. Acest fapt are loc în situațiile de transmiteri de mesaje spre grupuri aflate în tensiune sau față de cele ce trebuie să-și modifice atitudinile și opiniile (greve, alegeri de consilieri directori etc.) Efectul de **b.** poate să fie generat și de decodificarea strategiilor exprimării incoerente a mediatorilor sau a coordonatorilor, fie datorită aroganței latente pe care o manifestă, fie datorită distanței sociale mari și ostentative pe care o exprimă față de opinia grupului aflat în stare de solicitări. Opiniile sînt raționamente cu statut de implicație. Ele pot fi expuse sau implicate acoperit, bazate pe raționamente valide, circumstanțiale superficiale chiar, cu grade de forță și implicație diferite pentru fiecare persoană. Ele pot fi însă și superficiale, schimbătoare sau excesiv de rigide. Multe dintre ele sînt generate de statutul și rolul social. Opiniile influențează formarea de efecte de **b.** chiar dacă sînt superficiale și circumstanțiale. În acest caz și efectul de **b.** este circumstanțial. Există însă și caracteristici ale opiniei publice ce se implică în admisia evenimentelor, toleranța și rejecția lor de aceea și implicația toleranței admisibile este inclusă în constituirea la orice persoană a efectului de **b.** Au studiat aspecte ale opiniei publice și personale, caracteristicile acestora, inclusiv fenomenul de **b.** K. Lewin (1947). Conceptul de opinie publică a rămas însă încă nebulos tocmai și datorită fenomenului de **b.** pe care-l provoacă adeseori. (U.Ș.)

BUNA-CUVIINȚĂ v. CONDUITE

BURT, Cyril-Ludowic (1883-1971), psiholog englez influențat de Fr. Galton, Ch. Spearman, W. Mac Dougall, Oscar Külpe, Gh. Scott Sherrington al căror discipol a fost pe rînd în timpul studiilor sale făcute la Oxford, la Würzburg, Liverpool, Londra. **B.** a contribuit substanțial la dezvoltarea psihologiei aplicate. A fost preocupat de problemele comparative dintre copiii subnormali și normali studiați pe eșantioane mari cu tehnici inclusiv factoriale. A adaptat testul Binet-Simon și a elaborat și el teste mentale și școlare (1921) operînd cu o teorie erarhică evoluționistă a structurii inteligenței și personalității. S-a preocupat și de problemele psihologice ale delincvenților minori. În 1924 a primit catedra lăsată de Ch. Edward Spearman la Universitatea din Londra. A început să lucreze intens în problemele psihometriei și ale analizei factoriale. S-a distanțat însă de teoria bifactorială a lui Spearman, evoluînd spre teoria centroidă factorială dezvoltată ceva mai tîrziu de L.L. Thurstone. A fost printre primii care au aplicat analiza trăsăturilor bipolare de personalitate. S-a preocupat și de problemele gemenilor crescuți separat, impulsionat de interesul pentru problemele eredității pe care le-a considerat în structura inteligenței naturale de mai mare pondere decît cele ale mediului. A dus dispute acerbe în această problemă. Împreună cu Godfrey Hilton Thomson a fundat revista *The factors of the Mind*, revistă ce a devenit mai tîrziu *The British Journal of mathematical and Statistical Psychology* **B.** a exercitat un rol activ și în viața publică, mai ales în calitate de consilier pe lîngă forțele armate în al doilea război modinal. A primit titlul de cavaler (1947) cîteva titluri de doctor Honoris Cauza și cel de membru al Academiei britanice (1950). În lucrarea omagială ce i s-a oferit la 80 de ani *Stephanson* (1965), au fost consemnate peste 400 de lucrări. **Op. pr.**: *The Distribution and Relations of Educational Abilities* (1917); *Backward Child* (1937); *Mental and Scholastic Tests* (1921); *The Young Delinquent* (1925) (U.Ș.)

BUTONI SINAPTICI sau TERMINALI (engl. synaptical buttons, fr. boutons synaptiques, germ. Synaptiuknopf) ♦ Sînt mici umflături la capătul terminal al fibrelor unui axon care intră în raporturi de contiguitate cu alte celule nervoase. Prin intermediul lor se formează conexuni neurohormonale funcționale între neuroni sub denumirea de sinapsă (v. SINAPSA). Se asigură astfel conducerea excitației de-a lungul lanțurilor neuronale într-un singur sens, de la axonul unui neuron la corpul celular al altuia și în acest caz funcționează contacte axosomatice, sau spre dendritele neuronilor ce urmează în care caz funcționează contacte axodendritice. ♦ **B.** sinaptice se mai clasifică și în sinapse chimice (ce se referă la peste 80% din B.s. centrali ce sînt și ei de două tipuri. Tipul 1 are o fantă sinaptică de peste 300 Å cu o simetrie evidentă și tipul II cu fantă în jurul a 200 Å fără material electronodens cu vezicule alungite). Al doilea tip de sinapse e cel al sinapselor electrice în care se pot decela curenți de acțiune. **B.s.** terminali se clasifică de către unii autori în funcție de topografia membranică (v. Teodorescu-Exarcu, 1978). Celula presinaptică nu se află deci în contact cu celula postsinaptică (distanța dintre ele este de în jur a 20 de milimicroni (milionimi dintr-un milimetru). În această distanță dintre cele două celule au loc transmisiile chimice de către celula presinaptică. (U.Ș.)

BUZĂ DE IEPURE (engl. hare lip, fr. bec de lièvre, germ. Hasenscharte) ♦ Malformație congenitală ce apare sub forma buzei crescute dizarmonic în urma uneia sau a mai multor fisuri. **B. de i.** dă feței un aspect neobișnuit. Se poate opera uneori (operații estetice). Afectează vorbirea doar cînd fisurile sînt mai profunde. Nu afectează alimentația. Creează însă tulburări ale sinelui (material-corporal) cu efecte de reflux asupra comportamentului din care motiv subiecții cu astfel de malformații devin timizi sau compensatoriu agresivi. Oricum interrelațiile persoanelor cu **B. de i.** par discret grotești sau caricaturale. (E.V.)

BUYTENDIJK FREDERIK, Jacobus, Johanes (1887-1974), fiziolog și psiholog olandez cunoscut prin lucrările sale interesante ce acoperă o gamă foarte largă de probleme de la cele de psihologie animală și comparată, ale sportului, ale artei, ale psihologiei feminine la cele de antropologie. **B.** a studiat medicina la Amsterdam, unde în 1914 a devenit conferențiar de fiziologie generală. În 1918 a ocupat un post de profesor la Utrecht și peste un an s-a mutat iar la Amsterdam și din 1925 la Groningen. După 1946 a predat psihologia teoretică la Universitatea din Utrecht și totodată psihologia comparată la Louvain și Nimègue. Observator de excepție Buytendijk a pledat pentru studiul psihologiei animale și comparate (inclusiv umane) în mediul natural și în situații pentru a surprinde comportamentele cele mai diferite și adaptativ specifice. **Op. pr.:** *Psychologie des Dieren* (1920, tr. în franceză în 1928); *Het spel van Mensch en Dier* (1932); *Sporthygiene en haar physiologische Srondslag* (1934); *Wege zum Verständnis der Tiere* (1938); *Over de pijn* (1943); *Über den Schmerz* (1948, tr. în franceză.); *Algemene theorie van der menselijke houding en beweging* (1948, tr. în franceză 1957); *De psychologie van de roman. Studies over Dostojewski* (1950); *De vrouw. Haar natuur, verschijning en bestaen* (1951, tr. în franceză 1954), *Traité de psychologie animale* (1952), *Het Voeball en Een psychologische studie* (1952, tr. în franceză 1952); *Prolegomena vaneen anthropologische Fysiologie* (1965). (S.T.)

C

CACOFONIE DISFONIE – v. LIMBAJ

CADENȚĂ (engl. cadence, fr. cadence, rythme, germ. Kadenz, Takt) ♦ Succesiune ritmică de mișcări (**c.** marșurilor, **c.** gimnastică). În dans **c.** este implicată în mod mai complex. Fiecare tip de dans își are **c.** sa (tangoul, valsul, foxtrotul etc.). ♦ În artă **c.** creează un plus de atracție (în muzică măsura, în poezie numărul de silabe). ♦ **C.** în procesul muncii creează ritmul producțieiși ordonarea ei, (nu numai în sistemul activității la banda rulantă). **C.** impusă în producție omogenizează ritmul de lucru. Dacă este mai rapidă decît **c.** personală (care este dependentă de temperament, capacitate generală de activism și deprinderi) duce la oboseală și epuizare. Dacă este mai lentă slăbește interesul și atenția pentru activitatea respectivă. (U.Ș.)

CADRU DE REFERINȚĂ (engl. reference frame, fr. cadre de référence, germ. referenz Einstellung). ♦ Set de valori, norme, opinii, modele comprtamentale specifice unui individ sau grup social, însușite sau luate drept model, în formarea judecăților evaluative, de către alt individ sau grup social. **C. de r.** îndeplinește pentru individ (grup) o funcție comparativ – evaluativă. Relația referențială poate acționa și prin raportare la o colectivitate, organizație, model cultural. Teoria **c. de r.** sau „modelul" permite explicarea unor aspecte, mecanisme ale proceselor de socializare, de formare și de modificare a personalității (Elena Zamfir și caracterului). R. Merton a constatat că, cu cît un grup va avea o mai mare capacitate de a conferi prestigiu, satisfacție, recompense, statut social înalt, cu atît e mai probabil ca el să fie folosit drept **c. de r.** Un **c. de r.** negativ, pe de altă parte nu se reduce la o simplă negare a valorilor și normelor acelui grup, ci este însoțit de o căutare a altor norme, valori, modele de conduită. Structura morală a personalității operează cu un **c. de r.** propriu, iar structura logică a inteligenței cu un **c. de r.** complex în care raportarea se exprimă prin judecată logică și argumente. Analiza psihologică a acestora ca și a altora, implicate operațional în structurile psihicului se face prin statistica psihologică ce stabilind nivelul comun acceptat, măsoară abaterile în minus și în plus. (A.N.)

CAJAL, Santiago-Ramony (1853-1934), histolog și medic spaniol. A fost profesor universitar de anatomie la Saragosa, Barcelona, Madrid. Studiile asupra sistemului nervos, asupra sistemului discontinuu între terminațiile neuronale, asupra neuronilor de asociație din cortexul profund i-au adus premiul Nobel (1906) pe care l-a împărțit cu Camillo Golgi (1844-1926). Lucrarea cea mai contribuantă pentru psihofiziologie al lui Ramon y Cajal are titlul *Textura dei sistema nervioso dell hombre y de los vertebrados* (1897). (T.C.)

CALAVREZO, Constantin (1903-1981), psiholog român și logoped. Doctor în psihologie luat la Berlin. A fost membru fondator al colectivului pentru cercetarea dislexiei și analfabetismului mondial (1967). A studiat și a avut succese în terapia bîlbîielii, afaziei, dislaliilor și dislexiei. **Op. pr.**: *Uber den Einfluss von Grossennderunger auf die scheinbare tiefs* (teză de doctorat, Berlin, 1928-1934); *Structura psihofizică a cîtorva dansuri naționale* (1937); *Considerațiuni asupra examinării aptitudinilor pentru școlile militare de piloți* (1939); *Caracteristicile citirii și scrierii elevilor bîlbîiți* (1966); *Metode și procedee pentru cercetarea disgrafiei și a dislexiei* (colab. 1967); *Linguistic analysis of one case of jargon aphasia* (colab. 1971) (P.M.)

CANNON, Walter Bradford (1871-1945), fiziolog american. A lucrat întreaga viață la Harvard Medical School. În 1911 a conturat teoria foamei în urma investigării cu ajutorul razelor X a activității digestive. Aportul cel mai de seamă al lui Cannon a fost în domeniul emoțiilor. În timp ce acestea se produc are loc o intensificare a unor activități fiziologice (circulația sangvină, tensiunea arterială, bătăile inimii) altele intrînd complementar în faza de inhibiție (procesele digestive). Acest fenomen este mediat și controlat de sistemul neuro-hormonal și de talamus. **C.** a studiat reacțiile la stres și emoțiile de diferite intensități, inclusiv cele foarte puternice. (1930). A ajuns pe aceste multiple căi la *teoria homeostatică*. El a considerat mecanismele homeostatice ca fiind *dereglări adaptative*. A publicat peste 200 de articole și studii precum și lucrări ample. **Op. pr.**: *The mechanical pactora of digestion* (1911); *Bodily Changes in Pain, Hunger, Fear and Rage* (1915); *The wisdom of the Body* (1932); *Traumatic Shock* (1923); *Autonomic Neuro-Effector System* (colab. cu A. Rosenblueth, 1937). **C.** a considerat că teoria homeostazei se aplică și în adaptarea socială a omului. (U.Ș.)

CAPACITATEA UNUI SISTEM v. CONȘTIINȚA

CAPGRAS (SINDROM) Sinonim cu „ILUZIA SOSIILOR" (v. IL. VIZUALE, IL. SOSIILOR). Este o formă de psihoză, mai rar întîlnită, caracterizată printr-o tulburare psihotică (a percepției vizuale) în care bolnavul insistă asupra faptului că ceilalți indivizi nu sînt realmente ei înșiși, ci doar niște „dubluri", „copii" sau „impostori". A fost descrisă pentru întîia dată de psihiatrul francez J. Capgras, el denumind-o „iluzia sosiilor" („illusion des sosies, the iluusion of doubles") în 1923. Mulți psihiatri consideră acest fenomen ca un simptom al schizofreniei paranoide și al paranoiei. (G.I.)

CAPRICIU (engl. caprice, freak, fr. caprice, germ. Laune). ♦ Decupaj comportamental ce poate fi provocat de o frustrație relativ minoră, de intuirea unui ascendent efectiv, de dorința de a atrage atenția, din spirit de nonconformism etc. Se manifestă prin crize. Crizele de **c.** nu au relații importante cu situația ce le provoacă și motivația, adesea aceste relații sînt neînsemnate. Ponderea **c.** este mai frecventă la copiii la care se manifestă mai ales agresiv, prin mînie, țipete, încăpățînare, refuz, chiar trîntirea pe jos. Prin **c.** copiii exercită șantaje asupra adulților. Copiii ce reacționează permanent prin **c.** sînt excesiv de dependenți, manifestă numeroase dorințe, sînt instabili, șantajează părinții, devin mici tirani ai familiei. La persoanele tinere, **c.** evidențiază infantilism afectiv și este favorizat de atitudinea hiperprotectoare sau de atitudinea adulatoare (admirativă) excesivă a anturajului. **C.** este mai frecvent și mai violent la băieți în copilărie și la tinerele fete în adolescență și tinerețe. Se vorbește adeseori de **c.** oamenilor remarcabili, ca și de cele ale creatorilor. În această ordine de idei M. Stein (1975) a scris o serie de pagini anecdotice. Astfel, E. Zola trăgea perdelele în mijlocul zilei ca să poată scrie, Kipling scria numai cu cerneală neagră; Schiller obişnuia să ţină mere roşii pe masă în timp ce scria, Shelley şi J. Jacques Rousseau lucrau cu capul descoperit în soare, Milton, Descartes, Leibnitz, Rossini, lungiţi în pat, Proust, Carlyle în camere izolate fonic, Guitry îşi ţinea picioarele în apă rece, Musset nu lucra decît dacă se îmbrăca luxos etc. În astfel de cazuri **c.** sînt mai degrabă manii. (U.Ş.)

CAPTAŢIE (engl. subjugation, fr. captation, germ. Fangen). ♦ Atitudinea de fixare posesivă exclusivă şi adesea agresivă faţă de obiecte sau persoane agreate. ♦ Este o trăsătură relativ normală la copilul mic. Acesta atrage atenţia asupra sa prin tot ce ştie el că place. Mai tîrziu la adolescenţi la tineri **c.** se încarcă şi de emoţie şi de sentimente erotice, mai mult la fete, apoi devine o trăsătură implicată în comportamentele sociale. La vîrsta a 3-a se exprimă prin dorinţa de atragere a atenţiei şi admiraţiei. ♦ În unele cazuri **c.** se exprimă prin manifestări agresive, gelozie, mînie. Face parte din tabloul arieraţiei afective în astfel de cazuri. **C.** se întîlneşte şi în atitudinile mamelor posesive şi hiperprotectoare. Se consideră că în aceste cazuri, **c.** are semnificaţia unei conduite ce încorporează o profundă culpabilitate nu deplin conştientă, ce rezultă dintr-o rejecţie inconştientă. **C.** este evidentă şi la persoanele carismatice. Acestea au o forţă de atracţie şi de autoritate deosebită. Se consideră chiar că posedă un har divin după persoanele din jurul lor. Max Weber dar şi Mihai Ralea au folosit termenul cu această conotaţie. Prsoanele carismatice provoacă asupra celor din jur ceva mai mult decît încredere şi securizare, un fel de credinţă cu tente mistice. (U.Ş.)

CARACTER (lat. character = ceea ce este imprimat) (engl. character, fr. caractère, germ. Karakter). ♦ Sistem de atitudini stabile şi specific individuale şi de dispoziţii antrenate în viaţa concretă avînd o semnificaţie morală şi definind pe om ca membru al societăţii. Reprezintă cea mai înaltă şi sintetică formaţie a personalităţii. Rezultă din integrarea în anumite modalităţi de comportare şi conduită a întregii experienţe de viaţă. Include deci o anumită configuraţie individuală operaţional dependentă de experienţa de viaţă. **C.** poate fi considerat şi ca totalitatea însuşirilor complexe ce deosebesc un om de altul, fiind un portret psihologic individual, relativ stabil şi definitoriu care desemnează nucleul esenţial reprezentativ şi semnificativ al personalităţii în ansamblu. În **c.** se manifestă structura esenţei sociale a omului şi se obiectivează valoarea lui morală. Există cîteva probleme în legătură cu **c.**: aceia a naturii lui, a descrierii şi a clasificării sale. În privinţa naturii s-a atenuat relativ disputa privind natura dobîndită sau înnăscută. **C.** este o structură ce se organizează ca esenţă socială a personalităţii pe schelele individualizate ale temperamentelor. Descrierea însuşirilor de **c.** a cunoscut numeroase variante (v. PERSONALITATE) şi unele ajustări efectuate prin studiile de analiză factorială. **C.** se exprimă prin categorii de trăsături ce se convertesc în atitudini morale faţă de sine, faţă de ceilalţi şi faţă de muncă. Din prima categorie fac parte demnitatea şi respectul de sine, din a doua sociabilitatea, generozitatea, sinceritatea, principialitatea, loialitatea, iar din a treia categorie fac parte hărnicia, perseverenţa, disciplina, angajarea etc. Acestea sînt impregnate de voinţă. Au prezentat tipologii de **c.** dramaturgii, moraliştii dar şi unii specialişti în psihologie. Mai cunoscute sînt tipologiile şcolii olandeze (tipologia lui G. Heymans şi E. Wiersma), dezvoltată în Franţa prin R. Le Senne şi cele ale lui C.G. Jung, Gaston Berger, Roger Muchielli, I.P. Pavlov dar şi N. Pondi, G. Viola şi mai ales E. Kretschmor etc. Sub o formă concentrată, caracterele ar fi susceptibile de a fi reduse la opt tipuri care se obţin combinînd cei trei factori fundamentali ai persoanei umane: emotivitatea, activitatea şi rezonanţa, ca şi contrariile lor, adică non Emotivitate (nE) non Activitate (nA) și Primaritate sau Secundaritate, adică rezonanță imediată spre exterior (Primaritate) sau spre interior (Secundaritate). Pentru Jung, energiile psihice sînt orientate fie spre lumea interioară (introversiune), fie spre exterior (extraversiune). În primul caz, subiectul acordă prioritate ideilor, în al doilea caz, el apreciază adesea valorile lumii exterioare, prestigiul, contactele sociale. Aceată caracterologie sumară se apropie mult de biotipologia lui Kretschmer cu care are numeroase corespondențe. ♦ În studiul **c.** se utilizează datele biografice, observația directă și testele (chestionare, testul lui Rorschach). **C.** a stimulat constituirea tipologiilor ca o ramură mai largă de descriere a variabilității (vezi tipologia). (U.Ș.)

CARENȚĂ AFECTIVĂ (sin. avitaminoză afectivă) (engl. attachament deficiency, fr. carence affective, germ Affektensugssyndrom) ♦ Deprimare sau insuficiență de satisfacere de trebuințe afective mai ales din mediul apropiat, intim, familial. Se poate vorbi de **c. a.** în care se află o persoană, dar și de **c. a.** în care se află un grup, de **c. a.** suportată și **c. a.** disponibilă. ♦ **C. a.** a unui grup poate avea grave consecințe asupra dezvoltării psihice a membrilor săi. Acest fapt este evident în familie. Afectivitatea solicitată chiar de copii foarte mari are funcții formative importante. Un copil separat de mamă este inițial disperat, plînge, țipă, apoi se resemnează și devine apatic, refuză alimentele etc. Dacă nimeni nu o înlocuiește pe mamă, se remarcă o înapoiere în dezvoltarea psihică și o regresie generală. Se deteriorează numeroase achiziții ca spontaneitatea, curiozitatea, limbajul, poate să apară enurezisul nocturn. Rezistența organică este diminuată, ceea ce explică propagarea bolilor în creșe. Unele din aspectele **c. a.** se impun și ca probleme ale **c.** de autoritate educativă. **C.** de autoritate se exprimă în conduitele copiilor ce se află în familii dezorganizate și agitate, în care tensiunea, agitația creează oboseală iar dezorganizarea, nu permite să se formeze ritmuri existențiale ce duc la confort psihic și nici afecțiuni stabile responsabile și „nutriționale" pentru dezvoltarea psihică generală a copiilor. (U.Ș.)

CARIERĂ (engl. career, fr. carrière, germ Karriere, Laufbahn). ♦ Succesiune a statutelor și rolurilor ocupate de o persoană în cursul vieții sale. Schimbările de poziție profesională și socială, în ierarhia acestora constituie evenimente uneori previzibile, alteori datorate împrejurărilor. Există și situații ori conjuncturi nefaste pentru **c.** ca boala, accidentele, stările de criză economică, războaiele. În numeroase cazuri datorită revoluției tehnico-industriale și științifice au loc restructurări și modificări profunde profesionale, noi formațiuni și mutații de **c.** Există și cazuri, mai de excepție, cînd anumite evenimente social-politice, sau o activitate creatoare deosebită, formează într-o persoană exponența unei schimbări sau a unei invenții, inovații de răsunet și succes, ceea ce modifică favorabil **c.** sa. Tabloul **c.** are social anumite disponibilități în care se înscriu destinele oamenilor urmînd ca pe măsura dezvoltării progresului social prin ei, să se modifice și propria **c. C.** nu înseamnă profesie, ci traversarea vieții prin contribuție profesională, culturală, politică etc. Se mai numește și „rută profesională". (S.T.)

CARTA TINERETULUI MONDIAL (a drepturilor copilului). ♦ Uniunea internațională de ajutor al copiilor a promulgat în 1923 o cartă a tineretului *Magna Charta pro Juventute Mondi*. În 1924, carta a fost adoptată de Națiunile Unite și apoi în 1948, a fost revizuită de Uniunea Internațională de Protecție a Copilului. Prin Declarația drepturilor copilului numită Declarația de la Geneva, omenirea a exprimat dorința ei de a da copilului ceea ce are mai bun considerînd aceasta ca o datorie. Cele șapte principii ale Declarației afirmă că: 1. Toți copiii trebuie să fie protejați, independent de considerațiile de rasă, naționalitate și credințe religioase. 2. Copilul trebuie ajutat respectîndu-se integritatea familiei. 3. Copilul trebuie să fie pus în condiția de a se dezvolta normal din punct de vedere material, spiritual și moral. 4. Copilul căruia îi este foame trebuie să fie hrănit, cel bolnav trebuie îngrijit, cel deficient ajutat, cel inadaptat trebuie reeducat, orfanul și cei părăsiți trebuie să fie strînși de pe drumuri. 5. Copilul este primul ce trebuie salvat în caz de pericol. 6. Copilul trebuie să beneficieze plenar de măsurile de prevedere și securitate socială. El trebuie să fie protejat de orice exploatare. 7. Copilul trebuie să fie educat cu sentimentul că însușirile lui cele mai bune trebuie să fie puse în serviciul oamenilor și al societății. La această declarație a drepturilor copilului au aderat toate țările ce fac parte din Națiunile Unite. Prevederile legale constituie cadrul general de dezvoltare și influențare a formării copilului (mediul cadru). (S.T.)

CARTE (engl. book, fr. livre, germ. Boch) ♦ Produs al scrierii cu funcții de comunicare, instruire, culturalizare și loisir. **C.** constituie componente ale mediului de cultură și propagatoare a revoluției tehnice-industriale și științifice. Civilizația **c.** a devenit pregnantă începînd cu sec. al XIX-lea. Au existat adevărate valuri de infuzie a cărții, mai ales de infuzie (școlară), odată cu dezvoltarea rețelelor de școli și a lichidării analfabetismului sau a demersurilor în acest plan. La seminarul internațional al editorilor pentru cărțile pentru copii din țările în curs de dezvoltare ce a avut loc în 1978 s-a pus în evidență faptul că fiind ieftine și relativ accesibile, adesea atractive, **c.** constituie suportul real al culturii moderne de masă. Tineretul este partea din populație ce beneficiază în cea mai largă măsură de **c.** în primul rînd prin instruirea instituționalizată. **C.** de literatură adaugă și rafinează experiența cu privire la oameni și comportamente, creează coerență înțelegerii realității și mai ales înțelegere a substanței eterogene ce acționează în idealurile, speranțele și năzuințele oamenilor. Rene Maheau (1973) elogia **c.** și pentru că, spre deosebire de oricare alte mijloace de instruire, ea permite ca gîndirea să învingă timpul și apoi spațiul deci permite dialoguri peste timp și spațiu. Bibliotecile sînt un fel de muzee ale gîndirii și simțirii umane. Anul 1974 a fost anul internațional al cărții, iar anul 1984 a fost declarat anul bibliotecilor. După 1989 s-au organizat expoziții anuale de prezentare a **c.** în București (a celor elaborate de autori români dar și de traduceri). Prin **c.** se vehiculează spiritul și valorile unei generații, se satisfac cerințele ei de progres în toate domeniile, inclusiv în cel practic (cum se construiește un motor, cum se cultivă plantele, cum se croiește o vestă etc.) MacLuhan în lucrarea *Galaxia Guttemberg* a analizat intricația **c.** în structurile fundamentale ale personalității omului modern. Tirajele de **c.** sînt foarte mari totuși adesea nesatisfăcătoare. Există o oarecare concurență între TV și **c.** așa cum a existat la un moment dat o concurență a cinematografiei cu **c.** Totuși **c.** a supraviețuit acestor competiții și continuă să fie un factor esențial de influență cultural intelectuală a dezvoltării psihice. Există numeroase categorii de **c.**: **c.** de știință, **c.** de popularizare, **c.** de literatură, **c.** de artă, **c.** manual, **c.** pentru toți (de buzunar). Publicațiile periodice (colecțiile) constituie specii ale acestui uriaș fluviu de comunicații ce circulă prin intermediul cărților. Publicațiile periodice științifice depășeau un număr de 100000 de volume în deceniul 8. Se consideră că în anul 2000 se va difuza un volum de 10 ori mai mare de cunoștințe. (U.Ș.)

CASSIRER, Ernst (1874-1945), filosof și epistemolog german. A fost profesor la Universitatea din Hamburg pînă în 1933 cînd a trebuit să emigreze din cauza nazismului, întîi în Suedia, apoi în SUA. S-a ocupat mai ales de logica matematică și de funcțiile simbolice ale gîndirii. Printr-o analiză istorică Cassirer a investigat „crizele epistemologice" începînd cu gîndirea lui Nicolas de Cues (sec. XV-lea) pînă la A. Einstein (1879-1955). În aceeași optică a avut în intenție și dezvoltarea și progresele conștiinței umane și ale spiritului creator uman – trecerea de la mituri și religii la gîndirea științifică. **Op. pr.**: *Das Erkenntnis Problem in der Philosophie und Wissenschaft der neuren Zeit* (1906); *Philosophie der symbolischen Formen* (în 3 volume: 1923, 1925, 1929); primul volum are în atenție limba, al doilea gîndirea mitică, iar al treilea fenomenologia cunoașterii. (S.T.)

CASTRARE (engl. castration, fr. castration, germ. Kastration). ♦ Distrugere chimică sau ablație chirurgicală a organelor genitale. Uneori are loc accidental, alteori ca act criminal. Duce la modificări de caracter. Eunucii erau **c.** în Turcia și în țările supuse imperiului turcesc în secolele trecute. În zilele noastre se preconizează în unele țări **c.** chimică prin care se suprimă componența erotică a personalității și posibilitatea de erecție. ♦ Teoria freudistă a conturat conceptul de complex de **c.** ca traumatism al adulților nevrozați. Originile acestuia se pot regăsi după psihanaliști în copilărie în perioadele incerte de structurare a identității sexuale. (E.V.)

CATALEPSIE (engl. catalepsy, fr. catalepsie, germ. Katalepsia). ♦ Pierdere temporară a sensibilității inițiativei psihomotorii, pierdere a contracției voluntare. Simptom complex privind afecțiuni neuropsihice, leziuni prefrontale sau vasculare, isterie, demență precoce catatonică și sindroame involuntive. Se poate obține **c.** prin mijlocirea hipnozei. **C.** este o tulburare de dominație motrică. Catalepsicul este incapabil să se miște spontan, el conservă atitudinile musculare ce i se impun. **C.** isterică (paralitică) poate să se prelungească timp de ani pînă cînd se vindecă instantaneu sau prin psihoterapie, electricitate, șoc emotiv. De aici caracterul miraculos al anumitor vindecări paralitice. **C.** rămîne un simptom foarte discutat. Se citează cazuri celebre de **c.** I.P. Pavlov a observat un astfel de caz (a stat în stare de **c.** 32 ani). Se citează și alte cazuri. Catatonia, asemănătoare cu **c.** se manifestă prin reacții de postură imobilă contrare celor impuse (dacă persoana este împinsă în față se lasă în spate rămînînd încremenită ca în **c.** în poziții incomode). (E.V.)

CATARSIS (grec. kathatsis – purificare, purgație) (engl. catharsis, fr. catharsis, germ. Katharsis). ♦ Cuvînt utilizat inițial de către Aristotel în *Poetica* pentru a defini efectul binefăcător al teatrului dramatic ca fenomen de participare pe un plan imaginar și de identificare cu unul din protagoniștii unei drame. La sfîrșitul secolului trecut, termenul a fost reluat de S. Freud și J. Breuer pentru a exprima efectul pozitiv provocat de evocarea unei amintiri foarte încărcate emoțional. Metoda **c.** este utilizată în psihologie și are o valoare terapeutică evidentă. Tehnicile **c.** variază pe o gamă largă, de la psihoterapia de asistență la artterapie și ludoterapie. Cu copiii se utilizează mai ales ca joc liber, grație căruia tendințele profunde se pot exprima în mod spontan. Figurine, păpuși sau marionete simbolizînd persoanele din mediul familial (părinți, frați etc.) pot fi încadrate în jocuri care restabilesc prin reproducere de scene penibile încărcate de tensiune, situații de viață, fapt ce permite tinerilor pacienți să se elibereze de agresiunea și de angoasa lăsată de acestea. Breuer a practicat **c.** sub hipnoză. (T.C.)

CATASTROFĂ (engl. catastrophe, calamity, fr. catastrophe, calamité, germ. Katastrophe). ♦ Se referă la evenimente dramatice neașteptate de mari proporții. Primul studiu asupra psihologiei panicii în caz de **c.** a fost efectuat de Hadley Cantril (1938) și s-a referit la difuzarea la radio a unei adaptări a romanului lui H.G. Wells *Războiul* *lumilor* care a creat panică la New Jersey prin episodul debarcării marțienilor pe pămînt. Reacțiile de panică se propagă prin contagiune. În 1956 a apărut un bilanț de 4 ani de studiu a panicii din Chicago, bilanț ce se referea la 74 **c.** În 1977 toamna a avut loc un simpozion la laboratorul de psihologie al armatei (București) la care a ocupat un loc important analiza reacțiilor la cutremurul de pămînt din 4 martie 1977. Sindromul dezastrului a fost studiat și de J.S. Tyaurst. Acest sindrom se manifestă nu numai ca panică ci și ca teroare, teamă, tulburări nervoase (3%), tentative de sinucidere (1%). Cei aflați sub influența **c.** iau somnifere (10%), tranchilizante (20%). **C.** sînt însoțite de creșterea delicvenței minore și a consumului de alcool. La numeroase persoane efectul **c.** apare cu întîrziere. Adesea cardiacii reacționează peste o săptămînă de la c. (U.Ș.)

CATATERMOMETRUL (lui Hill) ♦ Aparat de măsurat timpul necesar pentru a produce o anumită senzație de răcire. (M.G.)

CATATIMIE (gr. „cat" – „atimein" = pierderea totală de curaj). ♦ Termen prin care se denumește schimbarea bruscă paroxistică de dispoziție instalare de tristețe sau apatie; mai puțin de euforie. (G.I.)

CATATONIE v. CATALEPSIE

CATEDRE DE PSIHOLOGIE **Universitatea din București. Catedra de psihologie** – înființată în anul 1865. *Primii profesori șefi de catedră*: C. Rădulescu-Motru, Mihai Ralea, Mihai Beniuc, Gheorghe Zapan, Dorin Damaschin, C-tin. Pufan, Ursula Șchiopu, P. Popescu-Neveanu, Nicolae Lungu, Petre Pufan, Gheorghe Ionescu, Tiberiu Bogdan. *Profesori șef de catedră*: Mielu Zlate, Mihai Golu, Pantelimon Golu, Nicolae Mitrofan. *Conferențiari*: Tinca Crețu, Roco Mihaela, Mihaela Minulescu, Ruxandra Rășcanu. *Lectori*: Puiu Vasilescu, Mihai Aniței. *Asistenți*: Bogdan Cesar. **Universitatea București, Catedra de psihopedagogie specială.** Data înființării: 1990. *Primii profesori șefi ai catedrei*: Emil Verza. *Profesori*: Emil Verza, Ursula Șchiopu. *Conferențiari*: Radu Gheorghe. *Lectori, asistenți*: dr. C-tin Enăchescu, dr. Maria Neagoe, dr. Mariana Popa dr. Doru Popovici, asistent dr. Dorin Carantina. *Preparator*: Urea Roxana. **Universitatea Babeș-Bolyai** – Cluj Napoca. **Catedra de psihologie** înființată în anul 1919. *Primii profesori șefi de catedră*: dr. Ștefănescu Goangă, dr. Ghidinescu, dr. Zorgo Beniamin, dr. Chircev Anatolie, dr. Radu Ion, dr. Mariana Roșca, dr. Dumitru Salade. *Profesori*: Mircea Miclea, Horia Pitariu. *Conferențiari*: Berar Ion, Alexandru Lazăr. *Lectori*: Varga Teno, Szamoskozi Ștefan, Sofia Chirica. *Asistenți*: Ana-Maria Moga. *Preparatori*: Adrian Bivolaru, Cristina Szabo, Cristian Sîrbu. **Universitatea de vest, ISEP Tibicsus Timișoara. Catedra de psihologie** înființată în anul 1962. *Profesori ISEP Tibiscus*: Prelici Vasile, decan. *Profesori*: Ion Drăgan. *Conferențiari*: dr. Zoltan Bogatu, dr. Anca Munteanu, dr. N. Rottemberg. *Lectori*: Anca Ciumageanu, C-tin. Strunga, Partenie Anucuța, Lucia Anucuța, Ionel Marița. *Asistenți*: Ileana Nițulescu, Monica Ienciu. *Preparatori*: Nona Vintili, Corneliu Tomi, Corina Ilie. **Universitatea din Iași. Catedra de psihologie** înființată în anul 1860. *Primii profesori – șefi de catedră*: Simion Bărnuțu, Titu Maiorescu, C-tin Leonardescu, C-tin. Fedeș, Eduard Gruber, Mihai Ralea, Acad. Vasile Pavelcu, Stela Teodorescu. *Profesori*: Andrei Cosmovici, Adrian Neculau, Tiberiu Prună, Tiberiu Rudica. *Conferențiari*: Ion Dafinoiu, Luminița Mihaela Iacob, C-tin Logofătu. *Lectori*: Cornel Hameamu, Aurel Stan. Asistenți: Ștefan Boncu, Cătălin Dirțu, Nicoleta Turliuc. *Preparatori*: Bogdan Bălan, Andrei Dumbravă. **Universitatea Babeș-Bolyai. Catedra de psihopedagogie specială.** *Profesori*: Vasile Preda. *Conferențiari*: Ioan Druțu. *Lectori*: Mirela Arion.

Asistenți: Horațiu Miclea. *Preparatori*: Cristina Baconski, Oana Popa.

CATEXIE, CATHEXIS (engl. cathexis, fr. cathexie, germ. Kathexie). ♦ Investirea unui obiect, persoană, idee sau act, cu o semnificație emoțională specială („afect") ceea ce face să se constituie **c.** pozitivă, însemnînd atracție și **c.** negativă, care înseamnă repulsie, respingere a obiectului etc. Psihanaliza distinge trei tipuri de **c.**: *ego-***c.**. (egocathexis) care exprimă atașamentul, afecțiunea narcisistă față de propria persoană; **c.** *subiectivă* (fantesy-cathexis) care este concentrarea energiei psihice asupra dorințelor, fanteziilor sau asupra surselorlor din inconștient sau subconștient; **c.** *obiectuală* (object-cathexis) care este atașare de obiecte sau persoane, deci de ceea ce este exterior individului: de obicei reprezintă acordarea unei valori afective speciale diferiților membri ai familiei. S. Freud, H.A. Murray și H.S. Sulliven includ, la copii, în categoria „obiectelor cu **c.** semnificativă" părinții și alți membri ai familiei, relațiile stabilite cu aceștia avînd o influență profundă asupra stabilirii relațiilor interpersonale pe parcursul întregii vieți. Tulburările de **c.** pot avea la bază diferite cauze psihopatologice. Astfel, în autismul infantil se evidențiază stabilirea unei legături de **c.** pozitive, foarte puternice față de mamă, ceea ce împiedică structurarea unor relații normale cu alți indivizi. Subiecții cu astfel de tulburări rămîn izolați, nereceptivi la nici o formă de comunicare afectivă. În tulburările schemei corporale tendința exagerării **c.** adică investirea cu valori afective excesive a părții afectate a corpului. (E.V.)

CATTELL, Bernard-Raymond (n. 1905), psiholog american de origine engleză. Influențat de C. Spearman și C. Burt dar și de ideile darvinismului, **C.** a fost preocupat de problemele psihologiei diferențiale umane ca și de dorința de a da psihologiei un cadru de știință exactă. A plecat din Anglia după 1937 în S.U.A. unde a predat la Klark University apoi la Harvard. Din 1945 a lucrat la Universitatea din Ilinois. A publicat 20 de cărți și peste 300 de articole – orientat fiind mai ales înspre problemele dimensiunilor personalității umane și evaluării lor. A elaborat o serie de teste de mare circulație, utilizînd analiza factorială. **Op. pr.**: *A guide to mental testing* (1936); *The fight for our national intelligence* (1937); *Multiple Abstract Variance Analysis* (M. A. V. A., 1953 – test criticat, refăcut, reorganizat ulterior pînă în 1937); *Psychology and social programs* (1933); *The description and measurement of Personality* (1946); *Factor analysis* (1952), *Handbook of multivariante and experimental psychology* (1966); *Personality and mood by questionnaire* (1973). (U.Ș.)

CATTELL, James-Mckeen (1860-1944), psiholog american. A lucrat cu W. Wundt dar și cu Fr. Galton. A fost profesor la Universitatea din Pensylvania (1899) apoi la Universitatea din Columbia, din 1891 pînă în 1917. A fost primul președinte al corporației psihologice din S.U.A. pe care a înființat-o, apoi președinte al Asociației Psihologilor Americani. A fost preocupat de problemele asociațiilor libere și a efectuat un prim test psihologic. Prioritatea în această privință îi revine însă lui A. Binet împreună cu Th. Simon. (U.Ș.)

CAUZALITATE (engl. causality, cause, fr. causalité, motif, germ. Kausalität, Ursachlichkeit). ♦ Termen ce se referă la conexiunile universale în care se exprimă relația dintre cuaze și efecte, implicate ambele în succesiunea universală și determinate de o multitudine de condiții ce alimentează și însoțesc dinamica inteligenței angajate. Există relații de **c.** directe și univoce (lineare) dar și relații de **c.** indirecte, și neunivoce în procesele stohastice. În acestea se manifestă probabilități (mai ales în referirile la microcosmos și la macrocosmos). Acestea se abordează prin observații ce se traduc în date statistice. **C.** similare se manifestă și în natura vie și în viața socială. În aceste domenii ale realității se consumă numeroase medieri, intervenții de factori aleatori, un joc complex între întîmplător și necesar. **C.** a devenit previzibilă și apoi funcțională ca instrument al inteligenței umane seculare. Este ca atare un instrument logic și se referă la situații, fenomene, determinări de caracteristici de identificare și clasificare. **C.** ca instrument logic poate fi directă, imediată, deductivă sau inductivă. În toate cazurile permite colectări de experiențe utile adaptative dar și angajate în jocul mai complex al științelor în care s-a angajat ambiția umană. Stocată sub forme de experiență adaptativă **c.** se implică în deprinderi și obișnuințe dar și în cercetarea de lărgire a mediului și de folosire a timpului. Domeniile istoriei umane dar și a istoriei științelor permit o stăpînire a trecutului ca necesitate și creerea cuprinderii viitorului ca posibilitate. Viitorologia a devenit un instrument de predicție și pentru fenomene ce au o **c.** complexă. Pe planul dezvoltării gîndirii cauzale umane, legate de trăirile psihice, **c.** este instrumentul permanentelor interogații pe care și le pune omul în relațiile și activitățile sale decodificînd în permanență tot ce i se impune pe firul evenimentelor prin care trece. Omul a descoperit din timpuri îndepărtate numeroase **c.** legate de sănătatea sa (biologică) inclusiv psihică, a aflat că există factori nocivi biologici și psihici. Primii produc boli cu grade diferite de agresare a organismului. Științele medicale au fost printre primele ce s-au dezvoltat foarte mult din timpuri îndepărtate. Lanțul **c.** a fost îndreptat în acest context spre remediile de vindecare. Și pe acest plan s-au dezvoltat numeroase forme de experiențe **c.** utile care au constituit medicina naturistă, mai ales. În genere **c.** adaptativă s-a stocat în memoria de lungă durată și în mentalitatea oamenilor din diferite grupuri sociale fiind comunicată din generație în generație. Dar comportamentele adaptative au stocat nu numai o experiență utilă ci și strategii ale mecanismelor strategice ale **c.** adaptative. **C.** noetică a devenit un algoritm cu mai multe variante activ dar și o stocare a activităților evaluative intelectuale constatative fenomenologice, mereu „de veghe". S-a constituit ceea ce a numit J. Piaget *gîndirea cauzală*, studiată de cunoscutul psiholog la copii, în evoluție formativă. Gîndirea **c.** a început să abordeze fenomene din ce în ce mai complexe fapt ce a dus la constituirea științelor. **C.** este instrumentarul principal al acestora și a căpătat consistență tot mai mare. Concomitent **c.** a devenit și ea o formă de căutări mai instrumentate logic și apoi tehnologic, instrumentat, legîndu-se de matematici și simbolisticile rafinate ce prin formule de căutări stochează rezultatele acestora din toate domeniile cercetării. **C.** implicată în științele biologice (zoologie, botanică) dar și în astronomie, fizică ori chimie a lărgit foarte mult coerența fenomenelor implicate în aceste domenii. În logică și matematică există de asemenea o severă folosire a **c.** și implicarea explicativă a acesteia ca instrument de cercetare a specificității relațiilor dintre cauze și efecte. În științele biologice moderne ca și în medicină **c.** are unele caracteristici mai complexe ca de altfel și în mecanică și electronică. În aceste cazuri se pun în evidență aspectele legate de complexitatea **c.** Aceleași fenomene au loc și cu privire la psihologie. J. Piaget a studiat evoluția gîndirii **c.** în ontogeneză și a delimitat un proces evolutiv cu dominanțe de stadii și de forme de **c.** proprii. În contactul cu realitatea și evenimenetele inițial se formează stadiul precauzal care se caracterizează prin implicația unei **c.** relativ mistice legate de animismul infantil ce s-a format sub influența exploziei de impresii trăite (că obiectele stau în cale și sînt deci rele, că nu vor să asculte, nu vor să vină dacă sînt chemate etc.). În etapa precauzală acționează pe lîngă raționamentele animiste și utilizări de **c.** artificiale numeroase. Acestea indică implicarea **c.** într-un fel de generalizare saturată în asocieri circumstanțiale neadecvate. După 3 ani se acumulează mai multă experiență **c.** și se formează treptat pînă pe la 18 ani peste 17 forme de **c.** Acestea se constituie oarecum ierarhic din punctul de vedere al abstractizării și al operativității. Formele primare de **c.** se reduc foarte mult chiar dacă în mentalitatea curentă se mai exprimă chiar și la oamenii adulți (propoziția: Tare aș fi voit să fie vreme bună dar n-a fost să fie" și multe altele implică forme și grade de **c.** animistă sau magică). Etapa **c.** concrete și tot mai raționale, se dezvoltă pe linia gîndirii psihologice, axată pe semnificația și efectele conduitelor și ale expresiilor verbale. **C.** finalistă este implicată în prospecții și observații de efecte bune și rele circumstanțiale, iar **c.** fenomenală este legată de forme de dependențe și de evaluări. Toate acestea se perfecționează în legătură cu propria persoană, cu ceilalți și cu activitățile aflate în desfășurare sau prospectate, la care se adaugă observarea relațiilor din natură. Gîndirea este după J. Piaget asimilare și acomodare ori acestea se referă la fenomene tot mai complexe. Treptat se dobîndește o experiență și abordare **c.** privind fenomene mai diferențiate legate de mărime, greutate, aprecieri de relații spațiale, temporare, disecări, mărime, greutate, aprecieri de relații **c.** de fond și relații de influență etc. Gîndirea dobîndește obiectivare (se desubiectivează) și rejectează în tot mai mare măsură animismul de fond. Are loc constituirea de înțelegere a lanțurilor cauzale, a sistemelor, disecarea efectelor potențiale imediate și mai tardive etc. Devine tot mai consistentă înțelegerea posibilului (mai ales între 9-11 ani). Tot mai mult se amplifică și stochează gîndirea cauzală ca instrumentație centrală și ca abordare operațională, noetică și abstractă. Gîndirea empirică se rafinează dar concomitent se dezvoltă gîndirea abstractă care amplifică enorm înțelegerea de relații **c.** în fenomene și situații ce nu au fost niciodată percepute concret. Astfel se construiește universul uman supus raționamentelor ca expresie a gîndirii abstracte. După 10-11 ani gîndirea are tendința de a explora sistematic toate soluțiile și ipotezele posibile ca joc al căutării **c.** În perioadele de după 9 ani gîndirea folosește tot mai mult operațiile abstracte în vederea evaluării nuanțate a formelor de **c.** implicate în ele. Tot o tendință se manifestă prin utilizarea de forme de reversibilitate. Aceasta are patru tipuri de exprimare I.N.R.C. Prima formă este a reversibilității simple (I), reversibilitatea prin inversiune (N), reversibilitatea prin permutație parțială sau de reciprocitate (R) și reversibilitatea corelativă (C). În toate formele de reversibilitate (ca structură de maximă suplețe analitică a gîndirii abstracte **c.** este structură de implicație fundamentală și algoritm al activității gîndirii de permanent control. (U.Ș.)

CEAUȘU, C. Valeriu (1924-1990), psiholog român, mambru al Asociației Psihologilor din România (1924) și vicepreședinte (1981-1087), președinte (1987-1990), șef la laboratorul central CFR (1956-1957) și apoi la laboratorul psihologic al aviației din cadrul Centrului de medicină astronautică (1959). A avut în atenție particularitățile comportamentului decizional, metodologia investigației în scopul selecției profesionale, psihologia zborului aviatic și a zborului cosmic. A conceput și validat precum și tradus și adaptat numeroase probe de examinare psihologică. A publicat peste 150 de studii și cercetări și a elaborat 20 de invenții certificate. A făcut parte din redacția „Revistei de psihologie" și a revistei „Revue Roumaine des Sciences Sociales", serie de Psychologie) al cărui redactor adjunct a fost din 1984. **Op. pr.**: *Psihologia organizării. Relațiile dintre șef și subordonați* (1970); *De la incertitudine la decizie* (1972); *Psihologia zborului* (1976); *Cunoașterea psihologică și condiția incertitudinii* (1978); *Psihologia industrială. Sinteze.* (1981, în colab.); *Autocunoaștere și creație* (1983); *Dimensiunile psihice ale zborului aerospațial* (sub red. 1985); *Informație și acțiune* (1989). (P.M.)

CECITATE (engl. blindness, fr. cécité, germ. Blindheit, lat. caecitas = orbire). ♦ Lipsă de vedere, orbire (v. VĂZ). ♦ Cînd este alterată vederea culorilor este vorba de **c.** cromatică sau acromatopsie. Există și capacitatea de a nu distinge culori ca de pildă roșul (protonopia, daltonismul). **C.** pentru verde se numește deuteranopie. **C.** pentru albastru și violet se numește tritanopie. Există și termenul general de acromazie. Extrapolînd termenul de **c.** Charcot a denumit incapacitatea de a utiliza senzațiile vizuale ca **c. C.** vizuală psihică are loc în cazul ablației zonelor de proiecție corticală a retinei (zonele laterale ale cortexului occipital sau a căilor optice retrogeniculare). Reflexul pupilar este în astfel de cazuri intact, fără a se forma însă imagini vizuale. ♦ Expresia **c.** verbală se folosește în cazul pierderii semnificației și simbolisticii semnelor scrise, fără a fi vorba de o perturbare a recepției vizuale. În acest caz se exprimă o orbire privind semnificația verbală. Extrapolarea termenului este f. largă și în dilatare (în economie, educație, literatură etc.) (E.V.)

CECK-LIST (engl., fr., germ., același) ♦ Categorie foarte largă de teste ce constau din liste de sarcini importante, din probleme esențiale ce trebuie observate cu privire la caracteristicile unui portret, profesii, situații, fenomene dorite, ce se exprimă sub forma unui tabel, liste de activități, adjective etc. din care se solicită alegeri sau sublinieri după criteriul dat prin instructaj. ♦ Termenul se folosește și pentru liste de cuvinte utilizate ca material ce se prelucrează conform sistemelor de prelucrare a testelor proiective. În acest caz **c-l.** seamănă ca metodă cu aceia a constructelor personale. (U.Ș.)

CENESTEZIE (engl. cenesthesis, fr. cénesthésie, germ. Keinasthesis, Gmainerfuhl). ♦ Denumirea senzației vagi de a fi, de a avea un corp și o funcționalitate a lui. Are la bază impresii proprioceptive și interoceptive. Mulți autori consideră că **c.** este o sensibilitate autonomă. H. Wallon contrazice această opinie considerînd că e vorba de o sinteză de senzații ce contribuie la conturarea sinelui, a identității și conștiinței. ♦ Cenesteziopatiile reunesc tulburări de **c.** dar și situații de pierdere a conștiinței corpului. ♦ Există și un delir **c.** de natură ipohondrică ce constă în senzații anormale la nivelul organelor de simț interne. ♦ Există și halucinații cenestezice. În acest caz se percep impresii senzoriale de corp sau la nivelul organelor interne pe care subiectul le atribuie unor acțiuni externe (arsuri, viol de la distanță etc.) (E.V.)

CENZURA (latin censura – de la censor – magistrat) (engl. censorship, fr. censure, germ. Zensur) ♦ Control critic al actelor unei persoane. ♦ Există în toate societățile sub formă de reguli, legi morale și sociale ce trebuie respectate. S. Freud a dat acest nume funcției psihice, (descoperită de psihanaliză) care alege dintre sentimentele intime, respingînd pe cele pe care conștiința nu le admite pentru că sînt periculoase sau nu sînt în conformitate cu exigențele sociale. Acestea rămîn refulate în inconștient, dar nu-și pierd niciodată dinamismul și apar din cînd în cînd fie sub formă proprie, fie sub o formă disimulată, în visele și simptomele nevrotice. Ca termen psihologic **c.** desemnează apărarea ego-ului și a superego-ului contra impulsiunilor periculoase pentru aceste instanțe al psihicului. ♦ **C.** se constituie treptat în copilărie sub influența sesizării interdicțiilor și a regulilor de comportament admise și agreate. Cenzura internă la care se referă S. Freud pune în evidență dramatismul dinamic al psihicului. **C.** internă se constituie însă și ca un instrument al conștiinței de admisie sau respingere a ceea ce se consumă în fiecare moment al vieții de fiecare zi – creîndu-se caracteristicile implicației în acestea. **C.** internă decide gradul de participare, abținere, aprobare, dezaprobare, aderare pasivă sau activă etc. – în funcție de valorile morale și sociale cu care s-a identificat personalitatea umană respectivă. (U.Ș.)

CHARCOT, Jean-Martin (1825-1893), s-a născut la Paris. Este considerat ca fondatorul neurologiei clinice. Din 1862 după ce a fost numit profesor la facultatea de medicină, a devenit șeful Spitalului Salpetriere (1862) care a devenit celebru în întreaga lume datorită studiilor de neurologie efectuate. Între 1862-1870, Charcot a studiat cauzele hemoragiilor cerebrale, a observat efectele leziunilor măduvei spinării, a făcut descrieri de numeroase scleroze diferențiindu-le de reumatisme și a emis ideea că poliomielita este legată de forme de atrofii musculare. Între 1870-1880 a fost preocupat de funcțiile cerebelului, influențînd cercetările școlii engleze de neurologie. (Lakson, Horsley și alții). În 1882, guvernul francez a creat prima catedră din lume de boli ale sistemului nervos, special pentru **C.**, iar în 1983 a fost ales membru al Academiei de Științe după ce în 1873 fusese ales membru al Academiei Naționale de Medicină. **C.** a început studiul hipnozei, al isteriei și al psihonevrozelor. A lucrat mult în acest domeniu ca și A.A. Liebeault (1823-1904) și H. Bernhei, (1837-1919). **C.** a susținut că hipnoza și isteria se datorează aceleiași activități nervoase și că pot fi hipnotozați doar istericii. Teza sa nu s-a confirmat. La Salpêtrière, devenit renumit centru de cercetare, s-au format personalități eminente ca: P. Janet, A. Binet, D. Babinski, J. Dégerine etc. S. Freud și-a alcătuit punctul de plecare pentru studiul bolilor psihice după un stagiu la **C. Op. pr.**: *Clinique des maladies du système nerveux* (1889-1891); *La folie qui guérit* (1897); *Traité de Médecine* (1897). **C.** a fondat revistele *Archives de neurologie* și *Revue mensuelle de médicine et de chirurgie*. (U.Ș.)

CHARISMATIC v. CAPTAȚIE

CHELCEA, I. Septimiu (n. 1940), psiholog român, dr., cadru didacic universitar, secretar al Asociației Psihologilor din Romînia (1982-1985), membru al colegiului de redacție al *Revistei de Psihologie* și *Revue Romaine des Sciences Sociales*, seria *Psychologie*, și al revistei Psihologia (dec. 1991). A publicat peste 90 de articole și studii. **Op. pr.**: *Chestionarul în investigații sociologice* (1975); *Elemente de psihologia muncii eficiente* (1977, coautor); *Cifrul vieții psihice* (1978, coautor); *Elemente de sociologie industrială* (Curs, 1975, coautor); *Metode și tehnici de cercetare sociologică. Aplicații practice* (1977); *Experimentul psihologic* (1979), *Dicționar de psihologie socială* (1981, colab.); *Măsurarea și nivelurile măsurării în științele socio-umane* (1981); *Epistemologia științelor sociale. Teorie și metodă în științele sociale* (vol. XII); *Metode psihosociologice de studiere a eficienței propagandei* (1981); *Dimensiunea psihosocială a propagandei politice*, *Experimentul în psihologie* (1982); *Eu, tu, noi. Viața psihică: Ipoteze, certitudini* (1983, în colab. cu Adina Chelcea); *Rațiune și credință* (coordonator, 1983, 1987); *Cunoașterea de sine* (1986, în colab.); *Psihologia cooperării și întrajutorării* (coord., 1990); *Din universul autocunoașterii* (colab. cu Adina Chelcea, 1990). A publicat de asemenea articole de popularizare a științei în revista *Psihologia* ale cărui redactor șef este Adina Chelcea (apariție 6 numere pe an). Este o revistă pentru public larg. (P.M.)

CHEMORECEPTORI ♦ Receptorii excitați de stimulațiile chimice, în special acei ai glomosului carotidian. Stimularea acestora duce la formarea de reflexe vasculare și respiratorii sub influența modificărilor chimice ale sîngelui datorită influenței anormale a anumitor substanțe. **C.** generalizează sistemul de chemorecepție. Acesta dispune de trei modalități: sensibilitatea chimică generală (s.c.g.); sensibilitatea gustativă, sensibilitatea olfactivă (care este tele-c). Se consideră că s.c.g. are drept receptor terminațiile nervoase nediferențiate, deci s-ar părea că face parte dintr-un „sensorium comun", că este contingent cu durerea și se constituie la om în zonele oculare, bucale și sexuale (Pfaffmann). Stimulațiile s.c.g. produc senzații specifice vagi de iritare și implică senzații de strănut, lacrimație sau unele impresii predureroase. Impulsurile de acest fel se transmit către centrii nervoși prin nervul trigemen. S.c.g. dublează sistemul senzorial al mirosului și gustului fără să se confrunte cu acestea. Se poate presupune că genetic, mirosul și gustul au rezultat din diferențierea și specializarea chemoreceptoare generale. La animalele de apă, această formă difuză de chemorecepție se realizează prin întreaga suprafață cutanată. (U.Ș.)

CHEMOTERAPIA (CHIMIOTERAPIA) (engl. chemotherapy, fr. chimithérapie, germ., Chemiotherapie). ◆ Este o ramură a psihofarmacologiei, care investighează și dezvoltă toate tipurile de medicamente și produse farmaceutice care produc modificări privind procesele psihice. Ca metodă exprimă folosirea în practica clinică, a unor preparate psihotrope (psihoactive dar și cu diverse efecte sedative anxiolitice antihipnotice, antidepresive, psihotone), în tratamentul diferitelor tulburări psihice. Clasificarea substanțelor psihotrope se face pornindu-se de la structura lor chimică, sau după efectul terapeutic principal al acestora. În psihiatrie se adoptă clasificarea conform acestui principiu din urmă, propusă de întemeietorii psihofarmacologiei moderne (Delay și Dinker). Conform acestei clasificări, substanțele psihotrope se împart în trei mari grupe: psiholeptice / sedative psihice; psihoanaleptice / stimulente psihice; psihodialeptice / perturbatoare psihice. În cadrul fiecăreia din aceste categorii mari se disting subgrupe cu acțiuni și efecte specifice. Eficiența **c.** nu poate fi obținută decît dublînd terapia medicamentoasă cu o influență pozitivă comună, asupra bolnavului, exercitată de medic, de familie și societate în genere (inclusiv colectivul de muncă). De asemenea, eficiența **c.** aplicată ca atare este mai eficientă prin administrarea combinată a diferitelor categorii de substanțe. (G.I.)

CHESTIONAR (engl. questionnary, fr. questionnaire, germ. Fragebogen). ◆ Metodă de investigație a unei colectivități, ce constă dintr-un set de itemi (secvențe) ce conțin întrebări, afirmații, soluții de ales etc. Se solicită răspunsuri. Răspunsurile ce se obțin permit să se investigheze opinii, interese, caracteristici ale judecăților etc. Folosite mult pentru sondarea opiniilor, **c.** au valoare prognostică relativ de scurtă durată. F. Mosteller a arătat că valabilitatea chestionarelor de opinii privind evenimente episodice este de 79% după 23 săptămîni. Pentru evenimente mai stabile valabilitatea răspunsurilor este de mai lungă durată. Așa de pildă, la întrebarea ce marcă și culoare de mașină preferați, răspunsul are valoare de timp mai îndelungat decît laîntrebarea „al cui sfat e mai prețios în orientarea profesională?". Există 4 feluri de **c.** din punctul de vedere al caracteristicilor răspunsurilor solicitate: 1. **c.** cu răspuns închis sau forțat, dihotomic (la aceste **c.** se cere răspuns: da- nu sau corect-fals); 2. **c.** cu răspuns la alegere din cîteva date în text; 3. **c.** cu răspuns liber sau deschis. Se pot solicita uneori completări de propoziții neterminate (aprecieri, motivații etc.) și au un vădit caracter proiectiv și 4. **c.** cu răspuns ce cuprind scări gradate de evaluare (sub formă de: foarte mult, mult, puțin, deloc, sau scări similare pentru distanță dintre „întotdeauna" și „niciodată" (frecvență), sau gradație prin cifre. Din punctul de vedere al criteriilor (sau obiectivelor) **c.** pot fi: de cunoștințe, de nivel intelectual, de creativitate, de atitudini, de interese, de caracter, de personalitate și de sociabilitate. Ca organizare internă **c.** posedă structuri (însușiri tehnice) și criterii (sau obiective), extensivitate (dată de bogăția de criterii sau obiective), adîncime și finețe (dată de relația dintre întrebările de bază și cele de control din **c.**), unitate de direcție (de exemplu **c.** de anxietate are unitate mare, chestionarul MMPI avînd mai multe criterii incluse în structură este multafizic), strategie, (aceasta privește repartiția întrebărilor, itemilor saturația lor în criteriul studiat, prezența întrebărilor de control. Altă însușire este aceea de funcționalitate (prin întrebările de control și saturație în criteriu ca și prin alte însușiri privind utilizarea). La acestea se adaugă gradul de validitate și sensibilitatea al **c.** Mai răspîndite sînt **c.** de adaptare (școlară și familială), **c.** de interese (Strong, Kudar, Edwago Lee Thorpe) dintre care mai enumerăm chestionarul Holban sau cel adaptat de S. Chelcea (după Martin Yrle) **c.** de personalitate PF 16 de Cattell, C. Minnosotta, Eysenck Woodworth, Guilford Zimerman etc. (v. și chestionarele elaborate sau adaptate de Pitariu, **c.** de personalitate Columbia etc.) (U.Ș.)

CHIAPELLA, Alexandru (1907-1941), psiholog român, dr. în psihologie (căpitan activ de geniu), membru fondator al Societății Române de Cercetări Psihologice, redactor al *Jurnalului de Psihotehnică*, întemeietor și redactor al Jurnalului de Psihologie Militară, al Societății Scriitorilor Militari, membru al Societății Belgiene de Psihologie (1938). Profesor la Școala de ofițeri de geniu și Școala pregătitoare de ofițeri (1936-1941) unde a înființat un laborator psihotehnic și a realizat examenele psihotehnice de admitere în cîteva școli militare tehnice. **Op. pr.:** *Valoarea diagnosticării inteligenței prin teste și prin observație și considerațiuni generale asupra profilului psihologic* (1936); *Contribuțiuni la examenul psihotehnic al șoferilor în armată* (1937); *Elemente de statistică aplicată* (1938, în colab.); *Orientare și Selecțiune militară* (1939); *Biometrie și psihotehnică militară* (1939); *Diagnosticarea aptitudinilor prin teste* (1939, în colab.); *Stabilitatea etalonului* (1940, în colab. cu D. Muster). (P.M.)

CHIBA, Tanenari (1884-1972), psiholog japonez, prof. universitar la Universitatea din Tohoku, Kenkoku, Nhon și Konazawa. A fondat revista *Tohaku Psychologica Folia* (1933). **Op. pr.:** *Das problem der Individualität* (1937), *On the proper consciousness* (1960); *Das Problem der participat des Gefuhls in Beug auf die Klassifikation des Bewussteins* (1960). Operele sale complete au apărut în limba japoneză în 4 volume. (S.T.)

CHINESTEZIE v. SENZAȚII

CHIRCEV, Anatolie (1914-1990), psiholog român, dr. docent, prof. emerit la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. A primit decorații și medalii și a activat ca prorector la ICPPD Cluj (1969-1979). A publicat peste 100 de studii și articole în domeniile psihologiei copilului și pedagogiei, orientării școlare și profesionale, psihologiei sociale, perfecționării personalului didactic. A participat la congrese internaționale. A desfășurat o vastă activitate didactică și științifică. Membru fondator al Asociației Psihologilor din România. **Op. pr.:** *Psihologia atitudinilor sociale cu specială privire la români* teză de doctorat (1941); *Psihologia. Manual pentru învățămîntul superior* (1957, coautor); *Studii de psihologie pedagogică* (1958, sub. red. în colab. cu Al. Roșca); *Psihologia copilului* (1958; -60; -62, sub red. în colab. cu Al. Roșca); *Verificarea orală a cunoștințelor* (1962); *Tratat de psihologie experimentală* (1963, coautor, Premiul de Stat); *Pedagogia* (1964, coautor); *Psihologia generală* (1966, coautor, sub red. Al. Roșca); *Psihologia pedagogică* (1967, coautor); *Orientare școlară și profesională* (1967, în colab.); *Învățămîntul seral, probleme instructiv-educative* (1967); *Psihologia copilului preșcolar* (1967, -72; sub red. în colab. cu Al. Roșca); *Pedagogie preșcolară* (1968-1976; sub red. în colab.); *Contribuții la orientarea școlară și profesională* (1969, coord. șt. în colab. cu D. Salade); *Contribuția familiei la orientarea școlară și profesională a copiilor* (1969, coord. șt. în colab. cu D. Salade); *Lecții de psihologia copilului și adolescentului* (1970, sub red.); *Educația moral –*

politică a tineretului școlar (1974); *Traduceri*: C.N. Kornilov, A.A. Smirnov și N. Teplov, *Psihologia* (din lb. rusă) (1950); A.G. Kovalev și V.M. Meașișcev; *Particularitățile psihice ale omului* vol. I. Caracterul (din limba rusă) (1958). (P.M.)

CHOMSKY, Noam Avram (n. 1928), psiholog și lingvist american. Este reprezentant al structuralismului în lingvistica teoretică, al așa numitei gramatici transformaționale generative. **C.** a analizat proprietățile formale ale limbii și a diferențiat două niveluri și structuri: Structura de suprafață și structura de profunzime, cărora le corespund însușirile denumite: competența și performanța. Competența permite înțelegerea celor ce comunică (ontogenetic se dezvoltă mai intens în copilărie și mai rapid decît performanța și rămîne cu un oarecare avans toată viața), pe cînd performanța se referă la modalitățile de a vorbi, la limbajul oral și scris (produs). **C.** consideră că limbajul este aprioric și are ca suport structuri sintactice gramaticale de profunzime fapt ce întreține generativitatea sau creativitatea verbală. În acest sens după însușirea sensului unui cuvînt și a capacității de a-l pronunța acesta poate fi folosit în sute de combinații și poziții gramaticale fără exerciții speciale. Gramatica posedă trei componente după **C.**: una centrală numită *componenta sintactică* (care la rîndul său posedă o componentă de bază ce dă frazelor structură profundă și o componentă transformațională care permite derivarea structurilor de suprafață din cele profunde). Celelalte componente sînt interpretative, ele sînt *componenta semantică* și *componenta fonologică*. **C.** a produs o mare animație în lingvistica și psihologia modernă, dispute acerbe și are adepți numeroși. **Op. pr.**: *Syntactic Structures* (1957) și *Aspects of the theory of syntax* (1965). În disputele cu J. Piaget (1977) s-au evidențiat aspectele ineiste ale teoriei generative a lui **C.**, dar și contribuția sa la înțelegerea unor fenomene legate de structurile profunde și cele de suprafață ale comunicării, fenomen preluat în tehnici psihoterapeutice moderne cum ar fi tehnica analizei tranzacționale (Berne) prin care se analizează caracteristicile concordante și discordante dintre structurile de suprafață și de profunzime în comunicările verbale. (Gr.N.)

CIBERNETICA (engl. cybernetics, fr. cybernétique, germ. Kybernetik) ♦ Norman Wiener (1894-1964) a reevaluat un termen grec și a denumit prin el studiul funcțiilor de control și de comunicare (1948) atît pentru comportamentul individual și social al omului și animalelor, cît și pentru sistemele electromecanice care pot să i se substituie și pentru care s-au construit deja modele, precum creierul artificial (homeostatul lui Ashby, creierul electronic). Aceste modele substituie funcții intelectuale sau numai mecanice și pot fi formalizate matematic. Dr. Bălăceanu și prof. Edmond Nicolau au adus o mare valorificare domeniilor **c.** ca și psihologii români Gh. Zapan, P. Popescu-Neveanu și M. Golu. Modelele **c.** urmăresc să descopere și să realizeze practic procese de conducere automată de bază prin analogie cu două procese vehiculate de sistemul nervos al unui organism viu: a) procesul care leagă lumea senzorială ca emițătoare de semnale de instanțele corticale receptoare de semnale prin intermediul rețelei și canalelor nervoase; b) procesul care se dezvoltă de la scoarța cerebrală (ca organ emițător) la organele motorii (executante – efectorii) tot prin intermediul rețelelor și canalelor nervoase. Realizările remarcabile efectuate cu ajutorul ciberneticii au contribuit la revoluționarea tehnică a lumii moderne. **C.** s-a materializat în mașinile de calcul electronice, care exercită funcția de creier în mecanismele cu conducere automată (s-au realizat cîteva generații de calculatoare electronice). Principala știință ajutătoare a ciberneticii este teoria informației (v. TEORIA INFORMAȚIEI) Gh. Zapan a teoretizat cadrul ciberneticii pedagogice. Numeroase din principiile ciberneticii au fost conturate în lucrarea *Psihologie consonantistă* (1938-1939) de St. Odobleja – lucrare ce poate fi considerată ca primul tratat de psihologie cibernetică. (M.G.)

CICLURILE VIEŢII (engl. Life cycle, fr. cycles de la vie, ger. leben's Zyklus) ♦ Se referă la schimbările mai semnificative ce se manifestă în decursul vieţii, atît în ceea ce priveşte diferite caracteristici biologice, cît şi caracteristicile psiho-sociale ale personalităţii. Există **c. v.** de creştere (copilăria, pubertatea şi adolescenţa), **c. v.** adulte (tinereţea, c. de adult tînăr mediu şi tardiv) şi **c. v.** de involuţie (ciclul de trecere, bătrîneţe; marea bătrîneţe şi ciclurile terminale). Există particularităţi ale fiecăruia din **c. v.** care justifică denumirea ca atare a acestora. **C. v.** se includ şi într-o programare socială care vizează protejarea vîrstelor fragile (de creştere şi de involuţie) şi integrarea participantă profesională la vîrstele adulte. Au efectuat studii privind **c. v.** mai ales ale copilăriei, foarte mulţi psihologi (printre care J. Piaget, L. Carmichael, A. Gesell etc.). **C. v.** adulte au fost studiate mai ales de Cl. J. Leuba, D. Laviston, E. Erikson fapt ce a creat o opică mai comprehensivă cu referiri la toate **c. v.** La fel Birrea, Ana Aslan, C.I. Parhon, s-au ocupat de vîrstele de regresie. Ursula Şchiopu în colab. cu E. Verza au cuprins **c. v.** într-o lucrare (1981) reeditată în 1995 în care au fost reţinute ca repere tipurile de activităţi fundamentale, structurile relaţiilor specifice vîrstelor – şi formele de subidentităţi familiale culturale profesionale, statute şi roluri sociale. (dialectica dezvoltărilor) (S.T.)

CINEMA (engl. movies, fr. cinéma, germ. Kino) ♦ Este cea de-a şaptea artă, artă ce a devenit dominantă în secolul XX, avînd cea mai mare audienţă. Forţa de convingere a **c.** este penetrantă. Îmbinînd imaginea cu sunetul, cu descrierea vizuală şi arta conversaţiei şi a dramaturgiei, **c.** acţionează prin sugerare. Spectatorii recepţionează pasiv impresiile. **C.** a avut o funcţie extraordinară asupra difuziunii de atitudini, idei, modă, cultură – cunoştinţe. Cercetările filmologice (Heuyer, M. Zazzo, Jurkowscaia, Le Moal şi Faugere) (1947) asupra recepţiei filmului de către copii au surprins reacţii complet diferite faţă de cele ale adulţilor. Există alegeri de filme în funcţie de tematică, ritm, durată, calitate educativă, recreativă, tehnică, artistică la diferite vîrste. Copiii după 7 ani sînt capabili să urmărească un film nu prea lung, după 14 ani înţeleg şi substructurile acţiunii dramatice, mobilurile şi motivaţiile. Persoanele mai puţin cultivate rămîn la înţelegerea simplă a naraţiunii scenice şi adeseori nu recunosc personajele dacă şi-au schimbat prea mulr îmbrăcămintea. **C.** a efectuat o uriaşă acţiune de educaţie privind conduitele, felul de a merge, a se îmbrăca, a discuta etc. Se duc discuţii privind difuzarea agresivităţii prin filmele poliţiste, de spionaj şi cele de groază. Cenzura **c.** este prezentă în toate ţările, datează din 25. 07. 1919 şi priveşte filmele cu scene excesiv impudice (erotice) care, ca şi filmele comerciale, au avut şi au un public relativ larg în diferite ţări. Filmologia se referă la utilizarea filmului în scopuri didactice. Făcînd posibilă atît dilatarea timpului, prin filmări cu încetinitorul, cît şi comprimarea lui, filmul poate reconstitui episoade importante din dezvoltarea planetelor sistemului solar ca şi a animalelor şi plantelor, poate vizualiza funcţionalitatea legată de organe, sisteme biologice, poate prezenta structura celulelor, a atomilor etc., ceea ce duce la o mai complexă apropiere şi înţelegere a realităţii de către cei ce vizionează filmele. Filmologia se dezvoltă ca şi filmul ştiinţific foarte mult odată cu Revoluţia tehnico-ştiinţifică. (U.Ş.)

CINISM (engl. cynism, fr. cynisme, germ. Zynismus) ♦ Trăsătură şi atitudine psihică ce devalorizează incisiv critic, hărţuind pe cei ce au opinii mai ales foarte ferme şi nemobile fiind întreţinut psihologic de un fel de morală relativistă. (T.C.)

CIOFU, Ion (n. 1928), psiholog român specializat în psihofiziologie, cercetător la Institutul de Psihologie al Academiei Române. L-au preocupat problemele privind analiza prin intermediul spectrogramei verbale și a spectrofonoelectrocardiogramei a manisfestărilor emoționale de simulare, dar și alte probleme ca simularea, sugestia și sugestibilitatea, evaluarea gradului de oboseală săptămînală la elevi. **Op. pr.:** *Psihologia activităților de orientare* (coautor, 1968); *Cercetarea psihofiziologică a conduitei simulate* (1972); *Comportamentul simulat* (1969); *Tratat de psihofiziologie* (coautor, vol. I, 1978); *Sugestia și sugestibilitatea* (1982); *Aspecte psihologice și psihofiziologice* (coautor 1982). (P.M.)

CIORĂNESCU, Ion (1874-1948), pedagog român și autor de manuale, care a adus o importantă contribuție la orientarea învățămîntului pentru copii normali și pentru cei handicapați (îndeosebi pentru surdomuți) A fost și un publicist activ. **Op. pr.**: *Surdomuții* (1931); *Anteproiectul de programă pentru școlile de surzi* (1935); *Abecedar pentru școlarii surdomuți spre a învăța vorbirea, citirea cu grai și scrierea* (1932). (E.V.)

CIVILIZAȚIE (Nivel de ~) (engl. level of civilisation, fr. niveau de civilisation, germ. Zivilization Niveau) ♦ Termenul se referă la două aspecte. Pe de o parte la ansamblul nivelului universului construit de om și mereu transformat, și pe de altă parte la nivelul de flexibilitate, suplețe morală, implicație în progresul social al omului sau a grupurilor de oameni. Într-un sens mai larg **c.** constituie nivelul de dezvoltare a culturii materiale și spirituale a societății. Termenul a fost creat de raționaliștii din secolul al XVIII-lea mai ales de Voltaire și de Enciclopediștii francezi. **C.** se exprimă diferit în timpul și spațiul uman. Se poate vorbi de perioade de înflorire, de stagnare și chiar de dispariții de **c.** și a culturii. În genere istoria face referiri explicative consistente privind formele mai importante și influențele de **c.** Se vorbește despre **c.** Greco Romană, Creștină medievală, a Renașterii, Modernă sau despre **c.** Occidentală, Orientală, Asiatică etc. În toate aceste particularizări se includ trepte de **c.** raportate mai ales la civilizația prosperă Americană încărcată de tehnologii și expansiune și la cea Europeană mai tensionată dar mai încărcată de aspirații spre confort și cultură tradițională. Orice cultură denominalizată are o identitate specifică creată din tradiții și modernizarea ce provine din cîteva părți ale lumii aflate în primul rang de progres încărcat de **c.** Nivelul de **c.** a unei persoane se află în relație interdependentă de nivelul de **c.** regional-statal. În ultimii ani ai secolului XX există peste 20 de milioane de obiecte, produse, tehnologii complexe și sofisticate, obiecte de artă și substanțe (inclusiv medicamente) ce nu se găsesc în natură. Dintre acestea cam 99% au fost create în ultimele secole și doar 1% în cei 3.500.000 ani de dezvoltare ai umanității. Acest univers creat de om pentru satisfacerea trebuințelor lui (pe care de altfel aceste produse l-a schimbat mereu) se află în plină expansiune și a fost produs de inteligența și creativitatea umană. **C.** se referă la obiecte, instrumente, întreprinderi, laboratoare, sisteme de campusuri universitare și școli (prin care circulă o uriașă cantitate de cunoștințe), tipografii roboți și computere, utilaj menajer, electronic, mașini, trenuri și avioane, submarine etc. dar și o foarte mare cantitate de brevete de invenții (încă neexplorate) și de cercetări și ipoteze formulate și trecute în lucrări ce cuprind idei încă neaplicate practic. Acestea alcătuiesc latura potențială a **c.** sau **c.** *potențială* ce are o circulație liberă alături de **c.** potențială ce circulă prin cunoștințele din instituțiile de educație. Alături de **c.** *materială* există o **c.** a conduitelor. E vorba de constituirea de competențe de a folosi produsele **c.** *materiale* pe de o parte și de a se constitui pe de altă parte *caracteristicile comportamentale* supuse normelor morale promovate de societatea (industrială mai ales). Concomitent cu dezvoltarea **c.** în strînse dar diverse corelații s-a dezvoltat cultura și evident oamenii. Unii psihologi printre care cei din grupul din jurul lui J. Piaget au vorbit de dezvoltarea seculară a inteligenței umane. Schimbarea oamenilor se realizează prin schimbarea consumurilor de **c.** și cultură, prin aspirații spre expansiune în diferite părți ale globului pămîntesc, prin intelectualizarea intensivă a profesiilor, prin aspirațiile spre niveluri de **c.** și de trai tot mai confortabile, prin dezvoltarea fără precedent a comunicațiilor etc. Știința, tehnica și arta ca domenii mai expresive ale creativității și inteligenței umane au avut și au trasee de dezvoltare inegale. Există foarte mulți oameni care posedă frigidere, aparate de radio și T.V. moderne, telefoane, aspiratoare etc. dar puțini dintre ei știu cine a scris Romeo și Julieta, sau pot evoca vreo operă al lui Matisee, Rodin sau Brîncuși, sau să deosebească un tablou ca fiind al lui Cezane, Van Gough, sau Picasso, sau vreun titlu al vreunui roman scris de Balzac, Dostoiewski sau vreo operă de a lui Verdi, Mozart, Bethoven sau Bach. Pot însă evoca autori ai zilei, speakeri de la posturile de radio sau T.V., sau ziariști, mari companii și rivalitățile dintre ele, jocul bursei și a pieței de valori etc. Există și procesul oarecum mai pregnant invers. Persoane foarte cultivate, scriitori sau pictori ce au devenit cunoscuți, filozofi de renume, actori renumiți etc. nu sînt capabili să repare o banală priză electrică ori să repare o simplă pană de motor apărută la autorismul personal. Prima categorie este statistic mult mai mare decît celelalte două. Voltaire și Enciclopediștii s-au opus conceptului de **c.** legat de cel de cultură considerînd că sînt concepete diferite **c.** exprimîndu-se mai ales prin aspecte legate de folosirea de aparatură și tehnologii utilitare, iar cultura fiind legată de alt obiectiv, cel al competențelor pe planul artistic, științific, tehnologic. De aceea se vorbește de cultura artistică, științifică, tehnologică etc. La rîndul lor acestea din urmă se divid în foarte numeroase variante. **C.** materială a lăsat foarte multe urme în decursul timpurilor. Unele în tradiții și mentalități, altele în săpăturile arheologice de **c.** și culturi dispărute. **C.** are o forță de penetrație mai expansivă și contaminantă decît cultura și creează aspirații mai puternice pentru că folosește direct la satisfacerea trebuințelor și aspirațiilor. Cultura cere mai mult efort intelectual ce nu se manifestă prin ceva folositor imediat. Expansiunea foarte mare a automobilelor în toate păturile sociale pune în evidență faptul că oamenii preferă să digere inteligența și creativitatea implicate în cele peste 1000 de invenții ce se află în fiecare automobil decît să se cultive singuri cu privire la cine a inventat fiecare din accesoriile și piesele aflate în superbul Mercedes cu care călătoresc sau chiar în mai modestele mașini ce se văd cu sutele pe marile bulevarde ale metropolelor dar stau și la porțile caselor din sate. Oswald Spengler a considerat că dezvoltarea **c.** poate fi mai intensă decît a culturii și poate determina decăderi ale culturii, problemă ce este controversată de altfel (cultura de calitate are forțe expansive foarte mari și prin mediatizări pătrunde rapid în grupuri sociale interesate). În decursul istoriei s-au exprimat forme de legături între **c.** și cultură evolutive și foarte diferite. În acest sens în evul mediu european onoarea personală era pe prim plan, lezarea ei ducea la dueluri. Ori perfecționarea armurilor și a armanentului pentru astfel de cazuri a determinat numeroase progrese în folosirea metalelor. Purtarea la castelele medievale era încărcată de ritualuri foarte complexe, cu tot felul de plecăciuni, de saluturi și o adevărată artă a conversației ce s-a născut din acestea. Exprimarea sentimentelor, mai ales a cavalerilor față de tinerele fete se făcea prin serenade care au fost conservate pînă după al doilea război mondial. S-au dezvoltat astfel instrumente muzicale mai ușor de transportat. **C.** modernă are și ea caracteristicile ei. În S.U.A. de pildă se folosește numele personal și nu cel de familie în relațiile dintre oameni, ignorîndu-se statutul și rolul social ca un aspect al triumfului democrației. În Europa se mai păstrează apelative diferențiale de statut social și de vîrstă. Mai mult decît atît în politică există un grad ridicat de ignorare a ofensei personale făcîndu-se frecvente lezări de onoare. Se pare că societatea a evoluat din punctul de vedere al conduitelor **c.** chiar dacă există dispute pe acest plan. Oricum în societatea modernă se vorbește mult mai mult despre drepturile omului, ale femeii, despre egalitate etc. (U.Ș.)

CÎMP PSIHOLOGIC (engl. psychological field, fr. champ psychologique, germ. Psychologischefeld) ♦ În vorbirea curentă termenul **c.p.** reprezintă o formă de identificare metaforică. Kurt Lewin a inclus în definirea acestuia (teoria topologică) vastitatea și diversitatea interrelațiilor și evenimentelor ce au loc în spațiul de viață într-un moment dat. **C.p.** posedă întindere și dinamism. K. Lewin a fost influențat în teoria cîmpului de teroria formei. A introdus un analitism relativ legat de optica structuralistă dar mai ales de optica de **c.** electromagnetic și de **c.** gravitațional. Punînd accentul pe de altă parte pe catharsis, K. Lewin a inclus în teoria **c.p.** vastități și diversități ale interrelațiilor și evenimentelor ce au loc în spațiul personal al persoanei într-un moment dat dar și ca totalitate. **C.p.** este determinat pe de o parte de întinderea și funcționalitatea perceptivă (a organelor de simț), iar pe de altă partre de coerența relativă a trăirilor și de intensitatea lor diferențială și specifică. Tot K. Lewin s-a referit la efectul de **c.p.** prin care a explicat tendințele subiectului ce percepe de a se organiza spontan în situație. Există o structură de fond a **c.p.** total al prsoanei. Aceasta influențează tendințele și experiența. Și în grupurile sociale există un **c.** de forțe **p.** După K. Lewin orice comportament se exprimă prin formula $C=(f)S$ (s-a inspirat din topologia matematică) în care C = comportamentul, S = situația globală, deci comportamentul este funcție (f) de situația globală. Aceasta la rîndul său cuprinde dimensiunile situației date dar și totalitatea influențelor ce acționează în situații, evenimente și efectele de **c.p.** și fizice, conștiente, inconștiente etc. împreună cu conotațiile lor pozitive, negative sau nule. Aceste influențe creează o anumită tensiune a **c.p.** dar și a evenimentelor ce se traversează. În **c.p.** se realizează stocaje de experiență psihologică personală din care motiv spațiul de viață implicat în **c.p.** are dimensiuni specifice legate de vîrstă, sex, structură caracteristică a inteligenței, sensibilitate afectivă, sociabilitate etc. Ca atare **c.p.** sau spațiul de viață este încărcat de evenimente pozitive sau valori pozitive dar și negative și nule fapt ce provoacă tensiuni de diferite grade. Modul de a acționa al persoanei în **c.p.** este asemănător cu acela al unui electron ca influențe și implicație. Există o dimensiune de extindere a **c.p.** ceea ce este o primă regulă a sa. În al doilea rînd deși **c.p.** sau de viață al unei persoane se poate intersecta cu al altora rămîne specific. Exemplu lui K. Lewin este cel al membrilor aceleiași familii. În fine datorită specificității **c.p.**, acesta este sensibil tensionat de anumite circumstanțe și situații care pot provoca, eventual și dezechilibre, trăirile interne. În același timp sub incidența evenimentelor și tensiunilor se formează obiective ce devin valențe negative sau pozitive sau nule în funcție de caracteristicile și efectele de **c.p.** Ideea de **c.p.** conturată de K. Lewin se folosește în psihologia modernă cu privire la diferitele structuri senzoriale, mai ales la lărgimea și diversitatea lor funcțională. **C.** mental are conotații legate de implicația inteligenței în cultura universală, cel al conștiinței se referă la evaluarea morală a conduitelor (personale și ale altora) iar conotația de **c.p.** *generativ* se referă la caracteristicile expansive și creativ-penetrante ale psihicului. (U.Ș.)

CLAPAREDE, Eduard (1873-1940), psiholog elvețian, medic, profesor la Universitatea din Geneva, a fondat *Archives de Psychologie* (1901) și Institul „J.-J. Rousseau" (1912). A făcut studii experimentale numeroase pe animale și în domeniul vîrstelor copilăriei, fiind preocupat de corelația fizic-psihic. Este considerat reprezentant al școlii funcționaliste. În esență poziția sa pornește de la ideea că reacțiile psihice sînt conduite și întreaga conduită se exprimă în vederea adaptării. În această ordine de idei el a formulat o serie de legi implicate în conduite – ca legea interesului imediat, legea trebuinței etc. Astfel s-a apropiat de adepții școlii active fiind pe plan pedagogic un reprezentant al acestora. **Op. pr.:** *L'association des idées* (1903); *Psychologie de l'enfant et pédagogie expérimentale* (1905); *Ecole sur mesure* (1920); *L'orientation professionelle, ses problèmes et ses méthodes* (1922); *Comment diagnotiques les aptitudes des ecoliers* (1924); *L'éducation fonctionnelle* (1930). Unele din lucrările sale au fost traduse și în limba română. (U.Ș.)

CLASIFICARE (lat. classis = clasă de cetățeni) (engl. classification, fr. classification, germ. Klassifizierung, klassifikation). ♦ Operație mentală de grupare a ființelor, lucrurilor, situațiilor, fenomenelor ce au caracteristicile comune. **C.** este înrudită cu categorisirea și se include în procesele de conceptualizare. ♦ **C.** este o însușire operațională a inteligenței active în formarea conceptelor și a piramidei acestora. (J. Piaget, J.S. Bruner, Vîgorski, Galperin, precum și o serie de psihologi români ca Al. Roșca, P. Popescu-Neveanu, B. Zorgo, U. Schiopu, I. Radu, Ana Tucicov-Bogdan, M. Zlate, Gr. Nicola, T. Crețu, P. Constantinescu, R. Demetrescu, I. Berar etc.). Aplicată în domeniul științelor naturii **c.** constituie domeniul toxinomiei, iar în domeniul științelor umaniste, se instituie ca tipologii. Substratul motivațional al **c.** constă în cerința de organizare a observației și gîndirii, în necesitatea de reducere a complexității mediului ambiant la grupări în care sînt prezente însușiri semnificative implicate în adaptare. **C.** se realizează prin utilizarea de criterii de **c.** și poate fi simplă sau complexă în funcție de numărul de criterii utilizate. ♦ Testele de **c.** evaluează capacitatea de categorisire. Mai cunoscute sînt testele lui K. Goldstein și M. Sheerer apărute în 1941 (Cuprind criteriile, formă, culoare, obiecte) și folosesc drept materiale figuri (3) colorate (4) utilizări ca și testele Hanfmann, Kasaniu. Cele ale lui Vîgoski cuprind în genere cam 4 categorii – număr variabil de piese de lemn sau figuri desenate și colorate diferit. Permit organizarea fie după un criteriu, fie după două și stabilirea dezvoltării ontogenetice a capacității de **c.** În același timp pun în evidență strategiile de abordare a **c.** precum și flexibilitatea restructurării **c.** în funcție de cerințele incluse în instructaje. (A.N.)

CLASTOMANIE (engl. clastomanie, fr. clastomanie, germ. Klastomanie). ♦ Tendință și impuls de a distruge. Este prezentă la persoanele isterice, în situații de furie, la persoanele nervoase cu tendințe brutale, la epileptici, în agitația maniaco – depresivă. La aceste categorii de persoane poate fi o tendință de distrugere selectivă pe cînd la arierații profund este neselectivă. La copiii impulsivi sau superprotejați se manifestă frecvent. (S.T.)

CLEPTOMANIE (gr. Kleptein „a fura" și mania „nebunie") (engl. cleptomanie, fr. cleptomanie, germ. kleptomanie) ♦ Tendință maladivă de a fura fără ca persoana în cauză să urmărească vreun profit. Se caracterizează prin apariția bruscă obsedantă (la persoana în cauză) a impulsului de a-și însuși un obiect, concomitent cu o stare de neliniște și de luptă împotriva acestei dorințe, urmată de executarea furtului, ceea ce duce consecutiv la o stare de ușurare. Faptul că furtul e comis fără a lua măsuri de precauție și fără a trage vreun folos material (valoarea obiectului fiind de regulă neînsemnată) îl deosebește pe **c.** de delicventul comun. După Kahn, impulsul se observă la persoane cu tendințe psihopate. (E.V.)

CLAUSTROFOBIE v. FOBII

CLIMAT (engl. climate, fr. climat, milieu, germ. Klima) ♦ În vorbirea curentă termenul se referă la condițiile mediului de existență ca umiditate, temperatură, succesiune de anotimpuri, de curenți atmosferici perturbatori etc. În psihologie termenul se lărgește spre condițiile psihice generale ale vieții curente individuale și de grup. Se referă mai ales la atmosfera generală psihosocială de acceptanțe sau de rejecții, la tandrețe, tensiuni temporale cu formele de intensitate pe care le provoacă și chiar la agresivități (acestea legate de o secvență sau alta a mediului de familie, profesie, statut social). În structurile de **c.** se află și caracteristicile de mentalitate, civilizația, cultura, dominația unora sau a altora și efectele de competiție pe care le generează dar și modul în care sînt alimentate situațiile, starea psihică de fond temporală sau de durată în care se înscriu evenimentele curente sau cele de mai mică incidență. Există ca atare o anumită securitate sau insecuritate personală pe fondul căreia acționează **c.** existențial provocînd neliniști sau stări de mulțumire, de fericire, trăiri de acceptanță, trăirea independenței sau a dependenței. Există o dependență complexă a stărilor interne de cele externe. Mai accentuată este această dependență față de persoanele apropiate și loiale și mai atentă față de cele autoritare și invers; mai încărcate afectiv sînt formele de dependență ale persoanelor afective și mai severe și distante cele ale persoanelor autoritare. O altă dimensiune a **c.** este stilul de a activa al grupului de apartenență. E vorba mai ales de stiluri ordonate sau dezordonate, cu probleme permanente sau în principiu loiale și implicate în viața grupului de apartenență. În al treilea rînd **c.** grupului și al persoanei depinde de condițiile activității atît în ce privește natura profesională a acesteia din punctul de vedere al dificultăților cît și din punctul de vedere al stimulentelor (salariilor, concediilor, premierilor etc.). La acestea se adaugă gradul de securizare a muncii și evident gradul de implicație productivă acceptată pe piață a instituției sau întreprinderii (acesta alimentează teama de șomaj). În al patrulea rînd **c.** este alimentat și de trăirea subiectivă a oboselii fizice și de cea a solicitării psihice. Aceste dimensiuni acționează și în viața familială, în aceea a grupurilor școlare ori sudențești cu specificități legate de caracteristicile expectanțelor față de grupurile respective, **c.** pe care acestea le au ca specific, de fond. **C.** generează atitudini, conduite, condiționează confortul psihic general. (U.Ș.)

CLINICA v. PSIHOLOGIA CLINICĂ

CLINOMANIA (engl. clinomania, fr. clinomania, germ. Klinomanie) ♦ Constă în căutarea poziției culcate (cu insistență); unii chinomaniaci sînt considerați ca reîntorși la un comportament infantil: căutarea leagănului sau sînului matern. **C.** poate deveni o veritabilă obsesie. (G.I.)

CLIȘEU (Comportament) v. STEREOTIP

CLAUSTERS v. STATISTICA PSIHOLOGICĂ

COD, CODIFICARE (engl. code, fr. code, germ. kode, Gesetzbuh) ♦ Alfabet prin care se pun în corespondență semnele unei mulțimi cu alta. Prima constituie un alfabet de bază (Ω), iar a doua de substituție – un alfabet – cod (W). Există **c.** lingvistice, algebrice, chimice, trigonometrice, gramaticale, în artă, tehnică, știință etc. **C.** trebuie să satisfacă o serie de cerințe: să fie complet astfel încît să asigure substituirea tuturor elementelor din alfabetul de bază; să fie practic, adică ușor de manipulat, să permită diferențieri rapide şi combinaţii facile, recunoaşteri corecte mai ales a acelor elemente din alfabetul de bază care au o mai mare importanţă şi frecvenţă de folosire. La acestea se adaugă cerinţa de universalitate. Printre altele **c.** implicate în semnalizarea rutieră, indicatoarele implicate în marină, aviaţie etc. constituie tot atîtea **c.** R.W. Brown şi E.H. Lenneberg (1954) au atras atenţia asupra codabilităţii sau a capacităţii de transformare sau de alcătuire a unui **c.** care să îndeplinească maximal condiţiile mai sus expuse. **C.** se realizează prin procedee ale informaţiei dintr-un alfabet în altul, în concordanţă cu anumite reguli (logico-gramaticale). El realizează o condensare şi universalizare a comunicării şi răspunde conduitei de ordonare a diversităţii în conformitate cu valorile şi registrele capacităţii de admisie şi transmitere a canalelor de comunicare în vederea diminuării efectelor perturbatoare ale zgomotelor asupra semnalelor. Diferenţele faţă de alfabetul de bază creează dificultăţi de codificare. De aceea orice **c.** de bază are un anumit grad de codabilitate. Există codificare uniformă şi neuniformă. În codificarea uniformă lungimea alfabetului de substituţie este egală ca număr de elemente şi lungime cu aceea a alfabetului de bază. Codificarea neuniformă constă în substituirea literelor alfabetului de bază prin combinaţii – cod de lungimi diferite. Ca regulă generală, în realizarea sa se aplică ponderea statistică: literelor din alfabetul de bază cu frecvenţa cea mai mare în procesul comunicării li se pun în corespondenţă combinaţiile – cod cu lungimea mică şi invers. (M.G.)

COGNIŢIE (engl. cognition, fr. cognition, germ. Kognition, Erkenntris). ♦ Din punct de vedere operaţional, este un proces de extragere şi prelucrare a informaţiei despre „stările" lumii externe şi ale propriului Eu. Se desfăşoară ca relaţie comunicaţională bilaterală între subiect (caracterizat în fiecare moment printr-un anumit coeficient de stare – grad de dezvoltare şi pregătire, orientare motivaţională, disponibilitate funcţională etc.) şi obiect (caracterizat de asemenea printr-un profil de stare propriu-natura substanţial-calitativă, poziţie spaţio -temporală, tendinţă de mişcare etc.) ♦ Este un ansamblu de procese psihice specifice (cognitive) constînd în recepţionarea şi prelucrarea informaţiei, conform conţinutului sarcinilor de reglare ale personalităţii într-o relaţie comunicaţională în cadrul căreia aceasta realizează un model mai mult sau mai puţin complet şi veridic al mediului de referinţă. Procesele conative sînt complementare relativ (se referă la latura afectivă) şi constituie împreună cu procesele cognitive cele două laturifundamentale ale personalităţii. (T.C.)

COLECŢIONARE (engl. collating, fr. collectionner, germ. Sammlering) ♦ Tendinţa de strîngere selectivă de obiecte. Există o vîrstă a copilăriei (9 – 10 ani) în care **c.** este relativ frecventă şi permite să se organizeze şi să devină active capacităţile intelectuale de clasificare. Tendinţa de **c.** poate deveni patologică. Se manifestă prin **c.** de obiecte fără valoare. Arieraţii acumulează obiecte la întîmplare, mai ales obiecte strălucitoare. Cleptomanul, care-şi însuşeşte obiectele ce-i plac ori fetişistul care îşi procură obiecte totdeauna de acelaşi tip exprimă tendinţe patologice. Ei îşi umplu locuinţa cu astfel de obiecte – de care de fapt nu au nevoie. (T.C.)

COMĂ (engl. coma, fr. coma, agonie, germ. Koma). ♦ Faza terminală a vieţii. Se caracterizează prin pierderea completă sau parţială a conştiinţei cu păstrarea celor mai importante funcţii vegetative ca respiraţia şi circulaţia. În **c.** este compromisă funcţia formaţiunilor corticosubcorticale care asigură starea de veghe. **C.** este determinată de leziuni primitive ale creierului, în special ale formaţiunilor activatoare mezodiencefalice şi de perturbări grave ale metabolismului cerebral. **C.** poate fi de mai multe feluri şi grade.

Există **c.** vigilă – cu stări de confuzie și dezordine psihomotorie. În cazul acestui tip de **c.** bolnavul poate fi readus la actualitate pentru scurt timp. Starea de obnubilare revine repede. **C.** *medie* este considerată aceea în care manifestările bolnavului prezintă semne obiective piramidoextrapiramidale, fiind prezente încă reflexele deglutiției și cel cornean Agitație ușoară și manifestările automatismelor subcorticale funcționează fără prezența conștiinței. **C.** *carus* se caracterizează prin faptul că, pe lîngă pierderea completă a reactivității la orice excitant, apar tulburări severe ale funcției vegetative. **C.** *letargică* se exprimă prin somn adînc. În cazul acestui gen de **c.** dispar: reflexul oculo-palpebral, cel fotomotor, reflexul pupilar la durere. Se menține un timp reflexul cornean și cel de deglutiție. **C.** *profundă* se caracterizează prin tulburări vegetative profunde cu respirație superficială, rară, tahicardie și brahdicardie, aritmii, hipotermii, tegumente reci cu secreție lipicioasă. **C.** *depășită* – stadiu final este ireversibilă, în care funcțiile vieții vegetative și de relație încetează definitiv. Revenirea este posibilă doar prin măsuri severe de reanimare artificială. Se mai poate enumera **c.** *diabetică* la diabetici vechi. Poate apare după infecții, intervenții chirurgicale sau chiar eforturi mari. **C.** *hepatică* se consumă la bolnavii cu insuficiență hepatică. Se manifestă sub forma unui somn profund, a unei amnezii avansate generale. **C.** *vasculară* este forma primitivă, frecventă de **c.** Apare la oamenii în vîrstă cu leziuni vasculare (hipertensiune arterială), uneori apare și la tineri (cardiopatii embolice). Cea mai dramatică este hemorația cerebrală. Are debut brusc cu cefalee intensă inițială, urmează **c.** profundă cu semne obiective de emisfer atins. Furtuna vegetativă și semne piramidale bilaterale apar datorită inundației ventriculare. Embolia cerebrală are uneori debut comatos mai ales la tineri și adulți cardiopați. **C.** vasculară este de scurtă durată și urmată de sechele motorii severe. Cînd ramolismentul cerebral atinge un teritoriu vascular intens, poate intra brusc sau progresiv în **c.** În astfel de cazuri, **c.** este de durată mică. (U.Ș.)

COMENIUS v. KOMENSKI

COMPARAȚIE (engl. comparison, fr. comparaison, germ. Vergleich) ♦ Este denumirea operației logice prin care se determină asemănările și deosebirile eventuale dintre două sau mai multe obiecte, situații, fenomene etc. folosindu-se un set de criterii. **C.** este o operație foarte solicitată, atît în procesul adaptării (în toate dimensiunile vieții zilnice) cît și în stabilirea de asemănări și deosebiri între fenomene, situații (mai ales în știință) dar și în stabilirea de asemănări și deosebiri portretistice privind persoanele ce se află în interrelații și au obiective de activitate relativ comune. În același sens **c.** se folosește activ în cercetarea psihologică. B. de Condillac a fost printre primii care a atras atenția asupra faptului că în cea mai aparentă și simplă **c.** intervine gîndirea. Prin **c.** se realizează clasificări, grupări, implicații de caracteristici asemănătoare în situații și fenomene aparent foarte diferite. În toate cazurile de **c.** se folosesc seturi de criterii semnificatice. Cu cît sînt mai multe criterii implicate în **c.** cu atît acesta devine mai operațională și utilă. C. Rădulescu-Motru, în cursul de Psihologie tipărit în anul 1923 a atras atenția asupra **c.** ca operație importantă implicată în gîndire și activă (încărcată energetic) și în organizarea conceptelor. Analize tot mai complexe în această problemă au făcut mai toți psihologii care s-au ocupat de problemele gîndirii, inclusiv a dezvoltării acesteia începînd cu ontogeneza timpurie. Au fost analizate caracteristicile **c.** prin însușiri ce priveau percepțiile aparente, de fond și ascunse. Printre alții P. Popescu-Neveanu, M. Zlate și Al. Roșca au analizat aceste aspecte. **C.** este activă dar cu seturi de criterii relativ foarte diferite în psihologia diferențială, în stabilirea de etape de dezvoltare, în psihologia Popoarelor și Imagologie etc. dar mai ales în logică, în filozofie și în istorie. Există **c.** operativă în care domină asemănările (în virusologie, medicină, biologie). În alte domenii interesează criteriile de diferențe ale **c.** Această cerință se manifestă mai intens în astronomie și istorie chiar și în chimie. A.F. Osborn a făcut o interesantă remarcă referindu-se la interrelațiile umane. El a subliniat faptul că în orice relație interumană (întîlnire) se activează o formă de imaginație de implicație a fiecăruia din cei doi în structurile psihice potențiale ale celuilalt. Această implicație permite prin **c.** să se stabilească stări de acceptanță reticențe, interes sau inversul acestora, privind persoana cu care are loc interrelaționarea dar și conturarea supozițiilor, dorințelor, intențiilor etc. fiecăruia din situația dată. (Firește această formă de imaginație de implicație este foarte diferită de la om la om). **C.** este activă latent în orice formă de observație și desigur și în folosirea acesteia ca metodă psihologică. Permite să se constituie un portret psihologic (profil) din comportamente spontane și de frecvență mare dar și din comportamente spontane sau provocate. (E.V.)

COMPASIUNE v. AFECTIVITATE

COMPENSAȚIE sau SUPLEANȚĂ(lat. cum = cu, spensare = a apăsa un lucru cu altul) (engl. compensation, fr. compensation, germ. Kompensation) ◆ Proprietate a activității nervoase de a utiliza mecanisme de reechilibrare și înlocuire a celor aflate în stare de blocaj, deficiență sau cu uzură temporară sau definitivă. ◆ **C.** constituie marea rezervă biologică și psihică umană. În cazul unor boli cronice foarte bine tratate se consideră că sînt compensate. ◆ **C.** ca funcție recuperatorie, se exprimă printre altele, în cazul orbilor cînd se manifestă adesea o mai mare finețe a celorlalte organe de simț și mai ales a tactului, fenomen ce se poate observa și în cazul altor forme de deficiențe. ◆ În urma accidentelor se utilizează din plin funcțiile reziduale compensatorii pentru recuperarea forței de muncă. Pe planul personalității **c.** utilizează rezervele psihice. În acest sens, multe persoane timide, retrase, duc o bogată viață interioară, persoane care trăiesc momente de eșec pot să-l atenueze prin reverii de **c.** etc. **C.** se realizează pe baza rezervelor disponibilităților dizarmonice (negale) și multilaterale ale structurii personalității. ◆ În psihoanaliză fenomenul **c.** constă în tendința de a egala sau chiar de a depăși lipsa de dotație, defecte etc. Prezența **c.** a permis studiul dezvoltării inegale (decalaj orizontal) a diferitelor caracteristici și însușiri psihice – funcțiile adaptative spontane ale decalajului de dezvoltare a personalității. Supra **c.** termen folosit de A. Adler se referă la comportamentul persoanelor ce au sentimente de inferioaritate și se străduiesc să depășească pe cei cu dotație prin diferite mijloace (mitomanie, voințe compensatorii). Se citează adesea cazul lui Demostene care și-a compensat dificultățile de vorbire devenind un mare orator etc. (U.Ș.)

COMPETENȚĂ (engl. competence, fr. compétence, germ. Kompetenz) ◆ Capacitate remarcabilă profesională, izvorîtă din cunoștințe și practică (deci în urma cercetării inteligente și sistematice a unor activități relativ dificile. **C.** conferă randament, precizie, siguranță – și permite rezolvarea de situații dificile în direcția în care s-a format. ◆ Afazia de **c.** este perturbarea și dezorganizarea structurilor primare semantice și gramaticale dobîndite în copilărie, perturbarea **c.** dar și a performanței, adică a celor două aspecte fundamentale operaționale ale limbajului ce se rostește clar (performanță) și se înțelege (competență). Se exprimă prin dificultăți de construire, de exprimare orală și scrisă, paragramatisme (fraze necorecte și rudimentare ca structură gramaticală) și parafrasii (expresiile verbale nu corespund la ceea ce ar dori să exprime subiectul în cauză. ♦ În teoria lui N. Chomsky, **c.** se referă la cunoștințele implicate, spontane lingvistic, care permit ca fie copilul, fie tînărul să înțeleagă pe interlocutorii săi. **C.** este o abilitate lingvistică ce face ca să se înțeleagă mai rapid de către copii ceea ce vorbesc cei din jurul lor. N. Chomsky consideră că la baza **c.** stau mecanisme înnăscute programate ereditar pentru anumite stări de maturizare funcțională a aparatului motor-verbal. (U.Ș.)

COMPLEX (engl. complex, fr. complexe, germ. Komplex) ♦ În concepția gestalistă se referă la sisteme de asociații (A. Seltz, 1913) și de legătură între concepte și relațiile lor de integrare. După J. Piaget și P. Janet **c.** este un fel de ecvație personală a dramatismului de fond al personalității. După Daco (1975) **c.** este o strategie sau un algoritm comportamental. În dicționarele de psihanaliză se enumeră aproape 100 **c.** Ch. Boudouin a făcut o primă indexare sintetică a **c.** Conceptul ca atare este încă fragil dar a devenit un concept umbrelă ce reunește numeroase trăiri tensionate de fond implicate în identitate. Rorschach pune accentul în definirea **c.** pe încărcătura afectivă și consideră că se nasc în trăiri situaționale stratificate operațional activ în inconștient de unde acționează avînd rădăcini în copilărie. Alți autori consideră că ele se formează mai mult în adolescență (neofreudiștii). Lagache, un neofreudist preocupat de temperarea exceselor freudiste vede în **c.** trăsături individuale achiziționate în copilărie în situații psihice mai deosebite și mai tensionate, întotdeauna noi. Mai des evocate sînt: **c.** Oedip, **c.** Electra, **c.** Cain și **c.** Diana, la care se adagă **c.** de inferioritate (descris de A. Adler) și complementar acestuia **c.** de superioritate; destul de des citat este și **c.** de castrare. **C.** Oedip, foarte controversat ca și **c.** Electra, sînt încărcate de gelozie totală agresivă față de părintele de sex opus și-și are rădăcinile în dorința de acaparare a afecțiunii totale a acestuia. Părintele rival trebuie eliminat chiar dacă în actul de gelozie este implicată f. multă admirație pentru cîștigarea iubirii părintelui respectiv concurent la iubire. **C.** Oedip privește tatăl, iar **c.** Electra se referă la mamă. Freud și Jung au analizat legăturile afectivo – atitudinale personale, complicate dintre frați și surori în funcție de locul lor în familie și fratrie. **C.** Cain foarte evocat, este al tinerilor, iar **c.** Diana al tinerelor. **C.** castrației se dezvoltă ca fenomen universal al copiilor în marea copilărie (după 6 ani) perioadă în care începe să se constituie identitatea sexuală și a energiei psihice, fapt ce creează o permanentă teamă față de privirea incestuoasă sau impudică ori față de lezarea posibilă a ariei genitale. **C.** de inferioritate, denumit și Golden **c.** poate declanșa forțe compensatorii f. mari transformîndu-se chiar într-un aparent complex de superioritate la naștere în copilărie ca formă de conștientizare a slăbiciunii și inferiorității (de statut dependent) naturale. Uneori se cristalizează în jurul unei infirmități reale, adesea însă impulsionează conduite brutale, despotism, acaparare, lipsă de scrupule și egocentrism. Toate **c.** sînt impregnate de sentimente de atracție și dragoste dar și de gelozie și dorinți obscure de represiune impregnate de culpabilizare. Cele mai multe sînt de instrusiune și privesc familia. Alexander, leagă complexele de ideea energiei psihice potențiale ce alimentează unele programe structurale psihice și creează un fel de amprentă psihică personală deoarece energia psihică potențială este specifică fiecărei persoane în mod diferențiat. Prin trăiri, mai ales prin cele tensionate de aspirații, dorințe, luptă pentru autorealizări se consumă o mare contitate de energie psihică. Energia suplimentară nu poate fi stocată după Alexander. Ea se elimină în parte. Există și alte complexe în afară de cele de intrusiune. Așa este de pildă **c.** Don Juan semnalat de Lüscher, exprimat de persoane cu aptitudini sexuale fardate cu un fel de romantism, fapt ce alimentează atracții pasionale combinate cu excesiv romantism și vagabondaj al pasiunii, spirit de cucerire demonstrativ (este prezent la persoane de bună credință și morală). M. Ralea în Meditațiile sale s-a referit la complexul geografic prin care se exprimă tendințe migratoare față de locuri necunoscute ca față de „o frumoasă necunoscută." Tematica **c.** a creat în psihologia modernă aspirația spre o optică mai complexă a trăirilor psihice. (U.Ș.)

COMPORTAMENT (lat. portare = a purta, cum = cu) (engl. behavior, fr. comportement, germ. Verhalten) ♦ Se referă la totalitatea reacțiilor pe care o ființă vie le exprimă în mod organizat față de incitațiile incluse în factorii de mediu. **C.** se constituie de fiecare dată bazat pe o alegere (selecție)dintr-o mulțime de reacții posibile, alegere finalizată pentru menținerea în condiții optime a formei și funcțiilor ființei respective ca TOT. Orice ființă vie este foarte complex structurată, dar cu toate că fiecare moment poate reacționa la impactul unui factor de mediu, **c.** se referă doar la reactivitatea integrală a ansamblului ființei. I.P. Pavlov a pus în evidență legile structurii **c.** prin reflexele condiționate (întărire). ♦ În sistemul lui K. Lewin **c.** este reacția la orice schimbare, la orice mișcare a persoanei în spațiul ei de viață. **C.** implică o componentă intelectuală, una structurală, una intențională și una emoțională și poate fi deschis și apt de perfecționare sau închis, stereotipizat. Behavioriștii (mai ales I.P. Watson, 1924) au acordat **c.** un rol deosebit implicîndu-l în relația S-R. Watson a semnalat deosebirea dintre **c.** și conduită, idee preluată de P. janet. **C.** ca echivalent al componentei R din relația S (stimul) – R (răspuns) a făcut din **c.** un teren al homeostaziei centrale a vieții conferindu-i un caracter metabolic (Labzerani V., 1980), în care învățarea are un rol fundamental. Se pot face clasificări de tipuri de **c.** în funcție de predominanta diferitelor instanțe implicate în relația S – R după formele implicate sau explicite, desfășurate sau latente, după rolulși funcțiile, integrarea sau implicația în opusul lor etc. **C.** are structură, dinamică, dimensiuni, rezonanțe, durată, intensitate (v. Behaviorismul). ♦ În cibernetică, termenul de **c.** este folosit în sens operațional, pentru a defini modul concret de interacțiune a unui sistem considerat ca mediul. Din acest punct de vedere **c.** devine o determinație generală a oricărui sistem dinamic. (C. Bălăceanu, Ed. Nicolau, M. Golu) (G.M.)

COMPTE, Auguste (1798-1857), filozof francez, întemeietorul pozitivismului și creatorul termenului de sociologie. A avut o formație de matematician și politehnist. Un timp a fost secretarul lui H. de Saint-Simon. A fost influențat și de Turgot, de Joseph de Maistre dar și de frenologia lui Galton. **C.** a construit un sistem de gîndire amplu căutînd mai cu seamă explicarea și subordonarea logică a fenomenelor prin legi care stabilesc „Cum se produc și cum sînt fenomenele". După **C.** societatea în ansamblulsău și individul trec prin trei stadii succesive de cunoaștere. Stadiul biologic (ce explică fenomenele prin forțe supranaturale), stadiul metafizic (ce ajunge la entitate abstractă stabilă și la esențe) și stadiul pozitiv încărcat de observații privind cauzele și esența lucrurilor și felul constant în care acestea acționează unele asupra altora. El a considerat că știința pozitivă permite prevederea „Savoir c'este prevoir" a spus **C.** Preocupat de clasificarea științelor a folosit criteriul generalității descrescînde și a complexității crescînde ale acestora. Fiecare știință din serie sprijină pe anterioara sa. Ordonarea sa lineară a cuprins matematicile, astronomia, fizica, chimia, biologia, sociologia. **C.** a avut o atitudine reticentă față de psihologia ca știință constituită și nu a cuprins-o în clasificarea sa. A considerat că tot ceea ce aparține psihologiei ține de domeniile biologiei și sociologiei. Reticența sa a fost critică față de metoda introspecției pe care o consideră pseudoobservație. „Nu ne putem privi pe fereastră să vedem cum mergem pe stradă", a spus **C. Op. pr.**: *Cours de Philosophie* (6 vol. 1830-1844); *Discoursur l'Esprit positif* (1844); *Catechisme positiviste ou sommaire exposition de la religion universelle, en onze entretien entre femme et un pretre de l'humanite* (1852). (U.Ș.)

COMPRIMARE (engl. compression, fr. compression, germ. komprimierung). ♦ Operație prin care transformîndu-se (codificîndu-se) informația suferă concomitent cu aceasta o reducere a redundanței mesajului inițial. Alături de codificare este a doua operație fundamentală legată de comunicarea informației. Forma cea mai frecventă de realizare a **c.** de informații o reprezintă rezumarea și abrevierea. ♦ **C.** informației în structura psihicului se concretizează în unirea și integrarea conținuturilor reflectării singulare, individuale în structuri și subansamble generalizate, ca de exemplu **c.** senzațiilor în percepție, **c.** percepției în reprezentare, **c.** percepției și reprezentării în noțiune, **c.** noțiunilor particulare în noțiuni generale și categorii. ♦ Nu se impune cu necesitate precum codificarea, dar este necesară în transmiterea și sistematizarea de cantități mari de informații. **C.** informației se aplică în limitele aceluiași alfabet (realizează reducerea lungimii mesajelor, condensarea informației pe un număr cît mai mic de elemente.) **C.** este mediată de reguli și principii semantice în timp ce codificarea ține seama mai mult de structura statistică a mesajului. (v. INFORMAȚIE) (G.M.)

COMUNICARE (engl. communication, fr. communication, germ. Kommunication) ♦ Fiecărei forme de mișcare și organizare a materiei îi corespunde un anumit gen de **c.** cu ambianța. Pentru sistemele anorganice, materiale, comunicarea cu mediul ambiant se realizează în contextul principiului conexiunii universale. **C.** verbală în forma ei orală și scrisă – se instituie istoricește într-un factor și un mecanism esențial al vieții sociale. ♦ **C.** verbală este supusă unor reguli sociale. Nu se poate comunica tot și orice. De altfel procesul **c.** solicită o transformare a ceea ce este dat printr-o situație și coordonatele ei în mod concomitent într-o succesiune temporală care-și permite înțelegerea. (Aceasta este facilitată și de **c.** nonverbală (C.N.V.) de acompaniament.) ♦ Prin medierea vieții sociale s-au desprins și alte tipuri de instrumente de **c.**: limbajul imagistic al artelor picturale arhitecturale, sculpturale, coregrafice, cinematografice, limbajul figural-simbolic al muzicii, limbajul simbolic-abstract al matematicii și logicii, limbajele științei și limbajele de programare etc. ♦ N. Wiener (1948), a teoretizat modelul fundamental de **c.** Acesta presupune delimitarea unei relații reciproce sau unidirecționale între doi termeni sau factori: pe de o parte emițătorul (E) și pe de alta receptorul sau destinatarul (R). Mediul care permite legătura dintre aceștia se numește canal (C). Emițătorul îndeplinește rolul de selecție, codificare și transmitere a mesajelor, iar receptorul rolul de primire (percepere) decodificare – interpretare, elaborare a răspunsurilor. Acest proces este posibil dacă emițătorul și receptorul utilizează un cod sau coduri comune ce se substituie unui cod de bază folosit de cele două instanțe (E. și R.). **C.** reprezintă un cîmp de asociere, de probabilități cu un anumit grad de nedeterminare (entropie). M. Golu a analizat **c.** din acest punct de vedere. Receptorul este și destinatarul în cazul **c.** interumane, **c.** devenind o relație. Prin intermediul **c.** se explică și valorifică relațiile dintre subsisteme: subiect-obiect, societate-natură. Analiza psihologică a **c.** este centrată pe dezvăluirea efectelor produse de mesaje în vederea comunicațiilor care-și pot schimba succesiv rolurile de emițător și receptor. ♦ Claritatea **c.** este condiționată de factorii de bruiaj, de claritatea mesajului și de claritatea codului. Factorii perturbatori ai **c.** sînt de bruiaj (zgomot) care perturbă claritatea, de blocaj (care întrerup **c.**), de distorsiune (provocată fie de dificultățile de codaj, fie de greșelile de stocare sau interpretare) care decurg din complexitatea prelucrărilor **c.** la toate instanțele. ♦ Cauzele **c.** perturbate pot fi găsite la nivelul: 1. emițătorului; 2. receptorului; 3. al relației dintre emițător și receptor; 4. al mesajului; 5. al canalului rețelei și structurii de **c.** Ameliorarea **c.** echivalează cu ameliorarea poziției, lungimii structurii verigilor de transmitere, regîndirea liniilor ierarhice, eliminarea verigilor de prisos, a pluralității de conducere (M. Zlate – 1964 și Pierre Jardillier – 1965 au făcut referiri la regulile bunei **c.**). Ameliorarea **c.** este deosebit de importantă în procesul muncii. Există o abordare sociologică, psihologică, educativă și politică a **c.** ♦ În lumea animală (în afară de **c.** filogenetică valabilă și la om) există **c.** în cadrul speciilor și interspeciilor. Acestea asigură coexistența animalelor în același biotip. **C.** este relativ complexă la acele ființe ce trăiesc în „colectiv". Se realizează pe baza tuturor organelor senzoriale. Există **c.** sonoră, vizuală, tactilă, olfactivă (dansul albinelor de pildă) sau felul cum **c.** liliecii prin ultrasunete, modul de a **c.** al păsărilor, al unor pești etc. În păduri păsările dau adesea alarma pentru a semnala prezența omului, a unui animal carnivor etc. (M.G.)

COMUNITATE(engl. community, fr. communauté, collectivité, germ. Gemeinschaft) ♦ Termen ce desemnează un grup social ai cărei membri sînt legați prin sentimente puternice de atașament, comportamente participative, interese asemănătoare. Există **c.** rurale, de tineri sau adolescenți, de bătrîni sau copii, caracterizați prin interese și preocupări comune, un timp relativ mare petrecut împreună de către membrii componenți, viață în comun. În occident termenul este atribuit grupurilot hippy sau altor colectivități marginale. O c. se deosebește de grup și organizație, de asociație, prin lipsa rigorii organizatorice. (A.N.)

CONEXIUNE INVERSĂ v. AFERENTAȚIE și FEED-BACK

CONCEPT (lat. concepere – a zămisli, a observa, a formula, a dicta) (engl. concept, fr. concept, germ. Konzept) ♦ **C.** este o construcție simbolică, istorică, instrument al informației corecte și al științei. Ontogenetic are loc reconstituirea **c.** la fiecare om din **c.** ce s-au stratificat în corpul științei. **C.** este o entitate esențială și ideală exprimată printr-o formă lingvistică sau semn – evocate de un agent (o persoană) în cunoștință de cauză. Expresia minimă lingvistică ce desemnează un **c.** sau o idee (în limbajul științific) se numește termen. Orice termen sau **c.** posedă extensiune și intensiune. Extensiunea unui **c.** se referă la mulțimea obiectelor fizice sau ideale vizate. Intertensiunea se referă la totalitatea notelor sau însușirilor ce aparțin real referentului **c.** sau se presupune că aparține obiectelor ideale ce intră în extensiunea potențială a acestuia. **C.** (termenii și expresiile propoziționale), sînt modalități de concentrare a informației. **C.** poate fi considerat ca un condensator generativ de judecăți potențiale. El este după Osgood un răspuns comun la o clasă de fenomene ce au anumite trăsături comune. H. Carroll consideră **c.** ca o abstractizare a unui lanț de experimente ce la rîndul lor se referă la o clasă determinată de obiecte și evenimente. ♦ S.L. Vîgotski consideră **c.** ca noțiune cu un conținut și sferă. După acest autor **c.** poate fi analizat din punct de vedere subiectiv, psihologic, ca un obiect al învățării ori ca achiziție proprie și e un proces ce se dezvoltă exprimînd grade de abstractizare. Există 4 feluri mai importante de grupări ale **c.**: a) de supra și subordonare (integrative); b) funcțional – relaționale; c) locaționale; d) analitice. În procesul învățării și în mentalitatea comunicării sînt considerate ca absolute. Există c. proces și **c.** produs. Din aceste motive se folosesc terminologii foarte diverse ca formarea **c.**, realizarea **c.**, învățarea **c.**

Cuvintele pot exprima **c.** dar pot fi și simboluri. Există categorii verbale pentru **c.** deși pentru unele (foarte generale) se constituie necesitatea descrierii lor (**c.** frumusețe, **c.** sublim, etc.) ♦ Din punct de vedere psihologic se poate vorbi de *accesibilitatea*, *validitatea* și *statutul* **c.** (Ursula Șchiopu). *Accesibilitatea* este atributul **c.** dependent de învățare. Se referă la cerința satisfacerii de informații a gîndirii în a înțelege ansamblul atributelor **c.** (atributele esențiale – unele critice – sînt greu de desprins de copii din cauza relațiilor complexe dintre aparență și esență). Accesibilitatea **c.** se exprimă prin grade printre care mai evidente sînt acelea în care **c.** este înțeles dar nu poate fi comunicat înțelesul său. *Statutul* **c.** este unul din atributele cele mai importante. Se referă la stabilitatea de folosire de către gîndire a **c.** Prin statutul c. se face integrarea lui în sistemul de **c.** *Validitatea* **c.** se referă la gradul în care este considerat și acceptat **c.** ca adevărat față de nivelul de dezvoltare socială la un moment dat. La copil există o evoluție sinuoasă complexă pe acest plan. **C.** se supun operațiilor de grupare. ♦ J. Piaget a legat formarea **c.** la copii de maturitatea intelectuală și de dezvoltarea limbajului. Este posibilă studierea experimentală a **c.** prin teste de clasare. **C.** apare ca înțelegere a semnificației unui termen în ontogeneză (preconcepte). **C.** gîndirii infantile sînt în genere produse ale juxtapoziției și nu ale sintezei unui anumit număr de elemente, din care motiv au o unitate aparentă subiectivă (sincretism) neputînd servi ca punct de plecare pentru un raționament logic. În perioada școlară mică se trece la formarea de **c.** ce au la bază clasificări mai complexe (pasaj colecții, figurale și nonfigurale) ajungîndu-se la forme de **c.** și scheme de acțiune prin care se constată compatibilitatea lor. În perioada adolescenței sistemul **c.** este edificat în linii mari cu particularități și dominante legate de zonele informațiilor culturale. Sistemul **c.** capătă o foarte mare flexibilitate-reversibilitate. (U.Ș.)

CONCEPȚIE (engl. conception, fr. conception, germ. Konzeption) ♦ Este rezultatul experienței de viață și a intelectualizării ei cu privire la societate, viață, forțele ce o animă și o stăpînesc, semnificațiile implicate în evenimente și ce? cît? cum? se pot depăși dificultăți potențiale, ce valoare are munca, adevărul, competența, sănătatea, compatilizările profesionale ce ar da o mai mare satisfacție, și valorile morale implicate mai frecvent în viața curentă. **C.** despre lume și viață are profunzime, conotație pesimistă sau optimistă, deterministă sau liberalistă, democratică sau autocrată, mediatativă sau pragmatică. Are și rigidități sau elasticități de fond severe sau probabiliste. Un alt sens al termenului se referă la caracteristicile explicative ale ideilor și logicii acestora legate de un curent psihologic sau de altă natură (din alte științe). În psihologie pot fi citate ca școli-curente: behaviorismul, structuralismul, funcționalismul, freudismul și toate curentele ce au derivat din acestea. În artă există curente cu structuri explicative de suport diferite; fauvismul, expresionismul, impresionismul, cubismul, abstracționismul toate concurente și opuse academismului, fiecare cu seturi de explicative relativ diferite. Există concepții oarecum specifice în fiecare timp istoric deși **c.** științifice ale aceleiași perioade se distanțează treptat de **c.** generală. Aceasta din urmă este însă treptat influențată tot mai mult de ceea ce oferă științele ca schimbare de mentalitate. Dar acest fapt se realizează într-un ritm mai lent sub formă de intelectualizare treptată ce se realizează prin intermediul structurilor de învățămînt mai ales. **C.** științifice ale unei perioade social istorice par diferite deși pot exista diferențe de grad în ceea ce privește penetrația și acceptarea lor în mentalitatea curentă. Darwinismul a fost rejectat chiar prin 1968 de unele școli din S.U.A. În ultimele două decenii au apărut însă tot mai numeroase apropieri între diferite domenii ale științei fapt ce a structurat împrumuturi de c. și restructurări complexe și foarte oportune. De altfel pe la începutul secolului XX s-au dezvoltat **c.** și școli psihologice foarte diferite care au început să se ignore. Comun le era doar faptul că erau obsedate de ideea omului concret. Treptat această tendință s-a amplificat dar în același timp au apărut nuanțe și idei, interpretări ale urmașilor școlilor clasice și o apropiere, o sete de sinteze mai largi și de cuprindere în aceste sinteze a ceeea ce era mai important în aportul școlilor psihologice de plecare. În dezvoltarea psihică **c.** se constituie treptat trecînd prin diferite etape. Se centrează mai ales pe cauzalitate. Se începe odată cu dezvoltarea comunicării verbale o interogație de fond privind denumirea obiectelor, fenomenelor situațiilor toate legate de identificarea lor verbală și de semnificație: interogația fundamentală este; Ce e asta? Copilul preșcolar ca și cel de sub 3 ani consideră toate obiectele și fenomenele supuse vieții (animism). Se constituie treptat o altă interogație: de ce? care intră mai adînc în formele de coerență posibile și în cele explicative. Este etapa dezvoltării cauzalității concrete. În perioada școlară mică gîndirea copilului este stimultiv implicată prin învățarea cititului, a scrierii și calculației în planul folosirii concretului mai cu tendințe de prelucrare și simbolizare și se dezvăluie treptat numeroase forme de interrelații și cauzalități implicate în dependențe foarte variate unele de altele. În perioadele următoare se fac achiziții foarte numeroase de concepte abstracte pe lîngă denumirile concrete și gîndirea devine formal abstarctă spre 18 ani după J. Piaget. Suportul de cunoștințe, reguli de viață identificare a valorilor și constituirea de sisteme de evaluare raportate la ce se cere de către societate și ce este în concordanță sau nu cu această cerere, toate acestea corelate duc la constituirea **c.** dar și la o atitudine relativ intolerantă și nonconformistă, oarecum pedepsitoare a adulților pentru faptul că nu respectă regulile și valorile despre care vorbesc. **C.** generează anumite grade de intoleranțe, neliniști și sentimente de vinovăție, conduite și strategii tot mai rafinate de apărare deoarece toate valorile, (inclusiv cele evaluative) se află pe axe bipolare ce nuanțează foarte mult conduitele. În **c.** generală joacă un rol foarte important **c.** despre sine și setul evaluativ (gradele de toleranță sau intoleranță ale acestuia G.A. Kelly (1955) a conturat *teoria constructelor personale* explicativă pentru structura valorilor cu care operează **c.** generală despre lume și viață dar mai ales cu privire la persoane. Cam în aceeași direcție studiile lui F. Heider, Muzafer Sherif au elaborat teoria atribuțională. La aceștia trebuie să adăugăm teoria supraeului ca cenzurant și evaluativ ihibitor mai ales a pulsiunilor inconștientului, teorie ce a inspirat într-un fel pe cea a constructelor personale și pe cea atribuțională centrîndu-se pe tematica valorilor și conținuturilor **c.** Pentru dezvoltarea valorilor morale și a judecății morale J. Piaget a elaborat o incursiune ontogenetică ce a considerat-o ca un fel de repetiție a dezvoltării conștiinței morale filogenetice. L. Kolberg a amplificat-o. **C.** despre lume și viață poate să fie coerentă și armonizată dar poate fi și dezarmonică sau tensionată și creatoare de tensiuni din cauza reacțiilor comportamentale insuficient cenzurate, provocatoare apoi de sentimente puternice de vinovăție, devalorizare de sine și depresii ce pot merge pînă la sinucideri. Există persoane cu **c.** încărcată de cerințe de schimbare a societății. Fr. Nietsche dar și existențialiștii, unele secte religioase dar și agresiunile sociale (războaie, revoluții, reforme etc.), au de obicei în atenție astfel de cerințe. În genere în secolul XX s-a încărcat de tot mai puternice tendințe de schimbare. Acestea se relaționează spre o mai mare coeziune socială, o mai mare universalizare a drepturilor omului, a femeii, a copilului etc. cu puternice tente de abolire a agresivității din viața socială fapt pentru care au loc tot felul de negocieri, ligi, formațiuni sociale de strucură internațională. În aceste condiții **c.** despre lume și viață este în zile noastre în schimbare mai intensă și adesea mai dramatică decît în alte perioade social istorice. (U.Ș.)

CONCRETIZARE (engl. concretisation, fr. concrétisation, germ. konkretization) ♦ Este o operație a gîndirii, care poate fi înțeleasă în trei sensuri: a) ca o recunoaștere sau identificare a ceea ce este specific într-un obiect concret; b) ca o ilustrare, exemplificare a ideilor și principiilor generale; c) ca o reconstituire dintr-o multitudine de elemente abstracte, a obiectului real. Operațiile gîndirii sînt orientate nu doar ascendent, trecînd de la concret la abstract, de la particular la general, ci și invers: concretul la care ființa vie integrează tensiunile care amenință unitatea și echilibrul organismului într-o situație dată. Termenul nu se referă la calitățile conștiente sau inconștiente ale proceselor mintale implicate în acțiuni, ci exprimă interacțiunea constantă individ-mediu, constituind o totalitate activă ce înglobează relația trăită într-o situație dată de către subiect. **C.** se exprimă în toate manifestările exterioare ca și în operațiile simbolice (**c.** verbale, mintale etc.). Pentru unii autori termenul **c.** este sinonim cu cel de comportament (H. Pieron) ♦ J. Piaget diferențiază **c.** de adaptare sau neadaptare de **c.** ca expresie a schimbului dintre lumea exterioară și subiect. Ontogenetic, el împarte **c.** în trei tipuri: **c.** motorii, **c.** egocentrice și **c.** de cooperare (toate fiind dominant sociale) supuse la trei tipuri de reguli: reguli motrice, reguli datorate respectului unilateral și reguli datorate respectului mutual. **C.** inteligente au fost împărțite de J. Piaget în mai multe categorii: **c.** inteligente de grup (la care scopul este impus în mare măsură din afară); din care fac parte reacțiile circulare primare, secundare, terțiare, comprehensiunea de indici și explorarea; conduite inteligente din al doilea grup, care se caracterizează prin impregnarea de intenții spontane (ale subiectului). Din acestea din urmă fac parte aplicațiile de mijloace cunoscute în situații noi, descoperirea de mijloace noi prin experimentare activă și invenția de mijloace noi prin combinații mintale. ♦ Tot J. Piaget vorbește de conduitele experimentale timpurii, conduita suportului, a sforii, a bastonului, conduite în care copilul mic reconsideră modul de a ajunge la obiecte prin mijloacele oferite de condițiile mediului. (U.Ș.)

CONEXIUNE TEMPORARĂ v. REFLEX CONDIȚIONAT

CONEXIUNE ANTICIPATIVĂ (engl., fr., germ. Feed-Before) ♦ Se referă la reglarea anticipativă a sistemelor cibernetice fiind o reglare complementară celei de tip feed-back. A. Resian (1975) a atras atenția asupra acesteia și asupra faptului că funcționează după principiul jocului reglînd corespondente între mulțimi de evenimente ori informații ($x=x_1, x_2 \ldots x_n$) și mulțimea organelor de execuție capabile să îndeplinească reacții posibile ($y=y_1, y_2 \ldots y_n$) **C.a.** constituie cele mai perfecționate mecanisme (reflexul de orientare, organele de simț, gîndirea probabilistă, gîndirea anticipativ euristică, imaginația, creativitatea) prin care previne incertitudini generatoare de dezordini cu maximum de cheltuieli de energie și risc asigurîndu-se un cîștig de maximum negentropic și implicit independentă față de mediu. În timp ce mecanismele feed-back se opun creșterii entropiei prin corectarea erorii (v. Ursula Șchiopu, 1966) mecanismele **c.a.** previn erorile anticipative asigurînd prelucrarea superioară a informației. (P.M.)

CONFABULAȚIE (engl. confabulation circumstantial stories, fr. confabulation, germ. Konfabulation) ♦ Însușire imaginativă psihică. Se exprimă prin afirmații sau relatări fanteziste. Este evidentă în unele maladii mintale, în special în sindromul Korsakov în care alcoolul atacă aparatul memoriei. Prin confabulație se completează lacunele grave ale unei amnezii retrograde. ♦ Copiii, mai ales între 3-5 ani au adeseori dezvoltată **c.** ce indică inconștiența planului trăirilor dar și o capacitate imaginativă activă, necenzurată critic. (S.T.)

CONFIGURAȚIONISM (engl. configurationism, fr. configurationisme, germ. Konfigurazionismus) ♦ Curent psihologic apărut la începutul secolului al XX-lea în Austria și Germania ca o reacție împotriva asociaționalismului și a psihologiei analitice. Cunoscut și sub numele de gestaltism (gestalt = structură, formă, configurație), **c.** pune la baza psihicului conceptul de structură ca principiu unic explicativ în sensul „celei mai bune forme", viața psihică nefiind altceva, decît o arhitectură de configurații supraordonate și subordonate între ele. Astfel, psihicul este explicat pornind de la întreg spre părți, de la forme care au un caracter primar, original și chiar aprioric. Principalii reprezentanți ai **c.** sînt: Cristian von Ehrenfels (1859-1932), M. Wertheimer (1880-1943), Wolfgang Kohler (1887-1967), Kurt Kofka (1886 – 1941), Paul Guillaume (1878-1962), Kurt Lewin (vezi și gestaltism) (S.T.)

CONFLICT (engl. conflict, fr. conflit, germ. Konflikt) ♦ Termenul se referă la starea de tensiune creată într-o formă de interrelații sau în confruntarea de opinii diferite individuale sau de grup. **C.** poate duce la tensiuni și acuze dezonorante (poate fi și provocat de astfel de situații). Acestea sînt mai totdeauna sterile pentru dreptate, adevăr în situații ambigui aflate în dispute. S. Freud a conferit un rol foarte important **c.** în teoria nevrozelor. **C.** politice devin în genere publice datorită mediatizării lor și generează opinii dar și tensiuni micșorînd sau crescînd portofoliul de credibilitate a unor persoane publice, a unor partide etc. **C.** sînt de mai multe feluri: **c.** de *opinii*, **c.** *legislative* și *justițiale*, **c.** *ideologice*, **c.** *generate de gradul tensional al unor competiții*, din păcate și **c.** *scenarii* cu scopul de demolare a imaginii publice a cuiva, **c.** foarte grave legate de traficuri ilegale, de crime, gelozii, probleme financiare etc. Kurt Lewin a definit **c.** ca necesitate de a alege între două valențe pozitive sau negative, sau de a alege (găsi) o reacție admisibilă într-o situație de adversitate (valență pozitivă și negativă) dar a nu admite alta decît aceea ce s-a formulat și nici vreo reacție, indiferent de care la ceea ce s-a ales. Cu analiza **c.** s-a ocupat și N.E. Miller (1934, 1944), J. Nutin (1963) C.L. Hull. S-au pus în evidență **c.** psihice numeroase de către acești autori. Acestea au o latură interioară de trăiri obsedante legate de decizii interioare morale ce se consumă tensionat ca adversități între sentimente, atitudini și interese în anumite situații. Se desfășoară mult mai complicat pe plan interior adeseori decît pe plan exterior de aceea **c.** psihice au fost numite intrapsihice. N.E. Miller a avut în atenție mai ales **c.** situate în lupta dintre reacțiile comportamentale motivate prin apetituri și adversități interne privind un proiect, o implicație, (financiară sau sentimentală). Tot Miller a enumerat trei feluri de **c.** intrapsihice, **c.** între două dorințe dintre care nu se poate alege nici una din diferite motive **c.** între două situații critice presante ce trebuie satisfăcute fiind fiecare foarte importantă; **c.** generate de dorințe presante pentru ceva ce are un substrat sau o conotație dubioasă sau rău famată, incidentală (dorința) dar foarte puternică. Abordînd problema mai larg S. Freud a deschis în mare măsură interesul de studiu pentru problemele **c.** El a considerat că întreaga viață se află sub incidența puternică a dorinței și a tendințelor de satisfacere a acestora. Dar condițiile vieții și cenzurile socio-morale creează permanente baraje, tensiuni și frustrări legate de tendințele și dorințele fundamentale. În acest context se constituie mijloace de apărare ale sinelui precum refularea, sublimarea, deplasarea sau în cazuri mai nefaste se formează tulburări psihice dintre care nevroza este cea mai frecventă (U.Ș.)

CONFORMISM (engl. conformism, fr. conformisme, germ. Konformismus) ♦ Denumire dată conduitelor, atitudinilor și formelor de comportare și interrelaționare adaptate total la toate caracteristicile și solicitările latente ale grupurilor de apartenență. Aceste forme de adaptare sînt de acceptanță și au ca obiectiv confortul psihic și forme discrete de dependență ce asigură securitate. Se produc prin imitație, contagiune și impregnare a persoanei cu deprinderi și obișnuințe tradiționale și acceptate. Identificarea persoanei cu ele este în genere confortabilă și pentru grupurile în care se exprimă **c.** În genere **c.** poate fi deplin față de unul din grupurile de apartenență (cel familial sau cel profesional) nu și pentru celălalt. În acest caz este vorba de **c.** asimetric. Cînd e total este simetric. Sînt și alte situații așa de pildă poate fi simetric dar angajat pe un alt rol decît cel real (în grupul profesional) și total în cel familial. În acest caz **c.** este tot asimetric dar aspirativ. (E.M. Lambert 1963). Poate fi și evident dar cu unele extravaganțe (vestimentare de pildă) șocante. Opus **c.** non **c.** este și el de mai multe feluri. În genere există mai pronunțate și mai numeroase non **c.** în perioada adolescenței și a pubertății. Pentru aceste vîrste gradul de toleranță privind non **c.** este în genere mai mare în viața socială dat fiind faptul că fenomenul este considerat cu dificultăți de adaptare la toate caracteristicile vieții adulte la care puberii și adolescenții trebuie să se acordeze. E posibil ca să existe o creștere a non c. adolescenților datorită inflației de modele non **c.** oferite prin filmele seriale T.V. în care apar numai grupuri non **c.** de tineri. Există însă o condiționare mai largă a acestor forme de non **c.** puberal și al adolescenților. Perioadele menționate sînt caracterizate printr-o foarte fierbinte căutare de sine a tinerilor și concomitent de afirmare de sine, combinate cu o căutare de originalitate. Și copiii preșcolari au un grad de non **c.** Acesta se explică însă mai mult prin necunoașterea deplină a valorii adaptative la conformitate cu regulile de conduite solicitate și admise dar și datorită necunoașterii clare a gradelor de toleranță din conduite. Acest din urmă fapt se petrece mai ales cu copiii preșcolari care au mame foarte tolerante care răsfață excesiv copiii, creind o evaluare a toleranței foarte redusă ca admisă social. Un **c.** pronunțat se manifestă la școlarii mici. Aceștia se află în situația dobîndirii unui statut social (de elev) ce a fost puternic dorit. Respectarea regulilor poate deveni din acest motiv atît de mare încît elevii de 6-7 ani au tendințe de a ridica mîna și a denunța colegul de bancă pentru că nu se uită la tablă ci după o muscă ce zboară spre geam. La unele persoane adulte, tinere poate apare super **c.** orientat spre obținerea bunăvoinței șefilor spre a fi privilegiați și a se face utili în vederea obținerii unei avansări. În perioade sociale mai neliniștite (sau de trecere) **c.** este relativ suspicionat pentru că întreaga societate, cu grupurile ei devine *non* **c.** Formele de non **c.** devin mult mai numeroase și mai complexe. Fuga de acasă a copiilor coboară spre vîrste destul de mici (5-6 ani), se manifestă preocupări sexi precoce, ca și forme de drogări etc. Modificarea gradelor de toleranțe dar și instalarea unei perioade de haos sau vid legislativ stimulează non **c.** și super **c.** dar și ierarhia delictelor. Multe conduite se implică în mimări de atitudini considerate social ale schimbării. Aceste situații se manifestă mai ales la tinerii și adulții care prin astfel de conduite se impun și traversează mai multe trepte profesionale ierarhice în mare viteză. Aceste situații pun în discuție nenumărate noi forme de probleme legate de **c.**, non **c.**, și super **c.** (U.Ș.)

CONFORT (engl. confort, fr. confort, aises, germ. Konfort) ♦ Atribut al mediului, în care subiectul se simte destins deoarece și-a impus amprenta propriei personalități asupra condițiilor principale materiale și de atmosferă psihică din mediu ca și asupra unor însușiri ale acestora privind nu numai satisfacerea trebuințelor, dar și a gustului, dorințelor, a condițiilor de relaxare și a interrelațiilor sociale. Progresul material constituie substanța nutritivă a ceea ce este util și chiar plăcut. **C.** întreține anumite aspirații spre progres, creează însă și o mărire a consumului și o largă gamă de conduite și praxii tehnice. El întreține însă, în anumite cazuri, stări tensionale de diferite grade printr-o supradimensionare a trebuințelor și a aspirațiilor. Există contagiuni ale **c.** Psihologii cehoslovaci vorbesc de deteriorări de comportament al bunei stări datorită **c.** excesiv la unii copii. Se consideră că omul tinde să reproducă condițiile **c.** din zonele intertropicale – în care – se pare că a apărut specia umană. **C.** în muncă se dezvoltă prin mijloace ergonomice și contribuie la creșterea productivității. (U.Ș.)

CONFUZIE (engl. confusion, fr. confusion, germ. Verwortheit) ♦ Faptul de a amesteca și încurca între ele două sau mai multe lucruri (idei, cunoștințe), fără a le discerne, luînd pe unul drept celălalt. ♦ Stare trecătoare de dezorientare, de derută, zăpăceală provocată de un șoc emoțional, de surpriză, uluire etc. ♦ **C.** mentală, este o tulburare de obicei trecătoare, a stării de conștiință, provocată fie de o intoxicație, de o boală infecțioasă, fie de un traumatism cerebral sau un șoc emotiv. Se manifestă prin dezorientare (în spațiu și timp), gînduri dezordonate, false recunoașteri, amnezii lacunare, uneori halucinații vizuale, auditive (delir oniric). De obicei este vindecabilă (prin terapii de șoc), dar poate deveni și cronică (o formă de demență precoce). ♦ În acest caz conștiința este obnubilată. Bolnavul trăiește parțial lucid, dezorientat în timp și spațiu – recunoaște greu persoane cunoscute, are trăiri încărcate de onurism, uneori agitate. **C.** mentală este prezentă în cazul unor tumori cerebrale, în leziuni vasculare cerebrale etc. ♦ **C.** se manifestă și în primii ani de viață fiind una din caracteristicile primitive ale gîndirii sincretice a copilului mic (2 – 3 ani) în care toate se amestecă, fuzionează, se succed, sînt în alternanță sau se juxtapun în absența unor relații definite. Se datorează instabilității experienței de viață. În acest caz **c.** nu este expresia unei stări patologice. (U.Ș.)

CONGENITALE (Afecțiuni) (engl. congenital, fr. congénital, germ. kongenital) ♦ Prin acest termen se denumesc afecțiunile de origine prenatală. Nu exprimă referiri precise la natura ereditară sau dobîndită. (S.T.)

CONSANGUIN v. FAMILIE

CONSISTENȚĂ COGNITIVĂ (engl. consistence cognitiv, fr. consistance cognitive, germ. kenntniskonsistens) ♦ Denumire dată unui grup de teorii apărute în psihologia socială în vederea explicării mai convingătoare a relațiilor interpersonale și mai ales a funcționării lor: teoria „consistenței" și a „echilibrului social" formulată de Fritz Heider în 1946; teoria „convergenței" și „simetriei relațiilor" propusă de T.M. Newcomn în 1953; teoria „incongruenței" formulată de E. Osgood și P.H. Tennembau în 1955; teoria „disonanței cognitive" stabilită de Leon Festinger în 1957. Fiecare dintre aceste teorii încearcă să dea o explicație asupra modului în care elementele cognitive se raportează unele la altele, asupra efectelor pe care le provoacă în plan individual și interpersonal, convergența sau divergența lor (v. disonanța cognitivă) și ca atare asupra dinamicii funcționalității relațiilor interpersonale. (C.M.)

CONSONANȚĂ (engl. consonance, fr. consonance, germ. Konsonanz) ♦ Consonanța opusă disonanței – este însușirea cognițiilor de a se acorda și organiza (echilibra). Legea **c.** acționează sub foarte diferite forme (simpatie, prietenie, empatie, acceptare logică, morală, ideologică). De fiecare dată se structurează sisteme ce resping ceea ce nu e în **c.** St. Odobleja a elaborat încă din 1938 o psihologie consonantistă în care ideea sistemică este explicată prin consonantism. (C.M.)

CONSTANTA PERCEPTIVĂ v. PERCEPȚIE

CONȘTIINȚA (engl. consciousness, fr. conscience, germ. Bewusstein) ♦ În diferite tratate și dicționare psihologice se subliniează regulat faptul că e vorba de un concept (umbrelă) greu de definit. **C.** vizează domeniul vieții interne și se exprimă prin stări psihice (încordare, bucurie, neliniște, durere, plăcere) ce se manifestă mai intens în interior și se cenzurează în privința exprimării exterioare. Deci **c.** este structura psihică de suport a vieii interioare. Ea este trăire, dar și făurire de replici de conduite adaptate ale trăirii intime și constituie nucleul vieții psihice, a adevăratei ființe cu atributul de mare consistență al libertății de baraje constrîngătoare dar înconjurată de „ziduri" pe care ea le construiește spre exterior. C.G. Jung a considerat **c.** o emanație și creație a inconștientului profund. Ea se naște în fiecare zi (consideră Jung) după somn și seamănă cu un copil. H. Bergson a considerat conștiința ca fiind implicată în atenție care vede mult mai multe decît spune și arată că știe, activă în diferitele situații de viață în mod diferit. **C.** are în gestiune stările adaptării, luciditatea, funcționalitatea totală a organismului. S-a căzut de acord asupra existenței a trei stări de conștiință: *starea de veghe*, *starea de somn* și *starea de visare*. Această idee s-a impus în urma extinderii conceptului de **c.** asupra implicației în toate situațiile psihicului. Funcțiile ei de gestiune s-au studiat ca fiind de domeniul **c.** morale, a **c.** de sine, a **c.** proprii (psihologul japonez Chiba), și a tulburărilor de **c.** Dar după 1950 au devenit de actualitate treptat, pe de o parte stările de **c.** posibile și caracteristicile lor. Pierre Janet a studiat cîmpul **c.** referindu-se la faptul că în diferite momente sînt în atenție (**c.**) anumite teme și impresii pentru **c.** fapt ce creează un prezentism ordonat de **c.** care justifică faptul că omul poate să fie acolo unde nu este și poate să nu fie acolo unde este. În esență dintre stările de **c.** a fost mai intens abordată starea de veghe. Starea de visare a fost pusă pe un plan de interes științific de S. Freud deși cam eseistic. Oricum în starea de visare **c.** construiește scenarii de viață și simțire din reziduurile semnificative ale stării de veghe dar și din potențialul general al inconștientului după S. Freud. Starea de somn este a digerării și revigorării energiilor **c.** și apare ca deosebit de importantă. Au existat însă contestații ale puținătății stărilor de **c.** Printre alții R. Fischer (1977) a elaborat o schemă în care a diferențiat șase stări de c., după cum urmează: *Starea de c. curentă, starea de* **c.** *activă*, crescută mai ales în momentele de creativitate dar și în stările de vis din somn (REM) și în stările de anxietate; *starea hiperactivă* ce se manifestă în stările maniacale și schizofrenie în cele de catatonie, în momentele de mari surprize care stopează psihicul și activitatea lui; *starea extatică* de esență mistică, *starea hipoactivă* acroșată mai ales de gîndire și obiectivele ei și; *starea calmă de concentrare intensă* pe un singur obiectiv, care creează meditație (ca cea prezentă în meditația ZEN sau după alți autori în meditația transcendentală). Primele patru stări de **c.** descrise de R. Fischer sînt considerate ca de veghe (cu intensități diferite a angajării psihice, iar ultimele două de detașare, de descreștere a angajării psihice. Autorii ce au comentat și preluat problema au considerat că de fapt e vorba de patru stări de **c.** starea de veghe, starea de somn profund, starea de visare și starea extatică. Tot în 1977 Anne Cassaining a dezvoltat teoria celor patru stări de conțiință. De fapt încă din 1974 Robert Wallace care s-a ocupat de această problemă a efectuat o teză de doctorat privind cele patru stări de conștiință a patra descriind-o ca pe o stare de *iluminare interioară* prezentă în procesele creative din diferite domenii și în cazurile de extaz calm. La Congresul Internațional de Psihologie de la NEW Dehli, India (1974) s-a prezentat o serie de lucrări de electrofiziologie. Mai consistente și extinse au fost studiile lui J.P. Banquet, în această problemă (E.E.G. and Meditation, 1975). În fine B. Wolman a efectuat împreună cu alți colaboratori o lucrare voluminoasă (în 1986) în care a reunit toate cercetările efectuate în această problemă. Starea de extaz a devenit recunoscută ca *a patra stare de conștiință*. Această teorie a fost implicată și în tematica psihoterapiilor. Tehnicile numite de art-terapie, cele de provocare energetică, inclusiv a undelor alfa, dar mai ales tehnica MT (Meditația transcendentală) au în atenție organizarea stărilor de extaz de diferite grade și reconstituirea unei împăcări și a unui echilibru nu numai cu dimensiunile vieții cotidiene ci și cu marele cosmos și implicațiile psihicului în condițiile existențiale supreme. Pentru *a patra stare de conștiință* s-a sondat un număr de electrocefalograme (de persoane ce intră relativ mai facil în a patra stare de conștiință) cît și sondarea mai ales a undelor alfa la nivelul creierului posterior (P_3), cu propagarea spre zonele frontale (F_3) ajungîndu-se la un traseu înalt sincronizat. S-au pus în evidență implicați ale undelor beta ritmice, mai mult de 20 cps cu frecvență constantă (superioară de 40 cps) ca și undele Theta lente în activitatea de fond sincronizate cu undele alfa de mare amplitudine după intrarea în faza de extaz (transcendentală). Există o tendință de sincronizare a frecvențelor descrise mai sus la ambele emisfere în starea de extaz. Desigur aceste probleme se află încă în cercetare dar conferă **c.** o implicație inteligibilă și controlabilă chiar dacă fenomenul celei de a patra stări de **c.** nu este de mare frecvență. Ursula Șchiopu s-a referit pe larg la această problemă în 1933 în *Revista de psihologie* t. 39, nr. 1. (U.Ș.)

CONSTRUCTE PERSONALE (engl. personal construct, fr. construction personnelle, germ. personlichen Konstruckten) ♦ Concept în teoria lui Kelley (1955). Se referă la existența la fiecare om a unor sisteme evaluative operante mentale prin care se anticipă sau se creează prezumții care au funcții de structuri prezumtive, fiind ipoteze de acțiune, comportament și raportare spontană (personală și subiectivă în mare măsură) **C. p.** există la orice om, inclusiv la omul de știință. Ele exprimă, întrețin și anticipă capacitatea creatoare a omului. Se pot manifesta și ca opinii personale și sînt implicate în autodeterminarea dar și în comportamentele de alegere. Au diferite grade de conștientizare, activism, eficiență. Relativ stabile au totuși o evoluție legată de experiența personală. Teoria **c. p.** a cunoscut dispute ce au accentuat fapul că sînt justificatoare de subiectivism epistemic. Tocmai de aceea pot fi considerate criterii ale psihologiei diferențiale caracterologice. Datorită **c. p.** oamenii sînt mult mai complecși decît situația în care se exprimă, au capacități de „reținere" expresivă, „mascare" și „simulare", fapt ce conferă experienței interpersonale o mare complexitate. D. March (1982) a semnalat critic acest fapt. S. Marcus și A. Catina (1980) au pus în evidență latura anticipativă și evaluativă a **c. p.**, rolul lor psihologic. (C.M.)

CONSUM (engl. consuption, fr. consommation, germ. Konsum) ♦ Se exprimă ca volum, cantitate, calitate și varietate a bunurilor incluse în nivelul de trai și în satisfacerea aspirațiilor spre confort material și psihic. **C.** este dependent de caracteristicile vieții economice și ale pieții, dar și ale mediului și standardelor de **c.** ale acestora. Se exprimă pe linie alimentară, vestimentară, locuință, interior al acesteia, dar și pe linie culturală, sportivă etc. ♦ În societățile bogate care se bazează pe o civilizație dezvoltată are loc **c.** în exces (societatea postindustrială după Bell). În acest caz **c.** poate duce la alienare posesivă privind spațiul intim și de viață. În toate timpurile de cultură există **c.** gratuite (se cumpără aparate ce nu se folosesc, obiecte inutile etc.), există risipe ce se motivează prin dorințe și nu prin trebuințe reale. În lumea a treia există două dificultăți de **c.**: lipsesc investițiile pentru **c.** și resursele pentru acestea – și există probleme sociale privind aspirațiile excesive de **c.** ale unor pături sociale, față de altele care sînt profund deprivate – reduse la sub **c.**. În legătură cu **c.** s-au dezvoltat două direcții și domenii în psihologie. Pe de o parte psihologia **c.** pe de alta psihologia comerțului. Ambele domenii sînt implicate în psihologia economică. Justificarea dezvoltării celor două domenii există în faptul că piața este impregnată și de fenomene psihologice, desfacerii de bunuri de **c.**, o evoluție și o schimbare ce se exprimă prin faptul că există vînzători – cumpărători. Comerțul clasic – presupune un vînzător dotat cu aptitudini speciale de relații cu publicul și de prezentare a mărfurilor. Comerțul prin autoservire lasă **c.** relativ singur în fața produselor etalate pentru vînzare. Conduitele de **c.** și ale vînzătorilor au putut fi studiate în aceste condiții complexe. T. Prună și A. Neculau (1975) au identificat portrete robot de „vînzător" și „cumpărător" din dubla perspectivă a personalului comercial și a publicului consumator. Ursula Șchiopu și colaboratorii (1969, 1977) au analizat dezvoltarea la copii preșcolari și școlari, a comportamentelor de cumpărător (pentru trebuințele familiei și pentru „sine" ultimele fiind conduite de **c.**) În interrelațiile **c.** vînzător există o discretă confruntare de niveluri de interrelaționare (politețe, temperamente, intuiție). În cazul magazinelor cu autoservire – T.V. cu circuit intern permite studierea atracției etalării produselor, caracteristicile complexe după vîrstă, sex, temperament, profesie etc. ale **c.** deoarece în acest tip de vînzare decizia consumatorului este determinată de aspectul produsului (vînzătorul mut). Conduitele diferențiate ale consumatorului (de la consumatorul nedecis, la cel sobru, ori la cel supus tentațiilor, de la cel cu listă de cumpărături meticulos și pretențios, elaborată la consumatorul discret aventuros) – și la consumator corect, la cel delicvent (sau la cleptomani) – au prilejuit studii interesante psihologice (J.M. Keynes, 1950), P. Albou (1962), Katona (1962), P.L. Reynauld (1954) etc. În genere psihologia **c.** studiază trebuințele de **c.** și modificările lor, modul de comportare individual și de grup, dorințele, aspirațiile, atitudinile de consumator și de vînzător deci variabile implicate în **c.** de ordin psihocaracterologic, temperamental, de personalitate și psihologice (vîrstă, sex, nivel socio – cultural și socio – profesional, mărimea familiei, obiceiuri, tradiții, trebuințe, dorințe, aspirații, atitudini). Studiind motivația **c.** E. Dichter (1961) a relevat că alături de motive de tip rațional, coexistă și motive de tip afectiv: emoție, prestigiu, sentimente de inferioritate sau superioritate. Între „motivațiile primare" ale **c.** V. Pockard (1962) inserează: sentimentul afirmării de sine, al mulțumirii de sine, prețuirea sau afecțiunea față de o persoană, sentimentul puterii și al originii, manifestarea spiritului creator. **C.** constituie un fin seismograf economic dar și psihologic – a cărui valoare a fost pusă în evidență din ce în ce mai mult. În acest sens orice trăire exprimă un consum psihic foarte mare. (A.N.)

CONTAGIUNE (engl. contagiousness, fr. contagion, germ. Austecheridheit) ♦ Tendință generală mentală naturală și normală – de încorporare de comportamente, atitudini etc. sub influența sugestiei și imitației ce se manifestă în psihologia grupurilor și care se exprimă variat, începînd cu forme de **c.** a rîsului, a căscatului, a entuziasmului și euforiei pînă la reacții de panică etc. **C.** poate fi foarte rapidă (cazurile enumerate) dar și lentă ca în difuzarea modei vestimentare, alimentare și chiar a unor stiluri de artă, literatură, gusturi etc. ♦ **C.** se poate manifesta și ca transmitere de tulburări psihice prezente într-o boală mintală. Cel ce suportă **c.** fiind sănătos din punct de vedere psihic poate manifesta **c.** asemănătoare celui cu tulburări psihice (tenumistice, atitudini paranoide etc.). Adesea cei ce sînt contagiați au ușoare debilități mintale, hiperemotivități, tendințe isterice, insatisfacții afective. ♦ **C.** este foarte activă la copii. La adolescenți devine selectivă și pasională implicată în identificarea în vîrstă și exprimarea independentă. La adult, manifestările celor contagiați sînt mai mult spectaculoase decît profunde. Se exprimă prin criză de agitație, revendicări, investiții delirante, exhaltații mistice; ele au caracter epidemic (**c.** de isterie la Salpetriere în vremea lui Charlot). Acestea sînt forme de psihopatologie a grupului. Delirul în doi este forma cea mai clasică a **c.** cuplurilor. Unul din cuplu atins de o psihoză delirantă influențează pe celălalt. Contagiatul psihic participă la temele și reacțiile bolnavului și ajunge chiar să aibă aceleași halucinații. Separarea cuplului permite în general cîștigarea „contaminatului". Internarea între alte persoane în clinica de specialitate e adesea mai puțin periculoasă căci permite decondiționarea celor rămași în familie. (U.Ș.)

CONVERSIUNE (engl. conversion, fr. conversion, germ. Konversion) ♦ Transformarea unei emoții, a unui efect refulat în manifestare de patologie somatică. Tendința prescrisă neputînd să apară liber în conștiință (fără să trezească angoasă) se exprimă printr-un simptom somatic ce are evoluție cronică. Limbajul corporal înlocuiește limbajul verbal. Se observă astfel paralizii, fără afectarea sistemului nervos, cecitate sau mutism fără leziuni ale organelor de vedere sau fonație. Tulburarea este funcțională și corespunde unui conținut latent inconștient. **C.** considerată ca un mecanism de apărare împotriva angoasei este mecanismul de bază al isteriei. Fiind înainte de toate implicată ca expresie emoțională legată de sistemul de relație, **c.** nu trebuie confundată cu reacțiile neurovegetative (paloare, roșeață a feței sau eritemul de pudoare, ulcerația mucoasei gastrice) provocată de emoție la subiecții nervoși sau anxioși. (E.V.)

COPIL (engl. baby, child, childhood, fr. enfant, enfance, germ. Kind) ♦ Ființă umană în perioada de creștere de după naștere. **C.** mai poate fi definit ca descendentul direct al unei familii. Între copii de aceeași vîrstă există diferențe privind sexul (fete și băieți), temperamentul, inteligența și structura de ansamblu a personalității. Aceste diferențe se datorează acțiunii diferențiate a influențelor mediului socio-economic de cultură și de educație și eredității. **C.** nu poate fi considerat un adult în miniatură. El are o serie de modalități proprii de a stabili relații și a reacționa în diferitele stadii ale copilăriei. ♦ Copilăria începe odată cu nașterea și cuprinde cîteva stadii (vezi tabelul etapelor copilăriei). Fiecare din stadiile copilăriei se caracterizează prin progrese în ceea ce privește constituirea comportamentului electiv (coerent), a comunicării și a utilizării de experiență și informație stocată sau nouă. ♦ **C.** imatur este cel ce se naște fie înainte de termen, fie la termen (9 luni de gestație) dar dezvoltarea sa este deficitară, nestructurată normal. **C.** prematur este **c.** ce se naște înainte de 9 luni dar dezvoltarea sa este corespunzătoare vîrstei de gestație și se completează în condiții de îngrijire devenind normală. Se pare că laptele mamelor **c.** prematuri este de 2 – 3 ori mai bogat în anticorpi și substanțe de protecție gastrointestinală fapt ce creează condiții favorizante de dezvoltare. Mecanismele acestui fenomen nu sînt încă bine cunoscute. În copilărie se asimilează și recreează experiența umană, se constituie spațiul de viață specific tensiunilor sale legate de biografia individualizată, dar și de oportunitățile sociale. În primii 6 ani se cîștigă peste 80% din experiența de viață umană, caracteristicile acestea sînt în primul rînd de nivelul socio-cultural al mediului. Omul are cea mai lungă și bogată copilărie dintre toate viețuitoarele. Copilărie este protejată social și supusă educației și instruirii instituționale. Pentru psihologia **c.** prezintă interes studiile lui Arnold L. Gesell (1880-1961), Ed. Claparede (1873-1940), M. Carmichael, H. Wallon, J. Piaget, R. Zazzo, J. Rouselet, M. Debesse, Vîgostki, Leontiev, Zaporojet, Mencinskaiu etc. iar dintre psihologii români Popescu Teiușanu, I. M. Nestor, Ursula Șchiopu, St. Teodorescu etc. Psihologia **c.** este o subramură a psihologiei vîrstelor și a făcut o adevărată explozie de interes după 1900, fapt ce a făcut pe Helen Kay să considere sec. XX, ca secolul copilului. Studiile privind **c.** au dezvoltat controverse privind delimitarea stadiilor de dezvoltare, caracteristicile și funcțiile lor, criteriile de periodizare. Considerăm ca de prim ordin drept criterii, tipul fundamental de activitate (jocul, învățarea, munca) și tipul de relații dintre **c.** și cei din jurul lor. Psihologia **c.** a creat optica longitudinală în psihologie și a permis efectuarea de observații și studii valoroase privind geneza aptitudinilor intelectuale (J. Piaget), a conștiinței și conștiinței de sine (H. Weller, I.B. Ananiev), dezvoltarea capacităților de învățare (de cunoștințe și de roluri și statute sociale). (U.Ș.)

COPII SUPRADOTAȚI (engl. gifted children, fr. enfants surdoués, petits génies, germ. schöpferisches Talent Kinder) ♦ În genere prin această conotație se diferențiază copiii cu structuri intelectuale și cu aptitudini remarcabile în toate domeniile. Interesul pentru **c.s.** s-a conturat prin anii 1925 datorită studiilor lui L.M. Terman (1925, 1926, 1930, 1947, 1959) pe 2000 de copii selectați ca deosebiți de inteligenți care au fost puși sub observație în decursul anilor și sondați la datele subliniate mai sus. La acestea s-a adăugat demersul complementar al cercetărilor semnate de Chaterine Miles Cox și colab. (1926, 1953) pe reconstituirea biografiei unor mari personalități și stabilirea gradelor de precocitate a capacităților de excepție disponibile (a vîrstelor de incipientă manifestare) Chaterine Miles Cox a stabilit genialități de diferite feluri (din muzică, filozofie, literatură etc.) A existat și o cercetare relativ răspîndită a genialității prin comentarii legate de observații și exemplificări analitice. S. Zisulescu (1971), C. Rădulescu Motru, I.M. Nestor (1948), H. Pieron (1949), Tiberiu Bogdan, T. Nica (1971), L. Rush, mult mai devreme (1928), A. Roșca (1941, 1990) au manifestat interes pentru oamenii foarte talentați și pentru **c.s.** Lucrările privind această categorie de copii au fost ceva mai rare dar în creștere continuă după 1925 pînă în anii 1970 cînd a crescut simțitor numărul lor. Acest fenomen poate fi legat de creșterea interesului față de problemele creativității ca structură psihică neabordabilă suficient dar foarte importantă și din ce în ce mai evidentă în viața socială. De altfel, creșterea foarte mare a profesiunilor cu solicitări de intelectualizare tot mai mare a lărgit social interesul pentru **c.s.** Începuse competiția prin Olimpiadele școlare naționale și chiar internaționale ca și dezvoltarea în S.U.A. și Canada, dar și în alte țări de clase de copii dotați. Chiar și în țări ca România existau la liceele mai de elită clase cu elevi mai buni, realizate printr-o selecție latentă (neoficializată). În ultimele două decenii au mai scăzut (în parte) numărul lucrărilor legate de descrierea caracteristicilor acestor categorii de persoane și copii în schim au crescut numărul lucrărilor privind prospectarea de programe concrete, legate de **c.s.** Probleme căutării **c.s.** au devenit oarecum saturate de ideea prezenței lor în valori statistice ce acoperă o diversitate destul de mare (5%) dacă se are în vedere și sportul. Fenomenul coincide cu constituirea metodelor de stimulare a creativității prin breinstorming și sinectica, dar și prin alte metode în întreprinderi mai ales. În acest context s-au multiplicat tipurile de cercetări și proiecte de stimulare educativă specială a **c.s.** Mai interesant este faptul că acest proces se dezvoltă pe fondul unei dileme de fond privind chiar ideeea de educație a creativității. Există o tendință de considerare ca blocantă față de ideea de nou a experților relativ rejectată de către aceștia datorită rigidității cunoștințelor și ca atare conturarea unei atitudini de rezervă față de intervenții educative cunoscute. În acest context a apărut în 1994 lucrarea *Copii supradotați* de Mihai Jigau. Aceasta cuprinde o incursiune vastă și încărcată de aproximativ 268 de titluri bibliografice prin intermediul cărora autorul scoate în prim plan toate problemele dificile, interogațiile numeroase ce sînt legate de tematica **c.s.**, caracteristicile supradotației, baraje, dificultăți de identificare (testare) a acestora, contradicțiile de opinii în numeroase probleme (printre care și discuțiile privind testele de creativitate). Autorul are în vedere alcătuirea unui proiect de portretizare a acestora, acela de alcătuire a unor recomandări pentru părinți, inclusiv o listă de caracteristici de identificae a **c.s.** preșcolari și o interesantă rezumare a opiniilor diferiților autori în această problemă. Ca atare interesul pentru **c.s.** se reintensifică și constituie o problemă ce a devenit de necesitate, în al doilea moment al ultimului deceniu al sec. XX. (U.Ș.)

COPROLALIE (gr. kopros – excrement, lalia = vorbire) (engl. coprolalia, fr. coprolalie, germ. Koprolalie) ♦ Este numirea unui limbaj impulsiv, impregnat de grosolănie și vulgaritate, obscenități. Este prezentă la unii adolescenți timizi, care vor să-și probeze astfel virilitatea și trebuința de libertate, opoziția față de rigorile obligațiilor de politețe ce le revin prin statutul de adulți în devenire. **C.** se manifestă și în psihoze, în unele manii (mania ticurilor), în schizofrenie etc. (E.V.)

COPROMANIE (gr. kopros = excremente, mania = furoare) (engl. copromania, fr. copromanie, germ. Kopromanie) ♦ Tendință a unor bolnavi mintal de a se preocupa de propriile deșeuri – de a murdări veșminte, pereți etc. Unii bolnavi beau propria urină. **C.** se exprimă ca stare normală la copiii mici. Cînd se manifestă cu tendința de ingerare de deșeuri după 3 ani devine coprofagie exprofilie. Este prezentă la idioți, și în unele forme de manie. (E.V.)

COPROFAGIE (gr. kopros = excrement, phagein – a mînca) (engl. coprophagy, fr. coprophagie, germ. Koprophagie) ♦ Conduită patologică ce se manifestă prin ingerarea propriilor deșeuri (fecale). Este prezentă la dementi, la arierați profunzi. Rene Spitz a înregistrat cazuri de **c.** doar începînd cu sfîrșitul primului an la copii – fapt ce a fost asociat de autor la ideea că e vorba de momentul trecerii de la stadiul oral la cel anal după teoria stadiilor S. Freud la copii deprivați de afecțiunea maternă. (E.V.)

CORELAȚIE (engl. correlation, fr. corrélation, germ. Korrelation) ♦ Tip de legătură între două sau mai multe valori statistice privitoare la caracteristici psihice. **C.** arată că modificarea într-un anumit sens (crescător sau descrescător) a uneia din valori (variabile) este însoțită de modificarea lineară în același sens sau în sens opus a celeilalte. Întrucît aceste valori statistice, (variabile) reunesc mulțimi globale de cazuri particulare se poate presupune că prin **c.** se oglindesc forme de coeziune psihică. Ea poate avea grade de trăinicie diferite, măsurabile prin indici numerici speciali, numiți coeficienți de corelație. După cum variază **c.** în același sens, în sens contrariu sau independent unul de altul coeficienții de **c.** iau valori care se află între +1, -1,0. Corelații perfecte sau absolute au ca valoare coeficientul fie -1 (corelație negativă) fie +1, (corelație pozitivă); corelație înalt semnificativă se consideră între -0,80 și -1; +0,80 și +1; corelație puternic semnificativă se cuprinde între -0,60 și -0.80 +0,60 și +0,80; moderată semnificativă (oscilează între -0,40 și -0,60; +0,40 și 0,60). La acestea se adaugă **c.** simplu semnificativă între -0,20; -0,40 și +0,20 și +0,40 și **c.** slab semnificativă între -0,20 și 0; 0 și +0,40. În funcție de numărul variabilelor corelate, se disting două forme de **c.**: **c.** *simplă* (între două variabile x și y) și **c.** *multiplă* (între trei sau mai multe variabile x_1 „ x_2, x_3...x). Procedeul **c.** permite trecerea de la descrierea unor procese și comportamente izolate la analiza interacțiunilor și covariațiilor lor. Din calculul **c.** nu se poate însă conchide că o funcție psihică este cauza celeilalte, ci doar că modificărilor uneia îi corespund modificări ale celeilalte, ceea ce presupune că sînt strîns legate. Există mai multe modalități de calculare a coeficientului de **c.** Coeficientul de **c.** al lui Spearman (R) care se calculează pe baza scorurilor exprimate în ranguri de merit ($R = 1 - \frac{6\sum(x-y)^2}{N\left(N^2-1\right)}$) unde x – y reprezintă diferența dintre rangurile unuia și aceluiași subiect la cele două probe x și y, iar N numărul subiecților sau perechilor de scoruri la cele două probe administrate; se aplică în cazul în care volumul grupului sau numărul eșantionului este sub 40; **c.** lui Pearson (r) care se calculează fie pe baza deviațiilor simple $\frac{\sum xy}{n}$, $r = \frac{\sum xy}{\sigma x \sigma y}$ unde xy este produsul deviațiilor simple de la medie ale performanțelor individuale în probele corelate sau x și y reprezintă datele originale

$$r = \frac{n\sum xy - \sum x \cdot \sum y}{\sqrt{n\sum x^2 - \left(\sum x^2\right) \cdot (n\sum y^2 - \left(\sum y\right)^2)}}$$

unde y și x reprezintă scorurile originale la cele două probe. Se aplică atunci cînd numărul de subiecți în eșantion e mai mare de 40, **c.** biserial se calculează cînd la prima probă (x) performanțele sînt date în unități de măsură desfășurate (ex. note de la 1 la 10), iar la a doua probă (y) notele sînt grupate în două clase (superior – inferior, sau admis – respins);

$r_{bis} = \frac{m' - m''}{x} \cdot \frac{p\sum}{z}$ în care m' = media aritmetică a performanțelor la proba X pentru subiecții din clasa superioară la proba y; m" = media aritmetică a performanțelor la proba x pentru subiecții din clasa inferioară la proba y; $p\sum =$ valoarea ce se ia dintr-un tabel statistic special în concordanță cu p sau proporția subiecților din clasa superioară și respectiv a celor din clasa inferioară; *Gx* = abaterea etalon pentru întreaga distribuție la proba x; d) **c.** triserial (r tris) care se calculează în situații similare cu **c.** bis cu deosebirea că performanțele la proba a doua (y) se dau grupate în trei clase: superior, mediu, slab;

$r_{tris} = \frac{m' - m''}{\sigma x} \cdot \frac{1}{\frac{z'}{p'} + \frac{z''}{p''}}$ unde m' = media aritmetică a performanțelor la proba X pentru subiecții incluși la clasa superioară la proba y; m" = media aritmetică a performanțelor la proba X pentru subiecții incluși în clasa slab la proba y; $\frac{m'}{p'} =$ valoarea distribuției normale reduse corespunzătoare proporției p" a subiecților din clasa superioară: $\frac{z''}{p''} =$ valoarea distribuției normale reduse corespunzătoare proporției (p") a subiecților din clasa slab; (ambele valori se iau din tabele speciale x = abaterea standard pe întreaga distribuție la proba X. (M.G.)

COSMOVICI, Andrei (n. 1927), psiholog român dr., dir. adj. al Centrului de Științe Sociale Iași (1971-1975) și membru corespondent al Academiei de Științe Sociale și Politice (1970), prof. univ. la Catedra de Psihologie, Pedagogie, Sociologie și Etică a Univ. „Al. I. Cuza" Iași, șef de catedră. Din 1992 a fost numit consilier la Ministerul Învățămîntului. Cercetări și contribuții: ponderea factorului „g" în activități cognitive; reevaluarea testelor la noi în țară (1965) și stabilirea valorii și limitelor metodelor de psihodiagnostic; descrierea personalității bazată pe structura ocupațiilor; importanța datelor biografice pentru caracterizarea unor structuri ale persoanei; structura motivației persoanei reflectată în ocupațiile din timpul liber. A publicat peste 50 de studii și articole. A reetalonat testul W.I.S.C. (11-14 ani) și a elaborat două teste proiective: *Testul Sp* (probă pentru diagnoza sociabilității) și Proba *P. I. Q.* (probă pentru ierarhia ocupațiilor). **Op. pr.**: *Deosebiri individuale în procesul de gîndire* (1965) teză de doctorat; *Importanța inteligenței generale* (1967); *Metode pentru cunoașterea personalității* (1972); *Psihologie diferențială teoretică* (1972, curs multipl.); *Adolescentul și timpul său liber* (1985). (P.M.)

COTOR, Cornel (n. 1935), dr. în psihologie. A fost șef al laboratorului de psihologie la Centrul de organizare Cibernetică în Construcții (1971). A lucrat la Institutul de Management și Informatică, iar în prezent este director la Centrul de perfecționare al Asociației Profesionale și Patronale de Gospodărie Comunală și Locativă din România. A studiat: selecția, formarea și perfecționarea informaticienilor și a diverselor categorii de lucrători din construcții, inclusiv a cadrelor de conducere. A întocmit o bibliotecă de programare pentru prelucrarea statistică (corelații, regresii, analiză factorială etc.) pe calculator a rezultatelor testelor și cercetărilor psihologice. **Op. pr.**: *Probleme de psihologia muncii* (1973); *Funcțiunea de personal* (1973); *Monografii profesionale pentru profesiile din domeniul informaticii* (1975); *Metode și procedee de formare și perfecționare a cadrelor de conducere* (1975) (P.M.)

COUSINET, Roger (1881-1973), pedagog francez reprezentant al școlii active, profesor de pedagogie la Sorbona. A fondat revista *L'école nouvelle française* (1954) și revista *Éducation et Développement* (1964). **Op. pr.**: *éducation nouvelle* (1950); *La vie sociale des enfants* (1948); *Pédagogie de l'apprentissage* (1959). (E.V.)

CREATIVITATE (engl. creativity, fr. créativité, germ. Kreativität) ♦ Dispoziție spontană de a crea și inventa care există potențial în fiecare persoană, la toate vîrstele. Irwin Taylor a analizat peste 100 de definiții ale creativității. Problemele creativității au fost puse frontal în 1950 de către J.P. Guilford în calitate de președinte al Asociației Psihologilor Americani. După această dată **c.** a intrat în programul de cercetare al mai tuturor universităților din S.U.A. inclusiv în diferite țări ale Europei. Deși prezentă activ în conduite (inclusiv ludice) **c.** se exprimă și se dezvoltă în strînsă dependență de mediul socio-cultural. Ea necesită, pentru a se realiza, condiții favorabile de exprimare. Simțul critic, teama de ridicul, de a nu fi înțeles și conformismul de grup sînt barierele cele mai frecvente ale **c.** Există cinci niveluri ale **c.** (Taylor). Primul nivel, al *creației expresive* constituie forma fundamentală; urmează *creația productivă* în care are loc un control al jocului liber și se îmbunătățește tehnica de exprimare a creației. Nivelul trei este cel al *creației inventive* – care se valorifică prin invenții și descoperiri și pune în evidență o mare flexibilitate în perceperea de relații noi și neobișnuite. *Creația novatoare* constituie al patrulea nivel. Acesta se întîlneșste mai rar și constă dintr-un aport semnificativ și fundamental. În fine, nivelul creator cel mai înalt este al *creației emergente* – care se caracterizează prin formularea, la nivelul cel mai profund și abstract a unui principiu sau a unei ipoteze noi (I. Taylor). În mod oarecum empiric Wallas (1926) a considerat că în procesul creației se trece prin patru etape: *prepararea*, *incubația*, *iluminarea* și *verificarea*. Prepararea este contestată de unii autori (M. Stein, 1973). Alții consideră că întreaga istorie culturală a unei persoane reprezintă un fel de preparare (R. Lynton). A. Crosby surprinde interogația ca stare în timpul preparației. Berlyne consideră că preparația se conturează ca un fel de incompletitudine ce generează un conflict conceptual: neliniște, incertitudine. Alți autori se referă la subetape ale preparației (J. Dewey 1910, J. Rossman, L. Haefel 1962, A. Crosby, 1972). *Incubația* se efectuează mai ales în zonele inconștientului (Wallas, Jung). *Iluminarea* este înrudită cu intuiția. *Verificarea* nu a fost detașată ca stare în toate cazurile de **c.** Se consideră ca instrumentare operaționale ale **c.** *fluiditatea, flexibilitatea, originalitatea, independența, productivitatea, sensibilitatea, receptivitatea, mobilitatea* (J.W. Getzels și P.W. Jackson, 1962). ◆ Au efectuat studii extinse asupra creativității Catherina Patrick (1935, 1937), W.E. Winoke (1952) Eindovan (1954), I.P. Guilford (1959), C.W. Taylor (1963), E.P. Torrance (1962). Acesta din urmă a trecut în revistă în 1962 studiile privind creativitatea și a enumerat 84 caracteristici de personalitate implicate în cazul de creație. În psihologia românească problema creativității a cunoscut o abordare singulară prin 1938-1939 cînd St. Odobleja în *Psihologia consonantistă* a numit-o arta de a crea, euristica, concretizîndu-se prin 10 clase de procese elementare: *interogare, analiză, sintetizare și clasificare, definire, divizare, verificare, obiectivare, retorică, critică, elaborare verbală.* Termenului i s-a dat o mare elasticitate fiind schimbat cu cel de tehnică a gîndirii, știință a creației, mijloace de creație a forței inteligenței. Viziunea sistematică identificată ulterior ca o cibernetică generalizată i-a permis savantului român să anticipeze toate tehnicile creative dezbătute în literatura de specialitate după 1950. Tot printre precursori pot fi evocați F. Greuber ca și Ștefănescu-Goangă. De asemenea, Rădulescu-Motru, M. Ralea, V. Pavelescu s-au preocupat de problemele creativității în perioada dintre cele două războaie mondiale. După al doilea război mondial pot fi enumerați pentru un prim val studiile lui Zisulescu și apoi M. Bejat, Ursula Șchiopu în colaborare cu M. Gîrboveanu (studiul desenului la copii). Al. Roșca a stimulat un nucleu de cercetări la Cluj-Napoca (V. Mare, B. Zörgö, I. Radu) și unul la București la Institutul de Psihologie (M. Bejat, A. Perju Liiceanu) cu privire la creativitate. Complementar, analizînd mai mult optica creativității în structura personalității, au lucrat mai mult psihologii de la București în frunte cu P. Popescu Neveanu în colaborare cu echipa de la Institutul de științe pedagogice și psihologice: M. Bejat, Mihaela Roco, echipa Gr. Nicola, A Onofrei, M. Gîrboveanu și echipa S. Marcu, G. Neacșu, P. Popescu-Neveanu a efectuat un model teoretic original asupra **c.** concepute în termenii unor structuri vectorial – operaționale. La Iași A. Stoica și M. Caluschi au abordat mai ales dezvoltarea creativității la copii; apoi pe adulți studiile lui C. Tatu (1974) la Brașov ale lui Anca Munteanu la Timișoara, V. Oprescu la Craiova. Volumul Incursiuni în creatologie (1994) elaborat de Anca Munteanu a lărgit pe de o parte conotația domeniului (creatologia referindu-se la **c.** în știință, artă și tehnică), iar pe de altă parte a insistat pe o foarte largă abordare a problemei. Prezintă interes și studiile lui Dan Mihăilescu privind **c.** Unele aspecte ale creativității la subiecții cu tulburări psihice a abordat C. Enăchescu. ◆ Problemele evoluției ontogenetice ale creativității, studiate printre alții de Torrance au evidențiat o prezență a acesteia pînă la 9 ani fapt ce se datorează limitării cenzurilor interne și unei mari spontaneități a copiilor. Ursula Șchiopu și M. Gîrboveanu au găsit o scădere la 6-7 ani a creativității, scădere pe care au atribuit-o severității imprimate de viața școlară. Torrance consideră perioada 9-12 ani de stagnare, de la 12-17 ani creștere, apoi iar scădere a **c.** A. Stoica și M. Caluschi au surprins o evoluție asimetrică a fluidității, flexibilității și originalității între 11-15 ani; fluiditatea crește mai ales după 13 ani, flexibilitatea și originalitatea sînt la 13 ani în stagnare apoi după 13 ani în ușoară creștere. **C.** artistică constituie suportul pentru întreținerea ideii de raport între **c.** și aptitudini. În aceeași ipostază se află **c.** științifică și problema aptitudinilor. Se tinde să se considere că există o formă de **c.** nespecifică – evidentă la persoanele cu numeroase și variate abilități, cu gîndire divergentă (în sensul acordat de Guilford acestui termen) dar și persoane la care **c.** este centrată pe anumite direcții și este alimentată de aptitudini puternic corelate, centrate pe direcția respectivă. **C.** artistică și științifică se exprimă în cazuri ceva mai rare – și presupune foarte multă activitate, stăpînire a tehnicilor, de creație – inspirație, mesaj – tematică etc. **C.** artistică se manifestă de timpuriu în muzică, desen, literatură – ceva mai tîrziu în tehnică și în ceea ce privește **c.** științifică. Și una și alta au în societatea modernă tendințe de precocizare și de longevizare – datorită alimentației culturale, artistice și științifice a vieții sociale prin RST (**C.** științifică și tehnică este stimulată de colectivitate). ♦ Există o serie de probleme nerezolvate privind creativitatea, printre care mai ales diferențierea ei de gîndire, natura ei vădit ludică (în esență) psihogeneza ei, relația creativitate aptitudine și imaginație. Mai la ordinea zilei este cerința de diferențiere a creativității de gîndire. Guilford a conceput în modelul intelectului două forme de gîndire, gîndirea convergentă – a silogismului și raționalității lineare și gîndirea divergentă pe care a atribuit-o creativității. Există și alte poziții asemănătoare. De Bono vorbește de gîndire laterală ca specifică creativității iar A. Rothemberg de gîndirea ianusiană. Acesta din urmă a studiat creativitatea prin intervievări de persoane celebre ca Einstein, Picaso, Watson, J.P. Sartre, cîțiva laureați ai premiului Nobel și Politzer. Există și alte probleme implicate în creativitate. Peretzdavie și psihiatrul Krepke (1978) au descris experimente interesante cu studenți puși, în cadrul unui experiment asociativ, să scrie tot ce le trecea prin cap din 5 în 5 minute – timp de 10 ore. A apărut o creștere a fluidității și flexibilității în asociații tot la 90 minute – ceea ce pune în evidență un psihoritm energic al creativității – idee dezvoltată și de Ursula Șchiopu (1979). Actul de creație se produce sub forma unei tensiuni, interioare generative exclusiviste, ca trăire profundă a datelor unei situații ori probleme, ce trebuie subiectiv rezolvate și care angajează toate forțele psihicului. După acest moment tensiunea creatoare se structurează și are loc o trăire exaltată, un act de eliberare ce lasă foarte obosită persoana ce a creat. (U.Ș.)

CREATIVITATE (Tehnici de ~) ♦ Au fost mult mai influențate de modelul lui Guilford. Bateria sa implică drept criterii: fluiditatea, flexibilitatea, originalitatea și elaborarea cu variantele lor. Itemii se grupează în aceste teste în secvențe ce solicită de la subiecți fluență verbală (cuvinte ce se supun aceluiași prefix sau sufix, aceluiași grup de litere în interior sau scriere a cît mai multe cuvinte care încep cu aceeași literă), fluența ideativă sau ideațională (ce solicită numirea de obiecte din aceeași clasă, ca de pildă obiecte ce 'nu ard sau denumiri de cît mai multe folosiri posibile ale unui obiect sau materii, sau stabilirea a cît mai multor atribute posibile legate de ele), fluența asociativă (se solicită prin cerința de a asocia cît mai multe cuvinte la unul dat sau prin cerința de a acorda cît mai multe adjective la situații date), fluența expresională (prezentă în situațiile în care se cere subiectului să alcătuiască cît mai multe propoziții din litere date (M.A.T.S.) la începutul cuvintelor unei propoziții în funcție de conștientizarea sarcinii de test). Se solicită alcătuirea de cît mai multe propoziții care să cuprindă la începutul fiecărui cuvînt litere date în model. Flexibilitatea se solicită prin figuri ascunse sau prin construcții de cît mai multe figuri diferite din figuri simple geometrice (care le maschează). Originalitatea se sondează prin asociații libere – cît mai multe și diverse din care se elimină asociațiile comune, ori intime prin solicitarea de consecințe. Guilford consideră că există o relație între creativitate și inteligență. Printre testele de diagnosticare a creativității se pot enumera și testele lui Torrance, ale lui Selier, J.L. Monnier, bateria

FACT, Watllach și Kogen, testul AC – testul de creativitate Owens și Purdue Creative Test, testul MC. Acesta din urmă are 50 de itemi (este chestionar). Primii 25 itemi sînt de bază. Următorii 25 sînt simetrici cu primii (Răspunsurile se citează în sistemul scării Likert). Criteriile din chestionar sînt: Implicarea eului, independență, siguranță și încredere în forțele proprii (itemii 1-26, 4-29, 12-36, 19-44, 21-46). Calități voluntare și simț valoric (6-31, 11-36, 14-39) factori de interes cognitiv (10-35, 15-40, 22-47, 25-50), factori vocaționali și profesionalism (3-28, 8-23, 23-48), motive și atitudini direct creative privind prețuirea noului, tendință spre originalitate, problematizare, atitudinea nerutinară, angajarea increativă, asumarea riscului (2-27, 5-30, 7-32, 9-34, 16-41, 18-43, 28-45, 24-49). Se calculează media grupului și apoi clase pentru a se stabili QCr (Coeficientul de creativitate). Acest chestionar evidențiază înalt creativii printre tineri. La tinerii din România sînt ceva mai evidente activismul voluntar și implicațiile profesionale. S-au dezvoltat în mod evident tehnici de stimulare a creativității precum sinectica (Gordon), brainstormingul (Osborn) și altele, ca și grupe de antrenament de specialiști (Roco) sau școlari (A. Onofrei, și M. Gîrboveanu). Eforturile legate de analiza creativității au fost întîi intropestiviste și observative. Introspectiviste prin analiza autiografiilor și a memoriilor marilor creatori, observative prin reconstituirea biografiei lor sau de analiză standardizată atît ale primelor, cît și a celor din a doua categorie. La aceasta se adaugă studiile de laborator pe linia constituită de Fechner. În acest sens au lucrat prin Gudmund Smith, Swen Sandström (Testele P.G. și M.C.T.) împreună cu Jurgen Carlsson. În principiu au fost dați stimuli ce se identifică la tahistoscop în prezentări foarte rapide, solicitîndu-se relatarea a ce se vede și se imaginează (din imaginile simple și duble prezentate). Date fiind cele pînă aici prezentate ca inventariere a celor mai importante aspecte implicate în actele de creație este evident că astfel de experimente relevă doar incitația de a percepe, și eventual, faptul că persoana supusă experimentării intră (ușor) în starea de creație. Se aduc obiecții mai tuturor metodelor de cercetare a creativității: metodele biografice și autobiografice că nu se pot debarasa de patternuri de romantizare; chestionarelor că nu pot cuprinde criterii semnificative satisfăcătoare, dată fiind și definirea difuză a creativității; testelor că implică itemi discutabili cu sondare situațională a creativității, care de fapt este un proces de durată, cu o desfășurare în etape sub imperiul inspirației care și ea ridică interogații cu privire la ce este? Totuși, testele constituie un instrumentar demn de luat în considerare. Desigur, în produsul artistic se conturează „obsesia” unei teme (Dan Mihăilescu s-a referit la acest fapt într-o lucrare apărută în 1989), iar obsesia are praguri absolute și diferențiale foarte variate. Ea, obsesia, poate genera dialogurile de Alteritate ce pot duce la finisarea produsului artistic. Bineînțeles trebuie acceptată ideea existenței unei obsesii de normalitate (așa cum a sugerat Dan Mihăilescu, apropiind ideea obsesiei de aceea a dominantei lui Uhtomski, precum și în interpretările lui V. Pavelcu). Reținînd ce ar fi mai semnificativ în această discuție se conturează ideea că instrumentarul de diagnosticare trebuie să creeze o tensiune discretă care să pună în acțiune dialogurile de Alteritate, „procesul” de creație. Nu se poate nega faptul că un item dintr-un chestionar sau din interpretarea unei imagini relativ nestructurate ar crea un moment de angajare în dialogurile investigative interne, dar ar fi prea puțin. De aceea am intabletat testele de creativitate mai folosite cu o prezentare a materialelor pe care le folosesc și caracteristicile de creativitate pe care le cuprind ca strategii investigative (în tabelele 1, 2, 3, 4 se află enumerarea lor succintă). Caracteristicile specifice de criteriu au fost condensate în tablelul 5 în care s-au prezentat saturațiile testelor de creativitare în fluență, flexibilitate, productivitate, originalitate etc. (vezi semnele corespunzătoare din tabelul 5). ŢCUV0 = Noi am folosit testele și secvențele din testele de creativitate mai cunoscute ce se află în tabele la numerele 3, 5, 9, 11, 12, 15, 17. Din cele 23 de teste și baterii de teste prezentate în tabelele 1, 2, 3, 4 ni s-au impus o serie de probleme și aspecte. a) Testele pentru copii neșcolarizați sînt în tabel, în număr de 4. Unul dintre teste cuprinde secvențe și pentru școlarii mici. Pentru școlarii, puberi și adolescenți au fost inserate în tabel 6 baterii din cele 5 au secvențe și pentru adolescenți. În continuare se prezintă 10 serii de teste de creativitate ce se folosesc pentru adolescenți; unele au secvențe pentru puberi dar și pentru studenți și chiar pentru adulți. În cele 11 teste pentru adulți sînt de asemenea secvențe pentru tineri și studenți. Ca atare domină testele pentru vîrstele de la puberi la adulți, vîrste în care creativitatea este încărcată de instrumentare de exprimare și de stocuri de informații mai complexe la care se adaugă sisteme stilistice particularizate relativ. b) În ceea ce privește materialele folosite, ele sînt nonverbale, verbale și mixte (combinate). Pentru preșcolari (vîrstele mici) domină materialele de construcții, de incastrații, jucăriile pentru a incita organizarea de jocuri cu rol și subiect, și solicitări de povestiri imaginare. Pentru vîrstele mai mari, testele verbale și nonverbale, dar și testele combinate se diversifică și devin mai complexe. În testele verbale se solicită textualizări complexe ca, finaluri de povestiri cărora li se conturează sau sugerează prin titluri începutul. Se cer fie finaluri de povestiri sau de fabule, fie compuneri pornindu-se de la obiecte banale ca stimuli, fie finaluri singularizate ce solicită nu numai stimularea originalității, flexibilității și fluidității, ci și evaluări sociale, morale, capacități de a folosi metafore și figuri de stil, originale și ele. În solicitarea de a da mai multe finaluri la aceeași stimulație exprimată prin itemii testelor se diagnostichează mai ales flexibilitatea, productivitatea și oiginalitatea. Acestea sînt solicitate și prin itemii ce se referă la elaborarea de cît mai multe cuvinte din sufixe date, cît mai multe sinonime la cuvinte stimuli, cît mai multe figuri de stil, asocieri de cuvinte sau grupuri de cuvinte, cît mai multe combinări de propoziții, ori de construcții de probleme pe scheme date. Foarte sensibile pentru testarea originalității sînt probele de enumerări de consecințe posibile a situațiilor obișnuite sau bizare date. Flexibilitatea, ingeniozitatea, nivelul inventiv se sondează eficient, de asemenea, prin astfel de itemi. În mod latent în categoriile de itemi enumerați se află incitarea curiozității investigative flexibile și fluide. Prin probele nonverbale ce solicită completări și construiri de figuri (cercuri, pătrate, dreptunghiuri și chiar triunghiuri) și prin desene diferite puțin structurate (ca și prin itemii ce constau din cîteva linii) care se cer integrate în desene cît mai complete etc. se testează alături de originalitate și productivitate și dominante tematice. Acestea se interpretează în general proiectiv. Prin toate acestea se solicită eficieent capacitatea de metamorfozare și de producere de metafore. Itemii nonverbali (ca petele de cerneală ce se dau ca punct de plecare pentru construirea de povestiri sau cel puțin de relatări de figuri percepute din segmentele petelor) selectează sensibil persoanele creative față de cele noncreative și pun în evidență la cele creative motive implicate în structurile inconștientului. Schițele ambigui la care se cer cît mai numeroase titluri originale și interesante stimulează, de asemenea, ceația de metafore interesante la subiecții creativi. Majoritatea testelor cuprind elemente combinate verbale și nonverbale de o mare varietate. În tabelul 5 se află indexate 23 caracteristici de creativitate generală incluse în 5 baterii din cele trecute în primele 4 tabele (s-au elaborat inițiale destinate decodificării caracteristicilor respective). c) Testele și bateriile de teste de creativitate se referă mai ales la solictarea potențialului creativ și la caracteristicile acestuia la persoanele creative. Fiecare

Cele mai cunoscute și utilizate teste de creativitate

Autori	Testul ca atare, material și manipularea cerută	Destinația ca vîrstă	Observ.
Andrews	jucării, jocuri de construcții (exprimări verbale)	2-6 ani	
Georges și Maria Mavroidis	jocuri de construcții, jocuri cu subiect-rol și povestiri	preșcolari	
M.C. Hurtig și colab.	jocuri diferite de construcții Dificultăți crescînde	preșcolari	
Testul Grippen	7 grupaje de itemi ce solicită jucării și jocuri cu povestiri imaginate	preșcolari școlari	
J.M. Mc Pihrson (Emil Verza)	povestiri după imagini gradate în complexitate. Eventual finaluri diferite (solicitate)	puberi adolescenți	
Testul Flanagan	tipuri de probleme. Se cere alcătuirea de rezolvări inedite	puberi și adolescenți	
Testul Vernon	4 tablouri-imagini. Se cere pentru fiecare alcătuiri de povestiri. La școlarii mici una la cei mari 2-3	puberi și adolescenți	
Divergent Thinking Test Guilford și colab. 1954 se folosesc și părți separate	– elaborări de cuvinte cu sufixe date (cît mai multe) – semnalări de utilizări neobișnuite la obiecte obișnuite –enumerări de consecințe posibile la situații obișnuite și bizare – elaborări de: sinonime, figuri de stil – combinări de propoziții – solicitări de titluri de imagini date	puberi adolescenți studenți adulți	este test de gîndire divergentă, cu timp ce e dat
Bateria W.J. Getzel și W. Jackson se folosesc și secvențe separate	– se cer definiții la cuvinte stimuli – semnalări de utilizări neobișnuite la obiecte obișnuite – perceperea unor forme simple încorporate în unele complexe – solicitarea de finaluri la fabule (finaluri umoristice, moralizatoare și triste) – elaborare de probleme	adolescenți studenți adulți	Influențat de Guilford și Cattell

Autori	Testul ca atare, material și manipularea cerută	Destinația ca vîrstă	Observații
Associate test Mednick și Mednick	– se dau cuvinte de complexitate diferită și se solicită diferite feluri de asociații verbale – are și dimensiuni proiective	puberi adolescenți studenți adulți	1964
Torrance și colab. Bateria Minnessota	*Teste noverbale – răspunsuri nonverbale* – completări și construiri de figuri – completări de cercuri și pătrate (date egale ca start de făcut desene din linii (drepte și curbe plus buline de diferite mărimi și culori) *Itemi nonverbali – solicitări de răspunsuri verbale* – cît mai multe întrebări cu privire la obiecte imagini-evocări de cauze și consecințe posibile legate de conținutul lor – modificări de jucării spre a le face atractive – evocări de utilizări neobișnuite la obiecte obișnuite *Itemi verbali – răspunsuri verbale* – consecințe pentru situații imposibile (varianta A și B) – enumerări de activități cît mai obișnuite de autoservire – povestiri imaginate (formele A și B) – imagini-formulări de titluri cît mai multe și interesante check-list	puberi adolescenți studenți adulți	Se folosesc părți separate; este o baterie foarte folosită; influențe ale lui Guilford
Testul Wallach și N. Kagan	*Probe (itemi) verbale* – enumerarea de cît mai multe obiecte rotunde, care nu fac zgomot, pătrate, care se mișcă pe roți – similitudini între perechi de cuvinte date tipuri de similitudini ce se dau *itemi nonverbali – răspunsuri verbale* – interpretări de figuri (9) – interpretări de tot felul de linii (9)	puberi adolescenți studenți adulți	Este mai pregnant de creativitate; se folosește individual, cu timp liber și într-o atmosferă ludică, destinsă
Testul F.R. Hendrichson	*Itemi verbali* – se solicită compoziții cu titluri sugerate *Itemi nonverbali* – se solicită desene diferite	adolescenți studenți adulți	Conține elemente proiective în dominanța tematică și în finaluri

Autori	Testul ca atare, manipularea cerută	Destinația	Observații
Testul Kirpatrick	– pete de cerneală – se solicită relatări perceptice și povestiri compuse, sugerate de planșe, are elemente proeictive	tineret studenți adulți	cotație de originalitate bun
Testul Barron	– 10 planșe cu pete de cerneală necolorate – se solicită cite un răspuns de planșe (are elemente poiective)	tineret adulți	
Barron de creativitate (1963)	– se dau cuvinte diferite; se solicită alcătuiri de povestiri. Interesează tematica, finalurile și numărul scenariilor	tineret adulți	creație literară
T. Creativitate Barron și Welsch	– se dau figuri perechi oarecum asemănătoare; se solicită preferințe. Figurile sînt cotate de experți ca inspirate sau banale. Preferințele subiecților se decodifică proiectiv	tineri adulți	testează gustul artistic
Testul Selier	*Itemi nonverbali, răspunsuri nonverbale* – se dau figuri, cercuri, dreptunghiuri de completat și de transformat în imagini independente sau integrate prin linii, cercuri *Itemi nonverbali – răspunsuri verbale* – se dau imagini schițate ambiguu, se solicită cît mai multe răspunsuri titluri originale și interesante *Itemi verbali – răspunsuri verbale* – se dau trei cuvinte și se solicită cît mai multe asociații verbale la fiecare	tineret adulți	con'ine elemente proiective
T. Ilona Barkoszi și co-lab.	*Probe nonverbale – răspunsuri nonverbale și verbale* – se dau labirinte (tip Porteus) de dificultăți crescînde cu grade de dificultate și complexitate implicate în încrucișările de trasee și cu capcane de trasee prelungite în continuare *Itemi verbali – solicitări noverbale* – se solicită producerea de figuri cît mai numeroase și originale	tineret adulți	

Autori (II)	Testul ca atare, material; Manipularea cerută	Destinația ca vîrstă	Observații
Testul proiectelor D.P.T.	*Test verbal – solicitări nonverbale* Se solicită proiecte școlare (pedagogice) din domeniul sanitar, din cel urbanistic etc.	pentru: studenți și adulți	
Testul Yammamoto	*Itemi verbali răspunsuri verbale* – se solicită povestiri despre oameni și animale neobișnuite – se dau episoade contorsionate din istoria omenirii și se solicită consecințele ce le-ar fi produs	studenți adulți	e test dominant de creativitate literară
Testul Fodor	*Itemi nonverbali răspunsuri nonverbale* – se dau labirinte cu dificultăți crescînde la încrucișările de trasee – se solicită porducerea de figuri *Itemi verbali – răspunsuri verbale* se solicită decodificări de metafore și producerea de metafore complementare	adolescenți studenți adulți	tetsul are și dimensiuni de creativitate literară
m. Gîrboveanu A. Onofrei Probă generativ metaforică	– 12 termeni. S-a solicitat să se elaboreze la fiecare cît mai multe comparații; cît mai multe metafore – elaborarea de compuneri cu titluri banale (creion, stele) – elaborarea de cît mai multe întrebări – probleme cu privire la „piatră", „foc", „aer", „ stele", „frunze", „ocean"	elevi studenți adulți	testul are dimensiuni ceative literare
	– cît mai multe probleme ce-i preocupă descoperiri, invenții		
testul Nicolae și Iolanda Mitrofan	*Itemi verbali răspunsuri verbale* – se solicită definiții corecte și figurate – se solicită evaluări de exprimări poetice, prezentări de metafore – se solicită valorizări de exprimări literare, reconstituiri de texte ce conțin cuvinte amalgamate	tineret studenți adulți	conține dimensiuni creative literare

Caracteristici ale creativității în 5 baterii de teste

Autori	Testul	Secvențele testelor analizate													
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
J.P. Guilford și co-lab.	divergent Thinking test 1954	fu, i fx1 O	fu, i fxi O	fu, i O	fu, i As	fu, i As	fx As	fu O	O fu fx	S O					
P.E. Torrance și colab.	baterie de creativitate Minnessota	O E	O E I	fu fx O, E	O, E fu, fx I?	fu fx O, C	fu fx Ga, Ef	fu fx O, Ni	fu fx O	O fu fx	fu S fx O Em Es	fu fx O As	O E P	O, Cs E P, As	fx fu O P
A. M. Wallace și N. Kagan	bateria Wallace-Kagan	O fu fx, As	O fx fu	fx fu O	O fx fu	O fu fx Ef									
J.M. Getzels și P.W. Jackson	bateria Getzel-Jackson	fu fx O As, A	fu fx As O	A Ni Ef Ga	O fu S Ga	fu fx I E									
M. Gîrboveanu A. Onofrei	teste de creativitate	fu, M fx p. As	As O I P	I? fu fx O P											

O = originalitate
P = productivitate
E = elaborare
S = sensibilitate
C = curiozitate
I = ingeniozitate

Ef = eficiență
A = asociativitate
fx = felxibilitate
fu = fluiditate
fu i = fluiditate ideativă
fu e = fluiditate expansivă

fx i = flexibilitate ideativă
As = sensibilitate asociativă
Ni = nivel inventiv
Ga = gust artistic
Em = evaluări morale
Es = evaluări sociale

Cs = capacitate de sinteză
Ca = capacitate analitică
Ap = aptitudini speciale
M = capacități de metaforizare
I ? = interogații multiple

item (mai ales cei enumerați mai sus) solicită o exprimare spontană (de suprafață) a creativității generale. Dar sub incidența cerințelor de a se da cît mai multe răspunsuri originale, neobișnuite etc. are loc o mobilizare a creativității potențiale. Aceasta poate fi recunoscută ca atare prin numărul mai mare și prin diversitatea crescută a răspunsurilor la persoanele creative, ca și prin diferențele de originalitate, flexibilitate, fluiditate a răspunsurilor date de către acestea. d) Există în bateriile de teste de creativitate mai mulți itemi de același tip (20 pătrate, 20 cercuri etc.) care conțin aceeași solicitare și deci același criteriu pus sub lupa psihodiagnozei. Această condiție de insistență devine de incitare prelungită a creativității potențiale, fapt ce dezvoltă și rafinează răspunsurile persoanelor creative și provoacă la acestea *starea de incubație* angajînd creșterea tensiunii dialogului intern de Alteritate stimulat de cerințele de variere a răspunsurilor fapt ce duce în continuare (tot la persoanele creative) la microerupții și revărsări ale creativității potențiale și la intensificarea incubației, adică a anagajării intense a rezervelor de cunoștințe, asociații între acestea, a formelor de biasociații (la care s-a referit Koestler). La un moment dat are loc *inspirația* (foarte devreme la subiecții cu potențial creativ mare) considerată în genere ca a treia etapă a pocesului de creație (Wallas, v. și Erika Landau). În această etapă acționează creativitatea virtuală. Aceasta se manifestă prin scoruri de productivitate, dar mai ales de originalitate, dominate fie de fluiditate ideatică (mai ales metaforică), fie de flexibilitate, fapt ce permite identificarea de tipologii ce se diferențială atât prin facilitarea subiecților în cauză de a trece la momentul de inspirație care este momentul intrării în priză a creativității virtuale (din zăcămintele creativității potențiale), cît și prin specificul creativității virtualizate. În orice caz în momentele de acest fel dialogurile interne devin deosebit de active. Toate acestea justifică interesul pentru testele de creativitate. Nu trebuie însă uitat faptul că psihodiagnoza creativității depășește depistarea ei e durată, creînd doar o microsolicitare ce implică psihologul în penetrații de porfunzime în structurile creativității și în strategiile de a le folosi în succeiuni diversificate eficiente. Probabil încă în acest deceniu, dacă va deveni netensionat, se vor construi noi teste de creativitate, mai sensibile în depistarea simptomatică a creativității potențiale și a expresivității celei virtuale, fapt de mare importanță pentru protejarea socială a creativității și a stimulării ei ca pe o forță importantă a progresului umanității. (U.Ș.)

CREIERUL (engl. brain, fr. cerveau, germ. Gehirn) ♦ Creierul uman răspunde de activitatea nervoasă superioară ca bază și suport al activității psihice. Este format din două emisfere ce prelucrează impresiile senzoriale și organizează reacțiile inteligenței și activităților, inclusiv ale celor voluntare. ♦ Ca aspect general **c.** este format dintr-o masă moale cenușie compusă dintr-un mare număr de neuroni (Din 20 miliarde neuroni 14 miliarde se află în creier). Partea exterioară a celor două emisfere ale **c.** este brăzdată de circomvoluțiuni și fisuri care îi măresc suprafața și care delimitează cîteva perechi de lobi; *lobii frontali* de care se asociază activitatea de abstractizare, raționalizare și criticism; *lobii occipitali* care se află la extremitatea posterioară și sînt asociați de funcțiile vizuale; *lobii temporali* (separați de cei frontali prin scizura lui Sylvius) implicați în auz – și *lobii parietali* (în fața scizurii lui Sylvius și în spatele scizurii lui Rolando). ♦ Cele două emisfere cerebrale unite prin corpul calos au o asimetrie funcțională. Se consideră că emisfera stîngă este responsabilă de activități raționale, de controlul vorbirii, de deprinderile ce se efectuează cu dominația mîinii drepte. Emisfera dreaptă este legată de activități generale implicate în percepția spațială și a formelor ca și de unele aspecte ale înțelegerii vorbirii (Roger Sperry, 1980). Fiecare emisferă a **c.** primește informații senzoriale de la partea opusă a corpului; emisfera dreaptă de la partea stîngă a corpului, iar emisfera stîngă de la partea dreaptă a corpului. La stîngaci există modificări în ce privește responsabilitățile emisferelor cerebrale. S-a pus în evidență și faptul că lezarea misferei drepte se însoțește de o emoționalitate ce are tendința de a nega dificultățile, pe cînd lezarea emisferei stîngi face să crească gradul de depresiune. Geschwind (1976) a descoperit asimetrii de circumvoluțiuni ce sînt diferite de la om la om și sînt genetice dat fiind faptul că sînt schițate încă din perioadele de fetus. S-au reperat tipurile de asimetrii la cîteva niveluri, mai ales în lobul temporal, fața sa superioară și în fața acestuia. S-au făcut măsurători ale scizurii silviene și s-au înregistrat numeroase diferențe cu privire la tulburările psihice (din sfera vorbirii mai ales) în cazul administrării de substanțe farmaceutice și abuz de alcool. Contribuții importante în studiul **c.** au adus cercetările lui M.G. Pribram și L. Roberts (Montreal), inclusiv metoda holografică pusă la punct de aceștia și colaboratorii lor. Întreaga activitate corticală este influențată de fluctuațiile ce provin de la presiunea sagvină, bătăile inimii și irigarea sagvină, contracțiile musculare, produse de sistemul circulator. **C.** este un organ aproape cu totul ereditar, programele sale sînt însă integral construite în timpul vieții. ◆ Există în **c.** cîteva arii de mai mare importanță care integrează activități fiziologice și permit în cazuri specifice cuprinderea acestora în activități nervoase superioare mai complexe. Așa sînt *ariile motorii* și cele *senzoriale*. *Aria motorie* se află imediat în fața scizuriilui Rolando. Dacă au loc leziuni în această arie se dereglează mișcările sau se produc paralizii, pareze. Stimularea de diferite puncte ale acestei arii (cu impulsuri electrice) provoacă mișcări ale unor grupuri de mușchi. S-au putut modela prin această tehnică spațiile ce corespund fiecărei arii a corpului uman. Ariile implicate în mișcările mîinilor, picioarelor și buzelor sînt mult mai mari decît ale altor feluri de mișcări ceea ce este un indiciu pentru importanța poziției bipede a buzelor implicate în vorbire și a mîinii care este folosită în toate activitățile umane inclusiv cele artistice și cele profesionale ce stau la baza civilizației umane. *Ariile senzoriale* sînt mai numeroase. Una din cele mai importante se află în spatele sciziunii lui Rolando. Este aria sensibilității corpului. Dacă se produc leziuni ale acestei arii au loc pierderi importante de abilități senzoriale. Nu se mai poate localiza o atingere pe corp, nu se mai pot simți diferențele dintre cald și rece – nu se mai simte poziția brațelor, nu pot fi duse obiectele de la un loc la altul. Ceea ce se simte ca resturi de senzorialitate în leziunile acestei arii – se datorează talamusului (o parte a creierului arhaic). Leziunile acestei arii influențează și abilitatea de diferențiere vizuală fină. Zona senzorială vizuală ce răspunde de vedere se află însă în lobul occipital. Leziunile din acest lob pot duce la orbire. ◆ Dezvoltarea **c.** are loc prin creșterea corpului celular al neuronilor și prin dezvoltarea ramificațiilor acestora (axoni și dendrite) ca și prin mielinizarea nervoasă. ◆ **C.** uman s-a dezvoltat treptat în decursul timpului și a ajuns la ±1450 cc. cu variații între 1000 și 2000 cc. Maimuțele au abia 400-450 cc. Australopitecus și homo halibis, ca strămoși îndepărtați ai omului, aveau capacitatea craniului între 370-610 cc. și 680-800 cc. capacitate ce nu a cunoscut variații remarcabile pînă la apariția lui homo sapiens. Perfecționarea mișcărilor și abilităților mîinii a stimulat dezvoltarea **c.** La animale **c.** are structuri localizate. La om există zonele libere (secundare și terțiare) de sinteză – a căror funcționalitate este legată de istoria civilizației umane. ◆ Scoarța cerebrală – și substanța cenușie sînt compuse din corpul celulelor nervoase ce au la omul zilelor noastre 3-4 mm. Și cuprinde 6 straturi (de sus în jos) *stratul molecular* (prelus tangențial), *stratul granular* (cu celule mari și dense), *stratul piramidal, stratul granular intern, stratul ganglionar* și *stratul celular fusiform*. Acestea constituie citoarhitectonica **c.** Substanța albă e constituită din fibre nervoase și este acoperită de substanța cenușie. Fibrele nervoase ce se leagă de scoarța cerebrală sînt fibre de proiecție, ce stabilesc legături între cele două emisfere sau între diferite zone ale aceleiași emisfere – se numesc fibre de asociație. Copiilor cărora le lipsește o porțiune a creierului la naștere se numesc acefali. Aceștia mor la puțină vreme după naștere de cele mai multe ori. Lobii frontali ai emisferelor cerebrale constituie neopaliul care are o dezvoltare embrionară și ontogenetică de arhipalium. ♦ Encefalul este o parte a nevraxului localizată în cutia craniană. Este organul prelucrării experienței complexe ontogenetice, al colectării impresiilor și informațiilor senzoriale și al elaborării comportamentului inteligent verbal și socializat. Importanță deosebită are mielinizarea corticală (începe între 6-9 luni de viață intrauterină și se continuă în ritm alert pe zone). Emisferele cerebrale au și ele un ritm complex continuu și evident de dezvoltare (cel mai intens ritm de organizare-dezvoltare). ♦ Prin intermediul activității nervoase superioare (ANS) se stochează informații, au loc forme de integrare și coordonare superioară a acestora, se organizează stereotipuri comportamentale utile, ca și structura plastică a acestora – se folosesc supleanțele funcționale necesare, controlul superior complex al conduitelor. **C.** este un organism fragil – în primejdie de a suferi dereglări, leziuni, intoxicări, inflamații, alimentație insuficientă. El lucrează în bioritmul său propriu (ce se evidențiază pe de o parte prin ritmul veghe-somn, iar pe de altă parte prin scuzele electroencefalogramelor). ♦ În genere, afecțiunile creierului se împart în două categorii – afecțiuni neurologice – în care psihicul este afectat în mod secundar și afecțiuni psihiatrice în care spectrul cerebral este mai puțin cunoscut. Această împărțire este mai mult practică și tehnică. Neurologia cerebrală are în atenție mai ales tulburările vasculare ale creierului, embriopatiile, foetopatiile, encefalitele, encefalopatiile (Brissand și Sougnes, 1904), tumorile, focarele de infecție și cele ce se exprimă în epilepsie. În afecțiunile psihiatrice se consideră că este o proastă funcționare a centrilor reglatori (formația reticulară), fapt ce are loc, de pildă, în oboseala nervoasă. La toate acestea trebuie adăugat faptul că celulele creierului (neuronii) se uzează. Deoarece acestea nu se înmulțesc (nu proliferează) are loc o pierdere continuă de substanță nervoasă în **c.** Există însă o uriașă disponibilitate de substituție a substanței nervoase rămase, ce restabilește traseele uzate și înlocuiește pierderile. Acestea din urmă devin mai numeroase după 50 ani. Sub influența **c.** are loc integrarea activității totale a sistemului nervos care este implicat într-o serie de homeostazii (Cannon 1929) sau refroaferentații (feed-back) prin care se controlează și se compatibilizează reacțiile la valorile și semnificațiile situației. Alimentarea se produce pînă la un punct al necesităților biologice, după care se constituie sațietatea. Temperatura corpului, cantitatea de globule roșii, toate procesele enzimatice, hormonale etc. se supun unor astfel de procese de reglementare cu caracter automat dar și discret circumstanțial. În cazuri de suprasolicitări pot să apară dereglări cu aspecte localizate dar și secundare, în funcție de gradul de implicație a homeostaziei respective în economia generală a organismului și cele ale semnificațiilor stocate existente, ale feek-back-ului de stabilizare ce este implicat în homeostazii, și ale feedbackului de precipitare – implicat în procesul general al creșterii și dezvoltării – inclusiv al planului mental aflalt sub influența sistemelor de reglare ale **c.** care prelucrează, stochează și folosește în permanență informațiile din mediul înconjurător (spațiul de viață) și din mediul intern (v. CRONOBIOLOGIA) condiționînd și integrînd cultural adaptarea. (U.Ș.)

CREODE (engl. fr. germ. neschimbat) (căi necesare) ♦ După Waddington citat de J. Piaget, **c.** sînt căi necesare pentru caracterizarea dezvoltării particulare a unui organ sau a unor părți ce se află în combinații. Se folosesc conceptele de „peisaj epigenetic" și „sistem epigenetic" ambele referindu-se la ansamblul creodelor concepute ca fiind mai mult sau mai puțin implicate și bine orientate și canalizate. Sistemul epigenetic rezultă din asimilarea influențelor exterioare structurii acestuia și dintr-un joc al compensărilor secvențiale pe care le determină acestea. Interacțiunile cu ambianța sînt integrate succesiv și codificate în S.N. (sistemul nervos), echilibrul fiind structurat prin integrări succesive ce se codifică în forme de echilibrări mereu modificate. Homeostazia ce se conturează este mai puțin o premiză a autoreglajului cît o rezultantă a acestuia. Waddington o numește Homeoshesis, proces formativ de noi „creode". Piaget consideră că există o continuitate între echilibrarea progresivă (homeorhesis) și formele finale de echilibru „homeostasis" ce exprimă caracteristica fundamentală a evoluției biologice și psihice. Relațiile necesare se diferențiază și se construiesc în raport cu împrejurările, fiind deschise spre evoluțiile progresive în continuare. Trebuințele înnăscute, de bază se modifică astfel fiind întreținute de numeroase condiționări mediate prin factorii culturali. (U.Ș.)

CREȘTERE (engl. growth, development, fr. croissance, développement, germ. Wachsen, Entwicklung) ♦ Dezvoltare progresivă a copilului. **C.** se exprimă în modificări de înălțime (longilitate), de greutate (ponderale) și de formă a siluetei staturale. **C.** și maturizarea constituie cele două laturi dialectice ale dezvoltării ființelor vii. Există norme ale **c.** Cu cît organismul este mai tînăr, ritmul **c.** este mai intens. Există în timpul **c.** momente de intensificare a ritmului (pusee de creștere). Acestea sînt mai evidente în perioada preșcolară și în perioada pubertății. Există cîteva tipuri de **c.** J. Dupré vorbește de patru tipuri de **c.** ca mai evidente: a) organe și conduite a căror **c.** este foarte rapidă în primul an de viață, apoi **c.** se atenuează treptat pentru ca să se amorseze din nou într-un puseu evident în perioada pubertății. La acest tip de creștere se pot raporta talia, scheletul, mușchii, aparatul respirator, digestiv, rinichii, vasele mari. Regresia acestora este inegală; b) organele a căror mărime ajunge la dimensiuni cvasi adulte după primul an (pînă la al 3-lea). În această categorie se află encefalul, măduva spinării, aparatul optic. Regresia acestora este foarte lentă și începe relativ după 30 ani; c) organe a căror dezvoltare este neînsemnată în copilărie, devine activă în pubertate, funcționalitatea lor fiind foarte puternică în tinerețe și maturitate. În această situație se află organele genitale (sistemul endocrin corespunzător). Involuția acestora este întîi funcțională și marchează conduitele; d) organe și structuri ce cresc intens în copilărie, ating maximum de funcționalitate la 10-12 ani apoi descresc (timusul, organele limfoide). Celulele musculare sînt funcțional dezvoltate înaintea celor nervoase. Structurile homeostatice fac organismul relativ satisfăcător de independent față de variațiile mediului dar și apt de învățare încă în primul an de viață. Numeroase săpături efectuate în care s-au găsit schelete sau mumii (8.500 în catacombele din Palermo – dar și foarte multe schelete de soldați ruși din sec. al XVIII-lea) au pus în evidență caracteristici staturale mai mici cu cca. 20 cm. ale oamenilor din acele vremuri față de cei din zilele noastre. Zalzler (între 1950-1960) din fosta RDG a măsurat 23.683 noi născuți și a găsit 52,19 cm. la băieți și 51,46 cm. la fetițe, cam cu 1,3 mai mulți cm. de longilitate la copiii testați față de cei din 1930. Du Pan (S.U.A) și Grealich dar și Lenz (fosta RFG, 1942) consideră că e vorba de ameliorarea factorilor nutriționali (consumul de carne, vitamine) J. Freiber consideră că e vorba de o stimulare a

c. datorită înmulțirii surselor excitatoare de unde electromagnetice în ambianța cotidiană inclusiv datorită înmulțirii de aparate electrice din locuințe. R. Rudler și C. Pfemdler (1967) consideră că planul de creștere se datorează și climatului de seră al orașului modern. K. Arseniev (1965) pune accelerația **c.** pe seama cantității mai mare de gaz carbonic din atmosferă. (U.Ș.)

CRETINISM (engl. cretinism, fr. crétinisme, germ. Kretinismus) ◆ Tulburare metabolică în care atît dezvoltarea mentală cît și cea fizică sînt întîrziate, ca rezultat al unor deficiențe de secreție tiroidiană (carențe de iod) în timpul vieții foetale sau în timpul copilăriei. Metabolismul bazal este redus, manifestîndu-se și o imaturitate sexuală. Sub aspect exterior cretinul este scund, greoi, cu abdomenul și craniul proeminente, picioare strîmbe, cu pleoape, buze și limbă umflate, groase, cu pielea uscată, gălbuie și rece. Sub aspect psihic mișcările, mimica și pantonima sînt rigide, tulburările mentale pregnante pot varia de la o formă discretă pînă la forme grave. **C.** endemic se manifestă în zonele de pe glob în care lipsește iodul. Această tulburare poate fi atenuată printr-o terapie medicamentoasă și se consideră că poate fi desființată în timp prin mijloace de profilexie și educație. (E.V.)

CREȚU, Tinca psiholog român. Și-a făcut studiile universitare la București și a fost reținută la catedră unde a parcurs statutele de asistent și lector. Din 1993 a fost numită conferențiar pe bază de concurs. A fost titulara cursului de Psihologia educației (1975-1979) și a celui de Psihologie școlară, în aceeași perioadă. A fost interesată și de problemele gîndirii tehnice. **Op. pr.**: *Posibilitățile operării imaginative în condițiile formării imaginilor conceptuale* (1972), *Condiții ale dezvoltării capacităților de anticipare* (1973); *Psihologia vîrstelor* (1963). (U.Ș)

CRIMINOLOGIE (engl. criminology, fr. criminologie, germ. Kriminologie) ◆ Ansamblu complex de discipline medicale, psihologice, sociologice ce se referă la criminalitate și diferitele ei aspecte sau științe care studiază cauzele comportamentale antisociale, etiologia lor și caută să le remedieze. Apărută în sec. al XVIII-lea după lucrările lui Lavater și Gall, **c.** s-a dezvoltat mai ales începînd din secolul trecut. După unii criminalitatea se datorează unor anomalii psihice și mintale (teză ilustrată prin conceptul de „criminal înnăscut" al lui Cezare Lombroso). Alții consideră influența mediului social ca fiind responsabilă (G. Tarde), E. Durkeim și J. Lacassagne atribuie mediului o influență de prim ordin. (v. DELICVENȚA și PSIHOLOGIA JUDICIARĂ) (U.Ș.)

CRIPTARITMETICA ◆ Gen de jocuri – probleme distractive, larg răspîndit în reviste și magazine. Principiul este implicat și în scrierile cifrate cu caracter secret etc. dar și în tehnicile de stimulare a creativității și inteligenței (mai ales a flexibilității și fluidității creativității și a productivității multilaterale în rezolvarea de probleme privind inteligența). Se folosește în studiul gîndirii ca model de solicitare a calității proceselor de prelucrare a informației (testele de substituție). Vatricant a inventat termenul. Succesorul său imediat a fost Pigeolet. McBrookes a elaborat o primă culegere de **c.** (1963) în care a strîns 150 **c.** A. Newell și M.A. Simon (1972) au creat un sistem **c.** în care fiecare literă reprezintă o cifră (0,1...9) și se cere determinarea valorilor corespunzătoare, știind că 0 = 5. Procesul de gîndire se desfășoară într-un spațiu problematic complex pe linii și coloane de rebus ce formează trei cuvinte așezate unul sub altul. **C.** tind să devină probleme de amuzament inteligent în care este solicitată generativitatea. Ca teste, cele de **c.** sînt de mai multe feluri; **c.** prin care se substituie litere cu cifre sau cifre cu litere, teste de **c.** prin care se substituie litere sau cifre cu imagini sau cu figuri geometrice, teste de **c.** prin care se substituie figuri cu cifre care la rîndul lor pot substitui (sau nu) litere și implicit cuvinte. Pentru marea difuzare de **c.** este cunoscută ca celebră revista belgiană „Sfinx". (Gr.N.)

CRISTALIZARE (engl. crystallization, fr. cristallisation, germ. Kristallisation) ♦ Moment de geneză a sentimentelor, ideilor, atitudinilor. Stendhal a explicat prin **c.** geneza sentimentului de dragoste. În contextul original se referă la „o anumită febră a imaginației care face de nerecunoscut o ființă (obișnuită) prin exaltare deosebită (Stendhal, 1926), R. Druncker a preluat termenul pentru explicarea dezvoltării cunoștințelor în gîndirea conceptuală: „Cunoștințele se cristalizează nu în judecăți, ci în însușirile obiectelor:... cunoștințele despre legăturile cauzale sau despre mijloace și țeluri se întruchipează în particularități ale obiectelor înseși... Ciocanul servește pentru a bate cuie, banca pentru a ne așeza" (On problem solving, 1945). Folosind termenul **c.** ca atribut, Cattell face distincție între o inteligență fluidă (utilizarea experienței anterioare în situații noi) și alta „cristalizată", exprimată în gradul în care individul și-a însușit deprinderile și cunoștințele culturii sale, ansamblul de mijloace validate social. Învățarea și gîndirea sînt determinate de nivelul atins de cele două tipuri de inteligență. (Gr.N.)

CRIZA (De creștere și de dezvoltare)

♦ **C.** este un ansamblu de fenomene tensionale (datorită acumulărilor cantitative) care marchează o schimbare aproape bruscă și semnificativă. **C.** poate fi pozitivă sau negativă. Pe plan biologic, **c.** de creștere marchează un moment de trecere între două perioade de evoluție. Momentul nașterii reprezintă o astfel de schimbare. **C.** sindrom marchează stări acute de boli (stări critice biologice). Există **c.** în evoluția psihică: **c.** pubertății ce marchează adaptarea la starea matură biologică, **c.** (feminină și masculină de încetare a funcțiilor sexuale, menopauza și andropauza). La acestea se adaugă **c.** morale legate de confruntarea cu realitatea în atitudinile morale ale unui copil sau tînăr. În acest sens se vorbește de **c.** adolescenței de **c.** de la 40 de ani, de **c.** legate de ieșirea din profesie și de modificările de statut social. **C.** afective au un spectru foarte larg și divers la diferite vîrste fiind implicate în toate formele de **c.** la care ne-am referit mai sus. Există și **c.** specifice afective, **c.** de mînie, furie, euforie etc. Termenul de **c.** psihologică se utilizează ca semnalînd momentul unei tulburări de conduită însoțită de inadaptare socială (**c.** negativismului la 3 ani, **c.** pubertății) se mai vorbește de **c.** nervoase, **c.** de originalitate etc. ♦ Despre sensul pozitiv, constructiv al **c.** de dezvoltare se vorbește mai puțin. Există autori care se referă și la acest aspect (Wedenov, Leontiev etc.). Referindu-se la atracția mare a copiilor față de joc, autori de proveniență freudistă consideră că jocul este produsul unei **c.** între aspirațiile, dorințele și posibilitățile reale relativ reduse de a fi satisfăcute imediat și fără eforturi. Și autorii români se referă la aspectele constructive ale crizelor (contradicții). În dezvoltarea psihică a omului **c. de d.** are un caracter previzibil; o dată instalată ea are tendințe acute de restructurări psihice. Depășirea perioadei de **c.** este decisivă pentru direcția ulterioară a dezvoltării personalității. Ursula Șchiopu diferențiază cîteva categorii de **c.** ca efecte de acutizare a unor contradicții – ce servesc în construcția psihică (1967). Astfel de tipuri de situații sînt: a) *contradicțiile dintre ceea ce cere individul de la viață și de la cei din jurul său în fiecare moment al dezvoltării și ceea ce i se oferă.* În contextul acestor contradicții se dezvoltă trăsături de personalitate și atitudini, și concomitent se ajustează idealurile și aspirațiile. Acestea sînt mai tensionale în adolescență și la vîrstele de pensionare; b) *Contradicții între ceea ce societatea cere de la copil, tînăr și adult etc. și ceea ce el oferă* ca aport vieții și societății. (În această formă de contradicții se dezvoltă potențialul aptitudinal). Astfel de contradicții se acutizează începînd cu pubertatea; c) *Contradicții între planurile conștiente și cele subconștiente*, impulsuri și voință. Aceste tipuri de contradicții stau la baza fondului tensional și atitudinal general; d) *Contradicții între planurile complexe psihice disponibile* (emoționalitate, intelect). Aceste tipuri de contradicții alimentează timiditatea, constituirea conștiinței de sine. Contradicții ale aceleiași zone: dorințele și emoțiile de moment (de mare tentație) și cele de perspectivă; f) *Contradicții între structurile conștiinței și inconștient* – prezente în sentimentele de vinovăție dar și în frustrări, devalorizări etc. **C.** de originalitate constă în intensa conturare a identității și organizare a identificării adolescentului cu anumite valori și idealuri sociale. **C.** de originalitate operează fondul aspirațiilor adolescenților de a fi considerați adulți și se caracterizează prin trecerea pe poziții de centralitate pshică în structura personalității a aptitudinilor, aspirațiilor idealurilor. Perioada adolescenței este dominată de cea mai intensă **c.** de originalitate. Aceasta este uneori violentă. Cîteodată apare timpuriu, altădată cu o oarecare întîrziere (spre vîrstele tinereții). Există **c.** de originalitate și la alte vîrste – ele au un caracter sporadic. La baza lor stau numeroase caracteristici ale dialecticii dezvoltării psihice. (S.T.)

CROMBACH, L. Joseph (n. 1916), psiholog american, dr. profesor la universitățile din Washington, Chicago, Stanford (California). Preocuparea sa centrală a fost de cercetare a testelor psihologice și a relațiilor dintre aptitudini și educație. **Op. pr.**: *Essentialis of psychological testing* (1949, 3 ediții, ultima 1970); *Educational Psychology* (1954); *Psychological tests and personnel decisions* (1957); *The dependability of behavioral measurments* (1972 în colab.); *Aptitudes an instructional methodis* (1975 colab. cu R.E. Snow). (U.Ș.)

CROMOZOMI v. EREDITATE

CRONOTARAXIS v. ORIENTARE (reflex)

CUBURI (Teste) (engl. cube bricks, fr. cube, germ. Kubus Wurfel) ♦ Denumire dată testelor prin care se solicită activități intlectuale de diferite dificultăți (gradate) spre a se testa caracteristici ale dezvoltării intelectului. Testele de manipulare a **c.** sînt saturate în diverși factori intelectuali (spațiali, dinamici-funcționali etc.). Printre testele de **c.** se utilizează mai mult testele Kohs care solicită subiecților să reproducă anumite modele, ținînd seama de colorația diversă a celor șase fațete ale **c.** (activitatea solicitată este mai mult mozaicală). O largă utilizare au și testele Knox în care se solicită reconstruirea de volume cu ajutorul **c.** ținînd seama și în acest caz de fațetele colorate ale cuburilor. Este și test de identificare după descriere. Metoda Cubeduc (jocuri preparatoare pentru înțelegerea relațiilor) operează de asemenea cu **c.** – fațetele acestora sînt însă desenate cu imagini colorate care permit grupări și clasificări diverse după unul, două sau mai multe criterii. Testele creion-hîrtie ce utilizează cuburile solicită în special imaginația de reconstruire. Se dau construcții de cuburi în care determinarea numărului lor cere o mare flexibilitate a reprezentărilor spațiale dar și capacități de reconstituire spațială de relații plauzibile. Astfel de teste de cuburi se utilizează în orientarea și selecția profesională privind profesii ca cele de zidari, constructori, arhitecți, proiectanți, creatori de modă etc. (T.C.)

CUCU, C. Ioan (n. 1936), medic psihiatru și psiholog român, medic primar psihiatru și asistent universitar la Institutul Medico-Farmaceutic București, Catedra de Psihiatrie (1963). S-a preocupat de studiul psihosomatic al bolilor medicale și chirurgicale; dezvoltarea gîndirii psihosociale în psihiatria adolescentului și medicina psihosomatică. **Op. pr.**: *Familia în psihoza maniaco-de-*

presivă teză de doctorat (1971); *Manifestări psihiatrice în clinica medicală* (1977); *Psihiatria adolescentului* (1979); *Psihologia medicală* (1980); *Medicina psihosomatică* (1981). (P.M.)

CULOARE (engl. colour, fr. couleur, germ. Farbe) ♦ Impresia calitativă diferențială produsă asupra ochiului de către lumină datorită proprietăților ochiului de a reflecta fracțiuni ale spectrului luminos refractate de diferite obiecte. **C.** impresionează amplu sistemul vizual. ♦ Se consideră că ființele vii au posibilitatea de a vedea colorat relativ tîrziu pe scara filogenetică și că la naștere copilul nu vede **c.** această capacitate dezvoltîndu-se relativ după primele luni de viață. ♦ Vederea **c.** a atras atenția cercetătorilor mai ales în secolul XIX-lea. S-au conturat pînă azi cîteva ipoteze în această privință. Mai cunoscute sînt: teoria Jung-Helmholtz, teoria Herring, teoria lui Christian Lodd-Franklin, teoria lui Granit Regnar și teoria lui E. H.Land. Afară de ultima (E.H. Land, 1959) toate consideră că vederea se realizează prin combinări de trei sau patru culori fundamentale ce se datorează sensibilității diferențiale ale conurilor și bastonașelor celulare ale retinei care au capacități de recepționare (conurile pentru vederea colorată, iar bastonașele pentru vederea necolorată) diferite pentru culorile și nuanțele spectrului. Retina conține 6-7 milioane de conuri și 120-130 bastonașe. E.H. Land atribuie vederea **c.** activității creierului și mai puțin activității conurilor din retină. Land este inventatorul aparatului de fotografiat Polaroid. ♦ Cîmpul vizual cromatic al unei **c.** este integrat cîmpului vizual alb-negru fiind mult mai redus. ♦ În 1962 Ursula Șchiopu și colaboratorii au studiat dezvoltarea cîmpului cromatic la adolescenții de diferite vîrste și au găsit o dezvoltare (creștere a acestuia asimetrică pentru diferite culori și o evoluție complexă a denumirii acestora și a nuanțelor de la 1 – 1010. Registrul subvizibil (de la $10^1 – 10^{-9}$) are particularități individuale discrete. ♦ Gama **c.** se află între 390-760 µm. ♦ Există o simbolistică socială a cromaticii. În acest sens la africani negrul este legat de spiritul binelui, albul de cel al răului. La europeni negrul este culoarea doliului. La chinezi și japonezi albul are aceeași semnificație. Verdele se interpretează de europeni ca fiind culoarea invidiei (uneori a speranței), la asiatici este culoarea bucuriei, galbenul exprimă la europeni gelozia, la asiatici puritatea etc. (v. Werner sau Birren). Există și o influență psihologică diversificată în structurile limbajului cromaticii. În acest sens se spune... „alb ca varul" sau „alb ca peretele" pentru o persoană speriată foarte tare, „e încă verde" (pentru un om în vîrstă sau „l-am spus verde în față" (am spus fără menajamente) sau „s-a făcut galben de spaimă" sau „s-a făcut roșu de mînie", „s-a înroșit pînă în albul ochilor" (în primul caz e vorba de furie excesivă în al doilea de sentimente de intimidare sau de jenă) etc. ♦ Faptul că spectrul cromatic incită structuri profunde ce răspund spontan, a dus la constituirea testelor de culoare. ♦ **C.** este implicată în viața modernă de fiecare zi sub semnul efectelor neuro-psihice și fiziologic stetice și în psihologia muncii. Prin folosirea **c.** se poate diminua oboseala, poate crește randamentul, se poate crea un climat psihologic favorabil pentru învățare. De aceea **c.** sînt utilizate în ambianța școlară, industrială, spitalicească, în arta picturală dar și în cea scenică în care să contribuie la constituirea ficțiunii scenice. La fel în cinematografia modernă colorată, dar și în moda vestimentară, a decorației locuințelor etc. Există și un aspect privind implicația social-semnalizatoare a **c.** ♦ Doctorul Frielich, directorul institutului din Marguatotein consideră că autoturismele roșii alese de diferite persoane exprimă dinamismul acesora și o oarecare agresivitate, mașinile verzi sînt alese de persoane ce simt nevoia de protecție, cele galbene exprimă gust de aventură și trebuințe de comunicare, cele orange activitate și aspirații de integrare în grup, mașinile negre indică dorințe de afirmare de sine. În anul 1966 o mașină din 3 era albă, una din 12 roșie (același procent pentru orange) și foarte puține erau galbene. În 1975 s-a diminuat foarte mult alegerea de mașini albe (una din 13), a crescu violent alegerea de mașini roșii și orange (cîte 24 de fiecare, ceea ce sumat reprezintă 48) A crescut de asemenea numărul de mașini galbene (17%). Deși industria automobilistică își propune lansări de mode pe linia **c.** de autoturisme, alegerea făcută de cumpărători este indicativă pentru o creștere a agresivității, spiritului de aventură, cerinței de solidaritate socială etc., fenomene influnțate în mare măsură de criza economică. ◆ Folosirea **c.** în procesul de instruire se subordonează cerințelor de creare a unui confort al asimilării de cunoștințe și a activității intelectuale eficiente. În esență **c.** închise au efecte deprimante, cele deschise efecte stimulatorii, pozitive. **C.** prea vii sînt însă iritante, obositoare. Caracteristicile de cald-rece sînt date de polii roșu (cald) și albastru (rece). **C.** saturate ale spectrului (roșu, galben, portocaliu, verde, albastru, violet și indigo) sînt cele mai ușor de reținut. Contrastele de culoare măresc posibilitatea de percepere clară de planșe, tabele etc. și astfel de înțelegere a conținuturilor comunicate prin ele. În acest sens sînt de recomandat table școlare ce permit scrierea cu albastru pe alb, negru pe galben, negru pe alb, verde pe roșu, galben pe negru, alb pe albastru, alb pe roșu, roșu pe galben, verde pe alb, roșu pe verde. Pentru lizibilitatea la distanță interesează: negru pe fond galben, verde pe fond alb, roșu pe fond alb, albastru pe fond alb, alb pe fond albastru, negru pe fond alb, galben pe fond negru, alb pe fond roșu, alb pe fond verde, alb pe fond negru (tabla clasică neagră din școli nu se află în primle rînduri ale recomandărilor moderne), roșu pe fond negru și verde pe fond roșu. Aceste recomandări sînt valabile și pentru indicatoarele de numere și trasee ale autobuzelor, troleibuzelor și tramvaielor etc. Există și combinații plăcute, îndoielnice și neplăcute de culori deși cromatica modernă sparge prin modă stabilitatea acestora. Roșu cu bleumarin este plăcut, cu galben este îndoielnic, iar cu violet și purpuriu este neplăcut. Portocaliul cu albastru deschis cu verde și cu violet e plăcut, cu roșu e îndoielnic, iar cu galben și albastru verzui este mai puțin plăcut. Galbenul este plăcut cu purpuriu sau cu albastru, îndoielnic cu violet sau cu roșu și dezagreabil cu albastru-verzui, verde, portocaliu etc. Preferințele culorilor de către adulți sînt următoarele: albastru (culoarea activității intelectuale intnse) roșu, verde, violet, oranj, galben. Copiii preferă roșul, albastrul, verdele, violetul, oranjul și galbenul. ◆ În ceea ce privește confortul coloristic din locuințe (v. PAVEL MUREȘAN) se recomandă culori reci pentru camere în care se efectuează o muncă monotonă (tonuri de albastru, albastru-indigo, purpuriu, albastru verzui, verde închis, gri). Pentru camerele de odihnă se recomandă culori deschise, iar pentru camerele de luat masa culori ușor stimulatorii: tonuri de roșu, galben, cafeniu și verde deschis – culoarea piersicii. Florin Ștefănescu Goangă a fectuat o cercetare experimentală a caracteristicilor afective ale culorilor în 1911. Există preferințe coloristice în portul oamenilor. În mai toate regiunile României a existat în culoarea tradițională o trecere dinspre culorile deschise spre culorile închise. Așa de pildă în munții Apuseni fetițele au portul dominat de portocaliu deschis, fetele tinere de portocaliu închis, femeile tinere (căsătorite) roșu deschis, iar femeile în vîrstă roșu închis etc. ◆ Există o patologie a **c.** În acest sens în acromatopsie (cecitate a culorilor) nu se percep diferențele cromatice (acționează bastonașele din retină). În cazurile de daltonism se confundă roșu cu verde ceea ce ar însemna că lipsesc pigmenții respectivi din conurile retiniene. (J. Dalton, 1766-1844) Testele de culoare Luscher, Birren și U.B.T.S. folosesc **c.** în mod proiectiv. (U.Ș. și P.M.)

CULPABILITATE (engl. culpability, quiltness, fr. culpabilité, germ. Sculdgenfuhl) ◆ Stare psiho-afectivă trecătoare sau stratificată (sentiment) a celui care a acționat astfel încît își reproșează sau regretă, așteaptă cu anxietate efectele celor comise. Față de **c.** reală, obiectivă, care se datorează violării (încălcării) grave a unei reguli sau legi, există la numeroși indivizi un sentiment mai mult sau mai puțin net de trăiri subiective de **c.** care se exprimă inconștient în comportamentul lor. Aceștia se simt vinovați pentru stări de fapt, situații sau responsabilități de statut neonorate. Franz Kafka a descris conduite de **c.** difuze. ◆ După psihanaliști, mai ales după A. Henard (1949), sentimentul de **c.** își are punctul de plecare în complexul lui Oedip, complex exprimat prin sentimente divergente de mare afectivitate animate de gelozie față de tată la băieți și pentru mamă la fetițe. De cîte ori copilul este pedepsit sau ignorat, resimte reacții prin care pedepsește în imaginație părinții, ceea ce îi creează sentimente de **c.** ◆ Atunci cînd sentimentul de **c.** devine prea intens, determină nevroze, uneori foarte grave. Uele persoane se simt vinovate de toate faptele lumii trăind într-o stare permanentă de **c.** dureroasă, căutînd pedepsirea și în cazuri extreme modificîndu-se și mutilîndu-se. În schimb, există persoane ce au alertată sensibilitatea inclusă în sentimentul de **c.**, fapt ce pune în evidență patologizarea rezonanțelor afective ale responsabilității. Un exemplu clasic pentru acest fapt este Nero, împăratul roman. (U.Ș.)

CULTURA (engl. culture, fr. culture, germ. Kultur) ◆ Constă din totalitatea produselor materiale și spirituale ale muncii omenești, rezultate ale practicii transformării omului oglindite în conduita socială și în normele ce o alimentează. E.B. Taylor o definește ca fiind „ansamblul complex ce cuprinde cunoștințele, artele, regulile morale, juridice, comportamentele și diferitele aptitudini sau obișnuințe achiziționate de om ca membru al societății". La alți autori (F. Boaș, A.L. Kroeber, C.C. Kluchohn) **c.** constă în „modele" (patternuri) explicite sau implicite, aparținînd unor comportamente sociale învățate și transmise prin simboluri și tradiții. În unele definiții accentul se pune pe produsele intelectual-spirituale ca reprezentînd **c.** spre deosebire de civilizație care ar cuprinde produsele materiale ale societății. În alte analize **c.** se raportează la un anumit rafinament al simțirii și comportării în urma unei experiențe învățate bogate. M. Ralea spunea: „cultura este ceea ce a rămas după ce ai uitat ceea ce ai învățat". ◆ În plan psihologic se pune problema însușirii culturii, a respectării dar și a creării și a trasmiterii ei. Despre conceptul „cultură" există relatări ȚCUV0 = definitorii fie prea restrictive, fie prea largi. Moles A. a colectat peste 200 de definiții (în *Sociodinamica culturii*). Unele dintre acestea sînt enciclopedice (se referă la concepte ierarhizate, unele de rezonanță, altele secundare). Există definiții structuraliste mozaicate (care consideră că există idei și valori forță și idei și valori). Definițiile impresioniste sînt legate de caracteristicile impresionalității oamenilor în ideogeneza și aderarea la acte de **c.** iar definițiile funcționalist-dinamice au în atenție mai ales relația individuală cu memoria lumii condensată în produsele culturale ale istoriei societății. Există **c.** generală și **c.** de specialitate care și ea poate fi teoretică și practică. Printre publicațiile de difuzare a științei se exprimă **c.** scrisă pentru persoane ce aspiră la o **c.** generală mai elevată. Aceasta are caracteristici jurnalistice. Revista *Știință și Tehnică* și revista *Psihologia* (redactor șef Adina Chelcea) care apare în șase numere pe an, începînd cu anul 1991 face parte din această categorie. În schimb revistele *Revue Roumaine des Sciences Sociales* serie de Psychologie și *Revista de Psihologie* (Editura Academiei) sînt reviste academice, pentru specialiști și difuzează cele mai importante și cele mai semnificative probleme ale domeniului psihologiei românești în țară și în străinătate. Al. Tănase a elaborat o serie de lucrări remarcabile legate de definirea și caracteristicile **c.** **C.** cuprinde în evoluția ei cîteva momente semnificative, care implică participarea maximală a omului cu întreaga sa personalitate; momentul cognitiv, momentul axiologic, momentul creativ; momentul comunicațional; momentul feed-back al culturii (Al. Tănase 1960, 1977). Antropologia culturală studiază modul diferit de a trăi în diferite grupuri culturale, comparîndu-le. ♦ În genere există organizări instituționalizate sociale (în afară de școală) ce au în obiectiv ridicarea nivelului de **c.** social. În aceste categorii intră editurile, cinematografia, opera, expozițiile, teatrul, etc. **C.** constituie o suprastructură ce este alimentată de o infrastructură ce cu cît este mai largă și stabilizată prin producerea de bunuri materiale și raporturile de producție, cu atît devine mai complexă. Se utilizează și teste de **c.** generală care cuprind de obicei un număr foarte mare de itemi saturați în solicitări de cunoștințe din diferite domenii. Rezultatele pun în eividență profilul caracteristicilor culturii generale – direcții preferențiale, de centralitate de interes – forme de dilatări sau „goluri" – caracteristici ale culturii tehnice, științifice neșcolarizate față de cea școlarizată. Un astfel de test a fost elaborat la Universitatea din București cu privire la cultura literară, muzicală, științifică, din domeniul artelor plastice, iar un altul s-a efectuat cu privire la **c.** generală teatrală (UBUS) 1 și 2). ♦ Năzuința de a fi cult se dezvoltă din copilărie și are la bază fie curiozitatea, fie imitația, fie presiunea mediului, educația. Năzuința de curiozitate poate duce la **c.** dar poate fi superficială, convergentă sau divergentă. Năzuința de a fi cult din imitație se structurează în funcție de modelele ce se imită și este conformistă față de succes (snobism). Ch. E. Osgood a denumit **c.** subiectivă ansamblul valorilor și semnificațiilor ce caracterizează o persoană. Formată sub presiunea mediului **c.** poate fi latentă (cînd copilului și tînărului nu i se impun lecturi, concerte, vizionări de expoziții, învățarea de limbi străine etc. iar cei din jur duc o intensă viață culturală ceea ce influențează apetiturile sale intelectuale. Poate fi întreținută de programe, controlată și gradată. ♦ Există o amprentă evidentă a **c.** însușite în copilărie cînd se formează bazele personalității. Personalitatea de bază cuprinde această amprentă generală comună, ce exprimă forma fundamentală de identificare (noi în relație cu voi și ei, eu cu mine, cu tine, și cu el). Această formă teoretică dublă exprimă totalitatea relațiilor sociale incluse în personalitatea de bază încărcată de **c.** Cînd aceste identificări se dereglează au loc destructurări de personalitate. ♦ Se consideră că nivelul de cultură poate fi analizat cu ajutorul culturemelor, care sînt unități culturale semnificative minimale, segmentate cu ajutorul unor metode structurale de analiză. (chestionare) (U.Ș.)

CULTURALISM(engl. culturalism, fr. culturalisme, germ. Kulturalismus) ♦ Temenul se referă pe de o parte la problemele determinismului cultural care acționează formativ continuu creind o amprentă etnologică și de mentalitate și pe de altă parte la caracteristicile diferențiale mai semnificative și pregnante ale fiecărei culturi, constituirea unei implicații transformatoare a ideilor ce presează pentru a se putea identifica și implica în aceea de receptare. Efectele grupului cultural de proveniență a fost constatată în toate lucrările de etnologie, dar și în scrierile de istorie, și cele ale popoarelor, W. Wundt (1900-1920) a efectuat o voluminoasă lucrare *Volkerpsychologie* (în 10 volume, 1900-1920), în care printre altele a implicat ideea subordonării identității personale și a culturii proprii celei a colectivității. Al. Tănase, Septimiu Chelcea ori M. Zlate au evocat această problemă în lucrările lor referindu-se la cercetările cunoscute ale lui Ralph Linton, Margaret Mead, Ch. Levi Straus, M.J. Herskovits (1948), R. Benedict (1934) și C.E. Osgood (1974, 1975) etc. (U.Ș.)

CUNOAȘTERE (engl. knowledge, cognition, fr. connaissance, germ. Erkenntnis) ♦ Proces complex de reflectare subiectivă a lumii obiective ce constă într-o acțiune intelectuală asupra obiectelor, situațiilor, problemelor lumii și vieții. Prin **c.** se construiește și reconstruiește obiectul ei. **C.** este încorporată, după J. Piagt, în structura morfofuncțională a organismului, are caracter adaptiv plastic anticipativ și constituie baza procesului afectiv de **c.** la care s-a referit și V. Pavelcu. Se poate vorbi de **c.** ca asimilare. În acest sens **c.** este un act care se constituie ca o coordonare a acțiunii subiectului, ceea ce implică o transformare prin coordonarea necesară subiect – obiect al **c.** Acumularea de cunoștințe este funcția principală implicată în mijloacele intelectuale ale unui subiect și în personalitatea sa. Odată cu acumularea de cunoștințe are loc și reorganizarea în ansamblu a acestora. Un act de **c.** nou modifică structura intelectuală și afectivă a personalității. **C.** este de mai multe feluri: **c.** *discursivă*, **c.** ostensivă, **c.** *senzorială*. ♦ **C.** discursivă este forma de **c.** ce poate avea loc în absența obiectelor și permite o extindere foarte largă a mulțimii obiectelor ce pot fi luate în considerație, fiind o **c.** mediată ce se constituie ca o exprimare a adevărului, – este supraindividuală și se produce în urma umor prelucrări complexe ale **c.** perceptuale. Instrumentarul **c.** discursive este constituit din abstractizare și determinare, generalizare, clasificare, definire, demonstrație și particularizare. Operațiile logic semantice și sintactice pot să se realizeze la nivel nominal, propozițional și interlingvistic. La nivelul nominal pot fi enumerate: denumirea, definiția, descrierea, clasificarea, diviziunea, determinarea, abstractizarea, generalizarea și particularizarea. **C.** ostensivă este **c.** perceptivă și are loc într-un complex praxiologic determinat (percepere nemijlocită). Prin **c.** ostensivă se însușește vocabularul de bază. În copilărie, **c.** ostensivă este foarte activă. Enumerativ se poate vorbi și de formele de **c.** afectivă ca empatia, intuiția (combinată) și **c.** extrasenzorială. ♦ Produsele procesului de cunoaștere și ale celor de adaptare sînt cunoștințele. Acestea sînt foarte diverse și pot să se organizeze în sisteme coerente. Gradul lor de precizie poate fi foarte variat, modul lor de asimilare de asemenea, deoarece este supus influenței cerințelor sociale și motivațiilor interne. Există cunoștințe empirice ce se acumulează din experiența de viață (concretă, **c.** ostensivă). Acestea constituie osatura primară a **c.** Cunoștințele științifice constituie edificiul conturat al**c.** (vezi concepte). Conceptele științifice se acumulează gradat în mediul de cultură și în școală conform programelor școlare. Cunoștințele constituie cultura generală și cultura personală (profesională), de specialitate. ♦ Există numeroase studii psihologice românești privind dezvoltarea **c.** la copii și tineri. Printre alții, atragem atenția asupra studiilor elaborate de T. Crețu ori Radu Valentina (**c.** geomerice), P. Popescu-Neveanu și colab. (tot **c.** geometrice), A. Tucicov-Bogdan (**c.** gramaticale și de istorie), R. Demetrescu (**c.** de literatură), P. Popescu-Neveanu, D. Macadziob și M. Golu (**c.** de fiziologie vegetală și botanică), Constantinescu Paula (**c.** de chimie și algebră), M. Zlate (**c.** biologice), Ursula Șchiopu și colab. T. Rudică (**c.** economice). ♦ Testele de **c.**, permit controlul nivelului acestora, se elaborează pe disciplinele școlare și includ diferite tipuri de strategii de solicitare a **c.** dar și a metodelor de utilizare a acestora. Astfel de teste au și funcții legate de strategiile instruirii școlare. Se mai numesc teste de performanțe școlare sau de succes școlar etc. Alte tipuri de teste de **c.** (de progres educativ) implică mobilizarea intensă a spiritului analitic, a atenției și memoriei. (Ursula Șchiopu și C. Zahirnic). S-au efectuat teste de **c.** pentru toate nivelurile școlare. Printre testele de **c.** elaborate de autori români semnalăm: test de **c.** din domeniul ortografiei limbii române de Negy Eugen, test de **c.** aritmetice de J. Beraru, V. Bucur, A. Marinescu și E.

Văleanu, test de **c.** de Istoria României de D. Almaș, V. Samson, M. Farcaș, test de **c.** de gramatică a limbii român pentru clasele V – VIII de Muster etc. (M.G. și A.N.)

CUPLU (engl. couple, fr. couple, germ. Paar) ♦ A intrat în atenția cercetătorilor de abia în anul 1950 deși G. Tarde a vorbit despre această diadă ce se caracterizează prin conviețuire, comuniune și interrelații intime. În **c.**, există și tensiuni, forme de așteptări, dorințe, frustrații, dominații etc. După D.E. Schechter (1974) **c.** ca reuniune și punct de plecare pentru o nouă familie traversează faze de dezvoltare ce includ numeroase substadii, fiecare cu sarcini specifice. Adultul tînăr devine întemeietor de **c.** într-o perioadă în care trăiește încă din plin experiența de individualizare, de separare psihologică de familia de origine și de conturare prin stări complexe interioare a sentimentului de identitate. Odată cu căsătoria se constituie cerința de relaționare intimă de durată. În aceste condiții se formează **c.** În primele faze acesta trece prin stări de maximă fuziune, sentimente de posesiune, exclusivă pînă la franjurarea egoului și stări de fluctuație cu ușoare tendințe de relativă separație. În acest context se ajustează formele de expectație privind gusturile, dorințele, valorile partenerului. Uneori se manifestă tendințe de regresiune ușoară în **c.** foarte tinere și foarte strînse. Sarcina și gestația pot fi trăite ca intrusiuni, oricum creează o situație nouă, un fel de dezechilibru al stării **c.** pentru a se alcătui împreună cu copilul o altă formațiune – triada familială. Pot apare unele tensiuni de deplasări de investiții psihice emoționale imediat ce tînăra mamă simte primele mișcări ale fătului, fapt ce poate crea partenerului foarte atașat o oarecare deprivare. După T. Bonedek (1974) **c.** a ajuns în stadiul de parentalitate, este centrul de convergență a numeroși factori biologici, psihologici și culturali. În sec. al XIX-lea **c.** se forma cu ideea durabilității lui pe întreaga viață și cu rolurile adaptative conturate clar social. În secolul XX mentalitatea generală privind **c.** s-a modificat. A trecut pe prim plan ideea dreptului la fericire și la autonomie. Vîrsta medie a căsătoriei a crescut de la ±22 ani în 1950, ±24 ani în 1979 pentru băieți și de la ±20 ani la ±22 de ani la fete. În structura **c.** se obiectivează și instinctul de supraviețuire prin descendenți. Acesta se realizează și trece prin 3 faze: faza de impuls cercetare ce se manifestă prin conduite de apropiere afectivă, faza de maturizare biologică, fiziologică și psihică și faza îngrijirii descendenților. **C.** trăiește intimitatea prin care se consituie familia reală. În ultimele decenii s-au efectuat numeroase studii privind **c.** și consultațiile familiale (G. Rucgnoy 1974), sau R. Dupont (1972), analiza conflictelor de **c.** (J.G. Lamaire, 1966), sau (Guy Rucquoy, 1968), dar mai ales psihoterapia de **c.** și de familie (V. Sotir, 1971), (Cl. Bonnafont, 1979), (J. HLY, 1963), A. Ionescu (1984), tipologia **c.** N. Mitrofan, I. Mitrofan (1984, 1985, 1991), P. Golu (1985). (U.Ș.)

CURBA DE FRECVENȚĂ v. STATISTICA PSIHOLOGICĂ

CURIOZITATE (engl. curiosity, fr. curiosité, germ. Neugier, Kuriossität) ♦ Este forma evoluată a reflexului de orientare și investigație. Este stimulată pe de o parte de cerințele adaptării complexe la mediu și la schimbările acestuia (proces în care se și formează) și pe de altă parte de atracție a imprevizibilului. ♦ **C.** este cel mai activ factor în dezvoltarea minală a copilului, după Claparede. Ea culminează între 3-6 ani. Școala activă a implicat în strategiile sale pedagocice activarea **c.** copilului. Se face împărțirea în forme de **c.** nonverbale și verbale. Formele nonverbale se manifestă ca fiind **c.** biologică, fiziologică ce uneori vizează chiar zone de pericol, durere, suspendare a reflexelor de apărare. În mod curent această formă de **c.** se exprimă în ontogeneza timpurie prin ducerea obiectelor la gură pentru a fi identificate nu numai ca alimente. Tot din categoria **c.** nonverbale face parte **c.** instinctuală ce se manifestă prin pornirea de pipăire a obiectelor, prin atracția neprevăzutului, a noutății, a schimbării, a contrastelor etc. **C.** verbală se antrenează în două planuri, în cel trăit real ce analizează, discerne etc. și în cel al trăirilor psihologice de tip imaginativ. **C.** alimentată de instrumentele inteligenței se condensează în interese puternice care dau personalității direcție și responsabilitate socială specifică. Manifestarea ordonată și intensă a **c.** este semn de vigoare intelectuală. ♦ Investițiile **c.** se fac în domenii din ce în ce mai complexe și dificil de abordat în ontogeneză întîi în orientarea spațială și adaptarea la mediul înconjurător, apoi în activitățile ludice, apoi în cele de cunoaștere sistematică și învățare, spre pubertate în probleme de integrare socială în grup și în probleme de morală, de sexualitate etc. În adolescență **c.** este mai activă pentru probleme profesionale, sociale, culturale, privind lumea, valorile. Oricare atenție activă față de obiecte, peroane, situații este o expresie a **c.** Aceasta are la bază reflexul de orientare specific ființelor evoluate. Investigația, căutarea sînt subordonate inițial adaptării la mediu. **C.** alimentată bogat de instrumentele inteligenței se condensează în interes puternice care dau personalității direcție și responsabilitate socială specifică. Aristotel considera **c.** ca un fel de apetit al inteligenței, iar manifestările ei ca deosebit de importante. (U.Ș.)

CUVÎNT (engl. word, fr. mot, germ. Wort) ♦ Unitate de comunicare inclusă într-un sistem amplu specific al limbii vorbite sau scrise folosite de o anumită populație în viața de fiecare zi. În cazul limbajului științific **c.** au semnificații convenționale, definite, care permit comunicarea și construcția domeniului științific de către specialiști. **C.** din limbile moarte se utilizează în cercuri restrînse de specialiști pentru comunicări ocazionale – servesc însă mai ales la determinarea derivațiilor etimologice permițînd reconstrucții de origine lingvistică. **C.** sînt purtătoare de sensuri și semnificații și au în funcție de poziția gramaticală aserții diferențiate. ♦ Există și funcții impresive ale **c.** de mare forță. Pe baza acestora s-au dezvoltat artele impresive, o mare serie de psihoterapii, psihodiagnoze (tehnicile asociativ verbale) și în timpuri îndepărtate magia. (U.Ș.)g

D

DACTILOGRAFIA (engl. typing, fr. dactylographie, germ. Fingersprache) ♦ Domeniu al scrierii rapide cu ajutorul mașinii de scris. Constituie una din activitățile prin care s-au realizat revoluția tehnico-științifică, prin facilitarea comunicării. Există o istorie tehnologică relativ lungă a invențății mașinii de scris fiabilă ce se folosește și în zilele noastre (chiar dacă există numeroase mărci de mașini de scris). Istoria dezvoltării capacităților și mai ales a profesiei de dactilograf este ceva mai scurtă. **D.** există ca profesie dar și ca activitate folosită de mulți intelectuali, ziariști și funcționari. Istoria tehnologică a **d.** a început odată cu primele încercări de construire a mașinii de scris care are ca punct de plecare anul 1714, cînd mecanicul englez Henry MILL (1683-1714) a construit o mașină de scris rudimentară, numai cu majuscule înșirate pe un cilindru. Această încercare nu a fost însă satisfăcătoare. Nici aceea făcută în anul 1843 de americanul Cristopher Lathan Sholes (1819-1890) ajutat de Charles Gleenden și Samuel Saule, nu a fost utilă decît după unele modificări și perfecționări făcute prin anul 1867. Aceasta a fost făcută cu bare independente pentru fiecare caracter (literă). Și această mașină de scris avea doar literele majuscule. Apoi în anul 1887 s-a adus o inovație de seamă mașinii de scris. Ea a fost astfel realizată ca cel ce o folosește să vadă ce scrie, deci să vadă și eventualele greșeli. Firma Remington care a preluat mașina de scris pentru industrializare și comercializare începînd cu anul 1867 a adus îmbunătățiri substanțiale mașinii de scris. În 1906 au apărut în S.U.A. mașinile de scris portabile și 4 ani mai tîrziu s-au adăugat și cifrele în claviatura mașinii. Pătrunzînd în viața socială mașina de scris a marcat un pas foarte important în comunicarea de informații, în activitățile administrative și de secretariat profitîndu-se și de faptul că prin perfecționarea mașinii de scris se poate imprima deodată cîteva exemplare. Și în viața culturală mașina de scris și **d.** a jucat un rol important și încă mai joacă, chiar dacă are loc o penetrație aproape agresivă a computerelor familiale în viața curentă înlocuind mașinile de scris. Mai persistentă este folosirea mașinii de scris și de către scriitori deoarece le permite să gîndească în timp ce o folosesc și pentru că în multe țări costurile computerelor sînt încă mari. **D.** a devenit o profesie solicitată și universalizată în întreprinderi, secretariate ale școlilor și în instituțiile de tot felul. Dactilografierea se face cu degetele și deoarece flexibilitatea degetelor este mai dezvoltată la femei profesiunea de **d.** s-a feminizat mult. În dactilografiere sau în folosirea claviaturii computerelor se solicită o percepere rapidă coordonată cu mișcarea degetelor, o cît mai rapidă folosire a pucntuației și a caracteristicilor scrierii corecte gramaticale, deci o foarte bună cunoaștere a limbii. Viteza de scriere este competivă și se solicită a fi cel puțin egală cu aceea a unei dictări după un text. Competițiile dintre profesioniste și profesioniști duc la o viteză de 3 ori mai mare. În ultimul timp cererea de scriere rapidă a crescut foarte mult și a generat necesitatea tot mai acută, ca cei ce exercită profesiunea de dactilografă să cunoască una sau două limbi străine și să aibă capacitatea de a dactilografia texte scrise în aceste limbi. Ca atare profesia de dactilograf se intelectualizează. Mașinile de scris electrice sînt concurente computerelor din cauză că multe persoane au dificultăți și suportă mai greu ecranele. În genere mașinile de scris dar și computerele au imprimante fapt ce face ca tipărirea și multiplicarea prin computere să înlocuiască aparatele tipografice mari și costisitoare, în elaborarea de pliante, broșuri și chiar cărți pentru tiraje mici. Computerizarea a conferit **d.** un statut mai universalizat în informații și comunicări și ca atare în circulația informațiilor privind toate domeniile culturii, artei, științei și civilizației. (U.Ș.)

DACTILOLOGIE (engl. dactilology, fr. dactylologie, germ. Daktylologie, Fingersprache) ♦ Limbaj cu caracter gestual stabilit pentru surdo-muți de către Charles Michel de L'Epée (1712-1789) printr-un alfabet convențional de semne. Alfabetul are o răspîndire relativ largă. Deoarece comunicarea se realizează prin mișcări cu ajutorul degetelor și al poziției palmei, ceea ce permite recepționarea „limbajului" (convențiilor respective) vizual, realizarea cere integritatea analizatorului respectiv. Se folosește ca metodă complementară demutizării. (E.V.)

DALTONISM v. CULOARE

DAMASCHIN, Dorin (1914-1977), psiholog român, prof. la Universitatea din București, specialist în domeniul defectologiei (în special al deficienților vizuali, orbi și ambliopi). A publicat studii și cu privire la oligofreni cu aptitudini supradezvoltate (mari calculatori), precum și studii cu privire la delicvenții minori și la psihologia judiciară. **Op. pr.**: *Contribuții la problemele compensării la deficienții motrici* (1971); *Defectologia* (1974, cu referiri la deficiențele de vedere), *Teoria și practica compensației* (1976). A construit și un aparat brevetat pentru orientatea nevăzătorilor. (E.V.)

DAN SPÎNOIU, Georgeta (n. 1927), psiholog român, cadrul asociat didactic la Universitatea din București și șef de sector la Institutul de psihologie. Membru în colegiul de redacție al *Revistei de Psihologie* și al publicației bianuale *Revue des sciences sociales*, seria de Psychologie (1972-1982). Membră a Asociației de psihologie și a Asociației Europene de Psihologie Experimentală Socială. A publicat peste 100 de articole și studii, cercetări, comunicări și volume mai ales în domeniile psihologiei pedagogice și sociale și a muncii precum și a psihologiei feminine, din optica psihologiei sociale și educaționale. **Op. pr.**: *Relațiile umane* (1970); *Factorii subiectivi și obiectivi în integrarea profesională a femeii* (1974); *Cunoașterea de sine și succesul* (1980); *Cunoașterea personalității elevului preadolescent* (coordonator și autor, 1981); *Psihologia organizațională a muncii* (colab. 1970); *Psihologia muncii industriale* (colab. 1980). (P.M.)

DANS (engl. dance, fr. danse, germ. Tanz) ♦ Formă de artă și de loisir ce implică mișcare, ritm și muzică, **d.** a apărut din cele mai vechi timpuri, ca acțiune de implicație în ceremonialele triburilor și în exprimarea evenimentelor ce le marcau istoria. Ca artă **d.** se exprimă și sub formă de balet. Elementele de **d.** există în operă și în gimnastica artistică competițională la sol (spectacol). ♦ **D.** a rămas în viața socială ca loisir. Există **d.** popular cu anumite caracteristici tradiționale (hora, bătuta, călușularii) și **d.** modern prezent la reuniunile tinerești, dar și în localuri de dans și în restaurante cu ringuri de dans. ♦ **D.** este influențat de modă. Implicînd ritm și pași cu conformație specifică în cazul tangoului, al valsului sau al charlestonului și al **d.** moderne. **D.** se învață și constituie una din formele de activitate cu funcții importante de socializare a tineretului. ♦ Mijloc natural, spontan de expresie în care corpul încorporează ritmul muzicii pe care-l exprimă, **d.** creează o stare subhipnotică în care se amestecă stări afective complexe în care domină bucuria, dispoziții relaxate și un grad de intimitate, curtoazie și comunicare afectivă evidentă. ♦ **D.** albinelor (mijloc de comunicare între albinele aceluiași stup) este o modalitate de informare, cu privire la particularitățile „terenului", a cîmpului ce trebuie exploatat. M.G. Heim (1950) a surprins la unele specii de albine o variantă a **d.** în care se face o formă largă, deschisă spre direcția sursei florale. Există forme de **d.** ce informează asupra surselor speciale de plante, a surselor de apă etc. (M. Beniuc, 1970).**D.** este folosit în zilele noastre ca formă de psihoterapie (în spitalul Sf. Elisabetha din Washington printre altele). Au efectuat studii asupra **d.** Edith Stern (1957), Marian Chace (1942, 1962) etc. Faptul că **d.** se efectuează corelat cu ritmuri muzicale ce antrenează mișcările conferindu-le treptat o ritmicitate prin care se antrenează toate forțele corporale încărcîndu-se de un fel de bucurie deosebită are funcții foarte importante de autostăpînire a întregii ființe a celui care dansează. Forțele energetice ale persoanei se omologhează și reunite reconstituie întregul într-o forță de demolare a divergențelor interioare, (cu totul specială și benefică). Există forme de dans și muzică ce au funcții terapeutice mai pregnante. La începutul psihoterapiei este mai eficientă muzica melodică. În genere contează și orarul ședințelor de **d.** și muzică dar și fundalul repertoriului de **d.**, orarul și frecvența ședințelor. Psihoterapeutul trebuie să aibă o bună experiență prealabilă deoarece pacienții pot avea reacții imprevizibile, mai ales în primele ședințe. Acestea se consideră în genere de tatonare și sînt mai dificile, mai ales prin faptul că are importanță partenerul(a), și măsura în care pacientul are experiență privind **d.** Ca atare pregătirea psihoterapeutică este relativ complexă. Tehnica psihoterapiilor de **d.** este încă în dezvoltare. De altfel **d.** a pătruns profund în viața socială ca o formă de loisir după ce în perioade îndepărtate ale istoriei omenirii a fost implicat în incantații legate de jertfe aduse zeităților și apoi de sărbători ale evenimentelor și ale zilei a șaptea. Dansurile populare conservă **d.** și în aceste forme străvechi. (U.Ș.)

D'ARSONVAL, Cronoscop ~ ♦ Instrument utilizat în psihologia experimentală pentru măsurarea duratei unei reacții (a timpului de reacție; T.R.). Face parte dintre principalele cronoscoape folosite și are precizie de sutimi de secundă. (P.P.)

DARWIN, Charles (1809-1882). S-a născut la Shrewsbury (Anglia). A fost fiul unui medic și nepot al lui Erasmus **D.**, poet, medic și filosof cunoscut. A urmat un an la Cambridge (1827) dar, decepționat de viața academică a început să studieze singur botanica și zoologia. A devenit graduat în 1831, cînd a fost angajat ca naturalist pe vasul „Beagle" și a efectuat cinci ani de cercetări științifice în jurul lumii. După doi ani de la reîntoarcerea din lungile călătorii ale vasului „Beagle", **D.** a devenit secretar al Societății Geologice din Londra, apoi s-a retras la țară, fiind atent la modelul de adaptare al animalelor la mediul înconjurător. Citind cartea lui T. Malthus privind principiile populației, **D.** a simțit nevoia unei riguroase cercetări a lumii animale. Teoria evoluției și a luptei pentru existență, a adaptării subtile i s-a conturat ca o vastă teorie a selecției naturale. **Op. pr.**: *The Journal of a naturalist* (1840); apoi *Zoology of the voyage of the Beagle* (1842). În 1859 a publicat în 1200 exemplare opera sa monumentală *The Origin of species, by natural selection of the Preservation of Favored Races in the Struggle for Life*. Toate exemplarele au fost cumpărate în ziua apariției. Lucrarea a determinat imediat o adevărată criză în lumea științifică și religioasă, controversă ce s-a continuat pînă în al treilea deceniu al sec. XX. Semnalăm și lucrarea *Expression of Emotion in Man and Animals* (1872). **D.** a demitizat originea divină a omului. (U.Ș.)

DARWINISM și NEODARWINISM

Adepții lui Darwin au formulat și apărat principiul evoluționismului, acesta definind **d.** ◆ La un colocviu internațional ținut în 1974 sub denumirea *Darwinismul secolului XX* s-a constatat că **d.** a fost concurat de biologia moleculară, care s-a dezvoltat foarte mult, mai ales după 1960. **D.** a revenit din nou pe primul plan (după relatările lui E. Mayr și W. B. Provine, 1981). ◆ Neodarwinismul este mai mult genetică decît evoluționism și a fost influențat de biologul B. S. Haldam și de matematicienii S. Wright și R. Fisher. E. Mayr consideră că biologii au repudiat teoria sintetică înainte de apariția studiilor de genetică. ◆ La sfîrșitul sec. al XIX-lea s-a conturat un mod de a gîndi în ceea ce privește ființele vii, sub unghiul populațiilor. În perioada 1860-1870 naturaliștii s-au centrat pe variațiile din cadrul speciilor sau pe statistica acestora. F. Heike a studiat (1899) statistica heringilor. ◆ Între 1918 și 1920 J. Schmidt a reluat sub unghiul geneticii problemele populațiilor de animale, ca și naturalistul american J.B. Sumner (1918), S.S. Chetverikov, R. Goldsmidt (1933). Primii au lucrat pe șoareci, ultimii pe fluturi, în legătură cu muzeul din München. Chetverikov a publicat (1926) un studiu asupra schimbărilor de frecvență a genelor în șirul populației, din optica evoluționistă. Influența lui Chetverikov s-a propagat prin scrierile lui Theodosiu Dobzhansky, care, în 1937, a reunit datele geneticii populației și datele naturaliste în lucrarea *Genetics and the Origin of Species*. ◆ Teoria neodarwinistă coincide cu debutul teoriei naturaliste a lui Kimura, cu teoria critică a lui Lewontin în genetică, cu teoria salturilor a lui H. Carson sau a lui M.J.D. White. ◆ Se pot semnala în psihologie cinci trăsături mai importante, datorită influenței darwiniste: 1. S-a constituit funcționalismul (care consideră procesele mentale ca adaptative) și structuralismul (analiza de conținut a conștiinței). 2. A avut loc dezvoltarea amplă a studiilor de psihologie comparată (animale-om), spre a se surprinde la animalele superioare modele mai primitive ale modului de a se constitui reacții. 3. S-a intensificat studiul expresiilor la om și animale sub influența studiului lui Darwin *Expresion of Emotion in Man and Animals* (1872). 4. S-au dezvoltat interese privind problemele psihologiei genetice, privind ontogeneza timpurie și apoi dezvoltarea biopsihică pînă la vîrste înaintate. 5. **D.** a stimulat dezvoltarea domeniului comparativ, optica diferențelor individuale și a tendințelor ereditare, fapt ce a acreditat folosirea testelor și a strategiilor de cercetare complexe comparative. (R.D. și U.Ș.)

DEBESSE, Maurice (n. 1903), psiholog francez. Profesor de psihopedagogie la facultatea de litere din Strasbourg, apoi din Paris (univ. René Descartes). A efectuat numeroase studii aprofundate de largă răspîndire și audiență, asupra psihologiei adolescenților. **Op. pr.:** *La crise d'originalité juvénile* (1937), *Comment étudier les adolescents* (1936); *L'Adolescent* (1948), *Les études de l'éducation* (1952); *La psychologie de l'enfant, de la naissance à l'adolescence* (1956). A elaborat capitolul referitor la fundamentarea psihologică a *Metodelor pedagogice*, în *Tratatul de Psihologie aplicată* al lui H. Piéron (1949-1959, 1960), în *Tratatul de psihologia copilului* (1970), ca și în *Tratatul de științe pedagogice* (1969-1978, coordonator împreună cu G. Mialaret). (U.Ș.)

DEBILITATE (engl. debility, fr. débilité, germ. Geistesschwäche, Schwachsinn). ◆ Insuficiență sau deficiență psihică sau fiziologică. **D.** este denumirea, care semnifică o evidentă sărăcie în domeniul capacităților psihice care plasează persoana respectivă într-o situație de incapacitate și inferioritate socială. ♦ Se consideră **d.** mintală situația unei dereglări a relațiilor de adaptare la mediul înconjurător precum și la standardele sociale și culturale. Se pune astfel în evidență efectul de handicapare prin deficit intelectual, senzorial, comportamental. Procentul de **d.** mintală este de 2-3% din populația infantilă (după date OMS), ceea ce reprezintă 200-300 mii cazuri la fiecare 10 milioane de copii. În literatura de specialitate, sinonim pentru termenul de **d.** mintală se utilizează termenii: subnormalitate mintală, anormalitate mintală, handicapare mintală, întîrziere mintală, înapoiere mintală, oligofrenie. Tot OMS a propus să se evite termenii de mai sus (deveniți peiorativi) și să se denumească atît copiii cu **d.** mintală cît și cei cu alte handicapuri, ca și cei supradotați cu termenul de copii de excepție. ♦ E. A. Doll (1941) a considerat că există șase caracteristici importante ce definesc debilitatea mintală: subnormalitatea intelectuală, oprirea dezvoltării, origine și substrat funcțional ca defect de origine constituțională, incurabilitate, incompetență socială și lipsă de atingere a maturității validată social. Există grade și tipuri de **d.** mintală ♦ În toate tipurile de **d.** mintală este afectat limbajul, operarea cu produsele acestuia și învățarea. ♦ Se consideră că se pot face următoarele delimitări gradate: deficiența mintală profundă sau gravă (idiotul cu Q.I. 0-20), deficiența mintală severă sau mijlocie (imbecilul cu Q.I. 20-50), deficiența mintală moderată (moron cu Q.I. 50-65), deficiența mintală ușoară (cu Q.I. 65-75) și intelectul de limită sau liminar (cu Q.I. 75-85). Există o serie de caracteristici atipice ale dezvoltării mintale a copiilor iar efectele de schimbare apar uneori la aceste categorii de subiecți pe parcursul anilor de creștere. ♦ O serie de specialiști pun accent pe caracteristicile definitorii ale **d.** mintală. Astfel, C. Pufan a descris șablonismul gîndirii, B. Inhelder (1963), vîscozitatea genetică, M. Roșca, stereotipiile și inerția (accentuate), mai ales verbale, ce se exprimă și ca inerții patologice, A.R. Luria, (1956) și R. Zazzo (1960) au remarcat prezența reacțiilor absurde și heterocronia, ce denotă ritmul încetinit și inegal al dezvoltării diferitelor componente ale structurilor psihice. E. Verza a subliniat slaba dezvoltare a limbajului și tulburările acestuia, iar Gh. Radu, caracterul restrîns al zonei maximei dezvoltări. C. Păunescu a evidențiat dificultățile în învățare, față de normele sociale. ♦ Se diferențiază două categorii de **d.** mintală: unul se caracterizează prin natură apatică, lipsă de interes și de inițiativă, altul este agitat, nervos, precipitat în reacții. **D.** mintală îi este caracteristică o incapacitate evidentă de a vorbi coerent. În cazul sindromului lui Grimbert (sechele ale insuficiențelor ponderale, nașterii sau prematurității) **d.** mintală se exprimă prin infantilism persistent. Instruirea școlară a **d.** mintală se face în școli speciale, în care, în afară de asistența educativă și psihologică, se acordă multă atenție sănătății. Pentru cazurile ușoare și moderate se urmărește integrarea în școlile de masă. ♦ În România, în problemele **d.** mintală se remarcă cercetările efectuate de M. și Al. Roșca, B. Zörgö, E. Verza, Gh. Radu, D. Ciumăgeanu, V. Vlașiu etc. R. Cattell consideră că peste trei secole populația globului va avea un f. mare număr de **d.** mintal. C. Burt a prevăzut o degradare cu un an a inteligenței umane la 12 ani, adică la 12 ani tinerii vor avea inteligența unui copil mediu de 11 ani. Aceste pronosticuri pesimiste sînt anulate de marea dezvoltare a rețelelor școlare și de explozia profesiilor intelectuale, care sînt deja evidente în numeroase țări, dar și de revoluția medicală contemporană și de ușoare tendințe de progres intelectual longitudinal și diferențial. ♦ **D.** *comportamentală* privește comportamentele neconforme cu regulile obișnuite de conduită, datorită insuficiențelor intelectuale, mai ales incapacității de raționare (judecată), agresivității excesive, instabilității sau nedezvoltării afective și caracteriale (nedezvoltarea simțului de răspundere și celui de datorie). OMS și alte organizații mondiale au făcut sondaje și studii privind incidența tulburărilor de acest gen. Datele sînt însă mai incerte decît cele privind **d.** mintală Se consideră că 30% pînă la 40% din populația tînără are nevoie de consiliere și de supraveghere comportamentală. Doar 5-10% dintre aceștia nu au tulburări sau insuficiențe, de intelect (Buckle și Lebovici, OMS). ♦ **D.** *motrice* desemnează tulburările motorii și neurologice. Deseori **d.** motrică este interferentă cu cea mintală. Sînt nedezvoltate mai ales mișcările voluntare. **D.** motrice se exprimă prin întîrziere în învățarea mersului și a limbajului oral și scris, persistență a paratoniei (imposibilitatea de a pune mușchii în stare de decizie), exagerarea reflexelor osteo-tendinoase, tremurături mioclinice, spasmofilie, crampe, convulsii, bîlbîială, tulburări ale clarității vorbirii, stîngăcie, persistență a sincineziilor (mișcări simetrice), hipertonie. Formele mai puțin pregnante de **d.** motrice pot fi cercetate prin testele Ozeretski. ♦ **D.** *senzorială* cuprinde persoane cu deficiențe senzoriale, care sînt de diferite tipuri și grade. Pentru vedere, orbii se caracterizează prin lipsă totală de vedere, iar ambliopii ca avînd capacitate redusă de vedere (sau urme de vedere), miopii, prezbiții, ca avînd defecțiuni de vedere. Pentru auz se consideră ca **d.** senzorială: hipoacuzicii ce au capacități reduse auditive și surzii lipsiți total de auz. La aceștia trebuie adăugate persoanele cu lipsă sau slabă dezvoltare a auzului muzical. Infirmii motor la rîndul lor sînt extrem de numeroși și diferiți. **D.** *gustativă* se traduce prin lipsă de poftă de mîncare, ceea ce are efecte periculoase pentru sănătate. În schimb **d.** *odorifică* (anosmia) este relativ mai puțin întîlnită și studiată. (E.V.)

DEBLOCAJ v. BLOCAJ

DECALAJ (engl. discrepancy, fr. décalage, germ. Underscheed) ♦ Timpul care trece între înțelegerea unei probleme, formularea soluției de rezolvare și înțelegerea acestei soluții. J. Piaget și specialiștii în epistemologie genetică vorbesc de **d.** *de comprehensiune* (înțelegere), ce se datorează competenței diferite în diverse situații și domenii. ♦ Există însă și **d.** de structură a dezvoltării psihice, la una și aceeași persoană, sau „**d.**-*vertical*" între însușiri caracteristice și trăsături psihice. ♦ Între copii de aceeași vîrstă, la conduite sau operații solicitate în mod egal, se exprimă diferențe de performanțe ce se datorează **d.** transversal sau orizontal. Forma de **d.** ce se exprimă prin ritmuri diferite de dezvoltare ale anumitor caracteristici, însușiri și deprinderi la diferite persoane de aceeași vîrstă (în vîrstele de creștere) se numește **d.** *longitudinal* diferențial. **D.** implică antrenarea unor energii psihice de dezvoltare importante. **D.** din domeniul aptitudinilor poate fi de calitate sau de cantitate. De altfel psihologia modernă a formulat paradigma dezvoltării neegale a însușirilor, trăsăturilor și caracteristicilor psihice. ♦ Structurile pozitive au ca dominante, de cele mai multe ori, aptitudini, iar structurile negative au mai pregnante trăsături negative de caracter. Chiar la copii cu deficiențe este evident **d.** orizontal și vertical. (U.Ș.)

DECILAJ v. STATISTICA PSIHOLOGICĂ

DECIZIE (engl. decision, resolution, fr. décision, germ. Entscheidung) ♦ Formă de conduită de alegere la apariția unui anumit semnal sau în vederea atingerii unui obiectiv, scop sau a grupului ideal. Deși diverși autori pun accente diferite pe unele dintre aspectele **d.**, esențial rămîne momentul opțiunii. ♦ Există **d.** de diferite grade de importanță și frecvență (vitale, esențiale, rare, recurente). ♦ Importanță mare prezintă **d.** *economice*, *politice* etc. prin efectele și consecințele lor. ♦ **D.** ca opțiune pot avea diferite caracteristici și determinanți motivaționali. Pentru **d.** importante sînt următoarele particularități: *modalitatea de alegere* care prefigurează și calitatea **d.**: *nivelul* la care se realizează alegerea care influențează complexitatea **d.**, *orientarea ei spre acțiune*, calitatea ei pozitivă, negativă (pasivă, activă), particularitate ce dă unele indicații asupra finalizării; *dependența* **d.** de informațiile colectate anterior, de modelele și previziunile elaborate, ceea ce contribuie la organizarea ei ca previziune și acțiune. ◆ Ca fenomen psihologic, **d.** are o natură complexă. Pe de o parte, ea este un fenomen psihologic individual, emanînd ca un produs final din necesitățile și trebuințele psihologice strict individuale ale omului, pe de altă parte, ea este un fenomen psihosocial realizîndu-se prin participarea mai multor indivizi, a înseși grupurilor umane, ca o expresie a trebuințelor lor colective. ◆ În centrul problematicii **d.** stă individul și trebuințele sale psihologice. ◆ **D.** individuale apar la diverse niveluri ale activității psihice senzoriale. Simpla deosebire dintre un zgomot și un semnal purtător de informație, ca și receptarea semnalului purtător a două informații la care pot fi conectate sînt două feluri de activități din care subiectul trebuie să aleagă una, la nivelul activității de gîndire, în rezolvarea problemelor, în euristica psihologică, în analiza motivației performanței în diverse situații (K. Lewin, J.W. Atkinson). În structura actului voluntar, în domeniul comportamentului moral cînd determinanții provin din sfere motivaționale diferite, întîlnim diferite tipuri de **d.** individuale complexe (Murany Mihaly, 1972, Pantelimon Golu, 1975 etc.). ◆ În centrul problematicii **d.** grupului, colectivului uman, interesează necesitățile comune ale grupului care trebuie satisfăcute prin intermediul **d.** La stabilirea **d.** optime, finale, fiecare își aduce contribuția sa, dar **d.** nu este doar o însumare mai mult sau mai puțin mecanică a **d.** individuale, parțiale, ci o sinteză și generalizarea lor, un produs interacțional cu potențe și valențe noi deosebit de importante. **D.** individuale și colective sînt inegal productive. De obicei, cele individuale au o eficiență limitată, referitoare strict la persoana sau la comportamentul persoanei care le ia. Ele sînt impregnate de subiectivism. **D.** colectivă antrenează multiple valențe. Intrarea în funcțiune a unor mecanisme psihologice (mentalități, imitație sau contagiune, încrederea nelimitată și necritică în sursa de autoritate, anume iluzii ale percepției sociale) pot bruia sau „deturna" procesul de **d.** Optimizarea procesului **d.** implică de aceea și optimizarea proceselor interacționale din cadrul grupului. ◆ În clasificarea **d.** pot fi utilizate o multitudine de criterii, cum ar fi: sfera de activitate și de relații la care se referă (social-politice, economice, administative, juridice, militare etc.), gradul de angajare al elementelor sistemului și perspectiva de acțiune (strategie, tactice, operaționale, de corecție); modalitatea de luare a **d.** (programate, neprogramate, semiprogramate); condițiile în care se iau **d.** (certitudine, incertitudine risc). ◆ În cibernetică, **d.** este operația pe care o efectuează un sistem cînd, pentru un anumit semnal, de intrare S_1, alege și generează un anumit semnal de ieșire R_1, pe baza unei reguli de decizie GR/S, aceasta fiind proprie fiecărui sistem GZR/S ce este valabilă în general doar pentru o perioadă finită de timp (GZTR/S). În cazul sistemelor deterministe, regula de decizie va funcționa pe baza principiului binarității („totul sau nimic"), adică sistemul alege totdeauna sau niciodată, fără eroare posibilă, un anumit răspuns R_1, corespunzător unei selecții în sistemul binar (L/O) pentru un anumit semnal S_1. În cazul sistemelor probabiliste neliniare, regula de decizie implică totdeauna un mecanism probabilistic dat de intervenția anumitor funcții. FR/S, funcția de „pierdere" dată de gradul de nedeterminare a variabilelor de intrare și de gradul de imprecizie al deciziei anterioare; E_{1j} este rezultatul sau efectul pe care sistemul speră să-l obțină prin R_j, exprimînd „speranța matematică" a realității unui răspuns pozitiv sau negativ; Hez/E_{1j}, funcția „hedonică", stabilită în cadrul afectivității, funcția de „crezare" $CrzE_{1j}$, calculată în cadrul gîndirii raționale și funcția de „verosimilitudine" Vr_z/ E_{1j} stabilită în cadrul unor operații de recunoaștere. Toate aceste funcții cuncură la stabilirea valorii V_{ZT}/E_{1j} unei anumite reguli de decizie. Dacă aceasta permite cea mai favorabilă distribuire de valori, ținînd seama de toate funcțiile amintite, respectiva regulă de decizie $G'_{zt}R/S$ va constitui „regula optimală a sistemului". (M.G.)

DECONDIȚIONARE v. CONDIȚIONARE

DECROLY, Ovide (1871-1932), psiholog și medic belgian. A studiat la Berlin și Paris maladiile nervoase și problemele retardaților și anormalilor. A fondat (1907) la Ixelles (suburbie a Bruxelles-ului) o școală „pentru viață și prin viață". A introdus utilizarea caracteristicilor psihice și antrenarea lor maximă în actul educației. Metoda inițiată de **D.** se referă la învățarea lecturii (citit-scrisului). Se opune metodei analitico-sintetice a scris-cititului, fiind o metodă globală care pornește de la structuri de propoziții și nu de la învățarea treptată a literelor. Din acest punct de vedere se aseamănă cu învățarea cifrelor zecimale. Dominația relativă a spiritului sintetic la mulți copii conferă succes metodei, în cazul în care este corect folosită. Pe acest plan s-a situat ca unul dintre pionierii pedagogiei moderne datorită metodei active preconizate de el. **Op. pr.**: *Initiation à l'activité intellectuelle et motrice par les jeux éducatifs*, (1914 în colab.); *La fonction de globalisation et son application* (1929) etc. (S.T.)

DEDUBLARE (a personalității) (engl. dual personality, fr. dédoublement de la personnalité, germ Doppel-Ich, doppelte Persönlichkeit) ♦ Coexistența la aceeași personalitate a două tipuri de comportamente. Unul din acestea este normal și legat de motivații curente bine adaptate, iar altul patologic, legat de o motivație inconștientă. Acesta din urmă implică în genere o anumită inadaptare și este impregnat de automatism. ♦ **D.** presupune statute și roluri divergente și fără coerență ale sinelui. Uneori subiectul vede imaginile propriei sale dedublări situîndu-se în afara lor. A. Binet, Th. Ribot, H. Taine, P. Marton Prince, P. Janet și alții au descris cazuri interesante de **d.** Începutul se atribuie lui Mac Nish (1830). Mai mare interes a stîrnit cazul numit Felida X., de care s-au ocupat H. Taine (1876), Th. Ribot (1885), A. Binet (1892). Felida X. suferea de isterie (cele mai multe cazuri de **d.** au fost la persoane isterice). În anumite momente Felida X. se transforma dintr-o persoană abulică și melancolică, într-una veselă și sensibilă. Evenimentele din ipostaza **d.** se conservau în ipostaza curentă. Cazul de **d.**, descris de P. Janet este al Léoniei, care devenea în ipostaza **d.** Léontine. Prima personalitate (de bază) nu reținea nimic din ipostaza **d.** (și invers). Mai complex a fost cazul domnișoarei Beauchamp (23 ani) care trecea prin mai multe ipostaze deosebite, dintre care două se ignorau aproape total și una cunoștea viața celor două. Th. Flournoy (1903) a descris cazul Helenei Smith care, în una din ipostazele **d.** își închipuia că are relații cu planeta Marte, iar în a doua că e o prințesă indiană dintr-un alt veac și relata întîmplări bizare dar ... reda și caractere sanscrite. ♦ În genere s-a format treptat ideea că se trăiesc atîtea ipostaze existențiale cîte personalități sînt cunoscute și care se stabilesc relații, sau cum mai exact spune M. Ralea cîte roluri și statute sociale sînt proprii personalității în cursul vieții sale. Important este cît de mare este distanța psihologică dintre ele și cît de puternică e coeziunea. (U.Ș.)

DEFECTOLOGIE (engl. defectology, fr. défectologie, germ. Defektologia). ♦ Disciplină a științelor psihopedagogice, numită și psihopedagogie specială, care studiază particularitățile psihologice, biologice și fizice ale persoanelor handicapate (intelectual, motor, senzorial, din punct de vedere al limbajului etc.), legile și metodologia instruirii, educării și formării pentru muncă și viață a deficienților (handicapaților) de diferite tipuri și grade. Ca subramuri ale **d.** sînt: psihopedagogia deficienților de intelect (oligofrenopsihopedagogia), psihopedagogia deficienților de vedere (tiflopsihopedagogia), psihopedagogia deficienților de auz (surdopsihopedagogia), psihopedagogia deficienților motori și logopedia. Aceste specializări dovedesc, pe de o parte, creșterea interesului pentru recuperarea și educarea deficienților, iar pe de altă parte, rezultatele încurajatoare obținute în procesul compensării și ameliorării deficienților. Aceasta a dus la acumularea unui volum mare de date științifice și la orientarea cercetării spre formularea unor legi și obiective metodologice specifice fiecărei categorii de handicapați, ceea ce face posibilă optimizarea procesului instructiv-educativ, prin accentuarea caracterului formativ-practic în recuperarea și integrarea socio-profesională a deficienților. ♦ Paralel cu preocupările specialiștilor față de învățămîntul special în lumea contemporană se manifestă o tendință tot mai accentuată pentru integrarea unor categorii de handicapați (mai ales cei cu forme ușoare și moderate) în învățămîntul obișnuit. ♦ În aceeași ordine de idei, printre domeniile studiate în România pot fi citate problemele surdomutității (C. Pufan, I. Stănică, V. Mare, L. și Al. Caraman, G. A. Manolache), ale deficienților de intelect (Al. și M. Roșca, E. Verza, C. Pufan, D. Ciumăgeanu, T. Kulcsar, C. Păunescu, Gh. Radu), ale ambliopilor și orbilor (D. Damaschin, M. Ștefan, V. Preda, G. Atanasiu, I. Marcu), ale tulburărilor de limbaj (E. Verza, C. Calavrezo, I. Străchinaru, E. Boșcaiu, C. Păunescu, N. Toncescu, M. Guțu, S. Bara) etc. ♦ Printre obiectivele majore ale **d.** contemporane sînt: 1. psihodiagnoza diferențială a deficienței și precizarea posibilităților de compensare și educare; 2. elaborarea unor programe și metodologii adecvate procesului instructiv- educativ al deficienților; 3. formarea și integrarea în muncă și viață în raport de specificul deficienților; 4. studierea particularităților psiho-fizice și comportamentale în vederea găsirii unor metode pentru integrarea deficienților în viața social-culturală, în funcție de posibilitățile lor etc. (E.V.)

DEFENSIV (mecanism) (engl. defensive, fr. défensif, germ. defensiv). ♦ Reacție obișnuită tipică, inconștientă, naturală de autoprotecție față de anxietate. În decursul dezvoltării se formează un set complex de reacții de apărare, dinamism și siguranță (Karen Horney). ♦ În copilărie jocul este terenul unei astfel de dezvoltări. Această activitate servește mai multor scopuri: de a reduce conflictele emoționale, de a proteja personalitatea copilului de propriile sale impulsuri agresive, de a întîmpina efectele experiențelor traumatizatoare. ♦ Teoria mecanismelor de apărare a fost expusă de S. Freud și elaborată de fiica sa Ana Freud (*The Ego and the Mechanism of defence*, 1937). Printre mecanismele de apărare sînt adesea evocate cele de regresie, retragere în conduita infantilă, reacțiile (conduite) de detașare sau de apatie (insulație emoțională) și, în fine, identificarea cu persoane sau instituții (identificare). Toate expresiile enumerate mai sus sînt tendințe naturale spontane folosite pentru ajustare și compatibilizare a mediului. ♦ Mecanismele de apărare acționează în interrelațiile interpersonale fiind forme mai ales ale adaptării sociale. Rosen și Gregory (1965) au atras atenția asupra faptului că nu toate conduitele sînt defensive deși este dificil a identifica aceste conduite din ansamblul reacțiilor personalității. (S.T.)

DEFULARE v. REFULARE

DEGERENESCENȚĂ (engl. degeneration, fr. dégénération, germ. Degenerierung) ♦ Modificare patologică anatomică și funcțională regresivă a unui țesut sau a unui organ, ca urmare a suprimării legăturii lui cu sistemul nervos ori cu circulația sangvină, în urma unei intoxicații grave a organismului ori a unui deficit de metabolism. **D.** psihică (mintală) reprezintă o ipoteză psihică care încearcă să explice apariția unor tulburări mintale nu numai printr-o slăbire a funcționalității a.n.s. Se datorează vîrstei ca și unei predispoziții ereditare, observate prin existența de timpuriu a obsesiilor, impulsurilor, ticurilor etc. ♦ Într-o primă etapă a dezvoltării psihiatriei, a existat tendința ca toate comportamentele atipice și bizare să fie subordonate noțiunii de **d.** Există grade de **d.** (G.I.)

DÉJÀ VÉCU (engl. fr. germ. invariabil) Iluzie ce constă în impresia de a mai fi trăit cu exactitate cîndva o situație, circumstanță, sau eveniment, care în fapt se trăiesc pentru prima oară. Este prezentă în senzația particulară întîlnită în afecțiuni ale lobului temporal; constituind sursa unui atac de epilepsie. (G.I.)

DÉJÀ VU (engl. fr. germ. invariabil) ♦ Exprimă senzația stranie pe care o încearcă unii bolnavi de a mai fi văzut cîndva o scenă, pe care de fapt o văd pentru prima dată. Se întîlnește frecvent în epilepsie temporală. Este o varietate de iluzie (pseudoamnezie și paraamnezie). (G.I.)

DELAY, Jean (1907-1984), medic psihofiziolog și scriitor francez (pseudonim Jean Faurel). Membru al Academiei franceze. Studii și contribuții privind diferite probleme ca: *Les astéréognozie et la sensibilité cérébrale* (1934); *Les ondes cérébrales et la psychologie* (1941); *Les dissolutions de la mémorie* (1942); *Les maladies de la mémoire* (1943); *La psychophysiologie humaine* (1944); *L'électrochoc et la psychophysiologie* (1945); *Les méthodes bioloques en clinique psychiatrique* (1950). I se datorează, după Coubet C, (1980), denumirea de neuroleptice și thymoanaleptice pentru substanțele psihofarmaceutice respective. (U.Ș.)

DELIBERARE v. VOINȚA

DELINCVENȚĂ (engl. delinquency, fr. délinquence, germ. Delinquenz) ♦ Ansamblul infracțiunilor penale. Unii autori arată că **d.** a scăzut mult în toate țările după cel de-al doilea război mondial, dar a crescut din nou în anii '70, atingînd cea mai înaltă valoare, fapt ce a determinat un interes crescînd pentru legislația delictelor (mai ales a celor efectuate de minori) și pentru metodele de reeducare. **D.** este o dezadaptare. Mulți dintre **d.** prezintă unele tulburări de inteligență sau de caracter. ♦ Printre factorii ce alimentează **d.** după cei mai mulți autori, sînt: influența familiei dezorganizate (80% dintre aceștia provin din familii dezorganizate sau incomplete), datorate decesului unui părinte, familiilor corupte, alcoolizate etc. (E.T. Glueck și S. Glueck). **D.** este adeseori provocată de influențe nefaste extrafamiliale (bande de copii și tineri). Rareori există crime patologice la minori deși procentul schizofreniei la aceștia este în ușoară creștere. În primul rînd însă trebuie implicată deprivarea socială educativă, ocupațională, alcoolul, drogurile etc. ♦ Statistic se pune în evidență creșterea și diversificarea formelor de criminalitate și **d.** în perioada de mutații sociale orizontale (dominate de munca necalificată), perioade specifice industrializării timpurii și urbanizării intense. J. Ferri a considerat că orice mediu social cuprinde o cantitate constantă de criminalitate și **d.** Evenimentele de intensă schimbare duc la creșterea **d.** După consumarea acestora se revine la normal. Statisticile criminalității și **d.** dau o informație aproximativă a acestora (erori judiciare, condamnări unice pentru delicvențe plurale, clasare nonimputare și **d.** de autori neidentificați, crime camuflate, nedeclarate etc.). Acestea constituie cifra majoră (neagră) reală a criminalității; ceea ce rămîne în statistici este **d.** aparentă. Se depistează doar 50-60% din infractorii implicați în infracțiuni comise. ♦ Pe vîrste incidența infracțională (**d.** are tendința de a coborî spre etapa tinereții), dar de a deveni mai violentă și rafinată la toate vîrstele adulte. Între 18-20 ani infracționismul se plasează în jurul a 2,55% din populația vîrstei; între 20-25 ani rămîne la aproximativ aceleași valori (2,5%); între 25-30 ani se atinge valoarea maximă procentuală de **d.** masculină, între 35-50 ani are o descreștere ajungîndu-se sub valorile exprimate statistic pentru 25-35 ani. La femei scăderea este ceva mai lentă pe fondul unor valori mai scăzute la toate vîrstele. ♦ Factorii încriminați în **d.** sînt numeroși și complecși. Se incriminează familia dezorganizată sau incompletă (E.T. Glueck și S. Glueck), scăderea funcțiilor ei educative (Hélène Monnent), alcoolismul, toxicomania, deprivarea culturală, mediul imoral. Există forme de **d.** organizate, specializate (teroriștii). În cazul recidivelor, alcoolismul are o mare incidență; sensurile actului criminal nu pot apare decît dacă sînt situate în totalitate activității delincventului. În unele cazuri, crima sau **d.** corespunde unei tendințe de a face justiție, cauza profundă fiind legată de penalități nedrepte. Se mai pot enumera factorii socio-economici, permisivitatea și deseori toleranța, gradul de corupție din societate. Mizeria, inadaptarea consecutivă a imigrației și problemele sale de aculturism, structura instabilă a societății (perioada de război, de revoluție, de urbanizare, de tensiuni economice) joacă un rol evident în **d.** ♦ Se consideră că printre cauzele delicvenței există și un factor constituțional. Printre altele, unele lucrări ale psihologilor americani S. Glueck și W.H. Sheldon au găsit o relație pozitivă între tipul morfologic (muscular) și criminalitate. Pe de altă parte, electroencefalogramele (Vardeaux) au arătat prezența a diferite relații semnificative între traseul E.E.G. al subiecților normali și traseul E.E.G. al subiecților **d.** Studiile psihologice arată, în fine, că **d.** nu sînt mai puțin inteligenți decît non-**d.**, dar adeseori mult mai impulsivi, agresivi, egocentriști, neîncrezători, rebeli față de orice autoritate; mulți **d.** au tendința de a se afirma pe plan social. Le lipsește maturitatea în judecăți și autocritica, nu utilizează experiența trecută, au un prost control asupra emoțiilor proprii și întotdeauna au tendința de a se considera frustrați, ca victime ale unei injustiții imaginate sau reale. După anii '80 a început să crească **d.** și să cuprindă tot mai mulți tineri inteligenți cu strategii complexe legate de actul **d.** Reeducarea **d.** presupune cunoașterea adîncă a vieții și personalității. Există diferite tipuri de **d.** începînd cu furtul, excrocheriile, sfîrșind cu crimele. Studii privind psihologia **d.** au efectuat A. Aichorn (1967), S. Glueck, E. T. Glueck (1957), A. Hesnard (1963), G. Heayer (1969), L. Moor (1972), R. Muchielli (1965) iar în spațiul românesc Al. Roșca (1931, 1934), T. Bogdan (1956, 1973), C. Suciu (1963), E. Pamfil și col. (1965), P. Brînzei și colab. (1970). V. Dragomirescu (1976), A. Nicolau, N. Mitrofan (1992). (U.Ș.)

DELIR (engl. delirum, fr. délire, germ. Delirum, Wahn) ♦ Gîndire patologică în care domină anumite teme (construcții intelectuale) și o alterare gravă a raporturilor dintre subiect și realitate. ♦ Termenul se folosește și pentru desemnarea atitudinilor obsesionale nevrotice. Prima aserție a termenului este reținută pentru domeniile psihiatriei, ale alterării sensului realității la o persoană dată a. Există numeroase forme de **d.** H. Ey a diferențiat două tipuri: **d.** cronic ce grupează ca simpton peste 60-65 stări și mecanisme nervoase și **d.** acut ce este o entitate bine definită. **D.** se poate analiza din punct de vedere al temelor delirante, al evoluției și al construcției ce îl caracterizează. Se menționează **d.** de interpretare (J. M. Capgras, 1873-1951 și P. Serieux, 1864-1974), **d.** paranoic, **d.** de persecuție, **d.** de grandoare, **d.** de gelozie, **d.** de imaginație (Dupré, 1862-1921), **d.** de ambiție (J. P. Fabret și Achille, Foville (1799-1878) etc. **D.** tramens sau **d.** acut alcoolic este o encefalopatie acută legată de perturbări enzimatice, provocate de doze importante de alcool. (G.I.)

DEMENȚĂ (engl. dementia, fr. démence, germ. Demenz, Dementia) ♦ Alterare treptată psihică a funcțiunilor intelectuale, afective și morale (alterare a întregii conduite) datorată unor afecțiuni organice și funcționale ale creierului (A.N.S.). În **d.** se pot conserva blocuri de amintiri, cunoștințe, sisteme de a raționa; în timp ce unele se alterează, altele devin obsedante. Cel ce suferă de **d.** nu se poate concentra, nu are inițiative, nu poate urmări obiective de durată. Toate caracteristicile psihice sînt alterate (relativ inegal). Amintirile recente (mai fragile) sînt mai alterate sau blocate decît cele mai vechi. Ca sistem de apărare persoana în cauză completează, fabulează. Afectivitatea se inundă de instabilitate, puerilitate, indiferențe, uneori megalomanie, idei de persecuție etc. Au loc destructurări ale planului coordonărilor motorii. **D.** este însoțită de tulburări de văz, auz, tact, dificultăți de control sfincterian (gutism). ♦ Există numeroase forme de **d.** Unele sînt curabile (paralizie generală, hidrocefalia cu presiune normală, tumorile frontale), altele incurabile (demența senilă se accelerează dacă au loc stresuri în viața persoanei în cauză), demențele presenile, maladia Alzheinar, maladia Pick, demențele arteriopatice, sindromul Creutzfeldt – Iacob, demența infantilă etc. (G.I.)

DEMOFOBIE v. FOBIE

DEMOGRAFIE (engl. demography, fr. démographie, germ. Demographie) ♦ Caracteristicile populației umane din punct de vedere al repartiției geografice, număr, densitate, potențialitate, structură socio- economică și culturală, profesională, inclusiv evoluția acestora și factorii care acționează și determină progresul, schimbările și alte fenomene privind populația. ♦ Pentru analiza psihologică, datele **d.** constituie ecran de referință. Achill Giullard (1855), Emile Levasseur (1878), iar în sec. XX Ph. Hauser și Otis Dydley Duncan (1963) au contribuit la conturarea domeniului. **D.** utilizează recensămintele, statistica stării civile, anchetele și registrele de populație ca surse informaționale mai importante. **D.** modernă are caracter multidisciplinar și populația este privită ca fiind distribuită pe sexe și vîrstă (stoc inițial). ♦ Fenomenele demografice ca nașteri, decese, căsătorii, divorțuri, migrații etc. constituie „fluxuri" ce modifică stocul inițial și pun în evidență tendințe mai importante ale dezvoltării sociale. ♦ A existat în ultimul deceniu (1980) o încetinire a creșterii demografice în țările industrializate, fapt ce a creat riscul îmbătrînirii generale a populației. S-a înregistrat o scădere a natalității în China (de la 31% la 18%) între 1970-1978, în India, Indonezia, Brazilia, Mexic, Coreea de Sud etc. În Africa creșterea este aparentă, în afară de aceea din țările islamice. Stările de conflicte armate din zonă au început însă să pună probleme. După datele lui J. C. Chesnai (Franța) va exista totuși o creștere pînă la 8-12 miliarde oameni pe la mijlocul sec. XXI. Africa va atinge 1,6 miliarde locuitori, Asia 5 miliarde, America de Nord 350 milioane, populația va crește în America de Sud și în Europa împreună cu fosta URSS etc. În 1984 a avut loc un mare Congres al populației la Ciudad de Mexico în care s-au formulat diferite tipuri de măsuri și premisele politicii statale de protecție și echilibrare din diferite țări. (U.S.)

DEMOSCOPIE (engl fr. germ. invariabil) ♦ Disciplină ce are în atenție cunoașterea opiniei publice (după H. Pieron). Metodele principale folosite sînt sondajele de opinie, interviuri și chestionare (S.T.)

DEMUTIZARE (engl. dumb person, reeducation, mutism reeducation, fr. démutisation, germ.

die Stumm Ausbildung) ♦ Este activitatea educațional-recuperativă ce vizează transformarea surdo-muților în surdovorbitori. O asemenea activitate are efecte mai mari și mai rapide, cu cît începe mai de timpuriu (de la vîrstele cele mai mici), iar treptat copilul va reuși să-și însușească comunicarea verbală. Metodologia folosită în **d.** se bazează pe limbajul mimico-gesticular, pe limbajul dactil și pe labiolectură. Sînt cunoscute mai multe metode de **d.** În funcție de accentul pus în formarea comunicării verbale pe una din formele limbajului semnelor sau pe orientarea prioritară spre tipul de limbaj ce se urmărește să se dezvolte în etapele inițiale (metode mimice, orale, scrise, mixte etc.). După zonele geografice unde s-au dezvoltat mai mult preocupările legate de **d.** mai cunoscute sînt metodele italiene, franceze, germane, belgiene, australiene. Este recunoscută pe plan mondial și metoda românească ce pune baza pe principiul însușirii globale cu cel analitico-sintetic și apelîndu-se ori de cîte ori este nevoie la mijloacele auxiliare (gest, mimică, labiolectură, dactileme) pentru însușirea comunicării verbale. Pe acest plan s-au remarcat specialiști români ca D. Rusticeanu, I. Ciorănescu, C. Timofte, C. Pufan, V. Țîrdea ș.a. (E.V.)

DEONTOLOGIE (engl. deontology, fr. déontologie, germ. Deontologie, Pichtenlehre) ♦ Studiul obligațiilor oficializate social prin Asociațiile Științifice de specialitate ce corespund uneia sau alteia din profesii. De pildă **d.** medicală, a asistenței sociale, a educatorilor. **D.** psihologică reunește obligațiile de respect, menținere a secretului profesiei și asistenței psihologice obligatorie. (U.Ș.)

DEPENDENȚĂ (engl. dependence, fr. dépendance, germ. Abkänagigkeit) ♦ Stare imatură de interrelaționare ce are forțe de influențe puternice și particularizate. Există o **d.** normală creată de adaptare. Aceasta privește adaptarea la climatul și modificările lui sezoniere, ca și teritorialitatea de confort, adică spațiul geografic bine cunoscut cu drumurile lui și obiectivele implicate în viața de fiecare zi, gradul de securitate, de puncte de reper și de obiective în care se consumă programele zilnice. Toate acestea sînt supuse trăirilor discrete apartenență ca formă de **d.** stratificată, cunoscută și supusă intențiilor și deciziilor personale. ♦ Există o a doua formă de **d.** legată de gradul de civilizație și confort al vieții ce se desfășoară în spațiul de apartenență. Aceasta este d. de confort (prin lumina electrică, radio, TV, baie, automobil personal al familiei etc.) Ea asigură un grad de confort real ca punct de plecare pentru un confort mai mare potențial legat de ofertele incitative sociale, generate de RTS. Provocarea este uneori tensionată și poate modifica echilibrul dezvoltării. Ca atare **d.** este și poate fi stimulativă sau blocantă, provocatoare de tensiuni. ♦ În linii mari a reieșit că există două feluri de **d.** una a propriei persoane față de obiecte, obiective și alte persoane și una a altora față de propria persoană. În aceste aspecte se consumă o mai mare cantitate de **d.** ♦ **D.** este implicată în axa **d.** – independență sau libertate. Cu cît **d.** este mai mare cu atît va avea efecte mai specifice în care libertatea va fi mai blocată, și activitatea psihică mai tensionată și centrată pe **d.** în cauză. ♦ În schimb **d.** de sine a altora va da forță personalității dîndu-i caracteristici de autoritate, și va stimula dorința de putere ce poate degenera în opresare și apoi luptă de menținere a acesteia. În ambele cazuri se dezvoltă strategii specifice de comportamente. A. Adler a analizat în lucrările sale aspectele mai importante ale acestor probleme. ♦ În genere **d.** se manifestă nu numai față de persoane ci și față de numeroase obiective, idealuri ori obiecte dorite și mai greu de procurat. Acestea sînt implicate în mediul de viață și nivelul ei, în posibilitățile economice (de confort), în situațiile profesionale (de competențe) toate socializate și încărcate de dorințe și strategii circumstanțiale. **D.** pot fi privite ca pozitive și negative prin demersurile pe care le solicită și prin rezultatele pe care le provoacă. Pozitive sînt **d.** cînd determină fie însușirea de abilități interese de autocultivare (în cazul dependenței de un profesor deosebit) fie aspirații folositoare, sentimente și stări de trăire a realizărilor mai deosebite (ca urmare a unui curs și a unei specializări suplimentare) fie datorită **d.** de cerințele părinților sau ale familiei pentru mărirea bugetului ei. Negativă este atunci cînd provoacă tensiuni, oboseală, insatisfacții lezînd dorințele persoanale, libertatea și dorințele proprii. **D.** pozitivă poate provoca o anumită stare de confort și de liberalizare prin efecte de reflux iar **d.** negativă poate ajunge la un prag critic a cărui consecințe poate fi de rupere de **d.** Condițiile materiale deficitare pot creea tensiuni și erodări ale atitudinilor sociale generale datorită trăirii excesive a formelor de austeritate. Are loc treptat transformarea conduitelor creșterea agresivității și tensiunii în comportamentul general care poate deveni dezordonat încărcat de tentative de risc excesive, stimulație de părăsire a mediului de apartenență pentru o altă viață. Totuși persoanele care migrează rămîn cu o nostalgie latentă pe viață față de mediul de apartenență, mai ales cel natal chiar dacă acesta se află la un nivel de existență generală mai scăzut. ◆ **D.** de obiecte poate să fie de construire a unei locuințe ori, de procurare a unui apartament etc. obiective legate de înobilarea confortului aparent personal și al familiei (prin tablouri de valoare, mobilă stil etc.) **D.** de obiecte etse mai temporară. Uneori devine obiectiv de colecționare, (de ceasornice vechi, de monede vechi, icoane pe sticlă etc.). ◆ În copilărie **d.** este mai sever legată de adultrism dar se constituie și **d.** circumstanțială la vederea unei jucării la un alt copil sau într-o vitrină. O astfel de **d.** poate să se constituie ca dorință. Cumpărarea ei se condiționează de obicei și provoacă plăcere. Treptat în adolescență se constituie **d.** de obiecte ce proiectează caracteristici de exprimare a libertății și autonomiei (motociclete, îmbrăcăminte sfidătoare, instrumente muzicale, bani disponibili pentru a-i cheltui cu prietenii și prietenele, adesea în mod demonstrativ etc. Se creează astfel situații de a impresiona ceea ce arată că adolescentul devine sensibil la impunerea de sine legată de o bună stare, deci **d.** de bună stare devine o demonstrație dorită. În tinerețe persistă această **d.** și se socializează tot mai mult implicînd în strategiile comportamentale o mai mare atenție față de o bună imagine de sine. (utilă de altfel în orice competiție). La acestea se adaugă forme foarte complexe de **d.** legate de viața intimă și apoi de cea familială. În perioadele adulte aceste forme de **d.** fac să fie mai distanțate comportamentele din familie (austeritate raționalizată și mai aparent încărcate circumstanțial de tot felul de conduite pe axa **d.**-libertate, axă încărcată tot mai mult de apărare și de o bună autoproiectare. Competențele se implică în competiții prin care se creează **d.** de posturi de muncă mai înalte în ierarhia profesională. Acest fapt are loc și pentru că societatea este mai atentă față de tineret și eventual față de persoanele vîrstnice și este mai dură față de persoanele aflate în perioadele adulte. Experiența personală este de asemenea adesea periclitată prin viteza foarte mare de schimbări ale statutelor profesiunilor și ale modificări prin tehnicizări noi și intelectualizări active legate de ritmurile RTS. În etapele avansate adulte au loc unele forme de protecție recompensativă și de bună impresie a companiilor față de funcționarii lor cu mare vechime și implicați cumva în prosperitatea întreprinderilor, fapt ce se manifestă prin creerea de posturi de conducere aparentă (legea lui Peter) ce dau un fel de prestigiu (vicepreședinți fără prea multe atribuții sau verificatori de acte, cu titluri pompoase etc.) Legea lui Peter se centrează pe ideea că fiecare persoană tinde în profesie spre maximm, de competență (Lawrence Peter, 1970). În anii bătrîneții **d.** devine tot mai dominant de familie, mai ales în probleme de servicii dată fiind fragilizarea treptată biologică. Fenomenul „grief" provocat de moartea soțului sau a soției este un șoc ce poate modifica total conduitele, mărind foarte mult starea depresivă (numărul de sinucideri la această vîrstă este destul de mare). Dacă se caută refugiu într-o activitate posibilă se poate remedia starea de depresie în avansare și de **d.** ♦ Toate acestea arată că axa **d.**-indepenţă (libertate) este condiționată continuu și este alimentată de procesul adaptativ și de formele de afectivitate ce se consumă în acroșările nenumărate pe care le realizează psihicul uman de existență, persoanele ce se află în zonele existențiale și disponibilul de afectivitate de dăruire și de echilibrare (U.Ș.)

DEPRESIE (engl. depression, fr. dépression, germ. Depression) ♦ Este cea mai frecventă stare psihică patologică. Se pare că o persoană din 10 prezintă în societatea dezvoltată sau în curs de dezvoltare, de două sau chiar trei ori în existența sa, tulburări timice sau mintale de tip **d.** destul de grave pentru a necesita o psihoterapie de susținere. H. Ey semnalează prezența **d.** în numeroase boli somatice. Din 500 bolnavi, 87% prezintă stări depresive. În cazul consultațiilor medicale, **d.** subiacentă este neglijată din cauza frecvenței ei. R. Held consideră că orice **d.** se exprimă obligatoriu printr-o disfuncție sau deteriorare somatică, traumatisme și insuficiențe endocrine, carențe alimentare, insomnii, tulburări cardiace și digestive. Pacientul este nefericit, pesimist și inhibat, îi vine greu să se concentreze, să gîndească, să întrețină conversații, simte o sfîrșeală generală, abulie (v. termenul) apatie, tristețe. ♦ **D.** poate să aibă ca punct de plecare eșecuri, stresuri, nerealizări, incapacități conștientizate etc. În aceste cazuri **d.** reprezintă trăirea intensă a unei tensiuni emoționale ce nu a fost satisfăcută și s-a stabilizat ca experiență erodantă. În situații de **d.** subiectul tinde să fie preocupat doar de propriile sale probleme și poate deveni iritabil și bătăios. **D.** moderată se exprimă prin teamă persistentă, tensiune neplăcută, dificultăți de vorbire, atitudini pesimiste iradiante. În **d.** profundă, faciesul este modificat, ochii își pierd vioiciunea și strălucirea, inițiativa dispare. **D.** se clasifică în agitate și retardate. Agitatul își frămîntă mîinile și este nervos. Pacientul cu **d.** retardată este lent, vorbește încet, pe șoptite, execută cu dificultate orice mișcare, rămîne în stări de stupoare devenind total mut și imobil. Ambele tipuri, dar mai ales al doilea se caracterizează prin lipsă totală de poftă de mîncare și somn. ♦ Clasificarea **d.** după sursa de condiționare se împarte în **d.** reactive (ca răspuns la situații grele cum ar fi moartea celor apropiați sau injurii sociale) și **d.** endogene. Acestea se constituie ca efecte de sumație inconștientă a post-conduitelor interpersonale și a relațiilor tensionale, atitudine ostilă față de unele persoane (care sînt în centrul atenției). ♦ Roger Bloor (1983) a explorat relația dintre concepția unor persoane depresive și activitățile persoanelor considerate antidepresive. Marea majoritate a persoanelor văd în **d.** o tulburare majoră ce se raportează la evenimentele externe. Activitățile antidepresive sînt numeroase. Totuși nu este suficient cunoscută această problemă importantă ce se impune ca fiind complementară tratării **d.** cu antidepresive (medicamente care au devenit consumabile în exces). La copiii mici **d.** se manifestă prin sentimentul de abandon, tristețe, frică; însoțește fenomenul de hospitalism (v. hospitalism). **D.** poate fi însoțită și de tulburări somatice – funcționale ca de pildă: cefalee, anorexie, insomnie etc și poate duce la dificultăți existențiale. În general, copii depresivi trebuie supuși unui regim special de viață și educație. O importanță foarte mare o are regimul rațional de muncă, odihnă activă, loisirurile (v. loiisir), exercițiile fizice în aer liber, antrenarea dirijată în munca școlară, mediu familial organizat, căldură afectivă, stimulente morale, stimularea încrederii în sine. **D.** crește cu vîrsta (C.A. Mc.

Carron (1975) C. Salzam, R.J. Strrader (1977), J.J. Schvab. C. Holzer (1933) și I. Cernea (1981) au avut în atenție d. și formele ei la copii). (G.I.)

DEPRINDERE (engl. habit, dexterity, skill, fr. habitude, germ. Fertigkeit, Gewonheit) ♦ Secvență de acțiune sau activitate care devine prin exercițiu o componentă automatizată a acestora. Se integrează în contextul conduitei prin mecanisme de reglare, control și cerințe de organizare a energiei psihice, subordonîndu-se scopurilor și obiectivelor implicate în viața de fiecare zi. Avînd o execuție rapidă, o desfășurare simplă și fără efort a atenției și voinței, **d.** duc la optimizarea activității. ♦ Se consideră că **d.** ocupă cam 80% din volumul activităților umane, fiind efecte de adaptare și învățare și se pot intercorela funcțional în structuri complexe ca invariante funcționale. O foarte mare parte din **d.** se formează în ontogeneza timpurie (60%). Exercițiul nu contribuie direct proporțional și imediat la consolidarea **d.** deși este necesar în formarea lor. **D.** constituie fondul activităților implicate mai ales în integrarea socio-culturală primară. În acest sens așezarea mobilelor în cameră, a cărților, a îmbrăcămintei, a obiectelor de toaletă etc. se impregnează de **d.** din care motiv adeseori utilizarea acestora are loc fără o participare a planurilor mintale deliberative complexe. Tot din același motiv neașezarea obiectelor la locul obișnuit creează contrarieri, disconfort psihic. ♦ Psihofiziologic **d.** se manifestă ca stereotipuri dinamice fiind construite în faze ce se stratifică în sisteme sub influența legii economiei de energie internă (psihică) angajată. Uneori **d.** sînt înlocuite deoarece nu mai sînt utile și se formează noi **d.** Trecerea de la locuințe insalubre la apartamente moderne constituie o astfel de situație. ♦ Interacționînd între ele **d.**, deși au o capacitate de transfer mare în situații diferite, prezintă o posibilitate redusă de disociere a părților componente pentru a se integra în structuri noi (**d.** noi). Transferurile pozitive sînt totuși incomparabil mai numeroase. **D.** constituie un fel de a doua natură a omului. Transferul și interferența sînt însă însușiri dependente de forme mai subtile de plasticitate ale sistemului nervos și ale activității nervoase superioare. **D.** se deosebesc de obișnuințe prin lipsa de elemente motivaționale în antrenarea lor prin facila lor utilizare la nevoie (vezi obișnuința). ♦ Deosebirea de priceperi provine din faptul că acestea din urmă conțin elemente genetice și sînt capacități de utilizare optimală a **d.** (de foarte multe ori socializate). ♦ **D.** se clasifică după mai multe criterii: a) după procesualitatea psihică pe care o antrenează în mod dominant. Astfel se poate vorbi de **d.** senzoriale, motrice-comportamentale, intelectuale etc; b) după forma de activitate în care apar: de învățare, de muncă, artistice și tehnice etc. ♦ Prezintă importanță pentru viața modernă **d.** de citit-scris, de calcul, de comportare civilizată, de exprimare coerentă și corectă, de muncă independentă, de igienă și morală. Ele constituie obiectivele generale formative ale educației. ♦ În genere civilizația și tehnologia modernă implică organizarea de **d.** de manipulare dominate de mîna dreaptă ca mai activă. Standardizările din construcția mașinilor țin seama în mod *ergonomic* (vezi termenul) de transformările posibile (limitate) ale **d.** pentru a nu afecta productivitatea muncii. (U.Ș.)

DEPRIVARE (engl. deprivation, fr. déprivation, germ. Entbehrung) ♦ Lipsa prelungită și relativ completă a stimulării senzoriale. Se obține experimental prin plasarea subiecților în camere izolate fonic în care lumina este crepusculară. **D.** senzorială. poate fi tactilă (bandajarea mîinilor), vizuală (întuneric) etc. Efectele **d.** senzoriale mai largi sînt anulate în unele forme de psihoterapie. **D.** afectivă se exprimă ca sentiment de izolare, neliniște, anxietate. Se manifestă la copii și adolescenți ca **d.** parentală, sentimentul că părinții sînt indiferenți (sentimentul de ipoteză că poate nici nu sînt părinții reali). În astfel de situații copiii sau adolescenții manifestă numeroase conduite opozante și iritante. Există și **d.** în stare de detenție. Aceasta are caracteristici cu totul speciale. Creează o formă de integrare nu numai de delincvent sau creează opoziție latentă cu forme puternice de apărare față de acest statut. (T.C.)

DERMOLEXIE (engl. dermolexy, fr. dermolexie, germ. Hautlesung) ♦ Capacitatea de a identifica litere trasate pe palmă cu degetul sau cu un corp dur. Este alterată în leziuni ale nervilor periferici ca și în complexe corticale, occipitale sau parieto-occipitale. ♦ Trasarea de litere pe palmă la orbii surzi se numește dermografie. De altfel se atribuie tegumentelor însușiri dermatoptice adică de viziune dermoptică, fenomen ce alimentează ipoteza că ochiul este o formă evoluată a structurilor dermei și epidermei. (E.V.)

DE SARLO, Francesco (1864-1937), filosof și psiholog italian cu pregătire medicală de bază. A fost discipol al lui Franz Brentano (1838-1917), dar a fost influențat și de filosofia spiritualistă. **D.** a pledat pentru prioritatea și statutul de știință princeps al psihologiei față de filosofie. A fondat primul laborator de psihologie experimentală autonom din Italia (1903) și revista *La cultura filosofica* (1907). A făcut parte dintre întemeietorii școlii de la Florența (alături de Enzo Bonaventura, A. Marzi, V. Lazaroni, filosofii A. Aliotta și E.P. Lamanna și pedagogul G. Calo) care a avut influențe mari în Italia. **Op. pr.**: *I datti* dell'esperienza psihica (1903), *Ricerche di psicologia* (1905-1907), *Psicologia e filosofia* (1918), *Il valore della Scienza psicologica nel tempo presente* (1926), *Vita e psiche* (1935). (U.Ș.)

DESCARTES, René (1596-1650), filosof francez raționalist, strălucit fizician și matematician, întemeietorul dualismului metafizic și fondator al gîndirii moderne. Înlăturînd orice cunoștință anterioară, ca nefondată, **D.** s-a îndoit de orice idei și date (îndoiala metodică) ajungînd să stabilească primul adevăr neîndoielnic acela că pentru a te îndoi trebuie să exiști, ca ființă gînditoare (Dubito ergo cogito, cogito ergo sum res cogitans). Cea dintîi realitate este deci conștiința, depistată prin rațiune. Explicarea cea mai adevărată a fenomenelor naturii este după **D.** aceea care are loc prin legăturile cauzale materiale. Chiar esența organică trebuie concepută după el pur mecanic, pentru că numai mecanismul dă explicarea rațională adevărată. Animalele sînt niște automate, simple mecanisme, reducînd fenomenul natural la cel fizic, pe cel fizic la cel mecanic. **D.** vrea să-l reducă și pe cel mecanic, la raporturile matematice: materia și spațiul trebuiau să fie identice. Mișcările mecanice sînt simple modalități de existență ale conținutului spațial, corpurile și organismele sînt numai „moduri ale spațiului” (res extensa), iar stările sufletești, modificări ale sufletului (anima res cogitans). ♦ Sufletul și corpul sînt însă complet deosebite după el (dualism). Ele se întîlnesc într-un organ nepereche din creier, care este glanda pineală. **D.** este exponentul unui psihofiziologism latent. Calitățile sensibile sînt subiective. Legăturile corpului cu sufletul sînt mijlocite de „spiritele animale”. Pasiunile întunecă rațiunea și ele trebuie stăpînite de voința rațională. **D.** este primul filosof modern cu numeroase extracții de probleme ce au fost reluate de gîndirea modernă. **Op. pr.**: *Discours de la méthode pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences* (1637), *Meditationes de prima philosophia* (Méditations méthaphysiques) (1641-1642); *Les Passions de l'âme* (1649). (U.Ș.)

DESCOPERIRE (engl. discovery, fr. découverte, germ. Entdekung) ♦ 1. Formă a înțelegerii raportată pe de o parte la detașarea unei zone de cunoaștere și decodificarea ei – pe de altă parte la sesizarea sensului și semnificațiilor pe care le include acea zonă. Este prezentă în invenție și descoperire (v. creativitate). 2. După specialiștii în epistemologia genetică reprezintă întîlnirea dintre un subiect și un obiect pînă cînd necunoscutul din subiect își modifică dimensiunile față de ce era obiectul înainte de acea întîlnire. 3. Învățarea prin **d.** este una din formele moderne de învățare. Întotdeauna obiectul **d.** există înaintea procesului; în invenții obiectul este creat (v. Solomon Marcus, 1989) (U.Ș.)

DESEN (engl. design, dravin, sketching, fr. dessin, germ. Zeichnung) ♦ activitate de reprezentare sau sugerare de obiecte, persoane, peisaje etc. pe o suprafață, cu ajutorul unui mijloc grafic. ♦ **D.** este produs al activității ce exprimă capacitate, abilitate și alte însușiri ale personalității celui ce-l efectuează. **D.** se efectuează înainte de învățarea scrierii. Din acest motiv există un interes foarte mare față de **d.** copiilor, nu numai dinspre direcția depistării aptitudinilor artistico-grafice, ci și pentru alte planuri. **D.** copiilor (sînt în concordanță cu dezvoltarea lor psihologică) constituie un fel de al doilea grai al acestora. Astfel, pînă la șase ani copiii desenează cam în același fel și condensează structuri psihomotorii și de personalitate, aptitudini în **d.** ♦ Tematica **d.** este influențată însă chiar în această perioadă de mediul de cultură. **D.** liber se folosește pentru studierea caracterului copilului, a aptitudinilor, intereselor etc. Amplasarea pe foaie, alegerea culorilor dau indicații asupra lumii infantile pentru că pe lîngă joc **d.** e modul favorit de exprimare al copiilor. Psihanaliștii îl folosesc în psihoterapie. **D.** pot fi interpretate prin studierea mijloacelor spontane ce se folosesc în realizarea lor prin modul în care se compun și mai ales din punctul de vedere al conținuturilor ce se comunică și se proiectează prin ele. Rezultatele se pot condensa în reflexii empirice ori statistice, ce pot fi valorificate în ceea ce privește simbolistica spațiului, simbolistica proiectivă (ori psihanalitică), prezența aptitudinilor sau a talentului. **D.** poate fi privit ca mesaj, informație codificată, cu o anumită semantică din punct de vedere a simbolisticii mintale. El are o serie de funcții ca: *funcția expresivă* care după C. Enăchescu este întreținută de caracteristicile tonico-emoționale și temperamentale ale gestului grafic (ce este animat de trebuința de exprimare); *funcția proiectivă* ce pune în evidență caracteristici ale experienței pregnante a desenatorului; *funcția narativă* prin care se constituie subiectul ca structură epică ce fixează temporal experiența personală; *funcția asociativă.* Acesta din urmă este implicată atît în aspectele narative (conținutul desenului) cît și în modul de execuție, stil, sugerare etc. Se consideră că există cîteva faze ale desenului dintre care între 2-8 ani *faza ideografică* în care se conturează stadiul creionajului, *stadiul celulă* (obiectul necorelat cu altele), *stadiul reprezentării complexe* – și faza *fiziografică sau realistă.* ♦ Ph. Wallon (Canada) (1972), a distins în studiul a 3500 de desene de copii de 6-12 ani, 50 de variabile cu evoluție complexă. ♦ André Lhote a alcătuit cea mai importantă tentativă de învățămînt rațional al desenului după aceea a lui J. de Boisbaudian. Acesta pune accentul pe memoria vizuală și pe exercitarea facultății de alegere și raționare. Lhote s-a bazat pe principiul abstractizării nepierzînd însă din vedere contactul prin mînă cu materia concretă folosită (creion, cărbune, hîrtie de diferite tipuri) și nedespărțind activitatea mintală de aceea cu mîna. ♦ În 1834 a avut loc la Veneția o reuniune în care s-au cerut inovații în domeniul învățării în școli a **d.** Acest eveniment a stat probabil la baza reformelor din 1863 privind școala de arte frumoase și introducerea pregătirii estetice în învățămîntul public. De reformele pe acest plan este legat numele lui Viollet Le Duc în Franța. La muzeul colecțiilor a funcționat un lectorat cu o școală de pictură, desen și creativitate pentru școlari. ♦ Există teste de **d.** (grafice) diferite. Printre cele de nivel se poate cita omulețul (Florence Goodenough), testul Fay (o doamnă se plimbă cînd plouă), testul Rey, probele grafice ale lui Binet-Simon și cele prevăzute în variantele pe care le-a generat. Testele de personalitate prin **d.** sînt de asemenea mult folosite. Așa sînt: testul arborelui (C. Koch – 1905-1958), Mabille (1950) M. Monud (1968), testul casei (C. Ribault, 1965), testul satului (H. Arthus, 1949), testul familiei (L. Corman), testul HPT (om, casă, pom, John N. Buck), testul reprezentării clasei, testul pisicii și cîinelui (Machiva 1955, A. Abraham, 1973). În aceste categorii de teste bararea sau anularea prin barare, scotomizarea (omisiunea unuia din membrii familiei în testul familiei, a rădăcinilor sau frunzelor în testul arborelui etc.), devalorizarea (prin schematizarea excesivă) pun în evidență prezențe de conflicte sau de complexe. Sînt de asemenea numeroase teste de diagnosticare de tendințe psihopatice (testul L. Bender) prin **d.** ♦ **D.** este utilizat și în testele de creativitate (I.P. Guilford, A. Torrance, E.P. Selier etc.). ♦ **D.** în oglindă permite să se studieze învățarea motorie în condiții de modificare a cîmpului perceptiv, în condiții de viziune anormală. Constă în cerința de a se desena o figură ce poate fi văzută doar în oglindă (inversă) **D.** se face cu controlul efectuat tot în oglindă. (U.Ș.)

DESIGN (engl., fr., germ. Design) ♦ În engleză termenul design, se referă la proiecte și estetica bunurilor industriale și de consum, începînd de la cîrlige de atîrnat rufe ori de la butoane, la ochelarii de soare, avioanele, vagoanele, mașinile și locomotivele aerodinamice. ♦ Prin **d.** se exprimă inteligență, îndemînare, rafinament, concomitent cu un anumit nivel de dezvoltare al tehnicii. ♦ **D.** realizează o umanizare a obiectelor, o apropiere între industrie și artă – și are la bază structurile profunde coerente ale personalității umane – care a încercat să apropie întotdeauna utilul și frumosul. M. Popescu (1969) semnala pe bună dreptate faptul că „industria în afara artei este brutalitate". ♦ Dacă cu cîțiva ani în urmă conceptul „design" avea semnificația de „estetică industrială", astăzi acest concept subînțelege „îmbinarea frumuseții cu rolul funcțional al obiectelor" (G. de Landsheere, 1979). ♦ În cazul echipamentelor industriale (aparatele, dispozitivele și mecanismele împreună cu elementele de legătură, aparținînd unei instalații sau unei mașini), preocupările pentru **d.** se obiectivează în: reducerea greutății și volumului oricăror echipamente; aparate cu mai multe utilizări; portabilitatea aparatelor (ca rezultat al miniaturizării); optimizarea confortului în activități în vederea facilitării de adaptare cu periclitate redusă (aptitudini și competențe conforme cu operațiile de muncă solicitate); control în vederea sporirii randamentului; condiții de confort psihic (spațiu, luminozitate, temperatură, zgomot redus etc.) ♦ În ultimele decenii s-a reorganizat optica echipamentelor stabilindu-se două arii de preocupări; aceea a solicitărilor normale și aceea a solicitărilor maximale (inclusiv în activitățile repetitive în exces). Probleme complexe se pun în legătură cu proiectarea și utilizarea de tablouri de bord, pupitre de comandă, display-uri, orare de recepție, programări etc. Studiile lui S. Chapanis (1949), ale lui J. Sleight (1948) sînt printre primele în acest domenii. ♦ Computerizarea și robotizarea industrială, dar și în domeniul serviciilor au creat o semnificativă creștere a productivității muncii, o modificare de mentalitate și de cerințe față de relația om-mașină. Are loc o computerizare intensivă a **d.** fapt ce a stimulat și îmbunătățit foarte mult dezvoltarea **d.** s-a intrat în tematica și realizările spațiului virtual (v. CREATIVITATEA). La aceasta se adaugă o creștere a atenției față de poluarea potențială a proceselor incluse în dezvoltarea industriei. **D.** se extinde și spre alte planuri, cum ar fi cel al învățămîntului. ♦ Se solicită și efecte estetice nu numai de confort psihic simplu, cum ar fi construcția de școli cu pereți reglabili, în care sala de prelegeri să poată fi transformată în sală de laborator. Studiile **d.** au început cu P.W. Taylor (1898) și cu F.B. Gilbreth (1916). În timpul celui de al doilea război mondial au crescut cerințele psihologice ale proiectării locurilor de muncă, sistemelor, instalațiilor, echipamentelor industriale dar și finețea testării caracteristicilor psihosenzoriale, cognitive și psihosociale ale omului, ceea ce a dus la conturarea principiilor **d.** în domeniul ingineresc, militar și în cel civil, pătrunzînd în activitatea proiectanților. În România au efectuat studii utile de psihologie inginerească Gh. Iosif, P. Pufan, C. Botez, Elena Popescu-Neveanu, Ene Paraschiva, Z. Waintraub, M. Jurcă etc. (U.Ș. și P.P.)

DESTIN (engl. destiny, fate, fr. destin, germ. Gechick, Schiksal) ♦ Exprimă ideea de influențare a cursului vieții de o forță exterioară omului. Ideea destinului este activă în toate religiile, ca o structură a caracteristicilor vieții. Se leagă această condiționare exterioară vieții de păcatul original. Cele mai multe religii consideră că **d.** poate fi ameliorat relativ prin anumite fapte și prin recunoașterea lui. În teoriile **d.** din religii se manifestă ideea de fatalism. ♦ Și în știință se conservă această idee dar sub o formă relativ diferită, considerîndu-se că orice fapt, fenomen, ființă se află sub forțele determinismului. Există și o decodificare a complexității determinismului legată de diferite fenomene în vederea dominației lor relative. **D.** se consumă prin desfășurarea temporală a fenomenelor dar și a vieții și dezvoltării omului între cerințele satisfacerii trebuințelor cu necesitățiilor lor și cunoașterea legilor fenomenelor și situațiilor cu și în care se realizează această satisfacere. În mitologiile genezei se află sensul acestei condiționări. ♦ Psihologul Leopold Szondi a dezvoltat un test de personalitate pronind de la teoria abisală a psihicului. A inclus acest test în *teoria destinului*. În acest context el a fost atent la poziția Eului (a Sinelui) față de pericolul pulsiunilor a trebuințelor și a jocului de combinație a acestora. În lucrarea *Schicksals analyse* (1944) L. Szondi a expus teoria sa. El a semnalat faptul că testul și teoria sa se referă la persoane normale, dar și la forme de tendințe mai accentuate de dominație ale unor caracteristici și tipuri de pulsiuni. Pulsiunile se conturează de la început ca expresii ale eredității latente de asemănare cu părinții fapt ce are ca suport „inconștientul familial". Acesta se consolidează în decursul vieții prin latura și permanenta influență în ani de creștere și dezvoltare, datorită influenței vieții de familie, a structurii trebuințelor pe care acesta le are și a stilului de satisfacere a acestora ca și a conturării de obiective, interese, idealuri ce o caracterizează. Inconștientul familial se află între inconștientul personal care exprimă structura specifică a fiecărei persoane și inconștientul colectiv, descris și de K.G. Jung. Inconștientul colectiv este o structură de rezerve a pulsiunilor ancestrale implicate în genealogia totală umană. Caracterul personal se constituie pe seama conferirii de socializare (prin adapatare) a pulsiunilor, mai ales a celor ale sinelui privit și ca structură a identității. Caracterul este în același timp funcție a pulsiunilor directe sau transformate în contrarii, în funcție de reacțiile sinelui (de acceptare, refuz sau compensație). L. Szondi a enumerat opt factori ca pulsiuni și cinci tipuri de caracterologii ale destinului. Acestea din urmă sînt: 1. a persoanelor care decid și aleg în orice situație în funcție de conotația afectivă angajată (libidotropiștii); 2. categoria persoanelor care reacționează și aleg în funcție de idealuri și concepția la care au aderat (Ideotropiștii); 3. persoane ce aleg și se comportă în funcție de caracteristicile și interesele ce țin de profesie (operotropiștii); 4. cei ce fac alegeri și se comportă în funcție de simboluri, de ideea morții sau a dezagregării (fanatotropiștii); 5. Acei ce fac alegeri mai ciudate legate de bolile pe care le au, sau își închipuie că ar putea să le aibă (morfotropiștii). Teoria **d.** conturată de L. Szondi este foarte complexă. I s-au adus însă numeroase critici mai ales în privința tipurilor de pulsiuni pe care le-a selectat ca fiind mai semnificative (cele 8 pulsiuni convertite în factori de influență). În genere L. Szondi a realizat o schemă tipologică dominată de ideea patologizării potențiale chiar dacă în lucrările sale există sublinieri legate de normalitate ca fiind de prim ordin. (U.Ș.)

DETECTOR DE MINCIUNI (engl. untruth detector, fr. détecteur de mensonge, germ. Unwahrheit Detektor) ♦ Aparat destinat testării reacțiilor deosebite și relativ semnificative față de cuvinte date (spre asociere). Se evocă în mod special zone penibile pentru subiect. Se consideră că acestea pot pune în evidență (spre analiza semnificativă psihică) persoanele care nu spun adevărul. Se bazează pe asociațiile de cuvinte și pe efectele psihologice ale emoțiilor. Aproape toate persoanele răspund emoțional la o situație critică prin modificări ale ritmului cardiac și respirator, prin scăderea rezistenței electrice a pielii, ori prin variații ale undelor electrice ale creierului. **D.** de **m.** înregistrează aceste variabile, în timp ce o persoană citește sau efectuează asociații la o listă de cuvinte date (listă cu capcane). **D.** de **m.** se poate utiliza și în timpul unei conversații. Subiectul în cauză prezintă reacții emoționale în timp ce răspunde la anumite întrebări sau efectuează asociațiile solicitate. În ciuda calităților sale, acest aparat solicită multă prudență în interpretare și nu este admis ca probă juridică (U.Ș. și E.V.)

DETECȚIE, Teorie (engl. detection, fr. détection, germ. Detektion) (teorie) ♦ Teorie ce se referă la percepția semnalelor pe fond de zgomot. J.M. Tanner și T. Swets (1945) au găsit că orice semnal ce provine din mediul înconjurător se impune zgomotului fiziologic intern și celui de fond și trebuie distins de aceste zgomote. Zgomotul fiziologic intern este produs de activitatea întregului corp (zgomot de respirație, de schimbare de poziții, de bătăi ale cordului etc.). Uneori se percepe și zgomotul circulației sîngelui mai ales în cazul de creștere a tensiunii sangvine. Zgomotul extern conține numeroase componente ce se intersectează cu semnalul. Chiar într-o cameră izolată se aud zgomote, inclusiv așa-numitul „zgomot al tăcerii (silențiului)". Diferite persoane percep relativ diferit intensitatea semnalului din cauza ecranelor de referință diferite ale zgomotului intern și extern (L. Carterette și colab. 1962). Există praguri ale acestei sensibilități ca și caracteristici discriminative. (U.Ș.)

DETERIORARE MINTALĂ (engl. intellectual deterioration, fr. détérioration mentale, germ. Geistiger Abbau) ♦ Slăbire mintală, generală sau parțială de cele mai multe ori de origine patologică ce denotă declinul progresiv al intelectului și personalității. Indicele **d.m.** (MDI – Wechsler – 1939) se află prin calcularea gradului de afectare a inteligenței diferențiale, prin regresie provocată de senilizare. Raportul de **d.m.** se referă la diferența dintre doi Q.I. Primul Q.I. se stabilește prin trei subteste sensibile la acțiunea degenerativă a vîrstei sau prin două teste unul verbal sau unul nonverbal (sau patru teste, două verbale și două nonverbale) Q.I. se folosește în locul indicelul de **d.m.** (MDI) – Raynel. **D.m.** devine patologică în momentul în care scade eficiența intelectuală și rezonanța afectivă (demență). ♦ Totuși **d.m.** nu implică întotdeauna un proces organic: randamentul unui individ poate fi diminuat fără ca potențialul său intelectual să fie atins (în stările depresive). ♦ Pentru depistarea **d.m.** Harriet Babcock a introdus teste de probare a capacităților actuale ale subiectului pe care le compară cu capacitățile lui anterioare. Se poate calcula cu testul **D.** 48 (nonverbal) și un test verbal. **D.m.** este mai evidentă pe fondul handicapului de intelect și senzorial (v. și degenerare). (U.Ș.)

DETERMINISM (engl. determinism, fr. déterminisme, germ. Determinismus) ♦ Concepție care, în esență, consideră că fiecare eveniment are o cauză și o serie de condiționări implicate în interrelațiile și evoluția lumii, vieții și societății. Punctul de vedere determinat are o deosebit de mare importanță pentru știință, care în mod frontal efectuează studiul cauzelor. ♦ În psihologie și psihiatrie, **d.** este mai complex chiar decît caracteristicile acestuia din biologie. **D.** implică ideea că studiul comportamentului este în ansamblu și în detaliu condiționat și impulsionat de factori externi și interni (mai ales interiorizați); ideea **d.** se opune unei cauzalități supranaturale. În sec. al XIX-lea **d.** a fost dezvoltat prin teoria evoluționistă în biologie și prin teoriile istoriciste în științele sociale. ♦ În domeniul psihologiei **d.** a instaurat ordinea cauzală în conduite (cu pregnante tendințe reducționiste uneori). Pot fi citați Kraepelin și H. Head, pe de o parte, pentru forme de **d.** reducționist biofiziologic și behavioriștii, pe de altă parte, pentru un reducționism comportamental. După 1915 a urmat o formă de **d.** legată de predominanta condiționării interne stratificate în timp. Reprezentanții acestei forme de determinism au fost o seamă de psihologi ai primei părți a sec. XX ca P. Janet, S. Freud și toți reprezentanții psihologiei abisale. În fine, **d.** a reținut atenția unor cercetători în domeniul explicării condiționării sociale din nou cu diferite forme de reducționism. În zilele noastre se operează cu **d.** complex. Problema „interiorizării" constituie punctul de explicare al aspectelor complexe incluse în **d.** psihologic modern. (U.Ș.)

DEVENIRE v. DEZVOLTARE

DEVIAȚIE v. DISPERSIE

DEVIERE (engl. deviation, fr. déviation, germ. Abweichung) ♦ Situație de abatere de la normele unui grup, față de care persoana deviantă încalcă sistemul de reguli și consemne ale grupului de apartenență și vine în contradicție cu opiniile, atitudinile, scopurile, aspirațiile, comportamentele, chiar vestimentația din grup sau colectiv. Ea poate fi tolerată – între anumite limite – sau respinsă, izolată, exclusă, dacă se încalcă grosolan normele comune. Comportamentul **d.** trebuie legat de factorul timp (durata) și de intensitatea angajării individuale. În funcție de conformismul și rigiditatea normelor grupului, **d.** poate apare ca o inițiere de invocare și progres, deviatorul poate deveni „lider al tendinței de schimbare", comportamentul său devenind referențial, iar orientarea sa – noul sistem normativ al grupului. Rezistența împotriva deviaționismului constituie corolarul conformismului, al împotrivirii la schimbare. ♦ Atitudinea grupului față de **d.** trece prin cîteva faze. În fazele inițiale, presiunea exercitată de grup asupra **d.** este numai de natură afectivă (este indiferentă sau respinsă afectiv), apoi grupul ia o atitudine mai activă față de ea (prin blamare), prin atribuirea unor etichete (cei ce au efectuat-o pot fi considerați vînduți, renegați, trădători etc.). Într-o altă fază, cînd **d.** implică refuzul lucid, sistematic și mai ales agresiv al deviantului, nu se rup numai relațiile afective, ci și cele sociale, contactul social cu deviantul devine limitat, el fiind practic ostracizat (Stanley Schachter, 1951). ♦ Contribuții la definirea și caracterizarea comportamentului **d.** au fost aduse de: Sellin, Merton (1938): Mills (1942); Cohen (1965); Tiberiu Bogdan (1965); Denis Szabo (1972) etc. Comportamentul deviant poate fi manifestat sau ascuns, latent; se poate desfășura în anumite limite tolerabile sau, dimpotrivă, poate depăși aceste limite de toleranță; poate fi acceptat de membrii grupurilor în cazul în care nu pune în pericol existența acestuia sau respins și sancționat dacă atentează la bunul mers al vieții și activității grupului; cunoaște grade și forme diferite de manifestare de la cele tolerabile, pînă la cele infracționale, delictuale, criminale. Comportamentul deviant ca formă a dezadaptării sociale, cunoaște expresii diferite de manifestare (Virgil Dragomirescu, 1976). ♦ Există un comportament deviant ce se inscrie în limitele normalului (caz în care nu trebuie apreciat întotdeauna ca fiind negativ, dimpotrivă, poate avea efecte stimulative pentru depășirea unor situații de stagnare, de rutinare, de automulțumire) sau în limitele patologicului, fapt care necesită diagnosticarea și tratarea medicală sau juridică, prin măsuri socio-psiho și chimio-terapeutice, chiar și prin psihochirurgie sau prin privarea de libertate. În cazul comportamentelor de ordin patologic, o mare importanță o au măsurile de prevenire a lor, cele de intervenție sau de recuperare atunci cînd s-au instalat deja. (A.N.)

DEVOTAMENT (engl. devotion, fr. dévouement, germ. Hingabe) ♦ Atitudine de atașare profundă și de încredere fără rezerve (cu suspendare de opoziție și critică) față de o persoană, idee sau cauză. Exprimă o integrare și comuniune față de sursa **d.**, dar și o suspendare relativă a responsabilității proprii. (T.C.)

DEWEY, John (1859-1952), filosof, psiholog și pedagog american. A predat filosofia la Universitatea din Michigan (1884-1894) apoi la Chicago, unde a organizat un laborator școlar (în 1896). În 1914 a fost numit profesor de filosofie la Universitatea Columbia, unde a rămas pînă la pensionare (în 1930). Între timp a făcut numeroase vizite în Anglia, China, Rusia, Mexico, Turcia și alte țări. Împreună cu alți psihologi ca William James, I. McCattel, George T. Ladd, James R. Angell, G.H. Mead și A.W. Moore, a construit o mișcare psihologică sub denumirea de „Școala de la Chicago". Încă în cuvîntul prezidențial la Asociația Psihologilor Americani din 1900, **D.** a punctat cîteva idei legate frontal de ceea ce constituie contribuția sa în psihologie. El a considerat că: a) disciplinele școlare trebuie să fie concordante cu interesele copilului. Acesta nu trebuia să aibă în atenție atît achiziționarea de cunoștințe, care oricum tot se face, cît rezolvarea de probleme pe care el le întîlnește în contact cu mediul; b) atmosfera școlii trebuie să devină democratică; c) sarcinile trebuie să fie relatate copilului, sprijinite pe experiența sa și oferite atunci cînd el este gata pentru ele; d) învățarea poate deveni reală cînd materialul se problematizează pentru copil; e) experiența școlară nu trebuie să se convertească doar în performanțe academice, ci să impregneze tînărul cu spirit de investigație și să-l pregătească totodată la participarea activă pentru locul său în comunitate. **D.** a considerat că școala trebuie să se adapteze la cerințele „revoluției industriale" ce se comsuma în acea vreme în America. Influența lui **D.** a fost foarte mare la începutul acestui secol în America, apoi în Europa. **Op. pr.:** *Psychology* (1886); *The reflex Arc concept of Psychology* (1895); *My pedagogic creed* (1897); *Human Nature and conduct* (1922); *The quest for certainty* (1929); *Experience and Education* (1938); *Problems for Man* (1946). Lucrările sale sînt orientate spre un țel practic (pragmatism) și instrumentalist (metoda proiectelor în educație). A pledat pentru practica școlară și a dezvoltat o psihologie a operațiilor mentale. A Acceptat existența unor acte semiinconștiente (U.Ș.)

DEZECHILIBRAT PSIHIC (engl. unbalanced person, psychopath, fr. deséquilibré, germ. aus dem seclischem Gleichgewichtgebracht). ♦ Persoană cu tulburări mintale, care duc la lipsa de judecată clară. Exprimă insuficiență patologică a capacităților de adaptare socială, nelegată de tulburările delirante sau demențiale. ♦ Persoanele cu dezechilibru prezintă comportamente paradoxale: hiperemotivitate sau neintimidare și duritate fără sensibilitate la opiniile altora, inafectivitate, violență, egoism, intoleranță la acool și totuși dorință de a bea. Dintre ei se recrutează toxicomanii, perverșii, delincvenții, criminalii etc. După Dupré există opt varietăți de dezechilibre constituționale: cinesthopatii, ale mobilității (debilitate motrică), ale constituției emotive, ale apetitului (toxicomanii), ale instinctelor (perverşii), ale dispoziţiei caracteriale (ciclotimia), constituţiei paranoice (orgoliu şi neîncredere), ale constituţiei mitopatice (pitiatică de disimulare mitopatică, de identitate). Încă din copilărie, **d.** se caracterizează prin încercare de fugă, vagabondaj, furt, alcoolism, încercare de sinucidere. Actualmente se acordă un loc mai important influenţelor educative decît constituţiei în naşterea **d.** Cele mai periculoase în acest sens sînt lipsa autorităţii părinteşti, dificultăţile de identificare, de apropiere a părinţilor de copii, disociaţiile familiale, instabilitatea mediului de viaţă. Dificultăţile caracteristice ale **d.** pot fi remediate prin psihoterapie individuală sau prin psihoterapie de grup. (G.I.)

DEZAGREGARE PSIHICĂ (engl. desintegration, fr. désagrégation, germ. Desintegration) ♦ Constă din incapacitatea coordonării funcţiilor psihice, anularea echilibrului general ce caracterizează unitatea sa. Poate avea loc prin diminuarea cantitativă. Procesul se realizează în mod inegal pentru structurile şi substructurile psihicului. (S.T.)

DEZANGAJARE (engl. disengagement, fr. désangagement, germ. Desanstellung) ♦ Fenomen şi stare psihică de desprindere, stopare a interesului şi investiţiilor psihice faţă de o persoană, fenomen, situaţie. Este afectivă în cazul în care o persoană care a fost în cercul prietenilor apropiaţi, devine indiferentă sau chiar antipatizată. Acest fel de **d.** poate avea la bază rezerve morale, de amor propriu etc. ♦ **D.** faţă de situaţii este de stopare a responsabilităţilor şi angajamentelor. Are loc în cazul divorţurilor, al schimbărilor locurilor de muncă, al ocupaţiei, profesiei etc. Vîrsta a III-a odată cu pensionarea, este cea mai încărcată de **d.** de ambele categorii. (U.Ş.)

DEZORDINELE PERSONALITĂŢII (engl. Personality disorder, fr. désordre de la personnalité, germ. Personalitätunordungen) ♦ Exprimă abateri de la normalitate, mai ales în ceea ce priveşte caracterul moral; în mod particularizat se referă la atitudini greşite şi trăsături de personalitate ce tind să se exprime în comportamente neadaptate sau prost adaptate datorită perturbaţiilor perceptuale, emoţionale, intelectuale etc. Cele mai multe **d.** de **p.** au loc în urma stressurilor, a tensiunilor familiale sau a celor legate de statutul şi rolul social şi se manifestă prin stări psihice şi reacţii necorelate nici ca sens, nici ca direcţie cu reacţia normală solicitată de o împrejurare dată. Ele tind să se stabilizeze (li se poate aplica principiul dominaţiei). ♦ Se poate vorbi de patru grupuri mai importante de **d.** de **p.**: 1. **d.** ale *trăsăturilor de personalitate*. Acestea sînt adeseori ameliorabile deoarece sînt superficiale. Se exprimă ca imaturitate a personalităţii, sensibilitate extremă la stress, personalitate dominată de instabilitate emoţională. Se mai exprimă ca personalitate fie dominant pasivă, fie dominant agresivă, fie rigidă, perfecţionistă, fie tensionată (personalitate compulsivă şi personalitate obsesivă). 2. Tulburări şi **d.** ale *patemurilor personalităţii*. Acestea sînt mai rezistente la ameliorare. Din această categorie fac parte personaltăţile inadecvate, cele schizoide, ciclotimice, hipomaniace, melancolice. La aceste tipuri de personalitate sînt afectate substructurile personalităţii. 3. **D.** de **p.** *de tip sociopatic*. E vorba de persoane cu reacţii antisociale (psihopatii persistente sau ciclice şi conduite criminale), deviaţii sexuale, alcoolicii, consumatorii de droguri etc. 4. **D.** de **p.** ce se manifestă ca simtom cu reacţii speciale, ticuri, enuresis etc. ♦ **D.** de **p.** pot apare datorită: a) disoluţiei factorilor conduitei sau ai operaţiilor intelectuale, antrenînd şi alte elemente ale vieţii psihice; b) în urma encefalitei sau epilepsiei cînd afectează, mai ales inteligenţa ducînd la stări de demenţă (evolutivă sau stagnantă); c) în urma unor traumatisme afective (scade randamentul inteligenţei şi se pot manifesta conduite regresive); d) în contextul incitaţiilor exterioare excesive se pot manifesta sindroame de inhibiție emotivă. **D.** depinde de organizarea prealabilă a personalității. Aspecte clinice: I. Tulburări organice afectează în multe cazuri inteligența, fapt ce se manifestă prin scăderea randamentului intelectual, apariția uitării, lacune ale cunoștințelor, se instaurează conștiința insuficienței situaționale și a posibilităților interioare, de aici „reacție de fațadă". II. Agresiunile emoționale, afective sau organice nu afectează numai direct planul intelectual ci și organizarea personalității, fapt ce duce la comportamente instabile, indiferență afectivă, randament intelectual superficial și neregulat. (G.I.)

DEZORIENTARE PSIHICĂ (engl. psychic desorientation, fr. désorientation psychique, germ. Psychologische Werwirren) ♦ Dificultate în a identifica timpul, locul sau persoana, însoțită de confuzii. Persoana cu **d.p.** nu știe în ce zi a săptămînii este, unde, de ce, cine-i vorbește (dezorientare allopsihică), are o idee confuză despre sine însăși (dezorientare autopsihică) și despre mediul înconjurător. În unele cazuri poate să se simtă ca o persoană ce există în alt secol și cu totul în altă parte sau situație. **D.p.** este una din semnele de psihoze profunde. În determinarea ei se folosesc mai ales testele de labirint. **D.** tempo-spațială poate să se refere la logica sau succesiunea pe aceste planuri (E. Strauss, Minkoski). Poate să se manifeste în orice dezordine mintală în care este grav afectată memoria, atenția, ori caracteristicile obișnuite ale percepției. Cel mai des **d.p.** se manifestă în schizofrenie ori în leziuni corticale. ♦ Există un tip acut și un tip cronic de **d.p.** care pot apare în psihoze toxice, în bolile cerebrale senile avansate și în arterioscleroză. ♦ **D.** dreapta-stînga este un simptom specific agnoziilor vizuale corporale ca și dependența video-spațială. ♦ Societatea industrială dar și societatea modernă avansată defavorizează pe stîngaci. Toate aparatele, instrumentele, implicațiile ergonomice și de autodeservire se fac pentru dreptaci. (G.I.)

DEZOLTARE PSIHICĂ (engl. psychological, development, fr. développement psychique, germ. psychische Entwicklung) ♦ Termenul are implicații și accepții conceptuale filosofice ce privesc transformările, interdependențele, salturile ce au loc în domeniul lumii și al vieții. ♦ Din punct de vedere psihologic **d.** omului în genere este foarte îndelungată. J.P. Tanner o numește dezvoltare psihică seculară. La aceasta se adaugă completarea **d.** individual personală seismică și ea. Omul intrat în structura cablurilor complexe organice ale stațiunii bipede simple, în decurs de milioane de ani a cîștigat experiența unor poziții suple și flexibile, a transformat echilibrul în artă (dans, gimnastică, balet), mișcările în muncă, dezteritate, scriere etc. Activitatea creierului uman se supune principiilor economiei și structurilor complexe-mobile și fluide învățate în cea mai mare măsură. **D. psihică** are la bază încorporări și constituiri de conduite și atitudini noi, ca formare de instrumente de adaptare din ce în ce mai complexe și ca formare de modalități de satisfacere de trebuințe și formare de noi trebuințe și mijloace de a le satisface. **D.p.** implică modificarea echilibrului între asimilarea realității din zone din ce în ce mai îndepărtate de acțiune și o acomodare a acestora la condițiile subiective și circumstanțiale concrete ale vieții. **D.p.** a personalității trece printr-o serie de etape (stadii) în care tipul de avctivitate fundamentală (adaptativă și formativă) și tipul de relații au caracteristici specifice. O primă etapă a dezvoltării umane este etapa embrionară în care are loc formarea embrionului și a fătului, organogeneza, formarea sistemului nervos. Nașterea, semnifică un adevărat salt în istoria ființei umane, datorită modificărilor condensate de condiții de existență și solicitărilor de adaptare biologică la mediul extrauterin fizic, afectiv și social uman. După naștere, în primul an, copilul dobîndește cîteva însușiri specific umane: prehensiunea manuală, mersul biped și capacitatea de a pronunța combinații verbale articulate cu sens (limbaj). În primii zece ani de viață au loc fazele copilăriei. Prima copilărie (perioada antepreșcolară) de la 1 la 3 ani, a doua denumită copilăria mijlocie (perioada preșcolară) de la 3 la 6 ani și a treia sau marea copilărie (perioada școlară mică) între 6 și 9/10 ani. În perioada copilăriei se formează conștiința morală și personalitatea primară a copilului, culturalizarea lui și ca atare integrarea în dimensiunile complexe ale vieții familiale și școlare cu cerințele și caracteristicile lor. B.S. Bloom (*Stability and change in human characteristics*, 1964) consideră că la 4 ani copilul atinge 60% din dezvoltarea intelectuală pe care o va avea la 17-18 ani și 80% din aceea pe care o va atinge la 8 ani. Influențele educației și mediului (bogăția stimulativă a acestora) creează diferențe de ±5 unități QI la 4-5 ani, ± 3 unități Qi între 4-8 ani și ± 2 unități QI după 8 ani. În perioadele timpurii se organizează conduita adaptativă, dar și conduita simbolistică ludică. Aceasta ajută la interiorizarea experienței cu privire la lume și viață. În contextul relațiilor se interpun regulile comportării civilizate elementare, se pun bazele personalității, se dezvoltă curiozități, interese, aptitudini, deprinderi implicate în adaptarea la viața civilizată. Experiența cu lucrurile și oamenii se lărgește ca și trăirea imagistică, dominată de interese glosice și afective. În subetapa copilăriei mari, intrarea în școală și învățarea scrisului introduc disciplină și ordine în planul gîndirii și comportamentului creînd în același timp relații competitive intelectuale reglate moral. Mentalitatea de copil se destramă treptat, atitudinea față de adulți se diferențiază. A doua decadă a vieții este străbătută de un complex proces de maturizare, creștere și dezvoltare socializată. În esență, se pot diferenția ca subetape: *cea a pubertății* de la 10-14 ani ce se caracterizează prin debutul maturizării sexuale și a dimensionării diferențiate a persoanalității (substadiile acestei etape sînt complexe și foarte variate ca parcurs la fiecare copil); *adolescența* de la 14-20 de ani ce se divide de asemenea în subetape. În această perioadă se intensifică independența intereselor, se diversifică planurile intelectuale și comportamentale, se constituie obiectivele profesionale, idealuri, aspirații, latura prospectivă a personalității. S-a evidențiat tendința de coborîre a pubertății în evantaiul vîrstelor și de extindere a adolescenței, tinereții și maturității – ceea ce creează o oarecare dilatare a acestor vîrste. *Tinerețea* (între 25-35 de ani) este o perioadă de intensă inserție profesională și socială, a cîștigării independenței economice. Este etapa în care se consolidează familia (nuclearizarea familiei), statutul și rolul de părinte (cu responsabilitățile corespunzătoare). Munca productivă sau social-utilă devine factorul principal – motorul dezvoltării psihice. Perioada tinereții este perioada de dobîndire de statute și roluri sociale, o mare capacitate novatoare generatoare de progres. Etapele adulte cuprind trei subetape: subetapa de adult tînăr (35-45 ani), adultul mijlociu (45-55 de ani) și faza adultă tîrzie (55-66 ani). Aceastea sînt perioadele de mare contribuție la dezvoltarea vieții sociale. Ulterior perioada dintre 65-70 ani denumită „de adaptare" (OMS) este o perioadă relativ critică din cauza schimbării radicale a statutului și rolului social, a ieșirii din activitatea profesională, din aspectele multilaterale ale profesiei care au acaparat și impregnat întregul cîmp al conștiinței creindu-i coeziunea internă în anumite condiții. Urmează anii vîrstelor înaintate – care pot deveni integrabile în subetape – cum ar fi etapa vîrstei înaintate active (70-78/80 ani), subetapa vîrstei înaintate cu activitatea restrînsă și – vîrstele înaintate semi-active, uneori dominate de senilitate progresivă (după 90 de ani), dar care poate apărea și după 70 de ani și chiar mai înainte. Au fost studiate mai intens și mai coerent perioadele, etapele și subetapele primelor două decade ale vieții umane pe paln psihologic, mai mult etapele vîrstelor timpurii, cele ale maturității tîrzii, ale vîrstei de adaptare și ale vîrstelor înaintate pe plan medical, cele ale tinereții și maturității pe, plan social-economic și demografic. Au efectuat studii importante asupra dezvoltării psihice psihologii H. Wallon (Franța), J. Piaget (Elveția), A. Gesell, Stanley Hall, L. Carmichael, Hurlock (S.U.A.), L.S. Vîgotski, Zaporojeț, A.N. Leontiev (Rusia). În România s-au ocupat de probleme dezvoltării psihice în mod consistent Ilie Popescu-Teiușeanu (1940), C. Georgiade (1938), A. Chircev, Al. Roșca (1965). Ursula Șchiopu (1954, 1967, 1981, 1983) Stela Teodorescu (1980, 1983). ♦ Există o „dezvoltare seculară” (Tanner) ce se datorează condiționării sociale, creșterii nivelului de trai și civilizației. Astfel în Suedia greutatea nou-născuților a crescut în medie cu cîteva sute de grame între 1945-1960. Maturizarea sexuală la fete este mai precoce cu 3 ani decît la mijlocul secolului trecut. În fosta URSS, în România, Ungaria, Cehoslovacia, Europa de vest, America și Canada. S-au înregistrat creșteri sensibile staturale la tineret. Se consideră că mediul defavorabil **d.** are influențe profunde pînă la 4 ani – se diminuează de la 4 la 8 ani și scade și mai mult ca influență după 8 ani. ♦ Pornind de la faptul că **d. p.** nu se realizează concomitent cu valorizarea unui cît mai mare potențial psihic se instituie idealul educativ de **d.** multilaterală ca cerință de a educa armonios toate structurile psihice, creatoare, particularitățile sociabilității contribuante ale personalității. Cerința educației multilaterale implicate în **d.** multilaterală se află în centrul preocupărilor educative contemporane. (U.Ș.)

D.M.S. ♦ Serie de lucrări privind diagnoza psihică, statistica și clasificarea dezordinilor mentale, în vederea stabilizării conceptuale a valorii lor. Prima ediție a apărut în 1952 și a fost elaborată de Asociația Americană Psihiatrică de Diagnostic și Statistică a dezordinilor mentale. A cuprins un glosar de descrieri a categoriilor diagnostice (a fost influențat de concepția psihologică a lui Adolf Meyer, care a considerat dezordinile mentale ca reacții ale personalității la factori psihologici, sociali și biologici). D.M.S. II a apărut în 1968. A avut mai mult în atenție o clasificare internațională a bolilor psihice. D.M.S. III a apărut în 1974, apoi în ianuarie 1979 a apărut un glosar mult mai larg în urma colaborării cu activitatea Organizației Mondiale a Sănătății care elaborase lucrarea de clasificare nouă privind dezordinile psihice (ICD-9). S-a conturat mai bine cerința unei clasificări noi pe acest plan. ♦ D.M.S. III R a apărut în 1983 și s-a extins asupra expertizei de dezordini de personalitate la copii, adolescenți, a dezordinilor de dispoziții psihotice; dezordini ale anxietății și ale evaluării multiaxiale a personalității. S-a considerat necesar să se țină seama de trei criterii pentru diagnoza validă; de dezordinile disruptive (deficite de atenție, dezordini de hiperactivitate, de opoziție și de conduită); de dezordinile de dezvoltare (autistice) și de dezordinile de anxietate generalizată și agorafobie fără istoria dezordinilor de panică. În 1985 și în 1986 au fost făcute noi revizii în care au fost incluse și excluse diferite dezordini mentale. S-au făcut conceptualizări ale acestora ca fiind reprezentate de conduite semnificative clinice; ca sindroame psihologice sau patternuri asociale cu indispoziții (sindroame dureroase) sau dizabilități importante, ce provoacă riscuri de suferințe, dominație a ideii morții, suferințe dezabilitante. DSM III R folosește un sistem multiaxial de evaluare. Axa I și II cuprind dezordini mentale, axa III, dezordini și constituții fizice, axa IV și V se referă la severitatea (gravitatea) stresorilor psihosociali și evaluarea globală a funcționării psihice, bilogice și sociale. DSM III R este în atenția grupului de autori și constituie un instrumentar de lucru pentru toți psihologii din deceniul ultim al secolului XX. (U.Ș.)

DEXTERITATE (engl. ability, fr. dextérité, germ. Dexterität) ♦ Grad de eficiență a unor activități manuale, care sînt limitate în timp și se efectuează sub cerințe de mare precizie, viteză, forță și finețe. I se atribuie și componente genetice. ♦ Pentru probele de dexteritate se folosesc dexterimetre și tremonetre, mai cunoscut și utilizat este dexterimetrul de „Minnesota". Constă din două plăci cu dimenisiuni de 90/25 cm în care sînt perforate alveole pentru a se putea introduce o serie de rondele. Celor 60 alveole le corespund 60 rondele bicolore (roșu, galben, pe grosime). Se cere așezarea completitivă a rondelelor în alveole cu fiecare mînă pe rînd, apoi se cronometrează întoarcerea rondelelor în alveole, tot cu cîte o mînă, alternativ cu mîna dreaptă și cea stîngă. Într-o altă variantă se deplasează rondelele în urma scoaterii lor din colțul de sus din stînga. Deplasarea se face cu mîna preferată, din rondelele aflate în alveolele de dedesubt. Există și o variantă de răsturnare a rondelelor și de plasare rapidă (cu ambele mîini pe rînd) în ordinea scoaterii lor din alveole prin mișcarea planșei astfel încît să nu strice ordinea. Plasarea se face din poziția rondelelor de sus în poziția alveolelor de jos etc. Proba este diagnostică și prin complexitate pune în evidență lateralitatea, viteza, rezistența, organizarea rapidă a mișcărilor, organizarea spațială bună. Se utilizează mai ales în laboratoarele de orientare școlară și profesională, aflîndu-se în dotația standard a acestora. ♦ Printre primele dexterimetre este cel al lui A.G. Christiaens (de perforare a unei hîrtii introduse în două plăci metalice cu orificii). Alte dexterimetre sînt cele ale lui Moede, ale lui Fr. Baumgarten etc. Probe de **d.** se mai fac prin înșirare de mărgele colorate sau prin înșirare de clame pentru prins hîrtia (Rey). (E.V.)

DIAGNOZA PSIHICĂ (diagnosticul psihic) (engl. psychology diagnostic, fr. diagnostic psychologique, germ. Psychologische Diagnosis) ♦ Activitate complexă de analiză individuală a performanțelor și conduitelor, a caracteristicilor psihice pe care o persoană dată le are. ♦ La baza sa stă analiza și sinteza logică a unui caz. ♦ **D.p.** este folosită în orientarea școlară și profesională, în selecția profesională, în clinică, în școlile speciale și în instituțiile de recuperare a forței de muncă. ♦ **D.p.** trebuie să cuprindă o cantitate satisfăcătoare de informații valide cu privire la cazul considerat, să permită stabilirea din etapă în etapă a caracteristicilor psihice dominante, a celor carențiale ori compensatoare (ale acestuia). ♦ Fiind un act de cunoaștere, prin **d.p.** se ajunge la stabilirea, construirea logică a unui „prognostic", a unei predicții (evoluții probabile a subiectului considerat). **D.p.** se formulează pentru condiții favorabile relativ neschimbate dar și pentru condiții defavorabile probabile. ♦ Recomandările trebuie să prevadă consilieri privind organizarea condițiilor de activitate, de relaxare etc. Se știe că **d.p.** este mai greu de efectuat în cazul intelectului de limită sau a debilității de caracter. Aceste cazuri cer o mult mai mare atenție în ceea ce privește recomandările. ♦ În toate cazurile **d.p.** are o valoare limitată în timp (ca și diagnoza medicală). Cu cît este aplicată la vîrste mai tinere, cu atît această valoare este mai de scurtă durată, dat fiind faptul că în ontogeneza timpurie ritmul de creștere și dependența acestuia de factorii de intervenție sînt mai mari. **D.p.** poate fi „totală" cînd are în atenție caracteristicile generale psihice, inclusiv autocunoașterea – „de supleanță" cînd determină printre caracteristicile psihice pregnante pe acelea care pot suplini profilul de orientare greșit conturat al unei persoane și „în direcție", pentru cazurile în care domină aptitudini pregnante. ♦ La acestea se adaugă o **d.p.** longitudinală sau de dezvoltare. **D.p.** mai poate fi etiologică și diferențială. **D.p.** etiologică este legată de analiza cauzelor care au determinat deteriorări sau nedezvoltări, imaturități psihice pentru a fi anulate, ameliorate etc. **D.** etiologică se realizează mai ales prin intermediul anamneziei și observației, a metodei biografice, prin colectarea de informații diverse privind mediul familial, școlar sau de muncă – cel al prietenilor, dar și din fișele de asistență medicală – și din analiza acestora. ♦ **D.** diferențială este procesul de identificare a dezordinilor, întîrzierilor și devierilor psihice, a ceea ce le poate diferenția ca simptoame psihice. **D.p.** diferențială (în psihologie și psihiatrie) este dificilă deoarece: a) numeroase dezordini au aproximativ aceleași simptoame; b) cele mai multe sindroame (simptoame patterne) tind să varieze ca grade de la subiect la subiect; c) același subiect poate prezenta diferite simptoame în diferite etape ale vieții sale; d) există mai întotdeauna cazuri mixte sau cazuri limită între două sau mai multe dezordini. Există un acord tacit în a considera că **d.p.** se dă pornind de la simptomul pattern predominant și că acesta poate fi încorporat într-o schemă de clasificare standard. ♦ În dezordinile psihice, deficultatea de **d.p.** este mai mare decît în dezordinile somatomedicale. În 1928 s-au comparat diagnozele unui grup de pacienți de la Boston Psychopatic Hospital cu cele ale acelorași pacienți făcute în diferite spitale de stat. Doar în 58% cazuri ele au coincis. În 1959 s-au făcut studii asemănătoare în Anglia, cu rezultate foarte apropiate. ♦ Se consideră că pe lîngă cerința de analiză a simptomului cel mai pregnant, este important ca subiectul supus unui **d.p.** să poată beneficia de tipul de tratament ce-i convine mai mult. **D.** diferențială se referă și la investigațiile prin care se stabilesc însușirile și capacitățile psihice mai importante (mai ales ale copiilor și tinerilor) pentru perfecționarea tratării individuale în educație, pentru orientarea școlară și profesională și mai ales pentru stabilirea disponibilităților (aptitudini, talente). Există și o formă de **d.p.** ce are în atenție fie caracteristicile sociabilității unei persoane date, integrarea sa în grupuri diferite, gradul de coezivitate pe care-l exprimă în acestea, fie caracteristicile grupurilor (configurația, coezivitatea, gradul și circulația componentelor, opiniilor și aspirațiilor în grup: climatul, eficiența, stilul și pregnanța acordată de membrii colectivității acestuia și obiectivelor sale). În fine, **d.p.** poate avea în atenție structurile ierarhizate ale colectivităților, caracteristicile intercunoașterii (transparența și transpătrunderea), gradul de tensiune a motivațiilor ce animă obiectivele grupului – factorii erodați sau de blocaj din colectivități etc. **D.p.** prezintă importanță deosebită pentru dezvoltarea colectivelor. (U.Ș.)

DIALOG v. LIMBAJ

DICȚIONARE DE PSIHOLOGIE (engl. psychological dictionary, fr. dictionnaire de psychologie, germ. Psychologik Diktionär).

♦ Activitatea legată de dicționare pe specialități este extrem de complexă și importantă deoarece fixează stratificațiile de utilizare a conceptelor unei discipline. Orice dicționar are cel puțin cinci însușiri: 1) *Întinderea*, ca primă însușire, se referă la volumul de termeni cuprinși și la gradul de cuprindere al caracteristicilor și informațiilor legate de termeni. Întinderea este o însușire a cantității. Ea privește informația legată de cercetări, autori, ipoteze privind domeniul; 2) *Adîncimea* se referă la dimensiunea de istoricitate a termenilor – la gradul de implicație a acestora în procesul domeniului; este o însușire înrudită cu prima; 3) *Coeziunea* se referă la gradul de intercorelație dintre termeni. Aceasta este o însușire a calității ce privește optica generală a dicționarului și ansamblul de tratare – ca optică a întregului material de informație cuprins în termeni; 4) Orice dicționar are *zone de gravitație* (sau dominante) – care pun în evidență pregătirea specialiștilor ce au participat la alcătuirea lui; 5) *Stilul* este tot o însușire importantă. În genere, în dicționarele cu mulți autori stilul este mai eterogen. Stilul tinde spre o stilizare comună în finalul alcătuirii acestor tipuri de lucrări. Stilul se referă și la predilecția exprimată în dicționare de a traduce termenii de specialitate în termeni comuni, la modalitatea de operare inversă sau mixtă, ca și la nivelul predilect de tratare a terminologiei folosite în limbajul de specialitate.

Prin înrudirea cu privire la felul de informație ce se vehiculează, prezintă importanță lucrările de istoria științei considerate. ♦ Pe acest plan cităm pentru psihologia românească: *Istoria Psihologiei* semnată de M. Ralea și C. Botez, (1958); *Geneza psihologiei ca știință experimentală în România* de M. Bejat (1972); *Istoria științelor în România. Psihologia* de Al. Roșca și M. Bejat (1976). ♦ Ca dicționare propriu-zise românești primul a fost un *Breviar de psihologie* de L. Zamfirescu (1974), lucrare relativ de mică circulație și consistență. În 1978 a apărut dicționarul alcătuit de P. Popescu-Neveanu, lucrare de întindere, cu informație bogată privind literatura de specialitate românească, rusă, americană și franceză, de adîncime și coeziune, dat fiind faptul că a fost alcătuit de un singur autor. Ca zone de gravitație dicționarul s-a centrat pe procesele intelectuale, de creativitate și de descriere a personalității. În perioada apariției lucrării menționate mai sus, se afla în tipografia Universității din București. *Dicțonarul enciclopedic de psihologie* elaborat sub coordonarea Ursulei Șchiopu, apărut în 1979 în 3 volume; lucrarea a cuprins 2900 termeni – o mare întindere privind toate ramurile psihologiei cu zone de gravitație: psihologia copilului și a vîrstelor, psihologia socială. Stilul lucrării a fost mai puțin omogen dat fiind faptul că acest dicționar a avut peste 20 de autori inclusiv studenți. Lucrarea a cuprins numeroși autori români. În 1979 a apărut *Dicționarul de pedagogie* – lucrare amplă colectivă sub redacția A. Manolache, D. Muster, I. Nica, Gh. Văideanu, la care au colaborat numeroși autori. Ca arie tematică acest dicționar este restrîns, iar ca adîncime de uz larg. Ca întindere este inegal. Dominația preocupărilor pentru probleme de pedagogie și didactică a dicționarului a rămas distanțată de termenii de psihologie. Coeziunea dicționarului nu a fost mare. Stilul a fost relativ omogenizat de către colegiul de redacție. Enumerăm în continuare *Dicționarul de psihologie socială* avînd ca autori pe A. Bogdan-Tucicov, S. Chelcea, M. Golu, P. Golu, C. Mamali, P. Pînzaru, ce a apărut în 1982. Lucrarea a cuprins o terminologie selectivă, mai mult de psihologie socială contemporană. Întinderea acestui **d.** deși nu prea mare a rămas de profunzime remarcabilă. Coeziunea relativ mare s-a asociat unui stil bine omogenizat de către autorii dicționarului. În 1990 a apărut Dicționarul de psihopatologie semnat de Gh. Ionescu, lucrare de coeziune, adîncime, axat ca arie de interes pe o secvență a psihologiei. În fine, dicționarul de față a avut material informativ mai bogat la dispoziție și reprezintă o lucrare ce s-a străduit să cuprindă coeziv bogata informație a dicționarelor semnalate mai sus precum și a unor dicționare (peste 25) dintre care semnalăm ca mai semnificative Dicționarul lui H. Pieron (*Vocabulaire de la Psychologie*, 1957), 469 p. plus anexele 10 p.; *Dictionnaire de la Psychologie* de Nobert Syllamy (1965), 314p.; *Dictionnaire encyclopedique de Psychologie*, de același autor (1980), 1287 p. format mare; *Dictionnaire des Biographies*, de Pierre Grimal (2 vol. 1959) format mare, 1563 p. *La psychologie moderne de A à Z* (1967, ed. 4, 544 p.). E o lucrare cu termeni selectivi de mare extindere ceilalți fiind reduși ca număr. Are mai mulți autori. Au fost consultate și *The Encyclopedia of Human Behaviour* de Robert M. Goldenson (2 vol., 1970, avînd 1472 p.). *Encyclopedia of Psychology* de R.J. Corsini (4 vol., 1984 cu, 1988 p.) (U.Ș.)

DIDACTICA PSIHOLOGICĂ (engl. psychological didactics, fr. didactique psychologique, germ. Psychologischendidaktik) ♦ Oricărei teorii a învățării și chiar oricărei școli psihologice îi este proprie tendința de a i se asocia o **d.p.** În cîmpul general al **d.p.** s-au experimentat principii ale psihologiei moderne, de la „apercepție" la „legea efectului" prezentă în utilizarea de scheme, ilustrații (material didactic), a problematizării active, a dezvoltării creativității prin filme, demonstrații de laborator etc. Revoluția electronicii a creat condiții noi pentru **d.p.** ♦ Ansamblul perturbărilor psihologice ale personalității elevilor, legate de deficiențe în procesul educativ-instructiv constituie domeniul didactologiei (David M. Spain (1963), E.S. Katkov (1938), K. Platonov (1937, 1946), L. Gantschev (1962)). Există *didascalogenia* represivă suprastimulativă legată de efectele educative ale profesorilor sadici și agresivi. (S.T.)

DIFERENȚIATORUL SEMANTIC (engl. semantic differential, fr. différenciateur sémantique, germ. Semantische Differential) ♦ Este denumirea unei tehnici propuse de C.E. Osgood și larg folosită. R. Menahem (1968) a citat peste 1000 de lucrări ce au folosit această tehnică ce constă dintr-o antrenare evaluativă prin grupaje de adjective antonime, a unui număr de cuvinte, cum ar fi: coleg, prieten, familie, propagandă etc. Evaluarea se face gradat pe o scară de 5, 7, 9 trepte cu valoare de mijloc 0) (-3, -2, -1, 0, +1, +2, +3). Are la bază faptul că fiecare cuvînt exprimă un sens informațional sau cognitiv, conceptual dar și unul conotativ, de rezonanță afectivă. ♦ C.E. Osgood a folosit trei dimensiuni privind semnificațiile afective, dimensiunea evaluativă dihotomică (bun-rău, curat-murdar etc.), dimensiunea potenței (mare-mic, puternic-slab, greu-ușor etc.) și dimensiunea activismului (repede-încet, activ-pasiv). Profilele semantice obținute prin **d.s.** permit după R. Menahem (1968), A. Jacobovitz, R. Hogenraad (1969), I. Radu (1979) și A. Neculau (1983), studiul atitudinilor, surprinderea stărilor extrem de mobile și fugitive de conștiință (greu de surprins prin alte metode), a barajelor de saturație conotativă a unor cuvinte abuziv folosite. Este o tehnică ce conține elemente proiective și evaluative relativ numeroase. (U.Ș.)

DIMITROV, Mihail-Dafinkitchev (1881-1966), psiholog bulgar, membru al Academiei Bulgare de Științe (după 1946) și vicepreședinte al acesteia. Om de știință, a studiat problemele senzațiilor, percepțiilor și ale imaginilor cinetice. **Op. pr.**: *Psychologie du rire* (1925); *Psychologie de l'eidetisme spontane* (1930); *Edaircissement et obscorcissement des images cinetiques spontanées* (1936); *Oscillations dans la saturation des concurs cinetiques* (1938). (E.V.)

DINAMISM MINTAL (engl. dynamics, fr. dynamique, germ. Dynamisk) ♦ Mecanism de protecție al eu-lui, asemănător cu cel al compensației sau al raționalizării (R.S. Sullivan). Specific pentru **d.m.** este faptul ce intră în acțiune cînd au loc schimbări ale condițiilor existenței (de proporții mici chiar). ♦ **D.m.** se referă la acțiunea și interacțiunea tuturor proceselor, caracteristicilor, trăsăturilor, stărilor și investițiilor psihice formate sub influența evenimentelor ce se schimbă. ♦ **D.** menține securitatea emoțională și a propriei existențe a subiectului ce se confruntă cu dificultăți care afectează securitatea și statutul personalității și generează anxietatea. ♦ Dinamogeneza este procesul de naștere a dinamismului senzațiilor, sentimentelor, aspirațiilor sau ideilor care obiectivează tonusul vital, valențele motorii în speță. ♦ W. James și Baldwin aplică într-o manieră generală cuvîntul dinamogeneză la acel „principiu" care schimbă în condiții de stimulare a sistemului nervos, tensiunea musculară a mișcărilor. (E.V.)

DIONISIAC (tip) (engl. dionysiac, fr. dyonisiaque, germ. Dionysiak) Denumire mai mult literară pentru tipul bonom, sociabil, extravertit, superficial dar afectuos și generos opus apolinicului. Termenul a fost utilizat de Fr. Nietsche în lucrarea *Nașterea tragediei din spiritul muzicii* (1872). M. Ralea l-a utilizat frecvent. Cei doi termeni (dionisiac și apolinic) evocă două zeități antice opuse: Apolo zeul luminii, artei, al visului senin și Dionyssos zeul iluziei, al principiului iraționalității, al lipsei de măsură, al viței de vie – al dezordinei și chiar al orgiei. (S.T.)

DIPSOMANIE (engl. dipsomania, fr. dipsomanie, germ. Dipsomanie) ♦ Impulsul de a consuma alcool în exces. Termenul este folosit uneori pentru bețiile recurente la intervale lungi – fapt prin care acestea se opun alcoolismului cronic. **D.** este un simptom al dezordinelor de personalitate. Se tratează prin psihoterapie. Unii subiecți epileptici sau psihopați au episoade de băut pentru a ameliora tensiunea lor. **D.** este mai frecventă la femei. (v. și ALCOOLISM) (E.V.)

DISCURILE WALTHER (test de dexteritate și rapiditate) ♦ Testul se compune din două planșete cu latura de 25-50 cm (pătrate) în care sînt tăiate 41 de alveole de cîte 30 cm diametru și 2,5 mm profunzime. Aceasta este planșa A. Planșa B. este la fel. În afară de planșe, testul dispune de 41 de rondele. Acestea se așază în alveolele planșei A. Se cronometrează mutarea rondelelor pe planșa B (întîi cu mîna stîngă) apoi mutarea de pe planșa B înapoi pe planșa A (cu mîna dreaptă). Se repetă apoi această schemă începîndu-se cu mîna dreaptă, iar în a treia fază cu ambele mîini (o singură rondelă odată); mutarea se face și în sens invers. Se pot efectua și mișcări mai puține, examinatorul mutînd de fiecare dată rondelele îndărăt pe planșa A. Proba se folosește în laboratoarele de orientare școlară și profesională și dispune de etaloane. Se află în dotația standard ale acestora. (P.P.)

DISESTEZIE (engl. dysesthesia, fr. dysesthésie, germ. Dysesthesia) ♦ Modificarea percepției sensibilității care poate fi exagerată sau diminuată (v. HIPERESTEZIE, HIPOESTEZIE). (T.C.)

DISFUNCȚIE (engl. disfunction fr. disfonction, germ. Disfunction) ♦ Inadecvanță în funcționare. Poate fi raportată la optica sistematică de funcționare a grupurilor sociale – în care unele laturi sau componente se află în alt ritm (desincronizat) față de celelalte. ♦ Raportată la structura personalității, **d.** pune în evidență blocaje, baraje psihice – cu efecte dezorganizatoare ale echilibrului general psihic. (E.V.)

DISGRAFIE (engl. dysgraphia, fr. dysgraphie, germ. Dysgraphie) ♦ Scriere cu omisiuni de sunete, silabe ori cuvinte, sintagme, contopiri de cuvinte, substituiri de grafeme sau deformări, adaosuri ori înlocuiri, distorsiuni, disfonografii, nesiguranță a scrierii. Constituie o incapacitate paradoxală în forma deprinderilor de scris. ♦ Oglindește dificultăți în învățarea scrisului, în mod independent de nivelul mintal și de școlaritatea anterioară a subiectului. **D.** se datorează adeseori doar unei contracții musculare exagerate, legate de tulburări de origine emoțională. Scrisul devine necitet sau incoerent. **D.** este frecventă și mai gravă la deficienții de intelect și senzoriali. Pot fi forme diferite de disgrafie: a) **d.** specifică sau disgrafie propriu-zisă ce se caracterizează prin faptul că subiectul nu poate să se exprime prin scris, deoarece nu se realizează legătura între sistemul simbolic și grafemele care reprezintă sunete, cuvinte, din care motiv textele devin lipsite de logică și sens (disgramotaxia); b) **d.** motrică, motricitatea este în mod particular lezată fără ca sistemul simbolic să fie afectat; c) **d.** de evoluție, de dezvoltare sau structurală în care există o paletă largă, și extinsă a tulburărilor și, **d.** spațio-temporală în care este afectată mai ales componenta spațială. ♦ Copilul cu **d.** are dificultăți în ceea ce privește scrierea după dictare, compunere și chiar copierea unui text. ♦ De cele mai multe ori **d.** se asociază cu dislexia (incapacitatea de diferențiere a unor sunete apropiate ca pronunție (m, n, c, g). În încercările de dictare, elevul scrie literele fără vreun raport cu sunetele auzite. Cel care suferă de **d.** motrică are scrisul ilizibil. **D.** se diferențiază de disortografie care este un simptom al tulburării de scris. ♦ Printre cauzele care pot determina **d.** citām: factori ce țin de procesul instructiv-educativ neadecvat, stingăcia și lateralizarea încrucișată, tulburări ale limbajului oral ce se transpun în scris, leziuni ale creierului, tulburări spațio-temporale, tulburări de motricitate etc. ♦ D. se ameliorează și chiar poate dispare complet prin utilizarea unor metode logopedice specifice prin grafoterapie și terapie de susținere care stimulează copilul organizîndu-i mișcările, fapt ce redă acestuia încrederea în sine. Fenomenele de **d.** au fost studiate de C. Calavrezo, N. Toncescu, C. Păunescu, I. Străchinaru, E. Verza pentru limba română. Acesta din urmă a avut în atenție și **d.** la nevăzători ce scriu în Braille ca și terapia tulburărilor de scris în genere. (E.V.)

DISIMULARE (engl. dissimulation, fr. dissimulation, germ. Desimulieren) ♦ Acțiunea premeditată de a ascunde adevărata față a propriilor sentimente, intenții, opinii, trăsături de caracter (camuflare, mascare). ♦ Manifestare voluntară într-un scop, cel mai adesea utilitar. Poate să se manifeste printre simptoamele unei maladii. Se întîlnește la subiecții care încearcă să evite o pedeapsă judiciară. (T.C.)

DISKINEZIE (engl. dyskinesia, fr. dyskinésie, germ. Dyskinesie) ♦ Tulburare a funcțiilor motorii. ♦ Se referă mai ales la mișcările anormale involuntare cu carater ritmic și adesea progresiv. Se pot deosebi trei categorii de **d.** Prima categorie a **d.** tip distornikinetic spasmodice. Se manifestă sub formă de crampe musculare (crampa scriitorului). Sînt relativ frecvente la tineri și au tendința de a se agrava. Se manifestă la o contracție involuntară (spasmul torsiunii Zichen-Oppenheim). A doua categorie este a hiperkineziilor voliționale. Acestea se datorează unor leziuni (scleroză în plăci, tumori). Pot fi provocate comandîndu-se anumite gesturi. Categoria treia de **d.** este provocată de o medicație în exces a unor neuroleptice. Afectează mușchii extremităților cefalice și provoacă tulburări de deglutiție, de vorbire, grimase, plafonări ale privirii etc. Cu timpul duc la incapacitatea de a rămîne șezînd. Dispare dacă se reduc sau se sistează medicamentele. Rămîn puțin cunoscute numeroase tipuri de **d.** (G.I.)

DISLALIE (engl. dyslalia, fr. dyslalie, germ. Dyslalie, Stammeln) ♦ Kussmaul a desemnat sub acest nume tulburările de articulare de origine periferică, determinate de malformații sau leziuni ale organelor senzoriale receptoare sau emițătoare. La bază stau: malformații organice, diviziunea palatină cu sau fără buză de iepure, insuficiență sau paralizie velară sau descipături maxilo-velo-palatine, malformații ale limbii, malformații ale faringelui, articulații sau implantații dentare defectuoase, paralizii sau pareze, alterări ale auzului. ♦ Unele forme de **d.** se datorează imitației unor modele neadecavate, proastei educații, bilingvismului etc. Tulburările de dicție prezintă trăsături specifice în funcție de organul atins și se asociază adesea cu alte tulburări funcționale (resp rație, deglutiție etc.). **D.** constă în deformarea, substituirea, omisiunea, asimilarea și inversiunea sunetelor vorbirii. Există și o **d.** a silabelor care denotă agravarea tulburării de pronunție. Sunetele ce prezintă dificultăți sînt în genere acelea ce apar mai tîrziu în vorbire. Există o **d.** pe bază organică și una funcțională care are la bază o slabă sau insuficientă educație a vorbirii sau imitația unei persoane adulte cu **d.** (Arnold, 1957). Se consideră că subiecții cu **d.** funcționale (copii) au nevoie de o perioadă de învățare a limbajului mai lungă decît copiii normali. **D.** grave se consideră simptoame pentru leziuni corticale. ♦ Corectarea limbajului se face rareori înainte de 3-4 ani și trebuie precedată de un psihodiagnostic complet ca și de o examinare medicală (otorinolaringologică). ♦ În multe cazuri de **d.** sînt afectate doar anumite sunete (r = rotacism, s = sigmatism, b = betacism etc.). Dintre **d.** prezintă importanță sigmatismul și parasigmatismul (5,44% din numărul total al tulburărilor de articulare). Sînt alterate pronunții ale siflantelor (sunetele s, z, t, ș, j, iar ca substituție se utilizează s, z, t, ţ pentru j, ș, z, dz). Rotacismul și pararotacismul se referă la afectarea sunetului r și înlocuirea lui cu sunetele l, i, h și v (loșu, hoșu, voșu). Uneori se pronunță corect sunetul separat – dar nu se reușește în combinații de sunete sau în propoziții. În aceste cazuri se vorbește de **d.** simplă sau monomorfă. În cazul în care este afectată pronunția mai multor sunete se vorbește de **d.** polimorfă. Există și o **d.** totală, în cazul în care întreaga vorbire este afectată. Cu problemele **d.** și terapia lor s-au ocupat E. Verza, M. Guțu, E. Boșcaiu. (E.V.)

DISLEXIE (engl. dyslexia, fr. dyslexie, germ. Dyslexie Legasthenie) ♦ Tulburare a înțelegerii simbolurilor grafice caracterizată prin incapacitatea formării abilităților de citit și în genere ca un deficit special cu aspect intermitent al înțelegerii verbale. ♦ Dislexicul înțelege primele cuvinte ale frazei după care celelalte componente își pierd sensul. ♦ Dejérine o consideră ca pe o activitate intermitentă a centrului video-verbal. Alți autori o interpretează drept o alexie optică spațială. La copii, **d.** se manifestă prin dificultăți de simbolistică a orientării spațiale verbale. ♦ Cauzele care stau la baza **d.** sînt deosebit de complexe (M. Critchley) și ele pot începe cu metodologia inadecvată a instrucției și se termină cu leziuni ale creierului. De cele mai multe ori sînt evidente următoarele: inversiuni de silabe (ra în loc de ar); confuzii de litere simetrice (d și b sau p și q etc.); confuzii de foneme apropiate (v și f, c și g etc.); omisiuni de sunete și litere. Fenomenele **d.** apar și ca urmare a existenței tulburărilor dislalice ce se transpun în citire. **D.** poate fi sursa inadaptării școlare. Tratamentul are în atenție particularitățile specifice dislexice. Dată fiind importanța activității de citire (dialexia) s-a acordat atenție terapiei. În unele cazuri de **d.** apare o lipsă de motivație pentru a învăța citirea (J. de Ajuriaguerra) sau o lipsă de curiozitate intelectuală. Unele cazuri care au la bază o slabă stimulare educativă se ameliorează parțial spontan spre 8-9 ani. (E.V.)

DISLOGIE (engl. dyslogie, fr. dyslogie, germ. Dyslogie) ♦ Printre tulburările de limbaj Kussmaul desemnează sub acest nume pe acelea care depind de tulburările de gîndire (E.V.)

DISMNEZIE (engl. dysmnesia, fr. dysmnésie, germ. Dysmnesia) ♦ Ușoară tulburare a funcțiilor mnezice, constă în dificultatea de evocare a faptelor recent trăite. Se întîlnește în arterioscleroză incipientă, intoxicații, nevroze, traumatisme craniene. (E.V.)

DISMORFOFOBIE (engl. dysmorfoshobia, fr. dysmorphophobie, germ. Dyzmorphophobie) ♦ Tulburare psihică constînd din ideea (obsesivă, prevalentă sau dilerantă) de a avea un defect fizic, inestetic, de obicei al feței. (E.V.)

DISONANȚĂ (cognitivă) (engl. dissonance, fr. dissonance, germ. Disonanz) ♦ Stare psihică de tensionare, de încordare (individuală sau interpersonală) produsă de două sau mai multe idei contradictorii. ♦ Sub denumirea de **d.** cognitivă este cunoscută teoria formulată de Leon Festinger (1957), care se încadrează în teoriile consistenței cognitive potrivit cărora elementele cognitive inconsistente generează o stare psihologică tensională care reclamă apariția unor (altor) comportamente menite să realizeze consistența care este implicată în echilibrul psihologic. ♦ Teoria **d.c.** implică următoarele teze: a) între elementele cognitive ale subiectului (cunoștințe, opinii, convingeri etc.) pot exista diverse relații de nepotrivire, deci discordante; b) elementele disonante pot fi atît de natură logică, deci formale, cît și de natură psihologică afectivă; c) sub raport psihologic starea de disonanță creează un „disconfort" psihic care îngreuiază desfășurarea normală a activității psihice; d) cînd disonanța este prezentă, persoana nu numai că încearcă să o reducă, dar va evita activ situațiile și informațiile care probabil ar putea determina creșterea **d.c.**; e) presiunile de reducere sau înlăturare a **d.c.** presupun schimbarea atitudinilor, opiniilor, comportamentului, dat fiind faptul că pot să se manifeste și pe distanța dintre opinii, aspirații și realități. În genere, tendința de reducere a tensiunii **d.** activează obținerea de noi informații congruente (C.E. Osgood, P.H. Tarinembam (1955), Cătălin Mamali (1973). ♦ **D.c.** implică trei probleme: a) aceea a surselor **d.c.** ce pot fi căutate atît la nivelul psihologiei individului, cît și la nivelul psihologiei grupului. Ea apare ca o consecință a deciziilor luate, ca emanînd din efectuarea unui act judecat ca imoral, ca rezultat al efortului depus pentru realizarea unui scop care nu este încă atins, din anticiparea eronată a mediului social în care individul dorește să pătrundă, din dezacordul cu o altă persoană etc.; b) aceea a mărimii **d.c.** ce este dependentă de sursele ei (dacă individul are la dispoziție mai multe alternative din care trebuie să aleagă doar una, **d.** este mare, de asemenea, cu cît gradul de asemănare calitativă între alternative este mai mare, cu atît și **d.c.** va fi mai mare); c) aceea a reducerii **d.** Aceasta din urmă reprezintă punctul-cheie, central al teorieii **d.c.** ♦ În vederea obținerii reducerii **d.c.** se utilizează o serie de procedee, spontan cum ar fi: valorizarea pozitivă a alternativelor alese, schimbarea atitudinii față de moralitatea unui act, considerarea domeniului aflat în dezacord ca fiind fără importanță etc. Studiile și cercetările experimentale efectuate asupra **d.c.** de L. Festinger și J.M. Carlsmith, 1959; J.W. Brehm, 1959; J.W. Rabie, A. Cohen, 1959; L. Festinger și E. Aronson, 1960; A. Lavewski, 1964 etc. S-a arătat că teoria **d.c.** este aplicabilă atît în psihologia generală (**d.** fiind un fenomen individual, intrapsihic), dar și în psihologia socială (ea fiind un fenomen psihosocial, interpersonal). În țara noastră M. Zlate și L. Vlăsceanu (1973, 1974), C. Mamali au analizat teoria **d.c.** aplicată la procesul instructiv-educativ și au introdus o serie de restricții interpretative și explicative. ♦ În cercetările de tip sociometric care vizează măsurarea relațiilor afectiv simpatetice dintre indivizi și a modului în care acestea sînt percepute de cei implicați în ele se exprimă **d.** sociometrică. ♦ Aceasta este legată de „ghicirea" sau nu de către un membru al grupului a alegerilor și respingerilor emise de ceilalți membri ai grupului în raport cu sine. C. Mamali (1970) stabilește următoarea formulă de determinare a ei: $S=V_{AS}-V_{PS}$ unde V_{AS}=valoarea alegerii sociometrice; V_{PS}=valoarea percepției sociometrice. ♦ P. Mureșan (1980) a efectuat cercetări experimentale asupra următoarelor forme de **d.** sociometrice: disonanța alegerii (pozitivă – subiectul se percepe ales mai mult sau mai puțin decît în realitate; pozitiv-negativă – subiectul se percepe ales dar în realitate este respins); disonanța respingerii (negativă – subiectul se percepe respins mai mult sau mai puțin decît este respins în realitate; negativ-pozitivă – subiectul se percepe respins, dar în realitate este ales). ♦ **D.** sociometrice nuanțează cercetările de tip sociometric. (C.M.)

DISOCIAȚIE, DISOCIERE (engl. dissociation, fr. dissociation, germ. Dissoziation) ♦ Capacitate de disjungere a unor aspecte ale problemelor, noțiunilor, ipotezelor prezentate inițial ca un tot. Capacitate de a urmări concomitent (cu atenție) două activități sau mai mulți parametri implicați în aceeași situație. **D.** se referă la lipsa de consistență a conduitei și conștientizare a acestei situații. Lipsa de consistență se atribuie situațiilor în care se află în conflict două atracții sau stimulente. În acest caz poate avea loc instalarea unei incoerențe în structurile psihice interne ale personalității. Această despărțire a personalității are la bază mecanismul inconștient al refulării de atitudini și impulsuri conflictuale (după

Freud). În unele cazuri se disociază anumite idei și atitudini ale personalității de altele devenind conciliabile. ♦ **D.** în grupuri a ideilor este frecventă; participarea la diferite colectivități cu alte obiective și comportamente, ritualuri și obiceiuri creează forme mai mult sau mai puțin importante de **d.** Sfîșierea lăuntrică poate fi uneori foarte mare. ♦ Reacția de **d.** este psihonevrotică în cazul în care are caracter foarte intens și neconciliant. ♦ Există patru forme primare de reacții la **d.**: amnezia, fuga, personalitatea duală și somnambulismul. (T.C.)

DISORTOGRAFIE (engl. Dysorthographia, fr. dysortographie, germ Dysortographie) ♦ Ansamblu de dificultăți în învățarea ortografiei care se caracterizează prin: 1) greșeli identice cu cele care apar în dislexie, disgrafie și în general consecutive acestora; 2) greșeli care se produc prin lipsa suportului lingvistic, sensul cuvintelor nefiind sesizat, ele nu pot fi scrise corect; 3) greșeli ce se datoresc grafiei și lexiei necorespunzătoare; 4) greșeli care apar ca urmare a nerespectării regulilor gramaticale. **D.** se poate ameliora (**d.** de evoluție). ♦ Pot exista **d.** de involuție (cazuri rare), în legătură cu o regresie care atinge factorii necesari activității lexicale și ortografice. Ele pot deci să apară chiar și atunci cînd copilul a învățat să citească ușor. În majoritatea cazurilor, copilul care este obligat să scrie, neglijînd tulburările sale lexice, scrie așa cum „citește", făcînd numeroase greșeli caracteristice (confuzii, inversiuni etc.) ♦ Dacă dificultățile ortografice persită și după învățarea lecturii și grafiei, ele se pot transorma în dislexie și disgrafie. De fapt de cele mai multe ori **d.** este un corolar al dislexiei și disgrafiei. Greșelile **d.** pot persista chiar dacă examenele nu relevă nimic anormal în domeniul perceptiv; este vorba cel mai des de grafisme rău automatizate. ♦ **D.** riscă să aibă consecințe grave în cursul școlarizării primare, ca întîrziere importantă care va împiedica reușita în învățare. Ea poate să se corecteze prin exerciții speciale logopedice și prin eliminarea cauzelor (dacă au loc automatisme defectuoase). (E.V.)

DISPOZIȚIE (mintală) (engl. mental set disposition, fr. disposition mentale, germ. Seclischgeistige, Einstellung, Stimnung) ♦ Starea de pregătire psihosomatică generală în vederea efectuării unei activități. Adeseori aceasta se conturează ca o atitudine tranzitorie, preoperatorie a unei anumite forme de activitate (în rusă „Ustanovka"). ♦ Un alt sens se referă la disponibilitățile genetice latente – la care instincte particulare se manifestă la un moment dat. ♦ **D.** ca seturi stratificate, potențiale, pot exista sub forme diferite (ca o deosebită sensibilitate cromatică, o dexteritate manuală fină, o intuitivitate specială, creativitate sau inteligență abstractă remarcabilă, auz absolut etc.). Ele se antrenează în nenumărate feluri de activități. Structurile generative ale acestora sînt practic greu de inventariat, ceea ce arată că potențialul de **d.** umane este inepuizabil. ♦ Se utilizează și expresia **d.** afectivă – stare afectivă difuză generalizată de fond cu o stare bine precizată dar puțin conștientizată de către individ. Poate să fie de mai lungă sau mai scurtă durată. Prin permanentizare se poate transforma în însușire psihică sau în trăsătură de caracter. (U.Ș.)

DISPROSEXIE (engl. dysprosexia, fr. dysprosexie, germ. Dysprosexra) ♦ Reprezintă tulburări predominant cantitative ale atenției, fie în sensul exagerării, fie în sensul diminuării sau dispariției selectivității activității de cunoaștere. **D.** se împart în: hiperprosexii caracterizate prin exagerarea posibilității de orientare selectivă și hipoprosexiile caracterizate prin diminuarea posibilității de orientare selectivă a oricărei activități, aprosexiile, caracterizate prin dispariția oricărei forme ale activității atenției. ♦ Pot interesa atît atenția involuntară cît și atenția voluntară, uneori putînd fi într-o corelație inversă, ca de exemplu în stările maniacale, caracterizate printr-o hiperprosexie spontană și hipoprosexie voluntară. (E.V.)

DISPROSODIE (engl. dysprosodia, fr. dysprosodie, germ. Dysprosodia) ♦ Tulburare a caracterului melodic al limbajului (Monrad Krohn) din cauza pierderii totale a capacității de accentuare corectă (tonală și intensivă nuanțată). Nu apare izolat ci de cele mai multe ori asociată cu tulburări mai grave (ca afonia). Poate apare și în urma unor accidente organice și deseori subiectul este conștient de dificultățile sale verbale. (E.V.)

DISTANȚA PSIHICĂ (engl. psychical distance, fr. distance psychologique, germ. Psychologisch Distanz) ♦ Aspecte de diferențiere dintre oameni ca nivel de cultură și civilizație, ca acceptanță și înțelegere afecțiune și aport social. În genere există și **d.p.** determinate de rolul și statutul social, dar și cu privire la disponibilul material și confortul creat de acesta. În secolul trecut au creat mari dispute **d.** rasiale, cele culturale, iar în secolul XX **d.** ideologice generatoare ale războiului rece, și a consecințelor acestuia pe toate planurile ♦ Problemele **d.p.** au fost studiate întîi mai mult ca **d.** socială. În acest sens s-au diferențiat pe de o parte **d.** în interrelațiile dintre două persoane ca **d.** orizontale în care persoanele aflate în interrelații sociale au cam aceeași condiționare socială, vîrstă, nivel cultural și pe cît posibil și același nivel ierarhic profesional. **D.** pe verticală se referă la caracteristici de vîrstă, mentalitate, cultură și profesiuni diferite. În acestea din urmă se implică diferite grade de super și subordonare. Termenul (cu conotațiile de mai sus) a fost introdus în terminologia psihologică de R.E. Park (1924) care a subliniat faptul că tendințele de supraordonare și subordonare sînt pronunțate și pot duce la conflicte în răspunsurile de comunicare. Aceste tendințe sînt de multe ori însă cu vădite eforturi de apropiere mai ales dacă sînt întreținute de diverse interese comune. După autorul citat există pe de o parte distanțe sociale și implicit **d.p.** nereconciliabile, verticale și conciliabile în relațiile dintre oameni. ♦ În contextul analizei implicate de termen s-au făcut încercări de studii mai complexe privind această problemă. Sub incidența cerinței de a adînci problema s-au construit teste corespunzătoare. Studiul **d.p.** a devenit de mare interes pentru că permitea abordări concrete. Mai ales scala lui E.S. Bogardus (1936) a atras atenția și ca tematică și ca modele potențiale de a se studia problemele **d.** În prealabil Bogardus elaborase în 1933 lucrarea *A social Distance Scale*, în revista *Sociology and social research*, vol. XVII). În scală se află itemi privind înțelegerea simpatetică în căsătorie (**d.** orizontale) față de superiorii și inferiori ierarhici din întreprindere (**d.** verticală), sub formă de atitudini și afectivitate de implicație. Prin studii concrete cu această scală și apoi cu altele asemănătoare relativ, s-a lărgit gama de abordări a formelor de **d.p.** și **d.** socială dar în același timp s-a nuanțat foarte mult formele de **d.** găsite ca grad de tensiune și de forță (intensitate). În anii 80 aceste tipuri de scale au realizat totalizări de tensiuni și forme gradate de **d.** verticale și orizontale. ♦ În ceea ce privește atitudinile față de persoanele intime a reeșit că este foarte dificil să se stabilească separații de **d.** orizontale și verticale. Formele asimtrice de **d.** au creat termenul de distanțe diferențiale (E.S. Bogardus *Sociology*, 1949) ♦ Oarecum complementar preocupărilor la care ne-am referit mai sus, un alt psihosociolog E.T. Hiller a studiat în mod predilect **d.** încărcate de tensiuni, iritabilitate și rejecție latentă în interrelațiile (1933). S-a pus în evidență în cercetările sale (mai ales cele condensate în lucrarea *Principles of Sociology* faptul că aceste feluri de **d.** se manifestă mai ales la persoanele din grupuri sociale diferite vertical și implică rejecții tensionate datorită rangului, forței, situației materiale și culturii. ♦ Atît în interrelațiile orizontale dar mai ales în cele verticale se constituie în genere adversități exprimabile ca **d.** de generații. În primele etape ale studierii problemelor **d.** sociale și **d.p.** s-au dezvoltat mult și cercetările privind relațiile sociale mai exact interrelațiile umane. S-a pornit de la o definiție mai largă prezentză în lucrările lui E.B. Reuter și C.W. Hart (1937) care porniseră de la cercetările lui L. von Wiese (1932) prin care se definea **d.** reciproce în interrelațiile dintre două persoane sau o persoană și grupul de apartenență. Relația socială se realizează prin factori ce rezultă din însăși natura umană (factori culturali mai ales). Orice relație devine socială prin contactul acestor factori latenți a subliniat H. Backer un an mai tîrziu (în *Systematic Sociology*). Într-o a doua etapă a studierii interrelațiilor ca **d.p.** s-a subliniat mai ales ideea că interrelațile umane sînt forme variate de influene reciproce (formative). A circulat sintagma *interațiuni simbolice* corectată în aceea de *interacțiuni sociale* de către F.E. Merrill și H.W. Eldredge în lucrarea *Culture and Society*, (1952). Autorii citați au subliniat caracterul operațional al interrelațiilor sociale între două persoane ce se află sau nu în contact. Există modificări de conduite ce se produc însă în timp între aceste persoane. L. Wilson și W.L. Kolb în *Sociological Analysis* (1943) au atras atenția asupra diversității acestora. ◆ Concomitent s-a dezvoltat o altă direcție de cercetare a interrelațiilor sociale saturate de implicații psihice prin studiile (și testul) lui R.F. Bales (1933). Bales a pătruns în „camera misterioasă" a psihicului uman pe care a asemănat-o cu o cameră de conversație în care persoana își expune sie-și comentarii șipoteze, proiecte și confruntăți pe care le simte imanente. Sinele (selful) este un obiect social în aceste condiții (mai tîrziu se va vorbi despre „filmul interior"). Sinele este în genere un actor. ◆ O etapă și mai avansată în această problemă s-a dezvoltat prin scrierile lui Edward Hull pe de o parte și prin conturarea sociometriei de către Moreno pe de altă parte. E. Hull în *Thesilent Language* (1959), a deschis și lărgit tematica interrelațiilor referindu-se la patru feluri de interrelații: a) formele de **d.p.** intime care sînt inundate total de o profundă afecțiune de o forță deosebită. Acesta se manifestă în dragostea maternă, în iubirea sexuală dar și în lupta dură. Implică atingere. b) a doua formă de interrelații sînt ale **d.** personale, adică ale distanței preferențiale ce se realizează mai diferențiat pe orizontală decît pe verticală. Această formă de **d.p.** se exprimă în cazurile de prietenie și în cele de colegialitate. c) A treia formă de **d.p.** este cea oficială în care domină mai multă sociabilitate și forme de **d.** pe verticală legate de ierarhiile profesionale și efectele lor de reflux în viața socială (ceea ce permite manifestarea lor și pe orizontală **d.p.** publică echivalează cu ceea ce se manifestă între un orator, conferențiar și publicul său. În această formă de interrelații acționează evaluarea, competiția latentă și competența, plus modul de a se apropia de public și elanul celui ce realizează comunicarea. Aceasta se implică de obicei nuanțat, diferit pe orizontală șipe verticală. ◆ Tot această etapă nouă în studiul interrelațiilor și a **d.** dintre ele a adus pe prim plan cercetările lui Morenp (v. SOCIOMETRIA). (U.Ș.)

DISTIMIE (engl. dysthimy, fr. dysthymie, germ. Dysthimie) ◆ Tulburare patologică a afectivității: excitare, depresie, anxietate, indiferență afectivă etc. Eysenck raportează termenul la personalitate denumind ca distimice personalitățile bipolare sau multipolare. (S.T.)

DISTRIBUȚIE (DISPERSIA STATISTICĂ) (engl. distribution, fr. distribution, germ. Verteilung) ◆ Reprezintă modul de împărtășire a valorilor unei variabile la nivelul unui ansamblu statistic (ex. al unui lot de subiecți supus unui test de inteligență tehnică sau unui test de atenție). Din punct de vedere matematic, orice **d.** se definește prin rapoarte la tendința centrală (punctul de gravitație a frecvențelor variabilei studiate, adică a caracteristicilor care alcătuiesc ansamblul statistic dat) și distanța față de aceasta a cazurilor (a frecvențelor acestora), la gradul de împărtășire. Descriptiv se poate vorbi de **d.** normală simetrică și de **d.** asimetrică. **D.** *normală* se manifestă cînd repartizarea valorilor obținute (variantelor, se face proporțional și *simetric* în raport cu punctul tendinței centrale; grafic, aceasta este reprezentată de curba sau clopotul lui Gauss. Există diferite forme de **d.** *asimetrice*, în care împărtășirea valorilor obținute se face sau preponderent în partea stîngă (asimetria de stînga), ceea ce indică fie că grupul este în carență în variabila considerată, fie că proba administrată este prea grea, cînd asimetria este preponderent în partea dreaptă, înseamnă fie că grupul este foarte bun la variabila în cauză, fie că proba administrativă este prea ușoară. În fine, poate apare **d.** în exces: acesta poate să fie exces pozitiv (vîrful curbei se deplasează prea mult în sus pe verticală) ceea ce indică o predominare absolută a performanțelor de nivel mediu; sau exces negativ (vîrful curbei se deplasează prea mult mult în jos pe verticală), care indică slaba reprezentare în cadrul eșantionului a subiecților de nivel mediu. ♦ În cazuri extreme, eșantionul se divizează în două subeșantioane distincte: unul cuprinzînd subiecții slabi, celălalt cuprinzînd subiecții foarte buni; în acest din urmă caz **d.** devine binominală sau bimodală. Cercetarea psihologică a **d.** a permis dezvăluirea unor legități generale și a unor explicații generalizate ale **d.** normale. Datele și concluziile oferite de **d.** anormale sînt valabile numai pentru lotul studiat, ele neputînd fi extinse asupra întregii populații. Pentru educație problema stabilirii atipiei **d.** prezintă importanță deosebită. ♦ De caracteristicile acesteia ține etalonarea testelor de cunoștințe și aptitudini, proces important pentru psihologia aplicată și pedagogie. ♦ Pentru măsurarea **d.** se folosesc cinci procedee: cel al aflării amplitudinii (A), al deviației medii (D.m.), al deviației standard (S sau σ), al variației S^2) și al deviației cvartale (Q). Amplitudinea (A) exprimă cea mai globală și generală evaluare a **d.** Se află scăzînd rezultatul cel mai mic din cel mai mare, din grupul considerat (A=x maxim — x minim). Se mai numește variație posibilă. Variația medie este media aritmetică a abaterilor sau deviațiilor simple (se notează cu „d" sau „c" (d=s–m — adică X–X). Deviația de la medie (Md) este valoarea ce reprezintă media deviațiilor de la medie din rezultatele individuale ($Md=\frac{\sum(x-m)}{n}$ în care (x-m)= deviația de la medie a rezultatelor iar $\sum(x-m)=$ suma abaterilor de la medie luate în valoare absolută n = numărul de cazuri. Md se calculează ignorînd semnele plus și minus. Deviația standard este o valoare mai sensibilă și presupune o calculație mai complexă (σ) se calculează conform relației $\sigma=\sqrt{\frac{(x-m)^2}{n}}$. Conform unui procedeu direct sau indirect $\sigma=\sqrt{\frac{x^2}{N}-m^2}$ Varianta (S^2) se exprimă în aceeași termeni ca deviația standard (lipsește calculul radicalului). În fine, deviația cvartilă (Q) pornește de la calcularea intervalului cvartilic Q_2 (25%) și Q_3 (75%) din cazuri. Ca atare $Q=\frac{Q_3-Q_1}{2}$ în care Q_3-Q_1= intervalul cvartilic. $\overline{A}$, $S^{2\cdot}$ Md, σ și Q evidențiază același fenomen **d.** fiind expresii ale măsurării distribuției rezultatelor în jurul valorilor centrale. Q reprezintă valoarea mai puțin fină de **d.** Md (deviația medie) indică limitele a 57% din distribuție iar (deviația standard) aproximativ 68% din cazuri Dm rămînînd o valoare descriptivă. În unele studii se calculează dispersia (distribuția) ca expresie a gradului de nedeterminare sau a entropiei în biți:

$$\sum_{x=1}^{n} H=\sum x_i\cdot\log_2 x_i=\log_2 N-\frac{1}{N}\sum\log n_i$$

Se află gradul de certitudine sau incertitudine a sistemului caracteristicilor, căderea sau creșterea entropiei. (M.G.)

DIVERGENȚĂ DE GÎNDIRE (engl. divergent, fr. divergent, germ. Divergent) ♦ Termen propus de J.P. Guilford (*The nature of human intelligence*, 1967) pentru caracterizarea gîndirii, ea exprimîndu-se în alternative sau variante de tip **d.** (sau producție divergentă), care permite mai multe soluții — spre deosebire de gîndirea convergentă în care răspunsul este unic linear de tipul raționamentului clasic. Pentru Guilford gîndirea **d.** ca și cea convergentă se realizează pe planul conținuturilor figurale, simbolice, semantice și comportamentale, în contextul operațiilor cu unități, clase, relații, sisteme, transformări, implicații (v. INTELIGENȚA). T.C.)

DIVIZIUNEA MUNCII (engl. division of labor, fr. division du travail, germ. Arbeitsteilung) ♦ Este o formă de oganizare a muncii industriale în serie, prin atribuirea de sarcini și competențe precise și clare începînd cu manipularea mașinilor, reglarea lor, controlul de calitate, depozitarea și desfacerea. Se aplică și pe scară mai largă în cazul reunirii de ateliere și întreprinderi de ramură. Are în atenție creșterea productivității muncii. Și *banda rulantă* presupune o formă de **d.m.** (P.P.)

DIVORȚ (engl. divorce, fr. divorce, germ. Ehescheidung) ♦ Separația legală a relațiilor și intimității afective sau separarea de responsabilități morale care rezultă din căsătorie. **D.** are o mai mare frecvență în zilele noastre și are la bază mutațiile sociale mari ce se realizează în viața socială. ♦ Poate avea două faze: separația și anularea căsătoriei. Legile **d.** sînt relativ diferite în diferite țări. Pentru copiii rezultați din căsătorie **d.** devine un factor de stress puternic. În studiile de psihologia copilului se analizează nu numai disociațiile și discordanțele psihice produse de **d.** părinților dar și o erodare a valorilor morale ale echilibrului psihic al copilului. (U.Ș.)

DIZARTRIE (engl. dysartria, fr. dysartrie, germ. Dysartria) ♦ Tulburare de articulare, implicit de pronunție ce determină o vorbire confuză, neclară, disritmică, disfonică, monotonă și cu rezonanță nazală. În multe cazuri se păstrează vorbirea impresivă. **D.** ușoară se aseamănă cu dislalia, cînd e gravă se apropie ca manifestare de alalie și afazie motorie. ♦ Este legată de afecțiunea căilor centrale și a nervilor care participă la pronunție din care motiv mai poartă denumirea de dislalie de origine centrală. Majoritatea dizartricilor sînt conștienți de dificultățile prin care trec, dar încercările de a le evita fac și mai dificilă vorbirea. ♦ La dizartrici pot apare și alte tulburări în acest context. E vorba de tulburări de motricitate, de afectivitate, senzoriale, de gîndire și psihosociale. ♦ În literatura de specialitate **d.** se clasifică fie în organice și funcționale, fie în categoriile corticală și subcorticală, cerebeloasă și bulbară. Formele cele mai grave de **d.** duc la anartrie. (E.V.)

DIZIGOT (engl. dyzygotic, fr. dizgote, germ. Zweicig) ♦ Gemeni ce provin din două ovule fecundate de doi spermatozoizi diferiți, care se dezvoltă deodată, în aceleași condiții (se mai numesc și „gemeni falși"). (R.D.)

DOCIMOLOGIE (grec. dokimi = probă) (engl. docimologie, fr. docimologie, germ. Dokimologie) ♦ Studiul sistematic al metodelor de examen și concurs și ansamblul criteriilor și factorilor ce influențează evaluarea prin note ca și efectele acestora. Evaluatorii au în genere criterii personale de referință, dar și o oarecare fluctuație a acestora, ceea ce creează divergențe între note. ♦ Prima cercetare sistematică asupra validității examenelor tradiționale, fondată pe control statistic, a fost întreprinsă în 1920 de H. Laugier și

Weininger apoi de H. Pieron care a dat consistență și a delimitat domeniul. **D.** are în atenție metode și formarea unei tehnici de evaluare cît mai obiective. ◆ Este o știință nouă care se înrudește cu psihometria (V. Pavelcu, 1968). Se poate delimita didacticometria (domeniul tehnicilor curente de evaluare școlară) de docimestică (domeniul tehnicilor examenelor), ca domenii relativ distincte (Gh. Dumitrescu). De altfel există și un cadru social al evaluărilor în procesul învățării școlare. Datorită faptului că deși copiii din mediile deprivate cultural pot avea acces la instruirea școlară, ei se află în inegalitate de șansă datorită mediului de proveniență. ◆ De aceea, se discută caracterul oportun al notelor școlare în primele clase (elementare), valoarea lor stimulativă și fondul de echitate pe care-l exprimă. Totuși cerința de evaluare este importantă și stimulatorie dacă este efectuată corect și însoțită de intervenții educative amelioratoare adecvate. (U.Ș.)

DOCUMENTARE (engl. documentation, fr. documentation, germ. Documentation) ◆ Activitatea de colectare de informații livrești și de fapte cu privire la un fenomen, o problemă, o idee, o ipoteză etc. Informația livrescă este conservată în biblioteci. În acest sens interesează cărțile clasicilor care conțin de obicei o mai clară prezentare a elementelor mai importante cu privire la probleme – dar – și cărțile noi. Acestea din urmă au o optică mai modernă, sînt mai complexe și mai utile adeseori. Prezintă importanță în **d.** prefețele deoarece pun accentul pe intențiile autorilor; adnotările, deoarece implică atitudini și cuprinsul deoarece indică aria problemelor de care se ocupă autorul. Interesează și informațiile ce pot fi colectate de la experți recunoscuți, specialiști, colective ce lucrează în probleme tangente, doctoranzi. ◆ Desigur unele cărți au o mare longevitate și densitate de idei, altele se perimează repede. O deosebită importanță au repertoriile bibliografice. Primul care a întocmit lista scrierilor sale a fost Galileo Galilei. Printre primele liste de autori din perioada cărții tipărite se citează și aceea a lui Isidor de Sevilla cu al său catalog (1494), *Liber de scriptoribus eclesiasticus* – scris de Jean Tritherni. Acesta a fost se pare și autorul unui *Catalogue illustrium virorum Germanian*. Tot în această categorie de tentative de început se poate trece Jean de Bury cu al său catalog colectiv *Catalogus Scriptoribus*. Pentru literatura profană, bibliografiile au început să se dezvolte prin sec. al XVI-lea. Din acea perioadă datează lucrarea lui Symphorien Champier (Lyon, 1506) *De Medicine claris scriptoribus* și lucrarea unui naturalist suedez *Bibliotheca universalis* care are 1300 pagini și descrie 12 000 lucrări din latină, greacă și ebraică. Este o lucrare ce a adoptat ordinea alfabetică a prenumelui autorilor (multă vreme s-a conservat acest fel de referință). ◆ Utilitatea acestor modalități de colectare de informații a făcut ca bibliotecile să se înmulțească și să aibă inventare proprii, fapt ce a stimulat elaborarea de bibliografii naționale retrospective. Din acest punct de vedere prima a fost publicată lucrarea lui John Bale (1548) scrisă se pare după o lucrare inedită a lui Leland (1545). Lucrarea lui J. Bale se intitula *Ilustrium Maioris, Britaniae scriptorum summarium*. ◆ Ambițiile în planul bibliografiilor și prezentării de lucrări au crescut din ce în ce mai mult în timp. Antonio Dom și-a propus în *La libraris* să prezinte „tutti gli autori vulgari e tutte le traductioni fatte all – altre linque nella nostra". Cele două bibliografii (britanică și italiană) au rămas multă vreme de referință. Au fost efectuate în același mod bibliografii consacrate autorilor germani și prin 1574 a apărut primul volum al Bibliotecii du Sicur de la Croix du Maine, în franceză, care a inventariat toți autorii ce au scris în franceză pe o perioadă de 500 de ani. Tot în acest gen a apărut (1589), *Catalogus scriptorum Florentinorum omnia generos* de Michele Paccianti. ◆ Uzanța ordinii alfabetice după numele de familie și trimiterile complete (edituri) au fost introduse prin 1595 de Andrew Maunsell (autor al unei bibliografii engleze). Israel Spach (1598) a efectuat o lucrare mare în acest sistem de exigențe: *Nomenclator scriptorum philosophicorum*. ♦ În secolul următor au apărut lucrări de mare valoare mai ales între 1680 și 1690 datorită lui Cornelis A. Benghem (*La France savante*, *Journal des savants*, *Bibliographia historica* (prima încercare de iconografie) cu Musoeum Benghemiam – și *Incurabila tipographiae*. ♦ Toate eforturile în această direcție au permis clasificarea, cunoașterea și informația sforțărilor intelectuale naționale și internaționale. Treptat a început să se diferențieze cerința de informare a specialiștilor și pe de altă parte a marelui public. Chiar dacă această diferență este greu de evaluat și se modifică mereu, bibliografiile pentru uzanța tehnicienilor și savanților au început să aibă căutare. ♦ Astfel, au început să se organizeze, enciclopediile. În jurul enciclopediștilor s-a creat un climat propice dezvoltării bibliografiilor. Guillaume Debare, bibliotecar la ducele de la Vallière a publicat între 1763 și 1782 cele 10 volume ale marii enciclopedii. (O primă culegere cu caracter bibliografic a fost *Bibliographie instructive*). În 1782 Née de la Rochelle, într-un supliment al acestei bibliografii a vorbit de legitimitatea științei **d.** și de arta de a descrie și a clasa cărțile. ♦ Totuși termenul **d.** nu are o accepție necontroversată. În Franța, care a avut cea mai mare și inovatoare creație în acest domeniu, termenul se referă la partea de publicații periodice ce se referă la lucrările ce au fost consultate și de redacția unei reviste sau jurnal, înregistrarea și clasarea după anumite criterii. În Anglia prin **d.** se înțelege tot ceea ce se referă la istoria cărții. Există **d.** retrospective, generale (epocă, limbă, țară), specializate (o problemă), primare (stabilite după exemplarele primite), secundare (după sursele titrate, adnotate), analitice sau adnotate. ♦ **D.** rămîn instrumente de prim ordin ale ordonării culturii, gîndirii, ale dezvoltării și conservării ei. ♦ La începutul sec. XX au început să apară „abstract"-urile (culegeri de rezumate) ce s-au efectuat în domeniul medicinei, chimiei, al științelor aplicate și al celor exacte. Acestea au permis o mai exactă cunoaștere esențializată a cunoștințelor. ♦ Au început să se multiplice informațiile cu anuare, almanahuri, anuare specializate cu adrese „Directory". H.G. Nels a formulat exact marea necesitate ce s-a creat în viața social-culturală, cerința unui fișier mondial de cunoștințe sub formă concentrată și permanentă – cu fișiere, microfotografii, tehnici. Concomitent s-au schițat noi sisteme de instruire, cu o mai mare condensare a cunoștințelor, integrarea lor în computere. (U.S.)

DOMESTICIRE (engl. domestication, fr. domestication, germ. Domestikation) ♦ Acțiune de încorporare a vieții unor animale în spațiul de control și alimentare al omului, în vederea folosirii lor. Conviețuirea este utilă omului dar și animalelor respective. Speciile de animale domestice sînt numeroase: mamifere (caii, oile, bivolii, cămilele, elefanții, cîinii, pisicile, iepurii de casă), păsările (porumbei călători, păsările de curte – găini, rațe, gîște, curci, bibilici –, șoimul de vînătoare), insecte (albine, viermii de mătase) etc. Se folosesc în alimentație, transporturi, sport. (R.D.)

DOMINANTA (engl. dominance, ascendancy, fr. dominance, germ. Dominanz) ♦ Caracteristică esențială de mare pregnanță ce se transmite în generația următoare. Complementar caracterului recesiv poate să nu apară la succesorii imediați. ♦ Termenul se utilizează și pentru operarea mai facilă manuală, cu mîna dreaptă (dreptaci) sau stîngă (stîngaci). **D.** manuală este însoțită de **d.** oculară ceea ce indică o asimetrie bilaterală funcțională. **D.** se impune și în domeniul valorilor. ♦ Într-un studiu, V. Pavelcu (1955) a dezvoltat aspectele inedite ale principiului **d.** Referindu-se la procesul creației, a demonstrat că etapele gestației și cristalizarea creației sînt etape de constituire și acțiune a **d.** ♦ Vedenski a semnalat teoria **d.**, care a fost conturată de Uhtomski (1910-1911). S-a pornit de la un experiment simplu, în care unui cîine ce tocmai înghițea hrană, i s-a excitat zona motorie. El a început să înghită mai puternic și apoi a urmat reacția motorie așteptată în urma excitației. ♦ Teoria ca atare a fost formulată însă abia peste 12 ani (1923) în lucrarea *Dominanța ca principiu de activitate*. **D.** se exprimă prin: 1. instaurarea unei orientări dominante spre anumite surse de excitație și 2. o inhibiție simultană și corelată a altor centre. Ca atare **d.** se traduce în a.n.s. prin crearea unui focar de excitație (ce poate apare în cele mai diferite zone), concomitent cu inhibiția la alți excitanți. ♦ Principiul **d.** are loc la toate nivelurile și etajele sistemului nervos. ♦ **D.** se stinge prin patru mecanisme: 1. prin activitatea ce o consumă adecvat, 2. prin implicarea ei într-o altă dominantă, 3. prin inhibiția frontală și inhibiția instaurată prin influența etajelor superioare asupra celor inferioare, 4. prin creșterea excitației peste o anumită limită ce produce în mod spontan inhibiție (inducție reciprocă succesivă). După 1923, Uhtomski a extins principiul **d.** în psihologie. Printre altele el s-a referit la sentimentul iubirii și idealizării în conduitele lui Cezar sau ale lui Napoleon Bonaparte. ♦ V. Pavelcu atrage atenția și asupra **d.** în stări morbide, în idei obsesive, în prejudecăți ca și în stări alergice și de anafilaxie psihică. Acestea din urmă sînt atitudini de intoleranță față de anumite persoane, gesturi, situații, evenimente. În limbajul comun se spune: „se umple paharul..." pentru unele din aceste stări; sensibilitatea față de ele trece de limitele de toleranță impuse conștientizat și acționează mecanismele implicate în principiul **d.** ♦ Relația funcțională ce indică preponderența uneia dintre cele două emisfere cerebrale se numește **d.** emisferică cerebrală. De obicei este dominantă emisfera stîngă ce se exprimă în jumătatea dreaptă de corp. Poate fi dominantă și emisfera dreaptă. Dominanța se traduce printr-o mai înaltă organizare a zonei perietooccipito-temporale din emisfera respectivă, ca urmare a conducerii unor activități gnosico-praxico-fazice mai fine și mai precise. În cazul unor leziuni, dominanta poate fi preluată de cealaltă emisferă. ♦ În psihologia animală **d.** se exprimă prin acțiunea prin care, într-o luptă, un animal subordonează adversarul (la lupi, cerbi etc.). Cinci factori contribuie de obicei la acțiunea **d.**: forța, vîrsta, experiența individuală, sexul (în lumea animală **d.** este în general apanajul masculilor) și asocierea (**d.** la un pui de maimuță urlătoare are același rang, ca și mama lui). În lumea animalelor **d.** ajută și la stabilirea rangurilor în colectiv, la animalele care duc viață de grup. (U.Ș. și R.D.)

DORINȚĂ (engl. desire, fr. désir, germ. Wunsch) ♦ Stare sufletească a celui care tinde, rîvnește, aspiră la ceva. Prin aceasta au loc mari investiții psihice afective, volitive, mentale în obiectul, situația, persoana dorită. Această stare specială de tensiune dă tonalitate vieții afective, suscită sentimente și pasiuni. Totodată stă la baza vieții active. Voința nu se exercită fără o **d.** prealabilă, **d.** însă nu implică automat actul voluntar. **D.** reprezintă și aspirații, angajare și prezența personalității. Face parte din investițiile psihice uneori nu suficient controlate logic. Ea poate avea grade și tensiuni diferite. Poate și să se stingă. (U.Ș.)

DOXOMETRIE (engl. doxometry, fr. doxométrie, germ. Doxometrie) ♦ Aprecierea și evaluarea repartizării opiniilor prin procedeul sondajelor de masă. (E.V.)

DRACOULIDÈS, Nicolas (n. 1900), medic, psihiatru și critic de artă grec. Studiile la Atena, Viena și Paris. Inițiator al psihobiografiei și a psihocriticii. Studii de analiză de pe poziții psihanalitice a unor scriitori. **Op. pr.**: *Psychanalyse d'Aristophane* (1968); *Profil psychanalytique de*

Baudelaire (1953); *Trace psychanalitique de Hamlet* (1957); *Croquis psychologique de Don Quichotte de Cervantes* (1958); *Psychoportrait de Tenessee Williams* (1964); *Interprétation psychanalytique de la création artistique* (1947); *Psychanalyse de l'artiste et de son oeuvre* (1952). A scris și literatură sub pseudonimul Angelo Doxas. (S.T.)

DRAGOMIRESCU, Virgil-Tiberiu (n. 1934), cadru didactic la Catedra de Morfopatologie și medicină legală – I.M.F. București. A elaborat lucrări în domeniul criminologiei clinice (studii asupra recidivismului, corelațiile condițiilor deviante cu anomalii gonosomice, problema responsabilității atenuate), precum și în domeniul biocriminalisticii (biotraseologie, adontostomatologie judiciară etc.). A elaborat peste 200 de lucrări și studii. **Op. pr.**: *Contribuții la studiul medico-legal și medico-social al psihopatiilor și responsabilității atenuate* (teză de doctorat, 1969); *Psihosociologia comportamentului deviant* (1976); *Investigarea personalității psihopatice cu teste proiective* (1969); *Le fondement des preuves psychiatriques dans l'expertise judiciare* (1970); *Îndreptar pentru lucrări practice de Odonto-Stomatologie legală* (I.M.F. București, 1975) (P.M.)

DRAVER, James (1873-1950), psiholog englez, profesor la Universitatea din Edimburg (din 1931). Între 1935 și 1938 a fost președintele Societății britanice de psihologie. În timpul războiului a lucrat la War Office Comunity. A editat *British Journal of Psychology, Monographes Instinct in man, An Introduction in Experimental Psychology, The psychology of Industry, Introduction to the psychology of Education* și împreună cu dr. Collins *Psychology and practical Life*. A fost un răspînditor al științei. A prezidat a 22-a Conferință internațională de psihologie (1948). (U.Ș.)

DRĂGHICESCU, Dimitre (1875-1945), filosof, sociolog și diplomat român. Conf. dr. la Univ. Buc. (1905-1912). A preluat catedra de sociologie după retragerea la pensie a lui C. Dumitrescu. Unul din fondatorii Ligii națiunilor (1920). A avut misiuni diplomatice în Mexic (1935-1937). Colaborator apropiat al lui Nicolae Titulescu. A avut contribuții importante în filosofie, sociologie și psihologie socială. Ca psiholog social a studiat dintr-o nouă perspectivă istoria cultural-etnică a formării și afirmării poporului român, elaborînd o valoroasă și unică lucrare despre psihologia poporului nostru. A cercetat cu meticulozitate trăsăturile moral-caracteriale ale poporului român, particularitățile lui psihoetnice, modelul de viață psihică și psihosocială. **Op. pr.**: *Din psihologia poporului român* (1907). (P.M.)

DREAMY STATE, Sindrom ~ (fr. état de rêve, germ. Dreng State) (sindrom) ♦ Apariție subită de halucinații olfactive (miros greu, același în toate accesele) sau gustative, pe un fond de obnubilare discretă și uneori însoțită de halucinații. (S.T.)

DRESAJUL ANIMALELOR (engl. training, fr. dressage, germ. Dressur) ♦ Se deosebește de domesticire, care constă în familiarizarea animalelor cu prezența și îngrijirea lor de către om. **D.** implică o dezvoltare de conduite, de cele mai multe ori pentru a distra, amuza sau a demonstra. **D.** a fost implicat în spectacolele de circ și presupune transformarea animalelor. Se consideră că pisicile (felinele în general) pot fi greu dresate deoarece sînt capricioase și leneșe. Nici maimuțele nu sînt excesiv de docile. În schimb cîinii și caii pot ajunge la performațe deosebite. **D.** se face pe seama R.C. Se condiționează de pildă sărituri la cuvîntul „sări sau la un indiferent ce sunet. **D.** reușește mai bine la unii cîini, nu totdeuna la cei echilibrați. Cîinii și caii calculatori se **d.** în același fel și sens. (R.D.)

DRUM (engl. way, fr. route, germ. Weg) ♦ Ceea ce leagă ființa în cauză de surse de satisfacere a trebuințelor. **D.** nu se reduce numai la niște senzații kinestezice și direcționale, în care intră componenta dorință sau trebuință, ci necesită și anumite „semne" de recunoaștere învățate, așa cum este în general, cazul și la om sau la acțiunea stereotipă de mers și „deviațiile" oricît de mici ar fi ele, ale acestuia. În lumea animală există diferite feluri de **d.**: 1. *direct* (sau ereditar) care reprezintă linia dreaptă ce leagă ființa de obiectul trebuințelor prin deplasare spațială (excitanții absoluți sînt implicați în **d.** direct). Pentru acest fel de **d.** există tipare comportamentale antrenate filogenetic. 2. *indirect* (sau învățat) presupune ocolirea unui obstacol de către ființa în cauză, în deplasarea sa către obiectul trebuințelor sale, sau chiar înlăturarea lui. Realizarea **d.** indirect care antrenează în acțiune inteligența în lumea animală presupune „truda" personală a animalului, experiența sa individuală, care nu este transmisibilă urmașilor, nici comunicabilă semenilor săi; ♦ **D.** cunoscut este **d.** indirect, care datorită experienței individuale a animalului devine **d.** cunoscut. El este un sistem de căi de acces care leagă părțile unui *teritoriu* **D.** *cunoscute* leagă centrul teritoriului, nucleul său de periferia acestuia, de sursele de hrană și de apă și de adăposturile ascunse, știute numai de animalul stăpîn al teritoriului; oriunde acesta se ascunde, cînd este atacat de adversari mai puternici decît el. (R.D.)

DULNEV, Grigori-Mitrofanovici (1909-1972), specialist rus în domeniul oligofrenopsihologiei. A lucrat la Institutul de cercetări științifice în defectologie al Academiei de Științe pedagogice a fostei URSS. Din rîndul lucrărilor sale științifice (în număr de circa 80) face parte monografia intitulată *Bazele instruirii prin muncă în școala ajutătoare* (1968), considerată în prezent ca făcînd parte din rîndul celor mai valoroase lucrări ale defectologiei rusești. (E.V.)

DUMAS, George (1866-1947), psiholog francez. Absolvent al Școlii normale superioare, a făcut studii de medicină luînd doctoratul cu teza *Les états intellectuels en mélancolie* (1896) și apoi *Le tristesse et la joie* (1900), *Le sourire* (1905), *Les larmes* (1920), *Le rire* (1921) etc. Numit profesor la Sorbona, încă în 1921, a dezvoltat o amplă activitate de organizare a cunoștințelor de psihologie și a alcătuit *Traité de psychologie* lucrare amplă de sinteză publicată în 1923-1924 și apoi *Nouveau traité de psychologie* începută în 1931-1946 (în 7 volume) dar neterminată. Prin activitatea sa bogată și de mare sinteză **D.** a contribuit în mod substanțial alături de P. Janet la constituirea psihologiei științifice moderne. Amîndoi au fondat periodicul *Journal de Psychologie normale et pathologique*. (U.Ș.)

DURERE (engl. pain, ache, fr. douleur, germ. Schmerz Leiden) ♦ Senzație simptom comportînd o componentă afectivă neplăcută de origine cutanată sau internă (organică și psihică). Există mai multe feluri de **d.**: „durere cutanată" – prin înțepare (centalgie), prin presiune (crusalgie), prin arsuri (termalgie), prin stimulare electrică (lingypatie și baripatie), fumicături (mirmalgie). ♦ **D.** organică poate fi difuză, localizată, ascuțită, iradiantă etc. **D.** psihică apare în caz de concentrare a conștiinței asupra unui sentiment trist, ca neliniște vagă, confuzie nedefinită, anxietate continuă ca angoasă paroxistică sau ca trăire a unei situații tensionale grele, de pierdere a cuiva apropiat. Element esențial al stărilor melancolice, mergînd de la stupoare melancolică pînă la agitația melancoliei anxioase, însoțind delirurile melancolice sau conducînd la suicid pentru a o suprima. ♦ **D.** *morală* este dintre cele mai complexe. **D.** este o expresie a lezării integrității organismului sau psihicului. ♦ H. Baron se referă la durerea pasivă și durerea activă. În psihologia clasică se consideră că există patru feluri de **d.** dar, mai tîrziu (1970), se descriau deja peste 100 feluri de **d.** cu grade, tipuri, nuanțe etc. Pînă în 1960 nu era conturată o teorie acceptabilă în privința **d.** fizice. ♦•Treptat s-a studiat teoria barierei spinale (dr. Melzach și Patrich Wall). În zilele noastre se consideră că nenumăratele informații ce parvin spre centrii corticali de la periferie se supun comunicării codificate (limbajul neural) dintre receptori și creier, traversînd neuronii și fibrele. Unele fibre transmit **d.** care ajunge prin măduvă la substanța gri centrală. Acolo se află o barieră (ce refuză durerea) ce se deschide dacă fibrele sînt supraîncărcate. În starea de **d.** sînt implicate toate regiunile creierului. Scoțianul John Hughes (1975) a pus în evidență analgezicii naturali, *neuromediatorii* ce tempereaza **d.** Între timp s-au studiat componentele psihice ale **d.** În 1971 s-a înființat prima clinică a durerii psihice, cu tratament de 12 zile. (U.Ș.)

DURKHEIM, Emile (1858-1917), sociolog francez. Profesor la Sorbona, a fost unul dintre fondatorii școlii sociologice pozitiviste franceze. Influențat de H. Spencer, **D.** a considerat că psihologia este un punct de intersecție între biologie și sociologie fiindcă realitatea socială nu este doar suma sau media faptelor oamenilor. Faptele sociale nu pot fi reduse la însușiri individuale. Conștiința socială este după **D.** o entitate spirituală transcendentă, de care nici un individ nu are o cunoaștere deplină, completă, deși exercită asupra fiecăruia o influență. **D.** a rupt conștiința socială de existența socială. A recunoscut antagonismul muncă-capital și contradicțiile capitalismului, a considerat însă că aceste antagonisme pot fi înlăturate fără revoluție. El a fundamentat metoda multivariației în sociologie și a introdus în sociologie termenul „anomie", prin care se denumesc comportamente ce nu se încadrează în normele morale ale colectivității sociale date. **Op. pr.:** *Division du travail social* (1893), *Règles de la méthode sociologique* (1894), *Le suicide* (1897), *Formes élémentaires de la vie religieuse* (1912) etc. (A.N.)

E

EBBINGHAUS, Herman (1850-1909), psiholog german. Profesor la niversitățile din Berlin, apoi din Breslau și Halle. Preocupat de problemele memoriei (și-a făcut experiențe pe sine) a creat capitolul de bază al acesteia, ca și o deschidere largă și suplă spre experimentare în psihologie. A creat metoda silabelor cu sens și fără sens (se pot învăța 7-8 silabe fără sens la o singură lectură). A diferențiat conceptul de învățare mecanică, complementar învățării conștiente. A măsurat efectele și diferențele dintre acestea, curba învățării și a uitării imediate și în timp. Materialul cu sens poate fi memorat în a noua parte din timpul învățării celui fără sens (la același număr de silabe). **E.** a studiat și problemele reînvățării ca și problemele metodelor învățării distanțate în timp și concentrate. Împreună cu Arthur König a fondat prima revistă germană de psihologie generală (1890). În 1893 a efectuat studii strălucite în teoria vederii colorate, a surmenajului vizual la școlari și despre elaborarea testelor de completare. A adus o contribuție remarcabilă nu numai în domeniile descrise mai sus ci și în desprinderea psihologiei de filosofie. Lucrările sale au fost relevate de mai toți psihologii mai importanți **Op. pr.:** *Uber das Gedächtniss* (1885), *On Memory* (1885); *Gründzüge der Psychologie* (1902); *Foundation of Psychology* (1902) (U.Ș.)

ECFORARE v. MEMORIE

ECHILIBRU (engl. equilibrium, stability, fr. équilibre, germ. Glechgewicht, Gleichgewichtzustand) ♦ Pondere egală a acțiunilor contrarii. **E.** este relativ și temporar. Nu este însă egal cu autoreglarea ci exprimă mai degrabă o stare a relațiilor dintr-un sistem, indiferent de ce natură. ♦ Epistemologia genetică vede **e.** ca fiind concretizat printr-o entropie maximă (a) sau (b) ce rezultă din intervenția de coordonări care introduc din afară o ordine ce diminuează entropia (gradul de nedeterminare), ca rezultat al unor serii de strategii ce sînt fiecare influențate de către rezultatele precedente, pînă în momentul în care acțiunile devin ireversibile. ♦ Se poate vorbi de un cîmp de **e.** Acesta cuprinde ansamblul obiectelor, relațiilor, proprietăților, obiectivelor, situațiilor asupra cărora se desfășoară acțiuni de o anumită categorie, susceptibile de a se influența între ele. Aceasta înseamnă că în momentul **e.** există o structură, o cantitate de tensiune, un volum și cîmp de obiecte, fenomene, situații, implicate în acestea. Cel mai bun **e.** corespunde maximului de activitate sau maximumului de deschidere la schimbări. **E.** este punctul de legătură dintre posibil și real. Desigur, legat de structură, **e.** este complementar reversibilității în organizare. ♦ **E.** *rolurilor* exprimă armonizarea rolurilor sociale ce se asumă și se joacă de membrii unui grup în vederea preîntîmpinării sau eliminării conflictelor de rol apărute în procesul interacţiunii membrilor grupului. Autorii care au studiat **e.** rolurilor (R. Linton 1945, Komarowski, 1946; Newcomb, 1947; Hartley, 1952; Wispe, 1957 etc.) au stăruit atît asupra stabilirii unor condiţii sau modalităţi de **e.** cît şi asupra efectelor obţinute în urma rezolvării procesului respectiv. Anne-Marie Rocheblave-Spenlé (1962) enumera următoarele modalităţi de **e.** rolurilor: ataşarea la un statut a unui singur rol (coexistenţa unor roluri diferite constituie sursă de incertitudini şi de conflicte); definirea clară a rolurilor, fixate prin consens; raportarea unui rol la un domeniu bine determinat al realităţii sociale; unul şi acelaşi rol să nu conţină exigenţe incompatibile, prescripţiile lui trebuie să ducă la realizarea unei funcţii sociale determinate; limitarea de către societate a statutelor compatibile care se adresează însă simultan unui individ; creşterea numărului rolurilor prescrise; constanţa (relativă) în timp a rolurilor (o secvenţă de „rol" trebuie să conţină doar conduite compatibile între ele). (A.N.)

ECOLALIE (Ecopraxie) (engl. ecolalia, fr. écholalie, echophrasie, germ. Echolalie, Echosprache). ♦ Repetiţie automată (ca un ecou) de silabe şi de cuvinte, efectuată de copiii mici din plăcerea de a vorbi. ♦ **E.** evoluează la vîrstele mai mici, trecînd de la repetarea unei silabe a cuvîntului, de predilecţie ultima, la repetarea de cuvinte întregi. ♦ H. Wallon s-a preocupat de problemele şi de fazele **e.** pe care a considerat-o autoexercitare verbală explicabilă prin persistenţa excitaţiei pe traseele utilizate prin pronunţie, ca o consecinţă a sugestibilităţii şi autosugestibilităţii. ♦ **E.** se întîlneşte şi în unele stări patologice, ca o manifestare afazie ori de regresie în stările demenţiale, în arieraţia profundă, în stările confuzionale, în formele catatonice şi în schizofrenie. Poate să se manifeste şi la subiecţii hiperemotivi şi se traduce, în caz de persistenţă, în imposibilitatea de integrare a limbajului. Între 9 şi 12 luni se exprimă în lalaţiunea copiilor mici. Se consideră şi ecopatie. (E.V.)

ECOLOCAŢIE (engl. echolocation, echolocalization, fr. écholocation, écholocalisation, germ. Schallokalisation, Winderhallpeilung). ♦ Acţiune care permite emiterea şi recepţionarea de ultrasunete de către anumite fiinţe vii prin intermediul unor organe speciale (Donald R. Griffin, 1944). În acest sens delfinii au posibilitatea de a asculta tot timpul ultrasunetele din jurul lor. Cînd sunetele emise de un delfin întîlnesc în cale un corp oarecare, cît de mic ar fi el, acestea sînt reflectate imediat, iar delfinul care le-a emis le recepţionează, după un timp oarecare, fără nici un fel de dificultate. Auzind sunetul „întors" el se poate orienta precis spre direcţia în care a emis ultrasunetele şi poate evalua caracteristicile diferite ale obiectului ce a folosit ca ecran de reflectare a ultrasunetelor. Liliecii utilizează de asemenea un sistem asemănător în orientare. Se presupune că într-un anume grad şi orbii posedă rudimente de **e.** Mecanismul psihosenzorial al acestui fenomen este încă puţin cunoscut (Lazzara Spallanzoni – 1729-1799). (R.D.)

ECOPATIE v. ECOLALIE

ECOPRAXIE v. ECOLALIE

ECTOMORF v. TIPOLOGIE

ECUAŢIE PERSONALĂ (engl. personal equation, fr. équation personnelle, germ. personal Gleichung). ♦ Observaţiile privind timpul de reperare a stelelor de către diferiţi astronomi în secolele trecute s-a dovedit a prezenta unele diferenţe (considerate întîi în situaţia lui Maskelyne, 1796, care a avut o întîrziere de reperare de 0,8 secunde într-o situaţie mai deosebită astronomică, fapt pentru care a fost aspru sancţionat, considerîndu-se că eroarea a apărut datorită neglijenței și neatenției). ♦ Fr. Bassel (1784-1846), frapat de analiza acestui caz dar și a diferențelor de reperare ale mai multor astronomi a analizat aceste tipuri de erori și a emis ideea că există diferențe de viteză de percepere între oameni. El a pus primul problema **e.p.** Fr. Bassel a considerat că **e.p.** există pentru fiecare organ de simț, nu numai pentru cel vizual. Pentru văz el a diferențiat un timp de reacție simplu și altul la situații de alegere. ♦ W. Wundt a studiat această din urmă problemă și a semnalat faptul că distanța dintre timpul de reacție simplu, cel la situații de alegere, dar și de oboseală, teamă de eșec, aflare sub observație evaluativă etc. constituie dimensiuni ale **e.p.** Aceasta ar implica și relațiile dintre pragul minimal, maximal și diferențial. (U.Ș.)

EDUCAȚIE (engl. education, fr. éducation, germ, Erziehung) ♦ Termenul **e.** poate avea după G. Mialaret (1982) cel puțin patru semnificații. **E.** ca sistem sau instituție (ex. antică, modernă etc.); **e.** ca acțiune exercitată de o persoană sau un grup asupra unei alte persoane sau grup (E. Durkheim); **e.** din punctul de vedere al conținutului (literară, științifică, practică, multilaterală etc.) și **e.** ca efect (cineva este cu educație bună, rea, mediocră). ♦ Mecanismele și suportul funcțional al **e.** este procesul învățării, ce are la bază plasticitatea totul deosebită a activității nervoase superioare umane, procesele de condiționare (v. REFLEX CONDIȚIONAT) în vederea adaptării, procesele de stocare a experienței (informației), organizarea de conduite utile adaptării (inclusiv sociale) prin triere, transfer și generalizare, imitație (spontană dar și voluntară), contaminarea dar mai ales raționalizarea și conștientizarea valorilor sociale morale, ideologice și raportarea la acestea (învățarea în direcție). ♦ **E.** constituie domeniul eforturilor reflectate din partea adulților (părinților), educatorilor și tinde să realizeze o complexă desfășurare a caracteristicilor potențiale ale personalității, în vederea formării de abilități, deprinderi, aptitudini utile și capacități de integrare socială. Problemele educației au fost prezente chiar în scrierile anticilor (Aristotel, Platon etc.) iar în sec. al XVI-lea și următoarele în scrierile lui Montaigne (1533-1592), Jan Comenius (Komenski) (1592-1670) în cele ale lui J. Locke (1632-1704), J.J. Rousseau (1712-1778) și mulți alții dintre care pentru timpurile mai moderne trebuie să cităm pe A.S. Makarenco. ♦ **E.** este un proces de mare importanță socială. Ea are numeroase funcții și din, sau spre direcția efectelor sale. În primul rînd, **e.** vehiculează experiența socială fiind în acest context angajată în formarea personalității complex dezvoltate pentru progresul social ce este legat de toate domeniile culturii (tehnică, știință, artă și filosofie). În al doilea rînd, **e.** are o funcție cognitivă informațională. Ea vehiculează (prin instruirea școlară, mai ales) cunoștințe din toate domeniile, amplificînd prin informația care circulă liber cultura de specialitate, domeniu atît de necesar în exercitarea de înaltă ținută a oricărei profesii. În al treilea rînd, **e.** are funcții formative privind conduitele de rol (de elev, de membru al unei organizații, de medic, profesor, chimist etc.) și totodată de statut (elev, medic, inginer, f. bun, bun, mediocru sau slab). În al patrulea rînd, **e.** are funcții economice. Există nu numai costuri și amortizări ale costurilor de educație ci și beneficii pe ansamblul progresului social prin **e.** Cantitatea de bunuri produse în unele domenii ca și cantitatea de beneficii – pot să fie impresionant de mari. Prin învățarea de tehnici și tehnologii moderne are loc creșterea productivității. Tot de domeniul economic ține și faptul că o bună repartiție (orientare și selecție) a tineretului crește cota de beneficii adăugînd productivității un spor (ce reprezintă cunoștințele mai bogate, inteligența și aptitudinile încorporate în muncă). În fine, în al cincilea rînd, **e.** are și o funcție axiologică prin faptul că oferă criterii de ierarhizare a valorilor și de integrare a propriilor capacități în optica socială și în modificările acesteia. Oferta socială de **e.** utilă se modifică însă mai lent decît cererea de **e.** Se realizează ca ansamblu de programe, de transmitere de cunoștințe tinerilor de diferite vîrste – într-un mod organizat – și gradat (de la simplu la complex) proces ce se numește instruire școlară și are la bază învățarea. Rezultatele acesteia se concentrează în cunoștințe și operații cu ele. În mod implicit, instruirea creează o disciplină a gîndirii și intelectului, o înțelegere mai subtilă a lumii și vieții, structurarea unei concepții despre lume și viață exprimîndu-se astfel rolul formativ al **e.** ♦ **E.** modernă se sprijină pe cunoașterea particularităților de vîrstă și diferențelor psihoindividuale ale copiilor. Din acest punct de vedere interesează planul senzorial-perceptiv al dezvoltării, observația ca formă a percepției și formă activă de investigare, utilă, caracteristicile aptitudinilor, direcția și tensiunea lor – inclusiv aptitudinile intelectuale – și gradul de antrenare a acestora în activități corespunzătoare ♦ Cele mai complexe aspecte se pun în legătură cu **e.** creativității, a emoționalității, atitudinilor, a sociabilități intereselor, adjustării unor laturi temperamentale dacă e cazul și cît este cazul. **E.** constituie una din formele de justificare a cunoșterii psihologice și răspunde unei sarcini sociale necesare și permanente. ♦ Problemele accesului la **e.**, ale instruirii – ale luptei împotriva analfabetismului (încă foarte răspîndit în lume) au devenit de mare urgență. Studiile lui J. Thomas ca și ale lui Edgar Faure, ale Clubului de la Roma, ale Grupului de la Paris etc. au pus în evidență tendințele mai semnificative ale **e.** și instruirii în lume. În acest sens, în multe țări cheltuielile pentru **e.** au devenit greu de suportat în condiții de crize economice. ♦ Există tendința ca **e.** și instruirea să se etatizeze parțial în toate țările. Există de asemenea tendința ca **e.** să cuprindă mai întîi preșcolarii și adolescenții pentru marea lor receptivitate. O altă tendință se manifestă în direcția unei mai mari apropieri între **e.** și industrializare (revoluția tehnico-industrială) fapt evidențiat prin creșterea numărului de școli cu profil tehnic și de reciclări legate de tehnică și management și prin diminuarea școlilor cu profil scolastic. În fine numărul de institute și colegii superioare, școli postliceale este la ordinea zilei. La toate acestea se adaugă dezvoltarea învățării permanente prin cursuri de perfecționare, reciclare, specializare pentru adulți sub presiunea modificărilor profesionale, cerințelor acestora ca expresie a progresului social. ♦ Domeniile **e.** sînt numeroase și acestea se structurează pe vîrste, pe sexe, pe caracteristici de personalitate, pe interese. S-a dezvoltat mult și **e.** comparată și **e.** terapeutică. ♦ Printre sistemele moderne de **e.** se pot cita: sistemul Freinet, OPEN, Crap, Waldorf etc. ♦ **E.** prin muncă (practică) este un sistem de **e.** ce prevede măsuri de instruire și antrenare în caracteristicile unei activități practice (trecîndu-se prin toate etapele ce o caracterizează), de la procurarea de materii prime la parcurgerea traseelor productive, a celor de evaluare a costurilor (economice) și în fine la prezentarea în fața publicului (inclusiv publicarea — reclamă). **E.** compensatorie este legată de situațiile în care sînt evidente diferite deficiențe (handicapuri). A. Liale și G. Smith (1972) sînt reprezentanții acesteia. Se consideră că trebuie eliminate inegalitățile de șansă ale copiilor și trebuie studiat mai atent eșecul școlar cu consecințele lui sociale numeroase. (E.V.)

EFECTE (engl. effects, results, fr. effets, germ. Wirkungs) ♦ Rezonanță de natură afectivă (și morală) a conduitelor. Există **e.** de mai multe feluri și intensități, durată etc. Se consideră „primare" cînd constituie feed-backul imediat și clar conturat al unor conduite comise. Pot să fie simple sau complexe. Realizarea unui proiect are ca rezonanță sentimentul de satisfacție că a fost efectuat, dar și rezonanțe legate de faptul că poate suscita unele critici (secundare). Cîștigarea unui concurs are **e.** primare imediate legate de trăirea succesului, dar și îngrijorare pentru durata acestuia. (E. primare se referă mai mult la succesiunea în timp. Pot fi concomitente și succesive). E. de cîmp se referă la produsul sedimentării de activități perceptive. E. de cîmp primare sau de centrație perceptive sînt rezonanțele trăite ale observației și perceperii situației. Ele pot fi tensionale. În genere cele ce sînt primare acționează spontan convergent și semantic. De aceea se vorbește mai ales de un „context" al e. E. se includ în concomitență și în momente și sînt totdeauna subordonate unei activități. E. (de cîmp) temporale (de centrație) studiate de specialiștii în epistemologia genetică se evidențiază în situații în care două evenimente ce se succed se percep inegal – ultimul este în genere supraestimat. E.L. Thorndike (1893) a formulat legea e. ca expresie explicativă a învățării și mai ales a selectivității ei. Exprimă ideea că se învață spontan tot ceea ce are e. pozitive sau negative imediate, chiar dacă e. pozitive sînt resimțite penibil (sau li se acordă o justificare greșită). Șt. Hower (1942) a atras atenția asupra e. de cîmp legate de evenimente – deci nu de conduitele persoanei și reacția la acestea. ♦ Există numeroase studii ce se referă la e. legate de evenimente, de interrelațiile sociale mai largi, dar și de relațiile interpersonale. ♦ Un caz special îl constituie e. de bumerang. Acesta se manifestă ca o reacție inversă celei scontate cînd în comunicările interpersonale cel ce vrea să convingă are intenții și opinii contrarii celor pe care le exprimă. S. Chelcea (1981) consideră că în astfel de cazuri acționează mecanisme de apărare. Fenomenul este evident și în activitatea de publicare. ♦ Tot printre e. de cîmp mai specificăm e. halo ce se manifestă ca tendințe de a extinde judecățile apreciative sub influența celei mai pregnante ce s-a impus. Poate avea ca urmare fenomenul de centrare sau deformare a percepției sociale. E. halo poate fi pozitiv sau negativ. Se pune în evidență în situațiile banale în care unei persoane părînd atractivă i se atribuie însușiri pozitive și pentru aspecte psihice pe care s-ar putea să nu le aibă. În acest caz e vorba de un e. halo pozitiv. Cînd o persoană are o înfățișare puțin agreabilă există complementar tendința inversă (e. halo negativ). E. halo se constituie sub influența forței sugestive. Relațiile profesor-elev sînt impregnate de e. halo Ele acționează și în alegerea personalului. E. halo se folosește în cinematografie în sensul că dacă reușesc să se selecteze în distribuție doi actori buni, reușita filmului este în parte asigurată (cel puțin reușita comercială). Pentru a se anula e. halo în cazuri ce afectează situația oamenilor se folosesc chestionarele care anulează mai mult decît interviul e. halo. Evident, testele pot să corecteze în și mai mare măsură eventuala constituire a unui e. halo ♦ E. de eliberare se exprimă în situații în care persoana umană se află într-o „mulțime". Constă în pierderea identității de rol și de statut în favoarea omogenizării reacțiilor și comportamentelor pînă la confundarea cu a celorlalți. Este un fenomen tipic de psihologie a mulțimilor. Poate duce la stări de entuziasm colectiv dar și la stări de furie, mînie, panică, de contagiune colectivă agresivă. ♦ E. placebo se instituie datorită sugestibilității și este utilizat în condițiile terapiei medicamentoase mai ales la bolnavii ce consideră că anumite medicamente străine sau de un anumit tip le sînt salutare și reacționează negativ în cazul în care nu le sînt date. S-a considerat că li se pot administra medicamente inofensive sau simple vitamine cu efecte foarte bune dacă bolnavii în cauză cred că acestea sînt cele pe care le-au cerut. E. placebo se manifestă activ la copii cînd mănîncă spanac crezînd că vor crește foarte repede. S. Chelcea (1981) evocă observațiile și cercetările lui fiind Mayo ca fiind primele în care a fost semnalat e. placebo în colectivitățile de muncă, iar Gh. Ionescu (1983) i-a consacrat un studiu complex. (v. SISTEMUL NERVOS). C.W. Walter (1891), W. Wundt (1894), P. Janet consideră că e. este o conduită sau o reglare de accelerație. Ei s-au sprijinit în formularea acestei idei pe analizele lui J.M. Baldwin și J. Philipe. Există și un **e.** afectiv echivalent cu luarea de conștiință a rezistenței simțite în contact cu obiectele, sentiment elaborat complex. Se poate vorbi de un **e.** general nespecific mental și afectiv legat de adaptarea la solicitările curente din condițiile existenței (presupune evaluări directe, continui și precise ale performanțelor cerute și posibile) și **e.** specific, legat de situații dificile delicate, puțin plăcute etc. ce trebuie depășite în care sarcinile tehnice solicită cunoștințe și intuiție, creativitate (B. Hown I.D. 1982). Toate acestea au fost reluate în cercetările moderne legate de problemele posturii din spațiul extraterestru în care astronauții nemaisimțind forța gravitațională plutesc și sînt discret „atrași" de pereții navelor spațiale. (U.Ș. și P.P.)

EGO (Eu) (engl., fr., germ., Ego) ♦ Termenul se referă la imaginea sinelui, a selfului, terminologia fiind constituită de către S. Freud și apoi dezvoltată și nuanțată de neofreudiști și treptat introdusă în psihologia modernă cu aspectele ei consistente ce s-au dezvoltat prin aporturile complexe aduse în timp de diferite curente psihologice. **E.** (Eu) sînt termeni ce fac parte dintr-un grup de expresii ce nu au totdeauna posibilități de traducere foarte diferențiată. Așa de pildă *le moi*, din franceză ar fi în traducere *minele* complementar lui *le soi sinele*. Selful le reunește sintetic. ♦ Imaginea **e.** sau a sinelui, a selfului se referă la cum este și simte că este o persoană și cum aspiră să fie evaluată ca ființă ce există în perceperea celorlalți. **E.** autoperceput se diferențiază (este diferit) de cel pe care îl percep ceilalți, fapt ce este trăit ca o permanentă tendință de a îmbunătăți imaginea **E.** percepută de la ceilalți. Ca atare din capul locului există două imagini de sine, una a propriei percepții și alta a percepției celorlalți care au desigur grile de evaluare și de acceptanțe foarte diferite fapt în legătură cu care se produc demersuri relativ nuanțate, legate de dorința de a se modifica imaginea proprie în ochii celorlalți. ♦ Deoarece și **e.** ca percepere de sine se formează sub influența imaginii constituite de structura totală a cerințelor sociale, ca imagine cu anumite însușiri și forțe psihice, **e.** își adjustează conduitele în funcție de nenumăratele implicații ale atributelor solicitate social în cadrul unor valori morale, sociale etc. M. Zlate (1987) a fost interesat de această problemă și a disecat fațetele multiple ale **e.** implicînd în optica cu privire la **E.** ideea lui W. James cu privire la **E.** social format în interacțiunile cu cei din mediul apropiat familia și apoi școala, apoi relațiile din cadrul exercitării profesiei. Au mai analizat problemele **e.** G.H. Mead, H. Kelly și L. Festinger. Chelcea și S. Chelcea în structurile de complementaritate cu imaginile celorlalți despre **e.** aflat în discuție și T. Rudică (1979) au analizat relația Eu-celălalt, iar Ed. Pamfil, D. Ogodescu (1976) au deschis o complexă discuție ideatică privind relațiile și semnificația structurii **e. E.** se exprimă în toate situațiile, folosind forțele disponibile de proiecție și de apărare după situațiile, folosind forțele disponibile de proiecție și de apărare după împrejurările și contextul situațional. ♦ Fără îndoială există relații foarte nuanțate între: **e.**-tu, **e.**-el, **e.**-ea, **e.**-noi, **e.**-voi și **e.**-ei, ele. Acestea acoperă formele de relații sociale, incluzînd și forme (foarte diferite) de nuanțe ale distanțelor sociale implicate în interrelațiile **e.** ♦ Prezența **e.** autoperceput și a **e.** intuit în percepția celorlalți este mereu în discuție interioară prin raportarea la evenimente. **E.** autoperceput se disculpă mereu pentru situațiile ambigui ce le-a creat sau pentru greșeli, insuccese, reacții inoportune. ♦ **E.** sau sinele ideal este întreținut de raportarea imaginii de sine la valorile social acceptate și considerate de importanță și se implică în reverii, dorințe, de autoformare ca personalitate. Poate fi raportat la ceea ce S. Freud a denumit prin *superego*. ♦ **E.** ideal se implică latent pe de o parte în procesul dezvoltării stimulînd autocontrolul și pe de altă parte în disputa interioară a imaginii autopercepute și cea percepută de ceilalți și în formele de disculpare ale sinelui creind consolidări proiective, aspirații și forțe stimulative energetice ale personalității. Ursula Șchiopu s-a referit la problemele **e.** din optica descrisă mai sus (1983, 1989) dar și la altele. Persoana umană implicată în foarte numeroase interrelații își conturează diferitele roluri legîndu-le de **e.** ideal. Acesta realizează autoevaluări privind imaginea fizică pe care o adjustează (mai ales tinerele fete și femeile în genere) prin îmbrăcăminte, conduite civilizate coafură etc. **E.** social și cel cultural adjustat în permanență prin cultură și implicații sociale se încarcă treptat de o vastă experiență prin cultură psihică și de foarte nuanțate modele de a simți, gîndi, înțelege. Observarea și autoobservarea vigilente sînt tot mai necesare și folosite în viața socială datorită aspectelor stimulative și evaluative din competițiile latente și permanente ce se consumă în structurile organizate ale vieții sociale. ♦ **E.** este nucleul identității în care se implică *sinele corporal*, inclusiv identitatea sexuală dar și *identitatea familială* (care este și civilă) prin care se acordă numele (identitatea socială). Există o implicație în viața culturală prin educație care conferă *identitatea culturală* și *profesională* care ambele se implică la rîndul lor în statutul și rolul social la un anumit nivel la care se constituie competițiile existențiale ale personalității. La toate acestea se adaugă sinele moral și cel al valorilor psihice disponibile. Fațetele **e.** sînt foarte complexe. ♦ Testele prin care se abordează caractristicile **e.** sînt testele de personalitate, mai ales cele proiective. Dintre acestea mai direct centrate pe problemele **e.** sînt testele T.S.T. (*Twenty Statements Test*) și testele de adjective. T.S.T. a fost elaborat de C. Kuhn și W. Portland și constă din 20 de propoziții de competat fiecare începînd cu Eu sînt... testele de adjective constau dintr-o listă de adjective referitore la caracteristici potențiale psihice (pozitive și negative) fiecare adjectiv avînd un număr (de ordine). Cele mai folosite teste de adjective (numite și *cheeck-list*) au fost elaborate de T. Gough și M. Heilbrun. Ursula Șchiopu a folosit aceste două teste (primul, adică T.S.T. în versiunea lui L.A. Zurker 1972) variantă ce solicită folosirea acelorași teste în două reprize. În prima se solicită ca atît completările propozițiilor cît și alegerea cifrei adjectivelor în ordinea considerată cea mai corectă, să fie folosite pentru a descrie și efectua un portret psihologic personal. În a doua versiune solicitarea este de a se realiza o portretistică ideală, prin cele două teste. La testul T.S.T. cele 20 de propoziții se schimbă *Eu sînt*, în *Eu aș vrea să fiu*... Testul de adjective rămîne neschimbat. Comparațiile dintre cele două serii de rezultate pun în evidență forme și tructuri ale Sinelui autoperceput și discret adjustat (după caz) de **e.** perceput de ceilalți și prin a doua solicitare distanța de **e.** ideal a celui real cu aspectele sale pozitive și negative. Tematica **e.** a fost și este din ce în ce mai de prim ordin datorită dezvoltării psihologiei mai mult spre problemele cercetării concrete și conturarea teoriei identității care se distanțează de optica omului abstract fără identitate, încărcat de carcateristici psihice și ele abstracte și declarativ considerate ca diferențiate la fiecare persoană. G. Sherif și T. Sheriff (1956) au abordat problemele implicației (nagajării) **e.** prin atitudini în situații și interrelații. Sociologii consideră că opiniile (sondabile prin chestionare) exprimă **e.** cu drepturile sale civice de a contribui la deciziile sociale majore (drepturile omului) E. Cofer și D. Appley (1965) au studiat intensitatea variată a **e.** în formele diferite ale relațiilor sociale și în toate posesiile omului concret dar și efectele dezamăgitoare ale unor implicații. Acestea din urmă provoacă stări afective încărcate de contradicții. R. Coleman (1964) a studiat mobilizarea inegală a energiei psihice în diferite situații de implicații ale **e.** Tot implicațiile **E.** au fost studiate de către P. Zeller Rozenzweig, P. Edward și mai ales de către Erick Erickson, care a lărgit teoria identității contribuind mai mult decît toți ceilalți la creșterea deosebită în psihologia modernă față de această optică psihologică. (U.Ș.)

EGOCENTRISM (engl. egocentrism, egocentricity, fr. égocentrisme, germ. Egozentrismus) ♦ Dispoziție de spirit, atitudine a celui ce raportează totul la sine însuși (la propria sa persoană), care judecă totul prin prisma intereselor și sentimentelor personale. Această atitudine normală la copilul între 4-6 ani, se regăsește la debili și la anumiți nevrozați sau arierați afectiv. Prin extensiune termenul denumește concepția filosofică și etică ce consideră individul, „eul" ca centru al întregii lumi. Copilul mic întrebat dacă are un frate – răspunde corect da. Cazului în care este întrebat dacă fratele lui are un frate? îi va răspunde – nu, ceea ce pune în evidență absența reversibilității și extensiunea sinelui. În raportul eu-societate, **e.** reprezintă o eroare de perspectivă (ca în exemplul dat) și decurge din nediferențierea proporțiilor dintre subiect și lumea exterioară (plus o flexibilitate redusă mentală). Ontologic **e.** este implicat în magie, raționamente infantile și precauzalitate. ♦ În epistemologia genetică se consideră **e.** ca o conduită intermediară între conduitele socializate și cele individuale. ♦ **E.** social este o atitudine (asemănătoare **e.** epistemic) de a înțelege pe alții prin sine și urmează **e.** sensorimotor. Centrarea ce caracterizează **e.** explică faptul că în comportament, ireversibilitatea este o caracteristică nestructurată încă la punctul de vedere al altora. În genere este excesivă asimilarea la activitatea proprie a sensului activităților altora (egotism). **E.** spațial marchează începutul reprezentării de mișcare care, ca și cel intelectual se manifestă ca un sistem de centrări ce se supun grupului deoarece sînt surse de asimilări ireversibile. Această centrare a intelectului constă în a considera că singura realizare este numai aceea care apare propriei percepții. **E.** logic se exprimă în autism. **E.** este înrudit cu egotismul sau egoismul care este atitudinea exagerată privind propria persoană. **E.** privează persoana de înțelegerea cauzalității, determinismului și necesităților și falsifică perspectivele relațiilor logice și ale lucrurilor pentru că pleacă de la dilatarea sinelui (U.Ș.)

EGOTISM v. EGOCENTRISM

EHRENFELS, Christian von ~ (1859-1932), filosof și psiholog austriac, influențat de Franz Brentano (1838-1917) al cărui elev a fost. A avut în atenție probleme perceptive, raportul figuri-fond ca date de bază ale percepției. A fost antielementarist și antiasociaționist precursor al gestaltismului (teoria formei). Ideile sale au fost reactualizate de Felix Krueger – succesorul lui W. Wundt la Leipzig. R. Muchielli (1980) consideră că influența lui **E.** s-a diversificat pe de o parte în scrierile geataltiștilor (M. Wertheimer, K. Koffka, W. Köhler), iar pe de altă parte în școala dualistă reprezentată prin Alexius Meinong. **Op. pr.**: *System der Werttheorie* (1897-1898); *Grundbegriffe der Etnik* (1907); *Sexualethik* (1907). (S.T.)

EIDETIC (engl. eidetic, fr. eidétique, germ. eidetisch) ♦ Termenul are două direcții înrudite de conotații. Una conferită de către E. Jaench (1907) prin care se denumește implicarea forței imaginarului de a evoca anumite momente, situații, imagini de persoane. A doua conotație a fost făcută de Ed. Husserl (1913) și se referă la capacitatea mentală de a evoca în mod concentrat ceva din stocurile impresive ale rezervelor de viață trăite. Husserl a numit acest fenomen *reducție eidetică*. La aceste două modalități de a vedea fenomenul **e.** s-a referit și N. Sillamy (1980). Și unul și altul consideră că fenomenele **e.** se manifestă mai dens și complex la copii, mai ales la cei ce apropie de pubertate. ♦ Conform interpretării reducției **e.** descrisă de Husserl se poate considera că fenomenul **e.** persistă în continuare, mai ales, mai ales la persoanele introvertite. ♦ În ultimii 10 ani s-a conturat concepția *filmului interior* ca o retrăire interioară a situațiilor ce servesc unor reconstituiri evaluative mai ales. Evocarea poate să fie făcută însă și pentru a retrăi structurile afective de altădată. Filmul interior a devenit de interes ca o exprimare a eidetismului. La Carton University din Ottawa (Canada) este studiată această problemă (v. A. Diaconescu, lucrare MD). Filmul interior este supus analizei în aceste lucrări mai ales pentru sportivii care vor să surprindă momentele și aspectele ce condiționează diferite momente de dificultăți dar creează și situații noi, neașteptate de a ieși din ele. Din cercetările efectuate reise că filmul interior este sipus unui regim eidetic regizoral de pauze și reluări a scenariilor pentru a observa cu atenție implicațiile valoroase strategice folosite și totodată să se condiționeze și imaginativ, potențiale alte strategii pentru un alt ... va urma... (U.Ș.)

EINFÜHLUNG (engl., fr., germ. invariabil). ♦ Comprehensiunea intuitivă-afectivă (sinonim cu termenul de intropatie). ♦ **E.** este și „intuiție participantă" prin care se înțelege un mod complex de a „simți" ceea ce simt sau trăiesc, alții, într-un moment dat. Acest fenomen are două componente mai importante: 1) componenta de rezonanță afectiv empatică. Observatorul trăiește emoțional stări afective ce coincid cu cele ale partenerului său și 2) o componentă expresiv-cognitivă (observarea partenerului produce reacții expresive și replici imitative care amplifică și comunică prezența de stări de conștiință asemănătoare) încărcată de înțelegere totală (intuitivă). Informația comunicațională este fără redundanță. (P.M.)

EINSTELLUNG (engl., fr., germ. invariabil) ♦ Stare specială de pregătire psihologică, mai mult sau mai puțin complexă, care precede acțiunile și care determină orientarea lor într-o direcție sau alta. Conceptul **E.** a apărut la sfîrșitul sec. al XIX-lea, avînd ca reprezentanți și colportori psihologii grmani: Kries, Betz, G.E. Müller, Freinfels, Marbe ș.a. Spre deosebire de școala germană *Einstellung* s-au făcut cercetări experimentale privind acest fenomen și de către psihologi din alte țări, unii folosind termenul (ce s-a consacrat astfel), alții referindu-se la termenii de: preparație (préparaion, în franceză) dar și „disposition" și „attitude". Sub această din urmă denumire s-a dezvoltat un foarte mare interes pentru problema **E.** În psihologia rusă. D.N. Uznadze a formulat conceptul de „ustanovka", prin anul 1923. (T.C.)

ELABORARE (engl. elaboration, fr. élaboration, germ, Bearbetuing, Verarbeitung) ♦ Complex de operații prin care se transformă ideile receptate sau informațiile perceptive ce constituie materia primă a cunoașterii în produse complexe prelucrate prin intermediul gîndirii, imaginației, asociației de idei, deducției, inducției, comparației etc. ♦ După S. Freud (1900) **e.** reprezintă un proces prin care fragmentele conținutului latent al imaginației sau al visului (onirice) se înlățuie în conținuturi cu coerențe proprii. **E.** de tip oniric este transformarea și combinarea coerentă a datelor psihice, transfigurarea lor în simbolistica visului. S. Freud a descris cîteva procedee de **e.** (condensarea, deplasarea, reprezentarea plastică și elaborarea secundară) în lucrarea sa *Die traumdeutung* (1909). ♦ După J. Drever **e.** reprezintă extinderea și combinarea mentală și concretă a activităților care au caracteristicile nivelurilor superioare ale gîndirii. (U.Ș.)

ELAN VITAL v. BERGSON

ELAȚIUNE (engl. elation, fr. élation, germ. Elazione) ♦ Formă de exagerare a bunei dispoziții și o excitare jovială, o energie continuă, o atitudine plină de încredere și optimism. ♦ Extrema exagerare patologică apare în stări de manie acută, persoanele respective trăind într-o stare complet neadecvată la realitate. **E.** patologică se manifestă și în unele cazuri de pareze generale, unele psihoze cu tumori cerebrale și excitații schizofrenice. (E.V.)

ELKONIN, Daniel Borisovici (n. 1904), psiholog rus. A lucrat la Universitatea din Moscova și a fost șef al sectorului de psihologia copilului de la Institutul de psihologie al Academiei de științe pedagogie. A fost continuatorul spiritual al lui I.S. Vîgotski asupra naturii sociale a procesului dezvoltării psihice. Împreună cu A.N. Leontiev, Bojovici, P.I. Galperin și Zaporojeț a participat la elaborarea teoriei dezvoltării, a problemei factorilor și problematicii, rolului activității. Autor al unor lucrări importante asupra jocului, limbajului, bazelor psihologice ale proceselor de învățare. **E.** a manifestat preferințe pentru particularitățile psihologice ale preșcolarului, școlarului mic și adolescentului. Lucrarea sa *Psihologia jocului* a fost tradusă în limba română (1981) (E.V.)

EMANCIPARE (engl. emancipation, fr. émancipation, germ. Mündigsprechung, Emanzipation) ♦ Fenomen de desprindere de sub tutelă ori dependență prin dobîndirea de forme de independență treptată prin intermediul factorilor de progres psihic. Se vorbește de **e.** tineretului, de **e.** femeii. Aceasta din urmă a fost declanșată de Revoluția din 1789. Procesul de **e.** se realizează prin dobîndirea de drepturi civile și sociale egale cu ale altor categorii sociale și se realizează în etape. Unele se exprimă ca etape de recunoaștere socială a drepturilor egalitare. Urmează etapele de depășire a prejudecăților, ce supraviețuiesc în opinia socială. **E.** tineretului și a femeii se află în faze mai complexe în care au fost anulate prejudecăți față de drepturi noi dar nu și față de cele privind unele din vechile servituți sociale. Bertrand Russell a atras atenția asupra faptului că nu numai bărbații sînt opozanți față de **e.** femeii, ci chiar unele dintre acestea din urmă. În România codul din 1865 prevedea subordonarea civilă, dependența economică, neparticiparea oficială la viața politică. În 1868 a luat naștere la Iași prima asociație feminină axată mai ales pe învățămînt (inclusiv profesional) pentru tinerele fete. În 1869 Ion Lepădatu a susținut **e.** femeii. Exista deja în acea vreme o puternică mișcare de **e.** feminină în lume. În 1883 prima femeie a absolvit cursurile Facultății de litere și filosofie București. În 1913 s-a constituit asociația „Drepturile femeii” ce a militat pentru drepturile civile. O reanimare a acestei mișcări a avut loc în 1919. În 1946 Legislația egalitară în drepturi a fost consfințită prin Constituția României. A urmat o largă penetrație a femeilor în mai toate profesiile, statutele și relațiile sociale. (U.Ș.)

EMBOLOFRAZIE (engl. embolophrasy, fr. émbolophrasie, germ. Embolophrazie) ♦ Tulburare psihică manifestată prin umplerea golurilor dintre cuvintele unor fraze prin adăugarea unor sunete, cuvinte sau expresii de tip: „ă”, „nu e așa”. Sin.: angofrazie, amelartrie. (E.V.)

EMBRIOGENEZA UMANĂ (engl. embryogenese, fr. émbryogenese, germ. Embryogenese) ♦ În momentul în care are loc fertilizarea (mitozis), flagelul spermatozoidului pătruns în peretele ovulului lasă aproape instantaneu 23 de particule minuscule numite cromosomi. În aproximativ același timp nucleul ovulului lasă și el 23 de cromosomi. Acesta este materialul genetic. Cromosomii sînt formați din particule și mai mici numite gene. ♦ Genele sînt compuse din acid dezoxiribonucleic (ADN) care conține codul genetic. Genele sînt segmente ADN iar cromosomii sînt structuri în care genele sînt aranjate în ordine lineară. Există cam un milion de gene în celulele umane, cam douăzeci de mii de gene per cromosom. ♦ J.B. Watson și Crick au pus în evidență modelul ADN ca un fel de șal lung înfășurat cam de două ori în jurul unei axe. Complementar se află perechi de baze (adenide ce apar întotdeauna ca tyamine, guanine și cytosine). La femei cromosomii sexuali sînt X,X, iar la bărbați X,Y. În cursul mitozei celulare genele se disociază și apoi se combină. Combinația celor 23 disociate din cele 46 este de 2 la puterea 23 adică mai mult de 14 milioane, ceea ce pune în evidență o variabilitate extrem de mare. De aceea deși frații au trăsături evidente de asemănare ei se deosebesc. **E.** dominantă cuprinde caracteristicile ereditare pregnante în expresie fenotipică. Există o **e.** recesivă ce se exprimă prin faptul că la fiecare generație apar caracteristici din generații mai îndepărtate. **E.** a delimitat fazele de parcurgere a ciclurilor embrionare, a organogenezei, a dezvoltării primare a sistemului nervos, a organelor, inclusiv a celor de simț și a primelor reacții (mișcări) fetale. E. se referă și la factorii care acționează asupra ei, mai ales în primele luni de gestație. ♦ Condiții neprielnice în **e.**, au efecte grave și antrenează malformații (privind viscerele sau organele cele mai importante ca inima, plămînii, creierul etc. din cauză că în perioada **e.** are loc procesul cel mai complex de organogeneză). ♦ Factorii nocivi pot fi exogeni (intoxicații, infecții microbiene sau virale embriopatii), absorbții medicamentoase, carențe ale vitaminelor A și B ale organismului, suport matern și endogeni. Nici unul din factorii amintiți nu acționează specific, importanță are data intervenției. În calendarul genetic, agenții foarte diferiți ce acționează la o anumită dată fetală produc același tip de malformații. Pe de altă parte, o aceeași categorie de noxe ce intervin la date diferite produc efecte și malformații diferite. Probabil, intensitatea agenților nocivi joacă un rol important, ca și rezistența organismului matern și cel al fătului și densitatea noxelor din perioadele timpurii fetale (legea difuziunii). ♦ Orarul fetal a fost în parte reconstituit ca și embriopatiile mai frecvente. La patru săptămîni, noxele duc la constituirea de fistule tracheobronhice, la cinci săptămîni virusul rubeolei produce cataracte congenitale, la șase săptămîni noxele duc la anomalii palatine, la șapte săptămîni duc la surditate congenitală, la nouă săptămîni la cardiopatii congenitale, o distrofie mongoliană spre zece săptămîni. După aceste date nocivitatea acestui virus descrește. Evident, interpretarea cronologică este aproximativă. În orice caz, fragilitatea extremă a embrionului impune precauțiuni deosebite. ♦ Foetopatiile sînt reacții la noxele ce survin după trei luni de existență intrauterină. Spre deosebire de embriopatii, foetopatiile nu generează malformații. Caracteristica pentru agresiunile noxelor după trei luni intrauterine sînt leziunile tisulare, manifestări privind funcționalitatea viscerală, deformații lejere pe părți ale corpului ce s-au dezvoltat normal. Infecția sifilitică relativ rară, nu provoacă malformații (Treponema palidis nu poate străbate bariera placentară decît după cinci luni de viață intrauterină). Foetopatia produce grave maladii cutanato-musculare (roseole), viscerale (hepato-splenomegalatice), osoase (osteite), nervoase (meningencefalite). Tot printre foetopatii trebuie trecute toxoplasmosele și accidentele de isoimunizație (icterele nucleare). ♦ Deoarece sistemul nervos, deși se organizează precoce în fazele de gestație, se dezvoltă lent (la 6-7 luni celelalte organe funcționează), după Hallerworden, acest retard de dezvoltare face ca afectarea lui să ducă la efecte malformante în oricare moment al vieții intrauterine. ♦ Cazurile de malformații (congenitale) encefalice pun probleme foarte grele și sînt irecuperabile. Cercetările de inginerie genetică din deceniile 7-8 au creat speranțe de chirurgie genetică în afară de intervenție în vederea ameliorării compoziției genetice în cazuri cu mare probabilitate de **e.** cu tare sau malformații congenitale. (U.Ș.)

EMOTIVITATE, Emoția (engl. emotivity, emotion, fr. émotivité, émotion, germ. Emotivität)

♦ Sinonim afectivitate după mulți autori, după alții **e.** se referă la aptitudinea de a reacționa emoțional la evenimente, iar afectivitatea se referă la disponibilitatea de **e.** Fenomenul **e.** pune probleme numeroase de definire fiind un fenomen foarte complex de maximă subiectivitate și expunere a sinelui. Dicționarul Oxford definește **e.** ca o „experiență" mentală sau afectivă (de ex. de durere, dorință, speranță etc.) independentă de cunoaștere și de voință. Această definiție exprimă mai mult sensul cotidian al termenului. **E.** se exprimă prin emoții. Acestea sînt reacții globale intense și de scurtă durată la o situație – stimul ca formă de (atitudini) participare profundă, cu o tonalitate agreabilă sau dezagreabilă. Emoția este componenta inițială a primelor reacții: bucurie, frică, existente încă la copilul mic. ♦ Se pot diferenția două aspecte ale emoțiilor: 1) aspectul de experiență personală (sau trăire) și 2) aspectul comportamental sau expresiv (de comunicare). Primul se poate analiza prin introspecție și se poate comunica prin expresii verbale. Acestea depind de informațiile senzoriale prezente și anterioare, de mecanismele neurofiziologice, de studiile afective și de alți factori circumstanțiali. Al doilea aspect depinde de factori culturali, temperamentali, de identitate ai **e.** etc. ♦ Emoțiile sînt expresii bipolare, dependente de semnificația subiectivă a situațiilor dar și de statutul, rolul, caracteristicile interrelațiilor în care se exprimă. Datorită învățării se evită ceea ce este dezagreabil și se caută ceea ce este agreabil. Gradarea și pluritonalitatea a numeroase stări ce țin de **e.** sînt determinate de tensiunile motivaționale și de complexitatea relațiilor subiective și educative. A. Roșca (1976) se referă la caracterul situativ și contextul de relativă stabilitate ale **e.** V. Pavelcu a fost preocupat mai ales de diversivitatea **e.** În condiționarea **e.** se află numeroase influențe culturale, educația vizînd mai ales exprimarea discretă a **e.** ♦ Probleme speciale pune simularea **e.** Aceasta poate fi utilizată cu titlul de beneficiu personal caz în care este considerată drept conduită penalizabilă. Există și o simulare în artă (teatru, pantomimă). ♦ Unii autori atrag pe bună dreptate atenția asupra condiționării antropologice a **e.** R. Dalgado (1975) subliniază faptul că oamenii din societățile mai puțin dezvoltate din trecut au avut o mai concentrată exprimare verbală și o elaborare mintală și emoțională, mai esențializată și de primaritate (după terminologia lui R. Le Senne). **E.** se caracterizează prin lipsa de control voluntar, coloratură plăcută sau neplăcută (dar și ambiguă adesea după mulți autori) Prioritatea perturbatoare, implicația complexă atitudinală și caracterul tranzitiv, sînt caracteristici ale **e.** ♦ Afectele sînt instincte reorganizate cultural. În această categorie se află tristețea și bucuria, ura și iubirea, disprețul și admirația, deznădejdea și speranța, insatisfacția și satisfacția, plăcerea și neplăcerea, dezgustul. **E.** exprimă două aspecte de bază. Cel al experienței personale și cel al evaluării situației (înțelesul timetic după V. Pavelcu, 1937). ♦ Din combinarea situațională a **e.** cu aspectele ce le caracterizează se constituie „complexele a căror acțiune devine de fond ca factor component al motivației. ♦ **E.** normală suscită un comportament adaptativ la situație. În timpul celui de-al doilea război mondial, piloții bombardierelor au fost selecționați dintre subiecții ușor emotivi. S-a constatat în final, că aviatorii care nu au fost emotivi, nu au ținut seama eficient de pericole minimalizînd importanța apărării inamice, și au avut mai puține șanse decît ceilalți de a atinge obiectivul fixat. Există o tipologie foarte variată a **e.** ♦ Tulburările de **e.** sînt numeroase și în cazuri de intensă dereglare sînt foarte grave. Există cazuri de imaturitate ca și de instabilitate emotivă, de hiperemotivitate, dar și de anemotivitate și inemotivitate. Acestea generează uneori cazuri de comportamente perverse ceea ce a pus problema relațiilor dintre **e.** și caracter. ♦ În copilăria timpurie există faze caracteristice ale dezvoltării **e.** H. Wallon consideră că după un prim stadiu, de reacții impulsive (pînă la 6 luni postnatale) se dezvoltă un stadiu de intensă dezvoltare **e.**, în care instabilitatea și mobilitatea, sînt foarte mari, intense și lipsite de coerentă continuitate. ♦ E. este elementară și direct legată de viața organică și neurovegetativă. Dupré a considerat că există o predispoziție naturală de a avea emoții. ♦ Se utilizează o serie de cinci semne ale **e.** care permit stabilirea hiperemotivității și indică principalele implicații ale sistemului vegetativ în structura ei. 1) exagerarea variabilității reflexelor cutanate, tendinoase și pupilare; 2) dezechilibrul reacțiilor vaso-motrice și secretorii (polare), eritem emoțional (roșire și paloare) senzații de cald și frig, hipersudație, crize de oligurie sau de poliurie, variații bruște în secreția gastrică, crizele lacrimale etc.; 3) tendințe spre spasme ale mușchilor netezi (construcția faringelui, senzații de nod în gît, greață, inhibiții digestive, spasme gastrice ori intestinale); 4) hiperestezie senzitivă și senzorială (vivacitate și varietate a expresiilor mimice); 5) tremurături ale mușchilor striați ca și frisoane, clănțănit de dinți, aritmii cardice cu senzații de neliniște – bîlbîială. ♦ Teoriile privind emoțiile și natura lor au fost profund controversate. a) Teoria James-Lange (1884-1885) consideră că inițial are loc excitarea senzorială – nervoasă, reacții fiziologice, iar acestea generează emoția ca atare, „ne este teamă fiindcă fugim"; b) Teoria Cannon-Bard formulată de Cannon în 1927 și elaborată de Philippe Bard – (teoria talamică sau hipotalamică) pornește de la ipoteza că hipotalamusul este implicat în **e.** primare, fiind și drumul spre reglarea corticală a acestuia. În cazul stimulației, centrii talamici și hipotalamici acționează concomitent, hipotalamusul pentru conduita **e.** iar talamusul pentru impresiile sau trăirea **e.** c) Teoria activității a lui G. Lindzey a pus în evidență rolul formațiunilor reticulare. La fel susține și Morgan (1965) ori Geilhorn (1961). Alți autori ca Mac Lean Rapez (1937) adaugă influența și implicația sistemului limbic și hipocampus, fornix etc. de la baza creierului. ♦ S-au studiat manifestările fiziologice ale emoțiilor, ca modificarea ritmurilor cardiace, respiratorii, relaxarea sau contractarea sfincterelor, vasodilatarea, secreția bucală, schimbări bioelectrice, spasme, tremurături. Repercusiunile sînt adesea dezorganizate.

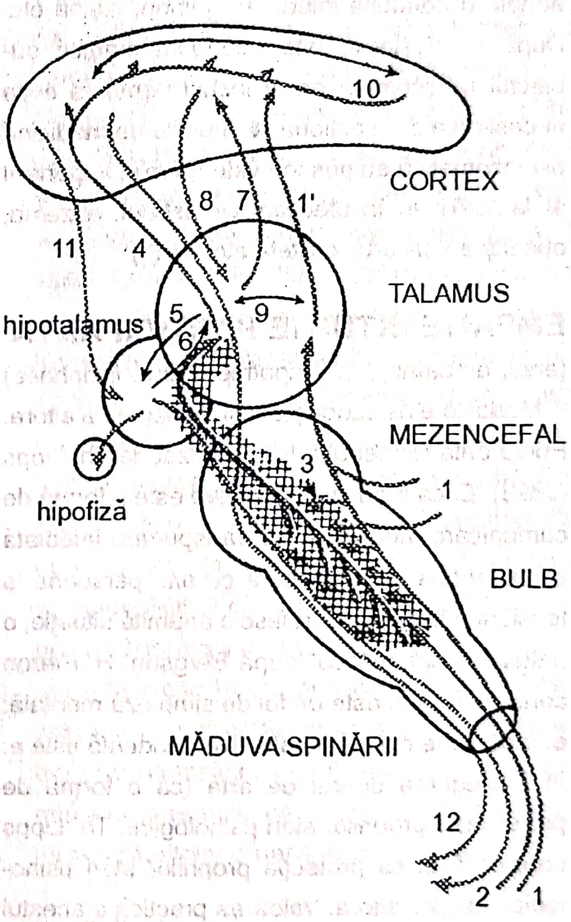

Căile nervoase principale conectate în comportamentul emoțional

♦ În genere, **e.** este legată de experiența personală, deși există contagiuni emoționale. ♦ **E.** traduce dezadaptarea și efortul organismului în a restabili echilibrul perturbat de o situație și semnificația ei de moment. Există și autori care consideră că **e.** dispare din domeniul psihologiei (E. Meyer, 1933). Într-un sens apropiat alții ca Duffy

(1941) consideră că **e.** posedă caracteristici proprii. Ele sînt manifestări exagerate ale caratersticilor ce se găsesc în grade diferite în toate reacțiile și trăirile. Dezordinea **e.** este de scurtă durată, există însă și rezonanțe **e.** complexe. ♦ **E.** șoc este o reacție intensă globală ce afectează personalitatea. După P. Janet **e.** este o conduită de eșec. Neputînd acționa eficace subiectul adoptă o conduită inferioară, plînge, leșină etc. După J.P. Sartre **e.** este o conduită magică, subiectul se schimbă pe el însuși pentru a evita necesitatea de a acționa. ♦ Studiile de medicină psihosomatică au pus în evidență rolul important al factorilor **e.** în afecțiuni ca astmul, eczema, obezitatea, ulcerul, colitele etc. (U.Ș.)

EMPATIE INTUIȚIE PARTICIPANTĂ

(engl, empatahy, fr. émpathie, germ. Emphatie) ♦ Modalitate de cunoaștere și înțelegere a altora. Prima dată termenul a fost analizat de Th. Lipps (1898). E. ca modalitate intuitivă este o formă de comunicare afectivă și de transpunere imediată sentimentală, o identificare cu alte persoane la tensiunea la care ele trăiesc o anumită situație, o „intuiție simptomatică" după Bergson. H. Pieron consideră că **e.** este un fel de simbioză mentală; **e.** face parte din stările afective. Evidentă este **e.** în înțelegerea operei de artă (ca o formă de protecție) a propriilor stări psihologice. Th. Lipps consideră **e.** ca protecția propriilor stări psihologice asupra altora. Valoarea practică a acestui fenomen este foarte mare – permite transpunerea. ♦ După Lipps există patru feluri de **e.**: a) **E.** *generală aperceptivă* (orice obiect transpune în el și o activitate); b) **E.** *naturală sau empirică* (asemănătoare) se caracterizează prin faptul că se acordă obiectelor naturii forță și mișcare (antropomorfism ce se deosebește de cel primitiv infantil fiind mai mult o formă a proiecției stărilor psihice); c) **E.** *dispoziției* (culori calde, culori reci, multe grave, vesele, triste). Manifestările celor din jur trezesc în noi tendințe pentru comportări interioare proprii asociate cu date perceptive, senzoriale; d) Acestea sînt expresii ale **e.** *de transpunere*: eurile străine reprezintă rezultatul unei multiplicări instinctive ale eului propriu declanșat de anumite percepții sensibile modificate după modalitățile altora. **E.** *estetică* se deosebește de **e.** *practică* (ultima este mai limitată, tulburată, incompletă – cea estetică este completă, perfectă și pozitivă). ♦ Teoria **e.** a creat o literatură psihologică și estetică bogată – criticile s-au adresat mai ales aspectului estetic excesiv al acestei teorii (Ch. Lale și Ernat Meumann). ♦ T. Vianu consideră că arta pare a fi obiectul unei unificări afective și a unei distanțări cognitive. Există un contrast al atitudinilor, direcției care mai tinde către identificarea afectivă înaltă și în celelalte situații către menținerea distanței cognitive. ♦ La copii **e.** este întîi orientată în interrelațiile cu cei din imediata apropiere. ♦ Se consideră că **e.** de transpunere combinată cu contagiuni afective se dezvoltă mai intens în primele luni ale ontogenezei, fapt evident în tendința copilului mic de a surîde la surîs, foarte de timpuriu. În perioada preșcolară se exprimă intens e. generală și empirică. În viața școlară se exercită mult **e.** de transpunere ce începe să se nuanțeze și să se dezvolte intens. Dobîndirea de statute și roluri sociale, creșterea spațiului de viață creează **e.** o intensă inserție în conduite. Desigur experiența de viață lărgește finețea **e.** și prin cultură și interrelații personale, o diferențiază creindu-i dimensiuni particularizante. Fetele posedă alături de o mai mare intuitivitate și o mai evidentă **e.** V. Pavelcu degaja esențialul din teoria lui Lipps (mai ales cu privire la artă). **E.** nu are ca obiect numai omul (proiectarea în alții care este doar un caz particular al funcției **e.**). Nu se proiectează (prin **e.**) numai ca sentimente, ci și ca reprezentare și voință a ideii. Pe baza vorbelor cuiva se afectează un raționament, proiectat în inteligența altuia, a celui ce a vorbit, apoi se trăiesc raționamentele ce aparțin sinelui (J. Volket, Loke, D. Prindll au dezvoltat numeroase aspecte privind **e.**) ♦ În transpunerea scenică, **e.** este intens solicitată. Studiile lui Stroevele, S. Marcus și Gh. Neacșu au pus în evidență experimental caracteristicile **e.** pe acest plan (1971). ♦ Într-o accepție largă **e.** este capacitatea oamenilor de a înțelege trăirile altora (M. Ralea), de a anticipa și prevedea comportamentul altora în situații date pe baza acestei capacități (V. Pavelcu). (S.T.)

ENĂCHESCU, Constantin (n. 1938), medic psihiatru și psiholog român, doctor în medicină, doctor în psihologie (1994). A publicat peste 150 articole, studii, lucrări monografice referitoare la arta psihopatologică, artterapie, psihologia și patologia limbajului, igienă mintală, psihopatologie, psihanaliză, psihoterapie. **Op. pr.:** *Expresia plastică a personalității* (1975); *Elemente de psihologie proiectivă* (1973); *Igiena mintală și recuperarea bolnavilor psihici* (1979); *Socrate* (1994); *Psihologia activității fotopletice* (1977). (T.C.)

ENCEFAL v. CREIERUL

ENCULTURAȚIE (engl. enculturation, fr. enculturation, germ. Enkulturation) ♦ Proces prin care structura culturală specifică unui grup social acționează condiționînd conștient și latent asupra unei persoane dată în limite sancționate de cutume. E vorba de filosofia despre lume și viață noțiuni acceptate asupra originii micro și macrocosmosului, referitor la caracteristicile artelor; dansuri, cîntece, povestiri, arte plastice alături de cunoștințe tehnice, instituții sociale, credințe etc. (U.Ș.)

ENDOCRINOLOGIE (engl. endocrinology, fr. endocrinologie, germ. Endokrinologie) ♦ Este domeniul glandele cu secreție internă, anatomia, fiziologia – efectelor primare și secundare – directă, sincronă intercorelate sau complementară a hormonilor produși de acestea. Hormonii glandelor endocrine (sau cu secreție internă) se deverseavă direct în circuitul sangvin, intrînd în compoziția acestuia – și acționează în diferite forme asupra țesuturilor, organelor etc. Ceea ce determină influențe somatice și general comportamentale. Glandele endocrine participă la biochimismul intern. ♦ Printre precursorii **e.** trebuie avocat N. Pende (1880-1970) care a creeat termenul **e.** Bayliss și E.H. Starling (1866-1927) au creeat termenul „hormoni” (1905), Claude Bernard (1813-1878) care a introdus termenul de „secreție internă” (1855) Charles Brown Sáquard (1818-1894) și Reverdin (1882) Kocher (1883) Graves și Basedow care s-au ocupat de glanda tiroidă, Pierre Marie (1853-1940) care a pus în evidență acromegalia (tumoare hipofizară) (în 1886), I.I. Abel, T.B. Albrich, Jokichi Takaniuc care au denumit și au dat formula „adrenalinei” (1901), Kendall (care a izolat tiroxina). C.I. Parhon (1874-1969) în fruntea școlii românești de **e.** a adus numeroase contribuții și un prim tratat de **e.** (1909) *Secrețiile interne* (în colab. cu M. Goldstein). A avut în atenție nanismul hiperhipofizar, epifiza și timusul (în *Biologia vîrstelor*) paratiroida și metabolismul calciului. În 1980 au fost izolați peste 30 hormoni și o bună parte au fost sintetizați și se folosesc în terapeutică. La om, influența glandelor cu secreție internă este implicată în bioritmuri complexe, ce influențează starea generală a organismului ca și funcționalitatea creierului și a diferitelor organe interne. (U.Ș.)

ENDOGEN (engl. imborn, fr. endogène, germ. Endogen) ♦ Ceea ce se dezvoltă dinspre interior. ♦ Factorii **e.** sînt factorii ce acționează pornind din interior, în opoziție cu factorii exogeni care acționează din exterior și sînt complementari celor **e.** (E.V.)

ENDOMORF v. TIPOLOGIE

ENERGIE PSIHICĂ (engl. psychic energy, fr. énergie psychique, germ. Psychologische

Energie) ♦ Blauer a vorbit primul de **e.p.** în știință von Breckon (1915), a considerat voința ca o formă de **e.** pe care a numit-o *egokym*. Teoria **e.** a fost conturată de Ludwig Lichtheim și Otto Rosenbach (1859-1907), dar mai ales de W. Ostwald. După aceștia **e.** consitituie esența a tot ceea ce este real în corp și spirit. W. Wundt a emis unele idei similare preluate de Alyred Fouillée (1838-1912), care a dezvoltat teoria „ideilor forță" (1912), conform căreia ideile sînt capabile să transforme oamenii și prin aceștia societatea. (*La psychologie des idées forces*, 1893; *La morale des idées forces*, 1907). În mod frontal s-a depășit astfel mecanismul stimulat în sec. al XIX-lea de dezvoltarea intensă a revoluției tehnico-industriale. Doctrina **e.** a persistat difuz în era lui C.G. Jung. Teoria **e.** specifice simțurilor (J. Mühler) a căpătat un caracter psihic operațional la fel și teoria **e.** vitale a lui H. Bergson. Latura operațională a teoriei **e.** este rezistența. ♦ Constă în ideea că **e.p.** are la bază consumul general de **e.** vitală, inclusiv structura de **e.** informațională. ♦ Se poate vorbi de o **e.p.** totală și de o **e.** potențială ce se exprimă în marjele de funcționare și rezistență la uzură și șoc a funcțiilor psihice organizate (și care au ca atare consum economicos, pierderi mici de **e.**). În această situație se află deprinderile, obișnuințele, activitățile supuse ritmicității. Acestea recepționează și utilizează **e.** psihică totală în mod optimizat (J. Ambrosi, 1979). Temperamentul este exponentul **e.** totale. ♦ De altfel omul funcționează ca o rezistență cuplată la circuitele universale de **e.** Buna funcționare derivă din echilibrul dintre **e.** primită, **e.** utilizată și **e.** restituită. În interrelațiile și transformările de **e.** primită au loc momente de rezonanță, de vibrații, odată cu organizarea de circuite pe care **e.** le realizează traversînd corpul uman și supapele de care dispune pentru a scăpa de prea plinul de **e.** ce riscă să accentueze tensiunea existentă în organism, dacă ea nu ar fi eliberată (și consumată). Acesta este sistemul defensiv energetic și are un caracter obligatoriu. ♦ Psihoterapiile realizează relaxarea sistemului defensiv. Este importantă aceeași schemă de relaxare, nu numai în relațiile interumane dar și în cele ale legăturii omului cu restul universului (contactul cu natura). Fenomenul Kirlian ca și fenomenele de aură readuc pe prim plan împreună cu teoria sistemică – teoria **e.** C. Rădulescu Motru a sesizat importanța valorii **e.p.** Teoria modernă a creativității – prin ipoteza incubației reactualizează în alt context teoria **e.** potențiale, iar ideea inspirației, iluminării întărește acest context psihic. Se consideră că prezența pragurilor absolute senzoriale constituie și ele o expresie a **e.** potențiale, alături de capacitatea de a voi și a menține prin efort randamentul unor activități. (U.Ș.)

ENGELUND, Niels (n. 1945), psiholog, specialist în educație specială, profesor la Școala Regală din Danemarca, doctor în psihologie și pedagogie, șeful Secției de Psihologie și Educație specială de la Școala Regală Daneză. Cercetările sale sînt axate pe managementul educațional, programe educațional-recuperative pentru handicapați, condițiile integrării în comunitate a persoanelor cu disabilități. **Op. pr.**: *Psihologia și pedagogia bolnavilor psihici și deficienților* (1981); *Predicție și intervenție în handicap* (1990); *Școala Regală Daneză-contribuție în domeniul studiilor educaționale* (1994). (E.V.)

ENGRAMARE (engl. engramation, fr. engrammation, germ. Engramazion) ♦ Operație fundamentală a memoriei, prin care se realizează convertirea (codificarea mesajelor de intrare), înlocuind dimensiunea temporală cu o dimensiune spațială și fixarea sa pe un anumit suport (care poate fi funcțional), mecanismele de întîrziere, circuite reverberante (sau structurale) biochimice: ADN, ARN, (scotofobină sau alte peptide). ♦ Un model posibil al **e.** îl reprezintă holograma în care **e.** se realizează prin interferența semnalului input cu un semnal neutru de referință. Prin **e.** se realizează o transformare a tuturor structurilor informaționale, indiferent de natura lor calitativă (nealternîndu-se însă, caracterul lor eterogen); convertirea dintr-o funcție de timp M=f'(x,y,z) într-o funcție relativ independentă de timp m=f'(x,y,z) prin fixarea pe suporturi (coduri autogenerative). Totodată se marchează momentul stocării, acesta fiind un cadru principal de referință (adresă de memorie) **E.** sînt amprentele lăsate în centrii nervoși în mod activ sau pasiv. Ciclurile condiționale duc în genere la urme (amprente) mai puternice ce pot fi evocate spontan fie în vis, prin asocieri la evenimente ce fac parte sau evocă condițiile sau excitațiile ce au antrenat formarea de amprente engramice. (M.G.)

ENTROPIE (engl. entropy, fr. entropie, germ. Entropie) ♦ În teoria informației. Ansamblul transformărilor ireversibile, care duc la pierderea și degradarea energiei (formează conținutul celui de-al doilea principiu al termodinamicii); gradul de nedeterminare al **e.** posibile ale unui sistem prin măsura dezordinii și efectelor perturbatoare. ♦ **E.** este opusă informației, care este măsura ordinii. Din punct de vedere cantitativ, **e.** este o funcție monoton crescătoare de posibilitate (termodinamică a stărilor, elementelor componente ale sistemului considerat). În plan logico-operațional se stabilește un izomorfism între formula entropiei și cea a informației (I = k log N). Pe baza acestui izomorfism Claude E. Shannon, (1948) a dedus formula generalizată pentru calculul cantității de informație ($H = \frac{\sum n}{i-l} p_i \log_2 p_i$). Există tendința energiei psihice a **e.** de a trece de la valoarea mai înaltă (superioară) la o valoare mai redusă (inferioară) pînă cînd ambele se egalează și echilibrul se restabilește (C.G. Jung). Depășind limitele formulei **e.** informaționale a lui Shannon (care este aplicabilă sistemelor fizice indicînd în biți gradul de incertitudine și nu gradul de organizare și progres al sistemelor). Gh. Zapan a elaborat formula negentropiei toxicologice $h = \left[\frac{p-0,5}{(p-0,5)}(1-H)+1\right]\log 2(u+1)$ aplicabilă sistemelor evolutive calitative cu evenimente preferențiale (biologice, psihologice, pedagogice, economice, sociale) în scopul determinării cantității de informație și a gradului de organizare și progres ale sistemelor calitative complexe (biologice, psihologice, pedagogice, economice, sociale). Gh. Zapan exprimă **e.** și în funcție de formula energiei informaționale a lui O. Onicescu:

$$\left[H' = \frac{p-0,5}{p-0,5}(2E-1)+1\right]\log_2(n+1) = H'(E)$$

Există studii psihologice în care se operează cu **e.** (pierderea sau modificarea de **e.** în urma învățării (U. Șchiopu, 1963, P. Pufan, 1967) Scăderea **e.** implică feed-back-uri de precipitare și dezorganizare a echilibrului. ♦ Epistemologia genetică (școala J. Piaget) consideră echilibrul ca fiind concretizat printr-o **e.** maximă (a) sau (b) ce rezultă din intervenția de coordonări ce introduc din afară o ordine ce diminuează **e.** (gradul de nedeterminare) ca rezultat al unor serii de strategii ce sînt influențate de valorile precedente pînă în momentul în care acțiunile devin reversibile. ♦ E. acționează într-un cîmp de echilibru de informații și operații cu ele, de percepții de obiecte, de relații și interrelații și este asociabilă cu energia potențială și tensiunea unui cîmp de viață. E. este legată de autoreglările homeostazice ale sistemelor dinamic statice și evolutive prin intermediul feed-backului (negativ) (M.G.)

ENURESIS (engl. enuresis bed witting, fr. énuresis, germ. Enuresis Bettnässen) ♦ Emisii involuntare de urină, mai ales noaptea. Fenomenul are loc inconștient și este prezent la copiii trecuți de trei ani care de obicei se pot controla. În **e.** (nocturn) nu există leziuni organice, afecțiunea fiind de origine psihologică (mai ales tulburări de afectivitate). Trebuie diferențiat **e.** de incontinență continuuă de urină care are origine organică maladivă. **E.** este mai frecvent la băieți (10%) decît la fetițe (9%) (B. Hallgren, 1957). Cedează adesea spontan în adolescență și devine extrem de rar la adulți. Uneori apare în aceeași familie, ceea ce pune în evidență un teren de transmisie ereditară sau o anumită imaturitate fixată. (E.V.)

DE L'EPÉE, Charles Michel (1712-1789), surdopedagog francez. A înființat la Paris (1770), prima școală (institut) din lume pentru surdomuți, în casa sa. S-a preocupat, de asemenea, de metodele demutizării devenind creator al metodei mimice sau „epéene". A încercat să perfecționeze limbajul mimico-gesticular pe calea introducerii în componența lui a unor semne noi, considerînd că surdomutul nu reușește să atingă niveluri înalte de dezvoltare psihică din cauza insuficiențelor comunicării. (E.V.)

EPISTEMOLOGIE GENETICĂ (engl. Genetic epistemology, fr. épistemologie génétique, germ. Wiesenschaftlehregenetik) ♦ Curent al teoriei cunoașterii alături de empirismul logic (H. Carnap, G.G. Nempel), raționalismul critic (N. Einstein, A. Bacheland, G. Gonseth, K. Popper), fenomenologia existențială (M. Heidegger) **e.** structuralistă (M. Faucault, Hejelmsler, N. Chomsky) **e.** neotomistă, **e.** realist-critică și neomarxistă. **E.g.** reprezentată de J. Piaget și de o serie de colaboratori are în atenție denumirea domeniului și principiului epistemologic ce privește determinarea rolului subiectului (S) și obiectului (O) abordîndu-le nu în sine, ci în procesul însuși al acumulării de cunoștințe, deci al stărilor succesive ale acestora. **E.g.** nu recunoaște subiectul în sine, ci doar obiecte succesive cunoscute de subiect în cursul unor etape. Există, desigur, relații între obiectivitate și obiect, dar e vorba de a determina acest raport prin dezvoltarea lui însuși. J. Piaget inițiatorul acestui curent a contribuit la dezvoltarea lui. ♦ Există un sens restrîns al **e.g.** Denumirea de **e.g.** restrînsă se referă la orice cercetare psihogenetică sau istorico-critică asupra modului de lărgire a cunoștințelor, sprijinindu-se pe un sistem de referințe constituit la un moment dat. Atunci cînd sistemul de referință este înglobat în procesul genetic sau istoric studiat poartă denumirea de psihologie genetică generalizată (v. revista *Psychologie génetiques*). Problemele **e.** se referă pornind de la sistemul S (activitățile subiectului), sistemul P (proprietățile formale – ale obiectului), sistemul E (tipurile de existență sau realitate ale obiectului, zone ale realității) la relațiile SF, SE, FE și la sistemul E.E. **E.g.** normativă operează cu metodele logicii formale. Problema sa de limită se referă la decelarea nivelului și a structurii logice proprii subiecților – ca și la etapele succesive ce trebuie parcurse pentru a se ajunge la structurile și nivelurile formalizabile din punct de vedere normativ, prin care se explică și se confirmă ipoteze implicate în dezvoltarea științei. ♦ Desigur, se poate face studiul conștiinței în calitate de raport între subiect și obiect din punct de vedere logic pentru a realiza o analiză formală a conștiinței. ♦ **E.g.** s-a constituit în 1955 ca disciplină ce are în atenție istoria ideilor și psihologia dezvoltării lor. G. Granger (1980) a analizat nu numai sursele foarte vechi ale **e.g.** dar și influența tipurilor de filosofie moderne, **e.g.** a logicii, a descoperirilor și istoriei științei ca proces istoric operînd cu conceptul de științe ale vieții etc. (U.Ș.)

EPURAN, Mihai (n. 1923), psiholog român, dr. în psihologie, membru al Societății internaționale de psihologia sportului (I.S.S.P., 1965), profesor, șef de catedră la Institutul de Educație Fizică și Sport București. A publicat peste 70 de studii și cercetări în reviste de specialitate din țară și de peste hotare. **Op. pr.:** *Psihologia exercițiilor fizice* (vol. I., 1955; 1959); *Psihologia educației fizice* (1962, 1967, 1972); *Pregătirea psihică a* *sportivului* (1964); *Pregătirea psihologică pentru concurs* (1966); *Psihologia sportului* (1968); *Travaux sur la standardation des test psychologique dans le sport – Antologie* (F.E.P.S.-A.C., 1971); *63 Termes de psychologie sportive* (Köln, 1972); *Psihologia și sportul contemporan – antologie* (1974); *Texte de psihologia sportului* (vol. I, II, II I.E.F.S., 1975, 1978, 1980); *Psihologia educației fizice* (1976); *Metodologia cercetării activităților corporale* (vol. I-II, I.E.F.S. 1978-1979); *Psihologia educației fizice* (vol. II, I.E.F.S. 1979 în colab); *Compendiu de psihologie pentru antrenori* (1980). (P.M.)

EREDITATE (engl. heredity, inheritance, fr. hérèdité, germ. Heredität, Vererbung, Erblichkeit) ♦ Însușire biologică generală a organismelor vii de a reproduce (transmite) la descendenți caractere morfologice și metabolism psihic relativ asemănător. ♦ E. are două laturi principale: conservatismul și variabilitatea. Datorită conservatismului ereditar ce condensează parcursul filogenic, organismele noi (descendenții) se dezvoltă asemănător cu ascendenții, fenomen care asigură astfel stabilitatea relativă a speciilor la mediul în care s-au format ca atare. Variabilitatea exprimă dezvoltarea relativ diferită de **e.** a ascendenților, în primul rînd sub influența combinațiilor genetice dar și sub influența mediului schimbat incorporat în programele genetice. Prin variabilitate are loc depășirea contradicției dintre conservatismul **e.** și variabilitatea mediului. ♦ Prin studiile din ultimele decenii s-a pus în evidență rolul însemnat al acidului dezoxiribonucleic (ADN) în **e.** În 1956 Tjie și Levan au demonstrat că în celulele umane există 46 cromosomi, nu 48 cum se credea. Dintre aceștia 44 sînt autozomali și determină caracteristicile generale somatice, 2 alcătuiesc perechea de cromosomi sexuali. La femei cromosomii sexuali sînt asemănători perechi (X,X) iar la bărbați neasemănători (X,Y). Cromosomii sînt alcătuiți din gene. (v. EMBRIOGENEZA UMANĂ). J. Mendel (1822-1884) a conturat ideea transmiterii **e.** prin cromosomii aflați în oul fecundat. ♦ Studiile genealogice și cele privind gemenii monozigoți și dizigoți ca și cercetările longitudinale sistematice au permis să se strîngă un important material cu privire la **e.** umană. Studiile lui Galton, ale lui H. Goddard (1866-1950), cele ale lui H.R. Hofmann (arbori genealogici) studiile longitudinale ale lui A. Gasell și H. Thompson, ale lui E. Blatz, ale lui J. Lange (pe gemeni) ca și ale lui H.H. Newman, dar și ale lui I. Ursu-Oancea – au adus contribuții importante privind **e.** inteligenței, atitudinilor, temperamentului, a regresiei de vîrstă și a patologiei psihologice. ♦ Genotipul ca material brut ereditar este supus influențelor multilaterale ale mediului care creează substanța nutritivă a psihicului – ce este asimilată în contextul variabilelor psihice și al energiei și echilibrului acesteia. În mare, acesta este mecanismul explicativ. Există însă numeroase necunoscute în acest mecanism. ♦ În sec. XX s-a dezvoltat ingineria genetică ce face posibilă optimizarea **e.**, înlăturarea tarelor ereditare și creșterea gradului de sanogeneză ereditare. ♦ Deoarece există numeroase riscuri morale în intervențiile de inginerie genetică și numeroase necunoscute aceasta este încă în fază de laborator. ♦ Denumirea de **e.** socială a fost dată întîi de Galdwin, apoi de Conn, transmisiei culturale, ritualurilor, obiceiurilor, conservării tehnicii, patrimoniului, achiziției limbii materne, numelui patronimic și unor caracteristici psihice. **E.** socială este mai mult o moștenire socială – ce condiționează identificarea și identitatea de apartenență la o țară și un popor, contribuind la constituirea personalității de bază. (U.Ș.)

EREUTOFOBIE v. FOBIE

ERGOGRAFIE (engl. ergographie, fr. érgographie, germ. Ergographie) ♦ Reprezentarea grafică a activității musculare. ♦ Aparatul folosit pentru a studia, înregistra și cerceta oboseala musculară și pentru a stabili curbele ei, dar și pentru a studia activitatea musculară, se numește ergograf. Printre primele ergografe cunoscute este cel al lui Mosso, la care acțiunea se efectuează de către un deget, celelalte degete și brațul rămînînd imobilizate. Degetul mobil împinge o greutate. Amplitudinea, mișcarea de flexie etc. sînt înregistrate pe un *kimograf*. Se poate înregistra activitatea pînă la oboseală a unui membru (mînă, picior). (E.V.)

ERGONOMIE (engl. ergonomics human enginearing, fr. érgonomie, germ. Ergonomie) ♦ Studiul tehnic al regulilor de adaptare între muncitor și echipamentul de muncă (v. DESIGN). Prima societate de **e.** a fost fondată în 1949 în Marea Britanie (*Ergonomic Research Society*). În acel an amiralitatea britanică a reunit o serie de specialiști (ingineri, medici, psihologi etc.) în vederea proiectării echipamentului naval. A fost aleasă denumirea **e.** (F.C. Bartlett) pentru a evita susceptibilitatea specialiștilor care-și revendicau paternitatea acestui domeniu. În 1961 s-a construit la Liège *Asociația internațională de ergonomie*. ♦ Cercetările lui W. Taylor (1856-1915) ca și cele ale lui F.B. Gilbreth (1868-1927) pot fi asociate curetului ergonomic în primele faze în care s-a impus relația om-mașină și cerința de optimizare a acestei relații. Aceasta este una dintre problemele **e.** Altele se referă la om și a ambianța de lucru (zgomot, securitatea muncii) și optimizarea confortului și a ambianței. A treia problemă este a comunicării, iar a patra a recuperării și folosirii handicapaților de tot felul. ♦ Între 2 și 22 septembrie 1971 a avut loc la București cea dintîi conferință națională de **e.** din România, după care au urmat conferințe, mese rotunde, simpozioane. Studiile de **e.** urmăresc adaptarea reciprocă între cele două componente ale muncii, omul și mașina, ca sistem. **E.** este un domeniu multidisciplinar ce este tratat uneori într-o optică prea îngustă alteori prea largă (K. F. Murrel-1965). În literatura de specialitate sînt utilizați termeni ca „**e.** proiectivă" (cuprinde studii multidiscipinare privind proiectarea viitoarelor mașini și procedee tehnologice); „**e.** corectivă" (cuprinde studii necesare ameliorării utilajelor și tehnologiilor existente); „**e.** de teren", „**e.** de laborator" etc. Se mai vorbește de **e.** activităților, **e.** informațională, topoergonomia, bioergonomia etc. ♦ **E.** are ca scop optimizarea activităților; de a face mai confortabilă munca, de a ameliora condițiile și securitatea ei. Uneori este de ajuns o mică amenajare pentru ca efortul să devină evident mai mic, oboseala să se reducă și muncitorul să se simtă mai netensionat. Excluderea zgomotului, iluminarea bună, estetica locului de muncă, spațiul de confort, sînt expresiile **e.** eficiente. Publicația *Ergonomic Abstract* reunește sute de lucrări de **e.** mai ales în țările cu tehnologie dezvoltată. Lucrări mai importante în problemele de **e.** au efectuat și E.Mc. Cormick (1965), J.H. Faverge și colab. (1966, 1968), A.N. Leontiev (1968), Leptat (1971), D.W. Woodson Conover (1978), iar în România V. Anghelescu (1969, 1971), O. Berlogea (1967, 1968), P. Burloiu (1974), C. Botez și M. Mamali (1968), N. Jurcău (1980), E. Popescu-Neveanu (1970), P. Pufan, Paraschiva Ene ș.a. (P.P.)

ERGOTERAPIE (engl. ergotherapy, fr. ergothérapie, germ. Arbeitstherapie) ♦ Terapie ocupațională utilizată în dezînvățarea și reînvățarea de diferite activități profesionale și ocupații ale vieții cotidiene în raport cu vîrsta. Accentul se pune pe abilitățile manuale. ♦ Se adresează copiilor și adulților cu insuficiențe motrice și gestuale și persoanelor cu debilitate motorie. Se adresează și unor categorii de bolnavi mintal sau unor persoane ce au maladii cronice. În acest din urmă caz se folosește mai ales pentru a reda bolnavilor încrederea în propriile posibilități și restabilirea relațiilor (tulburate) cu realitatea și activitatea. (P.P.)

EROARE (engl. error, fr. erreur, germ. Irrtum, Fehler) ♦ Actul prin care se judecă drept adevărat ceea ce este fals și fals ceea ce este adevărat. Ca proces **e.** face parte din actele de gîndire. **E.** poate să fie și diferența dintre o valoare observată și valoarea adevărată. ♦ Există **e.** fortuite, accidentale, dar și **e.** perceptive (iluzii optico-geometrice), mnemice, logice chiar afective sau **e.** de investiții afective și chiar în planul caracterului. ♦ În sensometrie se admite „**e.** *medie*". ♦ **E.** *de eșantionare* reprezintă diferența dintre valoarea statistică adevărată a unei populații și estimarea acestei valori printr-un eșantion ales la întîmplare, eșantion ce reprezintă imperfect populația respectivă. **E.** *etalon* denumește elementul asupra căruia persistă mai mult atenția și ca atare, el este supraevaluat în mod sistematic. **E.** *de concordanță* reprezintă studiul concordanței dintre percepții și realitatea obiectivă, confimată de practică. **E.** *de cunoaștere* se datorează adesea limitelor istorice ale cunoașterii, observației superficiale, experimentului organizat defectuos, nerespectării legilor logice, ce face să nu se reflecte adecvat, veridic realitatea obiectivă. **E.** *probabilă* reprezintă diferența probabilă între datele obținute printr-un calcul și cele obținute pe bază de experiența, diferența între valoarea reală a unei mărimi și valoarea calculată a acestei mărimi. **E.** *logice* (sau **e.** de demonstrație) sînt cele care atrag după sine falsitatea concluziei. Ele se numesc *sofisme* atunci cînd încălcarea regulilor demonstrației se face cu intenția expresă de a induce în **e.** și *paralogisme*, atunci cînd abaterile logice se săvîrșesc neintenționat. ♦ La sensul impersonal **e.** este o aserțiune falsă. (U.Ș.)

EROTISM (engl. erotism, eroticism, fr. érotisme, germ. Erotik, Erotizismus). ♦ Domeniul experienței sexuale conștiente și inconștiente. ♦ În psihanaliză, termenul generic desemnează dominația instinctului sexual ca sursă primară și dominantă a plăcerii (libidou). ♦ Erotomania constă într-o preocupare patologică de domeniul erotic (gînduri, fantezii, comportamente, iluzii de a fi iubit (ă) de o persoană cu prestigiu social). Există etape minore de erotomanie provocate de frustrațiii și deprivări sexuale, de insuccese sociale temporale etc. (de Clérembault). Problemele **e.** au trecut pe prim plan prin studiile lui S. Freud (*Lenseits des Instprinzipes*, 1920). Freud și psihologia abisală au pus în evidență **e.** parental și dezvoltarea complexului Oedip ca expresii camuflate ale **e.** Acestea au caracteristici normale. (E.V.)

E.S.P. (extra-sensory perception) (percepția extrasenzorială) (engl., fr., germ., invariabil) ♦ Termenul adoptat la ora actuală pentru „percepția" ce nu pare a parcurge căile cunoscute ale simțurilor (fenomen de clarviziune, presimțire etc.) ♦ Spre deosebire de halucinații, diferite ca „percepții fără obiect" (v. HALUCINAțII PSIHOSENZORIALE) și în care dispare controlul autocritic, fenomenele din categoria **e.** se desfășoară pe fondul unei conștiințe clare, subiectul fiind deci perfect lucid și sănătos din punct de vedere psihic. ♦ **E.** diferă și de pseudohalucinația conștientă (în care cel în cauză, punînd în valoare tot potențialul său de evocare, își obiectivează imaginativ, își exteriorizează o reprezentare intuitivă, prin faptul că imaginea apare brusc fără nici o sforțare și adesea în momente de tensiune psihică puțin obișnuită, dînd sentimentul de cunoaștere sigură a unui eveniment; o impresie de a ști, chiar superioară aceleia dată de simțuri) **e.** apare ca o clarviziune denumită și paragnozie (para = alături, gnosis = cunoaștere); aceasta este o percepție de la distanță, în spațiu și timp, a unor imagini, asupra unui eveniment. ♦ O altă formă de **e.** este telepatia (tele = de la distanță, patohos = simțire) care este o percepție de la distanță a unui gînd, idee, sau transmitere la distanță a acestora. Telekinezia (psihokinezia) ca formă de **e.** constă în mișcarea de la distanță a unui obiect. Mult timp ignorate, fenomenele de percepție extrasenzoriale deși extrem de rare, constituie azi obiectul unei noi științe – parapsihologia. În majoritatea țărilor dezvoltate există laboratoare de cercetare a acestor fenomene (cel mai celebru laborator este cel al Universității Duke – S.U.A.), dar există și în Rusia, Cehoslovacia, Germania etc. (E.V.)

ESTETIC (engl. esthetic, estetically, fr. esthétique, beau, germ. ästhetisch) ♦ Termenul denumește ceea ce este în relație cu frumosul (emoție **e.** percepție **e.**, creație **e.**). Adjectivul este legat de domeniul esteticii care este știința ce se ocupă cu natura și condițiile frumuseții din realitate și din arta ce acționează diferit asupra sensibilității personalității umane. ♦ Domeniul a avut inițial o consistență exclusivă filosofică. Prin studiile de **e.** experimentală (al căror inițiator este considerat Fechner), s-a constituit un domeniu psihologic al esteticii. În această privință interesează studiile lui Irvin L. Child (1967) care a delimitat un domeniu al „înțelegerii artei". Recent se dezvoltă domeniul creației și creativității artistice. Există tipologii complexe pentru fiecare din domeniile amintite. Chiar Irvin L. Child a efectuat o clasificare a înțelegerii artei și operei de artă. Din acest punct de vedere el a diferențiat înțelegerea referențială de înțelegerea expectațională. Tipul referențial, la rîndul său, include un subtip convențional, altul iconic sau al reprezentărilor configuraționale și tipul referințelor exemplificatoare (pictura abstractă decupează în acest sens doar culoarea sau forma etc.) Tipul expectațional include subtipurile: a) expectațional sintactic (sensibil la ritm, rime etc.); b) subtipul expectațional cauzal orientat spre motivele conștiente sau neconștientizate incluse în opera de artă ce este receptată și c) subtipul expectațional pragmatic, orientat spre aspectele de construcție tehnică ale artei. ♦ S-au efectuat numeroase studii de tipologie în experiența artistică (Meyer 1956, Cooke 1959, Havner 1937, Brown, Suter și Hildem 1957, Gundlach 1932, Lomax 1962 etc.) ♦ Pentru investigarea experienței **e.** s-au folosit numeroase tehnici de evaluare, printre care aceea a testelor de adjective, utilizate inițial de Poffenberger și Barrows (în 1924) care au căpătat o largă răspîndire. Există o extindere a acestor tipuri de studii înspre domeniile tuturor artelor. ♦ În studiile psihologice ale reacțiilor la operele de artă, se investighează reacțiile imediate și cele de efect tardiv. Studiile lui Farnsworth și Beaumont (1929) au pus în evidență faptul că, cei nefamiliarizați cu picturile sînt atrași mai consistent de acestea cînd sînt însoțiți de comentatori cu experiență. ♦ Există un mare grad de sugestibilitate în judecata artistică. Critica de artă influențează mult aprecierea începătorilor studenți (R. Francis) în evaluarea **e.** André Lhote, a pledat pentru un învățămînt de rezonanță **e.** cu accente pe memoria vizuală și exercitarea facultății de alegere și raționare. Lhote a promovat principiul abstractizării, legat însă de contactul cu materia **e.** ♦ În 1934 a avut loc la Veneția o reuniune în care s-au formulat cerințe de înființare de școli de tip nou, experimental. Reformele din 1863 au adus după ele introducerea pregătirii **e.** și artistice în învățămîntul public și dezvoltarea de școli de arte frumoase. Această reformă este legată de numele lui Viollet Le Duc. Educația **e.** a devenit în zilele noastre latură a educației generale. Democratizarea învățămîntu-lui, accesibilitatea crescută a tuturor categoriilor de artă, educația **e.** au luat o mare amploare. Se realizează nu numai prin programele școlare dar și prin cercuri artistice, cenacluri (mari competiții, concursuri, reviste etc.) În genere mai accesibile apar cinematograful, dramaturgia, desenul și pictura, muzica, mai ales corală, dar și instrumentală, dansul, arhitectura etc. (U.Ș.)

EȘANTION (engl. sample, pattern, fr. échantillon, germ. Muster, Probe) ♦ Ansamblu de subiecți selectați după anumite criterii dintr-o mulțime inițială numită populație de bază în scopul efectuării unei cercetări. ◆ Se admite convenția că datele și concluziile stabilite la nivelul **e.** sînt relevante (cu o probabilitate sufiecient de mare) și pentru caracterizarea populației. Pentru aceasta însă, **e.** trebuie să satisfacă unele condiții: să cuprindă un număr suficient de mare de subiecți (N_{minim}=30) să fie reprezentativ, adică, în cadrul lui, fiecare subiect să aibă însușirile (variabile) grupului implicat în cercetare ca și în cadrul populației de bază. Astfel de variabile sînt vîrsta, sexul, nivelul cultural școlar, profesiunea etc. Omogenitatea de vîrstă ca și cea de sex, nivel școlar etc. se consideră conform unei convenții acceptate pe plan internațional, convenție ce consideră vîrsta medie corespunzînd medianei de vîrstă cuprinsă între doi ani consecutivi. De exemplu copiii de 8 ani sînt considerați toți aceia care în ziua în care au fost supuși la probe au vîrsta cuprinsă între 7 ani și 6 luni și 1 zi și 8 ani și 6 luni. Copiii.sub 6 ani se împart în grupe de jumătate de an după aceleași criterii. ◆ Ansamblul procedeelor și regulilor de alcătuire a **e.** în scopul efectuării unei cercetări se numește *eșantionaj*. Există cîteva procedee de eșantionaj: procedeul stratificării (populației de bază). Populația se divide în mai multe grupe sau submulțimi, după criteriile curente de sex, vîrstă, profesie etc. (din fiecare luîndu-se proporțional un anumit număr de subiecți); un alt procedeu este cel al loteriei (extragerea subiecților după regula hazardului). În fine, se mai folosește procedeul pasului statistic (fiecare al 10-lea, al 20-lea etc. dintr-o populație largă). (U.Ș.)

EȘEC (engl. failure, fr. échec, insuccès, germ. Misserfolg) (sinonim insucces). ◆ Este o noțiune prin excelență subiectivă. Există **e.** atunci cînd nu se atinge scopul fixat, cînd speranțele celui în cauză sînt decepționate. În genere **e.** deprimă dacă se repetă frecvent (insucces școlar, profesional etc.) devenind susceptibil de a antrena tulburări nervoase, uneori grave. Numeroși indivizi timizi, resemnați, nerealizați se supun evenimentelor vieții ca unei fatalități, alții par a simți oarecari satisfacții cînd eșuează. În substrat s-ar putea spune că fac în mod expres aceasta pentru a se autopedepsi (pentru a se pedepsi pentru o vină inconștientă). În „Război și Pace", Tolstoi a încercat să demonstreze că Napoleon a eșuat la Moscova în urma unui mecanism de acest gen. **E.** școlar are numeroase cauze care uneori sînt remediabile. La colocviul din noiembrie 1975 de la Paris, s-au analizat efectele grave ale **e.** școlar și ale celui sociocultural. Există polemici în această problemă, ce au tendințe de a pune pe prim plan handicapurile socio-culturale, școala (mai mult decît familia). S-au acordat patru accepțiuni explicative **e.** și anume; biologic, economic, de influențe negative ale școlii și proceselor educative pe care le exercită și de labilitate a normelor culturale. Totuți **e.** aduce un plus de învățare după E.L. Thorndike care a formulat legea efectului și după Hull care a prezentat legea reducerii trebuinței. Experimental s-au constatat cîteva fenomene: **e.** favorizează conduite agresive, primitive și puțin structurate. Totodată **e.** poate să ducă la tensiuni, nevroze și la focare de conduite traumatizante. Situațiile de **e.** pot fi expulzate din cîmpul conștiinței (refulate). Din acest punct de vedere există persoane care își amintesc mai ales succesele și aspiră spre ele (comportîndu-se ca persoane de succes) și persoane ce-și amintesc mai ales **e.** (și se comportă ca persoane ce au doar **e.**) Primii reiau situațiile de **e.** încercînd să le convertească în „obstacole". În aceste aspecte legate de succes și **e.** se reflectă conștiința de sine. Nuttin a creeat un experiment cu 20 de imagini ce trebuiau percepute și apoi a relatat ceea ce reprezentau. După fiecare relatare se evalua succesul și **e.** Apoi s-a solicitat evaluarea de satisfacție sau insatisfacție cu privire la rezultate. Din cei ce au considerat că au avut mai mult **e.** 8% nu au fost satisfăcuți de rezultate, 67% au fost înclinați în a considera că au avut **e.** O acumulare de **e.** într-o sarcină nouă poate modifica atitudinea relativ stabilizată optimistă. Experimentele lui G. Lietaer au pus în evidență diferențe între fete și băieți pe planurile mai sus evocate. **E.** psihologic este rezultatul unei angajări a personalității. Există o tipologie a atitudinilor față de **e. E.** școlar are numeroase cauze care uneori sînt remediabile. Astfel este situația în care copilul are o ușoară surditate sau o scădere a capacităților vizuale. Mai complexe sînt situațiile de **e.** școlar datorate neinteresului pentru activitatea școlară, neintegrării intelectuale, afective sau voliționale. Aceste cazuri sînt recuperabile. **E.** școlar poate avea la bază deficiențe ale atenției, debilitate mintală, instabilitate sau nematuritate afectivă etc. E. profesional, la rîndul său are psihologic un ecou extrem de complex, uneori ducînd la instaurarea de nevroze sau boli psihosomatice. Cauzele e. pot fi interne și externe. În anumite cazuri **e.** (nu prea mari) pot să fie stimulatorii. (U.Ș.)

ETALONARE (engl. standardisation, fr. étalonation, germ. Eichung) ♦ Ansamblul operațiilor și procedeelor prin intermediul cărora se realizează clasificarea subiecților în funcție de performanțele obținute la diferitele probe administrate. Are la bază următoarea succesiune de secvențe: a) transformarea scorurilor brute în unități de măsură standard — note normate (note T): $(T=50+\frac{10}{\sigma}(x-\bar{x}))$, unde 50 reprezintă media distribuției teoretice în scala T, 10 – abaterea standard a distribuției teoretice în scala T, abaterea standard a distribuției experimentale date, X-$\bar{X}$ – deviația simplă în distribuția experimentală; note H: $H=50+\frac{14}{\sigma}(x-\bar{x})$, unde termenii desemnează aceleași conținuturi ca și cei din formula precedentă; note Z într-o distribuție normală redusă; aceasta este o distribuție cu media aritmetică zero ($\bar{x}=0$) și cu abaterea standard 1 ($\sigma=1$); b) stabilirea pentru fiecare grup de note normate (unități de măsură standard) a categoriei calitative corespunzătoare cu semnificație diagnostică definitivă (ex.: excepțional, f. bun, bun, mediu, slab, f. slab); c) efectuarea în concordanță cu secvențele de la punctele a și b a clasificării subiecților). **E.** se realizează prin procedeele decilajului/centilajului și normalizării (M.G.)

ETIC (engl. ethical, fr. éthique, moral, germ. ethisch) ♦ Denumire dată moralei dată moralei sau aspectelor ce privesc morala. Se poate distinge ca fiind morale acele prescripții ce sînt admise într-o epocă, într-o societate determinată. Moral este și efortul de a se conforma acestei prescripții și de a urma neabătut ansamblul acestor prescripții. Pe plan psihologic interesează condițiile, atitudinile, judecățile de apreciere morală, motivația conduitei în ansamblu și ponderea acordată celor mai sus enumerate, în structura personalității. ♦ Într-un sens mai restrîns, în psihologie domeniul **e.** solicită sensul distincției dintre bine și rău, permis și nepermis. **E.** și morala reglementează relațiile interumane și sînt dependente de tipul de societate, ideologie, concepție despre lume și viață. (E.V.)

ETIOLOGIE (engl. etiology, fr. étiologie, germ. Ätiologie) ♦ Cercetare, studiu sau teorie asupra cauzelor unei clase determinate de efecte speciale. În biologie: studiul genezei organelor, funcțiunilor; în patologie: studiul cauzelor unei boli, ale unei anomalii. ♦ În criminologie: studiul cauzelor creșterii delincvenței și crimelor în viața socială sau studiul cuazelor într-o situație infracțională dată: ♦ (S. și E. Glueck) în istorie: analiza și discuția cauzelor sau înlănțuirii de cauze care au concurat la apariția evenimentelor al căror tablou îl oferă istoria. ♦ În psihologie **e.** se referă la cauzele de suport general și particular ce alimentează comportamentele, la condițiile ce le impusionează (Schlechmuylder). Ca factor explicativ **e.** se referă pe de o parte la factori de patologizare prin **e.** deficitară sau lipsă de **e.** dar și la modalități de **e.** ce stimulează dezvoltarea de aptitudini, talent, abilități etc. (U.Ș.)

ETNOCENTRISM (engl. ethnocentrism, fr. éthnocentrism, germ. Ethnocentrismus) ♦ Tendință și atitudine subiectivă, constînd în raportarea tuturor fenomenelor sociale la cele care sînt bine cunoscute (cele mai familiare) și funcționează în propriul grup etnic. În mod inconștient judecarea celorlalți se face raportîndu-i la tipul specific societății, la caracteristicile relațiilor interumane, cutume, moravuri etc. din care face parte cel ce apreciază. Persoanele care depășesc anumite limite normale (obiective și subiective) de comportare și mentalitate par în ochii celor care-i judecă drept nenormali sau nonconformiști. Atunci cînd aparțin altei societăți sau rase, prezența lor provoacă uimire, uneori atît de mare încît sînt socotiți „extraumani” (de exemplu, cînd primii albi au ajuns în Africa „neagră” au fost considerați astfel), sau provoacă toleranță și acceptare îngăduitoare. (S.T.)

ETOLOGIE (engl. ethology, fr. éthologie, germ. Ethologie) ♦ Termenul a fost creat de John Stuart Mill pentru a denumi știința legilor care determină formarea caracterelor. ♦ Accepțiunea se referă și la studiul reacțiilor de comportament stereotipizate social, în mediul lor specific. ♦ În sfîrșit, **e.** denumește știința sociologică ce studiază moravurile și morala ca fapt de comportament în contextul condițiilor socio-afective. Printre etologii mai cunoscuți se poate enumera J. Eibl-Eibesfeldt (n. 1928) care a lucrat cu Konrad Lorenz – apoi a fondat propriul său laborator (1970). Lucrarea sa *Dragoste și ură* a fost tradusă în nouă limbi și a cunoscut un foarte mare succes. În 1973 a publicat lucrarea de referință *Etologia și biologia comportamentului*. În zilele noastre **e.** are în atenție și conservarea umanității cu întreaga sa cultură și morală și se subordonează ideologiei. (S.T.)

EUFORIE (engl. euphoria, elation, fr. euphorie, béatitude, germ. Euphorie). ♦ Exagerare a simțirii emoționale a buneistări – o stare de fericire. Persoana aflată în stare **e.** se simte încrezătoare, optimistă, exaltată, chiar dacă evenimentele din jur și situația nu sînt deosebit de încărcate de caracteristici care ar putea provoca această stare. Stările **e.** neacordate la realitate sînt prezente în anumite boli ca parezele generale (la tipul expansiv), în cazuri de tumori, în demență senilă, psihoze multiple și folosirea de droguri (halucinogene, amfetamine, sedative, mescalină, LSD etc.) Starea **e.** reprezintă o rupere a persoanei de fluxul curent evenimențial. ♦ Persoanele expansive au mai frecvente stări **e.** minore. Acestea pot surveni și în cazul unor succese sau al unor bucurii, al ieșirii dintr-un impas, al reușitei la o probă dificilă etc. (U.Ș.)

EU v. EGO

EURISTICA (engl. euristics, fr. euristique, germ. Euristik). Arta investigării, căutării și descoperirii prin intermediul gîndirii, a căilor de soluționare și a inventivității umane. Creativitatea fiind o condiție esențială a inovației științifice, **e.** s-a constituit ca o ramură specială a metodologiei științei. Ca ars inventiandi, **e.** (heuriskein = a afla) a fost întemeiată prin lucrările lui Pascal, L. Descartes, F.W. Leibniz, Bolzano etc. ♦ În epoca contemporană **e.** s-a dovedit insuficientă pentru rezolvarea problemelor științifice contemporane, apelîndu-se la noi metodologii ca cele ale ciberneticii, teoriei sistemelor, teoriei informației. Ca procedee **e.** ale gîndirii se pot menționa analogia, modelarea. Fără a se nega însă, rolul **e.** s-au făcut investigații pentru mărirea capacității creativității, gîndirii și s-au inovat metodologiile **e.** adăugîndu-se altele noi ca: brainstorming, ancheta iterativă, metoda analitică, sinectica, metoda drumului invers etc. (G.N.)

EUTHANASIE (engl. euthanasia, fr. euthanasie, germ. Euthanasie) ♦ Teorie ce preconizează provocarea morții fără durere bolnavilor incurabili, pentru a-i feri de suferințe prelungite (etimologic „moarte bună"). Este o problemă ce include raționamente morale, filosofice și de criminologie. Paul Condrard (1963, 1976), J. Barviere și E. Lalou (1962) P. Spiken (1973), Odette Thibault (1976), P. Lowis (1975), J. Taubat (1976) etc. au dezvoltat argumentația de combatere a acesteia. (T.C.)

EVALUARE (engl. evaluation, assesment, rating, fr. évaluation, germ. Schätzenkeit, Bewertung, Evaluation) ♦ Concept mai larg decît cel de măsurare, apreciere, **e.** cuprinde descrieri cantitative, dar de asemenea descrieri calitative. **E.** include judecăți de valoare privind fenomenele descrise prin măsurători, comparații, raportări (Gronhund Neuman, 1968). **E.** se referă și la semnificațiile ce se degajă privind situații, evenimente, comportamente, atitudini, merite. Este raportabilă la un sistem de apreciere ce cuprinde doi poli (negativi și pozitiv ca extreme) și un continuu gradat între acestea. ♦ **E.** este implicată în structura morală a personalității. G. Kelly s-a referit la aceste ipotetice forme de **e.** în teoria constructelor personale. Deși **e.** se personalizează în ierarhii dependente (personal) de ceea ce este mai pregnant în compoziția valorilor (sociale, politice, ideologice, profesionale etc.) este influențată profund de caracteristicile opiniei de grup social, de evoluția istorică a popoarelor și grupurilor sociale – și într-o bună măsură de vîrstă și de sex care creează noile accente specifice și modificări (mai ales vîrsta), stratificări sau devalorizări ale unor repere din sistemul de **e.** ♦ Se vorbește de **e.** primară și secundară. Lazarus consideră că în **e.** primară se stabilește caracterul amenințător sau nu al stimulării în cauză (cît de mult sînt eu în pericol datorită situației). În **e.** secundară se estimează consecințele acțiunilor aservite, învingerii, amenințării în legătură cu ce voi face spre a învinge amenințarea. În stress sînt trei momente de evaluare. O evaluare primară (apreciere a situației ca nocivă, convenabilă sau irelevantă), secundară (ce se centrează pe strategia prin care să se facă față) și de reevaluare (de modificare a percepției inițiale ca urmare a modificărilor condițiilor interne sau externe la noile informații). (U.Ș.)

EVOCARE v. MEMORIE

EVOLUȚIONISM v. DARWINISM și NEODARWINISM

EXHIBIȚIE (engl. exhibition, producing, fr. exhibition, germ. Exhibition) ♦ Actul de a arăta sau a lăsa să se vadă în public, în mod indecent, părți ale corpului ce obișnuit se află sub veșminte. **E.** este frecventă la anumiți arierați grav sau la encefalopați, la care sînt dereglate mecanismele de control. Se manifestă și la copii, care încă nu și-au format sentimentele de pudoare. Apare în anumite stări psihotice severe (confuzionale sau exito-motorii). Aceste manifestări pot fi însoțite de agresări în public și de masturbări, sau de tentative de mutilație ceea ce evidențiază o stare exacerbată de activitate sexuală. Există o acceptare socială a **e.** femenine ca tendință încurajată prin excese ale modei, dar și prin striptease (dezbrăcarea în ritm de dans) în localuri de noapte. **E.** pe stradă (de către bărbați) este penalizat ca atentat la pudoare. Este relativ depistabil la unii adolescenți, mai ales la debilii mintali sau (din neglijențe) la unele persoane în vîrstă. (E.V.)

EXISTENTIALISM (engl. existentialism, fr. existentialisme, germ. Existenzialismus). ♦ Curent filosofic și concepție psihologică ce se centrează pe realitatea contorsionată și încărcată de contradicții a omului concret refuzînd tendințele filosofiei de a pune accentul pe ființa umană (în genere). Părintele **e.** se consideră a fi danezul Soren Kierkegaard (1813-1855). Sistemul său filozofic se prezintă ca o reacție la sistemul filozofic Hegelian. Împovărat de o viață încărcată de evenimente tensionate și dramatice (cutremure, singurătate, decese etc.) Kierkegaard și-a luat doctoratul cu o lucrare despre conceptul de ironie. L-a preocupat drama permanentă a vieții. Opera sa cea mai încărcată de tematică **e.** a fost *La maladie mortelle* (1849). Axat pe subiectivitate, dramă permanentă, contradicții, iraționalitate și absurdul existenței s-a creat prin **e.** o replică scientismului și intelectualismului. **E.** modern (contemporan) are o latură „creștină" (Jaspers și Gabriel Marcel) și una „atee" (Heidegger și J.P. Sartre). Heidegger, cu atitudini naziste ce i s-au reproșat, a dezvoltat un **e.** specific. Fenomenolog, el a pus în discuție complementaritatea ființei față de existența umană (Dasein). Existența adevărată se manifestă ca o asumare a unei libertăți angoasante (*Sein and Zeit*, 1927); *Von Wesen der Wahrheit* (1943); *Holzwege* (1950); *Drumurile care nu duc nicăieri* etc. sînt lucrările în care Heidegger și-a condensat optica sa **e.** Dasei-ul este cel ce dă sens lumii, vieții într-o lume dură și tensionată. **E.** lui Jean-Paul Sartre (1905-1980) a fost mai amplu exprimat în lucrarea *L'être et le néant*, iar pentru domeniul psihologiei în lucrarea *Critique de la raison dialectique* (1960. Imaginația, emoțiile, chiar raționamentul dar mai ales libertatea spre care se aspiră și implicația conștiinței sociale captive și amortizoare a oricărei efervescențe legate de tendințele spre libertate prin fuziune, represiune și instituționalizare. Astfel, conștiința individuală devine și ea captivă. Sartre a subliniat sărăcirea trăirilor psihice, înstrăinarea sub influențele opresiunii libertății spiritului în implicația la realitate cu refugiu din universul ordinar în cel magic. Numeroase idei ale **e.** au fost încorporate în spiritul de cercetare psihologic modern. Și domeniul pedagogici e denunțat drept critic de **e.** (O. Würtenberg, O. Kroh, K. Hubert, R. Harper, A. Fallico etc.). (U.Ș.)

EXPANSIUNE (engl. expansion, fr. expansion, germ. Mitteilsamkeit) ♦ Expresie vitală ce emană din dinamismul primitiv, prin care organismul se deschide ca sistem integrat spre lume și societate – într-o comunicare și un schimb permanent reînnoit. Mediul de **e.** se compatibilizează de către subiectul uman spre a se face adaptarea la cerințele lui. (R.D.)

EXPECTAȚIE (engl. expectation, fr. expectation, germ. Expectation) ♦ Stare de așteptare și atenție ce se sprijină pe elemente obiective și scontează o anumită reușită. ♦ Nivelul de **e.** se referă la gradul estimației rezultatelor la care se așteaptă subiectul în realizarea unei acțiuni sau a unor performanțe. V.H. Wroom a conturat această teorie sub denumirea de teoria așteptării și a considerat-o centrală în motivație. Între nivelul de **e.** și cel de aspirație există diferențe. **E.** se referă la evaluarea propriilor rezultate, nivelul de aspirații se organizează în jurul dorințelor de a atinge anumite performanțe. ♦ Nivelul de **e.** este solicitat în testele de aspirații și se notează NE, iar nivelul de aspirații NA. ♦ La persoanele frustrate, NE e jos iar NA ridicat. La persoanele nefrustrate, NE e ridicat iar NA moderat. La persoanele supraprotejate, NE este scăzut iar NA moderat. În genere **e.** nu coincide cu performanța deoarece și aceasta poate fi influențată de sistemul dorințelor și temerilor subiectului. ♦ NE este în genere foarte diferit ca și NA mai ales la adolescenți și puberi (NA ridicat). La adulți și spre vîrsta a treia NE crește ca și NA ceea ce creează o tensiune în domeniul **e.** Performanțele devenind tot mai slabe moderează depresiv cele două valori. ♦ Teoria **e.** reprezintă relația între probabilitatea obiectivă și subiectivă în termeni de performanță. ♦ După Peter Dochler și W.N. Mobley **e.** este probabilitatea ca un individ să poată lucra între 0 și 1 cu niveluri probabiliste de performanță diferită – utilitatea sau atractivitatea fiecărui nivel de performanță sau **e.** pentru acel nivel de performanță în care nu se așteaptă exercitarea efortului. Relația între e. și utilitate (care este aspirația către un nivel sau altul de performanță). V.H. Wroom (1964) include în termenul de performanță pe lîngă valență și utilitate ca element principal al **e.** În cadrul teoriei au fost elaborate și modele matematice prin care să se poată cuantifica **e.** (probabilitatea subiectivă), așa cum este de pildă modelul beyesian (1959). După acest model toate incertitudinile pot fi măsurate prin probabilități, iar acestea reprezintă cheia tuturor problemelor comportamentale incerte. V.H. Wroom a subliniat faptul că în structura satisfacerii trebuințelor și a motivației scopurile se organizează ierarhic și se dinamizează conduitele corespunzătoare. Concomitent se organizează ierarhic așteptarea rezultatelor. Satisfacțiile au funcții de întărire în **e.**, în multe cazuri. În schimb succesul și eșecul acționează corectiv asupra NE dar și asupra NA. NE este implicat în conduite – pe cînd NA are o ștachetă ceva mai înaltă (ideală). Pe distanța dintre acestea, este mobilizată o mare energie psihică. (U.Ș.)

EXPERIMENT (engl. experience, fr. expérience, germ. Erfahung) ♦ Metoda fundamentală prin care cunoașterea este probabilă și devine din ipoteză – adevăr verificat ceea ce permite progresul științific. ♦ Esența **e.** constă în faptul că depășește perspectivele de observare și chestionare a fenomenelor, proceselor și activităților intervenind direct în cercetarea lor prin modificarea unor parametri, factori etc. și înregistrarea efectelor acestora. E. „forțează" realitatea de orice nivel (fizic, biologic, social etc.) impunîndu-i funcționarea în condiții noi și înregistrînd efectul produs într-o situație dată a unei variabile (dependentă) de modificare intenționată a unei alte variabile (independentă). În cadrul **e.** se procedează la varierea, eliminarea sau introducerea de factori noi în condițiile de existență ale unei persoane, grup, proces, fenomen, organism etc., care reacționează sub diverse forme: adaptare, respingere, asimilare, progres etc. În felul acesta se trag concluzii asupra *valorii de influențare* a noilor factori. ♦ **E.** îndeplinește funcția de *cunoaștere, modificare și organizare* a realității. ♦ Au efectuat contribuții la dezvoltarea **e.** ca metodă de cunoaștere științifică: Joseph Sauveur (1665-1716) și Ph. de la Hire (1640-1718) care au organizat primele **e.** în domeniul psihologiei, primul în domeniul *sensibilității discriminative auditive*, iar al doilea în cel al *imaginilor consecutive*. Francis Bacon (1561-1626) a promovat metoda experimentală sub unghi metodologic în lucrarea *De dignitate et augmentis scientiarum* (1623, 2 vol.), Jac. Stahel, 1779-1780, John Stuart Mill (1806-1873) au stabilit legile experimentării care ulterior au fost reelaborate de către K. Pearson (1857-1936) în lucrarea *System der Deductiven und Inductiven Logic. Eine Darlegung der Principien Wissenschaftlicher Forschung ins besondere des Naturforschung* (1868). W.J. James și W. Wundt au înființat primele laboratoare de psihologie experimentală, primul în 1872, iar al doilea în 1879, la Leipzig. Acesta din urmă a avut o mare influență asupra dezvoltării psihologiei. Claude Bernard (1813-1878) a considerat că „...trăsătura esențială a experimentului este că savantul, experimentatorul, determină fenomenele pe care le studiază, le provoacă artificial" (*Introduction à l'étude de la médicine éxperimentale* (1903)). Joseph Fröbel a apreciat că **e.** este „...observație sistematică și completă, în care rolul principal îl are influența voluntară și repetabilă a experimentatorului asupra declanșării și manifestării proceselor psihice" (*Lerbuch der Experimentellen psychologie*, 1923). W. McGall a explicat amănunțit varietățile metodei experimentale în lucrarea *How to experiment in Education* (1923). E. Claparède (1873-1940) a diferențiat **e.** în care S. cunoaște scopul și cel în care S. nu-l cunoaște (*Psychologie de l'enfant et Pedagogie Experimentale*, 1926). ♦ În funcție de o serie de criterii e. poate fi: 1. după și pe seama unor modificări naturale sau artificiale ale variabilelor în studiu; poate fi invocat și provocat; 2. poate să fie influențat de mediul în care se realizează pe de o parte experiment de teren sau experiment de laborator; 3. sub influența naturii metodologice a variabilelor modificate poate fi: **e.** procesual, funcțional, acțional, factorial; 4. în funcție de specificul intervenției experimentul poate fi supus izolării unui factor sau al altuia, al unuia sau al mai multora dintre factorii unei situații, eveniment; **e.** prin introducerea de noi factori; **e.** prin modificarea unuia sau mai multor factori existenți; 5. după modul de manipulare a variabilelor se poate vorbi de **e.** pur (direct, adevărat) **e.** necontrolat (indirect), **e.** „expofacto", **e.** prin încercare și **e.** eroare, **e.** sub observație controlată; 6. după momentul măsurii și se efectuează fie numai „după" introducerea variabilei independente, fie „înainte și după" introducerea variabilei independente; 7. după numărul grupelor experimentale **e.** poate cuprinde un singur grup, două grupe, trei grupe, patru grupe etc.; 8. după specificul domeniului: se poate vorbi de **e.** fizic, biologic, psihologic, social. ♦ În ceea ce privește specificul variabilelor se disting: variabile nemodificabile (vîrstă, sex etc.) și variabile modificabile: necontrolabile, controlabile, dependente și independente. ♦ **E.** are în domeniul cercetării spiritului uman un cadru deontologic. ♦ Claude Bernard a semnalat deja încă din sec. XIX că nu întotdeauna **e.** trebuie să fie provocat. El poate fi invocat. El poate fi invocat și utilizat pentru beneficiul științei (cazul în care diferite tumori în diferite părți ale creierului au permis stabilirea funcțiilor creierului prin poziția lor). ♦ Aventurile umane **e.** fericite sau nefericite de origine naturală au permis acumularea unui imens fond de rulaj al progresului. ♦ **E.** în domeniul social și uman au prilejuit verificarea de numeroase ipoteze. **E.** invocat nu înseamnă empirism nici pozitivism ci exigență în verificarea organizată a caracteristicilor realității. Cunoștințele **e.** empirice astfel obținute conțin o condensare de cunoștințe (a avea experiență). (P.M.)

EXPERTIZĂ (engl. evidence, survey, examination, fr. expertise, germ. Expertise Begutachtung). ♦ Examinare complexă de caz (juridică) sau de situație (accident de muncă). De fapt în orice **e.** are loc o analiză concomitentă de caz și de situație. **E.** capacității de muncă este de asemenea o formă de analiză psihologică, importantă în selecția profesională. În București funcționează un Institut important de **e.** a capacității de muncă. (P.P.)

EXPLORARE (Reflex de ~) (engl. Exploration reflex, fr. réflexe d'exploration, germ. Explorationreflex). ♦ Comportament prin care organismele vii cercetează porțiuni din mediul înconjurător în vederea facilitării adaptării. În acest sens animalele vertebrate, dar și păsările și insectele au conduite proprii de **e.** Aceste conduite au fost mai amplu studiate la șobolani, maimuțe, șoareci, cîini). La animale acest comportament nu este o simplă hoinăreală, ci o complexă formă de organizare contactuală cu mediul și ambianța în vederea efectuării îmbunătățirii maximale a condițiilor potențiale de confort (cuiburi, viziuni, zone bogate în pradă și posibilități de apărare și alimentare etc.). La maimuțe adeseori **e.** se transformă într-o acțiune cu obiectele: apucare, spargere de nuci cu bucăți mai dure de lemn pe trunchiuri de copaci, aruncare de fructe din pomi etc. Aceasta arată că **e.** este o conduită ce nuanțează strategii și diversifică stimularea senzorială fără a duce imediat (ci mediat) la o răsplată mai dificil de obținut (Barnett). **E.** constituie baza învățării latente în lumea animală. La om **e.** se realizează mult mai complex cuprinzînd obiective legate nu numai de planul trebuințelor de îmbunătățire a confortului, ci mai ales lărgirea cunoașterii **E.** spațiului cosmic, a microcosmosului, creerea de substanțe noi neexistente în mediul natural, **e.** tuturor zonelor Pămîntului, **e.** marelui necunoscut, cu un cuvînt, **e.** lărgit imens la om tensiunea reflexului de **e.** În zilele noastre **e.** se manifestă prin dorința frecventă a oamenilor de a face călătorii în zone deosebite, la depărtări mari (fapt facilitat de existența de mijloace moderne de transport). Complexul geografic de care vorbea M. Ralea în meditațiile sale obiectivat de tot mai mari cote de persoane face ca în zilele noastre să existe destui oameni care au făcut ocolul Pămîntului sau au fost în 3-4 țări în excursii. **E.** de acest gen este un loisir. Există **e.** științifice, **e.** sondaje privind minereuri sau petrol, cărbuni etc., **e.** pentru a stăpîni cît mai bine variațiile climatice, ori gradul de poluare în diferite zone ale lumii etc. (R.D. și U.Ș.)

EXPRESIE (engl. expression, fr. expression, manifestation, germ. Ausdruk) ♦ Forme de manifestare ce diferențiază un S. de altul (G.W. Allport și Vernon – 1933). Formele mai importante de **e.** sînt motrice (deplasarea, gestualitatea, munca etc.), verbale (scris, oral), plastice (desen, pictură, sculptură etc.). **E.** se referă la gesturi, scris, postură, voce, paternuri verbale, faciale etc. Acestea încorporează numeroase *caracteristici fiziologice* (nervozitate, energie, impulsuri inegale), *psihologice* (sensibilitate, simț estetic, particularizare sau inversul acestora), *nivel de cultură* în forma de exprimare etc. **E.** constituie domeniul comunicării non-verbale (C.N.V.). În acest sens pentru mișcările (Allport și Vernon) în cazul drumeției, scrisului, desenului etc. există standarde specifice de mișcare, gesturi discrete înrudite la grupuri largi profesionale. Studiile privind vocea sînt (Wolff – 1943 și Carp – 1945) caracteristice pentru ritmul interior de idei. Stilul vorbirii, melodicitatea (catifelarea), nuanțarea etc. Mîna (N. Vaschide) concentrează o foarte mare cantitate de sensibilitate senzorială, abilități lucrative specifice (mîna pianiștilor, degetele, sensibilitatea degetelor orbilor în citirea de cărți scrise în Braille etc.) dar și expresii emoționale latente (tremurul mîinii în situații de emoții puternice), expresii de cuvinte orale și de dat mîna ca salut). Fața exprimă și ea, prin mimică și mobilitate a acesteia numeroase caracteristici emoționale, de atenție concentrată, de meditație și visare, de indispoziție etc. Părțile corpului ce de obicei sînt mascate de bănci (în școli), de mese etc. au o foarte mare **e.** de emotivitate incorporată în ele (bătaia ritmică din picior, întinderea sau contragerea, poziția relaxată în exces (lăfăiala) sau decentă, agreabilă, discret controlată). **E.** se educă și se modifică în filiera vîrstelor devenind semnificativă. La copii mici **e.** sînt spontane și foarte instabile. Preșcolarii învață să mînuiască unele **e.**, să simuleze nepăsare, disperare cînd doresc ceva. Școlarii învață să inhibe multe din **e.** spontane și să afișeze unele **e.** convenționale, să simuleze. Aceste caracteristici se complică și se dezvoltă ulterior și sînt condiționate de tipul temperamental, vîrstă, situații și dispoziții. Spre vîrsta a treia **e.** devin ceva mai spontane și necontrolate. ♦ **E.** scenică este implicată ca gestică și mimică în arta teatrală și depinde de aptitudinea de intrare în rol. **E.** scenică este încărcată de mesajul de redare a veridicității situațiilor, tensiunilor, acțiunilor scenice. ♦ **E.** ca tehnică psihoterapeutică (ce stabilește și psihodiagnoza) este în plină dezvoltare. Émile Daros a organizat și condus un vast experiment în această problemă. **E.** scenică terapeutică constă în utilizarea de texte extrase din literatură, selecționate sever și clasate în funcție de valoarea lor exploratoare, diagnostică și terapeutică. Textele sînt mediatoare ale relației psihoterapeutice. Ele se citesc și se lucrează de către subiect și se implică în dialogul cu psihoterapeutul care dă replici alegînd un anumit itinerar (specific în fiecare caz). **E.** scenică utilizează comunicarea, afirmarea personalității, cunoașterea de sine pe care le și are în atenție spre detensionare. Este o terapie de scurtă durată (variantă a psihodramei) utilizată din ce în ce mai mult – dă rezultate bune aplicată individual și în grup. (U.Ș.)

EXTAZ (engl. ecstasy, fr. extase, germ. Ekstase) ♦ Stare euforică „exaltată" de identificare contemplativă. Există **e.** în relațiile sexuale, în trăirile metafizice. **E.** în exces și continuu este o tulburare afectivă simptomatică ce-l face pe pacient să simtă o detașare profundă de realitatea de fiecare zi și identificarea cu puterea cosmică (a Universului). Această formă morbidă se întîlnește ocazional în personalitățile disociative și în reacțiile hipotalamice. Heidegger a dat cuvîntului un alt sens. Acesta a fost adoptat în filosofia contemporană. În această accepție, **e.** denumește modalitatea al cărei orizont temporal este dat de trei sectoare diferite (trecut, prezent, viitor). Actul ca atare cuprinde trei dimensiuni: a) **e.** viitorului, care-i conferă omului direcționarea conștientizată a activității; b) **e.** trecutului, care-l face pe om să se întoarcă mai mult sau mai puțin conștient, spre trecutul său; c) **e.** prezentului îl face pe om să se întîlnească cu ceea ce-l preocupă în mod deosebit. Prin **e.** viitorului sinele actual se întîlnește cu ceea ce va fi, prin **e.** trecutului se află în relații cu ceea ce a fost, iar prin cel al prezentului este în relație cu ceea ce el este în curs de a săvîrși. (U.Ș.)

EXTEROCEPȚIE (engl. exteroception, fr. exteroception, germ. Exterozeption). ♦ Reprezintă acea formă a sensibilității umane prin care se realizează investigarea și adaptarea optimizată la excitanții din mediul exterior. Instrumentarul **e.** este constituit din exteroceptori precum: văzul, auzul, mirosul și tactilul. Receptorii acestor organe de simț captează informații (stimulații) din mediul extrior avînd fiecare specializări, limite de receptare (numite praguri) capacități fine de modificări de intensitate și adaptare, de protecție la intensitățile stimulilor. La acestea se adaugă capacități de prelucrare și transport ale informației de la un receptor la altul (de pildă de la cel auditiv sau tactil la cel vizual, care are cele mai intense tendințe de a prelua aceste informații și a permite prelucrarea lor optimală. Complementară **e.** este interocepția care se referă la receptarea impresiilor interne (a informațiilor ce parvin din zone ale organismului) inclusiv de la oroprioceptori, care se referă la echilibrul static și în mișcare și sensibilitățile adiacente oricăror mișcări (v. și ANALIZATORI). (T.C.)

EY, Henri (1900-1977), psihiatru și medic francez. A studiat la Toulouse și Paris. Între 1931 și 1935 a lucrat la Facultatea de medicină din Paris și ca șef de clinică psihiatrică. Numit șef al spitalului de psihiatrie din Bonneval a activat aici pînă în 1970. A introdus o optică nouă psihiatrică prin considerarea necesității de a elabora un model elastic organo-dinamic (inspirație John Huglings Jackson, 1834-1911). **E.** consideră maladiile mentale ca forme de oprire sau regresie a dezvoltării. Deoarece consideră funcțiile ANS ca ierarhice, alterarea funcțională sau dezintegrarea unui nivel are efecte importante de alterare a nivelurilor subdiacente. **Op. pr.**: *Hallucinations et delires les formes hallucinatoires de l'automatisme mental* (1934); *Essai d'application des principes de Jackson à une conception dynamique de la neuropsychiatrie* (colab. J. Rouart, 1938); *Etudes psychiatriques* (3 vol. 1945); *Manuel de psychiatrie* (col. P. Bernard și C. Briset, 1960); *La conscience* (1963); *L'inconstient* (1966), *Les iéees de Jackson appliquées à un modèle organodynamique en psychiatrie* (1975); *Traité des hallucinations* (1973); *Défense et illustration de la psychiatrie* (1978). (U.Ș.)

EYSENCK, H. J. (n. 1916), psiholog englez de origine germană, (născut la Berlin). A studiat în Franța și Anglia. Din 1955 a fost profesor la Universitatea din Londra și director al departamentului de psihologie din cadrul institutului britanic de psihiatrie. Preocupările sale din domeniul psihologiei au vizat studiul personalității abordate dintr-o viziune tipologică realizată metodologic pe baza analizei factoriale. Chestionarele diagnostice elaborate de către **E.** vizează dimensiunile introvertit-extravertit, nevrotism și mai recent, dimensiunea psihotismului (variantele din 1975). Concepția sa asupra personalității și evaluării acesteia, rezultă mai ales din unele lucrări: *Dimensions of personality* (1947), împreună cu Sybil și B.C. Eysenck; *Personality structure and Measurement* (1969) și *Manual of the Eysenck personality inventory* (London, 1964) etc. **E.** a elaborat și teste de inteligență. **Op. pr.**: *Uses and abuses of psychology* (1953), *The dynamics of anxiety and hysteria* (1957). (U.Ș.)

F

FABULAȚIE (engl. fancy, fr. fabulation, germ. Fabel). ◆ Relatarea imaginară, construită, prezentată ca fiind reală, fără intenții de a spune neadevăruri. Este de două feluri: normală și patologică. Cea normală este curentă, foarte frecventă la copiii preșcolari (J. Piaget, *La construction du reél chez l'enfant*, 1937 – Construcția realului la copil). La adolescenții influențați de lecturi sau filme ce le-au frapat imaginația este de asemnea pregnantă. E mai evidentă la persoanele ce fac parte din tipul artistic (Pavlov). **F.** creatoare este prezentată în toate formele de creație artistică mai ales în creația literară. Ea a impregnat întreaga mitologie umană și este prezentă în literatura de anticipație. Persoanele cu **f.** mare nu ignoră realitatea. J. Delay consideră **f.** ca operînd cu elemente din trecutul trăit fără a-l vehicula în mod ordonat. O astfel de **f.** este compensatorie și se manifestă fie sub forma completării lacunelor memoriei prin construcții imaginare, fie ca impresia inserției dorințelor în momoria în care se operează. Există însă și forme de construcții de **f.** ce se realizează din plăcerea de a reconstitui realitatea în termeni mai interesanți, mai activi și opuși logicii restrictive rectilinii (mitomania creațiilor). La baza acestei forme de **f.** se află un mecanism inconștient. **F.** ca joc creativ este o formă de **f.** de care subiectul este conștient și colocutorii săi sînt avertizați. În acest caz obiectele, acțiunile, relațiile dintre ele se încarcă de elemente imaginare care intră în construcția unei narațiuni pe un plan simbolic plin de amestec de ireal și real. Prin testul Korschach se depistează acest tip de **f.** Spre deosebire de **f.** din amnezie, care se întîlnește numai în tulburări paroxistice sau cel puțin tranzitorii, **f.** apare în stările patologice ca: demențele senile, confuziile mintale, sindromul Korsakov în care apare tipul de corifabulație Pick ce manifestă tulburări importante ale timpului trăit și al evenimentelor parcurse. Există și o **f.** mai complexă de reconstituire și constituire a trecutului, prezentului și viitorului. Aceasta se constituie ca un film interior ce se derulează parcă în fața unui spectator imaginar (sinele), în perioade de trăiri interioare, cu intensificări înainte și după evenimente mai deosebite ce sînt tensionate pentru dorințele, idealurile și situațiile de competiție ale conștiinței. Oricum ideea unui personaj imaginar al dialogurilor interioare este foarte veche. E. Freiberg a semnalat faptul că personajul imaginar apare din copilărie, ca protector adeseori, este invizibil și foarte activ în joc (interlocutor), mai ales în jocurile de-a alternanța în care un același copil, singur fiind, joacă rolurile a două personaje putînd fi ursulețul sau păpușa. Bethelheiheim a confirmat această idee. Pentru S. Freud personajul imaginar este o construcție a dorinței de a găsi soluția pentru conflicte, dar și mijloc de înfrumusețare a vieții și de dezamorsare a sinelui de anxietăți și de neliniști. Personajul imaginar se constituie cam la 2-3 ani. Spre 9-10 ani apare prietenia imaginară. Personajul imaginar se poate multiplica în filmele imaginare interioare în perioadele pubertății și după pubertate. (U.Ș.)

FACILITATE (engl. facility, fr. facilité, germ. Ereichtkeit) ♦ Se referă la însușirea de a se realiza ușor adaptarea și readaptarea dacă se schimbă condițiile activității sau cele situaționale (de mediu). Termenul este folosit mult în psihologia muncii cu privire la dobîndirea de abilități performante. Există în mare două feluri de **f.** Una individuală și alta de grup privind performanțele activităților curente aflate în sarcină. A. Trevis dar și Kenneth Spence și alții au efectuat o serie de cercetări prin care au fost puși să efectueze activități performante grupuri coezive și grupuri mai puțin coezive. Performanțele au fost mai bune la grupurile coezive. Mai puțin previzibile au fost rezultatele mai slabe obținute în cazuri de activități individuale în ambele tipuri de grupuri (ciezive și mai puțin coezive). F. Allport a efectuat și el astfel de cercetări. El a creat denumirea de *facilitate socială* pentru activitățile mai performante cînd acestea se solicită în grupuri. Totuși în situațiile de performanță asistate, cele individuale sînt mai fluctuante (pot să crească sau să scadă simțitor, față de cele obținute de aceleași persoane în grup) pe cînd cele ce se efectuează cu grupul în întregime (asistat) au fluctuații mai mici. Faptul este mai evident la concertele sau premierele debutanților sau în cazul competițiilor sportive. În astfel de czuri rezultatele se modifică individual datorită tracului sau datorită unei slabe autocunoașteri și siguranțe a propriilor capacități. (P.M.)

FACTOR, FACTORIAL (engl. factor, fr. facteur, germ. Faktor) ♦ Influența de ordin intern sau extern care acționează și contribuie la dezvoltarea vieții psihice sau la tulburarea ei; deși sensul se menține în parte, specialiștii în analiză factorială îl folosesc pentru acel element comun (produs) al unei întregi categorii de operații mentale, ce se exprimă aproximativ prin aceleași modalități relevate prin analiza factorială. ♦ Astfel, C.F. Spearman (1863-1945) a evidențiat în structura inteligenței un **f.** general (G) și alți **f.** specifici (S). Un alt model factorial consideră că în structura inteligenței sînt identificabili **f.** de grup și specifici (modelul monarhic). Un al treilea model factorial renunță la factorul general (modelul multifactorial sau oligarhic). Pentru acest model se utilizează procedee de relații ce evidențiază saturațiile reale de criteriu. Punctul de vedere al analizei factoriale a fost extins apoi și în studiul personalității vorbindu-se de **f.** sau variabile de personalitate. Ahmavaara (1975) a verificat 31 **f.** preluați din diferite cercetări factoriale și i-a împărțit operînd cu tehnica analizei transformaționale în **f.** de primă certitudine ca fermi și principali, manifești deosebiți de ceilalți, ca mai puțin fermi și aparenți. L.L. Thurstone (1887-1955) a elaborat un model **f.** oligarhic în care a diferențiat ca **f.** primari: **f.** perceptual (P), spațial (S), numeric (N), verbal (V) și de fluență verbală (W). Din corelarea acestora se poate degaja o structură funcțională ce are caracter general (de gradul doi). Cea mai complexă grupare de **f.** a efectuat I.P. Guilford care a reunit în modelul intelectual 120 **f.** grupați în 6 **f.** de grup. Modelul este probabilist. A fost efectuat prin extragerea de diferiți **f.** ai intelectului din lucrările în care figurează și gruparea lor în funcție de o serie de criterii de verticalitate și de suprafață. ♦ Nu există încă un sistem structurat privind personalitatea de aceeași complexitate și cuprindere ca cel al modelului intelectual elaborat de Guilford. (U.Ș.)

FACULTATE PSIHICĂ (engl. faculty, aptitude, fr. faculté, germ Vermögen, Fähigkeit). ♦ În psihologia secolului al XIX-lea s-a crezut că există în sufletul omului puteri independente una de alta: inteligența, voința și sensibilitatea și s-au considerat ca suficient explicate faptele psihice, prin atribuirea apartenenței lor la una din cele trei facultăți. În psihologia secolului XX, termenul este mai puțin folosit, și exprimă potențialitățile latente și exprimate ale psihicului precum și capacitatea ca prin antrenarea activității nervoase superioare să se realizeze diferite structuri și reacții psihice adecvate și specifice. (U.Ș.)

FAMILIE (engl. family, fr. famille, germ. Familie) ♦ Constituie nucleul social primar reunit prin căsătorie, legătură de sînge și adopțiune. În societatea sclavagistă, **f.** se considera compusă din ansamblul celor ce trăiau sub aceeași responsabilitate (membrii **f.** propriu-zise și sclavii, servitorii etc.) Termenul a fost folosit pentru ansamblul de persoane (femei, copii, servitori) ce trăiau sub autoritatea unui pater familiae. În zilele noastre **f.** este considerată o unitate sociobiologică și psihologică și se caracterizează prin raporturi de rudenie între persoanele ce o alcătuiesc. F. oferă identitate socială ca și tutelă, dispune de un anumit buget comun și un sistem de conviețuire, relații de dependență afectivă, spontană, intimitate dar și distanțe psihologice nuanțate, distribuție a coparticipării și responsabilității educative și de întrajutorare. ♦ Există mai multe tipuri de **f.** monogamă și poligamă (mai ales în lumea islamică). Noi ne vom referi la **f.** monogamă ce are tendința de a se generaliza, proces determinat nu numai de influența civilizației euro-americane ci și de faptul că viața economică presează prin costuri la generalizarea acestui tip de **f.** ♦ În zilele noastre căsătoriile timpurii duc la creșterea numărului de **f.** (V. Trebici, 1975) dar și la o reducere a dimensiunilor numerice medii ale fiecărei **f.** În acest sens **f.** biologică se compune din părinți și copii necăsătoriți, deci din două generații. Acestea constituie nucleul **f.** F. extinsă se referă la: soțul, soția, copiii necăsătoriți, cei căsătoriți, bunicii și nepoții fiind astfel compusă din patru generații. ♦ F. fără copii constituie un menaj sau un cuplu. ♦ F. cuprinde și persoane ce au între ele raporturi de alianțe, adopțiune, copiii unui alt tată sau ai altei mame, în cazuri de deces, divorț urmat de recăsătorii, adopții etc. La aceștia se adaugă formele de încuscrire, nășit etc., ce creează familiei o extincție și mai largă. ♦ Genealogia **f.** cuprinde însă numai descendenții direcți ai **f.** pe cît mai multe generații, fapt instituționalizat social în țările care au tradiții nobiliare. Sondînd liniile genealogice de **f.** s-au făcut investigații (Galton a făcut primele investigații de transgresare genealogică a geniului, iar H. H. Goddard a refăcut genealogia familiei Kallikak pentru a se stabili transmiterea genetică a debilității mentale) ♦ Conexiunile implicate în genealogie constituie baza pentru statutul unor persoane și anumite drepturi și datorii prevăzute în legislația fiecărui stat. ♦ După Elise Boulding (1972), familia ca celulă socială (grup) menține și transgresează forme de stabilitate socială (tradiții, obiceiuri comune), pe de altă parte cuprinde o potențialitate de schimbare datorită tineretului său ca factor de recepționare foarte activă a schimbărilor din viața socială – dar are relații și cu persoane ce au traversat evenimente deosebite, perioade de mari transformări (războaie, crize economice, catastrofe naturale) și consecințele acestora. Experiența și învățarea socială acumulată cu privire la ce este „posibil” în viața socială este astfel foarte mare în **f.** mari. În același timp **f.** trece prin cicluri de viață, nu rămîne niciodată în aceeași condiție. Există un statut, rol și prestigiu al **f.** ca și un standard de viață economic, moral, de tensiune. Totodată în **f.** se petrec evenimente, separări, decese, boli, tensiuni excesive, decădere morală sau progres de statut social al membrilor săi. La acestea se adaugă cantitatea de cultură și aspirații spre cultură ale familiei, crize de tensiuni – crize de identitate – ce sînt provocate de presiunile sociale ce acționează asupra familiei. Shakespeare în Romeo și Julieta a pus în evidență astfel de tensiuni. ♦ Aspirațiile privind profesiile creează familiei, o fuzionare cu societatea pe acest plan. În cazul în care copiii urmează profesiile părinților, aceștia din urmă devin un ecran de referință important. John Vincent semnalează faptul că s-au efectuat numeroase lucrări și cercetări asupra **f.**, însă pe o bază metodologică și conceptuală superficială. După 1975, are loc, o diversificare a acestor studii și o lărgire a lor spre direcția patologiei, criminologiei și a terapiei de **f.** ◆ Integrarea în creștere, în viața socială a femeii creează **f.** o nouă condiționare. Viața socială a preluat o parte din sarcinile educative și economice ale **f.** ◆ Din punct de vedere psihologic, **f.** consumă aspirații și idealuri comune, unele similitudini de păreri, la nivel cultural și forța de a le conserva și extinde, statut social ce se întreține prin relații, roluri și statute profesionale și culturale. În scrierile de pediatrie socială și în cele de psihologie socială se vorbește mult de o criză a **f.** care suferă influențe foarte puternice de decentrare a membrilor ei prin obligații sociale de muncă și absorbție în foarte marea varietate de atracții din viața socială. Dezvoltarea personalității este situată în perspectiva socială și spațio-temporală a familiei. Totuși în copilărie (și deci în **f.**) se condensează rădăcinile lumii adulte. **F.** contribuie astfel la viitorul social. ◆ Gerald Calot (1980) a făcut o analiză a nivelului de trai al **f.** moderne, lucrînd cu un instrumentar statistic simplu. El a imaginat ipoteze de **f.** cu 1,2,3 copii și **f.** fără copii. A efectuat calcule legate de ipoteza unor **f.** cu salarii identice, dar a privit situația nivelului de trai al acestora în întreaga viață activă (de la 25 la 65 ani ai părinților). În cazul apariției copiilor în **f.**, mama trebuie să facă o întrerupere a activității profesionale de doi ani pentru fiecare copil, ceea ce înseamnă într-o **f.** de trei copii o întrerupere de șase ani și o diminuare cu 82% a salariului pe care l-ar fi primit dacă nu ar fi avut aceste întreruperi. Legislația familială recompensează în Franța doar 18% din această pierdere. În unele țări recompensarea se ridică la 60-70%. Degradarea nivelului de trai al unei **f.** cu trei copii în comparație cu un cuplu fără copii este 11,4% în caz că mama nu întrerupe activitatea profesională și de 20,3% dacă o întrerupe. În societatea modernă timpul de studiu al copiilor s-a prelungit, legătura dintre generații s-a mediat mai mult prin instituții: educația copilului costă foarte mult. ◆ După Gerald Calot Parsons ca și P. Osterith, **f.** este de foarte mare importanță în structurarea și formarea personalității copilului. Părinții influențează copiii prin concepția lor despre lume și viață dar și prin comportamentele lor în care acționează temperamente, atitudini, dorințe, intoleranțe etc. ◆ Influența **f.** privind alegerea profesiunii este în scădere în **f.** modernă. Mama influențează mai mult formarea laturii afective (ea exprimă principiul afectivității), tatăl acționează asupra identității și autorității, iar frații și surorile deși constituie un cadru de rivalitate (după psihologii freudiști) creează și un cadru existențial de securizare. Porot susține că pîrghia afectivă constituie liantul cel mai prețios al personalității în **f.** contribuind și la constituirea de funcții reglatoare, socializatoare în dezvoltare. Alți autori acordă acest rol parentalității. Din punct de vedere afectiv, caracteristicile mediului **f.** sînt dispersate între: securitatea psihologică (D. MacKinnon, C. Rogers, F.D. Hading) și echilibrul psihic, pe de o parte și caracteristicile contrarii acestora, pe de altă parte. Se pot decela: afecțiuni ponderate din partea părinților, atitudini de securizare echilibrată atitudine lejeră și independență relativă a fiecărui părinte față de celălalt, față de căsătorie și față de copii (P.S. Weisberg și K.J. Springer vorbesc de numeroase variante ale acestora) asociate sau nu cu control, asistență, exigență. În unele **f.** e evidentă stimularea libertății de expresie a copilului, în altele stimularea aptitudinilor pentru cultură (copiii părinților cultivați au capacități creative mai înalte). ◆ Unii autori consideră că **f.** are un rol important în dezvoltarea creativității (P.S. Weisberg, K.I. Springer, L. Hudson, C. Rogers) rol ce este direct și indirect și se exercită prin totalitatea condițiilor materiale și spirituale ce se oferă copilului și mai ales prin securitate psihologică, afecțiune, climat de libertate, independență, constructivism intelectual, apetit pentru cultură etc. Funcții stimulatoare au și **f.** cu mai mulți copii (aceștia devin mai creativi). ♦ Mediul **f.** conține reguli de comportament, obiceiuri, valori ce organizează viața de fiecare zi a **f.** Aceste repere permit copilului să prevadă consecințele evenimentelor și conduitelor, să sesizeze granițele de toleranță, aspirațiile, dorințele generale din **f.**, latenta fuziune dintre membrii ei. ♦ După Jacques Lattreg (1980) există trei feluri de structuri ale **f.** cu consecințe asupra dezvoltării copiilor: *structura slabă* (incoerentă) ce se caracterizează prin reguli și ordine contradictorii; *structura rigidă*, solicitantă de disciplină severă fără explicații și cerințe explicite logice și *structura suplă* propice dezvoltării. Cele trei tipuri de structuri sînt de frecvență inegală în diferite medii sociale (rurale, urbane, de profesii). În fața evenimentelor imprevizibile, reacțiile băieților sînt diferite, în cele trei tipuri de **f.** de cele ale fetelor. ♦ O altă problemă controversată în legătură cu **f.** este aceea a caracteristicilor emoțional-afective ale acesteia. S-au scris numeroase lucrări de influență freudistă privind acceptanța – rejecția neconștientizată a copiilor ca o cauză de influență asupra acestora. Studiile lui John Bowlby privind deprivarea maternal-afectivă au fost de mare audiență. S-au studiat efectele de scurtă durată, dependența lor de vîrstă, sex, temperamentul copilului și al mamei, durata separării. Efectele de lungă durată au fost și ele studiate. ♦ Există o serie de studii ce se referă la diferențele psihoindividuale datorate rangului în **f.** J. Dewey vorbește de o geometrie familială pe care a surprins-o prin interviuri și sondaje sociale. Primul născut poate fi adeseori victima ambiției și lipsei de experiență a părinților (primul născut poate deveni timid, nesigur, neliniștit sau invers, supravalorizat, mîndru și discret tiranic). Mezinul este de multe ori avantajat de experiența educativă a părinților, de aceea este adesea mai destins, suferă însă de faptul că este ignorat de frații mai mari pe care nu-i poate egala. Copiii unici pun alte probleme (Leonardo da Vinci, Ch. Baudelaire, Anderson au fost copii unici). Aceștia sînt adesea mai inteligenți, dar mai puțin sociabili (E. Pech). Sînt admirați, voluntari, dar nu foarte cooperativi. ♦ Kurt Danziger (1974) a studiat relațiile de comunicare din familie, efectele comunicării defectuoase, dar și dezvoltarea comunicării interpersonale a copiilor de diferite vîrste mici. Au fost studiate caracteristici ale patru generații (24 familii) de U. Șchiopu, M. Gîrboveanu și Liliana Mihăilescu (1980) utilizîndu-se un chestionar de genealogie ocupațională și teste (TAT, Szondi, teste de inteligență). O altă formă de studiu prin analiză tranzacțională (Aurelia Stoian Ionescu) a pus în evidență forma de circulație și de blocare a afecțiunii în **f.** ♦ La Sibiu au avut loc cîteva simpozioane privind psihoterapia de **f.** ♦ După 1960 au început să fie studiate mai mult conduitele parentale și influențele acestora. Părinții iubesc sau rejectează copiii, îi controlează sau îi lasă necontrolați. Combinația acestor caracteristici au fost utilizate de Mussen și colab. într-o tipologie parentală (1970). Relațiile dintre părinți și copii acționează asupra conștiinței de sine a copilului. ♦ Copiii ce trăiesc într-o atmosferă excesiv de severă, cu elemente de ostilitate se percep pe sine ca nefericiți și inferiori, au dificultăți în a da sau a primi afecțiunea altora și tind a-și forma o imagine negativă despre sine sau au tendințe de derogare de sine. Există și forme de contagiune afectivă în **f.** Tensiunea, buna dispoziție, aroganța sînt contagioase. Tensiunile și conflictele pot fi determinate de conduite ale membrilor **f.** ce se desfășoară în afara **f.**, dar și de stilul interrelațiilor de dominanță, tensiune, echilibru, încălcarea de reguli ale **f.** etc. În situațiile în care unul din părinți sau amîndoi au tendințe accentuate sau pusee schizofrenice sau alte tulburări psihice, riscul la copii este de la 12-40% față de copiii ce nu au în **f.** astfel de boli

(1-2%). ◆ Totuși Sarnoff Mednik din Danemarca (1960) ca și Anthony E. James (1962) au studiat copiii ce fiind în astfel de familii, inclusiv deprivate material, au rămas cu manifestări absolut normale. Acești copii au avut o mare forță psihică. Anthony E. James a stabilit un profil individual de risc la acești copii. În componența acestuia a fost încorporat un risc genetic (psihoze la antecedenți), risc congenital (boli și traumatisme în perioada de gestație și naștere), risc constituțional (handicapuri), risc de dezvoltare (în diferite perioade), risc medical (boli cronice și acute), risc existențial (viața dificilă materială, privațiuni, separații ale părinților) etc. Este un calcul predictiv relativ sensibil. ◆ În orice caz în zilele noastre există un evident interes pentru psihoterapiile de familie (Midelefond – 1973, Bateson, Sator, Serven, Whitaker, Ackermann – 1966) etc. Se pot cita și studiile Aureliei Ionescu (1982-1983), ale Iolandei și ale lui Nicolae Mitrofan. (U.Ș.)

FANTASMĂ (engl. phantasm, phantasy, fantasy, fr. fantasme sau phantasme, germ. Phantasma) ◆ Sînt imagini sensibile, imagini mintale, construcții ale imaginației creatoare. În psihanaliză se consideră că reprezentările imaginative (fantasmele) pot fi conștiente sau inconștiente, pot avea uneori mai multă influență asupra personalității decît perceperea realului. ◆ F. se întîlnesc la unii subiecți nevrozați, care sînt incapabili de adaptare armonioasă la real și care se refugiază în reverie. Ei își compensează decepțiile prin succese imaginare; se văd bogați și puternici. F. și **f.** sînt mari rezervoare de întreținere ale nevrozelor. F. sînt active la unele persoane în cazul unor tensiuni ce rezultă din situații conflictuale sau de așteptare, dorințe etc. Se dispune de numeroase mecanisme psihice, de valori adaptative inegale, **f.** fiind activitatea mintală pe planul imaginar care realizează satisfaceri în mod simbolic, prin **f.** și **f.** Ea e frecventă la copii și se manifestă la adulții normali datorită tentațiilor, buciuriilor și eșecurilor (v. FABULAȚIE). ◆ Există contagiuni de **f.** Așa de pildă ca de dată mai recentă s-a vorbit mult de obiectele zburătoare neidentificate (OZN). Raportul Cendon neagă existența lor considerîndu-le **f.** Hynek, specialist în O.Z.N. a considerat că în 50-60 cazuri acestea au fost descrise ca fiind de origine extraterestră. În 1972 a publicat lucrarea *Experiența O.Z.N. – o investigație științifică*, tradusă și în românește, apoi lucrarea *La limita realității*, scrisă împreună cu Jacques Valler (*Universuri paralele*). Primul congres O.Z.N. a avut loc în 1977 la Chicago. Cel mai celebru apostol O.Z.N a fost Erik von Däniken. Există peste 80 000 de relatări O.Z.N și cam 800 de povestiri de contacte directe cu extratereștrii (Hynck – *Experiența O.Z.N*). Astronomul Donald H. Menzel exprimă scepticism în cazul enigmei O.Z.N. Specialist în echipamente de navigație aeriană Philip J. Klass – critic – a scris cartea *O.Z.N-urile explicate*. Relatările O.Z.N arată că există influențe spațio-temporale în constituirea **f.** – și contaminări **f.** largi. F. inconștientă se exprimă în vis și morfologia acestuia. (S.T.)

FANTOMĂ (engl. phantom limb., fr. membre fantôme, germ. Phantomgliend) ◆ Iluzia de a simți dureri după o amputație a unui membru al corpului, în locul ce nu mai există. Ambroise Paré, René Descartes, Gueniot (1861) și apoi Silas Weir Mitchell (1829, 1914) ca și Chanot (1825-1893) și mai tîrziu Hughlings Jackson (1834-1911) au studiat acest tip de iluzie. ◆ Fiind o halucinație kinestezică are la bază experiența subiectivă psihologică – o producție a activității zonei parietale corticale în care se află sediul reprezentărilor senzitive. Maurice Merleau-Ponty (1908-1961) consideră că e vorba de o halucinație de apărare. Există și ipoteza plauzibilă că e vorba de iluzii ale sinelui corporal material ce se cere integru. (T.C.)

FARMACOPSIHOLOGIE (engl. psychopharmacology, fr. psychopharmacologie, germ. Psykopharmazekologie) ♦ Domeniu al farmaciei ce privește medicația cu efecte psihologice. După 1950 a avut loc o adevărată revoluție farmacologică în domeniul psihiatriei care s-a datorat descoperirii primelor neuroleptice (clorpromazina). Această revoluție în domeniul medicamentelor a făcut să dispară celulele de izolare din spitalele de psihiatrie, tratamentele prin hidroterapie, electroșoc, cămașă de forță, iar bolnavii au putut să fie antrenați în viața obișnuită. În ultimii 20 de ani s-au pus la punct numeroase alte neuroleptice dar și antidepresive, tranchilizante. Consumul acestora a devenit curent și în multe cazuri abuziv. ♦ În psihozele cronice, neurolepticele atenuează mult simptoamele chiar dacă nu duc la o ameliorare fundamentală. Numeroase medicamente au funcții preventive (litiumul diminuează frecvența crizelor maniacale, iar uneori le suprimă cu totul). Tranchilizantele și hipnoticele, medicamentele stimulatoare, pilulele de confort sînt numeroase și adesea acționează mai ales prin efectul placebo. Consumul lor foarte mare pune probleme fie de dependență, fie de intoxicație de tipul aceleia exercitate de alcool, cafea, tutun. Există un proces acut de folosire în unele țări și spitale de tratamente abuzive destructive din motive politice. (G.I.)

FATIGABILITATE (engl. fatigability, fr. fatigabilité, germ. Ermüdbarkei). ♦ Predispoziția durabilă sau pasageră de resimțire a oboselii ca o stare specifică (R. Lafon, 1963). După alți autori **f.** exprimă limite de timp și spațiu ale antrenării efortului. Ca atare este vorba de un prag de efort peste care nu se poate trece fără epuizare și care este semnalat organic. Totodată acesta este și un prag de durată a utilizării efortului. **F.** este foarte diferită de la persoană la persoană. Implică și energia psihică. Factorii de **f.** sînt constituționali dar și dobîndiți. Persoanele ce se nasc cu anumite deficiențe au în genere un grad de **f.** relativ mai redus. La subiecții normali **f.** este determinată de biotip, de tipul de activitate, periculozitate și tensiune, de densitatea de solicitări, excese, natura uniformă sau neuniformă a exigențelor și autoexigențelor și de implicația în activitățile solicitante. **F.** depășită duce la stări tensionale, nevroze, surmenaj, astenie, apatie, reacții explozive etc. **F.** se măsoară prin descreșterea ergografică sau demografică după o solicitare de muncă fizică sau mentală (ergograful Mosso). Prin mijloace de acest fel (cu diferite variante), se obțin curbe ale oboselii și ale rezistenței la efort. Se utilizează în organizarea muncii normale a protecției sociale și a stabilirii randamentului muncii în diferite tipuri de activități. (P.P.)

FAVERGE, Jean-Marie (n. 1912), psiholog francez, profesor la Universitatea din Bruxelles și la Institutul de Psihologie din Paris, specialist în orientare profesională și analiză statistică. Este considerat un mare animator al ergonomiei (1960-1975). În domeniile orientării profesionale a lucrat cu Ombredane, iar în domeniile statisticii cu J. Leplat și B. Guiguet. **F.** este membru a numeroase societăți științifice. După pensionare (1980) a rămas profesor consultant (onorific). **Op. pr.**: *Méthodes statistiques en psychologie appliquée* (1954); *L'analyse du travail* (cu Ombredane, 1955); *L'adaptation de la machine à l'homme* (cu Leplad și Guiguet, 1958); *Psychologie des accidents du travail* (1967); *L'ergonomie des processus industriels* (cu colab., 1967); *Traité de psychologie appliquée*. A efectuat lucrări de mare audiență. (P.P.)

FECHNER, Gustav-Theodor (1801-1887), psiholog german, unul dintre întemeietorii psihologiei experimentale. A studiat la Universitatea din Leipzig. Încă la 21 ani a scris satire sub pseudonimul „Dr. Misses". Între timp s-a specializat în matematică și fizică, apoi a intrat ca lector la Universitate. În 1831 a publicat un interesant studiu asupra legii lui Ohm. A început, în perioada imediat următoare, să lucreze în domeniul psihologiei senzoriale. A lucrat întîi în domeniul senzațiilor vizuale, dar, bolnav el însuși de ochi (a devenit parțial orb), a avut și o cădere nervoasă ceea ce l-a determinat să părăsească temporar munca universitară (1839-1846). Între anii 1838-1879 a elaborat șapte volume în care și-a dezvoltat teoria panpsihismului filosofic. Lucrările sale în psihofizică pornesc de la ideea că procesele mintale trebuie să fie raportate întotdeauna la fapte materiale. Lucrarea cea mai remarcabilă este *Elemente der Psychophysik* (1860), prima operă consistentă de psihologie experimentală, în care s-a studiat relația dintre intensitatea stimulilor și intensitatea reacțiilor, modificările acestora din urmă sub influența modificărilor stimulației (v. WEBER). A doua lucrare importantă a sa a fost *Vorschule der Aesthetik* (Introducere în estetică – 1876), lucrare în care a folosit printre altele și metoda denumită „a impresiilor". A prezentat figuri geometrice de diferite mărimi întrebînd care este mai plăcută. Această metodă adaptată a fost utilizată de Dan Mihăilescu în studiul său cu privire la *Limbajul culorilor și formelor* (1980). Lucrările sale nu au avut prea mare succes în timpul vieții sale. A rămas unul din întemeietorii psihofizicii și ai esteticii experimentale, domenii deosebit de importante din care se dezvoltă în zilele noastre estetica industrială și psihologia artei. (U.Ș.)

FECUNDAȚIE (engl. fecundation, fr. fécondation, germ. Befrechtung, Fecundation) ♦ Proces, act, al unirii gametului masculin cu cel femel (feminin) după și prin care are loc contopirea maselor citoplasmatice și nucleare ale celor doi gameți (masculin și feminin). Se realizează astfel o formație nouă, oul sau zigotul care prin procese morfofuncționale ulterioare va da naștere unei noi viețuitoare. Procesul ca atare se realizează în etape. După pătrunderea spermatozoidului în ovul acesta din urmă suferă o contracție a masei ei citoplasmatice cu explozie mare de lichid ce se interpune între ou și membrana vitelină. Oul suferă o micșorare momentană de volum. Zonele sale periferice citoplasmatice intră în modificări fiziochimice și poziționale (birefringență). Moleculele proteice iau o dispoziție lamelară concentrică ce topesc citoplasma ovulară marginală și granulațiile hipoproteice, glicogenul trece la periferia oului după care fapt se modifică metabolismul oului fecundat. Spermatozoizii intrați în ovul își pierd forma și se dirijează spre nucleul acestuia. Se conturează capul, cromatica acestuia devine reticulară și vezicoasă. În aceste condiții nucleul spermatozoidului devine prenucleul femel. Cromatica capătă o rețea fină. Fiecare din acestea sînt de tip haploid. Apropiindu-se unii de alții pronucleii intră în contact, membranele lor dispar și are loc un proces de amestec al sucurilor nucleare și al maselor cromatice (copularea) ovonucleilor numit amfimixia. Pronucleii reuniți ajung în centrul masei oului, centrosomul spermatozoidului se dublează și fiecare din cei doi centri celulari se dispun pe unul din polii nucleului zigotic. Aici au loc primele mitoze de segmentare și cu acestea începutul organogenezei. Copularea pronucleilor duce la constituirea unui nucleu mare cu echipament cromozomic de tip diploid. Se stabilesc raporturile spațiale noi ale ovului fecundat. Urmează procesul nidației (care la om este de tip interstițial). Formația celulară migrează pe căile genitale spre uter. La început se hrănește din rezervele nutritive proprii (perioada embriotrofă), apoi ajunsă în uter se hrănește cu secrețiile furnizate de mucoasa uterină (etapa citotrofă). E vorba de substanțe produse prin atacul mucoasei uterine. După cuibărire, tînăra formă embrionară începe să se hrănească prin intermediul placentei din substanțele nutritive aduse de circulația sangvină maternă (etapa hemotrofă). După nidație începe gestația. La femei sarcina durează în jurul a 280 zile. Există mari diferențe între spețe privind aceste procese. (R.D.)

FEEDBACK (engl. feed = alimentare, hrănire; back = înapoi) (engl., fr., germ, invariabil) ♦ Conexiune inversă în cadrul unui sistem cu autoreglare, prin care veriga de execuție se exercită asupra verigii de comandă. **F.** a devenit unul din principiile fundamentale ale ciberneticii teoretice și aplicate. De fapt **f.** se manifestă ca fenomen natural la toate nivelurile de organizare ale materiei. În locul schemei determinismului univoc linear – cauză-efect – principiul **f.** introduce schema unui determinism mai complex, de tip circular sau inelar: cauză-efect; efect-cauză, fapt ce implică interdependență, condiționări funcționale. După specificul efectului se delimitează două tipuri principale de **f.**: negativ și pozitiv. Cel negativ acționează în direcția reducerii și anulării oricărei deviații a constantelor structural-funcționale ale sistemului dat de la valorile – etalon. Prin intermediul lui, se realizează reglarea de stabilizare sau homeostazică (v. HOMEOSTAZIE). De aceea se mai numește și **f.** de stabilizare. **F.** pozitiv acționează în direcția amplificării distanței dintre starea inițială a sistemului și stările lui la momentele ulterioare de timp. Se mai numește și **f.** de precipitare. Efectul acțiunii sale este dublu: a) pe de o parte, duce la optimizarea stării și organizării sistemului (**f.** pozitiv antientropic) susținînd transformările care alcătuiesc conținutul sistemului nou (procesului de învățare, adaptare și dezvoltare în sistemul psihic); b) pe de altă parte, amplifică oscilațiile și efectele perturbatoare (**f.** pozitiv entropic), ce stă la baza proceselor patologice și involutive în sistemul psihic. În structurile funcționale psihice complexe acționează numeroase structuri complexe de tip **f.** Acestea sînt prezente în situații de anticipare, în cele de decizie și alegere rațională, în situațiile de clasificare urmărire etc. Forma cea mai înaltă de realizare și manifestare a **f.** o reprezintă autocontrolul conștient. Prin aceasta, omul devine și cel mai complex sistem cu autoreglare. (M.G.)

FEMINITATE ȘI MASCULINITATE (engl. feminity and virility, fr. Féminité et virilité, germ, Weiblichkeit und Männlickeit) ♦ Trăsături dominante diferențiatoare și specifice ale celor două sexe. Se constituie intens în pubertate, concomitent cu dimorfismul sexual. Fiind trăsături complementare naturale au un punct de plecare în formula și structura genetică hormonală și constituțională. ♦ Studii efectuate în ultimii 50 ani au pus în evidență, pe de o parte, faptul că în fiecare organism există atît hormoni feminini cît și hormoni masculini, iar pe de altă parte faptul că există un conținut social-cultural complex incorporat în aceste trăsături. În acest sens s-au constituit pentru feminitate o serie de mituri cum este mitul Evei, mitul virginității, mitul femeii sacre, mitul slăbiciunii, cel al gingășiei feminine etc. ♦ Condiția feminină preocupă din punct de vedere social din ce în ce mai mult. Emanciparea femeii a pătruns odată cu ideile Revoluției franceze (1789), cu regres sub Napoleon Bonaparte și legislația sa civilă. Femeile trec social printr-o criză de identitate. ♦ În ceea ce privește România codul din 1865 subordona femeia căsătorită bărbatului (din punct de vedere economico-social). În 1868 a luat naștere la Iași prima asociație feminină – preocupată de dezvoltarea învățămîntului pentru fete și mai ales al celui profesional. Prin 1869 Ion Lepădatu a susținut public emanciparea feminină. (Mișcări mai puternice au existat în Marea Britanie, Franța – dar mai ales în S.U.A.) Tot Lepădatu spune: „femeile române sînt apte pentru orice" dar – adaugă vorbind de femeie că „solicitarea ei maximă este de mamă" – el se referă la egalitatea intelectuală, sexuală, dar femeia trebuie să conducă economia casnică, iar bărbatul pe acea din afara căminului (v. P. Ciurcea, *Mișcarea pentru emanciparea femeii în România*, 1976). În 1883 prima femeie română a absolvit cursurile Fac. de Litere și Filosofie din București. În 1913 asociația „emanciparea femeii" s-a transformat în societate documentară

„drepturile femeii" – ce prevedea modificarea legilor ce cuprindeau restricții juridice și civile pentru femei. În tematica documentară erau cuprinse și independența economică a femeii măritate asupra avutului ei, admiterea femeilor în profesiuni liberale, salariu egal cu al bărbaților la forme de muncă identice, combaterea prostituției, egalizarea în drepturi politice a femeii cu bărbatul. Mișcarea feministă s-a reanimat după 1919. În 1921 aproape toate aspectele revendicative feminine au fost dezbătute și apoi promulgate în 1984. ♦ Participarea socială a femeii este în creștere, la fel feminizarea a numeroase profesii. Evelyne Sullerat a consacrat o serie de studii problemelor emancipării feminine din Europa (*La presse femenine* – 1963), *Histoire et sociologie du travail femenin* – 1970). *Fait femenine* (1978). ♦ Jutith Hall (1973) consideră că femeile au o intuiție mai fină de captare a informației nonverbale vehiculate prin expresia facială, ritm și ton al vocii și prin atitudini corporale, sînt mai puțin agresive (delincvența feminină este mai redusă). După Otto Weininger la femei gîndirea și afectivitatea sînt inseparabile. După D. McGuiness și H. Pribram femeile sînt superioare în ceea ce privește coordonarea, precizia și aptitudinile manuale, dar și de alt gen. Se consideră că activitatea feminină din familie solicită cel mai mare număr posibil de aptitudini (economice, de management, de implicație socială a familiei, culturale, de ordine și de fantezie, de dezamorsare de situații critice, de civilizare a conduitelor, de folosire a tehnicilor menajere, de organizat festivități, de educație diferențiată a copiilor etc.) ♦ Diferențele privind **f.** și **m.** se manifestă de timpuriu și sînt întreținute de viața socială prin repartițiile de solicitudini încă din familie. Între 5-11 ani diferențele sînt reduse pentru ca după 12 ani să se accentueze și să se constituie eul sexual, însoțit de dezvoltarea la fetițe a unor rezultate ceva mai bune la testele de fluiditate și la comprehesiune verbală, inclusiv capacitatea de a cînta corect, cu o mai bună memorie vizuală. Băieții devin în schimb mai nervoși, dar mai realiști și obiectivi, mai dornici de investigații. Capacitatea lor spațio-vizuală se dezvoltă mai ales în adolescență din care motiv băieții au rezultate mai bune la testele de percepție decît fetele, la testele de vedere labirintică, la terminarea unui desen, lectura unei hărți geografice, capacitatea de a reprezenta mișcarea de rotație a unui obiect în spațiu. ♦ În perioadele tinereții femeia devine mai cochetă, mai erotic angajată. Fetele și femeile devin tot mai sensibile la schimbările de evenimente, mutări, schimbări de statut social, pierderi sau cîștiguri materiale. J. Delay și P. Pichot (1969) au semnalat la femei o mai mare sensibilitate a culorilor faptul că acestea au predilecții de colecționare spre deosebire de băieți care au predilecții mai evidente pentru obiecte. Femeile dispun de abilități manuale ce solicită rapiditate, precizie și viteză (utile în dactilografie și electronică). ♦ Modificările descrise mai sus au tendința de a se atenua datorită vieții moderne. Vestimentația, coafura etc. încep să se apropie la cele două sexe foarte mult. Observații interesante în această privință au făcut Vasile Văleanu, Constantin Daniel în *Psihologia feminină* (1977). Autorii citați s-au referit și la diferențe privind sănătatea mintală și fragilizarea ei pe sexe. După Brown, Haris Cauberwell la femei depresia este problema principală. Depresia erodează activitatea intelectuală (ca și stresul). Pascal Laine (1973) a evidențiat faptul că după 30 de ani femeile devin mai materne și trec social printr-o criză de identitate (bărbații la 40 de ani). De maturizarea profesională a femeilor s-a ocupat Lidia Negulici (1987). (U.Ș.)

FENOMENOLOGIE (engl. phenomenology, fr. phénoménologie, germ. Phänomenologie) ♦ Doctrină filosofică și domeniu al cunoașterii. După G.W.F. Hegel **f.** este istoria spiritului care investighează prin simțuri existența ridicîndu-se apoi la cunoașterea de sine și apoi la cunoașterea absolută. ♦ După E. Husserl și M. Heidegger **f.** este metoda filosofică ce pornește de la empiric, individual și ajunge la cunoaștrea esențelor. E. Husserl consideră că fenomenul este un fapt condiționat în același timp de o realitate exterioară sau în sine și de activitatea interioară sau conștientă ceea ce exprimă un ideatism subiectivist. (S.T.)

FENOTIP (engl. phenotype, fr. phénotype, germ. Phänotypus) ♦ Totalitatea însușirilor, caracteristicilor și trăsăturilor, a structurilor funcționale dobîndite în cursul dezvoltării persoanei sub influența factorilor ce au acționat asupra sa. F. nu exprimă toate virtuțile genotipului fiind condiționat de relațiile alelice dintre gene, de mecanismele reglatoare ale expresiei genetice în urma interacțiunilor cu factorii mediului ambiant care au o foarte mare influență. F. este mobil (v. Iohansen 1909). De mai mare pregnanță se consideră factorii situaționali de mediu și factorii de educație (formativi) în structurarea **f.** Acesta este asimilat cu profilul caracterului ca structură de suprafață, în timp ce genotipul (complementar într-un fel) este considerat ca structură de profunzime, activă mai ales în temperament. (S.T.)

FERENCZI, Sandor (1873-1933), medic psihanalist ungur. Influențat de S. Freud cu care a avut o amplă corespondență și legături, a contribuit la crearea „Asociației internaționale de psihanaliză". A fost și fondatorul Societății ungare de psihanaliză. După 1918 a practicat o tehnică proprie activă. L-a interesat latura practică pedagogică (educativă) din psihanaliză și problemele legate de copii și tineret. **Op. pr.**: *Confusion de langue entre les adultes et l'enfant* (1932); *Un petit homme* (1913); *Psychanalyse des habitudes sexuelles* (1924); *Oeuvres completes* (1968, în 4 volume 1976). Printre elevii săi au fost Melania Klein, Ernest Jone, Michail Balint. (U.Ș.)

FERICIRE (engl. hapiness, fr. bonheur, germ. Glüch) ♦ Stare deosebită de împlinire a ceva important, dorit sau a ceva ce s-a realizat și a provocat un succes neașteptat sau mult așteptat sau așteptat tensionat. Se manifestă ca o stare euforică încărcată de trăiri intense ce nu numai că provoacă un fel de trăire recuperatorie puternică ci și o energizare, o stare de receptivitate și de toleranță, creșterea dorinței de a face ca și alții să fie fericiți. Toate acestea ca efecte de reflux și de proiectare spre viitor. În genere **f.** este o stare psihică spre care se aspiră. Ea constituie un puternic suport pentru speranțe și pentru trăirea ipotezei că se pot face realizări și mai mari și importante, sau în cazul fericirii legate de dragoste, că ea va dura toată viața. Totuși mulți oameni leagă **f.** de faptul că au noroc sau că trec prin întîmplări favorabile (destin favorabil). Freudismul a generat ideea latentă că oamenii tind mereu spre fericire prin ideea că în viață se tinde mereu spre evitarea durerii. Aspirația spre **f.** ar fi ca atare latentă. În orice caz toți oamenii sînt preocupați de realizarea unui confort psihic ceea ce reprezintă construirea cadrului, a sălii de așteptare a **f.** (U.Ș.)

FERMITATE (engl. firmness, fr. fermeté, germ. Entschlossenheit) ♦ Trăsătură importantă de caracter constînd în a exprima consecvența și linearitatea în conduită. Presupune o anumită poziție morală și aplicarea acesteia cu consecvență în ciuda oricăror influențe și dificultăți care ar putea să apară. (T.C.)

FERRARI, Giulio-Cesare (1868-1932), psiholog italian. A lucrat o perioadă îndelungată ca profesor de psihologie la Universitatea din Bologna. Preocupările sale științifice se axează mai ales pe terapia ocupațională. A popularizat în Italia lucrările lui W. James și a fost fondatorul primei reviste de psihologie italiană. (Revista di psicologia). (S.T.)

FESTINGER, Leon (n. 1919), psiholog de origine americană. A fost inițiatorul *Asociației Psihologiei Sociale Transnaționale* și primul ei președinte. A fondat de asemenea *Asociația Europeană de Psihologie Socială experimentală* de la Royaumont, lîngă Paris și *Centrul de Cercetări al Științei Sociale* din New York (1962-1974). F. a participat la prima conferință de cercetare a psihologilor sociali din S.U.A. și Europa de la Sorrento, Italia (1963) și în 1964 la aceea de la Frascati. A participat și la a treia conferință a *Asociației Europene de la Viena* (1966) și apoi la cea de la Praga (1968). Ultima a avut loc la Budapesta. F. a participat la conferințele psihologilor și din America Latină. Cea mai cunoscută este teoria sa asupra disonanței cognitive. Aceasta este complementară consonanței cognitive ce se exprimă ca acord și echilibru de potențialități pozitive și stimulație pentru comportamente date, implicînd încredere și afectivitate, ca suport. Disonanța cognitivă presupune dimpotrivă discrepanțe, distanțare, resimțite tensionat între încredere și simțire într-un comportament cognitiv dat. Dorința de a elimina aceată discrepanță este considerată ca motivație majoră umană. **Op. pr.**: *A Theory of Cognitive dissonance* (1954); *Cognitive Dissonance* (1962); *A Theory of social comparison Processes* (1954); *Social Pressure in Informal Group* (1950). (P.M.)

FETIȘISM (engl. fetishism, fr. fétichisme, germ. Fetischismus) ♦ Termenul are două conotații mai importante. Una se referă la cultul unor obiecte considerate ca încărcate de forțe supranaturale ce le conferă protecție prin ritualul practicat față de ele. Există numeroase **f.** în antropologia culturală (într-un fel termenul idoli face referiri la **f.** În aceste situații **f.** este asociat cu religiile primitive). Alta se referă la **f.** erotic (studiile lui H. Ellis, 1936) care privește tendințele de a trăi atracții sexuale față de părți ale corpului altuia (ochi, păr, mîini, coapse etc.) sau ceea ce este asociat de acesta (pantofi, ghete, ciorapi etc.) **F.** este mai rar la femei. C. Lombroso dar și W. Kraff-Ebing și apoi A. Binet au făcut referiri la **f.** în acest sens, accepțiune dată și în psihiatrie (A.C. Kinsley, 1953; P. Greenacre, 1970; M. Wulf, 1978). (U.Ș.)

FILIAȚIE (Descendență) (engl. filiation, fr. filiation, germ. Nachkommschaft, Dehmendenz) ♦ Înrudire în linie descendentă directă (de la strămoși la urmași, timp de generații, de la tată la fiu). La figurat, legătură între lucruri care derivă unul din altul. Filiația se condensează în arborii genealogici. În zone mai puțin dispersate este mai pregnant cunoscută și recunoscută. În astfel de zone există și o rubedenie difuză prin sisteme complexe de **f.** întreținute însă de forme de alianțe cum ar fi „nășitul". Presupun fie forme de dependențe afective, fie aspirații spre o ridicare în ierarhia socială prin integrarea în această formă de **f.** și de dependență afectivă socială. **F.** este de aceea alimentată și susținută prin afecțiune și forme latente de responsabilitate. Există o accepție și mai largă a conceptului de **f.** Umaniștii Renașterii mărturiseau o **f.** față de filosofii Greciei antice. În comunitățile rurale există o considerare de înrudire tradițională între membrii comunității. Cei veniți chiar înainte cu un secol erau cunoscuți ca atare și consemnați în documente de evidență a populației, mai ales în hrisoave bisericești. Ideea de **f.** este implicată și în ideea de ginte, grup etnic, popor. În aceste situații înțelesul biologic de descendență și înrudire prin generații a dobîndit o accepție largă și o transpunere în plan ideatic devenind dominat de ideea cntinuității de idei, succesiunii tradiționale, înrudiri de concepții și atitudini față de „ceilalți". (U.Ș.)

FILMOLOGIE (engl. filmology, fr. filmologie, germ. Filmekre) ♦ Domeniu ce se ocupă de aspectele de valorizare a operelor cinematografice. Abordarea poate să se refere la caracteristicile filosofice, artistice, tehnice, sociale ori psihologice ale operelor cinematografice. ♦ Există și o direcție de abordare a influențelor pedagogice ale filmelor. Aria acestor preocupări s-a extins și asupra filmelor transmise prin rețelele T.V. dată fiind larga lor audiență. Dezvoltarea filmelor școlare a permis efectuarea de studii experimentale asupra influenței acestora asupra copiilor de diferite vîrste (M. Bühler – 1933) T.A. Jersild – 1954). ♦ Mai atent au fost studiate caracteristicile și atributele de autenticitate trăite de copil în legătură cu filmele (R. Cousinet, 1945). ♦ Există și rețineri față de utilizarea excesivă a filmului ca instrument educativ. H. Wallon a afirmat că „cinematograful amputează copilul de curiozitățile sale normale". R. Zazzo a atras atenția asupra structurii reacțiilor copilului în fața filmului, total diferite de ale adultului. ♦ A fost studiată și problema delimitării sarcinilor de igienă mintală și prevenție față de elementele patologice ale cinematografului. Anumite filme sînt interzise copiilor sub 18 ani. Acest tip de cenzură figurează în toate țările. Există un număr din revista „Enfance" (1952) consacrat cinematografului în serviciul școlii. Pînă în prezent au avut loc cîteva congrese internaționale de filmologie. (U.Ș.)

FILTRAREA INFORMAȚILOR (engl. informational filtration, fr. filtrage de l'information, germ. Anskumft Filtrierung) ♦ Formă de selectare (sită) a informațiilor. Formă de perturbare și dereglare voluntară a comunicării. Atît emițătorul, cît și receptorul apar în procesul comunicării în calitate de filtre de „sită" prin care unele informații sînt lăsate să treacă, iar altele nu. De regulă, se transmit sau se păstrează acele informații care se acordă cu personalitatea, cu activitatea ce se desfășoară, cu particularitățile sociale sau psihosociale și organizaționale în care se află persoana cu programele sale de **f.i.** Este condiționată de normele de grup, interdicțiile colective, cenzura sau presiunea grupului care indică ce anume să se transmită (conținuturile permise sau tolerate) și ce nu (conținuturile interzise – care sînt întotdeauna deliberat lăsate de o parte), atributele psihosociale ale persoanelor care intră în interacțiune (statutul, rolul, nivelul de aspirație). La persoanele cu statute înalte există tendința, bazată pe neîncrederea în posibilitățile de receptare a subordonaților, de a transmite doar o parte din informațiile pe care le dețin. Se exprimă psihologic condiționînd factori cum ar fi: trebuințele, interesele, atitudinile, scopurile persoanelor aflate în interacțiune (deși conținutul verbal vehiculat este aproximativ același), diferă foarte mult sensul și semnificația care i se acordă, fapt care duce la selecția (filtrarea informațiilor), reținerea semnalelor și notelor prescrise; starea psihologică temporală a participanților la comunicare constituie de asemenea **f.i.** (se transmit și se recepționează mai ales informațiile care corespund cu starea intelectuală și afectivă la un anumit moment, deci cele care au rezonanță în planul intelectual-cognitiv și afectiv). ♦ S-a constatat că dacă într-un mesaj apar cuvinte al căror sens nu este înțeles, ele sînt derivate din context. Dacă persoanele se află într-o stare afectivă plăcută, tonificată, stenică, deci pozitivă, transmit și recepționează mai ales mesaje cu semnificație pozitivă, dacă însă starea afectivă care domină este neplăcută, inhibitoare, astenică, deci negativă, atunci mesajele cu semnificație negativă vor fi vehiculate preferențial. Efectele **f.i.** sînt deosebit de importante: cînd ea apare între două persoane, deci la nivel interpersonal, falsifică relațiile dintre ele; cînd apare în grup generează nemulțumiri, resentimente. (M.G.)

FIZIONOMIE, CHIP (engl. physionomy, fr. physionomie, germ. Physionomie) ♦ Totalitatea trăsăturilor feței cuiva și expresia particulară. Aceasta permite identificarea. ♦ Studii de fizionomie au efectuat numeroși psihologi. Lăsînd la o parte teoria lombrosiană care absolutizează caracteristici fizionomice, în psihologia modernă atrag atenția studiile lui L. Corman care consideră figura și fizionomia constituind cartea de vizită a personalității. Teoria se referă și la studiul caracterului individual prin intermediul proporțiilor dintre părțile feței (inferioară, medie și superioară). Elaborarea preștiințifică a unei teorii despre fizionomie (fiziognomică) se datorează lui Lavater (filosof protestant elvețian, 1751-1801). Azi studiul **f.** a devenit extrem de complex și rafinat deși controversat încă și aceasta cu atît mai mult cu cît **f.** se schimbă relativ în cursul vieții prin retractări și dilatări. Există din acest punct de vedere o evoluție normală ce devine ecran de referință (la figurat, caracter destructiv). ♦ Înfățișarea particulară (a unei epoci, colectivități umane, societăți, opere de artă) creează o **f.** (U.Ș.)

FLEGMATIC v. TIPOLOGIE

FLEXIBILITATE (engl. flexibility, fr. flexibilité, germ. Flexibilität) ♦ Modificarea rapidă a mersului gîndirii cînd situația o cere, în schimbarea punctului de vedere în abordarea problemelor, în ușurința transferului schemelor operatorii și a procedeelor de soluționare, în exploatarea, pe mai multe direcții a situației date este considerată de o serie de autori ca factor principal al creativității. ♦ **F.** în percepție este ușurința de a distinge într-un ansamblu dat mai multe structuri diferite. J.P. Guilford o consideră ca fiind esențială în structura gîndirii divergente. Printre autorii români Al. Roșca, (1972, 1981), îi acordă un loc de centralitate în creativitate (condiție a transferului și asociațiilor). (C.M.)

FLUCTUAȚIE (engl. fluctuating, fr. fluctuation, germ. Fluctuation) ♦ Oscilațiile în cazul deciziei cu staționări alternative pe argumentele fiecărei variante. ♦ Există și o **f.** afectivă ce se referă la o nestabilitate relativă a sentimentelor. ♦ **F.** forței de muncă este o problemă legată de instabilitatea persoanelor în posturile de muncă. **F.** forței de muncă constituie și o problemă importantă a productivității și se calculează ca aspect ce afectează productivitatea și continuitatea muncii. **F.** este strîns legată de problemele motivației și de cele ale satisfacției (v. SATISFACȚIE) în muncă. Condițiile ce determină **f.** pot fi subiective, (slăbirea motivației) și obiective, (dorința de un loc de muncă mai bine remunerat, evitarea de relații nesatisfăcătoare sau condiții neprielnice, de continuare de studii, de promovare etc.). Acestea se întîlnesc mai ales în întreprinderi sau uzine. Există și condiții în afara întreprinderilor ca distanța față de locuință a uzinei, condiții de locuit grele, starea sănătății, căsătoria, despărțirea de familie și neintegrarea etc. Mulți autori printre care E. Moldovan (1978) vorbesc de **f.** afectivă (sau latentă sau potențială) și efectivă ce se exprimă prin intenții, dorința de părăsire a locului de muncă. Perioada de mai strînsă exprimare a potențiabilității **f.** se exprimă prin căutarea unui alt loc de muncă. **F.** este un fenomen psihosocial dependent de o persoană anumită ce face parte din forța de muncă. Există părăsire forțată a postului de muncă – care duce la șomaj. Acesta din urmă se face în urma restrîngerii activității productive în perioade de crize economice, a modernizării și mecanizării, automatizării întreprinderilor etc. Problemele **f.** au fost studiate de către numeroși autori, între care V. Ceaușu, 1972, 1979. (v. și ABSENTEISM). **F.** este și o caracteristică a persoanelor cu structuri psihice fragile, persoane nehotărîte, anxioase, adeseori cu debilitate mintală, afectivă sau abulici (Viterman). (P.P.)

FLUENȚĂ, FLUIDITATE (engl. fluency, fr. fluence, germ. Fliebund). ♦ Factor al creativității constînd în bogăția și viteza realizării asociațiilor verbale, a cursului ideilor, a succesiunii imaginilor în plan intern mental. Reprezintă caracteristici de emergență imagistică sau ideativă. Are componente educative active în homeostazia cognitivă.

Este legată de originalitate mai mult decît flexibilitatea. Este suport intrinsec al proceselor rezolutive (M. Wertheimer, Salf) fundamentale. După Meoli reprezintă vivacitatea ideativă. E. Thurstone a detașat un factor de **f.** verbală (W) exprimat prin bogăția utilitară a limbajului. (S.T.)

FOAME (engl. hunger, fr. faim, germ. Hunger) ♦ Complex de senzații organice (asociate cu trăiri afective negative) care semnalizează nevoia de hrană a organismului. ♦ Componenta principală a acestui complex sînt senzațiile care iau naștere la nivelul tubului digestiv). Receptorii corespunzători se află în mucoasa gastrică și la nivelul musculaturii netede din pereții stomacali. Aceștia semnalizează în permanență centrilor nervoși superiori cantitatea și caracterul conținutului stomacului și sînt stimulați, la rîndul lor, de impulsurile declanșate de către centri nervoși din creier, sub influența modificării compoziției chimice a sîngelui, adică a sărăcirii acesteia în substanțe nutritive. ♦ Apariția senzațiilor de **f.** stimulează apetitul (pofta de mîncare). Acesta poate fi nespecific, adică general și specific sau preferențial. Primul este legat de întregul proces de alimentație, de ritmicitate și valorile sale de toleranță. Cel specific este influențat profund de obiceiurile și tradițiile alimentare zonale. Mai există o tendință relativă de generalizare a unor alimente bogate în substanțe nutritive. ♦ Apetitul preferențial este mai individualizat și încărcat de clemențe civilizatoare estetice și sociale (evident cu gratificări), serbări în care alimentația (festin) devine opulentă. Se manifestă prin acte de căutare organizate (voluntar). Se diferențiază foamea calorică de foamea globală (Teodorescu Exarcu, 1978). **F.** globală se manifestă cu stare de agitație și este sensibilă la asocieri, învățare etc. **F.** calorică este proporțională cu cantitatea de energie consumată la persoanele ce lucrează muncă fizică de mare consum (la cei cu munci sedentare nu se respectă această proporționalitate). ♦ **F.** influențează și perturbă structurile personalității. Este celebru experimentul lui B. Franklin, citat de A.H. Maslow. În timpul celui de al doilea război mondial 36 de tineri s-au oferit pentru un experiment de șase luni de privațiuni alimentare – (foame). Încă după cîteva zile conversațiile lor au început să devină din ce în ce mai centrate pe mîncare, feluri de a găti, fantezii culinare etc. În foarte cunoscuta lucrare *Geografia foamei*, J. de Castro a pus în evidență aspectele sociale, politice ale „înfometării" popoarelor slab dezvoltate. ♦ Flagelul **f.** este expresia cea mai dezolantă a secolului XX în care mai suferă de **f.** endemică aproape un miliard de oameni; 12 milioane de copii mai mici de cinci ani au murit în 1979 de **f.** (era Anul internațional al copilului). Adeseori campaniile împotriva **f.** rămîn propagandistice, ele nu hrănesc de fapt pe nimeni. **F.** este în parte întreținută (în afară de diferențele de dezvoltare economică) de ruptură dintre dezoltarea agriculturii și a industriei, de exploatare și colonialism camuflat (neocolonialism) specifice perioadei noastre social-istorice. Pofta de mîncare sau apetitul pot să se piardă. Acest fenomen se numește *anorexie*, și poate deveni excesiv, fapt ce duce la grascilități excesive însoțite de dereglări hormonale. Alimentarea rațională creează o mare vigoare, rezistență și energie a organismului, dipoziție stenică și ridică ansamblul energetic al activităților și dispozițiilor psihice. V. Pavelcu atrage atenția asupra diferenței dintre **f.** și apetit (U.Ș.)

FOBIE (engl. phobia, fr. phobie, germ. Phobia) ♦ Teamă obsesivă și nejustificată ce nu poate fi controlată și anulată, chiar dacă persoana în cauză știe că este o teamă nefondată și nerațională. ♦ Se consideră că **f.** are la bază experiențe traumatizante sau că exprimă anxietăți neconștientizate, închipuite sau simbolizate față de situații diferite. **F.** vieții de fiecare zi sînt extrem de numeroase și greu de clasificat. Enumerăm o serie din cele mai frecvente: teama de public (erthyrofobie), teama de insecte (entomofobie), teama de albine (melisofobie), teamă de predici (homilofobie), teama de pierdere a castității (pathenofobie), teama de adîncime (eosofobie), teama de corpul gol (gymnofobie), teama de lumină puternică a soarelui (heliofobie), teama de a fi atins (haptofobie), teama de a roși în public (eritrofobie), teama de căsătorie (gamofobie), teama de a comite greșeli de neiertat (ensiofobie), teama de a voma (emetofobie), teama de străini (xenofobie), teama de boli (nosofobie). ◆ A existat o lungă perioadă de înregistrare și de definire a fobiilor mai sus enumerate. ◆ În zilele noastre se studiază mai ales fobiile dinamice. Dintre acestea se pot enumera: teama de locuri înalte, etaje (aerofobie), de spații deschise, piețe etc. (agorafobie), de pisici (ailurofobie), de durere (algofobie), de furtună (astrofobie), de spații înguste (claustrofobie), de sînge (hematofobie), de singurătate (monofobie sau eremofobie), de întuneric (nyctofobie), de lumină (fotofobie), de traversarea apei (gephyrofobie), de paianjeni, de aglomerație (ocholofobie), de contaminări de microbi (mysofobie), de boli (pathofobie), de foc (phyrofobie), de animale (zoofobie), de necunoscut (xenofobie), de cutremure, de apă (hidrofobie), de zborul cu avianele (aviofobie). ◆ Cînd sînt combinate se numesc pantofobii. Marcel Turbiane arată că **f.** sînt în creștere etc. Există o clasificare făcută de Wolpe și lang, a **f.** Se identifică în scala (test) F SS III 89 itemi saturați fiecare într-o formă de **f.** Scala cuprinde patru categorii de **f.** sondate sub denumirile de teama de... În prima categorie a scalei F SS III sînt enumerate **f.** legate de obiecte și ființe neumane. A doua secvență cuprinde **f.** în situații sociale, sau interpersonale. A treia secvență a scalei este dominată de **f.** implicate în adapatarea specială în profesii și folosiri de apate utilitare, inclusiv **f.** legate de spații închise sau deschise etc. Ultima categorie se referă la **f.** legate de răni, boli, intervenții medicale etc. ◆ Behavioriștii le consideră conduite dobîndite, S. Freud, forme de isterie. Levy Valeresi, psihiatru francez care a studiat tipurile de **f.** enumerate, a emis ideea că ele constituie mai degrabă „o grămadă de rădăcini grecești" fără valoare practică. ◆ **F.** de școală este o nevrotică exprimată de copiii din școala primară, caracterizată printr-o rezistență persistentă față de frecventarea școlii însoțită de o anxietate acută care poate atinge proporții de ordinul panicii. F. de școală. se întîlnește la aproximativ 3% din copii, în special cînd sînt duși pentru prima dată la școală. Poate lua forma unui refuz brusc de a merge la școală. Baza acestei **f.** poate fi generată de familie ori de o situație stresantă și patologică. Dacă unii copii sînt forțați să meargă la școală, ei pot deveni violenți, pot refuza să facă orice fel de activitate. Cei mai mici reacționează devenind speriați, încordați, opozanți, plîng convulsiv și încearcă să fugă. Mulți dintre aceștia se trezesc dimineața cu dureri de cap și grețuri și pot vomita înainte de a merge la școală sau chiar după ce au ajuns. Pot de asemenea, să asocieze teama lor cu orice lucru și cu orice persoană care la rîndul ei e asociată cu școala (profesor, ceilalți copii). Dacă totuși copilul reușește să stea la școală, **f.** poate fi accentuată de experiențe traumatice – (bătaia sau ridiculizarea față de alți copii în școală). Această situație apare la copiii ale căror mame îi protejează excesiv și care le stau prea mult la dispoziție. Tipului acesta de mamă îi lipsește increderea în ea însăși și este aproape tot atît de dependentă de copilul ei pe cît este copilul de ea. Cînd își aduce copilul prima dată la școală, ea se simte neliniștită la gîndul că i se fură copilul și transmite această neliniște copilului prin maniera aceasta încordată de a-l pregăti pentru școală (U.Ș.)

FOCALIZARE v. ATENȚIA

FOND v. PERCEPȚIA

FORMĂ (engl. form, fr. forme, germ. Bild Gestalt) ♦ Termen introdus în psihologie de curentul gestaltist sub denumirea de teoria formei „gestalt theorie". F. este în esență percepție, organizare ale cărei elemente nu există decît prin rolul lor în ansamblul structurii. O melodie este o **f.** care se recunoaște cînd este transpusă în alte tonuri. Notele fiind aceleași, se poate recunoaște cîntecul ca expresie a relațiilor care subsistă între părți; i se mai spune organizare a elementelor sonore. ♦ F. este acea însușire datorită căreia se înțeleg semnificațiile globale. Într-o viziune generală coexistă ansambluri organizate și nu un element constituent. Există **f.** simetrice, complete, care se detașează ușor de fond și de altele asimetrice și incomplete (Wetheimer). F. constante se spune că tind să păstreze caracteristicile lor proprii în ciuda modificărilor de prezentare. F. incomplete creează tendința de a fi văzute cu completările corespunzătoare atunci cînd sînt percepute la tahistoscop (un cerc întrerupt pare continuu). ♦ Psihologia **f.** înființată la începutul secolului XX de trei psihologi din Berlin, M. Wetheimer (1880-1943), K. Koffka (1886-1941) și W. Köhler (1887-1967) a fost introdusă în Franța de P. Guillaume (1878-1962), care în lucrarea sa *La psychologie de la forme* (1925) a adus și unele contribuții. Teoria **f.** consideră toate fenomenele avînd o structură și legi proprii. Descompunerea lor în elementele ce le compun nu duce la esența lor, căci ele au o unitate naturală. Elementele se integrează într-un ansamblu care emană echilibrul și unitatea și care explică părțile sale. Psihologia **f.** a jucat un rol considerabil în dezvoltarea ideilor moderne. Ea stă la baza concepțiilor unitare ale organismului (K. Goldstein) și se leagă de noile teorii asupra inteligenței și memoriei (amintirile se supun legilor formei; se actualizează mai bine dacă sînt organizate într-un tot semnificativ). Psihologia f. a influențat gîndirea unor filosofi ca Merleau-Ponty. ♦ F. este modul de organizare în care proprietățile părților sau ale proceselor parțiale depind de întreg. Teoria gestaltistă se aplică la sistemele fizice și la sistemele psihice (figuri, melodii, acte inteligente, raționamente etc.) F. bună este în concepția gestaltistă **f.** privilegiată de natură (simplă, regulată, simetrică) și posedă o pregnanță în așa măsură încît în situații alternative posibile, este preferată fiind cea mai bună (legea formei bune). F. forță, se consideră formele (Gestalten) în care dependența părților în raport cu întregul este completă(cantitativ și calitativ). ♦ Teoria **f.** se opune teoriilor analitice conform cărora se percep întîi elementele și pornind de la acestea se reconstituie ansamblul. ♦ Există „legea **f.** ferme sau a **f.** pregnante". Aceasta se exprimă prin faptul că forma care se desprinde cel mai ușor este **f.** pregnantă. Ea se diferențiază de fond care rămîne neorganizat. Legea **f.** bune determină calitățile care fac ca să fie pregnantă o **f.** Acestea sînt: 1) simplitatea; 2) detașarea de fond prin culoare, unitate; 3) mișcarea în raport cu un fond fix (imobil) sau mobil (dat unei mișcări) (v. și FIGURA) (U.Ș.)

FORȚĂ (engl. force, power, fr. force, germ. Macht, Kraft) ♦ Putere de acțiune. Psihologia dinamică tinde să explice conduitele individuale pornind de la forțele interne și externe care se exercită asupra individului. ♦ Omul acționează ca **f.** ipotetică susceptibilă de a fi definită obiectiv prin observația comportamentului într-un cîmp psihologic limitat și anumite limite măsurabil experimental. ♦ Kurt Lewin distinge mai multe tipuri de **f.**: *progresive*, care sînt dirijate către sau contra unei regiuni de atracție a cîmpului psihologic sau de respingere: **f.** *de contracție*, care frînează forțele progresive și depind totodată de obstacolul psihic sau social și de capacitatea individului; **f.** *induse*, care sînt independente de necesitățile individuale, dar corespund dorințelor unei alte persoane, (de exemplu, o mamă care acționează asupra copilului său). Toate aceste **f.** care sînt susceptibile de a acționa simultan asupra individului determină comportametul său și sînt implicate în energismul psihic. ♦ S-au făcut experimente de măsurare a **f.** unor caracteristici psihice (de exemplu este posibil a se măsura atașamentul unui șobolan față de puii săi notînd numărul de scuturături dureroase pe care acceptă să le sufere trecînd peste o planșetă electrificată pentru a se duce să caute hrană pentru ei) (v. și ENERGIE) (U.Ș.)

FOTOFOBIE v. FOBIE

FOTOOFTALMIE (engl., fr., germ. photoophtalmie) ♦ Îmbolnăvire a ochilor datorită radiațiilor luminoase foarte puternice. Se manifestă în unele profesii ca boală profesională (E.V.)

FRAISSE, Paul (n. 1911), doctor în filosofie la Louvain (Belgia) și doctor în litere. Director al laboratorului de psihologie experimentală și comparată de la Școala practică de studii superioare (din 1952) și profesor la Sorbona (din 1957). Preocupat de a constitui psihologia ca știință utilă a folosit metoda experimentală pentru a analiza fapte cunoscute doar prin observație. Inițial, atitudinea sa obiectivistă l-a menținut în cadrul unei concepții umaniste generale asupra psihicului, ceea ce l-a împiedicat parțial să trateze omul ca obiect. I se datorează importante opere asupra structurii ritmice: *Les structures rytmiques* (1956); *Manuel pratique de psychologie expérimentale* (1956); *Traité de psychologie expérimentale* (în colab. cu Jean Piaget, 10 vol.); *Psychologie du temps* (1957); *Psychologie du demain* (1982) etc. Membru activ în conducerea Asociației Internaționale a Psihologilor și apoi președinte, a adus o contribuție importantă la dezvoltarea psihologiei moderne. (U.Ș.)

FRECVENȚĂ (engl. frequency, fr. fréquence, germ. Frequenz) ♦ Proporția apariției unui fenomen, în ansamblul fenomenelor observate, relevate experimental sau pe altă cale. ♦ **F.** absolută reprezintă incidența exprimării ca număr a unui scor în cadrul unui interval de clasă. ♦ F. relativă (F') este raportul dintre **f.** absolută (f) și totală (F): ($f'=\frac{f}{F}$). Se exprimă prin procente sau prin probabilități. În cazul reprezentării distribuției prin ogiva lui Galton ori a etalonării prin decilaj, centilaj sau prin procedeul normalizării se operează cu **f.** cumulate. Acestea se obțin prin sumarea frecvențelor absolute (**f**) individuale, f_1, f_2, f_3 ... f_4. (M.G.)

FRENOLOGIE (engl. phrenology, fr. phrénologie, germ. Phrenologie) ♦ Curent de stabilire a caracterului și personalității pe baza reliefului exterior al craniului. Teoria frenologică a fost dezvoltată inițial de Fr. J. Gall (1758-1828), apoi G. Spurzheim (1776-1832). Și C. Lombroso a aderat la ea. Conform acestuia, funcțiile psihice ar avea localizări severe cerebrale predeterminate. Părțile sistemului nervos în care au loc localizări diferite se dezvoltă în exces formînd: bose (ridicături) sau depresiuni (hipotrofiere a funcțiilor psihice corespunzătoare) în configurația craniană. ♦ Astfel, modelîndu-se, forma craniană capătă caracteristici individuale ce permit decodificarea însușirilor psihice dezvoltate sau atrofiate ale unei persoane. ♦ Teoria frenologică reducționist-morfologică a fost abandonată, dar a exercitat o mare influență la începutul sec. al XIX-lea. Unii adepți ai acestei teorii au mers atît de departe încît au alcătuit hărți citoarhitectonice ale creierului în care se localizau cu mare precizie tot felul de funcții psihice. A stimulat totuși studiile de craniometrie și craniologie. (U.Ș.)

FREUD, Sigmund (1856-1939), originar din Freiberg (Moravia), doctor psihiatru și psiholog austriac, creatorul teoriei psihanalitice. Împreună cu dr. vienez Breuer a creat o metodă specială (bazată pe hipnoză) pentru cercetarea isteriei (*Studienuber Hysterie*, 1895), dar curînd a renunțat la ea și a adoptat metoda psihanalitică. F.

și-a expus într-o serie de lucrări concepția sa despre fenomenele psihice și psihopatologice (*Interpretarea visurilor*, 1900). La început, în aceste lucrări el arăta importanța dezvăluirii faptelor de viață și trebuințelor reale ale omului pentru aprecierea vieții psihice a acestuia și îndeosebi a stărilor de nevroză. Vorbind despre existența unor fenomene psihice „subconștiente", idei progresiste pentru vremea aceea, S. Freud a întreprins o serie de studii notabile neurologice – a pus în evidență proprietățile analgezice ale cocainei, a subliniat faptul că celulele ganglionilor spinali sînt identice la animalele mai mici și mai mari etc. Între 1885 și 1886, F. a petrecut patru luni la Paris la clinica de la Salpêtrière unde lucra Charcot în problemele isteriei, folosind hipnoza. Treptat însă, a căutat drumuri noi. A început constituirea concepției sale prin lucrări ca: *Psihologia vieții de fiecare zi* (1904), *Trei eseuri asupra teoriei sexualității* (1905) etc. În 1908 a avut loc primul congres de psihanaliză la Strasbourg. F. a fondat de altfel o editură în care s-au publicat între 1919 și 1938 circa 150 de lucrări și cinci reviste de difuzare a psihanalizei (printre care *Imago*). Între 1911 și 1914 mișcarea freudistă psihanalistă a suferit dizidența lui A. Adler, Stekel și K.G. Jung. F. a avut o scurtă corespondență cu A. Einstein și cu alte numeroase personalități ale timpului în 1933. Mai cităm dintre lucrările lui Freud: *Viitorul unei iluzii* (1927). Persecuțiile fasciste i-au provocat o nevroză. Încă din 1923 a avut un cancer (a suportat 33 operații). În 1938 a plecat la Londra pentru a scăpa de naziști. A murit după un an. ◆ Freud a pornit de la ideea că tendințele și pulsiunile instinctuale umane sînt contradictorii, normale și anormale și sînt cenzurate mereu de societate (refulate). Constrîngerile sociale condensează aceste produse în inconștient. ◆ Freud a studiat (prin metoda asociațiilor libere de cuvinte) fenomene ca visurile, lapsusurile, refularea, libidoul, transferul și cenzurile conștiinței. A considerat că structura psihicului cuprinde trei instanțe: instanța lui *Es* (impulsională), *a eului* sau *a sinelui* ce concentrează caracteristicile personalității relativ prelucrate (inclusiv proiecțiile și complexele) *Id* și instanța *supraeului* ce cuprinde zona exigențelor (acceptorilor morali) a cenzurilor acestora. ◆ Fondator al psihologiei abisale F. a implicat în sistemul gîndirii sale cinci principii: a) *Principiul constantei* (Nirvanei) care exprimă tendințele organismului de a reduce tensiunea. Se realizează prin descărcări însoțite de satisfacții și prin procese de apărare împotriva necazurilor și a tensiunii excesive. b) *Principiul plăcerii-neplăcerii* ce guvernează procesele inconștiente rămase dintr-o fază în care numai plăcerea guverna procesele mentale. c) *Principiul realității* prin care se justifică părăsirea plăcerii imediate în favoarea unei plăceri ulterioare mai sigure (memoria, atenția, gîndirea se substituie în actul refulării acțiunilor pe care le substituie în descărcările motrice). Inconștientul nu este supus controlului principiului realității. d) *Principiul automatismelor repetitive* se exprimă în tendința de a se repeta experiențele importante. c) *Principiul morții*, al tendinței spre starea humerală. F. a creat un vocabular modern pentru psihologie și a elaborat ipoteza unor structuri verticale ale psihicului aflate în contradicții și condiționări. În genere a fost preocupat de modul de a se manifesta al instinctelor și mai ales al instinctului sexual (*Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* – 1905, *Totem und Tabu* – 1912). F. a considerat că toate produsele activității umane sînt reductibile la particularitățile psihicului individual și se pot explica prin instinctul sexual care se implică în complexe (libidou). Chiar producțiile artistice, literare etc. sînt, în concepția sa, expresii transformate ale instinctului sexual (*The Poeland Dav Dreaning* – 1908 sau *Studiul asupra lui Leonardo da Vinci* – 1910). Instinctul morții (Thanatos) l-a obsedat de asemenea. F. i-a consacrat numeroase meditații. Absolutizarea și reducționismul făcute de F. au trezit numeroase reacții, dar și noi curente, o nouă viguroasă dezvoltare a psihologiei moderne – pe linii mai complexe – marcînd ruperea profundă de psihologia tradiționalistă. Ernest Johnes ca cel mai apropiat prieten al său a efectuat o biografie cît se poate de completă a acestuia. James Strachey împreună cu Anna Freud, fiica sa, au elaborat o ediție de 24 de volume a operei lui Freud. (U.Ș.)

FRICĂ v. ANXIETATE

FRIGIDITATE (engl. frigidity, fr. frigidité, germ. Frigidität) ♦ La femei, absența excitației și satisfacției sexuale. Această tulburare poate avea cauze organice locale sau datorate abuzului de neuroleptice și tranchilizante sau somnifere, dar mai ales cauze psihologice. Poate fi legată de teama de sarcină, de stîngăcia unirii, de factori endocrini sau de refuzul inconștient al condiției feminine. Cam 25% din femei sînt nesatisfăcute în viața sexuală. Deseori **f.** traduce un conflict interior pe care explorarea psihanalitică pretinde a-l preciza, dramatiza și rezolva. Metoda intensivă de 15 zile a lui W. Master și V. Janson are efecte de vindecare durabilă în 80% cazuri. Constă într-o adevărată reeducare sexuală. (U.Ș.)

FRISCH, Karl von ~ (1886-1982), zoolog austriac. Profesor la Universitatea din München. A studiat comportamentul albinelor, explicînd bazele lui. Pe această bază a descris, așa-numitul „dans al albinelor", mijloc de comunicare între albinele care constituie populația unui stup. A stabilit cele două forme de „dans" care se desfășoară în funcție de distanța la care se află sursa florală față de stup. **F.** a arătat că albinele sînt apte să se orienteze după soare, percepînd lumina polarizată și știu să dea alarma (substanță de alarmă chimică). **Op. pr.**: *Aus dem Leben der* Bienen (1927); *Sprechende Tänze im Bienenvolk* (1955); *Tauzsprache und Orientierung der Bienen* (1965), au făcut să primească premiul Nobel pentru fiziologie și medicină în 1973. (R.D.)

FROMM, Eric (1900-1980), psihanalist american de origine germană. A postulat contopirea marxismului cu freudismul, a materialismului istoric cu psihanaliza. Apropierea materialismului istoric de psihanaliză presupune, după el, completarea marxismului cu conceptele pe care le-a elaborat S. Freud. Societatea are față de individ nu numai o funcție represivă, ci și una cu caracter creativ. Elementul nou pe care-l aduce **F.**, în comparație cu Freud, se referă la faptul că structura caracterului individului uman este determinată nu numai de datele propriei ființe biologice, ci și de societatea în care trăiește, de istoria la care participă. K. Wells, în *Freudismul și reformatorii lui contemporani*, caracterizează foarte bine poziția lui **F.**; el caută să rezolve problema: care forțe, în afară de trebuințele conștiente, determină comportarea omului, sentimentele și ideile sale. **F.** ca și S. Freud pornește de la ipoteza că tendința psihică lăuntrică, de a implica personalitatea, individualitatea în masă, de a deveni ceea ce societatea consideră că trebuie să fie o persoană constituie această forță. Împreună cu Margaret Mead (1901-1978) și G. Corren a dezvoltat teoria „caracterului național" ca structură și rol social central – ce influențează constituirea experienței de bază și modul principal de trai. Cele mai importante trăsături psihice sînt după **F.**, dragostea și ura, prietenia și gelozia, tandrețea și agresivitatea. A legat sentimentul singurătății de progresul tehnic (alienarea tehnologică). În lucrarea sa *The forgotten language* (Limbajul Vital, 1951) scrie că omul a subapreciat complexitatea lumii pasiunilor iraționale, care îl silesc să se teamă de libertate și care generează în el dorința de a stăpîni și de a distruge. **Op. pr.**: *Escape from freedom* (1941); *Man for himself* (1947); *The sane society* (1955); *The art of Loving* (1956); *The revolution of hope toward a humanized technology* (1968) etc. Influențat de Max Weber, apoi de S. Freud și Norkheimer, **F.** a lucrat un timp la Berlin apoi a plecat în S.U.A. S-a împrietenit cu

Herbert Marcuse deși mai tîrziu a estompat această prietenie (*Avoir ou Etre*, 1978). A fost un moralist. A avut o mare simpatie față de mișcările studențești din 1968. (U.Ș.)

FRUSTRAȚIE, FRUSTRARE AFECTIVĂ (engl. frustration, fr. frustration, germ. Frustration) ♦ Starea celui care este privat de o satisfacție legitimă și este înșelat în speranțele sale. **F.** poate fi datorată absenței unui obiect (lipsă de mîncare pentru un om înfometat), lipsei de bani, de loc de muncă etc. sau întîlnirii unui obstacol în calea îndeplinirii dorințelor (boală, fonduri nesatisfăcătoare, dificultăți de încadrare etc.). ♦ De asemenea **f.** se manifestă în cazul în care nu se obține ceva la care persoana consideră că ar avea dreptul (o promovare, o evaluare sportivă etc.) ♦ Dificultățile sînt numite extreme cînd sînt provenite din mediu și interne cînd ele depind de individ. ♦ Reacțiile la **f.** sînt variate: ele depind de natura agentului frustrant și de personalitatea celui care este supus acestuia. În general, răspunsul este agresiv. Agresivitatea poate fi dirijată spre un obstacol, deplasată pe un substitut sau reîntoarsă către sine. În unele cazuri, agresiunea total inhibată este înlocuită de regresia la un stadiu anterior de dezvoltare (reapariția unei conduite vechi) ori poate fi dirijată spre exterior, extrapunitivă sau se convertește în reacție de autoacuzare, deci se îndreaptă spre interior, devenind intrapunitivă. ♦ **F.** poate fi și apunitivă, adică minimalizată la extrem ca semnificație și importanță. Fiecare din reacțiile la **f.** pot fi de persistență asupra obstacolului sau situației frustrante sau de apărare de sine, sau în fine, răspunsul poate fi orientat spre găsirea unei soluții. Din combinația acestor tipuri de direcționări ale agresivității generate de **f.** S. Rosenzweig a conturat nouă categorii de **f.** Dată fiind importanța lor și momentul cînd se produc, **f.** antrenează consecințe mai mult sau mai puțin durabile la cei ce le traversează. Copiii privați de mamă prezintă o sensibilitate crescută la infecții banale (37% mortalitate) în raport cu ceilalți (nici un deces) (R. Spitz). F. mai puțin grave, implicate în severitatea maternă, au consecințe asupra formării caracterului. În cazuri extreme copilul devine egoist, hipersensibil și dependent de părinții săi. Educația nu consistă în a suprima **f.** ci în a o doza în funcție de rezistența individului. Testul de **f.** al lui Rosenzweig are o variantă pentru adulți și una pentru copii și pune în evidență grade și tipuri de **f.** în conformitate cu cele nouă categorii de **f.** dezvoltate în teoria sa. F. are efecte cu atît mai puternice, cu cît este mai intensă și mai precoce. ♦ Cele mai puternice forme de **f.** sînt cele ale pierderii prin deces ale unei persoane apropiate și lipsa de securizare. F. contribuie la apariția de numeroase tulburări psihomotrice. ♦ Contribuții importante la definirea și studiul psihologic la acestui fenomen au adus Vasile Pavelcu (*Examenul critic al națiunii – „complex de frustrație”*, 1963) și Tiberiu Rudică (*Eu și celălalt*). Un accent deosebit a fost pus, pe analiza *semnificației, a trăirii* și a *modului de reacție* al subiectului în fața unui baraj psihic sau real. Relevarea tuturor acestor aspecte, împreună cu precizarea *factorilor* **f.** i-au permis lui T. Rudică să aducă sugestii pertinente privind măsurile aplicative în diverse domenii ale vieții sociale: școlar, medical, profesional și altele. (P.M.)

FUGĂ (engl. escapade, flight, fr. fuite, germ. Flucht) ♦ Comportament care are ca rezultat îndepărtarea de locul unde persoana trăiește sau își desfășoară activitatea. ♦ Poate fi întîlnită la copii și adolescenți ca o reacție de protest față de condițiile vieții familiale sau școlare, sub formă de comportamente de îndepărtare fără avertizare de la domiciliu sau școală. Ea apare ca rezultat al tendinței de a găsi ascunse locuri în care elevul să poată evita și amîna anumite sancțiuni. ♦ F. poate fi, de asemenea, rezultatul aderenței la grupuri de copii delincvenți, fiind un simptom predelicvențial. Drumomania, cum se mai numește în acest caz împinge la furt (de alimente, bani), înșelătorie, călătorie în tren fără bilet, excrocherii etc. ♦ F. poate apare și ca urmare a unor tulburări patologice necesitînd în acest caz intervenții cu totul speciale. În acest caz **f.** este comportamentul de îndepărtare de o anumită situație, simptom al excitației psihice și al unei accelerări deosebite a proceselor psihice. Ideile și asociațiile încep să se precipite în exces superficial, încît nu pot fi exprimate coerent. O serie de componente, ca de pildă viteza asociațiilor și percepțiilor devin în cazul acesta mobile pînă la torent, superficiale și deformate. ♦ Evidentă este folosirea fluxului mnezic (hipermnezie maniacală) în serviciul unor reconstituiri de obicei fugace, false și inexacte, grandilocvente și contradictorii, cu o tematică ce cuprinde maniera delirantă de îndepărtare de realitate. Toate acestea au fost sintetizate și numite **f.** de idei. **F.** de idei este prezentă în unele manii, în vorbirea schizofrenică etc. ♦ O altă formă de **f.** este **f.** în boală. Aceasta constă în atitudinea unei persoane ce caută inconștient un refugiu în boală), incapabilă de a-și rezolva conflictele psihice. Unele boli mentale și somatice fac parte din această categorie (G. Groddeck, 1866-1934). În astfel de cazuri refugiul realizează o scădere a tensiunii psihice. Fenomenul ca atare a fost semnalat de S. Freud. ♦ Există o distanță tolerată de apropiere a omului de numeroase specii de animale și păsări nedomesticite. Dacă este încălcată de om – animalele și păsările fug. Această distanță crește dacă în zona habitatului se folosesc puști de o anumită bătaie și scade în cazurile de protejare a animalelor prin hrană și adăposturi. Distanța critică este o expresie a adaptării și a instinctelor de apărare. În domesticire și în dresaj se operează în cadrul acestei reacții de **f.** în distanța critică (U.Ș. și R.D.)

FUNCȚIE (engl. function, fr. fonction, germ. Funktion) ♦ Ansamblu de operații, în strînsă legătură unele cu altele, al căror joc armonios exprimă viața organismului. ♦ După J. Dewey, f. constituie unitatea fundamentală a întregii conduite. Este un act adaptativ. Jocul (de exemplu) nu este accidental, este o **f.** spune E. Claparède – căci satisface cerințele prezente ale copilului, ajutîndu-l să-și pregătească viitorul. Mecanismele psihologice ca fantezia (imaginația), refularea au și ele o valoare funcțională, căci sînt reacții de apărare a personalității împotriva tensiunilor interne. Punctul de vedere funcțional dezvoltat de E. Claparède se referă la caracteristicile activității mintale. În loc de a pune întrebarea „care este natura vieții psihice?” (punctul de vedere structural) sau „cum se desfășoară operațiile mintale?” (punctul de vedere mecanicist) se caută „care este semnificația fenomenelor psihice, valoarea lor adaptativă” (care este **f.** emoției, fanteziei, visului etc.). Acest punct de vedere este dinamic, pune problema conduitei și descifrării ei în acțiuni practice căci scopul postulat cheamă la cercetarea mijloacelor lor; de exemplu, dacă se consideră somnul ca o **f.** de apărare contra epuizării și a unor nevroze ca rezultat al unei suprasolicitări, prezintă importanță organizarea de cure de somn pentru a anula epuizarea și organizarea rațională a activităților, pentru a trata tulburările nevrotice etc. ♦ Termenul se acoperă parțial cu cel de statut și rol social. (T.C. și R.D.)

FUNCȚIONALISM (engl. functionalism, fr. fonctionalisme, germ. Funktionalismus) ♦ Punct de vedere în psihologie ce se caracterizează prin considerarea formulelor de conduită ca expresii ale adaptării la mediul înconjurător. Această optică a fost accentuat formulată de John Dewey, William James și Janus R. Angell ca o reacție la optica structuralistă care limitează obiectivele psihologiei la disecția stărilor de conștiință. ♦ Avînd în atenție mai mult activitatea mintală însăși decît conținutul și obiectivele ei, **f.** s-a centrat pe modul în care au loc actele perceptive, senzoriale, emoționale etc. pe dinamica acestora în opoziție cu descripția statică a structuralismului. ♦ **F.** se consideră legat de teoria darwinistă. Extinderea în domeniile educației a dus la o atenție mai mare în ceea ce privește educația interesului și a motivațiilor dar și a satisfacerii necesităților copilului și a resurselor sale naturale. (T.C.)

FURT (engl. theft, fr. vol, germ. Diebstahl) ♦ Conduită delincventă legată de deposedarea de ceea ce aparține altcuiva (persoană particulară, întreprindere, instituție, stat etc.) ♦ În ultimii ani se dezvoltă și **f.** de idei, de teorii, de tehnică etc. Un astfel de **f.** a avut loc în jurul ideii *Cascadei lui Kinasas* o teorie a cancerului elaborată de Marc Spector (s-au efectuat în laborator cauterizări prin cascade de enzime care au transferat fosfații pe reziduuri de anumite proteine). Fosforitatea controlează numeroase metabolisme celulare și cancerizarea. Dar Spector a fost surprins făcînd unele trucaje (Viker Vogt). E. Rekler a refăcut experimentele. Unele au fost reproductive. ♦ **F.** se pedepsește prin legi. Săvîrșit de tineri sub 18 ani este integrat în prevederi speciale cu tente educative specifice pentru delincvență minoră. ♦ Există **f.** individuale, dar și executate în echipe cu strategii și acoperiri (deliberate), cu utilizarea de aparatură. În acest caz se comit spargeri. **F.** mărunt de buzunar se efectuează în zone și situații aglomerate – cu tehnici și agilități manuale deosebite. În ultimii 30 de ani a devenit de mai mare incidență **f.** de biciclete, casetofoane, casete video etc. Un loc aparte are **f.** sau spionajul economic, de brevete, invenții etc. Există o curbă pe vîrste și pe sexe a **f.** ca delict. Patologia **f.** se manifestă în *cleptomanie* (U.Ș.)

FUZIUNE TONALĂ (engl. tonality fusion, fr. fusion de tonalité, germ. Tonalität Fusion) ♦ Senzație unitară obținută ca urmare a acțiunii simultane sau succesive a unor sunete a căror frecvență se află într-un anumit raport unul față de altul. În aceste condiții nu se mai sesizează fiecare componentă în parte, iar întregul dobîndește calități cu atît mai agreabile cu cît fuziunea este mai înaltă. (E.V.)

G

GABREA, Iosif (1883-1978), pedagog român, partizan al școlii active, fost profesor de pedagogie la Universitatea din București. **Op. pr.:** *Școala creatoare, Individualitate – Personalitate* (1927); *Școala românească, structura și politica ei* (1937); *Problemele pdagogiei românești* (1937). A fost autorul mai multor manuale pentru învățămîntul primar: abecedar, citire, aritmetică, gramatică, geografie. (R.D.)

GĂINĂ, Silvestru (1899-1970), pedagog ce a contribuit la dezvoltarea pedagogiei românești moderne, fost profesor la Cernăuţi (1922), apoi la Iași (1938-1968). **Op. pr.:** *Filozofia lui Condillac* (1928); *Contribuţii la problemele culturii formale* (1931); *Problemele educabilității* (1933); *Pentru foaia de observaţie vocaţională* (F.O.V) (1938) (R.D.)

GALENUS, mare medic al antichității. Concepția sa – amestec de teorie și practică medicală, folclor și religie – a devenit aproape o dogmă timp de 1500 de ani. A preluat de la Hippocrates teoria celor patru humori (bila galbenă, bila neagră, flegma și sîngele) și cele patru elemente considerate de bază de către filozofii antici (pămîntul, aerul, focul și apa) și le-a implicat în combinații diverse în stabilirea unei tipologii umane diferențiale. Galenus a descoperit experimental că arterele conțin sînge. El a descris nervii ca tuburi care permit „spiritului animal" să circule de la creier spre toate părțile corpului. În consens cu aceasta, bolile mintale au fost considerate de el ca tulburări ale funcționării spiritului animal. Ca aport pozitiv, Galenus a recunoscut că centrul senzațiilor este creierul (a descris procesul acestei comenzi în termeni pur mecanici). (U.Ș.)

GALPERIN, Piotr-Iakovlevici (1902), psiholog rus cu o pregătire medicală la bază. Pînă în 1930 a fost preocupat de problemele sugestiei și halucinațiilor, apoi s-a dedicat problemelor de psihologie. După Galperin baza acțiunilor mentale este o unitate cognitiv-operațională. Aceasta se caracterizează prin formă, grad de generalizare, complexitate operațională și grad de asimilare. După plenitudinea lor există trei tipuri de orientare implicate în acțiunile mentale: 1. nesatisfăcătoare și incompletă, 2. completă dar cu generalizare redusă și 3. generală. Baza de orientare determină calitatea cunoștințelor și deprinderilor într-o situație problematică dată, raportul învățare – dezvoltare, tipul de motivație etc. Baza de orientare este ceea ce se numește în pedagogia clasică baza aperceptivă. **Op. pr.:** *Specificul psihologic al folosirii uneltelor de către om și a mijloacelor auxiliare de către animale* (teză de doctorat, 1936); *Despre formarea acțiunilor intelectuale și a noțiunilor* (1952); *Despre formarea imaginilor senzoriale și a noțiunilor* (cu colab. 1955); *Acțiunea mintală ca bază a formării ideii și imaginii* (1957) (Gr.N.)

GALLUP, George-Horace (1901), statistician, jurnalist și sociolog american. A predat la univ. din lawa, la univ. din Drake și la univ. Northwestern. După 1931 a devenit director de cercetare la *Young and Rubicam Adversing Agency* (1932-1947). Invitat de Universitatea Columbia și-a constituit propria sa agenție de sondaje de opinie publică (1935, *American Institute of Public Opinion la Princeton*, New Jersey). A dezvoltat medota anchetei pe eșantioane reprezentative de populație. A devenit foarte cunoscut în urma confirmării prognozei de reușită în alegeri a președintelui Franklin Roosevelt (în 1936). **Op. pr.**: *Public opinion in a democracy* (1939) și *A guide to public opinion polls* (1944). (U.Ș.)

GALTON, Francis (sir) (1822-1911), om de știință englez. Și-a făcut studiile în medicină, a fost influențat de darwinism. A călătorit mult în Europa și a făcut expediții în Africa. A comparat arborii genealogici a peste 1000 de oameni de seamă și aproximativ același număr de persoane obișnuite. A ajuns la concluzia că ereditatea reprezintă un factor extrem de important în transmiterea caracteristicilor inteligenței. S-a ocupat de problemele diferențelor individuale. **G.** a considerat că în succesiunea generațiilor acționează două legi: a) legea oscilației în jurul mediei și b) legea eredității ancestrale. Cînd se naște o persoană cu înzestrări deosebite, copiii acesteia vor rămîne sub media genetică. Ipotezele sale în această privință se află în zilele noastre în stare critică (neconfirmate). Rămîn interesante și valabile ideile lui **G.** asupra imaginației și asociațiilor ca și folosirea de teste standardizate. Tot prin astfel de experimente **G.** a pus în evidență (introspectiv) faptul că asociațiile provin din nivelul inconștient. El a folosit primul și metoda chestionarelor ca instrument de studiu psihologic. În 1884, la Expoziția internațională a sănătății de la Londra, **G.** a efectuat ample măsurători antropometrice, a înființat primul laborator de antropometrie activități continuate apoi de muzeul Kensington (peste 4000 de oameni). Aceste studii au fost utilizate apoi în întreprinderile de confecții, pe baza lor alcătuindu-se unul din primele demersuri aplicative avantajoase (eficiente) ale psihologiei. A utilizat corelațiile statistice, a inițiat studii pe gemeni, a contribuit la identificarea unor boli ereditare, la stabilirea utilizării amprentelor digitale, la dezvoltarea statisticii matematice, a pus bazele biometriei, a formulat principiile și valoarea de cunoaștere a „ogivei lui Galton". A întemeiat în 1901 revista *Biometrika*, revistă ce a avut un rol important în dezvoltarea statisticii matematice. Întreaga activitate a lui Galton a fost dominată de interesul pentru aspectele de similitudine și diferențe între oameni, pentru care motiv este considerat părintele psihologiei diferențiale. **Op. pr.**: *Hereditary Genius* (1869); *English men of science their nature and nurture* (1874); *Inguiries in the human faculty and its development* (1883); *Natural inheritance* (1889); *Memories of my Life* (1908); *Essay on Engenics* (1909). (U.Ș.)

GAUSS KARL, Friedrich (1777-1855), matematician, astronom și fizician german. Încă de la 16 ani a calculat elementele orbitelor unei planete printr-o metodă proprie. În 1807 a început să lucreze la observatorul din Göttingen. Aportul cel mai cunoscut se referă la formalizarea curbei sale ($y=e^{-x^2}$) în coordonatele carteziene, curbă ce se utilizează în calculele de probabilitate (curba sau clopotul lui Gauss). Reprezintă distribuția normală grafică. P.S. Laplace a studiat în același timp și el curba de distribuție normală. În psihologie evidențiază ordinea crescătoare a caracteristicilor fizice (înălțime, greutate) sau psihice (inteligență spațială generală, socială, abstractă, concretă etc.) considerate la nivelul unei populații reprezentative. Pe axa ordonatelor include frecvențe (absolute sau relative). Prin unirea punctelor de intersecție se obține curba cu vîrful situat în zona valorilor medii. Curbei lui Gauss i se pot determina valorile centrale și dispersia în vederea etalonării. Curba lui Gauss reprezintă un cadru de referință pobabilist considerat al normalității. (M.G.)

GĂVĂNESCUL, Ion (1859-1951), cunoscut pedagog, a influențat dezvoltarea pedagogiei românești sprijinită pe necesitatea cunoașterii psihicului copilului. **Op. pr.**: *Curs de pedagogie generală* (1899); *Noțiuni de pedagogie* (1919-1924); *Didactica generală* (Principii de educație a inteligenței) (1928); *Curs de istoria pedagogiei* (3 volume) și *Istoria pedagogiei* (volum rezumativ) (1927); *Pedagogia militans* (1932); *Istoria omenirii pentru școlile secundare* (4 volume) etc. **G.** a scris și lucrări literare, eseuri dominate de o concepție filozofică și o pedagogie estetică eclectică, dar cu o finalitate progresistă. (U.Ș.)

GAVRILIU, Leonard (n. 1927), psihopedagog și publicist român, dr. în psihologie cu teza *Structuă și determinism în psihologia abisală*, Univ. „Al. I. Cuza", Iași, (1974), cadru didactic la Inst. Pedagogic de 3 ani din Suceava (1966-1972), apoi redactor la „Informația Bucureștiului". A fost preocupat de evoluția nivelului de aspirație la studenți, de rolul intereselor în cristalizarea aptitudinilor elevilor și în orientarea școlară și profesională. **Op. pr.**: *Introducere în psihologia educației* (1969); 2 vol. Trad.: C.B. Clément, P. Bruno, L. Sève, *Pentru o critică marxistă a teoriei psihanalitice* (1975); B. Schwartz *Educația mîine* (1976); S. Freud, *Introducere în psihanaliză, Prelegeri de psihanaliză, Psihopatologia vieții cotidiene* cu o prefață ce conține o revizie critică; *D. P. Ausubel, F. B. Robinson, Învățarea în școală. O introducere în psihologia pedagogică* (1981) (în colab.). (P.M.)

GELOZIE (engl. jealousy, fr. jalousie, germ. Eifersucht). ♦ Stare afectivă ce se definește întotdeauna prin teama de a pierde ceea ce posezi, dragoste sau putere, dar și prin atenția exagerată acordată rivalului sau situației de rivalitate. În sens restrictiv **g.** este un sentiment produs de teama că persoana iubită preferă pe altcineva. **G.** din dragoste poate avea un motiv real sau imaginar. Dacă **g.** este imaginară, ea indică o tulburare de personalitate adesea datorată unui complex de inferioritate. Reprezintă un complex al intrusiunii. ♦ Gelozia infantilă are ca schemă inițială dragostea posesivă a copilului față de un părinte nuanțată de intrusiunea celorlalți membrii ai familiei în această afecțiune, de aceea toți cei ce împart cu copilul dragostea și grija mamei sînt un fel de uzurpatori pentru el. Prezența tatălui sau nașterea unui frate determină o situație triunghiulară. ♦ **G.** se exprimă la copii prin tulburări diverse: tulburări în învățarea curățeniei (enurezie), agresivitate ce se poate exprima dramatic. Barrell James S și Richards Anne C. (1975) consideră că toate manifestările **g.** sînt de proveniență internă, se leagă de self (sine) și explorările acestuia. **G.** poate duce la violențe și poate provoca probleme sociale numeroase. Unii autori cred că **g.** este universală și înnăscută (Linton), iar Klineberg consideră că acest sentiment este de origine culturală. (U.Ș.)

GEMENI (metodă) (engl. Twinsmethode, fr. méthode gémellaire, germ. Zurllingsmethode) ♦ Metoda sau studiul gemenilor, furnizează argumente în problema rolului eredității în biologia și psihologia umană. Inițiatorul acestui gen de studii a fost F. Galton (1883). Există numeroase cercetări privind acest subiect în aproape toate țările. Mc Graw și John Dewey, R. Zazzo, A.G. Kovalev Ursu Oancea etc. au făcut numeroase studii pe gemni. Mai puțin s-au efectuat sinteze. Există două feluri de gemeni: 1) univitelini (ce se dezvoltă într-o singură placentă și ca atare au condiții de dezvoltare embriologică și stoc ereditar comune; se numesc monozigoți (MZ). 2) gemeni heterozigoți ce se dezvoltă relativ independent unul de altul în stadiile embrionare, dar au același stoc genetic (sînt bivitelini sau dizigoți). Primii au trăsături foarte apropiate (de grupă sangvină, chiar de amprente digitale). Cei din a doua categorie pot prezenta unele diferențe mai accentuate decît primii. Evoluția ontogenetică a gemenilor pune în evidență efectele eredității și plasticitatea ei relativă. Studiile lui Ursu Oancea au adus contribuții importante la gemenologie. Autorul citat a studiat ereditatea emotivității, inteligenței, personalității etc. la cuplurile de **g.** monozigoți și heterozigoți de pe cuprinsul României. Într-o serie de studii în jurul anilor 1952-1954 privind elaborarea de reflexe catenare la copii sub 6 luni, Ursula Șchiopu și colab. au pus în evidență asimetrii de dezvoltare pe două grupe de gemeni și două grupe de tripleți, iar într-un studiu privind genealogia ocupațională s-au pus în evidență structuri pulsionale și operaționale asemănătoare (în cîteva generații) în cazul unor gemeni. Asupra gemenilor s-au ținut cîteva congrese internaționale. Aceștia se află în procente diferite în populațiile mai cunoscute. Astfel există 0,5 % la chinezi și rasa gelbenă, 1 % la albi, 5 % la negri. Există o scădere generală a nașterii la gmeni. Acestea sînt adesea premature. La gemeni maladiile de inimă sînt ereditare, cancerul pare însă a nu fi. (U.Ș.)

GEMELLI, Eduardi-Agostino (1878-1959), psiholog italian experimentalist, de proveniență medic. A lucrat cu Oswald Külpe (1862-1915) la München și cu Emil Kraepelin (1856 - 1926). A fost fondatorul Universității Sacre – Coeur din Milano (1921), a publicației *Revista de filozofie neoscolastica* și a Institutului de psihologie de pe lîngă Universitatea din Milano. A lucrat la Torino (1914-1922) apoi la Milano, unde a fost și rector al Universității. A reabilitat introspecția ca metodă validă deși a fost un excelent experimentalist. **Op. pr.**: *Fondamente giologice della psicologia* (1908);*Nuovi metodi e orizonti della psicologia sperimentale* (1920); *La psihologia dell'eta evolutiva* (colab., 1945); *Introduzione alla psicologia* (1947); A dirijat colecția periodică *Contributi del Laboratorie, l'archivie di psichologia, nereuloagia e psihiatria* (1920). (E.V.)

GENE (engl. gene, fr. gène, germ. Gen). ♦ Sunt elemente materiale purtătoare de patrimoniu ereditar. Provin din ordinea cromosomiană maternă și paternă ce permit formări de structuri foarte variate potențiale. Acestea asigură variabilitatea și stabilitatea de-a lungul generațiilor. **G.** sînt unități funcționale (Johannsen). Unele dintre ele au funcții de reglare a raporturilor dintre organism și mediu. Asortarea **g.** este de mai multe feluri: de tanslocație, de încrucișare reciprocă (crossing over), de asortări ale segmentelor sau subunităților, de inversie etc. În compoziția cromosomilor intră molecule de acid dezoxiribonucleic (ADN), acid ribonucleic (ARN) și proporții mici de proteine. Omul posedă 23 de perechi de cromosomi din care o pereche este sexuală, diferă la femei (XX) de bărbați (XY). Cromosomii reprezintă structuri, înlănțuiri sau grupuri, legături de gene. După 1972 a devenit curentă capacitatea de a se extrage **g.** dintr-un organism și a se implanta în altul (inginerie genetică). James Watson și Francis Crick au descoperit în 1953 dubla elice compozițională a genelor. În zilele noastre se face identificarea celor 100.000 de gene ale celulei umane și s-a pus în studiu procedeul înlocuirii genelor deficitare cu altele sănătoase pentru înlăturarea unor boli genetice, ceea ce ar putea duce la ameliorarea genetică a ființei umane, dar și la probleme neprevăzute de creație de monștri (v. și EREDITATE) (U.Ș.)

GENERALIZARE (engl. generalization, fr. généralisation, germ. Generalization) ♦ Este extinderea unui fapt particular la categoria similară lui. Învățarea utilizează în mod curent acest fel de **g.** ce permite ordonarea coerentă a cunoștințelor. Același proces mental are loc în stabilirea regulilor, legilor. ◆ Ca operație a gîndirii **g.** este legată strîns de abstractizare. În psihologia gîndirii, **g.** este operația care constă în extinderea unei însușiri asupra întregului grup de obiecte sau fenomene, stabilind astfel apartenența lor la aceeași clasă, cu atît mai mult cu cît respectivele însușiri sînt esențiale și necesare. Astfel **g.** stă la baza formării noțiunilor (conceptelor), a definițiilor, regulilor și legilor. ◆ Din punct de vedere logic, **g.** este operația inversă particularizării sau determinării și permite trecerea de la o noțiune cu o sferă mai restrînsă și un conținut mai sărac la alta cu o sferă mai largă și un conținut mai bogat. În acest sens, cel mai înalt grad de **g.** îl ating categoriile (în înțeles filozofic). **G.** funcționează intercorelat cu analiza, sinteza, abstractizarea, comparația etc. **G.** este și cea mai însemnată lege a condiționării (activitatea nervoasă superioară (I.P. Pavlov, Kupalov, Razvan, Luria, Bîkov etc.) și deci a învățării. ◆ **G.** permite recepționarea unui foarte mare număr de stimuli la care se constituie un set limitat de răspunsuri economisindu-se energie nervoasă. (T.C.)

GENERAȚIE (engl. generation, fr. génération, germ. Generation). ◆ Ansamblu de oameni, de grupuri organizate trăind în același timp și avînd aproape aceeași vîrstă (sau cam cu ±4 – 5 ani diferență). ◆ Descendență a unui grup dintr-un ascendent comun (sens biologic, respectiv genealogic). Se poate determina durata unei generații sau distanța medie dintre generații succesive ca fiind de ±10 ani. ◆ Fenomenul cel mai semnificativ în succesiunea **g.** este cel al schimării de mentalitate și de mod de a trăi. Acest fenomen se poate raporta la faptul că aproximativ la 15 ani are loc datorită progresului, o perimare tehnologică și profesională și la ±10 ani se modifică radical conceptele fundamentale din domeniile științelor, fapt ce se implică în educația tineretului contribuind la schimbarea de mentalități la distanțe de **g.** Ca fenomen specific distanța dintre **g.** devine mai pregnantă datorită creșterii gradului de educabilitate a societății și datorită participării la procesul de producție (cu reciclările corespunzătoare a unei foarte mari mase de populație). Specific pentru **g.** este o oarecare solidaritate de obiective și interprotecție, aspirația spre statute și roluri sociale de maximă responsabilitate. (P.M.)

GENERATIVITATE (engl. generativity, fr. générativité, germ. Generativitie) ◆ Însușire a activității psihice ce constă în extinderea și multiplicarea informației prin prelucrarea ei specifică. În fapt extensiunea formează iradieri continue de energie psihică și încărcare a nucleului și ale structurilor legate de el pe care le activează. Nucleul personalității ce acționează la un moment dat se încarcă mereu cu noi forțe, iar substructurile sale cu noi abilități, interese de pasaj, investiții psihice etc. În toate acestea se exprimă funcții generative. Așa de pildă, dacă există la cineva interes pentru științele matematice, se însușesc mai bine și mai repede regulile matematice care permit rezolvarea mai bună și mai rapidă de probleme din ce în ce mai complicate fapt ce dă mai multă încredere în propriile forțe (conștiința de sine), și crește îndrăzneala, competența în înțelegerea și rezolvarea unor probleme de fizică și așa mai departe... N. Chomsky a folosit conceptul de **g.** referindu-se la faptul că dacă un copil mic aude un cuvînt și-i înțelege sensul, poate să-l folosească în zeci de combinații gramaticale fără o învățare prealabilă analitică a fiecărei forme în parte. (Gr.N.)

GENETICA (engl. genetic, fr. génétique, germ. Genetik, Vererbungslehre) ◆ Este acea ramură a biologiei ce are în atenție ereditatea, legile și mecanismele ei. **G.** s-a constituit experimental la sfîrșitul sec. al XX-lea prin lucrările lui Gr. Mendel care a încrucișat mai multe feluri de mazăre și a urmărit caracteristicile ce s-au transmis prin generații. În anul 1900 a avut loc o adevărată explozie de cercetări genetice: de Vries (Olanda), C. Correns (Germania), E. von Rooschermak (Austria), W.W. Castle și Th. Morgan (1866-1945, S.U.A.) și A. Weisman (1834-1914). Aceștia se consideră a fi fondatorii **g.** moderne. Cercetările privind transmisia genetică au căpătat amploare prin cercetările lui Morgan. Explicațiile moleculare se leagă de modelul pus în evidență de Watson și Crich (1955) care au descris caracteristicile informaționale ale codului genetic, nivelul dublu elicoidal al acizilor ribonucleici implicați în ereditate. Studiile informației ereditare ca și ale transmisiei caracteristicilor genetice au permis să se lărgească aplicabilitatea practică a acestora în medicină, agronomie, zootehnie. S-au creat numeroase specii de animale și plante (hibrizi) de mare randament și rezintență la boli. ♦ Aspecte speciale, mult discutate pune **g.** în ceea ce privește ereditatea caracteristicilor psihologice. În timp ce ideea că genotipul stă la baza fenotipului este acceptată larg ca o formulare retorică privind codul genetic și potenșarea lui în condiții de existență dată, ideea transmisiei prin gene a unor aspecte caracterologice, experimentale etc. este mai acerb discutată. Problemele ingineriei genetice oferă însă materiale tot mai numeroase privind domeniile complexe ale **g.** pe aceste planuri. ♦ Epistemologia **g.** este disciplina ce studiază geneza categoriilor de bază ale gîndirii. Dezvoltată de un grup de psihologi centrați în jurul lui J. Piaget epistemologia **g.** are în atenție natura gîndirii, studiul condițiilor, legilor dezvoltării gîndirii, transformările acesteia. Deși se sprijină pe cercetările de psihologie studiile de epistemologie **g.** utilizează metode logice, istorico-critice și experiențe asupra faptelor. La Geneva s-a fondat în 1953 primul centru internațional de epistemologie **g.** de către J. Piaget). (S.T.)

GENIU (engl. genius, fr. génie, germ. Genius) ♦ Denumire ce se dă persoanelor ce posedă într-un mod deosebit și extrem abilități creative și dotație pregnantă ce se exprimă prin modalități originale deosebite. Primul studiu asupra **g.** a fost efectuat de Fr. Galton (1869) *Heredity Genius*. Galton a ignorat rolul mediului și al educației în dezvoltarea personalității umane. A. de Gandolle a publicat în Elveția (1873) o replică la lucrarea lui Galton, punînd în evidență diferite influențe creative ce s-au exercitat asupra unui important număr de oameni de seamă europeni, dar a absolutizat factorii extraereditari perostaltici. Continuînd cercetările în acest domeniu, J.M. Gattell a pus în evidență inegalitatea de șanse a copiilor din mediul defavorizant față de cei din mediul favorizant. Gattell a făcut o statistică a locului de naștere a 1000 de oameni de știință americani în 1903 și încă 250 în 1932. Aceste cercetări au evidențiat rolul întîmplării și al șansei. Există oameni geniali virtuali ce nu devin genii din cauza condițiilor nefavorabile. J.B. Watson a susținut că educația este suverană în privința dezvoltării intelectuale. În 1904 s-a angajat în polemică Havelock Ellis, care a adresat o replică și lui Lombrozo Cessare ce între timp conturase ideea că **g.** se caracterizează prin disfuncții mintale. Ellis a semnalat că într-un grup de 1000 de persoane dotate, doar 2 % proveneau din părinți anormali. Tot Ellis a semnalat faptul că cei foarte dotați sînt în majoritatea cazurilor ultimii copii născuți cînd mama avea deja peste 35 de ani. Terman a aplicat termenul **g.** persoanelor cu QI peste 140 – valoare ce se află în populație cam de 1 ‰. În 1921 el a început un studiu de lungă durată (longitudinal) în care a diferenșiat 1000 de copii cu QI foarte ridicat (180 QI), deci **g.** potențiale. Cercetați peste 20 de ani, acești copii nu au corespuns așteptărilor. Studiile lui Catherine Cox Moris (asociată a lui Terman în această cercetare) a cuprins o reevaluare a intelignței a 300 de personalități de seamă ale istoriei culturii și științei. S-au găsit QI 180-200 la J. Stuart Mill și Galton, 180 la Goethe, Pascal, Leibniz, Ambraham Lincoln, 125-140, Benjamin Franklin 145, Napoleon 135-140. Din aceste studii s-a desprins ideea că persoanele denumite **g.** au în afară de QI elevat, importante și puternice trăsături de personalitate ca abilități naturale, persistență, încredere și forță de caracter. (Aceasta este așa – numita teorie a coincidenței N. David Feldman). Teoria coincidenței se referă la acordul temporo-spațial al factorilor de stimulare la o „preorganizare socială” care să creeze acord de educare optimală în perioadă optimală. (Beyong universals in cognitive development). Pe o poziție relativ opusă, unii psihiatri consideră **g.** ca personalitatea supercompensată. Adler se referă la complexul de inferioritate supercompensat, iar Freud și mulți alții după el consideră **g.** ca o personalitate supercompensată față de frustrații, fapt ce duce la potențarea creației în lumea artei, științei și filozofiei. (Sublimarea trebuințelor instinctuale frustrate). Din acest motiv, operele geniale au caracteristici importante neconformiste. Procesul sublimării, diferit de cel al imaginației (fanteziei) conferă operei produse eleganță, pertinență și vigoare, caracteristici ce lipsesc creatorului lor. Mergînd pe această direcție s-a analizat personalitatea disarmonică a lui Dostoiewschi, Van Gogh, Napoleon, Jeanne d'Arc etc. Acestora se opun însă, personalități foarte echilibrate (Bach, Einstein etc.). Studiile din jurul anului 1950, printre care cele efectuate de Judu (1949) au pus în evidență lipsa de dependență dintre **g.** și anormalitate. Mai mult decît atît, studiile lui Mackinnon din 1962 au evidențiat faptul că personalitățile înalt creative sînt deschise la valorile sociale, au reduse capacități de apărare și o mare bogăție de însușiri creative. Există un pericol mare de ratare a **g.** deși se consideră că acestea pot să-și organizeze condițiile de dezvoltare. Problema condițiilor de susținere și întreținere a activității **g.** este de actualitate. Indianul Ramanujan care a avut o dotație excepțională matematică a reușit să parcurgă singur și să dezvolte probleme puse de cei mai mari matematicieni din secolele trecute, dar care erau depășite în Europa. A venit în Anglia prin 1930 – dar era prea tîrziu. J. Odin (1895) consideră că **g.** apar acolo unde îngăduie condițiile de cultură, educație și viață. Suportul social, suportul familiei etc. au mare importanță deoarece toate **g.** traversează un fel de deșert interior. Adeseori sînt total neînțelese. Avariste Galois (1811-1832) matematician, a fost respins de două ori la școala Politehnică din Paris și persiflat pentru memoriile sale trimise Academiei Franceze (la 19 ani). A murit într-un duel la 21 ani. În noaptea de dinaintea duelului și-a sistematizat descoperirile matematice. Ele conțin ideile geniale și fundamentale ale matematicii moderne. Antony Storr s-a ocupat de **g.** matematice (*The Dynamics of Creation*) ca Newton, Einstein, Bernuli, Russell, Bell, în *New of Mathematics*. A fost preocupat de caracteristicile psihologice mai pregnante ale **g.** matematice. Newton a fost introvertit, calomniator și s-a ocupat de științele oculte, Einstein a fost un generos, idealist, un fel de bunic tipic, Bernard Roussell a fost preocupat de probleme social – politice, a fost un ateu și om de lume. Bernoulli a fost mare amator de casinouri și case de joc. Toți au fost orfani de mamă sau de tată de la 10 ani. Copiii supra dotați au fost destul de puțin studiați. Stanley Hall a găsit cam 1 ‰ dotați în matematici. În multe țări se sprijină ideea unui învățămînt special pentru ei. Mihai Jigău a efectuat o lucrare voluminoasă privind copii supradotați. Totuși există probleme. În acest sens Paul Dietz a intrat la Universitate la 14 ani. La 17 ani își prepara doctoratul în științe economice (1978) la Universitatea din Chicago și o specializare în informatică la Universitatea Cornell. Colin Connerer a intrat la universitate tot la 14 ani. Și alții ca Norbert Wiener au intrat foarte de timpuriu în învățămîntul superior. Ei au avut însă dificultăți în Campus. În genere au fost copii sociabili, responsabili moral, dar nu au avut școlaritate ușoară. Au fost întotdeauna izolați. Nu au existat **g.** matematice feminine. În schimb femeile au adesea dotație în literatură. Există dotații pregnante (**g.**) în artă, muzică etc. (U.Ș.)

GENOPATIE (engl. genopathy, fr. génopathie, germ. Genopathie) ◆ Alterare patologică ereditară. Se datorează fie unei eredități sărace, fie unor mutații de gene. Există la ora actuală atlase complexe de boli genetice ce au fost identificate și care chiar dacă sînt foarte rare trec peste cifra de 1800 (identificate). St. Milcu, C. Maximilian, D. Duca Marinescu au semnalat faptul că în unele părți ale lumii 30 % din paturile de spital sînt ocupate de bolnavi cu tulburări sau boli genetice, 7 % sînt expresia unei singure mutații genetice, 0,4 % ale unor anomalii cromosomiale, 18 % au malformațiuni congenitale, 3 % sînt datorate unor tulburări condiționale poligenetic, 6,9 % reprezintă malformațiuni de origine necunoscută. Debilitatea mintală printre altele se consideră a fi provocată de o mutație genetică în numeroase cazuri, o poligenie sau o structură condiționată de accidente intrauterine. (E.V.)

GENOTIP (engl. Genotyp, fr. génotype, germ. Genotyp) ◆ Ansamblul caracteristicilor ereditare transmise prin intermediul celulelor germinale(cadrul genetic) în afara oricăror influențe peristaltice (de mediu). Ele constituie o potențialitate complexă biopsihologică. **G.** stă la baza fenotipului și cuprinde variațiile endogene ereditare. Direct se măsoară doar fenotipul, fiind elementul invariant cam în toate fenotipurile aceleiași spețe. În 1979 a avut loc la Bîle al 6-lea Congres Internațional de studii asupra psihologiei prenatale. Problemele **g.** au rămas însă încă greu de abordat. Orarul prenatal este condiționat de foarte mulți factori. (E.V.)

GEORGIADE, Constantin (1898-1991), psiholog român. Și-a făcut studiile la București. La Paris (1927-1931) a studiat fiziologia și neuropsihiatria (H. Piéron), psihologia copilului (H. Wallon), psihologia patologică (P. Janet și G. Dumas), neuropsihiatria (H. Claude). Membru al Societății franceze de psihologie Georgiade are contribuții cu precădere teoretice în multe domenii ale psihologiei. I se datorează lucrări consistente privind etapele dezvoltării psihice, ale gîndirii copilului (mai ales preșcolar) și primele referiri la contribuția lui Piaget și la spiritul novator al acestuia (1934). Opera de ansamblu încă puțin valorificată, rămîne de mare importanță pentru reconstituirea dezvoltării psihologice românești și a integrării ei în spațiul cultural științific național și european. **Op. pr.**: *Psihologia gîndirii copilului* (1934); *Probleme și idei noi în psihologie* (1936); *Originile magice ale minciunii și geneza gîndirii* (1939) (P.M.)

GESELL, Arnold-Lucius (1880-1961), psihiatru american. A fost unul din marii contribuanți la dezvoltarea psihologiei copilului. Întîi învățător, a studiat medicina pe cînd avea 30 de ani. În 1906 a devenit doctor în psihologie. În acea perioadă studia problemele geloziei normale și patologice la copiii de diferite vîrste și la animale și era preocupat de probleme de grafometrie. În 1911 a fost numit profesor de educație la Universitatea din Yale unde a fondat o clinică și un Institut de dezvoltare a copilului și unde a scris împreună cu soția sa prima carte. În 1915 institutul a căpătat numele său. A fost ales academician în 1947. Contribuția sa este importantă și în domeniul experimental. El a realizat cunoscutul clopot de sticlă pentru controlul experimental al conduitei copilului mic. A realizat cea mai completă peliculă cu privire la acest subiect (110 km. de film). Pentru diferite perioade ale studiilor de dezvoltare psihică **G.** a inițiat analize complexe privind atitudinile alimentare, vestimentare, somnul, igiena personală, relaționarea socială și interesele (inclusiv cele distractive). A creat astfel o întoarcere spre copilul concret. Dintre lucrările cele mai importante (400 de titluri) scrise cu co-

laboratorii săi multe au fost traduse în diferite limbi. **Op. pr.**: *The mental Growth of the Preschool Child* (1925); *Infancy and Human Growth* (1928); *An Atlas of infant behavior, A systematic delineation of the and early growth of Human Behavior petterns* (1934); *Developmental diagnosi: normal and abnormal Child development* (1941); *Infant and Child in the Culture of Today* (1934); *Embryology of behanior, the beginnings of the human mind*(1945; *Youth, the years from ten to sixteen* (1946). În 1949 a apărut ultima lucrarea vastă a lui A. Gesell *Vision, its Development in Infant and Child*. În complexa sa operă **G.** a creat coerență și a surprins aspectele ciclice de morfo și psihogeneză, el a conturat ideea unor cicluri de dezvoltare în care conduita se modelează în special datorită forțelor și factorilor interni, condițiile externe avînd funcții de ajustare și de suport pentru direcția dezvoltării. Ideea maturației are o mare importanță în concepția lui **G.** Concepția sa în acest domeniu este discret reducționistă. (U.Ș.)

GEST (engl. gesture, fr. geste, germ. Geste) ♦ Mișcări, expresii mimice și pantomimice ce au un caracter de comunicare sau de exprimare (simbolic). **G.** se referă și la ansamblul mișcărilor implicate în suplimentarea interrelațiilor (inclusiv a celor de muncă). **G.** face parte din comunicarea nonverbală (C. N. V.) din paralimbaj și are caracteristici sociale. De exemplu salutul. Acesta poate fi social, psihologic. Orice **g.** este deschis și se autocontrolează prin efecte (feed-back). **G.** traduce emoții, intenții, aprobări, dezaprobări, interogații, mirări, surprize (Kurt Danzinger, 1976). ♦ Poate fi voluntar, (comunică ceva), spontan (ca rezonanță a interrelaționării din sfera emoțională, inclusiv grimasele), poate fi simulat (în condiții speciale). Disocierea de zonele afective este în astfel de cazuri încărcată de „caracteristici comunicaționale social" de control și intenționalități sau de dorința de a crea o aparență disimulativă. ♦ Copiii înțeleg **g.** și comunicarea prin ele înainte de a învăța să vorbească. **G.** lor sînt expansive și au caracteristici ecolalice și imitative. ♦ Unele **g.** sînt contagioase, se transmit, sînt supuse sugestiei. La 7-8 luni (chiar mai devreme) copilul răspunde la surîs prin surîs. Dacă i se cîntă o melodie tristă se întristează și chiar începe să plîngă. Eibl-Eiblesfeld (1970) a citat un copil orb care a avut aceleași expresii emoțional gestice ca un copil văzător. A. Tilker (1970) consideră însă că puține gesturi sînt înnăscute, cele mai multe fiind învățate. ♦ Pînă la un an se însușește gama **g.** legate de afecțiune, rejecție, curiozitate etc. Pînă la șase ani se învață o bună parte din **g.** implicate în conduitele civilizate. În continuare se învăță **g.** legate de roluri și statute sociale (salutul, inclusiv cel militar) ca și **g.** statutelor de vîrstă, conduitele reverențioase, **g.** legate de interrelațiile dintre sexe (politețea și cochetăria) cele implicate în statutele sociale ierarhice și cele profesionale (comportamentele profesionale sînt („de scenă deschisă" la polițiști, casieri, vînzători în magazine, controlori, profesori etc.) prin observații ale conduitelor ce se exercită în timpul intrării în rolul profesional. **G.** este utilizat nu numai în teatru, cinematografie (foarte pregnant în cinematografia incipientă a filmului mut) dar și în pantonimă, dată fiind o codificare pe care o cuprinde și o exprimă. Otto Rank (1932) consideră că această codificare datează din cele mai vechi timpuri. ♦ Există diferențe evidente în folosirea **g.** Persoanele expansive, extrovertite, entuziaste folosesc **g.** mai numeroase. ♦ Evidentă este influența culturală în **g.** În acest sens unele gesturi au semnificații diferite în medii sociale diferite. Gestul de aprobare da (datul din cap în sus și în jos) este răspîndit la numeroase popoare europene. La bulgari însă *da* se exprimă prin mișcări ale capului spre dreapta și stînga (ceea ce la alte popoare înseamnă *nu*). Există o gestică a feței, una a mîinilor și alta a trupului, a mersului. **G.** sînt educate (ca să se exprime sau să se rețină).

Există și însușiri de **g.** oarecum specifice, mai numeroase la unele popoare (italieni). ♦ Funcția de comunicare a **g.** este utilizată intens nu numai în relațiile obișnuite dar și în comunicarea surzilor. În anumite boli psihice **g.** sînt fie streotipe, fie inhibate, fie excesive. (U.Ș.)

GESTALTISMUL (engl. Gestalt psychology, gestaltism, fr. gestaltpsychologie, psychologie de la forme, germ. Gestaltpsychologie). ♦ Curent psihologic important inițiat de Max Wertheimer (1880-1943) și reprezentat de acesta împreună cu Köhler (1887-1967), G. Koffka (1886-1941) și K. Lewin (1890-1949). S-a dezvoltat ca reacție împotriva behaviorismului și asociaționismului. A pornit de la școala psihologică austriacă elevii lui Brentano (1838-1917) și de la criticile poziției atomiste și morale a behaviorismului, în ceea ce privește viziunea asupra psihicului, și a explicării prin reflexe condiționate sau prin teoria încercării și erorii, a caracteristicilor și funcționalității inteligenței, învățării și conduitelor. Atitudinea critică împotriva structuralismului a avut în atenție caracterul excesiv abstract și simplificator al acestuia și a dus la conturarea ipotezei că mijlocul cel mai firesc de a înțelege experiența și reacțiile complexe umane constă în analiza sistematic introspectivă a componentelor senzoriale ale cunoștiinței. Psihologia **g.** consideră că experiența și conduita conțin patternuri de bază (gestalturi) care nu pot fi reduse la componente elementare (critica împotriva asociaționismului). Structura unei melodii nu poate fi considerată o sumă de sunete. Unitatea ei interesează și este percepută ca atare. Ansamblul conduitei este profund influențat de aceste blocuri de impresii care acționează mai ales în experiența perceptivă. Însăși învățarea suportă influența **g.** Acestea sînt realități psihice mult mai complexe decît suma părților componente. Actul prin care ele acționează a fost denumit „insight" și poate fi considerat ca o intuiție încărcată de „înțelegere" și organizare mintală înaltă a situațiilor; un fel de „iluminare" „găsire bruscă a unei soluții neașteptate după o lungă căutare). Experimentele lui M. Wertheimer (1912) ca și cele ale lui Koffka și Köhler au pus în evidență faptul că există cîteva legi și principii ale gestaltului: a) Primul principiu atrage atenția asupra faptului că toate percepțiile tind să se organizeze în entități (figuri) inteligibile. Acest fapt nu e dependent de experiență; b) Principiul proximității, se exprimă prin faptul că evenimentele percepute împreună în timp și spațiu se grupează în gestalturi c) Principiul similarității se referă la faptul că există tendința organizării în gestalturi similare a itemilor asemănători; d) Principiul completării evidențiază faptul că în toate situațiile este activă și permanentă tendința de a întregi prin gestalturi, figurile și imaginile, percepțiile ambigui sau ideile incomplete; e) Principiul pregnanței accentuează ideea că și semnificația figurilor este dependentă de circumstanțele percepției fapt ce creează dificultăți pentru descoperirea de „figuri ascunse sau mascate", în percepții. Întreaga activitate de organizare a experienței perceptive are la bază după **g.** „principiul izomofismului" care consideră că perceperea obiectelor nu este o copie fidelă, o oglindă ce reflectă, ci include funcționalități specifice cu tendințe de organizare de forme și semnificații (conduitele gestuale ajută la înțelegere dar au adesea valori de discurs de comunicare – surdomuții evidențiază acest fapt prin limbajul gestual). **G.** a pus în evidență „Insight-ul" în gîndire, considerînd că este o formă de activitate a acesteia. Împreună cu studiul percepției studiul insicht-ului constituie aportul cel mai important al **g.** Experimentele lui Wolfgang Köhler (1887-1967) asupra cimpanzeilor, ale lui Max Vertheimer (1880-1943) asupra percepției au o mare valoare deși primele nu au putut fi reconstituite. K. Lewin a extins **g.** în domeniul relațiilor de grup și al gîndirii. Există tendințe de a se aplica teoria **g.** în psihoterapie și diagnoze psihice în cazuri de leziuni de arii corticale antrenate în actele perceptive. **G.** a dus la o pleiadă de teorii interesante și de rezonanță în psihologia modernă. Așa de pildă este teoria disonanței cognitive, dezvoltate de L. Festinger (1957), teoria echilibrului cognitiv și atribuțională dezvoltată de F. Heider (1946-1948), teoria actelor comunicative în grup conturată de Newcomb (1953), teoria ajustării comportamentelor individuale la normele grupului în care contribuția lui S. Asch (1952) a fost esențială. Influențele **g.** s-au resimțit în parte în direcția lor pozitivă la Gh. Zapan. (U.Ș.)

GILBERTH, Franko-Bunker (1868-1924) ♦ Inginer american. S-a preocupat de problemele analizei muncii. Cu ajutorul unui Cidograf pe care l-a construit, a înregistrat și analizat toate mișcările simple (elementare) implicate într-un travaliu controlabil prin scheme mentale. (a activității zidarilor în așezarea cărămizilor) pentru a se elimina mișcările inutile. El a găsit un lanț de 17 mișcări. I s-a reproșat confuzia între ritmul maximal și cel optimal (Norbert Syllary) și slaba cunoaștere a diferențelor psihoindividuale. **Op. pr.:** *Bricklaying system* (1909); *Fatigue Study* (1916) etc. (U.Ș.)

GÎNDIREA (engl. thought, fr. pensée, germ. Denken, Gedanke) ♦ **G.** ca instrument și potențialitate de cunoaștere este studiată de filozofie (epistmologie), de logică (legile gîndirii juste și exacte) și de psihologie. Referirile de mai jos privesc laturile psihologice ale **g.** deși termenul este relativ încărcat de utilizările filozofiei, logicii și patologiei. ♦ Într-un sens larg termenul exprimă actul de reflectare mijlocită, complexă, abstractizată a realității ce operează cu simboluri, cu legături logice și este specifică omului. Actul de **g.** se materializează în forme diverse de comunicare. Deși termenul se interferează și acoperă și sensuri implicate în cel de conduite inteligente (care presupun forme de gîndire, dar și structuri de alt tip ale personalității), termenul se folosește în psihologie pentru a denumi modalități determinate de acțiuni mintale (de reflectare) care privesc: a) domenii de cunoștințe și operații cu ele (**g.** aritmetică, geometrică, algebrică, gramaticală, tehnică etc.), b) structuri și niveluri de abordare (**g.** concretă, în imagini, faptică, simbolică, abstractă, conceptuală, formală etc.), c) forme de strategii ori submodalități ale acestora (**g.** algoritmică, euristică, divergentă, convergentă etc.), d) concordanțe ale actului de reflectare cu realitatea (**g.** magică, probabilistă, deterministă etc.), e) faptul că **g.** reflectă realitatea în componentele ei particulare (**g.** analitică) sau în mod corespunzător exhaustiv (**g.** sintetică). Terminologia mai sus evocată este relativ impregnată de imprecizii și suprapuneri ale planului logic cu cel psihologic în studiul proceselor superioare de cunoaștere și comunicare. Szekely Lajos (1964) a difrențiat *procese* de gîndire, *instrumente* ale acesteia și *produse*ale ei. În *Modelul Intelectului* de J.P. Guilford (cel mai complet model elaborat pînă acum privind inteligența) se operează cu termenul **g.** convergentă și divergentă punîndu-se încă odată în evidență intercalări de planuri care atestă intersecțiile psihologiei cu domeniile filozofice și cu cele ale logicii. ♦ **G.** este implicată în generalizarea, abstractizarea și ordonarea cunoștințelor. Rezultatul acestui proces amplu se condensează în organizarea conceptelor, a principiilor, a regulilor, legităților, formulelor etc. prin care se concentrează disponibilul de cunoștințe umane. Acest aspect al **g.** pune în evidență funcția ei cumulativă legată de progres. Mijloacele utilizate de **g.** în această direcție sînt analiza, sinteza, deducția, analogia, inducția (logica) și formalizarea. O a doua sarcină a **g.** constă în verificarea ipotezelor și constituirea de stări de abordare logică a acestora. Prin analiza și verificarea critică a realității se exprimă căutarea adevărului, care în sensul său ultim reprezintă depășirea aperentului purificativ de orice eroare. Adevărul este obiectivul de bază al gîndirii. Acesta conferă **g.** un caracter moral – dat fiind faptul că adevărul are o poziție socială ce implică „esențe" acestea fiind uneori foarte diferite de aparențe. O a treia direcție în care este angajată **g.** constă în *prospectarea viitorului*. În fapt formularea de legi, ipoteze, formule etc. presupune implicit o prospectare continuă a viitorului, a realității cazurilor din trecut, o clasificare implicit posibilă a situațiilor noi la cunoscut și cognoscibil, delimitarea a ceea ce nu este cunoscut avînd un grad de probabilitate de a deveni cunoscut prin analiză logică sau prin investigații complexe și dificile dirijate de **g.** Acesta este domeniul investigației științifice în care se operează cu concepte, dar și cu probabilități și diferite ipoteze ale posibilului. Investigațiile științifice utilizează metode de cercetare, acestea fiind demersuri organizate ce cuprind strategii logice de investigații „criterii" și implicit o aparaatură interpretativă verificată „validată" adesea foarte complexă și saturată în raționamente ce raportează fenomenologia faptelor la reguli, relații, raporturi acceptabile logic. **G.** umană a acumulat și posedă o imensă cantitate de informații controlate și organizate cu privire la fenomene și la modul de a opera cu ele, concepte (v. termenul) dar și o direcție ce se poate considera ca de decentrare de pe aparențe pe esențe, de pe realitatea imediată, pe realitatea macro și microcosmică. ♦ Dezvoltarea cunoștințelor (conceptelor), a devenit uriașă, conservarea lor prin mijloacele obișnuite (biblioteci și memoria specialiștilor) dificilă. ♦ Dezvoltarea computerelor și a informaticii a devenit posibilă și necesară. Prin ele se realizează o investire a instrumentelor electronice cu atribuții ale gîndirii (de acumulare critică și de prospectare investigativă coerentă a cunoștințelor). S-a conturat astfel în ultimii 30 de ani, abordarea **g.** din punctul de vedere al informaticii, alături de aceea a filozofiei, logicii și psihologiei. ♦ În viața curentă **g.** este amplu influențată de interrelațiile dintre oameni, de mentalitatea socială în care acționează și la care se adaptează corelîndu-se cu concepția despre lume și viață și implicit cu acceptanțele, respingerile opiniei ce circulă liber în mediul de viață și opiniile curente ale acesteia. Această situație creează produselor **g.** conceptelor, statut și validitate. **G.** operează multilateral cu volumul și conținutul de cunoștințe și poate fi considerată ca modul de exprimare al inteligenței. În același timp **g.** este o realitate traductibilă în simboluri (inclusiv verbale) dar depășește mult această condiționare. Ea angajează un ansamblu complex de focalizări ale resurselor psihice cînd acționează. ♦ Se distinge o **g.** vigilă realistă, orientată spre diferențieri fine în adaptarea la condițiile schimbătoare ale mediului de viață și cultură. Și în acest caz **g.** este și poate fi abstractă dar trebuie să fie întotdeauna cauzală. Se mai poate vorbi de o **g.** autistă sau onirică supusă cerințelor afectivității, o gîndire latentă – implicată în comportamentul neconștientizat, o gîndire primară (între 1-2 ani) și una intuitivă (între 4-6 ani). Prima (gîndirea vigilă) se supune legilor logicii și se exprimă prin raționamente traduse lingvistic (propoziții – judecăți), celelalte folosesc imagini, reprezentări simbolice încărcate de valori afective. Între 1880-1890 psihologii au crezut că **g.** implică doar imagini. Fr. Galton a emis însă ipoteza că există persoane care operează mental fără imagini. Din această categorie fac parte (după el) matematicienii și oamenii de știință. Aceștia dispun de o **g.** săracă în imagini cu tendințe mai accentuate spre abstractizare. Ca atare s-a constituit ideea că **g.** poate fi mediată și prin simboluri abstracte nu numai cu „imagini vii". ♦ La copii se manifestă **g.** concretă (6-10 ani) ce se caracterizează prin constituirea de grupări operatorii, realizarea reversibilității ca negație și activarea jocului de intuiții ca sprijin în realizarea înțelegerii. La adulți se dezvoltă în plus activitatea tot mai complexă a **g.** conceptuale complexe ce posedă și un stoc de algoritmi (v. termenul). **G.** algoritmică începe să se dezvolte tot la 6-10 ani, se amplifică în adolescență și apoi în fazele adulte. Programarea transformărilor informaționale a legăturilor prin prelucrări complexe atît a mărimilor de intrare cît și ale celor de ieșire ca produse ale **g.** devin treptat mai sever cenzurate logic, mai generative. Se constituie treptat algoritmul logicii. Încărcătura acestuia cu informații și strategii operaționale (algoritmice) creează **g.** o tot mai mare amploare și flexibilitate, fiabilitate. Acest fapt se datorează economisirii potențialului energic psihic și creșterii tendinței spre eficiență a activității de investiții și investigații a **g.** în general. **G.** algoritmică este o expresie a principiului generalizării, principiu de bază al comportamentului. **G.** algoritmică conturează drumul cel mai scurt al învățării. Genetic, s-ar părea că dezvoltarea spre algoritmizare este totală, de fapt evoluția ei nu se supune niciodată unei algoritmizări totale (nici chiar prin constituirea cenzuratoare a concepției despre lume și viață) ci se supune utilizării de transformări și legături cu o probabilitate mai mare sau mai mică, în funcție de influența unor factori aleatori care nu figurează în „trecutul sistemului sau programului ei". Aceasta este **g.** euristică. Au realizat cercetări privind algoritmii: L.N. Landa (în **g.** gramaticală, 1961), Ursula Șchiopu (în **g.** aritmetică, 1963, 1966), St. Niculescu (1981), Solomon Marcus (1983) etc. Structurile algoritmice ale **g.** se intercorelează discret în permanență la adulți. (U.Ș.)

GLANDE ENDOCRINE (engl. endocrine gland, fr. glande endocrine, germ. Drüses mit innerer Sekretion) ◆ Denumire dată formațiunilor interne specializate în producerea de hormoni (există și glande de suprafață ca cele sudoripale). **G. e.** își varsă hormonii lor direct în sînge și creează compoziția umorală a organismului care are numeroase funcții directe și difuze, de reglare și control a întregului organism (controlul neurohormonal). Hiper sau hipo producția uneia sau alteia din **g. e.** produce tulburări complexe organice și psihologice, dreglări funcționale ce pot deveni foarte grave. Studiul **g. e.** este în plină dezvoltare și printre pionierii săi se citează endocrinologul român C.I. Parhon. Întregul organism se supune unei reglări neurohormonale. Hormonii fiind foarte activi sînt și catalizatori organici (se deosebesc însă de fermenți care sînt și ei catalizatori, H. Zondek). **G. e.**acționează adesea asupra unor organe situate în puncte foarte distante (de pildă hormonii ovarieni favorizează creșterea părului , a conformației corpului (taliei), a netezimii și caracterului specific feminin al pielii etc) **G. e.** sînt: epifiza, hipofiza, paratiroidele și tiroida, timusul, pancreasul, glandele sexuale (aflate pe verticala corpului în ordinea expusă mai sus). *Epifiza*, situată în masele de substanță nervoasă ale creierului sub corpul calos se află în unghiul postero – superior a celei de a treia ventricole. A fost considerată de R. Descartes ca sediu al sufletului. Frînează creșterea organelor sexuale și e antagonică funcțional hipofizei. Pînă la pubertate influențează pozitiv creșterea (metabolismul glucidic și protidic) precocitatea psihică, activitatea intelectuală. După pubertate suferă o oarecare involuție. Nu se cunosc încă toate funcțiile homonilor săi..*Hipofiza*, situată la baza creierului în șaua turcească a etnoidului e legată de diencefal (creierul intermediar), prin tija pituitară sau infundibilum (tub conic de substanță gri care prelungește o parte a tuberului cinereum). Are un lob posterior, unul anterior (voluminos relativ) și unul intermediar (mai redus). Produce hormoni cu numeroase funcții (de creștere somatotropă, gonadotropă etc. acționînd asupra maturizării foliculinei și gonadotropiei etc.). Se consideră că instinctele pimitive (de a mînca, a bea, a dormi etc.) sînt reglate hipotalamo-hipofizar, la fel instinctele sexuale, cel matern, cel migrator etc. La acestea se adaugă manifestările emoționale. Creșterea, gigantismul și nanismul-hipofizar, obezitate etc. sînt de asemenea dependente de hipofiză. *Paratiroidele*, glande situate în apropierea tiroidei au de asemenea funcții multiple. În caz de insuficiență lejeră funcțională determină stări ciclice de excitație și depresie (uneori psihoze cronice) se asociază și cu demență precoce. Hiperparatiroidia poate produce tulburări digestive, neuro-musculare, astenii, amnezii, deprsii intense. *Tiroida*, implicată în emoțiile elementare și instincte în stimularea generală se însoțește de apatie, tulburări de psihism și de dezordini nervoase și psihice la hipertiroidieni. Are funcții încă nu deplin elucidate de influențare a inteligenței. *Timusul*, glandă a creșterii, acționează intens pînă la 15 ani apoi descrește și intră în degenerescență. Are funcții corelate cu cele ale glandelor genitale și antagoniste cu tiroida. Timusul este implicat în dezvoltarea normală intelectuală în copilărie. L.C. Rowntree, T. Clark și A. Hanson au activat experimental creșterea taliei la animale prin hormoni ai timusului, aplicați timp de cîteva generații. *Pancreasul*, este abordat mai ales din spre direcția reglării glicemiei (care acționează asupra scoarței cerebrale). Hipoinsulina (produs al pancreasului) duce la diabetul zaharat, care acționează dominînd și diminuînd treptat sensibilitatea și inteligența. Hiperinsulina lejeră dă senzații de oboseală, inaptitudine în muncă (fizică și intelectuală) foame, spasme musculare. Formele medii de hiperinsulimie dau două variante de efect; unul cu stări somnolente, cu amnezii, confuzii mintale, negativism și melancolie, altul cu accese de excitație și o stare excitatorie continuă, cu impulsuri iraționale, cu accese de mînie sau de exaltare, cu manii persistente. Formele grave sînt mortale. C.I. Parhon, N. Schachter și C. Wolfshant au făcut insulinoterapie cu succes în cazuri de schizofrenie sau infantilism și amenoree. **G.** sexuale determină caracteristicile diferențiale sexuale. Hiper și hipo prezența hormonilor sexuali (aflați în dozaje circumstanțiale diferențiate la fiecare sex) produc anomalii sexuale, influențează reproducerea speței. Hiperfoliculina acționează (H. Baruk și colab.) și asupra circulației encefalice, dînd cefalee, bufeuri, iritație, tulburări de circulație pasagere legate de ciclitatea specifică feminină (menstre) în perioadele de maturitate funcțională a capacităților de gestație. (U.Ș.)

GÎNGĂVEALĂ v. TULBURĂRI DE LIMBAJ

GLISCROIDIE (engl. Adhesioness, fr. glischroïdie, germ. Klebrigkeit) ◆ Formă de mare vîscozitate mintală și de vorbire. Se întîlnește la epileptici. Se manifestă prin încetinire a proceselor psihice și printr-o afectivitate lipicioasă privind persoanele și obiectele. Termenul a fost utilizat întîi de Fr. Minkowska. (E.V.)

GLOSOLALIE (engl. glossolalia, fr. glossolalie, germ. Glossolalie) ◆ Crearea voluntară a unei limbi în aparență nouă. Aceasta este o acțiune a bolnavilor mintal care folosesc un limbaj nou cu sens egocentric, modificînd superficial frazele și cuvintele idiomurilor cunoscute. La început incomprehensibil pentru un neinițiat, acest limbaj devine accesibil prin învățarea sintaxei și a vocabularului ce-l caracterizează al cărui sens rămîne elementar și fix. **G.** corespunde, deci, alterării limbajului care poate să fie tradus. Termenul a fost introdus în psihiatrie de Th. Flournoy (1864-1920). (E.V.)

GLOSOMANIE (engl. Glossomania, fr. glossomanie, germ. Glossomanie). ◆ Utilizarea unui limbaj construit, neologic, în care cuvintele nu au semnificație determinată și constantă și nici sintaxă conturată spre deosebire de glosolalie. Apare în anumite tipuri de boli psihice. (E.V.)

GNOSEOLOGIE v. EPISTEMOLOGIE

GODDARD, Henry-Herbert (1866-1957), este unul din pionierii psihologiei clinice în S.U.A. A efectuat studiile superioare la Colegiul Haverford. În 1906 a fondat la New Jersey o școală pentru copii debili mintali (Vineland Training

School for Feebleminded Children). A fost directorul acestei instituții pînă în 1918. După război a devenit profesor de psihologie la Universitatea de Stat din Ohio, unde a rămas pînă în 1938, an în care s-a retras de la catedră. A adaptat testele Binet-Simon (1910, 1911, 1912), în special partea inferioară a scalei de inteligență. El e cel ce a introdus și definit tipul „moron" cu QI între 50-70, cu vîrsta mintală oprită la 8-11 ani (1914). S-a preocupat de criminalitatea copiilor debili mintal(1915). În lucrarea foarte cunoscută *The Kallikak Family* (1912) Goddard a pornit de la studiul lui Galton *Hereditary Genius*. El a studiat cu atenție descendenții lui Martin fiul al unui personaj celebru care a avut un copil ilegitim cu o tînără debilă mintal. Aceasta a produs în lanț 480 urmași dintre care doar 46 au fost cu intelect normal. După război tînărul Martin s-a căsătorit cu o tînără cu intelect normal. Descendenții acestui cuplu, 496 persoane, au fost normali, cetățeni de seamă și doar trei au fost cu intelect de limită. Studiile lui Goddard au atras atenția asupra metodei genealogice și a studiului familiei, a metodei genetice. În lucrarea *Feeble mindedness, Its Causes and Consequences* (1914), Goddard a pledat pentru schema mendeliană a eredității punînd bazele unui sistem predictiv de succes al abilităților intelectuale, ignorînd faptul că ereditatea mintală are la bază mai degrabă interacțiuni ale genelor (decît acțiunea unei gene anumite), și influențele factorilor peristaltici. Lucrările lui Goddard au trezit un interes deosebit la timpul lor și au stimulat dispute și noi cercetări. (U.Ș.)

GOLU, Mihai (n. 1934), psiholog român specializat în psihologie cibernetică, psihofiziologie și statistică psihologică; absolvent al Univ. „M. V. Lomonosov", Fac. de Psihologie (Moscova, 1953-1958), dr. în psihologie cu teza *Dinamica percepției*, Univ. Buc., 1967. A făcut specializările la Carnegie – Mellon din Pittsburg – S.U.A. (1973-1974). Cadru didactic universitar, profesor la Univ. din București. Vicepreședinte al Asociației Psihologilor români din 1989 și președinte din 1990, senator și director al UNESCO din 1993, membru al colegiului de redacție al revistelor *Revista de Psihologie* și *Revue Roumaine des sciences sociales*, Série de Psychologie (din 1981), Ministru al Învățămîntului (1991-1992). A dezvoltat aplicarea ciberneticii și a teoriei generale a sistemelor la studiul fenomenelor psihice; **Op. pr.**: *Sensibilitatea* (1970, în colab.); *Statistica psihologică* (1967); *Cibernetica generală* (1971); *Percepția și activitatea* (1972); *Introducere în psihologie* (1972, în colab.; trad. în lb. maghiară, 1974); *Culoare și comportament* (1974, în colab); *Principii de psihologie cibernetică* (1975, trad. în lb. bulgară, 1982); *Tratat de psihofiziologie* (1978, în colab.); *Natura și bazele neurofiziologice ale activității psihice* (1980); *Probleme fundamentale ale psihologiei* (1980, coautor și coord.); *Dicționar de psihologie socială* (1981, coautor); *Psihoneurologie* (1983, în colab.); *Chinezie psihiatrică* (1988); *Dinamica personalității* (1993). Golu Mihai a contribuit la modernizarea opticii psihologice românești. (P.M.)

GOLU, Pantelimon (n. 1934), psiholog român specializat în psihologie socială și pedagogică; dr. în psihologie cu teza *Problema motivației interne a învățării și tipurile de orientare în obiect*, Univ. Lomonosov, Moscova (1965). Cadru didactic, profesor la Universitatea din București. A adus contribuții în problema relației învățare-dezvoltare psihică; componente psihologice ale competenței didactice; dimensiuni psihosociale ale motivației conduitei și integrării socioprofesionale. **Op. pr.**: *Psihologie socială* (1974); *Psihologie, manual de pentru licee de filologie-istorie și st. naturii* (1978, coautor); *Dicționar de pedagogie* (1979, coautor); *Contribuțiile sociale în socialism* (1980, coautor); *Fenomenologia conștiinței și antonimiile ei specifice*; *Conducerea științifică a societății* (1980, coautor); *Aspecte psi-*

hologice ale conducerii; *Dicționar de psihologie socială* (1981, coautor); *Învățare și dezvoltare* (1985); *Orientări și tendințe în psihologia socială contemporană* (1988). Membru al colegiului de redacție al *Revistei de psihologie* și *Revue Roumaine de sciences sociale*, série de Psychologie. A publicat peste 100 articole și a adus contribuții remarcabile la dezvoltarea psihologiei românești. (P.M.)

GOODENOUGH (Test) ♦ E un test proiectiv de desen elaborat și pus la punct de Florence Goodnough. Constă într-o aplicație foarte simplă – copilul este pus să deseneze un omule'. Gradul de maturitate se notează după caracteristicile proiectate în desen. Varianta mai nouă, efectuată sub denumirea Goodenough Harris Drawing test, solicită desenarea unui bărbat, a unei femei și a propriei persoane și incorporează mai multe dimensiuni proiective. Testele din această categorie pun în evidență retardul intelectual între 3 și 13 ani, caracterizarea sexuală și atitudinea față de sine (supraevaluarea, subevaluarea etc.). (S.T.)

GRAF (eng. Graph, fr. graphe, germ. Graph) ♦ Unitate de măsură a vitezei scrierii. Melaspine (1950) a considerat că 30 de secunde permit să se scrie cifrele de la 1 la 10. Această performanță constituie un **g.** Dacă se scriu doar 5 cifre în această perioadă evaluarea devine de 0,5, în caz de 8 cifre = 0,8, de 9 cifre = 0,9 etc. Același sistem se utilizează și în cazul scrierii de cifre în plus. Teoria **g.** este o ramură a teoriei mulțimilor. **G.** poate avea diferite forme. Din punctul de vedere al complexității poate fi **g.** parțial și sub **g.**, într-un **g.** mai mare. Poate avea formă de arbore, de rețea. **G.** au fost utilizate implicit în sociograme și explicat de către Harary (1953) și H.J. Leavit (1951) etc. ♦ În sociometrie **g.** este unitatea de expresie (reprezentare intuitiv grafică) a intercorelațiilor dintre un subiect într-o colectivitate. Interesează în ce măsură subiectul în cauză dispune de alegeri reciproce, unilaterale (alege sau este ales) sau este izolat (nici nu alege nici nu este ales). În fapt în această situație se utilizează un model matematic figural ce permite evidența intuitivă a structurii ordinei și ponderilor ce există în interrelațiile dintre elementele ce compun un sistem. (M.G.)

GRAFOLOGIE (eng. graphology, fr. graphologie, germ. Graphologie) ♦ Tehnici de investigare a personalității prin analiza caracteristicilor acesteia proiectate în scriere. Știința scrierii după numeroși autori. Numele acestor tehnici a fost dat de către H.J. Nichon (1806-1881). Se pare că în China era folosită analiza de caracter pornindu-se de la scriere încă din secolul XI. Istoricii analizelor caracterologice ale scrisului citează pe Aristotel printre inițiatorii **g.**, pe Demetrius din Falera și mai ales pe Sultoniu. Există observații asupra scrierii în Orient (Kuo-Jo-Hsu Okakura ori mai recent Tahi). Se pare că prin secolul al XVII-lea (1722) a circulat o cărticică scrisă de Camillo Baldi din Bologna cu privire la problema relației dintre personalitate și scris. Există cîțiva grafologi mai cunoscuți cum ar fi grafologul francez Crepieux-Jamin (1859-1940), grafologul german Klages, grafologul elvețian Pulver și cel englez Sandek. Și unii medici au abordat problemele relației dintre scriere și personalitate dinspre versantul patologic. Printre aceștia mai cunoscuți sînt Corman, Streletzki, Rivière, Resten și Prophal. Critici ale unor exagerări de interpretare grafologică au fost fectuate de Hull și Montgomery (1919). Tot atitudini critice au exprimat Allport, Vernon (1933) și Guilford (1959). Aspectele critice s-au referit mai ales la nesiguranța privind descifrarea de trăsături de caracter în scriere. Printre autorii români preocupați de problemele **g.** enumerăm pe V. Vaschide, pe Gh. Marinescu, C.I. Parhon, M. Derevici, H. Bogdanov, Atanasiu etc. ♦ Metodele de cercetare a scrierii sînt: descriptive, comparative și experimentale. Metodele descriptive notează o serie de parametri evaluabili ai scrierii, ca apăsarea liniilor, claritatea și fermitatea, direcția, mărimea, forma, continuitatea, unghiul de înclinație și de distanță. Instrumentele de măsurare ale unora dintre aceste caracteristici se numesc grafometre. Mai cunoscut este cel al lui Hans Busse (1903). Se folosesc împreună cu alte ustensile în expertizele judiciare de identificare a scrisului. În scriituri sînt semnificative și spațiile dintre rînduri, litere etc. Toate acestea permit stabilirea de tabele statistice de evaluare. A existat un abuz de matematizare (în afacerea Dreyfus printre altele) în **g.** Aceste metode au pus în corelație caracteristici ale scrierii cu o serie de însușiri psihice (voință, sensibilitate etc.) și cu o serie de însușiri somatopsihice, tendințe depresive, tendințe maladive, scăderi ale vitalității, ale forței vitale etc.). Metoda comparativă utilizează eșantioane largi de scrisuri pe loturi de populație diferite din punct de vedere cultural, al criteriilor de vîrstă, sex, normalitate. Metoda comparativă a generat o serie de tehnici importante de abordare a analizei grafologice. Metodele experimentale cuprind o serie de teste prin care se constituie cerințe de a scrie repede sau încet, mare sau mic, frumos sau spontan pentru a se surprinde o gamă largă de caracteristici. ♦ Printre seriile de teste ale scrisului pot fi enumerate acelea care se realizează sub comanda sugerată sau hipnotică și privesc mascarea, substituirea, imitația scrierii etc. Se folosesc în situații de determinare de falsuri scriptice. Există și încercări de a compara scrisul subiecților care au QI diferit ori identic, sau posedă temperamente diferite sau asemănătoare. Cazurile scrisului excepțional au fost abordate prin ambele categorii de metode. ♦ Grafometria structurată și ordonată prin activitatea lui Hélène de Gobineau,Perron, aplică 37 de parametri diagnostici pentru diverse aspecte ale grafiei la vîrstele de creștere și 31 de parametri pentru scrisul adult. Există și 6 parametri patologici. În grafometrie, în varianta Klages-Thea S. Leurnson se operează cu 21 de trăsături grafice etalonate, pe baza cărora se identifică un profil al scrisului. Se acordă importanță aspectului „proiectiv" al scrierii. Din acest punct de vedere partea de sus a literelor se referă la caracteristicile intelectuale proiective, corpul literelor se atribuie zonei afective, iar partea de jos, caracteristicilor instinctuale. Aspectele de formă directe, caracter al literelor (presiune, mărime, viteză, armonie, continuitate, subțirime, grosime, înclinație, ritm etc.) se interpretează în ultima vreme conform unui cod specific. Cu toate că învățarea scrisului este, ca nivel de dezvoltare a deprinderii, relativ egală în clasele unei școli și ca atare prezintă caracteristici asemănătoare uneori pe regiuni vaste sau pe țări, scrisul este diferit de la om la om. J. Crepieux semnalează faptul că trasarea unei singure linii poate să se facă în aproximativ opt milioane cinci sute patruzeci și nouă de variante, calculul nuanțelor posibile de scriere a 62 de litere și cifre din alfabet conjugate între ele duce la 1 urmat de 27 sute de zerouri (și încă acestea sînt exemple simple). (U.Ș.)

GRAFOMANIE (eng. graphomany, fr. graphomanie, germ. graphomanie) ♦ Termenul se referă la o tendință exagerată spre scriere, tendință de a scrie cu orice preț memorii, versuri, orice, mai ales texte în proză. Termenul este înrudit cu cel de graforee (v. GRAFOREE) dar ca aspect diferențial se referă la oarecare specializare în scrieri de scrisori, memorii etc. (U.Ș.)

GRAFOREE (engl., fr., germ., graphorée) ♦ Incontinența scrisului. Subiectul scrie spontan fie sub formă de jurnal, fie sub aceea a unor scrisori. Bolnavul își găsește un interlocutor pe care-l bombardează cu scrisori explicative. El scrie adesea scrisori calomnioase, obscene, unor persoane cunoscute, unor foruri administrative etc. **G.** se referă nu numai la scriere ci și la conținutul acesteia. ♦ **G.** se exprimă și în cazul ziariștilor predispuși la scrieri de scandal și calomnieri, devalorizări etc. (U.Ș.)

GRAFOTERAPIE (eng. graphotherapy, fr. graphothérapie, germ. Graphotherapie) ♦ E. Trillat a fondat o formă de psihoterapie de relaxare care se folosește pentru anumite categorii de subiecți, mai ales pentru copiii sau tinerii instabili. Se solicită exerciții scriptice prin intermediul cărora are loc o reechilibrare a unor gesturi dezordonate datorită concentrării implicate în cerințele scrierii. (U.Ș.)

GRAMATICA GENERATIVĂ (engl. generative grammar, fr. grammaire générative, germ. generative Grammatik) ♦ Gramatica generativă sau transformațională este legată de numele lui Noam Chomsky. Termenul a fost împrumutat din teoria matematică a sistemelor formale. Un sistem formal se compune dintr-un set de simboluri elementare (alfabetul) și un ansamblu de instrucțiuni ce permit aplicarea (generarea) unei mulțimi de succesiuni ale simbolurilor sistemului. Limbajul acestuia este compus din „fraze" (teoreme). Instrucțiunile sînt constituite din reguli și axiome. Chomsky a reacționat împotriva exceselor analizei structurilor. Numărul frazelor diferite pe care le poate formula un copil este de foarte multe ori mai mare decît numărul secundelor din viața unui om, ceea ce presupune că se memorează reguli nu fraze. Gramatica universală se referă la principii și are funcții explicative, gramaticile particulare au funcții descriptive. La nivelul gramaticii universale acționează inteligența. Lingvistica este un subdomeniu al psihologiei în accepția gramaticii generative. **G. g.** are o situație psihogenetică asemănătoare cu acea a mersului biped (în esență) pe care o numește tematică universală. Rădăcinile ei subsistă în stare potențială umană de comunicare verbală (asemănătoare stării potențiale de mers biped). **G. g.** dispune de două niveluri abstracte operaționale, *unul profund* în care sînt reunite și interpretate frazele și *unul superficial*, al frazelor pe care locutorul le pronunță real. Cele două niveluri sînt legate prin nivelul transformărilor care deplasează elementele frazelor simple, complicîndu-le. Transformațiile pasive permută subiectul propozițiilor și complimentele lor sub controlul cerințelor sensului. Parametrii **g. g.** universale sînt deschiși la început și se fixează în exercitarea de contacte cu alți locutori (parteneri de comunicare verbală), ceea ce generează vorbirea difernțiind o anumită limbă (sau mai multe) cu specificul lor. (Gr.N.)

GREGARISM (engl. gregariousness, fr. grégarisme, germ. Herdeninstinkz) ♦ Tendința naturală a indivizilor de aceeași specie de a se reuni. ♦ La unele spețe este foarte puternică și continuu, la altele este sezonieră. Are la bază tendința instinctului de reunire, de integrare în viața de grup. Unele insecte (albinele) și animale au acest instinct foarte dezvoltat; ele se reunesc în cîrduri, turme etc. și își caută hrana ori se apără în comun. Omul este o ființă sociabilă. Încă de la naștere se găsește într-un mediu social, depinde total de părinți (parazitism infantil). ♦ Căutarea partenerului e universală; la copil se manifestă spontan în activitatea de joc colectiv. La adulți se manifestă prin participarea la viața grupului din care face parte. Raporturile familiale stau la baza comportamentului **g.** al omului. Grupul oferă omului securitatea. Ignorarea tendințelor **g.**, dar și considerarea acestora ca factori singulari în explicarea sociabilității oamenilor duce la reducționism. (R.D.)

GROOMING (engl.,fr.,germ. la fel) ♦ Este activitatea de curățire reciprocă a indivizilor. Este evidentă la maimuțe. Această activitate nu este legată direct de trebuința de curățenie ci are o puternică tentă de comunicare afectivă la această categorie de animale. (R.D.)

GROSS, Karl (1861-1944), filozof și estetician german reprezentant al „realismului critic neokatian". A respins teoria paralelismului psihofizic din motive de simplicitate și superficialitate. A fost preocupat de probleme ale psihologiei animale și a copilului – și ceea ce caracterizeaă ontogeneza umană și animală. Pe acest teren s-a oprit asupra problemelor jocului elaborînd o teorie instinctivistă. Preocupările față de activitățile ludice i-au fost alimentate și de preocupările privind teoria emoției estetice și a artei. A considerat jocul ca o expresie a creativității; K. Gross a făcut și studii de psihologie a literaturii și analiză a criteriilor de valori a operelor literare (aspecte senzoriale în operele lui Shakespeare, Goethe, în muzica lui Wagner etc.). A influențat estetica sec. XX. **Op. pr.**: *Die Spiele der Thiere* (1896); *Die Spiele der Mensch* (1899); *Die Anfanger der Kunst und die theorie Darwins* (1934); *Eileitung die Aestetik* (1892). (R.D.)

GROTESC (engl. grotesque, fr. grotesque, germ. grotesck) ♦ Termen de evaluare a unor imagini (produse artistice), situații, conduite etc. prin care se exprimă caracterul încărcat de absurdități, monstruozități, implicații de anxietate directă sau potențială a acestora. Există o tendință spre grotescul halucinatoriu în unele produse artistice. M. Ralea a atras atenția asupra funcțiilor artistice ale grotescului (*Scrieri alese din trecut*) (U.Ș.)

GRUBER, Eduard (1861-1896), psiholog român format sub influența sistemului de gîndire al lui Th. Ribot care i-a fost profesor în 1886. Teza de licență și-a susținut-o în problemele genului elementelor latine în limba română în competiție cu celelalte limbi romanice (1884). În 1889, Eduard Gruber a fost la Leipzig, unde i-a expus lui Wundt studiile sale privind audiția colorată și i s-a sugerat să le prezinte la primul congres de psihologie fiziologică de la Paris din acel an. Studiul a avut un succes evident. Gruber a lucrat în laboratorul de la Leipzig al lui W. Wundt sub conducerea lui Oswald Külpe. În septembrie 1889, reîntors în țară, a continuat să se intereseze de problema sinestezilor. În 1891 s-a întors la Leipzig – unde a rămas 2 ani (pînă în 1893) unde s-a ocupat cu „Luminozitatea specifică culorilor". Teza a fost foarte bine apreciată. În 1889 a participat la Londra la al doilea congres de psihologie experimentală și a expus o a doua lucrare ce are în atenție problema culorilor – mai exact aceea a audiției colorate și fenomene similare. Și această comunicare a avut succes. Studiile lui Gruber sînt citate de Wundt, de Rh. Flournoy și alții. În 1893, întors în țară, Gruber a făcut demersuri la București pentru inființarea unui laborator de psihologie la Universitatea din Iași. Existența documentară a laboratorului îl situează printre primele 10 din lume. Se pare că în 1894 laboratorul funcționa (M. Bejat). Tot în 1893 a întocmit un chestionar pe care l-a trimis unor oameni talentați vizual, arhitecți, muzicieni și literați. Chestionarul avea 26 de întrebări. (Chestionarul a apărut în „Revue Psihologique" sub red. lui Th. Ribot. A primit 49 de răspunsuri. Gruber însă a murit în 1896 într-o clinică de boli nervoase la numai 35 de ani. Activitatea didactică a lui Gruber Eduard e mai puțin cunoscută – se știe doar că în 1893-1894 a ținut primul curs de psihologie experimentală. Primul său studiu *Edelweiss* – o rememorare (contribuțiune la psihologia experimentală) a apărut în 1888. Gruber a fost preocupat și de probleme ale psihologiei literare și a publicat lucrarea *Stil și gîndire* (1888), încercare de psihologie literară în care descrie cîteva tipuri de creatori literari analizînd scriitorii români (Eminescu, Creangă, Odobescu și Bălcescu). (U.Ș.)

GRUP (engl. group, fr. groupe, germ. Gruppe) ♦ Termenul se referă la reuniri de mai multe persoane prin obiective comune sau care realizează ceva în comun. Aceste reuniuni de conduite și obiective au un grad de consistență, sînt legate de viața socială și meandrele ei de dezvoltare și de cerințe și obiective, de idealuri și aspirații pentru **g.** și pentru alte **g.** ♦ Analizînd problemele **g.** în lucrarea *General Sociology* (1905) A.W. Small a considerat că termenul folosit în sociologie cu privire la combinarea de persoane, adică termenul **g.** este cel mai general și complex termen. Tot el a delimitat expresia *grup de referință*. Acesta nu semnifică doar o pluralitate de persoane ci o reunire de durată cu obiective organizate ca realizare, supus unor activități determinate și corelate ca obiective. Există însă și **g.** *spontane* în care se manifestă reunirea temporală pe obiective fie revendicative ca în grupurile stradale sindicale, fie forme organizate de reuniri de persoane din diferite țări, precum reuniunile științifice sau politice internaționale, reuniunile UNESCO, ONU, ale Consiliilor Europene sau Olimpiadele sportive etc. ♦ Sociologii americani au studiat diferite astfel de probleme. (A. Small, R.E. Park, E.W. Burges). ♦ M. Bassard (1981) a reactualizat aportul sociologilor germani privind analiza **g.** Printre alții Ferdinand Tömes care a făcut diferența dintre conceptul de *societate* și *comunitate*. La aceste prime forme de discuții și analize privind tematica **g.** sociale am adăuga aportul lui D. Gusti, care a analizat formele de **g.** relativ stabile de comunități rurale cu mentalități și tradițiile ce le caracterizează (din România). Referiri la **g.** mari a făcut și Gustav Le Bon. ♦ În orice caz problema **g.** s-a pus încă din secolul al XIX-lea prin studiile lui C.H. de Saint-Simon (1760-1825), Auguste Comte (1798-1857), P.J. Proudhom (1809-1865) și apoi mai tîrziu G.P. Gallup (1901-1982) care a inaugurat instituționalizarea agenților de sondaje ale opiniei publice, foarte răspîndite în zilele noastre în toate țările. ♦ **G.** sînt de foarte multe feluri. Printre alții G. Gurvitch a pus în evidență 15 criterii de diferențiere a lor, cum ar fi după *conținut* (familie, Biserică, orchestră, armată etc.), după *durată* (**g.** spontan, **g.** tip reuniune politică de guvernămînt, **g.** de cercetare, **g.** sportiv etc.), după *numărul de participanți* (**g.** mare, **g.** mediu sau **g.** mic etc.). Se consideră de unii autori că se poate vorbi de **g.** chiar în cazul reunirii a două persoane. Se consideră apoi ca **g.** cel din 5 ori 7 persoane. Mulți autori dau numere mai mari în jurul 50-60 și chiar mai mari. În cercetările psihologice se folosesc mai mult grupuri școlare sau de studenți sau ... grupuri profesionale ori acestea se compun din cam 30-40 persoane. Oricum diferența dintre **g.** mici și cele mari este relativ importantă în orice caz semnificativă. Reîntorcîndu-ne la studiile lui G. Gurvitch acesta a semnalat că din variantele mai mari de **g.** indexate de el prin cele 15 criterii au reieșit 49 tipuri de **g.** dintre care unele sînt macrogrupuri și altele microgrupuri ♦ O problemă importantă se referă la ce anume face să se constituie un **g.** ♦ Fără îndoială omul este o ființă socială. Într-un fel societatea în ansamblu este un cîmp de forțe în care au loc atracții și rejecții și acționează mecanisme complexe de forme de presiuni ca sugestia, imitația, competiția etc. Acestea sînt și forțe de schimbare de interese, atitudini, percepere a altora și percepere de sine. **G.** constituie în acest context o necesitate permanentă de protecție, securizare, cîmp de manifestare, de informații și discuții, de conferire de identitate și de apartenență. ♦ Grupul conține dimensiuni proprii de acceptanță, toleranță și rejecție chiar dacă atracție are și regulile ei pentru fiecare persoană. În acest sens L. Festinger din S.U.A. (Institutul de Tehnologie din Massachusetts) și Alain Gerard din Franța, au studiat alegerile de prieteni dintre studenți. Ambii au remarcat, faptul că prieteniile se formează predilect între studenții care se întîlnesc mai des locuind aproape, chiar pe același palier, sau vin din același sat sau oraș. Aceasta în primul moment. Urmează al doilea moment în care acționează satisfacția afectivă: *ipoteza de similitudine* sau *ipoteze de complementaritate*, situații ce pot fi de reprezentări mentale după F. Fiedler, (1953) sau de atitudini după Th. Newcomb (1956). F.F. Maisonneuse pune în discuție și similitudinea de conținut imaginativ ca fiind importantă. Referindu-se la ipoteza de complementaritate R. Weruli (1955) a subliniat faptul că nu de puține ori o persoană autoritară atrage o persoană dependentă, iar agresivii atrag adeseori persoane delicate. C.W. Schultz în 1961 a reunit cele două ipoteze (de similitudini și de complementaritate) în aceea de compatibilitate care presupune (după acest autor) o similitudine ce reunește trei trebuințe fundamentale: de includere, de control și de afecțiune (cu grade de intensitate diferite). ♦ Proximitatea spațială, similitudinile de atitudini, atracțiile fizice, prestigiul, complementaritatea trebuințelor și chiar trebuința de reverii conștiente rămîne de cercetat mai atent în viitor ca factori foarte importanți în constituirea de relații grupale ♦ Obiectivele **g.** constituie un liant al acestora deosebit de important. Școlarii de pildă își schimbă obiectivele în fiecare an, de altfel orice grup de vîrstă are o modificare de obiective, evaluări, aspirații, dorințe și potențial de afirmare diferit C.G. Cooley și colab. (în 1933) au avut în atenție **g.** primare. Acestea sînt **g.** în care se petrece cea mai mare parte a timpului și sînt compuse din persoane ce trebuie să satisfacă cinci condiții mai importante; 1. să aibă relații face to face (intime); 2. să aibă o prezență relativ mare de cooperare cu ceilalți din **g.**; 3. să aibă un caracter receptiv larg nu excesiv specializat; 4. să nu fie prea multe persoane în **g.** ca să nu se erodeze prin gelozii sau alte cauze intimitatea lui și 5. toți membrii grupului să fie implicați în relații prietenești. C.G. Homans a specificat faptul că formele dense de comunicare, mai ales cele privind intimități alimentează forța **g.** S-au ocupat de problemele **g.** R.K. Merton, P.F. Lazarfeld, mai ales de continiutatea lui, de obiectivele și de metodele de cercetare ale **g.** În această din urmă problemă J.L. Moreno a adus cele mai importante contribuții prin metoda sociometrică (vezi termenul) și prin psihoterapia de **g.** ♦ E.E. Enbank s-a ocupat de probeleme comunicării în **g.** Prezintă de asemenea importanță problema dinamicii **g.** problemă în care a adus un aport deosebit K. Lewin începînd cu 1915. Prin teoria cîmpului și a drumurilor din cîmp Kurt Lewin (1890-1947) care a conturat și concceptele de spațiu de viață și de valențe ca forme de interrelații cu rupturi de echilibru și modificări ale acestora sub diferite feluri de situații, a surprins mai ales dinamica **g.** Aceeași problemă a dinamicii de **g.** a fost abordată de D. Catwright (1951), M. Deutsch (1954) și din nou de J.L. Moreno, care a difuzat și sugerat tematica analizei indicilor de expansiune și a celor de coeziune a **g.** mici. Prezintă interes și cercetările (precum și testul sociologic) lui R.F. Bales care a lărgit tipologia sociabilității, a dimensiunilor ei. Individuale creind posibilități de a diferenția dominatele de similitudini din diferite **g.** ♦ W. Forte a studiat **g.** mai deosebite, bande de adolescenți (în 1943) și formele de organizare și identificare a membrilor acestor tipuri de **g.**, la obiectivele impuse din interiorul **g.** și mai ales a comandamentului ei care-i conferă identitatea. ♦ Mai dorim să ne referim la problema statului de identitate a **g.** Acesta are tendința de a se menține ca statut și rol dobîndit. În acest sens o clasă școlară (mai ales de adolescenți) sau un atelier, considerate foarte bune fac eforturi de a se menține la această cotație. O echipă sportivă ce a devenit echipă mondială sau europeană consideră un eșec grav obținerea locului 3 în competiția internațională sau în altele. Ca atare se constituie statute prospective nu numai pentru persoane izolate ci și pentru **g.** În genere **g.** de referință sînt mobile în fiecare deceniu. Cele foarte bune au tendințe de achiziții de modernitate prin dotații și intelectualizare, mai pronunțate decît cele mai puțin bune. Acelea au în schimb aspirații mai tensionate și comportamente mai dure. **G.** au diferite caracteristici de suport dar și de erodare. Referindu-ne la cele de suport implicit antagonismele acestora devin de erodare. Printre proprietățile de suport ar fi în primul rînd *coeziunea*, aceasta poate fi de obiective, de interese și aspirații și de concepții și acceptanțe privind conduite, interpretări, evaluări. Este important și *stabilitatea*. Aceasta este întreținută de gradul de acceptanțe și simpatie, prietenie dintre membrii grupului. Stabilitatea generează o mai puternică implicație de identificare cu grupul și un mai mare grad de oferte de apărare, colegialitate și sprijin în grup. Coeziunea și stabilitatea constituie și dimensiuni ce conferă grupului sentimentul de generație. *Conformismul* constituie o altă formă de proprietate importantă a grupului, fiind vorba de conformitatea la regulile nescrise ale grupului. Datorită coeziunii și conformismului există o serie de probleme în care se manifestă *eficiența* grupului nu numai privind diferite opinii ci și mijloace de apărare ale membrilor grupului. Toate acestea conferă grupului și o oarecare omogenitate, un grad acceptabil și important al acesteia plus sintalitate. Diferențele dintre membrii **g.** creează forme de identificare selectivă cu unele sau altele dintre obiectivele acestuia și implicit un hedonism specific. Unitatea de păreri în unele probleme este o expresie a unui anumit fel de toleranță, iar prezența acesteia alimentează autonomia și dependența ca importante caracteristici ale **g.** Unii autori insistă pe o formă de ierarhie a acestor caracteristici, alții pe altele, oricum grupul trebuie să posede pentru a avea legături cu alte grupuri, și grade de permeabilitate dar mai ales un anumit grad de rezistență întreținut de forța acestuia care este în fapt o formă de agresivitate potențială. Multe din aceste caracteristici sînt calculabile (v. SOCIABILITATE). Printre psihologii români care s-au ocupat de problemele **g.** sînt Achim Mihu, Pantelimon Golu, Mielu Zlate, L. Vlăsceanu, Cătălin Zmafir, Pavel Mureșan. La aceștia se adaugă psihologi care au efectuat sau aplicat teste de sociabilitate precum Septimiu Chelcea, Pavel Mureșan, Adrian Neculau, Tiberiu Prună, Emil Verza, Horia Pitariu, Ursula Șchiopu, Mirunda Minulescu, Roxana Rășcanu. (U.Ș.)

GUILFORD, J. P., și-a susținut doctoratul la Universitatea Cornell (S.U.A. 1927). A avut funcții didactive la universitățile din Ilinois, Kansas, Nebraska, Southern California. În 1949 a fost numit director al unui proiect important de cercetare și al unui Institut de cercetări complexe psihologice în domeniul controversat al personalității. Activitatea sa foarte fecundă l-a făcut remarcat și a fost ales în 1950 președinte al Asociației Psihologilor americani. Adresa prezidențială pe care a expus-o a declanșat cunoscuta „mișcare" pentru creativitate, care a dus în deceniile următoare la conturarea unui domeniu distinct de cercetare și intervenție socială. Studiul creativității a beneficiat de clarificările aduse de **G.**, prin modelul factorial al inteligenței (SI – Intlligence Structure) pe care l-a elaborat. Acesta cuprinde pe de o parte „gîndirea convergentă", logică și silogistică (euristică) și „gîndirea divergentă" (creatoare) ca subansambluri structurate, bine definite ale disponibilului intelectual uman. Modelul lui **G.** se exprimă printr-o matrice cu 3 intrări (ceea ce a făcut să apară ca o prizmă dreptunghiulară) ce cuprinde patru categorii de conținuturi (figural, simbolic, semantic, comportamental), 5 categorii de operații (cunoaștere, memorare, evaluare, gîndire divergentă, gîndire convergentă) și 6 tipuri de realități (unități, clase, relații, sisteme, transformări și implicații). Valoarea generală a modelului (SI) derivă din faptul că se sprijină pe unitatea structurală elementară a comportamentului uman ce are ca piloni; țelul, obiectul și operațiile transformatoare. Modelul cuprinde 120 de celule sau modalități de lucru ale gîndirii (80 identificate prin cercetările factoriale extrase de **G.** din lucrările existente) **Op. pr.**: *Psychomtric methods* (1954); *Personality* (1959); *The nature of human intelligence* (1967); *The analysis of intelligence* (1971). Pentru meritele sale deosebite în dezvoltarea psihologiei **G.** a fost distins cu Legiunea de Onoare a Academiei de Științe din S.U.A. (Gr.N.)

GUILLAUME, Paul (1878-1962), psiholog francez. A studiat filozofia, iar în anul 1925 și-a susținut doctoratul cu o lucrare ce a devenit de referință *(L'Imitation chez l'enfant)*. A fost profesor la Sorbona. A fost influențat de psihologia formei (Max Werthaimen (1880-1943), Wolfgang Köhler (1887-1967), Kurt Kaffka (1886-1941) și Kurt Lewin (1890-1947). A efectuat și el cercetări pe cimpanzei. Preocupat de psihologia copilului, de psihofiziologie și de dorința de a conferi psihologiei un statut de știință experimentală P. Guillaume a elaborat numeroase studii din acest unghi de vedere. **Op. pr.**: *Manuel de Psychologie* (1931, 1938); *La forme des habitudes* (1937); *La Psychologie animale* (1940), *Introduction a la Psychologie* (1942). (T.C.)

GURVITCH, Georges (1894-1965), sociolog francez de origine rusă. Și-a făcut studiile la Petrograd (Leningrad) și a fost numit asistent la Universitatea în care a studiat, iar prin 1919 a fost numit profesor la universitatea din Tomsk. Între 1921-1924 a ținut cursuri la universitatea din Praga, iar din 1928 în Franța la universitatea din Strasburg. După un episod de activitate în Statele Unite la universitatea Harvard și în Columbia s-a reîntors în Franța unde a fost numit profesor la Sorbona și director de studii la Ecole pratique des hautes etudes. A fost în permanență preocupat de conturarea unei psihosociologii concrete. A studiat teoria grupurilor (micro și macrogrupuri). A militat împotriva cercetărilor parcelare fiind un dialectician de mare finețe. A condus publicația *Cahiers Internationaux de sociologie* și a publicat un număr de peste 300 de lucrări și studii. **Op. pr.**: *Determinismes sociaux et liberté humaine* (1955); *Dialectique et sociologie* (1962); *Les cadres sociaux de la connaissance* (1965); *Traité de sociologie* (1958-1960). (A.N.)

GUST (engl. taste, fr.goût, germ. Geschmack) ♦ Simț prin care organismul primește informații asupra unor proprietăți chimice ale substanțlor chimice sapide cu particularitățile cărora vine în contact prin partea periferică a analizatorului gustativ constituit din papile gustative distribuite pe mucoasa cavității bucale și în special pe limbă (285 papile linguale). Acestea sînt filiforme (conice), fusiforme (mari rotunde) și circomvolate (în partea posterioară a limbii pentru substanțe amare). Grupuri de 2-12 celule gustative formează muguri gustativi (bulbi gustativi) repartizați în mod inegal pe suprafața limbii. Mugurii **g.** sînt stimulați numai de substanțe efectiv solubile. Excitația care ia naștere este transmisă prin sistemul fibrelor nervoase aferente la scoarța cerebrală unde se produc senzațiile. Prin cercetări psihofiziologice s-a stabilit că există 4 categorii senzoriale gustative de bază: sărat, amar, dulce și acru. Acestea sînt senzații de bază. Există senzații derivate sau mixte produse prin amestec de **g.** privind substanțele de bază. În fine există senzații gustative nespecifice ce pot avea loc prin stimularea receptorilor gustativi cu excitanți neadecvați (curent electric). Senzațiile de **g.** sînt însoțite de stări emoționale plăcute ce au o influență tonică asupra dispoziției generale, sau de stări emoționale neplăcute, dezagreabile față de alimente ce nu plac. Ele pot fi însoțite de reacții vegetative (de salivație bogată în primul caz și de senzații de dezgust și vomă în al doilea). Senzațiile de **g.** au o evoluție ontogenetică legată de dezvoltarea dentiției și a secrețiilor gastrice condiționate de regimul alimentar pînă la un punct. Unele tipuri de abuzuri pe planul alimentării pot duce la boli gastroenterologice. Preferințele pentru anumite alimente sînt generate nu numai de factori climaterici, ci și culturali și de tradiție, uneori impuși de restricții religioase. Esixtă o foarte mare legătură între **g.** și miros, fapt ce face ca să apară reacții condiționate gustative (salivație) la mare distanță de sursa lor. Mai ales la orele amiezii. Se pot identifica pe o stradă liniștită diferite preparații alimentare în dreptul fiecărei case. Absența totală sau parțială a sensibilității gustative poartă denumirea de agelsie. Se datorează de cele mai multe ori unor leziuni rinencefalice, la nivelul lobului temporal. Agelsia ereditară față de savorile amare se numește tiofenituree sau fenitionire și este o formă de cecitate gustative relativ răspîndită. Agelsia pentru dulce (greață la astfel de alimente) a fost semnalată în cîteva cazuri de Daviderkov (1940) și denumită aglicofagie. Apetitul complex constituie atitudini gurmande, cele de rafinament în asortarea de alimente structură „gurmé". Există aparate ce permit măsurarea sensibilității gustative. Dintre acestea cel mai citat este gustometrul lui Sternberg (1905) compus dintr-un recipient ce permite emiterea unui lichid vaporizator cu particule fine de alimente și sucuri care ating suprafața limbii (compoziția lor este stabilită în prealabil). Îa anumite tipuri de boli se solicită restricții (zahărul la diabetici, sarea la persoanele cu tensiune etc.) (U.Ș.)

H

HABITAT (engl. habitat, fr. habitat, germ. Wohnung, Wohnort, Wohnsitz) ♦ Se referă, în psihologia animală, la mediul, teritoriul în care își desfășoară animalul activitatea și la care este adaptat (v. TERITORIU). (R.D.)

HABITUDINE (engl. habit, fr. habitude, germ. Gewohnheit) ♦ Termen ce denumește secvențe de conduite de bază a instrumentarului adaptativ. Din acest motiv sînt legate și deservesc forme de satisfacere de diferite trebuințe și conduite socializate adaptative. Termenul **h.** este sinonim cu cel de deprindere și este implicat în obișnuințe care pun în evidență folosirea regulată și eficientă a deprinderilor și implicit și pe ale **h.** Foarte multe dintre **h.** sînt implicate în programele curente ale zilei. Ele constituie un fel de osatură a adaptării stratificare ce se realizează fără eforturi deosebite, cu promptitudine, economic și organizat ca succesiuni de activități. Ca atare se învață. De aceea stimulul **h.** poate fi considerat „timpul" zilei și în ansamblu „orarul de bază" al persoanei. **H.** se exprimă în conduitele implicate în a te spăla, a mânca, a te pieptăna, și aranja, a te îmbrăca, a te scula la o anumită oră, a dormi sau nu după masă etc. Aceste **h.** pronunțat de autoservire și adaptare la cerințe proprii sînt foarte diferite de la persoană la persoană și sînt efectuate fără dificultate de persoanele ordonate și cu imagine de sine bine alimentată și sînt dezordonate, neimplicate în obișnuințe la persoanele dezordonate. Acestea din urmă au adeseori două feluri de a mînca, unul dezordonat și primitiv și unul mai civilizat și rafinat. Au și două feluri de se îmbrăca, unul dezordonat și chiar indecent acasă și altul decent și mai îngrijit în afara casei. Aceasta arată că **h.** pun în evidență un stil existențial și o tendință de a realiza o adaptare mai primară de **h.** în viața intimă și una distanțată și diferită de adaptare la scenariile vieții sociale neintime. **H.** se formează pentru orice structură comportamentală solicitată repetitiv de situații și împrejurări, fapt ce duce la constituirea de conduite ce se organizează optimal și se standardizează. Organizarea optimală se referă la faptul că **h.** ca și deprinderile au o coerență a efectuării de situații, semnificația lor și de rolul, statutul, vîrsta și sexul celor doi interlocutori. Unii autori fac împărțirea **h.** și a deprinderilor după structurile psihice angajate prin ele. În acest sens există **h.** perceptiv senzoriale, manuale, de exprimare a sociabilității, de antrenare intelectuală și apetituri pe acest plan, și ludice (jocul de table, cărți, șah etc.). Referiri la **h.** există în toate manualele și tratatele de Psihologie generală, a Vîrstelor, Educațională și chiar lucrările mai vaste privind aptitudinile pentru că **h.** sînt mai numeroase în jurul aptitudinilor dominante ale fiecărei persoane ca și în jurul intereselor pe care le manifestă orice persoană. Există o tendință accentuată de a fi înlocuit termenul **h.** cu cel de deprindere. S-au ocupat de probleme **h.** P. Guillaume (1934), E. Stratton (1937), C.L. Hull

(1943), E. Mounier (1946). Din punctul de vedere al mecanismelor de suport ale **h.** cercetările lui I.P. Pavlov privind RC dar mai ales *stereotipurile dinamice*, prezintă mare importanță. Pornindu-se de la acestea au fost studiate *reflexele operante*. Acestea se manifestă la cîini sub forma conduitelor de solicitare, ce sînt active în cazul în care cîinele se așează în două labe în fața ta așteptînd o recompensă, o gratificație. **H.** ca și deprinderile au o latură de solicitare de gratificație latentă (prin timp economisit și prin cîștig de evaluare de bună purtare mai ales **h.** implicate în conveniențele sociale). S-au ocupat de problemele **h.** psihologii români: Gh. Zapan, P. Popescu-Neveanu, M. Zlate, iar din generațiile mai vechi C. Rădulescu Motru, Ștefănescu Goangă etc. Au pus în evidență tematica **h.** la persoanele handicapate (de diferite feluri) diferiți autori ca E. Verza, Gh. Radu etc. Formarea lor funcțională face reduceri importante de energie, de consum psihic. Din acest motiv este posibil ca în timpul exercitării unei **h.** persoana în cauză să poată să se gîndească și chiar să se concentreze pe diferite probleme pe care trebuie să le realizeze ulterior sau pe care ar trebui să și le programeze cumva printre cele ce trebuie efectuate oricum. **H.** sînt foarte variate și numeroase. În decursul dezvoltării umane ele s-au multiplicat tot mai mult și continuă să se multiplice. Ne-am referit mai sus la **h.** de autoservire adaptativă la un anumit nivel de civilizație. O altă categorie de **h.** este aceea a celor implicate în activități adaptative privind nivelul de civilizație și cultură al timpului în care se trăiește, la nivelul dominant al acestuia. În această categorie se află **h.** implicate în scriere, în mînuirea de aparate mecanice sau electrice casnice (T.V., Radio, a aspiratoarelor, a mașinii de spălat rufe, a aragazului sau a mașinii cu microunde, a bicicletei sau a autoturismului) în cazul că acestea se folosesc în familie. La acestea se adaugă **h.** legate de folosirea telefonului. Acestea sînt **h.** legate de nivelul de dotație tehnologică a familiei. Există apoi **h.** legate de tehnologiile folosite la locul de muncă, dar și de caracteristicile organizării muncii. În genere trebuie amintită în această categorie folosirea computerelor. Există **h.** legate de interrelațiile sociale. Ele sînt active în modul de a saluta conform uzanțelor sociale, a mulțimi pentru mici servicii de moment, a duce o conversație. Aceste **h.** exprimă gradul de bună creștere, sînt convenționale într-o mare măsură și legate de numeroase **h.** specifice (surzii de pildă folosesc limbajul mimico-gesticular, orbii citesc cu degetele după scrierea Braille etc.) Caracteristic este însă faptul că **h.** convenționale (de politețe) sînt ceva mai pregnante decît la persoanele obișnuite, datorită faptului că persoanele **h.** creează o integrare socială mai activă și evident schițează o adaptare ce se vrea total socială. (E.V.)

HALL, Granville-Stanley (1846-1924), este considerat fondator al domeniului psihologiei educaționale (și a copilului). A fost primul cu titlul Ph. D. (doctorat în psihologie) în America (1878). A studiat și la Leipzig în laboratorul lui W. Wundt, dar și cu fiziologul german C. Ludwig și cu H. Helmholtz în Germania. La Harvard a lucrat cu William James. În 1883 a înființat primul laborator oficial de psihologie în S.U.A. la John Hopkins, (Baltimore), iar în 1887 a fundat primul periodic american de psihologie – *American Journal of Psychology*, după care a fundat revista *Pedagogical Seminary* (azi apare sub denumirea de *Journal of Genetic psychology*). Prin 1909 a invitat în America pe S. Freud și C.G. Jung să conferențieze. În 1915 a pus bazele revistei *Journal of Applied Psychology*. A fost ales președinte al Universității Clark din Wotcester. În 1892 a creat *Asociația americană de psihologie* și a fost ales președintele ei. St. Hall a publicat mult, a contribuit la atragerea atenției asupra psihologiei și la organizarea cercetării în domeniile acesteia în S.U.A. A fost primul care a făcut refriri la teste (măsuri) psihologice în S.U.A. **Op. pr.:** *Adoles-*

cence; its psychology and its relations to physiology, anthropology, sociology sex, crim, religion and education (în două volume, 1904); *Educational problems* (1911); și *Founders of modem Psychology* (1912) etc. Retrăgîndu-se la 75 ani, a publicat lucrările *Senescence; the last Half of life* (1922); *Life and confessions of a psychologist* (1923). St. Hall a contribuit la dezvoltarea experimentelor pedagogice, la organizarea chestionarului ca metodă de cercetare și la difuzarea unei concepții biologice psihologice, progresiste în S.U.A. într-o perioadă impregnată de spirit teologic în problemele psihicului. (U.Ș.)

HALLO v. EFECTE

HALUCINAȚII (engl. Hallucination, fr. hallucination, germ. Halluzination) ♦ Reprezintă tulburări de percepție care corespund integral definiției de „percepție fără obiect", (Morele Ball). **H.** apar ca urmare a unor tulburări zonale corticale ca și în urma efectelor de sugestie și hipnoză (școala de la Salptrière). Cînd se manifestă ca suprimare a perceperii unor obiecte sau persoane se numesc **h.** negative. În linii generale **h.** se caracterizează prin: a) referiri constante la un obiect din afară; prin aceasta posedă obiectualitate, proiecție spațială. Fenomenele halucinante sînt situate de bolnav în spațiul perceptiv credibil; b) convingerea bolnavului că acesta sînt „reale". Reprezentările sînt considerate percepții; c) „perceperea" lor are loc prin modalități senzoriale obișnuite (extero-proprio și interoceptive) pe căi senzoriale auditive, vizuale, gustative, olfactive, tactile etc. Persoana ce are **h.** vede urși, pitici, scene pline de persoane, aude voci, șoapte (în stare de veghe) etc. În funcție de forma de manifestare și de gradul de convingere care însoțește aceste pseudo-percepții s-au făcut unele distincții semantice. Astfel se vorbește de: 1) **h.** funcționale; 2) reacții halucinoide; 3) imagini halucinatorii eidetice; **h.** eidetice patologice; **h.** fiziologice, hipnagogice, hipnapompice; 4) halucinoze; 5) **h.** propriu-zise (psihosenzoriale) care pot fi extero, intero și proprioceptive; 6) pseudo **h.** (halucinații psihice). **H.** au însușiri diverse ca: grad variabil de intensitate; claritate diferită; complexitate variabilă; durată variabilă (sînt intermitente, episodice sau continue); au rezonanțe afective (mai profunde sau mai superficiale). Adesea **h.** psihosenzoriale unimodale se asociază constituind așa-zisele „**h.** plurisenzoriale" (mai ales la adulți). **H.** exteroceptive, constituie o gamă largă și foarte diversă. Se clasează în **h.** auditive, vizuale, gustative și de miros, tactile proprioceptive, ale schemei corporale. **H.** interoceptive, sînt viscerale etc. Pot fi elementare sau secundare, temporale sau persistente, intense sau mai puțin intense etc. **H.** auditive pot fi de voci sau de șuete, foșnete, sunete (acoasme foneme). Acestea sînt elementare. În această categorie intră și *fenomenul ecoului* ce se caracterizează prin faptul că persoana în cauză are impresia, că tot ce gîndește se aude. Ele pot fi situate în cîmpul auditiv perceptibil și ceva mai rar „extracîmp". **H.** vizuale (mai frecvente la copii) pot fi guliverniene (persoane și lucruri f. mari) sau liliputane (microscopice) necolorate sau policrome (uneori monocrome) în plan sau în relief, elementare (fosfene, fotoprori) ca linii, puncte etc. Pot fi deformate, informe (fantasmocopii), figurale sau scenice etc. Ele sînt asemănătoare celor din vis. **H.** de gust și miros se disociază greu, deoarece aceste cîmpuri senzoriale sînt înrudite embriologic și filogenetic. Frecvente (cam 80 % din totalul **h.**) se percep mai ales ca mirosuri sau gusturi neplăcute. **H.** tactile constau în impresia de atingere, ca arsuri, înțepături, curent electric, rece, fierbinte etc. „Parazitoze halucinatorii" sînt senzațiile de insecte ce merg pe piele (la alcoolici). **H.** se exprimă uneori ca impresii de deplasare a unor segmente de corp (adeseori apar ca exogene – pseudohalucinații). Somatognoziile sînt **h.** ale schemei corporale, pot apare ca impresii de membru real (membru fantomă) a unuia ce a fost amputat. **H.** autoscopice (speculare), deutoscopice apar ca imagini ale propriului corp (dublu proiectat în afară). Aceste imagini pot fi urîțite sau înfrumusețate (mai deseori) sau conforme cu originalul. Totuși provoacă trăiri de groază. **H.** interoceptive se pot manifesta ca senzația prezenței unei ființe în propriul corp sau ca modificare a poziției organelor, ca dispariție a unor organe sau a sinelui ori ca îmbolnăvire etc. a lor. **H.** sînt foarte numeroase, uneori bolnavul le identifică cu anumite fenomene, alteori nu. Ele pun în evidență o simptomatologie poliformă de cele mai multe ori. ♦ Fenomele psihopatologice de aspect halucinator, situate între reprezentări vii și **h.** vagi, care nu izbutesc să cuprindă convingerea bolnavului asupra existenței lor reale se numesc fenomene halucinoide. Apar în perioadele de dezvoltare sau de dispariție a halucinațiilor (forme pre sau post halucinatorii). ♦ Atunci cînd semnificația patologică a **h.** este recunoscută de bolnav ca atare, dar din cauză că **h.** se manifestă foarte distinct persoana în cauză caută să verifice autenticitatea pe care o neagă, are loc fenomenul de halucinoză (M. Claude, H. Ey). Definite astfel halucinozele se întîlnesc de obicei la bolnavi cu leziuni ale diferitelor segmente ale analizatorilor. (În acest sens, Lhermitte și Van Bogaert au delimitat halucinoza pedunculară care le poartă numele. Ele se manifestă prin succesiunea unor imagini, unice sau multiple, mobile, colorate, (de obicei în relief). În afara cazurilor de leziuni în focar ale trunchiului cerebral, halucinozele pot fi întîlnite în unele stări toxice și infecțioase (alcoolice, barbiturice, encefalita epidemică) precum și în arteroscleroza cerebrală. Au o evoluție de obicei paroxistă, cu o durată de cîteva minute sau ore și uneori, de 1-2 zile. (G.I.)

HANDICAPAT (engl. handicapped (child, person etc), fr. handicapé, germ. behindert kind) ♦ Persoană dezavantajată ca urmare a unei deficiențe fizice, motrice, senzoriale sau intelectuale (psihice) de la naștere, sau care prezintă (în cursul dezvoltării sale) o întîrziere în raport cu copiii normali de aceeași vîrstă. După datele ONU există 450 de milioane de oameni handicapați. **H.** prezintă nu numai o reducere generală a randamentului, ci și reacții psihoafective specifice. Există grade diferite de **h.** Mecanismele compensatorii au eficiență variabilă în cazurile diferite de recuperare a celor **h.**, fapt ce justifică interesul unei depistări și educații precoce. Termenul a fost rezervat inițial pentru **h.** fizic, apoi s-a extins asupra celui mintal. Se pot distinge 5 mari tipuri de **h.** după sediul și cauza dezavantajului fizic sau psihic ce le caracterizează: **h.** senzoriali: (orbi și ambliopi, surzi și hipoacuzici (surdomuții); **h.** motori; **h.** de intelect (debili mintal, imbecili, idioți și de intelect liminar); **h.** de limbaj (cei inadaptabili social nu intră în categoria h.); **h.** în urma unei maladii interne cronice (cardiopatie, astm, tuberculoză, diabet etc.). Există trei grade ale intensității **h.** și repercusiunilor lor: **h.** *ușor*, permițînd o independență relativă și o dezvoltare largă a posibilităților persoanei în cauză; **h.** *grav*, ce nu permite persoanei în cauză să ajungă la un grad satisfăcător de independnță – ci îl face dependent de ajutorul permanent al unei alte persoane pentru rezolvarea celor mai elementare necesități (v. INFIRM); **h.** *mediu* sau de gravitate intermediară, care are în genere șanse de readaptare cu ajutorul specialiștilor și poate să se integreze social și profesional. Există și **h.** cu deficiențe sociale grave, după cum există și forme de tranziție. Clasificarea de mai sus este o schemă de integrare generală a **h.** Asistența socială a **h.** este dependentă de legislația fiecărei țări, de nivelul de dezavantajare, de grupul social, de locul de reședință (urban sau rural), de toleranța, ajutorul eficace sau paralizant al familiei. Depistarea și reeducarea precoce (începînd cu stadiul protecției materne și infantile) și existența unei rețele de școli speciale în care să se efectueze competent antrenarea precoce a mecanismelor compensatorii au mare importanță. H. la muncitori în urma accidentelor de muncă sînt tratate în instituții de recuperare a forței de muncă unde muncitorii sînt supuși unor sisteme fizio și psihoterapie intensivă și fac o reorientare profesională în limitele posibilităților. În cazurile necesare se folosesc proteze de diferite tipuri cu eficacitate. Creșterea numărului **h.** a dus la dezvoltarea unei vaste literaturi în această problemă. După Guttman (1957, 1974) traumatismele accidentale, oboseala, stresurile, contribuie la dezvoltarea **h.** (*The epidemy of our age is trauma*, 1974). Societatea exprimă tot mai mult interesul pentru recuperarea **h.** prin atitudinea față de aceștia, prin protecția și instituționalizarea educării și asistenței lor sociale și sanitare. Printre altele, anul 1981 a fost declarat de Națiunile Unite, Anul Internațional al **h. H.** poate fi socotită orice persoană normală care este implicată în ceva neplăcut, neprevăzut și simte o senzație morală de jenă, de compasiune (**h.** emoțional). H. emoțional poate interveni și în evaluarea ca reacție la o condiție morală. Este prezent în domeniul interrelațiilor (sociale), în competiții și morala acestora. (E.V.)

HAPLOIDA v. EMBRIOGENEZĂ

HAPTIC (engl. haptic, fr. haptique, germ. Feingefühl) ♦ Termenul a fost folosit de către Révèsz în 1949 pentru a denumi o formă specială a sensibilității tactile a mîinii. H, Ey, ca și alți autori, a făcut distincție între tactul activ și cel pasiv considerîndu-l pe cel dintîi ca un simț aparte, care presupune o interacțiune fină între sensibilitatea tactilă a mîinii și chinestezia ei. Pe acesta l-a numit **h.** Haptometru este un aparat care, indiferent de realizarea lui concretă, măsoară sensibilitatea diferențială a presiunii tactile (**h.**). Are următorul principiu de funcționare: permite acțiunea care poate fi reglată cu o anumită greutate pentru a diferenția diversele puncte sensibile ale pielii. (S.T.)

HARTMAN, Karl-Eduard von (1842-1906), autor al mai multor lucrări printre care *Filozofia inconștientului* (*metafizica inconștientului*). Hartman a considerat inconștientul ca jucînd rolul ideii din concepția hegeliană și a voinței din concepția lui Schopenhauer. Influența sa a fost mare asupra psihologilor abisali. (U.Ș.)

HEAUTOSCOPIE (engl. heautoscopy, fr. héautoscopie, germ. Heautoskopie) ♦ Traduce o tulburare a imaginii corporale, semnalată în unele stări infecțioase, toxice sau vasculare. Fenomenul este favorizat de stări de slăbire a vigilenței (trezirea din somn etc.). Constă în proiectarea spațială anormală a propriei imagini corporale, dedublare în despersonalizare. Este o formă de halucinație. (G.I.)

HEBEOLOGIE v. ADOLESCENȚĂ

HEDONISM (engl.Hedonism, fr. hédonisme, germ. Hedonismus) ♦ Mentalitate, concepție fundată în antichitate de cirenaici, după care binele suprem, scopul vieți îl constituie plăcerea, desfătarea (Gorgias). Opunîndu-se ascetismului religios **h.** a avut în unele epoci un rol istoric progresist. A promovat însă excesiv gustul confortului (Epicur). Hedonicul are o conduită în care responsabilitatea este extrem de lejeră. Există o inserție **h.** în concepția freudistă prin promovarea principiului plăcerii (alături de cel al realității) ca forțe dinamice ale întregului comportament. (S.T.)

HEGEL, Georg-Wilhelm-Friedrich (1770-1831), filozof idealist german clasic al dialecticii. A studiat la Jena și a devenit profesor, întîi la un liceu din Nüremberg, apoi la Universitatea din Heidelberg (1816) și apoi la Berlin (1818-1831). Și-a constituit sistemul filozofic pornind de la filozofia kantiană. Raționalist, Hegel consideră că istoria este aceea care dă sensul realității celor ce o cunosc și sensul lumii. Sensul istoriei se realizează prin libertate și conștientizarea treptată, istorico-socială a acesteia. Procesul ca atare implică numeroase contradicții, conflicte, lupte. Spiritul uman ia cunoştinţă de sine însuşi în şocul cu obiectele şi cu conştiinţele celorlalţi în interrelațiile curente. De o mare rezistență este concepţia lui Hegel cu privire la artă. El a ţinut cursuri şi conferinţe de filozofia artei şi estetică. Influenţat de romantism Hegel a dezvoltat viziunea celor trei stadii ale spiritului absolut a cărui cunoaştere are loc prin intuiția sensibilă în mod nemijlocit. Cunoașterea artistică este însă social istoric destinată pieirii în favoarea gîndirii abstracte. Referirile sale se fac la arta antică simbolică, arta clasică (elină), arta romantică medievală și modernă. În această trecere prin etapele enumerate arta caută figurări (simbolica inconștientă și conștientă a formei comparative a artei), caută conținuturi și depășește forma, concretețea. Celor trei stadii ale dezvoltării dialectice ale artei îi corespund cele cinci arte mai importante: arhitectura (forma simbolică), sculptura (forma clasică) și pictura, muzica și poezia (forma romantică). Referindu-se la Goethe și Shakspeare, Hegel a făcut profunde analize de mare cunoscător al literaturii moderne și al istoriei artei. **Op. pr.**: *Phänomenologie des Geistes* (1807); *Wissenschraft der logik* (3 volume, 1812-1816); *Enzyklopädie der philosophichen Wissenchaften im Grundriss* (1917); *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (1821). Lecțiile de estetică au fost reunite după moarte. (U.Ș.)

HEIDEGGER, Martin (1889-1976), filozof german existențialist. Elev al lui E. Husserl (1859-1938) **H.** a predat filozofia, întîi la Marburg (1923) apoi la Freiburg în Bisgau (1928). În 1952 a devenit profesor emerit. Filozofia sa pornește de la conceptul de lume și cel de pămînt. Al doilea devine esențial și central în opera sa. Metoda sa a fost fenomenologică. El a considerat că este esențial să se sesizeze ființa existenței umane (Dasein). Aceasta apare și se manifestă ca o putere de a fi, o continuă depășire potențială și o permanență ce există și în ceilalți și dă lumii autenticitate. Existența autentică se exprimă în inserția libertății angoasante a acestei depășiri. În afară de Dasein există lumea care dă sens – tot lume interumană (Mitsein) în care se exprimă anonimatul, ipostaza de a fi în alții. Cu privire la artă Heidegger a considerat-o ca o manifestare (sau o petrecere) a adevărului ce dezvăluie sensul adînc hermeunetic al existenței istorice. Adevărul include potențial și latent tendința către opera de creație. Limba este și ea o formă a adevărului. Ipostaza ontologică a frumosului determină dificultăți de înțelegere a artei – iluminarea ca trăire a ei. **Op. pr.**: *Sein und Zeit* (1927); *Kant und das Problem der Metaphysik* (1929); *Vom Vesen der Wahrheut* (1943); *Holzwegs* (1950); *Unterwegs zur Sprache* (1959); *Nietzsche*(1961); *Die Frage nach dem Ding* (1962); *Die Technik und die Lehre* (1963). (U.Ș.)

HELIOTROPISM (engl., fr., germ. la fel) ♦ Este o reacție manifestată de unele plante și animale, constînd în orientarea sau deplasarea lor întotdeauna în direcția soarelui (floarea soarelui). Poate fi depistat și la școlari, ori la oamenii în vîrstă, în zilele mai reci și senine, prin căutarea sursei de căldură a soarelui. (R.D.)

HELMHOLTZ, Herman von (1821-1894), biofizician și fiziolog german. Este unul dintre întemeietorii psihofizicii. A susținut că senzațiile sînt simboluri și nu imagini ale lumii externe. A fost medic chirurg, a cunoscut pe Johannes Müller fizolog și pe H.G. Magnus fizician. În 1845, împreună cu Ludwig Brücke și Dubois Raymond s-au asociat și au fundat curentul vitalist, susținînd ideea că organismul se supune legii „conservării energiei" (1847). Ca profesor de patologie și fiziologie la Königsberg (1849-1856), **H.** a făcut experimente (cu miograful) pe segmente corporale umane, a calculat viteza de transmisie a impulsurilor senzoriale. Acestea se exprimă prin mari diferențe între subiecți și la același subiect în diferite momente. Aceste experimente constituie punctul de plecare pentru toate lucrările ulterioare de psihologie experimentală și cronometrie a actelor mintale și ale timpului de reacție. Încă în perioada în care se afla la Königsberg, **H.** a inventat oftalmograful pentru studiul mecanismului intern al ochiului. La universitatea din Heidelberg ca profesor de fiziologie, după 1856 a continuat studiile sale asupra vederii, analizînd tot ce se știa despre vedere în timpul acela. Prin experimente proprii a elaborat cunoscuta sa teorie a vederii colorate, teorie ce a completat și extins ipotezele lui Thomas Young în problemă. Tot la Heidelberg, **H.** a efectuat studii complexe asupra audiției. Interesat de istoria muzicii și de muzică în genere, a reușit să stabilească unele punți interdisciplinare între audiție și muzică. În 1871, **H.** a devenit profesor la Universitatea din Berlin unde, în 1877, a fost ales rector. A rămas la această Universitate tot restul vieții. S-a preocupat de domeniile hidrodinamicii, ale fizicii meteorologice și ale electrodinamicii. **Op. pr.**: *Über die Erhaltung der Kraft* (în care a expus teoria vitalistă, 1845); *Über die Methoden kleinste Zeitheik zu messen, und ihre Anwendung für physiologische Zwecke* (1850); *Hand buche der physiologischen Optik* (1856-1867); *Die Lehre von den Tonempfindungen als physiologische Grundlage für die Theorie der Musik* (1862). (U.Ș.)

HERING, Edward (1834-1918), fiziolog și psiholog german. A fost influențat de E.H. Weber (1795-1878) pe care l-a avut profesor la Universitatea din Leipzig și de G.T. Fechner (1801-1887). Din 1870 a fost numit profesor la Universitatea din Viena, iar din 1875 la Praga (după moartea lui J.E. Purkinje, 1787-1869), pentru – ca din 1895 să ajungă profesor la Leipzig. Influența lui **H.** a fost importantă în psihofiziologia experimentală senzorială, în special a percepției de spațiu (pe care a considerat-o înnăscută). S-a ocupat de erorile de percepție (iluziile) și de vederea colorată. A considerat că perceperea culorilor se datorează fotochimiei retiniene ce operează prin trei perechi de culori complementare cărora le corespund diferite lungimi de undă (roșu-verde, albastru-galben și negru-alb). L-a preocupat de asemenea contrastul de claritate. A elaborat conceptul de culoare evocatoare (couleur-souvenir) adică fenomenul de substituire a unei culori cu un obiect care o evocă (sau reprezintă). Galben ca lămîia sau „de culoarea lămîii", în același sens „de culoarea ierbii" etc. **Op. pr.**: *Beihäge zur Physiologie* (5 volume, 1861-1864); *Die Lehre von binokularen Sehen* (1866); *Zur Lehre fon Lichtsinn* (1872-1874); *Der Lichtsinn* (1905); *Deutung des Psychofhysischen Gesetzes* (1909). (U.Ș.)

HERBART, Johan Friederich (1776-1841), filozof, psiholog și pedagog german. Elev al lui Fichté (1762-1814), **H.** a fost întîi institutor privat în Elveția, unde a cunoscut pedagogia lui Pestalozzi (1746-1827). Din 1802 a ocupat la Göttigen un post de privat-docent iar după moartea lui Kant a ocupat la Königsberg catedra acestuia. Ca filozof a fost influențat de Kant și Leibnitz. În psihologie a avut o concepție evoluționistă, considerînd viața psihică drept un sistem complex de reprezentări (asociaționism) ce tinde spre unitate și autoconservare ce poate fi supus observației. A considerat că stările afective nu provin atît din stările fiziologice cît mai ales din ideile pe care ni le facem despre ele (de exemplu cînd leul se află în cușcă nu ne este teamă de el). A pledat pentru statutul de știință al psihologiei. În pedagogie a fost influențat de Pestalozzi și a elaborat un amplu sistem în care a ordonat treptele formale ale lecției. Influența pe acest plan a pătruns pînă în pedagogia modernă. A conturat cîteva concepte în acest domeniu ca cel de: *ideal educativ*, *interes* ca verigă între idee și acțiune, în centrul educației a situat *educația modernă* etc.

Este considerat ca reprezentant al școlii active. I se reproșează un grad mare de intlectualism. Lucrările lui **H.** au fost larg difuzate. **Op. pr.**: *Pestalozzis Idee eines ABC der Anschuung* (1802); *Lehrbuch der Psychologie als Wissenschaft neugegründet auf Erfuhrung, Metaphisik und Mathematik* (2 vol. 1824-1825). Au existat cîțiva reprezentanți de seamă ai herbartianismului. Dintre aceștia cităm pe K.V. Stoy (1815-1885), V. Ziller (1817-1882) și W Rein (1847-1929). (E.V.)

HERMAFRODISM (engl. hermaphrodism, fr. hermaphrodisme, germ. Hermaphrodismus, Zwiterboldung) ♦ Este o bisexualitate ce se datorează unor malformații congenitale cu organe sexuale masculine și feminine, căi genitale mixte și imperfecte. O ușoară dominație de sexualitate determină reflexe corespunzătoare în conduită. În ultimii 20 de ani se fac operații de acordare a unei singure dominante sexuale, persoanelor cu **h.** Termenul provine din mitologia greacă. Ermaphroditos a fost fiul lui Hermes și al Afroditei și poseda ambele sexe. **H.** congenital pregnant este relativ rar. Mai frecvente sînt formele de pregnanță a bisexualității. Există un pseudo **h.** feminin (legat de hiperplazie congenitală a suprarenalelor). Pseudo **h.** masculin se caracterizează printr-o insuficiență a masculinității deși glandele sînt masculine. În cazurile de **h.** se manifstă conduite bizare în interrelații și dificultăți de identificare și de organizare a identității. De aceea se recomandă operații foarte timpurii (cînd e cazul), altfel dezvoltarea psihică eșuează în dezordini greu de recuperat. I.V. Golenbeva (1970) a indicat vîrste în jurul a 3-4 ani și între 14-20 ani ca momente mai favorabile pentru stfel de intervenții – concomitent cu respectarea unor condiții de suport educativ-afectiv. (E.V.)

HERMENEUTICA (engl. hermeneutics, fr. herméneutique, germ. Hermeneutik) ♦ Știință privind arta de a interpreta, contextul unei lucrări, pasaj, text. Desigur aceasta este strîns legată de text (cercul hermeneuticii). **H.** s-a dezvoltat începînd cu Fr. Schleiermacher (1768-1834) și W. Dilthey (1833-1911) care au definit domeniul acesteia ca pe o metodă de cunoaștere umană, ca o comprehensiune profundă. În artă **h.** se raportează la cunoașterea istorică prin intermediul căreia se poate pătrunde în mentalitatea creatorului. Metoda comprehensivă specifică **h.** în psihologie se bazează pe faptul că actele psihice sînt determinate (coerență dobîndită). Dilthey (*Idee über eine beschreibende und zerliendernde Psychologie*) a considerat că psihologia trece prin **h.** de la statutul de știință normativă la o epistemologie a psihologiei și a științelor istorice. Dilthey a opus explicației cauzate raționale o metodă intuitivă (geniale Anschuung). El a influențat însă foarte mult școala lui Dvorak în istoria picturii și școala lui Georges Poulet în Franța. Georg Lukacs a conturat o critică constructivă față de filozofia lui Dilthey (1954) (U.Ș.)

HERSENI, Traian, (1907-1980), sociolog și psiholog român. A efctuat studii la București și la Universitatea din Berlin (1930-1931). A deținut funcții didactice universitare și de cercetare, a fost colaborator al lui D. Gusti și al lui M. Ralea. A efectuat studii în sociologia literaturii și limbii, sociologia culturii, cercetarea folclorului și etnografiei românești în vederea unei psihosociologii a poporului român. A elaborat peste 200 de studii și cercetări. **Op. pr.**: *Teoria monografiei sociologice* (1934); *Realitatea socială. Încercare de ontologie regională* (cuprinde ideile tezei de doctorat, (1935); *Sociologie românească. Încercare istorică* (1940); *Probleme de sociologie pastorală* (1941); *Unități sociale (Drăguș, un sat din Țara Oltului, Făgăraș)* (1941); *Sociologia succesului* (1952, în colab. cu M. Ralea); *Introducere în psihologia socială* (1966, în colab. cu M. Ralea); *Psihologia culturii de masă* (1968, în colab.); *Sociologie și etică* (1968); *Psihosociologia or-*

ganizării întreprinderilor industriale (1969); *Prolegomene la teoria sociologică* (1969); *Laboratorul uzinal de psihologie, sociologie și pedagogie* (1969, în colab.); *Industrializare și urbanizare. Cercetări de psihologie concretă la Boldești* (1970, în colab.); *Monografia Combinatului Chimic Făgăraș* (1972); *Psihologia lui N. Vaschide* (1973); *Psihologia colectivelor de muncă (Întreprinderea industrială)* (1973, în colab.); *Sociologia literaturii* (1973); *Laoratoarele uzinale de psihosociologie* (1974, în colab.); *Sociologie industrială* (1974); *Sociologia limbii* (1975); *Literatură și civilizație* (1976); *Forme străvechi de cultură* poporană românească. Studiu de paleontnografie a cetelor de feciori din Țara Oltului (1977); *Cultura psihologică românească* (1980). Publicist talentat, **H.** a contribuit la dezvoltarea psihologiei sociale și a ingineriei sociale românești. (P.M.)

HETEROZORIE v. VEDERE

HESNARD, Angelo-Louis-Marie (1886-1969), psihiatru și psihanalist francez. Și-a făcut studiile la Bordeux unde a rămas ca asistent. După primul război mondial a devenit profesor la școala serviciului de Neuropsihiatrie a spitalului militar din Toulon (1924). Atras de freudism a ajuns președintele școlii franceze de psihanaliză. (1959-1960). Interesat de unificarea curentelor psihologice divergente (reflexologia, gestaltismul, behaviorismul și freudismul) a încercat să contureze o știință a omului, complexă și coerentă. **Op. pr.**: *L'Inconscient* (1923); *Les troubles de la personnalité dans les états d'asthénie psychique* (1909); *La vie et la mort des instincts chez lţhomme* (1926); *La psychanalyse* (1928); *Manuel de sexologie normale et pathologique* (1932); *Morale sans pêché* (1954); *Psychanalyse du lien interhumain* (1957); *Psychologie du crime* (1954); *De Freud à Lacan* (1970). (U.Ș.)

HEYMANS, Gerard (1857-1930), psiholog olandez. A făcut parte din școala de la Groningen care este cunoscută prin studiile sale în domeniile caracterologiei și ale familiei (737 familii cuprinzînd 2405 subiecți anchetați) în problemele eredității psihice. Heymans a realizat și lucrări importante în problema psihologiei feminine (1908), a metodelor speciale în psihologie și a viitorului ei. Împreună cu E. Wiersma au alcătuit o tipologie modernă fondată pe conduite și atitudini față de lume. (emotivitate, activitate, primaritate și secundaritate) (S.T.)

HIPERFUNCŢIE (engl. hyperfunction, fr. hyperfunction, germ. Funktion). ♦ Se referă la exacerbarea funcțională, fie a planului senzorialității, fie cel al altor caracteristici psihice. Acestea pot deveni aptitudini. În genere sînt favorizante în adaptarea socială și în învățare. Pot însă genera și forme dezadaptative sau de dezechilibrare psihică. Printre **h.** se pot enumera: a) **h.** *senzoriale* ca hiperacuzia pentru auz, *hiperalgesia* pentru durere, *hiperendofazia* pentru exacerbarea funcțională a limbajului interior, *hilerestezia* ca sensibilitate crescută (se datorează pragurilor senzoriale coborîte) *hiperpatia* ca reacție exagerată la durere, *hiperkinezia* ca sensibilitate psihomotorie mărită, *hipertermia* ca expresie a unei temperaturi crescute ce modifică pragurile sensibilității termice; b) **h.** privind procesele psihice ca cele emoționale (hiperemotivitate) ale memoriei (hipermnezia) ale atenției (hiperprosexiile); c) **h.** somnului (hipersomnie). Această ultimă categorie de **h.** este legată de caracteristicile biofuncționale ca și hipertrofia de creștere și cea glandulară în care hipertiroidia este mai des citată ca fiind implicată în **h.** inteligenței. ♦ Relevînd enumerarea de mai sus hiperacuzia ca percepere auditivă exagerată, în varianta sa pozitivă este prezentă în dotația muzicală. În exces se manifestă ca zgomote în urechi (tulburări de circulație, hipertensiune, ateroscleroză sau procese neuronale în urechea internă). Cel ce are **h.** aude fie pulsațiile carotice fie lovituri în urechi, fie zgomote din exterior nepercepute de alți oameni, ceea ce provoacă o alertă continuă. *Hiperalgezia* se exprimă prin exagerarea sensibilității dureroase interne sau externe. Contrarie acesteia este *hipoalergia*. Ambele se datorază în mare măsură unui slab echilibru al substanțelor naturale analgetice. *Hiperkinezia* se exprimă ca activitate motorie peste obișnuit. E foarte eficientă la unii sportivi și în diferite tipuri de activități. În exces se exprimă prin mișcări dezordonate sau activități motorii continui exagerate și debordante. *Hipertermia* exprimă o temperatură a corpului mai mare de 37° C. Uneori poate fi constituțională. Episodică constituie febra și avertizează cu privire la mobilizarea organismului față de o invazie a microbilor, virotică, ori apărarea față de leziuni. A doua categorie, a hiperfuncțiilor privind procesele, caracteristicile și însușirile psihice, *superemotivitatea* sau *hipertimia* se manifestă prin reacții emoționale intense însoțite de reacții neurovegetative pregnante (ca eritemul de pudoare, reacții agresive, stîngace, de autoculpabilizare). Perioada adolescenței este marcată de o discretă hiperemotivitate, ce crește reactivitatea față de indiferență, jignire etc., dată fiind, intensitatea constituirii identității. *Hipermnezia* (Th. Ribot a difuzat termenul prin opoziție față de amnezie) est expresia unei funcționalități înalte a memoriei (forța, precizia și abundența de evenimente reținute). Episodic hipermnezia poate să se manifeste în stare de febră, sub influența unor medicamente (droguri). Poate să se manifeste ca generală, pînă la o exaltare a memoriei, dar și parcelară (memorie muzicală, a datelor, a cifrelor, a numerelor de telefon etc) fie la persoane supradotate, fie la unii debili mintali (idioții savanți). *Hiperprosexiile* reprezintă exagerarea atenției orientării ei selective. Se manifestă pentru anumite sectoare ale vieții psihice cu predilecție. La melancolici atenția este axată și supraactivă în direcția ideilor depresive, de culpabilitate, ratare, rutină etc. La cenestopați și ipohondrici **h.** este orientată mai ales asupra stării de sănătate și funcționare a organismului, la deliranți și în cazurile de paranoidism (discret sau pregnant) hiperprosexia este strîns legată de tema delirantă care implică toate evenimentele personale și situațiile asociindu-le la acestea. La persoanele cu tendințe fobice și obsesiale sînt asociate fobiilor și obsesiilor caracteristice. **H.** din a treia categorie se obiectivează printre altele în *hipersomnie* care se caracterizează nu numai prin durata exagerată a somnului, dar și prin profunzimea și brusca lui apariție. Poate avea cauze diverse (tumori cerebrale, leziuni vasculare, forme de encefalită). I.P. Pavlov a descris un caz de somn de cîțiva zeci de ani. *Hipertrofia* se manifestă ca dezvoltare fizică (creștere excesivă) datorită unor perturbări metabolice sau hormonale. În limitele tolerabile are ca bază o alimentație și un regim de viață bogat și stimulativ. *Hipertiroidia* ca și excesul hormonal, de indiferent ce tip, acționează atît asupra creșterii cît și asupra capacităților intelectuale, a reactivității generale etc. *Hiperdipsia* ca expresie a setei exagerate și a ingerării de mari cantități de lichid, *bulimia*, ca exagerare a apetitului sînt forme mai complexe de dezechilibrare în organism. (U.Ș.)

HIPERKINEZIE v. HIPERFUNCȚII

HIPERMETROPIE v. VEDEREA

HIPERMNEZIE v. MEMORIA

HIPERPROSEXII v. ATENȚIA

HIPERPROTEJARE (engl. hyperprotection, fr. hyperprotection, germ. Hyperschautz, Hyperobhut) ♦ Formă de dominație prin grija excesivă și anxioasă față de copii. Poate afecta capacitățile de adaptare ale acestora, determinînd creșterea timidității și dominația ei ca atitudine generală, incapacitatea de adaptare, prin reducerea flexibilității acesteia. Deoarece se formează în copilărie se stratifică în structurile personalității. Este mai activă față de fetițe, (condiționare socială). Există în zilele noastre și opinii care atrag atenția asupra faptului că în formarea atitudinilor acestui tip de opinii este frecventă și o condiționare legată de structurile raționale mai pasive ce se manifestă în debutul vieții. Faptul că în multe cazuri copiii **h.** sînt debili, bolnăvicioși, nervoși, vorbesc mai tîrziu etc. ar fi o dovadă pentru această opinie, mai ales în cazul în care alți copii din aceeași familie nu sînt **h.** (E.V.)

HIPERSOMNIE v. SOMN

HIPERTERMIE v. SENZAȚII

HIPERTIMIE v. EMOȚII

HIPERTROFIE v. HIPERFUNCȚIE

HIPNOPEDIE (engl. hypnopedy, fr. hypnopédie, germ. Hypnophedie) ♦ În 1932 T. Huxley a numit cu acest termen o metodă de învățare bazată pe sugestia exercitată în timpul somnului. S-au obținut unele rezultate, dar eficacitatea sa rămîne încă îndoielnică. Se bazează pe ipoteza că memoria poate să se încarce de informații în anumite faze ale somnului (cele superficiale). O serie de psihologi ruși au făcut experimente în domeniu. Și la Institul de Psihologie din România s-au făcut experimentări (fără succes între 1950-1960) în această direcție. (E.V.)

HIPNOZA (engl. hypnosis, fr. hypnose, germ. Hypnose) ♦ Stare asemănătoare somnului, o inhibiție parțială a scoarței cerebrale, provocată în mod artificial de un medicament sau prin sugestie. **H.** apare ca un fel de „amorțire" a conștiinței; ea nu presupune dispariția atenției, nici a percepției și nici a tonusului muscular. Subiectul aflat sub **h.** poate executa gesturile automate care îi sînt comandate și chiar să rămînă în poziții neconfortabile ce amintesc catalepsia. Hipnotizatorul realizează inhibiția **h.** în toate regiunile creierului, în afara aceleia pe care dorește să o influențeze. După trezire, subiectul nu-și mai amintește nimic. Procedee utilizate în **h.**: „fascinația" (subiectul trebuie să fixeze cu privirea un punct luminos); „crearea unui climat psihologic monoton" favorabil inhibiției zonelor creierului. Practicarea **h.** a luat o mare amploare datorită cercetărilor și disputelor școlii de la Nancy (Liébeault, 1823-1904 și Bernhein 1837-1919) cu Charcot (1825-1893) care a studiat bolile mintale prin această metodă (la Salpetrière). Disputa a contribuit la scoaterea **h.** din situația de fenomen al parapsihologiei. S. Freud a preluat metoda, dar a abandonat-o în favoarea metodei psihanalitice. **H.** a fost și este folosită ca metodă terapeutică în medicina psihosomatică, precum și pentru anumite anestezii ce nu pot fi realizate prin metodele obișnuite. În psihiatrie este utilizată în tratamentul nevrozelor anxioase și a unor fobii. Anumiți practicieni utilizează această tehnică pentru a îngriji și trata tulburările cele mai diverse; afecțiuni cutanate (Kurt Michel) de stomac, enurezisul (Chertok). Dentiștii folosesc **h.** în mod curent în unele țări. S. Freud a folosit **h.** în cazuri de nevroze. Se folosește și în nașterea fără dureri. (U.Ș.)

HIPOACUZIE v. AUZ

HIPOCAMPUS v CREIER

HIPOCRATES (460 - 377 î. e. n.), Soranus l-a numit pe Hipocrates părintele medicinei. Născut în insula Cos, a crescut pe lîngă un templu vechi în care veneau oameni bolnavi și erau tratați cu dietă, odihnă, masaje, băi, exerciții, forme de sugestie și elemente de magie și religie. Influențat de Empedocles, de Alcmeon, Hipocrates a făcut un efort deosebit în a despărți medicina de magie și religie. El s-a preocupat de bolile mintale. Multe din denumirile date de el sînt rezistente, deși conținutul lor este modificat. Astfel sînt denumirile: paranoia, mania, epilepsia, melancolia și altele. Optica lui Hipocrates privind etiologia a fost nu numai fiziologică ci și cu referiri la factori climatici și sociali etc. El a considerat că numeroase boli au la bază dezechilibrul celor patru umori (sînge, flegmă, bilă galbenă și bilă neagră) sau afecțiuni ale creierului. Hipocrates a implicat cele patru umori în structura caracteristicilor psihice diferențiate prin dominația relativă a uneia sau alteia dintre ele. Galemus a preluat această idee și a dat denumirea celor patru temperamente (coleric, sangvin, flegmatic și melancolic). I.P. Pavlov la rîndul său a preluat categoriile temperamentale definite astfel și le-a legat de a.n.s. (activitatea nervoasă superioară). La **H.** preexista această descriere a temperamentelor. Temperamentul coleric are o dominație a bilei galbene, cel sangvin al sîngelui, cel flegmatic al flegmei, iar cel melancolic al bilei negre. **H.** a considerat că procesele mintale complexe sînt mediate de creier. Lui **H.** i se atribuie jurămîntul angajament deontologic al medicilor persistent în mentalitatea cadrelor medicale. În fine, acestui excelent medic al antichității i se atribuie 53 de scrieri reunite în *Corpus Hippocratum*. Influența lui **H.** a fost foarte mare, Galenus, a preluat ipotezele acestuia și le-a amplificat creind un nou punct de plecare pentru perpetuarea în timp a școlii lui Hipocrates. (S.T.)

HIPOESTEZIE v. SENZORIALITATE

HIPOFUNCȚIE (engl. hypofunction, fr. hypofunction, germ. Hipofunktion) ◆ Funcționare a unui organ sub limitele normalului fapt ce produce dereglări în respectivul organ dar și a organismului în general. (De exemplu hipofuncția adenohipofizei determină apariția nanismului hipofizar). **H.** atenției, a memoriei, a afectivității ca și **h.** organice duc la scăderea capacității de adaptare sau a celei de învățare. Se pot face aceleași clasificări ca pentru hiperfuncție. În prima categorie se poate vorbi de *hipoestezie* (scăderea generală a unității senzoriale). Se manifestă în stări reactive, infecții, tulburări de conștiință, oligofrenii, schizofrenii etc. Hiperfuncții particulare mai frecvente sînt cele de *hipoacuzie* (scăderea sensibilității auditive). Se datorează adeseori unor infecții la nivelul urechii medii, care trec adesea neobservate. Există hipoacuzii ușoare în care comunicarea directă este bună, hipoacuzii medii (surdibilitatea cuprinde un cîmp de aproximativ 3-4 m) și hipoacuzia severă sau gravă. Aproximativ 82% din hipoacuzii se cracterizează prin lezarea aparatului de transmisie auditivă. În cazuri mai grave este lezată și urechea externă. Există o hipoacuzie profesională la persoanele ce lucrează în activități foarte zgomotoase. Din a doua categorie a **h.** legate de procesele psihice se pot enumera *hipoprosexiile* ca diminuare funcțională a atenției. Ele pot fi de intensitate diferită. Cînd sînt foarte grave se numesc *aprosexii* cînd au un caracter ceva mai puțin grav se denumesc și *disprosexii*. Se manifestă la copii debili mintali sau la persoanele în curs de deteriorare cognitivă (predemențe și demențe). *Hipoprosexiile* se manifestă în toate stările confuzionale (au legături cu starea de trezire (arousal) corticală și surzidiencefalică. *Hipotimia* reprezintă o scădere (de diferite grade) a tonusului afectiv al vieții psihice a omului. Se întîlnește în schizofrenie. *Hipomania* este o stare de exaltare, ce sub formă atenuată evocă mania. Hipomania poate fi trecătoare sau stabilă. Este discret prezentă la subiecții activi exuberanți (uneori cu constituție picnică) sau la colerici. Se exprimă prin bună dispoziție, optimism permanent, generozitate, bogăție ideativă și atingerea uneori de performanțe superioare. *Hipotonia* reprezintă o diminuare sub nivel normal a tonusului muscular cauzat de tulburări la nivelul unor grupuri de celule nervoase din substanța reticulată a puntei Varoli. *Anorexia*, este o diminuare a apetitului, *insomnia*, o diminuare a somnului (gravă), iar *hiposomia*, o diminuare mai puțin gravă. Pot fi periodice sau de durată – uneori constituționale. (E.V.)

HIPOMANIE v. HIPOFUNCȚIE

HIPOPROSEXII v. HIPOFUNCȚIE

HIPOTALAMUS (engl. hypothalamus, fr. hypothalamus, germ. Hypothalamus) ♦ Denumire dată regiunii ventrale aflate la baza creierului a diencefalului. Rolul acestei formațiuni este de implicare în reglarea tuturor proceselor vegetative. (T.C.)

HIPOTIMIE v. HIPOFUNCȚIE

HIPOTONIE v. HIPOFUNCȚIE

HOARDING v. HIBERNARE

HISTOGRAMA (engl. Hystogram, fr. hystogramme, germ. Hystogram) ♦ Este o reprezentare grafică sub forma unor dreptunghiuri a căror dimensiuni sînt proporționale privind frecvența fenomenelor cercetate, fapt ce permite comparații. (E.V.)

HOBBY (deriv. engleză) ♦ Termen de mare circulație prin care se denumește ocupația de maximă preferință a unei persoane, nelegată de munca profesională. De cele mai multe ori, **h.** exprimă o activitate complementară, liber aleasă cu funcții de compensare, echilibrare și proiectare a personalității. În genere **h.**, antrenează investiții psihice și forme de expresie specifice ale persoanei în cauză (o proiectare intensă catartică a acesteia). Uneori **h.** este concurent cu profesiunea, mai ales la persoanele înalt creative și pasionale (productive). În societatea contemporană **h.** contribuie la dezvoltarea multilaterală a personalității și în multe țări s-a dezvoltat o adevărată manufactură privind **h.** prin magazine de întreținere a acestora. La școlari **h.** se angajează și prin activitățile extrașcolare. (U.Ș.)

HOLBAN, Ion (n. 1916), psiholog român (dr.) și cercetător în instituții de psihologie experimentală și aplicată din Iași la a cărei ființare și fundamentare teoretică și metodologică a contribuit. Ca specialist în problemele psihologiei muncii și ale psihologiei școlare și ca specialist în fundamentarea selecției profesionale a publicat peste 60 de studii și cercetări. Dintre instrumentele de diagnostic elaborate de I. Holban menționăm: testul sociometric de personalitate; testul de interese; testul de mobilitate intelectuală; fișa pedagogică etc. **Op. pr.**: *Probleme de psihologia muncii* (1970); *Realizarea personalității, hazard sau știință* (1971); *Puncte de sprijin în cunoașterea individualității elevilor* (1972); *Orientarea școlară* (1973); *Laboratorul școlar de orientare* (1974); *Cunoașterea elevului, o sinteză a metodelor* (1978, sub redacția) (P.M.)

HOLISM (engl. Holism, fr. holisme, germ. Holismus) ♦ Teorie de proveniență biologică formulată de Fan Christean Smute (1926) influențată de vitalism și de determinism ce consideră că organismul, ca și existența, sînt de prim ordin ca întregiri și au transgeneză. Apărînd unitatea și globismul său biologic, psihologic și apoi în psihosociologie, **h.** s-a opus în primul rînd asociaționismului și mecanicismului, teorii parcelare și reducționale, dar s-a opus și teoriilor locaționiste. Reprezentanți mai cunoscuți ai **h.** sînt: Adolf Meier, Kurt Goldstein. Ultimul a conturat teoria organismică. În ordinea filozofică **h.** este o concepție metafizică potrivit căreia integrarea și unitatea întregului s-ar datora unor forțe imateriale, imanente și transcendente. Ca atare părțile își pierd evident independența. (U.Ș.)

HOLMGREN (Testul ~) v. CULOARE

HOLST, Jesper (n. 1945), specialist în psihopedagogie specială, profesor asociat la Școala regală din Danemarca, membru al Consiliului E.I.N. ce are în atenție rețeaua europeană de integrare social-școlară a persoanelor handicapate. Cercetările sale abordează o tematică variată cu privire la relația filozofie și educație, cultură, istorie și normalitate umană, aspecte politice în domeniul persoanelor handicapate, normalizarea în relație cu calitatea vieții și integrarea în comunitate, dezvoltarea pedagogiei în teorie și practică în relație cu evoluția societății moderne ș.a. **Op. pr.**: *Normalitatea* (1979); *Pedagogie – teorie și practică* (1984); *Integrarea și viața în societate* (1985); *Viața și calitatea vieții din perspectiva psihopedagogică* (1995). (E.V.)

HOMEOSTAZIE (engl. homeostasism, fr. homéostasie, germ. Homöstase) ♦ Funcție de reglare, caracteristică generală a organismului constînd în tendința de a menține condițiile de echilibru atît în raport cu mediul intern cît și în raport cu mediul extern. Claude Bernard s-a referit la un astfel de principiu pentru echilibrul psihochimic. Noțiunea de **h.** a fost dezvoltată de Walter Bradford (1871-1945), Cannon în 1926 și apoi extinsă în domeniul psihologiei (Richter). În termeni cibernetci, comportamentul homeostazic se definește ca un ansamblu de transformări informaționale și de reacții de răspuns care se declanșează în urma apariției unei oscilații a „constantelor" psihofiziologice ale individului și care sînt destinate reducerii și restabilirii echilibrului.Mecanisme de **h.** sînt retroaferentațiile (aferentația inversă) sau feed-back-urile (v. termenul). Pentru intercalațiile cu mediul se folosește termenul homeornezis ce se referă la echilibrul dinamic specific omului cu sistemul stimulilor și evenimentelor specifice din mediu. Se diferențiază un sistem homeostatic deschis, de precipitație spre deosebire de **h.** de stabilizare. Într-o primă fază a vieții ființelor vii domină **h.** de precipitație pozitive sau de dezvoltare. În a doua fază (fazele adulte) sînt mai evidente în ordinea psihică **h.** de stabilizare, pentru ca în a treia fază (de involuție) să domine iarăși **h.** de precipitare (dar în sens de involuție). (M.G.)

HOMEOTERME (engl. homeotherme, fr. homéotherme, germ. Homeotherme) ♦ Termenul a fost utilizat de M. Kohn (1951) pentru foame, de H. Selye pentru reglajul chimic de dezintoxicare, de Lorenz Konrad pentru echilibrul etologic și chiar pentru echilibrul social (Bertalanffy (1967) (v. și SENZAȚII) (R.D.)

HOMING (Psihologie animală) (engl. homing, fr. retour au gîte, germ. Heimtehrfätegkeit, Heimeinden). Exprimă, în lumea animală, activitatea de regăsire a vetrei. Această activitate de reîntoarcere într-un loc fix (porumbel, păsări migratoare) depinde de cunoașterea împrejurimilor sau cel puțin a unor repere externe. (Se pare că se bazează pe informații vizuale.) În acest sens regăsirea vetrei este deseori ușurată de posibilitatea animalelor de a-și menține orientarea sub un unghi specific față de o sursă de stimulare cum ar fi soarele sau stelele și de repere topografice ca rîurile, lizierele de păduri etc. Totuși păsările schimbă direcțiile zborului cînd sînt nori. Se consideră că există și o influență a cîmpului magnetic terestru, recunoașteri odorifice incluse în orientarea zborului păsărilor călătoare. (R.D.)

HOMINIZARE v. RASE

HOMUNCULUS (termen latin folosit în mod universal ca atare) ♦ Se referă la reprezentarea corticală a zonelor senzoriale și motorii (vezi figura). În genere proporțiile mărite ale diferitelor zone corporale evidențiază funcțiile crescute în adaptare ale acestora (mîinile, fața, buzele etc.). Organele respective posedă o mare densitate de terminațiuni nervoase ce le creează o sensibilitate specifică importantă și o reprezentare corticală extinsă. (U.Ș.)

HORMISM (engl., fr., germ. la fel) ♦ Teorie ce a fost elaborată de W. D. Dougall (*Introduction to social Psychology*, 1908 și apoi în 1923) conform căreia orice comportament este orientat spre un scop printr-o forță bazală fundamentală, numită hormé. Termenul a fost asociat cu cel de timic (hormotimie), iar psihologii americani au implicat termenul în structura de forțe a comportamentului. Această forță ce stă la baza conduitelor este asimilabilă cu instinctele ca forțe propulsive latente. Sub influența ideilor școlii freudiste (abisale) ce s-a dezvoltat în aceeași perioadă **h.** a luat amploare între 1912-1921, perioadă în care s-au formulat însă și numeroase critici față de aceste orientări (mai ales de către K. Knight Dunlop 1919); așa că a început să fie părăsit și a trecut în istoria culturii ca o orientare reducționistă. (T.C.)

HORMON v. GLANDE ENDOCRINE

HORNEY, Karen (1885-1952), psihiatru și psihanalist american venită în 1932 din Berlin unde a lucrat pînă la acea dată în Institutul de psihanaliză. În S.U.A. a lucrat la Institutul de psihanaliză din Chicago, apoi la New York, iar în 1941 a fondat: *American institute of psychoanalyse* unde a lucrat pînă în 1952. A studiat mai ales psihologia feminină, dar și tematica nevrozelor ca efecte de adaptare la caracteristicile conflictuale ale societății (tensiunea și contradicțiile ce caracterizează societatea). Opera sa a fost influențată mai mult de A. Adler (1870-1937), de psihologii gestaltiști și mai ales de ideile lui E. Fromm (1900-1979). Principalele sale lucrări sînt: *The neurotic personality of our time* (1937); *New ways in Psychanalyse* (1939); *Self analyse* (1942); *Our inner conflicts* (1945); *Neurosis and human growth* (1950) (U.Ș.)

HOSPITALISM v. ABANDON

HOTĂRÎRE v. VOINȚĂ

I

IAROSEVSKI, M. Gr. (n. 1915), psiholog rus. Doctoratul l-a susținut cu teza *Problemele determinismului în psihologia secolului al XIX-lea*. A deținut funcții didactice la Universitatea „Lomonosov", funcții de cerctare și a condus mulți ani departamentul de psihologia creației din cadrul Institutului de Istorie și teoria Științei din Moscova. Iarosevski a abordat istoria gîndirii psihologice din prizma dezvoltării unor concepte ca: acțiune, motivație, comunicare, personalitate. A efectuat studii privind contribuțiile lui A.A. Potebnia, I.M. Secenov (1968). **Op. pr.**: *Istoria psihologiei* (1966); *Schiță a istoriei și teoriei științei, Creativitatea științifică, Școlile de știință* etc. (Gr.N.)

IATROGENIE (engl. iatrogeny, iatrogenicity, fr. iatrogénie, germ. Iatrogenie) ♦ Tulburări provocate sau agravate involuntar de către medic prin sugestie, mai ales la persoanele cu tendințe isterice sau cu reacții de conversiune, care se asociază în general cu un grad înalt de sugestibilitate. Babinski (1908) a folosit termenul „pithiatism" (în limba greacă – persuasiune) pentru a indica faptul că aceste simptome pot fi și vindecate prin sugestie. Alți autori au arătat că informația dată de medic poate constitui un agent care precipită declanșarea unei nevroze sau manifestări psihosomatice la indivizii aflați în pragul acestor boli. English și Finch (1964) subliniază frecvența mare a bolilor iatrogene și în rîndul persoanelor care prezintă anumite dereglări în cadrul sistemului cardio-vascular. Se consideră că medicina are o serie de funcții ca aceea de conservare a sănătății populației (igienă) de prevenție (profilaxie) de vindecare (terapie) care este cauzală și simptomatică. Ori bolile iatrogene apar ca acțiuni de îmbolnăvire ceea ce a creat un curent antimedicinal. Psihoterapiile eliberează de bolile iatrogene. (G.I.)

ICONICE (engl. iconic image, fr. image icônique, germ. Ikonic Vorstellung) ♦ Termenul se referă la imagini reproductiv-figurative. În filozofie termenul este folosit de acei teoreticieni care au preocupări semiologice în sensul de a sublinia asemănarea între simbol și realitatea indicată de el. În psihologie are un sens asemănător la J.S. Bruner. (*Pentru o teorie a instruirii*). Acesta spune că reprezentarea **i.** este guvernată de principiile organizării perceptuale, adică întreține o analogie între imagine și obiectul reflectat de ea, imaginea fiind un tablou de ansamblu despre realitatea în cauză. (T.C.)

ID ♦ Termen utilizat în psihologia freudiană pentru a denumi totalitatea trebuințelor biologice, zona instinctuală pulsională a personalității dominată de „principiul plăcerii". **I.** a fost considerat de S. Freud ca zonă energetică, izvor al refulărilor și al sublimării. Este poziționat în teoriile inconștientului. Id este sinonim cu „Sinele" în concepția freudiană. (S.T.)

IDEAL (engl. ideal, fr. idéal, germ. Ideal) ♦ Model, prototip. Psihologic idealul a luat naștre printr-un proces de interpretare, comparare, evaluare și prefigurare mentală, denumit idealizare. Aceasta presupune un act de selecție, prin care se elimină laturile cu semnificație negativă și se rețin interiorizîndu-se evenimentele din realitate și conduitele oamenilor cu valoare pozitivă într-o imagine sintetică și coezivă pe care subiectul uman o transformă în „obiectiv" al propriilor năzuințe și aspirații. ♦ **I.** se manifestă la copil în dorința de a semăna cu persoane iubite și admirate din anturaj, în mod treptat se trece la modele întîlnite în literatură, arta cinematografică. Acestea contribuie la îmbunătățirea registrulului modelelor de referință privind personalitățile umane. Educația și asimilarea în plan emoțional a semnificației faptelor și evenimentelor construiesc latent tipurile de referințe pentru valorile social-morale. Treptat procesul de structurare a **i.** începe să se desfășoare relativ detașat de modelele concrete și se impregnează de valori morale conștientizate dar și de energie, ceea ce creează dimensiunea responsabilităților critice ale personalității într-un sistem de valori. Acest proces este de maximă intensitate în pubertate și adolescență. Calitatea **i.** este condiționată de modul în care s-au interiorizat la nivelul structurilor active ale personalității aceste modele, de ierarhia valorilor social-culturale, asimilate, de forța și de implicația lor în progresul real, al vieții sociale și modalităților de a se exprima. Se poate vorbi de **i.** *de viață* (domină valorile morale și ideologice), **i.** *profesional* (domină aspirațiile profesionale și modelele pe acest plan) **i.** *de fericire* (domină controlul concepției despre lume și viață, tensiunea și valorile morale ale aspirațiilor) – **i.** *social* (domină concepția ideologică); **i.** *moral* (domină ansamblul de valori) **i.** *de sine* (domină efectele relațiilor interpersonale și rezultatele activității). **I.** deține o funcție reglatoare constructivă coezivă în structura personalității și imprimă acesteia traiectorii și finalități proiective. ♦ Specialiștii în epistemologie genetică consideră că raporturile dintre **I.** și valori este asemănător cu raportul dintre tot și relațiile sale, deoarece **i.**, nu este decît forma, încă neatinsă de echilibrare cu totalitatea reală, iar valorile nu sînt altceva decît mijloacele prin care se tinde să aibă loc subordonarea în acest sistem dual. **I.** și dorințele au relații specifice, valoarea este expresia sintezei lor la toate nivelurile. Dorința este în esență indicele unei rupturi de echilibru și exprimă tendința de restabilire a acestuia prin elementele ce-i lipsesc. Prezintă deosebit de mare importanță formarea de **i.** înalte la tînăra generație. (U.Ș.)

IDENTIFICARE (engl. identification, fr. identification, germ. Identifizierung, Idetifikation) ♦ Proces de structurare a personalității ce are cîteva etape. O primă etapă de **i.** primară (pînă pe la 3 ani) se referă la prima copilărie și se caracterizează prin **i.** prin imitație a comportamentelor celor din mediul de viață al copilului. **I.** exprimă un fel de fuziune cu cei din jur. A doua etapă – a **i.** (structurate) ce se referă la perioada preșcolară (a doua copilărie) și aceea de școlar mic (a treia copilărie) se caracterizează prin formarea eului și a supraeului. **I.** de după pubertate (14 ani) este de desprindere și independență. Eul se evaluează în comparație egalitară cu modelele sale. **I.** contribuie la maturizarea și stabilirea conștiinței de sine. ♦ **I.** este și un mecanism de apărare a sinelui prin **i.** situațiilor ca fiind primejdioase prin **i.** agresorilor, a ceea ce este dedus în diverse situații. (S.T.)

IDENTITATE (engl. identity, fr. identité, germ. Identität) ♦ Denumire dată conștientizării sentimentelor de apartenență ale sinelui (apartenența de familie, țară, popor, cultură, etnie, ideologie, grup profesional etc.) **I.** se realizează prin identificare (v. termenul) dar nu este egală cu aceasta. Conține formele de proiectare și exprimare ale sinelui, implicații de solidaritate participativă cu realitățile cuprinse în identificare. Unii autori se referă la un sentiment de rudenie difuză sau latentă (filiațiune genealogică, culturală, social-istorică) implicate în sentimentele de apartenență ale **i.** Se diferențiază substructuri ale **i.**, ca subidentități (subidentitatea familială, profesională, culturală, civică etc.). Structurile **i.** se formează și se dezvoltă în timpul vieții și alimentează conștiința ca nucleu al personalității precum și conștiința de sine. Sentimentul de **i.** (apartenență angajată) crează siguranță, confort psihic, intimitate, dar și responsabilitate legate de sarcinile temporale (istorice) față de evoluția socială mai largă a structurilor de apartenență și de securizare materială și spirituală ale **i.**Social (civic) **i.** se realizează prin nume, roluri și funcții sociale (statute), dar și prin recunoașterea drepturilor și datoriilor legale, aderarea la istoria, tradiția și implicațiile dezvoltării sociale de apartenență recunoscute de sine prin **i. I.** familială este mai dezvoltată la copii și la tineri și la adulți, cea culturală și profesională începe să se contureze în pubertate și adolescență. **I.** profesională se află în dezvoltare în societatea contemporană mai ales la femei care trec prin perioade de profesionalizare complexă. De altfel exploziile de definiții date instinctelor (v. termenul), inteligenței (v. termenul), creativității (v. termenul) dar mai ales tipurilor umane (tipologiei) au pus și pun în evidență o căutare arzătoare a ceea ce să fie specific într-o uriașă diversitate a naturii umane privită secvențial, chiar dacă centrarea pe conceptul de personalitate, mai mult decît pe cel de conștiință substituie această căutare. În acest context G.W. Allport a conturat conceptul de „proprium". Acesta s-ar exprima prin șapte ipostaze ce fiecare în parte ar exprima fațete ale eului (alt termen ce exprimă căutarea identității ca structură psihică). Fațetele descrise de Allport sînt: 1. constituirea simțului eului corporal, 2. constituirea sentimentului identității, 3. constituirea respectului față de sine, 4. constituirea eului, 5. constituirea imaginii eului, 6. constituirea reacțiilor raționale ale eului (eul ca factor rațional) și 7. constituirea efortului personal centrat. Freudismul la rîndul său a consolidat interesul pentru problemele **i.** generînd la neofreudiști un interes deosebit față de problemele confruntărilor supraeului (moralizant și cenzurat cu eul (erotic). Abia în a doua jumătate a secolului XX s-a constituit mai complex teoria **i.** de Erik Erikson în *Identity and Life Cycle* (1959) care a bazat întreaga dezvoltare ontogenetică pe eforturile psihicului de a-și contura **i.** Erikson a stabilit opt paliere ale dezvoltării **i.** în condițiile unor confruntări interne impuse de condiționarea de ansamblu a dezvoltării psihice sub incidența solicitărilor existențiale. Primul stadiu al vieții, cel de după naștere, implică psihicul în conturarea unor atitudini de încredere versus neîncredere față de ofertele de răspuns la cerințele exprimate de psihicul noului născut. Acestea se conturează în îngrijirile mamei și ale familiei și se vor consolida sub forme de reacții dominante de mecanismele de apărare și vor deveni obișnuințe, conduite adaptate, ludism, strategii etc. dar și atitudini diferențiate, aspirații, interrelații diferențiate cu cei din jur. În faza următoare (2) anală după stadializarea freudistă, are loc constituirea de inițiative ca expresii ale autonomiei dobîndite (relativ) versus simțul rușinii ca expresie a trăirii incapacității de independență. Următoarea fază (3) coincidentă cu perioada preșcolară și apoi cu începutul școlarizării se caracterizează prin consolidarea structuriilor adaptative anterioare și dezvoltarea cooperării și a unei primare hărnicii ca expresie a simțului independenței. Mai pregnant se va dezvolta hărnicia (stadiul 4) sub presiunea solicitărilor școlare versus trăirea inferiorizării datorită nenumăratelor dificultă'i legate de solicitările vieții școlare nu totdeauna foarte ușoare. Între 10-12 ani are loc dezvoltarea unui alt stadiu (ce se va accentua mai tîrziu) și anume cel de consolidare a hărniciei ca sîrguință împotriva inferiorizării. După 12 ani se intră în stadiul 5, pînă la 18 ani, în care trece pe prim plan conștientizarea eului, versus confuzia rolurilor (școlare, familiale, grupale etc). În perioada tinereții se dezvoltă intimitatea (ca expresie a maturizării sexuale) versus izolarea. Intimitatea se revarsă în prietenii, dragoste, simpatii etc. În stadiul următor (7) se dezvoltă opoziția dintre atitudini expansive altruiste și egoism, cu ratarea uneia dintre cele două atitudini controversate. În ultimul stadiu (8) al bătrîneții se trăiește sentimentul realizării (dacă e cazul) versus disperarea sau amărăciunea față de șanse ratate. Donnal și Adelson aplicînd teoria lui E. Erikson au constatat diferențe de evoluție între fete și băieți pînă în adolescență, apoi o trăire mai legată de familie a mamelor și soției prin identitatea soțului. În deceniile 8 și 9 ale secolului XX s-au constituit și lărgit teoriile legate de ideea filmului interior (printre alții Orlik și Radu Diaconescu (1993). Filmul interior creează liaj în structurile identității, a meandrelor evenimențiale prin care trece. Filmul interior este mai activ înainte și după evenimente așteptate de competiție și de acțiuni și inițiative. Se simte tendința de a fi integrat în actele de decizie și implicit de voință, deliberare, visare, speranțe, reacții de proiectare impresivă deliberată a conduitelor. În orice caz teoria identității constituie cîștigul cel mai complex și interesant al psihologiei moderne. (U.Ș.)

IDEOSINCRAZIE (engl. Ideosyncrasy, fr. idéosyncrasie, germ. Ideosynkrasie) ♦ Termen prin care se explica în antichitate temperamentul ca rezultat al amestecului umorilor (limfă, sînge, flegmă). ♦ Termenul se folosește pentru a specifica modul în care reacționează temperamentul la anumite condiții, cum ar fi: climatul, educația, diferite boli, tratamentul medical etc. Astfel **i.** orientează adaptativ interesele, conduitele și sensibilitatea față de anumite elemente mai mult decît față de altele. Există o latură neconștientizată a **i.** o latură imitativă și una educativă. (R.D.)

IDIOȚIE (engl. idiocy, fr idiotie, germ. Idiotie) ♦ Termen în curs de părăsire în limbajul științific, în schimb folosit curent în limbajul cotidian. Se referă la gradul cel mai avansat de oligofrenie în care funcțiile psihice, chiar cele mai elementare, sunt involuate, ceea ce reduce la maximum posibilitatea instruirii și educării idioților (Q. I = 20-30). Exprimă gradul maxim de deficit congenital al dezvoltării mintale, caracterizat prin incapacitate de instruire elementară, a dezvoltării scrisului, cititului și chiar a vorbirii, prin neputința persoanei de a se hrăni și deplasa singură și, în general, prin imposibilitatea supraviețuirii prin propriile mijloace. Poate fi de natură ereditară (alcoolism, lues la genitori) sau poate să se datoreze unui accident la naștere. În marea majoritate a cazurilor este prezentă o malformație cerebrală sau leziuni corticale. Persoanele ce posedă grade ceva mai reduse de deficit mintal poartă denumirea de „moron" și imbecil. Astăzi toate formele de deficit mintal se denumesc prin termenul de debilitate mintală sau oligofrenie, care poate fi profundă, medie și ușoară. ♦ Idiotul savant constituie o categorie specială de persoane cu deficit mintal. Există printre oligofreni (categoriile moron și imbecil) persoane care dețin abilități cu totul remarcabile privind aria unor activități manuale sau mintale. A. Anastasi (1958) a considerat că în astfel de cazuri are loc dezvoltarea independentă a unei anumite funcții sau aptitudini. Calculatori de mare precizie, desenatori excelenți, adevărate mașini de memorat anumite categorii de evenimente (starea vremii, insulele din toate oceanele și mările etc.) Aceste persoane pot deveni extrem de utile în cadrul unor servicii. Din studiile ce s-au efectuat asupra „idioților savanți" reiese că abilitățile lor remarcabile nu au doar o proveniență naturală, ci și o foarte lungă practică și o motivație sui generis. Diferitele aspecte ale deficienței de intelect au fost studiate în România de Mariana Roșca D. Damaschin, C. Pufan, E. Verza, Gh. Radu, C. Păunescu, D. Ciumăgeanu și alții. (E.V.)

IEȘIRE v. OUTPUT și INPUT

IGNORANȚĂ (engl. ignorance, fr. ignorance, inculture, germ. Ignoranz) ♦ Se consideră ca domeniu a cea ce nu se cunoaște de anumite grupuri sociale sau persoane, deși experiența de cunoaștere umană a traversat acele domenii de cunoștințe și experiențe. Există o **i.** din lipsă de mijloace de informare, comunicație, educație etc și o **i.** din cauza unor factori de baraje subiective și obiective a proceselor de însușire a cunoștințelor. Fr. Bacon (1620) s-a referit la patru categorii de factori deformatori ai cunoașterii și generatori de **i.**, pe care i-a numit idoli. În acest sens *idola tribus* constituie factori deformatori de mentalitate ce exprimă punctul de vedere etnocentrist; *idola forii* (sau idolii tîrgului) reprezintă **i.** ce rezultă din neclaritatea termenilor și a conceptelor ce se utilizează; *idola specus* constituie **i.** ce provine din tendințele individuale și particulare ale experinței și *idola theatri* ce privește **i.** ce derivă din utilizarea de metode neadecvate sau nevalide. În genere există o uriașă bătălie socială împotriva **i.** mai ales prin școli, difuzarea științei etc. Cercetările privind **i.** și felurile ei sînt puțin numeroase. Printre altele M.C. Hunt (1968) sau D. Cohen (1979) s-au referit la **i.** , la gradul de virulență al neacceptării ei. ♦ Într-un studiu elaborat de Ursula Șchiopu, M. Gîrboveanu și E. Verza (1980) printr-un chestionar aplicat pe adolescenți, s-au pus în evidență mari variații privind însăși definirea **i.** de către tineri. I. a fost considerată (de adolescenți) fie ca o caracteristică de personalitate fie ca o incapacitate intelectuală, fie ca o aglomerare neordonată de cunoștințe datorată caracterului dezordonat al instruirii, dar și ca domeniu al necunoscutului, al neinstruirii, al incapacității societății de a se desprinde din zonele imediatului. S-au evocat numeroase forme de realizări ale științei ca realități complementare **i.** În genere adolescenții consideră că există marea **i.** (a societății și științei) cu dimensiuni demografice și **i.** individuală. Ideea de istoricitate și progres sînt legate de depășirea **I.** Edgar Morin (1980) consideră că în genere conoștințele omenirii și a persoanelor progresează dar în același timp crește și **i.** Între **i.** neconștientizată de ea însăși, adică ignoranța dogmatică și conștientizarea **i.** există distanțe încă slab investigate. (U.Ș.)

ILUZIE (engl. illusion, fr. illusion, chimère, germ. Illusion) ♦ Proces și efect psihic prin care se reflectă eronat obiectele și fenomenele, fiind generat întotdeauna de un excitant real. Apariția este favorizată atît de condiții obiective (distanțe prea mari, lumină insuficientă, sunete neobișnuite etc) cît și de stări afective speciale (frica de întuneric, emoțiile prea puternice, tensiunea, așteptarea). Un rol important în producerea de **i.** îl joacă fenomenele de cîmp (supraestimarea sau maximalizarea unor elemente ale obiectului, aflate în centrul atenției și subestimarea (minimalizarea) altor elemente. I. se clasifică în funcție de aria senzorială: **i.** optice, optico-geometrice, auditive, gustative etc. ♦ Ilustrarea clasică a **i.** optico-geometrice o constituie iluzia Müller-Lyer care decurge din cerința de organizare ca întreg a figurilor, cerința care se opune detașării de elemente singulare spre a fi comparate. Există persoane „imune" la **i.** optico-geometrice, mai ales printre europeni. Unele **i.** optice sînt greu de clasificat drept psihologice sau fizice. De pildă un băț scufundat în apă apare ca frînt (fenomenul este de refracție). R. A. Gregory (1965) consideră că **i.** vizuale pot fi clasificate în: a) obiecte imposibile (care dacă sînt desenate nu pot reprezenta un obiect în spațiu) ca cele elaborate de L.S. Penrose și R. Penrose (1958); b) figuri ce apar deformate, (ce pot părea ori mai lungi, ori mai scurte decît în realitate) datorită modului de încadrare (Figurile Müller-Lyer); c) figuri sau obiecte care produc tipuri de distorsiuni menționate la punctul b (**i.** Ponzo și Hering); d) figuri care după ce sînt privite, produc deformări la altele care se privesc imediat după ele. Acestea sînt cunoscute sub denumirea de „efecte figurale singulare". Efectele **i.** optico-geometrice sînt folosite în pictura modernă (curentul artei cinetice) **I.** tactile se probează cu obiecte mici, rotunde, ținute între vîrfurile degetelor încrucișate ale unei mîini (**i.** lui Aristotel) ◆ Tot forme de **i.** se manifestă în cazul în care nu pot fi identficate anumite persoane (sosiile) sau se consideră că persoane identificabile (cunoscute foarte bine) sînt altele sau sînt multiplicate (metamorfopsii). **I.** olfactive (parosmii) sînt legate de cele gustative și constau în perceperi eronate ale gustului și mirosului real. În toate **i.** au loc erori de evaluare și angajări afective.Domeniul **i.** se extinde și în activitățile intelectuale ideative și în structurile predicțiilor (probabilităților subiective, în domeniul așteptărilor, în cel al impresiilor). **I.** din aceste categorii au fost utilizate în argumentele scepticilor și sofiștilor pentru demonstrația imposibilității cunoașterii realității obiective. ◆ **I.** de modificare a schemei corporale (tulburările schemei corporale) constituie grupul **i.** proprioceptive. Acestea constau în perceperea eronată, denaturată a formei, mărimii, greutății și poziției propriului corp. Ele se pot exprima sub forma tulburării schemei corporale ca senzații de mărime sau mișcare a dimensiunilor și greutății corpului. Există o marjă de **i.**, nepatologică. Unii oameni se consideră mai slabi ori, mai grași, mai frumoși sau mai urîți decît sînt. Mai accentuate sînt aceste tipuri de **i.** în perioadele adolescenței și pubertății, mai ales la tinerele fete la care continuă ceva mai accentuat să persiste și ulterior. Aceste tipuri de **i.** prezintă importanță fiind implicate în imaginea de sine. ◆ Pot fi și tulburări totale de schemă corporală, fie sub forma senzației de transpoziție a părților corpului și/sau a mărimii sau micșorării acestora (tulburare parțială de schemă corporală), precum și senzația de fragmentare a corpului. L. Hermitte le denumește tulburări ale „imaginii corpului". Ele pot fi întîlnite, în stările de confuzie, sau în schizofrenie, în alterările lucidității conștiinței, în intoxicații, în patologia cu conținut obsesivo-fobic sub forma dismorfofobiei. De asemenea, ele pot fi reproduse în modelele psihozelor experimentale, provocate cu substanțe psihedelice (mescalina, psihocibina, L.S.D.) ◆ **I.** viscerale (interoceptive) constau în perceperea eronată a funcționării unor organe sau aparate, cu alte cuvinte constau în impresia de anormalitate a senzației de confort visceral. În psihologia naivă **i.** sînt aspirații, speranțe, idealuri fără suport și caracterizează persoanele romantice și naive. Termenul este apropiat ca sens de cel de proiectare pozitivă în viitor (cu privire la destinul propriu la un succes apropiat etc.) neconfirmabil sau la opinii cu privire la sentimentele și/sau caracterul unor persoane în care se investește încredere fără ca acestea să o merite. (U.Ș.)

IMAGINAȚIE (engl. imagination, fr. imagination, germ. Einbildungskraft Phantesie) ◆ Proces psihic de creare de imagini noi în plan mental, formă de proiectare mintală, act de creație. Se disting două forme de **i.**: *reproductivă* și *creatoare*. **I.** *reproductivă* constă în actul prin care se reproduc unele situații, fenomene etc. Totuși chiar și această formă de **i.** reconstituie decupaje de realitate și debutează prin totalități care se întrețin prin ele înșile – și includ subtexte complexe ce depășesc reproducerea de tip numeric și deși se construiesc pornind de la un model, exprimă trebuința subiectului de a se exprima continuu altfel decît este (și știe) pentru a se adapta – și de a utiliza în acest scop istoria lucrurilor, persoanelor, situațiilor, reproducerea corporală sau mintală a acestora. **I.** *creatoare* este activitatea asimilatoare a stării de spontaneitate.Mai mult decît inteligența (gîndirea), **i.** este specifică omului. Pentru a se rupe de un anumit mod de a gîndi și pentru a crea noi sinteze mintale este necesară o anumită suplețe a spiritului care depinde în mare măsură de atitudinile profunde ale persoanei de a imagina. A imagina echivalează cu a trăi în viitor, în alt trecut sau alt prezent (a proiecta, a prospecta), a face proiecte care presupun întîlnirea originală a reprezentărilor cu realitatea (reveria) care ea însăși poate fi preschimbată conform dorințelor. I. permite o apropiere de ceea ce este îndepărtat. Ea se situează la jumătatea drumului dintre conduita intelectuală rațională și gîndirea strict individuală. I. supune afectivitatea (în vis și reverie). Ea este legată de structura personalității. Produsele **i.** sînt cu atît mai bogate cu cît controlul intelectual depurativ este mai puțin rigid. În diferite situații de semisomn sau semiveghe, pot să apară tot felul de „fantezii" și „reverii" produse și ele ale **i.** ♦ **I.** întreține domeniul artelor, dar și al activităților tehnice, stînd la baza invențiilor și inovațiilor (inventica) și a științei (scientica). Unii psihologi (Guilford), consideră **i.** ca o expresie a creativității, iar creativitatea ca o formă de gîndire (divergentă) sau ca o formă de gîndire intuitivă ce se concretizează în produse novatoare. C.G. Jung a considerat că există o concordanță evidentă între **i.** exprimată prin activitata cu simboluri și imaginile inconștientului spre deosebire de conceptele intelectului care nu sînt adecvate la natura inconștientului deoarece fac parte dintr-un limbaj ce nu are nici un fel de legătură cu simbolismul dens și puternic al inconștientului. I. operează cu material simbolic în decupaje ce pot fi incoerente și are relații complexe cu afectivitatea și structurile ei. Este impulsionată prin motivații. La unele persoane (creatoare) **i.** este o caracteristică de personalitate pregnantă. I. operează cu imagini, care sînt de foarte numeroase feluri și consistențe și care se reunesc sub forma unui tablou mental, de reflectare subiectivă și personală ce are însușiri concretiste, ce favorizează înțelegerea de descrieri, îmbogățind zonele nepercepute ale conștientului. La persoanele imaginative cele mai abstracte concepte sau idei se convertesc frecvent în imagini. Se acordă mult inters **i.** de implicație (Osborn) care se exprimă prin situarea reciprocă a doi interlocutori în personalitatea celuilalt, fapt ce folosind intuiții complexe, fluide și continui – crează capacitatea de a se realiza o interrelație complexă – o înțelegere mai profundă decît aceea a exprimării comunicaționale. I. de implicație funcționează în diferite grade în toate formele de interrelații. Înțelegerea contextului, a subtextului se datorează **i.** de implicație. ♦ În anumite forme de psihoze se manifestă „delirul" de **i.** (Ernest Dupre 1862-1921) ca o fabulație explosivă și excentrică și adesea megalomanică. Filmul imagistic este haotic, dezordonat, ilogic la acestea. În psihozele sistematizate paranoice **i.** este organizată mai evident. Bolnavii din aceste categorii rămîn totuși adaptați la realitate spre deosebire de schizofrenici. (T.C.)

IMAGINI (sau reprezentări) (engl. image, fr. image, répresentation, germ. Bild, Vorstellung) ♦ Sunt produse mentale ce-și au punctul de plecare în reflectarea realității obiective. **I.** se împart în funcție de analizatorul sau organul de simț prin care s-au format (**i.** vizuale, auditive, chinestezice etc.) Comun tuturor acestora este faptul că sînt produse ale realității obiective și ale activității mentale. Se formează în spațiul de viață și cultural al persoanei și îndeplinesc o funcție de simbol în activitatea mentală (deci de semnificant care păstrează asemănarea cu semnificatul), creind coeziuni ale **i.** cu realitatea dorită, visată sau presupusă. I. se naște în urma unei complexe activități imaginative ce prezintă caracteristici de a fi un fel de tablou, configurări a ceva real sau posibil. Un studiu de profunzime asupra genezei **i.** a realizat J. Piaget și B. Inhelder în lucrarea *L'image mentale chez l'enfant*,(1966). I. pot fi o creație deformată elaborată din amintiri diverse. Sub această formă apar adesea în vise. În sec. al XVIII-lea și al XIX-lea se considera că **i.** clasează și polarizează situații (precum polipii de **I.**) la care s-a referit P. Sartre în *L'imaginaire*. Acesta a considerat dinamismul **i.** sub comanda conștiinței.

♦ Printre felurile de **i.** implicate în studiile de psihologie au trezit interes deosebit **I.** anticipatoare sau anticipative, ce sînt denumite astfel de către J. Piaget și B. Inhelder și se referă la acele imagini care sînt implicate în mișcările sau transformările ce vor surveni la obiecte care nu au fost percepute niciodată de către subiect ci doar create de imaginația sa. Acestea sînt **i.** complexe presupunînd un mecanism de producere pentru care condiția esențială constă în prezența gîndirii operatorii. Aceste **i.** sînt la rîndul lor, cinetice și de transformare și se întîlnesc începînd cu vîrsta de 7-8 ani. ♦ **I.** *de sine* este expresia concretizată a modului în care se „vede" o persoană oarecare (sau se reprezintă pe sine). Reprezintă trăirea aspectului unificator de coeziune a personalității. Această **i.** este contaminată de dorințe dar și de modul în care evaluează ceilalți persoana respectivă și de identitatea trăită. Succesele și eșecurile modifică **i.** *de sine* și constituie punctul de plecare pentru o largă gamă de atitudini și conduite. Acestea conturează și diferențiază **i.** statutului și rolului social, fiind considerate ca aspecte componente de bază ale personalității. Kauffman Tim și Kauffman Brende (1972) au găsit mai conturată **i.** de sine la tinerii cu abilități numeroase. În **i.** de sine ocupă un loc important **i.** corporală. Persoane care au suferit diferite tipuri de amputații în urma unor accidente sau în timpul războiului au pus în evidență caracterul persistent al imaginii corporale intacte. Multă vreme astfel de persoane simt „dureri" ale părților de corp ce au fost amputate (membrul fantomă). S-a surprins totuși o incongruență a **i.** de sine (semnalată printre alții de A. Vinter, Mounoud, O. Husain (1983) chiar la adulți). De altfel literatura psihologică diferențiază **i.** de sine corporală, schema corporală, percepția de sine (sinele corporal) și selful – personalizarea. Capacitatea recunoașterii de sine este influențată de **i.** de sine dar și de localizarea corpului în timp și spațiu. Oamenii cunosc puțin **i.** de sine. Dacă cineva închide ochii și încearcă să-și reprezinte mărimea bărbiei ori a gurii, a nasului etc. nu o poate face. **I.** de sine se dezvoltă treptat. În prima copilărie (1 la 3 ani) a căpătat denumirea de „imago" (C. G. Jung) și se consideră a fi un produs al identificării cu reprezentări inconștiente modelate prin persoanele apropiate. **I.** de sine se conturează în adolescență. ♦ Testele ce au în atenție radiografierea **i.** de sine sînt relativ numeroase. Printre acestea se numără testele de adjective ale lui Gough (1952), Ursula Șchiopu (1976), chestionarele de personalitate(MMPI), thnica lui Stephenson (1953) de sortare a trăsăturilor pozitive și negative a propriei personalități în cîteva reprize etc. (v. PSIHODIAGNOZA) ♦ Uneori **i.** de sine, este dilatată sau retratată, de cele mai multe ori este tiranică, (spune Simone de Beauvoir) este legată de **i.** speculară din oglinzi și încărcată atribuțional de elemente narcisiste. ♦ O formă mai analizată de **i.** este cea mentală. Aceasta se referă la efectul acțiunilor unor impresii asupra receptorilor senzoriali și a capacităților intelectuale care prelucrează și interpretează aceste impresii. Pentru specialiștii în epistemologia genetică **i.** mentale sînt incitații interiorizate, simple semne sau simboluri formate în acțiunea cu obiectele. Ele sînt în același timp acomodare de scheme senzoriomotorii, copii active și nu urme reziduale senzoriale ale celor percepute. **I.** fac trecerea spre concepte. ♦ **I.** reproductive (numite reproducătoare de J. Piaget și B. Inhendler (1966) evocă relativ fidel ceea ce a fost perceput anterior. **I.** reproductive pot fi statice, cinetice (de amplasare) ori de transformare (de modificare a structurilor obiectelor). Forma statică se consolidează în activitatea mentală a copiilor pînă la 7-8 ani, cea cinetică și de transformare în anii ce urmează (solicită și operații concrete ale gîndirii). **I.** reproductive cinetice și de transformare presupun anticipări și reanticipări ceea ce angajează înțelegerea operatorie. (E.V.)

IMAGINARUL COLECTIV (engl. collective imagination, fr. imaginaire collectif, germ. Kollektiv Imaginär) ♦ Întreține miturile, religiile, sistemele și școlile filozofice. Fr. Laplantine (1974) a considerat trei căi ale **i. c.** sub forme de triplă inspirație: mesianismul, posesia și utopia. Acestea apar ca produse normale ale societății și ale comunităților ce sînt amenințate (de cele mai multe ori economic sau de războaie și revoluții) fie din interior fie din afară fiind agresate de o cultură străină sau de propriile transformări socio-economice. Lloyd C. Douglas în romanul *Cămașa lui Hristos* (trad. în 1990) literarizează procesul de mesianism a **i. c.** în legătură cu creștinismul. (U.Ș.)

IMAGOLOGIE (engl. imagology, fr. imagologie, germ. Imagologie) ♦ Conceptul desemnează un demers științific orientat spre căutarea și desprinderea obiectivității în diversele ipostaze ale subiectivității (reprezentări individuale sau colective), pe de o parte, și analiza semnificației cognitive a distanțelor depistate între realitățile reprezentate și imaginile acestora, pe de altă parte. Avînd imaginea mentală (în forme obiectivate sau nu) principalul obiect în atenție, prin practica cercetărilor efectuate impune, deja, prezentării o nuanțare, o distincție de semnificații întemeiată îndeosebi pe conținutul imaginii urmărite. În sens restrîns, tradițional, prin imagologie este desemnat studiul imaginilor pe care și le fac popoarele unele despre altele sau despre sine. Criteriul este cel care operează cu precădere diferențierea identitate/alteritate. În această accepțiune, imagologia s-a dezvoltat și a interesat comparativismul literar, etnopsihologia, antropologia culturală, istoria mentalităților, fiecare revendicînd-o mai mult sau mai puțin. În sens larg, imagologia este privită ca studiul reprezentării în imagini a diverselor aspecte ale realității. În această accepțiune, imagologia tinde astăzi spre afirmarea unui statut propriu, care să reunească eforturile de cercetare imagologică diseminate încă în cîmpul mai multor științe. Pe lîngă cele enumerate anterior, interesate de perspectiva imagologică se dovedesc: sociologia, politologia, pedagogia, geografia, culturologia etc. Studiile privind psihologia popoarelor și sociologia corespunzătoare au fost stimulate de cercetările de **i.** coordonate de Sylvaine Maradon, Hélène Ahrweiller (la al XVI-lea Congres Internațional de Științe istorice de la Stuttgart (1985). Contribuții românești de promovare a **i.** au adus P. Cernovodeanu, Al. Duțu, R. Vulcănescu, Dan A. Lăzărescu și Luminița Mihaela Iacob (1986) (A.N.)

IMATURITATE (engl. imaturity, fr. imaturité, germ. Unreife) ♦ Caracteristică globală de nedezvoltare (considerată ca nenormală) a personalității. Se exprimă prin control ineficient al emoțiilor, tendințele pregnante impulsive și iraționale, deficiențe de organizare a unor comportamente, tensiuni psihice greu tolerate, conduite lejere, panică frecventă, nonconformism, conduite dezordonate, cu aspecte ludice. Persoanele **i.** nu cunosc limite de toleranță, povestesc intimități, fac indiscreții, și nu au simțul pudorii. Totodată, aceste persoane sînt neliniștite, anxioase și au tentativa de a reacționa dramatic, cu gesturi și expresii mimice accentuate. ♦ **I.** se manifestă și la copiii nou născuți. Prematuri sînt copiii care se nasc înainte de termen (7 luni) dezvoltarea lor fiind corespunzătoare stadiului fetal considerat. **I.** sînt copiii care, deși născuți la termen, prezintă semne de neconsumare totală a stadiilor prenatale (întîrziere de dezvoltare). În perioadele preșcolare și ulterior **i.** afectivă poate fi mascată de o dezvoltare bruscă a inteligenței. La fete **i.** este mai mică, în copilărie, dar mai frecventă după adolescență. Persistă conduitele ludice dar și o evidentă inserție a acestora în motivații și relaționarea verbală. (U.Ș.)

IMBECILITATE (engl. imbecility, stupiditess, fr. imbécillité, germ. Schwachsinnger, Imbezilität)

♦ Stare gravă de debilitate mintală, caracterizată prin incapacitatea individului de a utiliza și de a înțelege limbajul scris și de a-și dezvolta comportamentele învățate de autoservire. Dezvoltarea intelectuală cîștigată de imbecil este corespunzătoare vîrstei între 2 și 7 ani (vîrstă mintală, Q.I. este situat între 20-40). Imbecilul poate avea o memorie bună, dar nu știe să și-o coordoneze, să și-o utilizeze, este incapabil de a abstractiza, eșuează în fața problemelor cele mai simple. Imbecilul este inapt pentru viața școlară. El poate stabili relații verbale simple. Imbecilii își pot forma deprinderi corespunzătoare situațiilor concrete și deprinderi de muncă simple (de a-și face patul, de exemplu) cu condiția de a-i ajuta, asista și supraveghea constant. Termenul de **i.** tinde să fie incorporat în cel de debilitate mintală. (v. și DEBILITATE MINTALĂ) (E.V.)

IMITAȚIE (engl. imitation, fr. imitation, germ. Nachahmung, Imitation) ♦ Reproducerea actelor unei persoane sau a unui fenomen exterior. Este prezentă și la animalele superioare mai ales la maimuțe. Ch. Darwin a făcut interesante remarci asupra acestei probleme. La baza **i.** stau forme elementare de conduite de influențe, o formă de învățare intuitivă implicată în istoria speței. ♦ J. Piaget a remarcat faptul că, dacă un copil începe să plîngă la 2-3 zile după ce s-a născut, toți din maternitate i se alătură (imitație de grup). După ce se instituie fragmente de comportament (verbal și de apucare) prin **i.** celor din jur acestea au tendința de a se repeta la infinit, în circuit închis. Astfel sînt ecolalia și ecopraxia care constituie pînă la 2 ani reacții reprezentative (verbale = ecolalia și mamuale = ecopraxia) cu rol de fixare a experienței timpurii verbale și de mînuire a obiectelor. În aceste cazuri **i.**, se desfășoară în cimpuri restrînse. Apoi acestea se lărgesc. Copilul imită tot ce intră în raza sa vizuală – răspunde **i.** și reflex surîsului celor cel înconjoară printr-un surîs ce are la bază o **i.** spontană. După 4 luni se dezvoltă **i.** „din plăcere" prin care se încearcă să se reproducă o acțiune, la care s-a obținut din întîmplare un rezultat bun. Copilul se complace în această **i.** care devine intențională și cu un substrat emoțional mai complex. De pildă, copilul scoate un sunet printre buze, mama îl imită, el imită mama, apoi mama tace, copilul o provoacă. Acest tip de **i.** a mai fost denumit și reacție circulară secundară. La 7 luni, copilul imită gesturi simple. La 8-9 luni, au loc asimilări mai complexe ale gesturilor altora – gesturi convenționale de plecare, de salut afectuos etc. de răspuns (alo) la telefon. Se imită vorbirea, sunete, silabe, cuvinte simplificate. În continuare la 10-12 luni, se manifestă reacția circulară terțiară ca schemă de imitație. Acesta constă în **i.** de gesturi fără să intereseze propriu-zis efectul. Această formă de **i.** se poate realiza pe bază de reprezentări la 10-12 luni. Copilul arată cum merge bunicul, cum tușește o anumită persoană, cum face mama, tata etc. Reacțiile circulare nu au inițial caracter ludic, dar treptat se transformă în joc și se încorporează în jocuri. (Prayer, 1887). În **i.** intențională, efortul este vizibil.Simularea este o formă de **i.** mai ales pînă la trei ani. După trei ani copilul imită atitudinile celor ce-l înconjoară și jocurile se îmbogățesc cu acest aspect. Jocul este după J. Piaget în mod esențial asimilare, iar **i.** constituie un echilibru între asimilare și acomodare. Pe la 4 ani copilului îi place uneori mai mult să joace roluri decît să fie el însuși. Între 3-6 ani se dezvoltă foarte mult **i.** în jocurile cu rol și subiect. Copiii **i.** conduite ale medicilor, vînzătorilor din magazine, ale polițiștilor cu roluri de organizare a circulației etc. Se cîștigă astfel o experiență foarte bogată potențială, mai ales că au loc și imitații de a sta în fotoliu și a citi ziare, a merge pe stradă cu un aer demn etc. În acest caz vor fi însă folosite conduite mult mai elaborate în care vor interveni elemente de creație. Funcțiile **i.** la copil constau în a-l ajuta să copieze natura și conduitele oamenilor, în a-l învăța modalități de comportament și de exprimare și de a lua cunoștință de rolul ce-l deține în interiorul grupului – să-și cunoască individualitatea prin intermediul celorlalți. Helmke Andrews și Wender Ingeborg (1981) au studiat influența stresului și jocul instruirii în condițiile de **i.** la situații de anxietate slabă și puternică prin numărul de anagrame rezolvate. Au obținut corelații pozitive evidente. ♦ La adult se întîlnesc aceleași feluri de **i.** ca la copil în dezvoltarea din punct de vedere psihosocial. La cel mai simplu nivel se întîlnește contagiunea simplă ce se exprimă printre altele în situațiile în care cineva rîde cu poftă. Chiar dacă nu se știe de ce, uneori toată lumea începe să rîdă. Sau cineva începe să caște, în scurtă vreme toată lumea cască. Se exprimă în aceste situații și o dorință latentă de conformism. ♦ G. Tarde, precursor al psihologiei sociale, considera **i.** ca resort principal al conduitelor imterpersonale. El a stabilit și cîteva „legi ale **i.**": 1) **i.** se organizează de la interior spre exterior; 2) **i.** superiorului de către inferior este mai frecventă; 3) **i.** trecutului are loc în mai mare măsură decît a prezentului; 4) **i.** de la unilateral la reciproc este mai evidentă. Lucrări clasice în problemele **i.** au efectuat Ch. Darwin (1867), G. Tarde (1895), Gustav le Bon (1897), M. Baldvin (1897), Mc Dougal, dar și E.H. Kirpatrick, Floyd Allport, P.L. Thorndike (1904), Claparède iar mai aproape de zilele noastre, E. Miller și Dollard (1941), D. Campbele ori Flauders Bandura (1962). Se consideră în genere că tehnica de a imita este o achiziție, pe cînd tendința de a **i.** este ereditară. **I.** este o formă de intercorelare, comunicare și exprimare a admirației și simpatiilor, curiozității etc. Devine activă în arta teatrală – în pantonime etc. Absolutizarea rolului ei s-a evidențiat ca reducționism. Oricum **i.** apare în numeroase domenii, dintre care se poate enumera moda. Se pare că și în cazul școlilor literare există motive și modele ce se imită pînă la epuizarea forței lor emergente după care apar alte motive și alte modele ce sînt reluate și devorate de imitatori. În literatura de specialitate românească s-au referit la **i.** Marcus Stroe (1971) și Gh. Neacșu (1970, 1971), P. Popescu-Neveanu (1969-1970), V. Pavelcu (1972), P. Mureșan (1979). (U.Ș.)

IMPLICAȚIE (engl. Implication, fr. implication, germ. Implikation, Venvickling in eine Verwickling) ♦ Termenul a fost folosit de E. Claparède (*Geneza ipotezei*) pentru a denumi sentimentul de posibilă înlănțuire necesară a unor factori prezenți într-o situație sau fenomen. Ca atare, **i.** operează cu judecăți (ipotetice sau demonstrabile) care presupun asociații și echivalențe. Dacă se afirmă ceva despre un lucru, un al doilea legat de acesta este afirmat ca avînd aceeași valoare cu primul în condiții similare. În 1950, J. Piaget a reluat termenul încadrîndu-l în procesul de asimilație mintală ireductibilă la mecanisme fiziologice. Calitățile se consideră ca fiind înlănțuite subiectiv, independent de obiecte. **I.** este în domeniul conștiinței corespondenta cauzalității din biologie. ♦ Specialiștii în epistemologia genetică vorbesc de două feluri de **i.**: **i.** *între operații* și *între propoziții*; **i.** *între operații* constituie fie un caz particular reductibil la cel precedent, fie cazul general însuși. **I.** între propoziții caracterizează în toate cazurile gîndirea formală. Există legături de **i.** în special între operații și noțiunea indefinisabilă. Aceste legături reprezintă **i.** între operații. Relațiile **i.** se derulează fără a fi însoțite de manifestări și reacții exterioare, vizibile (Watson 1913) nici de limbaj. În cazurile de **i.** simplă și naivă e vorba de echivalență. În toate situațiile de i. între stările de conștiință se consideră semnificative cognitiv legăturile de succesiune. Acestea exprimă valori și din punct de vedere afectiv sînt mai lejere noetic sau inferențial. Cazurile de **i.** prin sincretism constau dintr-o fuziune globală a două propoziții. (S.T.)

IMPRIMARE (engl. Imprinting, fr. imprégnation, germ. Drucherei Prägung) ♦ Proces de învățare rapidă care constă în răspunsuri specifice la anumite obiecte și situații. Este considerată o formă primitivă de învățare care apare la unele animale. Termenul a fost introdus de L. Lorenz în 1935; (impregnare) el a demonstrat că această formă de învățare se conturează în perioadele timpurii în viața animalului. Naturalistul englez A.D. Spalding (1973) a observat că puii de găină nou-născuți urmăresc prima ființă care le atrage atenția, indiferent dacă aceasta aparține speciei lor sau este o ființă umană. Hess (1958) a observat acest fenomen nu numai la puii de găină și rață, ci și la insecte, pești, căprioare, bizoni, capre. S-a găsit o analogie între zîmbet ca răspuns al copilului și **i.** la animale. S-a stabilit că această formă de răspuns e foarte importantă pentru dezvoltarea de mai tîrziu a animalului, iar la om exprimă potențialul uman de receptare. Etologii susțin că fenomenul de **i.** este înnăscut, fiind declanșat de anumite situații în anumite perioade ale vieții. Totuși, anumite experiențe au dovedit faptul că **i.** ca răspuns poate fi extinsă și la alte sfere de răspunsuri. Este acceptată totuși explicația potrivit căreia **i.** exprimă o formă intimă de legătură a noilor născuți cu specia, realizată prin asociere și contact mai mult decît prin afinitate intrinsecă. Părinții sînt în apropierea puilor întotdeauna, dat fiind însuși specificul situației și atunci organismul tînăr îi urmează (chiar dacă în fapt nu sînt părinți adevărați, ci substituți ai acestora), pentru că vede în ei cea mai constantă, confortabilă și sigură stimulare. (R.D.)

IMPULS – IMPULSIVITATE (engl. Impulsion, fr. impulsion, germ. Impuls) ♦ Manifestare psihică particulară. Se semnalează la unii bolnavi mintali (schizofreni, epileptici ș. a.) sau la persoanele agresive și se caracterizează prin comiterea unor acte ce ies de sub controlul voinței. Gama de exprimare a acestor manifestări este extrem de largă, de la cele mai neînsemnate ticuri, la cele mai grave conduite, cum este de pildă, omuciderea. Tendința de acțiune nereflectată și slab controlată de voință este aceea care întreține **i.** Această tendință generează în toate momentele prezenței ei **i.** profunde (dorința sexuală, agresivitatea) ce se traduc prin acte incoercibile, adesea periculoase (furt, violență). Copilul normal și apoi tînărul ajung să-și stăpînească **i.** sub influența educației. H. Ey distinge sub denumirea de protopulsiuni două categorii de **i.** unele kinetice (supt, apucare, balansare) și altele instinctive (de nutriție) ♦ Există un mic procent dintre copii și tineri care nu ajung la această reglementare conștientă educată și deliberată de a se stăpîni. Copiii debili mintal, cei cu predispoziție epileptică etc. sînt mai puțin capabili să-și controleze eficient **i.** și pot săvîrși acte reprobabile uneori grave. După N. F. Keller (1941) și J. Dollard, stimulii (alimentele, proteinele etc.) declanșează în genere **i.** care constituie motive de intimitate diferite în funcție de caracteristicile trebuințelor și ale circumstanțelor emoționale. Există temperamente la care **i.** sînt mai active. La aceștia, inhibiția este mai slabă (tipul coleric accentuat, după clasificarea elaborată de I.P. Pavlov face parte din această categorie). (T.C.)

INCERTITUDINE (engl. uncertainty, incertitude, fr. incertitude, germ. Unsicherheit) ♦ Stare de disconfort psihic cognitiv și afectiv însoțită de neliniște și nesiguranță. Se înrudește cu starea numită de „disonanță cognitivă" (Festinger). Poate să se manifeste la nivel perceptiv de idei dar și de dorințe, sentimente și atitudini față de cei din jur și chiar față de propria persoană. Față de situații conține o componentă de intuiție a inadecvanței cu propriile structuri de mentalitate sau cu ceea ce a numit Kelly „constructe personale" (v. termenul). ♦ Există numeroase strategii de reducere a **i.** Așa de pildă Woods (1966) se referă la abolirea ei, Bernard (1938) la întîrzierea deciziei, Adorno și colab. 1956 și Rikeach, 1960) la ignorarea și evitarea ei (Cyert și De Groot (1970) consideră că este frecventă reducerea la cunoscut. O altă cale este aceea de modelare a incertitudinii (Attneave (1956), Garner (1962). Strategiile prin generare de alternative şi ipoteze şi testarea acestora se exprimă în breinstorming (Osborne 1940) sau prin sinectica (Gordon 1960 şi 1962), Berlyne atrage atenţia asupra reducerii incertitudinii prin achiziţionarea de informaţii ce activează curiozitatea (1968). Modelarea complexităţii se poate face prin matrice compozabile sistemice sau prin utilizarea fragmentată de modele simple de cauzalitate. ♦ Tot în domeniul **i.** s-au constituit strategiile de problematizare, jocul cu datele problemei (Taylor (1936) şi Dunnetti (1976) strategiile rezolutive, transferările (Adamson 1952, Gluksberg, 1962). (Gr.N.)

INCEST (engl. incest, fr. inceste, germ. Blutschande) ♦ Relaţii consangvine considerate imorale din domeniul sexual. Relaţii sexuale ce au loc între persoane al căror grad de înrudire depăşeşte limita impusă de legislaţie şi morală. (Acest grad variază de la o societate la alta). Unele societăţi permit căsătoria între veri, unchi şi nepoate, mătuşi şi nepoţi (altele nu). Exemplul clasic de **i.** este cel al dramei lui Oedip. **I.** produce puternice tulburări emoţionale, mai ales la adolescente şi adolescenţi. Aceştia din urmă pot avea dorinţe **i.** trecătoare care însă le creează sentimente puternice de vinovăţie. (S.T.)

INCONŞTIENT (engl. unconscious, fr. inconscient, germ. Umbewusste) ♦ Ceea ce nu este conştientizat şi ca atare actual din sistemul psihic. ♦ Într-un sens mai larg **i.** este psihicul însuşi (S. Freud) cu întreaga lui experienţă. ♦ În fine, în sensul cel mai des folosit de psihanaliză **i.** este realitatea profundă în care se stratifică experienţa şi formaţiunile psihice (impulsuri, năzuinţe, trebuinţe) reţinute plus produse refulate. ♦ Conceptul de **i.** este foarte vechi. Se exprimă în scrieri sanscrite, în Upanishade, în Biblie, la grecii antici (mai ales la Platon în teoria reminiscenţei). Ed. von Hartmann a considerat citînd pe K. Gustav Carus (medic la curtea regelui Saxoniei) că **i.** este realitatea profundă a personalităţii în care sălăşluiesc adevărurile. Făcînd un istoric al **i.** L. Gavriliu într-o lucrare de doctorat a considerat că pînă la Freud **i.** a fost văzut ca o expresie statică, ontologică. Inclusiv Th. Ribot cel mai reprezentativ abisal anterior lui S. Freud a expus o concepţie statică a **i.** Fenomenul de care a fost legat **i.** în mai mare măsură a fost visul. Iastrov s-a referit la funcţiile proiective ale visului, la conştiinţa onirică. El a fost primul care a încercat să elaboreze o optică dinamică în ceea ce priveşte **i.** Psihanaliştii au văzut în **i.** o structură extra conştientă. Printre aceştia pot fi enumeraţi F.W. Myers, Ed. Colsenet, Th. Flournnoy. Pentru Freud factorii dinamizatori ai sistemului psihic, conflictele, contradicţiile au întotdeauna şi implicaţii **i.** care fac să se proiecteze elemente diferenţiale ale structurilor experienţei personale. Elementele din **i.** încearcă stratageme de revenire în conştient pe de o parte din cerinţa de reducere a tensiunii, pe de alta din cauză că în conştient se realizează, trăieşte şi resimte plăcerea. Acest dinamism şi tensiune impregnează întreaga viaţă psihică. Chiar în cele mai lucide stări, conştiinţa lucrează cu o mică parte a domeniului psihic mental şi emoţional. Rejecţiile **i.** se exprimă spontan dar deghizat în forme compromise de acte de tipul lapsusurilor şi uitărilor şi barajelor de situaţie etc. **I.** este expresia reducerii sferei capacităţii de autoanaliză. Există chiar o gîndire **i.** susţin specialiştii în epistemologia genetică. Aceasta dispune de serii de operaţii nu exclusiv afective şi acţionale, ci potenţiale şi încorporate de organism, utilizate activ fără a fi conştientizate N. Sillamy consideră **i.** ca o structură asimilatoare dschisă şi modelatoare. ♦ **I.** se exprimă în copilărie şi e compus din dorinţe, impulsuri instinctive montate biologic, care excită din interior înainte de constituirea gîndirii cu însuşirile ei critice. Pe de altă parte numeroase tendințe **i.** devin intime și secrete datorită educației și societății (supra-eului). Procesele ce compun **i.** rămîn ascunse cîtă vreme este trează conștiința, datorită interdicțiilor sesizate și fricii de a le călca, dar ele presează în cazuri de neatenție, oboseală, somnolență. Reveria și ceea ce se uită sînt semne ale activității **i.** care devine foarte activă la puberi și adolescenți. Psihanaliza conștientizează conflictele ascunse în **i.** (nevroze). S. Freud a absolutizat în mod abisal conținutul **i.** El a vorbit de trei varietăți de **i.**: **i.** *latent* (preconștient), **i.** *refulat* și **i.** *eului ideal.* Preluînd acest punct de vedere psihologia modernă consideră că o parte a structurilor limbajului simulează generativ identitatea și omogenitatea conștinței și că decalajul transversal specific dezvoltării își are sediul în **i.** ♦ Unii autori ca Hartman, Schopenhauer, exagerează rolul **i.** Alții ca Levy Strauss diferențiază subconștientul (ca un rezervor de impresii, cunoștințe, experiențe), de **i.** care nu ar avea conținut propriu ci doar o intensitate specifică. C. G. Jung a pus în evidență existența unui **i.** personal și a unui **i.** colectiv, comun tuturor oamenilor, martor al problemelor, tensiunilor și dificultăților ce au traversat istoria umanității. **I.** colectiv se exprimă prin anumite simboluri ale visurilor profunde care se regăsesc în vechi legende. Jung a numit „arhetipuri" aceste exprimări ale **i.** colectiv. L. Szondy diferențiază și un **i.** familial. ♦ H. Piéron consideră **i.** domeniu al proceselor nervoase ce scapă pe de-antregul controlului critic personal (reglările organice ale bătăilor cordului, ritmul respirației etc.) reflexele și automatismele ale căror efecte devin doar conștientizate. W. Wundt a văzut **i.** în activitatea cerebrală latentă și a considerat că acesta poate influența profund conduitele. Există domeniul subconștient în care se află condensate la un moment dat procese ce sînt **i.** dar pot deveni obiect al reacțiilor imediate. Totuși conceptul de **i.** nu este total acceptat. Jean Paul Sartre (1943) este adesea citat pentru critica teoriei **i.** El consideră că există două niveluri ale conștiinței; conștiință ce gîndește și conștiință ce nu gîndește. Experiența trăită face parte din a doua. Nici Uznadze nu acceptă teoria lui S. Freud și a abisalilor asupra **i.** (U.Ș.)

INCUBAȚIE (ideilor) (engl. incubation period, fr. incubation, germ. Inkubation) ♦ Etapă complexă decupată din actul de creație. R. Woodworth (1934) consideră că prin **i.** are loc o uitare a căilor defecte, greșite, greoaie, **i.** fiind o etapă de descoperire a soluțiilor adevărate. J.P. Guilford (1967) consideră că **i.** se constituie ca o pauză de reconstituire a individului aflat în plină dificultate și tensiune din cauza problemelor ce-l invadează. În fine, numeroși autori consideră incubația ca moment ce se desfășoară în inconștient sau subconștient poziție influențată de psihologii abisali, inclusiv de G. Wallas. (T.C.)

INCULPAT (engl. accused, fr. inculpé, germ. Angeklagte) ♦ Persoană implicată într-un delict ce se află în faza de cercetare, pentru a se stabili gradul de vinovăție, motivele, circumstanțele și caracterul delictului sau infracțiunii, inclusiv pedeapsa ce i se va acorda. **I.** nu este asimilat infractorului sau vinovatului, are însă un statut de interes special juridic. ♦ În literatura polițistă **i.** este adesea implicat întîmplător în firul narațiunii și creează jocul de personaj ce întreține tensiunea lucrării. (U.Ș.)

INDEPENDENȚĂ (engl. independance, fr. indépendance, germ. Independenz) ♦ Trăsătură de personalitate ce permite organizarea proprie a timpului, activităților, satisfacerii dorințelor și dezideratelor, obligațiilor și responsabilităților. ♦ Gradul de **i.** foarte mic al copilului sugar crește în ontogeneza timpurie treptat. Sub influența educației omul ajunge la acel grad de **i.** care îi conferă responsabilitate socială. Există totuși diferențe între **i.** reală și **i.** conferită social prin legi ca și aceea raportată la opinia publică și mentalitatea comună. Omul este ființa ce poate să fie acolo unde nu este și să nu fie acolo unde este. Interesează **i.** în perioadele de tutelă și de școlarizare. **I.** școlarului constituie unul din obiectivele educației nu numai ca trăsătură de personalitate, ci și ca însușire a planului mental, implicit în procesul de învățare, în găsirea de soluții și căi de rezolvare și descoperire a numeroaselor caracteristici implicate în însușirea de cunoștințe. (T.C.)

INDICE (engl. mark index, fr. indice, germ. Index Anzeichen) ♦ Modalitate de prelucrare statistică în urma aplicării de teste, chestionare, probe manuale etc. **I.** discriminativ este **i.** de reliefare a acelor însușiri ale testelor și chestionarelor pe baza căreia se permit diferențieri calitative și cantitative ale răspunsurilor și deci ale persoanelor testate. Conferă funcții de instrumente de psihodiagnostic, fidelitate și sensibilitate a testelor prin comparații și prin raportare la conduitele concrete implicate în testele respective. ♦ **I.** de timp, exprimă viteza de rezolvare a sarcinilor în cadrul testelor psihologice sau al activităților specifice. Se determină prin valoarea medie a timpului de lucru luată fie pe ansamblul lotului de subiecți dintr-o cercetare, fie pe 75 % dintre ei. În cazul în care se operează cu mai multă finețe, se calculează 5 indici de timp, cărora le corespund 5 ritmuri de lucru: (conform unei serii de evaluare ce are forma curbelor lui Gauss) 1) ritm foarte rapid; 2) ritm rapid; 3) ritm mediu (normal); 4) ritm lent; 5) ritm f. lent. Caracteristicile psihologice incluse în rapiditatea de rezolvare a itemilor sînt fie temperamentale, aptitudinale, fie dobîndite prin exerciții (deprinderi). **I.** de facilitate, măsoară gradul de dificultate al itemilor unui test. Se determină pe baza relației: $\frac{C}{C+g}$ în care C = nr. răspunsurilor corecte; g = nr. răspunsurilor greșite. Acest **i.** se utilizează în vederea organizării gradului de dificultate în aranjarea itemilor unui test. Aranjarea inițială se face pe o ipoteză de lucru a cercetătorului, pe care acesta o verifică prin testări. Rezultatele concrete pe fiecare item se supun calculului de determinare a **i.** de facilitate. După efectuarea calculului se trece la rearanjarea itemilor în ordine crescîndă a dificultăților deoarece aceasta permite o estimare gradată a nivelului performanței fiecărui subiect din eșantionul cercetat în condițiile statistice stabilite în perioada de conferire de însușiri metrologice – testului (sensibilitate, validitate, discriminare) **I.** global de maturitate emoțională IME se calculează astfel. Se adună notele pe factorii A, B, C, D, E, G, și din suma din lor se scade nota factorului C. Dacă la D. este mai mică sau egală cu media factorului D în grupul de aceeași vîrstă și sex (XD) se scrie $IME = (A + B + D + E + G) - C$. Dacă nota la D este mai mare decît media acestui factor (XD) în grupul de aceeași vîrstă și sex (grupul dereferință) atunci se calculează valoarea lui astfel $IME = (A + B + C + D + E) - (C + D_2)$ în care D = partea din valoarea lui D_1 care este egală cu valoarea mediei factorului în grupul de referință, iar D_2 reprezintă diferență cu care valoarea D depășește cazul subiectului din mediul de referință, deci $D_2 = D - \overline{X}_D$ iar $D_1 + D_2 = D$ ♦ **I.** sociometrici, se referă la prelucrarea statistică a datelor obținute în urma aplicării testelor sociometrice pe baza cărora se pot studia relațiile interpersonale. Cei mai semnificativi **i.** sociometrici sînt: statutul sociometric al unui subiect uman, statutul preferențial – coezivitatea grupului sociometric, coerența sociometrică etc. Statutul sociometric se calculează fie prin simpla însumare a numărului de alegeri primite de un individ, fie prin aplicarea formulei $\frac{\text{Număr de alegeri primite}}{N-1}$, în care N = numărul de subiecți din cadrul grupului.Statutul preferențial al unui subiect în grup se stabilește prin raportarea alegerilor și respingerilor conform relațiilor $\frac{Alegeri\ primite - respingeri\ primite}{N-1}$. Coezivitatea grupului se evidențiază în I.C.G. care este egal cu $\frac{\sum C}{N-1}$ în care $\sum$ =suma, C = nr. alegerilor reciproce pozitive, după Bastin – I. C. G. se raportează și la relația $\frac{\sum C}{\frac{N(-1)}{2}}$. Proctor și Loomis raportează numărului perechilor pozitive la numărul perechilor posibile. Coerența grupului este un alt i. sociometric. Se stabilește prin următoarea relație: Coerența grupului $= \frac{\sum M2}{\sum Up}$ în care M = alegeri reciproce; U = alegeri unilaterale. Expansivitatea afectivă vizează numărul de alegeri exprimate de un subiect (se calculează la fel ca statutul). Probabilitatea ca un S. să fie ales de un altul $P = \frac{d}{N-1}$ în care d. este numărul mediu de alegeri primite de subiecții grupului. Probabilitatea ca un S să fie respins de un altul; $q = 1 - p$ Dacă testul sociometric pe lîngă surprinderea relațiilor vizează și percepția relațiilor, pot fi calculați și indici de transparență și transpătrundere a relațiilor interpersonale. (C. Mamali). I. sociometrici pot fi pozitivi sau negativi, centripeți (ceea ce vine spre un subiect) centrifugi (ceea ce pleacă de la un subiect). G. Bastin oferă un model de corelare a indicilor care are valoare în interpretarea datelor sociometrice recoltate. (G.M.)

INDUSTRIE (engl. industry, fr. industrie, germ. Industrie) ♦ Este componenta mediului social-uman ce are influențele cele mai penetrante latente și manifeste asupra dezvoltării umane deoarece încorporează modul și relațiile de producție – și ca atare condițiile de bază și determinante ale vieții și condiției umane. ♦ Este domeniul tehnico-productiv al activităților umane, organizate și implicate în satisfacerea nevoilor specifice dezvoltării sociale. ♦ Este o structură socială generatoare de profesii. ♦ Se poate spune că i. este știința devenită tehnică, și devenită mașină. Procedeele tehnologice folosite de i. modernă sînt foarte complexe (i. metalurgică, i. ușoară, textilă, alimentară etc.). Mașinile și procesele tehnologice înlocuiesc activitatea umană (M. Ralea semnala faptul că mașinile sînt o prelungire a mîinii umane). Industrializarea aduce după sine modificări profunde ale nivelului de trai dar și a stilului și condițiilor de viață și interrelații personale. Revoluția industrială născută la începutul sec. XX a orientat producția spre fabricarea în serie și spre raționalizarea metodelor de producție ceea ce a atras atenția asupra aptitudinilor umane ♦ Fondatorii psihologiei industriale au fost Hugo Müsterberg (1863-1916) și C.S. Myers. Scopul psihologiei industriale este de a cunoaște și ameliora problemele omului în industrie, de a organiza securitatea muncii, productivitatea, de a studia efectele și anularea oboselii și a optimiza interrelațiile umane. (P.P.)

INERȚIE (engl. inertia, inertness, fr. inertie, germ. Muttigkeit) ♦ Termenul se referă la orice fel de conduite ce se află sub media de viteză de reacție (timpul de reacție mai lung decît cel obișnuit) în activitățile adaptative curente. Se reacționează mai lent și la solicitări și luări de decizii. Poate fi o formă mai generală de a reacționa lent sau poate fi temporală, generată de oboseală, dorință de neimplicare într-o situație, dorință de a analiza mai profund efectele unei decizii, dar poate să se manifeste și ca discretă debusolare datorită șocului produs de unele împrejurări etc. Cînd este o formă de manifestare frecventă poate să se datoreze temperamentului. Mai ales persoanele cu temperament flegmatic pot manifesta o i. generată pozitiv de valori morale severe neacordate însă la gradul de permisivitate și toleranță din grupurile sociale în care trăiesc și care poate să se fi stratificat cu un grad de nonconformism sau chiar corupție. Există mari personalități ce au avut această structură temperamentală. Socrate se consideră a fi avut un astfel de temperament, la fel E. Kant, dar și Gh. Washington etc. (citați în tipologiile lui Haymans și Wiersma (școala olandeză) dar și în cele ale lui G. Berger și R. Le Senne). Aceste tipuri de personalități au fost tenace, non-emotive, active, cu efecte mediative ceva mai prelungite, denumite de secundaritate. Există însă persoane inerte (temperamental), lipsite de interese, predispuse la lene, cu ritmuri de activitate lente în munca pe care o desfășoară, cu o adaptare încărcată de pasivitate și din acest motiv lipsită de oportunități. M. Ralea a implicat în „teoria așteptării" forme de i. variate. Pe de altă P. Guirand (1882-1974) a descris prezența i. ca dezinteres, indiferență și neimplicare în prezent la schizofreni (mai ales la hebefreni). Aceasta este situația de i. patologică. S-au ocupat de problemele i. C. Mamali (1972) și M. Zlate (1979). (U.Ș.)

INFANTILISM v. IMATURITATE

INFIRMITATE (engl. disability, fr. infirmité, germ. Infirmität) ◆ Incapacitatea de a se folosi de o parte a corpului care fie este amputată (membre), fie paralizată. ◆ Există i. motrice cerebrale, nonevolutive care determină pierderea sau diminuarea funcțiilor motrice. Pot fi congenitale sau accidentale. ◆ Prin extrapolare termenul se utilizează și pentru secvențe ale personalității ce sînt mai fragile în urma unui șoc. (E.V.)

INFLUENȚĂ (engl. influence, ascendancy, fr. influence, germ. Einfluss) ◆ Termenul se referă la efectele unor interrelații de ascendență, sau de dependență: afectivă, economică, profesională etc. deși se folosește mult în conotațiile de presiune formativă a mediului general, (al școlii, al culturii, nivelului de trai etc.). Există i. ca trăire și i. ca acțiune, pe de o parte ca și i. ca solicitare socială și ca i. și efect al adaptării sub o formă latentă. În genere se consideră că ereditatea generează o formă specifică, un fel de schelet al personalității prin temperament dar conținuturile și valorile pe care personalitatea le servește și trăiește se datorează nenumăratelor i. ce se exercită în fiecare situație și condiție, ale existenței. I. se receptează în mod diferit și se stratifică în structurile comporamentale și evaluative conferind stil și tonalitate acestora. Ferdinan Tonnier (1855-1936) consideră că grupurile sociale de apartenență au o i. permanentă latentă dar și că asupra persoanlității se exercită i. permanete prin ele deoarece oferă securizare și un oarecare grad de afectivitate. W. Weawer consideră că orice comunicare interpersonală este încărcată de i. Daniel Lagache nuanțează această ideea privind încărcătura de i. a comunicării interpersonale subliniind faptul că în orice comunicare există i. numeroase verbale și nonverbale, datorită gesticii, mimicii, tonalității vorbirii, emoționalității și intimității sau oficialității convenționale, formelor de adresare ce impun distanțe psihice dar și solicitări, atrageri de atenție, implicații intuitive etc. Totodată în fiecare interrelaționare există efecte de retroacțiune a comunicării și a i. implicate în aceasta. Au i. însă și evenimentele în care personalitatea nu este implicată direct, informațiile, lecturile, filmele. Mai active, continui, directe și latente sînt i. mediului familial în perioadele de dezvoltare, ca și i. educației școlare (prin procesele de educație și cei ce le exercită dar și, prin caracteristicile grupului de apartenență școlară, a compoziției sale și a încrucișărilor de i. aduse de cei ce fac parte din grupul școlar (și din familii cu stil, nivel cultural și material diferit), ca și situațiile ce angajează evaluări, conflicte sau opinii acceptate sau rejectate de o minoritate sau de majoritatea grupului etc. La vîrstele de maturitatei i. se multiplică și se restructurează, receptivitatea personalității față de acestea de asemenea datorită acceptanțelor și valorilor, intereselor și aspirațiilor personale, a gradelor de afectivitate matură ce se consumă în fiecare clipă de către personalitatea ajunsă la maximum de organizare și forță de expresie. În vîrstele de regresie universul interior se dilată și filtrează altfel **i.** ce se exercită. **I.** se polarizează în genere în funcție de dorințele de plăcere și resimțirea atenției față de efectele de putere, aspecte la care s-au referit pe de o parte S. Freud și pe de alta A. Adler, chiar dacă dimensiunile acetea au avut la autorii citați dominații ale individualizării excesive a interrelațiilor. Rolul și statul fiecărei persoane conferă acesteia o receptivitate și permisivitate diferită față de **i.** Cele mai active forme de **i.** se exprimă și circulă prin opinie și atitudini și cele mai active și importante forme de **i.** se referă se referă la cele implicate în aspirațiile spre progres. Acestea sînt de fapt legate și de identificarea culturală, profesională și activitățile implicate în competițiile prin care se cîștigă roluri și statute sociale. În acest sens deoarece statul de leader este de foarte mare generarea de **i.** este un statut spre care se aspiră, deci de foarte mare **i.** și interes. În viața curentă se folosește efectul de **i.** în publicitate, reclame. Aceste **i.** sînt relativ programate. Există însă și **i.** latente în care acționează și imitația, cum ar fi **i.** legate de modă, coafură, (de vîrstă în mare măsură), și chiar de conduite, nonconformisme etc. Există persoane ce doresc să aibă o exprimare de sine mai accentuată. Acestea se caracterizează mai ales prin nonconformism declarat la **i.** (U.Ș.)

INFORMAL (engl. informal, fr. informal, germ. Informal) ♦ Opus formalului, structurii oficiale elaborate, ierarhiei profesionale sau sociale. ♦ Raporturi neoficiale, uneori amicale, în afara normelor precis reglementate, într-o manieră deschisă, neprotocolară, spontană; relații lejere, într-un climat permisiv de camaraderie, de înțelegere și colaborare. (cooperare). (A.N.)

INFORMAȚIE (engl. information, fr. information, germ. Auskunft, Information) ♦ Din multiplele aserții ce se dau termenului următoarele sînt mai frecvente: 1. **I.** este ansamblul de date relativ noi pe care le primește cineva despre un obiect, fenomen, eveniment (echivalează cu cunoștințele); 2. **I.** este o formă specifică de legătură și interacțiune dintre persoana umană și sistemul de organizare a datelor existenței în vederea optimizării adaptării. 3. **I.** este măsură a gradului de organizare într-un sistem ca cel psihic, prin opoziție cu entropia, care este măsura gradului de dezorganizare („Informația este egală cu entropia luată cu semn schimbat” (N. Wiener). Acest sens este legat de cel de echilibru intern al sistemului. 4. **I.** a devenit un concept central al ciberneticii, cu aplicabilitate largă în toate celelalte domenii ale cunoașterii și practicii umane. Sfera ei este aproape de aceeași generalitate ca aceea a noțiunilor de substanță și energie (O. Onicescu, 1964). De aici, implicațiile ei deosebite de ordin filozofic. 5. În acest sens **i.** este o dimensiune obiectivă a existenței ireductibilă la substanță și energie („informația este informație; ea nu este nici materie (substanță – n. n.), nici energie” N. Wiener); acesta este aspectul absolut implicat în filozofia **i.** Întrucît generarea de **i.** este dependentă de numeroase condiții ale procesului comunicării dintre două „obiecte – sistem”: „sistemul – sursă” (emițător) și „sistmul receptor” (destinatar) **i.** implică o dimensiune relativist-deterministă. Se poate face analiza **i.** *cantitativ*, *calitativ* și *utilitar*. Cu studiul laturii cantitative se ocupă, cu precădere, teoria statistico - matematică, elaborată de Ch. Shannon (1947). În cadrul acestei teorii, **i.** este determinată în funcție de diversitatea cîmpului de evenimente (numărul evenimentelor sau semnalelor distincte) și de probabilitatea acestor evenimente, potrivit formulei:
$H = -\sum p_i \cdot \log_2 p_i$ și se măsoară în biți (unitatea de măsură). Entropia reprezintă gradul de dezordine (al informației) și dezorganizare (a sis-

temelor) de aceea cu cît entropia este mai mare cantitatea de informație este mai mică și invers. Energia informațională reprezintă gradul de organizare a unui sistem și este dată de următoarea relație $E = p_1^2 + p_2^2 + \ldots + p_n^2$ în care p_1, p_2 - p_n sînt probabilitățile apariției celor n evenimente ale sistemului. Gradul maxim d organizare est 1 și are loc atunci cînd un eveniment oarecare al sistemului are probabilitate maximă, iar celelalte au probabilitate zero. (Onicescu, 1966) 6. Laturile calitative ale **i.** sînt: *semantică* și *pragmatică*. Latura semantică se referă la semnificația pe care o poară în sine mesajul și la măsura în care cel care îl primește (receptorul) reușește să realizeze această semnificație. În acest caz, avem de-a face propriu-zis cu **i.** numai dacă ceea ce se transmite și se recepționează în procesul comunicării are o semnificație de comunicare sau de organizare, adică desemnează sau exprimă ceva. Pentru aceasta, este necesar ca emițătorul și receptorul să posede în comun: 1) același repertoriu de semne (ex: același fond de cuvinte); 2) aceleași reguli de codificare și decodificare (raportarea aceluiași semn aproximativ la același conținut); 3) aproximativ aceleași reguli logico-gramaticale de alegere și ordonare a semnelor în structuri comunicative (cuvinte, propoziții, texte etc.) Satisfacerea contitativă și calitativă a circulației prezintă utiltate maximă cînd acestea sînt la timp adecvate și reduc entropia. 7. Noțiunea de **i.** permite o înțelegere mai adecvată a naturii psihicului, Respectiv, psihicul se defineșe astăzi ca *un mod particular de manifestare a* **i.** care se consituie în cadrul interacțiunii organismului cu mediul extern (inclusiv social). Psihicul există prin procese permanente subtile de reglare și organizare, apariția și dezvoltarea lui marcînd cea mai puternică limitare a acțiunii legii entropiei. Acest proces are loc prin filtraj (v. FILTRAREA INFORMAȚIILOR). Noțiunea de **i.** a permis introducerea în studiul și analiza fenomenelor psihice prin aparatul matematic și logico-matematic al teoriei **i.** Modelarea informațional – cibernetică reprezintă una din metodele moderne ale psihologiei contemporane. În prezent, psihologia nu mai este considerată o știință substanțialistă, cum era socotită în trecut, ci o știință informațională. Gh. Zapan (1967), P. Popescu-Neveanu (1968), Ursula Șchiopu (1966) P. Pufan (1968) și mai ales M. Golu au analizat în mod complex procesualitatea psihică din punctul de vedere al ciberneticii și teoriei informației. Opera lui St. Odobleja are o prioritate mondială pe acest plan. (P.M.)

INFRACȚIUNE (engl. infringement, fr. infraction, germ. Gesetzübertretung) ♦ Conduită ce atentează la prevederile restrictive ale legii sau ale opiniei publice. După natura gravității **i.** se împart în: crime (cele mai grave), delicte și contravenții. Fiecare categorie cuprinde subdiviziuni și o scară largă de evaluare gradată. Crima poate fi deliberată tentativa accidentală (din imprudență) sau doar imaginată. Delictele pot fi de o foarte mare varietate și gravitate (de la furtul din buzunare ori micile excrocherii, pînă la spargeri de bănci sau eludări de sume foarte mari din avutul obștesc). Cele mai numeroase delicte sînt furturile (fie în bande organizate, fie individuale). Contravențiile cele mai frecvente privesc încălcarea regulilor de conviețuire și mai ales de circulație. **I.** reflectă structuri agresive în construcția personalității, neadaptate și egocentrism. (U.Ș.)

INGINERIE GENETICĂ (engl. genetical engineering, fr. ingénierie génétique, germ. Entstchungsingineur) ♦ Există cam 100 de laboratoare de **i. g.** genetică experimentală aplicativă. **I. g.** provoacă mutații ale caracterelor specifice transmisibile, pe cale artificială în laborator (De fapt pentru animale și plante aceste mutații se practică în mod curent) și fac parte din măsurile de ameliorare a speciilor și a mediului. Se preconizează dezvoltarea de specii noi de bacterii care să fixeze azotul din aer în mod direct fără îngrășăminte azotoase, sau specii care să digere hidrocarburi deversate în mare, poluarea cu petrol putînd fi astfel anulată potențial, ceea ce înseamnă foarte mult pentru mediul ambiant uman. S-au preparat plasmide în vitro prin implantații de gene. În aceeași ordine de activitate s-a sintetizat insulina. Se speră să se învingă dereglarea diviziunii celulare specifice cancerului pe această cale; să se dezvolte tehnici de înlocuire a genelor deficitare cu altele sănătoase și să se facă înlăturarea pe această cale a efectelor unor boli ereditare. Se consideră că nu peste multă vreme bacteriile vor fi transformate în fabrici de substanțe medicamentoase, seruri și vaccinuri pentru combaterea de diferite boli, de la hepatită și cancer la simpla răceală. Proteinele vor putea fi produse în cantități nelimitate (David Baltimore) și vor ameliora alimentația mondială. ADN recombinat reprezintă cea mai importantă realizare în genetică după ce Watson și Crick au descoperit în 1953 dubla elice a acestuia. S-au identificat cele 100000 de gene ale celulei umane, fapt important pentru înlocuirea celor deficitare cu altele sănătoase. Aceasta va duce la anularea de boli ca hemofilia și anemia falciformă. Congresul din 1975 din California a pus în evidență însă și spectrul primejdiilor potențiale ale manipulației genetice. Dacă scapă afară viruși aflați în laborator – sînt posibile înmulțiri ale acestora și apariția de boli necunoscute sau anomalii biologice. De aceea s-au preconizat măsuri drastice de protejare a laboratoarelor de acest gen, izolarea lor de exterior aproape totală (comerțul cu gene este periculos – or invazia oamenilor de afaceri începe să se întrezărească). Prin 1970 au început manipulațiile și vindecările genetice.Dirijarea **i. g.** pe direcții profund umanitare este în curs de constituire. (U.Ș.)

INHIBIȚIE (engl. inhibition, fr. inhibition, germ. Hemmung) ♦ Diminuare sau oprire a unei funcții.**I.** poate avea loc la diverse niveluri, conștiente sau inconștiente. O persoană poate să-și oprească în mod deliberat furia, emoția sau riposta blamată într-o situație dată. În acest caz **i.** este conștientă. ♦ Există însă, numeroase situații în care au loc procese de **i.** în mod inconștient. O lovitură puternică în stomac poate antrena oprirea fluxului de bătaie a inimii. Un zgomot violent oprește pentru moment activitatea în curs de executare. În astfel de cazuri de **i.** au loc funcții și reacții neconștientizate. ♦ Există și alte situații în care se realizează **i.** psihică: emoția puternică poate facilita uitarea celor învățate (tracul) afectînd memoria, gîndirea, suita ideilor, mobilizarea efortului mintal. ♦ La persoanele care în mod cronic se abțin în a-și exprima ceea ce simt, fiind inhibate în exprimarea largă a personalității, pot să se petreacă fenomene de conversiune și să apară astfel boli psihosomatice. **I.** este altceva decît reprimare. ♦ I.P. Pavlov a studiat formele de **i.** implicate în a. n. s. El a diferențiat în esență: **i.** activă (condiționată) și **i.** necondiționată suspendarea activității psihice într-un grad foarte înalt, ca și **i.** supraliminală (tot necondiționată) care se instalează la stimulii foarte puternici. **I.** condiționată este, la rîndul ei, de mai multe feluri. La baza conduitelor socializate stau aceste forme de **i.** Forma de **i.** implicată în uitare constă în stingerea reflexelor condiționate ce și-au pierdut valoarea de adaptare. Diferențierea devine foarte activă în legătură cu stimulii obișnuiți din ambianță și este prezentă încă din primele luni de viață. **I.** de întîrziere are la bază o a. n. s. complexă diferențială, sesizarea timpului ca factor de condiționare a conduitelor. De altfel, procesele de excitație se conjugă complementar cu excitația într-un echilibru amplu și suplu, a cărui demonstrație a fost făcută de I.P. Pavlov și elevii săi și a fost denumită inducție. Problemele activității nervoase superioare a copiilor sugari inclusiv **i.** condiționată au fost studiate de N.I. Krasnogorski, N.I. Kasatkin și mai ales de M.M. Koltova (1950),de Kreindler (1935), Ionescu-Sisești (1952), Ursula

Șchiopu (1954), Tatiana Slama Cazacu (1954), Ana Tucicov (1956). (E.V.)

INRC ◆ Inițialele se referă la grupul celor două feluri de reversibilitate sistematizate de J. Piaget: **I.** = transformare identică; N = inversiune; R = reciprocitate; C = (inversul reciprocității) corelativitate. (U.S.)

INSATISFACȚIE (engl. Insatisfaction, fr. insatisfaction, germ. Ungenugtuung) ◆ Stare afectivă resimțită după nereușită în împlinirea de trebuințe, dorințe, drepturi, aspirații considerate firești. Apare și în cazul îndeplinirii acestora cu prea mari dificultăți. **I.** are tendința de a se generaliza ca dispoziție refractară și de a se amplifica prin persistență. **I.** repetate pot duce la creșterea agresivității, apariția de disfuncții grupale. S-au efectuat studii privind **i.** legate de evaluarea prin note școlare date fără discernămînt, **i.** legate de procesul muncii (evaluarea sau cunoștințele nesatisfăcătoare ale celor implicați), **i.** legate de promisiuni neonorate, de recompense neacordate, de nerealizări etc. (E.V.)

INSIGHT (termen englezesc) ◆ În psihologia gestalistă termenul se referă la o reorganizare bruscă a elementelor unei percepții, ceea ce duce la o reacție nouă și imediată diferită de experiențele anterioare. Aspectele mai semnificative ale **i.** au fost cercetate de W. Kohler (1925), în celebrele sale experiențe cu cimpanzei (1925) ◆ În activitatea cognitivă a omului, **i.** este o modalitate de rezolvare de probleme, deși nu orice problemă poate fi astfel soluționată. **I.** este înțelegerea intuitivă și globală a semnificației sau structurii unui comportament, situații, expresii. **I.** este o conduită inteligentă, intuitivă mijlocită de acte analitico-sintetice cu o desfășurare rapidă și care nu pot fi în detaliu conștientizate. ◆ Au fost cercetate forme de manifestare ale **i.** la copii. Ricardson (1934) le-a relevat la 2 ani și 4 luni. J. Piaget a găsit tipuri de reacții **i.** la un an: copilul descoperă „mijlocul" de a dobîndi jucăria trăgînd de sfoară (la fel există o conduită „a bastonului", „a suportului" etc. (R.D.)

INSOMNIE (engl. insomnia, fr. insomnie, germ. Schlaflosigkeit) ◆ Tulburare de diferite grade a somnului, ce poate fi temporară sau cronică și e însoțită de o senzație de oboseală, anxietate, tensiune psihică. **I.** temporară poate fi cauzată de gripe, dureri intestinale etc. sau de o experiență afectivă intensă și dificilă ca și de activități intelectuale tensionale și îndelungate. **I.** cronică are drept cauze tulburări fizice persistente, sau dificultăți psihice accentuate, fiind de cele mai multe ori simptom pentru nevroze, stări depresive, agitație psihică. ◆ Evident, unii oameni au nevoie de mai multe ore de somn, alții de mai puține. Necesarul acestora se modifică cu vîrsta, profesia etc. Așa cum au evidențiat McGraw și Oliven, în 1959, **i.** trebuie considerată în funcție de factorii care afectează somnul: anotimp, climat, tradiții, atitudini, ocupație și diferențe interindividuale. Somnul poate fi monofazic (o prioadă îndelungată de somn neîntrerupt) sau plurifazic (individul se reface după perioade scurte de somn („ațipeli" după amiaza). ◆ Există mai multe forme de **i.**: *disomnia* este o **i.** cu intermitențe în timpul nopții, cu somn puțin, cu fluctuații de profunzime și cu coșmaruri. Acestea pot fi datorate unor condiționări tensional-emoționale, dar și unor tulburări somatice de circulație, palpitații etc. **I.** *matinală* se caracterizează prin faptul că persoana în cauză se trezește devreme, se simte neodihnită, dar nu mai poate dormi în continuare. Această formă de **i.** poate fi cauzată de arterioscleroză cerebrală sau de anxietate depresivă temporală sau cronică.Se întîlnește de asemenea la persoanele care suferă de oboseală cronică, femei divorțate sau văduve. **I.** *intermitentă*, caracterizează persoanele care se trezesc de multe ori în timpul nopții adormind apoi cu greu. Se întîlnește în cazuri de hipertensiune, dureri intercostale etc. **I.** clasică sau de debut alb, se manifestă la persoanele nervoase. Acestea au mari dificultăți de adormire (tensiune ridicată, depresii ușoare, reacții anxioase). ♦ Dată fiind importanța reconfortantă mare a somnului, **i.** trebuie tratată cu atenție. Tratamentul **i.** depinde de condițiile care duc la apariția ei. **I.** temporară poate fi tratată în primul rînd prin îmbunătățirea condițiilor de întuneric, aerare, ventilație, psihoterapie de relaxare. **I.** persistentă necesită măsuri mult mai drastice: tranchilizante, hipnotice combinate cu analgezice, psihoterapie, hidroterapie, plimbări în aer curat, organizarea rațională a activității. (U.Ș.)

INSTINCT (engl. instinct, fr. instinct, germ. Instinkt) ♦ Structură primară adaptativă, compusă din reacții adecvate înnăscute comune tuturor indivizilor unei spețe ce asigură viabilitatea organismului și adaptarea sa. ♦ Folosirea termenului în limbajul curent are o aserție largă și confuză. Literatura polițistă a difuzat ideea unor **i.** dure, ca **i.** de omucidere, idee întreținută prin ziaristică. Pe de altă parte, existențialismul a creat hipostazierea **i.** singurătății. ♦ Freudismul a aplicat termenul într-un context în care s-a considerat că **i.** se exprimă prin pulsiuni și tendințe. Ulterior, neofreudiștii ca D. Lagache a diferențiat **i.** de pulsiuni. Lalande a definit **i.** ca un ansamblu de reacții exterioare determinate ereditar, comune unei spețe și adaptate cerințelor de a servi speța. Cei mai mulți psihologi utilizează termenul **i.** în sens de reacție biologică înnăscută. (I.P. Pavlov) În genere, conduitele instinctive se caracterizază prin următoarele trăsături: a) au o organizare și o apartenență de specie; b) posedă automatizare și stereotipie;c) se exprimă ca succesiuni stricte a comportamentelor, fără o adaptare suplă la modificarea condițiilor externe și adesea au caracter ciclic. În cazul **i.**, factorul implicat e cel al necesității. Studiile lui McDougall au stipulat foarte mult interesul pentru problema **I.** El a fost fondatorul școlii instinctiviste. McDougall considera că **i.** este principala formă de comportament animal și uman, fiind sursa esențială de energie pentru adaptarea la mediu. În jurul anilor 1920-1924, s-au făcut liste interminabile de **i.** fapt ce a exprimat punctul culminant al studiului acestora, dar și al reducționismului instinctivist ce începuse să se dezvolte. S-au înregistrat printre alții de către Luther Bernard cam 5 760 **i.** (din 500 de lucrări). Alți autori au ajuns la 800 de conduite instinctuale. În 1924, L. Bernard a recenzat 14049 de activități umane considerate într-un fel sau altul instinctuale de către biologi, psihologi, legiști și literați. ♦ Adaptarea relativă a **i.** la condițiile vieții a fost studiată de Z.L. Kuo (1930) care ȚCUV0 = a arătat că pisica de casă nu vînează șoarecii decît dacă vede altă pisică vînînd sau dacă întîmplător jucîndu-se cu șoarecele îl rănește și simte mirosul de sînge. Tot Kuo a studiat **i.** unor păsări de curte și elementele de învățare și adaptare ce le modelează. **I.** matern a fost mai mult studiat (Morgan, Klimberg). **I.** legate de cuibărit și facerea de vizuini au fost de asemenea mult studiate. Este activă și ideea că **i.** sînt nemodificabile (Ziegler) ♦ Craig a subliniat faptul că **i.** se desfășoară procesual în etape inegale ca valoare. În genere, el a delimitat o fază de excitație, neliniște și căutare, apoi, , o a doua fază, aceea de „consumare” a excitantului instinctual. Faza de explorare este încărcată de mișcări (unele inutile) și chiar de elemente de învățare. Actul consumator este în schimb automat și rigid, fără posibilități practice de schimbare. Dacă nu se produce actul consumator, se trece din nou în actul de căutare. K Lorenz arată că în verigile actului de căutare se poate însera o bogată experiență. Așadar **i.** nu e compus în întregime din verigi ereditare. **I.** omului s-au trasformat calitativ sub acțiunea factorilor social-istorici (procesul educației). J. Piaget (în *Biologie și cunoaștere*) subliniază faptul că învățarea exprimă dobîndirea de noi condiționări și deprinderi ce organizează schemele de acțiuni disparabile asimilînd activ forme de organizare vitală. G. Davidescu (în *Brevetele vieții*) susține că proprietățile fundamentale ale materiei datorită cărora se pot construi **i.** sînt: plasticitatea (adică variabilitatea) sub o anumită intensitate a energiei incidente și memoria genetică incrustată în molecula de acizi nucleici. Teoria freudistă integrează existența între **i.** sexual (ce depășind individul îl integrează în obiectivele conservării speței) și **i.** morții (al reducerii vieții la trăirea anorganică previtală, lipsită de tensiune) (Eros și Thanatos). **I.** umane s-au socializat în decursul antropogenezei și al vieții umanității. Culturalizarea **i.** este suplimentată de codul conviețuirii morale sociale. Mai ales actul consumator a devenit supus resurselor civilizatoare ale moralei. Din teoria freudistă rămîn rezistente ideile privind sublimarea pornirilor instinctuale. În fine în verigile consumatoare s-au structurat la om responsabilitatea și civilizația (v. SOCIABILITATE) (Gr.N.)

INSTRUIRE v. EDUCAȚIE și ÎNVĂȚARE

INSTRUMENTALISM (engl. instrumentalism, fr. instrumentalisme, germ. Instrumentalismus) ♦ Concepție inițiată de John Dewey care neagă valoarea reflectorie a noțiunilor și a teoriilor științifice, și le consideră ca simple instrumente necesare pentru executarea unei acțiuni utile. Consecința acestei doctrine constă în relativizarea determinismului și a adevărului cunoașterii. Totuși, **i.** subliniază caracterul operatoriu, construnctiv, creator al cunoașterii. (T.C.)

INTEGRARE (engl. integration, fr. intégration, germ. Integration) ♦ Identificare intensă și activă într-un grup, în mentalitatea, activitățile specifice lucrative, distractive și aspirative ale acestuia. Există forme, nuanțe, conformități și admisibilități de **I.** ce se exprimă pe de o parte de către persoana în cauză, iar pe de altă parte de gradul de acceptanță al grupurilor. Există **i.** grupală religioasă, politică, în grupuri de instruire, în activități profesionale, de binefacere, de loisiruri, de excersii competitive precum escaladarea de munți foarte mari sau înconjorul pămîntului, **i.** în activități sportive, în grupuri delingvente și evident există **i.** de cuplu, prin căsătorie ca și **i.** în rolul de bunic sau bunică (ofertă de **i.**) etc. Există foarte multe feluri de **i.** În genere ele se pot clasifica în **i.** în grupuri legate de solicitările și ofertele specifice ale societății (grupurile familiale, cele de educație gradată școlară și cele profesionale). Există o altă clasă de **i.** cea opțională (politică ori de loisiruri, excursii, simpozioane și congrese etc.) În toate cazurile **i.** este încărcată de forme de socializare. Se mai poate face împărțirea formelor de **i.** după mărimea grupului la care se aderă. E vorba de grupuri mari (**i.** ideologică, profesională, religioasă etc.) în grupuri mijlocii (politice, profesionale etc.) și în grupuri selective mai mici în care circulă o mai mare cantitate de coeziune aspirativă, afectivă și de reguli (în petrecerea timpului împreună în loisiruri, în grupurile de prieteni etc. Și aceste grupuri sînt diferite. De pildă grupurile de prieteni sau cele de cercetare, cele de sport sînt foarte diferite între ele. **I.** școlară are un caracter mai deosebit deoarece reprezintă o formă de integrare culturală, de informare și achiziții de cunoștințe și de interese, de abilități concomitent cu o posibilă identificare interioară de aptitudini personale, prin toate acestea organizîndu-se structurile personalității și implicațiile inteligenței în asimilări mai subtile și complexe adaptative la dimensiunile vieții sociale, cu aspectele ei aspirative, selective și structurale. **I.** școlară face și o largă pregătire pentru o potențială **i.** în alte grupuri și chiar în viața internațională, în dimensiunile ei mai evidente. Și în cazul **i.** religioase există aspecte ce vizează implicații formative. Ca atare **i.** mai poate fi privită prin scopuri ca **I.** formativă și **I.** cu scopuri profitabile (cum ar fi de pildă cumpărarea de acțiuni la o bancă). **I.** școlară, profesională și de perfecționare au început să devină tot mai accesibile și dezirabile. Există o importantă latură de facilitare a accesului la aceste forme de **i.** prin mijloacele de comunicare și prin obligativitatea legalizată privind minimum de școlarizare dar și prin ofertele de diversificare a tipurilor de școli ce pot fi urmate după terminarea celor obligatorii. Extinderea rețelelor școlare dar și dezvoltarea învățării permanente ca o rețea flexibilă și adaptată la urgențele prefesionale de învățare a adulților constituie oferte tot mai largi de intensificare a **i.** sociale diversificate ce creează societății dintr-o țară o formă de identitate culturală atinsă și una aspirativă implicată în dezvoltarea culturală a acesteia. (U.Ș.)

INTELECTUALISM (engl. intelectualism, fr. intellectualisme, germ. Intelektualismus) ♦ Doctrină psihologică potrivit căreia procesele psihice afective și volitive pot fi reduse la cele cognitive (intelectuale). ♦ În filozofie, **i.** reprezintă acea concepție potrivit căreia realitatea înconjurătoare poate fi cunoscută exclusiv prin intermediul intelectului, rațiunii. **I.** este sinonim cu raționalismul, opus senzualismului și intuiționismului. (E.V.)

INTELIGENȚĂ (engl. intelligence, fr. intelligence, germ. Intelligenz) ♦ Termenul denumește activitatea complexă mentală, flexibilă și mereu confruntată cu situații noi și probleme în care se folosește memoria, rațiunea (logica) și cunoștințele disponibile. Nu există un consens unanim nici în ceea ce privește definiția, nici funcțiile ei. Se consideră că **i.** este nu numai aceea care rezolvă probleme ci și aceea care le pune. Studiile lui A. Binet, E. Claparède și J. Piaget asupra nivelurilor de **i.** au pus în evidență faptul că nu există o relație direct proporțională între capacitatea de a învăța și a ști. (nivel de cunoștințe) ♦ M. Cohn a semnalat 12 caracteristici ale **i.** (1981): de a analiza, abstractiza, și generaliza; de a preîntîmpina situa'ii noi; de a elabora decizii optimale; de a controla comportamentele (în desfășurarea lor); de a găsi modele practice de intervenție în anumite situați; de a găsi mijloace adecvate scopurilor; de a crea și anticipa; de a opera cu simboluri și semnale; de a sesiza inadvertențe; de a sesiza absurditatea; de a reacționa adecvat la sensul direct și cel figurativ; de a reacționa adecvat cu privire la laturile diferite ale acelorași relații de folosire a erorilor ca surse de informație. ♦ D.O. Hebb (1941) a diferențiat două aspecte ale **i.** Aspectul A, determinat ereditar și aspectul B determinat de condițiile obiective ale dezvoltării. Aceste două forme se interpătrund. R. B. Catell a diferențiat de asemenea doi factori, un factor de **i.** *fluidă* și un factor de **i.** *cristalizată*. **I.** *fluidă* este generală și determinată genetic. **I.** *cristalizată* se datorează experienței cognitive (învățării). B. Zörgö (1967) a atras atenția asupra aspectului funcționalității (sau al instrumentalizării) și al conținutului. S. Spearman a considerat **i.** independentă de aptitudini ori de cunoștințe speciale, ea însăși fiind o aptitudine generală. Spearman a inițiat metoda analizei factoriale fecundă în privința studiului **i.** Ar exista după el o inteligență ipotetică înnăscută (ce nu se poate măsura și este potențială) și o **i.** formată sub influența mediului. Această optică, reluată de J.K. Holzinger și H.H. Harman, de L.L. Thurstone (1935) consideră **i.** ca fiind formată din factori ipotetici ce se corelează, avînd fie o structură piramidală (factorul G (general) din vîrful piramidei corelîndu-se cu numeroși factori de grup sau speciali), fie o structură semipiramidală (fără factorul G). Această optică a permis să se creeze diferite modele ierarhice ale **i.** (C. Burt, Vernon, I.W. Frank, Carroll etc.) Pe o linie proprie Thornike E. L. a diferențiat 3 tipuri de **i.**; *concretă*, *abstractă* și *socială*. Psihologii structuraliști și gestaltiliști au considerat **i.** ca fiind un proces de transformare implicat în orice situație complexă ce trebuie să fie rezolvată. **I.** sprijinită pe percepție (în cadrul cîmpului psihologic tensional) organizează soluția adecvată optimală, fapt care face să dispară tensiunea (K. Lewin). În sfîrșit, există teorii conform cărora **i.** reprezintă un fel de energie. Lobrot consideră că nu structurile caracterizează inteligența ci forța creatoare, capacitatea de a înlocui structurile vechi cu unele noi, mai bine adaptate sau mai bine validate prin experiență. El a conturat un fel de teorie generativă a **i.** în care a pus accentul pe invenția actului și a conținutului psihologic. Ceva mai complexă este ipoteza lui J.P. Guilford care a condensat într-un model geometric celular 120 de aptitudini potențiale ale **i.**, studiate de diferiți autori. În unele celule există o pluralitate de factori, în altele – nu au fost încă studiați factorii corespunzători. În modelul **i.** Guilford a încorporat 5 matrice factoriale, (în cele 24 de celule); factori sau aptitudini cognitive (cuprinzînd categorii figurale (F), Simbolice (S), semantice (M) și comportamentale (B), în planurile U = unități, C = clase, R = relații, T = transformări, și I = implicații. Modelul **i.**, elaborat de Guilford incorporează memoria și creativiatea în structura **i.** ◆ O serie de studii privind **i.** au fost centrate pe operativitatea funcțională ca aptitudine în rezolvarea de probleme, în căutarea de soluții, în asocieri, analize, sinteze, inducții, deducții, sesizare a probabilității etc. Operativitatea se structurează ca acțiune primară, simplă, compusă din „pași” și complexă, aplicabilă ca structuri operaționale potențiale la orice situație nouă sau deja trecută prin experiența individuală și care are scheme structurale operaționale deja constituite și mental folosite. Dat fiind caracterul general și în continuă dezvoltare, în anii de creștere, a acestei structuri operaționale a **i.** aceasta poate fi considerată, operativitate nespecifică, generativă, încărcată de energie adaptativă ce conferă **I.** o conformație operațională (eficientă, bogată, rapidă, complexă) **I.** posedă însă un instrumentar specific încorporat într-un fel de reguli de rezolvări, control și identificări de situații un fel de eforturi și harduri. Acestea sînt structuri strategice verificate și organizate, bagajul de algoritmi ai activității intelectuale (specifice). Hildbroner (1968) susține că în cazul gîndirii normale există întotdeauna o reprezentare finală (Zielvostellung) care susține desfășurarea gîndirii și o ferește de divagații și de degradarea atenției. ◆ În copilărie această formă de orientare operațională a gîndirii nu este încă formată din care motiv copiii divaghează și manifestă tendințe spre logoree. Acestea dispar în perioada școlară. ◆ J. Piaget a elaborat o schemă a dezvoltării gîndirii în etape pînă la maturizarea ei operativă în adolescență. El enumeră etapa primară a gîndirii senzorio-motorie (care subordonează treptat montajele primitive), (reacția circulară are funcții de fixare de experiență), constituindu-se conduite intenționale și intensificîndu-se activitatea de explorare. Între 2-7 ani J. Piaget a vorbit de faza gîndirii sau **I.** preoperatorii, caracterizată prin constituirea treptată de preconcepte, facilitate de dezvoltarea limbajului și de simbolistica ludică (de joc). Gîndirea intuitivă se perfecționează în jurul a 4 ani. După 7 ani are loc dezvoltarea de operații concrete, raționamentul intuitiv, se înlocuiește cu raționamente logice. Sub influența învățării școlare se constituie forme de reversibilitate ale gîndirii. Spre 9-10 ani acest sistem se îmbogățește foarte mult. La 12 ani **i.** atinge stadiul dezvoltării operațiilor formale. Încep să se enunțe verbal probleme, strategii complexe de gîndire. Relația posibil-real se structurează ca atare. Reflexia cu dimensiuni complexe evaluate logic, devine o achiziție a **i.** după 16 ani. Teoria lui J. Piaget a avut un larg ecou și a fost schema de pornire de către mulți cercetători pentru analiza ontogenetică a dezvoltării gîndirii ca formă de manifestare a **i.** A fost printre alții preluată critic de L.S. Vîgotski și apoi de elevii săi, printre care P.I. Galperin. ◆ Problemele declinului **i.**, a formelor ei de operativitate au fost de asemenea controversate. D. Wechsler consideră că dezvoltarea maximală a **i.** are loc pînă la 20-25 de ani după care are loc un declin discret (0,5 anual, declin ce se accelerează după

50 de ani). Studiile lui R.P. Bales pun în evidență o mai evidentă rezistență a **i.** la deteriorare la vîrstele adulte și ale bătrîneții. Curba declinului **i.** este încă în studiu și controverse. S-a pus în evidență o complexă capacitate intelectuală contribuantă la vîrste de peste 35 de ani. ♦ În 1979 s-a anunțat apariția unei publicații bilunare *Human Intelligence* datorită președintelui Venezuelei (Luis Herera) care în martie (acel an) a format un minister de stat numit de „dezvoltare a inteligenței umane" pentru a se anula pe plan național discrepanța dintre posibilitățile umane și gradul realizării lor efective. Evenimentul s-a justificat prin conturarea obligației sociale de a respecta și promova din cota prevăzută în declarația drepturilor copilului, a dreptului la educație și instruire – *dreptul de a fi inteligent*. La Barcelona, la facultatea de medicină s-a înființat o catedră cu aceeași tematică. S-a elaborat și un proiect UNESCO (inițiator Dr. Muchado) iar în sesiunea de la Madrid a miniștrilor educației din 20 de țări ibero-americane (oct. 1979) s-a semnat declarația de la Madrid ce prevede dreptul la **i.** ♦ Există oscilații ale randamentului intelectual condiționate de modificări ca neliniștea, angoasa, astenia, senzația unui eșec iminent, panica. Tipul neechilibrat este vulnerabil în ceea ce privește activitatea intelectuală, continuitatea ei, iar tipul slab are o mai pronunțată vulnerabilitate **i.** Introvertiții au tendințe de supraestimare a situațiilor, iar introvertiții nevrotici trăiesc stări de panică agitată în fața oricărui fel de examen, probă, competiție. Jerkes – F. Dadson au demonstrat experimental principiul de eficacitate a zonei medii de funcționalitate în deplin confort a **i.** H.J. Eysenck a analizat aspecte ale acțiunii gradului de introversiune-extroversiune și nevrotism asupra randamentului **i.** ♦ Dotația maximă cu **i.** este de asemenea importantă. Terman cu Melita Odeu au aplicat teste de **i.** și au selecționat în 1921-1922 dintr-un număr de 250 000 de copii un lot de 1470, cu mare dotație **i.** Copiii aveau 11 ani (din școlile din California). În lot au fost 58 de frați și surori, 857 băieți și 671 fetițe. S-au reluat cercetările de control cu acești s. în 1928, 1940, 1950, 1955, 1961, 1972, 1977. Rezultatele au fost publicate în 5 volume la Stanford University Press (*Genetic studies of genius*). Marea majoritate a copiilor selecționați au reușit în profesii, dar niciunul nu a fost un geniu propriu-zis. (Mulți au devenit personalități proeminente naționale în S.U.A.). P. Sears și Anton Barbes au studiat lotul feminin Terman. În vol. II al lucrării evocate s-au publicat cercetările de analiză a dotației **i.** a unor mari celebrități ca Goethe (185 QI), John Stuart Mill (180 - 200 QI), Voltaire (180-190 QI), Pascal (180-185 QI) etc. Lucrarea a fost elaborată de Catherin Morris Cox. Valorile QI ale acestor celebrități s-au calculat la vîrsta de 16-18 ani și la vîrstele adulte. În zilele noastre societatea MENSA înregistrează performanțele persoanelor cu QI peste 140. Legate de aceste investigații s-au creat discuții privind natura testelor de **i.** și a tipului de **i.** ce se investighează prin ele. În 1977 s-a ținut la Sorbona un seminar cu tema „*Génétique et mesure de l'Intelligence*" (organizat de MURS (*Mouvement Universel de la Responsabilité Scientifique*). S-a reluat problema genezei **i.**, a rolului eredității, mediului și educației. A fost o confruntare foarte încărcată de controverse. Versantul social politic al problemei rasiale a formulat cerința de reluare a acestei probleme. Încă din 1974 mulți psihologi, printre care, mai ales, M. Reuchelin și C.L. Burt au semnalat și susținut timp de decenii faptul că grupurile sociale favorizate cultural dau rezultate mai bune la testele de **i.** Problemele mediului, deși încărcate de multă retorică, sînt amplu studiate. În genere este favorizată social **i.** ce „merge spre abstracțiune" fapt ce reiese și din cercetările lui J.Piaget. Pedagogia și educația sînt în genere privite ca fiind compensatorii (J. Brunner, 1979). Se acordă însă o importanță mai mică normelor social culturale și faptului că într-un anumit grad și în unele cazuri școala

impune handicapuri în dezvoltarea **i.** Oricum se acceptă larg ideea că gîndirea este modul de manifestare și exprimare a **i.** (A.N. și U.Ș.)

INTELIGENȚĂ (Teste de ~) (engl. intelligence tests, fr. tests d'intelligence, germ. Intelligenz Test) ♦ Tehnicile și instrumentele de măsurare a **i.** au fost impulsionate de studiile lui A. Binet și T. Simon și au pornit de la observația că dezvoltarea **i.** nu este absolut paralelă cu dezvoltarea generală sau cu „vîrsta cronologică". Există ca atare o vîrstă mentală ce se corelează sau nu cu cea cronologică. În 1905 a apărut prima „scară metrică a **i.**" elaborată de Binet-Simon. Conceptul de vîrstă mentală a fost treptat înlocuit cu cel de QI în variantele testelor numeroase ce s-au efectuat și aplicat în S.U.A. și în numeroase țări din Europa. (testele Stanford-Binet, Terman Merill etc.) Un alt sistem de testare a **i.** a fost elaborat de D. Wechsler pentru copii (WISC), pentru adulți (WAIS) între 1936 și 1958) și ulterior pentru preșcolari (WIPS). Testele au fost alese cu grijă implicînd itemi (secvențe distincte) verbali și nonverbali a căror rezolvare se convertește în scoruri separate ce se raportează la scalele corespunzătoare. Prin intermediul acestora se pune în evidență nu numai QI (calculat în note T) ci și profilul individual al fiecărui subiect. Testele Wechsler sînt foarte răspîndite. Ele încorporează și trăsături de personalitate, din care motiv pot fi utilizate și parțial, unele secvențe putînd fi interpretate proiectiv. Se mai utilizează și Scara Grace Arthur (scară de performanțe pentru vîrstele de 4 ani pînă la vîrstele adulte). Această scală cuprinde itemi apropiați de cei prezentați de Wechsler (labirintele). Testul Meili de **i.** este de asemenea util. Testele nonverbale și verbale de **i.** cuprind labirinte (Porteus), cuburi (Cohs), incastrări (ovalul Bizé), clasificări (Goldstein), serireri (alte alfabete), completări (testul Tapis, Matricele progresive Raven), coduri (testele de substituție) Mozaicuri (Réné Gille). Testele verbale conțin în genere analogii, completări de propoziții (ce le conferă caracteristici proiective, clasificări de concepte, stabilirea contrariilor, verificări și raționamente (adevărat-fals) asortări de propoziții la proverbe, după înțeles, organizarea de propoziții din cuvinte amestecate, găsirea sensului unor cuvinte în contextul unor „traduceri", sesizarea de sensuri ascunse în povestiri. Se testează sesizarea absurdității (teste verbale și nonverbale) sau creația de desene (Goudenough solicită desenarea unui bărbat, a unei femei și a propriei persoane dar și alte variante de desenări de „fețe") sau verbale (construcția de propoziții din trei cuvinte cu restricții etc.). În fine testele factoriale de **i.**; Scara Borelli-Oleron, scara Pinter Paterson sau testul P.M.A. (de I.L. Thurstone și Th.C. Thurstone) scara de performanță Alexander, testele lui Catell, cele ale lui Eysenck etc. constituie un vast tablou al testelor de **i.** La acestea se adaugă testele lui Bayes și un test al lui Hunt ambele de inteligență socială. În România au fost adaptate și reetalonate testele Wechsler (de A. Cosmovici). S-au făcut reetalonări, revizii, creații de teste de **i.**. Printre acestea din urmă enumerăm testele difuzate de C. Bontilă, I. M. Nestor, C. Peteanu, I. Holban, C. Zahirnic, testele elaborate la Universitatea din București și cele ale Institutului de Psihologie, testul de **i.** socială al lui P. Mureșan etc. Testele de **i.** verbală sînt mai puțin accesibile decît cele nonverbale din care motiv s-au efectuat numeroase baterii de teste nonverbale, care să implice mai puțini factori culturali. De altfel, numeroase reviste culturale au rubrici distractive cu teste, cuvinte încrucișate, imagini de completat, desenat etc. În genere există o foarte evidentă dispută și critică a testelor de **i.** A. Salvat în *Inteligență, mituri și realități* (trad. în 1972) a reluat această critică din optica dreptului la **i.** deși pe acest plan există probleme. Testele au fost adesea criticate în senatul american dar și în fostul C.C. al fostei Uniuni Sovietice (1936). Deși se consideră de unii autori că testele susțin discriminarea rasială cele mai bune rezultate la testul Binet-Simon a fost obținut de o mică negresă în S.U.A., ce avea 9 ani (200 QI). (U.Ș.)

INTELIGENȚĂ ARTIFICIALĂ (engl. artificial intelligence, fr. intelligence artificielle, germ. artificial Intelligenz) ♦ Expresie acordată performanțelor efectuate de mașinile cibernetice cu programe, care rezolvă probleme complexe ce ar cere un mare volum de muncă și de efort intelectual. Viteza de lucru a mașinilor inteligente este mult mai mare decît a **i.** umane. S-a trecut la a 5-a generație a mașinilor cu **i. a.** fapt ce a stimulat discuții numeroase privind posibilitatea înlocuirii **i.** naturale cu **i. a.** În 1988 a avut loc la Tutzing lîngă München lucrările celui de al VIII-lea meeting al țărilor danubiene, meeting la care au fost abordate și problemele inteligenței artificiale (A.I.). Controversele privind **i. a.** au un aspect legat de economic și unul filozofic, ce de fapt sînt intercorelate. **I. a.** încorporată în computere și microprocesoare are o istorie lungă și e legată de activitatea umană pe care **i. a.** o simulează și o concurează. Pitagora este considerat (sec. 6 î.e.n.) primul care a inventat tratamentul instrumental al numerelor pentru o eficiență mai mare a operațiilor **i.** Tabla înmulțirii este rezultatul acestei instrumentări. Apoi progresele au fost mai lente. Anul 1600 este o perioadă semnificativă pe acest plan. B. Pascal a inventat o mașină mecanică de calcul „pascalina", ce a fost perfecționată de Leibnitz care i-a adăugat date astronomice și funcții trigonometrice intuind sistemul comunicației și calculul binar. El a construit un fel de roată multiplicatoare cu 9 palete (se puteau face înmulțiri, împărțiri, și extracții de rădăcini pătrate). În sec. al XIX-lea Charles Babbage a elaborat o mașină analitică, sursa computerelor moderne. Mașina avea bloc de intrare a datelor, un bloc de stocare (memorare), unul de prelucrare, și un bloc de ieșire pentru imprimarea rezultatelor. Avea și cartele perforate codificate cu programe de acțiuni. Augusta Byron (fiica poetului), lady Lovelace, matematiciană, a lucrat cu Babbage. Ea a pus la punct sistemul binar pe care apoi a fundat G. Boole algebrele booleene pe care se bazează logica computerelor moderne. Hollerith a aplicat la recensămîntul populației din 1890, un tabulator electric cu 40 de cadrane ce prelucra mai multe întrebări deodată. Tot el a fundat în 1924 compania IBM (Interantional Business Machine). Automatele logice s-au sofisticat între 1893-1920. Leonardo Torez y Queverde a conceput mașini ce rezolvau ecuații algebrice și apoi primele calculatoare jucătoare de șah. Primele computere erau foarte mari, cu foarte multe tuburi catodice, cartele perforate. ENIAC datează din 1846 și a fost considerat cel mai perfecționat. Prin 1940 Anglia a preluat ideea lui Neumann cu programe înregistrate separat pe benzi magnetice (cu unități de memorie) pe această bază a fost elaborat primul computer numeric (1950) reprezentant al primei generații de computere. Prin înlocuirea tuburilor cu vid (uneori cu miezuri magnetice, ferite) s-a făcut o înlocuire totală în memoria calculatoarelor. Circuitele integrate folosite au dus la dezvoltarea microelectronicii (Texas Instruments, 1958), la a 3-a generație de computere. Prima generație executa 10 adunări pe secundă, a doua folosea microsecunde în operații, a treia nano și pico secunde (10^{-9}–10^{-12}) viteza de operații crescînd mereu. În 1984 s-a construit cel mai puternic computer CRAY 2 (din Minneapolis) ce are 1 milion de microni de cam 1/1000 din 1/100 a diametrului unui fir de păr (sînt cip-uri de 1 megabit ce pot înregistra 260.000 de biți de informație. Modelul computerelor, creierul uman se poate considera ca avînd o capacitate de circuite integrate de 125 milioane și chiar miliarde. În dezvoltarea generațiilor de computere prin 1971 acestea au ajuns la mărimea unui TV, iar în 1978 la acea a unei mașini de scris, iar în 1981 inferioare mărimii creierului uman. Viteza a trecut de la milionimi de secundă în 1970 la miliardimi de secundă în 1981. Microprocesoarele se fac pe bază de cuarț (nisip), necostisitoare și miniaturizarea miezului lor a ajuns la 3 microni celula de bază (de microprocesor). Domeniul de utilizare a microprocesoarelor s-a extins cuprinzînd tot mai multe tipuri de activități umane **i.a.**(în economie constituie informatica, în industrie s-au corelat cu robotica. Noile computere vor avea capacitate de a gîndi. John McCarthy (1988) unul din părinții **i. a.** și autor al conceptului a conturat o largă viziune privind această problemă. Istoria **i. a.** poate fi împărțită după Dreyfus și Dreyfus în 3 decade. Prima între 1955-1965 (Newell și Simon) în care s-a creat un program important G.P.S. (General Problem Solver). A doua decadă între 1965-1975, a fost dominată de optica lui Marwin Minski și Seymour Bapert la MIT și s-a ocupat de reguli și fapte ce pot fi reprezentate. A treia, după 1975, s-a implicat în zonele neuroștiinței (Frank Rosemblatt) și s-a conturat conceptul operațional de „rețele neurale sau bootom-up approach. Pamela Mc Corduck (1988) a conturat ideea că ființa umană și computerul sînt membrii unei clase mai largi ce include sisteme de procesoare internaționale, economice, politice, planetare, universale. Teoria rețelelor neurale a fost susținută de Jack D. Cowan, David H. Sharp (1988). Franck Rosemblatt, Hopfield, Lesli M Goldschlager (1984). Creierul uman posedă un hard-wiring ca produs a bilioane de ani de adaptare biologică evolutivă. Evoluția **i.a.** a avut loc în cîteva decade ale teoriei „rețelelor neurale" comune formal și operațional între om și computere, mai ales datorită VLSI Chips de siliciu. În ultima vreme această idee (**i. a.**) a devenit foarte comună. S. Papert (1988) s-a ocupat de **i. a.** și de problemele învă'ării în computere pornind de la Logo Children Learning Laboratory. Prin învățare, a considerat că se decodifică unele aspecte ale naturii creierului. Hard-Wareuri de calibrul nivelului creierului nu sînt posibile (există obstacol dar e posibil să se construiască modele ale puterii creierului uman). În schimb Sherry Turkle (1988) și M. Minsky, H. Putman, au contestat existența **i. a.** ca și frații Dreyfus (1886), considerînd că **i. a.** este „o monedă falsă". Teoria rețelelor neurale sugerează că am putea să ne așteptăm de la **i. a.** la emoții, abilități, dorințe, reacții de jignire etc. Hilari Putman a subliniat faptul că **i. a.** este o ramură a ingineriei. Referirile la teoria lui N. Chomsky au servit de argumente. Megalomania exponenților **i. a.** a spus Putman este evidentă. Interesante ca opoziție față de optica teoriei neurale privind **a.i.** sînt remarcile lui Roger W. Sperry, care se distanțează de holistica, macrodeterminismul și orice față de **a. i.** F. Sebej aduce în controversă și unele aspecte tehnice. **A. i.** nu are nici un fel de tangențe cu conștiința care este unică. Vitalismul teoriei rețelelor neurale este o metaforă și trebuie privită ca atare chiar dacă a contribuit la o mai bună sistematizare a cunoștințelor despre creierul uman și formele sale de operativitate. (U.Ș.)

INTELIGENȚĂ SOCIALĂ (Teste de ~)

(engl. social intelligence tests, fr. tests d'intelligence sociales, germ. Intelligenze sozial Teste) ♦ Aceste tipuri de teste solicită aprecierea personală în situații sociale date fie sub formă de mici istorioare cu un text și context problematizat ca relații sociale, fie prin imagini ce pun probleme cu contexte de același fel. Mai cunoscute printre aceste tipuri de teste sînt cele ale lui F.A. Moss, Th. Hunt și K.T. Omwake (1927-1931). Ele conțin 5 secvențe; prima solicită aprecierea de situații sociale, urmează solicitarea de a interpreta o frază, apoi memoria de nume, memoria de figuri a treia secvență a testului, observarea de conduite și interpretarea lor și sondarea simțului umorului în ultima secvență.Testul lui Th. Hunt a fost tradus de Al. Roșca (1946). E.L. Thorndike și S. Stein (1936), H. Woodrow (1939) au ajuns la concluzia că **i. s.** se exprimă total și prin **i.** verbală (factorul verbal de **i.**). J.P. Guilford a considerat că testele de **i.s.**, sînt în genere de **i.** *generală*). Lidia Pavlovic Vucic (1966, 1970) psiholog iugoslav a diferențiat însă printr-un experiment (test personal) un factor de **i.s.** specific. (U.Ș.)

INTENȚIONALITATE (engl. intentionality, fr. intentionalité, germ. Intentionalität) ♦ Ca formă de orientare selectivă a conștiinței **i.** are o motivație complexă și include un procent (chiar minim) de acțiune în direcția determinată de ea. În percepție, gîndire, imaginație (creativitate) **i.** vizează un obiectiv mobilizator (v. Brentano). **I.** stă la baza responsabilității sociale, legale și civile filtrate prin trebuințele, prestigiul, interesele, dorințele conștiinței. ♦ În domniul comportamentului delicvent **i.** este un element important. Prezența **i.** într-un delict de orice natură condiționează și explică gravitatea faptelor permițînd clasificarea acestora ca atare. **I.** se distinge juridic și psihologic de voință. Aceasta din urmă se definește prin raportare la actul luat de el însăși, ignorîndu-se consecințele. În cazul în care cineva trage un foc de armă sau 'intește cu un cuțit este vorba de un act de voință. Țintirea unei persoane cu scopul de a o omorî constituie o crimă definind pe cel ce a savîrșit-o drept criminal. În cazul în care nu a existat **i.** legal fapta se încadrează în greșeală prin neglijență, ceea ce se numește homicid prin imprudență și se pedepsește în alți termeni. (U.Ș.)

INTERACȚIUNE, INTERDEPENDENȚĂ (engl. interaction, fr. interaction, germ. Interaktion, Interdependenz) ♦ Concept ce se referă la formele de influențe ce se exercită concomitent în structurile fenomenelor, imediat sau în timp. Este un concept filozofic de o foarte mare universalitate. Se poate observa în interrelațiile dintre conduite și forme de activități, între climă și dezvoltarea ființelor vii, între efectele timpului asupra rocilor și a atmosferei etc. În viața socială se exprimă numeroase forme de **i.** în grupurile de apartenență și celalate, între grupurile mici și cele mari, dar mai ales între persoanele ce fac parte din aceeași familie sau din aceeași clasă școlară, din același sat sau cartier etc. **I.** sînt latente și active, imediate sau treptate, cumulate. În viața umană **i.** active se realizează mai ales în condiții de comunicare, informare și activități. Ele pot deveni bine structurate și de suport pentru alte **i.** Cele latente pot deveni și ele de suport latent și servesc la adaptarea generală ce presupune cooperare și într-ajutorare fapt ce le creează o stare de generare de confort psihic. În relațiile umane pot să apară tensiuni, neîncredere, gelozie de aceea ele se cer mereu validate. Validarea se realizează prin gratificări, sau distanțări de diferite feluri începînd cu neatenția situațională, neexprimarea unei opinii de susținere în discuții mai agitate, neglijarea unor cerințe, lipsa bunăvoinței și a formelor obișnuite de adresare etc. În școală validarea ca **i.** se referă la antrenarea în procesele de instruire, la atenție și respectarea de reguli de conviețuire, la promptitudinea răspunsurilor corecte și la angajarea totală în activitățile impuse. Forma finală de validare în școală are loc prin notele atribuite de profesori și prin prestigiul conferit profesorului de către elevi. **I.** dintre activități este evidentă nu numai în activitățile școlare ci mai ales în cele profesionale, din întreprinderi. Acestea au în societatea modernă profesioniști de diferite calificări și personal auxiliar și de servicii cu publicul. În genere unii proiectează, alții realizează produsele, alții le contorizează și evaluează și alți le administrează, distribuindu-le. Ca atare există între diferiții oameni ai întreprinderilor forme nuanțate de **i.** în funcție de statutul și rolul lor în întreprindere și de distanțele psihologice admise și folosite ca reguli generale. Există nuanțe ale acestor **i.** ce au tendința de a deveni familiale sau paternale. (de protecție și de comandă). Și responsabilitățile implică nuanțări ale **i.** dar și implicația în competiție și valoarea activităților prestate. Distanțele psihologice (vezi termenul) sînt personale, oficiale, publice în întreprinderi spre deosebire de cele din familie în care mai există și distanțe psihologice intime (de atingere). Prezintă foarte mare importanță **i.** din domeniul științelor și a R.T.S. care are ca suport tocmai această stare. În genere diferite domenii ale științelor au în perioadele de constituire **i.** doar cu domenii foarte restrînse, de obicei acelea ce au dus la conturarea unui nou domeniu. Genetica s-a născut din biologie, la fel medicina. Există însă și altfel de **i.** Microbiologia s-a dezvoltat doar după ce a fost inventat microscopul și mai ales microscopul electronic. În aceleași condiții de **i.** s-a născut știința anatomiei creierului și apoi localizările cerebrale prin studiile lui Broca, iar mai tîrziu foarte larga indexare a structurilor anatomice diferite și a funcționalităților subtile ale acestora. Psihologia s-a născut din filozofie, literatură dar ca știință complexă din dezvoltarea și studierea suporturilor funcționalității activității nervoase superioare, a funcționalităților legate de formulele hormonale, din analizele de normalitate etc. **I.** prezintă o foarte mare importanță în studiul psihologiei, inclusiv cele legate de adaptarea fizică, de limite de adaptare și oboseală, dar și de stabilire a gradului de inteligență, competențe (cunoștințe și aptitudini) de interese și temperrament, caracter și emoționalitate, implicare în activități și caracteristici privind rezonanțele și energia, aspectele proiective ale personalității în totalitate, inclusiv capacitățile ei de adaptare socială. **I.** îmbogățesc adaptarea. Cînd doi oameni stau de vorbă orice reacție este indexată de cel căruia se adresează o expresie a **I.** generate de partener ca și cum ar fi specifică și semnificativă, fapt ce creează o anumită caracteristică a reacțiilor de răspuns dar și a situației de **i.** în totalitate. În aceste condiții se conturează și imaginea reciprocă a celor ce participă la interrelație, ca și eventualele abateri circumstanțiale față de imaginea deja constituită a fiecăruia din **i.** anterioare. De aceea se poate ca ulterior unul din cei doi parteneri ai **i.** să spună „rîndul erai cam întors pe dos. Am simțit că ceva nu a fost în regulă". Studiul **i.** rejectează efectele reducționismului, contribuind la lărgirea și dezvoltarea complexă a cunoștințelor și implicit a marei și micii adaptări. (U.Ș.)

INTERCULTURAL (PSIHIATRIE) (engl. cross-cultural psychiatry, fr. psychiatrie interculturelle, germ. interculturelle Psychiatrie) ♦ Se referă la studierea, depistarea și tratamentul unor afecțiuni mentale provocate de șocul cultural al unui mediu diferit de cel căruia îi aparține persoana în cauză. Demersul solicită din partea diagnosticianului și psihoterapeutului o pregătire socio-culturală temeinică în domeniul mediului cultural de apartenență și a celui ale societății în care persoana în cauză trăiește. (A.N.)

INTERCUNOAȘTERE (engl., fr., germ. la fel) ♦ Formă specifică de interacțiune. Termenul a fost utilizat pentru prima dată de H. Mendras (1967). **I.** este relativ evidentă în grupurile mici după un timp de conviețuire în acestea. În grupurile mari este mai redusă. Există o serie întreagă de probleme legate de **i.** Acestea au fost analizate pe de o parte de Gh. Zapan (1957), pe de alta de C. Mamali (1974) în contextul unei teorii a evaluării obiective ce se poate perfecționa prin exercițiu – și în fine prin studiile efectuate de S. Marcus și A. Catina privind constructele personale puse în evidență de Kelly prin 1950 – ca forme materiale de evaluare relativ standardizate individual ce intervin în **i.** **I.** se exprimă ca o necesitate, ce depășește percepția (socială) simplă implicată în adaptarea **i.** (S.T.)

INTERDICȚIE (engl. interdiction, fr. interdiction, germ. Verbot, Entmündigung) ♦ Din punct de vedere psihologic, **i.** constituie trăirea internă (conștientizată) a existenței unui veto social. Deseori **i.** apare ca cerință de ajustare a conduitei, intenției, dorinței etc. dat fiind faptul că se consideră dăunătoare consecințele pentru cei din jur sau pentru propria persoană. ♦ Din punct de vedere psihopedagogic, **i.** este o prohibiție educativă impusă de anturaj sau de normele de instruire și educație. Această prohibiție poate privi ca act, o dorință, o intenție etc. Psihanaliștii consideră **i.** ca fiind expresia unor baraje impuse întîi din exterior, apoi interiorizate și condensate în inconștient de unde acționează latent. Barajele psihice (v. termenul) la rîndul lor pot fi de foarte multe feluri și pot acționa restrictiv, mai profund sau mai lejer. (E.V.)

INTERES (engl. interest, fr. intérêt, germ. Interesse) ♦ Stimul intern motivațional care exprimă orientarea activă, relativ stabilă a personalității umane spre anumite domenii de activitate, obiecte, persoane. ♦ Într-un sens absolut, psihologia behavioristă consideră **i.** drept sentiment instinctiv și egoist în genere, care face omul să caute ceea ce-i este necesar sau plăcut. Termenul a păstrat în vorbirea curentă nuanțe privind egocentrismul. ♦ Din punct de vedere psihologic, **i.** poate fi considerat ca o manifestare a fixării unei trebuințe, (Rubinstein). Se pune problema naturii afective sau cognitive a **i.** Claparède (1905) a atras atenția asupra caracteristicilor cognitive. Reflexul de orientare-investigație este considerat de mulți psihologi ca structură energizatoare a **i.**, iar variabilitatea **i.** se constituie ca o exprimare a personalității și a trebuințelor sale socializate și adesea întreținute de capacități, aptitudini și talente. În aceste condiții, **i.** poate fi privit ca un intermediar între individ și mediu cu specificația că se ia în considerație nu atît obiectul **i.** cît mai ales satisfacția pe care o produce consumarea lui și optimizarea care o aduce procesului adaptării. Însușirile **i.** sînt numeroase; extinderea, profunzimea, dinamismul, expresivitatea, coezivitatea, gradul de socializare. În fapt **i.** stă la baza organizării de strategii comportamentale de mare coerență și de durată. Nuclearizarea energiilor personalității de asemenea caracterizează **i.** **I.** pot fi de numeroase feluri. Se enumeră de obicei **i.** sportive, artistice, tehnice, artizanale, științifice, economice, sociale, politice etc. ♦ În copilărie **i.** se exprimă mai întîi ca fiind legate de cunoașterea mediului înconjurător și activitățile ludice. Treptat are loc o decentrare, **i.** se diversifică și ierarhizează. Se constituie noi **i.** Ele sînt implicate în alegerea profesiunii și sînt alimentate de factori sociali ca nivelul cultural al mediului, orientarea socio-politică și ideologia grupului de apartenență. ♦ Tehnicile de testare a **i.** sînt determinate de chestionarul lui Strong, al lui Keder și al lui Mc. Thorpe – de testele lui I. Holban etc. În procesul de educație, metoda centrelor de **i.** utilizează procesul natural de constituire a **i.** în vederea fixării coerenței și forței cunoștințelor, fapt ce facilitează stocarea, dar și utilizabilitatea lor facilă. Pedanaliza a reprezentat un curent ce a axat educația și instrucția exclusiv pe **i.** și caracteristicile copilului – curent reducționist în esență. Cea mai complexă și utilă implicație a **i.** în structurile personalității este aceea dintre **i.** și aptitudini. Obiectivul Orientății Școlare și profesionale (O.S.P.) se referă mai ales la stimularea acestei interrelații D. Salade a analizat mai mult această problemă. (U.Ș.)

INTERIORIZARE (engl. interiorization, fr. intériorisation, germ. Innerheit) ♦ Un mecanism al activității psihice prin care persoana trăiește o stare de detașare de circumstanțele situaționale. Procese de **i.** sînt printre altele reveria, meditația, introspecția etc. ♦ J. Piaget a acordat un sens diferit termenului. El s-a referit la **i.** ca expresie a transformărilor unei acțiuni sau operații în urma repetării, într-o instrumetație organizată internă pretinsă special, ușor utilizabilă, disponibilă. Procesul **i.** devine astfel o specie de achiziție psihică și se realizează în etape. **I.** este totodată un proces de comunicare, o operație și un efect de organizare și dezvoltare. Procesul de **i.** se realizează prin învățare și investiții de cunoaștere, dar mai ales afective ce se antrenează datorită inteligenței și aptitudinilor, mai ales în activitate. Datorită acestor investiții psihice condițiile, ideile și idealurile sociale devin parte componentă a personalității: opinii, apoi atitudini – legate de aspirații, dorințe, idealuri și de interese. Dacă (aderarea) ajunge la zonele sinelui (spiritual, social sau material-fizic) și intră în structura acestuia (chiar periferic) are loc identificarea cu acestea. Pentru sinele spiritual procesul de identificare se conturează în ceea ce devine concepție despre lume și viață. Pentru sinele social identificarea se referă la nivelul și conținutul ideologic. Sinele material-fizic poate recunoaște identificări mai pasagere și relativ periferice exprimate prin moda adoptată în vestimentație, stilul de îngrijire și de ajustare a ținutei generale, a modului cum fiecare dorește să fie „văzut” ca înfățișare de către ceilalți. Profunzimea este intercorelată cu gradul de „interiorizare” – dar și de energizarea structurilor de personalitate, structurile pulsionale ale inconștientului și subconștientului (structura abisală). Desigur, caracteristicile și conținuturile interiorizate se cer exprimate, realizate și generează aspirații, dorințe și idealuri, ca și strategii de atingere ale acestora și un foarte complicat aparat de evaluare a toleranței implicat în comportamente, relații, activități și scopuri. (U.Ș.)

INTERPSIHOLOGIE ♦ Termen creat de G. Tarde (1904) pentru a desemna „acțiunile intermentale”, dorind să substituie acest termen psihologiei sociale și psihologiei colective. G. Dumas (1924) înțelege prin i. mecanismele de acțiune intermentală (demonstrația, persuasiunea, revelația, sugestia, imitația) și contagiunea mentală. (A.N.)

INTERVIU (engl. interview, fr. interview, germ. Interview) ♦ Este o formă de dialog în care interrelaționarea are un scop important și special de a surprinde cunoașterea unei anumite persoane, a opțiunilor sale, a experienței personale cu privire la ceva dar și a modului de a interpreta, situații, probleme, reacții la care a sistat ori evenimente în care a fost implicat direct sau indirect cel solicitat în **i.** Prin **i.** se sondează și modul de autoevaluare și de a exprima competențe, aspirații, interese și modalități în care ar crede că s-ar putea rezolva probleme de diferite feluri și complexități. Există mai multe feluri de **i.** cel legat de solicitările unui ziarist, post de radio sau T.V., cel implicat în solicitarea unui post de muncă sau a admiterii la o perfecționare de statut profesional, cel legat de probleme justițiale și cel legat de cerințele manifestate de o persoană privind un psihodiagnostic sau/și o psihoterapie ulterioară. La acestea trebuie adăugat **i.** ce se realizează la distanțe mai mari de timp în contextul OPS (Orientări Școlare și Profesionale) și **i.** clinic. Cînd este vorba de un **i.** provocat de o solicitare de presă sau de mijloace de comunicare ca radio și T.V. au loc două feluri de **i.** Unul care se face pe un lot numeric mai mare de populație eterogenă în care se insistă mai ales asupra diversității răspunsurilor, sau a răspunsurilor șocante cu privire la evenimente economice, sociale, politice mai ales și unul, care se efectuează spre a se prezenta oarecum mai larg figura și personalitatea cuiva, care a realiza ceva interesant. În primul caz se dau răspunsuri scurte, uneori se manifestă ezitări, sau se dau răspunsuri încărcate de diferite grade de agresivitate latentă sau de nonșalanță. Cînd e vorba de o solicitare a mijloacelor de publicitate se dau răspunsuri mai diverse și în genere persoana în cauză are strategii personale de a se proiecta pe cît se poate pozitiv în fața opiniei publice. **I.** judiciar este adeseori o hărțuire verbală și emoțională întreținută prin avocați, ținută însă sub control de către judecător – și are în vizor stabilirea vinovăției într-un delict sau stabilirea mărturiei ca fiind validă sau invalidă. Este o situație de **i.** public și oficial. **I.** luat de un psiholog se consideră metodă ce creează un cadru explicativ (prin sondaj psihic) a stabilirii unor referințe etiologice. Dacă se face de către un psiholog clinician este diferit de cel făcut de un psiholog ce se ocupă de OSP (Orientarea școlară și profesională), de cel ce se ocupă SP (selecția profesională) sau pur și simplu de cel ce face doar o fișă psihologică de referințe privind caracteristicile capacităților de învățare, ale inteligenței și aptitudinilor, toate legate fiind de viața școlară și de procesul latent al tratării individuale. Se referă și la caracteristici generale și particulare ale conduitelor și ale nivelului acestora de civilizație și adaptare. Nervozitate, timiditatea, opiniile, gradul lor de obsesie, coerență și conformism ca și cel de centrare pe diferite probleme, atitudini etc. devin operante pentru procesele de educație, ca și aspectele de fond ale persoanlității ca supraevaluare sau subevaluare, probleme stresurilor de fond, sursele de tensiuni etc. Interesează și opiniile elevilor de diferite vîrste privind interrela'iile dintre ei și dintre elevi și profesori. Aceste tipuri de sondări trebuie făcute însă cu mari precauții, cu tonuri prietenești și cu sinceritate dar și astfel încît să aibă garanții deontologice și intimitate specifică (asemănătoare cu aceea ce o crează medicii). Încrederea tinerilor este foarte importantă. Aceste feluri de **i.** se fac și în vederea O.S.P., cu deosebirea că pentru realizarea pe acest din urmă plan **i.** trebuie făcute testări ale intereselor și aptitudinilor și o serie de discuții privind profesiunile și cunoașterea lor și a modificărilor prin care trec. **I.** privind selecția profesională sau ocuparea unui post sau acceptarea la studii de perfecționare sînt și ele complexe. Există diferențe între toate acestea chiar dacă obiectivul lor este comun și anume gestionarea și protejarea competențelor în mod optimal. Aceste feluri de **i.** sînt mai tensionate pentru cei ce se supun lor datorită faptului că **i.** se implică mai evident în destinul personal. Aceste tipuri de **i.** pot fi standardizate pentru a pune pe rînd mai multe persoane acelorași solicitări dar pot fi și liber cu un cadru latent ce trebuie acoperit, prin răspunsurile solicitanților. Rezultatele se dau după o consultare și studiere mai profundă a caracteristicilor ce s-au pus în evidență. La astfel de **i.** vin mai multe persoane pentru un număr limitat de locuri. În genere astfel de **i.** au ca suport și prezentarea unui curriculum vitae, prin care se pun în evidență diferite pregătiri și perfecționări teoretice sau practice, studiile urmate și participările la simpozioane, stagii sau societăți cu diferite profile sociale. **I.** au devenit din ce în ce mai interesate de biografiile persoanelor cu orientări de bază pentru domeniul în care vor lucra dar și de orientările multiple ale persoanelor ce solicită **i.**, de cunoașterea de limbi străine etc. În **i.** se ține seama și de modul în care s-a descurcat persoana în cauză, de sociabilitatea manifestată. Folosirea de **i.** s-a generalizat în numeroase țări, această tendință creind o lărgire a șanselor și o aservire mai complexă a competențelor și potențialului psihic disponibil (și folosirea lui la locurile de muncă). **I.** nu trebuie confundat cu anchetele sociale, cel puțin prin faptul că **i.** se referă întotdeauna la o persoană și la caracteristicile acesteia pe cînd ancheta socială are în obiectiv o opinie față de anumite probleme sociale, economice, politice, medicale, ecologice etc. ale unei secvențe de populație pentru a se studia opinia publică, oscilațile și tendințele ei receptive și de acceptanță sau rejecție (indiferență chiar) față de aspecte (de cele mai multe ori noi) ce se impun în viața socială curentă (U.Ș.)

INTIMIDARE (Stare de ~) (engl. intimidation, fr. intimidation, germ. Einschüchtern) ♦ Este o stare afectivă de resimțire a faptului că individualitatea este depășită fie de situație, fie de prezența unei personalități sau autorități. Este o stare de insecuritate de statut și de rol. Implică blocare a forțelor expansive și de mobilizare a sinelui. ♦ **I.** poate fi provocată prin sugerarea unei deprivări, pedepse (în școală sau în alte situații). În aceste cazuri **i.** devine o metodă ce adeseori este încărcată de șantaje psihice și se exercită ca o exprimare a puterii opresive. **I.** poate provoca o conformizare a conduitelor – este însă în toate cazurile – expresia mutilării și opresării spontaneității și o îngrădire a exprimării libere a personalității. Folosită în școala rigidă scolastică, **i.** a generat numeroase proteste – și a fost etichetată ca generatoare de personalități inactive, necreatoare, conformiste, anxioase etc. (S.T.)

INTIMITATE (engl. intimacy, fr. intimité, germ. Intimität) ♦ Este un anumit tip de singularizare a unei interrelații spre care tind persoanele, ca atare. În timp ce singurătatea exprimă o relație individuală ambianță fizică, **i.** definește mai ales o relație interpersonală în termenii distanței psihologice. ♦ Este o stare psihică de confort și siguranță în prezența unei persoane. W.I. Westin susține că trebuințele spațiului intim protejează și mențin nevoia de autonomie, posibilitatea acestuia de a-și alege liber ambianța și de a-și menține în mod conștient controlul ei. **I.** are funcții de descărcare emoțională, ceea ce permite estimări ale forțelor proprii. În condiții de liniște și **i.** informația se asimilează, se integrează și se prelucrează mai eficient, limitează și protejează comunicarea, oferind individului posibilitatea de a face confidențe doar celor apropiați și de a stabili o anumită distanță în cadrul relațiilor interpersonale obișnuite; viața în comun într-un spațiu foarte restrîns a mai multor persoane duce la pierderea spațiului personal generînd sentimentul de frustrație. La fel aglomerația combinată cu izolarea socială duce la sentimentul de pierdere a spațiului personal și la agresivitate. Spațiul personal are dimensiuni individuale și grupale de intimitate (v. PROXEMICA). (U.Ș.)

INTROJECȚIE (engl. introjection, fr. introjection, germ. Introjektion) ♦ Termen utilizat din psihologia abisală (Sandru Ferenczi (1873-1933) l-a folosit întîi – apoi a fost preluat de S. Freud. **I.** se opune proiecției constînd în atribuirii altora, chiar și obiectelor de sentimente și gînduri pe care persoana în cauză nu și le atribuie sie însuși niciodată. Activă în copilărie **i.** se exprimă prin atribuirea sieși de calități reale sau imaginate, presupuse ca fiind specifice modelului admirat la persoane din anturaj. Adeseori este o identificare parțială și selectivă. **I.** reprezintă un mecanism formator de personalitate de și poate crea stări de conflict interioare, uneori foarte dramatice. Împreună cu identificarea contribuie la elaborarea supra eului și a structurilor morale. ♦ Mecanism psihic de încorporare imaginară a calităților unor personalități în structurile sinelui (eroi, persoane ilustre etc.) Este implicat în reverii. (S.T.)

INTROPATIE (engl. introphatie, fr. introphatie, germ. Einfuhlung) ♦ Termen folosit de W. Wundt, dar și de alți filozofi germani, ce se referă la procesul de proiecție a personalității în lucruri și fenomene atribuindu-li-se forțe însuflețitoare. Este expresia unui panteism discret în care omul și lumea se contopesc (Einfühlung). Termenul **i.** facilitează înțelegerea procesului de valorificare profund psihologică (trăit) a operelor de artă. Sinonim comprehensiune profundă. (U.Ș.)

INTROSPECȚIE (Autoobservație) (engl. introspection, fr. introspection, germ. Introspektion, Selbszbeobachlung) ♦ O formă de observație și supraveghere a propriei persoane, metodă asupra conținutului conștiinței proprii. Metoda **i.** a fost folosită sistematic de către școala psihologică de la Würzburg. ♦ **I.** este și un act, un proces. După Titchener, **i.** nu este un proces de „privire în interior", ci o tehnică înaltă prin care se analizează evenimentele interne. Activitatea ce se desfășoară este profund controlată, ca și condițiile în care se desfășoară autoobservația. Aceasta se consemnează imediat. Toate condițiile descrise de Titchener sînt menite să transforme **i.** într-o metodă experimentală validă, iar actul însuși într-o activitate complexă de cunoaștere. Astfel utilizată, **i.** a făcut servicii importante psihologiei cu privire la analiza proceselor de învățare ori de rezolvare de probleme, a proceselor implicate în elaborarea de decizii etc. De altfel, în orice fel de metodă utilizată în psihologie există o componentă introspectivă ce are printre alte funcții și pe aceea și a controla și a valida diferite ipoteze.Disputa din jurul **i.** ca metodă a avut și are o importanță deosebită ce depășește cadrul discuției în jurul unei metode psihologice. În fapt, prin această dispută se stabilește obiectivitatea psihologiei ca știință. Critica ce se aduce și azi **i.** se sprijină pe faptul că se consideră că nu e posibil să se îndrepte atenția asupra conștiinței însăși fără ca să dispară conținuturile vizate, iar în cazul că se reușește această fixare, este absolut imposibilă consemnarea celor observate deoarece consemnarea se anulează și contraface. Aceasta este în mare măsură o prejudecată. **I.** poate fi dimensionată ca metodă complexă în termenii enunțați de Titchener și școala de Würzberg (introspecție experimentală). (S.T.)

INTROVERSIE (engl. introversion, fr. introversion, germ. Introversion) ♦ Repliere și preocupare a persoanei de lumea interioară, în contrast cu extraversia (v. termenul) la care atenția este centrată pe lumea exterioară. (C.G. Jung, reprezentant al psihologiei analitice, a descris tipul introvertit ca persoana care-și direcționează energia vitală spre propriile idei și fantezii). Jung a considerat că perechea **i.** – extraversie reprezintă un criteriu important de clasificare tipologică ♦ **I.** caracterizează persoanele ce nu au contacte sociale numeroase, sînt contemplative, rezervate, senzitive, timide, adesea nepractice și lipsite de încredere în ele și preferă activitățile liniștite, chiar dacă sînt neinteresante. Au adeseori o bogată viață interioară. Este foarte rar de întîlnit o persoană introvertit complet – în schimb, tendințele de **i.** sînt mai accentuate sau mai puțin accentuate. Eysenck (1961) a obținut corelații evidente (puternic pozitive) între tendințele de **i.** și tendințe obsesive, depresive, anxioase. **I.** corelează pozitiv cu scorul intuitiv, tonusul cognitiv cu tensiunea remanentă cu permeabilizarea sub constantului și cu elasticitatea cenzurii cognitive (după M. Grigoriu). Tendințele isterice și psihopatice sînt corelate cu extraversia. (G.I.)

INTUIȚIE (engl. intuition, fr. intuition, germ. Erkenntnis, Anschauungmittelbare) ♦ Privește cunoașterea nemijlocită concretă directă prin procese senzoriale, deosebită de cunoașterea logică nemijlocită discursivă. În filozofie **i.** are mai multe sensuri. După Spinoza **i.** – nu constituie punctul de plecare, ci ultimul și cel mai concentrat moment al demersului filozofic, suprema treaptă (a treia) a cunoașterii. După Bergson **i.** este un moment de contopire cu obiectul, o formă simpatetică de cunoaștere. Primele principii ale științei și filozofiei au fost sesizate prin **i.** **I.** are sens de sesizare, aparent dintr-o dată a esenței fenomenelor. Termenul este folosit în vorbirea curentă într-un sens asemănător. ♦ În psihologia formei **i.** sau insich-ul este forma cea mai condensată de cunoaștere a esenței și relațiilor existențiale fără o elaborare prealabilă logică și fără posibilitatea de a se reconstitui clar toate verigile care au dus la rezultatul exprimat de **i.** Sub denumirea de **i.** intelectuală (sau abstractă) C.G. Jung a descris procesul de generare a unei soluții pentru o problemă în următoarele condiții: a) soluția apare spontan, fără eforturi;b) soluția nu poate fi formulată explicit verbal cînd apare;c) soluția este corectă; d) soluția este tratată ca certă, adevărată, optimă. Există o oarecare incertitudine în ceea ce privește locul **i.** printre procesele de gîndire sau cele legate de creativitate. Numeroși autori fac referiri la fazele **i.** (Wallach, punerea problemei incubația, iluminarea și verificarea). Integrarea **i.** în faze este valabilă pentru procesele rezolutive de lungă durată cu rezolvare bruscă la un moment dat. J.H. Flavell și J. Draguns (1970) au considerat că pentru procesele rezolutive de scurtă durată fazele chiar dacă există se succed cu o foarte mare viteză. Există două feluri de **i.**: directă și mediată prin incubație. **I.** nu este analitică dar are o mare valoare în elaborarea ipotezelor și în orientarea inițială a investigațiilor cunoașterii și curiozității. ♦ La copil **i.** se exprimă în operarea cu imagini perceptive și cu reprezentări în forme simple de **i.** statică și apoi în forme complexe de **i.** articulată cum o numește J. Piaget, înțelegînd prin aceasta capacitatea copilului de a corela între ele datele perceptive și ale reprezentărilor pentru a se rezolva unele probleme de adaptare, fără a fi implicată o coordonare operatorie propriu-zisă. Aceasta este o formă de **i.** primară ce operează pe date perceptive și domină în copilăria timpurie. În adolescență **i.** devine foarte activă ceea ce permite constituirea ipotezei unei dependențe a **i.** de cunoștințe în diferite direcții. Există în genere persoane cu grade diferite de intuitivitate. Tipul artist posedă mai multă intuitivitate naturală, activă în condițiile situaționale (și relaționale) ale vieții. Totuși variabilele cognitiv-afective, incluse în mecanismele **i.** nu acoperă integral varianta totală a criteriului. Scorul intuitiv este sintetic și global. (A.N.)

INVENTICA (engl. inventics, fr. inventique, germ. Inventik) ♦ Domeniu legat de marea implicație a RTS în viața socială. A început să se dezvolte în deceniul 4 al secolului XX (Osborn). Invențiile, produse ale creativității combinate cu inteligența tehnică. Cunoștințele legate de domeniul tehnicii se materializează prin creativitate în produse, aparaturi, mașini, substanțe, materiale etc. Acestea se validează social după ce se înregistrează ca atare la oficii speciale de brevete de invenții în urma analizei făcute de un centru de brevetare la care lucrează specialiști. În aceste condiții se conferă inventatorului „dreptul de autor” protejîndu-i-se astfel produsul pe un termen limitat de ani. În perioada respectivă inventatorul poate negocia folosirea invenției, o poate chiar vinde etc. În cele mai multe țări există oficii de brevetare. Există și asociații internaționale ale acestora cu bănci disponibile pentru a se facilita transferuri de tehnologii. Și în cazul în care invenția este folosită ca proiect de reproiectare se plătesc anumite taxe pentru proiectul de bază folosit. Solicitările de invenții s-au inclus în secolul XX într-un determinism sever. În introducrea la lucrările celui de al III-lea Simpozion Național de Inventică din România (Iași, 1988) Vitalie Belous spunea citîndu-l pe Jean Chenevier că „acela sau acei care vor rata virajele tehnologice sînt condamnați să dispară, să devină periferici... invenția nu mai este o dezbatere academică sau un lux rezervat numai pentru unii, ci o bătălie pentru supraviețuire. Tot Vitalie Beolus a atras atenția asupra faptului că în zilele noastre un produs al creativității tehnice nu mai cuprinde o singură invenție. Într-un autoturism modern sînt combinate între 500-700 de invenții, iar într-un avion cîteva mii, unele noi, altele cunoscute. La fiecare 10 ani se dublează numărul invențiilor, la 15 se dublează complexitatea lor iar la 18 ani se dublează volumul informațiilor implicate în inventică. Timpul de elaborare al invențiilor se înjumătățește tot la 25 de ani. Toate acestea arată că există o creștere socială evidentă a potențialului creativ uman alimentat de o tot mai mare creștere de cunoștințe moderne. Studiile efectuate de *Japan Research Development Corporation* care a examinat în 10 ani 3000 de brevete preselectate a făcut posibilă reținerea a 500, iar din acestea doar 100 ca foarte valoroase. În 1988 Japonia se afla pe primul loc în lume ca produse ale inventicii fapt ce a contribuit și contribuie la dezvoltarea acestei țări lipsită de resurse, de bogății naturale deosebite. Dezvoltarea electronicii ca tehnologie ce pătrunde în toate formele de activități umane are încorporate potențiale similare cu cele ale creierului uman. Unitățile creierului uman au însă o uriașă rezervă funcțională chiar dacă mașinile electronice, fac numeroase operații cu viteză mult mai mare decît a creirului uman. Un neuron este de circa 10^{87}. Într-un volum de creier uman de 1000 cm^2 se află cam 10^{10} neuroni. Memoria umană a fost evaluată la aproximativ 10^{15} biți, a calculatoarelor avea pe la sfîrșitul deceniului 7 cam 10^{12} biți. În a doua jumătate a deceniului 8 memoria mașinilor electronice are loc pe bază de „adrese" pe cînd memoria umană este asociativă (legături temporale afective). Viteza de lucru a calculatoarelor este mult mai mare decît cea umană (trece de 10 milioane de operații elementare pe secundă) Omul are nevoie de cîteva secunde pentru o operație elementară, dar creierul uman poate executa mai multe opera'ii complexe simultan, se poate autoprograma și poate trece de la un program la altul permanent. Defectarea unei piese a calculatorului îl scoate din funcție în timp ce în creier se distrug zilnic numeroase celule neuroni fără efecte devastatoare deoarece imediat este preluată activitatea celulelor ce dispar. Puterea consumată de creierul uman s-a calculat la 10^{-9}W/neuron. Deci atît puterea cît și volumul creierului uman sînt diferite de a calculatoarelor. Tranzistorul, circuitele integrate consumă o putere de circa 10^8 mai mare. Creierul uman dispune de un limbaj redundant cu 20-60 simboluri elementare. Calculatoarele folosesc un limbaj de 2 semne elementare redundante. În măsura în care sistemele tehnice au devenit mai rațional construite ele au căpătat mai multă autonomie funcțională, chiar de autoreglaj și au dobîndit o funcționalitate utilitară mare în serviciul omului și a trebuințelor lui. În genere se manifestă tendința de a considera (pornind de la calculatoare și perfecționarea lor foarte complexă) – că algoritmii integrali formalizați și metodele euristice parțial formalizate ar caracteriza și activitatea creierului uman (Polovinski). În metodele intuitive, metodele euristce sînt integral neformalizate dar se pare că și domeniul euristicii devine algoritmic, iar algoritmicul devine euristic prin implicația inconștientului. **I.** presupune multă competență, mai ales practică și tehnică. Unii autori consideră că există tipologii și standarde de creație. Presupunînd că munca de **i.** poate fi analizată Walach a stabilit etapele actului de creație (incubația, gestația, inspirația și verificarea). S. Altschuller a studiat problemele **i.** din brevete de **i.** (cca 40000 de brevete) și a alcătuit o reprezentare a fazelor, nivelurilor și etapelor procesului de **i.** conturînd 40 de principii de înlăturare a contradicțiilor tehnicii. Au fost studiate astfel structuri de gîndire tehnică eficiente în procesul creației, în raționalizarea și conștientizarea acesteia. S-a definit un operator general (analizat de Gr. Nicola, (printre alții), operator D.T.P. (dimensiune, timp, preț) ca instrument de referințe practic. Cursurile ce s-au organizat pentru modelarea ideilor în aceste condiții au avut caracter experimental. Acest „algoritm al invenției" (numit în limba rusă ARIZ) se asimilează în 20-30 de lecții-seminar. Dacă este urmată această etapă de una practică de antrenament de cîteva luni se obțin succese remarcabile. În decursul practicii se aleg probleme exerciții de consolidare a algoritmilor implicați în model și se rezolvă probleme noi. Este important să se facă și studii privind literatura despre **i.** și despre brevete. Ultima formă ARIZ a apărut în lucrarea *Algoritm izobetenia* în anul 1973. (U.Ș.)

INVESTIGAȚIE ÎN MERS v. ACTION RESEARCH

INVESTIȚII PSIHICE (engl. psychic investment, fr. investissement psychique, germ. psychisch Investierung) ♦ Proces semnalat de adepții teoriei cîmpului (K. Lewin) pentru cantitatea diferită de energie psihică ce se exprimă (investește) în diferite interrelații, comportamente, intenții, dorințe, aspirații, idealuri etc. **I.p.** determină printre altele intensitatea interesului (dar și a atenției, a adaptării, a creativității) etc. ce se acordă diferitelor situații, activități etc. ♦ Unii autori (Corman, Peret) echivalează relativ **i. p.** cu ceea ce se înțelege prin termenul de proiecție psihică. **I. p.** sînt mult mai restrînse decît potențialul psihic de care dispune omul și inegal antrenate, chiar în aceeași activitate. Constituie o parte a motivației, un fel de implicație calitativă a sinelui (nu sumativ simplu) exprimată în mare măsură în atitudine și idealuri. Se consideră de altfel, că în orice activitate au loc **i. p.** În același sens se poate considera că în orice act de adaptare se angajează o anumită cantitate de **i. p.** ce se exprimă prin atenție, acțiuni, reacții emoționale, interes, plăcere. Formle de **i. p.** sînt foarte variate și dau oricărei situații un conținut psihic diferențiat. **I. p.** nu sînt egale cu energia psihică. Aceasta din urmă se exprimă parțial și temporal în intensitatea **i. p.** antrenate. (U.Ș.)

IONESCU, Gheoghe medic psihiatru și psiholog român, dr. în medicină și în psihologie. A fost integrat în Universitatea din București la catedra de psihologie din 1965. A lucrat și la clinica de Psihiatrie a spitalului Gh. Marinescu, cea mai veche și mai mare clinică psihiatrică din România unde a fost și director în 1993. Din 1990 a fost numit profesor la Institutul medico-Farmaceutic (I.M.F.) din București. A elaborat numeroase lucrări (peste 100 de studii și articole) a participat la congrese și conferințe de specialitate etc. Foarte numeroase au fost și cursurile sale noi din învățămîntul superior psihologic și medical din București (cursuri de psihopatologie de psihiatrie, psihologie medicală și clinică, psihofarmacologie, psihosomatică, psihoterapie etc. **I.** a efectuat o modernizare a activității de cercetare în domeniile psihopatologiei și a stimulat foarte mult interesul pentru acest domeniu în cercurile studenților. **Op. pr.**: *Investigarea stărilor depresie prin tehnici proiective* (1970); lucrare efectuată pe baza tezei de doctorat în medicină, teză susținută în 1969. *Introducere în psihologia medicală* (1973); *Terapie psihotropă* (1968, în colab.); *Psihosomatica* (1975); *Psihiatria* (1976, în colab.); *Ce este Psihopatologia* (1979); *Probleme fundamentale ale psihologiei* (1980, colab. sinteze). (P.M.)

IOSIF GHEORGHE (n. 1932), psiholog român, specializat în psihologia muncii industriale; dr. în psihologie. A făcut o specializare de 6 luni în psihologia inginerească și ergonomie la Universitatea Berkley (S.U.A., 1973); membru în comitetul Executiv A.I.P.A., Președinte al secției de Psihologia muncii industriale a Asociației psihologilor din România (1981) – cercetător științific la Institutul de cercetări pedagogice și psihologice (1971-1982), cercetător științific la I.C.C.H.I.M. Contribuțiile sale științifice s-au centrat pe probleme ale conținutului informațional, activitatea senzorială și intelectuală a operatorilor în realizarea funcțiilor de supraveghere și diagnostic, asupra factorilor ce condiționează eficiența acestor activități. A elaborat peste 60 de articole și studii. **Op. pr.**: *Funcția de supraveghere a tablourilor de comandă* (teza de doctorat) (1970); *Ghid ergonomic* (1972, în colab.); *Psihologia muncii industriale* (1976, coautor și coord.); *Psihologia muncii industriale* (1981, coord. și coautor); *Sinteze de psihologie* (1982, coautor). (P.M.)

IPOTEZĂ (engl. Hyprothesis, fr. hypothèse, supposition, germ. Hypothese) ♦ Este o explicație provizoprie bazată pe unele fapte și conexiuni între ceea ce este deja cunoscut și în curs de abordare sistematică. Se referă la modul de desfășurare, condițiile și cauzele unor fenomene ce urmează a fi cercetate. Rolul **i.** este acela de a ghida cercetările, de a permite elaborarea unui plan, de a alege căile și metodele de cercetare, de a corela rezultatele obținute, de a formula soluțiile posibile etc. O **i.** demonstrată se transformă în teorie. Fiecare teorie a apărut inițial ca o ipoteză. În genere orice știință cuprinde un corp de adevăruri organizate în teorie și foarte numeroase **i.** ce derivă din teorie. În urma cercetărilor, poate fi demonstrată parțial sau total. ◆ În cercetare se folosește și ipoteza nulă: se pornește de la ideea că prezența anumitor factori sau condiții nu ar avea nici un efect asupra fenomenelor cercetate. Pe parcursul cercetării orice modificare a fenomenului cercetat este un argument pentru respingerea ipotezei nule și pentru afirmarea legăturii între factori, condiții și efecte. ◆ Corpul teoriilor și al **i.** constituie după expresia lui H. Kuhn „Știința normală". Anomaliile, evenimentele care contravin teoriei generale acceptate pot deveni la un moment dat **i.** ce revoluționează știința. ◆ Toria testării **i.** în formarea conceptelor a fost studiată de H. Restle (1962). Autorul citat a prezentat pentru prima dată o formulare complexă a teoriei testării **i.** și a rolului acesteia **I.** se subîmpart în trei categorii: *corecte*, *incorecte* și *fără legătură*. O problemă se rezolvă cînd se găsește **i.** corectă și se elimină cele greșite și fără legătură. ◆ Conform modelului lui J. Bruner și Trabasso (1964) L.W. Gregg și H.A. Simon (1967) subiectul se află în orice încercare în una din umătoarele două stări: 1) starea K și 2) starea $\bar{K}$. Teoria se numește a celor două stări: a) În starea K subiectul cunoaște conceptul concret și ca atare va da răspunsuri corecte. În starea $\bar{K}$ el nu cunoaște conceptul corect și va da un răspuns cu probabilitatea pe corect; b) după fiecare răspuns corect subictul rămîne în starea lui anterioară. După răspunsul greșit starea subiectului trece de la starea $\bar{K}$ la starea K, cu probabilitatea n. Acest model are la bază două procese psihice: a) un proces de alegere și b) un proces de condiționare. K. Lewin a prezentat teoria învățării cu **i.** încercări, ceea ce face ca aceasta să fie eficientă. Rolul memoriei este controversat în teoria testării **i.** și învățarea conceptelor. ◆ M. Bion a formulat **i.** grupului de bază. Aceasta constituie structura bazală emoțională a grupului pe care membrii o iau în considerare în înțelegerea structurii activității lui, afirmarea încărcăturii instinctuale a grupului. Aceasta este parțial implicată în comunicarea și interrelașiile lui și în identificarea cu grupul a celor ce-i aparțin. Gîndirea operează în genere cu raționamente inductive, deductive și prin analogie. Inteligența și creativitatea (structurile emergente) avansează și raționamente plauzibile (ipotetice). (G. Polya) ce ar putea fi rezolvate. Acestea sînt implicate mai ales în optica privind determinismul progresului social. Persoanele ce posedă în mod accentuat astfel de capacități sînt adeseori circumspecte în relațiile interumane. ◆ Există și o formă de **i.** ce se datorează inculturii, (ignoranței), capacității reduse de „acceptare" raționale și ipotetice (penuriei de acceptori) în rețeaua de cunoștințe disponibile ce ar genera **i.** noi. Caracterul ipotetic al conduitelor și reacțiilor verbale (al firului raționamentelor) se mai poate datora și neantrenării inteligenței pe acest teren sau acroșării ei de anumite idei discutabile. Ursula Șchiopu (1982) într-un studiu asupra ignoranței face o trecere în revistă a acestor tipologii de **i.** (U.Ș.)

ISTERIE (engl. hysteria, fr. hystérie, germ. Hysterie) ◆ Boală nervoasă și mintală caracterizată prin pierderea, mai mult sau mai puțin gravă, a funcțiilor nervoase superioare. Se exprimă prin pierderea controlului comportamentului, a capacității de apărare a Eului și a capacității de rezistență la impresii, senzații și sugestii. Bolavul de **i.** se caracterizează prin instabilitate emoțională, o mare sensibilitate la sugestie și la influențele celorlalți. Conform psihanalizei (S. Freud, Bleuer) **i.** este o nevroză; după alții ar fi o psihoză (la polul opus catatoniei). Hesnard numea **i.** „nevroză de expresie", ținînd seama de manifestările ei spectaculoase: convulsii, strigăte, spasme, pierderea vocii, paralizii etc. Această nevroză nu are însă o bază organică precisă. Crizele se produc întotdeauna numai „în public". Istericul este un simulator, dar un simulator de „bună credință" (Babinski). Tulburările **i.** se consideră ca fiind manifestările unei dorințe interzise, care nu se poate realiza astfel, dar care determină individul să atragă atenția celor din jur.Dorința interzisă se datorează adesea unor frustrări sexuale inconștiente. **I.** se întîlnește mai adesea la femei. Tipurile mai dese d **i.** sînt: **i.** de angoasă (angoasă isterică, fobii isterice etc.), de conversiune; **i.** traumatică etc. Temperamentul **i.** este încă incert și combinat; neurologic și psihoterapeutic. (G.I.)

ITEM (engl. item, fr. item, germ. Item) ◆ Unitate tehnică în instrumentarul psihodiagnostic. Echivalează cu o întrebare dintr-un chestionar, o secvență determinată dintr-un test, o problemă de rezolvat, o propoziție sau o schemă de completat sau de aranjat etc. Fiecare **i.** este încărcat de solicitări privind un anumit criteriu al instrumentarului psihodiagnostic și o anumită poziție în sistemul de evaluare al acestuia. (U.Ș.)

IZOMORFISM (engl. isomorphism, fr. isomorphisme, germ. Isomorphism) ◆ Principiu care fundamentează cercetările dintr-un domeniu și cercetările interdisciplinare. Sistemele **i.** au unele asemănări de fond și pot fi tratate cu ajutorul acelorași metode și procedee – fapt ce accentuează posibilitatea de analiză a asemănărilor și deosebirilor ce le caracterizează. **I.** se exprimă în matematică prin corespondența biunivocă între două mulțimi: A și B; în teoria sistemelor și cibernetică **i.** se referă la corespondența funcțională sau de stare între două sisteme. ◆ În psihologia gestaltistă **i.** se exprimă în corespondența dintre cîmpurile bioelectrice sau de excitație din a. n. s. și stările psihice curente. (M.G.)

Î

ÎNAPOIERE MINTALĂ v. DEBILITATE MINTALĂ

ÎNNĂSCUT v. EREDITATE

ÎNCERCARE și EROARE (lege formulată de Thorndike) (v. ÎNVĂȚARE)

ÎNDEMÎNARE v. APTITUDINE și CAPACITATE

ÎNDOIALĂ (engl. doubt, hesitation, fr. doute, incertitude, germ. Zweifel) ♦ Stare de incertitudine a gîndirii caracterizată prin faptul că subiectul este stăpînit de idei contradictorii, care nu se armonizează și nu sînt testate suficient, care sînt parțial acceptabile sau se datorează faptului că reprezentarea finală ce susține direcția gîndirii este incertă (Hildbrcth). **Î.** se exprimă prin nehotărîre, incapacitate de decizie și este impregnată de stări de disconfort și nesatisfacție. În mod obișnuit **î.** este pasageră. Dacă se prelungește, iradiază ca stare critică a sentimentului intelectual și se accentuează neliniștea. În procesul cunoașterii **î.** este un element esențial al interogației creatoare și al gîndirii critice ce caută soluții, argumente, confirmări. ♦ L. Festinger (1962) a interpretat **î.** ca „disonanță cognitivă" adică stare de tensiune determinată de nepotrivirea dintre două judecăți referitoare la același obiect sau dintre modelul anterior și desfășurarea actuală a evenimentelor externe. Prin celebra sa frază *Dubite ergo cogito, cogito ergo sum, res cogitans* (mă îndoiesc deci cuget, cuget, deci sînt (exist) ca entitate ce cugetă), R. Descartes (1596-1650) a ridicat **î.** la rangul de dimensiune ontologică a gîndirii. (U.Ș.)

ÎNFĂȚIȘARE FIZICĂ (engl. prezentation, aspect, fr. aspect physique, germ. Aussehen) ♦ Este o condiție a prezenței cu efecte psihologice importante. **Î. f.** face parte din identificarea primară a sinelui. R. Zazzo a efectuat numeroase experimentări cu copii în fața oglinzii pentru a analiza etapele acestei laturi a identificării sinlui. Practica educativă acordă importanță **î. f.** considerînd-o semnificativă pentru spiritul de ordine și civilizație. În fapt copiii nu acordă **î. f.** un interes deosebit, conștientizat, dar în genere, cei din cu **î. f.** mai puțin atrăgătoare sînt mai agresivi și mai puțin independenți. În cazuri de indisciplină, aceștia sînt primii suspectați de adulți. Copiii mai puțin arătoși sînt în genere mai sever tratați de adulți. **Î. f.** plăcută este factor determinant de popularitate la tineri chiar dacă se consideră că acest fapt este discutabil și necorect. Frumusețea se asociază subiectiv cu o dotare mai ridicată inclusiv sexuală. **Î. f.** plăcută pare să influențeze viața conjugală și profesională (Guilford, Kirpatrich și John Cottan) dar întotdeauna în bine. Frumusețea a fost și este adesea asociată cu sănătatea. În genere prototipul social privind frumusețea s-a modificat și el în timp. Exista o influență discretă a modei și a progresului social în această direcție. **Î. f.** a femeilor se corectează și se modernizează cosmetic în funcție de modă. Există o dezvoltare cosmetică de modă și pentru bărbați, mai activă la tineret. Aceste intervenții constituie investiții ale idealului de sine și au funcții de ameliorare a statutului social – chiar dacă procesualitatea implicată nu este deplin conștientizată. (U.Ș.)

ÎNSUȘIRE PSIHICĂ (engl. psychologique feature, trait, fr. trait psychique, germ. psychologiche Aneigmung) ♦ Componentă sau factor al personalității. ♦ **Î. p.** sînt formațiuni sintetice, ce pot fi analizate logic. Ele dispun de o anumită stabilitate, manifestîndu-se relativ constant în conduite și sînt caracteristice pentru o anumită persoană. **Î.p.** pot fi structurale (termenul se referă la totalitatea lor unitară – la sistemul psihic) și dinamice (adică unele au o intensitate, fluiditate și forță de exprimare mai mare și densă în conduite). Prin ele se proiectează (în afară) psihicul în mod spontan. **Î. p.** sînt denumite și trăsături de fond și constituie profilul psihic de bază al unei persoane. Se poate considera ansamblul însușirilor psihice ca posedînd o latură operațională (dinamismul) una formală (structura și însușirile structurale) și una de conținut (cognitiv-afectivă și morală). **Î. p.** stabile sînt intercorelate între ele dar în același timp, invadate mereu de **î. p.** în plină formare sau pe cale de a intra în structurile psihice deja formate și organizate. Nu pot fi ignorate nici **î. p.** ce nu mai sînt solicitate și deci se destructurează, **î. p.** influențate de o instabilitate de fond a personalității, sau determinate de discordanțe mai profunde psihic. **Î. p.** se exprimă în variate situații și conjuncturi. Printre **î. p.** se pot enumera hărnicia, sinceritatea, generozitatea, altruismul dar și egoismul etc. Din îmbinarea **î. p.** rezultă caracteristica de stil a personalității. În general **î. p.** pot fi clasificate în trei categorii fiecare din acestea reprezentînd o latură sau un subsistem al personalității. Aceste trei subsisteme sînt: *temperamentul*, *aptitudinile* și *caracterul*. (S.T.)

ÎNTÎLNIRE (engl. apointment, fr. rencontre, germ. Treffen) ♦ În psihologia naivă termenul se referă pe de o parte la programări de vederi între persoane, pentru a schimba idei, a face negocieri sau pentru plăcerea de a fi împreună, pe de altă parte se referă la încrucișări spontane, neprevăzute între persoane (pe stradă, la spectacole etc.) J.L. Moreno a folosit conceptul în sistemul său sociometric referindu-se la relațiile interpersonale. Pe acestea le-a analizat ca forme de căutări de reciprocități cît mai convenabile și confortabile afectiv dar a lărgit conceptul asupra tuturor felurilor de interrelații (inclusiv cele de respingere). Moreno a considerat că în **î.** acționează unități afective numite teleelemente. Tot Moreno a considerat că **î.** au faze. Prima este a unui schimb observativ și de tatonare a modului de a reacționa și a comunica, a avea opinii a fiecăruia dintre interlocutori. Această primă fază nu are semnificații deosebite în mod obișnuit ci doar dacă persoanele ce se **î.** sînt persoane publice, sau de renume. În genere această primă fază este un decupaj situațional de întîmplare posibilă convențională (există însă și situații mai deosebite cum ar fi aceea a dragostei de la prima vedere ...) Fazele ulterioare consolidează sau anulează primele impresii ale **î.** Moreno a studiat grupurile sociale în care se parcurseseră și erau stabilizate efecte de **î.** multiple, fapt ce permite interpretări privind nu atît gradul de sociabilitate al unui grup cît coerența acestuia. (U.Ș.)

ÎNTREBARE (engl. question, fr. question, germ. Frage) ♦ Expresie a îndoielii, nesiguranței, curiozității, adică expresie a unei situații de expectanță verbalizată. Poate fi secvență a unei dezbateri. Este o expresie specifică a comunicației. ♦ Prezintă adesea mare importanță în clasificarea problemelor deoarece delimitează cîmpul gîndirii și organizează drumul spre găsirea adevărului. În acest caz conține o ipoteză. Î. este folosită în acest din urmă scop în ancheta judecătorească și în lecțiile școlare, dar și la examenele de toate felurile. Valoarea socială a î. este de aceea foarte mare, ea fiind implicată în astfel de împrejurări. Social permite stabilirea competenței și conferirea de staute și roluri sociale în obținerea de diplome, certificate, note etc. (U.Ș.)

ÎNȚELEGERE (engl. Understanding, fr. compréhension, entendement, germ. Verständnis) ♦ Activitate mintală complexă, constînd din surprinderea esenței și legității unor fenomene, pe baza integrării de noi informații (despre acestea) în sistemul celor dobîndite anterior. Î. se poate realiza direct și rapid, în situații simple sau în legătură cu cele pentru care s-au făcut anterior multe încercări. Î. este inclusă în intuiție și este însoțită adesea de exclamația „Aha!" sau „Evrika!" din care motiv se mai numește și fenomenul Evrika! sau fenomenul Aha! În unele cazuri î. este discursivă, străbate diferite faze și conduce treptat la descifrarea esenței fenomenelor. Totodată ea dobîndește apecte specifice condiționate de particularitățile domeniului în care se desfășoară: se vorbește astfel de î. tehnică, artistică, literară etc. – dar și de î. parțială, fragmentară, totală, greoaie, facilă etc. (R.D.)

ÎNTÎRZIERE (Arierare) AFECIVĂ v. AFECTIVITATEA

ÎNVĂȚARE (engl. teaching, learning, fr. instruction, apprentissage, germ. Unterricht) ♦ Î. constituie una din cele două modalități fundamentale (alături de adaptare), de echilibrare cu mediul extern, complex și constă în acumulare de experiență socială și individuală (nouă). ♦ Î. este una din formele fundamentale de acivitate umană desfășurată într-un cadru organizat (în societatea contemporană – în instituții specializate de instruire și educație) și orientată în direcția asimilării sistemelor de cunoștințe și de deprinderi elaborate social-istoric și de utilitate pe acest plan, în vederea formării, dezvoltării și consolidării structurilor psihice particulare (cognitive, afective, motivaționale, volitive ale personalității angajate social). Î. este instrumentarul potențial al progresului social. Î. se realizează de-a lungul întregii vieți și permite transferul prin generații a achizițiilor efectuate în societate pe planul progresului, teoriei, organizării sociale etc. ♦ Mecanismele și caracteristicile de ordin cantitativ și calitativ ale î. se modifică de la o etapă de vîrstă la alta, devenind dintr-un proces inițial inconștient sau slab conștientizat la vîrsta micii copilării, un proces conștient, voluntar dirijat și susținut, după intrarea în școală de la o formă impusă și dirijată eminamente din afară, la vîrstele mici, trece la o formă autoimpusă, dirijată și susținută din interior de către individ insuși, de la un conținut concret, sensorio – motor, la vîrstele mici, trece la un conținut complex, de mari sinteze în structuri noțional – abstracte și în mișcări coordonate, eficiente, fine și de forță, de la o formă preverbală, în primii doi ani de viață, trece la o formă verbală (mediată prin cuvînt); de la o relație de achiziție, înaltă la vîrstele mici, trece la o relație de achiziție mai selectivă apoi mai redusă, la vîrstele mai înaintate (Bloovn). Învățarea poate fi considerată una din condițiile fundamentale ale activizării fondului genetic, ale potențialităților acestuia. ♦ Autocontrolul în învățare are mare importanță deși eficiența lui nu este directă. B. Zörgö (1980) a citat o serie de experimente în care au fost solicitați studenți să anunțe momentul în care considerau că au învățat un material (imagini, cuvinte, inclusiv în limbi străine). Verificarea, a spus autorul citat, a pus în evidență o „relație de iluzii" privind î. În procesul de î., prezintă importanță nivelul de aspirații și motivația. Pe de altă parte se vorbește de învățarea afectivă ca una din dimensiunile importante ale structurilor psihice. ◆ Ca activitate globală, î. implică participarea tuturor caracteristicilor și funcțiilor psihice deja constituite: (senzorial, motorii, ale gîndirii, limbajului, memoriei, voinței, afectivității, motivației, a caracteristicilor acestora la diferite vîrste). Formele î. se delimitează după conținuturile pe care le realizează longitudinal (î. senzori – motorie, î. cognitivă – a conceptelor și operațiilor, î. afectivă, î. motivațională, î. socială etc.) Eficiența î. școlare care este organizată depinde nemijlocit de metoda de instruire folosită, de gradul de adecvare a sarcinilor de î. la nivelul dezvoltării psihice a subiectului și a particularităților sale individuale. ◆ În timp ce între anii 1960-1970 î. era matricea de referință explicativă în orice situație și expresie comportamntală, după 1970 ecranul de referință a devenit mai mult rolul și statutul și s-au luat ceva mai mult în considerație, factorii genetici. ◆ Există un coeficient important de activare a creierului – datorită cantității mai mari sau mai mici de informație din mediul ambiant. Prezintă importanță pe acest plan studiile lui Mark Rossenzweig. Acesta a separat în cuști diferiți șoareci de aceeași proveniență. Fiecare cușcă a cuprins condiții de „mediu" diferite. E vorba de jucării, bețe, cuburi etc ce au creat condiții de mediu îmbogățit sau – respectiv sărac. Hrana și apa s-au dat în cantități egale îndestulătoare tuturor șoarecilor. Astfel de experimente au demonstrat că șoarecii ce au petrecut de la 4 la 10 săptămîni în mediul îmbogățit au avut un creier mai greu (după experiment au fost sacrificați) decît șoarecii martori. Creierul a prezentat la primii o mai mare cantitate de enzime (celule gliale mai mari au funcții trofice), nevraxul și corpul celular neuronal al acestor șoareci a fost mai mare, materia cenușie mai amplă mai ales în zonele occipitale, sinapsele au fost mai numeroase. Experimentele s-au efectuat cu șoareci adulți și s-au repetat cu șoareci tineri. Au dus la aceleași rezultate ceea ce permite să se considere că plasticitatea cerebrală este activă și la vîrstele adulte. Achizițiile din mediul îmbogățit s-au conservat (la șoareci) și după 80 de zile de scoatere din mediul îmbogățit. În alte experimente s-au creat condiții de izolare a unor șoareci (cu mediul îmbogățit) așezați în apropierea cuștilor cu șoareci în grup. După sacrificare (30 de zile) șoarecii observtori nu au prezentat diferențe față de cei ce au trăit în mediul comun. În schimb apar diferențe la densitatea mare de populație în cuști. Suprapopularea cuștilor duce la creșterea generală a agresivității și la diversificarea conduitelor agresive. Experiențele lui Rossenweig au fost controlate în alte laboratoare și s-au confirmat. Ele oferă un important motiv ipotetic privind informația și mediul – ca și o seamă de repere privind influențele de spațiu, de viață asupra dezvoltării creierului. ◆ Există numeroase procedee, tehnici, sisteme de î. ca și materiale didactice prin intermediul cărora se facilitează procesul de î. în anii de școlarizare ai copiilor. Materialul didactic, aparatele, schemele de prezentare (codificare) a informației au rol de facilitare a perceperii și înțelegerii fenomenelor și a legăturii dintre ele. În epoca noastră (sub presiunea revoluției tehnico-industrială), alături de mijloacele tradiționale (tablă, manual, caiet), au fost introduse în procesul de învățare: filmul, televiziunea cu circuit închis, magnetofonul, discurile, jocuri, mașini de instruire, manuale programate, calculatoarele de buzunar. Toate mijloacele moderne de î. sînt destinate creșterii capacității elevilor, studenților de a face față exploziei informaționale în condițiile ritmului rapid de dezvoltare a științei și tehnicii contemporane. Datorită acestei condiționări ca și datorită faptului că tot la 15 ani are loc un proces de perimare a tehnologiei și la 10 ani o perimare a cunoștințelor – se studiază și se aplică programul de învățare permanentă inclusiv pentru adulți. Au fost efectuate numeroase studii privind î. școlară. M. Zlate a studiat î. în domeniul cunoștințelor de științele naturii, Ursula Șchiopu, în domeniul aritmeticii, Rodica Demetrescu în domeniul literaturii, Tinca Crețu în domeniul geografiei, B. Zörgö în domeniul matematicii, Ana Tucicov – Bogdan în domeniul gramaticii, I. Radu în domeniul fizicii etc. ♦ Unul din fenomenele de organizare ale **î.** (de influență behavioristă) este **î.** *programată*. Aceasta constă în organizarea materialului de învățat astfel încît elevii să poată parcurge și asimila în mod independent cunoștințele pe secvențe sau în porții mici adaptate la capacitatea de recepție, înțelegere și stocare a individului. Trecerea la secvențele umătoare se face numai pe măsură ce sînt bine însușite secvențele anterioare. Fiecare secvență de **î.** este urmată de una de verificare, subiectul fiind informat, asupra corectitudinii sau incorectitudinii răspunsurilor sale (coexiune inversă). S-au prefigurat două tipuri de **î.** programată: *lineară*, fundamentată de B. Skinner și *ramificată*, dezvoltată de N. Crowder. (Primul manual programat a fost efectuat de Skinner și a fost un manual de psihologie. ♦ O altă formă de organizare a **î.** studiată și cu mulți aderenți este **î.** *prin descoperire*. Punînd accentul pe metodele de dobîndire a cunoștințelor, **î.** prin descoperire este o formă de **î.** ce asigură o mai intensă activare a elevului și o mai trainică integrare și consolidare atît a conținuturilor informaționale, cît și a schemelor operatorii. Se datorează unor tehnici de predare încărcate de situații stimulative pentru curiozitate. **Î.** prin descoperire se realizează pe etape. Într-o primă etapă problemele sînt analizate și rezolvate individual sau în grupuri mici; în faza următoare, rezultatul este confruntat la nivelul întregii clase, comppletîndu-se și definitivîndu-se. **Î.** prin descoperire folosește toate cele trei procedee importante ale gîndirii: procedeele *inductive* (analiza, ordonarea și clasificarea datelor sau informațiilor însușite anterior în scopul elaborării de generalizări – noțiuni, reguli, legi etc.), procedeele *deductive* (interpretarea și explicarea cazurilor particulare prin intermediul conceptelor, regulilor și legilor generale) și procedeele *analogiei* (folosirea similitudinilor cunoscute dintre obiecte și fenomene pentru a dezvălui altele necunoscute și de a obține din obiecte cunoscute – de regulă existente în natură – obiecte noi, artificiale). **Î.** prin descoperire asigură însușirea activă și trainică a cunoștințelor; procesul de asimilare și înțelegere fiind mai active are o valoare formativă mai mare. Ea favorizează dezvoltarea atitudinilor și spiritului ivestigativ și inventiv, flexibilitatea și productivitatea gîndirii, favorizează dezvoltarea curiozității organizate și a motivațiilor complexe. Datorită cantității uriașe de cunoștințe cuprinse în programele școlare moderne, **î.** prin descoperire se poate folosi mai puțin (cere timp mai mult decît alte procedee de predare dar are funcții mai profund formative privind interesele, curiozitatea, creativitatea etc.) ♦ O formă de **î.** de eficacitate dosebită dar individualizată este aceea a **î.** pasive sau latente. Tendința de a memora situații, obiecte sau fenomene, persoane, informații nelegate de activitatea directă este foarte mare la om și se întreține prin cerințe de adaptare. De obicei e descrisă ca neintenționată, latentă, pentru că are loc spontan, iar informația reținută poate fi folosită mai tîrziu, într-o situație în care e nevoie de ea. Foarte multe lucruri sînt învățate în procesul adaptării datorită contextului situațional în stare de veghe și semiveghe. Printre primele forme de învățare pasivă este aceea a ciclului micterian. După 6 luni este relativ stabilă ciclicitatea veghe – somn în funcție de zi și de noapte. Simțurile recepționează informații care sînt transmise contexului, în mod continuu dar cu acuitate mulată pe ciclul veghe – somn. Ideea **î.** programate este adesea folosită în explicarea experienței (fenomenelor) „déjà vu". O nouă experiență, un fenomen sau o localitate, par familiare cu toate că nu au fost niciodată vizate. Este posibil ca notele esențiale să fi fost memorate neintenționat în cursul unei lecturi, conversații, povestiri, episod de film etc. în contextul cărora a fost ceva în legătură cu fenomenul și localitatea respectivă.

Există și **î.** programată motorie – implicată în adaptarea motorie. ♦ Integrată în **î.** pasivă sau latentă este și o bună parte a **î.** sociale. Aceasta se realizează în permanență prin cerințele adaptării sociale și devine implicată în stilul general al personalității, în condițiile curente. **Î.** socială este o formă de învățare ce are ca obiectiv viața socială, comportamentele civilizate, formele de participare la acțiunile sociale. Există o **î.** socială spontană implicată în procesul formării deprinderilor de interrelaționare socială a unei persoane date. Se consideră că educația (familială, școlară, în procesul muncii) constituie forme de **î.** socială directă prin care se impun individului valori și achiziții considerate importante social. O formă specială de **î.** socială se realizează prin mijloace persuasive verbale (propaganda, publicitatea, cronicile, notele etc.). Forța cuvîntului est foarte mare. Există totuși și pe acest plan ca și pe altele ale învățării, problema dozării pentru a nu se petrece fenomenul de suprasaturație. ♦ **Î.** socială se realizează și prin modele (eroi, personalități). În aceste cazuri au loc în mod concomitent procese de modelare și de imitație, forme de condiționare operantă (N.E. Miller, J. Dollard (1941). Participarea la acțiuni sociale (cu responsabilități implicate) constituie după P. Mureșan (1978) una din metodele cele mai active de **î.** socială. În lucrarea sa: *Învățarea socială* (1980) se prezintă rezultatele unui amplu experiment de **î.** socială În cadrul analizei acestuia autorul citat enumeră factori de întărire a **î.** sociale (aprobarea grupală, recompensa morală, lauda, acceptarea demersurilor, recunoașterea, promovarea etc.) **Î.** socială poate fi cooperantă, competitivă, tensională, antrenantă. ♦ Pentru procesul de învățare, perfecționare și progres (programate ca alternative) a început să se utilizeze termenii de **î.** *societală*. Cătălin Mamali (1980) consideră că formele principale de **î.** în acest sens sînt **î.** de menținere și **î.** inovatoare. Prima este analitică și se consideră prioritară în menținerea valorilor cîștigate. **Î.** inovatoare pune în discuție toate valorile. Se maivorbște de **î.** participativă. Există societăți și grupuri sociale dezirabile, centrate pe om și care învață. **Î.** este invitație la dialog și acumularea tendinței de monolog. Mircea Malița a făcut referiri numeroase la universul fără limite al învățării.♦ Prezintă importanță și stilul **î.** Abordat frontal ca atare prin studiile lui Bant, Meara, Schmit (1974) stilul **î.** are mai multe dimensiuni. Autorii mai sus citați au construit o piramidă a învățării. Dimnsiunile și caracteristicile învățării apar în figura respectivă, și evidențiează paliere la care se realizează prioritar învățarea, ceea ce presupune o tipologie pe acest plan. Pot să se manifeste dificultăți privind integrarea nivelurilor cantitative sau calitative ale învățării. ♦ O direcție specifică este aceea a **î.** verbale, inițiate de H. Ebbinghaus (1885) **î.** ce poate fi integrată și ea în figura respectivă. În contextul **î.** numărul repetițiilor necesare pentru a se însuși un material se poate înscrie în curbe. Caracteristic pentru acestea sînt aspectele sinuase cu platouri pe care le prezintă **î.** Se consideră că în etapele de platou **î.** se consolidează și se integrează în sisteme de legături cu fondul de cunoștințe deja consolidat – și se dezvoltă astfel „înțelesuri suplimentare” momente de intenții (V. Pavelcu) etc. ♦ Cercetarea psihologică are în atenție cîteva probleme speciale ale **î.** dintre care – cea mai dificilă pare a fi aceea a **î.** prin somn denumită hipnopedie. Cercetarea acesteia este ipotetică dar prezintă importanță pentru explicarea proceselor de gîndire. Primele studii (Leuba și Batement, în 1952) au prezentat rezultate pozitive, dar cercetări mai recente au dat un răspuns negativ la întrebarea privind eficiența acestei **î.** Se presupune că rezultatele pozitive ale primelor studii s-au datorat folosirii unui material relativ simplu și utilizării lui în faza predormitală. ♦ O a doua problemă aflată în curs de cercetare este aceea a **î.** sub stare de hipnoză. Puțin experimentată dar cu rezultate pozitive, **î.** sub stare de hipnoză a început să fie extinsă. S-a constatat că subiecții care au învățat alfabetul Morse în stare de hipnoză, înregistrează mai puține greșeli (în perioada posthipnotică de testare) decît cei care și-l însușiseră în condiții normale. Cooper și Rodgin (1952) au descoperit că pot îmbunătăți abilitatea de învățare a subiecților hipnotizați prin alterarea sensului timpului (le-au sugerat că secundele sînt echivalente cu minutele). Astfel, un material format din perechi de cuvinte a fost reținut într-o perioadă de timp de patru ori mai mică decît cea necesară reținerii lui în stare normală. Aceste rezultate sînt explicate prin faptul că î. sub stare de hipnoză este considerată ca o stare de maximă concentrație. Metoda n-a fost folosită decît pentru cercetări experimentale de acest gen. Se cunosc cazuri în care persoane adulte delincvente au folosit copii sub stare de hipnoză pentru a savîrși diferite infracțiuni. Pe de altă parte există cercetări de î. sub hipnoză a vorbirii corecte de către copii handicapați verbal. (U.Ș. și E.V.)

ÎNVĂȚARE (Test de ~) ♦ O largă dezvoltare au început să aibă testele de î. sau cunoștințe. Acestea se organizează fie prin tehnica prezentării unui material verbal sau de imagini, cifre etc. la intervale date pînă la învățarea lui totală, fie prin verificarea de cunoștințe date spre învățare, dat fiind faptul că aceste cunoștințe constituie produsul evaluabil al î. În numeroase țări se utilizează astfel de teste de cunoștințe ce au funcții de verificare și permit organizarea instruirii de completare a punctelor slabe în cunoștințe – dar și în evaluarea lor. Aceasta din urmă se face la computere spre a se evita subiectivitatea evaluatorilor. Testele de cunoștințe se împart în mai multe categorii. Prima este a testelor generale și se referă la un singur domeniu cum ar fi: aritmetica, gramatica, geografia etc. A doua categorie este a testelor de învățare specială. Acestea se referă la aspectele mai particularizate ale domeniilor. Așa de pildă în domeniul aritmeticii pot fi testate capacitățile de învățare a operației de împărțire; pentru domeniul gramaticii, folosirea verbelor regulate la formele trecutului; pentru geografie, cunoașterea caracteristicilor de relief ale unei zone cum este Golful Arab. O a treia categorie este a bateriilor de teste de evaluare a învățării (survey battery). Acestea se utilizează pentru stabilirea nivelului de învățare individuală pentru un anumit grad de școlarizare în conformitate cu nivelul de cunoștințe programate social. A patra categorie este a testelor diagnostice. Acestea au în atenție dizabilitățile, carențele în structura cunoșințelor. Ele au tendință de a fi mai ample și se pot subdiviza în secvențe și itemi și au o angajare mai expresă de analiză, a profilului individual de învățare stratificată a unei persoane. A cincea categorie este a testelor ce au în atenție deprinderi și abilități programate, performanțe aplicative (conducere auto, înot), abilitate de a învăța ale acestora). Acestea nu coincid. Așa de pildă un foarte bun suporter sau un arbitru de basket nu e un jucător atît de bun, după cum un foarte bun profesionist nu e întotdeauna un foarte bun instructor. În problmele î. și implicit în testele de învățare interesează pe de o parte principiile centrale, pe de alta „aplicații prin transfer". Principiile centrale se referă la abilități, cunoștințe, strategii de rezolvare de probleme principale dintr-o secvență de învățare și sondează mai ales capacitatea de utilizare rapidă a acestor cunoștințe datorită memoriei. Aplicațiile prin transfer se referă la utilizarea unor cunoștințe în situații noi. Dacă este întrebat un tînăr ce face în cazul în care trebuie să se urce în autobuz în același timp cu o tînără și autobuzul stă puțin în stație? și i se dau tînărului cîteva răspunsuri la alegere ca: 1) îi faci loc să se urce prima; 2) te urci fără să ții seama de ea; 3)îi spui „scuzați" și te urci primul; îi spui „îmi dați voie" și o ajuți să se urce prima etc… este mai mult ca sigur că vor fi alese propozițiile cele mai încărcate de politețe. Dar dacă același tînăr va avea comportamente nepoliticoase într-o situație reală se poate presupune că el nu face transferul regulei sociale (în cel mai bun caz) recunoscute ca atare de el în testul cu răspunsuri la alegere. Există dificultăți de formulare și dificultăți de utilizare. Între acestea decalajul poate fi exprimat ca dominație a oricăreia dintre cele două tipuri de situații. (U.Ș.)

J

JAMES, William (1842-1910), filozof și psiholog american. A făcut pictură, chimie, medicină, expediții de naturalist în bazinul Amazoanelor etc. A fost influențat de Ch. Peirce (1839-1914) și de H. Bergson (1859-1941). A fost fondatorul școlii pragmatiste și a influențat ca precursor voluntarismul și behaviorismul. James a afirmat că adevărul este „ceea ce este practic, util și eficace". Pentru domeniul psihologiei **J.** a căpătat interes prin 1872. A considerat că faptele psihice sînt acțiuni. S-a ridicat împotriva elementarismului. A pornit de la conștiința personală care se bazează pe identitate și este mereu în schimbare. Lui i se datorează o critică a teoriei efortului a lui Maine de Biran (1766-1824). A considerat că întotdeauna conștiința alege ceea ce îi convine din lumea în care trăiește. A fost printre primii psihologi care a privit psihicul ca un tot unitar. În același timp cu W. Wundt (1832-1920) a înființat un laborator de psihologie experimentală la Harward (1880). Acesta nu a devenit însă o instituție permanentă pentru că **J.** nu era un amator de experimentări. În lucrarea sa *The principales of Psychology* (începută în 1878 și terminată în 1890) se află o mare cantitate de intuiții și artă a descripției observative fine. **Op. pr.**: *The will to belive* (1879); *Talks to Teachers on Psychology and to students on some of Life'Ideals* (1899); *Pragmatism* (1907); *The philosophy of Experience* (1910); *A pluralistic Universe* (1909). A fost un om de mare talent. Într-o scrisoare spunea: în trista noastră epocă amestecăm știința peste tot... A formulat o teorie a emoțiilor ce a fost foarte controversată. (U.Ș.)

JANET, Pierre (1859-1947), psiholog francez. A fost elev al Școlii Normale Superioare, doctor în litere și doctor în medicină. A condus laboratorul de la Salpetrière și a fost profesor la Sorbona și la College de France (1895) după Th. Ribot. De la acesta a preluat unele idei dezvoltîndu-le original. A scris peste 15.000 de pagini tipărite și a primit peste 63 de titluri onorifice (J. Germaine). Opera sa gravitează în jurul ideii de tensiune psihică. **Op. pr.**: *L'Automatisme psychologique: Essai de Psychologie expérimentale sur les formes inférieures de l'activité humaine* (1973); *L'Etat mental des hysthériques* (1892); *Névroses et les idées fixes* (1898); *Les obsessions et la psychasthénie* (2 vol., 1903); *Les médications psychologiques.* (3 vol., 1919); *De l'angoisse à l'extase* (1926); *L'Evolution de la mémoire et de la notion de temps* (1928); *La force et la faiblesse psychologiques* (1932); *Les débuts de l'intellingence* (1935); *L'Intelligence avant le langage* (1936) etc. (S.T.)

JASPERS, Karl (1883-1969), filozof și psihiatru german. A fost unul dintre principalii filozofi existențialiști ai epocii noastre. După concepția sa relațiile umane trebuie să fie concepute ca forme ale unei lupte afective care oscilează între dragoste și ură iar viața se desfășoară între comunicare, culpabilitate, suferință și moarte. Omul este după Jasper întotdeauna o „ființă în situație" încadrată între acești parametrii, care constituie drama umană. Jaspers a fost profesor la universitatea din Heidelberg, persecutat de naziști s-a refugiat în Elveția unde a murit. **Op. pr.:** *Allgemeine Psychopatologie* (1913); *Psychologie der Weltanschauungen* (1919); *Vernunft und Existenz* (1933); *Die Atombombe und die Zukumft des Menchens* (1957) etc. (U.Ș.)

JOC (engl. game, fr. jeu, germ. Spiel) ♦ Formă fundamentală (de activitate de aceeași importanță ca și activitățile de învățare și muncă). În societatea străveche **j.** a fost legat de toate ceremoniile și momentele importante ale vieții obștești – fapt transmis în decursul timpului în artă (teatru), sport, dans etc. ♦ La copii are funcții formative complexe pe cînd la tineri și la oameni maturi are funcții distractive, deconectante, complementare activității tensionale de alte feluri. **J.** apare ca activitate spontană (naturală) foarte de timpuriu în viața omului. În ceea ce privește funcțiile **j.** se consideră că sînt psihologice complexe, (de antrenare a dispoziției, atenției, perspicacității etc.); educative (de încorporare de conduite și experiență, informație și disponibilitate psihică) fizice (de antrenare a capacităților fizice); sociale (de dezvoltare a dublei țesături de interrelații de **j.** (de rol) și de control din poziția statutului de „copil". În **j.** se face o amplă mobilizare a atenției, curiozității și interesului față de tot ce poate fi încorporat în **j.** ♦ **J.** de creație este cel mai interesant în copilărie prin simbolistica și fantezia sa în interiorizări a unei foarte vaste și diverse experiențe de viață socială imediată (nemijlocită) abia percepută – și comunicată etc. **J.** creează coerența personalității – iar prin starea de participare ușor exaltată realizează o profundă integrare și adaptare a copilului făcîndu-l să uite și să accepte ca atare toate micile supărări, insuccese, dorințe nerealizate etc. (funcție catartică). În fine, **j.** proiectează personalitatea în dimensiunile prezentului mai complex și în cele ale viitorului, creind interiorizarea de modele, aspirații, atitudini, tendințe. J. Piaget este cel ce a realizat o mai subtilă analiză a simbolisticii ludice (de **j.**) și a pus în evidență cîteva scheme de operare cu simboluri – (scheme de asimilare și de proiecție, scheme de completare și compensare). Există **j.** simple, de reproducere – **j.** cu subiecte fragmentare (culcatul ursulețului, hrănirea păpușii). La un an, acest joc e foarte simplu, la trei ani încorporează numeroase detalii. În **j.** „de-a alternanța" copilul se interrelaționează cu un partener imaginar. Expresia acestei situații se desfășoară cu episoade ce sînt comentate, se fac referiri la ele.Adeseori acestea stimulează dezvoltarea **j.** cu subiect. Maya Pines (1980) a atras atenția asupra felului cum se joacă copiii de 3-5 ani și legătura dintre jocul lor și T.V. Există o influență T.V. asupra **j.** De fapt Maya Pines a studiat și problema personajului invizibil, partenerul permanent de joc, (pe care se pune vina, cu care se confruntă sau cooperează copilul). Cam 68 % din copii au astfel de personaje (după mărturii) la 3-4 ani; 55 % după mărturiile părinților. S. Freiberg a afirmat că încă în copilărie se constituie personajul invizibil partener evident în jocurile copiilor. Tipurile de jocuri în care copilul dialoghează cu un personaj imaginar se numesc de-a alternanță (copilul pune în acțiune și dialog personajul imaginar într-un rol cu care dialoghează, el fiind plasat într-un rol complementar. Battcheim a confirmat această situație. Pentru S. Freud personajul imaginar este o construcție a dorinței copilului de a găsi soluții la conflicte ce-l domină dar constituie și un mijloc de înfruntare de situații ce sînt surse de anxietate. Personajul imaginar se constituie între 2-3 ani iar după 9-10 ani apare prietenul imaginar. Personajul imaginar poate fi folosit în educație. De altfel copiii cu pesonaje de confidențe sînt mai sociabili, mai calmi, cu un limbaj mai evoluat și mai inteligent. Acest alter ego imaginar este fără sex.

Părinții sînt neliniștiți, uneori consideră evocarea unui astfel de personaj ca o ruptură de realitate și că imprimă la copiii lor un sentiment de insecuritate. O lucrare clasică în problemă, a lui S. Freiberg a semnalat faptul că personajul invizibil sau imaginat stimulează creștrea și îmbogățește trăirile interioare, filmul interior **J.** cu subiect și cu rol, cu partener imaginar dar mai ales cu parteneri reali încorporează scenarii din viața din jur cu multă aviditate între 3-5 ani. ♦ Subiectul de **j.** devine o trăire de interrelație de rol (specific subiectului jocului), controlată și adesea debordată de statutul personalității copilului și de conștiința de sine. Poziția de rol din subiectul jocului solicită comportamente, atitudini, inițiative și **j.** se impregnează astfel de numeroase improvizații devenind **j.** de creație ce fixează însă și dezvoltă învățarea și adaptarea socială. **J.** de mișcare evoluează și el de la mișcarea simplă de manipulare și imitare (copilul este avion și merge cu mîinile întinse) la **j.** cu reguli (șotron) și la **j.** sportive colective, de competiție. **J.** de creație sînt adesea **j.** cu rol au însă ca specifică o activitate creativă (se construiește o casă, se desenează, se organizează colecții, se face teatru de marionete etc.) și acestea evoluează spre **j.** cu rguli și se socializează. Sub forme simple acestea pot fi întîlnite și la copii de 3-4 ani. ♦ În ceea ce privește natura **j.**, au existat diferite ipoteze: Karl Gross comparînd **j.** puilor de animal și de om a considerat că jocul este de natură instinctivă și reprezintă un fel de preexercițiu al conduitelor mature pe care le prepară. Karl Bühler a văzut și el în **j.** un preexercițiu funcțional. Optica biologică a sesizat numai unele aspecte ale **j.** S-a vorbit și de faptul că **j.** ar fi un fel de cheltuire de surplus de energie (Fr. Schiller), sau că în joc se repetă istoria speței (J. Piaget). În pubertate și adolescență capătă un rol important jocurile sportive și cele competitive (șah, moară, table) dată fiind intensa structurare a sinelui și a identității, ca și exuberanța achizitivă și manifestă specifică puterilor. La adolescenți devin în plus agreate jocurile de societate, dansurile. Se diferențiază personalitățile spectatoare de suporteri și vedetele, actorii, cei ce obțin performanțe. Adulții au mai puțină atenție față de **j.** – participă însă cu pasiune la competițiile sportive, spctacole, jocuri de cărți, decodificări de rebusuri etc. **J.** devine abstract ♦ De fapt omul se **j.** la toate vîrstele. Chiar la vîrsta a treia. Aceasta este concluzia unei lucrări colective: (Ursula Schiopou și colab. 1968) lucrare în care se pune în evidență modul în care se schimbă locul și funcțiile **j.** în diferitele vîrste ale vieții. Există numeroase lucrări cu privire la **j.** – între altele prezintă importanță unul din volumele Enciclopediei pentru copii (1981) consacrată în întregime jocului (1979). Jucăriile au devenit foarte numeroase și adesea miniaturizează personaje (păpuși de diferite tipuri) sau animale dar și unelte simple ca găletuțe, săpăligi etc. Mingile au de asemenea o foarte mare varietate. La acestea se adaugă jucării mecanice miniaturizate; trenurile – care s-au dezvoltat în varianta lor electrică. Au început să devină accesibile trotinetele, ruletele etc., la care se adaugă bicicletele și mașinile tip limuzină ce pot fi dirijate mecanic etc. În genere solicitările de activitate prin astfel de **j.** sînt foarte mari. Păpușile baby au îmbrăcăminte numeroasă și variată. Revoluția tehnico-științifică a avut o influență importantă asupra jucăriilor, implicit a subiectelor de joc drept expresie specifică a timpului nostru. S-a încorporat în jucării activități pregnante, numeroase și variate. Existau numeroase **j.** cu chei – ca balerina cu programul muzical și dans. Există o oarecare dominație în **j.** moderne statice a tematicii tensionate în **j.** ca „Monopolis" forme de **j.** de implicare de roluri de manager (inclusiv bancar) dar și în **j.** de tip domino și **j.** electronice. În unele **j.** cum e de pildă **j.** „Războiul spațiului" care se bazează pe deplasarea de planete ce se rotesc conform unor reguli pe un cîmp magnetic. Se solicită precizie în mînuirea unui sistem de tragere la țintă ce este gratificat cu jetoane albe pentru tragerea în ocean (deci nerealizată) și jetoane roșii pentru tragerile ce nimeresc nave. S-au efectuat și electronizări ale **j.** de șah. Există și **j.** complexe de solicitare a inteligenței cum sînt jocurile în care se implică diferite cunoștințe. Quiz viz (Miro) solicită răspunsuri la 1000 de întrebări ce se referă la istoria sportului, a muzicii ușoare, a dansului etc. Acestea sînt de fapt replici moderne ale jocurilor vechi. **J.** de acest fel sînt un fel de mașini de învățat, Playn Back. Alt **j.** are la bază xilofonul cu note codificate prin litere și culori cu ajutorul cărora se creează o melodie și se cîntă. Copiii pot improviza și crea melodii fără să cunoască „notația tradițională" (se exercită în acest caz virtuozitatea melodică instrumentală și auzul muzical). Aceeași problemă se exprimă cu grade de dificultate diferite și în alte **j.** cum este 2 X L – robotul inteligent care simulează vocea unui copil de 10 ani care răspunde la diverse întrebări (programate) cu texte adiționale încărcate de informații. Este forma de **j.** cea mai interesantă elaborată pînă acum – dar de aceasta beneficiază doar copiii americani bogați. Jocul Merlin stimulează de asemenea învățarea, achiziția de strategii. **J.** are stocate numeroase cunoștințe și 10 butoane care permit să se utilizeze variante. În unele din **j.** există și partituri muzicale ce se pot combina, ceea ce permite reconstituirea strategiilor prin decodificarea melodiilor. Deci cuprind strategii variate. ♦ **J.** de rol, ca cel de-a dramatizarea pune în evidență rădăcinile comune dintre **j.** și artă. Copiilor le place să se joace de-a teatrul (de păpuși, de măști, de personaje) **J.** de rol este o transpunere scenică a **j.** cu subiect. T.V. are un mare rol de furnizor de subiecte și teme pentru **j.** copiilor de toate vîrstele de creștere. (U.Ș.)

JOST (Legea lui ~ 1897) Postulează că dacă două asociații verbale au aceeași intensitate, repetițiile ulterioare consolidează mai puternic pe cea mai veche și mai puțin pe cea mai recentă.(T.C.)

JUDECATĂ (engl. trial, sentence, fr. jugement, germ. Urteil) ♦ Aprecierea unui raport între diferite idei sau concluzia unui raționament. **J.** nu se poate exercita fără un minimum de inteligență și de cunoaștere, dar nu se reduce la aceasta. Termenul are mai multe accepțiuni. **J.** poate fi privită ca un *act de gîndire* care comportă o decizie prin care se declară adevărata propoziție ce poate constitui concluzia unui raționament; ♦ **J.** poate fi și *operație* care constă în formarea unei opinii în funcție de care se reglează conduita în cazul în care nu se poate găsi o raportare sigură la norme cunoscute și practicate curent de persoane în cauză (acceptate social) ♦ **J.** este considerată și o *entitate* care constă în a interpreta bine lucrurile care nu sînt obiectul unei percepții sau a unor cunoștințe imediate ce nu pot fi supuse unei demonstrații riguroase. În toate variantele enumerate **j.** este raportată la logică și figuri logice. ♦ **J.** mai poate fi privită ca evaluare a unor omportamente și situații prin raportarea lor la cerințele morale, juridice, sociale. Termenul se acoperă cu cel de bun simț, măsură, filtru critic, înțelepciune etc. ♦ În psihiatrie **j.** reprezintă o calitate a tuturor activităților intelectuale apreciate sub unghiul rațiunii care necesită concursul atenției, reflexiei, logicii, al sensului critic și al amintirii corecte și prompte a experienței trecute sau învățate. Se evaluează prezența sau absența, abaterilor de la caracterul deductiv sau inductiv rectiliniu, abatere de la realitatea la care se referă **j.** coerența etc. (P.M.)

JUNG, Carl Gustay (1875-1961), psiholog și psihiatru elvețian. A făcut parte dintr-o familie de medici. Și-a făcut studiile de arheologie și de medicină la Universitatea din Bâle și la Zürich și le-a completat în 1902 la Paris, Salpêtrière cu Pierre Janet. La Zürich a fost asistentul lui Eugen Bleuler, apoi a fost medic șef la clinica de psihiatrie a Univeristății. A fost atras de teoria psihanalitică a lui S. Freud, căruia în 1907 i-a devenit discipol și prieten. Dar Jung a fost dezamăgit de aspectul instinctualist al ideilor freudiene și s-a separat de maestrul său după o colaborare de cinci ani pentru a fonda o nouă școală psihologică numită de „psihologie analitică". (1912). Pînă în 1946 a ocupat catedra de psihologie medicală la Bâle, apoi a fondat la Zürich, în 1948, Institul Jung, pe care l-a condus pînă la moartea sa. În numeroasele sale lucrări Jung și-a dezvoltat ideile, dintre care cea mai importantă este concepția cu privire la inconștient. Jung a întreprins numeroase călătorii în Noul – Mexic, în Statele Unite, în Kenya, în Africa de Nord, în Orient și în Europa; a studiat religiile primitive și orientale, alchimia și a meditat asupra operelor scriitorilor și pictorilor, ca : J. Joyce și Picasso. Imensul material studiat i-a confirmat credința în existența fondului uman comun universal. **J.** a considerat că psihicul este un sistem energetic relativ închis care include ca subsisteme complexele și arhetipurile. Structura psihicului este văzută de **J.** sub forma a trei trepte. În axa varticalității la suprafață se află conștiința, apoi inconștientul personal (achizițiile vieții personale și automatisme) și inconștientul colectiv, care conține stratificările impersonale, conexiuni mitologice. Inconștientul colectiv are un strat ce conține angoase ale copilăriei (Szondi, adept al lui **J.** a denumit acest strat, inconștientul familial). În inconștientul colectiv se află sediul instinctelor, al „sinelui" și al arhetipurilor care sînt imagini și simboluri independente de timp și spațiu și potențialități, expresii energetice ale imaginilor primordiale, ale marei mitologii umane. Prin arhetipuri se creează continuitatea omenirii. Arhetipurile pătrund acolo unde nu există explicații raționale – sub formă de proiecții. **J.** a folosit o serie de concepții ca cel de anima (arhetip feminin) și animus (arhetip masculin). Ambele au franjuri în primitivitate și mit. El vorbește de o bisexualitate a inconștientului. Un alt concept complex dar și relativ ambiguu este cel de „umbră" care este chiar sfera onirică aflată în conștientul însuși. Există note de misticism și iraționalism în sistemul lui **J.** dar și o amplificare a aspectelor dinamice cu privire la psihic. **J.** vede ritmul ca o realitate și exprimare a elanului abisal. **J.** a descris caracteristicile psihice individuale ca implicînd două tipuri complementare, extra și intravertia (vezi tipurile respective) ideie preluată în concepția lui Eysenck și a numeroși alți psihologi. În același sens Jung a atras atenția asupra psihologiei perioadelor adulte. El a acordat acestora o mare autonomie și a considerat printre altele că schimbările fundamentale și contribuția omului începe abia la 40 de ani. **Op. pr.**: *Psychologiche Tysen*(1921); *Die Bezienhung Zwischen dem Ich und der Umbewussten* (1928); *Wirklichkeit der Seele* (1943); *Einführung in das Wesen der Mythologie* (1941, cu Kerenji); *Uber psychische Energetik und das Wesen der fraüme* (1948); *Von den Wurzeln das Pewusstscins* (1954). Norbert Read a efectuat o traducere integrală a operei lui **J.** în limba engleză (8 volume) operă ce are o largă circulație. În limba germană au fost proiectate 20 de volume (Gesammelte Werke) la Zürich. Primul volum a apărut în 1958. (U.Ș.)

JURISDICȚIE (engl. Juristiction, judicature, fr. juridiction, germ. Gerichtsbarkeit, Rechtsprechung) ♦ Domeniu de reglementare a comportamentelor sociale prin raportare la spiritul și litera legilor cuprinse în constituție. Abaterile de la normele juridice se acționează de către puterea de stat și opinia publică (v. PSIHOLOGIE JUDICIARĂ) (U.Ș.)

K

KERSCHENSTEINER, Georg (1854-1932), pedagog și psiholog german. A fost întîi profesor și consilier școlar la München, fapt ce i-a permis să cîștige o importantă experiență educativă. În 1895 a fost numit profesor onorfic la Universitatea din München. A fost influențat de J.H. Pestalozzi (1746-1827) și de J. Dewey (1859-1952). A fost printre pedagogii ce au contribuit la constituirea pedagogiei moderne. A pledat pentru tratarea individului pornind de la faptul că există mari diferențe între elevi datorită caracteristicilor psihofiziologice și ereditare. În procesul educației trebuie să se țină seama de aceste diferențe și ca atare este nevoie de la început să fie realizată o cunoaștere psihologică complexă a copilului. Cu ajutorul acesteia se pot modela metodele de educație mai suplu și mai adecvat. **K.** a rezumat teoria sa în șapte principii ce pornesc de la *totalitate* (adică o astfel de angajare în activități încît să nu se solicite doar unele aspecte ale personalității); *actualitate* (spre a pregăti copilul pentru viața modernă); *libertate* (pentru a-l face să-și implice propriile forțe intelectuale, autoritatea educatorului să se implice doar pînă în momentul în care elevul sau copilul începe să se descurce singur); *activitate*, deoarece contactul cu obiecte, fenomene, situații este mult mai eficient decît instruirea verbală): *sociabilitate* prin integrare în comunitatea școlară care este mai mult decît adaptarea la cei din grupul de apartenență, înseamnă învățarea competiției și a regulilor morale și de conduite echilibrare dar înseamnă și echilibru între interesele societății și ale indivizilor) și *individualizare* (adică tratare individuală adecvată). **Op. pr.**: *Die Entwicklung der zeichnerischen Begabung* (1905); *Begriff der Arbeitsschule* (10 ediții ultima în 1953); *Theory der Bildung* (1926); *Die Seele des Erziehers und das Problem der Lehrenbildung* (4 ed. ultima dintre acestea a apărut în 1949); *Wesen und Wert des naturvissenschaftlichen Unterrichtes* (4 ediții, ultima în1952). Această din urmă lucrare semnalează apartenența autorului la această direcție a pedagogiei moderne, școala activă. (E.V.)

KIERKEGAARD, Søren-Aabye (1813-1855), filozof danez provenit dintr-o familie bogată de comercianți. Inițial a voit să devină preot și a studiat teologia. Prima lucrare mai consistentă (teză) a întitulat-o *Despre conceptul de ironie raportat constant la Socrate*. A marcat în istoria științelor filozofice o pledoarie continuă pentru omul concret, o apropiere de psihologie și pentru interpretări legate de viața concretă. A criticat vehement filozofia hegeliană considerînd-o raționalistă și de ignorare a dimensiunilor concrete ale vieții. A considerat că adevărul este subiectivitatea în care omul trăiește. În 1845 a publicat o lucrare (*Despre conceptul de angoasă*, tradusă în fr. 1845) în care a expus ideea că omul tinde în permanență spre fericire, dar se izbește de eșecuri. O altă lucrare, apărută sub pseudonimul

Hilarius le Relieur, apărută în franceză sub titlul *Etapes sur le chemin de la vie* (1933) i-a prilejuit reprezentarea existenței umane care parcurge stadii de existență de la unul ce aspiră spre plăcere (estetic) încărcat de nerealizări la unul etic, plic de tensiuni, filtrări de situații de tot felul, dramatice și angoasante, la unul religios în continuare. În stadiul anterior omul a învățat să găsească decizia morală, și-a descoperit cerința de sobrietate și datorie. În stadiul religios care poate fi sado-religios adesea omul trăiește dureros distanța ce-l desparte și separă de Dumnezeu. Meandrele vieții îi provoacă permanente contradicții și incertitudini. Ideea păcatului, a paradoxurilor și absurdităților sacrificiului și disperării, dar mai ales fuziunea permanentă a eternului la clipă. **K.** este considerat părintele existențialismului. Influența lui a fost foarte mare. Lucrările i-au fost traduse în numeroase limbi. **Op. pr.**: *Alternativa. Un fragment de via'ă* (1843, tradusă în fr. 1943), *Repetiția, eseu de psihologie experimentală* (1843,, tradusă în fr. 1933), *Tratat despre disperare sau Boala pînă la moarte* (1849, în fr. 1935). Între anii 1941-1961 a apărut în traducere fr. *Journal Posthume*. Filozofia lui **K.** nu este mistică ci complexă cu tente dialective chiar dacă pledoaria sa cea mai permanentă este pentru subiectivitate și neliniștile ei. (U.Ș.)

KLAGES, Ludwig (1872-1956), psiholog și filozof german. A dezvoltat o teorie vitalistă apropiată de a lui H. Bergson și W. James. A fost unul din fondatorii grafologiei și a fost de asemenea preocupat intens de problemele caracterologiei ca aspect al psihologiei diferențiale. În 1923 a publicat lucrarea sa de bază în grafologie *Handschrift und Charakter* care a făcut o analiză a scrierii (grafologie). A pornit de la ideea că fiecare element al scrierii are o dublă semnificație în funcție de vitalitatea implicată (mare sau redusă). Ca atare trebuie observat întîi gradul de vitalitate ce se exprimă prin presiunea scriturii. Apoi interesează, viteza, cadența ritmul scrierii, înclinația, mărimea literelor și gradul de constanță al acestora. În ceea ce privește optica tipologică **K.** a pornit de la relația spirit-corp între care se duce o luptă permanentă. Omul modern este produsul istoric a două tipuri complementare, tipul pasional (sau Dicnisian) și tipul rațional (Apolinic). Cele două forme (aspecte) caracterologice fundamentale acționează și modelează formarea personalității trecînd și formînd cinci zone structurale ale personalității. Prima zonă este a proprietăților, dotaților personalității (aptitudini mai ales), a doua este a proprietăților directive (mobiluri, interese), a treia a dominantelor (grandoarea impulsurilor și a inhibițiilor), a patra este a arhitecturii caracterului (cu referiri la primele două) iar a cincea zonă are ca obiectiv formele de manifestare ale personalității (exteriorizarea și proiectarea ei.) **Op. pr.**: *Die Grundlagen der Charakterkunde* (1910); *Handschrift und Charaker* (1917), *Vom Wesen des Bewussteins* (1912); *Vom Kosmogonischen Eros* (1922); *Zur Ansdruckslehne und Charakterkunde* (1926); Der *Geist als Widersacher des Seele* (3 vol., 1929-1932); *Was die Graphologie nicht kann* (1949). (U.Ș.)

KLEIN, Melanie 1882-1960), psiholog englez de origine austriacă. Neofreudistă. A aplicat psihanaliza la copii. A folosit jocul în contactele cu copii. În 1927 s-a opus lui Ana Freud în ceea ce privește atitudinea analistului în timpul curei. Ana Freud pleda pentru o atitudine pedagogică a psihanalistului, **K.** care-și centrase cercetările pe conflictele timpurii ale copiilor (mai ales cu mama) a considerat că în timpul curei analistul trebuie să rămînă neutru. **K.** considera că în copilărie se trece prin două faze; prima ce se consumă între luna a 3-a și a 4-a ce a fost numită de poziție schizo-paranoidă. A doua fază, după 4 luni pînă la sfîrșitul primului an este de trăire depresivă. În orice moment al vieții stresurile pot provoca regresii la una din aceste două faze. Teoria lui **K.** a suscitat numeroase discuții. Totuși accentele puse pe viața imaginară a copilului au dat um impuls nou cercetărilor în această direcție. **Op. pr.**: *The Psychanalysis of children* (1932); *Envy and gratitude. Our adult world* (1957-1970); *An Introduction to the work of M. Klein* de H. Segal (1964) în care se fac referiri pertinente la întreaga operă a acestei remarcabile om de știință. (U.Ș.)

KLINEBERG, Otto (1899-1979), psiholog canadian. Și-a făcut studiile la Montreal, la Universitatea Mc Gill, unde și-a luat doctoratul. Apoi a lucrat în diferite Universități precum Columbia University, cea din San Paulo, din Hawai și în 1962 la Paris, unde a lucat contact cu numeroși psihologi Europeni. Peste 3 ani a fost numit Director de studii la École des hautes études in sciences sociales, și Director al centrului Național de studii a relațiilor dintre grupurile etnice. **K.** a fost intens preocupat de problemele relațiilor dintre grupurile etnice și relațiile acestora de integrare și de păstrare a identității, probleme deosebit de acute ce se puneau atît în America și Europa cît și în alte numeroase locuri pe glob. În America era de prim plan problema negrilor și pe plan ceva mai secund problemele Indienilor băștinași la care se adăugau problemele nenumăratelor categorii de emigranți. În Europa problemele se puneau altfel datorită istoriei îndelungate a statornicirii de popoare migratoare înainte cu aproape două milenii și popoarele de origine dar și datorită marilor imperii ce au constituit istoria acestui continent cu toate agresiunile și amestecurile ce au avut loc în timp. Europa cuprinde un foarte mare număr de etnii. **K.** a studiat atent aceste probleme. **Op. pr.**: *Tensions affecting international understanding* (Social Science research Concil bulletin (1950). Înainte de acest studiu a publicat *An experimental study of speed an other factors in racial differences* (1928); *Race differences* (1935); *Negro intellinence and selective migration* (1935); *Social Psychology* (1949); *Etudiants du tières-Monde in Europe* (1972) (U.Ș.)

KITSCH (engl. kitsch, fr, kitsch, germ. kitsch) ♦ Kitsch-ul este obiect și fenomen cultural de prost gust, generat de excesul de mijloace artistice, vizuale, picturale din sculptură, literatură, obiecte, mașini, arhitectură, cinematografie. **K.** este un factor latent generat de serializare, industrializare și comercializare a obiectelor prețioase de artă. El privește un univers lipsit de profunzime și de semnificații sociale umane înalte. Abraham Moles referindu-se la **k.** (1976 în românește) a semnalat faptul că produselor **k.** le corespunde un public **k.**, ce se bazează pe o civilizație de consum, care produce pentru consum, consumă și creează pentru a produce – esențială fiind accelerarea consumului. **K.** este omniprezent – este în mediu (și „mediul este mesajul" cum spune McLuhan). Este stimulat de super magazine ori de magazinele cu preț unic și tinde la a deveni valoare conotativă. (Obiecte frumoase, cești, clește pentru zahăr, sonerii etc.). **K.** este o operă simplificată și conține elemente de inutil – îndeplinește funcții sociale – funcția de întrebuințare devine pretext de etalare (argintărie, paharele de cristal etc.). Privit negativ, **k.** a trecut într-o nouă stare existențială aceea de artă de distrugere – pentru artiști, dar complementar – poate fi privit și ca artă de înfrumusețare a vieții, un fel de „reverență în fața consumatorului rege" după cum spune Moles. (1958) (U.Ș.)

KOFFKA, Kurt (1886-1941), psiholog american de origine germană. A studiat la Berlin. În 1910 l-a întîlnit pe Köhler la Frankfurt. S-au antrenat amîndoi în experimentele lui M. Werthaimer. Împreună cu acesta au pus bazele teoriei gestaliste și au fundat revista *Forschung* (în 1921), revistă ce a fost pînă în 1938 reprezentanta activă a curentului gestalist. La susținerea și redactarea revistei au mai contribuit Hans Grühle și Kurt Goldstein. Dintre toți gestaliștii Koffka a fost cel mai productiv. Lucrările și studiile sale au fost mai numeroase. **Op. pr.**: *Beitrage zur*

Psychologie der Gestalt (1913, 1915); *The Growth of the Mind.* (1924); *Die Grundlagen der Psychischen Entwicklung eine Einführung der Kinder psychologie* (1921). Prezintă importanță articolul său *Perception. An introduction to Gestaltheory* apărut în 1932 (în *Psychological Bulletin*. Prin acest articol Koffka a introdus teoria gestaltistă în S.U.A., unde de altfel a fost invitat și a ținut o serie de lecții la universitatea din Wiscounsin, Cornell University și permanent la Smith College. În lucrarea Principles of Gestalt Psychology, apărută în 1935 Koffka a lărgit domeniul cercetării gestaliste spre problemele memoriei. (U.Ș.)

KÖHLEG, Wolfgang (1887-1958), psiholog american, de origină germană, născut în Estonia, **K.** este considerat alături de M. Wertheimer și Koffka printre întemeietorii școlii gestaltiste. A adus importante contribuții la studiul inteligenței în lumea animală prin intermediul experimentelor „cuștilor problemă" (cu obstacole). El a atras atenția asupra unui moment al înțelegerii spontane în comportamentul cimpanzeilor, asupra cărora a efectuat experimentele (în insula Teneriffe). Acest moment al înțelegerii spontane a fost denumit „Einsicht" (insight). Este vorba de o iluminare bruscă ce presupune comprehensiunea situației cu toate implicațiile ei (intuiție). Aceasta duce, după părerea lui **K.** la o nouă structură a cîmpului perceptiv și deci la căutarea și găsirea de soluții noi. **K.** a combătut principiul încercării și erorii ca esențial în abordarea de strategii ale inteligenței, principiu difuzat de behavioriști și foarte la modă în acea vreme. El a explicat percepția prin prisma teoriei gestaltiste vrînd să lămurească analogia dintre configurațiile fiziologice, fizice și psihice. A enunțat teza că: 1) Percepțiile nu sînt simple semne ale senzațiilor ci sînt configurații unitare; 2) Comportamentul fiziologic și cel psihologic cu care de altfel sînt în strînsă unitate formează un tot unitar; 3) Sistemele fiziologice sînt în ultimă analiză de natură fizică (teoria configurației) și ca atare caracterele configurației întîlnite în domeniul fiziologiei se întîlnesc și în cel al fizicii (electricității, domeniul calori etc.). Împreună cu Wertheimer a analizat mișcarea stroboscopică și a pus în evidență faptul că primele forme (teoria formei) creează o atitudine (Eistellung) care influențează învățarea celorlalte. **K.** a pus în evidență experiența trecută în percepție și în rezolvarea de probleme. În ceea ce privește teoria învățării, **K.** a arătat că se desfășoară în condițiile de corespondențe între tensiunea cîmpului exterior și interior fiind epifenomen. Ințelegerea, intuiția și insicht-ul sînt fenomene înrudite (fenomenul „Aha", sau fenomenul „Evrika") *Die Optische Untersuchungen am Chimpansen und am Hanshung* (1915 și o variantă 1918) este lucrarea în care au apărut pentru prima dată ipotezele sale privind intuiția. Asupra fenomenului de configurație primară în ontogeneza umană, a efectuat lucrarea *Die Psysischen Uniwicklung des Kindes* (1921), *Die Inteligenzprufüngen am Menschenaffen* (1917); *Die Psysichen Gestalten in Ruhe und im Stationären Zustand* (1920); *The mentality of apes* (1925); *Gestalt psichology* (1929); *Psychologische Probleme* (1932); *The place of value in a world of facts* (1938); *Dinamics în Psychology* (1940) **K.** a publicat o serie de articole în revista „Psychologiche Vorschung" (1921-1938). *Gestalt Psychology to day* a apărut după moartea sa în American psych. (1959) (R.D.)

KOHLBERG, Lawrance (1927-1987), psiholog american. A lucrat la Univ. din Yale, La Univ. din Chicago, fiind antrenat în probleme de psihologie infantilă. A elaborat o metodă de investigație și un model al dezvoltării morale la copii ca replică la modelul din teoria morală a lui J. Piaget cu privire la dezvoltarea judecăților morale la copii. Metoda folosită a fost a povestirilor cu dileme morale încorporate în narațiune. **Op. pr.**: *Child Psychology* (1963); *The child as a moral* *phylosopher* (1968); *Stages and sequences;The cognitive development of moral thought and action* (1970). Teoria sa a fost pusă la punct de James Rost. (S.T.)

KONORSKI, Jerzy (1903-1973), psiholog și neurolog polonez. A fost atras de opera lui I.P. Pavlov. A studiat categoria reflexelor instrumentale (1928) sau a reflexelor condiționate de tip 2. Pavlov l-a invitat la Leningrad în 1931 și a rămas 2 ani în laboratoarele psihofiziologului rus. După reîntoarcerea în Polonia **K.** și Miller au creat un laborator de R. C. În timpul războiului al II-lea Mondial **K.** s-a refugiat în U.R.S.S. și a lucrat la laboratorul din Soukhoumi (Georgia). După război s-a reîntors în Polonia la laboratorul creat de el (Miller a fost ucis de naziști) și la Universitatea din Varșovia. A fost redactor șef (Director al revistei *Act Neurologica Experimentalis* **Op. pr.**: *Conditioned reflexes and neuron organization* (1948) și *Integrative activity of the brain* (1967) (U.Ș.)

KORSAKOV, Serghei-Sergheievici (1854-1900), psihiatru rus, cadru didactic la Universitatea din Moscova după 1888. A pus în evidență sindromul care-i poartă numele (sindrom de origine toxică sau toxicoinfecțioasă). A studiat psihozele alcoolice și efectele lor asupra memoriei. Apoi s-a axat pe problemele tulburărilor de memorie în general. A creat în Rusia prima clasificare a afecțiunilor mentale. **Op. pr.**: *Ob al Rogonom paralitche* (1887); *Bolez-nennie rasstoistva pamianctiikh diagnostika* (1880); *K vopossuob ostrikh formakh umopromiechechatelstva.* (1891); *Kurs psihiatrii* (E.V.)

KRAEPELIN, Emil (1856-1926), născut în Germania, și-a făcut studiile la Würzburg și Münich în Germania, apoi la Leipzig unde a lucrat în laboratorul lui W. Wundt. Între anii 1885- 1891 a fost profesor de psihiatrie printre altele la Heidelberg (1891-1903) și München (1903-1925). A fondat centre puternice de psihiatrie peste tot pe unde a fost profesor. Adept al metodei experimentale a fondat la München un Institut de Psihiatrie pe care l-a condus începînd cu 1917. În acest institut **K.** a extins metodele de tip experimental asemănător cu cele de la Leipzig, făcînd însă aplicații în problemele de psihopatologie, fapt ce a permis o importantă activitate comparativă. Printre altele a studiat caracteristicile asociațiilor verbale în situații de oboseală, în stare de alcoolism, de foame acută și de influență a diferitelor tipuri de medicamente. **K.** a pus în evidență forme de asociații superficiale față de cuvintele inductoare, forme bizare. Deșii unii dintre colaboratorii săi au considerat că metoda e sensibilă, Kraepelin a avut unele reticențe. Abia Jung a dezvoltat și consolidat modul de utilizare a metodei asociativ verbale. În genere **K.** a efectuat studii asupra expectației, dezamăgirii, surprizei, somnului etc. Rezistente în timp s-au dovedit unele experimente și observații asupra oboselii, printre care cele privind creșterea de pauze de vorbire și scădere a eficienței mintale (în oboseală). Contribuția cea mai largă ce se atribuie lui **K.** constă în clasificarea bolilor mintale. Efortul de a stabili o clasificare pe acest plan a fost exprimat prima dată în lucrarea *Textbooch of Psychiatry* (1883). Lucrarea a fost mereu perfecționată și a cunoscut a noua ediție în 1927, un an după moartea lui **K.** Această ediție a apărut în două volume (2 425 pagini). În genere **K.** a considerat că bolile mintale au la bază aspecte organice privind lezarea creierului sau defecte de metabolism. Cu toată contribuția incontestabilă adusă psihologiei și mai ales psihopatologiei de către **K.**, optica sa reducționistă biologistă a stîrnit numeroase dispute și controverse, din fericire contribuante pentru dezvoltarea domeniului. **Op. pr.**: *Einführung in die psychiatrische Klinik*, (1901); (3 volume); *Die Arbitkunve* (1902); *Uber geistige Arbeit* (1913). (U.Ș.)

KRETSCHMER, Ernest (1888-1964), psihiatru și psiholog german. A făcut întîi studii de filozofie la Tübinger (1906) timp de 2 ani, apoi de medicină la München, unde a fost puternic influențat de E. Kraepelin. A continuat studiile la Hamburg. După terminarea acestora a lucrat la universitatea din Tübinger (1913-1926) apoi a trecut ca profesor la Universitatea din Marburg-sur-Lahn (1926-1946) și ca director la clinica de neurologie. S-a întors la Tübingen (1946), unde antrenat în problemele psihologiei diferențiale a conturat o tipologie bazată pe studiul a 260 de bolnavi mentali pe care i-a supus unor măsurători antropometrice foarte riguroase. L-a interesat tipul constituțional dominat găsit în diferite feluri de maladii mentale. A pornit de la o interpretare trimodală (tipul picnic, leptosom (longilin) și atletic la care a adăugat categoria persoanelor combinate). Întrebarea trimodală a fost oarecum modificată la a 10-a ediție a lucrării sale *Corper und charakter* în sensul că adăugînd în analiză încă 4000 de cazuri a operat cu o scară psihestezică (biotonia) și una diasezică. A găsit pe seama acestor cercetări că picnicii sînt predispuși la ciclofrenie, leptozomii (longilini) la schizofrenii, iar atleticii se manifestă ca avînd o afectivitate pasională pe axa tandrețe-brutalitate. Tipologia lui **K.** a fost larg acceptată. I.P. Pavlov a considerat-o doar incomplectă. În genere **K.** a realizat și analize de tipuri mixte și a descris caracteristici specifice ale oamenilor de mare dotație (din punctul de vedere a tipologiei sale). A elaborat o scală evaluativă cu peste 600 de măsurători corporale a căror rezultate corelate și supuse analizei factoriale nu au fost încă folosite și confirmate. **Op. pr.**: *Wahnbildung und manisch-depressiver Symptomkomplex* (1914); *Korperbau und Charakter* (structura corpului, caracterul); *Der sensitive Beziehungswahn* (1918, sensibilitate și paranoia); *Medizinische Psychologie* (1922, Psihologie medicală); *Hysterie, Reflex und Instinkt* (1923); *Geniale Menschen* (1929); *Die Personlichkeit der Athletiker* (1936, în colab.); *Psychotherapeutische studien* (1949). (U.Ș.)

KULCSAR, Tiberiu (1945-1987), psiholog român specializat în psihologia școlară și defectologie. A lucrat la univ. din Cluj-Napoca la catedra de pedagogie-psihologie. A studiat probleme ale intelectului de limită și a fost interesat de adaptarea și reetalonarea unor teste ca: proba Santucci, testul Bender – Santucci, Testul Raven, probe piagetiene. A publicat peste 30 de studii și cercetări. A fost membru al colegiului de redacție a publicațiilor *Revista de Psihologie* și *Revue Romaine des Sciences sociales, serie de Psychologie* (1985-1987). **Op. pr.**: *Orientarea școlară și preorientarea profesională* (1976, colab); *Studii de Psihologie Școlară* (1978, coautor); *Factorii psihologici ai reușitei școlare* (1978). (P.M.)

L

LABILITATE (engl. lability, fr. labilité, germ. Labilsein) ♦ Însușirea de instabilitate, a afectivității. Aceasta nu este la fel de pronunțată la toți oamenii. Femeile sînt mai labile. Cînd ia forme extreme apar mari dificultăți în relaționarea interpersonală. Copiii se caracterizează printr-o l. (instabilitate emoțional-afectivă) mai pronunțată decît persoanele adulte, ceea ce pune în evidență o oarecare relație între l. emoțională și imaturitate. De menționat însă faptul că în timp ce imaturitatea afectivă este un fenomen de retard psihologic, l. în exces este o formă de tulburare afectivă. Există persoane cu grade diferite de l. afectivă cu reactivitate înnăscută. L. excesivă constituie simptom pentru numeroase boli psihice și dereglări nervoase. Un grad discret de l. este prezent la persoanele prezentiste sensibile. Unii autori consideră că nu pot fi omise aspectele pozitive ce se datorează unei l. discrete – care creează o ceva mai mare mobilitate în adaptare. L. are efecte de reflux asupra tuturor structurilor psihice. Prin extrapolare termenul se utilizează și pentru o anumită încongruență a planului mental și volițional. (U.Ș.)

LABIRINT (engl. labyrinth, fr. labyrinthe, germ. Labyrinth) ♦ Probe propuse de către Porteus în 1919, care constau într-o serie de trasee desenate ce se intersectează ceea ce creează dificultăți crescînde în ceea ce privește urmărirea lor. Luate drept mijloc de sondare a capacităților mintale de a găsi alternative corecte și a adaptabilității l. pun în evidență și o serie de caracteristici de personalitate. Așa de pildă, subiecții impulsivi sînt incapabili de a stabili o strategie coerentă în probele de l. și prezintă numeroase reveniri (nevroticii la fel). L. lui Porteus se folosesc drept probe de personalitate.Metoda l. a devenit foarte răspîndită în psihologia experimentală pentru studierea formării deprinderilor (cu repetarea exercițiului pînă la anularea oricărei erori). Se folosesc și în bateriile de teste de inteligență dar și pentru stabilirea gradului de dezvoltare perceptivă și a capacității de prospectare și previziune concretă, simț de orientare spațială etc. (S.T.)

LACAN, Jacques (1901-1982), medic și psihiatru francez neofreudist și structuralist (inspirat de Ferdinand de Saussaure (1857-1913). A predat la Clinica de boli mentale de la Spitalul „SF. Ana”, la Școala normală superioară, la Facultatea de drept și la Școala superioară de înalte studii din Paris. L. a considerat că inconștientul este o rețea de semnificații cu elemente asociate ce se supun unor legi precise și constituie categorii de sub-ansamble, structurate ca un limbaj ce redă ca și acesta în mod simbolic esența lucrurilor. Copilul se naște într-o lume de cuvinte și simboluri care îl formează conform limbajului și culturii societății în care trăiește. Ființa autentică este întotdeauna în spatele măștii (persoana în latină înseamnă mască) adică, într-un rol din lumea cuvintelor. **L.** a acordat importanță deosebită constituirii sinelui care nu se află în discurs întotdeauna în personalitatea (ascunsă în spatele măștii). Stadiul oglinzii (momente de constituire genetică a Eului se organizează treptat începînd cu a 28-a lună de viață), se caracterizează prin organizarea perceperii propriei persoane unitare, identificare concomitentă cu a celorlalți și a întregului anturaj în oglindă care controlează imaginea de sine. **Op. pr.**: *De la psychose paranoia que dans ses raports avec la personalité* (1975); *Le stade du miroir, theorie d'un moment structural et génetique de la constitution de la realité conçu en relation avec l'experience et la doctrine psychanalitique* (1936); *Le stade de miroir comme formateur de la fonction du Je, telle quelle nous est révélée dans l'experience psychanalitique* (1949); *Ecrits* (1966). (U.Ș.)

LAGACHE, Daniel (n. 1903), psiholog francez care reprezintă clasicizarea freudismului (neofreudismului). A făcut studii de medicină și psihiatrie și obține doctoratul (1934) cu lucrarea *La haluccinations verbales et la parole*. În 1935 a început activitatea de șef de clinică la spitalul Sainte-Anne din Paris, în 1937 a ocupat postul de conferențiar la facultatea de litere din Strasbourg unde și-a susținut doctoratul în litere (1947) cu lucrarea *La jalusie amoureuse psycholoque descriptive et psychanalyse*. A trecut apoi la Sorbona unde a fost numit profesor la catedra la care lucrase Pierre Janet (1859-1947). A dezvoltat la Sorbona o optică psihanalistă remarcabilă. **L.** a fost conducătorul societății franceze de psihanaliză și apoi preșdintele Asociației psihanaliste franceze. **Op. pr.**: *L'unité de la psychologie clinique* (1949); *La psychanalyse* (1955); *La psyhanalyse et la structure de la personalité* (1958). **L.** a scris peste 120 de studii și articole, precum și capitole în Enciclopedia franceză dirijată de Henry Wallon (1938) și în Enciclopedia medico-chirurgicală (Psihiatrie). Spirit de sinteză și clinician de excepție **L.** a fost unul din reprezentanții cei mai subtili ai neofreudismului și mai ales a perfecționării psihanalizei. (v. și NEOFREUDISMUL) (U.Ș.)

LAHY, Jean-Maurice (1872-1973), psiholog francez interesat de psihologia aplicată, de sociologie și psihofiziologie. A inițiat primele studii de laborator (în 1924) la societatea de transport în comun a Parisului. Studiile au privit căile ferate, tramvaiele și autobuzele, ulterior a fost solicitat să organizeze laboratoare similare în alte orașe ale Franței și peste hotare. S-a ocupat de selecția profesională apoi de psihologia școlară, de selecția profesională în flota franceză, în marile magazine etc. A avut în atenție și reeducarea mîinii de lucru la Paris. I se atribuie în jurul a 80 de studii și articole cu contribuții importante aplicative și experimentale, teste de motricitate, atenție, inteligență. A fost primul secretar general al Asociației Internaționale de Psihotehnică (psihologie aplicată), a organizat alIV-lea congres de psihologie aplicată de la Paris în 1927 și a format numeroși elevi. **Op. pr.**: *Le système Taylor et la physiologie du travail professionnel* (1916); *La sélection psychophysiologique des travailleurs; conducteurs de tramways et d'autobus* (1927). (U.Ș.)

LALAȚIUNE v. LIMBAJ

LANCASTER (Test) ♦ Este folosit în diagnosticul obiectiv al vizualității pentru diferențierea displopsiei (v. VĂZ). Se bazează pe principiul determinării precise a diferenței dintre proiecțiile imaginilor percepute de fiecare din cei doi ochi. (E.V.)

LANGAGER, Søren (n. 1954), specialist în psihologia și educația specială, profesor asociat la Școala Regală din Danemarca, editor responsabil al *Revistei de Educație Daneză*, membru al Consiliului Academic al Școlii Daneze. A studiat conceptele de bază, modelele, teoriile și practicile educaționale, problematica adulților bolnavi mintali, a elaborat programe de educație pentru copiii cu tulburări emoționale. **Op. pr.:** *Înaintașii. Un mozaic al activității sociale și culturale în comparație cu mediul de azi* (1981); *Pedagogia pentru tinerii șomeri* (1983); *Evaluarea cursurilor de instruire* (1995); *Pedagogia specială și perspectivele ei* (1995). (E.V.)

LANGE, Carl-Georg (1834-1900), psiholog danez profesor de anatomie patologică la Universitatea din Copenhaga. Este cunoscut mai ales prin teoria sa periferică privind emoțiile. Conform acestei teorii rîsul, plînsul, bucuria, creează emoțiile și nu invers. Reacțiile în cauză modifică mediul intern al organisului – mai ales ritmul circulației sangvine care provoacă emoția. Variațiile organice prezintă semnale ce se conștientizează în etapa emoționalizării. Teoria sa, asemănătoare cu a lui James constituie teoria periferică James – Lange. Opera lui L., a fost tradusă în franceză în 1895, sub titlul *Les émotions*. (P.M.)

LAPSUS (engl. lapsus, fr. lapsus, germ. Lapsus) ♦ Incapacitate temporară de a aminti și reproduce ceva anterior cunoscut (numere, date, termeni). Conform studiilor lui S. Freud acest fenomen se datorează unor inserții ale planurilor inconștiente cu funcții de blocaj psihic în situații în care există conflicte interne psihice, fie între două intenții diferite una subconștientă și una conștientă, fie oboseală sau tensiune psihică implicată în zonele evocate de cuvintele, datele, evenimentele ce nu se pot aminti. Se poate exprima ca dificultate ce se caracterizează ca atare, ca rostire a unui cuvînt nepotrivit care după Freud trădează dorințele sau intnțiile veritabile ascunse ale persoanei. Se exprimă prin rostirea cuvîntului contrar în cazuri de oboseală. (E.V.)

LATENȚĂ (engl. latence period, fr. latence, germ. Latenzperiode, Latenzzeit) ♦ Timpul dintre apariția unui stimul în cîmpul psihologic și manifestarea reacției. Astfel se studiază **l.** senzorială pentru toate simțurile, **l.** ce acționează în experimentele asociativ verbale etc. **L.** este dependentă de semnificația pentru subiect a stimulului, de intensitatea lui (la stimulii prea puternici se manifestă reacții de apărare, la stimulii f. slabi nu apar reacții la toți subiecții) de conduitele condiționate ce eventual s-au format între timp la stimulul considert ca și de conflicte, baraje etc. ♦ Termenul se folosește și pentru timpul de conservare a amintirilor clare. **L.** amintirilor legate de evenimentele recente scade cu vîrsta. ♦ Există modificări ce privesc **l.** evenimentelor recente, dar au fost mai puțin studiate. ♦ În orice caz **l.** se exprimă în mod diferit la diferite vîrste. La copii pînă la 10 ani se dezvoltă memoria de scurtă durată și se exprimă **l.** senzorială fenotopică simplă. Între 10 – 20/24 de ani se dezvoltă și memoria de lungă durată în mod intens ceea ce creează **l.** scurtă și pentru aceasta **l.** senzorială devine foarte evidentă și productivă, eficientă. La vîrstele adulte există o oarecare stabilitate a tuturor tipurilor de **l.** La vîrsta a 3-a se degradează inegal formele de l. ♦ Psihologia abisală diferențiază un stadiu de **l.** sexuală ca stadiu al dezvoltării coincidente cu al celei de a treia copilării. (6 la 12 ani) ce este concomitentă cu declinul complexului Oedip. E o perioadă de amnezie sexuală infantilă latentă privind și conținutul nedezvăluit al gîndurilor, ideilor etc. complementar conținutului manifest al acestora. (U.Ș.)

LATERALITATE (engl. laterality, fr. latéralité, germ. Lateralität) ♦ Predominanța funcțională a unei părți a corpului asupra alteia, mai ales a mîinii, rezultînd din utilizarea preferențială a acesteia. Există dreptaci și stîngaci. ♦ **L.** a fost studiată de J.B. Watson (1930), A. Gesell și Ames (1947). Pînă la 1 an **l.** este oscilantă – domină inițial cîteva forme primare de ambidextrie (sincinezia primară după H. Wallon). Asimetria de dreapta începe să se manifeste după 1 an la majoritatea copiilor. Această **l.** este dependentă de dominația progresivă a unei emisfere cerebrale față de cealaltă. Dominația stîngă sau dreaptă vizuală se manifestă prin folosirea cu predilecție a ochiului stîng sau drept în solicitările de a privi printr-un monoclu, microscop, de a trage la țintă etc. Se observă preferințele naturale de stînga sau de dreapta pentru auz, miros etc. ce se consideră expresii ale **l.** ♦ Există un indice de **l.** (Hildreth, 1949). Acsta se calculează pe baza numărului de mișcări ce manifestă prevalență de dreapta sau de stînga (dominanta!) Acest indice este nul la cei cu ambidextrie. Wilma Fritsche (1967) a pus la punct calcularea unui QI de l. pe baza prelucrării răspunsurilor la unele teste de percepție vizuală și a unor activități simple ca aceea de a aprinde un chibrit, a face găuri într-o hîrtie, analizei modului cum se fac pantofii cu cremă și a modului cum se distribuie un set de fișe. Tendința de a folosi mîna și partea stîngă a corpului în mod preferențial poate fi spontană ereditară sau dobîndită în copilărie. Asimetria bilaterală funcțională manuală pune unele probleme în educație. Copiii puternic stîngaci au dificultăți de scriere cu mîna dreaptă. Contrarierea **l.** poate avea consecințe complexe psihice ca: tulburări psihomotorii, sincinezii, ticuri, lentoare, logopatii (uneori), în unele cazuri mai puțin frecvente chiar dizlexii, dizortografii, dar și tulburări afective (timiditate, sentimente de inferioritate, de culpabilitate, opoziție, agresivitate, tulburări de atenție). Persoanele stîngace reușesc uneori sub influența educației să automatizeze activitatea de scriere cu mîna dreaptă. De aceea, în cazul activităților ce cer o mare manualitate de dominație de dreapta sau de stînga se recomandă teste de **l.** spre diagnosticare. În cazul în care există un echilibru relativ al funcționalității celor două mîini, se vorbește de ambidextrie (v. termenul). Se pare că la băieți este mai evidentă lateralitatea ca la fete care sînt mai adeseori ambidextre. ♦ Se știe încă din secolul al XIX-lea că emisferele cerebrale sînt asimetrice. În esență gesturile și limbajul sînt coordonate de emisfera stîngă, iar percepția muzicală, raportarea spațială, coordonarea au loc prin intermediul emisferei drepte. Mai recent (1979-1980) s-a conturat de către Sperry, specialist la secția de neurologie de la Harvard o nouă ipoteză conform căreia la o minoritate de dreptaci emisfera dreaptă a limbajului este la dreapta, pe cînd la stîngaci aceasta poate fi la dreapta, la stînga sau în amîndouă pozițiile. Există conform acestor cercetări (Norman Geschwind) o specializare în ceea ce privește emoția. O leziune cerebrală a emisferei stîngi sau drepte este însoțită de tulburări diferite. **L.** este o expresie a dezvoltării asimetrice, trăsătură fundamentală a proceselor implicate în dezvoltare, dar și tendința permanentă spre armonizare organizată a intercorelării diferitelor structuri și funcții psihofiziologice. Dacă ambii părinți sînt stîngaci, 50 % din copii vor fi și ei. Sîngacii au o ridicată bicerebralitate datorită stimulării prin activități ce se fac în viața socială cu dreapta. Vilma Fritsche (1967) a constatat că în Africa occidentală sînt mai mulți ambidextri (sudanezii). Stîngacii sînt considerați sau sacrii sau impuri (ca și albionii). În India cu dreapta se spală părțile de sus ale corpului (la dreapta și stînga), iar cu mîna stîngă cele de jos ceea ce conferă mîinii drepte o mai mare sacralitate. Există și **l.** încrucișată – se cunosc puține cazuri și se consideră că pot crea abilități interesante. Civilizația și tehnica modernă europeană și americană este astfel încorporată în obiecte încît să satisfacă și să antreneze manual dreptacii. Persoanele stîngace sînt astfel dezavantajate. Se semnalează cazuri în care tinerii stîngaci angajați printr-un examen de selecție profesională (teste verbale) deși au dovedit o foarte bună pregătire profesională teoretică au fost incapabili să lucreze la strunguri moderne în care era angajată o mare funcționalitate a mîinii drepte. Există cam 33 % stîngaci. Printre stîngacii celebri se enumeră Leonardo Da Vinci, Paganini, Bismark, L. Carrol (care se și bîlbîie), Dafy, Chopin, Stileurile vechi – scoase prin diferite săpături arheologice arată că au existat destui stîngaci în antropogeneză. (U.Ș.)

LENTOARE (engl. lenguishness, fr. lenteur, germ. Lamsemkeit) ♦ Însușire psihică ce se exprimă prin lipsă de promptitudine care, cînd se manifstă în domeniul acțiunii, se numește bradikinezie, în domeniul gîndirii poartă denumirea de bradipsihie, în cel al limbajului – biadilalie etc., în reacțiile emoționale, apatie. **L.** la copii poate fi confundată cu lipsa de atenție sau cu încăpățînarea în cazul unei inteligențe normale. Cauzele **l.** pot fi foarte diferite (tulburări glandulare, depresiuni psihice, stări de oboseală, astenie). Adeseori **l.** pune în evidență debutul unor forme de schizofrenie, epilepsie etc. Există o oarecare **l.** la tipul flegmatic, la tipul brevilin sau astenic. Tratamentul **l.** este esențial etiologic. (U.Ș.)

LEONTLEV, Alexeiev-Nikolaiev (1903-1979), a fost unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai psihologiei ruse contemporane. Membru al Academiei și deținător de premii pentru filozofie, **L.** a colaborat cu Vîgotski în grupul său în jurul anilor 1928 la studiile privind evoluția cultural-istorică. A fost președinte al Asociației Psihologilor sovietici, profesor și decan al facultății de psihologie a Universității. „Lomonosov", dr. docent (1940), Încă pe cînd făcea parte din grupul Vîgotski a preconizat următoarele idei mai importante: dezvoltarea psihică are un curs dialectic și trebuie abordată ca atare, evidențiindu-se aspectele calitativ diferite ale treptelor ei; psihicul uman este un produs al evoluției istorice și nu poate fi abordat decît în această condiționare; există o săracă abordare explicativă a proceselor psihice superioare ceea ce impune abordarea lor corespunzătoare. ♦ **L.** a avut meritul de a fi creat în psihologie metode originale pentru cercetarea experimentală a dezvoltării procesualității psihice superioare la copil. El s-a ocupat de analiza dezvoltării motivelor activității copilului și de procesele evolutive ale dezvoltării caracterului conștient al activității de învățare. A obținut rezultate și în ceea ce privește studiul psihofiziologiei mișcării, în teoria reflectării, a specificității sensului conștiinței a nivelurilor ei. a stimulării dezvoltării psihice și a accelerării dezvoltării. **Op.pr.**: *Dezvoltarea memoriei* (monografie, 1931); *Studiul dezvoltării psihicului* (1941); *Problemele teoretice ale dezvoltării psihice a copilului* (1957); *Probleme ale dezvoltării psihicului* (1964), *Activitate, conștiință, personalitate* (1975). (Gr.N.)

LEPTOSOM (engl., fr. leptosome, germ Leptosom) ♦ Tip descris de Kretschner. În linii mari, este vorba de persoane longiliene (înalte) și slabe, cu torace strîmt, cu membre lungi și fragile, cu profilul ascuțit, ce nu au înclinație la obezitate. **L.** are o cutie craniană alungită, cu ochii ovoizi, cu profil unghiular și tendințe schizoide. Forma extremă a acestui tip constituie ceea ce se numește tip astenic. ♦ Din punct de vedere al psihicului **l.** are tendințe spre introversie, trăiește o bogată viață interioară. Sociabilitatea sa nu se exprimpă atît în complexitatea relațiilor cît în aderarea la idei sociale. Afectiv **l.** este fragil, are o conștiință de sine vulnerabilă și tinde spre intimitate. **L.** au o mai mare frecvență de schizofrenie decît alte tipuri morfocaracteriale. (P.M.)

LETARGIE (engl. lethargy, fr. léthargie, germ. Lethargie) ♦ Somnolență artificială provocată prin sugestie (hipnoză) sau prin medicamente (narcotice). (E.V.)

LEWIN, Kurt (1890-1947), psiholog american de origine germană. Interesul pentru psihologie i s-a dezvoltat foarte devreme. **L.** și-a făcut studiile la Universitatea din Berlin unde l-a cunoscut pe K. Koffka (1886-1941) și pe Wolfgang

Kohler (1897-1967) reprezentați ai gestaltismului. După primul război mondial s-a întors de pe front și a fost numit asistent la Institutul de Psihologie din Berlin, unde a ajuns apoi profesor. În jurul său s-a format un grup de psihologi activi, dintre care s-a remarcat mai ales Tamara Dembo care a efectuat printre altele un test de evaluare a nivelului de aspirații și a modificărilor acestuia în funcție de succese și eșecuri pe parcursul unei activități. **L.** a fost influențat de teoria formei (geștaltistă aflată în mare ascensiune și contribuantă la modernizarea psihologiei. A fost influențat și de experimentalismul dezvoltat prin școala germană, dar și de optica abisală freudistă privind psihicul uman. Sub presiunea evenimentelor social-politice ce se conturau în jurul anilor 1930 în Germania, **L.** a răspuns unei invitații făcute de Universitatea Stamford din California (1933) și a plecat în S.U.A. Între 1935 și 1938 a lucrat la Universitatea Iowa, apoi la Stamford, la Harward și iar la Iowa (1940-1945). În 1945 a fondat *Centrul de cercetare al grupului dinamic*, la Institutul de tehnologie din Massachusetts (Cambridge). După moartea sa acesta a fost mutat la Michigam (1947). **L.** a fost unul dintre psihologii remarcabili ce au contribuit la dezvoltarea psihologiei moderne, la conturarea psihologiei sociale și la ceva mai mare coeziune și apropiere între diferitele curente psihologice ale vremii. A reconsiderat optica analizei psihologice pronind de la necesitatea studierii comportamentului în situație în mod dinamic. Pe de o parte situația a fost privită de către el ca încărcată de solicitări și efecte multiple potențiale, pe de altă parte comportamentul a fost privit ca reacție a întregii personalități (personalitatea totală) încărcate de toate caracteristicile sale dobîndite și de fond, cu aspirațiile și dorințele, precauțiunile și *valențele* disponibile. S-a conturat astfel o teorie dinamică. *Teoria cîmpului psihologic*, o teorie ce destrămа parcelarea caracteristicilor psihice clasice. Teoria cîmpului i-a fost sugerată de teoria tolologică matematică. Cîmpul psihologic specific este încărcat de spațiul de viață ce și el este încărcat cultural-social. Comportamentul are un substrat rațional adaptativ și un obiectiv, acela de a reduce tensiunea potențială din cîmpul psihologic dat fiind faptul că acesta este permanent agresat de spațiul de viață, fapt ce produce tensuni, iar acestea provoacă rezervele de forțe psihologice disponibile (pozitive sau negative). **L.** s-a referit la efectele imediate de reflux ale angajărilor complexe psihice în spațiul de viață. În urma cercetărilor, efectuate mai ales în S.U.A., **L.** a acordat un interes tot mai mare problemelor grupului social pe care l-a conturat tot dinamic asemănător celui de cîmp psihologic individual dar ca fiind un ansamblu mai complex. Contribuția lui **L.** (mai ales privind dinamica grupului) a avut influențe importante asupra psihologiei moderne ca și cercetările sale privind nivelul de aspirații (1936-1944) învățarea (1942), frustrația cu regresia (1944) etc. **Op. pr.**: *A dynamic Theory of Personality* (1935); *Principles of topological Psychology* (1936); *Field teory in Social Sciences: selcted theoretical papers* (1951) și *Rezolving social conflict* (postum, 1948). (U.Ș.)

LIBERTATE (engl. freedom, fr. liberté, germ. Freiheit) ♦ Este însușirea psihică cea mai importantă a conștiinței umane. Se manifestă pe de o parte, prin faptul că omul poate construi mediul său de existență, poate utiliza cunoștințele sale privind natura și societatea și poate trăi în fiecare clipă independent de circumtanțele în care se află – în felul său propriu – pe de altă parte omul simte tendința de a trăi fără constrîngeri exterioare și interioare, deși asupra lui acționează o complexă determinare a existenței și structurii ei. **L.** se exprimă și în capacitatea de a decide (de a fi responsabil), de a stabili o formă de reacție sau acțiune în funcție de cunoașterea dimensiunilor ei. **L.** socială se referă la cunoașterea realității sociale date, a legităților, tendințelor și caracteristicilor ce le exprimă anumite situații, fenomene, aspecte și implică modalități de a acționa, în funcție de un scop, o regulă, un mobil implicat într-o posibilitate optimă acceptată social și legislativ dar mai ales personal. Actul voluntar reprezintă cel mai complex act de **l.** pe cînd actele impulsive reprezintă acte efectuate sub imperiul necesității primare a impulsurilor. În viața socială, **l.** este încadrată într-o anumită marjă de independență ce permite traiul în comun și este recunoscută și garantată de legi. ♦ **L.** sau liberul arbitru exprimă o atitudine și modalitate de comportament ce este lipsită de orice influență și îngrădire de cenzură interioară sau externă, ca expresie exclusivă a voinței subiectului. Termenul este controversat datorită ipostazierii sensului său de către grupări sociale anarhice, curente filozofice deterministe și persoane cu conduite ambigui nonconformiste. **L.** voinței este condiționată de necesitățile societății, ca și de condițiile în care se realizează comportamentele, de structura efectelor asupra vieții sociale și a interrelațiilor pe care le promovează sau lezează. **L.** a fost una din dimensiunile cîștigate de revoluția franceză. „Libertate, egalitate, fraternitate" – ideal modern – în acele vremuri. Datorită expresivității vieții interioare a posedării timpului și spațiului omul cunoaște trăirea **l.** **L.** supravegheată – este o sancțiune educativă ce constă în lăsarea minorilor delincvenți în familie, iar tinerii delicvenți, la locul de muncă. Există forme de **l.** supravegheată latentă și la copii obișnuiți, în ceea ce privește lecțiile de acasă programele în timpul liber etc. (U.Ș.)

LIBIDO (engl., fr., germ., libido) ♦ Termen central în concepția lui Freud. Exprimă ansamblul „pulsional" instinctual ce are tendință permanentă de a descărca propria sa tensiune. Procesul descărcării se resimte ca plăcere. Ca atare tendința spre plăcere este forma instinctuală esențială după Freud. Legat de sexualitate **l.** este o energie mai cuprinzătoare (la sugar și gura este o zonă a **l.** Termenul a căpătat accepții și mai largi de pulsiuni energetice vitale la alți abisali (Jung) și aserții mai dominant sexuale la unii neofreudieni (ca Melania Klein) (E.V.)

LIMBAJ (engl. language, fr. langage, germ. Sprache) ♦ Este un instrument (adecvat) de codificare obiectivă care face posibilă trecerea funcției comunicaționale de la un stadiu receptiv – reactiv, la unul activ – debitant (de la cel situațional sau practic, la cel general – abstract). În același timp este expresia concretizată și particularizată a limbii vorbite de un individ altui individ sau de un individ unui grup precum și invers, dar și o comunicare de dialog intern (cu sine însuși) nu numai extern. **L.** reprezintă o matrice internă pe care se structurează și se dezvoltă întreaga organizare psihică a omului. Este principalul cod prin care sînt transmise și însușite principalele conținuturi informaționale și principalele programe acționale ale sistemului psihic individual, ca rezultat al asimilării mediului socio-cultural și a statutului și rolului personalității în acesta. Ca atare **l.** este și un mijloc de creație, afirmare de sine, de adaptare, de facilitare a interrelațiilor sociale etc. și este strîns legat de evoluția personalității umane pe care o exprimă din punct de vedere al temperamentului, al stilului, al nivelului de cultură, al sociabilității etc. Există **l.** oral și scris, intern și extern. **L.** oral este cel mai evoluat și comod, cel intern este mai dramatic, iar cel scris mai supus ordinii gramaticale și de exprimare clară. Prin **l.** se exprimă însă nu numai activitatea mentală critică și adaptată la situații ci și nominalizarea percepțiilor, impresiilor, imaginației, voinței. De cele mai multe ori structurile verbale controlate se desfășoară în paralel și colocvial, intercalate cu cele de fond alimentate de structurile sinelui aflat în situații complexe. Ca stare **l.** este expresia condensată a egoului în acțiune și este instrumentul cel mai rafinat al identității, identificării. ♦ Despre **l.** a vorbit Platon (în Cratyl) și Aristotel, W. Wund a considerat că **l.** este inconștient. Codillac, Spencer, Darwin l-au considerat conștient, subsumat gîndirii și intenționalităților. Există și aspecte „proiective" neconștientizate (cînd te ia vorba pe dinainte...) și conștientizate (de statut și rol social) ♦ Un aport cu deosebire nou a adus în problmele **l.** N. Chomsky. El a analizat pe de o parte distanța dintre înțelegere (receptare) sau „competență" și posibilitatea de a exprima clar ideile prin mijloace verbale corect utilizate numită „performanță", pe de altă parte distanța dintre structurile de suprafață și cele de profunzime ale **l.** Structurile verbale au drept țesut bazal (primar) structurile gramaticale – datorită cărora un cuvînt nou odată înțeles poate fi utilizat în scurt timp în poziții și forme de cuvinte ce nu au fost încă auzite. Acest fenomen exprimă ceea ce Chomsky a numit caracterul generativ al **l.** Această însușire a **l.** face ca aceeași idee să se poată exprima în diferite feluri ca tonalitate, ca nivel de cultură. Totodată generativitatea **l.** face ca un cuvînt însușit să poată fi integrat imediat în formele gramaticale corespunzătoare diferitelor comunicări. Și Jacques Lacan a acordat un rol important structurilor **l.** în sistemul psihic. ♦ În ontogeneza timpurie „competența" se dezvoltă mai intens decît „performanța". Pe distanța dintre acestea are loc procesul de educație al exprimăii verbale și trierea critică a sensurilor. Primele emisii verbale sînt în general vocale impure. Urmează o oarecare purificare a lor (gînguritul pînă la 3 luni) și articularea acestora cu consoane – lalațiunea (după 4 – 5 luni). Materialul amorf al lalațiunii și gînguritului au două proprietăți. Prima că sînt la fel la toți copiii din lume (fond uman universal) și a doua că se compun din mult mai multe sunete decît există în oricare din limbile vorbite. Treptat anumite combinații verbale se condiționează, altele se încarcă de sensuri ori semnificații și se utilizează în conumicarea curentă. Se trece printr-o fază de limbaj primitiv (în al 2-lea an de viață) numit „limbajul mic" ce cuprinde un vocabular de uzanță restrînsă familială (pentru frumos se spune „gigea" sau „titi", pentru mîncare „papa" etc.). Amprenta vorbirii din familie și din mediul cultural apropiat se consolidează în primii ani de viață (vorbirea dialectală), ca și volumul, fluența și expresivitatea **l.** și se conservă (mai ales în vorbirea confortabilă și internă colocvială) întreaga viață. Între 6 – 10 ani se dezvoltă formele vorbirii socializate și apoi culte. ♦ În sec XIX au depistate dereglările afazice motorii ce țin de a treia circumvoluțiune frontală a emisferei cerebrale stîngi (Broca, 1861) și afazii senzoriale datorate disfuncționalității treimii posterioare a circumvoluțiunii superioare temporale ale emisferei stîngi. Se consideră că leziuni ale ariei posterio – superioară a lobului temporal stîng, determină afazia acustico-lingvistică în care funcția de competență este afectată. Afectarea ariilor post – centrale din emisfera stîngă cerebrală perturbă articulara cuvintelor, iar ariile parietalo-occipitale și temporo-occipitale provoacă afazia semantică. Lexiuni sau disfuncții ale ariei frontale creează incapacitatea de a înțelege (afectarea competenței), expunerile discursive. Scrierea implică osociații funcționale complexe ale analizatorilor kinestezic, optic și a zonelor senzoriale ale manualității, iar cititul greoi indică perturbări în zonele generale ale limbajului inclusiv cele frontale ce contribuie la decodificarea semnalelor verbale (precum și zonele vizuale). Tulburările de **l.** pot fi simple sau polimorfe. Tulburările de **l.** impresive sînt disprasile dislogiile, stereotipiile verbale, ecolaliile, pitacismul, verbigerația, salata de cuvinte. Acestea se manifestă mai ales în cazuri de oligofrenii severe. Există tulburări lexice și semantice propriu zise. Și în scris apar numeroase tipuri de tulburări de limbaj ca stereografiile, paragrafismele, neografismele, jargonografismul, grafomanii, graforee etc. Neografismele sînt mai frecvente. La toate acestea se adaugă tulburările de ritm, tahilaliile și logoreea și complementar bradilaliile.

Tulburările de voce și tonalitatea constituie de asemenea o categorie de tulburări de l. (v. LOGOPEDIA). ♦ Nu poate fi ignorat faptul că există limbaje ca cel literar, filozofic, matematic, tehnic, dar și limbajele artelor. Pentru acestea din urmă există referiri interesante efectuate de Nelson Godman. Dezvoltarea lor social istorică se află în atenția cercetătorilor. S-au iscat chiar controverse privind faptul dacă l. artistic (grafic) prezent în peșterile din Altamora Lascaux (din paleoliticul superior și neolitic) a fost anterior celui de scriere propriu-zisă. (U.Ș.)

LIMBAJ, Comunicare la animale și plante ♦ Se consideră că există sisteme de comunicare specifice în cadrul aceleeași familii biologice. Mai ales animalele ce trăiesc în grupuri au dezvoltat acest sistem, delfinii (John Lilly), maimuțele (Menzel, 1971), leoparzii Michel Gonstard (1975). „Competența" este dezvoltată în cadrul speciei ca înnăscută, animalele în captivitate emit și înțeleg semnalele speței (C. Conrady). La animalele domestice comunicarea cu oamenii este extrem de complexă și include și gestica. Ladighina Cos a crescut un pui de maimuță cu un copil – comunicarea dintre ei a devenit foarte avansată. De altfel, serialele cinematografice Tarzan au pus în evidență complexitatea acestei comunicări, iar dresarea pentru concurs dezvăluie aspectele de bază ale funcțiilor semnalelor. Există de asemenea forme de comunicare interspețe. Interesante sînt formele de comunicare la păsări (corbii, păsările migratoare). Chiar și cîntecul păsărilor cîntătoare cuprinde mesaje (privighetoarea). O situație specială are papagalul vorbitor – care poate reproduce cuvinte și uneori texte verbale. Au fost studiate și formele de comunicare ale unor insecte, precum comunicarea la fluturi. Se consideră că fluturii au un limbaj al culorilor. Ei văd culorile florilor și cele ale lor înseși. În genere au culori diferențiate pe sexe pentru a se recunoaște. Albinele au un l. implicat în felul bătăii din aripi și dansului zborului (Karl; von Friesch, sau M. Beniuc). În ceea ce privește plantele s-au făcut în ultima vreme experimente interesante (Eugenia Grosu a filmat unele experimente de acest gen) (1981) care pun în evidență faptul că două plante ce au stat împreună un timp au reacții similare la anumite gesturi și chiar cuvinte ale oamenilor. Mai mult decît atît manifestă „simpatii" și „antipatii" – au chiar „reacții violente" în unele situații limită. Dacă sînt despărțite și se creează condiții de manifestare a reacțiilor la una din cele două plante de pildă i se taie floarea și cealaltă răspunde aproximativ la fel printr-o reacție de alertă. Domeniul l. plantelor și insectelor se află în studiu intensiv. (R.D.)

LIMBAJ, Evoluție a comunicării, feluri de limbaj ♦ Există aspecte diferențiate, colocviale și reverențioase, forme ale vorbirii expozitive. La copii l. cultivat se dezvoltă mai ales sub influența școlii. După 10 ani se dezvoltă exprimarea literară, științifică, politică. Vorbirea din cadrul interrelațiilor (oficială mai ales) capătă suplețe și nuanțe în funcție de vîrsta, sexul și statutul social al interlocutorului. În perioadele adolescenței vorbirea se impregnează cu funcții reglatorii emoțional expresive, ludice și interpretativ persuasive. În perioadele adulte acestea se dezvoltă și se consolidează, influențate de rolul și statutul social (proiectiv) deținut de acesta. În fine, în prioadele de regresie vorbirea începe să fie utilizată mai puțin în interrelațiile sociale, devenind mai activ limbajul interior și adeseori apare mania de a vorbi singur (chiar pe stradă). Pot apare dificultăți și reticențe de vorbire expozitivă datorită conștientizării unor deficiențe mnezice și pierderii caracterului de noutate sau de interes pentru numeroase subiecte. Debitul verbal începe să fie mai lent. Dificultățile de transmitere critică din l. interior în cel exterior sînt mai mult dereglate. Clara și W. Stern au pus în evidență trei stadii al limbajului timpuriu: primul stadiu (al substanței), al substantivelor, e urmat de stadiul învățării verbelor (al acțiunilor) și apoi stadiul relațiilor, a învățării cuvintelor de legătură (v. *Kindersprache*, 1922 și *Psychologie der frühen Kindheit bis zum sechsten Lebensjahre*, 1925). După soții Stern legea celor trei stadii ale dezvoltării vorbirii constituie însăși legea dezvoltării mintale, fapt ce a fost criticat adeseori de mulți autori ca reducționism și schematism. Un deosebit interes au suscitat studiile lui J. Piaget asupra **l.** J. Piaget a încorporat în teoria **l.** teoria egocentrismului. Totuși, el a atras atenția asupra ecolaliei (repetiția ecolalică, a monologului ca fiind expresia funcțională a dezvoltării în ontogeneza timpurie a l.) Pe lîngă forma verbală a **l.** există formele paraverbale ce se exprimă în afară de gestică, mimică, rîs, zîmbet și chiar tăcere, prin postură, direcția privirii, paralimbaj, mișcare etc. Acestea au funcțiuni de comunicare asociate sau nu cu **l.** și constituie comunicarea nonverbală (C. N. V.) Kurt Danzinger (1976) a analizat formele de comunicare din familie (mai ales din familiile patalogiste). Aceste manifestări sînt complexe cu atît mai mult cu cît oamenii își petrec cel puțin jumătate din timpul zilei în familie. Autorul citat a semnalat o sărăcie a comunicării verbale în multe familii, concomitent cu o inflație a comunicării nonverbale (C. N. V.) și cu o densitate mare de contradicții și confuzii între funcția indicativă (comunicare verbală – conținut) și latura contextuală gestică (direcția privirii, postura, vocea; nu, care înseamnă da și invers) ♦ Tulburările de **l.** sînt foarte numeroase și variate. În bolile psihice este adesea mai alterat l. nonverbal, aspectele fonologice, sintactice și semantice (Gh. Ionescu, 1984; E. Verza, 1975, 1978, 1981, 1989). Există tulburări de formă și de conținut (oral și scris). Tulburările de formă și de conținut sînt relativ intercorelate. Forma este expresivă fapt ce se reflectă în numeroase patologii de **l.** În acest sens tulburările de l. expresive sînt dislaliile etc. (v. LOGOPEDIA). Ele pot fi simple sau polimorfe. Cu problemele însușirii exprimării gramaticale s-a ocupat P. Popescu Neveanu, Ana Bogdan etc., cu cele neuro-psihofiziologice ale scrierii Florica Bagdasar (1963), E. Verza (1983) iar cu problemele debitului verbal (al dezvoltării lui) ca și al caracteristicilor tipologice ale vorbirii s-au ocupat: Ursula Șchiopu, M. Gîrboveanu, Geta Dan-Spînoiu, A. Turcu (1969-1971), precum și E. Verza (1970). Cele mai consistente studii asupra l. au fost efectuate de Tatiana Slama-Cazacu. Aceasta a studiat caracteristicile limbajului la vîrstele mici, subliniind structuri și achiziții de seamă în dezvoltarea dialogului, a complicării structurilor gramaticale utilizate de copiii de diferite vîrste – inclusiv caracteristici privind modificarea sensurilor, rolul contextului, utilizarea de clișee verbale etc. În legătură cu **l.** există domeniul bilingvismului. Studiile în legătură cu aceste aspecte au fost efectuate predilect în țările bilingve (Belgia, Elveția, dar mai ales Canada). Strîns legate de acestea sînt problemele însușirii de limbi străine. Mai ales în țările în care nu se folosește o limbă străină, învățămîntul a încorporat studiul limbilor de circulație internațională. (S.T.)

LINGVISTICĂ (engl. linguistics, fr. linguistique, germ. Linguistik) ♦ Domeniu ce se referă la studiul științific al limbii. Are în atenție fenomenele de evoluție și de dezvoltare a limbilor, repartiția lor în lume și raporturile dintre ele. Interesul pentru lingvistică a fost creat de Leibnitz (1703). Prin anii 1827 termenul a fost folosit mai mult pentru studiul comparativ și istoria limbilor. Nu se poate ignora contribuția Ecaterienei a II-a care a stimulat apariția unui studiu asupra idioamelor din Europa, Asia și Africa (apărut la Petersburg). Printre cercetările l. comparate a avut o mare importanță *l'Oratio Dominicale*, document tradus în mai toate limbile. L. istorică este aceea a istoriei popoarelor. Unele limbi foarte vechi, cum este sanscrita (3000 ani) au contribuit foarte mult la studiul comparativ al limbilor. Mulă vreme a existat un interes acut pentru vechimea limbilor. Domeniul a fost însă contaminat de ideea etnocentristă. Mario Pei, în istoria limbajului, afirmă că un savant suedez susținea la începutul secolului al XVII-lea că în paradisul terestru Dumnezeu vorbea suedeza, Adam daneza, iar șarpele franceza. Încă din 1934, la un congres lingvistic turc s-a susținut și „demonstrat" că turca este limba primară a omenirii. În ceea ce privește limba română, derivată din latina vulgaris, constituie una din cele mai interesante și utile limbi în comparație l. a limbilor de proveniență latină. Deși în lexicul limbii române au fost încorporate numeroase cuvinte de origină slavă, greacă, maghiară, germană, franceză, engleză, rusă etc. fondul principal de cuvinte are o mare puritate latină și unele reziduri ilirice, tracice, dacice etc. La fel, structura principală a vorbirii. În ultimii 50 de ani, limba română ca și alte limbi incorporează considerabil o flexionare nouă și numeroase cuvinte neologisme sub influența revoluției tehnico-științifice și a celei medicale, politico-ideologice etc. fapt ce i-a creat o nouă structură. **L.** a fost interesată într-o primă etapă de modul cum se modifică în timp limbile naturale (**l.** diacronică, **l.** sincronică) și îi datorează lui F. Saussure (1837-1913) semnalarea de cîmpri delimitate de cercetare (în cursul său de lingvistică generală) l. este după el un sistem cu ordine proprie. **L.** sincronică se divide în fonologie (care analizează sunetele minime ale unei limbi lexologia (prefixatiile și sufisațiile) morfologia, sintaxa și combinarea unităților semnificative în fraze. Pînă în ajunul primului război mondial studiul limbilor străine s-a făcut mai ales din necesitatea implicată în rețelele comerciale dintre state de către diplomați și de către intelectuali. A existat și există și un bilincvism sau trilingvism impus de condițiile vieții politice în regiunile anexate de marile imperii ale Europei. Oamenii politici au început să învețe limbi străine tot mai mult apoi s-a creat interesul învățării acestora în școli din cerințe de lărgire a contactelor culturale. După al doilea război mondial, învățarea de limbi străine a devenit o necesitate impusă de revoluția tehnico-științifică și a comerțului mondial, dar și de creșterea gradului și cerințelor de cultură. În aceste condiții s-au dezvoltat metodele audio-vizuale, metodele rapide de învățare de limbi străine. Se evită astfel cerința acută de a se efectua o traducere simultană a tuturor cărților ce apar. (U.Ș.)

LINTON, Ralph (1893-1953), etnolog și antropolog american (a fost inițial arheolog apoi etnolog la muzeul de istorie naturală din Chicago, iar din 1928 profesor la Universitatea din Wisconsin. A făcut numeroase expediții etnologice (Mexic, Colorado, insulele Marquises, Madagascar, Africa de sud etc.). A fost profesor și la Universitatea Columbia din New York apoi la Yale în New York. **L.** a introdus în psihologie conceptul de statut al personalității și poziției sociale a rolurilor. Acestea au fost considerate de **L.** mai importante decît mecanismele personalității. Există statute naturale (de clasă, castă, femeie, bărbat) și statute dobîndite (de profesie, de grup social de apartenență). Atitudinile sînt influențate în primul rînd de statutele de apartenență. Prin teoria statutelor și rolurilor **L.** a contribuit la dezvoltarea psihologiei moderne. **Op. pr.**: *The Study of man* (1936); *The cultural background of personality* (1945); *Cultural and mental disorders* (1956, postum). Norbert Sillamy consideră că lucrările lui **L.**, ca și cele ale Margaretei Mead (1901-1978) și Ruth Benedict (1887-1948) au conturat spre 1930 antropologia psihologică. (U.Ș.)

LOCKE, John (1632-1704), medic, psiholog și om politic englez reprezentant al empirismului pe linia lui Bacon și Hobbes. În psihologie s-a situat pe poziții asociaționiste. Locke pornește de la ideea că la naștere sufletul este o tabula rasa și toate cunoștințele umane derivă din experiența senzorială. Concepția lui **L.** s-a conturat ca opusă celei a raționalismului lui Descartes, care opina pentru idei înnăscute. L. consideră asociațiile ca instrumente ale dezvoltării și ale stabilirii de idei primare (prin perceperea asociațiilor obișnuite – configurații ale mărimii și culorii, mirosului și gustului etc.) și ideile abstracte, concepte. Asociațiile care constituie idei pot fi simple și analizabile sau complexe și neanalizabile. Ele structurează „Chimia mentală" Locke a mai emis ideea că există calități primare (percepute senzorial) și secundare care nu există în obiecte, în perceperea lor, ci provin din forța obiectelor de a produce idei (culori, nuanțe, gust, miros etc.). Se conideră că J. Locke a influențat teoria gestaltistă a izomorfismului. Oricum a atras atenția și asupra problemelor psihogenezei. Prima sa lucrare importantă *Essay on a low of Nature* a pus o serie de probleme civice și politice neconformiste, ceea ce a atras exilul lui Locke din Anglia. Perioada exilului a petrecut-o la Amsterdam. Ideile sale sînt expuse în lucrarea *An Essay concerning Human Understanding* (1690). Această carte a adus o mare celebritate autorului ei. **Op. pr.:** *Two Treatises on civil Government* (1690) și *A Letters on Toleration* (1688). Aceste lucrări au fost efectuate în Anglia, dar au avut mare importanță asupra elaborării Constituției americane. O altă lucrare importantă de L. poartă denumirea de *Some Thoughts concerning Education* (1693); în ea se află expusă cea mai mare parte a teoriei sale psihologice. (M.G.)

LOCUINȚĂ (engl. rezidence, fr. habitation, logement, germ. Wohnung) ♦ Este denumirea dată locului stabil folosit de familie cuplu sau persoane (fiind o componentă a spațiului de viață (mediul) al intimității) L. joacă un rol important în dezvoltarea primară a orientării spațiale și în formarea deprinderilor de bază implicate în autoservire, ca și în satisfacerea trebuințelor biologice, fiziologice, psihologice, culturale, estetice și sociale și la constituirea sentimentelor de apartenență (subidentitate familială). Totodată l. proiectează caracteristicile locatarilor ei, stilul de viață. Arhitectura modernă difuzează tipul de locuință cu 3 camere, baie și bucătărie cu standard mediu de viață în care dormitorul este relativ mic deoarece servește doar pentru dormit, sufrageria este combinată cu camera de zi, are nu numai funcții de confort (adăpost) ci și de spațiu psihologic și social. De altfel, Tognoli Jerome și Horowitz Yaine (1982) după ce au analizat istoria rezidențială a 5 bărbați și femei din mediul urban și suburban (de 28-65 ani) din aria New York City – au sugerat ideea că istoria rezidențială poate fi o metodă a studiului continuu de dezvoltare a identității și intimității umane, a refugiului și relaxării (mediul intimității). Localurile publice au în schimb (în toată lumea) tendințe de a deveni spațioase, monumentale și funcționale. Ele constituie o prelungire a dorinței de relaxare și intimitate potențială. Ponderea lor în spațiul de viață a fost dominată între secolele XIV și XIX de biserici. În secolul al XX-lea au început să domine școlile, spitalele, spațiile comerciale (inclusiv magazinele universale) cinematografele, teatrele, filialele poștale, clădirile administrative etc. ceea ce exprimă o mare socializare și multilateralizare a spațiului de viață uman. (U.Ș.)

LOCUTOR (engl. Speacher, fr. locuteur, germ. Sprecher) ♦ Termenul a fost difuzat de Leonard Bloomfield (1887-1949) într-o lucrare de mari proporții (*Des mots à la pensée, essais de grammaire de la langue française*) (1927-1953) Ideea relației l. – auditor a fost implicată în scrierile lui F. de Saussure (1857-1913). L. dispune de un cod și de un mesaj prin intermediul cărora se realizează codajul și decodajul mesajului. În esență l este un emițător, iar auditoriul un receptor ce se află în circuite ce cuprind latent și rolurile inverse. Decodificarea emisiei l. este dificilă în cazurile în care mesajul nu este clar sau cînd codificarea nu a fost satisfăcătoar prelucrată în enunțurile l. N. Montard consideră că dacă nu este înțeles mesajul, comunicarea nu are loc de fapt. (E.V.)

LOEB, Jakob (1859-1924), psiholog și fiziolog american de origine germană. A lucrat la institutul Rockefeller din New York. A adus contribuții importante în studiul comportamentelor animale sub influența unor surse importante de excitație precum căldura, lumina. A analizat în acest context comportamentele animale ce se aseamănă cu tropismele plantelor. O altă direcție de cercetare a lui Loeb se referă la chimia fiziologică în viața psihică. El a dus o luptă activă împotriva ideologiei neo-vitaliste, abordînd comportamente aparent fără finalitate care pun în evidență absența conștiinței animale. A fost un precursor al behaviorismului. Opera sa mai importantă poartă titlul *Forced monvemente, tropism and animal conduct.* (1918) (E.V.)

LOGIC v. GÎNDIRE

LOGOFOBIE v. LOGOPEDIE

LOGONEVROZĂ v. LOGOPEDIE

LOGOPEDIE (engl. speech correction, fr. logopédie, germ. Logopädie) ◆ **L.** este știința despre educația cuvîntului (vorbirii), iar în sens extins, știința ce se ocupă de studierea și dezvoltarea limbajului de prevenirea și corectarea tulburărilor de limbaj de restabilire a echilibrului psihofizic și de dezvoltare a personalității. Din datele existente rezultă că primul care a folosit termenul de logopedie a fost Socrate (436-388 î.e.n.), dar azi se operează cu accepțiunea modernă a termenului pe care o găsim la Emil Fröschels. În majoritatea țărilor europene practica logopedică se desfășoară sub îndrumarea nemijlocită a specialiștilor de formație psiho-pedagogică, dar sînt și unele țări în care practică logopedică este efectuată de specialiști cu formație medicală (care au în paralel și o pregătire psiho-pedagogică). **L.** are în atenție mai ales logopatiile legate de formarea și dezvoltarea vorbirii ca și corectarea tulburărilor limbajului. Acestea au interesat din cele mai vechi timpuri. Grecii antici aveau un cult aparte pentru vorbire și oratorie. Arta de a vorbi frumos și preocuparea pentru funcția persuasivă a limbajului în vederea influențării auditoriului a ridicat vorbirea la rang de cinste și îi asigură oratorului o poziție socială favorabilă. În scrierile lui Plutark, Herodot, Heraclit, Platon, Aristotel, Hipocrat se găsesc referiri interesante din acest punct de vedere. În lucrarea *Vieți paralele* Plutark ilustrează strălucit posibilitățile oratorului Demostene care fusese anterior bîlbîit dar și-a modelat vorbirea sub influența unor exerciții și a psihoterapiei. ◆ **L.** s-a constituit ca știință în prima decadă a secolului XX ca urmare a sintetizării și aplicării la realitatea practică a ideilor valoroase din psihologia limbajului, a progreselor din domeniile educației dar și din psihofiziologie, neuropsihologie, lingvistică și psiholingvistică. Herman Gutzman (1865-1922) a fost primul titular al unui curs despre tulburările de limbaj în învățămîntul superior și a elaborat lucrarea de mare circulație *Sprachheikunde*. Preocupările practice ale lui H. Gutzman sînt o continuare a preocupărilor tatălui său Albert Gutzman, fost director al institului de surdo – muți din Berlin și care practica corectarea vorbirii sub denumirea de „foniatrie" în clinica ORL secția otorinolaringologie. După modelul foniatriei lui Gutzman au luat ființă o serie de cabinete foniatrice și în alte părți; la Viena unde a practicat E. Fröschels, C. E. Arnold, la München – M. Noobleczny, în Elveția – R. Luchsinger ș. a. S-a conturat o preocupare specială pentru tulburările vocii și la cîntăreți. Preocuparea foniatrică nu a stimulat prea mult cercetarea și a altor categorii de handicapuri de limbaj. În 1942, la primul Congres al Societății Internaționale de Logopedie și Foniatrie, ținut la Viena s-a încercat delimitarea celor două domenii, astfel foniatria se ocupă de întreținerea organelor fonatoare și de patologia vocii, iar logopedia de prevenirea, corectarea, studierea tulburărilor de limbaj și de realizarea procesului de înțelegere și transmisie corectă a informațiilor. Practica logopedică este orientată mai cu seamă spre înlăturarea handicapurilor de limbaj la copii nu numai pentru că frecvența tulburărilor este mai mare la aceștia ci și pentru că vorbirea este în continuă structurare și dezvoltare. Handicapurile de limbaj au tendința să se consolideze (se formează deprinderi negative) și să se agraveze. În ultimele două decenii, în țara noastră **l.** s-a dezvoltat intens atît pe linia activității recuperatorii, cît și prin elaborarea unor lucrări interesante ca cele ale lui E. Verza, C. Calavrezo, Emilia Boșcaiu, N. Toncescu, C. Păunescu, I. Străchinaru. În același timp s-au extins cabinetele logopedice școlare și interșcolare din rețeaua Ministerului Învățămîntului ca și cele din policlinici și spitale din rețeaua Ministerului Sănătății. În atribuțiile **l.** sînt numeroase tipuri de tulburări. În prima copilărie (1 la 3 ani) eliziunile de sunete sau silabe, paralaliile (substituiri de sunete sau silabe, prin altele) și contaminări (de terminații sau de regim gramatical al uzanței cuvintelor). La vîrstele școlare – în perioada învățării citit-scrisului are loc o reactivare a alaliilor sau a disfraziilor, prin aceasta punîndu-se în evidență incapacitatea de organizare a frazelor (debilitate discretă mintală) și în cazul parafrazei se manifestă dezordini de vorbire, înlocuiri de cuvinte etc. Tulburările de scris, disgrafii au și ele caracteristici numeroase. Agrafiile sînt forme mai grave ale incapacității de scriere. Pentru planul lecturii se manifestă citiri deformate ale cuvintelor (prezente în afazia senzorială). Apar și paraziți verbali în vorbire (folosirea excesivă a cîte unui cuvînt), vorbire paratactică (și p-ormă... și p-orma... și p-or-mă) în vorbirea expozitivă. Intoxicațiile cu cuvinte sînt de asemenea prezente accidental la unii puberi și adolescenți. La fel coprolaliile și injuriile verbale. Toate acestea trebuie să fie în atenția muncii logopedului. Numeroase tipuri de dislalii pot fi recuperate (E. Verza). Dislaliile ca forme de deformare, inversiune, omisiune de sunete (v. DISLALIA), bîlbîiala, ca tulburare de ritm și cadență a vorbirii, rinolalia (nazalizarea cuvintelor) au uneori la bază insuficienta izolare a cavității bucale de cea nazală ori nedezvoltarea vălului palatin și a despicăturilor maxilo-valopalatine. Tahilalia (batarism sau vorbire accelerată) și bradilalia (vorbire în ritm foarte lent) pun în evidență dificultăți legate de componenta respiratorie și ale capacităților de stăpînire prin inhibiție condiționată a emisiunii de sunete. La acestea se adaugă dizartriile ca dezorganizări de limbaj provocate adesea de leziuni ale sistemului nervos care asigură funcționarea organelor fonatoare. ◆ Tehnicile logopedice sînt psihoterapeutice și implică ritmica și suportul psihologic atent al logopedului. În cazul folosirii tehnicii Lichtheim copilul trebuie să atingă mîna logopedului la fiecare pronunție de silabe. Tehnica Frankle (1955) insistă pe depășirea nevrozei create de deficiența verbală și reconstituirea sentimentului autentic al existenței (Frankle era existențialist) la pacient. Există și alte numeroase procedee utile pentru problemele tulburărilor de limbaj, ce folosite la copii au șanse de a fi cel puțin ameliorate. (E.V.)

LOASIR (engl. leisure, fr. loisir, germ. Faizeit) ◆ Termen de proveniență franceză, ce are două accepții înrudite. O primă accepție se referă la un timp determinat ce se acordă liber și poate fi consumat după bunul plac. A doua accepție se referă la acțiune și exprimă activitățile distractive (permise de legi și morală) care să poată fi efectuate în timpul liber. Condițiile ca activitățile să fie denumite **l.** sînt: să răspundă unei inspirații de moment, să-l intereseze și atragă pe cel ce le efectuează (diferă cu vîrsta, cu gradul de cultură, cu profesia chiar), să fie relaxante și reconfortante (să nu creeze oboseală, decepții etc.) **L.** au determinat dezvoltarea largă a numeroase profesii, mai ales artistice (deoarece multe **l.** sînt legate de artă, artizanat, sport etc.) și au instituționalizat tipuri speciale de sporturi și activități (popice, golf, fotbal, tenis, circ etc.). Există **l.** spectacole și **l.** activități (colecționări, joc de cărți, table etc.) dar și instituții (cluburi, fonoteci, teatru, cinematograf, T.V., radio) care intră în categoria l. de relaxare. Categoria **l.** este foarte variată, intră în zonele sale și tîrgurile, fotografiatul, strada, vitrinele, presa, dar și onomasticile, balurile, petrecerile, șueta etc.). Au efectuat lucrări privind l. Ursula Șchiopu (coord.), E. Verza, A. Cosmovici și M. Caluschi. (U.Ș.)

LONGEVITATE (engl. longevity, fr. longévité, germ. Langlebigkeit) ♦ Este prelungirea vîrstelor bătrîneții. L. face ca perioada pensionării să devină din ce în ce mai lungă, fapt ce pune unele probleme social-economice. Retrase din muncă dar de multe ori capabile și disponibile, persoanele în vîrstă constituie un capital de specialiști neutilizat dacă legile ignoră acest aspect. În România trăia în 1970 o populație de peste 85 ani de 0,063709. În perioada 1990-1994 persoanele cu cea mai redusă speranță de viață o constituie restauratorii, artiștii, jurnaliștii (60 de ani). Avocații, chirurgii ating media de 68 de ani, muncitorii calificați, grădinarii, agricultorii, micii funcționari depășesc aceste vîrste. Preoții protestanți depășesc cam cu 10 ani pe cei catolici deci ating media de 78 de ani. Studiile de prognoză prevăd o diminuare a l. în perioade de crize economice dar o creștere a **l.** spre anul 2000 însoțită de o diminuare a bolilor degenerative ale bătrîneții (datorită profilaxiei). L. expectația de vîrstă a crescut mult după al doilea război mondial. În Europa tinde spre 85 de ani pentru bărbați și 90 pentru femei, iar durata medie a vieții se apropie de 70 de ani la bărbați și 75 la femei. După dr. Roy Walford *Maximum Life Span* se poate trăi pînă la 140 de ani fără inconveniente respectînd trei recomandări; prima de diminuare a cantității zilnice de alimente (lunea și marțea să se mănînce foarte puțin), în al doilea rînd se recomandă o absorbție intensă de vitamine și anti-oxidanți și în al treilea rînd nu se recomandă alcool. Media de calorii zilnice e bine să fie cam de 1500 de calorii. Tot pe principiul antioxidanților face recomandări și Duke Pearson un alt specialist cunoscut în probleme de l. și Sandy Shaw. Tratamentele Ana Aslan conțin și ele aceste recomandări însoțite de tratament medicamentos și antrenare fizioterapeutică. (U.Ș.)

LOMBROZO, Cesare (1836-1909), medic și criminolog italian. I se atribuie teoria *Criminalului înnăscut*. Conform acestei teorii criminalii nu sînt vinovați și responsabili deoarece se află în contextul unei predeterminări (predestinări) ce se exprimă ca predispoziții psihico-morale și fizice ereditare ce pot fi depistate prin analiza bazelor craniene în special. (S.T.)

LURIA, Alexandru-Romanovici (1902-1978), psiholog rus. A studiat la Universitatea din Kazan apoi la Universitatea din Moscova. A fost membru al Academiei de științe pedagogice, membru al Acad. de științe și arte a S.U.A., profesor la Univ. din Moscova, conducător de Institute și colective de cercetare (Institutul de defectologie).A fost influențat de Secenov (1829-1905) și de I.P. Pavlov (1849-1936). Prin 1924-1934 a lucrat cu Vîgotski în probleme ale dezvoltării psihicului și a elaborat metode psihofiziologice de studiere a fiziologiei afectivității, fapt ce a avut o mare influență asupra formării sale. Între 1946-1948 s-a ocupat de problemele limbajului. A deținut prin lucrările sale în acest domeniu un loc aparte în psihologia contemporană, mai ales în ceea ce privește dezvoltarea și patologia fucțiilor limbajului și a caracteristicilor psihice superioare. În timpul celui de al doilea război mondial a lucrat și a condus un spital de neurochirurgie și de readaptare. A.R. Luria a inițiat o subtilă semiologie privind leziunile diferitelor porțiuni și secvențe ale sistemului nervos central motor și verbo-motor în diferite afecțiuni psihice. El a studiat și formele de restabilire cerebrală pe persoane cu traumatișme de război (1948-1950). În 1959 a terminat și publicat lucrarea *Contribuții la metoda gemenilor și la psihologia genetică*. Luria a făcut parte din colegiul de redacție a unor publicații internaționale de specialitate și a avut numeroși colaboratori. A îmbinat în permanență factorii cognitivi și motivaționali (Pavlov și Freud). A publicat peste 200 de studii și cercetări. **Op. pr.**: *Afazia traumatică* (1947); *Restabilizarea funcțiilor creierului după traumatismele de război* (1948); *Psihologia și problemele restructurării funcțiilor creierului* (1950); *Problemele activității nervoase superioare ale copilului normal și anormal* (1957); *Creierul uman și procesele psihice* (vol I și II, 1963-1970), *Lobii frontali și reglarea proceselor psihice* (1966); *Funcțiile corticale superioare și tulburările în leziuni cerebrale locale* (1969), *Bazele neurofiziologice* (1973). (U.Ș.)

LUCRURI (engl. thing, object. fr, objet, chose, germ. Gegenstand). ♦ Sunt unități separabile din continuitatea naturii, cuantificabile. Ele primesc statutul de obiecte cînd sînt separate efectiv și integrate în spațiul de viață și de cunoaștere umană fiind investite cu o serie de calități. Față de l. se manifestă după A. Moles șapte tipuri de atitudini: 1. Atitudine ascetică. Aceasta privește l. ca dușmani periculoși ce trebuie distanțați printr-o etică de severitate și eliminare, îngrădire. Tendințele de acest fel sînt impregnate de lupta împotriva instinctului de achiziționare. 2. Atitudinea hedonistă ce consideră că l. sînt făcute pentru om și reprezintă componente ale mediului său. Există o bucurie și senzualitate timpurie legată de l. (copii de 10-14 ani au buzunarele pline de tot felul de l.). Mai ales tipul artist are ca punct de plecare în creație acest fel de contact cu l. 3. Modul destructiv ca formă de exprimare față de l. este o altă atitudine. În acest fel de ipostază se pune semn de egalitate între a crea (construi) și a distruge. Incendiul, jaful, demolarea, sînt expresiile mai frecvente ale acestei atitudini. În exces e vorba de un fel de plăcere „à la Nero” cînd a incendiat Roma, în astfel de manifestări. 4. Modul de acaparare și atitudinea achizitivă posesivă – se centrează pe investiții și tinde spre putere (în exces avarul) uneori antrenează și ideea dilatării cîmpului vital. Alteori stocarea de valori se face prin scăderea nivelului de existență la limite joase. Și în acest caz se amînă pentru „mai tîrziu recuperări de trai și viață îndestulate”. 5. Atitudinea suprarealistă (de dată mai recentă (cam de prin anii 1920-1930) caută bizareria. 6. Atitudinea funcționalistă sau cibernetică – are în atenție raționalitatea l. și a obiectivelor. Fecărui obiect i se determină actul și fiecărui act obiectul (un obiect). 7. Atitudinea kitsch sau modul de achiziționare inconsistent și aglomerat. Fără îndoială exisă nuanțări, combinații etc. ale acestor atitudini. Există o identificare cu lucrurile de apartenență, (explicată de freudiști). (U.Ș.)

LÜSCHER, Test de culoare ♦ Este unul dintre cele mai cunoscute teste proiective de culoare (alături de cel al lui Birren). Subiectului i se cere să denumească și să aleagă în două reprize, distanțate în timp, cîte un set din cartonașele colorate ale testului în ordinea de preferință, începînd cu cel mai plăcut cartonaș colorat pentru el. Culorile cuprinse în test sînt; (albastru închis, verde, roșu, galben, mov-violet, brun, negru, gri. A doua repriză are loc după cîteva minute de la prima. Structura de ordine și combinație, poziția și modificarea acestora de la prima la a doua alegere solicitată, pune în evidență caracteristici de personalitate, aspecte patologice (anxietate, oboseală și chiar eventuale boli psihosomatice) forme de compensare cîștigate de subiect, caracteristicile activității, ale disponibilității emoționale etc. Gruparea în patru perechi de culori denumite convențional „funcții", permite decodificarea tuturor combinațiilor posibile pentru fiecare grupare, inclusiv pentru una suplimentară privind preferința maximă față de culorile date și respingerea cea mai categorică (pozițiile 1 și 8). În alegerile și respingerile de culori acționează structuri latente ale personalității în care se află stratificate; structuri privind repere uzitate de orientare (de atracție și respingere de culori) din experiența ancestrală (în care s-au constituit experiențe ca aceea a descoperirii focului, coloristica anotimpurilor, momentele prevestitoare de furtuni și calamități etc). A doua substructură este legată de experiența ontogenetică și cuprinde asociații cromatice din universul individual, cu evenimentele mai pregnante ce-l caracterizează. A treia structură se referă la experiența cromatică a mediului de cultură, cu simbolistica sa socială (se intersectează cu a doua). În sfîrșit, există o experiență mai vastă cromatică a civilizației veacului. Preferințele pentru anumite culori pun în evidență caracteristici (diferite la copil și la adulți) acstea sînt caracteristici temperamentale, aspirații, tendințe, aspecte restrictive dar și aspecte intelectuale individualizate ce subordonează în parte celelalte structuri. Ursula Șchiopu a folosit acest test la elevii din mai multe clase, surprinzînd unele caracteristici de vîrstă ce se schimbă treptat, iar P. Mureșan a elaborat două lucrări de referință și prezentare a testului Lüscher și a tematicii impresive a culorilor. M. Golu, A. Dicu au publicat în 1974 o lucrare *Culoare și temperament*. (U.Ș.)

L.S.D. (acid lysergic) ♦ Este cel mai puternic halucinogen. Se folosește în experimentări și în scopuri terapeutice și are influențe foarte diferite în funcție de subiect. În stare naturală se găsește într-o ciupercă ce crește pe secară. A fost izolat în 1938 de Asbert Hofman. În 1943 s-au făcut primele semnalări mai complexe privind efectele LSD. Este considerat ca cel mai periculos drog – utilizarea lui făcîndu-se în condiții stricte de supraveghere medicală și legală. Efectele LSD au fost studiate de Max Rinkel (1955), Mc Lean și col. (1961) Godfrey (1967), H. A. Abramson (1960), Dahkberg (1963). (G.I.)

LUX (engl. lux, fr. luxe, germ. Luxus) ♦ Denumește opulență, nivel de trai foarte ridicat și rafinat ce se etalează prin încărcarea vestimentară și a ambianței vieții de fiecare zi cu un consum foarte ridicat și dens de obiecte, veșminte, alimente scumpe, rare și rafinate, mult peste necesități fără a păstra o măsură, cu scopul de a domina și a ului pe alții. L. creează o impresie complexă și reflectă cerințe subiective de mascare și de etalare, adeseori din slăbiciune, sentiment de inferioritate sau viciere a trebuințelor, tendințe de dominație și detașare de orice fel de nivel de existență obișnuit, lipsă de cumpătare, echilibru și austeritate. ♦ Unitate de măsură a luminozității. Se referă la iluminatul unei suprafețe care absoarbe uniform un flux luminos de 1 lumen pe m^2. În studiile privind caracteristicile reacțiilor și sensibilității vizuale prezintă un deosebit interes pentru stabilirea unor praguri ale acestora. (U.Ș.)

M

MACROPSIE v. HALUCINAŢIE

MAHLER, Fred (1974-1989), psiholog român. Şi-a făcut studiile la Universitatea din Bucureşti. A lucrat din 1968 la Centrul de cercetări pentru problemele tineretului. A adus contribu'ii interesante legate de tematici psihosociologice cu privire la diferite aspecte ale mentalităţilor tineretului. A publicat peste 40 studii şi cercetări, comunicări la simpozioane şi sesiuni de comunicări. **Op. pr.:** *Introducere în Juventologie* (1983); *L'Adolescent et ses opinions morales* (1972); *Le rapport status-rôle présent et futur. Méthodes d'analyse sociologique de l'adolescent* (1972); *Homo aestemans şi axiologia genetică* (1978). (P.M.)

MAIEUTICA (engl. maieutics, fr. maieutique, germ Maieutiks). ♦ Termen folosit de Socrate pentru metoda euristică (de descoperire). Constă în găsirea adevărului, în „moşirea" ideii într-o problemă oarecare prin întrebări succesive simple. ♦ În domeniul psiho-pedagogiei **m.** este o metodă de dialog activ care angajează interesul şi atenţia, provoacă plăcerea descoperirii personale a fenomenelor, din care motiv face parte din tehnica învăţării prin descoperire. (U.Ş.)

MAINE DE BIRAN, Marie-François Pierre, (1766-1824), filosof şi psiholog francez. A conturat o teorie psihologică descriptivă fenomenologică. Referindu-se la principiul de bază al psihicului, l-a identificat în sentimentul sau faptul primitiv de simţ intim de efort motor voluntar opunîndu-se astfel cartezianismului care a văzut acest principiu în „Cogito", E. Bles (1715-1780) dar şi lui Condillac, care a considerat ca principiu prim, planul senzorial. **Op. pr.:** *Influence de l'habitude sur la faculté de penser* (1803); *Mémoire sur la décomposition de la pensée* (1804); *De l'aperception immédiate* (1807); *Observation sur le sommeil, les songes et le somnambulisme* (1809); *Essai sur les fondements de la psychologie* (1812); *Des rapports des sciences naturelles avec la psychologie* (1813). (E.V.)

MAGIE (engl. magic, fr. magie, germ Magie). ♦ Una din formele gîndirii arhaice psihologice umane. Este prezentă în gîndirea copiilor cu mentalitate infantilă ce consideră că lucrurile sînt animate şi există o imanenţă a reacţiunii lor. ♦ Tehnică primitivă privind stadiul presimbolic şi prelogic al gîndirii. ♦ **M.** reprezintă o formă de sesizare deformată a cauzalităţii, cu intuiţii simbolice, fantastice în opoziţie cu stabilirea relaţiilor cauzale. ♦ Într-un fel **m.** a stat la baza terapiei medicale şi a tehnicilor de psihoterapie străvechi acţionînd prin mecanisme de sugestie şi autosugestie, uneori hipnoză. **M.** are în atenţie alchimia, vrăjitoriile, tămăduirile şi paranormalul în medicină (William Seabrook, 1934). Teoria lui F.A. Mesmer asupra magnetismului animal se află pe teritoriul acestor fenomene, sub diferitele lor forme. A fost marginalizată de raționamentul sec. XVIII-XX și dezmembrată ca mentalitate sub influențele RTS. Există la sfîrșitul sec. XX o revigorare a interesului pentru **m.** (U.Ș.)

MAGNETOTROPISM v. TROPISM

MAKARENKO, Anton Semionovici (1888-1939), pedagog și scriitor rus. A adus contribuții și a avut idei interesante privind educația în colectiv. Între anii 1920 și 1935 a condus mai multe colonii de reeducare a copiilor vagabonzi și a delincvenților minori victime ale războiului, blocadei ce a urmat acestuia și dezordinilor sociale implicate. Sistemul pedagogic al lui **M.** a fost axat pe principiul educației prin muncă, în colectiv, prin colectiv și pentru colectiv. A criticat sentimentalismul și autoritarismul rigid în pedagogie cerînd ca dragostea și respectul să se îmbine cu exigența și cu principiul „liniilor de perspectivă" ce stipulează ideea că fiecare colectiv școlar trebuie să aibă în față un scop stimulativ clar care să genereze idealuri și formarea de linii de forță pentru personalitatea în formare. **Op. pr.**: *Poemul pedagogic* (1934-1936) tr. rom., 1945; *Steaguri pe turle* (1939) tr. rom., 1948; *Cartea pentru părinți* (tr. 1947). Lucrările sale sînt elaborate sub formă de romane și au contribuit la o largă înțelegere a valorii sociale a educației (E.V.)

MALADIA CREATIVITĂȚII(engl. creativity disease, fr. maladie de la créativité, germ. Creation Krankheit). ♦ Maladie ce se manifestă după perioade de foarte intense angajări intelectuale în procese de descoperiri și de creație. Aceste **m.** se aseamănă cu nevrozele banale. Tot o formă deosebită de **m.** într-un fel de creativitate este **m.** inițierii în forme de religii, secte ori crezuri, care măresc și centrează întreaga activitate pe o tematică ce are efecte profunde de exaltare și de iluminare internă. În Dicționarul Enciclopedic de Psihologie coordonat de Sillamy, aceste două feluri de **m.** sînt tratate amplu la termenii: Maladia Creativității și la termenul „Masochism" (pentru **m.** inițierii și a discipolilor atașați total de o personalitate). (T.C.)

MALADIA TICURILOR (engl. tic illness sau disease, malady, fr. tic maladie, germ. Tik Krankheit). ♦ Afecțiune de natură psihogenă, ce survine mai ales la copiii cu constituție nevropatică, identificată de Gilles de la Tourette în cadrul hiperkineziilor coreice și isterice. Se manifestă prin mișcări involuntare intermitente, localizate mai mult la fața, ochi, cap și centura superioară. **T.** pot să se deplaseze la alte segmente și să se generalizeze. Manifestarea se intensifică în situații conflictuale și emoționale intense. Evoluează cronic. **M.t.** poate însoți unele tulburări mentale și de comportament. Poate să apară și ca rezultat al unei educații neglijente, al uneia prea severe, ori protective sau al uneia de frustrări permanente etc. Poate fi simpton pentru diferite boli nervoase. (G.I.)

MALADII PROFESIONALE v. NOXE și LA BOALA

MALFORMAȚIE (engl. malformation, deformity, fr. malformation, germ. Missbildung) ♦ Anomalie congenitală ale formelor corporale. Unele pot fi observate de la naștere sau imediat după. Altele sînt ascunse și se manifestă mai tîrziu în cursul dezvoltării (luxații congenitale ale șoldurilor). Pot fi diferențiate, ereditare și dobîndite, în etapele embriogenezei (embriopatii) sau congenitale. În cazul embriopatiilor pot persista caracteristici embrionare, absență sau multiplicări de organe sau de părți de corp, imperfecții ale orificiilor (anal, vaginal). Printre anomaliile de acest fel se pot cita monștrii cu două capete, cu patru membre, copii legați între ei (frați siamezi), copii cu nedezvoltare a creierului (anencefali). Pot să se manifeste **m.** ale creierului, printre care hidrocefalia și encefaliile. M. faciale constau în obraji largi (camoprosopie), obraji prelungi sau drepți (leptoprosopia), oblici sau asimetrici (plagioprosopia). Există **m.** sau anomalii ale orbitelor – joase (camoconchie), înalte (hipoconchie), anomalii privind ochii: irișii de culori diferite unul față de altul. Tot anomalii apar în cazul opacificației corneei (cataracte congenitale), în cazul nonconvergenței axelor vizuale (strabism), a distanțării aparente a ochilor datorită plierii cutanate a pleoapelor superioare și acoperirii unghiului intern al ochiului (epicanthres). Ca **m.** ale nasului se citează nasul lung și drept (leptochinie), scurt și larg (platirhinie), în șa (sifilitic). **M.** sau anomaliile mai cunoscute ale maxilarelor sînt: maxilarele în șa (prognatism) ori cele retractate (retrognatism). Dintre **m.** danturii se evidențiază: **m.** ale nedezvoltării dinților exprimată prin dinți prea mici (microdentism sau nanism dentar), prea mari (gigantism dentar), absențe, deformări sau proastă implantare. **M.** urechilor se exprimă prin proeminențe ale tuberculului situat pe marginea convexă a pavilionului (urechea lui Darwin), urechea largă, plată, cu margini subțiri, rudimentare (urechea Morel), urechi asimetrice (urechi Blainville) cu helixuri foarte lungi sau ureche plină, fără cavitate (ureche de elefant) sau ureche Sthal ori absență a urechii (anotie). **M.** ale gurii și buzelor: bot de iepure (buze îndoite) și macrotomie (cu extensie posibilă a fentei spre vălul palatin sau orbită). În genere persoanele cu **m.** conștientizează defectele pe care le au, fapt ce le creează, de cele mai multe ori complexe de inferioritate, adeseori agresivitate latentă etc. (U.Ș.)

MALIGNITATE (engl. malignity, fr. malignité, germ. Bösartigkeit, Malignität). ♦ Dispoziție activă de a face rău unor persoane. Aceste dispoziții pot fi agresive, perverse, mitomane (calomniatorii). În ultima categorie se află cei ce sînt obsedați și acuză atentate sexuale, cei ce scriu mereu scrisori anonime, paranoicii. ♦ Uneori, reacțiile de acest tip au la bază cerințe de compensări la frustrații. Aceasta este **m.** reacțională. Familia este victima principală a **m.** patologice sau reacționale ale copiilor. ♦ În medicină termenul se folosește în cazul bolilor amenințătoare pentru viața bolnavului, dată fiind excesiva lor nocivitate (tumori canceroase sau maligne) sau boli ce au o evoluție rapidă gravă (febrele maligne). (U.Ș.)

MALINOWSKI, Bronislaw K.-P. (1884-1942), etnolog și antropolog englez, de origine poloneză. Profesor la Univ. din Londra apoi în S.U.A, începînd cu anul 1938. A avut o concep'ie func'ionalistă. A studiat triburi australiene și din Noua Guinee. **Op. pr.**: *Argonauts of the western Pacific* (1922); *The sexual life of savages in north western Melanesia* (1929); *A scientific theory of culture and other essays* (1944, postumă). (A.N.)

MAMA v. MATERNITATE

MAMALI, Cătălin (n. 1945), psiholog român, dr. în psihologie (1972). A lucrat la Institutul de cercetare a tineretului, de la înființarea acestuia, a predat și validat mai multe metode și tehnici complexe de cercetare psihosocială: *„tehnica măsurării capacității de transpătrundere a relațiilor interpersonale”* (1970): *„tehnica autochestionării”* (1971): *„tehnica situației simetrice”*; *„tehnica sociogramei codificate”* etc. A participat la numeroase manifestări științifice naționale și internaționale. (Leipzig, 1980, Bologna, 1980, Sussex, 1981). A elaborat peste 50 de studii și articole. **Op. pr.**: *Tineret industrial. Dinamica integrării socioprofesionale a tinerilor* (1973); *Intercunoaștere* (1974); *Images réciproques des parents et des jeunes, en France, Roumanie, Yugoslavie et les zones conflictuelles dans la famille* (UNESCO, Paris, 1975, în colab.), *Balanță motivațională și coevoluție* (1981). (P.M.)

MAMALI, Cristea (n. 1921), psiholog român, dr. în științe, cercetător. A efectuat primele studii monografice privind profesiunile de miner, impiegat de mișcare și mecanic de locomotivă. A elaborat baterii de probe psihologice de selecție pentru profesiuni cu risc de accidente (impiegat de mișcare, miner etc.); s-a preocupat de probleme de tipologie. **Op. pr.**: *Analiza psihologică* în vol. *Studiul muncii impiegatului de mișcare* (1952, Min. C.F.R.); *Cercetarea experimentală privind aplicarea probei de verificare a vitezei și preciziei mișcărilor și a probei de calcul (Kraepelin) la impiegații de mișcare și mecanicii de locomotivă* (în Studii și cercetări medicale, 1967, în colab.); *Studiul aptitudinilor cerute de profesia de miner în minele carbonifere* (1969); *Contribuții la stabilirea metodologiei privind selecția profesională a minerilor din minele carbonifere* (1970); *Rolul factorilor de personalitate și de atitudine în activitatea de conducere a mecanicului de locomotivă* (1980); *Principii de ergonomie* (1981, în colab.) (P.M.)

MAMALI, Maria (n. 1923), psiholog român dr. în psihologie. A efectuat cercetări comparative privind evoluția caracteristicilor psihice în raport cu vîrsta, în diverse ramuri industriale. A tradus și adaptat diferite teste psihologice. A participat la numeroase manifestări științifice naționale și internaționale: Praga (1967-1976), Amsterdam, (1968-1975), Paris (1969-1977), Liège (1971), București (1974). A elaborat 30 de studii și cercetări. **Op. pr.**: *Rolul factorilor de personalitate în eficiența muncii în industria electronică* (1977); *Psihologia muncii industriale* (1967, în colab.); *Psihologia și viața* (1968, colab.); *Selecție și orientare profesională* (1971, Min. Muncii, colab.). (P.M.)

MANAGEMENT (engl. manegement, fr. management, germ. Management) ♦ Formele multiple de organizare și alimentare cu informații adecvate ale diferitelor formații ce gestionează bunuri în producere și în distribuire, fie de natură materială, fie de orice altă natură. **M.** presupune ca obiective (după C. Rusu): instruire cu informații privind politica dusă de companie, societate, întreprindere, abilități de a conduce relațiile (interpersonale) cu personalul companiei, cunoștințe privind principiile implicate în organizare și planificare, cunoștințe privind încorporarea de obișnuințe în procese și concepte noi în cîmpul companiei, dezvoltarea (stimularea) creativității și al abilităților de lider. Oricum succesele se obțin mai ușor cînd se dau informații decît cînd se solicită decizii sau se cer modificări de atitudini. În acest context prezintă importanță conferințele și discuțiile în grup privind problemele tehnice vechi și noi (avantaje și căi de a le implementa) dezvoltarea de abilități noi, modalități de a rezolva și salva probleme, capacitatea de a lua decizii acceptabile, capacitatea de a prezenta materiale noi, complexe și moderne, mai avantajoase decît cele vechi, și capacitatea de a modifica atitudini. Există mai multe școli de **m.** constituite în timp. *Școala clasică*, reunește contribuțiile lui F. Taylor, H. Taylor M. Weber, L. Gulick, O. Sheldon, L. Urwick, M. Purker, P. Folet și a fost printre cele ce au conturat principiile organizatorice de bază ale întreprinderilor în vederea ridicării gradului de eficiență. Desigur nu putem ignora contribuțiile mai vechi ale lui Hugo Münsterberg (1913, 1914) aliniate aceluiași scop. Școala clasică a pus la punct principiul ierarhizării sarcinilor pe niveluri astfel repartizate încît să se creeze o mai mare fluență și eficiență a activităților. S-a delimitat numărul de subordonați (organizare a puterii ierarhice) și condițiile delegării lor. M. Weber a insistat pe tematica birocrației cu efectele ei complexe dezorganizatoare. El a contribuit la constituirea domeniului managerial al organizării conducerii. Critic se consideră că școala clasică a avut atenția excesiv centrată pe aspectul organizării de vîrf a întreprinderilor. *Școala sau direcția cantitativistă* reprezentată prin C. W. Churchman, R.

Raiffa, S. Beer, J. Lesonre etc. S-a centrat pe cercetarea operațiunilor implicate în decizii și în consecințele lor. S-au folosit echipe interdisciplinare ce au aplicat teoria deciziilor, cibernetica, econometria, statistica. A pus în evidență utilitatea folosirii de echipe interdisciplinare (de ingineri, matematicieni și economiști). Este considerată ca excesiv cuantificabilă. *Școala relațiilor umane*, s-a sprijinit pe ideile și studiile lui E. Mayo, F. Roethlisberger, E. Dali, R. Likert, H. Leavitt, C. Argyres, D. Mc. Gregor, C. Friedman, I. Lobstein. A avut în atenție integrarea persoanelor, cerințelor deciziilor descentralizate, cultivarea responsabilității ca înlocuitoare parțială a controlului permanent și comunicarea între infrastructură dar și dificultățile, transparența, sistemul bancar, publicitatea. Școala relațiilor umane a pus foarte numeroase probleme dezvoltînd tematica **m.** *Școala sistemelor sociale* reprezentată de T. Parson, R. Menton, (a avut în atenția analiza funcțional structuralistă implicată în teoria lui W. Kohler, M. Wertheimer, K. Lewin (Gestalt teorie) și a altor personalități de seamă ca C. Bernard, H. Simon, R. Cyert, J. March, F. Selznich, A. Etzine. A diferențiat sistemul organizatoric de subsisteme (persoane, grupuri cu roluri și statute sociale diferite, comunicarea, integrarea subsistemelor ca necesități, ideea autorității și de jos în sus nu numai de sus în jos și rolul recompenselor ca stimulente. S-a referit și la condițiile de muncă etc. Aporturile privind **m.** au fost foarte importante și treptat s-au implicat și în etapele dezvoltării întreprinderilor, a caracteristicilor de competențe necesare și profile psihice de dotație. Toate acestea au contribuit la o tot mai evidentă dezvoltare a **m.** Implicația computerizării, a rețelelor acesteia a dus la o modificare de fond a organizării și modernizării **m. M.** rămîne o problemă deschisă importantă a economiei de piață. (P.P.)

M.A.P.S. Test proiectiv creat de către E.S. Shneidman în care se află condensate aspecte ale testului **T.A.T.** de H. L. Murrary și testul *Lumea* (MO) de obiecte comunitare miniaturizate. ♦ Testul constă din 67 imagini decupate și 22 planșe cu imagini. Figurile decupate sînt bărbați, femei, copii, figuri legendare ori din povești, animale, siluete, figuri cu fața albă și cu sex nedeterminat. Cele 22 planșe cu imagini conțin scene structurate, cum ar fi dormitor, cameră de zi, creșă, școală (clasă), spital, cimitir, – și imagini mai puțin structurate cum ar fi nori, ori planșă albă. Se cere subiectului să întocmească scene pe care și cum le vrea el. Se pun de asemenea întrebări după fiecare scenă cu privire la povestirea posibilă, personajele, sexul lor, vîrsta, personalitatea și caracterul lor. Se pun întrebări în legătură cu tot ce pare neclar în scenă și în povestire. Toate acestea se interpretează conform tehnicilor proiective și permit o analiză a idealurilor, dorințelor, conflictelor, valorilor și a modului caracteristic de a fi al comportamentelor. **M.A.P.S.**-ul se folosește în diagnosticul diferențial de personalitate. A fost aplicat pe s. normali și schizofrenici în 1948. În genere, persoanele cu tendințe schizofrenice au reacții specifice – așează personajele izolate. Testul incorporează și elemente de gîndire abstractă (mai ales dacă se cere S. să asorteze figurile în categorii). În sfîrșit, Walker (1951) a pus în evidență prin acest test S. arierați mintali, nevrotici, adolescenți cu diferite tipuri de tulburări, copii cu astm și pacienți cu tendințe de sinucidere. (U.Ș.)

MARASM (engl. depression, decay, fr. marasme, germ. Depression). ♦ Stare psihică specifică prezentă în cazurile în care copiii cresc în instituții reci impersonale, care le influențează dezvoltarea personalității. ♦ Există cazuri cînd copii foarte mici crescuți în case de copii, deși au primit îngrijiri normale, manifestă în proporție de 50% grave stagnări de dezvoltare din cauza deprivării afective – „marasm" (avitaminoză afectivă). (U.Ș.)

MARBE, Legea lui ~ ♦ Legea, formulată de Marbe și Thumb, se referă la latența evocării asociațiilor libere. Cu cît este mai scurtă latența, cu atît este mai mare potențialitatea evocării. Unii autori (L. Selier, E.P. Torrance) consideră că această potențialitate poate pune în evidență fluența creativității. (P.M.)

MARCUS, Stroe (n. 1933), psiholog român, dr. în științe, cercetător. A studiat mecanismul psihologic al empatiei, a stabilit mijloace de detecție a talentului scenic, stiluri apreciative interpersonale: empatic, analogic, reflexic, detașat; implicarea teoriei constructelor personale în cercetarea psihologică a valorilor morale. A studiat tipurile specifice umane la actori, muzicieni, artiști plastici. A tradus și adaptat: Proba R.E.P.; Testul de măsurare a empatiei emoționale (Mehrohdon); Testul de empatie predictivă (Dymod). **Op. pr.**: *Empatia, cercetări experimentale* (1971); *Stiluri apreciative* (1980); *Imaginația* (1980); *Empatia și relația profesor-elev* (1987). A elaborat peste 86 studii, comunicări și articole științifice publicate în reviste de specialitate. (P.M.)

MARIONETE, Proba de ~ (engl. pupets, fr. marionettes, germ. Puppen-spiels) Personaje miniaturale, construite din carton, lemn și pînză. Teatrul de **m.** are origini comune cu teatrul și este tot atît de vechi ca și acesta. Încorporează dans, muzică și dialog. În perioade istorice îndepărtate **m.** erau implicate în cerebrarea divinităților și pentru evocarea în fața zeilor a imaginii vieții. Au ieșit din temple încă în antichitate – și au devenit personaje de spectacole de stradă. Au fost în înflorire în perioade de decadență ale teatrului – reînnoind mereu tradiții ce erau pe cale de dispariție. Astfel au apărut pe prim plan în perioada umanistă a Renașterii și în perioadele romantismului german. Există mai multe feluri de **m.**: a) **M.** tip Burattino sînt fără corp – au doar cap, iar sub îmbrăcămintea ce e prinsă de gît se ascund mîna actorului mînuitor. Scena find ridicată la 1,70-2 m. permite mînuirea mascată a **m.** b) **M.** tip păpuși pe sfori (Fantoccino). Acestea sînt formate dintr-un corp solid de lemn și brațe, cu articulații foarte suple, suspendate prin sfori subțiri și adunate fie printr-o serie de sfori legate de umeri, fie printr-un triunghi făcut în creștet. Imită toate gesturile omului. Cea mai cunoscută **m.** de acest tip este păpușa Fantaccino care dansează și face acrobații; c) **M.** japoneze (Lazouri) sînt **m.** ce au talia unor copii de 10 ani și se manipulează din spate în văzul publicului. **M.** populare au dezvoltat un folclor local. Autorii au fost influențați de Comedia dell'arte și de ecourile ei. S-au creat mici epopei cu celebrități (Cassandrino la Roma, Lafleur la Amiens, Woltje la Bruxelles Puchinella napolitană, (o familie de **m.** ce reprezintă persoane deformate, vicioase, ridicole – de comic odios), Girolamo la Milono (un țăran lombard), Casperl la München (un mic bavarez) Kasjarek la Pilsen în Cehia, Pollichinelle etc. În sec. al XVIII-lea trupele de **m.** cutreerau Europa. **M.** au exprimat viața, moartea, moravurile – genul lor predilect a fost satira și biciuirea racilelor sociale. În genere **m.** cuprind prin jocul lor lecții de viață pe care nu le pot da nici familia nici școala. Creează copiilor (de la 4-10/12 ani) posibilitatea de situare în alt timp și alt spațiu. Există în toate țările trupe excelente de teatru de **m.** La noi în țară astfel de trupe de teatru sînt la Craiova, Iași, Brăila, Alba-Iulia, teatrul Țăndărică din București etc. cu repertorii de basme, povestioare, tematică științifico-fantastică, povestiri istorice etc. **M.** au funcții educative și artistice. Folosite în grădiniță și în școală **m.** servesc la construirea de povestiri, sau continuarea unor povestiri începute. În aceste din urmă două ca-zuri, **m.** au latent și funcții psihoterapeutice. Margreta Lambert le-a folosit în psihoterapie. Cu ajutorul **m.** se determină printre altele adiadocacinesia (pierderea capacității de executare de mișcări alternative în succesiunea rapidă), în special în sincronizările bilaterale (U.Ș.)

MASCA (engl. to mask, fr. masquer, germ. maskieren). ♦ Metodă prin care se determină latența impresiilor luminoase produse de o impresie slabă luminoasă de o anumită formă caracteristică, peste faza finală a căreia se proiectează o lumină intensă. (H. Piéron, 1926). Prima se află astfel mascată de a doua un anumit interval de timp. Cu cît este mai mare diferența de intensitate a celor două impresii, cu atît **m.** devine mai sensibil evaluabil. Variația intervalului critic permite determinarea reducerii latenței pornindu-se de la pragul primei impresii. ♦ Termenul este folosit și pentru influențe subtile, simultane și succesive reciproce dintre stimuli și caracteristicile psihice. ♦ În fine **m.** constituie și o metodă individuală de acoperire a stărilor psihice reale cu reacții circumstanțiale și convenționale. (U.Ș.)

MASTER, William Howell (n. 1915). Sexolog medic american. A lucrat la Universitatea Washington din Missouri și la Central Medical Building. Împreună cu soția sa Virginia Eshelman Johnson (n. 1925) au studiat problemele reacțiilor sexuale ale adolescenților, ale vîrstelor înaintate și problemele disarmoniilor sexuale ale cuplurilor, pe care le-au privit ca dificultăți de comunicare interpersonală. Sistemele terapeutice pe care le-au preconizat le-au descris după un orar organizat în amănunțime. Dintre lucrările publicate de cei doi sexologi sînt cunoscute: *Human sexual response* (1960), *Human sexual inadequacy* (1970), *The pleasure bond* (1974). (E.V.)

MATEI, Constantin Nicolae (n. 1913). Psiholog român, dr. în științe, conferențiar (1962-1979). S-a ocupat de problemele educației morale a copiilor și adolescenților, de creativitatea în procesul de învățămînt, de problemele tipologiei și raportului dintre tipologiile constituțional biologice și sociabilitate. A publicat peste 30 de articole și studii, precum și lucrările: *Sociabilitatea și temeiurile ei morale în colectivele școlare* (1973), *Probleme de psihopedagogie școlară* (1973), *Psihologia relațiilor morale interpersonale* (1981). (P.M.)

MATRICELE PROGRESIVE RAVEN

♦ Constituie un test ce diagnostichează similitudinile, organizarea cîmpului perceptiv, capacitatea de analiză și sinteză vizuală. Testul a fost elaborat de I. C. Raven și L. S. Pesarone (1936) cu revizuiri ulterioare, inclusiv în 1956. Are la bază testul „tapet". ♦ Are cinci serii diferite (A-E) de cîte 12 matrice de dificultăți gradate – alb-negru, pentru adulți și colorate, pentru copii. Din fiecare matrice lipsește cîte un fragment ce se poate găsi dintr-o serie de decupaje numerotate, prezentate în partea de jos a paginii. Testul este saturat în factorul „G" (0,82) și factori de cîmp vizual-perceptiv. (U.Ș.)

MĂRGINEANU, Nicolae (1905-1980), psiholog român, dr. în științe. Conferențiar și apoi profesor la catedra de psihologie a Univ. din Cluj-Napoca. A făcut studii în țară și în Germania. S-a ocupat de mai multe probleme dintre care cele mai importante sînt: psihologia persoanei, psihologia învățării, analiza factorială. A sintetizat în diferite studii psihologia contemporană din Franța, Germania. Foarte cultivat și implicat în dezvoltarea psihologiei moderne ce se construia, a avut o bogată viață universitară și publicistică. În perioada comunistă de rejecție a intelectualității, de către conducerea de stat, N. Mărgineanu a făcut detenție politică. (Lucrarea memorialistică *Amfiteatre și inchisori* (1991) apărută la Ed. Dacia evocă acea perioadă). **Op. pr.**: *Psihologia Exercițiului* (1929); *Psihotehnica în Germania* (1929); *Psihologia configurației* (1929, în colab. cu L. Rusu, Lucian Blaga, Al. Roș și D. Tudoran); *Psihologia învățării* (1931); *Psihologia germană contemporană* (1930); *Psihologia franceză contemporană* (1932); *Elemente de psihometrie* (1938); *Analiza factorială* (1938); *Psihotehnica în marea* *industrie* (1942); *Psihotehnica* (1943); *Natura științei* (1970); *Sub semnul omeniei* (1964); prima lucrare după detenția politică. În 1975 a apărut *Psihologia logică și matematică*, după apariția uneia dintre cele mai interesante lucrări ale sale, *Condiția umană* (1973), lucrare centrală pe probleme de psihologie diferențială. (U.Ș.)

MĂSURĂ (engl. measure, measurement, fr. mesure, germ. Mass). Moderație, precauție, bun simț și respect al legilor și conveniențelor, a celorlalți, evitare de excese, echilibru. ◆ Înseamnă și decizie, hotărîre a celor ce au responsabilități specifice (**m.** disciplinare, **m.** de protecție judecătorească etc.). ◆ Există și sensul de organizare de condiții și mijloace prin care se poate ajunge la un scop (**m.** de prevenire a accidentelor, **m.** de reeducare, de securizare etc.). ◆ **M.** privește și operarea în domeniul analizei și determinării cantitative (care includ totdeauna și determinări calitative) a fenomenelor, manifestărilor etc. Esența operațiilor de **m.** în psihologie se exprimă în ierarhizări de rezultate, ordonare și ponderii lor cuantificate adică stabilizare. (T.C.)

MATURAȚIE (engl. maturation, fr. maturation, germ. Reifen, Reifwerden) ◆ Perioadă anterioară fecundației. Termenul a fost folosit în sensul său original de către biologi și geneticieni și a fost popularizat mai ales prin lucrările lui A. Gesell asupra psihologiei copilului, care a considerat că toată evoluția unui organism tinde spre **m.** Gesell a atras atenția asupra faptului că o fetiță de 11 luni a făcut exerciții numeroase de urcare a scărilor și a reușit la 18 luni să le urce. Numai că și o altă fetiță care nu a făcut astfel de exerciții a putut executa urcarea scărilor. Această capacitate se datorează **m.** și solicită un minim de învățare. ◆ **M.** constă în schimbări de structură datorate în mare parte eredității și dezvoltării fiziologice și anatomice a sistemului nervos, inclusiv mielinizării traseelor nervoase și suprafețelor creierului care nu sînt deplin dezvoltate la făt și la sugar, în primele stadii ale vieții. ◆ După J. Piaget, **m.** cerebrală furnizează un anumit număr de potențialități care se realizează mai devreme sau mai tîrziu (sau niciodată) în funcție de influențele și consistența mediului social. J. M. Tanner a observat prin deceniile 4 și 5 o precocizare a tineretului pe care a atribuit-o, ca și alți autori, modificărilor în condițiile generale de dezvoltare ale tineretului fapt ce pune în evidență o componentă peristaltică în procesul **m.** ◆ Termenul de **m.** vocațională denumește capacitatea de alegere în cunoștință de cauză a profesiunii. Aceasta este considerată independentă de maturitatea intelectuală, afectivă și socială. D.E. Super a elaborat, încă din 1955, o serie de indici, un profil și un cotien de **m.** vocațională. ◆ Termenul se confundă adeseori cu cel de maturizare. Maturizarea se referă mai mult la caracteristicile psihosociale ale persoanei (gîndire, responsabilitate etc.) ◆ Există o precocitate pe planul **m.** Aceasta nu este sincronă cu aceea ce se realizează pe planul dezvoltării biologice (inclusiv de procreație) deși o presupune și pe aceasta. Această precocitate se datorează creșterii efectelor de presiune formativă prin școală, mass media, industrializării, urbanizării etc. (U.Ș.)

MAYO, George Elton (1880-1949), psiholog australian. Și-a făcut studiile la Univ. Queensland din Australia, unde a ajuns după terminarea acestora profesor, la catedra de psihologie. Din 1923 a plecat la Univ din Pensylvania, apoi între 1926-1947 a lucrat la Harvard (catedra de Cercetare industrială) de unde a fost pensionat cu titlul de profesor onorific. Avînd un spirit analitic filozofic **M.** a abordat o problemă mai complexă, aceea a socializării și a constituirii personalității contribuante din întreprinderi. A făcut cercetări la uzinele Harwthorne și pe 5 muncitori (cu asentimentul lor) de la Western Electric (timp de 5 ani). În urma acestor cercetări a stabilit faptul că mediul social și stimulările financiare sînt deosebit de stimulative pentru creșterea randamentului muncii uzinale. Influența grupului contribuie la randament ridicat, de asemenea, în cazul în care uzina are o stabilitate bună, grupurile de muncă sînt performante și munca devine pentru muncitori de prim interes. Statutul muncitorilor și al întreprinderii este de asemenea stimulativ sau blocant în funcție de valoarea lui. Are importanță și securizarea conferită de întreprindere și interrelațiile cu personalul. Schimbările aduc perturbări în muncă. **Op. pr.**: *The Human Problems of an Industrial Civilization* (1933); *The Social problems of an Industrial Civilization* (1945); *The Psychology of Pierre JANET* (1952). (S.T.)

Mc DOUGAL, William (1871-1938), medic și psiholog american. A predat psihologia la Oxford (Anglia) iar după 1920 la Harvard și apoi la Universitatea Duke (S.U.A.). A fost influențat de teoria evoluționistă a lui Darwin, de filosofia lui H. Bergson, de psihologia lui W. James și S. Freud și de behaviorism și pavlovism. A fost întemeietorul hormismului care s-a opus în parte behaviorismului reducționist ce ignora conștiința. **M.** a considerat că actele și procesele psihice au loc datorită elanului vital denumit de el „hormé". Acesta este subordonat scopului supraviețuirii speciei. Instinctele profunde implicate în hormé organizează și direcționează percepțiile și constituie sursele emoționalității comportamentului fiind în același timp înconjurate de idealuri. Foarte discutată, teoria lui **M.** a provocat o adevărată explozie în cercetarea instinctelor și clasificarea lor. **Op. pr.**: *Phisiological Psychology* (1905); *Introduction to Social Psychology* (1908); *Body and Mind, a history and defense of Animism* (1911); *Psychology, the study of Behavior* (1914), *Abnormal Psychology* (1923); *Modern materialism and emergent Evolution* (1929); *The frontiers of Psychology* (1934); *The Riddle of Life* (1924). **M.** a fost o personalitate nonconformistă și opozantă curentelor psihologice la modă. Lucrarea din 1908 constituie momentul unei orientări noi psihologice (Murphy – 1949). (P.M.)

MEAD, George Herbert (1863-1931) specialist în economie politică și psihosociolog. A fost profesor la Univ. din Chicago din anul 1893 pînă la moarte. L-a interesat aportul lui W. JAMES (1842-1910) privind sinele social, ca și cercetările lui Ch.H. COOLEY (1864-1929) și cele ale lui John DEWEY (1859-1952). A pus accentul pe problemele presiunii sociale asupra sinelui, a statului și a rolului social ce se implică și alimentează toate relațiile cu ceilalți, fapt ce determină o perfecționare a jocului de rol în funcție de ce se așteaptă de la ceilalți ca reacții și implicații în diferite situații, ale persoanei în cauză. Jocul de rol începe din copilărie și se complică tot mai mult în cursul vieții. Influențele multiple legate de acets joc au după **M.** cel puțin două funcții: una se referă la ameliorarea și apropierea imaginii de sine de ceea ce se solicită pe plan social de la persoana în cauză, iar a doua se referă la constituirea unor mecanisme suple de decentrare, fapt ce determină atenuarea egocentrismului ca efect de socializare. **Op. pr.**: *The philosophy of the present* (1932), *Mind, self and Society* (1934), *The philosophy of the act* (1938). (P.M.)

MEAD, Margaret (1901-1978) psihosociolog și antropolog american. A studiat societățile primitive din insulele Samoa (Melanezia), Noua Guinee etc. și a contribuit la dezvoltarea antropologiei culturale, introducînd în aceasta, concepte din psihologia personalității. A militat ca antirasistă printre altele în studiul *A rap on races* (Rasismul în discuție), studiu scris în colaborare cu scriitorul de culoare J. Baldwin. În studiul menționat, rasismul a fost „demontat piesă cu piesă". **M.** a văzut o falie între generații în societatea contemporană datorită schimburilor culturale din societatea occidentală exprimate prin faptul că părinții învață odată cu fiii lor rolurile sexuale. Schemele vechi de inițiere sexuală au fost tulburate. Ultima sa expediție de studiu (la 70 ani) a avut loc în munții din Noua Guinee. Ea a acordat în genere un rol prioritar și preponderent culturii, pe care însă a considerat-o mai puțin ca produs al societății cît ca forță a individului. Prima căsătorie cu un antropolog a avut mai puține ecouri în evoluția lui **M.** A doua căsătorie, cu Gregori Bateson (cel ce a conturat teoria double bind) ar putea fi comparată din multe puncte de vedere cu aceea a soților Curie. **Op. pr.**: *Coming of age in Samoa* (1928) și *Sex and temperament in three primitive societies*, au fost reunite sub titlul *Moravuri și sexualitate în Oceania* (1963); *Male and female: a study of the sexes in a changing world* (1948); *Growing up in New Guinea* (1973); *Continuities in cultural evolution* (1946). A pus în evidență efectele nefaste ale ambiguității de rol social . (U.Ș.)

MECANOMORFISM (engl., fr., germ,. Mecha-nomorphism) ♦ Curent de gîndire ce are tendința de a atribui ființelor vii și omului caracteristici proprii mașinilor. Este o formă de mecanicism simplificator și reducționist (reprezentant cunoscut Lamettrie). O formă mai modernă asimilează construcția creierului construcției electronicii și descrie procesele psihice umane exclusiv în termenii calculației electronice și ai informaticii. Opus **m.** este antromorfismul care se caracterizează prin descrierea mașinilor ca termeni psihologici ai existenței umane. Evident analogiile pot fi făcute dar identificarea – exprimă reducționism. (v. INTELIGENȚA ARTIFICIALĂ) (U.Ș.)

MECANOTERAPIE (engl. mechanothe-rapy, fr. mécanothérapie, germ. Mechanotherapie). ♦ Educația și reeducația motorie datorită folosirii de aparate mecanice construite în mod special în acest scop. Aceste aparate permit executarea unor mișcări simple și complexe. ♦ Simplificat, termenul se referă la utilizarea unor mișcări implicate în autoservire și a unor mișcări care vizează dezvoltarea generală a copilului. (P.P.)

MECANISM DE APĂRARE (engl. defence mechanism, fr. mécanisme de défense, germ. Abrevehrmechanismus). ♦ Mecanism primar psihologic, ce acționează spontan în vederea diminuării tensiunii provocate de teamă, angoasă și neliniște, implicat în pulsiunile și exigențele instinctelor, trebuințelor, legilor și normelor sociale, morale, legale etc. ♦ Psihologii abisali au considerat sublimarea, refularea, introiecția, replierea de sine ca efecte ale **m. de a.** La fel formele de ascetism, intelectualizarea, compensarea și negația realității, sînt forme de exprimare ale **m. de a.** (E.V.)

MEDIAȚIE (engl. mediation, fr. médiation, germ. Vermitthung) Proces și factor de implicare explicativă a relației dintre un stimul și o reacție ♦ Behaviorismul a emis modelul relației directe și nemijlocite între stimul și reacție. Neobehaviorismul a trebuit să admită prezența unor factori de **m.** între cele două realități, stimul și reacție. Acest factor intermediar a fost văzut ca efect latent al stării neurovegetative și psihice de fond pe care acționează stimulul. (M.V. Atherton și M.F. Wassburn, 1921). Alți autori (E. Jacobson, 1932; E.A. Wolpert, 1958; F.J. Mc. Guigan, 1966) – au considerat că acțiunea de **m.** se exprimă ca mișcări extrem de fine corporale care modifică și nuanțează intensitatea și calitatea reacției. H.H. Kendler și T.S. Kendler (1962) au considerat ca **m.**, factorii de mediu ce acționează concomitent cu stimulul și în relație cu el. L.S. Vigotski, A.N. Leontiev consideră că **m.** sînt „condițiile interne" care se exprimă pe de o parte prin starea de fond dar și prin actualizarea din experiența anterioară a tot ceea ce s-a aflat în relație sau asociație de un fel semnificativ cu stimulul sau situația în cauză. S-ar putea adăuga la acestea prezența unor componente importante ale personalității ca atitudinale (P. Popescu-Neveanu), ca structuri evaluative și interesele cu aptitudinile ca structuri dominante. (Uhtomski). Nu poate fi ignorată nici latura temperamentală care nu micșorează marjele de acțiune ale **m.**, cantitatea și densitatea de factori mediativi implicați. (U.Ș.)

MEDIU (engl. environment, fr. milieu, germ. Medium). ♦ Totalitatea condițiilor de viață în care se exercită influențele bioclimatice (peristaltice), socio-economice, educative, culturale etc. și în care se exercită interrelațiile dintre oameni. **M.** cuprinde nu numai totalitatea condițiilor sociale ci și cerințele exterioare ce se manifestă față de fiecare persoană în parte și față de grupurile din care aceasta face parte. Aceste cerințe și exigențe modelează conduitele, atitudinile, direcția generală a aspirațiilor oamenilor dintr-o perioadă social-istorică dată, șansele și limitele de realizare a personalității umane. ♦ **M.** constituie un factor fundamental ce influențează continuu dezvoltarea oamenilor constituind în același timp un fel de „substanță nutritivă" a personalității acestora. ♦ **M.** este un factor incitativ, permanent al existenței nu numai prin structura și caracteristicile sale ci și prin trăsăturile mereu noi pe care i le formează contribuția oamenilor și progresul social. Referindu-se la complexitatea mediului, K. Lewin a numit „spațiu de viață" totalitatea evenimentelor de incitație latente, directe, de sumație (în timp), de tensionare și de relaxare etc. Interrelațiile persoanei în „spațiul de viață" le-a numit „valențe". ♦ Alți autori privesc **m.** ca *teritorialitate* și ca *spațiu personal*. E. Proshanski, D. Ittelson, K. Rivin analizează componentele acestuia și libertatea de alegere care o generează (idem Westin). ♦ Se pot diferenția aspecte bioclimatice, sociale, economice și psihologice ale **m.** Toate poartă însă amprenta umanizării **m.** și constituie **m.** *total*. ♦ **M.** *natural* este unul din expresiile **m.** *total*. **M.** *natural* se referă mai ales la cadrul spațio-temporal, geografic, bio-climatic (peristaltic) și de resurse de viață (locuință, confort locativ). **M.** *social*, componenta cea mai însemnată a **m.** *total* se raportează și el la mai multe componente, dintre care la caracteristicile colectivelor în care trăiește o persoană dată (familia, colectivele școlare, colectivele profesionale de muncă etc.). Această componentă a mediului este impregnată de o mai mare securitate și intimitate (valențe mai multe după K. Lewin și „drumuri" mai dense după teritorialiști). În această componentă de **m.** *social* se consumă biografia generală a persoanei în cauză, au loc procese de identificare și se constituie identitatea. ♦ A doua componentă, a **m.** *social* se referă la caracteristicile politice, naționale ideologice și valorile întreținute de societate și care acționează prin educație și prin idealurile, aspirațiile și obiectivele sociale concrete. Prin această componentă se constituie sentimentele de apartenență socială. ♦ A treia latură, a **m.** *social* se referă la nivelul de trai, cultură, educație, permisivitate socială, legislație etc. în care se trăiește. Această componentă a **m.** antrenează aspirații și demersuri de îmbunătățire a nivelului de trai și de viață. ♦ **M.** *total* solicită capacitățile de adaptare și acomodare, învățarea, imitația, supunerea la tradiții etc., dar și aptitudinile modelatoare ale condițiilor defavorabile. Cînd acest fapt nu este posibil, se modifică fie poziția persoanei în **m.** (profesia, orașul sau satul), fie aspirațiile și interrelațiile persoanei în cauză. ♦ **M.** posedă *densitate* (bogăție sau sărăcie de oferte și șanse de reușite în viață), *tensiune*, ce decurge din ansamblul solicitărilor (foarte intens, mediu și slab, pozitiv și negativ), *ritm de modificare și dezvoltare* (mai ales al nivelului economic, industrial, cultural, de viață) și calitate (ce se referă la nivelul de dezvoltare al **m.** *total*) și la gradul de favorizare a aptitudinilor, datorită **m.** ♦ **M.** include și „distanțele sociale" implicate în interrelațiile ce au o influență mai importantă asupra unei persoane. Există în acest sens (E. Hull) „distanța intimă" prezentă în interrelațiile încărcate de multă afecțiune (echivalează cu distanța dintre fața unui copil ce este luat în brațe pentru alăptare și fața mamei sale). Urmează „distanța personală" – prezentă în relațiile de prietenie și colegialitate apoi „distanța oficială" (dintre funcționar și superiorul său, elev și profesor etc.) și distanța dintre un conferențiar și auditorul său. (v. PROXEMICA). **M.** cuprinde și numeroase caracteristici dinamice și evolutive (uneori recesive). Ritmurile acestora nu sînt lineare. În acestea se înscrie: faptul că **m.** cuprinde prin structurile sale caracteristici solicitante de la societate spre omul dintr-un timp și spațiu istoric date. Concomitent contextul dinamic al **m.** cuprinde și formele de solicitări ale oamenilor dintr-un **m.** dat și ofertele **m.** și ale oamenilor. În acest context se formează și se consumă dezvoltarea de aspirații, idealuri, dorințe, dar și competiții, căutări și găsiri de soluții, metode, investiții benefice psihice, cu grade diferite de conformitate-tesiuni situaționale. ◆ O altă caracteristică dinamică a **m.** se referă la dominanțele demografice și în structura lor la cantitatea de cultură, inteligență și creativitate ce le cuprind dar și la caracteristicile de toleranță și conflictualitate etnică, la caracteristicile psihice, culturale, de integrare pe care acestea le cuprind. În genere omul modern comunică și traversează zone foarte diferite, distanțele s-au modificat și au scăzut mult nu numai datorită planetarei dezvoltări a mijloacelor de transport rapide ci și celor de comunicare și informare foarte rapidă. De aceea omul modern cunoaște bine oportunitățile ce se manifestă pe diferite zone ale planetei. Distanțele și implementarea în alte zone (țări și continente) sînt reglementate din ce în ce mai mult de baraje economice (costul transporturilor) și birocratice în care se implică precauții economice și sociale, legate de ocuparea de locuri de muncă în dauna băștinașilor. În esență omul modern traversează zone foarte numeroase și diferite, distanțele parcurse de totalitatea oamenilor pe pămînt fiind în foarte mare creștere, mai ales în ultimul secol. În deceniul 8 a avut loc un foarte puternic exod și migrație mai ales în zonele Europei și Africii, dar și migrații consistente de populații din Asia spre Europa și mai ales spre America. ◆ În **m.**, circulă o foarte mare cantitate de cultură, literatură, muzică, cărți de știință și artă (traduse și autohtone), spectacole, muzee, competiții sportive, simpozioane, conferințe și congrese, ziare și reviste cu profile diferite publicate în diferite țări. O foarte mare cantitate de cultură și de informații circulă în viața socială prin emisiuni informative TV, radio, telefoane etc. Concomitent circulă și o mare cantitate de creativitate socială și potențială cu suporturi în ceea ce se comunică și se difuzează. Doar o parte din ceea ce are ca produse valoroase știință și o mai mică parte din ceea ce are disponibil (potențial) în domeniul creativității științifice are forță de circulație mare mai ales prin materializarea în produsele de confort uman și apărare (de boli și de epidemii, poluări, conflicte și folosiri de arme bacteriale și nucleare) numai o parte redusă. Și din potențialul uriaș al tehnologiilor moderne este de circulație doar o mică parte. Ca atare potențialul total disponibil al R.T.S. este încă în parte folosit. Printre altele amplificarea numărului de sateliți artificiali de comunicare ai pămîntului, la care se adaugă sateliții legați de prognozele meteorologice, probabil cei de observație, investigațiile legate de spațiul cosmic, (aselenizarea și primii pași pe lună) constituie expresii ale lărgirii uriașe a spațiului sondat de omenire și ca atare o lărgire uriașă a **m.** uman. ◆ Foamea de investigații planetare privind galaxiile constituie o dimensiune cu potențial uriaș de lărgire a informațiilor și nu numai a cunoașterii ci și a spațiului uman (macrospații). Pe de altă parte pătrunderea în zonele micro existențiale prin microscopul electronic și viteza de prelucrare a informațiilor cu ajutorul computerelor, folosirea laserelor în chirurgie, realizarea de implantații de organe, fabricarea de substanțe noi și crearea de specii noi de animale, de plante comestibile, de hibrizi etc. constituie o altă lărgire a competențelor omului secolului XX (printre altele în 1991 s-a făcut prima fabricare de diamante din alcool). Pe de altă parte cunoașterea tot mai complexă a hormonilor și funcțiilor acestora, a universului virusurilor, microbilor, indexarea speciilor de animale și plante se află într-un foarte mare progres ca și dezvoltarea ingineriei genetice. Omul secolului XX trăiește într-un **m.** foarte complex în care și-a asumat deja sarcini planetare cum ar fi cele ecologice, cele ale toleranței, ale drepturilor omului și drepturile copilului etc. ♦ Science fiction (SF) a devenit de mare audiență și larg acceptată și tinde să devină lume a poveștilor copilăriei, fapt început din secolul trecut prin răspîndirea cărților Jules Verne. Acest fapt pune în evidență acceptarea din ce în ce mai largă a conotației posibilului sub orice forme ca larg acceptat și intrat în mentalitatea vremii mai ales la clasele mijlocii. S-a dezvoltat și o formă discretă de aroganță a omului vis-a-vis de capacitățile de cunoaștere. Desigur există încă diferențe numeroase pe zone geografice și pe pături sociale între sat și oraș. ♦ Aspirația foarte fermă spre școlarizare escaladarea învățămîntului universitar și în parte a celui preșcolar sînt semnificative. Învățămîntul a devenit cea mai costisitoare dar și cea mai importantă investiție privind viitorul. ♦ Chiar dacă știința și cultura nu se realizează doar prin consumuri ci prin contribuții are loc o foarte puternică gestiune a progresului ca latură a **m.** total. Încorporarea progresului potențial în **m.** reprezintă o latură de seamă ce se exprimă prin intelectualizarea intensivă a populației și prin dezvoltarea preluării și folosirii acesteia deși prin computer s-au creat noi dimensiuni ale **m.** social și o creștere a universului și creativității virtuale aproape de neconceput înainte cu un veac. (U.Ș.)

MELANCOLIE (engl. melancholy, fr. mélancolie, germ. Echwermut). ♦ Stare mentală morbidă, caracterizată mai ales prin tristețe, pierderea gustului de a trăi, depresiune, inhibarea gîndirii. Plictisit, obosit, epuizat, abătut, apatic, deprimat, închis în durerea sa morală, s. uman are idei privind lipsa sa de demnitate, culpabilitate, are un mare dezgust pentru existență cînd manifestă **m.** ♦ Această stare survine adesea fără motive aparente, în legătură cu o psihoză maniaco-depresivă, uneori ca urmare a unui șoc afectiv (**m.** reactivă), sau sub influența involuției presenile (**m.** de involuție). ♦ Este foarte primejdioasă pentru că poate conduce bolnavul la acte disperate ca sinuciderea, precedată în unele cazuri de uciderea altor membri ai familiei (copii, de exemplu, cu scopul de a-i sustrage unei vieți dureroase). Este recuperabilă (prin medicație și metode de șoc). ♦ Există personalități cu tendințe **m.** ♦ Fac parte din tipul **m.** descris de Hypocrates dar mai ales de I.P. Pavlov care a diferențiat două categorii de tipuri de **m.** Primul este dominat de planul realității imediate care-l afectează și pe care-l încorporează în trăirile melancolice și al doilea tip de **m.** meditativ, pesimist ca idei, gînduri, atitudini. Primul ar fi tipul de **m.** de primaritate, al doilea, tipul de **m.** de secundaritate. (P.M.)

MEMORIE (memorare) (engl. memory, fr. mémoire, germ. Gedächtnis, Erinnerung) ♦ Capacitatea și procesul psihic de reflectare a experienței anterioare prin fixarea (întipărirea și păstrarea), recunoașterea și reproducerea imaginilor senzoriale, ideilor, stărilor afective. Realizează coerența vieții interioare și a legăturilor interdependente cu realitatea obiectivă. ♦ **M.** este ca o coloană vertebrală a personalității fiind implicată în conturarea identității. Ea poate fi spontană și neintenționată, verbală, acțională, afectivă, dar și voluntară, intenționată. În acest din urmă caz se realizează prin eforturi. Experimental a fost studiată pentru prima dată de H. Ebbinghaus (1850-1909) ♦ Toate felurile de **m.** sînt implicate în procesul retenției și învățării. **M.** este o însușire a organismelor vii. H. Bergson a considerat că întreaga existență și materie posedă **m.** ♦ *Recunoașterea* are loc în prezența stimulilor senzoriali sau verbali, situaționali sau temporali ce au acționat anterior, ori a asociațiilor acestora cu alții. Recunoașterea se bazează pe fixare și este mai activă la majoritatea oamenilor decît reproducerea. ♦ *Reproducerea* se realizează în absența stimulilor și constă în reactualizarea de situații, concepte, circumstanțe, evenimente, cunoștințe. Poate fi vizuală, auditivă, verbală și motorie mai mult sau mai puțin exactă. Toate aceste verigi ale **m.** (fixarea, păstrarea, dar mai ales recunoașterea și reproducerea) pot deveni capacități operaționale pregnante. Motivația, valoarea evenimentelor, cunoștințelor, impresiilor pentru persoană joacă un rol deosebit de important în **m. M.** este implicată în adaptare (forme de activități, deprinderi, mișcări) și în învățare. ♦ Fenomenul invers **m.** este *uitarea* care se caracterizează fie prin incapacitatea de a fixa, de a păstra, de a recunoaște sau a reproduce – fie prin recunoașteri și reproduceri eronate. ♦ Uitarea a fost studiată de H. Ebbinghaus (1885) și Jost (1897). ♦ Se vorbește de **m.** logică și mecanică, de **m.** fiziologică și afectivă (și complementar de forme de uitare) de **m.** de scurtă durată și de lungă durată.♦ **M.** se poate clasifica și în funcție de procesele și structurile psihice angajate. În această ordine de idei se vorbește de **m.** senzorială (vizuală, auditivă, gustativă, odorifică). ♦ **M.** spontană se consideră că are o importanță mai mare la copii (și este mai activă) decît la persoanele mature. Specifică pentru om este **m.** logică, bazată pe înțelegerea celor memorate și implicată în învățarea logică și în cercetare, în creație. ♦ Capitolul **m.** (de J. Barbizon, 1970) privind propria viață este relativ bizar. Conține evenimente episodice, legate uneori prin aspecte confabulatorii cu mari lacune. A. D. Baddley, (1982) pornind de la ideea că **m.** umană se exprimă prin subsisteme fracționate – și de la faptul că există un decalaj foarte mare vertical între diferite feluri de memorie, inclusiv în evoluția lor – consideră că aceste diferențe au și caracteristicile lacunare ale memoriei autobiografice și cognitive perpetuale sau ale celei semantice și episodice ceea ce justifică o revizuire a conceptului de **m.** și a clasificărilor ce i se atribuie. ♦ J. Piaget sugerează ideea că **m.** este la limită un fel de acțiune *filetică*, o informație genetică. ♦ Neurofiziologic, **m.** poate fi explicată prin engramele (urmele) lăsate în **a.n.s.** de acțiunea stimulilor și a diferitelor asociații între acestea prin sinapse (care constituie suportul fizic, chimic și psihic al **m.**). ♦ **M.** efectuată în cursul învățării are forma unei curbe. ♦ Specialiștii în analiza factorială consideră că există factor mnemic (de memorie). ♦ Experimentînd caracteristicile **m.** prin metoda economiei în fixare la variate sarcini date, H. Ebbinghaus a stabilit o serie de legi ale **m.** (informația conservată (**M**) este invers proporțională logaritmului timpului (**t**) ridicat la o anumită putere. Această formulare a fost reluată și ameliorată de H. Piéron). ♦ Din optica informațională **m.** poate fi considerată și un subsistem ale cărui elemente componente constituie conținuturile informaționale. Orice proces de **m.** implică o succesiune de operații și captarea selectivă a informațiilor, stocarea lor (care se face de obicei după o prealabilă schimbare de cod) – engramarea. La acestea se adaugă organizarea după unul sau mai multe principii de clasificare a informațiilor stocate în scopul facilitării accesului la acestea și ecfocarea informațiilor în funcție de necesitățile implicate, de procesele de tratare a informațiilor. În structurarea **m.** intră mesaje informaționale de tipul codurilor – imagine, coduri simbolice – conceptuale sau codul tensiunilor sau relaxărilor variabilelor motivațional-afective. Principala caracteristică a acestor mesaje-coduri este faptul că dau dimensiune tensională și temporală sistemului psihic, legînd după principiul reversibilității, stările și comportamentele anterioare de cele actuale. ♦ M. Zlate a insistat asupra diferențelor dintre **m.** imediată și **m.** de lungă durată, ultima mai supusă prelucrărilor de integrare deterministă dar mai puțin rezistentă și imprecisă, iar prima implicată în circumstanțialitatea intențiilor, dorințelor și a investițiilor psihice cu rezonanțele lor. Ursula Șchiopu a pus în evidență două staționare de **m.** de medie durată (1988). J. Barbizon (1970) pornind de la ideea că **m.** este un sistem, consideră că acesta se naște, se dezvoltă, se maturizează și moare, că este ca o armată care recrutează și distribuie oamenii și îi întreține în formă, cu numerar, exerciții, cucerește, pierde etc. Există o **m.** de achiziție și una genetică, una spontană și una voluntară. **M.** spontană este implicată mai intens în adaptare. P. Zincenko și A. Smirnov (psihologi ruși) au găsit o mai importantă folosire la tineri a **m.** spontane și că aceasta se conservă mai mult și mai bine. ♦ Calitatea **m.** se schimbă mult în decursul vîrstelor. Pînă la trei ani **m.** este legată de mediul apropiat de viață, de orarul satisfacerii trebuințelor biologice dar înregistrează și evenimente, chipul persoanelor și implicațiilor lor afectiv-relaționale. **M.** se implică mult în organizarea și stocarea deprinderilor de mers, de mînuit obiecte și de vorbit (exprimare de sine), în relaționarea cu persoanele din familie și din mediul social al familiei. Între 6-6/7 ani **m.** acumulează o vastă experiență socială, teritorială, verbală, cochetînd cu imaginația. Capacitățile mărite de investiții psihice în epoca vieții permit stocări de informații mult mai vaste ce operează și în domeniul posibilului. Experiența stocată cu privire la oameni devine foarte diferențiată. În perioadele școlare (mică, mijlocie și mare) se antrenează memoria cognitivă cumulativă de cunoștințe și relații posibile între acestea, datorită programelor școlare. **M.** afectivă se nuanțează și devine pasională. Este intens și procesul de erotizare a memoriei începînd cu perioada adolescenței. Importantă este și implicația **m.** în reprezentarea și idealul de sine raportată la percepția de sine, valorizarea sinelui și dorința de cîștig de apreciere și respect. **M.** se vrea multilaterală, precisă, operativă și interpretativă ca implicație. Tinerețea, dar mai ales vîrstele adulte comută centrul de gravitație al **m.** pe viața socială și profesională, pe dorința de a avea o rută profesională ascendentă și de calitate. În perioadele de după 65 ani **m.** devine mai puțin flexibilă, mai retrospectivă și prezentistă. Uitarea începe să erodeze tot mai mult operativitatea ei. Panta regresivă a vieții este trăită relativ dramatic pe planul **m.** și mai ales al celui privind trecutul apropiat. Are loc o restrîngere a axei trecut-viitor. ♦ Există o uriașă cantitate de informație liberă ce circulă în viața socială. Aceasta se decantează ca istorie stocată ce se preia cu accente pe evenimentele ce au avut mare importanță, semnificație și pregnanță în viața societății în întregime și mai ales a marilor grupuri de apartenență (etnice). ♦ P. Golu (1981) a făcut referiri pertinente la acest fapt. Aceasta este **m.** colectivă. Ea este încărcată de tragismul destinului uman. **M.** colectivă conservă elemente eroice. ♦ Tulburări de **m.** pot apare în urma sau în cursul unor afecțiuni febrile (gripe, infecții, febre tifoide, dar și după nașteri, la femei etc.). Tulburările de **m.** se numesc *amnezii*, iar dificultățile de asociere și de evocare – *dismnezii*. Amneziile pot fi de mai multe feluri (v. AMNEZIE) sub formă de lentoare și dificultate de evocare, pierdere de repere în timp și spațiu, confuzii mintale, în cursul afecțiunilor de tip paroxistic, epileptic sau emoțional, amnezii *hipo* și *hipermnezii-paramnezii*. Hipermnezia este o hipertrofie a memoriei ce poate fi globală în stările de excitație maniacală sau parțială la persoanele cu aptitudini speciale (memoria cifrelor, a datelor, muzicală și la cei cu insuficențe mintale). Paramneziile sînt amintiri ce au o stare specială. Deosebim două categorii de paramnezii: cele în care o amintire apare ca un fel de cunoaștere nouă și personală (reminiscențe) și, cele în care o situație de cunoaștere, o informație, o situație nouă este considerată ca o amintire. Așa-numita iluzie a lui „déjà vu". Oboseala intelectuală, instabilitatea emotivă afectează **m.** Există și defecte generale ale **m.** (J. Delay). Acestea se manifestă prin dezorientare în timpul și spațiul personal. Se exprimă un fel de plutire a amintirilor, juxtapuneri neraționale, asimilarea în propria viață a amintirilor altora sau slăbiciuni, nevalorificare a realității obiective, a unor fapte. La copiii din colectivitățile sociale (copii părăsiți ori plasați de familie în instituții speciale) **m.** socială are o ierarhizare proprie. Există tulburări de **m.** datorate încărcăturii afective pentru o anumită perioadă de timp. De regulă aceste feluri de „uitări" elimină situații traumatizante, sau factori anxiogeni insuportabili (mecanisme de apărare nevrotice). Acestea se integrează în fenomenologia scotominației ori a lapsusurilor. (U.Ș., M.G. și E.V.)

MENARCHA (engl. menarche, fr. ménarche, germ. Menarcha). Prima menstră prin care se marchează începerea fazelor fertile în ciclurile vieții feminine. **M.** se manifestă între 11 și 16 ani și a fost multă vreme considerată ca semn al debutului sexualității feminine. ♦ Numeroase studii au pus în evidență faptul că ovulația naturală nu coincide cu **m.** ci are loc mai tîrziu, ceea ce arată că **m.** nu este expresia completei maturizări sexuale. ♦ Tinerele fete au conduite foarte diferite față de acest fenomen. Unele consideră **m.** drept expresia deplinei lor împliniri și se comportă ca atare, altele trec printr-o perioadă de anxietate, teamă și resentimente. Această atitudine se datorează unui sentiment de insecuritate, inconsistenței informațiilor privind viața sexuală ca și sentimentelor contradictorii privind problemele sexuale și căsătoria. ♦ Cunoștințele de igienă sexuală și informațiile generale au o importanță educativă evidentă. În cazul în care atitudinile de anxietate sînt mai pronunțate și sînt însoțite de o atitudine ostilă sau prea lejeră comportamentală a tinerei fete, trebuie intensificată acțiunea educativă și mărită consilierea psihologică. (U.Ș.)

MENCINSKAIA, N. A. (n. 1905), psiholog rus. Preocupată de probleme de psihologie pedagogică, **M.** a efectuat numeroase lucrări, studii teoretice și experimentale, cu predilecție în domeniile învățării aritmeticii de către copiii școlari mici (1934, 1937, 1946). Prezintă interes lucrările sale asupra lui K. D. Ușinski (1945), ca și lucrările teoretice și de analiză cu privire la *Problemele dezvoltării gîndirii copilului în jurnalele autorilor ruși* (1941). După 1946, **M.** s-a preocupat mai mult de *Problemele formării și însușirii de noțiuni la școlari* (1946, 1950), de *Interacțiunea cuvîntului cu imaginea în procesul însușirii de cunoștințe* (1958), de *Dezvoltarea gîndirii logice în învățarea aritmeticii* (1958). Avînd o vastă activitate publicistică a antrenat în cercetare numeroși psihologi tineri dezvoltînd la aceștia un interes larg față de problemele psihologice implicate în viața școlară a copiilor. (S.T.)

MENTALITATE (engl. mentality, fr. mentalité, germ. Mentalität, Dankweise, Auffassungweise). Structură complexă de implicație socială, încărcată de atitudini, credință, aspirații, și idealuri ca expresie a identității și a concepției despre lume și viață. ♦ Există o devoltare ontologică a **m.** corelată cu aceea a identității. **M.** infantilă a fost larg studiată. Dintre studiile și comentariile contribuante se află cele ale lui J. Piaget și cele ale lui H. Wallon, la care se pot adăuga studiile lui L. Kohlberg etc. În genere copilul mic începe prin a stabili relații (de utilizare și identificare) prin percepția și apucarea obiectelor. Încarcă treptat percepția acestora cu activități care corectează și conturează percepția transformînd-o în observație și reprezentare în care obiectele sînt încărcate și de activități ce s-au efectuat, ceea ce creează activități reale și potențiale în continuare prin raportări la modul cum se poate folosi (egocentrism). Concomitent obiectele capătă identitate și forță, (de opoziție sau de facilitate de mînuire) fapt ce dezvoltă animismul infantil. Experiența cu obiectele și perspectiva pe care aceasta o creează este întîi absolută (unifică Eul cu realitatea din perspectiva Eului) și creează o trăire de posesiune foarte largă. Treptat se descoperă și se lărgește cauzalitatea și aceasta consumă prin solicitări relația eu și non-eu creind cadrul cunoașterii ca proces (explicativ și explicabil) față de lumea exterioară care începe să fie recunoscută ca fiind și a celorlalți. În orice caz aceasta devine mult mai ordonată decît lumea interioară în care mai persistă un haos animist. De aceea lumea interioară începe să fie protejată și ascunsă de ceilalți după 5-6 ani. Mai persistă unele judecăți animiste și în ideea hazardului ce trebuie rugat, implorat în diferite împrejurări (în secret). Responsabilitatea începe să fie solicitată de cei din jurul copilului, iar libertatea începe să-l implice în tot felul de situații. Cauzalitatea se implică tot mai mult în lanțuri explicative sub presiunea interogațiilor legate de „de ce?" (plouă, zboară păsările, ninge, fug norii, se trage umbra după om etc.) Încep să fie sesizate în lanț ipostazele reciprocității de influențe și implicit ipostazele Eului său asemănătoare cu al altora mai ales competițiile școlare în pubertate și adolescență. Se lărgește înțelegerea situațiilor, a consecințelor acestora (mai ales legate de propriile conduite) și se detașează descoperirea semnificațiilor subiective și obiective (în adolescență). Apoi cunoașterea de sine se încarcă de idealuri și de autocunoaștere, de stimulare a propriilor posibilități și de gestionarea lor mai cu atenție (tot în adolescență și spre tinerețe). Profesia, familia proprie, nuanțează foarte mult **m.** înscriind-o în terenurile familiei și a cîștigării de statute și roluri profesionale și sociale. ◆ **M.** are la fiecare persoană altă consistență și nivel de evaluare și autoverificare a limitelor permisivității în acțiuni, comunicări și atitudini față de ceilalți, față de sine și față de activități. Forțele Eului dar și situațiile se implică prin **m.** în situații de solicitări pot eroda sau exalta imaginea de sine. Aceasta trece prin numeroase seisme legate de succese și eșecuri, dezamăgiri și necazuri. ◆ **M.** creează praguri de manifestare fiind expresia conștiinței cu structurile ei complexe, inclusiv evaluative și autoevaluative. ◆ În studiile lui C. Rădulescu-Motru, în cele ale lui T. Herseni, P. Golu, M. Zlate, S. Chelcea, A. Neculau, Geta Dan Spînoiu, Luminița Iacob se fac comentarii fertile privind problemele **m.** ◆ Dezvoltarea acesteia se pune în evidență în lucrările legate de Psihologia vîrstelor (Ursula Șchiopu, E. Verza, Stela Teodorescu, Tinca Crețu, dar și specialiști în problemele persoanelor handicapate au observații interesante în această privință (E. Verza, Gh. Radu, C. Calavrezo etc.) (U.Ș.)

MENTISM (engl. mentism, fr. mentisme, germ. psychischer Film.) ◆ Succesiune rapidă de idei și reprezentări ce nu pot fi fixate. Se petrec astfel de derulări înainte de adormire (stările predormitus) sau la trezirea din somn. ◆ P. Janet a semnalat prezența **m.** ca pe o efervescență mentală și reverie forțată. ◆ Este frecvent în diferite stări psihopatologice, dar și la persoane normale în cazuri de oboseală fizică, exces de activitate intelectuală, stări conflictuale ce tренează insomnii. ◆ Deși adeseori au o tematică monotonă și restrînsă s-au semnalat și cazuri de antrenare a **m.** în creația literară estetică. În genere este însoțit de o tensiune psihică. De cele mai multe ori tematica **m.** se referă la probleme familiale, morale și sociale și exprimă un discret nevrotism sau psihotism. (U.Ș.)

MESCIO, Bernard (1887-1922), filosof și psiholog australian. Și-a făcut studiile la Sydney (Australia) și în Marea Britanie (la Cambridge). Primele cercetări le-a efectuat în anii războiului mondial în fabricile de muniții. După încheierea păcii a rămas la Universitatea din Cambridge, unde a întreprins cercetări în domeniul psihologiei industriale, pentru ca în 1912 să devină profesor la Universitatea din Sydney, unde a început să se ocupe mai ales de problemele de filosofie și de psihologie generală. În psihologie a abordat trei domenii: activitatea motorie (motrice), psihologia experimentală și problemele de măsură și statistică. Se consideră că a fost contaminat de concepția holistică. Ideea om-mașină a considerat-o ca sistem implicat într-o condiționare complexă de ambianță (inclusiv la temperatură atmosferică) și impulsionată de energia umană. Dintre lucrările sale prezintă interes: *Lectures on Industrial Psychology* (1971); *Lectures on Industrial Administration* (1920). (P.P.)

MESAJ SENZORIAL v. SENZAȚIE

MESMER, Franz Anton (1734-1815), născut în Austria, a studiat filosofia, medicina și teologia. Și-a luat licența cu o teză privind influența plantelor asupra corpului omenesc. ♦ A combinat mereu medicina cu psihologia într-un fel propriu. ♦ Paracelsus considera că medicamentele ce conțin minerale au o valoare terapeutică mai mare din cauză că includ o forță magnetică față de mineralele din corpul omenesc. **M.** a extins teoria forței fluide magnetice a corpului uman de origine cosmică. (Era o perioadă de intense descoperiri în optică, electricitate și magnetism). Mai tîrziu a formulat această ipoteză în faimoasele sale 26 propoziții. La Viena a susținut unele dintre ele, dar a fost dezavuat și a plecat la Paris (avea 44 de ani), unde exista o atmosferă mai liberală față de ideile noi ale timpului. La Paris și-a deschis o clinică unde a dezvoltat teoria „Magnetismului animal" și o terapie proprie impregnată de elemente spectaculoase inclusiv muzicoterapie, ce provocau „marea criză" (convulsivă) la bolnavi după care aceștia erau vindecați. În esență a considerat că magnetismul animal este alb, roșu, galben sau albastru. Cîteva cazuri fericite au creat o mare celebritate în jurul lui. Aceasta cu atît mai mult cu cît și la Paris, ca și la Viena, trata numai cazuri incurabile. Chiar Guvernul francez i-a oferit 21000 de franci pentru „secretul" curei sale. În urma refuzului său, s-au constituit două comisii (ale Academiei și ale Facultății de medicină) care au început să studieze mesmerismul. Comisia a dezavuat în raportul său teoria magnetismului animal. S-a făcut și un raport secret către Ludovic al XVI-lea, atrăgîndu-i-se atenția asupra pericolului de „crize" și răspîndire a lor, asupra caracterului periculos moral al mesmerismului. După acest raport, mesmerismul a intrat în declin – împreună cu practicile sale oculte. **M.** a fost expulzat din Franța, Austria etc. Ideile mesmerismului au rămas de interes acut ca și explicarea astrologico-cosmică ce apare în marile cotidiene. A apărut o reeditare a concepției lui **M.** în 1971, la Paris, îngrijită de R. Amadou. (P.M.)

METABOLISM (engl. metabolism, fr. métabolisme, germ. Stoffwechsel) ♦ Totalitatea proceselor ce asigură schimbul de materie și energie dintre organism și mediul înconjurător. **M.** cuprinde asimilația sau anabolismul (procesul de transformare a substanțelor alimentare în substanțe proprii țesuturilor, proces ce are loc cu consum de energie) și dezasimilarea sau catabolismul (procesul de degradare a substanțelor din materia vie – proces ce are loc cu degajare de reziduuri și de energie). ♦ Se studiază ca **m.** intermediar (al glucidelor, lipidelor și proteinelor), **m.** de bază și energetic ce se referă la cheltuielile minime de energie necesară pentru întreținerea funcțiilor de bază și pentru desfășurarea diferitelor activități ale organismului. ♦ Dezordinile de **m.** produc, în genere, perturbări ale funcțiilor activității sistemului nervos, și ale A.N.S. (activitatea nervoasă superioară). Acestea au fost clasificate în: a) dezordini endocrine (ale glandelor tiroide și pituitare etc.). Dintre acestea fac parte mixedemul, virilismul, acromegalia, sindromul Fröhlich, boala lui Addison, hipocalcemia, sindromul Cushins etc.; b) dezordini ce au la bază deficiențe nutritive (reacții de subnutriție, psihoza pelagroasă, reacții de deshidratare, reacții diabetice, Beri-Beri, sindromul Wernicke, sindromul Korsakoff, hiperglicemia etc.; c) alte dezordini ale (de) **m.** (porfiria, dezordinile postoperatorii, psihozele postpartum, delirul exhaustiv, degenerarea hepatolenticulară, boala Alzeimer). Dezordinile de **m.** produc simptoame psihice diferite începînd cu modificări de atitudini și sensibilitate pînă la boli mintale grave. Echilibrul **m.** are faze de dezvoltare; astfel în perioada de creștere a copilului și a gestației feminine ca și în convalescențe predomină anabolismul – spre bătrînețe începe să domine catabolismul. (G.I.)

METAFORĂ (engl. metaphore, fr. métaphore, germ. Metapher). ♦ Figură lingvistică de transportare a semnificației, o metonimie de substituire a unei semnificații cu alta cu efecte complexe artistice și de ideație. Se utilizează în literatură și poezie ca o formă de creativitate sub cele mai neașteptate forme și implică adeseori lanțuri de semnificații. Poezia modernă este impregnată de **m.** J. Lacan (1957) consideră că **m.** utilizează materialul comprehensiunii inconștiente și permite apropierea de inaccesibil cu mijloace asemănătoare cu cele ale visului. H. Adam (1939) a diferențiat **m.** ce are implicată asemănarea obiectivă de **m.** afectivă, subiectivă fondată pe o similitudine de valori. De fapt limba este un dicționar de **m.** convertite. Conceptele s-au format mai ales trecînd prin faza de **m.** Există o modificare a volumului și caracteristicilor **m.** în timp. Mediul, epoca și civilizația conturează astfel de schimbări. **M.** îmbogățesc limba și registrele ei de sensuri, nuanțe și semnificații. L. Blaga a făcut referiri interesante, cu privire la **m.** ♦ **M.** pătrund în limbajul experților mai ales din cauza efectelor mult mai impresive pe care le au. Acestea sînt însă folosite doar de unele personalități și categorii de specialiști. Necesitățile de condensare a materialelor ce țin de domeniul științei și predarea acestora, deci o condiție de necesitate a creat un suport foarte puternic construirii de definiții în toate domeniile științifice. Acest fenomen nu este identic cu necesitatea de a construi termeni noi. Aceștia din urmă au implicații în domeniile științelor din trebuința de a delimita fenomene, situații, caracteristici diferite între ele, în vederea unei mai bune identificări a acestora. ♦ Unele **m.** au devenit banalizate în psihologie. Așa de pildă expresia „praguri senzoriale" și chiar expresia „pulsul emoțiilor". Emotivitatea este capacitatea psihică și subiectivă de a reacționa la diferite situații în funcție de semnificația acestora (pentru persoana respectivă) pentru subiectul uman. În aceeași ordine de idei este mult mai sugestivă exprimarea „Forța cea mai înaltă a psihicului uman este de a putea să fie acolo unde nu este și a putea să nu fie acolo unde este", decît „Psihicul dispune de capacitatea de a trăi prin prezent, trecut și viitor imaginat și poate să se retragă în oricare din aceste ipostaze temporale și situaționale ignorînd situația în care se află"... În a doua explicație există de asemenea o discretă implicație **m.** Și în exprimarea „Ipotezele sînt constelații ce vor fi disecate și apoi dacă vor rezista operației vor fi trecute în atlasele celeste de mîine. Prin ele se va permite o mai bogată rătăcire a mai mulți oameni prin marele Cosmos, iar cerul cunoașterii umane își va putea devora o bună parte din aroganțele ce-i alimentează aventurile spirituale iar omul, paradoxal va fi ceva mai stăpîn pe neliniștile sale". În esență există un limbaj metaforic folosit și de experți. El permite o înțelegere a sensurilor foarte complexe și greu de condensat în definiții (mai ales în psihologie care este o știință mai specială. Tendința foarte accentuată de a formula definiții în psihologie se datorează și necesității de a da domeniului statut de știință. Aceasta cu atît mai mult cu cît pe la începutul acestui secol R. B. Eynseck spunea că psihologul este asemănător unui bețiv care își caută în casă cheile pierdute în grădină pentru că în casă este mai lumină. În acest context pe la începutul secolului a avut loc o ferventă căutare de definiții. ♦ Din cauza complexității fenomenului în discuție au apărut peste 100 de definiții pentru personalitate, peste 80 pentru instincte, peste 30 pentru memorie, 120 pentru inteligență. Oricum **m.** folosite de experții psihologi constituie nu numai replici la banalizarea tematicilor psihologice dar și o demolare a caracteristicilor mai sever statice ce se conturează prin definiții, abordîndu-se prin exprimările **m.** fenomenul ca mai mult încărcat de animism dar și de forțe energetice ce fac să fie condiționată dinamic orice manifestare psihică și să aibă tot dinamic (prin tentele de animis exprimate) o implicație de efecte de reflux în structurile psihice implicate (U.Ș.)

METEOROPSIHOLOGIA (BIOMETEOROLOGIA) (engl. meteropsychology, fr. météoripychologie, germ. Volker Faust) ♦ Oamenii sînt sensibili la schimbările meteorologice în funcție de vîrstă, sex, categorie socială. Un sfert din numărul copiilor și adolescenților, o treime din numărul adulților între 20 și 50 de ani și jumătate din numărul persoanelor de peste 50 de ani se resimt ca urmare a schimbărilor climatice. Femeile sînt mai sensibile decît bărbații în această privință. **M.** se exprimă prin oboseală, nervozitate, angoasă, indispoziție, stări depresive și tulburări circulatorii. După 60 de ani bărbații devin mai sensibili. Oamenii din clasele sociale medii suferă mai puțin decît cei din clasele privilegiate sau din cele epuizate de muncă și alergătură. ♦ Și delictele sînt influențate de schimbările meteorologice. Iarna sînt mai frecvente tentativele de asasinat, delictele, furturile, agresiunile, accidentele de circulație (decembrie-ianuarie). În primul trimestru se înregistrează mai multe excrocherii, acte de vandalism și omucideri (martie-aprilie). Tot în aceste luni se constată o creștere a numărului de sinucideri. (U.Ș.)

METODĂ (engl. method, fr. méthode, germ. Methode) ♦ Planul unui demers al gîndirii sau acțiunii prin care se urmărește un scop sau cîștigarea unor abilități sau aptitudini (educația) și parcurgerea într-o anumită ordine a unei suite de demersuri și operații care conduc împreună spre atingerea obiectivelor legate de o trebuință, dorință, interes, situații sau în vederea efectuării unei cercetări, acțiuni etc. ale unor evenimente, ale adevărului din acestea. **M.** logice servesc mai ales la deducții logice și la inducții adică la stabilirea unor reguli (legi) din fenomene care se repetă în aceleași condiții și sub aceleași influențe. ♦ În psihologie se utilizează: a) **m.** *de colectare, de informații* (psihodiagnoză); b) *de prelucrare* și c) **m.** *de recuperare* (psihoterapie). Ele pot fi longitudinale – (cu atenția asupra evoluției proceselor, structurilor, caracteristicilor psihice) sau transversale (decelează acele caracteristici care sînt mai dezvoltate într-o anumită colectivitate relativ omogenă (ca vîrstă și sex) și acele care sînt în oarecare întîrziere de dezvoltare, – (structuri psihice inegal dezvoltate sau în decalaj). Întotdeauna psihicul uman prezintă structuri în decalaj. Cele mai mult folosite sînt *metodele transversale* – pe de o parte din cauză că pot surprinde nu numai structurile psihice cu polii lor dar și supleanțele, tensiunile psihice, efortul de autoperfecționare și de adaptare. ♦ **M.** de investigații sînt relativ numeroase: observația, interviul, biografia, introspecția, chestionarele, testele, **m.** analizei produselor activității, fie că e vorba de produse de tipul celor implicate în randamentul școlar, în procesele producerii de bunuri (deci în procesul muncii) fie ale activității creatoare. *Introspecția sau autoanaliza* ca **m.** este suspectată de subiectivism. Școala de la Würzburg, și mai ales O. Külpe au creat o reabilitare a introspecției prin „introspecția controlată". ♦ D. Anzieu spune cu privire la **m.** că acestea au parcurs (în psihologie) cîteva etape. Prima de dominare a introspecției, a doua în care au început să domine laboratoarele și investigația experimentală, a treia de investigație clinică și a patra de investigație prin analiza factorială. Utilizarea statisticii a început cu etapa a doua. La acestea s-ar putea adăuga un studiu de analiză cibernetică-sistemică. Există cu privire la **m.** problema implicației personale și problema valorilor statistice. ◆ **M.** de colectare de informații pot fi colective sau de analiză de caz. Cele colective presupun condiții relativ identice (standardizate) de stimulație de activitate, tensiune etc. la grupuri rondomizate (de s. de aceeași vîrstă, sex, nivel de cultură, identitate socială). Aceste condiții sau variabile permit depistarea varietății reacțiilor la stimulul considerat (în principiu). Se ignoră însă dispoziția de moment, preocupările legate de probleme nesoluționate de subiect în viața personală, gradul de oboseală, locul eventual al problemei stimulației experimentale în interesele subiectului. ◆ *Chestionarele* incită la răspunsuri ori la reacții ce se înregistrează concomitent de persoane diferite (în boxe separate), permit colectări de informații mult mai numeroase – în condiții asemănătoare – ceea ce creează o mai mare eficacitate a cercetării psihologice. ◆ **M.** *analizei de caz* se caracterizează printr-o descriere mai completă a „persoanei" printr-un set de tehnici psihologice aplicate. Denumirea se acordă și situațiilor în care se dau unui grup caracteristicile unei situații (datele situației economice ale unei întreprinderi, analizele medicale ale unui pacient etc.) și se solicită analiza lor și stabilirea unui diagnostic. **M.** analizei de caz este o **m.** de investigație a competenței cunoștințelor și capacității de a le utiliza. Este în același timp și o **m.** de depistare a inteligenței, intereselor, aptitudinilor, dar mai ales a cazurilor psihopatologice. **M.** *experimentale* constau în provocarea deliberată, în condiții riguros controlate, a fenomenului de studiat și presupune măsurători fine prin efectele condițiilor și stimulilor dați. Ca atare, experimentul presupune analiză, măsurători, calcule de corelație, calcule privind caracteristicile intensității, duratei, calitatea reacțiilor – și raportarea lor la scări de evaluare elaborate pe loturi mari de s. În psihologie **m.** experimentală a fost utilizată intens începînd cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea prin lucrările lui T. Ribot, H. Ebbinghaus, Fr. Galton și Ch. Spearman dar mai ales W. Wundt și laboratorului întemeiat de acesta în 1879. *Experimentul psihologic* se realizează în două forme: *experimentul natural* și *experimentul de laborator*. Primul presupune investigarea subiectului în contextul unei activități specifice (naturale) și al sistemului relațional corespunzător; cel mai frecvent se utilizează în psihologia copilului și în cea pedagogică (școlară). Experimentul de laborator presupune crearea unei situații și a unui cadru de investigație special, care să permită „izolarea" fenomenului ce se intenționează a se cerceta și „măsurarea" lui cît mai exactă. Efectul de laborator artificializează însă situația investigată într-o oarecare măsură denaturînd-o – mai ales datorită emoției de laborator și situației neconfortabile (stresante) pe care o generează. În cadrul modelului experimental se manipulează diferite variabile, în strategii felurite. ◆ *Testele* constituie arsenalul cel mai important de **m.** în psihologie (peste 17000). Discutate, revendicate pînă și în foruri politice precum fostul C.C. al URSS, în 1936, și de multe ori în senatul american, testele au devenit practic instrumentul psihologic cel mai folosit și răspîndit (v. TEST). Discuțiile au fost și vor mai fi arzătoare datorită faptului că testele pun în evidență o severă curbă a aptitudinilor și competențelor solicitate mai ales în întreprinderi lucrative în care există persoane ce nu-și dau seama de faptul că se află pe versantul mai puțin productiv al randamentului solicitat. Testele sînt verbale și nonverbale, psihometrice, proiective, de grup și individuale. Testele proiective sînt cele mai pregnant psihologice pentru că implică erupții ale inconștientului și subconștientului și caracteristici ale individualității. Au o mare eficiență socială în problemele de selecție profesională ca și în stabilirea caracteristicilor psihice fragile ce sînt implicate în profesiile cu grad mare de periclitate. În genere acestea sînt **m.** transversale. ♦ **M.** de ameliorare, recuperare și formare sînt și ele extrem de numeroase. Prezintă importanță mai ales **m.** psihoterapeutice și **m.** de recuperare. ♦ Există o oarecare limită în ceea ce privește posibilitatea folosirii **m.** psihologice la diferite vîrste. Copiii mici nu pot să facă introspecții. Și supunerea la experimente devine dificilă după un an din cauza instabilității și fondului uriaș de foame de obiecte și investigație ce caracterizează copiii. Chestionarul este greu de utilizat la copiii mici (deoarece nu știu să scrie și să citească). Datorită folosirii **m.** longitudinale în mai multe feluri s-a simțit nevoia unei discuții mai ample asupra **m.** – fapt ce a avut loc la Paris unde s-au reunit cercetători din Franța, Belgia, Suedia, Sénégal și Uganda – și s-a efectuat aplicarea unor standarde observative comune pentru a se obține studii comparative privind caracteristicile dezvoltării psihice în copilăria timpurie. T. Falkner a sintetizat caracteristicile maisemnificative ale acelor demersuri (1961). În 1966, la al XVIII-lea Congres Internațional de Psihologie de la Moscova s-au discutat 30 comunicări privind **m.** longitudinale fie ca metode individuale, fie ca metode de grup. Există scări longitudinale relativ numeroase. De altfel orice sistem de testare dacă se aplică repetat – pe un interval mai îndelungat de timp – devine **m.** longitudinală deoarece surprinde o dimensiune nouă, aceea a modificărilor în timp a variabilelor testate. **M.** longitudinală permite și o validare a caracteristicilor predictive incluse în bateriile de teste și în chestionar. Implicit **m.** longitudinală pune în evidență forța mare de modificare a psihicului și personalității datorită evenimentelor vieții și a influențelor mediului. Este aplicabilă la toate vîrstele. (M.G. și U.Ș.)

METODE PEDAGOGICE – EDUCATIVE (engl. pedagogical methods, fr. methodes pedagogiques, germ. Pedagogik Method) ♦ Ansamblul mijloacelor utilizate în vederea parcurgerii programelor și realizării obiectivelor educative școlare. Se pot diferenția metode, procedee și tehnici pedagogice. **M.p.** variază în funcție de scopul, idealul de atins, categoria de copii supuși procesului de educație și instruire și tehnologiile educative. ♦ Mai activă și utilă este împărțirea în cele clasice și **m.p.** moderne. Pentru cele clasice specific este faptul că au fost dominant verbale, de antrenare a memoriei. Se foloseau și **m.p.** atrăgătoare. Jocul a fost prezent și în școala antică drept procedeu de a elimina monotonia lecțiilor expozee (moment de relaxare). F. Fröbel a stabilit un sistem de educație prin joc și a depășit prin contribuția sa domeniul **m.p.** clasice. În secolul al XIX-lea, **m.p.** clasice au fost inundate de materiale demonstrative de antrenare a vizualității sub forma cărților dialogate și ilustrate, ceea ce a mărit cadrul intuitiv al procesului de instruire și educație și a pus în concurență (în vederea înțelegerii), percepția și reprezentarea. S-au consolidat astfel **m.p.** moderne de predare. I. F. Herbart a atras atenția asupra sistemului instruirii și educației în colectiv – fiind printre primii care au efectuat și o analiză a cerințelor de individualizare. **M.** au fost subordonate dezvoltării intelectuale și procesului de socializare al copilului. **M.p.** active au numeroase variante pe niveluri școlare. Pentru nivelul preșcolar se cunosc și au răspîndire **m.p.** Fröbel, Montessori, Andemars și Lafendel, Decroly. Pentru nivelul școlar mic: Pestalozzi, Decroly, Dewey, Dalton, Winetka, Cousinet, Freinet și Dottrens. Pentru nivelul școlar mediu și superior, Bouchet și mai ales Cousinet și Dalton (plan) și cu un loc aparte optica funcționalistă Claparéde, Andemare și Lafendel. Al treilea sistem – cel al încorporării de sarcini sociale în procesul instructiv-educativ (și chiar sarcini economice-eventuale) se dezvoltă prin metodele de O.S.P. (orientare școlară și profesională). ♦ În acest context, însăși rețeaua de școli are profilul corelat cu cel al trebuințelor și dezvoltării social-economice și culturale a țării. Școala capătă noi funcții și atribuții, devenind industrie producătoare de cultură și de forță de muncă modernă, instruită și integrată social. Sistemele de mai sus s-au conturat în jurul ideii „politehnizării" școlii. Participarea școlii este concomitentă cu participarea la vaste competiții sportive, culturale, de creație în toate domeniile pentru a stimula forțele creatoare novatoare ale tineretului și ale cooperării dintre generații prin pătrunderea școlii în viața socială. (T.C.)

METODE SOCIOMETRICE (engl. sociometric methods, fr. méthodes sociométriques, germ. sociologische Methoden) ♦ Metode ce au în atenție măsuri ale sociabilității. I.L. Moreno a stimulat dezvoltarea acestora în microgrupuri. Se pot măsura caracteristici de sociabilitate ca: gradul de coeziune, integrare, statutul social, dar și însușiri ca hărnicia, spiritul de cooperare, conformismul etc. (v. indici sociometrici). ♦ **M.s.** se caracterizează prin faptul că deși conțin puțini itemi, radiografiază cu mare diferențiere interrelațiile simpatetice de grup, permițînd să se colecteze și prelucreze o cantitate mare de informații ce măsoară nu numai grupul ci și caracteristicile de sociabilitate ale fiecărei persoane din grup, grad de receptare, integrare și interrelațiile simpatetice ale fiecăruia în parte (prin forțarea preferențială). Într-un eseu critic A. Mihu (1967) a analizat valoarea contribuantă a sociometriei. **M.s.** se deosebesc de metodele de anchete sociale de opinii folosite frecvent în viața socială. P. Datculescu a efecuat o astfel de anchetă socială cu prilejul alegerilor din 1992. (T.C.)

MIASISCEV, Vladimir Nikolaevici (1893-1974), psihatru și psiholog rus, profesor la Universitatea din Leningrad, șef al catedrei de psihologie. Este autor sau coautor a numeroase lucrări de psihologia persoanei, psihologia medicală și psihopatologie, precum: *Personalitatea și nevrozele* (1960); *Bazele psihologiei generale și medicale* (în colab., 1968). (E.V.)

MICLĂILESCU, Ștefan (1856-1899), psiholog român. A considerat „sufletul" ca o proprietate a materiei superior organizată, ajunsă la un grad extrem de perfecționare și evoluție. Procesele psihice le-a considerat ca procese ce reflectă lumea reală și se exprimă ca reacții ale funcționării mecanismelor substanței nervoase. A semnalat necesitatea ca școala să stimuleze gîndirea copiilor, să fie în același timp antrenată în experiența practică de cunoaștere. El a combătut agnosticismul și a analizat cu multă pertinență tentele de idealism ale experimentalismului din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. A colportat însă și unele tendințe mecaniciste. Lucrarea sa cea mai reprezentativă *Introducere în psihofizică* (1892) pune în evidență o vastă cultură și o concepție materialistă evoluționistă (darwinistă). **Op. pr.:** *Influența lumii asupra vieții* (1870); *Încercări critice asupra învățămîntului nostru primar* (1888). (S.T.)

MICHOTTE, Albert (1881-1965), psiholog belgian. A fost influențat de W. Wundt (1906) apoi de școala de la Würzburg (1907-1908), dar a exprimat discrete influențe ale lui Watson (behaviorist) și ale gestaltiștilor pe care i-a întîlnit la Oxford (1923). **M.** a înființat un laborator de psihologie la Louvain (Belgia), laborator de tip Wundtian. Fenomenul cel mai interesant studiat de el a fost așa-numitul „efect tunel" ce consta în continuarea percepției la anumite tipuri de întrerupere a prezentării stimulului (mișcarea este percepută ca fiind continuă). Fenomenul ca atare se implică în mișcarea de pe ecranul cinematografic. **Op. pr.:** *La pèrception de la causalité* (1946); *Causalité, pèrmanence et réalités phénomenales. Etudes de psychologie expérimentale* (1962, coordonator); *Les compléments amodaux de structures perceptives* (în colab., 1964). (E.V.)

MICROPSIHOLOGIE (engl. micropsyhology, fr. micropsychologie, germ. Mikropsychologie)

◆ Domeniul fenomenelor psihice de intensitate sub influența progreselor perceptive (A. Moles). Acestea au loc în consumul curent de fapte ale vieții de fiecare zi – ce sînt integrate în momentele foarte diverse ale curselor diurne, ale faptelor de viață în care se exprimă sinele cu microreacțiile sale, idealul de sine și mai ales sinele social implicat în roluri și statute. De asemenea studiază și structurile abisale (inconștientul, subconștientul, lapsusurile și reacțiile de această categorie v. S. Freud) **M.** are în atenție și contraindicațiile interne (acestea au loc pe terenul dintre ceea ce se cere de la o persoană dată și între posibilitățile ei, ca și invers – între ce cere o persoană de la societate și ce-i oferă aceasta, între interese și aptitudini, inteligență și emotivitate, conștient și inconștient (Ursula Șchiopu, 1963). Tot din domeniul **m.** fac parte autosancțiunile, evaluările raportate la sine, dramele introspecției prezente printre altele în scrierile literare (Dostoiewski, Bernard Shaw, W. Shakespeare etc.) Stările de neliniște, cele implicate în viața urbană, reacțiile la publicitate, măsurile sociale, situațiile de crize și de publicitate, spectacolele, ziarele, revistele, sportul, ședințele, rapoartele, toate constituie gama diversă a nenumăratelor microexcitații ce creează micronunațe ale modificărilor de conștiință – ca obiect al **m.** (T.C.)

MILLER, George A. (n. 1904), psiholog american. Prin 1950 a lucrat la Universitatea Stanford din California, în 1963-1964 la Oxford, iar din 1964 la Universitatea Rokefeller și apoi la Harward. Între 1968 și 1969 a fost președintele Asociației psihologilor americani. A scris peste 80 de articole și numeroase cărți. **Op. pr.**: *Langage and communication*; *Plans and the structure of behavior*, (1960, cu Eugen Galanzer și Karl Pnibram); *Mathematics and Psychology the science of Mental Life*, (1962) etc. Aceste lucrări au o mare circulație și pun în evidență un spirit modern psihologic. (S.T.)

MIMETISM (engl. mimiery, mimetism, fr. mimétisme, germ. Mimibery, Nachäffung) ◆ Asemănare temporară sau permanentă cu mediul, pe care o realizează anumite animale pentru a se apăra (adaptare eficace la mediu, Darwin). Peștii plați care trăiesc pe fundurile nisipoase ale mărilor se confundă cu acestea, nu se disting de vegetația marină în mijlocul căreia trăiesc, ceea ce creează „dificultăți" de descoperire de către dușmani. Culoarea pielii cameleonului se schimbă în funcție de mediu. În acest ultim caz, **m.** depinde de percepția vizuală (dispare cînd animalul este orbit) și este vorba de un mecanism reflex. Există un **m.** static (**m.s.**) și unul dinamic (**m.d.**). **M.s.** este permanent și se manifestă ca hormocromie (animale cu blană albă la poli) sau policromie (piele sau blană cu pete sau dungi ca frunzele sau plantele de junglă ori ca pietrele). **M.d.** este circumstanțial. **M.** este eficace pentru apărare dar și pentru atac. ◆ Există forme de **m.** la om. Se poate observa un fel de **m.** psihic de camuflaj. Este observabil la școlarii mici cînd nu vor să fie ascultați la ore. În astfel de situații are loc o anulare de moment a oricărei caracteristici ce ar putea atrage atenția. ◆ Buytendike s-a referit la mimetomania ce devine generalizată (sistematizată) uneori la copii ca o reacție de apărare permanentizată. ◆ Există și **m.** de conformitate, ce constă în exprimarea acelor comportamente și atitudini care conferă o acceptare preferențială rapidă în grup, echipă etc. și posibilitatea de avansare în ierarhia profesională și socială. (U.Ș.)

MIMICĂ (engl. mimic, fr. mimique, germ. Mimik) ◆ Totalitatea gesturilor și jocului fizionomiei (**m.** mobilă, expresivă etc.) prin care se comunică numeroase carateristici, un fel de scenă-ecran a trăirilor psihice. Face parte din expresivitate, care este totalitatea exteriorizărilor (Siegfried Schenahl). În cazuri speciale are funcții importante de comunicare. Așa este în cazul limbajului mimico-gesticular al surdomuților. **M.** este spontană, dar și socializată și convențională. Spontană este mai ales la copii și la persoanele pronunțat extravertite. ♦ Condiționarea social-culturală a **m.** este pregnantă și are caracteristici specifice în diferite medii culturale (după P. Ekman, 1984). Acesta a efectuat un studiu pe șase imagini de persoane cu **m.** pregnantă și le-a probat spre identificare pe persoane din medii culturale foarte diferite. Studiul lui P. Ekman (1984) pe cinci medii culturale diferite a avut ca material șase imagini de persoane cu expresii emoționale pregnante (fericire, teamă, surpriză, mînie, dezgust, tristețe. Rezultatele au fost următoarele: (v. Tabelul nr. 1). Alt test, cu figura lui John Wayne – mînios, a dus la recunoașterea expresiei **m.** în unanimitate. Studii similare pe americani, englezi, germani, suedezi, elvețieni, greci, japonezi și africani privind emoții ca interes-pasiune, agrement-bucurie, surpriză-satisfacție, angoasă, dezgust, mînie-furie, rușine-umilință, teamă-teroare au evidențiat unele diferențe (v. Tabelul nr. 2). ♦ În arta teatrală și în film se utilizează **m.** socializată care are un conținut de comunicare foarte dens și subtil, mai ales dacă se raportează la situații concrete. ♦ **M.** obișnuită are valoarea unei amprente în care se află condensate experiența de viață și caracteristicile pregnante psihoindividuale. ♦ **M.** numită „convențională" se exprimă în situații sociale (semnul de „la revedere" cu mîna, îmbrățișările de diferite grade la întîlnire și despărțire de anumite persoane, surîsul acordat în momentele de prezentare sau de răspuns la o solicitare). **M.** este prima ipostază de diagnostic. ♦ **M.** umană este foarte complexă. H. Bergson, referindu-se la rîs ca expresie umană, consideră că există o claviatură foarte largă de sute de feluri de a rîde. **M.** bucuriei, a fericirii, a durerii au caracteristici foarte pronunțate deși sînt foarte nuanțate și acordate la caracteristicile situației. ♦ Pantomima reprezintă o formă de artă dramatică primitivă, cultivată încă în antichitatea imemorabilă, fiind la originea teatrului la care se purta și masca. ♦ Tulburările de **m.** au semnificații importante și se folosesc în semiologia tulburărilor de comportament. Acestea se exprimă printr-un evantai larg de reacții, de la hipermimie (**m.** exagerată) și foarte mobilă, la sărăcie **m.** și amimie (mască **m.**) ca și la paramimii (sau expresii **m.** paradoxale). În manie și stări de excitație, psihotomie, se exprimă o mobilitate excesivă a **m.** În depresii, hipomimie. Omega melancolia este o **m.** specială care exprimă imobilitatea. La mistici se exprimă **m.** extazului. (U.Ș.)

Tabelul nr. 1

Țara Răspunsuri în procente %	Fericire	Teamă	Surpriză	Mînie	Dezgust	Tristețe
Japonia	87	71	87	63	82	74
Brazilia	87	77	82	82	86	82
Chile	90	78	88	76	85	90
Argentina	94	68	93	72	79	85
S.U.A.	97	88	91	69	82	73

Tabelul nr. 2

Emo'ii	Americani	Englezi	Germani	Suedezi	Francezi	Elve'ieni	Greci	Japonezi	Africani
Interes-pasiune	84	79	82	83	77	77	66	71	52
Agrement-bucurie	97	96	98	96	94	97	93	94	68
Surpriză-satisfac'ie	90	81	85	81	84	85	80	79	49
Angoasă	74	74	67	71	70	70	54	67	32
Dezgust	83	84	73	88	78	78	87	56	55
Mînie-furie	89	81	83	82	91	92	80	57	51
Rușine-umilin'ă	73	59	72	76	77	70	71	41	43
Teamă-teroare	76	67	84	89	83	67	68	58	49

M.M.P.I. ♦ Inițiale care corespund unui test clinic de personalitate frecvent utilizat, *Minnesota Multiphasic Personality Inventory*, elaborat de S. R. Hathaway și J. C. McKinley (1942). Testul este alcătuit sub forma unui chestionar cu 550 propoziții (itemi). În timpul celui de-al doilea război mondial, testul a fost foarte mult folosit, fapt ce a contribuit simțitor la dezvoltarea psihologiei clinice. Propozițiile testului se dau pe cartonașe separate. După ce sînt citite trebuie clasficate în trei tipuri de răspunsuri: „adevărate" (acord cu ceea ce se spune în cartonaș), „false" (dezacord), „nu pot spune" (abținere sau ignorare a caracterului fals sau adevărat al propoziției). Propozițiile încorporează 26 caracteristici diferite – cu referiri la viața familială, atitudini, fobii, stări obsesive, condiții psihosomatice etc. *Testul s-a elaborat pornindu-se de la clasificarea diagnostică psihiatrică a lui F. Kraepelin*, devenită clasică. Cuprinde nouă categorii psihiatrice și anume: 1) ipohondria (privind funcțiile organismului și sănătatea); 2) depresia (pesimism, moralitate scăzută, sentimente alienate); 3) isteria (imaturitate psihică extremă); 4) deviații psihopatice (indiferență la legile morale, sociale și incapacitate de sentimente profunde); 5) interese masculine, feminine (spre a depista pregnanța sexuală); 6) paranoia (suspiciuni, cu impresii de persecuție); 7) psihastenia (scorurile acesteia corelează pozitiv cu scorurile schizofreniei); 8) schizofrenia și 9) hipomania (hiperactivitatea caracteristică maniilor). Testul cu cele 550 propoziții cuprinde 200 scale noi. Una din ele, scala de introversie, este inclusă regulat în **M.M.P.I.** (mai ales în psihodiagnoza ce se face la adolescenți). Prin intermediul testului se efectuează profile utile pentru diagnoza diferențială. O importanță specială au patru scale ale testului, în descrierea personalității: 1) o scală de neglijențe și nepăsare, 2) una pentru înșelătorie (ceartă și neînțelegere), 3) pentru atitudini periculoase (incriminabile) și 4) privind atitudinile speciale față de test. Testul a fost validat pe grupuri de populație selectate (se obține din setul de itemi la care au răspuns rar grupurile de s. incluși în validarea testului). Acești itemi reprezintă conduite indezirabile, dar de limită. Un scor înalt ± poate indica lipsă de înțelegere, atitudine nesinceră, dar și erori de scorare. Al doilea indicator „?" = (se obține prin evidența răspunsurilor de tip) „Nu știu" (sau nu pot răspunde). Prea multe răspunsuri de această categorie invalidează celelalte scoruri. Al treilea scor, „L", este raportat la itemii la care subiectul ține și vrea să se prezinte într-o lumină favorabilă, răspunsurile fiind deci false. Scorul înalt „L" se referă la lipsa de sinceritate. Scorul „K" este de corecție privind itemii care se referă la excesiva apărare față de a face bine sau rău și excesivă franchețe față de critica de sine. S-a elaborat un atlas de folosire clinică a **M.M.P.I.**-ului bazat pe cazuistica a 968 pacienți. Testul se folosește în diferite feluri: în selecție și consiliere, în relevarea tendințelor patologice, în stabilirea tipului de asistență psihică sau psihoterapie și, evident, în identificarea ipohondriei, paranoiei, a schizofreniei și mai ales a tendințelor depresive. O serie de lucrări ulterioare efectuate de J.C. McKinley și S.R. Hathaway (1943), de S.R. Hathaway și Monachesi (1953 și 1963) au pus în evidență caracteristicile diagnostice ale testului în cazurile psihiatrice (admise ca 60% validitate) și a delincvenței minore. ♦ Testul a fost însă și mult criticat – printre altele, s-a înregistrat și o reacție de opoziție contra lui dintre cei supuși diagnozei psihice în cursul unei adevărare revolte antitest ce a avut loc în S.U.A. în 1968. Este folosit însă curent. Printre alții a fost utilizat de dr. Iamandescu împreună cu probe clinice și de laborator la bolnavii de astm, alergii etc. (U.Ș.)

MINCIUNĂ (engl. Lie, untruth, falsehood, fr. mensonge, germ. Lüge, Unwahrkeit) ♦ Reacție complexă de afirmare neconformă cu adevărul ce poate fi expresie a conștiinței morale în dilemă; ca delict (**m.** intențională ca tentativă de denigrare, devalorizare, răzbunare), ca expresie a tendințelor de autoapărare, ca expresie a nestructurării pe plan verbal a sensurilor responsabile, ca teamă de consecințe (de apărare) etc. Fiind rezultatul unei deliberări mintale (imagine-verbală) în care eul se delimitează de realitate și de adevăr și i se opune, **m.** a inclus întotdeauna și tensiunea acestei opoziții, tensiune emoțională (care de fapt permite detectarea minciunii ca atare prin diferite metode). ♦ L. Sutter a analizat **m.** în plan psihosocial iar M. Jenkelevici – structura condițională a **m.** ♦ La copii, **m.** apare odată cu structurarea planului rațional. Primele neconcordanțe dintre fapte și relatarea lor pot fi considerate pseudominciuni (Francisca Baümgarten, 1915) deoarece copilul „brodează" imaginează din plăcere, din opozabilitate, sau antrenat de jocul povestirii. Copilul preșcolar opune adevărul său, celui al celor mari. Uneori, această neconcordanță se datorează încărcăturii limbajului cu aspecte metaforice și simbolice ca și forței creatoare încorporate în limbaj. De altfel, jocul – ca activitate impregnată de fantezie a copilului – arată cît de încărcat este planul real de fabulație, asociații imprevizibile și incapacitate a deosebirii realului de posibil. Dependența, sugestibilitatea intervin și ele ca factori ce alimentează neconcordanța cu faptul real al amintirilor. După intrarea în școală, raționarea capătă alt context de responsabilitate. **M.** devine o problemă a educației. Dintre categoriile de **m.** ale marii copilării se vorbește mai ales de **m.** *ce gravitează în jurul simbolului „fructului oprit"* – trăit ca atare, datorită dezvoltării conștiinței morale. **M.** *de imitație* constituie a doua categorie. **M.** *de consens* cu ceea ce a spus un băiețel mai mare, **m.** *ce încearcă să devalorizeze sau să compromită* (asociată cu denigrare și pîra, sau chiar aceea *de consimțire a afirmației mamei care cere să se spună că nu e acasă dacă e chemată la telefon* constituie alte categorii de **m.** L. Sutter (1963) consideră în asemenea situații că e vorba de **m.** cu caracter social, deoarece în astfel de cazuri, motivația este bine conștientizată. Suita acestei categorii de **m.** se diversifică. Spre 11-13 ani se minte pentru a face plăcere sau a evita o neplăcere, pentru a părea mai puternic sau mai bun, mai priceput etc. Aceasta este categoria **m.** ce trebuie avută în atenția educativă. C. Alleudy (1965) arată că **m.** la copiii de 7-9 ani pune în evidență insatisfacții privind mediul înconjurător, modul de viață. La adulți **m.** *circumstanțială și de apărare a timpului și activităților, a statutului social* – încep să prevaleze. ♦ **M.** patologică indică tulburări de personalitate – așa sînt **m.** *ca expresii ale penuriei intelectuale, ale lipsei de control, ale dezechilibrului și ale destrucției personalității.* Din fericire, cazurile patologice sînt mai rare. **M.** *nervoasă* – studiată de L. Sutter, are la bază o situație conflictuală ce creează perturbații afective puternice care împiedică dezvoltarea normală a personalității. În astfel de cazuri testele proiective indică tensiuni în viața familială. **M.** nervoasă se caracterizează prin caracterul său inutil și adesea de necrezut. ♦ **M.** în cazurile juridice este sever pedepsită. Demonstrarea **m.** este uneori foarte dificilă. Fenomenul ca atare a fost observat și studiat. Există un întreg capitol al psihologiei judiciare (psihologia martorului) ce are în atenție caracteristicile distorsionării involuntare a „martorilor" la evenimente asupra cărora se fac ulterior relatări. Al. Roșca (1934) a efectuat o primă cercetare (cu unele experimente) în psihologia martorului. Tiberiu Bogdan a efectuat un experiment asemănător. ♦ Astfel de experimente pun în evidență inconsistența memoriei episodice. ♦ Există în zilele noastre specialiști și aparate privind detectarea **m.** (U.Ș.)

MIRA Y LOPEZ, Emilio (1896-1957), medic și psiholog spaniol. A lucrat întîi la Barcelona la Institutul psihotehnic. În 1946 a emigrat în Brazilia. A alcătuit un interesant test miokinetic și de tonus postural (P.M.K. – 1936) considerînd că există o predominanță în simetria grupurilor musculare (de stînga sau de dreapta). Predominanța este asociată cu atitudini psihologice actualizate și cu însușirile caracteriale ale persoanei. Partea opusă, nepredominantă, este legată de dispozițiile profund instinctive. A organizat, asistînd pe Ruiz Costella, în 1921, la Barcelona, al II-lea congres internațional al Asociației internaționale de psihotehnică, actuala Asociație internațională de psihologie aplicată. **M.** a înființat la Rio de Janeiro un Institut de selecție și orientare sub auspiciile fundației Vargas (1947). A rămas între timp în Brazilia. **Op. pr.**: *Problemas psihologicos actuales* (1941), *Manual de psicoterapia* (1941); *Los fundamentos del psicoanálisis* (1943); *Manual de psiquatria* (1946); *Manual de orientacion profesional* (1947); *Cuatro gigantos del alama* (1947); *Psicologia evolutiva del nino y del adolescente* (1948); *Manual de psicologia juridica* (1954). (S.T.)

MISTICISM (engl. mysticism, fr. mysticisme, germ. Mistizismus) ♦ Starea **m.** reprezintă o atitudine afectivă fondată pe o credință într-o doctrină sau într-un om. ♦ Desemnează, de asemenea, un ansamblu de practici ducînd la atingerea stării de extaz, punct culminant al aspirațiilor caracteristice **m.** Delirul **m.** este o identificare psihică, însoțită de experiențe mistice (extaz, revelația de comunicare cu Dumnezeu, Mahomed etc.) **M.** se organizează și se exprimă ca atitudine predominant afectivă, care dă prioritate credințelor intuitive revelației inaccesibile cunoașterii raționale, prin care „sufletul" ajunge direct la divin sau la divinitate. **M.** amplifică tendința de a situa omul în afara realului pentru a concepe o ordine superioară a lucrurilor (idealism) subordonînd ordinea rațională și reală ordinii unor intenții și credințe ce se complac în mister. **M.** exaltează iraționalul și credința în supranatural. (T.C.)

MIȘCARE (simț) (engl. mouvement motor, fr. mouvement, germ. Bewegung) ♦ Analizatorul specializat în recepționarea și transmisia impulsurilor respective, (kinestezic) operează prin conjugarea informațiilor despre **m.** exterioară necesară cu cele despre situarea spațială a corpului aflat în **m.** sau repaus, în funcție de forma, mărimea, poziția spațială a obiectelor. Aceste informații se primesc (în principal) prin intermediul analizatorului vizual. L. Festinger a analizat efectele **m.** oculare asupra percepției, subliniind că perceperea **m.** este condiționată de informațiile despre **m.** ochiului care urmăresc „ținta" și „schimbarea poziției ei". Fără un raport exact între fiecare sistem de contracții musculare și impresiile corespunzătoare, **m.** nu poate avea loc. ♦ Interiorizarea **m.** o dată cu cea a percepției constituie informații concrete privind aspectul figurativ al cunoașterii realului, acțiunea de transformare a acestuia. ♦ Controlarea adecvării activității rezolutive se supune unui triplu feed-back: extern (ce face posibilă înregistrarea și evaluarea transformărilor anterioare); intern – (de verificare a respectării succesiunii operațiilor stabilite) și evaluativ complex (privire) ca și potrivirea între cele două feed-back-uri și imaginea scopului. ♦ Există și alte numeroase aspecte privind **m.** deoarece aceasta este aceea care constituie mărturia vieții psihice – și o traduce (proiectează) total pînă la structurarea comunicării verbale (H. Wallon). **M.** oglindește direcția în care se dezvoltă activitatea psihică. ♦ Ca reguli generale există **m.** generale ale speciei (reflexe tonico-posturale); **m.** de deplasare autogenă (corpul se deplasează sau obiectele sînt deplasate prin prehensiune) și **m.** ale segmentelor corpului (unele față de altele). ♦ În ontogeneza timpurie **m.** sînt difuze generale. Progresul **m.** se realizează dinspre zonele cefalice spre cele caudale, dinspre **m.** grosiere spre cele fine. Mersul biped, apucarea și mînuirea obiectelor sînt categorii fundamentale de **m.** umane. În primele luni de viață **m.** se leagă de consecințele sale și devine coordonată, organizată și controlată după 6-7 luni. **M.** se organizează în deprinderi, îndemînări etc. **M.** legată de profesia și viața de fiecare zi, de nivelul ei de civilizație devine dominantă la vîrstele adulte – și se caracterizează prin mare precizie, eficiență, organizare. În vîrsta a treia suplețea **m.** scade, ca și vioiciunea generală implicată în antrenarea spontană a activității. (v. Kinestezia). (U.Ș.)

MIT (engl. myth, fr. mythe, germ. Myth) ♦ Reprezentarea fantastică a etosului legendar popular în care se petrec evenimente fabuloase, apar ființe supranaturale. **M.** a apărut și s-a dezvoltat din cerințe explicative privind lumea, originea și evoluția ei. În **m.**, are loc și o exaltare a înțelegerii destinului uman în fața forțelor naturii, a necunoscutului. Legat de magie, **m.** reprezintă adeseori materia epică și fantastică ce se evocă prin magie. ♦ **M.** cuprind la popoarele vechi o experiență complexă și eterogenă, din care motiv produsele mitice sînt valoroase nu numai ca produse culturale ci și ca material al arhiistoriei umanității, al religiilor și practicilor cultural-religioase pe care le cuprind. ♦ Acest sens de epistemologie a **m.** a fost revalorizat din interes pentru cercetare. M. Eliade a fost unul din cei mai competenți specialiști în istoria religilor, a colecțiilor de mituri și mistere, a ariei lor de răspîndire și a suprapunerilor ce le caracterizează în timp și în spațiu. ♦ Studiile lui Lipps, Lévy-Bruhl, Claude Lewy Strauss (1958), S. Freud, Otto Ranke, C. G. Jung, R. Muchieli și alții au adus contribuții interesante în problemele **m.** ♦ În domeniul psihologiei S. Freud a atras atenția asupra **m.** și a tabuurilor pe care le cuprind iar C. G. Jung care a făcut și el, ca și M. Eliade, călătorii în Orient și a colectat **m.** a emis teoria inconștientului colectiv ca rezervor al experienței sociale, a arhetipurilor ca simboluri mitice ce supraviețuiesc sub forme diverse. Septimiu Chelcea (1981) a evocat concepții care văd în **m.** o utopie. G. Sorel (1908), N. Deroche (1966) au considerat că **m.** exprimă reprezentări simpliste unanim admise de membrii unei colectivități. ♦ Mitanaliza (Durand, 1972) ca metodă de analiză a **m.** a fost inițiată de C.G. Jung. Există după acest autor o mitanaliză sociologică complementară celei psihologice. (U.Ș.)

MITANALIZĂ (engl. mythoanalysis, fr. mythanalyse, germ. Mythoanalyse) ♦ Mai ales C.G. Jung a trezit interesul pentru arhetipurile cuibărite în inconștient. L. Stondy a considerat că acestea se află mai ales în inconștientul colectiv și pătrund mai mult sau mai puțin prin cel familial și individual în aspecte predilecte de conduite, ținută, preferințe și chiar interese pentru istorie și mai ales pentru istoria veche mai puțin încărcată de documente foarte clare. Descărcarea de presiunea acestora este diferită de la persoană la persoană. Toate tipurile de activități (mai ales cele creatoare) au fost incluse în mituri, fie pentru a marca valoarea actului ce s-a săvîrșit ca o formă de memento, fie ca o implorare pentru aspirații ce s-au desăvîrșit cu multă greutate, fie ca o formă de apărare pentru pericole ce au persistat în istoria umanității multă vreme. **M.** a fost implicată latent în psihanaliză. Termenul a fost modelat chiar dpă cel de psihanaliză de către G. Durand. **M.** s-a conturat ca o implicație politeistă umană în memoria ancestrală după opinia întemeietorului ei. Se află ca experiență ancestrală în inconștient sub forme de arhetipuri ce au fost denumite Demeter, Venus, Diana, Junona, Mercur etc. și reprezintă prin eforturile de șcientizare etape de dezvoltare ale omenirii. Mulți psihologi ce s-au ocupat de psihologia copilului au asociat procesul dezvoltării ontogenetice de cel al repetării celei filogenetice creind o bază de suport **m.** Au contribuit la dezvoltarea domeniului în afară de A. Comte, Levi Bruhl, M. Müller, V. Pareto, G. Sorel, Max Weber, Fr. Nietsche, S. Freud, C. G. Jung, H. Detiènne, Otto Rank, R. Muchiello fiecare avînt merite contribuante nuanțate dar influențate de optica lui G. Durand și de optica sociologică conferită de Cl. Levi Strauss care a pus în evidență dezvoltarea social istorică a personalității și a grupurilor ca forme particularizate de a se manifesta în privința socializării proprii manifeste și latente. După G. Durand grupurile sociale au aspecte pronunțat marcate ale unui anumit fel de mit cu practici ce se conturează și le diferențiază concret, consolidîndu-le un anumit profil ce prin imitație se preia de către cei ce aderează ulterior la grupul respectiv. În genere societatea contemporană opresează însă miturile ei aceste aspecte diferențiatoare. *Originea* parazitară a unor mituri se poate calcula după G. Durand. Acest fapt se poate realiza prin colectarea conduitelor neclare (care nu sînt specifice mitologiei contemporane) apoi se pot face pe baza colectării de mituri neconforme suprapunerii compensatorii ale mitului complect activ în societate. E bine ca trecerea să se facă după urmele de evoluții mitologice ce au avut loc în dezvoltarea socială. **M.** are o carte a succesiunii miturilor care facilitează învățarea acestora. Fără intervenții de acest fel se consideră că se formează secte care pot avea reacții sociale grave și greu de dezamorsat (mai ales decă adepții acestor mituri ancestrale sînt mulți). Ca să fie mai ușoară activitatea **m.** fiecărui mit i se conferă o emblemă (figură) și un nume, fapt ce facilitează înțelegerea tematici arhietipale. (U.Ș.)

MITROFAN, Iolanda (n. 1950), psiholog român, dr. în științe, cercetător științific la Institutul de Expertiză Medicală și Recuperare a Capacității de Muncă. A efectuat peste 60 de studii și cercetări în probleme legate de familie, în probleme de psihoterapie a invalizilor psihic, de psihoterapie a cuplului conjugal și de recuperare a capacității de muncă. Membră a Asociației Psihologilor din România (din 1979) a contribuit la manifestările acesteia. În 1992-1994 a lucrat și în învățămîntul suprior. **Op. pr.**: *Cuplul conjugal-armonic și dizarmonic* (1984); *Studiu psihosocial asupra disfuncțiilor cuplului conjugal și posibilitățile recuperatorii* (1986); *Psihologia și viața cotidiană* (1988, în colab.); *Familia de la A... la Z* (1991, în colab.); *Cabinet de psihologie* (1992, în colab.), *Elemente de psihologia cuplului* (1991, în colab). A colaborat de asemenea la o serie de volume cu studii și la „Sinteze ale lucrărilor de cercetare I.E.M.R.C.M." ale Ministerului Muncii (1984, 1986, 1987, 1988). A participat cu peste 70 comunicări la diferite simpozioane și conferințe naționale. (P.M.)

MITROFAN, Nicolae (n. 1946), psiholog român, profesor dr. în științe și prodecan al fac. de Psihologie de la Universitatea din București. Integrat în probleme de psihologie socială și de psihologie pedagogică a efectuat lucrări și cercetări în aceste direcții ca și în domeniile psihologiei familiei, a psihologiei judiciare, în dezvoltarea conceptelor la tineri, a noțiunilor literare etc. A elaborat și publicat peste 70 de studii în diferite reviste de specialitate. Membru al Asociației Psihologilor din România, este de asemenea membru al Consiliului Internațional al Psihologilor (I.C.P.) al „Asociației Europene pentru problemele personalității" (E.A.P.P.), membru de onoare al Departamentului de Psihologie al Universității din Lafayette, Louisiana (S.U.A.). **Op. pr.**: *Dragostea și: căsătoria* (1984); *Cuplul conjugal-armonic și dizarmonic* (1984, în colab.); *Aptitudinea pedagogică* (1988), *Familia de la A... la Z* (1991, în colab.); *Psihologia judiciară* (1992, coordonator); *Cabinet de psihologie* (1991, în colab.); *Elemente de psihologia cuplului* (1991, în colab.). Colaborări la manuale și cursuri în domeniile enumerate. (P.M.)

MI-YA-GI (n. 1908), psiholog și medic japonez. Și-a făcut studiile în Japonia (la Kyoto) apoi a studiat în Franța (la Paris și la Strasbourg). Reîntors în Japonia a lucrat la Universitatea din Kyoto și apoi în Tokyo. Printre studiile sale figurează: *Tratat de psihologie* (1942-1944, în 12 volume); *Introducere în psihologie* (1952); o lucrare despre *Visuri* (1953); *Dicționar de psihiatrie* (1956); *Introducere în parapsihologie* (1961); *Nevroza* (1964); *Geniul* (1967); *Personalitatea poporului japonez* (1969). A colaborat în calitate de coredactor responsabil la o serie de tratate apărute în Japonia: *Tratat de psihologia artei* (1957); *Tratat de psihologie socială* (1958-1959, în 8 volume) și *Tratat de antropologie culturală* (1960, în 5 volume). (E.V.)

MÎNIE (engl. fury, rage, fr. colère, fureur, germ. Zorn) ♦ Emoție violentă și agresivă; uneori este produsă de o contrarietate, ofensă sau nedreptate. **M.** provoacă o excitație verbală și motrică, descărcări emotive ce sînt sacadate. În anumite cazuri, emoția de **m.** anulează controlul conștient. **M.** este însoțită de un cortegiu de manifestări: paloare, înroșirea feței, tremurături, tulburări respiratorii și cardiace. Cîte o dată se petrec fenomene de conversiune, subiectul devine mut, afon, paralizat. **M.** este adesea o reacție foarte disproporționată față de cauza sa. ♦ Cîteodată este descărcarea unor ostilități refulate, a unei agresivități prelungite (gelozie, invidie, ură). Poate fi ca atare și o reacție întîrziată provocată de frustrații sumate. ♦ **M.** pune în evidență surmenaj, dezechilibru afectiv, epuizare, lipsă de armonie cerebrală, dificultate de adaptare. Poate deveni mai frecventă în cazul intoxicațiilor alcoolice, în diferite manii și în anumite feluri de paranoia. (S.T.)

MÎNZAT, Ion (n. 1935), psiholog român, dr. în științe, secretar al Societății Psihologilor din România (1978-1982), și membru în biroul acestuia. Studii la București. A efectuat lucrări în domeniul psihologiei pedagogice, al conceptelor științifice, al învățării prin descoperire etc. S-a ocupat cu probleme ale raționamentelor probabiliste, cu probleme ale dezvoltării gîndirii științifice la școlari și cu probleme ale transferului în învățare. A elaborat peste 60 articole și studii publicate în țară și peste hotare **Op. pr.**: *Rolul transferului în interacțiunea dintre învățare și rezolvarea de probleme* în vol. *Interacțiunea proceselor cognitive* (1973, în colab.); *Intuiție și inteligență. Intuiție și inteligență în gîndirea probabilistică* (1973, în colab.); *Dezvoltarea gîndirii științifice la elevi și*

Aspecte psihologice ale însușirii cunoștințelor în ciclul gimnazial și liceal – chimia, (în *tratat Psihologia educației și dezvoltării*, 1983), Istoria psihologiei universale (1994, curs univ.). (P.M.)

MNEMOTEHNICA v. ÎNVĂȚARE

MOARTE (engl. death, fr. mort, germ. Tod) ♦ Etapă terminală a vieții. Are trei structuri: **m.** socială (fizică), **m.** psihologică și **m.** fiziologică. Există o inegală ieșire din funcționare a sistemelor și celulelor în **m.** fiziologică. **M.** psihologică este – se pare încărcată de derulări de evenimente în care timp unele se dilată (Philip Avière). În sec. XVII și XVIII, **m.** era un eveniment familial important cu etape îndelungate de doliu. Meditațiile asupra **m.** au fost în acea vreme foarte numeroase. În sec al XIX-lea au interesat foarte mult aspectele privind **m.** socială, culturile și obiceiurile diferite – mai ales pe cale de dispariție și tradiționale – cu privire la **m.** În secolul nostru **m.** a devenit un subiect relativ tabu, mai mult decît sexualitatea. **M.** psihică este legată de **m.** fiziologică (clinică). Cu cît personalitatea și conștiința muribundului sînt mai complexe și instrumentate de curiozitate, raționare critică și dorință de a sesiza cursul evenimentelor, cu atît acționează mai greu la adaptarea instinctuală la **m.**, ce are loc în mod firesc. Ca faze se trece prin mai multe feluri de reacții ca: negare, speranță, revoltă, depresie, apoi acceptare. Comunicarea verbală devine treptat foarte restrînsă în timpul agoniei, apoi cedează cu totul. Doar privirea (C.N.V.) rămîne încărcată de neliniște, teamă, acroșeuri, intimitate, control și rezistență critică. **M.** socială începe odată cu pensionarea și are tendința de a se simplifica în societatea modernă și în fazele de după deces. ♦ Aspecte legate de acest fenomen se află în diferite studii de antropologie culturală, iar în domeniul psihologiei în lucrarea „Psihologia vîrstelor” de Ursula Șchiopu și E. Verza. (1981). Este bine cunoscută lucrarea lui Elisabeth Kübler Ross, 1975 (*Death, the final stage of Growth*), privind avanscenele morții. S-au efectuat studii speciale (la Atlanta, Georgia, S.U.A.) privind pacienții care au trecut prin **m.** clinică fiziologică (114 S.). Dintre aceștia 40% au relatat o călătorie printr-un tunel cu o lumină la capătul lui și o detașare și percepție clară a scenelor și persoanelor din jur, a propriei persoane, văzută din afară prin ochii unui fel de spectator. Firește în astfel de reprezentări acționează eterna dorință a omului de nemurire. Se pare că în societatea modernă se redescoperă nașterea și **m.** acasă. ♦ Malreau consideră că trăim prima epocă ce nu posedă o artă de a muri. În 1970 a apărut primul număr al revistei *Journal of Death and dying*, prima revistă științifică specializată în problemele **m.** și ale instituțiilor pentru muribunzi. Ulterior au apărut și alte publicații, reviste, studii cu acest subiect. În 1974 unul din cele două volume editate de E. J. Antony și G. Koupernik, *L'enfant dans la famille*, a fost consacrat percepției **m.** și bolii de către copii și de către familie. ♦ În copilărie întreaga ființă exaltă în procesul de găsire a prerogativelor vieții, existenței și extensiei eului. Problema **m.** este ignorată și, cînd are loc, **m.** nu este înțeleasă. Adolescența, este impregnată de căutarea „semnificației cosmice” în care ideea **m.** se conturează ca o anomalie pe seama căreia se constituie marea teamă și marile iluminări lăuntrice. În genere intuirea **m.** tulbură seria ordinii și echilibrului, a raționamentelor cauzale severe acceptate la această vîrstă, care este în esență a descoperirii cauzalității ca mod de abordare a existenței. În fazele adulte **m.** este ignorată și privită ca o necesitate înțeleasă indefinit îndepărtată. Spre bătrînețe au loc treptat acceptarea ei și bilanțuri privind sensul a ceea ce s-ar mai putea face; așteptarea **m.** devine discret familială. Loucie Frechette (Canada) a susținut o lucrare de doctorat la București (1984) cu investigații privitoare la modul cum văd copiii de 6 ani **m.** și boala (situații extreme). (U.Ș.)

MOBILITATE (engl. mobility, fr. mobilité, germ. Mobilität, Beweglichkeit) ♦ Însușire a reacțiilor de a se constitui și schimba foarte rapid în toate condițiile și situațiile, inclusiv pe planul operativității inteligenței, a afectivității etc. **M.** a fost considerată de către I.P. Pavlov ca o însușire fundamentală și specifică a activității nervoase superioare. Psihologul rus a alcătuit o tipologie în care **m.** forța și echilibrul constuituie criterii valorizante ale manifestărilor tipologice. **M.** ca structură tipologică (specifică la persoanele colerice), determină o adaptare rapidă, o tot atît de rapidă integrare socială (în genere o sociabilitate bună), o viață psihică activă, cu trăiri numeroase și în genere adecvate situațiilor prin care se trece. Colericii sînt persoane cu spirit de investigație dezvoltat și cu tendințe de schimbare pronunțate, cu tendințe spre aventuri, inclusiv intelectuale. Sensibili la schimbare, cei ce posedă **m.** nu pot rezista tentațiilor și nu pot persista prea mult într-o activitate, situație, statut etc. Aceste persoane dau cel mai mare procent statistic de schimbări de domiciliu, divorțuri și recăsătorii, schimbări de profesii și de emigranți. În schimb sînt foarte sensibili la ceea ce este nou, sînt inovatori, chiar dacă nu pot persista prea mult într-o activitate spre a-i delimita mai pe larg caracteristicile. De aceea nu-și pot valoriza contribuțiile de multe ori. (S.T.)

MODA (engl. mode, fashion, fr. mode, germ. Mode) ♦ Ansamblu de uzanțe implicate în modul de comportare, vestimentație, alimentație, atitudini pasagere și ciclice, specifice unei perioade delimitate de timp. **M.** comunică, informează, atrage atenția, exprimînd un act de apartenență și de conformism. ♦ **M.** privind vestimentația, încălțămintea și accesoriile, ajustarea înfățișării prin pieptănătură, siluetă, linie, coloristică (cosmetică) exprimă ipostaze ale înfățișării sinelui, ego-ului care se exprimă și în organizarea ambianței (locuință, mașină etc.). Acesta este sensul de circulație curentă și retrînsă al înțelesului ce se acordă termenului **m.** ♦ Un sens mai larg privește stilul de viață în toate aspectele sale, inclusiv în moravuri, mod de a gîndi și de a trăi etc. ♦ Fluxurile și refluxurile **m.** pătrund în activitățile artizanale, în cele ale artei spațiului: arhitectură (stilul românesc, gotic, baroc, cubist); artele plastice (impresionism, expresionism), artele decorative și în cele ale timpului, precum literatura și critica literară, dansul, cinematografia etc. Chiar și în domeniile științei există o penetrație a **m.** ce se exprimă prin insistență excesivă la un anumit moment dat pe anumite teme ce devin suprasaturate și sînt părăsite apoi. La o analiză mai atentă **m.** este un fel de socioritm pe o spirală, ca și cum ar exprima prezența unei pulsații sociale ce caută forme și conținuturi noi de exprimare. Ea are laturi sociopsihologice, economice, estetice și educative. ♦ În planul individual **m.** este legată de cerințele subtile ale personalității umane de a se exprima, de a-și etala identitatea, este un fenomen de infrapsihologie socială și are o determinare social-istorică. În secolele trecute (pînă prin sec. al XIX-lea) oamenii purtau mai puține haine într-o viață (confecționarea fiind manuală). Materialele mai compacte (industria casnică) aveau o durabilitate mai mare. ♦ Tot în secolele trecute a existat o mai mare diferență de vestimentație între persoanele din mediul rural și cele din mediul urban, între cei ce aveau profesiuni diferite și cei foarte bogați. ♦ Pe o filieră ce trece de la Gabriel Tarde spre zilele noastre explicația **m.** este legată mai ales de efemer și de spiritul de imitație specific oamenilor. J. Stoetzel face referiri la spiritul de aventură al oamenilor, care se cere satisfăcut, fapt ce are loc și prin aderarea la o **m.** nouă. ♦ Thornstein Vebler consideră că **m.** se structurează datorită a două supergrupuri sociale antagonice, relativ restrînse: novatorii și imitatorii fervenți. Ceilalți se acomodează prin conformism, la un timp după bătălia celor două supergrupuri. ♦ Problemele **m.** au pătruns și în retorica economiștilor. Aceștia consideră **m.** ca un posibil seismograf al vieții economice (în perioade de austeritate **m.** devine mai reținută și sobră) și ca un fel de termostat al comerțului de bunuri de consum, ce se dezvoltă în contextul legii cererii și ofertei. ♦ În considerațiile sale privind „civilizația efemerului" Bertrand de Jouvenel consideră că omul modern își distruge operele și ceea ce produce într-un mod din ce în ce mai accelerat, **m.** fiind un fel de micromișcare ce pe versantul ei economic figurează și exemplifică acest fenomen. ♦ Optica estetică legată de considerațiile cu privire la **m.** leagă urîtul de vechi și are în structurile sale explicative ideea năzuinței umane eterne spre frumos. ♦ Înrudită cu optica estetică este optica pedagogică (educativă) mai puțin inventariată printre opticile de mare circulație. Aceasta se caracterizează pe de o parte prin faptul că integrează fenomenul **m.** în capitolele educației estetice și morale, iar pe de altă parte prin faptul că atribuie **m.** o funcție de expresie ce trebuie supusă moderaților și retoricii echilibrului. ♦ Ori-cum **m.** generează la diferite vîrste reacții diferite. La tinerii trecuți de criza de originalitate (cu timidități convertite în aroganțe neconștientizate deplin), faza de lansare a unei **m.** trezește interes, o identificare psihică relativ rapidă, datorită faptului că orice **m.** nouă are un grad de inedit, îndrăzneală și aspecte de fantezie, creativitate. În această fază **m.** are o mare forță de expansiune, provoacă o mare încărcătură de aspirații, dorințe și cerințe de adeziune sau respingere, ca forme de afirmare de sine. În faza de largă difuziune a modei se formează stilurile ei, combinații extravagante și compatibilizări ale **m.** noi la cea intrată în devalorizare. Apoi are loc faza în care încep să scadă cotele de inedit ale **m.**, scădere intensificată de cele mai multe ori de intrarea în spațiul de viață a unei noi **m.** ♦ În zilele noastre se manifestă evidente tendințe de apropiere între moda feminină și masculină (cămășile înflorate ale tinerilor și universalizarea bluejeans-ilor, a canadienelor și fulgarinelor) o tendință de adaptare a **m.** la viața profesională dar și la multilateralitatea vieții, o oarecare neglijare a amprentei de vîrstă în **m.** fapt proclamat prin **m.** din ultimii ani (după 1980) deschisă tuturor stilurilor. ♦ Există o tendință evidentă de inserție în **m.** a elementelor mai profunde tradiționale (cusături, motive decorative din costumele naționale etc.), o tendință de adaptare a **m.** la dominantele profesionale ale vieții moderne. Uniformele reprezintă cea mai evidentă folosire a vestimentației pentru identificarea profesională. ♦ **M.** se manifestă pregnant în îmbrăcămintea festivă care este în genere mai scumpă, mai extravagantă, mai modernă, mai rafinată. Îmbrăcămintea de stradă este de asemenea pe un loc de prim rang, aceasta fiind un fel de carte de vizită socială ocupațională. Îmbrăcămintea de interior are tendințe de a deveni foarte comodă. ♦ **M.** sensibilă la creșterea sau scăderea nivelului de viață are tendința de „reciclare", fapt ce arată că viața socială simte nevoia de a economisi resursele sale și de a stăpîni impulsurile și exploziile ce racaterizează spațiul de viață al timpului. **M.** merită de aceea un studiu mai atent, mai ales al exceselor în care se oglindesc îmbolnăvirile de efemer. (U.Ș.)

MONGOLOISM (engl. mongoloism, Down's syndrom, fr. mongoloïsme, germ. Mongolismus) ♦ Afecțiune congenitală, provenind dintr-o anomalie cromozomială umană. Cercetările de citogenetică ale lui J. Lejeune, M. Gautier și R. Turpin au pus în evidență cromozomul 21 în plus (aberația cromozomială) care produce enzime ce dereglează dezvoltarea normală a oului fecundat. ♦ Se exprimă prin dereglare mintală profundă, însoțită de un aspect fizic caracteristic: cap rotunjit, pomeți ieșiți în relief, oblicitatea fantelor palpebrale și cute de piele care acoperă complet unghiul intern al ochiului. **M.** sînt blînzi, afectuoși și au un dar al imitației, care înșeală adesea pe părinți asupra adevăratei lor capacități de achiziție. Nivelul lor intelectual variază de la idioție pînă la debilitate mintală. (E.V.)

MONOGRAFIE PROFESIONALĂ v. PROFESIUNE

MONOIDEISM (engl. monoideism, fr. monoidéisme, germ. Monoideismus) ♦ Termen folosit de Th. Ribot care consideră că există o stare spre care tinde atenția intelectuală ♦ Pledoaria se face prin argumentul că la un moment dat, conștiința este ocupată de o singură idee și toată activitatea psihică se concentrează în jurul ei. ♦ **M.** este în consecință și o restrîngere a conștiinței prezentă excesiv în stările isterice sau în somnambulism, în ideile obsedante etc. (U.Ș.)

MONOZIGOT v. GEMENII

MONTESSORI, Maria (1870-1952), medic, pedagog și psiholog italian. Studii de medicină la Roma, devenind prima femeie medic din oraș. Pe baza rezultatelor unui studiu asupra copiilor deficienți pe care l-a prezentat la Congresul de pedagogie de la Torino a fost îndrumată de ministrul culturii să organizeze o școală de copii deficienți, pe care să o conducă. S-a inspirat într-o primă etapă dinlucrările lui Itard și Seguin. Metoda ei a fost „autoeducația" care presupune acordarea libertății copilului de a se dezvolta în conformitate cu posibilitățile și limitele sale. În cartea sa *Il metodos della pedagogia scientifica applicato all'autoeducazione infantile nella casa dei Bambini* (1909) („Metodele pedagogiei științifice aplicate la autoeducația infantilă în casa de copii"), **M.** descrie pe larg principiile metodei sale, rezultatele experimentale efectuate cu această metodă. **M.** preconizează educația senzațiilor tactile și a mișcărilor, insistînd asupra libertății de acțiune în muncă. Metoda sa este cunoscută sub numele de „metoda **M.**". **Op. pr.:** *Manuale della pedagogia scientifica* (1921), *Educazione e pace* (1949), *La formazione dell'uomo* (1949) etc. (S.T.)

MORALĂ (engl. moral, fr. morale, germ. Moral) ♦ Există un sens filosofic al **m.** ce reunește conduitele regulate, faptele de viață cu semnificația lor, specifică unei societăți date. Acestea constituie **m.** socială. **M.** individuală solicită cunoașterea și încorporarea **m.** sociale în structura personalității și a conduitelor – valorile **m.** sociale devenind astfel modul de a evalua și acționa individual. Regulile **m.** sînt acceptate de ansamblul membrilor unei societăți dintr-o epocă dată – considerîndu-se că ele sînt valabile necondiționat pentru toată lumea. Aceste norme sînt implicate în mentalitatea timpului. ♦ Nicolae Lotreanu consideră că optica sociologică este impregnată de polisemantismul din teoria **m.** (bine, rău, ideal, responsabilitate, datorie etc.). ♦ Se conservă și sensul de a considera **m.** individuală ca fiind capacitatea persoanei de a diferenția binele de rău în faptele complexe concrete. **M.** este legată de structura economico-socială și politică a societății. ♦ Problemele cele mai importante ale **m.** se centrează în jurul modului cum se dezvoltă în viață standardele interiorizate cu privire la bine și rău; cum se dezvoltă judecata **m.** și cum se formează deprinderile de autocontrol, necesar în satisfacerea standardelor interiorizate (ale dorințelor, aspirațiilor, intereselor, năzuințelor etc.) ♦ H. J. Eysenck a conturat la simpozionul din 1960 cu privire la valorile **m.** ideea că, în general, conștiința poate dispune de răspunsuri condiționate conștiente în copilărie în urma asocierii stimulilor condiționați de teamă și anxietate față de încălcarea anumitor reguli și norme **m.** ♦ Teoriile psihanalitice au conturat ideea „sinelului" ce se află în raport cu lumea exterioară (S. Bobroff, 1960). Integrarea valorilor în „sine" este comparabilă cu mecanismele de asimilare și acomodare descrise de J. Piaget. ♦ Teoria învățării sociale (A. Bandura, R. H. Waltera, 1963) a considerat că valorile **m.** se asimilează prin imitație (automodelare după alții) concomitent cu dezvoltarea autocontrolului și a standardelor **m.** interiorizate. Teoria judecăților **m.** dezvoltată de J. Piaget și apoi în S.U.A. de L. Kohlberg a avut în atenție forma și logica faptelor, evaluarea **m.** și dezvoltarea înțelegerii regulilor și a circumstanțelor în care acționează. ♦ Pînă pe la 5-6 ani are loc dezvoltarea de standarde **m.** prin unele procese de imitație sau identificare. Acest proces este însă adesea întărit de conduitele celor din jur dar poate fi și contrazis (după J. Piaget). ♦ La 5 ani copilul utilizează judecata **m.** prin consecințe, operează cu conexiuni absolute între fapte și pedeapsă. În fine tot pentru această fază, numită de J. Piaget a realismului **m.**, pedeapsa absolvă de vină. Este o fază a absolutismului **m.** În faza ce urmează se dezvoltă mentalitatea **m.** a cooperației și a reciprocității (după 9-10 ani). ♦ A. Bandura critică fixitatea stadiilor analizate de J. Piaget și o oarecare ignorare a rolului învățării **m.** L. Kohlberg (1964) consideră că J. Piaget implică în dezvoltarea **m.** o trecere de la autocratism la democrație. ♦ Pentru L. Kohlberg dilemele **m.** cercetate experimental evidențiază stadii de dezvoltare ale **m.** infantile. Primul este stadiul contactului cu „ce e voie și ce nu e voie". Copilul are conduite de evitare a pedepselor. Adultul este ascultat pentru că e puternic. În esență e drept ceea ce nu duce la pedeapsă. În stadiul al doilea se conturează un hedonism naiv, ce se exprimă prin considerarea că ceea ce are rezultate bune este bun și corect, drept. Dacă copilul ajută pe cineva o face pentru că a fost ajutat sau pentru ca să fie ajutat. Primele două faze descrise constituie nivelul I al judecății **m.** (nivel premoral și preconvențional). Nivelul II convențional se caracterizează prin traversarea altor două stadii. Stadiul 1 se caracterizează prin orientarea spre copiii dați ca exemplu, în grup. Conduita **m.** este aceea ce se acceptă de grup ca atare și deci convine și place grupului. Apare intenția de conformitate (15-16 ani). În continuare stadiul 2 se manifestă prin orientarea spre lege și ordine sub influența orientării spre marea societate. E vorba de valorile de datorie și respect al autorității. Legile par absolute și eterne. La 15-16 ani nu este sesizat arbitrariul și perisabilitatea lor. Al III-lea nivel postconvențional, autonom și principal cuprinde și el două stadii. Primul este un stadiu logistic, **m.** este văzută ca un fel de contract social. Se intuiește convenționalismul și arbitrariul convențiilor legale. Legea poate fi schimbată (20 ani). În stadiul al doilea are loc orientarea spre etica universală și se constituie conștiința **m.** activă. Stilul conduitelor **m.** parentale creează diferențe evidente în dezvoltarea **m.** a copilului. Părinții care explică, raționalizează situațiile **m.** creează copiilor o mai mare capacitate de a rezista tentațiilor. Conștiința conduitei **m.** prezentă în atitudinile părinților se transferă în conștiința și în conduitele evaluative ale copiilor. Mulți autori consideră fazele descrise de J. Piaget și L. Kohlberg ca un fel de super legi ale dezvoltării **m.** ♦ Abaterile de la **m.** și valorile ei constituie marea categorie a delictelor și a conduitelor neadaptate. ♦ Simțul **m.** este o capacitate discriminativă ce se educă și care creează posibilitatea raportării situațiilor și faptelor la valorile **m.** Există un daltonism **m.** (anumite valori **m.**) ca și cecitate și invaliditate **m.** Se folosește și expresia de **m.** nesănătoase („moral insanity"). Deoarece dezvoltarea **m.** nu se termină în copilărie delictele **m.** ale tineretului sînt analizate juridic din optica educației și cu intenție expresă de recuperare. ♦ În perioadele de tulburări sociale au loc tendințe de încălcare a legilor chiar dacă implică profunde considerente **m.** crește delicvența. Cercetări privind **m.** au efectuat Grigorios (1982), P. Ilut (1986). (S.T.)

MORBIDITATE (engl. morbid, morbidity, fr. morbidité, germ. Morbidität) ♦ Însușirea cuiva de a fi bolnăvicios, erodabil, firav, străveziu, palid. ♦ Caracteristica celui care este în stare de boală. **M.** este rezultatul condițiilor care expun un individ sau un grup de indivizi la o maladie ca atare, este raportul dintre cifra populației și suma bolilor sau suma oamenilor bolnavi într-o anumită perioadă de timp și de o anumită boală (de exemplu: m. mentală). **M.** la diferite boli este relativ cunoscută (v. și BOLI) (E.V.)

MORFOGRAMA (engl. morphogram, fr. morphogramme, germ. Morphograme) ♦ Condensare grafică de caracteristici privind dezvoltarea somatică într-un profil morfologic stabilit cu ajutorul baremelor și scărilor de măsură pentru diferite segmente corporale dintre care staturograma, grascilitatea, indicii cefalici, toracali, ai centurii pelviene și scapulare etc. Morfopsihologia extrage interpretări psihologice din structura morfologică. După L. Corman morfopsihologia este „sistemul de interpretare psihologică bazat pe structuri morfologice". În 1979 s-a constituit în Franța o societate cu acest obiectiv sub președenția lui Louis Corman. (U.Ș.)

MORENO, Jacob-Levy (1889-1974), medic și psiholog american de origine română. Cînd avea 6-7 ani părinții săi s-au mutat de la București la Viena unde Moreno și-a făcut studiile, inclusiv doctoratul în medicină (neurologie și psihiatrie). În anii de studii a devenit foarte interesat de probleme psihologice, mai ales de optica lui H. Bergson, și de problemele pedagogiei constructive prezente în lucrările și optica lui J. J. Rousseau, a lui J. H. Pestalozzi și a lui F. Fröbel. Problemele jocului și a valorii lui formative l-au fascinat. Un alt interes i s-a dezvoltat față de teatru în care actorii reconstituie jocul vieții, iar spectatorii trăind scenariile create se simt mai ieșiți din tensiunile și necazurile vieții de fiecare zi. **M.** a fondat un teatru în 1921 (Das Stegreiftheatre) în care s-a conturat pentru el liajul între influențele mai sus amintite și ideea psihodramei și a sociodramei ca mijloace psihoterapeutice. În 1925 după emigrarea sa în S.U.A **M.** a avut ocazia să lucreze la mai multe clinici și spitale (la spitalul Beacon din New-York și la spitalul Sainte Elisabeth din Washington). Tot o ocazie a fost cercetarea efectuată pe grupe din închisoarea Sing Sing, unde a studiat simpatia și antipatia din aceste grupe. În aceste cercetări s-a consolidat ideea sociometriei căreia i-a acordat o foarte mare atenție. **M.** a extins cercetările de psihometrie și sociometrie pe grupuri diferite. Contribuția lui **M.** în psihologia modernă a devenit deosebit de importantă. Sociometria ca mijloc de studiu a forței energetice a grupului creează posibilitatea de a surprinde gradul de protecție a grupului prin cantitatea de teleelemente ce circulă în grup. Și psihodrama este o contribuție valoroasă deoarece prin jocul de grup și scenariile (temele ce se dau grupului) se amortizează tensiunile individuale și colective ale acestuia. Pentru prima problemă a sociometriei, **M.** a pornit de la măsurarea cantitativă de simpatie și antipatie din grupurile de apartenență (chiar temporală), considerînd că liajele simpatetice din grup conturează coeziunea grupului. Liajele simpatetice le-a numit teleelemente. Termenul a fost contestat și s-au făcut propuneri de înlocuire. De fapt interesează nu atît termenul cît ideea existenței de cantități simpatetice (afective) din grupuri, care le conferă forță și liaje. Atras de sociometrie **M.** a încercat să adîncească problemele expansivității afectivității „sociale" în ontogeneză. A lucrat în acest sens pe grupuri școlare cu statute diferite de coezivitate. Apoi a făcut tot felul de schimbări în bănci și chiar în clasele paralele, pentru a așeza mai aproape elevii ce se simpatizeau. A obținut rezultate remarcabile de ameliorare a coezivității grupurilor. Și ideea psihodramei a fost conturată tot mai mult pe teme și modalități de construire de scenariu. J. P. Moreno a murit la 70 de ani după aniversarea zilei de naștere la care a invitat pe toți colaboratorii lui aflîndu-se după un examen medical la care i s-a depistat un cancer ce avansase între timp. Faptul a trezit suspiciuni privind sinuciderea sa. **Op. pr.:** *Stegreiftheater*

(1923); *Who shall survive? A new approach to the problem of human relationships* (1934); *Gruppen psychotherapie und Psychodrama. Einleitung in die theorie und Praxis* (1959). La acestea se adaugă articole și studii ocazionale. După cum se vede majoritatea lucrărilor lui **M.** au apărut întîi în limba germană. O prezentare de ansamblu a operei lui **M.** și a contribuțiilor pe care le cuprinde a fost făcută de către G. Brătescu în S.U.A. și de către Achim Mihu în România. (U.Ș.)

MORITA, Shoma (1874-1938), psihiatru japonez. După studii în țara sa a devenit profesor de medicină la Tokyo (1902). A fost influențat de teoriile la ordinea zilei din Europa, de teoriile mecaniciste și organiciste și de E. Kraepelin. A elaborat o originală metodă psihoterapeutică în tratarea tulburărilor nevrotice în spiritul gîndirii orientale. Metoda se desfășoară în trei etape: prima de odihnă totală și liniște (o săptămînă) în care pacientul se confruntă cu propriile sale stări de anxietate și probleme. A doua, de două săptămîni, în care se restabilește integrarea în ambianța naturală (casă, curte, grădină). Se consemnază toate observațiile zilnice (care ajută mult psihoterapeutul). A treia etapă tot de două săptămîni este încărcată de un program ocupațional mai larg ce absoarbe complet atenția pacientului. Ocupațiile se desfășoară în grupuri (de pacienți) ce se recomandă să nu comunice între ei cu privire la boala personală. Metoda permite să se sesizeze întinderea și înțelegerea vieții și favorizează meditații de decentrare de pe tematica nevrozei, fenomenul și starea de „satori" (iluminare). **Op. pr.:** *Psichotherapeutic proces* (1915). (S.T.)

MOTIVAȚIE (engl. motivation, fr. motivation, germ. Motiverung). ♦ Motivația este o structură de factori indisociabili temporar de activare în conduite a unor caracteristici și cerințe ale personalității, care determină manifestarea tensiunii sau plăcerii implicate dar și mesajul latent și de suprafață al acesteia. În **m.** sînt implicate cerințele de scurtă, medie și lungă durată ale personalității cu intensități diferite. Ca atare **m.** declanșatoare a conduitelor. ♦ Există implicații foarte diferite ca proporție și compoziție în **m.** Aspirațiile, dorințele, interesele constituie o condiție de fond mai latent a **m.** și au diferite locuri de influență de necesitate și corelare. Opiniile și atitudinile manifestate au funcții de comunicare mai directe și cu efecte mediatoare mai specifice. Aceasta pe de o parte din cauză că în **m.** sînt implicați și factori inconștienți și fiziologici pe lîngă cei conștienți, dar și factori intelectuali, culturali și sociali. ♦ Uneori au loc nonconcordanțe mai ales între factorii intelectuali, cei aspirativi și cei afectivi din **m.** Efectele acestor nonconcordanțe se trăiesc pe plan subiectiv prin creșterea neliniștii, a agresivității și tensiunii manifestării **m.** în timpul consumării conduitei respective și cu regret asociat cu nemulțumirea de sine după consumarea situației în cauză. Există numeroase situații după consumul cărora se spune: „îmi pare rău că m-am implicat ..." sau „trebuia să fiu mai tolerant"... etc.) ♦ Chiar și în procesele judiciare **m.** este foarte importantă, și disecată. Prin intermediul ei se poate stabili dacă în momentul unui act **m.** este admisibilă sub o formă sau alta față de decizia vinovăției. Se folosesc **m.** ca reacții circumstanțiale ce modifică veridictele. ♦ Problemele **m.** au fost studiate de către P.T. Fromm (latura lor socială) dar și de către W. Thomson (1960), P.L. Jones (1961), D.C. Clelland, W.L. Winter, V.H. Vrom și L. Toward. ♦ A. Maslow a făcut o piramidă a trebuințelor de care a legat ordonarea de forme foarte diferite de **m.** ce constituie factori de antrenare în **m.** A. Maslov a considerat că există o gradare a socializării trebuințelor și că aceasta se implică și în **m.** De fapt chiar și trebuințele primare ale omului (alimentația, satisfacerea setei și a trebuințelor biologice, a celor de vestimentație și de locuință) s-au socializat și au devenit rafinate relativ. Oamenii secolului XX au trebuințe foarte sofisticate, apetituri legate mai ales de acestea. ◆ De semnalat este faptul că **m.** legată de exprimarea, apărarea de sine s-a dilatat mult în decursul timpului. ◆ Au fost studiate și alte tipuri de **m.** dintre care prezintă un interes mai deosebit **m.** legate de creativitatea și consumurile tehnice și tehnologice. Foarte numeroase aparate au devenit recuzite ale confortului familiar. Printre acestea sînt frigiderele, caloriferele, dar și instrumente electrice menajere: aspiratoare, aparate de radio, TV, telefon etc. W. Ponter, Lawater și P. O'Hara s-au ocupat de **m.** în munca industrială și performanțele ei. W. F. White a avut în atenție **m.** și banii, subiect arzător după cum a reieșit din cercetările efectuate. Structura caracterului și a caracteristicilor evaluate au foarte mare rol în **m.** O direcție de cercetare privind **m.** este aceea a modificărilor biofizice și fixiologice chiar endocrine implicate în **m.** Studiile lui K. S. Lashley au avut în atenție mai ales modificările neurofiziologice cele ale lui N. Tinbergen au pus în evidență funcțiile mediului intern, inclusiv hormonal în structura **m.** iar etologiștii au confirmat condiționarea internă a **m.** (mai ales studiile lui K. Lorenz). O altă problemă legată de **m.** este a diferențierii conceptului de motiv de cel de mobil, diferențiere făcută încă de E. Kant (1724-1804). În acest context motivul se raportează la conduitele raționale și evaluative în care scopul și strategiile de abordare a unei situații sînt raționalizate, mobilurile implică forțe complexe dintre care și unele inconștiente. **M.** implică o deliberare și o decizie în care intervine și voința. Deoarece acești factori sînt greu de separat se folosește mai mult conceptul de **m.** ca fiind mai operant. (P.M.)

MOTRICITATE (engl. motricity, fr. motricité, germ. Motricität) ◆ Totalitatea posibilităților de a acționa ale ființei umane. **M.** implicată în acțiuni are o dezvoltare intensă în ontogeneză – și o organizare în două direcții mai importante – în direcția deplasărilor și activităților suple și complexe din poziție verticală și în direcția activităților mîinii — care capătă încă din copilărie (în joc) o foarte mare suplețe (și îndemînare). Mîna se încarcă de deprinderi și abilități în perioadele școlare și de capacități lucrative diverse (precum scrierea, decupajul, cusutul, operarea cu aparate de laborator) și ca **m.** profesionale în vîrstele adulte. Împreună cu sensibilitatea **m.** constituie latura de bază a adaptării, fapt la care s-a referit N. Vaschide (1909, postum). (S.T.)

MUCHIELLI, Roger (1919-1982), psihosociolog francez. A fost o personalitate cu o optică enciclopedistă largă. A lucrat la Universitatea din Rennes și în continuare la Nisa. A fundat și condus centre de psihopedagogie, reviste de psihologie și a publicat numeroase articole, studii și cărți. Deoarece a fost mult în S.U.A și în Africa a avut o viziune psihologică foarte largă și complexă, fiind atras de sistematizari și evaluări complexe centrate pe forme de contribuții a diferiți autori. L-a interesat psihologia aplicată (problemele testelor) psihologia diferențiată, psihologia socială și psihologia psihosomatică și contribuția ciberneticii din optica asemănării cu creierul omenesc. În toate aceste domenii a efectuat adevărate lucrări moderne și a exprimat un spirit de sistematizare remarcabil. **Op. pr.**: *Introversion et extraversion selon Kretschmer, Jung et Rorschach* (1953); *Caractères et visages* (1954); *Psychologie pratique* (1957); *Le mythe de la Cité idéale* (1960); *Le jeu du monde et le test du village imaginaire* (1960) (aceste ultime două lucrări sînt impregnate de problemele în dezvoltare ale creativității virtuale); *La Caractérologie à l'âge scientifique* (1961); *Philosophie de la médicine psyhosomatique* (1962); *Modeles sociometriques et formation des cadres* (1963); *Introduction à la psychologie structurale* (1968); *La cybernetique et le cerveau humain* (1971) (U.Ș.)

MULȚIME v. GRUP

MÜLLER, Johannes Peter (1801-1858), fiziolog german. Studiile la Leipzig, Nottingen, Berlin și Bonn. A studiat fiziologia sistemului nervos și a enunțat legea energiei specifice a simțurilor (1840), fiind un foarte bun experimentalist. Este considerat reprezentant al idealismului fiziologic deoarece a considerat că senzațiile nu sînt dependente atît de natura stimulului cît de a organului senzorial implicat (excitat), ceea ce pune în paranteză cunoașterea reală a lumii obiective. Dintre lucrările sale au atras atenția mai ales manualul în două volume de fiziologie umană: *Handbuch der Psychologie des Menschen* (1833-1840). Prima sa lucrare s-a referit la atenție. A devenit cadru didactic la Gottingen unde a înființat un laborator, fiind unul din fondatorii psihofiziologiei experimentale și ai embriologiei moderne (s-a ocupat de cercetări privind memoria, atenția, psihofiziologia senzorială vizuală). A fost vitalist. **Op. pr.**: *Zür Analyse der Psychophysik* (1978); *Die Gesichespunkte und Tätsachen der Psychophysischen Methodik* (1903); *Zür Analyse der Gedechtmstatigkeit und der Verstellungsverlaufs* (3 vol., 1911); *Beitrage zür Psychophysik der Farbenempfindungen* (1834). În 1845 a fost ales membru corespondent al Academiei de Științe. (U.Ș.)

MUNCĂ (engl. work, labour, fr. travail, germ. Arbeit) ◆ Activitate organizată umană orientată și utilă. **M.** se exercită prin profesii și post de **m.** Se împarte în **m.** intelectuală și manuală și stă la baza progresului economic, social, cultural și a bunăstării. **M.** este o valoare a progresului social general și se efectuează în sistemul de diviziune a **m.** Posedă dimensiuni măsurabile ca randamentul, productivitatea, eficiența (care este o valoare finală de aport economic al **m.**). Psihologia **m.** stimulează și dezvoltă toate capacitățile umane fiind terenul de gestație al acestora (v. PROFESIUNE). ◆ Există foarte numeroase studii în publicațiile speciale cu privire la psihologia **m.** – dintre care semnalăm: *Le travail humain.* ◆ Interesează exploatarea capacităților vizuale (F. Hella, N. Neboit, 1983) auditive, musculare, ale atenției, motivației, condițiile ergonomice ale locului de **m.** ◆ Desigur în cazul în care **m.** se efectuează cu aparate, unelte, instrumente sînt antrenate capacități și abilități de mînuire a acestora (gradul lor de accidentare ca și cel de a permite creșterea randamentului **m.** sînt diferite ca și efortul pe care-l angajează). Există în această privință riscuri de accidente. Faverge (1967) a depistat 29 variabile semnificative ale situațiilor de accidentare. Cauzele mai importante au fost: locul de muncă, contextul ergonomic, cadența, nerespectarea normelor de protecție a muncii etc. ◆ Piere Jardillier în lucrarea *L'Avenir de la* Psihologie industrielle (1961) a corelat randamentul cu gradul de instruire. Randamentul este proporțional cu instruirea – mai ales dacă este foarte adecvată. ◆ Încă mai persistă în organizarea **m.** două curente: cel tehnicist ce consideră că muncitorii e bine să execute un număr foarte limitat de operații și cel umanist ce se referă la plasticitatea profesională, multilateralitatea ei ca importanță pentru randamente înalte. ◆ **M.** se efectuează în multe cazuri în echipe. În acest caz organizarea și interrelațiile dintre membrii echipei se adaugă ca factori stimulativi sau dezorganizatori ai productivității, activității și atmosferei de **m.** ◆ Testele de selecție profesională de aptitudini conțin strategii speciale de psihodiagnosticare mai ales a inaptitudinilor de risc de accidentări. Laboratoarele uzinale – sau cele ale industriei de televizoare și aparate de radio, laboratoarele de depistare a capacității de conducere auto sau de conducători de locomotive etc. au fost foarte bine dezvoltate și în România începînd cu deceniul al patrulea al secolului nostru. Centrele de documentare tehnică au în atenție sistemele de testare a cadrelor de muncitori calificați și se preocupă de validitatea diagnozei de care dispun și pe care o perfecționează mereu. (P.P.)

MÜNSTERBERG, Hugo (1863-1916), psiholog american de origine germană. Discipol al lui W. Wundt la Leipzig, (pe care mai apoi l-a criticat). W. James, interesat de lucrările lui privind structuralismul lui Wundt, l-a invitat la Universitatea Harvard unde **M.** a rămas din 1892 pînă la moarte. A promovat ideea unei psihologii active. Nu a avut o influență imediată și spectaculoasă. De altfel a fost atras de domeniile noi ale psihologiei legale și industriale. ◆ **M.** a fost pionier în domeniul psihologiei sociale a muncii (primele studii experimentale de conduită de grup) – în cel al psihologiei educaționale, industriale și în criminologie. A studiat oboseala în munca industrială. Este considerat printre întemeietorii psihologiei aplicate. ◆ **Op. pr.:** *Grundzüge der Psychologie* (1900); *Psycotherapy* (1909); *Psychologie und Wirtschafts leben* (1912); *Psychology and industrial efficiency* (1913), *General and applied Psychology* (1914). (P.P.)

MUREȘAN, Pavel (n. 1950), psiholog român. Studii la Universitatea din București unde și-a luat și doctoratul (Învățarea socială, 1979) și la Humboldt (Germania) unde a făcut o specializare (1991). Cercetător principal, membru al Asociației Europene de Psihologie Socială și Experimentală (1981), al Asociației Internaționale de Psihologie Aplicată (1981), membru al Asociației Europene de Psihologia Personalității (1990). A participat în 1985 la prima expediție română în masivul Himalaya. A avut în atenție mecanismele învățării sociale, tehnicile autointer și transexperimentate, psihologia managerială, aptitudinile de conducere. Din 1983 se află la Toronto (Canada) unde lucrează la Institutul de Psihologie al universității. **Op. pr.:** *Dicționar enciclopedic de Psihologie* (1973, 3 vol., coautor); *Învățarea socială* (1980); *Ce este imitația* (1980); *Învățarea permanentă și perfecționarea cadrelor* (1983); *Cunoașterea și aprecierea obiectivă a personalității* (1984); *Psihologia socială în România* (1984, coautor); *Comportament și civilizație* (1987, coautor); *Culoarea în viața noastră* (1988); *Învățarea eficientă și rapidă* (1990), peste 50 de studii și articole. (U.Ș.)

MURRAY, Henry Alexander (1893-1969), psiholog american. A urmat studii de istorie la Harward (1915) apoi de Psihologie la Columbia medical School (1919), unde a fost reținut cadru didactic universitar. În 1920 s-a dus la New-York într-un serviciu de chirurgie. În 1922 a fost numit director adjunct la institul Rockefeller (1922-1926) apoi a plecat în Marea Britanie la colegiul Cambridge, unde l-a cunoscut pe C.G. Jung (într-o vizită la Zürich). În 1928 reîntors în S.U.A. a înființat *Harvard psychological clinic* împreună cu M. Prince (1954-1929). După retragerea lui P. Morton a rămas director al clinicii. A avut o carieră didactică și științifică foarte fecundă întreruptă de participarea la cel de al doilea război mondial. Opera lui **M.** este legată de psihologia abisală dar fără conotații sexualiste freudiene. L-a obsedat problemele trebuințelor, ale motivațiilor și atitudinilor (cu un cuvînt problemele personalității. Ca motivații ale personalității a indexat în jurul a 20 de trebuințe dintre care trebuința și dorința de putere (A. Adler a integrat această trebuință în centrul personalității) și legate de acestea a făcut referiri la structurile motivaționale agresive, de dominație și de independență etc. A mai făcut referiri la opt trebuințe latente (generate de mediu) **Op. pr.:** *Exploration in personality. A clinical and experimental study of fifty men of college age* (în colab., 1938); *Tematic Apperception Test* (T.A.T.) (1943); *Assesement of men* (în colab. 1948); *Personality in nature, Society and culture* (în colab., 1950); *Myth and Mythmaking* (1960). (U.Ș.)

MUSATTI, Cesare, psiholog italian. În cercetările sale a abordat îndeosebi probleme ale psihologiei aplicate. **Op. pr.**: *La psicologie della testimonianze* (1931); *Psicanalisi e vita contemporanea* (1960). (P.P.)

MUSCIO, Bernard (1887-1922), filozof și psiholog australian. Studii la Sydney (Asutralia) și în Marea Britanie (la Cambridge). Primele cercetări le-a efectuat în anii primului război mondial în fabricile de muniții. După încheierea păcii a rămas la Universitatea din Cambridge, unde a făcut cercetări în domeniul psihologiei industriale, pentru ca în 1922 să devină profesor la Universitatea din Sydney unde a început să se ocupe mai ales de problemele de filozofie și de psihologie generală. În psihologie a abordat trei domeii: activitatea motorie (motrice), psihologia experimentală și problemele de măsură și statistică. Se consideră că a fost contaminat de concepția holistică. Ideea om-mașină,a considerat-o ca sistem implicat într-o condiționare complexă de ambianță (inclusiv temperatură, atmosferă) și impulsionată de energia umană. **Op. pr.**: *Lectures on Industrial Psychology* (1917); *Lectures on Industrial Administration* (1920). (P.P.)

MUT (engl. dumb, fr. muet, germ. Stum) ♦ Persoană ce nu poate vorbi. Imposibilitatea de a vorbi poate fi consecința unor leziuni ale centrilor nervoși ai limbajului sau ale organelor de exprimare: 1. leziuni ale laringelui, congenitale (aplazii) sau dobîndite (ulcerații, tumori); laringotomie sau traheotomie; leziuni ale căilor nervoase motrice ale laringelui, leziuni ale centrilor nervoși corespunzători. ♦ Există mutism însoțit sau nu de surditate (v. surdomuții). ♦ Poate exista mutism temporal (afonie) datorită unor gripe, suprasolicitări verbale etc. Există mutism la acei surzi congenitali care nu au beneficiat de demutizare. Mutismul cu etiologie psihologică (akinetic) constă în suprimarea stării de conștiință prin mecanismele emoției, datorită indiferenței totale față de stimuli exteriori, sistării vorbirii din orgoliu. ♦ La copii **m.** poate fi selectiv (Stein, Tramer). Adesea are la bază tulburări afective, conflicte în desfășurare, reacții de suferință ale copiilor despărțiți de mama lor (J. Aeby), reacții de tulburare isterică la adolescenți. **M.** se deosebește de afazie fiind un blocaj deliberat de cele mai multe ori. (E.V.)

MUZICA (engl. music, fr. musique, germ. Musik) ♦ Activitate acustică, artistică. Are funcții de energizare. Fiind o expresie complexă **m.** este o creație a omului. ♦ A însoțit activitatea de muncă, dar și ceremoniile, evenimentele de sărbătoare ale unor grupuri umane străvechi. ♦ Cercetările mai complexe asupra **m.** datează abia de 60-80 ani. ♦ Radioul și T.V. au contribuit foarte mult la difuzarea diferitelor genuri de muzică (ușoară, corală, jazz, de cameră, de concert, simfonică etc.) ♦ Abia prin 1961 marile întreprinderi comerciale și industriale au început să introducă **m.** în orele de lucru pentru a optimiza condițiile de muncă (în 1961, cam o treime din companiile din S.U.A. aveau **m.** discretă în orele de producție). Primele cercetări privind **m.** s-au făcut asupra a 142 femei muncitoare într-o fabrică de covoare – în care erau antrenate deprinderi manuale complexe, memorie vizuală și discriminare coloristică. S-au dat 80 minunte de **m.** pe zi, patru zile pe săptămînă timp de cinci săptămîni. Nu au existat modificări de productivitate în acest prin experiment. Totuși, întrebate fiind, 84,5% din muncitoare au considerat că ar fi bine să se continue, 14,5 au fost indiferente și 1% au fost contra (McGehee și Gardner, 1949). Un al doilea experiment mai semnificativ, din 1947, s-a efectuat pe 42 femei care erau antrenate într-o activitate de înaltă producție repetitivă continuă, la punctul terminal al unei manufacturi de aparate radio, jumătate lucrau ziua, jumătate în schimbul de noapte. S-a dat **m.** timp de 13 săptămîni și s-a comparat productivitatea muncii în zilele cu **m.** față de cele fără. S-au găsit creșteri de productivitate în zilele cu **m.** de la 4 la 25%, cu media de 7% ziua și 17% noaptea. ◆ Dată fiind valoarea specială a **m.** ea este utilizată și ca mijloc de psihoterapie. Peste 500 de spitale folosesc **m.** drept mijloc de terapie în S.U.A. și peste 200 în Europa. Există unele încercări și în România. ◆ S-a fondat o asociație a terapiei prin **m.** Printre cei ce au structurat un sistem muzical trebuie menționat Marian Chance și alții. O lucrare în această problemă este a lui J. Arveiller, intitulată: *Musichotherapies* (1980). Există și o asociație a muzicoterapeuților. ◆ La unele posturi de radio se transmite muzică stereo în flux continuu, considerată calmantă. Se pornește de la ideea că bolnavii mintal au tendința de izolare, ori **m.** restructurează o formă nonverbală de comunicare și creează un punct de plecare pentru restabilirea relațiilor interumane. Se selectează tipuri de **m.** reconfortantă, ținîndu-se seama de pacienți. (Experiența Topeka este mai ales citată). ◆ Antrenarea în **m.** de cor sau în **m.** instrumentală are de asemenea rol important psihoterapeutic. În acest caz se utilizează unul sau doi profesori maiștri la grupuri mici de persoane aflate în tratament. ◆ **M.** școlară, **m.** pentru copii și tineret au funcții complexe formative și relaxante. Se pot diferenția patru categorii de persoane în raport cu **m.**; cei care agreează selectiv anumite feluri de **m.** în scop de relaxare și la petreceri familiale, spectacole etc.; cei ce au o cultură muzicală și colecționează discuri, vizitează cu asiduitate concerte; cei ce au cultură muzicală și cîntă la unul sau mai multe instrumente sau din voce (aceștia au anumite aptitudini); cei ce creează muzica (compozitori). Aceștia au alte categorii de aptitudini. ◆ Există cîteva tipuri de teste standardizate de diagnosticare a aptitudinilor **m.** Ele se utilizează în selecția (și orientarea) spre școlile de muzică și profesiile legate de **m.** ◆ Testul Seashore (1919, apoi 1939 și 1957) – de măsurare a talentului **m.** – constă din prezentarea de perechi de tonuri și secvențe tonale imprimate pe bandă. Se solicită din partea celor supuși examenului psihodiagnostic să stabilească din ce se compun perechile de tonuri și acordurile care se schimbă în secvențele date. Interesează sesizarea înălțimii tonale (simțul înălțimii tonale), simțul forței sonore (intensitatea), simțul timpului (măsurii), simțul timbrului, memoria tonală și simțul ritmului. Scorurile individuale se dau în percentile și se pot raporta la bareme date pentru 4-5 și 9-16 ani. Testul a fost criticat de R.W. Lunder (1965) în privința criteriilor (cele 6) enumerate mai sus. ◆ Testul Knalwasser și Dykema (pentru școlile elementare, medii și mari) este bazat pe aceleași principii ca testul Seashore, fiind însă mai scurt, ceea ce creează avantajul utilizării rapide. ◆ Testul de inteligență **m.** (1957) creat în Marea Britanie, încorporează șapte aspecte privind percepția, (este util și pentru diagnosticarea capacităților de creație **m.**). Cuprinde acorduri și motive **m.** la pian și este standardizat și validat pentru vîrstele de la 8 ani pînă la adulți. Subiectul trebuie să facă analiza acordurilor, ceea ce reprezintă prezența capacității de identificare privind notele, sunetele, schimbarea înălțimii. Testul sondează de asemenea memoria **m.** (auditivă), capacitatea de apreciere a ritmului, a armoniei, a intensității, a expresiei (adică a modului mai expresiv din exerciții date în test). Există două variante (A și B). Acest test este mai sensibil decît testul Seashore. ◆ Testul **m.** Drake (pentru vîrstele de la 8 ani pînă la adult) are funcții asemănătoare. La baza lui stă ipoteza că talentul **m.** se pune în evidență prin rapiditatea învățării și execuției **m.** ◆ Testul Farmum (The Farmum Musik National Test) este un test de selecție a aptitudinilor **m.** Are la bază principii extrase din testele descrise mai sus. ◆ Testul Aliferi este elaborat în vederea stabilirii de capacități **m.** pentru a intra în colegiu. Accentele cad în special pe capacitatea de a face lectură audio-vizuală a partiturii, discriminarea melodiei, a armoniei, a ritmului melodic. Are o bună validitate. ♦ În psihologia românească trebuie semnalate încercările lui Creangă (1910), Giurecca (1941) și studiile lui Bîrcă (1955) în domeniul de mai sus. (U.Ș.)

N

NACHT, Sacha (1901-1977), psihanalist francez de origine română. A fondat și condus Institutul de psihanaliză din Paris în 1952. Din 1957 a fost vicepreședinte al Asociației internaționale de psihanaliză. **Op. pr.:** *Psychanalyse des névroses* (1934); *Pathologie de la vie amoureuse* (1936); *Le masochism* (1938); *De la practique a la Theorie psychanalitique* (1950); *La psychanalyse aujourd'hui* (1956); *La présence du psychanalyste* (1963). (P.M.)

NARCISISM (engl. narcissism, fr. narcissisme, germ. Narzissismus). Iubire de sine mai intensă decît este normal. Persoana ce suferă de **n.** este considerată ca imatură afectiv, dat fiind faptul că afectivitatea este impregnată de egocentrism, iar egocentrismul este o însușire de imaturizare. ♦ În concepția freudistă, **n.** trece prin două faze: o fază timpurie (copilul mic între 2-5 ani). În această fază, copilul simte forța de care dispune față de cei din jur, care îi creează din afecțiune condiții de satisfacere a trebuințelor. Este faza constituirii sinelui. A doua fază de **n.** se realizează la adolescent (faza oglindă) datorită dorinței tînărului de a se identifica cu părinții săi, dar mai ales cu forța și independența oamenilor maturi (H. Deutsch). În această situație, imaginea de sine se dilată autoalimentîndu-se din această dorință. (S. Freud), micile realizări de independență capătă proporții dilatate și devin impregnate de admirație de sine. Chiar imaginea (în oglindă) începe să preocupe pe adolescenți și adolescente. În mod normal, aceste faze de **n.** se depășesc. Se semnalează o regresie ușoară spre aceste două forme de **n.** ontogenetic la vîrstele înaintate. Există **n.** în exces (Havelsvk Ellis) însoțit de perversiune. (U.Ș.)

NARCOTERAPIA (SOMNOTERAPIA) (engl. narcotherapy, fr. narcothérapie, germ. Narcotherapie). Tratament cu produse somnifere (narcotice). Se folosește în pregătirea schizofrenicilor pentru tratament, dar și în anumite boli psihosomatice. (G.I.)

NARY, Constantin (1896-1955), pedagog și om de cultură român. În 1927 a fost profesor la Universitatea din Cernăuți apoi la București. Autor de numeroase manuale. **Op. pr.:** *Educație și ideal* (1927); *Pedagogia socială și personalitatea* (1928); *Patru mari educatori* (J. Locke, V. Conta, S. Freud, G. Kerkensteiner); *Pedagogia generală* (1938). Dintre lucrările sale literare eseistice prezintă interes *Evocări venețiene* (1928); *Ispite și biruințe* (1930) etc. (M.G.)

NAȘTERE (engl. birth, childbirth, fr. naissance, germ. Geburt). Este momentul trecerii fetusului din starea intrauterină în aceea de existență în mediul uman în urma expulzării. **N.** are loc între 267-280 zile de viață fetală parcursă. La **n.** participă mama și fătul. ♦ Această expulzare are loc după ce fetusul s-a întors în poziție de **n.** Există patru etape ale **n.** Prima este de dilatare a canalului de expulzare odată cu angajarea capului fătului pe acest canal. Este încărcat de primele dureri semnalizatoare pentru mamă. Ele au loc la intervale din ce în ce mai apropiate. Procesul este determinat de antrenarea hormonilor oxitoxini produși de placentă. A doua etapă este expulzarea (este cea mai grea). A treia etapă este de expulzare a placentei și membranelor acesteia și a patra de reconstituire prin contractări (numite popular trăsuri) a organismului matern. ◆ **N.** este un șoc și pentru mamă și pentru făt. De altfel, neofreudistul O. Rank (1884-1939) a consacrat termenul de *trumatism al nașterii* ca primă experiență umană încărcată de durere și avertisment pentru toate durerile ce vor urma în viață. ◆ Primul semn al realizării **n.** din partea copilului se manifestă prin țipăt. Dacă nu are loc medicii se străduiesc să-l obțină prin tehnici speciale. ◆ La primele **n.** (mamele fiind primipare) expulzarea poate dura 12-20 ore, la a doua (mamele multipare) cam 1-2 ore, fiind mai ușoară, în schimb expulzarea placentei și a reziduurilor ca și contracția sînt mai dureroase. **N.** devine tot mai rapidă după a doua **n.**; ◆ Poziția expulzării fătului poate fi normală (în cele mai multe cazuri, dar și dificlă dacă nu este dilatat canalul de expulzare sincronizat cu angajarea fătului pentru naștere (pot să se producă rupturi în țesuturile materne). Și mai grele sînt **n.** în care fătul are poziții transversale sau inverse (cu un picior și capul angajate în canalul de expulzare sau poziție inversă, în alte forme. Medicina modernă a găsit tehnici de restructurare a poziției favorabile de expulzare în **n.** iar în cazurile în care acest fapt nu este posibil se face o extracție prin operație. ◆ La toate acestea se adaugă **n.** de gemeni monozigoți (M.Z), adică de cupluri de nou-născuți care provin dintr-un singur înveliș (ou) ce s-a dezvoltat în perioadele intrauterine, sau gemeni dizigoți (D.Z.) adică cupluri de nou-născuți care provin din două formațiuni embrionare dezvoltate concomitent în uterul matern. În aceste cazuri formațiunile embrionare s-au dezvoltat concomitent dar separat. Primii prezintă adeseori foarte mari asemănări ca înfățișare și temperament. A doua ipostază dă copii diferiți din numeroase puncte de vedere și cu potențiale de dezvoltare ulterioară relativ diferite. ◆ Țipătul de după naștere este și un fel de salut făcut vieții și este provocat de schimbarea bruscă de mediu după expulzare. Schimbarea angajează mai ales năvala aerului în plămîni presantă și primară, care atinge și coardele vocale și este amplificată de năvala de lumină, zgomote din mediu, temperatură diferită de aceea a mediului intrauterin etc. După acest prim țipăt cei mai mulți nou născuți se mișcă oarecum tulburați de spațiul larg în care au ajuns – și obosiți de aceste eforturi deosebite – noul născut închide ochii și adoarme, primul somn în viața sa este după epuizare... (U.Ș.)

NEACȘU, Gheorghe (n. 1930), psiholog român, dr. în științe. S-a ocupat cu probleme psihologice ale artei și creativității, cu psihologia actoriei (împreună cu S. Marcus), contribuind la analiza reprezentărilor prezente la actori în timpul interpretării de roluri și la descrierea unor tipologii specifice ale actorilor în procesul de creație scenică (1963). A publicat aproximativ 60 de studii, cercetări și articole. **Op. pr.**: *Transpunere a expresivității scenice* (premiu al Academiei R.S.R.); *Testul de atitudini dramatice. Creativități artistice*. (P.M.)

NECESITATE (engl. necessity, fr. nécessité, germ. Notwendigkeit). ◆ Se referă la ceea ce trebuie să aibă loc și la ceea ce nu poate să fie. Chiar dacă termenul are în viața socială conotații ontologice, cele epistemologice sînt forțe implicate, sub influența RTS ca expresie a logicii temporale. **N.** reprezintă aceea ce se afirmă și în același timp se neagă logic. Conotația de **n.** este mai puternică decît ceea de afirmare care lasă loc liber pentru nou. În domeniul psihologiei conceptul este implicat în structura psihică și semnificațiile ce decurg din aceasta. Suportul biologic, neurologic, cel funcțional și situațional, socio-cultural este presupus și construit fapt ce creează cadrul de raportare pentru **n.** ◆ Există structuri de **n.** psihice pentru normalitate și mijloace de intervenție în vederea conservării sau recîștigării ei. Primele se depistează prin valorile de bază implicate în testele de personalitate și în genere în legătură cu psihodiagnoza. A doua categorie de intervenții în vederea structurării normalității sau potențele de **n.** se realizează prin mijloacele educative și ale psihoterapiilor (care se cer în anumite cazuri). ◆ O altă conotație a **n.** se referă la relația acesteia cu hazardul. Această relație rămîne permanentă. Hazardului i se atribuie forme de surprindere prin calcule de probabilitate și prin ipoteze. Acestea din urmă se referă la determinanți latenți și incidentali prezenți fie în situații, fie în structurile psihice. Ipotezele și ipoteticul au devenit de interes pentru domenniul tuturor științelor. Dezvoltarea prin computere a spațiului virtual a creat și creează forme de **n.** ascunse și o abordare de forță a relațiilor dintre **n.** și ipoteze, valorizînd surprinderea acestora ca foarte prețioasă ontologic și epistemologic. (U.Ș.)

NECULAU, Adrian D. (n. 1938), psiholog român, dr. în științe, vicepreședinte al filialei Iași a Asociației psihologilor din România a Centrului de cercetări pentru problemele tineretului. Psiholog (1965-1969) și apoi șef al Laboratorului de psihologie auto Iași (1975-1979), cadru universitar la Catedra de psihologie-pedagogie a Universității „Al. I. Cuza" Iași. S-a preocupat de psihosociologia conducerii și a liderului, de grupurile de antrenament creativ și valoarea lor formativă; a organizat simpozioane pe teme de psihologie socială aplicată și a participat la numeroasele manifestări științifice naționale. A publicat peste 180 articole, studii și comunicări. **Op. pr.:** *Liderul în grupul de muncă* (1974); *Introducere în dinamica grupurilor* (1974, litogr.); *Elemente de sociologie industrială* (1975, litogr. în colab.); *Liderii în dinamica grupurilor* (1977); *Grupurile de adolescenți* (1977); *Tineretul și lumea contemporană* (1985). (P.M.)

NECROMANIE v. MANIE

NECROFILIE v. PERVERSIUNE

NEGATIVISM (engl. negativism, fr. négativisme, germ. Verneinungkeit) ◆ Tulburare de activitate, mentalitate și reacționalitate ce se caracterizează prin opoziția pasivă sau activă adesea inconștientizată la diferite solicitări. **N.** poate avea o arie mai largă sau mai restrînsă de acțiune. ◆ Este prezent în copilărie la aproximativ 2 ani și apoi la 4 ani sub forme de crize de opoziție asociate constituirii sinelui și personalității. La adolescenți și adulți se exprimă prin refuz de contact cu alții și cu lumea exterioară. În cazuri extreme se întîlnește în demența precoce ca și în catatonie. **N.** se manifestă și selectiv de cele mai multe ori, mai ales sub forme de **n.** parțial, ca opoziție sau reținere privind răspunsurile verbale sau chiar gestice la solicitări. Aceste forme de **n.** se manifestă la copii față de persoanele necunoscute sau neagreate. La adolescenți și apoi la adulți **n.** poate să se manifeste fie ca o reținere a răspunsului, fie prin exprimarea unei mimici contrariate sau impasibilă, fie printr-o excesivă folosire (discret agresivă) a cuvîntului *nu*, chiar dacă expunerea ulterioară a opiniei nu este o negație. În astfel de cazuri opinia ce se exprimă chiar dacă nu e de opoziție se face cu vehemență. Acestea sînt forme de **n.** social. Termenul a fost difuzat de R. Linton (1893-1953). ◆ **N.** social se poate manifesta și ca suspendare, adesea voită și premeditată, (apoi devenită deprindere) a unor reguli sociale, o formă de dezinvoltură ce se poate manifesta în adresare, care devine prea intimă și mai ales devalorizatoare, dar și în îmbrăcăminte, în a fi de partea celor cu conduite agresive, opozante și prin sublinierea obsedantă a faptului că aceasta este o opinie personală. În viața politică există foarte numeroase forme de **n.** parțial social, ce se folosește ca expresie de opinii opozante mereu cînd are loc o relație (chiar nepolitică) pentru a se demonstra distanțarea de opinie în genere... (U.Ș.)

NELINIȘTE (engl. anxiety, uneasiness, fr. inquiétude, germ. Unruhe). ♦ Stare psihică afectivă implicată în atitudini și motivații care domină fie așteptarea unui eveniment neplăcut și a consecințelor lui, fie așteptarea unui eveniment plăcut cu teama că va interveni ceva ce va împiedica desfășurarea lui firească, fie un eveniment important de mare probabilitate. Există **n.** axată pe trăirea intensă a probabilității de deteriorare a șansei. Există și stări de **n.** ce au la bază cauze mai obscure implicate în anxietatea latentă, ce justifică formele de **n.** mai sus descrise. E vorba de contaminare de elemente extrasenzoriale de tipul presentimentelor (minore) sau stări de **n.** specifice în preajma cristalizării unui act creator, la persoanele creatoare. ♦ Copiii mici manifestă **n.** în legătură cu absența mamei, aflarea într-un loc străin. Copiii școlari manifestă **n.** în legătură cu statutul, rolul și sarcinile școlare. Adolescenții au mai larg acest cîmp de **n.** la care se adaugă prospectarea lor în viața social-profesională și în cea erotică; adulții au **n.** legată de problemele familiale, sociale și profesionale, iar în vîrsta a treia se constituie **n.** morții și a neantului. (U.Ș.)

NEOFREUDISM (engl. neofreudism, fr. néofreudisme, germ. Neofreudismus) ♦ Orientări teoretice derivate din freudism. Nu se includ printre neofreudiști A. Adler fondatorul psihologiei individuale și K. G. Jung fondatorul psihologiei analitice. ♦ Există foarte numeroși neofreudiști. Concepția lui Freud a pătruns larg în mentalitatea vremii. Există însă specificul original al **n.** Ei au corectat și centralizat unele concepte dezvoltate de S. Freud și au compatibilizat problemele cele mai complexe ale psihologiei moderne la teoria abisală. ♦ S-ar putea vorbi de trei valuri de **n.** Primul dominat de excesele erotiste ale lui Freud a exprimat distanțări retorice față de acesta – punînd în evidență resursele multilaterale ale freudismului și integrarea lui în gîndirea modernă. În acest sens W. Reich (1897-1957) și apoi Jean Andrad au încercat o apropiere a freudismului de marxism. Din concepția lui W. Reich rămîne rezistentă critica societății, a ipocriziei din moravuri, criza morală ce o caracterizează. Un alt neofreudist Jacques Lacan (1901-1984) a dezvoltat o panglosie complexă evoluînd spre structuralism. J. Lacan l-a pus în evidență un ax semantic în concepția freudistă. El l-a influențat discret pe N. Chomsky. Mai aderent la Jung și sistemul său abisal N. Angelo Hesnard (1887-1969) a încercat o mai mare sudare între optica biologică inclusă în freudism și determinismul social. El a dezvoltat teoria identificării, psihogeneza acesteia. Otto Rank (1884-1939) a dezvoltat latura emoționalității (anxietatea) din freudism. Lui i se datorează teoria pesimistă a traumatismului nașterii și apoi cel al înțărcării. Karl Abraham (1877-1925) influențat și de Jung a efectuat o interpretare sexualistă a tuturor simbolurilor și miturilor și a continuat astfel direcția pansexualistă a freudismului. Cel mai strălucit, echilibrat și subtil **n.** a fost pentru acest prim val, cel a lui Daniel Lagache profesor la Sorbona (1903-1972). El a dezvoltat teoria personologiei psihanalitice. A pornit de la analiza planului interior psihic, traversat de drame, dialoguri, discuții, verdicte, culpabilizare și aprobare – un adevărat spectacol deoarece structurile psihice sînt încărcate de prejudecăți, idoli – lipsite adesea de o morală clară sau de posibilitatea de a o aplica. Există un ideal de eu și un eu ideal. Idealul de eu intră în supraeu. Lagache a văzut dinamica aparatului psihic sub formă de structuri între persoană și ambianța socială. El a diferențiat un cadru de interacțiune intersistemică și unul intrasistem. Acesta din urmă conține și opoziția dialectică dintre eul conștient și eul inconștient. Sistemul defensiv al eului nu este inconștient, e accesibil conștiinței și cuprinde cunoștințe raționale (gnose) habitudini (proiecte), limbajul și capacitățile de învățare. Lucrările sale *Les hallucinations verbales et la parole* (1934); *La jalousie amoreux* (2 vol. 1947) și *L'unite de la Psychologie* (1949) – au o mare continuitate și coerență. ♦ Al doilea val de **n.** au avut în atenție mai puțin distanțarea de Freud decît dezvoltarea teoriei abisale și a psihoterapiilor. Există un curent subgrup al psihanalizei infantile ortodoxe (Ana Freud, Dorothy Burlinghamm, Alice Balint, Madeleine Rambert) ce a exprimat exagerări privind sexualitatea prin Melania Klein, Susan Isaac, Jean Riviere. La acesta se adaugă un subgrup de inspirație Joung (G. H. Graber, Charlotte Geitel etc.) un subgrup psihanalist experimental (René Spitz, Sybile Escalona etc.). Aceste patru subgrupuri au avut în atenție vîrstele copilăriei și ideea importanței primordiale a copilăriei pentru întreaga viață psihică. Tot din al doilea val fac parte neofreudiștii școlii elvețiene de psihanaliză ce au evoluat spre pedagogie și educație. Din acest subgrup au făcut parte Oscar Pfister, Hanz Zullinger, Pierre Bovet etc. dar și F. Wickes (S.U.A.) și M. Fordham (Marea Britanie). Subgrupul psihanalizei culturale (Erik Erikson, Edith Jakobson, H.S. Sulivan) a acordat un rol deosebit determinismului socio-cultural. Înrudit cu aceștia, subgrupul Didier Anzieu, P. Lovouet, Serge Leibovici, René Diathine, H. Marcuse și școala sociometrică a lui I.L. Moreno – s-au preocupat de substratul sociabilității și al interrelațiilor sociale. Mai pot fi adăugate două subgrupuri de neofreudiști: cel al **n.** politic al lui G. Baudoin, André Berge, G. Manco – numiți și „restrictivi" deoarece au restrîns psihanaliza la copii bolnavi. Valurile de neofreudiști au pus în evidență complexitatea freudismului și numeroasele neclarități și fenomene critice implicate în concepte și optica abisală. În același timp neofreudiștii au lărgit difuziunea și încorporarea în psihologie a dimensiunilor psihice de verticalitate – și s-au apropiat de problemele concrete ale vieții – creînd un front de discuții larg în problemele acestora. Oscar Pfister prezintă importanță mai mare în aceste grupări și variante, deoarece a convertit libidoul în Liebe – „iubire", „atașament" implicîndu-l în educație. El a dezvoltat ideea „grădinăritului psihic". În schimb Baudoin a dezvoltat în exces nominalizarea complexelor, Madelaine Rambert a dezvoltat psihoterapiile cu marionete și cu măști, iar A. Porot a explorat influențele familiei asupra copilului și a elaborat testul proiectiv al familiei. În genere neofreudiștii din al doilea val au studiat rolul relațiilor afective dintre copii și cei din jurul lor, dar și relațiile copil-educator. Din acest punct de vedere aportul lor este important. ♦ Al treilea val de **n.** discută de pe poziția axei abisale integrate în psihologia modernă. A fost relativ asemănător cu optica dezvoltată de D. Lagache – J. antrenat în problemele învățării – (în același sens G.A. Miller și J. Dollard etc.) a pus în discuție ideea de responsabilitate a acesteia – dar și problema delicată a diferenței dintre patologie și normal. Tot în al treilea val pot fi trecuți psihosomaticienii în frunte cu Franz Alexander, Joes Hendrick, Angel Garma etc. ♦ O trecere în revistă a tuturor acestor probleme a fost făcută într-o foarte interesantă lucrare a lui Leonard Gavriliu, care a expus o parte din această lucrare în prefața la traducerile din Freud apărute în românește, în 1979. ♦ În genere se pot adăuga ca aport la cei de mai sus neofreudiștii din valul doi ca Horney Karen, Erick Fromm, David Rapaport etc. Se caracterizează prin eforturile ce le-au făcut de apropiere a psihologiei abisale de structurile dinamicii vieții sociale cu preocupări mai ample pentru problemele motivației, ale integrării sociale și prin desexualizarea relativă a conceptului de libido – care printre altele la E. Fromm (1900-

1982) e în mare măsură activitate, pasiune ce păzește omenirea de dezintegrare – generînd în același timp bucurie, interese, înțelegere, tristețe, fuziune interpersonală exprimată printre altele și în artă. ♦ Există o serie de autori care au încercat o apropiere a freudismului de materialismul dialectic Jose Bléger (1958), M. Bernard (1951), A. Fernandez Zoila (1961). Totuși există încă opoziții virulente față de freudism. Thomas Mann (1956) în „Freud și viitorul" a considerat că acesta are o origine obscură (Nietsche și Shopenhauer). Lucrările lui Moll, A. Forel, Leontiev, Sveadeski, Școala gruzină a lui D. Uznatze au adus contribuții la interpretarea inconștientului, concept de mare importanță în teoria freudistă și în curentele **n.** (Gerșuni). Dintre neofreudiștii români cei mai reprezentativi au fost I. Popescu-Sibiu, V. Vlade, V. Pavelcu, L. Gavriliu. (U.Ș.)

NESTOR, I. M. (n. 1901), psiholog român, dr. în științe. A studiat la București, apoi la Berlin unde a avut profesori pe Wolfgang Köhler și Hans Rupp și la Würzburg, unde a studiat cu Karl Marbe. Reîntors în țară a lucrat la Universitatea din București (conferențiar) și la laboratorul afiliat la catedra lui C. Rădulescu-Motru. A adus contribuții importante dezvoltării psihologiei românești. El a elaborat diferite teste de nivel cognitiv, teste de dezvoltare, de aptitudini etc. Tot **N.** a elaborat și etalonat un caiet antropometric ce are valoare importantă prin cadrul de referință istorică ce-l oferă pentru transformările antropometrice și biometrice pe populația tînără școlară. A inițiat o vastă acțiune de depistare a zestrei sociale psihice românești. Bun organizator și militant al activității psihologice practice, **N.** a pus bazele unei rețele de laboratoare de psihologie școlară în întreaga țară, ca și ale serviciului de cercetări ergonomice și psihologice la Combinatul chimic Făgăraș. **Op. pr.**: *Psihologia clipei de spaimă, contribuții la psihologia accidentelor* (1933); *Diagnosticarea inteligenței copiilor între 9 și 14 ani* (1936); *Orientare profesională* (2 părți, 1939); *Examenul evoluției psihologice a copilului de la o zi la șase ani, Metoda Buhler-H. Netzer* (1940); *Carnet biotipologic* (1941); *Probleme de* psihologie școlară (1942); *Cercetări experimentale asupra inteligenței la români* (în colab. cu C. Rădulescu-Motru, 1948); *Psihologia industrială. Considerații practice de organizare* (1974). (P.M.)

NEURASTENIE (engl. neurasthenie, fr. neurasthénie, germ. Neurasthenie) ♦ Termen utilizat pentru prima oară în 1869 de psihiatrul american G. Miller Beard (1839-1883) (v. NEVROZĂ) (G.I.)

NEUROLEPTICE (engl. Neuroleptica major tranquilizer, fr. neuroleptiques, germ. Neuroleptika). Medicamente cu efecte atenuatoare privind agitația psihică (simptomale psihozelor) I. Delay și P. Deniker au descoperit în 1952 largactilul (clorpromazina) și au pus bazele psihofarmacologiei moderne care s-a dezvoltat exploziv. În a doua jumătate a sec. XX a avut loc apariția cîtorva familii chimice și mai ales a phenotiazinelor, benzamidelor, și butiprophenonelor. Sînt și psihotice dezinhibitorii sau sedative. Două fenomene au pus probleme în legătură cu **n.**: de a anula, corecta sau atenua efectele secundare – și de a prelungi efectul lor. (G.I.)

NEURON (engl. neuron(e), nerv cell, fr. neurone, germ. Neuron, Nervenzelle) ♦ Unitate structurală (histologică) de bază a sistemului nervos, specializată în recepționarea, prelucrarea și transmiterea semnalelor informaționale de la o parte a corpului la alta. Celula nervoasă (**n.**) e compusă dintr-un corp celular cu un nucleu învelit într-o masă protoplasmatică (pericarion) cu diametrul de 5 7μ - 130 7μ cuprinsă într-o membrană formată dintr-un strat densificat de citoplasmă care constituie corpul **n.** (celulele nervoase de tip primitiv cu funcții autonome în sistemele nervoase necentralizate poartă denumirea de protoneuroni). Această denumire se utilizează uneori pentru primul **n.** aferent al unui aparat de recepție senzorială.

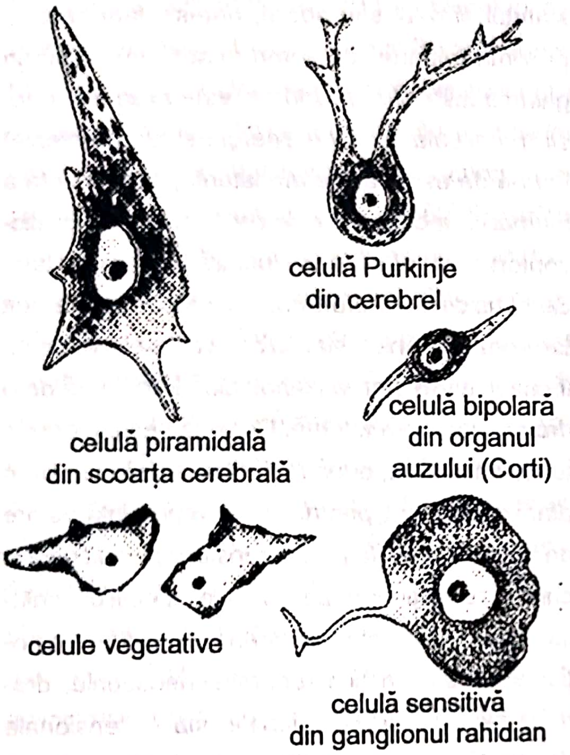
celulă Purkinje
din cerebrel
celulă piramidală
din scoarța cerebrală
celulă bipolară
din organul
auzului (Corti)
celule vegetative
celulă sensitivă
din ganglionul rahidian

Tipuri de celule nervoase

Troficitatea **n.** este asigurată de aparatul reticular intern. **N.** spre deosebire de alte tipuri de celule nu se divide și nu regenerează. În jurul nucleului și la periferia sa se află o rețea de neurofibile, substanță tigroidă formată de granulații cromatofile. Pigmenții celulelor **n.** sînt de două feluri: pigmenți de uzură (lipofricina) și pigmentul melanic (negru). **N.** mai conțin enzime, fier etc. De la pericarion pleacă două feluri de fibre – un set de fibre (partea receptorie) denumite dendrite, mai numeroase, și o terminație denumită axon sau cilindru ax. Mărimea, forma și funcția axonului diferă. Grupurile de axoni formate în fibrele nervoase se pot diferenția în trei tipuri: **N.** senzitivi, care transportă mesajele de la organele senzoriale (aproximativ 245 000 000 fibre); **N.** motori sau aferenți, care conduc impulsurile în mușchi și glande din măduva spinării și **N.** de conexiune sau de corelare. Axonii din fibrele nervoase sînt înveliți într-o teacă de mielină (teaca lui Schwann cu funcții protectoare și de creștere a conductibilității). Axonii din afara creierului și măduvei spinării au o membrană fină numită neurilema, importantă în regenerarea fibrelor lezate. (U.Ș.)

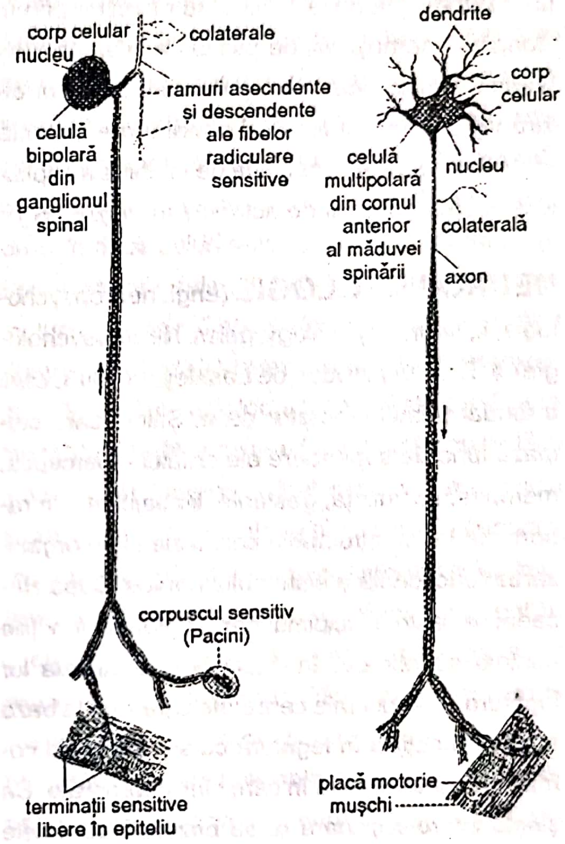
corp celular
nucleu
colaterale
ramuri asecndente
și descendente
ale fibelor
radiculare
sensitive
celulă
bipolară
din
ganglionul
spinal
corpuscul sensitiv
(Pacini)
terminații sensitive
libere în epiteliu
dendrite
corp
celular
celulă
multipolară
din cornul
anterior
al măduvei
spinării
nucleu
colaterală
axon
placă motorie
mușchi

Neuron senzitiv (După Told și Hochstetter (stînga). Neuron motor (După Told și Hochstetter (dreapta)

NEUROPSHIATRIE INFANTILĂ (engl. Infantile neuropsychatry, fr. neuropsychiatrie de l'enfant, germ. Kinder neuropsyhiatrie) ♦ Ramură a neuropsihiatriei ce are în atenție etiologia, patogenia, psihopatologia, prevenția, depistarea, diagnoza, cura și postcura tulburărilor, neuropsihice și adaptative ale copiilor și adolescenților. **N.I.** infantilă este strîns legată de psihopedagogia medico-socială, de igiena mintală și de igiena psihosocială. Interesul pentru acest domeniu a început prin 1800 cu găsirea copilului „sălbatec din Aveyron” de către J. M. Itard. Contribuții importante pentru domeniu au realizat: Seguin, Bourneville și Moreu, iar la începutul sec. XX., A. Binet, Wallon, Pichot și alții. Domeniul a dobîndit un statut științific după 1936, cînd a avut loc primul Congres internațional de psihiatrie infantilă. Psiho-simptomatologia neuropsihiatriei copilului diferă de a adultului fiind de o mai mare violență (dată fiind redusa capacitate de inhibiție a copilului și starea normală de activism intens). (U.Ș.)

NEUROPSIHOLOGIE (engl. neuropsychologia, fr. neuropsychology, germ. Neuropsychologie) ♦ Termen introdus de Lashley, în 1943, care a fondat primul laborator de **n.** Știința care studiază funcțiile superioare ale omului – percepția, memoria, conștiința, gesturile, limbajul etc. în raporturile lor cu structurile cerebrale și cu organizarea funcțională a sistemului nervos. După Hecaen, **n.** este disciplina care tratează funcțiile mintale superioare, în dubla și inseparabila lor legătură cu structurile cerebrale care stau la baza acestor funcții și în legătură cu sistemele de comunicare interumană în care sînt incorporate. Ca știință interdisciplinară **n.** se bazează pe datele neurologiei clinice, ale neurofiziologiei, neurogeneticii, neurolingvisticii și neurociberneticii și oferă la rîndul ei date tuturor acestor științe. (M.G.)

NEVROZĂ (engl. Neurosis nerorus affection, fr. névrose, germ. Neurose) ♦ Tulburare mintală minoră care nu atinge funcțiile esențiale ale personalității și de care persoana este conștientă în parte. Termenul a fost utilizat atît de William Cullon (1710-1790), în 1776, apoi de G. Miller Beard (1839-1883), în 1869. Aceasta este o boală funcțională ale micii psihiatrii, reversibilă. Există grupe de **n.**: *neuroastenia*, **n.** *obsesivă fobică*, **n.** *mixte*, **n.** *isterică*, *ipohondria profesională* etc. Nu putem ignora din această enumerare **n.** familiale. Stările de **n.** au o mare incidență (9%) în populație, mai ales la orașe. Ele au unele caracteristici comune. Cel ce suferă de **n.** este neliniștit, nesigur în statutul și rolul său social, agresiv față de alții, prezintă tulburări de somn (insomnie), tulburări gastrointestinale secundare, este exagerat, obosit, manifestă lipsă de energie și elan (astenie) teamă de eșec, anxietate latentă, nesiguranță a memoriei, incapacitate de centrare a atenției, disconfort general biologic, tulburări de sexualitate. Se consideră că eforturile sale inconștiente sînt tensionale intens și stau la baza oboselii. **N.** poate fi considerată starea psihologică întreținută de o dramă interioară latentă. Conflictul este elementul de bază în **n.**, după majoritatea psihologilor în afară de P. Janet, pentru care **n.** reprezintă o stare de diminuare a vitalității, a tensiunii psihologice și chiar a recepționării adecvate a „funcțiilor realului”. Cauzele **n.** sînt: surmenajul, șocurile emoționale, insatisfacțiile repetate, necazurile, dramele familiale și profesionale, stările tensionale de durată și unele condiții ereditare. I.P. Pavlov a creat **n.** experimentale la cîini. Psihoterapia **n.** este eficientă adesea. În orice caz, o psihoterapie de susținere este recomandată la început. Neurastenia se exprimă sub formă simplă, formă depresivă, formă anxioasă și formă cenestopată (cu evoluție mai îndelungată și mai frecventă la femei și la persoane cu nivel scăzut de instruire). Este forma cea mai cunoscută de **n.** obsesivofobică și se caracterizează prin obsesii (teamă, în care persoana în cauză luptă fără succes) și fobie de anumite obiecte, cu atitudini critice dar fără posibilități de anulare. Este mai rară decît celelalte forme de **n.** **N.** mixte, constau în combinații de neurastenie și **n.** obsesivo-fobică. **N.** isterică e mai frecventă la persoanele cu imaginație bogată și fragilitate senzitivă și constă în impregnarea cu imaginație a stărilor de anxietate, nesiguranță și de disconfort. H.Ey, C. Bernard și Ch. Brisset (1978) consideră că această formă de **n.** poate avea o evoluție progresivă spre automatisme rituale datorate fixării temei obsesionale. În pubertate poate evolua spre psihoză. (G.I.)

NICOLA, Grigore (n. 1939), psiholog român, dr. în știință. A făcut studii la București și la Universitatea din Moscova. A elaborat concepția „cîmpului problematic generativ" influențat de teoria generală a lui N. Chomsky. S-a ocupat și de problemele învățării, inclusiv ale învățării creative și a efectuat studii privind creativitatea, a efectuat traduceri de studii psihologice (din P.I. Galperin, D.B. Elkonin, B.M. Teplov etc.). **Op. pr.:** *Tipul de problemă metodă de construcție a obiectivului de învățare și metodă de cercetare în psihologia gîndirii* (1968); *Cu privire la conceptul acțiunii în psihologia actuală* (1971); *Studiul acțiunii într-un cîmp problematic generativ* (1972); *Racordarea, fapt relevant în procesul rezolvării* problemelor (1974); *Învățarea ca obiect al psihologiei experimentale* (A participat la elaborarea proiectului *No limit of learning* inițiat de clubul de la Roma, 1980). A publicat peste 40 de studii. (P.M.)

NICOLAU, Edmond (n. 1922), doctor docent, membru al Academiei Române. A elaborat numeroase lucrări valoroase și interesante în care este prezentă problematica omului dintr-o optică cibernetică. **Op. pr.**: *Cibernetica și omul* (1964); *Omul informațional* (1971); *Omul între două infinituri* (1972) și în colab. cu C. Bălăceanu; *Elemente de neurocibernetică, Om, mașină, cibernetică* (1978). **N.** a contribuit la difuzarea largă a gîndirii și opticii cibernetice în România și a antrenat numeroși tineri în cercetări valoroase de întreținere a acestei optici. Fiind inginer, lucrările sale sînt numeroase și în alte domenii, ca cel al cîmpului electromagnetic și în domeniul antenelor. (U.Ș.)

NIETZSCHE, Friederich (1844-1900), filozof, poet, psiholog, **N.** a fost înzestrat cu o capacitate aforistică și metaforică originală și de forță. După ce și-a terminat studiile și doctoratul a fost numit profesor la Universitatea din Halle (1869-1878). Bolnav fiind a trebuit să-și întrerupă activitatea universitară. În 1889 fiind paralizat a fost internat într-un azil psihiatric. **N.** a fost un gînditor modern, nonconformist și de mare influență prin vigoarea stilului operei sale. Într-o primă fază a fost atras de problemele artei (mai ales muzicale). În legătură cu această problemă a evocat extazul dionisiacal de forță necontrolate, primare ale vieți și complementar spiritul apolinic al contemplării raționale și senine. A considerat că cele două stiluri s-au reunit în opera lui Wagner. În studiile sale din anii 1860-1862 (mai ales în lucrarea *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik* (Creșterea tragediei din muzică) **N.** a devenit un inițiator al filozofiei stilului. Opera filozofică a lui **N.** a fost de factură individualistă și elitistă (din păcate a fost preluată de politica nazistă de extremă dreaptă, naziștii). Filozofia raționalistă a văzut-o ca pe o degenerare și devitalizare a civilizației, iar amoralismul prezent în societate la tot pasul l-a denumit metaforic „o moarte a lui Dumnezeu". Pledînd pentru elite și individualism a creat portretul supraomului victorios, stăpîn pe simțurile sale și ale societății. Istoria a considerat-o ca pe o permanentă reversibilitate spre etape consumate. Precum se vede **N.** a evoluat spre o voluntarizare a darwinismului. Doar supraomul poate salva istoria, în opinia lui. Or supraomul cu suprema lui voință va trebui să fie altfel decît omul rațional. Voluntarismul l-a considerat ca forță a societății și vieții și ca expresie a luptei pentru existență și ca refuz al resemnării și umilinței. Umilința a văzut-o pe o formă a refuzului de a trăi și ca pe o formă erodantă de sentimente ce reprezintă eforturi de culpabilizare permanentă. Pe plan psihologic **N.** a restabilit *conceptul de irațional* ca reprezentînd determinismul. A folosit rădăcini sintactice ce se vor regăsi la S. Freud, la A. Adler și la alți psihologi abisali. Modelul său psihic a fost abisal cu o recunoaștere a inconștientului ca sediu al motivațiilor sălbatice. S-a referit la implicații de fațadă și de profunzime ale psihicului. Cele de fațadă corespund conștientului. Chiar conceptul de sublimare și cel referitor la Eu, reluate de S. Freud se află în lucrările lui **N.** cu conotația de ansamblu al motivațiilor primitive ale inconștientului. **N.** a fost preluat, interpretat și prelucrat. Opera lui a fost politizată maximal datorită inundării ei de stilul metaforic ce permite nenumărate interpretări posibile. Dincolo de toate acestea, opera sa este un strigăt disperat al unui om pe care viața a încercat să-l zdrobească prin durere, umilință și boală. (U.Ș.)

NIMFOMANIE (ANDROMANIE) (engl. nymphomania, fr. nimphomanie, germ. Nymphomania) Conduită aberantă feminină ce constă într-o dorință de gratificație a relațiilor sexuale. În cazul **n.** stimularea și cerința de gratificare sexuală sînt deosebit de dezvoltate. (S.T.)

NIVEL MINTAL v. INTELIGENȚĂ

NIVEL DE ASPIRAȚIE v. ASPIRAȚIE

NIVEL DE CUNOȘTINȚE (engl. scolastic level, fr. niveau de connaissances, germ. Kulturniveau) ♦ Există un **n. de c.** considerat ca social important, cu gradații și programe ce se succed în cercuri concentrice adeseori, în structurile școlare. **N. de c.** real este însă relativ diferit de cel școlar și în mod obișnuit mai amplu decît cel programat – și are anumite particularități individuale determinate de experiența personală și de interese cu adevărat energizatoare ale personalității pentru unele domenii și direcții de dilatare a **n. de c.** În fine, există **n. de c.** alimentat de condițiile mediului de cultură. Acesta este un adevărat receptor și difuzor de cunoștințe pe care personalitatea le acceptă sau nu; le deformează uneori, le compatibilizează sau le preia și amplifică etc. Există posibilitatea de a face departajări în **n. de c.** În acest sens se poate vorbi de **n. de c.** științific, artistico-cultural, tehnic etc. În ceea ce privește cunoștințele transmise prin școală, acestea au tendința de a avea un rol formativ mai pregnant deoarece evaluarea pe care o suportă în permanență și certificatele ca valoare socială ce se emit pe baza acestor evaluări le conferă o mai mare atenție și o mai aparte circulație socializată. Evaluarea **n. de c.** privește volumul acestora dar mai ales „gradul de asimilare și de coerență” și capacitatea de utilizare. **N. de c.** școlar este influențat de profesor, munca școlară, ritmul și tensiunea ei dar și de caracteristicile clasei. Acestea din urmă solicită profesorului utilizarea diferențiată de procedee de transmitere a cunoștințelor dar și evaluarea unei clase ca fiind „bună”, „slabă” etc. fapt ce exprimă o comparație subtilă între **n. de c.** ale acestor clase între ele și față de exigențele programei. (U.Ș.)

NOETIC (engl. noetic, fr. noétique, germ. Noetisch) ♦ Exprimă dinamismul intelectual al vieții psihice (conceptualizare, reprezentări, gîndire) în comparație cu aspectul timic. Acesta din urmă se referă la viața afectivă. Cuvintele **n.** și timic au în atenție mai mult activitățile și tensiunea ce le anima decît funcțiile intelectuale propriu-zise. (T.C.)

NONDIRECTIV (engl. nondirectiv, fr. nondirectif, germ. Nondirektiv) ♦ Atitudine centrată pe cel cu care se vorbește și care se află în ipostaza de psihoterapeut (după Carl Rogers). A practica **n.** în raporturile cu altul înseamnă a adopta o atitudine permanentă de comprehensiune, a accepta raporturile cu altul în momentul cînd se produc. Contrariul excesiv al acestui comportament poate duce la depersonalizarea partenerului de dialog, la o conduită neutră, la dezumanizare. ♦ Rogers identifică trei poziții de bază ale atitudinii **n.** în psihologie: a) *convergența*, ce presupune veracitatea și autenticitatea partenerului (psihoterapeut), *transparența și congruența*.

Acestea trebuie să fie realizate la nivelul propriilor idei, al sentimetelor, la nivelul comunicațiilor. Se poate analiza și congruența dintre cuvînt și sentimentele psihoterapeutului sau dintre reacția de consiliere și intensitatea expresiei afective a altuia; b) *respectul altuia*: spre deosebire de neutralitatea binevoitoare și paternalistă a psihanalistului, psihoterapeutul investește o veritabilă stimă spontană în persoana altuia. Rogers vorbește de asemenea de acceptarea altuia, interes pentru altul, sentimente pentru altul; c) *atitudine de comprehensiune empatică* în problemele altuia, capacitatea de a se transpune în „interiorul" altuia, în lumea lui experențială, de a penetra universul altuia, din dorința de a-l evalua și ajuta. ♦ **N.** a pătruns și în pedagogie, conceput ca o „învățare autentică", printr-o descoperire personală, prin renunțarea de către educator, de bună voie, la orice normă, directivă și putere, el devenind unul dintre membrii grupului. Aplicarea sa în practica educațională a îmbrăcat formula „pedagogiei instituționale" (M. Lobrot, F. Oury) care investește grupul de elevi cu multe dintre sarcinile profesorului (autogestiune, autoreglare). ♦ G. Snyders acuză **n.** că a deturnat, deviat și pervertit ideile generoase ale pedagogiei. În pedagogia românească încercări de a valorifica critic **n.** se datoresc lui S. Stoian (1979), D. Potolea (1979), I. Stanciu (1983). ♦ Psihoterapia **n.** creată de C. Rogers (1902-1983) se caracterizează prin crearea unei libertăți totale de vorbire a subiectului prin antrenarea unei sincerități depline de receptivitate și exprimare. Se bazează pe ideea că cel ce se simte înțeles și ascultat fără reacții ce provoacă anxietate, devine mai fericit, mai demn, mai reevaluat pozitiv. Este o tehnică psihologică de întărire și suport al eului. Terapeutul poate comunica discret (interogații binevoitoare, exclamații de apreciere) ceea ce face ca subiectul să se simtă proiectat ca personalitate fortificată în fața lumii și a vieții (A.N.)

NORMAL, (NORMALITATE) (engl. normal, fr. normal, germ. Normal (Richtig) ♦ Conformitatea unei variabile psihologice, curba de distribuție a acesteia în populația asemănătoare (se referă la atitudini, comportamente și la respectarea normelor sociale de viață). **N.** este relativă și variabilă, depinde de mediul socio-cultural și de epoca social-istorică. ♦ Este greu de determinat în cadrul variabilelor psihice din cauză că teoretic nu există o linie de demarcație clară, ci gradații imperceptibile, între conduita „normală" și „nenormală". O reacție agresivă vehementă la o injurie este considerată din punct de vedere legal nenormală, din punctul de vedere al opiniei publice, o lipsă de reacție poate fi socotită ca teamă sau servilism (în perioadele cavalerilor, jignirea trebuia să provoace duel) etc. Pe de altă parte, una și aceeași persoană are reacții relativ diferite în situații similare. În sfîrșit, varietatea foarte mare a naturii umane face aproape imposibilă stabilirea de norme fixe de conduită. Societatea își structurează cerințele sale, codurile sale care modelează idealul de om spre care se tinde. ♦ **N.** se definește și în raport cu o frecvență care este ceea ce se observă mai adesea într-o epocă și o societate dată, într-un ansamblu statistic a cărui dispersie este normală. Notele care se apropie de media aritmetică sînt cele ce caracterizează **n.**, din contra, cele ce se situează la extremitățile curbei, departe de medie (±) sînt considerate anormale. În acest sens inteligența **n.** este deficientă prin raportarea la medie. Acceptarea **n.** trebuie tratată cu precauție. **N.** nu este idealul: individul **n.** este mai degrabă tipul mijlociu al unei societăți determinate. ♦ Psihologii abisali au cultivat o oarecare ambiguitate în legătură cu conceptul de **n.** Pe de o parte opun nevrozatul **n.**, pe de altă parte consideră că este relativ **n.** să ai nevroze. Unii autori moderni se referă la condiții comune umane de șoc existențial (Alvin Tofler) ce creează o mare variabilitate de reacții. Cele **n.** sînt cele de mare frecvență. ♦ În medicină există tendința de a asimila omul **n.** individului perfect sănătos, în toată vigoarea sa. Ori, acest tip nu există sau există foarte rar pentru că „e normal" ca omul să aibă în cursul existenței, dificultăți de sănătate. Tipul **n.** este numit și normotip. J. Ajuriaguerra (1970) consideră că anormalul psihic este inadaptabil pe cînd persoana **n.** este adaptabilă chiar dacă nu e deplin adaptată la un moment dat. (U.Ș.)

NORMALIZARE (engl. normalization, fr. normalisation, germ. Normalisierung) ♦ Procedeu statistic folosit în etalonarea probelor psihologice. Constă în împărțirea seriei de date experimentale obișnuite la o probă în clase, cărora le corespund categorii calitative distincte. (f. bun, bun, mediu, slab etc). Limitele claselor și valoarea lor procentuală (cît la % din numărul subiecților cuprinde fiecare) sînt date *a priori*, fiind antecalculate pe baza parametrilor distribuției normale reduse (Z). Repartizarea subiecților în cadrul eșantionului experimental se va face prin raportarea clasei date la frecvența cumulată. De exemplu pentru normalizarea în cinci clase, ne sînt date următoarele limite și valori procentuale: *cls. A* – între $\frac{2}{0.1}$ și $-\frac{3}{2}$; cuprinde 6,7% din numărul total al subiecților; să spunem că N=100, atunci: volumul lui $A=\frac{6.7 \; x \; 100}{100}=6.7$; vedem în coloana frecvenței cumulate de care valoarea este cea mai apropiată valoare calculată (6,7); – valoarea respectivă va marca limita superioară a clasei A, care va cuprinde toate performanțele situate sub limita dată; *cls. B* – între –3 și $2-\frac{1}{2}$; cuprinde 24, 2% din numărul total al subiecților; pentru N=100 volumul ei va fi $B=\frac{(6.7+24.2)100}{100}=30.9$; la fel, ca și în cazul lui A, căutăm în coloana frecvențelor cumulate valoarea cea mai apropiată de 30,9, care este la limita superioară a clasei B; în ea vom include toate performanțele situate în această limită, exceptînd pe cele care au fost deja închise în cls. A; *cls. C* – între $-\frac{1}{2}$ și $\frac{1}{2}$ cuprinde 38,3%, din numărul subiecților, fiind denumită și clasa centrală, ea reflectînd tendința centrală a eșantionului; volumului ei va fi:

$C=\frac{(6.7+24.2+38.3)100}{100}=69.2$; pentru a-i determina conținutul (performanțele) procedăm ca în cazul lui A și B; *cls. D* – între $\frac{1}{2}$ și $\frac{3}{2}$, cuprinde 24,2% din numărul subiecților; deci, volumul ei va fi: $D=\frac{(6.7+24.2 \;\; 38.3+24.2)100}{100}=93.4$ conținutul în performanțe i se va determina în mod analog ca pentru clasele anterioare; *cls. E* – între $+\frac{3}{2}$ și $+\infty$ cuprinde 6,7% din numărul subiecților; volumul ei va fi (pentru N=100):

$E=\frac{(6.7+24.2+38.3+24.2 \;\; 6.7)100}{100}=100$; conținutul în performanței se determină în același mod ca și pentru celelalte. În sfera categoriilor calitative, acestor clase le găsim următoarele corespondențe: A=f. slab; B= slab; C=mediu; D=bun; E=f. bun. (M.G.)

NOTE SCALARE v. DOCIMOLOGIE

NOTE STANDARD ♦ Valori ce condensează rezultatele relativ variate obținute la teste diferite de unul și același subiect. **N.s.** se mai numesc și note sigma și servesc drept unități comune în care se convertesc alte note, chiar în cazul în care unitățile originale pe care le reprezintă sînt foarte diferite. Pentru convertirea notelor brute dintr-o distribuție dată în **n.s.** sau reduse trebuie cunoscute media ($\overline{X}$), deviația standard (σ) a distribuției considerate și notele originale sau „brute" (x). Există mai multe **n.s.** ce se folosesc. Enumerăm notele „Z", nota „T" și notele „H" (Hull). ♦ Formulele acestora sînt după cum urmează: $Z=\frac{x-\overline{X}}{\sigma}$; $T=50+\frac{10}{\sigma}(x-\overline{X})$ sau $T=K+Rx$ în care: x=nota originală sau „brută"; $\bar{x}$ media notelor brute, σ = deviația standard a seriei notelor brute; R=raportul $\frac{10}{\sigma}$, K=constanta $50-\bar{x}R$ ♦ Scara T este echivalentă cu o scară sigma de amplitudine 10 cuprinsă între-5σ și 5σ. Fiecare unitate T este egală cu o zecime dintr-o unitate σ Notele T au o dispersie de 105. În practică însă, variabila T se întinde numai de la aproximativ 15 la 85. ♦ Notele H se aseamănă cu notele T, numai că raportul $\frac{10}{\sigma}$ devine $\frac{10}{\sigma}$, adică $H=50\ \frac{14}{\sigma}(x-\overline{X})$ sau $H=K\ RX$, în care H=variabila Hull; X=nota originală sau brută; σ= abaterea standard a seriei originale; R=cîtul $\frac{14}{\sigma}$; K= constanta $50-XR$. (U.Ș.)

NOȚIUNE v. CONCEPT

NURTURE ♦ Termen anglo-saxon ce denumește ceea ce este dobîndit într-un sens foarte general. Acest termen este complementar celui de „nature", care se referă la ceea ce este propriu înnăscut la o persoană dată. Cuplul „nurture" – „nature" a creat numeroase dispute și ipoteze fructuoase în psihologie. (S.T.)

NUTTIN, Joseph (n. 1909), psiholog belgian. A lucrat la Universitatea din Louvain (din 1941). A efectuat cercetări numeroase în domeniul învățării, al motivației, al inteligenței și al personalității. **Op. pr.**: *Psychanalyse et conception spiritualiste de l'homme (une théorie dynamique de la personnalité normale)* (1950); *Tache, réussite ét echec. Théorie de la conduite humaine* (1953, 1971); *La structure de la personnalité* (1965). A publicat peste 90 studii și cercetări. (U.Ș.)

NYCTALOPIE v. VEDERE

O

OANCEA, Ursu G. (1905-1975), psiholog român, doctor în științe, conferențiar la Universitatea din Timișoara. Preocupat de problemele eredității și de caracteristicile mai semnificative ale gemenilor, a elaborat studii în această problemă, în română, în germană și engleză. **Op. pr.**: *Ereditatea inteligenței în lumina cercetărilor asupra gemenilor* (teză de doctorat, 1940); *Ereditatea emotivității la gemeni* (1941); *Trăsăturile nevrotice la gemeni* (1941); *Diferențele de temperament la două grupe de gemeni* (1962); *Genetica gemelară, ramură privilegiată* (1972). Moartea prematură a făcut ca lucrarea de sinteză privind problemele gemenilor să-și întîrzie apariția, date fiind unele aspecte de finisare. A apărut postum în 1985 și constituie o lucrare de referință în problemă. (U.Ș.)

OBIȘNUINȚĂ (engl. habit, custom, fr. habitude, germ. Genehnheit). ♦ Utilizarea acelorași tipuri de conduite în legătură cu anumite condiții și solicitări relativ constante ale vieții și activității de fiecare zi (se include și sistemul de satisfacere a trebuințelor). ♦ Se consideră că **o.** constituie a doua natură a omului. ♦ Caracterul automatizat al **o.** se datorează exercițiilor îndelungate și legii economisirii de energie nervoasă și psihică implicată în tendința spre organizare a conduitelor, ca și plasticității mai retentive a reacțiilor și activităților utile și importante pentru adaptare. ♦ **O.** sînt înrudite cu deprinderile. Totuși, între ele există diferențe. Așa de pildă un copil știe să se spele pe dinți și să-și facă patul sau știe să-și rezolve exercițiile și temele pentru acasă, dar nu o va face decît sub controlul mamei. În aceste cazuri posedă deprinderile implicate în activitățile respective dar nu i s-au format **o.** Deprinderile au tendința de a se integra în **o.** fiind produse ale educației. **O.** pot fi cognitive, motrice (mai ales) și sociale. Acestea din urmă sînt incluse în conduite civilizate. ♦ Pedagogia **o.** este totuși mai mult retorică și deziderativă și se centrează mai ales pe **o.** implicată în activități instructiv-educative. ♦ Nici cercetările psihologice nu au abordat **o.** în marea lor varietate (poate fi menționat C.L. Hull, 1884-1952, pentru studiul constituirii prin experimentări a modelului elementar al **o.**) ♦ **O.** constituie mijloace de a trăi și expresii ale influenței educative a societății, adeseori traduc obiceiuri individuale. ♦ Există aspecte ce privesc A.N.S. în **o.** E.N. Sokolov a pus în evidență prin metode neurofiziologice, prezența învățării în **o.**, diminuarea reflexului de investigație în exercitarea lor, iar G. Zapan a evidențiat prezența stereotipului dinamic în structura lor. ♦ S-ar putea adăuga faptul că **o.** constituie un fel de psihoritmuri – fiind stereotipuri dinamice acordate la structura temporală a ocupațiilor și vieții de fiecare zi. (U.Ș.)

OBSERVAȚIE (OBSERVARE) (engl. observation, fr. observation, germ. Beobachten, Bemerken). ♦ Reacția cea mai obișnuită și spontană implicată în procesul activ de adaptare, vigilență la condițiile situaționale ale realității. ♦ Ca formă evoluată a adaptării **o.** exprimă starea activă (deschisă) a receptării și colectării de informații din ambianță. ♦ Forma activă, selectivă și tensională ce se exprimă în **o.** se numește curiozitate epistemică (S. Rubinstein). ♦ Curiozitatea epistemică este înrudită cu „pînda la animale" – ce este alimentată de „motivații clare de așteptare" în vederea satisfacerii trebuințelor alimentare (vînătoare). ♦ Există și o curiozitate afectivă și socială implicată în structura **o.** unor relații sociale. ♦ Toate aceste forme de **o.** se realizează în relația dintre subiect și realitatea în care se află și trăiește omul și sînt forme de **o.** înnăscute și formate sub imperiul necesității și al evoluției. ♦ **O.** poate fi educată. În acest caz poate deveni o formă superioară (adesea standardizată) de percepere și abordare a unui fenomen, a condițiilor și reperelor în care se manifestă – în vederea stabilirii efectelor posibile, sigure, așteptate (și a consecințelor). Această formă de **o.** devine în același timp și o metodă (planul compunerilor, al reportajelor, tematica unui examen). ♦ Foarte importantă în relațiile interumane **o.** permite intuirea dispoziției interlocutorului în situații date, disponibilitatea lui etc. Se obiectivează în însușirea numită de *„transpătrundere"*. ♦ Metoda **o.** este singura ce se utilizează în orice cercetare, uneori singură, alteori însoțită de experimente, teste, chestionare. De fapt aceste strategii de investigare și psihodiagnostic sînt pînă la urmă forme condensate și convertite în itemi și momente de provocare de situații în vederea unei **o.** sistematizate și concentrate, dense în informații, la temă. Cînd **o.** e însoțită de suplimentări tehnice (cronometrare, filmare, înregistrări magnetice) dobîndește un mare grad de precizie (A. Gesell a folosit astfel de **o.** în studiul comportamentului copiilor mici) prin filmări de sute de metri de peliculă. ♦ Se folosește ca metodă și **o.** organizată în unități de timp limitat (de exemplu cîte 5 unități de timp la 3 ore) sau **o.** timp de o oră sau de n. minute mai multe zile în șir (în domeniul psihologiei pedagogice mai ales). **O.** de acest fel se centrează pe activități determinate (tehnice, de atelier, de laborator, din recreații, din tabere de copii etc.). Cel ce efectuează **o.**, *observatorul* are statutul de cercetător științific. El poate să observe asistînd, intervenind, integrîndu-se în grupe (fiind investit cu sarcini de înregistrare a evenimentelor din grup este numit și „spion științific"). ♦ **O.** poate fi dimensionată uneori mai amplu decît orice experiment. Încă de prin 1947 Chamford a planificat un cadru ipotetic de 22 de variabile psihologice (asimilabile unor itemi) – care implicate într-un studiu de **o.** s-au dovedit foarte utile. În 1950 J.M. Faverge a diferențiat în același sens 10 variabile. E. Grunland Norman (1968) a analizat caracteristici de evaluare numeroase prin **o.** A fost criticat M. Rouchelin pentru superioritatea pe care a acordat-o metodelor cantitative ignorînd valoarea **o.** ca metodă de diagnoză și cercetare. Datele **o.** se condensează de obicei în tabele de reacții (adesea evaluate) care au diferite structuri și se folosesc în diferite moduri. (E.V. și A.N.)

OBSESIE (engl. compulsion, obsessiv, fr. obsession, germ. Besesenheit, zwarig). ♦ Nevroză sau psihonevroză obsesională; este o elaborare intelectuală sau afectivă a neliniștei nevrotice. **O.** asediază și inundă conștiința cu un gînd sau o problemă absurdă sau obscenă, iar conștiința nu se poate debarasa de ea. Persoana în cauză își dă seama de caracterul patologic al **o.** se luptă cu ea pînă la epuizare, suferind suplimentar de îndoială ambiantă. **O.** se formează în cîmpul principal de personificări umane (dragoste, coexistență cu alții, viață profesională, viață sub arme) și se instalează ca o componentă parazitară psihică. Printre temele de **o.** se pot enumera fobiile. ♦ O altă categorie de **o.** constă din scrupule morale: teama de responsabilitate, de gînduri obscene care pot fi citite pe față, de faptul că cielalți se îndoiesc sau nu cred ce li se spune, ca idei fixe. La acestea se asociază teama de a acomite acte ridicole, sau grotești, scandaloase, perverse, sacrilegii, sinucidere, crime (teama de a afura este o excepție). **O.** se deosebesc de fobii – dar fobiile pot constitui tematica **o.** care sînt un fel de automatisme ce duc la adevărate ritualuri (spălare excesivă pe mîini, dezinfecția permanentă a clanțelor ușii, a tacîmurilor, căutarea frecventă pe sub paturi, după uși etc.) Există **o.** legate de teama de imprecizie; onomatomania (repetarea de cuvinte) ori aritmomania (repetarea de operații aritmetice). **O.** apare mai rar la copii, uneori la adolescenți și mai evident la adult. **O.** se pot împărți în **o.** ideative sau intelectuale, **o.** impulsuri și **o.** fobice sau inhibitorii (la care ne-am referit mai pe larg). V. și NEVROZĂ (G.I.)

OCAZIONISM (engl. occasionism, fr. occasionalisme, germ. Occasionalismus) ♦ Curent de gîndire care constă în concentrarea atenției pe intervenția ocasională a voinței, fapt ce conferă voinței o mare importanță în implicațiile psihice, și în decodificarea caracteristicilor deplin sau nu deplin structurate ale personalității. Acest mod de a cedea psihicul are ca reprezentanță mai importanți în secolul al 17-lea pe J. de Cordemoy, L. de la Forge și A. Geulinex, toți influențați de R. Descartes. ♦ **O.** este o concepție dualistă în care se află pe de o parte spiritul (sufletul sau psihicul) și pe de altă parte lumea, situațiile ocazionale. Această concepție lasă o oarecare libertate spiritului care este angajat doar ocazional prin voință, pe de altă parte atrage atenția asupra ocaziei fapt ce a conturat ideea importanței situațiilor în implicațiile psihicului. Pentru a depăși dualismul aparent ireconciliabil [trăirile psihice fiind prin dualism (de pornire) situații de excepție] **o.** a dat prioritate rolului sufletului în relația duală, considerîndu-l suveran al ființei umane vii. Această concepție încărcată de animism și de un oarecare magism a devenit mai complexă în opera lui Nicolas Malbranche (1638-1715), reprezentantul cel mai cunoscut al **o.** și care chiar dacă a încărcat trăirile psihice de eforturile voinței și le-a conferit caracteristici mai speciale, a atras atenția asupra psihicului ca o structură implicată, în care diversitatea implicației s-a conturat ca o forță. Modernizată și încărcată de cunoștințele aumulate în psihologia modernă **o.** a conturat și ideea de caracteristici dominante în structurile psihicului fapt și aspect foarte complex reluat în întreg domeniul psihologiei diferențiale ca și ideea valorii foarte mari de solicitare a situațiilor în determinismul conduitelor. (S.T.)

OCHIUL v. VEDERE

OCULT (engl. ocult, fr. occulte, germ. Okkult, Geheine). ♦ Admiterea ca real a ceea ce este imaginar, ascuns, secret. ♦ În alt sens **o.** este fenomenul a cărui cauză sau explicație este necunoscută și suprareală. ♦ Calitatea **o.** se consideră ceea ce se prezintă spiritului ca o proprietate dată, ireductibilă și inexplicabilă. ♦ În sfîrșit în mod special se spune **o.** despre forțele materiale sau spirituale necunoscute de majoritatea oamenilor, chiar de către savanți cît și despre cercetările cu privire la aceste forțe și despre operațiile care le pun în joc. „Științele oculte" tradiționale sînt: magia, astrologia, alchimia. În expresia „știință ocultă", epitetul se raportează la caracterul secret de necodificat al acestor științe, dar și la caracterul misterios al faptelor de care se ocupă. „Științele oculte" se transmit mai ales pe cale orală și esoterică. Sînt informații fantastice, mitice care se transmit inițiaților cu ajutorul unor scheme și semne speciale cabalistice. Presupun persoane inițiate. (U.Ș.)

OCUPAȚIE (engl. occupation, fr. occupation, germ. Baschäftigung) ♦ Termenul a fost folosit cu două sensuri. Primul se referă la activități, al doilea la valoarea terapeutică latentă a acestora. Pentru primul sens **o.** sînt acțiuni complexe ce se desfășoară un timp determinat ca fiind consacrate unui anumit obiectiv. Ele prezintă foarte numeroase aspecte: tehnice, economice, sociale, artistice, morale și profesionale. Se mai pot împărți în profesionale și ludice (efectuate din interes personal, plăcere sau dorință de destindere). Varietatea lor exprimă și reflectă condițiile totale de viață ale unei epoci, structurile și rolurile sociale pe care le conține și caracteristicile de implicații psihice pe care le solicită de la cei ce le exercită (mai ales cele profesionale). De fapt acestea sînt **o.** prin care se realizează venituri pentru întreținerea nivelului de trai și eventual a unor aspirații pentru îmbunătățirea acestuia. ◆ Există o ierarhizare a ocupațiilor profesionale în cele din sectorul prim al profesiilor agricole, ierarhizate și ele și din ce în ce mai intensiv dotate cu tehnologii moderne și cu rigori legate de îmbunătățirea raselor de animale și a produselor vegetale. Al doilea sector al **o.** și profesiilor referă la produsele industriale din întreprinderi ce produc substanțe de tot felul necesare industriei alimentare, agriculturii, mineritului, producerii de electricitate, utilaje de tot felul, dar și **o.** legate de urbanizare, utilaje casnice, industria automobilelor, a armanentului etc. În industrie, ultimele decenii au creat o foarte mare intelectualizare a ocupațiilor prin utilizarea roboților, a calculatoarelor și prin implicațiile de raționalizare a tuturor tipurilor de mașini pe linia unei mai economice și mai complexe adaptări ale acestora la capacitățile umane. Al treilea sector, al serviciilor a devenit foarte important și se referă la **o.** ce au în atenție servicii de comerț, de deservire la domiciliu, de comunicare (poșta, telefonul radio și T.V.), dar și servicii de punere în funcțiune de instalații și cele de reparații. ◆ Piața muncii și a **o.** este foarte sensibilă la tot felul de evenimente. Crizele economice duc la restrîngerea pieții muncii și chiar la dezorganizarea ei temporală prin închiderea de întreprinderi falimentare datorită pierderilor de credite sau capacității reduse de cerere a pieții libere. În consecință personalul întreprinderilor falimentare este concediat și social se produce o ofertă crescută de **o.** Și intensificările RTS pot avea efecte dezorganizatoare pasagere privind **o.** (v. și ȘOMAJUL). Tot în categoria **o.** se servicii se află învățămîntul și serviciile medicale. Acestea însă constituie forme de investiții de mare importanță pentru viitorul societății, chiar dacă sînt investiții deosebit de costisitoare. ◆ Psihologia este implicată pe de o parte în OSP (orientarea școlară și profesională), în problemele de selecție profesională și în domeniul foarte complex al ofertelor psihoterapeutice pentru fragilizări psihice. Dată fiind foarte complexa viață a omului modern fragilizările psihice au o cotă tot mai mare de producere și din acest motiv serviciile psihoterapeutice sînt în creștere. Implicația psihologiei în modernizarea școlilor este mai puțin vizibilă, dar activă, dat fiind faptul că **o.** dacă sînt bine organizate (combinații ale **o.** obligatorii și **o.** ludice cu funcții de relaxare) ai o foarte mare influență formativă și recuperatorie. Psihologii sînt implicați în gestiunea acestor forme de echilibrare a **o.** ◆ În ceea ce privește **o.** de relaxare și acestea pot fi de cel puțin două feluri: 1. ocupații de relaxare tip distracții (spectacole, concerte, participarea la competiții sportive, mersul la discotecă etc.) În toate aceste cazuri gradul de implicație ocupațională este diferit; 2. **o.** de participare observativă și de participare efectivă în care caz solicită și eforturi care însă rămîn cu un caracter recuperatoriu față de activitățile implicate în **o.** profesionale. Tot caracter recuperatoriu au **o.** legate de interese speciale. Și acestea sînt f. diferite, de la efectuarea unui ierbar (activități de colecționare), pînă la efectuarea de mici aparate sau produse de artă. Creativitatea umană este solicitată în toate **o.** extraprofesionale. Cînd (uneori și **o.** profesionale împing la creație ele capătă un caracter mai deosebit. **O.** conferă oamenilor o identitate și conturează rolul și statutul lor social, dar și cel aspirat, visat. (P.P.)

ODIHNA (engl. rest, fr. repos, germ. Buhe). ◆ Stare de relaxare și refortificare a fiziologiei activității nervoase superioare (A.N.S.) conform căreia caracteristicile energetice ale organismului și activităților sale cresc în cazul în care se alternează forme de angajare activă diferite. ◆ Fenomenul ca atare are la bază alternarea uzării grupelor de celule nervoase și refacerea mai rapidă a conexiunii dintre cele rămase, fapt ce stabilește procesele de inducție reciprocă. Această stare de recuperare, relaxare este spontană, naturală și ciclică, aflată sub controlul mecanismelor de apărare. În mod evident se manifestă în somn. ◆ Există forme de relaxare și recuperare pasive și active. Caracteristicile odihnei active prin alternări de activități au fost expuse și experimentate (printre alții) de către Al. Roșca și colab. ◆ **O.** activă permite refacerea programată a echilibrului activității nervoase superioare fiind adeseori mai binevenită decît **o.** pasivă – cu condiția ca **o.** să nu fie prea tensională. (U.Ș.)

ODOBLEJA, Ștefan (1902-1978), psiholog și informatician român. A fost autorul primului tratat de psihologie cibernetică: *Psychologie Consonantiste* (Paris, 1938-1939). Apărută la începutul marii conflagrații mondiale, lucrarea (în două volume) a rămas puțin cunoscută neexercitînd vreo influență semnificativă asupra dialogului științific al vremii. Autorul a elaborat o sistematizare a științelor prin intermediul psihologiei și cercetarea acesteia pe conceptul de asemănare sau consonanță, analiza caracteristicilor psihice prin prisma legii generale a echilibrului, o adevărată teorie sistemică și cibernetică. Avînd la bază o erudiție neobișnuită, întreaga lucrare a tratat cu atenție și rigori deosebite, atît probleme ale psihologiei clasice, cu aspectele lor aplicative, cît și capitole noi pe care le regăsim astăzi ca direcții de cercetare bine conturate. Astfel în capitolul *L'art de créer*, cercetătorul din primul sfert de veac al sec. XX întîlnește o tratare nu numai anticipată, dar semnificativ superioară multor lucrări de creativitate, apărute în ultimile trei decenii (1960-1980), cînd psihologia a abordat experimental această funcție. Sînt enunțate șapte principii generale ale proceseului creativ și cam 170 de factori de optimizare ai creativității. În 1982 a avut loc valorificarea mai largă a acestei opere strălucite a gîndirii științifice românești, deschizătoare de drumuri în științele moderne. (P.M.)

OEDIP, complex ~ (engl. Oedipus complex, fr. complexe d'Oedipe, germ. Ödipuskomplex) ◆ Context de stări afective combinate: ostile și de iubire, ce se conturează față de tată ca subiect al iubirii filiale (cu tente exclusiviste) și gelozia, tot față de tată, ca subiect al afecțiunii ce acesta o manifestă față de mama, soția sa. Este un complex încărcat de gelozie, iubire, ură chiar și sentimente de părăsire etc. face parte din categoria complexelor de intrusiune. S. Freud a atras atenția asupra acestui complex pe care de altfel l-a și denumit **O.** inspirîndu-se dintr-o legendă antică. Pe scurt această legendă se referă la Oedip, fiul regelui Tebei, pe nume Laios. Acesta din urmă a fost avertizat de oracolul de la Delphi că va fi ucis de către fiul lui și că acesta se va căsători cu soția sa (cu mama). Aceasta prorocire a avut loc înainte ca **O.** să se fi născut. Datorită faptului că mama a aflat și ea de această nefastă ursită a fiului ei, cînd acesta s-a născut l-a abandonat (ca să moară) pe muntele Citeron. Acolo copilul fără nume a fost găsit de niște păstori itineranți care i-au dat numele de **O.** și l-au dăruit regelui Polybos al Corintului. Cînd **O.** a ajuns un tînăr puternic și arătos a plecat spre Teba și în drum l-a ucis pe Laios care era îmbrăcat ca un simplu pelerin. Ajuns la porțile Tebei a trebuit să se confrunte cu Sfinxul care teroriza regiunea și pe care **O.** l-a ucis scăpînd Teba de teroare. Ca recompensă Jocasta, soția lui Laios s-a căsătorit cu **O.** și cu aceasta prezicerea oracolului s-a îndeplinit. Oedip cu Jocasta au avut patru copii. Divinul Tiresias i-a spus lui **O.** toată povestea, adevărul. Jocasta s-a sinucis (spînzurat), iar **O.** și-a scos ochii și, izgonit din Teba, a plecat în lume însoțit de fiica sa Antigona care l-a călăuzit pe drumuri și popasuri. Complexul **O.** este foarte activ, mai ales între 3 ani și 5-6 ani, se diminuează apoi, dar renaște în adolescență (pubertate) ca apoi să se stingă. S. Freud a conferit acestui complex o conotație sexualistă și un efect dramatic și de consistență ca formă de trăire pentru toată viața. ♦ Tema legendei a fost preluată printre altele în opera **O.** de George Enescu. ♦ Complexul acesta a căpătat o conotație mai largă referindu-se la dragostea și admirația față de părintele de sex opus și gelozia față de cel de același sex. În varianta dragostei băieților față de mamă și gelozia față de tată se manifestă o formă de complex **O.** În dragostea fetelor față de tată și gelozia față de mamă complexul a căpătat numele de **complex Electra**. Totuși conotația de complex **O.** se dă pentru toate variantele privind atitudinile complexe față de cuplul parental. N. Draculis a descris un complex **O.** cu inversare relativă a rolurilor parentale, în sensul că în cazul în care mama este autoritară și tatăl este conciliant, iar copilul începe să trăiască tensiunea rivalității față de tatăl său identificînd slăbiciunea acestuia în fața mamei, preia slăbiciunea tatălui. ♦ S. Freud a acordat o foarte mare importanță complexului **O.** Alți autori au pus în discuție importanța lui, K. Horney (1939): Leo Kanner (1948) au extins dramatizarea implicată. A. Adler a interpretat conflictul de rivalitate al tînărului cu tatăl ca fiind legat de dorința de atracție a mamei și a afecțiunii ei resimțită de adolescent ca fiind un avantaj pentru el și reveriile lui, iar ostilitatea adolescentei față de mamă ca fiind o dorință de rejectare a statutului social feminin de inferiorizare socială fapt ce este implicat în „protestul masculin". În genere se consideră că prin complexul **O.** are loc constituirea pe de o parte a identității și maturizarea de roluri (feminin și masculin), iar pe de altă parte acest complex duce uneori la forme de castrație (psihică mai ales) prin dramatizarea trăirilor dintre care unele incestioase încărcate de fantasme (provocate prin complex) sînt apoi încărcate de puternice sentimente de vinovăție. (U.Ș.)

OFELINATE (engl., fr., germ. identic) ♦ Sînt cantități de bucurie procurate de domeniul cultural (Gr. Moisil, 1974) ce corelează cel mai mult cu kitschul care, după Abraham Moles (1976), ascunde o rețetă de fericire. (U.Ș.)

OGLINDA (Stadiul sau vîrsta oglinzii) (engl. gass, mirror, fr. miroir, germ. Spiegel). ♦ Termen difuzat prin psihologia abisală (J. Lacan l-a folosit prima dată în 1936). Este vorba de un stadiu (în formarea Eului), ce se caracterizează prin raportarea subiectului la imaginea lui „Alter" – identificîndu-se astfel prin diferențiere. Procesul este complex și duce la constituirea unui „gestalt", care are două componente: una exprimă și simbolizează permanența mintală a Eului, cealaltă se prefigurează ca situație (prospectivă) încărcată de sesizarea distanței față de prospecția omului ca om. **O.** este simbol al prudenței și înțelepciunii. Discordanța Eului cu mediul este conștientizată în stadiul **o.** (în pubertate). În acest stadiu se manifestă atracție față de propria persoană. **O.** devine ulterior un obiect uzual. ♦ În perioada școlară mică și a pubertății capătă o oarecare pondere jocul cu **o.**, care repetă oarecum presupusul joc mitic al lui Archimede care a îndreptat fascicole puternice de raze de soare incandescente cu ajutorul **o.** și a distrus flotila vrăjmașă. ♦ Odată cu adolescența, **o.** capătă funcții sociale prin faptul că devine obiectul prin care tinerii (mai ales tinerele) își ajustează imaginea, o înfrumusețează accentuîndu-i aspectele, ce evidențiază proiecția de rol și statut social și caracteristici ale sinelui material, fizic, spiritual și social. ♦ Există și superstiții legate de **o.**, ideea că dincolo de ele există o altă lume, sau că spargerea **o.** este prevestitoare de evenimente nefaste. În casa în care a murit cineva se acoperă **o.** etc. ♦ Scrierea în **o.** pune în evidență capacitatea de a coordona mișcările printr-un control netipic. La copiii la care scrierea este slab structurată sau consolidată, controlul prin scrierea în **o.** indică această nestructurare (incapacitatea de coordonare de mișcări fine) și alte activități se probează în acest fel (traforajul, înșirarea de mărgele, desenarea etc.). Există în scrierea copiilor nealfabetizați o inversare a scrierii unor litere (d se confundă cu b sau g cu p etc.) care a fost de asemenea numită scriere **o.** Pune în evidență discrete dislexii. ♦ **O.** a fost utilizată și în probe privind constituirea și consistența imaginii de sine și recunoașterea propriei imagini de către copii mici sub un an și peste (A. Gesell, 1934, 1946, R. Zazzo, 1977-1978, Ursula Șchiopu, 1959). ♦ **O.** reflectă adevărul dar și metamorfoze ale formei, „fata morgana", parhetiile, miraje. **O.** deformatoare de la Tivoli și din multe alte părți evidențiază aceste aspecte fantastice ale **o.** Catoptrica este știința **o.** (U.Ș.)

OGODESCU, Doru S. (n. 1942), psihiatru român din Timișoara. A efectuat numeroase lucrări în caloboare cu E. Pamfil, de o modernitate evidentă. Aportul lui este remarcabil în lucrările: *Psihologie și informație* (1963), *Nevrozele* (1974), *Psihozele* (1974), *Persoană și devenire* (1976). În colab. cu Stössel a publicat *Normalitate psihică* precum și alte lucrări ce au apărut în colecția „Psyché". **O.** se caracterizează prin originalitatea scrierilor sale. (U.Ș.)

OLÉRON, Pierre. ♦ Psiholog francez preocupat mai ales de problemele handicapurilor la copii și tineri. Fiind interesat de problemele relației dintre ereditate și mediu și influențele acestora a făcut studii complexe în această direcție și a atras atenția asupra efectului mediului stabilind că: 1. frații și surorile, chiar dacă sînt foarte diferiți prezintă mai multe asemănări cu familiile lor decît cu străinii; 2. copii adoptați prezintă numeroase asemănări cu familia de adopție (inclusiv frații și surorile din această familie) decît cu familia de proveniență; 3. chiar dacă părinții unei familii sînt foarte diferiți ca structură genetică gemenii acestora (monozigoți) se aseamănă toată viața mai mult decît frații și surorile negemene, fapt ce lasă deschisă problema corelației dintre ereditate și mediu. **O.** a studiat integrarea profesională a handicapaților de intelect prin ateliere protejate și efectele importante de readaptare a acestora. Orin O.S.P. (orientare și selecție profesională) se pot surprinde unele abilități sau chiar aptitudini latente care au un foarte mare rol în readaptare prin activități lucrative ce solicită aceste forme de posibilități mai evidente. **Op. pr.**: *Récerches sur le developpement mental des sourds-muets* (1955); *Contribution a l'étude du probleme „langage et pensée"* (1957); *Les sourds-muets* (1969), în traducere românească a apărut lucrarea *Educația copiilor handicapați fizic* (1970). (E.V.)

OLFACTOMETRU v. OLFACȚIE

OLFACȚIE (engl. olfaction, fr. olfaction, germ. Geruch). ♦ Funcție senzorială implicată în orientarea și adaptarea la stimulii odorifici sau mirositori. La unele specii de animale și de insecte **o.** este foarte dezvoltată (funcție senzorială fundamentală). La om valoarea ei biologică este mai atenuată, dar registrele de identificare olfactivă sînt mult mai extinse. **O.** are o valoare cognitivă afectivă (industria alimentară, de vinificație etc.) și afectiv estetică (industria cosmeticelor, parfumurilor, săpunurilor etc.). ♦ Receptorii olfactivi se află în cavitatea nazală. Epiteliul olfactiv este localizat în cornetul nazal superior, partea superioară a septului, lama cribriformă a etnoidului și conține trei tipuri de celule: celule înalte (de susținere), celule bazale și celule nervoase bipolare. Acestea din urmă constituie, prin grupare, vezicole olfactive, ciliate. ♦ Stimulii olfactivi sînt substanțe volatile degajate (osmoforii) ce ajung la celulele olfactive datorită altor substanțe neodorifice care facilitează și mijlocesc stimulația olfactivă (substanțe omogene). Este deci necesară volatilizarea, presiunea vaporilor sau a osmoforilor. **O.** depinde de concentrațiile din aer ale substanțelor respective. Intensitatea respirației și viteza difuziunii substanțelor respective ca și punctul de fierbere al unor substanțe are importanță în **o.** Omul sesizează intensitatea, buchetul substanțelor olfactive. De la receptorul olfactiv pornește pe de o parte nervul olfactiv pentru mirosuri simple și pe de alta trigemenul pentru mirosuri înțepătoare. Mirosul este un simț chimic de contact (Miles, 1947). La nivelul vezicolelor olfactive are loc traducerea în impulsuri specifice a excitației olfactive care se interpretează la nivel central superior (lobul piriform rinoencefalic ce se continuă cu hipocampusul) ♦ Întotdeauna senzațiile gustative implică și o componentă olfactivă care poate fi însă greu decelată, iar componenta olfactivă este la rîndul ei influențată de gust. Interacțiunea dintre cele două modalități are o explicație genetică și anume că **o.** s-a dezvoltat din organul gustativ ca o restanță de telerecepție (și anume chimio-recepție) conexă. Ambele modalități senzoriale mijlocesc relațiile și schimburile precumpănitor alimentare. ♦ **O.** nu se restrînge doar la substanțele nutritive, ci îndeplinește și o funcție mai generală de apărare (evitarea de substanțe toxice, aflate în descompunere etc.), o contribuție la orientarea spațială (nările în vînt, adulmecarea direcției). ♦ În 1966 C. Amore și colab. au dezvoltat o teorie stereochimică a **o.** ♦ Există diferențe în identificarea **o.** între fete și băieți. La 12-13 ani există o mai mare sensibilitate pentru substanțele aromate la fete și mai bune diferențieri la băieți privind substanțele petroliere. Ursula Șchiopu, (1967) și N. Lungu (1969) au efectuat studii privind **o.** la adulți. ♦ Există persoane cu deficit olfactiv. Experimental s-a pus în evidență o sensibilitate olfactivă foarte fină la unele persoane ce lucrează în profesii cosmetice, în produceea de diferite lacuri, în industria vinurilor, la mineri etc. fapt ce indică o evidentă exercitare (profesionalizare) a **o.** C. Laird a semnalat (1932) o mai mare dezvoltare a **o.** la populația siberiană decît la persoanele ce locuiesc în orașe. ♦ Există și desensibilizări **o.** prin acomodare. Dacă se stă într-o cameră în care miroase discret datorită unei substanțe toxice, după un timp mirosul acestora nu se mai simte. Dealtfel **o.** se diminuează în cazul afecțiunilor otorinolaringiene (răceală, guturai). ♦ K. Morlau a pus în evidență (1930) în mod experimental prezența unui miros specific al corpului diferitelor persoane – miros după care pot fi identificate (găsite de cîini polițiști, printre altele). La copiii mici este relativ activ acest fel de miros. ♦ **O.** include o puternică antrenare afectivă fiind în directă legătură cu acțiunea substanțelor olfactive asupra diverselor funcții ale organismului. Mirosurile pot fi stimulative, stenice, inhibitorii, dăunătoare, repulsive, erotizante etc. Au făcut clasificări ale mirosurilor: C. Hernandez (1909), Critchley MacDonald (1922), Findley von Skramlik (1925), E.B. Tietchener (1916) etc. Prisma mirosurilor a lui Henning (șase clase) are o acceptare concurentă cu aceea a lui G. Zwaardemaker (1885-1925). Acesta din urmă a delimitat nouă clase de mirosuri. Nu putem ignora din această enumerare nici referințele lui C. von Linné (1756) care a făcut o clasificare în șapte clase a mirosurilor (aromatice, balsamice, ambrosiace, aliacee, caprilice, reprenute, de putrefacție). Marea majoritate a mirosurilor fac parte din compușii carbonului, produși organici ce conțin hidrogen, oxigen și nitrogen. Desigur există și alte clasificări ale **o.** E. Heynix (1919) a emis o teorie vibratorie a stimulilor olfactivi în regiunea undelor ultraviolete (260 și 200). (Vibrațiile electronice specifice unei substanțe excită receptorii și excitația diferă după viteza vibrației) ♦ S-au făcut disocieri ale sensibilității olfactive de cea chimică de către W.F. Allen (1928). S-au efectuat aliaje de fuziuni de mirosuri pe o nară (stimulare mononarică) și pe amîndouă (binară sau dirhinică). Există diferențe de sensibilitate la cele două nări (dichozhinice). ♦ Anosmia este diminuarea sau dispariția mirosului. Poate fi incidentală sau permanentă. În primul caz poate fi provocată de astuparea căilor nazale datorită răcelii, inflamației sau atrofiei mucoasei nazale, lezării nervului olfactiv. Poate fi uni sau bilaterală, periferică, centrală sau de traseu. Cînd e centrală este de cele mai multe ori permanentă și permite în anumite situații localizarea unor tumori cerebrale (meningiene ale simțului olfactiv). ♦ Instrumentul destinat măsurării pragurilor sensibilității olfactive se numește *olfactometru*. Cel mai cunoscut este olfactometrul lui G. Zwaardemaker, în mai multe variante: olfactometru simplu, pentru stimularea unei singure nări și varianta, pentru stimularea simultană a ambelor nări. Intensitatea stimulării este reglată prin culisarea unui tub metalic sau din sticlă gradat în cm. În interiorul altui tub din porțelan poros în care se află vaporii substanței odorante. Cu cît tubul metalic este deplasat mai mult spre înafară, cu atît subiectul va inspira prin el o cantitate mai mare de substanță – stimul și invers. Cînd tubul metalic inferior este împins pînă la fundul tubului poros, subiectul nu primește nici o doză de substanță stimul. Distanța minimă de deplasare spre exterior a tubului metalic, la care subiectul relatează apariția senzației olfactive marchează pragul absolut inferior al sensibilității. Un model mai perfecționat este olfactometrul N. Elsberg-Levy, care permite dozarea și controlul presiunii cu care acționează aerul ce conține substanțe – stimul. (U.Ș. și P.M.)

OLIGOFRENIE v. DEBILITATE MINTALĂ

OMBREDANE, André (1898-1958), psiholog francez, dr. în litere și medicină. A lucrat un timp la spital ca asistent al lui Georges Dumas. A fost după 1933 director adjunct al laboratorului de psihologie a copilului „École pratique des hautes études", în 1939 profesor de psihologie la Rio de Janeiro (Brazilia), iar după 1948 profesor de psihologie în Belgia (Bruxelles), unde a fondat un laborator de psihologie. Încă pe cînd se afla la Rio de Janeiro a fost preocupat de problemele de limbaj în care a devenit un specialist reputat. S-a ocupat de afazii, de inadaptarea școlară, de deficiențele intelectuale la copii etc. **Op. pr.**: *Les troubles mentaux de la sclerose en plaques* (1929); *L'aphasie et l'elaboration de la pensée implicite* (1951); *L'analise du travail* (în colab. cu J.M. Faverge) (1955) etc. A publicat peste 100 de studii și cercetări. (P.P.)

ONICOFAGIE (engl. onychophagia, onychophagy, fr. onichophagie, germ. Onychophagie). ♦ Deprindere de a roade unghiile. Exprimă tulburări nevrotice (tic) la copii (mai ales școlari) și o nervozitate crescută la adulți. La aceștia din urmă este foarte rară. Permite descărcarea tensiunii nervoase anxioase. După unii autori **o.** este o repliere spre sine sau o formă discretă de autoagresiune (autoantropofagie). (E.V.)

ONIRISM (ONIRIC) (engl. onirism, onoirism, dream psychosis, fr. onirisme, délire de rêve, germ. Traumpsychose). ♦ Stare de trăire în afara condițiilor momentului. Omul poate fi unde nu este și poate să nu fie (prezent) unde este (gîndindu-se la altceva). Persoana în cauză visează în stare trează coeziv sau nu, combinînd fapte de experiență disociate și dorințe întruchipate în imagini ce se asociază și disociază. ♦ Tematica **o.** este relativ diversă și implică evenimente și dorințe tensionale ale persoanei (tematica poate fi profesională, socială, erotică, competitivă etc.). Poate fi provocată de o boală (febră), intoxicație, starea de convalescență, intoxicații alcoolice, dar și în stări crepusculare (înainte de a adormi sau după trezire), după șocuri emoționale. Nu e vorba de o boală mintală ci de o tulburare trecătoare, o exagerare mentistă care dispare. La anumite persoane există un fel de bioritm de **o.** (se visează în fiecare zi). ♦ După concepția freudistă există o stare **o.** a conștiinței în care gîndurile și dorințele refulate (mai ales) se investesc și se deghizează în stări de **o. O.** a influențat arta romantică. (U.Ș.)

ONTOGENEZĂ (ONTOGENIE) (engl. ontogeny, fr. ontogenèse, germ. Ontogenese). ♦ Dezvoltarea mintală psihică și fizică a persoanei umane de la prima sa formă, embrionară, pînă la vîrsta adultă, prin opoziție cu dezvoltarea speciei (filogeneză sau filogenie). S-a comparat deseori dezvoltarea **o.** cu evoluția filogenetică. Principiul după care **o.** reproduce filogeneza a fost popularizat mai ales de E. Haeckel (1834-1919) care l-a calificat drept „lege biogenetică fundamentală", dar acest principiu este astăzi mult contestat. Psihicul este o achiziție ontogenetică aflată permanent în „stadii nascendii", proces și produs simultan – rezultat al raportului de adaptare cu caracter evolutiv stadial (Ursula Șchiopu, 1963), în care copilăria este perioada celor mai convulsive procese de creștere și dezvoltare. În perioadele de *gestație* se constituie organismul după un program specific – cu preparație de specie pentru existență. B. S. Bloom (*Stability and change in human characteristica*, 1964) consideră că la patru ani copilul atinge 50% din dezvoltarea intelectuală pe care o va avea la 17-18 ani și 80% din aceea pe care o va atinge la 8 ani. Influențele educației și mediului (bogăția stimulativă a acestora creează diferențe de 5 unități QI la 4-5 ani, 3 unități QI între 4-8 ani și 2 unități QI după 8 ani. Bloom consideră că este perioada în care se stratifică 60% din experiența generală umană. Între 3-6 ani (a doua copilărie) se formează personalitatea, conduitele și formele de raționare mai complexe și subtile în situații concrete. Această perioadă se mai numește și preșcolară și este una de intensă dezvoltare și diversificare psihică, de constituire de interese, de consolidare a unor aptitudini primare și a unor trăsături de personalitate. Dezvoltarea activităților ludice pune în evidență o mare expansiune a capacităților de asimilare și o dezvoltare eruptivă a planului mental. Simbolistica ludică devine complexă. Se dezvoltă jocurile cu rol și subiect ce consolidează raporturile conduitelor la reguli sociale și evaluarea acestei raportări. Copilul trece după 3 ani prin faza de interogații (ce este asta?, de ce?, cum?). Marea identificare se consolidează în aceste condiții. Se conturează și se distanțează „posibilul" și „probabilul" ca ipostaze cognitive și se diferențiază relațiile cauzale de condiționare și de influențe. ♦ Între 6-10 ani se traversează perioada celei de a treia copilării (perioada școlară mică). Alfabetizarea creează condiții reînvățării limbii materne dar și operării cu simbolurile verbale și raționării exacte sau necesar exacte (prin aritmetică). Copilul își însușește capacitățile de povestire coerentă, algoritmi verbali, literari, aritmetici, structura adresărilor reverențioase nuanțate etc. Sociabilitatea aflată în expansiune se supune regulilor de competiție din colectivele tutelare în clase. Se organizează sisteme primare de cunoștințe și se formează capacități de învățare, deprinderi de activitate intelectuală. Pot să se manifeste interese diverse (de colecționare, sportive, de construcții etc.) ♦ Perioada pubertății, între 10/11 – 13/14, ani este o perioadă de trecere-ieșire din copilărie – și din optica naivă ce o caracterizează și intrarea într-o fază de maturizare și realism. Are loc și un evident proces de maturizare biologică. Interesul pentru viața de grup crește – are loc o individualizare mai intensă și o dezvoltare a vieții interioare ce se încarcă din nou de interogații în care capătă o pondere tot mai mare evenimentele de grup, viața socială. Copilul face parte din mai multe grupuri și poate avea conduite diferențiate, ceea ce presupune o nuanțare de statusuri și roluri. ♦ Perioada adolescenței (de la 14-15 la 17-18 ani) și apoi aceea a adolescenței prelungite (de la 18 la 23-24 ani) sînt perioade de creștere a independenței, culturii, capacităților, responsabilității, aptitudinilor. Fenomenul nu se petrece simplu cumulativ, ci sinuos, dialectic, încărcat de mari rezonanțe și seisme interioare de creștere și implicație a sinelui în lumea valorilor sociale și profesionale. Dezvoltarea inteligenței, a aspirațiilor, dificultățile de acumullare a cunoștințelor și a experienței de viață, ascuțirea spiritului critic, a raționalității observației și constituirea de idealuri sociale, de viață, profesionale etc. dau acestei perioade un caracter tensional. Imaginea de sine se probează mereu în competiții și situații existențiale. Totodată, se probează critic conduitele celor din jur și se scurtează distanțele dintre cum vor să pară și cum sînt – persoanele cele mai apropiate. Setea de idealizare (și verificare) este foarte mare în adolescență, la fel aspirația spre romantism, dar și dorința adolescentului de a fi considerat adult, responsabil, mare, independent etc. Orientarea profesională creează condiția perspectivei în integrarea socială productivă. ♦ Etapele ontogenezei sînt protejate social și încărcate de demersuri educative. În timpul lor se preiau achizițiile culturale și de civilizație ale grupurilor de apartenență, efectuîndu-se astfel marele schimb de generații. Preluarea este întotdeauna de valori ale prezentului (triate de filtrele timpului), fapt ce creează tineretului ca generație o diferențiere culturală legată mai strîns de ceea ce se actualizează în structura progresului social. ♦ Cele mai importante studii cu privire la dezvoltarea **o.** au fost făcute de J.J. Rousseau,. J Locke, apoi de A. Gesell, L. Carmichael, E. Claparède, H. Wallon și mai ales de către J. Piaget, care a creat o adevărată revoluție de optică în psihologia copilului și chiar în filosofie (*Epistemologie genetique*). În același sens școala freudiană și psihologii L.S. Vigotski, A.N. Leontiev, P.I. Galperin au extins și adîncit problemele dezvoltării **o.** În psihologia românească pot fi citați ca specialiști în **o.** umană: I. Popescu Teiușanu, Ursula Șchiopu, Stela Teodorescu, Tatiana Slama-Cazacu (cu lucrări contribuante privind dezvoltarea ontogenetică a limbajului). (S.T. și T.C.)

ONTOLOGIE (engl. ontology, fr. ontologie, germ. Ontologie). ♦ Știința sau cunoștințele privind existența însăși ca stare. Este o parte a filosofiei care are în atenție atît esențele, trăsăturile și principiile realității, cît și opoziția acestora cu aparențele. ♦ Din punct de vedere ontologic psihicul nu poate exista în sine în cadrul unei organizări individuale de un anumit gen al existenței. Trăsătura sa distinctivă este personalizarea (unicitatea) omului ca sistem substanțial viu. ♦ Adaptarea este un sistem de interacțiuni ce reflectă organizarea autoreglatorie a vieții și lucrărilor înseși, cu interrelațiile, legitățile și potențele ce le caracterizează, ca devenire. ♦ Termenul **o.** este latent în opera lui Aristotel, dar datează din 1613 (Goclènius) și a fost popularizat de Chr. Wolff (1679-1754) în lucrarea sa *Ontologia*. ♦ Împreună cu gnoseologia **o.** constituie unul din marile domenii ale filosofiei. (U.Ș.)

OPERAȚII (engl. operation, fr. opération, germ. Operation mentale). ♦ Sînt acțiuni interiorizate mentale intercorelate în sisteme organizate în grupuri (pentru relațiile logico-matematice) și grupuri (pentru aspectele calitative ale realului) și se află într-un sistem de schimbări alternative și de transformări care se compensează neîncetat și permit atingerea esențelor și conservărilor specifice cunoașterii în gîndire. ♦ Specialiștii în epistemologie genetică denumesc „operații" transformările reversibile ale unei structuri în alta, fie prin modificări ale formei, fie prin substituții privind conținuturile. Cu alte cuvinte, **o.**

este concomitent o modificare posibilă a realului și o acțiune asimilatoare a cărei reversibilitate atestă propria-i potențialitate. **O.** mai poate fi privită ca intuiție articulată devenită mobilă și cu totul reversibilă. Datorită faptului că a fost golită de conținutul de reprezentări și concretism, ea există sub formă de intuiție. În genere, **o.** mintale sînt reversibile pentru că îmbrățișează toate posibilitățile, în timp ce realul este ireversibil, în măsura în care este o expresie sau variantă a acestor posibilități. **O.** mintale sînt interiorizări ce utilizează „figurile logice” și constituie sistemul activ al gîndirii logice. ♦ În structura operatorie a gîndirii J. Piaget distinge *sisteme de grupări* de **o.** dintre care cele mai importante sînt: sistemul de grupări întîi simple format din **o.** logice; acestea devin impregnate de conservarea ca schemă de permanență ce prefigurează obiectele; *clasificarea* sau dispunerea ierarhică a claselor, presupunînd reunirea indivizilor, situațiilor, evenimentelor considerate ca echivalente; *serierea*, adică îmbinarea relațiilor asimetrice prin care se exprimă diferența între elemente, indivizi etc. Acest fapt poate fi exprimat și astfel: A B C D; *substituția* pe baza echivalenței calitative a lucrurilor este o formă de reversibilitate; *simetria, înmulțirea claselor* (evidentă în tabelele cu dublă și triplă intrare), *corespondența biunivocă calitativă*, corespondeța de tipul arborelui genealogic etc. La acestea se adaugă: sistemul de grupări format din **o.** „infralogice”, care generează noțiunile de spațiu și timp. Printre cele mai importante sînt: reunirea părților în vederea reconstituirii întregului, ordonarea spațială sau temporală și deplasarea; substituții și relații asimetrice spațio-temporale. ♦ În sistemul de gîndire al lui J. Piaget, sistemele de **o.** mai noi și mai complexe le subordonează pe cele ale nivelului anterior căpătînd noi particularități ontogenetice. Autorul citat se referă la două stadii de mai mare importanță. Stadiul **o.** concrete (între 7 și 12 ani) și cel al **o.** formale ce începe să se exprime ca atare după 12 ani. La 16-18 ani (gîndirea) **o.** ating stadiul cel mai înalt. Înainte de 7 ani au loc stadii preoperatorii primare (ce se exprimă pînă la 2 ani prin maturarea funcțiilor simbolice (și semiotice) între 2-4 ani prin constituirea și folosirea de preconcepte. Stadiul intuitiv al nivelului de **o.** concrete începe spre 7-10 ani și concomitent începe și sistemul de **o.** cu valori. ♦ Există patru **o.** logice fundamentale în echilibrul final al gîndirii logice: 1) identificarea sau afirmarea; 2) negația; 3) reciprocitatea; 4) corelativitatea (INRC). ♦ Sistemul de grupări de **o.** cu valori, exprimă raporturile dintre mijloace și scopuri. Acestea au o mare importanță în inteligența practică. Construind un model tridimensional al intelectului, P.J. Guilford (*The nature of human intelligence*) distinge următoarele categorii de **o.**: ale cunoașterii, ale memoriei, ale gîndirii divergente, ale gîndirii convergente, ale evaluării. **O.** se mai numesc și acțiunile prin care se execută o decizie implicată într-un program (social, militar, economic, politic). (U.Ș.)

OPERAȚIONISM (engl. operationism, fr. opérationnisme, germ. Operationismus). ♦ Concepție ce consideră că toate conceptele, definițiile, teoriile sînt legate și reflectă observația investigativă care cumulează și prelucrează date pe care le supune mijloacelor prelucrative intelectuale. ♦ **O.** este o concepție raționalist-operațională, pragmatică și neopozitivistă. A fost conturată de fizicianul american Percy Williams Bridgman (1882-1961), care a analizat cu multe precauții și atenție delimitarea tematicii în cauză. Fiind vorba de relația corp-psihic trebuiau precizate *conceptele de forță și cauză*. ♦ În acest context P. W. Bridgman a subliniat faptul că semnificația este dată de operații. Acestea au o latură *subiectivă* ce se concentrează în noțiuni, judecăți, teorii, o latură privind omul ca realitate, cu posibilități multiple de a realiza *operații cognitive*. În genere totul depinde de obiectul observat, de instrumentul de observație (de perfecțiunea și caracterul de precizie pe care-l conferă) și de observator care introduce rigorile epistemologice în situația ce se observă. (P.W. Bridgman a considerat că este nevoie de mai mulți observatori pentru a se elimina subiectivismul). P.W. Bridgman a considerat că este nevoie și să se perfecționeze tehnicile de cercetare. ♦ **O.** a evoluat în direcție behavioristă (John Brodaus Watson – 1878-1958) dar mai ales S.S. Stevens (1935) și E.C. Tolman (1936) care au lucrat mult pe linia tehnicilor de cercetare psihologică, și a validării lor. P.W. Bridgman nu a fost total de acord cu această direcție. O altă orientare de evoluție a **o.** se implică pe linia folosirii ciberneticii care consideră că sînt valabile acele noțiuni care fac posibilă construirea unui model tehnic. Ideea algoritmilor operaționali de abordare a diferitelor caracteristici psihice s-a considerat a fi foarte importantă. În fine alte demersuri aflate sub incidența influențelor **o.** se consideră a fi cele legate de J. Piaget și G. Bachelard, care au pus în valoare unele construcții operaționale ideale ce resping sau încadrează în forme primare realismul naiv epistemologic din ontogeneza timpurie. **O.** a construit suport subtil pentru apropierea cea mai specifică și importantă de obiecte ale ofertelor realității în problemele gîndirii și ale produselor ei. Observația instrumentală este o necesitate severă ce folosește scoaterii problemelor psihologice de sub indeterminismul generat de evaluări subiectiviste. (U.Ș.)

OPINIE (engl. opinion, fr. opinion, germ. Ausicht Meinung). ♦ Prin **o.** se înțelege luarea de poziție personală ce implică un anumit grad de certitudine subiectivă întreținută de concepția despre lume și viață. **O.** au un statut probant. ♦ La copii **o.** sînt incoerente și instabile. La adolescenți devin pasionale – la adulți echilibrate, iar la oamenii în vîrstă perseverente. **O.** cu privire la lume, societate etc. constituie **o.** generală, iar cu răspîndire și accepție largă se numește **o.** publică. Spre a se sesiza **o.** publică se fac anchete sociale. Prima a avut loc în 1824 în S.U.A. În 1936 G. Horace Gallup a înființat primul institut de sondaj a **o.** publice. În zilele noastre există numeroase astfel de institute ce au programe foarte variate de studiu. În România, acționează un institut de sondare a **o.** publice condus de P. Datculescu (I.R.S.O.P.). Acesta a fost solicitat cu ocazia alegerilor din 1992, avînd bune rezultate. ♦ **O.** se deosebește de cunoștințe și de credință. D. Krech și R.S. Crutchfield au semnalat aceste diferențe. Cunoștințele sînt impregnate de certitudini, fiind probate practic sau logico-deductiv sau sînt încorporate în structura cunoștințelor de circulație în public sau în cercurile de specialiști. Credința este certitudinea afectivă fără o cerință de verificare. (P.M.)

OPIUM (engl. opium, fr. opium, germ. Opium). ♦ Substanțe ce conțin **o.** sau unul din componenții acestuia (alcaloid, codeină, papaverină, principalul fiind morfina); sînt analgezice (calmează durerea) puternice și hipnotice. Au fost cunoscute din Antichitate. Însuși Hippocrat le-a semnalat utilizarea în cazuri de dureri mari. **O.** și produsele opiacee se folosesc și în vindecarea rănilor recalcitrante. Opiaceeele crează însă obișnuință, dependență, conduc la drogare, la pericolele sociale pe care aceasta le produce, nu numai prin degradarea și descompunerea personalității, prin parazitismul social pe care-l produce sau prin pericolele mari de extindere (contagiune psihică), ci și prin intoxicarea dezagregantă a organismului. (E.V.)

ORAL, stadiu ~ (engl. oral stage, oral phase, fr. stade oral, germ. Oralestate, Orale phase). ♦ Primul stadiu al dezvoltării sexualității infantile după S. Freud. Se caracterizează prin dominarea plăcerii asociată de încorporarea, ingerarea de impresii – precum cel al supțiunii (de lactație) – care provoacă o adevărată fericire. Foarte importantă pentru dezvoltarea psihică – deprivarea copilului de prezența mamei în acest stadiu (cînd ea procură suprema plăcere pentru copil) – poate duce la apatie, stări de nervozitate cu efecte ce se resimt în stadile adulte. Unii autori ca K. Abraham numesc acest stadiu „stadiul oral sadic sau stadiul canibalic" din cauza tendinței copilului de a mușca sînul matern, proces condiționat de apariția dentiției (și iritația corespunzătoare) după 5-6 luni. Fixația la stadiul **o.** este prezentă la persoanele egocentrice, dependente excesiv, totalitare sentimental și pasive. (S.T.)

ORGANICISM (engl. organicismus, fr. organicisme, germ. Organicismus). ♦ Denumirea dată teoriei holistice a personalității, teorie conturată în termenii psihologiei moderne de către Kurt Goldstein (1879-1965). ♦ **O.** consideră persoana umană ca o totalitate în care există o deplină integrare. Ideea poate fi depistată încă din Antichitate. Ca teorie conturată se poate raporta la H. Spencer și la analogiile folosite de acesta în ceea ce privește structurile sociale și organismele vii (endodermia agricultorilor, mezodermia comercianților și ectonomia militarilor). ♦ **O.** a pornit de la studiile furnizate, pe de o parte de teoria gestaltistă, pe de altă parte, de la vastul material de leziuni cerebrale furnizat de primul război mondial. Leziunile corticale pot fi înțelese după **o.**, doar prin raportare la organism ca întreg. ♦ Poziția **o.** s-a opus radical „automatizării", considerate ca fiind prezentă în relația stimul-răspuns (*behaviorism*), teorie care privește răspunsul ca o componentă izolată. ♦ Diferența dintre personalitatea normală și patologică, după K. Goldstein, constă în faptul că personalitatea normală exprimă unitate, consistență și organizare, pe cînd personalitatea patologică este dezorganizată și fragmentată. Ea izolează evenimentele din situațiile sau „paternurile" vieții și dezvoltă habitudini fixe (adesea de agresivitate ori submisie) pe care le folosește în toate împrejurările, fără a aprecia dacă aceste habitudini se potrivesc. ♦ Teoria **o.** a fost larg acceptată de medici și a generat numeroase studii interesante în domeniile fiziologiei, anatomiei, neurologiei, biochimiei, pentru stabilirea și înțelegerea cauzelor tuturor tipurilor de dezordini mentale. ♦ Totuși, teoria **o.** a suferit critici importante. Se consideră că accentul deosebit pe ideea de unicitate și autoactualizare este prea generală și nu poate fi apropiată de ideea de experimentare, nepermițînd nici un fel de ipoteză, de probare standardizată statistică (testare). Din aceste motive, teoria **o.** a cîștigat popularitate printre clinicieni mai mult decît printre experimentaliști. (U.Ș.)

ORGOLIU (engl. vainglory, self importance, fr. orgueil, germ. Hochmut, Stoltz). ♦ Atitudine dictată de o conștiință acută a propriei valori și a propriilor merite, cu tendință de supraestimare. ♦ **O.** se manifestă la persoane voluntare autoritare și intolerante ce afișează cu grandoare capacitățile lor, ceea ce le face adesea iritante. Spre deosebire de vanitate în care meritele asumate sînt iluzorii, în cazul **o.** acestea sînt reale. Vanitosul minte, fabulează, exagerează pentru a se pune în valoare. **O.** stimulează aspirațiile determinînd o adevărată hipertrofie a eului, fapt ce împiedică o adaptare socială armonioasă. Izolată de grup persoana poate constitui nucleul unor tulburări psihice (delir de persecuție). ♦ În **o.** este dilatată imaginea de sine. Adeseori o. creează contaminări. Se manifestă prin crize de prestigiu. (U.Ș.)

ORIENTARE, reflex de ~ (engl. orientation, fr. orientation, germ. Orientierung). ♦ Răspuns la incitația stimulilor relativ noi din ambianță. Din această cauză, a fost denumit de către I.P. Pavlov reflexul „ce se întîmplă?". ♦ Face parte din categoria reflexelor numite *nespecifice*, deoarece: a) nu dispune de zone senzoriale (reflexogene) specifice, putînd apare prin stimularea oricărui organ de simț; b) nu este legat de o anumită categorie de stimuli, producîndu-se la acțiunea oricăror stimuli perceptibili (luminoși, acustici, chimici, mecanici etc.); c) nu reflectă proprietăți de ordin substanțial-calitativ ale stimulilor, ci o caracteristică temporală a lor (frecvența și durata acțiunii). ♦ Cercetările neurofiziologice moderne (I. Magoun și G. Moruzzi 1949, 1951, K. Jaspers, 1957, E. N. Sokolov, 1958, 1961, 1970) au stabilit că mecanismul **r. de o.** îl constituie interacțiunea dintre stimulația difuză a receptorilor, precum și două segmente (niveluri) ale formațiunii reticulare din trunchiul cerebral (segmentul bulbar și cel mezencefalic), pe de o parte, și interacțiunea dintre formațiunea reticulară, în ansamblu și scoarța cerebrală, pe de altă parte. Stimularea segmentului bulbar al formațiunii reticulare produce o activare difuză a scoarței cerebrale și **r. de o.** global (generalizat); continuarea acțiunii stimulilor, schimbările în intercorelația lor, duc la accentuarea funcției segmentului mezencefalic al formațiunii reticulare, care determină o activitate selectivă (focalizată) a scoarței cerebrale. Acestea duc la înlocuirea **r. de o.** generalizate cu cele locale. Prelungirea dincolo de anumite limite a contactului cu stimulul duce la diminuarea și treptata stingere a **r. de o.** Locul lui este luat fie de reac#1ia comportamentală specifică, dacă stimulul dat are o semnificație pentru organism, fie de comutarea spre alți stimuli. ♦ Orice comportament specific este precedat și pregătit de **r. de o.** ♦ Principala funcție adaptativă a **r. de o.** constă în implicarea organismului și activității psihice în sesizarea modificărilor mediului înconjurător și a componentelor acestuia și în facilitarea formării modelelor adaptative la situații stimulative noi, dar și în prevenirea organizării unor situații de pericol. ♦ Prin intermediul **r. de o.** se realizează comportamentul de exploatare-investigare activat și susținut de impulsul (motivul) anticipării surselor de schimbare și a condițiilor inoportune. Prima formă a anticipării surselor de schimbare și preîntîmpinare a condițiilor inoportune o constituie curiozitatea adesea prudentă. **R. de o.** la om ia forme complexe condiționate prin învățare. Natura umană include o componentă esențială de curiozitate în structura activității de adaptare, cunoaștere și practică. ♦ În plan fiziologic, veriga executivă a **r. de o.** se concretizează în patru grupe de răpunsuri corelate și integrate central: a) *răspunsuri somatice* (mișcări de întoarcere a capului, de tatonare – exploatare a cîmpului perceptiv, mai ales vizual – auditiv etc.); b) *răspunsuri vegetative* (vasoconstricție periferică și vasodilatație cerebrală, accelerarea pulsului, rărirea ritmului respirator etc.); c) *răspunsuri bioelectrice* (scăderea rezistenței electrice a pielii și amplificarea reacției dermatogalvanice, depresia ritmului alfa și înlocuirea lui cu ritmul beta alert) și d) *răspunsuri psihologice* ce implică raționalizarea sau calificarea condițiilor și situațiilor explorate ca organizabile și rezonabile prin reacția comportamentală afectivă. ♦ Mai frecventă este confuzia în **r. de o.** spațială. La copii are loc pe baza experienței spațiale reduse, iar în timpul vîrstei a treia are loc deteriorarea **r.o.** spațial. Confuzia în **r. de o.** temporală, se numește cronotaraxie, cu incapacitatea de a identifica datele și de a aprecia durata timpului. Este prezentă în numeroase boli psihice și la oamenii în vîrstă. În genere **r. de o.** spațială și temporală au grade diferite la fiecare persoană, fiind legate de dezvoltarea generală a inteligenței. Există însă și persoane dotate cu o sensibilitate deosebită pe aceste planuri (muzicanții și poeții). (U.Ș.)

ORIENTARE PROFESIONALĂ (engl. professional orientation, fr. orientation professionelle, germ. Berufsberatung). ♦ Acțiunea de îndrumare a persoanei către o profesiune sau un grup de profesiuni, în conformitate cu aptitudinile și particularitățile sale, dar și în funcție de solicitările societății contemporane. Ea constă în studiul simultan al componentelor sistemului „om-mașină-mediu", persoanele și posturile de muncă sau funcțiile, profesiunile. De aceea, trebuie luate în considerație trei categorii de variabile: a) diversitatea caracteristicilor psihologice ale persoanelor care trebuie orientate: procesele intelectuale; aptitudini; interese și aspirații; caracteristicile afectivității; aspectele temperamentale voliționale, și caracteriale. Investigarea acestor caracteristici psihologice trebuie să conducă la conturarea personalității în ansamblul său și la înțelegerea modului diferențiat de conduită al fiecărei persoane; b) numărul considerabil al profesiunilor posibile pentru unul și același individ, precum și marea varietate a posturilor de muncă accesibile individului, prin aceeași calificare profesională; c) variabilitatea „ocaziilor" oferite individului (tînărului) de statutul cultural, economic și oscial al mediului apropiat în care trăiește. **O.p.** comportă un diagnostic și un prognostic psihologic, adică diagnosticarea aptitudinilor și trăsăturilor de personalitate ale subiecților și mai ales diagnosticarea inaptitudinilor flagrante pentru anumite profesii și totodată, emiterea unei ipoteze asupra dezvoltării lor viitoare. Toate acestea sînt subordonate cerințelor de evitare a accidentelor și de creare de condiții bune pentru creșterea productivității. ♦ Primele cercetări referitoare la **o.p.** datează din deceniul întîi al secolului XIX-lea, secol orientat spre problemele omului. S-au constituit în acea vreme trei curente mai importante privind studiul profesiunilor. Primul reprezentat de ingineri cum a fost Taylor s-a preocupat de problemele creșterii randamentului muncii al doilea reprezentat de fiziologi ca Marey Chauveau-Imbert, care au avut în atenție caracteristicile fiziologice ale capacității de muncă umane și al treilea reprezentat de psihologi care s-au preocupat de diferențele individuale dintre oameni din punctul de vedere al capacitățile și aptitudinilor (sir Fr. Galton, R.B. Cattell, A. Binet, E. Toulouse etc.). În primele decenii ale sec. XX au început să circule tot mai mult ideea utilizării raționale a factorului uman în producție (F.W. Taylor, Franck și Lilian Gilbreth, A. B. Thompson, H. Münsterberg ș.a.). În anul 1908 a luat naștere, la Boston, primul birou de **O.P.** („Vocational Guidance"), după al cărui model aveau să se înființeze astfel de birouri și în alte țări. Mai tîrziu au fost înființate „oficiile de **O.P.**" În România s-au înființat astfel de oficii în anul 1938, în marile orașe din acea vreme (București, Cluj, Iași, Timișoara). În zilele noastre, **o.p.** a devenit o preocupare pe plan internațional: organele specializate ale O.N.U.: Oficiul Internațional al muncii (O.I.M.), UNESCO, Institutul internațional al educației etc. asigură pe plan mondial schimburi de experiență și oferă, la cerere, asistență tehnică pe acest plan mai ales țărilor în curs de dezvoltare și subdezvoltare. Ca aspect general, se remarcă următoarele tendințe: a) extinderea programului orientării profesionale de la un simplu examen de diagnosticare a aptitudinilor la un program de lungă durată, bine organizat, profesionalizarea ocupînd rolul de căpetenie; b) **o.p.** nu se mai face către o singură profesiune, ci, dată fiind diviziunea profesiunilor și mobilitatea lor, către un grup de profesiuni; c) se acordă importanță nu numai aptitudinilor tînărului, ci și atitudinii sale față de muncă, față de colectiv etc.; d) se resimte necesitatea unei **o.p.** continue, în sensul că individul trebuie îndrumat și ajutat pe parcursul întregii sale vieți profesionale pentru a se adapta la profesiunea pe care o exercită, avîndu-se în vedere schimbările intervenite în activitatea profesională precum și transformările psihicului său, sub raportul aptitudinilor și trăsăturilor de personalitate; e) tendința de a intensifica rolul individului în orientarea școlară și profesională, lărgind și stimulînd dreptul de opțiune liberă și de autoformare, autocunoaștere și autoorientare, care scoate în evidență răspunderea și caracterul activ care-i revine tînărului în tot acest proces. ♦ Filozofia **o.p.** este în constantă evoluție. Legarea **o.p.** de pregătirea practică școlară a dus la nouă preocupare față de problemele maturației vocaționale. Interesante sînt aspectele legate de testul

B.B.T. a lui Achtnich. Acesta este un test bazat pe concepția lui Leopold Szondi. Autorul pornește de la ideea că în cunoașterea profesiunilor există șase aspecte: 1) denumirea ei; 2) activități practice pe care le aplică; 3) instrumentele sau uneltele cu care se lucrează; 4) materialele sau obiectele asupra cărora acționează profesia; 5) locul în care se exercită; 6) obiectivele, scopurile sau produsele pe care le vizează. **O.p.** are tendința de a se exprima și ca OSP (orientare și selecție profesională). Serviciile de consiliere au în atenție mai ales *orientarea* pe cînd întreprinderile se preocupă de alegere, selecție. În perioade de criză economică acestea devin tensionale. Lucrări importante legate de orientarea școlară și profesională s-au elaborat în mai toate țările și cuprind idei legate de opinia și nivelul dezvoltării economico-sociale și ideologice. În România au efectuat cercetări și cursuri universitare pe acest plan: Gh. Zapan (1957), D. Salade (1964, 1966, 1967, 1969), C. Zahirnic (1968), I. Holban (1968, 1969, 1970, 1972, 1973), M. Ghivirigă (1969, 1976), N. Mărgineanu și colab. (1972), M. Peteanu (1969, 1972), Stanciu Stoian, (1966, 1970), Ursula Șchiopu și Paula Constantinescu (1971), Al Cazangiu (1976), R. Dăscălescu și colab. (1984) (P.P.)

ORIGINALITATE (engl. originality, fr. originalité, germ. Originalität). ♦ Trăsătură specifică ce se exprimă printr-o prezentare nouă, proprie, adesea neașteptată și interesantă, dar care pare neconformistă, nebănuită. Se consideră ca fiind trăsătura cea mai importantă a personalității. După unii autori este o trăsătură sau însușire ce poate fi atribuită și gîndirii (divergente sau creative cum o numește J.P. Guilford, sau laterale cum o numește Bonno – gîndire creatoare). ♦ Studiile numeroase din ultimii 30 de ani asupra creativității – situează **o.** alături de flexibilitate, fluiditate și productivitate printre însușirile de bază ale acesteia. Cercetările efectuate de Al. Roșca consideră flexibilitatea mai expresivă pentru creativitate, pe cînd P.P. Neveanu, Mihaela Roco, M. Caluschi pledează pentru **o.** ca de prim-plan în creativitate. Există o lărgire în viața socială a limitelor de exprimare a **o.** (mai de timpuriu la copii și mai tardiv la vîrsta a treia). Există și o lărgire și multilateralizare a caracterelor neuniforme ale exprimării ei. ♦ În literatura de specialitate se atribuie adolescenței o „criză de **o.**” (M. Debesse, 1937), ce se exprimă prin conduite nonconformiste, excentrice și orientative de afirmare a personalității și intereselor. După autorul citat este o criză de rupere de mediul limitat familial și concomitent o explozie de maturizare și de trecere spre fazele de independență adulte. Ursula Șchiopu (1979) a văzut în criza de **o.** mai degrabă o explozie de independență legată în adolescență, de identificarea cu numeroase roluri noi – și mai ales o sesizare a valorilor sociale și identificarea cu acestea – căutarea identității și explozie de reflexe a sentimentelor și potențelor ce se formează în procesul acestor identificări, explozie de conturare a personalității. (S.T.)

ORTOEPIE (engl. orthoepie, fr. orthoépie, germ. Orthöphie). ♦ Disciplina pronunțării corecte atît în ceea ce privește caracterul fonematico-articular al cuvintelor, cît și cel pozițional gramatical. (E.V.)

ORTOPEDAGOGIE (PEDAGOGIE CURATIVĂ) (engl. curative pedagogy, fr. pédagogie curative ou orthopédagogie, germ. Orthopädagogik, Weilpädagogik). ♦ Domeniu al pedagogiei ce are în atenție refortificarea potențialului psihic al copiilor cu inteligență bună, dar handicapați într-un fel sau altul, fie de o timiditate excesivă fie de o lipsă de interes, de o deficiență discretă de a exprima fluent ceea ce gîndesc. (E.V.)

OSGOOD, Charles-Egerton (n. 1916), psiholog american, doctor în științe. A lucrat cu

Hull Clark și după ce și-a luat doctoratul a fost numit cadru didactic la Universitatea din Connecticut, apoi la cea din Illinois din 1953, unde a fost din 1957 director la Centrul de psiho-lingvistică comparată. A efectuat numeroase lucrări, dintre care: *Psychology a survey of theory an research problems* (în colab., 1954); *The measurement of meaning* (în colab. 1957); *Approaches to the study of aphazia* (în colab., 1963); *On understanding and creating sentences* (1964); *Crosscultural universalis of affective meaning* (1975). (P.M.)

OSS, teste de evaluare ~ (engl., fr., germ. identic). ♦ Aceste teste, elaborate în timpul celui de al doilea război mondial de către o echipă condusă de H.A. Murray (autorul testului proiectv T.A.T. de la Universitatea Harvard), au avut o importantă contribuție în istoria războiului. Era necesar să se selecteze oameni capabili de a fi parașutați în zonele ocupate de germani și să ia contact cu grupurile de rezistență, să se ajute la organizarea transmisiei de informații din spatele liniilor inamice. A. Murray a studiat în prealabil mentalitatea psihologilor militari germani și a constatat că aceștia considerau că observarea comportamentului în situații complexe ce implică inteligență, emoții, prezență de spirit este mai puțin importantă decît studiul educației, referințele de la organizațiile în care lucrează persoanele în cauză și performanțele la testele curente de inteligență. Echipa lui Murray a alcătuit o serie de „scene de muncă” ce incorporau situații stresante, încărcate de conflicte și de probleme de același gen cu care trebuiau să se confrunte mai tîrziu oamenii aleși. Testul s-a structurat și a cuprins un program de trei zile pentru examinare cu o activitate complexă ce permitea concomitent o evaluare a întregii personalități a candidaților. Aceștia au fost prezenți în laborator sub un cod și nume fictiv. S-au organizat conversații, observații etc. concomitent. Tot ce făcea candidatul în prima din cele trei zile s-a înregistrat – cultura, conversațiile, prejudecățile etc. În acest interval, candidatul completa diferite chestionare și teste de personalitate. După ce s-au efectuat aceste etape prealabile s-au dat chestionarele și convorbirile pentru a se sonda tipul de reacții în situații extreme de solicitare a inteligenței și emoționalității. Printre teste era o variantă a testului cu scene stresante. Imediat după intervalul de stres s-au creat condiții de relaxare spre a se analiza vigilența în astfel de condiții. Testele folosite au pus în evidență resursele intelectuale și emoționale, stabilitatea emoțională, conștiința de securitate a subiectului și curajul. S-au probat apoi calitățile de organizare (lider) în grup. Nu s-a ales un lider, dar s-a dat o sarcină de tip militar și s-a observat modul în care s-a organizat grupul. S-au notat energia, nivelul de inițiativă, reacțiile la ideile și sugestiile ce nu au fost acceptate de alții etc. S-au dat apoi teste de construcție în timp limitat (doi psihologi în același timp spre a crea situația de competiție, dar și de interferare – de distragere de la sarcină). Persoanele selectate în aceste condiții au fost trimise în spatele liniilor inamice, după o pregătire corespunzătoare de comunicare militară și socială. Alegerile s-au dovedit bune. Echipele trimise au contribuit la organizarea spatelui frontului și demobilizarea inamicilor. (U.Ș.)

OZERETZKI, testul ~ ♦ Probă ce stabilește gradul de dezvoltare normală a mișcărilor (motricității). Operează cu conceptul de „vîrstă a motricității” sau „vîrstă motrice”. Realizează evaluarea gradată a normalității dezvoltării motrice de la 4 la 14 ani. ♦ Cuprinde cîte șase probe pentru fiecare an, diferențiate pentru fete și băieți. ♦ Mișcările se efectuează la comanda verbală. ♦ Testul este foarte mult folosit, fiind printre puținele alcătuite cu programare a evaluării gradului de dezvoltare a motricității. Evaluarea se face ca în testele clasice Binet Simon (se calculează întîrzierea sau avansul vîrstei motrice prin raportare la vîrsta cronologică). Pune în evidență și aptitudini sportive potențiale. (E.V.)

P

PALO ALTO, grupul de la ~ ♦ Prin anul 1953 s-au întîlnit și au colaborat cu entuziasm un mic grup de psihologi la Institutul de cercetări mentale din Palo Alto, în California. Cercetarea grupului a pornit de la lucrarea *Principia Mathematica* (1910-1913) elaborată de Bertrand Russell (1872-1973) și Alfred North Whitehead (1861-1947). Grupul de la Palo Alto condus de G. Bateson a deschis cercetarea, dar tema s-a diversificat și cei din grup au simțit nevoia să studieze comportamentele (simptomatice sau deviate) ale persoanelor aflate în situații de comunicare și de interacțiune. Au lucrat întîi cu schizofreni, apoi au studiat comunicarea și interrelațiile din familie. Cercetările pe schizofreni au fost făcute în 1969 și au pus în evidență un fenomen mai deosebit, prezența la aceștia a unui mare număr de mesaje diferite transmise aproape deodată. În genere, adresate unor oameni obișnuiți aceste mesaje sînt blocante. Adresate altor schizofreni generau adesea și la aceștia mesaje de aceeași categorie. Aceste tipuri de comunicări (cu mesaje discordante concomitente) au fost denumite *double bind*. Pe baza cercetărilor s-a elaborat o schemă de comunicare complexă și un nou capitol în problemele comunicării. Forme variate ale acestor tipuri de mesaje s-au găsit și în cercetările efectuate în familiii. ♦ În 1959 Don Jackson a fondat un nou grup de cercetare *Mental Research Institute*, pentru a studia descoperirile făcute de grupul Bateson. S-au efectuat cercetări privind comportamentele diferite decît cele de familie, fapt ce a lărgit și diversificat schema comportamentelor implicate în comunicarea de tip *double bind*. În același timp s-a încercat să se confere o formă pragmatică cercetărilor. ♦ Pornind de la aceste aspecte Paul Watslawick (1967) și colaboratorii săi au făcut sinteze interesante privind aceste forme de conduite. Jag Haley a publicat de asemenea un studiu complex cu comentarii făcute de G. Bateson și de J. Weeland într-o lucrare condusă de C.E. Sluzki și D.C. Random. Grupul de la Palo Alto nu s-a organizat niciodată oficial sub această denumire, dar dată fiind coeziunea și continuitatea, interesul și pasiunea persistentă (chiar dacă între timp au mai intrat și au mai ieșit psihologi din grup) i-a fat această identitate și așa figurează în toate referirile la acești cercetători. (U.Ș.)

PANICĂ (engl. panic, fr. panique, germ. Panik, Schrecken). ♦ Stare afectivă generată de evenimente neașteptate, grave ce afectează existența confortul, adaptarea, prin implicațiile pe care poate să le aibă. De foarte multe ori este legată de evenimente ce afectează grupul de apartenență sau cel în care se află la un moment dat persoana în cauză (inundații, incendii, cutremure, dar și războaie, revoluții etc.). Există **p.** în care este afectată doar persoana și viața personală (șomaj, un diagnostic medical nefast, divorț inerent, îmbolnăviri grave ale propriei persoane sau a celor apropiați din familie, faliment etc. dar mai ales moartea unor persoane foarte apropiate). Există și situații de **p.** în care se intră în imaginar (... se aud pași pe coridor noaptea ... nefiind nimeni în casă, sau în vecini se află poliția care caută un hoț-criminal ce a fugit doar de cîteva minute, sau **p.** datorată faptului că a dispărut autoturismul personal din fața casei dar și faptul că ... nu mai vine autobuzul și se va întîrzia de la serviciu, sau apariția la serviciu a gărzii financiare etc.). Toate acestea arată că **p.** este de mai multe feluri și cu mai mare sau mai mică implicație și tensiune personală. Mai mult a fost studiată **p.** ce se manifestă în grup și **p.** legată de situația personală. În genere în **p.** legată de grup (de pildă a deraiat trenul cu care călătorește cineva) alături de faptul că ar fi putut ca și vagonul în care se afla persoana la care ne referim (ca exemplificare) să fi pățit ceva se constituie **p.** privind faptul că ar fi putut să se întîmple ceva și mai rău (fapt ce atenuază **p.** de pornire). Se intensifică însă **p.** legată de cei ce așteaptă trenul, aflat în mare întîrziere, de încurcăturile provocate de întîrziere, de faptul că trebuia iscălit un contract important etc., ceea ce pune în evidență faptul că **p.** antrenează întreaga personalitate și provoacă derulări de filme interioare privitoare la evaluarea consecințelor fenomenului ce a provocat **p.**, fiind un punct de plecare pentru un alt mod și direcție de desfășurare a preocupărilor următoare. ◆ În situații de **p.** sînt angajate instincte și reflexe de apărare, stări de alertă interioară tensionate, concomitent cu anularea comportamentelor dobîndite în mai mare sau mai mică măsură (pentru un timp). Reechilibrarea relativă pune pe prim plan căutarea de soluții, analiza cu precădere a ieșirii din situație. O serie de studii făcute, pe de o parte de Centrul de Cercetare psihologică al armatei, pe de altă parte de un grup de cercetărori de la Institutul de Cercetare al Academiei în perioada imediată de după cutremurul din 1977 (în primele ore de după cutremur) și la o săptămînă au pus în evidență faptul că imediat după cutremur cei testați au fost foarte speriați și cei mai mulți foarte neajutorați. La adulți a apărut o neliniște profundă (mai ales la mame cu privire la copii, la soț, rude și prieteni apropiați etc.), la persoane aflate în diferite părți ale orașului. Telefoanele nu mai funcționau, tranvaiele și autobuzele nu mai mergeau. Foarte multe persoane au transformat reintrarea în locuințele din blocuri în adevărate aventuri și aceasta cu atît mai mult cu cît după cutremur au avut loc încă cîteva replici mult mai slabe, dar evaluate „în momentul respectiv” mai mari decît au fost în mod real. Adolescenții și tinerii aflați în oraș au avut reacții de fugă spre casă. După cîteva ore evaluîndu-se sumar efectele cutremurului în locuința personală a avut loc, la cei mai mulți dintre subiecți, un sentiment de ușoară securizare (atribuită norocului) și generatoare de sentimente religioase, chiar și la persoanele mai puțin implicate religios. A avut loc însă și trăirea sentimentului că pagubele au fost mai mici decît **p.** trăită. Peste o săptămînă, la un nou sondaj majoritatea subiecților testați au exprimat mai multă neliniște și depresie decît imediat după cutremur. Faptul s-a datorat *aflării valorii dezastrului real*, care a fost mare. Radio-ul și televiziunea au amplificat fără intenție **p.** și mai ales neliniștea oamenilor prin referiri statistice și de alte feluri. În momentul cutremurului a existat un fel de singularizare a fiecărui om cu o încărcătură de groază și fugă fără a se interesa de ceilalți. De altfel A.L. Strauss (1944) care a studiat modul de a fi descrisă **p.** de diferiți autori, a conchis că cei mai mulți dintre ei au văzut **p.** de diferiți autori, a conchis că cei mai mulți dintre ei au văzut **p.** mai ales ca o stare de șoc, cu forme de contagiuni evidente a reacțiilor absurde. Fuziunea, insecuritatea, anxietatea, confuzia și tensiunea fiind implicate se anulează relativ solidaritatea de grup. Bineînțeles există și persoane care își găsesc foarte repede starea de post șoc și intervin pentru salvarea celorlalți, punîndu-se astfel în evidență, oscilațiile stărilor psihice umane între forme duale complementare, ca o expresie a contradicțiilor implicate în natura umană. De altfel G.J. Tucker a dat o serie de rezultate privind reacția de șoc psihic puternic și reacțiile de solidarizare și de ignorare totală sau parțială a grupului în astfel de stări. În genere, persoanele dependente devin foarte neabilitate în astfel de situații, iar persoanele cu multă inițiativă devin salvatoare, eroice. Din păcate există și persoane care profită de astfel de situații pentru a se deda la acte huliganice și hoții, profitînd de circumstanțe și de starea de confuzie a majorității celor implicați în **p.** momentului. Prin obsesia momentului care se prelungește în timp se pun în evideță efectele de reflux ale **p.** (T.C.)

PARANOIA (engl., fr., germ. identic). ♦ Delir sistematizat cronic, halucinator, în care bolnavul se caracterizează printr-un orgoliu excesiv, determinat de o hipervalorizare a Eu-lui, de un exces nejustificat al stimei de sine, prin neîncredere în oameni, suspiciune, falsitatea judecăților și tendința de a persevera în propriile convingeri chiar dacă sînt greșite. ♦ **P.** este o psihoză care se manifestă predominant în domeniul cognitiv. Această boală psihică se mai numește și delir cronic sistematizat nehalucinator deoarece se caracterizează prin prezența unui delir cu caracter cronic, care este bine structurat, organizat. Această sistematizare este permisă și de lipsa halucinațiilor. ♦ Se poate vorbi și de o personalitate premorbidă care se caracterizează prin: sensibilitate exagerată, suspiciune, neîncredere, ceea ce o determină să presupună că adevărul se ascunde dincolo de vorbele interlocutorului, dincolo de faptele care i se înfățișează. Aspectele aparent întîmplătoare sînt corelate într-un sistem și sînt argumentate adeseori într-o manieră plauzibilă. După o perioadă de încapsulare a delirului persoana în cauză își reia activitatea. Într-o împrejurare oarecare ideile delirante reapar. ♦ Temele ideilor delirante sînt: de urmărire, de prejudiciu, mistice, de filiație, de bogăție, de putere, de negație; aceste deliruri sînt grupate de autori în două categorii: megalomania (mania grandorii) și delirul de persecuție (mania persecuției). Ele pot coexista. Se mai face împărțirea în deliruri depresive și deliruri expansive. ♦ Inițial termenul de **p.** era utilizat pentru a defini o maladie în general. ♦ F. Kraepelin a oferit o definiție mai nuanțată: **p.** indică o tulburare mintală, fără deficit de intelect, care constă într-o dezvoltare continuă și insidioasă, sub dependența cauzelor interne, a unui sistem delirant durabil. Paranoicul caută în fiecare întîmplare, experiență psihică, argumente pentru a-și confirma și susține propriile lui opinii, își simplifică în mod extrem existența desființînd dubiile, nuanțele, ambiguitățile firești în favoarea unei atitudini rigide și monoforme cu orientarea convingerilor într-o anumită direcție. Deși poate da impresia că este energic și activ, în realitate combativitatea lui nu îl face să avanseze, ci semnalează numai o perseverare profund inadecvată, neadaptativă. ♦ Din punct de vedere tipologic se disting **p.** stenici, luptători, curajoși, revendicativi, energici, în timp ce alții, sînt dominați de propriile trăiri, de inferioritate, își mențin ideația prevalentă pe un plan strict ideativ, rămînînd niște veleitari ai revendicării și ai luptei. ♦ **P.**, denumire dată psihozelor sistematizate progresiv, caracterizate prin deliruri halucinatorii, de grandoare, de gelozie, erotice, mistice, ipohondrice etc. (G.I.)

PARAOPTICĂ, vedere ~ (engl. paraoptic, fr. paraoptique, germ. Paraoptik) ♦ Jules Romains Farigoule a pus în evidență existența la om a unei senzații vizuale prin intermediul receptorilor cutanați, pe care a denumit-o **p.** și pe care René Maublanc a încercat să o educe la orbi. ♦ Există unele cazuri de persoane care „văd” prin atingerea discretă – chiar de la oarecare distanță a obiectelor. ♦ Pe scara animală aparatul optic s-a format din adaptări de lungă durată a țesuturilor pielii (origine octodermică a ochiului) ceea ce ar justifica „vederea colorată" chiar în unele cazuri – cu degetele nu cu ochii, termen considerat de domeniul parapsihologiei. (P.M.)

PARAPRAXIE (engl., fr., germ. identic). ♦ Termen introdus de De Buck, (1899) pentru a desemna realizarea de alte acte decît cele solicitate de o anumită situație. Sinonim: Parakinezie. (E.V.)

PARAPSIHOLOGIE (engl. parapsychology, fr. parapsychologie, germ. Parapsychologie). ♦ P. are în atenție fenomenele numite psi. considerate ca ieșite din comun și din structurile explicative obișnuite fără a fi considerate patologice. P. se află într-o situație deosebită în mijlocul dilemei privind faptul că există o foarte evidentă distanță între ce poate demonstra statistic psihologia și ceea ce nu poate dar există (validat prin mărturii). În primul caz se admite metoda, dar se consideră discutabile (sau în schimbare mereu) rezultatele, dată fiind dezvoltarea continuă umană, în al doilea caz rezultatele sînt de exepție dar nu pot fi încadrate în legitățile, regulile și expresivitatea curentă a datelor psihologiei experimentale (consolidate științific). Psihologia naivă (banală) a stratificat numeroase fenomene psi. devenite de notorietate publică. Aimé Michel a atras atenția asupra faptului că acumularea acestor conduite este destul de largă și are un grad de credibilitate socială evident. De altfel, fenomenele parapsihologice sînt implicate ca stranii (B. Blanc) în magie, vrăjitorii, mesaje de spiritism transmise prin mediu (cu dotație specială). Se folosesc termeni de parabiologie (vindecări miraculoase) și **p.** în care se expun clarviziunea, sugestia, telepatia, previziunile etc. În ultima vreme există tendința ca aceste din urmă fenomene să fie denumite ca psihotronice. Fenomenele de clarviziune ar fi de precogniție sau de premoniție, de metacogniție ori metagnozie la care se pot adăuga cele de telekinezie sau psihokinezie (P.K.) etc. Terminologia în acest domeniu nu este încă foarte clară și aceasta cu atît mai mult cu cît se multe ori aceste fenomene se întîlnesc cu cele admise de supradotație. Așa de pildă toată lumea știe că Mozart, copilul minune avea o capacitate de excepție de a reproduce orice melodie. Se citează mai ales reproducerea de către Mozart, fără nici o greșeală a lucrării *Stabat mater* de Pergolese după o singură audiție (în public). Tot cunoscut este și cazul lui Louis Fleury, unul dintre cei mai mari calculatori ai secolului, care după cum a mărturisit prof. Robert Toquet (1960) nu știa să meargă ca lumea, să se îmbrace și să se spele. A învățat foarte greu toate acestea. Era atît de neajutorat încît putea fi considerat handicapat (de adaptare curentă). Tot de notoritate este uimitoarea capacitate a lui Napoleon de a putea să dicteze în același timp 12 scrisori. Mai puțin cunoscut este cazul lui Paul Lodoreau care a învățat în cîteva săptămîni tabla logaritmilor, folosind cîteva minute pe zi. Alt caz interesant este cel al tinerei Osaka și a fratelui său. Osaka reținea după o singură lectură (definitiv) numere de 5 cifre (oricare ar fi fost) și le putea imediat citi (sau scrie) invers. Un caz de asemenea interesant este cel al unei persoane care a trăit în S.U.A., la sfîrșitul secolului trecut pe nume Mollie Fancher. Acesta era o persoană oarbă, surdă, abia se mișca (era paralizată), dar timp de zeci de ani a relatat zilnic ce vedea astronomul Henry Parkhurst la observatorul de la Harvard și alte persoane; dar cel mai interesant fapt era că putea să citească scrisori încă nedesfăcute și putea relata locul în care se aflau persoane pe care le cunoștea. Tot un caz interesant a fost acela al sergentului Serge Alalouf (în timpul războiului) luptător de la Toulouse din biroul 5 al regimentului 17 militar, care a fost decorat și citat cu ordin de zi pe armată pentru depistările exacte, pe hartă, de la distanță, a submarinelor inamice. E. Kant a relatat în 1766 un caz de percepție de la distanță. E vorba de G.S. Gwedenborg care era într-o zi venit de la Londra la un prieten, la Göteborg. Era după masă și în casă erau mai mulți invitați. Deodată Swedenborg a devenit foarte neliniștit. Întrebat de ce, a spus că vede un incendiu foarte periculos la Stockholm (400 km de Göteborg). Flăcările se întind, spunea Swedenborg și spre casa lui. Spre ora 8, după ce a dat numeroase detalii cu privire la incediu, Swedenborg a răsuflat liniștit spunînd că incendiul a fost stopat. Convocat de guvernator, el a dat numeroase detalii cu privire la cauza și locul de început al incendiului, cu privire a imobilele afectate și oamenii ce au suferit, pagubele de pe urma incendiului și desigur traseul pe care s-a desfășurat. A doua zi a venit un raport oficial care a cuprins exact acelaşi date. J. de Charcot și A. Binet, au studiat doi frați de origine greacă din Insulele Ionice pe nume Pericles și Urania. Pericles dădea fără nici un efort orice informație privind calendarul (în ce zi a anului 1680 sau al anului 1438, ori alt an a fost miercuri, luni sau orice altă zi în luna martie sau septembrie etc. Urania putea calcula pînă la puterea 20 orice cifră ca un calculator modern. Printre precursorii studiului sau mai bine-zis a aplicării de fenomene parapsihologice a fost F.A. Mesmer înainte de Revoluția franceză, care a denumit hipnoza „magnetism animal". Prin 1829 C.G. Carus a privit evoluționist astfel de fenomene. Prin 1882 s-a fondat în Anglia *Society for Psychical Research* (S.P.R.), care colecta și fenomene parapsihologice pe care le înregistra ca fiind experiemntale, fapt ce le-a conferit cel puțin statutul de fenomene ce nu trebuie rejectate. Colectări de astfel de fenomene s-au efectuat de către mai toți psihologii importanți din Germania, Anglia, Franța. Printre oamenii de știință antrenați în aceste semnalări se află și fiziologul Ch. Richet, laureat al premiului Nobel. În 1885 s-a fondat și în S.U.A. o societate S.P.R. unde au acționat cîțiva psihologi reputați printre care W. Mc. Dougal (la Harvard). El a fundat în 1934 laboratorul de **p.** de la universitatea Duke din Carolina de Nord. La acest laborator și-au organizat studiile de **p.** J. B. Rhine și colaboratorii, care au făcut afară de experimente și o bancă (colecție de fenomene parapsihologice). Făcînd o statistică largă J. B. Rhine a atras atenția prin *Case Study Review* asupra fenomenelor parapsihologice Sinteza a fost de prioritate și a apărut în 1948. Cazuri similare cu cele cuprinse în această sinteză au fost descrise și de alți cercetători de la alte universități ori laboratoare. Luisa Rhine soția lui J. B. Rhine a presupus că în fenomenele psi (parapsihologie) sînt implicate și procese mentale, fapt confirmat de Wilber Graves Penfield (1963), care a demonstrat că și omul normal dispune de o memorie absolută spunînd: „Există o înregistrare neuronală a curentului conștiinței care pare să conserve toate cele pe care le-a avut un om odată în atenție, chiar fapte neînsemnate, într-o neîntreruptă succesiune, minut de minut. Această înregistrare poate fi uneori activă (activată) prin stimularea electrică a creierului". Tot W.G. Penfield a subliniat faptul că tehnica yoga face să se activeze capacitățile neexplorate ale creierului pe de o parte, iar pe de altă parte visul operează cu decupaje din uriașul arsenal nevigil. Tot sinteze de cazuri paraspihologice a făcut L. L. Vasiliev din Leningrad (mai ales privind sugestia de la distanță), E. Tenhaff, de la Universitatea din Utrecht (Olanda). Aimé Michel (1965) expune aceste aporturi într-un dicționar de la A la Z. J.B. Rhine s-a referit pe larg la diverse tipuri de fenomene parapsihologice dintre care la clarviziune, pe care a și experimentat-o prin prezentarea la grupe mai mari de persoane ce se considereau că ar deține această caracteristică, spre ghicire, cărți de joc luate la întîmplare pe rînd într-o cameră vecină. Subiecții trebuiau să înregistreze de fiecare dată ce carte considerau că s-a tras. Verificările ulterioare au pus în evidență grade de clarviziune. Desigur clarviziunea este și mai evidentă în citirea de scrisori aflate în plic. Există și persoane ce pot ghici gîndurile, fenomen exploatat în unele seriale SF. După J.B. Rhine există fenomene psi realiste și nerealiste. Izbitor este faptul că în clarviziunea astfel exprimentată nu există fluxuri informaționale receptate (ca forme de comunicare). În genere acestea se consideră *fenomene paragnostice*. Din această categorie face parte citirea viselor și telepatia, în care de asemenea nu există un flux informațional. Telepatia are și ea grade diferite. Este o deosebire între afirmațiile: „Vasile a murit!" sau „Cineva dintre ai mei a murit!" sau „ceva grav s-a întîmplat!". Aceste diferențe se datorează faptului că există cel puțin două trepte ale fenomenului telepatic receptat de inconștient. Prima treaptă este a receptării, iar a doua a conștientizării fenomenului receptat. Conștiența poate crea blocaje (care determină așa numitele fenomene psi-missing). Chiar persoanele de mare forță telepatică au oscilații de grade privind clarviziunea. Se pare că telepatia constă în a „vedea și simți fenomene ce se desfășoară", pe cînd precogniția „fenomene ce se vor produce". Interesant este faptul că și animalele pot avea precogniții privind catastrofele precum cutremurele, iar cîinilor li se atribuie posibilitatea de a simți moartea celor de care depind. De altfel, există numeroase discuții în legătură cu scufundarea Titanicului. Se pare că au existat persoane care și-au retras biletul înainte de plecarea vasului „presimțind" catastrofa. Premonițiile ca forme de fenomene paragnostice au fost și ele înregistrate de J.B. Rhine care relatează că din 500 cazuri de catastrofe s-au făcut intervenții în 131 preîntîmpinîndu-se catastrofe, celelalte au fost mai slabe, iar în 3 cazuri s-au făcut premoniții avertizatoare pozitive. Și cazurile de spiritism sînt paragnostice. Și în acestea pot apare avertizările, dar se fac prin mediu, și de la un mort. Există și în aceste fenomene grade diferite de implicație și de saturație premonițională. Gradul 1 se referă la persoanele care sînt emoționate de situația de spiritism și alertate puternic, ca de altfel și persoanele implicate în primejdii anunțate. Gradul 2 se referă la o mai puternică implicare a persoanei vii, de legătură. Gradul 3 este al cazurilor în care persoana de legătură este puțin, sau deloc emoționată, iar gradul 4 este cel în care persoana de legătură (nevie) este alertată, iar persoana vie nu (situații critice). Au fot înregistrate 258 cazuri; 224 au fost de gradul 1, doar 34 de gradul 2 și doar 4 de gradul 4. *Fenomenele parergice* declanșează reacții fizice (psihocinezice). Acestea sînt mai greu de explicat. S-au colectat și cazuri denumite P.K. La *Luke parapsychology laboratory* s-a explicat faptul că forța mentală face să poată fi mișcate obiecte fără a fi atinse sau apucate. Se relatează printre altele cazul lui Cesar Frank. Acesta ar fi mutat un pian foarte greu în cadrul unui concurs muzical. Mai cunoscute sînt cazurile legate de numele lui Uri Geller. În 1974 a fost la Londra (avea 27 ani). Într-o emisiune T.V. a mîngîiat o cheie și aceasta s-a curbat. I s-a dat în continuare o furculiță de oțel și a curbat-o și pe aceasta. Uri Geller a fost studiat mai mult la *Stanford research Institute*. Cazurile de vindecări miraculoase par a fi biopsihoparaergice. În 1974 revista *Impact* (pe oct-dec.) de sub redacția lui J. Ridendrom (UNESCO) a consacrat întregul număr paraștiințelor și **p.** Înainte cu un deceniu acest eveniment ar fi fost de negîndit. S-a acordat în publicația *Impact* o atenție mai mare fenomenelor de precogniție, P.K., celor extrasenzoriale, telepatiei. Au fost consultați pentru potențiale explicații ale acestor categorii de fenomene, un psiholog ceh, un biolog, un neurolog rus, un cibernetician, un fizician, un medic, un specialist în științele spațiale (din SUA), un psiholog japonez, un cercetător francez în percepția paroptică și un inginer brazilian. Ca atare s-a constituit și accentuat tendința de a se demitiza cazurile bizare de **p.** și de a se începe o oarecare ordonare terminologică și clasificatoare în domeniu. (U.Ș.)

PARATONIE (engl. paratony, fr. paratonie, germ. Paratonie). ♦ Stare de tensiune internă ce caracterizează un sistem secundar de răspuns, condiționat afectiv (Trigant Burow). **P.** este după Dupré o tulburare de tonus muscular observabilă la debili (debilitatea motrică) și care constă mai ales în dificultatea de relaxare a musculaturii voluntare. Se exprimă prin imposibilitatea de a realiza în mod voluntar relaxarea mușchilor. Sinonim debilitate motorie. (P.M.)

PARHON, Constantin I. (1874-1969), endocrinolog, psihiatru și gerontolog român, savant cu renume mondial, profesor universitar la Iași și București, membru al Academiei Române **P.** a fost creatorul școlii române de endocrinologie și gerontologie și unul dintre fondatorii acestor științe pe plan mondial. Începîndu-și activitatea științifică ca neurolog și apoi ca psihiatru, el a studiat arhitectonica celulară a măduvei spinării, a demonstrat existența în scoarța cerebrală a unor centri vegetativi și a adunat un foarte bogat material clinic privitor la psihozele afective, sifilisul nervos, epilepsia, halucinațiile multiple etc. **P.** a fost autorul primei cărți de endocrinologie din lume, scrisă în colaborare cu M. Goldstein în 1909 (*Secrețiile interne*). A realizat numeroase studii și cercetări privind morfopatologia, fiziopatologia și terapia bătrîneții, îmbătrînirea experimentală, patologia epilepsiei, miastenia, sindromul Parkinson ș.a. **Op. pr.:** *Opere alese* (2 vol., vol. II Psihologie și Psihiatrie, 1957); *Rolul hormonilor în viața psihică* (1943). (P.M.)

PARTICIPARE (engl. participation, fr. participation, germ. Teilnahme). ♦ Termenul se referă la prezența unei persoane într-o situație, activitate, eveniment etc. **P.** poate fi de două feluri: activă și pasivă. **P.** activă presupune implicație în situație, activitatea sau evenimentul respectiv. **P.** pasivă are sensul de prezență ca spectator, eventual observator al situației sau activităților în cauză. La rîndul său **p.** activă poate fi contribuantă sau nu, iar **p.** pasivă poate avea o semnificație socială, dacă persoanele ce participă au statute și roluri sociale importante. Prezența lor conferă situației sau activității o acceptanță oficială și de sprijin. Cu cît participă mai multe persoane oficiale la un eveniment cu atît acesta devine mai important, chiar dacă acești participanți fac o prestație formală. În schimb un miting de protest devine cu atît mai important social cu cît sînt mai numeroase persoanele de suport ale revendicările formulate, chiar dacă multe ele nu sînt angajate cu nimic în manifestarea respectivă. **P.** are numeroase alte conotații diferențiate. Acest fapt se poate observa la un simpozion sau la o sesiune de comunicări. În astfel de situații există **p.** active (laudative selectiv și trecute sub tăcere tot selectiv lucrările prezentate de către unele persoane). Există și luări de cuvînt demolatoare tot selectiv pentru temele prezentate sau pentru organizarea manifestării. Aceste feluri de luări de cuvînt implică ierarhizări (unele de interese privind temele, altele de interese privivind structurile de ansamblu ale competițiilor). **P.** în sine plasează pe vorbitor (oricît de nesolide ar fi implicațiile laudative sau demolatoare), în ierahia persoanelor de care trebuie să se țină seama. Sînt actori și scenei deschise și tolerante a manifestării la care sînt pe statut de **p.** activă. O formă deosebită de **p.** se manifestă la competițiile sportive. În ceea ce privește publicul există **p.** ce devine iritantă și agresivă a unei părți din public privind prestațiile unei echipe sau a unor arbitri. Acestea pot să se îndrepte spre susținătorii celeilalte echipe și să se manifeste brutalizări între spectatori. ♦ În toate cazurile **p.** are și dimensiuni evaluative fapt pus în evidență de G.W. Allport. **P.** este importantă și sub acest aspect, deoarece lărgește tematici și opinii puse în discuție, sugerează idei, ipoteze etc. ♦ În linii mari **p.** poate fi încadrată în cîteva caracteristici. Cele mai importante sînt: *nivelul* și *cadrul ei de aport* (acesta poate să fie larg social, logistic, juridic, de competiție loială etc.). Alte caracteristici ale **p.** sînt: *nivelul de competiție impli-*

cat în **p.**, *stilul general și cel personal al* **p.** active și pasive în situația dată, și *rezultatele obținute prin* **p.** ♦ Au făcut analize interesante privind **p.** K. Lewin (1934-1945), M. Boll de Bal (1967) și foarte mulți autori cu ocazia studiilor privind psihosociologia grupurilor. ♦ **P.** legată de activitățile școlare a atras atenția specialiștilor în psihologia vîrstelor și a psihopedagogilor. Gradul de atenție în timpul lecțiilor este o formă de **p.** activă sau pasivă. Gradul de **p.** activă din partea elevilor devine instrument de competiție cam la nivelul clasei a III-a. La acest nivel începe să se ridice mîna ca semnalare că se știe răspunsul la o problemă. Elevii care au obținut înțelegerea faptului că **p.** activă este evaluată latent pozitiv o simulează adeseori. Nu întotdeauna aceștia cunosc răspunsul corect, dar nu ridică mîna (deci nu semnalizează faptul că pot răspunde). Ca atare încă nu manifestă **p.** lor activă. Există deci, în prima situație, o simulare de **p.** la conținutul implicat în lecție și în a doua situație o neparticipare la regulile semnalizării dorinței de **p.** activă la mersul lecției, chiar dacă lucrurile nu stau așa. ♦ Pedagogia modernă și psihologia pedagogică au în atenție conturarea de metode prin care să se obțină o **p.** activă la lecții. Predarea activă, solicitantă prin idei, exemple, ilustrații, proiectări de grafice, implicația de dialoguri și de cerințe de exprimări de opinii și pledarea pentre ele, constituie o parte din strategiile predării active. ♦ În toate acestea se mai pune în evidență un fapt și anume acela că **p.** este expresia unei interrelaționări complexe față de grup și față de persoane din grup, că este o formă de comunicare tip C.N.V., moment și expresie a sociabilității și că implică și relaționări de tip double bind (comunicări oarbe blocate în fond). ♦ Toate acestea pun în evidență faptul că deja la nivelul școlar mic există o formă complexă de strategii de **p.** și că una și aceeași persoană dispune de forme numeroase de **p.** și strategii de **p.** pe care le include în competiții. În structura de ansamblu a acestor se exprimă stilul de **p.** (U.Ș)

PASIUNE (engl. passion, fr. passion, germ. Leindenschaft). ♦ Forma dominantă a afectivității caracterizată prin amplitudine mare a trăirii emoționale, angajare puternică, caracter durabil și stabil al trăirilor afective și al relațiilor pe care le realizează în raport cu ambianța ♦ Forța dinamogenă a **p.** este dată de componenta motivațională și volițională, iar valoarea ei este legată de structura personalității și de semnificația socială a obiectului ei. ♦ **P.** este puternic instrumentală volițional. **P.** generează impulsuri spre activitate și este susceptibilă de mari realizări. **P.** pozitive (pentru artă, știință, profesie) dezvoltă și înnobilează omul. **P.** negative (egocentrice, individuale) dezvoltă personalități egoiste, avare, sadice. ♦ **P.** este capabilă să orienteze întreaga energie a ființei umane, cu multă putere într-o anumită direcție, în desfășurarea unei anumite acțiuni. Th. Ribot compară **p.** cu o idee fixă care invadează tot cîmpul conștiinței. ♦ **P.** este diferită de interese. Înrudirea dintre acestea este evidentă. Totuși în timp ce interesele pot coexista (filaterie, radiotehnică și pictură etc.), **p.** au un caracter exclusivist și o poziție de centralitate în structura psihicului și devin caracteristici psihoindividuale de bază. ♦ **P.** dilată dorințe implicate în obiectul **p.** ♦ Pot fi foarte diverse ca obiectiv, valoare, intensitate și efecte. Ca obiectiv există **p.** implicate în sfera erotică (iubirea pasională), în sfera socială (**p.** pentru idei, literatură, știință, profesii, invenții etc.), în sfera individuală posesivă (**p.** de colecționare de obiecte de artă, de venituri etc.). Din punct de vedere valoric, există **p.** contribuante, pozitive, dar și **p.** devalorizante (alcoolism, jocuri de noroc etc.). Ca intensitate, **p.** sînt în genere exclusiviste, debordante. Intensitatea foarte mare a **p.** a fost descrisă încă în *Avarul* de Molière, dar și în alte lucrări celebre. ♦ În ceea ce privește efectele, **p.** creează mai totdeauna un fel de orbire psihică, dar adeseori au rol destructiv nu numai datorită faptului că generează conflicte și abuzuri, ci și din cauză că deformează valoarea, sensul, și rolul obiectului sau obiectivelor în jurul cărora se centrează personalitatea. Persoana ce se află sub influența **p.** se numește pasională. (P.M.)

PATERN (engl., fr., germ. Pattern). ♦ Termenul **p.** este apropiat de cel de structură, de formă (în sens gestaltist), configurație, tip, model, schemă, matrice. Indică atît structura organică, fizică cît și cea comportamentală ♦ R.E. Hull (1943) a numit patterning al unui stimul complex, deprinderea învățată la acesta. ♦ În starea statistică **p.** reprezintă matricea sau tabloul saturațiilor diferitelor teste în factori sau indică compoziția factorială a diferitelor teste. ♦ N. Wiener definește prin **p.** tot ceea ce se repetă într-o succesiune de elemente și este comun pentru rezolvarea unei categorii de fenomene. ♦ **P.** este un model elementar de comportament, tipic unei civilizații. Fiecare cultură își impune modelele sale de comportament sub formă de comportamente stereotipe (gesturi de politețe, de autoservire, modalitatea de a sta la masă și de a mînca, ritualuri de ceremonii etc.). Acestea se consideră de bun simț, acceptabile, conforme și se pot denumi **p.** ♦ Sensul de similaritate pentru **p.** a fost utilizat de Blattel (1949), care a propus un coeficient de similaritate de **p.** (Rp) în sensul de profiluri generale ce permit măsurarea parțială raportată la un ansamblu. (P.M.)

PATIE (engl. pathy, fr. pathie, germ. Pathie). ♦ Conduită locomotrică (la animale) de evitare, determinată de un stimul extern (ca și tropismele) care provoacă o senzație neplăcută, de iritare, durere etc. și care sfîrșește prin deplasarea organismului într-o zonă în care acești stimuli patogeni nu mai acționează. Rezultatul reacției poate fi o preferință a animalului pentru noua zonă. ♦ **P.** au un caracter adaptativ, fundamental. Studiile lui Gaston Visaud au avut în atenție complexitatea mecanismelor „elementare" ale dafniilor (puricii de apă), ale paramecilor – preferința pentru „optimum" – care constituie **p.** ♦ Termenul se asociază la toate caracteristicile comportamentale elementare ce devin tendințe de limită a psihicului normal. (R.D.)

PATOMIMIE (engl. pathomina, fr. pathomimie, germ. Pathomimik). ♦ Stare patologică ce-i determină pe anumiți bolnavi mintal să imite o anumită boală. Termenul se referă la toate stările intermediare între isterie sau nevroză de conversie și simulare cinică, cu un grad de nesinceritate foarte variabil. (E.V.)

PAVELCU, Vasile (1900-1983), psiholog român, doctor în științe. Și-a făcut studiile la Sorbona și Iași. A fost membru titular al Academiei de Științe Sociale și Politice (1970) și al Academiei Române (1974). A fost decan, șef de catedră și profesor universitar la Catedra de psihologie a Universității „Al. I. Cuza" Iași (1946-1970). Prof. consultant. Intelectual progresist a fost angajat în opera de consolidare a psihologiei pe care a profesat-o, trăind dramatica evoluție și afirmare a acesteia (*Drama psihologiei*). **P.** a efectuat cea mai lucidă, curajoasă și angajantă încercare de statuare a posibilităților și limitelor acestei științe. A fost preocupat de problemele logicii științei psihologice, de paradigmele acesteia și de locul, rolul și destinul psihologiei ca știință modernă. În lucrarea *Psihologia personalității* (1939) a formulat ideea că personalitatea este un întreg, iar conduita psihică un flux dinamic, o devenire într-o permanentă curgere, transformare și creație. În lucrarea *Caracterele afectivității* (1938), a conturat ideea că structura și dinamica faptelor psihice se dezvăluie numai în cadrul unității intelect-afectivitate-acțiune. Emoțiile și sentimentele sînt expresii ale unor forțe de echilibru într-un cîmp psihic, mecanismele unui sistem. Academicianul **P.** a continuat spiritul marilor idei umaniste ale primei jumătăți a secolului nostru. El s-a afirmat ca un psiholog remarcabil al timpului și ca un gînditor de mare anvergură teoretică, spirit enciclopedic și cercetător fin, creativ, profund și original. **Op. pr.**: *Caracterele afectivității, Psihologia personalității; Bazele personalității* (1939); *Perspective* (1941); *Problema măsurării în psihologie* (1949); *Studii de psihologie pedagogică* (1962); *Tratat de psihologie experimentală* (1963, coautor); *Drama psihologiei* (1965, 1972); *Principii de docimologie* (1968); *Logica* (în colab.); *Din viața sentimentelor* (1969, a apărut și în limba germ.); *Invitație la cunoașterea de sine* (1970); *Culmi și abisuri ale personalității* (1974); *Metamorfozele lumii interioare* (1976); *Cunoașterea de sine și cunoașterea personalității* (1982). (U.Ș. și P.M.)

PAVLOV, Ivan-Petrovici (1849-1936), neurofiziolog rus, laureat al Premiului Nobel (1904) pentru contribuția adusă în investigarea rolului factorilor glandulari și neuronali în digestie. **P.** a studiat mai întîi fiziologia animală, iar după aceea medicina la Universitatea din St. Petersburg. Și-a susținut doctoratul cu o teză privind funcția mușchilor inimii. Apoi a studiat doi ani cu C. Ludwig la Leipzig și cu P. Haidenhain la Breslau. A fost numit profesor de farmacologie la Academia medicală militară din St. Petersburg (1890), director al departamentului de medicină experimentală. Între anii 1895 și 1924 a fost profesor de fiziologie la Academia medicală, iar între 1924 și 1936 director al Institutului de fiziologie înființat de Academia Rusă lîngă Leningrad. **P.** a descoperit și studiat reflexele condiționate (RC) provocate adaptativ de stimuli artificiali (SC) ce preced stimulii implicați în satisfacerea trebuințelor. A pus în evidență, stingerea (cînd SC nu mai este eficient, generalizarea stimulilor, procesele de inhibiție, inducție etc.). Toate acestea se reunesc în teoria condiționării clasice. Teoria RC a fost adoptată integral de behaviorism, iar RC este considerat unitate de măsură în teoria învățării (E. R. Hilgard, Gordon H. Bower 1974). Teoria celor două sisteme de semnalizare a creat concepției lui **P.** o deschidere spre lingvistica modernă, iar teoria tipologiei (pe baza intensității, forței și mobilității ANS) s-a dovedit rezistentă în timp. Influențat de I.M. Secenov, **P.** a deschis o cale nouă în cercetarea experimentală a activității creierului, în explicarea comportamentului animalelor și a psihicului uman. **Op. pr.**: *The work of the digestive glande* (1902 trad.); *Prelegeri despre activitatea emisferelor cerebrale* (1927, trad.); *Conditioned reflex an investigation of the physiological activity of the cerebral reflexes* (vol I și II. 1928, 1941); *Culegere de lucrări* (1951); *Opere alese* (1955). (P.M.)

PĂUNESCU, Constantin (n. 1925), psiholog român, specializat în psihologia patologică și psihopedagogia deficienților mintal. Doctor în științe. S-a preocupat de: cercetarea limbajului, relația dintre limbaj și intelect, handicapul intelectual, delimitarea clinică a sindromului de nedezvoltare a vorbirii, modele de terapie complexă reeducativă, limbajul și integrarea verbală etc. **Op. pr.**: *Copii handicapați* (consecințe patologice – 1960); *Dezvoltarea vorbirii copilului și tulburările ei* (1962); *Tulburările de limbaj la copil* (1965); *Studii și cercetări de logopedie* (1960, coord.); *Tulburările limbajului scris* (1967, coord.); *Limbaj și educație* (1972); *Limbaj și intelect* (1973); *Deficiența mintală și procesul învățării* (1976); *Deficiența mintală și organizarea personalității* (1977); *Studii de psihopedagogie a învățării la copii normali și handicapați intelectual* (1979, coord.); *Metodologia învățării matematicii la deficientul mintal* (1981, în colab.); *Metodologia învățării limbii române în școala ajutătore* (1982, în colab.). (P.M.)

PEARSON, Karl (1857-1936), statistician, antropolog, psiholog și filosof englez. Profesor la Universitățile din Londra și Cambridge. Împreună cu Fr. Galton, a fost unul dintre întemeietorii școlii anglo-saxone de statistică matematică. **P.** are contribuții majore la dezvoltarea statisticii biologice, psihologice și a științelor sociale. Lui i se datorează: formularea matematică a tipurilor de distribuție a frecvențelor, introducerea în statistică a termenului de „deviație standard" (σ) și testul „chi-pătrat" (χ^2); coeficientul de contingență, coeficientul de corelație „r" prin produsul momentelor; corelația biserială, multiplă, tetraconică și neliniară; metoda de calcul a corelației în absența distribuțiilor normale; formula de calcul a erorii probabile a coeficienților de corelație, eșantionarea distribuțiilor diferitelor tipuri de statistici etc. De asemenea a inventat *analiza componentelor principale*, devenind astfel precursor al analizei factoriale dezvoltată ulterior de Charles Spearman. A introdus termenul de „biometrie" și a fondat și condus împreună cu Galton și Weldon, între anii 1901 și 1924, prima revistă de biometrie (*Biometrika*), unde s-au publicat numeroase studii de biometrie și statistică matematică. **Op. pr.**: *The Grammar of Science* (Gramatica științelor), Londra, 1892, 1911; *Mathematical Contribution to the Theory of Evolution* (Contribuții matematice la teoria evoluției), Londra, 1894-1898; *Eugenics and Public Health* (Eugenia și sănătatea publică), Londra, 1912; *Tables for Statisticians and Biometricians* (Tabele pentru statisticieni și biometricieni) în *The Biometric Laboratory*, Londra, 1914; *The Chances of Death and Other Studies in Evolution* (Probabilitățile de deces și alte studii privind evoluția), Cambridge, 1937. (P.M.)

PECJAK, Vid (n. 1929), psiholog croat, profesor de psihologie la Universitatea din Ljubljana, unde predă istoria psihologiei, psihologia cognitivă și a dezvoltării. A cercetat interrelațiile conceptuale, dependența culturală a simbolurilor iar în ultimii ani s-a orientat spre studii de istoria psihologiei. **Op. Pr.**: *Psihologia cunoașterii* (1975); *Psihologia în devenire* (1982); *Marii psihologi despre psihologie* (1982). (P.M.)

PEDAGOGIE (engl. pedagogy, pedagogics, fr. pédagogie, germ. Pëdagogik). ♦ Termenul se referă la știința ce are ca obiectiv studiile doctrinelor și tehnicilor pe care se sprijină activitatea de a educa. Lărgind cadrul definiției putem considera **p.** ca teoria, știința și arta educației. Experiența privind **p.** s-a acumulat în timp evoluînd. Modelele **p.** au evoluat și evoluează avînd și unele caracteristici specifice, chiar dacă există tendința ca să treacă prin programele școlare cam aceeași forme și cantități de informații considerate importante pentru dezvoltarea social-culturală și profesională și implicit ca suport pentru progresul general al societății. Diferența privind aceste programe au ca suport specificul mediului cultural, a cererii de specializări educative și în funcție de caracteristicile cererii de educație zonală și cererii de profesiuni, în funcție de potențialul natural și economic convertibil în profesiuni. Se atribuie **p.** o latură didactică ce se referă la transmiterea și acumularea de informații (cunoștințe) și alta ce are în atenție caracteristici formative privind folosirea cunoștințelor, dar mai ales formarea complexă a capacităților intelectuale, a celor de învățare și a aspectelor mai importante ale personalității. **P.** a acumulat o vastă bancă de cunoștințe privind stimularea învățării prin organizarea stadiilor de acumulare, validare și statut al cunoștințelor, pentru a se implica în sisteme organizate de cunoștințe abilități, deprinderi, stimulări de aptitudini și priceperi etc. Dezvoltarea **p.** ca știință este marcată de contribuțiile lui Jan. Amos Komenski (Comenius) (1591-1670), J.J. Rousseau (1712-1778), J.H. Pestalozzi (1746-1827), Johann Friedrich Herbart (1776-1841), Maria Montessori (1870-1952) și alții. În societatea modernă învățământul s-a dezvoltat foarte mult. Rețelele de învățămînt s-au extins inclusiv în mediul rural și anumite trepte ale învățământului au devenit obligatorii. Dorința de școlarizare a crescut în anumite medii sociale. S-a dezvoltat învățămîntul liceal și universitar, s-a diversificat învățămîntul în domeniile artelor și sporturilor, dar și în cel legat de profesii. Este în curs de dezvoltare învățămîntul preșcolar cu treapta ultimă programată pentru pregătirea învățării citit-scrisului (pregătirea pentru școală). Dezvoltarea învățămîntului și implicit a testării de sisteme pedagogice a avut și are o foarte mare influență asupra întregii vieții sociale și culturale. De fapt în deceniul opt a avut loc o foarte mare dezvoltare a bazei și formelor de învățare de scurtă durată, cu perfecționări integrate în conotația de „învățare permanentă" generată de viteza foarte mare de dezvoltare a cunoștințelor și tehnologiilor și perimarea generată de acestea a competențelor la generațiilor mai vîrstnice. Totodată s-au înmulțit diferențierile de specializări, chiar dacă pătrunderea computerelor și a roboților a creat o intelectualizare de fond în lumea profesiilor, apropiindu-le funcțional. Pe acest fond în deceniul 1970-1980 trăiau peste 92% din oamenii de știință de seamă ai omenirii. La foarte multe universități s-au constituit centre de cercetări aplicative, dar și fundamentale. Impasul ultraspecializărilor a creat **p.** un impact important și a cerință tot atît de severă și anume aceea de a stimula abordările interdisciplinare, fapt impus tot de dezvoltarea foarte intensă a RTS. În acest context deceniul ce a urmat a avut ca aspect specific această problemă implicată în direcționarea generală domeniilor **p.**, începînd mai ales cu învățămîntul universitar, dar și în marile laboratoare ale cercetării de vîrf din S.U.A., țările Europei de Vest și în fosta U.R.S.S. Există diferite modalități de modernizare a tehnicilor **p.** Dintre acestea cităm școala muncii (W. T. Boker sau G. Kerschesteiner), școala pe măsură, reprezentată la început de E. Claparède, școala intelectualist ilustrativă cu inițiator W.A. Lay, școala în aer liber reprezentată mai ales de Haden Badley, școala experimentalistă ce a implicat ideile lui J. Dewey ca reprezentant al metodei proiectelor, școala integrativistă inițiată de O. Decroly sau / și de A. Ferrière etc. Toate acestea și altele constituie o vastă ofertă de metode, principii și soluții pedagogice de referință. În România au contribuit la dezvoltarea domeniului **p.** J. Găvănescul, G.G. Antonescu, I.C. Petrescu, I. Nisipeanu, dar și C. Narly, Șt. Bârsănescu, Stanciu Stoian, Dimitrie Todoran, G. Văideanu. Domeniul **p.** a evoluat mult în ultimii zece ani datorită pătrunderii tot mai impetuoase în viața socială, dar și în cea școlară, a computerelor. S-au intensificat foarte mult competițiile naționale și cele olimpice. A apărut o echipă nouă de specialiști în domeniile **p.** și la marile universități din centrele mai importante ale României. Au adus contribuții importante în domeniile **p.** în ultimii 20 de ani Gh. Stanciu, Ion Cerghit, Miron Ionescu, E. Păun, Dan Potolea, Ion Neacșu, Lazăr Vlăsceanu etc. Scrierile acestora au consolidat receptarea de forme de învățămînt mai ales după Revoluția din 1989. S-a dezvoltat foarte mult și învățămîntul special destinat elevilor handicapați și a fost înființat Institutul Național pentru Recuperare și Educație Specială a Persoanelor Handicapate. A crescut numărul celor ce urmează M.D. și stagii de doctorate. A avut loc o dezvoltare explozivă de universități particulare dintre care unele s-au consolidat și încep să devină cunoscute și în alte țări. (P.M. și U.Ș.)

PEDANTISM (engl. pedantism, fr. pédantisme, germ. Pedantismus). ♦ Paradă de erudiție, minuțiozitate excesivă și formalism. În *Les femmes savantes* Moliere a ridiculizat această tendință. (P.M.)

PEDOFILIE (engl. pedophilia, fr. pédophilie, germ. Pädophilie). ♦ Formă de homo sau heterosexualitate umană constînd în atracția sexuală morbidă a unui adult pentru copii. ♦ Deviație psihosocială, condamnată prin lege, care constă în tendința de a practica acte sexuale cu copiii de același sex sau de sex opus. Este prezentă la ambele sexe, dar mai frecventă la bărbați.

♦ Manifestare patologică a instinctului sexual al unor nevropați imaturi din punct de vedere afectiv, rămași la o sexualitate autoerotică și temîndu-se de confruntarea cu partenerul opus. ♦ Sens asemănător are și *pederastia* care semnifică practica homosexuală cu copii. ♦ Termenii se utilizează pentru practicile homosexuale masculine în genere. Sinonim sodomie. (P.M.)

PEDOLOGIE (engl. paidology, fr. pédologie, germ. Pedologie). ♦ Disciplină științifică care are ca scop studirea vieții și dezvoltării copilului sub toate aspectele: biologic, psihologic, sociologic și filosofico-antropologic; știința copilului. **P.** a vrut să fie concluzia firească la care a ajuns știința copilului în dezvoltarea sa de la Rousseau pînă în zilele noastre. La constituirea ei (O. Chrisman) au contribuit în mare măsură studiile de pedagogie experimentală inițiate la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea. Ca metodologie, ea a folosit cu deosebire metoda testelor. În România, **p.** și-a făcut apariția înainte de primul război mondial și a continuat să se dezvolte și după aceea. Principalii săi susținători au fost: Vladimir Ghidionescu și D. Theodosiu. După al doilea război mondial **p.** a avut în România o perioadă de eclipsă, ca apoi să se structureze o atitudine obiectivă față de ea (Stanciu Stoian). Recent accentul este pus pe sănătatea fiziologică și psihică a copilului de la naștere pînă la pubertate. În ultimele decenii s-au dezvoltat studiile de psihologia copilului (B. Zörgo, Ursula Șchiopu, Șt. Teodorescu etc.) și tehnici de investigație a dezvoltării psihice a copiilor. V. și: PSIHOLOGIA COPILULUI, DEZVOLTAREA PSIHICĂ, PSIHOLOGIE PEDAGOGICĂ. (P.M.)

PENFIELD, Wilber Graves (1891-1976), neurochirurg canadian, de origine americană, recunoscut pentru operații celebre efectuate pe creierul uman în scopul tratării anumitor forme de epilepsie, înțelegerii mai bune a organizării și funcționării cortexului cerebral, stabilirii mai precise a funcțiilor zonelor cerebrale. A descoperit că stimularea electrică a anumitor zone ale cortexului uman determină reamintirea involuntară a unor experiențe de viață anterioare. A înființat la Montreal Institutul neurologic pe care l-a condus pînă în 1960. A scris șase cărți despre sistemul nervos. A elaborat o teorie originală despre relația intelect-creier, bazată pe experiența sa de neurolog și cercetător al creierului, expusă în ultima sa lucrare: *Misterul intelectului.* (P.M.)

PERCEPTRON (engl., fr., germ. identic). ♦ Model electronic capabil să reproducă cu ajutorul microprocesoarelor procesul de percepție și de recunoaștere a formelor care stă la baza construirii roboților inteligenți. Pînă în prezent, un nivel înalt de perfecțiune l-au atins **p.** de tip „vizual” și „auditiv” (septromul). Problema recunoașterii automate a imaginilor vizuale cu ajutorul sistemelor de inteligență artificială poate fi rezolvată pe două căi: prin înscrierea procesului într-un anumit program și prestabilirea regulilor desfășurării lui, obținînd astfel un **p.** „programat” de tip determinist în care mărimile de ieșire sînt în dependență cauzală univocă de mărimile de intrare. Această modalitate devine posibilă doar cînd imaginea, ce urmează a fi recunoscută, se pretează la o descriere analitică, adică dacă poate fi transcrisă în anumite relații matematice, și prin **p.** cu autoorganizare, de tip probabilist, care se caracterizează prin aceea că este capabil să învețe, adică stabilește și fixează în mecanismele memorative modele și indici de discriminare în timpul recepției și prelucrării informației. Acest tip de **p.** se apropie cel mai mult de sistemul analizatorului vizual și se folosește în cazul cînd descrierea logică riguroasă a imaginii este foarte dificilă sau imposibilă. Cel mai cunoscut **p.** de acest tip este **p.** „Mark-1” conceput de neurofizicianul american F. Rosenblatt și care se bazează pe teoria discriminării statistice. Proprietățile logice ale **p.** sînt:

1. o organizare topologică constînd în conexiunile dintre unitățile de semnalizare; 2. un set de funcții de propagare a semnalelor incluzînd legile de bază ale generării și transmiterii semnalelor; 3. un set al funcțiilor de memorizare incluzînd legile prin care se modifică proprietățile rețelelor neuronale ca urmare a activității depuse. Datele neuropsihologiei au o deosebită importanță pentru realizarea acestor modele ale creierului (**p.**), deoarece ele demonstrează extrema plasticitate a localizărilor în ariile „asociative" sau „ariile intrinseci" (după terminologia lui Pribram), care contrastează cu aspectul mai persistent și mai puțin compensabil al tulburărilor în cazul lezării zonelor primare motorii sau senzoriale. **P.** face parte ca și calculatoarele din „uneltele" revoluției tehnico-științifice, care se caracterizează prin modelarea felului în care funcționează mijloacele de cunoaștere umană. (M.G. și P.M.)

PERCEPȚIE (engl. perception, fr. perception, germ. Wahrnehmung). ♦ Procesul de cunoaștere (mental) activ implicat în adaptarea curentă, prin care se reflectă obiecte, fenomene, ființe și persoane în pozițiile, mișcările și totalitatea însușirilor lor. Suportul de bază (funcțional) al **p.** este constituit din senzații care reflectă însușiri separate ale obiectelor. **P.** identifică obiectele după ce a avut loc **p.** primară, care constituie un fel de geștalt (schemă funcțională) cognitiv. **P.** posedă o capacitate analitică de cunoaștere și recunoaștere, o implicație diferențiatoare și comparatativă, o dimensiune impresivă (afectivă latentă (și subiectivă) și repere de identificare a potențialelor însușiri a ceea ce se percepe. Aceste repere se activează și prin dimensiunile și caracteristicile ambianței în care are loc **p.** **P.** sînt repere semnificative în orientările generale. E. From (1960) a atras atenția asupra stărilor psihice anterioare ca fiind un fel de structuri cu anumite tonalități și deschideri receptive ce au efecte de reflux asupra trăirilor de noi acte de **p.** În linii mari în orice **p.** se face un angajament personal de experiență a sinelui și un act de cunoaștere implicit. În genere obiectele cunoscute (familiare) apar la orice distanță s-ar afla în dimensiunile lor reale. Această constituantă privind mărimea obiectelor este o formă de corecție a subiectivității perceptive pe seama experienței acumulate care tinde să anuleze subiectivitatea. În schimb obiectele necunoscute sînt parțial deformate de distanțe, poziții, luminozitate etc. Pe la începutul mileniului, Claude Galien (131-201 d. Hr.) a semnalat aceste aspecte, iar G.T. Fechner (1801-1887) le-a studiat experimental. Pe de altă parte R. Levine, J. Chein și G. Murphy au atras atenția asupra faptului că și trebuințele activate la un moment dat influențează **p.** Ori acestea sînt solicitante diferit în fiecare moment. În acest context s-au efectuat experimente cu imagini ambigui desenate, date studenților spre interpretare. La orele mesei interpretările au fost dominate de evocări alimentare sau de sugerări că desenele reprezintă reclame alimentare etc. ♦ Muzafar Sherif (1935-1936) a studiat iluziile ce se produc dacă se proiectează noaptea lumina unei lanterne, într-o cameră cu perdelele trase (iluzii autocinetice). Se constituie o percepție iluzorie că se mișcă. De altfel, arta picturală cinetică pune în evidență aeastă iluzie (la muzeul național din Montreal, există o bogată colecție de astfel de tablouri). Și alte forme de iluzii perceptive pun în evidență barajele potențiale pentru **p.**, dacă nu este corectată prin experiența generală și mecanismele de corecție perceptivă generate prin procesele curente de adaptare. ♦ **P.** sînt foarte mult organizate prin văz și auz (simțuri de distanță). Experiența distanțelor este foarte mult angajată în adaptarea curentă, din care motiv devine foarte activă. Bineînțeles are ca toate formele de cunoștere în care intervin analizatorii, praguri de **p.** mai consolidate de distanțe și praguri mai slab consolidate. Omul modern datorită faptului că merge mai puțin pe jos este mai fragil în **p.** distanțelor mai mari decît aceea legată de spațiile pe care le percepe zilnic. Bineînțeles, în spațiul distanțelor consolidate prin experiența personală **p.** obiectelor este bună și asimilarea informațiilor foarte activă. ♦ În genere există o problemă mai deosebită în care omul zilelor noastre a progresat mult pe linia **p.** legate de identificarea informațiilor. Este clar că experiența identifică în genere pe traseele drumurilor zilnice locul în care trebuie să se vireze pe o stradă laterală spre a se ajunge la o anumită librărie sau la poștă. Universul uman s-a complicat. Mediul obișnuit conține foarte numeroase semne și semnale ce au semnificații specifice; cifrele, literele (cuvintele) de denumire a magazinelor ori a străzilor, semnele de circulație, drapelele de la rezidențele ambasadelor etc. atrag atenția asupra simbolisticii de comunicare incluse în acestea. **P.** trebuie nu numai să le diferențieze ci și implicit să le decodifice. Cînd este privită o persoană, numeroase caracteristici ale acesteia constituie informații încărcate de simbolistică. Faptul că este îmbrăcată neostentativ, cu gust, că este frumos pieptănată, are obrazul curat, nefardat etc. reprezintă tot atîtea informații decodificabile privind persoana în cauză. Programarea informațiilor preceptive se face în funcție de forme diferite de simbolistică implicată. ♦ J.S. Bruner, F. Bresson, A. Morf au studiat relația dintre *logică* și **p.** încă de prin 1958. F.H. Allport a studiat relația dintre atenție și **p.** În volumele tratatului de *Psihologie experimentală* publicate de P. Fraisse și J. Piaget unul din volume este consacrat **p.** și privește dezvoltarea ontogenetică a acesteia, cercetările ce s-au efectuat privind **p.** spațială și temporală, iluziile perceptive etc. Simbolistica **p.** este de asemenea inclusă în tratat. În 1995 dr. C. Enăchescu (medic neurolog și psiholog) a susținut o lucrare de doctorat în psihologie la Universitatea din București cu o vastă tematică privind simbolistica perceptivă prin metode mai puțin obișnuite, ca aceea a studiului prin regresii și reconstituiri funcționale cerebrale a adaptărilor perceptive (printre altele), spre a pune în evidență caracteristicile, mecanismelor cerebrale implicate în simbolistica mentală. (U.Ș.)

PERFECȚIONISM (engl. perfectionism, fr. perfectionnisme, germ. Perfektionismus). ♦ Tendință de execuție ce se vrea excesiv perfectă. Este mai ales nevrotică, dar poate merge pînă la obsesie. Cineva antrenat într-o activitate, devine total absorbit în ea, fapt ce-i îngustează planul preocupărilor, îi alimentează tendințele de izolare și implicit sustrage persoana în cauză de la orice relaxare. Raportîndu-se la ideal, perfecționistul devine treptat nemulțumit de sine. Efectul **p.** este adesea de înstrăinare. K. Horney a semnalat faptul că **p.** exprimă o doză de inadaptare la real și la multilateralitatea solicitărilor. Tot autorul citat, consideră că în **p.** se manifestă o dilatare a narcisismului. ♦ Părinții exprimă față de copii, uneori, cerințe excesive de **p.** care pot duce la un fond de anxietate, la **p.** mutilant nevrotic. (U.Ș.)

PERFIDIE v. CARACTER

PERSONALITATE (engl. personality, fr. personnalité, germ. Personalichkeit). ♦ Termenul se referă la dispobilitățile generale și caracteristice pe care le exprimă o persoană (față de altele) și care conturează identitatea ei specifică. Rădăcina de utilizare a termenului s-a referit la masca de teatru din perioadele antice (cuvîntul este de origine etruscă). Sensul conceptului a evoluat de la cel de personaj (întîi de teatru) spre cel de persoană pe scena vieții. **P.** a început să fie studiată mai ales începînd cu secolul al XX-lea. Problemele ce s-au ivit au creat un domeniu. Acesta a fost denumit al personologiei, termen neuzitat încă. Modul de a fi definită și abordată **p.** este încă în discuție. G.W. Allport a colectat împreună cu H.S. Odbert aproximativ 50 de definiții ale acesteia. Ne vom referi mai jos la cele mai cunoscute. În timpul cît au căutat aceste definiții cei doi autori au contorizat circa 18 953 de denumiri de trăsături psihice implicate într-o definiție totală și globală a personalității. Din acestea 4 504 reprezintă după autorii citați trăsături autentice de **p.** În aceeași ordine de idei L. Klages mergînd pe același drum a găsit 4 000 de trăsături. Și alți autori au efectuat astfel de sondaje privind anatomia structurii caracteristicilor **p.** (F. Mc Clelland, printre alții). Toate acestea pun în evidență nenumărate caracteristici constituiente ale **p.** sub influența solicitantă a mediului și educației, dar și a particularităților codului genetic uman. În genere dezvoltarea demersurilor psihodiagnostice pe de o parte, ca și contribuțiile psihologiei diferențiale, au creat o ofertă de suport foarte largă, activă și rapidă problemelor **p.**, dar și a evoluției ontogenetice ale acesteia și evoluției seculare a omului și societății în care trăiește și care formează și modelează structurile **p.** Omul concret, studiul acestuia au creat necesitatea organizării cunoștințelor privind **p.** și mai ales aspectele contribuante din diferitele cercetări efectuate cu privire la **p.** În genere majoritatea psihologilor consideră că **p.** se referă la caracteristicile noncognitive, centrîndu-se mai ales pe caracteristicile emotive și non emotive, pe structurile semnificative ale comportamentelor și pe activitatea voinței, după observațiile lui N. Sillamy. Această direcție de selectare de caracteristici implicate în structura **p.** a fost conturată și difuzată mai ales prin cercetările caracterologice ale psihologilor din Țările de Jos G. Heimans și E. Wiersma, Gaston Berger și Rénné le Senne, cărora li s-au adăugat numeroși psihologi moderni. În esență se consideră că, pe de o parte, **p.** se organizează și se dezvoltă în perioadele de creștere, iar pe de altă parte în acele perioade se constituie o serie de caracteristici stabile care o individualizează mai expresiv prin reacțiile comportamentale. Desigur această optică este discutabilă, în sensul că ignorarea inteligenței dintre caracteristicile personalității elimină nu numai mitul lui Homo sapiens sau implicația inteligenței ca de prim rang în adaptare, ci conferă definiției **p.** conotația de persoană obișnuită și normală. În descrierile **p.** din prima jumătate a secolului al XX-lea se considerau ca de prim ordin în structura **p.**: interesele, aptitudinile (prin care și inteligența), temperamentul și caracterul. Primele două dimensiuni citate (interesele și aptitudinile) ar putea fi considerate ca trăsături, iar ultimele două ca aspecte privind tipologiile. Dintre tipurile de definiții de mai largă circulație domină cele legate de accentuarea sensului legat de reacțiile de implicație în structurile existențiale. Din acest punct de vedere s-au acceptat ca mai pregnante caracteristicile de introversie-extraversie și cele de stabilitate-instabilitate emoțională. Prezintă interes definițiile abisale, cele dinamiciste (energetiste), definițiile integrativiste (sau evoluționiste) și cele sociale, care se referă mai ales la laturile morale și juridice ale **p.** Împărțirea în **p.** introvertite și extravertite complementare consideră că extravertiții sînt persoane sociabile, active, cu emoții numeroase dar care se consumă rapid, iar introvertiții sînt persoane cu o bogată viață interioară, în care se consumă o mare parte de trăiri, cu bogate episoade de filme interioare. Aceste **p.** sînt însă mai greu adaptabile la schimbări și mai dezarmați în viața exterioară. Definițiile dinamiciste sau energetiste se referă la forța interioară psihică, mai ales. Printre alții, I.P. Pavlov a văzut personalitatea umană din punctul de vedere al forței echilibrului și mobilității A.N.S. (activității nervoase superioare). Concepția lui I.P. Pavlov a fost preluată de către behavioriști. Și factorialiștii (începînd cu C.E. Spearman au implicat în conceptul de factor (general, de grup etc.) diferențele de consistență și forță. Aceasta privește caracteristicile implicației și investițiilor psihice în comportamente și activități. Ideea de energie (forță) a fost difuzată intens. Definițiile elaborate de psihologii abisali consideră **p.** ca foarte strîns legată de modelul abisal psihic, ce este organizat pe verticală la bază avînd instanța inconștientului (sau a subconștientului), care a condensat forme de energie și experiența seculară umană. Urmează zonele medii ale Eului, cu funcții de organizare a experienței curente. Această instanță este mereu inundată, pe de o parte de impulsurile energetice ale inconștientului și, pe de altă parte, de produsele zonelor de filtrare critică ale supraeului (care constituie instanța de implicație curentă în viață și în solicitările și pragurile de incitație, toleranță și restricții sociale, morale etc.). Între cele trei instanțe există pe verticală, dar și pe orizontală, intercorelații și contradicții, implicații de dominanță relativă etc. Psihologii abisali au implicat în structurile inconștientului nu numai funcționalități energetiste, ci și un important activism al mecanismelor de apărare și al celor de proiecție a structurilor specifice ale psihicului, mecanisme ce pe de o parte convertesc momentele comportamentale din situațiile provocatoare în momente acceptabile. Orice act de adaptare este un act de dilog și de adjustare tolerantă la condițiile mediului și cele ale **p.** în acțiune de adjustare a situațiilor și de compatibilizare a condițiilor de ofertă ale acestuia. Educația constituie una din forțele psihicului în procesele de adaptare, în indiferent ce formă s-ar prezenta acestea. Teoria arhetipurilor conturată de K.G. Jung a creat psihologiei abisale forme de continuitate privind adaptarea prezentă cu adaptarea ancestrală umană, iar teoria individualistă a lui A. Adler a implicat în psihicul uman setea de dominare a mediului prin dorința de cucerire a acestuia și de putere, mereu agresată de ofensivele mediului. **P.** supusă critic regulilor vieții prin feluritele grupuri sociale de apartenență își manifestă totuși caracteristicile specifice și forța de a traversa condițiile impuse de acestea. O altă categorie de teorii privind **p.** se centrează pe relația om-mediu mai condensat. Această optică are două variante. Una se referă la adaptarea psihosomatică, iar alta pune accentul pe dominația condițiilor mai complexe de mediu în care acționează mediul tarversat cu achiziții permanente ce au dus la, constituirea mediului uman, diferit de cel al tuturor viețuitoarelor. Pentru prima formă a acestor teorii se pot cita G. Wiersma, Nicolas Pende, psihologii embriogenetiști Martini Scheldon, dar și A. Kretschmer etc. Aceștia au pledat pentru ideea că ereditatea este de fapt mediul încorporat într-un anumit fel în structurile corporale și în funcționalitățile dominante, ce s-au creat sub influențele moștenite ereditar ca structuri de plecare pentru noi adaptări în decursul generațiilor. Și în optica lui I.P. Pavlov persistă această idee. Tipul brevilin diferit de cel longilin sau chiar de cel de interferență dintre aceștia sau în cam aceeași optică tipul cordoblastic, mezoblastic și endoblastic constituie formații corporale, structuri tipologice realizate în decurs de generații sub forme diferite de depășire a dificultăților și ofertelor mediului, transformate în caracteristici ereditare ordonate și organizate prin foițele și formațiile embrionare (la embriogenetiști). Oricît ar părea de bizar, optica lui J. Piaget poate fi considerată înrudită cu aceasta. J. Piaget a văzut în inteligență cel mai rafinat proces de adaptare, care prin asimilare și acomodare a cîștigat instrumentarul și funcționalitatea startegică de maximă fiabilitate față de toate formele și dimensiunile mediului. Chiar și cerințele de operare cu concepte se înscriu în această potențialitate. Mai mult decît atît, J. Piaget a fost atent la modalitățile mai simple de simbolizare în care se implică inteligența. El a înțeles și faptul că inteligența umană este în creștere, idee pe care a conturat-o mai direct J.M. Tanner, cu care J. Piaget a și colaborat de altfel. J. Piaget a fost printre altele unul dintre fondatorii epistemologiei genetice, fapt ce pune în evidență importanța de excepție ce a acordat-o inteligenței umane și forțelor ei de transgresare prin secole și mai ales de construire a universului uman, cu vasta lui penetrație în universul material. Într-un fel, J. Piaget este și reprezentant al celei de a doua tendințe a teoriilor privind relația dintre om și mediu, prin faptul că a acceptat teoria conform căreia inteligența parcurge în copilărie un traseu ontogenetic ce rezumă traseul filogenetic și istoric uman. Drumul de la animismul timpuriu la gîndirea logică abstractă cucerită în adolescență este încărcat de simbolizări, dar și de constituirea de operații implicate în construirea de concepte, reguli, operații de transferuri etc. Enumerînd alte teorii ne referim la cele moraliste. Acestea se referă la sensul moral al conduitelor, ca forme de adaptare la structurile foarte profunde generate de condiția socială de supraviețuire umană în grupurile sociale. Pe acest plan se află din nou J. Piaget care a fost preocupat de această problemă pe care a văzut-o tot ca parcurgînd stadii progresive adaptative. La alți psihologi ideea de moralitate în conduite s-a implicat dificil. Ideea de culpabilitate ca sentiment, apoi aceea de refulare, conturată de freudiști, au fost conectate de René Allendy, printre alții, pentru a considera că prin refularea sentimentului de culpabilitate se dezvoltă instrumentarul justiției interioare. Deoarece supraeul nu are foarte mare suplețe (după R. Allendy) au loc procesele justiței interioare. Decurge din aceste suprapuneri instigate de situații, dar și de insuficienta forță a justiției interioare universul morbid al greșelii (și păcatului în termeni religioși). Acest univers morbid al greșelii, sancționator a fost abordat și de Charles Baudoin și de A. Hesnard și se află latent și în opera lui S. Freud. H. Bergson s-a referit că mulți alții la două categorii de persoane: cei cu morală închisă și cei cu morală deschisă. Abordarea moralei a fost făcută și de cei ce au pus accentul pe definirea **p.** din optica sociologică. Cercetările psihologice au abordat problema existenței la mulți oameni a obsesivei idei a intențiilor, și implicit, a motivației. S-a preferat axa egoism și egocentrism versus altruism: D. Bindra (1959); P. Diel (1947); J. Marcus Steif (1961); R.L. Nuttin și P.T. Young (1961). În toate aceste tipuri de abordări s-a radiografiat și consistența atitudinilor, ca și prezența unui instrumentar evaluativ al comportamentelor. Definițiile sociologiste au evoluat de la implicații de influențe ale regulilor vieții sociale în grupuri mari. G. Tarde este unul din marii reprezentanți ai acestei direcții, iar J.L. Moreno a influențelor grupurilor mici de apartenență. În primul caz, grupul mare crează o implicație de apartenență ce abrogă adesea regulile ce acționează curent în conduite, imitația devenind instrument și solidaritatea formă de securizare pentru decizii și acțiuni. În grupul mic circulă o cantitate mare de afecte (teleelemente), unele de atracție altele de rejecție, reprezentînd toate evaluări în care se implică nu numai competiția ci și aprecierea simpatetică. Direcția definițiilor socializante este prezentă și în modelele dinamice ale **p.** care au fost dezvoltate pe de o parte de către G.W. Allport, R. Holt, R.B. Cattell și G. Rogers și, pe de alta, prin variantele factoriaIiștilor, prin cercetările de psihologie experimentală privind socializarea în diferitele ei ipostaze. În acest sens Muzafer Sherif (1936) a fost preocupat de implicația normelor sociale ca aspecte semnificative ale **p.** Pe o tematică apropiată a evoluat K. Lewin ca și R. Lippitt, R.K. White, S.E. Asch etc. Aceștia au pus în evidență interacțiunile dintre grupuri, inclusiv toleranța-intoleranța ce se constituie între ele din diferite puncte de vedere, inclusiv cele privind minoritățile (Cl. Faucheaux și Serge Moscovici). În fine, definițiile integrativiste consideră **p.** ca efect și produs al dezvoltării capacităților omului de a se cunoaște și a se afirma. Erick Erikson sau R. White se referă la constituirea treptată a identității sociale și autocunoașterea acesteia prin implicații în situații și evenimente și prin achiziții de experiență în procesele de integrare socială în grupurile tot mai diferite. Și în teoria distanțelor sociale dezvoltată de E.R. Hull se implică latent aspecte ale teoriei identității. Implicația constituirii și dezvoltării adesea rivalizante a subdentităților familială, socială, morală, culturală, dar și și fizică și profesională este de asemenea expresie a acestei teorii (Ursula Șchiopu, E. Verza). Dezvoltarea psihologiei concrete aplicate legată de constituirea de numeroase teste de personalitate a creat problemei **p.** o foarte mare extincție. Acestea au început cu testul (chestionar) efectuat de Wood Worth-Matews și a continuat cu testele chestionar P.F. 16 de R.B. Cattell, chestionarele Guilford Zimmerman, chestionarul Eysenck, sau chestionarul California și, bineînțeles, chestionarul M.M.P.I. (de Minnesota), cel mai extins dintre toate chestionarele de **p.** La acestea se aduagă testele proiective ca: testul Rorschach de solicitări de răspunsuri structurate pe seama perceperii a 10 planșe de pete de cerneală. testul T.A.T. de Murray, tot proiectiv, are imagini de persoane (tot nestructurate) față de care se solicită răspunsuri de identificare a ce fac, ce probleme au, ce e întîmplă cu personajele. O versiune mai nouă (comentată în revista de Psihologie, 1996, de către Speranța Popescu) prezintă forma interpretativă abisală a testului. Se adaugă la acestea testul color Lüscher de aranjare a două serii din culorile preferate (la alegere dintr-un set set de 10 cartonașe), apoi s-a efectuat o versiune cu 4 cartonașe și 4 figuri geometrice și alte variante. După anumite semnificații acordate culorilor are loc determinarea caracteristicilor de fond ale tensiunilor personalității la un moment dat. La această grupă de teste și chestionare de **p.** proiective se adaugă testele proiective ce solicită desene libere, ca testul Familiei, testul H.T.P. (home threi, Person) testul arborelui, al casei, testul patologic al Lorettei Bender. În fine testele de asocieri verbale ca și cele de adjective, testele TST, tot verbale, ca și cele de terminări de povestiri au interesante obiective proiective și constituie o vastă ofertă de înțelegere a caracteristicilor proiective ale **p.** Acestea se referă și la evoluția personalității, dar și la modalități de surprindere a tensiunilor de moment și de fond ale psihicului oferind aspecte foarte complexe ale dezvoltării acestuia, cum este cazul, printre altele, aplicării testului Luscher și cel al lui Leopold S. Szondi, test ce are ca subtext explicativ teoria destinului și optica abisală a lui K.G. Jung. (P.M. și U.Ș.)

PERSPICACITATE (engl. perspicacity, fr. perspicacité, germ. Scharfblick, Scharfsinnigheit). ♦ Trăsătură a inteligenței și creativității umane rezultată dintr-o sinteză superioară a proceselor cognitive și constînd în capacitatea de orientare rapidă și profundă în lipsa unor informații complete, în esența, structura și corelațiile unui cîmp problematic precum și sesizarea, în mod euristic, a evoluțiilor și soluțiilor acestuia. Agerime, ascuțime de minte, istețime etc. ♦ Există teste de **p.** sub forma rezolvării de probleme, de soluții implicate în deducții încrucișate și lineare. Acestea pot să fie sub formă de soluții practice, tehnice sau sub formă verbală (determinarea de grade de rudenie în arbori genealogici complicați) (U.Ș.)

PERSUASIUNE (engl. persuasivity, fr. persuasion, germ. Persuasion). ♦ Arta, puterea de a convinge pe cineva să facă un anumit lucru prin argumente repetate logice sau afective. **P.** creează prin insistență o aducere a problemei în cauză spre centrul conștiinței și îi creează o anumită pondere și încărcătură. Dacă **p.** este folosită excesiv creează intoxicație și valențe negative. Se bazeză pe funcția de convingere a limbajului. (E.V.)

PETEANU, Mihai M. (n. 1917), psiholog, medic și pedagog român, doctor în științe, cadru didactic universitar și de cercetare, preocupat de probleme ale psihologiei experimentale și aplicate. Membru al mai multor asociații internaționale de psihologie. A elaborat teste, fișe de observație, chestionare pentru orientarea școlară și profesională etc. **Op. pr.:** *Monografii profesionale* vol. 1 – 26 (1971-1978, coord.); *Tabele cu contraindicații psihologice ale profesiunilor* (1945, în colab.); *Examinarea medicală în scopul selecției* *și orientării școlare și profesionale* (1971); *Tabele cu contraindicații medicale ale meseriilor* (1971); *Igiena și puericultura* (Manual pentru clasa a IX-a, 1970); *Anatomia, fiziologia și igiena omului* (Manual pentru clasa a VII-a, 1974, 1978, 1980, în colab.); *Biologie* (Manual pentru clasa a X-a, 1978, în colab.); *Educarea relațiilor dintre sexe* (1973). (P.M.)

PIAGET, Jean (1896-1980), psiholog, biolog, epistemolog și logician elvețian, profesor la universitățile din Geneva și Paris, creatorul unei școli psihologice renumite. După studii inițiale de biologie, **P.** s-a orientat spre psihologie, pregătirea sa de naturalist s-a resimțit însă în toate studiile și cercetările sale. A urmat lui Claparéde la conducerea Institutului „J. J. Rousseau" (1929-1967) din Geneva. **P.** a elaborat o teorie originală asupra genezei și mecanismelor gîndirii denumită teoria operațională. El a delimitat stadii și serii de operații ale inteligenței. În ce privește stadiile a delimitat: stadiul animist infantil, cel al gîndirii magice, apoi al gîndirii referențial egocentrice-sincretice, subiectivist-autistă și în fine, al constituirii gîndirii concrete și apoi a celei formal-logice (între 12-15 ani). Operațiile folosite de gîndire se dezvoltă și ele și se exprimă ca operații de: clasare, seriere, numărare, măsurare, deplasare în spațiu și în timp etc. Operațiile se datorează interiorizării, transpunerii pe plan mental a acțiunii cu subiectele. Operațiunile devin reversibile și coordonate cu alte operații integrîndu-se în structuri de ansamblu (structuri operatorii). Reversibilitatea, capacitatea de a inversa și reconstitui operații, caracterizează după **P.** gîndirea operațională ce se referă la relațiile dintre obiect și subiect. Dezvoltarea stadială a gîndirii se exprimă, pe de o parte ca un proces de decentrare progresivă a universului subiectiv de realitatea concretă (prin abstractizare), iar pe de altă parte, ca dobîndire de interiorizare și optică privind un univers format din obiecte permanent existente într-un mod spațio-temporal ce constituie condiția și suportul unei analize cauzale parțiale oricînd posibile și mereu obiectivate în și prin lucruri. **P.** a avut în atenție și gîndirea probabilistă, dar și capacitatea gîndirii de a pătrunde în interdependențe. De altfel **P.** a înființat la Geneva Centrul de epistemologie genetică (1956) și a abordat complex problemele interdisciplinarității (între gnoseologie, logică, psihologie, ontogeneza gîndirii copilului cu caracteristicile ei). Psihologul elvețian a rămas cel mai creativ, mai original și mai mare psiholog al mijlocului sec. XX – chiar dacă i se poate reproșa faptul că a vorbit de un copil veșnic, abstract, normativ, nu unul concret, determinat social istoric și educativ ca dezvoltare. Opera lui **P.** cuprinde aprox. 100 de cărți științifice și numeroase articole și studii. **Op. pr.:** *Le langage et la pensée chez l'enfant* (1923), *Le jugement et le raisonnement chez l'enfant* (1924), *La représentation du monde chez l'enfant* (1926), *La causalité psychique chez l'enfant* (1927), *Le jugement moral chez l'enfant* (1932), *La naissance de l'intelligence chez l'enfant* (1935), *La construction du réel chez l'enfant* (1937), *Le développement des quantités chez l'enfant* (1941), *La genèse du nombre chez l'enfant* (cu Szeminska) (1941), *La formation du symbole chez l'enfant* (1945), *Le développement de la notion de temps chez l'enfant* (1946), *Le notion du mouvement et de vitese chez l'enfant* (1946), *La psychologie de l'intelligence* (1947), *La représentation de l'espace chez l'enfant* (1948), *Introduction a l'épistémologie génétique* (1950, 3 volume), *La génèse de l'idée du hasard chez l'enfant* (1951), *De la physique de l'enfant à la logique de l'adolescent* (cu B. Inhelder, 1955), *Les mécanismes perceptifs* (1961), *Traité de psychologie expérimentale* (9 volume, 1963-1965, red. în colab. cu P. Fraisse), *Sagesse et illusions de la philosophie* (1965), *Biologie et connaissance* (1967), *La logique et la connaissance scientifique* (1967), *Epistémologie des sciences de l'homme* (1972). (U.Ș.)

PIÉRON, Henri (1881-1964), psiholog francez, asistent al lui J. Piaget la La Salpêtrière, succesor al lui A. Binet la conducerea Laboratorului de psihologie fiziologică de la Sorbona, începînd cu 1912 și profesor la Collège de France din 1923. Unul din cei mai de seamă reprezentanți ai psihologiei aplicate franceze și „campion" al psihotehnicii în Franța, prin fondarea Institutului național pentru studiul muncii și orientare profesională (1928) și publicarea monumentalei lucrări de sinteză științifică, în șapte volume, *Traité de psychologie appliquée* („Tratat de psihologie aplicată") (1949). A fondat Institutul de psihologie al Univ. din Paris (1921), un laborator de psihologie infantilă și unul de psihologie aplicată. Psiholog de prestigiu internațional, **P.** a fost ales în 1927 ca președinte al Congresului Internațional de Psihologie ținut la Paris și președinte al Uniunii Internaționale de Psihologie Științifică. Din 1913 pînă la sfîrșitul vieții a fost editor al revistei *L'anée Psychologique*. Împreună cu H. Laugier a fondat docimologia fiind și autorul lucrării *Examene et docimologie* (Examen și docimologie) (1963). Este unul din inițiatorii psihologiei obiective, experimentale și aplicate, autor a peste 500 de lucrări științifice publicate în patru domenii importante (psihologie experimentală, generală, psihofizologie, psihologie animală și psihopatologie marcînd trecerea de la psihologia speculativă la psihologia modernă complexă și multilaterală. Psihofiziologia senzorială a constituit domeniul său principal de interes și investigație științifică timp de peste 50 de ani publicînd în 1955 lucrarea *La sensation, guide de vie* (Senzația, călăuză a vieții). În acest sens a stabilit o lege a percepției vizuale liminale (1920) substituind legea lui Bondel și Ray, mai puțin precisă. La rîndul ei legea lui **P.** a fost revizuită de către Elsberg și Spotnitz (1933). **P.** a jucat un rol decisiv în dezvoltarea psihologiei științifice franceze. **Op. pr.**: *Le technique de psychologie expérimentale* (Tehnica psihologiei experimentale) (1904, împreună cu Toulouse) *L'évolution de la mémoire* (Evoluția memoriei) (1910); *Les problémes physiologiques du sommeil* (Problemele fiziologice ale somnului) (1918); *Le cerveau et la pensee* (Creierul și gîndirea) (1925); *Psychologie expérimentale* (Psihologie experimetală) (1927); *Le mécanisme du sommeil* (Mecanismul somnului) (1928); *Psychologie zoologique* (Psihologie zoologică) (1941); *La psychologie différentielle* (Psihologia diferențială) (1949); *Aux sources de la connaissance: la sensation, guide de vie* (1955); *Vocabulaire de la psychologie* (Dicționar de psihologie) (1957); *De l'actinie a l'homme* (1958) *Traité de docimologie* (Tratat de docimologie) (1963), *Traité de Psychologie appliquée* (3 volume, 1960) constituie opera sa de sinteză. (U.Ș.)

PIRAMIDA VÎRSTELOR (engl. pyramide of life developpment, fr. pyramide des âges, germ. pyramide von Leben Entwicklung). ♦ Reprezentare grafică specială a repartiției pe vîrste, constînd din două histograme, una pentru populația masculină iar cealaltă pentru populația feminină, dispuse pe axa coordonatelor ca bază (numărul populației de fiecare vîrstă sau grupă de vîrstă) și pe axa absciselor perpendicular (valorile vîrstei) ♦ **P.v.** are o mare importanță analitică și descriptivă în psihologie, pedagogie, psihosociologie, sociologie, demografie; ea arată proporțiile dintre efectivele pe sexe, vîrste și grupe de vîrste, oglindind astfel „istoria" unei populații. ♦ **P.v.** se mai poate construi și cu următoarele particularități: pe axa vîrstelor se trec generațiile cărora le corespund aceste vîrste, ceea ce reprezintă un fragment de analiză longitudinală. De asemenea, în locul frecvențelor absolute care reprezintă numărul populației la fiecare vîrstă, se pot lua frecvențele relative. **P.v.** pune în evidență proporțiile dintre efectivele de sexe, vîrsta, grupe de vîrste și condensează astfel efecte ale evenimentelor ce au influențat mai mult populația respectivă (războaie, epidemii, cataclisme naturale, crize economice etc.). ♦ Există cîteva tipuri de **p.v.** populației (după Gustav Sundbörg, 1907). Astfel se pot deosebi piramide de forme prelungite în sus, cu baza largă. Aceasta este **p.v.** la populațiile din țările în curs de dezvoltare, cu populație tînără numeroasă. Se mai numesc și **p.** în formă de „arc circumflex". Un alt tip de **p.v.** este acela de „stog", piramidă specifică țărilor dezvoltate. În acestea procesul de îmbătrînire este mai larg. Fertilitatea este relativ largă, asigurînd alimentarea bazei. Un alt tip de **p.**, de forma unei „urne", este caracteristică pentru populația ce dă semne de îmbătrînire demografică – cu o scădere a fertilității și cu depopularea corespunzătoare. În sfîrșit **p.v.** în formă de „treflă" caracterizează populația aflată într-un proces de reîntinerire după unul de îmbătrînire. În acest caz, procesul gîtuirii este simptomatic pentru fenomenele de erodare demografică mai complexe. Baza lărgită constituie punctul de plecare pentru o altă **p. a v.** în curs de constituire. În genere, există o ușoară asimetrie între cele două histograme (feminină și masculină). Îmbătrînirea demografică cuprinde însă și alte variabile mai subtile, cum ar fi proporția populației de 65 de ani și peste, sau numărul de persoane între 45-46 de ani ce revin la o persoană de 15-64 de ani aptă de muncă. ♦ Numărul de tineri și bătrîni din populație ce se află și sub și peste limita de vîrstă aptă de muncă ce revin la 100 sau 1000 de persoane în vîrstă aptă de muncă se numește raport de dependență. (P.M.)

PIROMANIE (engl. pyromania, fr. pyromanie, germ. Pyromanie). ♦ Atracție morbidă față de foc; tendință patologică de a provoca incendii. Se întîlnește mai ales la adolescenții întîrziați mintal, în stările epileptice secundare, reacțiile psihologice, în oligofrenie, schizofrenie paranoidă și mai ales ca formă a psihopatiei impulsive. Kiernach (1917) și Ellis Havelsck semnalează cazuri de excitație sexuală asociate incendiilor contemplate sau provocate (pirolagnie). (U.Ș.)

PIRYOV, Genko (n. 1901), psiholog și pedagog bulgar. Și-a efectuat studiile la Sofia și o specializare la Universitatea Columbia, S.U.A. Cadru didactic universitar și membru corespondent al Academiei de Științe a Bulgariei. A efectuat cîteva sute de studii și cercetări și a publicat o serie de cărți, fiind preocupat de psihologia învățării, de intercorelațiile dintre cele două sisteme de semnalizare, de metode de psihodiagnostic, de stadiile dezvoltării psihice a copiilor etc. Membru a numeroase asociații științifice bulgare și internaționale, **P.** a fost redactor – șef al buletinului de referate al Academiei Bulgare de Științe pentru filozofie, sociologie, pedagogie și psihologie. **Op. pr.**: *Educația integrală* (1941); *Contribuții la psihologia învățării* (1942); *Psihologia copilului* (5 ediții, 1971); *Psihologia educației* (1971); *Psihologia experimentală* (1973). (P.M.)

PITARIU, Horia (n. 1939), psiholog român specializat în psihologia industrială și psihodiagnostic. Doctor în științe, cadru universitar la Catedra de pedagogie-psihologie a Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca (1970). A efectuat peste 50 de studii și cercetări, în domeniile psihologiei aplicate. **Op. pr.**: *Lecții de psihologie industrială* (1978); *Validation of the C.P.J. Feminity Scale in Romania* (1981); *Psihologia selecției și formării personalului* (1983). (P.M.)

PITIATISM (engl. pithiatism, fr. pithiatisme, germ. Pithiatismus). ♦ Termen folosit de Babinski (1900) pentru a desemna afecțiunea caracterizată de tulburări prin sugestie. Se aseamănă cu isteria. Se vindecă prin sugestie. Nu este o afecțiune mintală spre deosebire de isterie, ci o predispoziție a unor persoane la sugestionare. (U.Ș.)

PLACEBO (engl., fr., germ. identic). ♦ Termenul a avut o primă consemnare în „Hopper's Medical Dictionary" (1811) și exprimă atributul acordat oricărui medicament prescris în scopul de a-i face plăcere bolnavului mai degrabă decît a-i fi util. Apoi termenul nu a fost folosit pînă prin 1945 cînd a apărut „Notă despre placebo” de Pepper. Se pot diferenția ca **p.** substanțe sub formă de droguri, licori etc. fără o acțiune farmacodinamică, dar folosite în medicina clinică în scop terapeutic sau de control al eficienței terapeutice a unor substanțe farmaceutice. Fenomenul **p.** cuprinde ansamblul modificărilor psihologice sau psihofiziologice pe care le prezintă bolnavul în legătură cu utilizarea clinică a unei substanțe **p.** Se vorbește de asemenea de efectul **p.** ce constă în manifestările clinice care se exprimă la un bolnav sau la o persoană sănătoasă căreia i s-a administrat o substanță **p.** în scop terapeutic. (U.Ș.)

POLIGAMIE v. **FAMILIA**

POLIGLOT (engl. polyglot, fr. pollyglotte, germ. Polyglot). ♦ Persoană care vorbește mai multe limbi. Fenomenul de **p.** a fost mai puțin răspîndit pînă prin sec. XX. Odată cu dezvoltarea țărilor industriale, a celor în curs de dezvoltare, cerințele de transfer de tehnologii și schimburile de mărfuri comerciale și culturale au creat necesitatea de învățare a mai multor limbi. Faptul că populația este mai mobilă, că se fac numeroase călătorii și se învață în școli mai multe limbi, face ca o mare parte a tineretului să fie poliglot. În țările cu minorități conlocuitoare ce vorbesc limbi diferite se dezvoltă cel puțin bilingvismul, (ca și în familiile cu căsătorii de persoane ce au limba maternă diferită). Bilingvismul este o specie de poliglotism (cea mai simplă). În zilele noastre există persoane ce cunosc 3-4 limbi străine. E vorba mai ales de persoane ce lucrează în cercetare, diplomație, comerț internațional și politicieni. Se poate ajunge la cunoașterea a 6-7 limbi și mai multe. Traducerile literare solicită o bună cunoaștere a limbilor străine din care se traduce. (U.Ș.)

POLITZER, Georges (1903-1942), filosof și psiholog francez. A criticat bergsonismul în 1929 (*Une mysthification philosophique; le bergsonisme*) dar și psihanaliza și psihologia idealistă în general (*La crise de la psychologie contemporaine*, 1947). A propus crearea unei psihologii concrete care să aibă drept subiect „drama umană în totalitatea ei” și a fundat revista *Revue de la psychologie concrète* (1929). Psihologia nu trebuie să fie un apendice al biologiei, spunea **P.**, care să descrie aplicativ relația stimul-reacție (S-R) ci trebuie să se ocupe de cunoașterea integrală a omului cu motivațiile sale sociale, economice și biologice. (U.S.)

POPESCU, Ștefan (n. 1937), psiholog român, dr. în științe, cercetător și profesor universitar. S-a preocupat de probleme ale cronobiopsihologiei umane, biopsihoritmuri, profilaxie și psihoterapie, comportamentul uman în situații critice și boli somatice, utilizarea reflexogramei achiliene în diagnosticarea emotivității. A elaborat testul de personalitate pentru depistarea tulburărilor neuropsihice (pentru sportivii-trăgători). **Op. pr.**: *Manual de psihologie militară* (1973); *Pregătirea psihologică a militarilor pentru luptă* (1976); Psihologia relațiilor om-tehnică în domeniul militar (1977); *Ergonomie-aplicații în domeniul militar* (1981); *Ritmuri biopsihice și omul modern* (1981) (P.M.)

POPESCU-NEVEANU, Paul (1926-1994), psiholog român, profesor la Universitatea din București. Și-a luat doctoratul la Universitatea din Leningrad (1953) și a făcut în 1964 o specializare la Paris (CIR), în psihologie genetică. Membru fondator al Asociației Psihologilor din România, al Revistei de psihologie și al Revue Roumaine des sciences sociales, serie de Psychologie, al Revistei de pedagogie. A fost prorector al Universității din București, director adjunct al institutului de psihologie, al Institutului de științe pedagogice și apoi director al Institutului de Psihologie al Academiei Române (1990). A condus catedra de psihologie din București pînă în 1990. A fost profesor consultant. A scris în jur de 200 de articole, studii și cercetări, manuale de psihologie pentru elevi și studenți. **Op. pr.**: *Tipurile de activitate nervoasă superioară la om* (1961); *Studii de didactică experimentală* (1965); *Problemele învățării* (1969); *Introducere în psihologia militară* (1970).; Dezvoltarea psihică a copiilor între 3-7 ani (1969); *Personalitatea și cunoașterea ei* (1970); *Sensibilitatea* (1970, împreună cu M. Golu); *Arta actorului* (1969), dar mai ales lucrările de sinteză: *Curs de psihologie generală*, în 2 volume (1976-1977) și *Dicționar de psihologie* (1978). A fost experimentalist dar mai ales teoretician. A elaborat sinteze critice privind curente, idei, autori în problemele relațiilor dintre aptitudini – atitudini, dar mai ales în cele ale planurilor inteligenței și creativității. (P.M.)

POPESCU-TEIUȘAN, Ilie (1895-1980), pedagog și psiholog preocupat și de problemele de psihologie a copilului. **Op. pr.**: *Istoria pedagogiei* (1935); *Pedagogia comunității de muncă* (1940); *Psihologia copilului și a adolescentului* (1941). Lucrările sale pedagogice s-au extins în direcția legislației școlare, a dezvoltării gîndirii pedagogice și a învățămîntului. Coautor *la Istoria învățămîntului din România* (1971). (P.M.)

POPULARITATE (engl. popularity, fr. popularité, germ. Popularität). ♦ Termenul se referă la forma largă de acceptanță saturată de admirație a unei personalități ce prin produsele sau capacitățile sale de organizare,management etc. este contribuantă la progresul general din domeniile artelor, științelor, tehnicilor sau a vieții sociale. Cea mai mare **p.** o au actorii de cinematograf și sportivii cîștigători de trofee naționale, dar mai ales internaționale și olimpice. Urmează scriitorii, dramaturgii, compozitorii, pictorii și poeții. Bineînțeles e vorba de **p.** în clasele mijlocii. În clasele defavorizate există o **p.** mult mai restrînsă pe planurile la care ne-am referit și o tentă mai accentuată de **p.** a persoanelor ce pot să se strecoare juridic sau au influențe dominatoare pe cartiere sau nu pot fi prinse în delicte. De asemenea sînt **p.** persoanele din poliție, mai ales cele întreprinzătoare etc. Există grade de **p.** așadar, legate de aria socială în care se exercită admirația și acceptanța unei persoane date ca fiind deosebită. În acest sens are **p.** un medic într-un grup de persoane bolnave, dar cu iradieri și la cele sănătoase din grupurile în care trăiesc cele bolnave. O **p.** de tip asemănător au avocații buni etc. **P.** mai extinsă este a celor ce figurează și este consemnată prin lucrări de sinteză cu referințe. **P.** se formează treptat și se consolidează prin mass-media. (TV, Radio, publicistică), dar și prin gratificații speciale ca premiul Nobel (pentru știință), premiu OSCAR (pentru activități ale cineaștilor), titlurile Olimpice sau de campioni ai Europei, dar și prin Cartea recordurilor și prin diplomele de inventatori. La acestea se adaugă festivitățile de comemorare, aniversările semnalate în publicistică dar și conferirea post mortem de denumiri ale unor străzi, piețe, clădiri cu numele persoanelor valoroase etc. Presa operează mai mult în **p.** politică. În acest domeniu s-au construit adevărate strategii de **p.** Există manageri ai alegerilor care lucrează la programele și strategiile de propagandă, fiind atenți la retușările de prezentare, la tonalitatea discursurilor. Se preconizează chiar momente de laudă a adversarilor politici pentru a creea imaginii candidatului o aureolă de obiectivitate mult mai rafinată însă decît strategia de demolare a adversarilor concurenți. Se crează alegătorilor totodată impresia că ei sînt cei ce trebuie să decidă. Se solicită în același timp fermitate și amabilitate în contactele curente (excesivă chiar) cu strîngeri de mînă a zeci de persoane necunoscute în fiecare împrejurare, cu autografe, filmări în scene pline de amabilitate, cu prezentări de biografii romanțate și foarte bine gîndite în ceea ce priveşte obiectivele prospective atinse prin activităţi consumate şi contribuţii. Uneori se organizează chiar scenarii complexe prin care se aduc prejudicii minore persoanelor ce se popularizează. În aceste cazuri apar şi persoane care apără şi romanţează persoana în cauză cu amănunte romanţate sau cu evocări de scene ce subliniază sensibilitatea foarte mare a persoanei în cauză pentru probleme sociale complicate. Spoturile publicitare au de asemenea un rol important în **p.** În genere **p.** este costisitoare, fapt ce a pus multe probleme şi acuze personalităţilor politice din diferite ţări cu privire la fondurile cheltuite pentru **p.** Trebuie apoi efectuate prezentări pentru care se caută forme vulgarizatoare ale realizărilor persoanei ce trebuie popularizate. În genere cei ce sînt angajaţi pentru aceasta sînt persoane ce cunosc aspectele mai semnificative ale diferitelor pături sociale, cerinţele şi aspectele delicate ce se cer rezolvate, modul de a fi prezentate ca importanţă, nivelul de prezentare şi tonul cel mai potrivit şi de succes. În condiţiile mai sus descrise **p.** a devenit o artă. (U.Ş)

POSIBIL (engl. possible, fr. possible, germ. Möglich). ♦ Termen al gîndirii prospective logice implicat în predicţie ce constă în evaluarea şanselor de producere a unui eveniment. Categoria psihologică de „aşteptare" este implicată în **p.** Într-o accepţie comportamentală se consideră un eveniment ca **p.** dacă, date fiind scopurile sale, persoana ce presupune evenimentul, găseşte conduite care măresc şansa de a ajunge sau a provoca evenimentul. Există şanse mari şi mici ori minime (J. Piaget). Evaluarea **p.** presupune prezenţa unor transformări în interiorul legăturilor formale incluse în operaţiile logice. Se poate vorbi de **p.** formal, material, concret etc. (v. şi PROBABILITATE). Se consideră ca o formă de **p.** spontan cazul operaţiilor şi relaţiilor pe care subiectul ar fi capabil să le efectueze sau să le construiască fără ca el să se gîndească să-l facă: adică fără să aibă conştiinţa acestei eventualităţi de efectuare, nici a propriei sale activităţi în această privinţă; este ceea ce J. Piaget numeşte structural **p.** din punctul de vedere al observatorului. (P.M.)

POSTURĂ (engl., fr. posture, germ. Positur stellung, Lage). ♦ Referitor la atitudine, poziţie, mai ales în sens fizic (statestezie). Diagrama structurală a poziţiilor pe care le adoptă corpul unui individ sau anumite părţi ale corpului acestuia (cap, mîini, picioare etc.) într-o anumită perioadă de timp constituie posturograma. Felix Deutsch (1946) a analizat timp de o oră paternul de **p.** caracteristic unui individ (se presupune că este legată în ansamblu de structura personalităţii acestuia), a notat toate atitudinile succesive ale corpului, capului, braţelor, degetelor, picioarelor şi a construit astfel o posturogramă numerică individuală. Aceasta poate pune în evidenţă stări de echilibru sau de agitaţie permanentizate sau în rafale etc. Posturogramele înregistrează oscilaţiile corpului. Se compun din platforme oscilante, ce au o mişcare lentă, cu un dispozitiv de înregistrare, pornind de la centură, a oscilaţiilor corpului unui subiect aşezat în poziţie de drepţi (Brand şi Bersot, 1938). Ele pun în evidenţă poziţia de confort, aspecte discrete legate de deviaţii de **p.** (P.M.)

POTENŢIALITATE (engl. potentiality, fr. potentialité, germ. Potentialität). ♦ Caracteristică de forţă şi operativitate a influxului nervos ce se poate înregistra sub formă de undă scurtă asimetrică. Ea pote avea dominanţă negativă, care se manifestă izolat sau cel mai adesea repetat. ♦ Se diferenţiază **p.** de acţiune care se supune principiului „totul sau nimic" şi se propagă pe căile nervoase şi potenţial de excitaţie nervoasă iniţială, declanşat local şi treptat, care este numit generator, deoarece acesta comandă declanşarea impulsurilor nervoase, iar prin amplitudinea sa, frecvenţa acestor influxuri. Diferite organe de simț și sisteme din organism au **p.** diferite. În retină **p.** este colectat dintr-o zonă unde se întîlnesc sinapsele bipolare cu celulele receptoare și celulele orizontale. Acesta este **p.** R al lui Grüsser (la pisici). R.E. Hulli (1947) a dat acestei noțiuni o definiție operațională exprimînd prin amplitudine, forța sau viteza (inversul latenței), cu criteriul variabil după caz (gradul de contracție pupilară, latența reflexului psihogalvanic, mărimea secreției etc.). Este produsul tendinței (impuls D) cu forța habitudinală. ♦ Se consideră că există o **p.** încorporată în structura genetică. În legătură cu problemele **p.** au mai fost studiate: **p.** de repaos, **p.** de sumare, **p.** S (intraretinian) etc. Prin extrapolare se vorbește și de **p.** de echilibru, **p.** generatoare și **p.** genetică. (U.Ș.)

POZIȚIE (engl. position, condition, fr. position, condition, germ. Position, Stellung). ♦ Concept similar cu cel de „statut". Exprimă locul pe care o persoană sau un grup îl ocupă într-o structură socială a unei colectivități, categorii sau clase sociale. Este determinată de totalitatea normelor și criteriilor formale și informale pe care colectivitatea, categoria sau clasa socială respectivă le acceptă în mod real. Reflectă drepturile și îndatoririle asociale ei, precum și comportamentele pe care trebuie să le declanșeze cei ce intră în relație, contact cu o **p.** determinată (v. STATUT și ROL). (E.V.)

PRAGMATISM (engl. pragmatism, fr. pragmatisme, germ. Pragmatismus). ♦ Curent idealist subiectiv în filosofia contemporană occidentală, răspîndit îndeosebi în S.U.A. A fost inițiat de americanul Ch. S. Pierce (1839-1914) și dezvoltat de W. James (1842-1910) și J. Dewey (1859-1952), de F.C.S. Schuller (1864-1937, în Marea Britanie), de G. Papini (în Italia). A fost influențat puternic de pozitivism, de voluntarismul lui F. Nietsche (1844-1900) și de H. Bergson (1859-1941). **P.** consideră că intelectul nu-și atinge scopul decît dacă duce la o acțiune eficace, ideea adevărată fiind doar aceea care conduce la succes și la consecințe utile, eficiente. **P.** nu acordă importanță normelor și principiilor ei, ci doar succesului și utilității. Nu trebuie confruntat **p.** cu realismul care operează cu intenționalitățile acțiunilor raționale. Prin așa-numita teorie genetică a adevărului, **p.** susține că nu există idei care sînt adevărate, ci numai idei care devin adevărate în cursul acțiunii indivizilor, în măsura în care „dau randament". **P.** ignoră funcția reflectorie a gîndirii, atribuindu-i doar o funcție pragmatică (aceea de a elabora reguli sau instrumente pentru acțiune). El suprapune adevărul cu utilul. După **p.** este adevărat nu ceea ce concordă cu realitatea obiectivă, ci ceea ce se dovedește a fi avantajos. (P.M.)

PRAG SENZORIAL v. SENZAȚIE

PRAXIOLOGIE (engl. praxiology, fr. praxiologie, germ. Praxis) ♦ Ramură a psihologiei care studiază structura generală a acțiunilor umane și a condițiilor eficacității acestora. Referiri la **p.** există în filosofia greacă, la Platon și Aristotel. Filosofia clasică germană (Kant și îndeosebi Hegel) a contribuit, prin cercetarea în perspectivă epistemologică și filosofică a acțiunii și creativității umane, la teoria acțiunilor eficiente. În filosofia contemporană conceptul de **p.** apare cu un rol important în multe curente filosofice: pargmatismul, instrumentalismul, operaționalismul, sociologia (E. Durkheim, V. Pareto, M. Weber). În sensul ei modern, **p.** a fost constituită în ultimii 40 de ani prin opera lui T. Kotarbinski (în sens epistemologic) și a lui T. Parsons (în sens sociologic). (S.T.)

PREDA, Vasile-Liviu (n. 1942), psiholog român, dr. în științe, profesor la Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca. S-a ocupat cu probleme de etiologie și profilaxie a delincvenței juvenile; explorarea vizuală în condițiile ambliopiei și întîrzierii mintale, stabilirea de stiluri perceptive, relevarea stilurilor cognitive prin tehnici experimentale. **Op. pr.:** *Particularități ale inspecției vizuale în funcție de sarcină și de factorii interni* (teză de doctorat, 1979); *Profilaxia delincvenței și reintegrarea socială* (1981); *Explorarea vizuală* (1988) (P.M.)

PREDICȚIE (PREVIZIUNE) (engl. prediction, fr. prédiction, germ. Vorhersage, Voransage). ♦ Activitate intelectuală de anticipare a evoluțiilor fenomenelor naturale și sociale, acțiuni, evenimente etc. posibile și probabile în viitor. Spre deosebire de presimțire care se poate întemeia pe asociație spontană între două sau mai multe semne și evenimente încărcate de experiență latentă, **p.** presupune gîndirea probabilistică și prospectivă, care prin judecăți și raționamente urmărește stabilirea de seturi alternative de relații cauzale între evenimentele care permit stabilirea stărilor viitoare cu diferite grade de probabilitate. Se disting: **p.** științifică, **p.** istorică și **p.** economică. Pentru **p.** istorică termenul „proferența" exprimă un demers intelectual care deduce din cunoștințele prezentului (facta) aserțiuni despre viitor (future). Termenul a fost propus de Bertrand de Jouvenel în scopul delimitării demersurilor specifice previziunii de demersurile deductive. După părerea sa, primele nu au rigoarea ultimelor. Prin intermediul prezenței se transformă cunoștințele prezente în precunoștințe despre viitor. În **p.** intervin factori ai gîndirii productive, divergente, creative: flexibilitate situațională, fluiditate ideațională și cauzală, capacitate de anticipație, tendință spre risc etc. **P.** este alături de explicație, sistematizare etc., o funcție de seamă a teoriei științifice. În logica și metodologia științei sînt studiate în mod comparativ diferite modele ale **p.** și explicației. Esențială în realizarea unei **p.** este intervenția unor propoziții universale ce descriu legi ale clasei de obiecte cercetate, precum și unele propoziții existențiale ce descriu stări de fapt și construiesc ipoteze. **P.** este o manifestare a rolului activ și a independenței relative a gîndirii teoretice în condițiile adecvării ei la natura obiectelor cercetate. Se utilizează termenul **p.** ghid pentru forma de **p.** ce descrie consecințele unei singure linii de acțiune, lăsînd ca implicate consecințele acțiunilor alternative. ♦ Termenul e utilizat de cercetătorii americani în domeniul prospectării viitorului pentru a denumi previziunea acțiunilor în raport cu dorințele exprimate și scopurile propuse. Termenii **p.** self-denyng se utilizează pentru **p.** autonegatoare sau de autofrustrare (self-frustrating) ce indică procese feedback negative în previziune. Se presupune că indivizii unui grup, aflînd de conținutul unei **p.** nefaste vor reacționa în sensul împiedicării realizării ei. În fine, s-au studiat și caracteristicile **p.** de autorealizare implicată în procese de retroacțiune sau feed-back pozitiv în previziune. Se presupune că indivizii unui grup aflînd de conținutul unei **p.** favorabile vor acționa pentru realizarea ei. ♦ **P.** ca prevedere are și aserțiunea de a lua toate măsurile de ameliorare relativă a unei posibile întîmplări viitoare nefavorabile. **P.** ca prevestire este interpretarea subiectivă, ireală și lipsită de vreo cauzalitate, a unor evenimente sau a viselor, evocărilor spontane de imagini, a amintirilor etc. în sensul că acestea ar constitui prin anumite forme, conținuturi și contexte un cod de previziune și avertismente prealabile de evenimente pregnante ca accidente, moarte, catastrofe, dar și întîmplări fericite etc. Au la bază o interpretare retrospectivă și sînt considerate fenomene paragnostice. Pot duce la constituirea de montaje subiective parțial conștiente și care predispun spre evenimentele respective pe subiecții cu un grad mai mare de sugestibilitate. Ca modalitate empirică **p.** este deosebită de previziuni prin analiza complexă. Reprezintă un mod accesibil de anticipare intuitivă, percepție de la distanță în condițiile în care cauzele fenomenelor nu sînt cunoscute. În cazul **p.** se utilizează „semne" ca „indicatori avansați" ai producerii anumitor fenomene. Numeroase centre de cercetare inventariază fenomenele de **p.** (P.M.)

PREJUDECATĂ (engl. prejudice, fr. préjugé, germ. Vorurteil). ♦ Atitudine favorabilă sau nefavorabilă față de un obiect oarecare (sau persoană, eveniment etc.) formată apriori în absența unor informații suficiente și corecte. **P.** se caracterizează prin stereotipie, generalizare și rigiditate (rezistența la informare și modificare, corectare) și prin încărcătura amorfă afectivă impusă de prezența sa în mediul de viață. **P.** se exprimă prin standarde de gîndire încărcate de factori socio-afectivi (preluate din mediul cultural) ce se exprimă ca afirmații sau generalizări în diferite domenii și au la bază un nivel de plecare empiric ori cazuri particulare adeseori. ♦ **P.** se manifestă în diferite domenii ale vieții sociale începînd cu cele alimentare, vestimentare, sociale, politice, filosofice etc. Cele alimentare sînt determinate de sacralitatea surselor și resurselor alimentare, mai ales în mediile sociale mai slab culturalizate și impregnate de religiozitate. Nu se mănîncă de pildă carne de porc de către popoarele arabe. **P.** rasiale sînt cele mai periculoase, dure și însoțite de violențe. Există și **p.** ale diferitelor clase sau grupuri sociale și au la bază ideea superiorității unor grupuri sociale sau popoare și a inferiorității altora. ♦ Există **p.** și în mediul școlar în atitudinile profesorilor față de elevi. S-au specificat de către M. Debesse patru mari categorii de astfel de **p.**: **p.** școlară propriu-zisă, **p.** didacticistă, **p.** normalității, **p.** uniformității. **P.** școlară propriu-zisă constă în considerația profesorilor că orice elev sau elevă este doar atît (reducere a statutelor și rolurilor la cel de elev). Deoarece statutul de elev se dilată excesiv, orice neglijență este tratată ca abatere școlară. **P.** didacticistă constă în centrarea activității didactice pe contabilizarea notelor. Insuccesele se atribuie neînvățării (lenei sau neatenției); nu sînt admise circumstanțe atenuante de nici un fel. Se consideră totodată că notele exprimă nivelul real de pregătire al elevului. **P.** didacticistă se manifestă și în faptul că profesorii sînt tentați să devină apărători ai elevilor cu note mari și să susțină pedepse mai grave pentru elevii cu note slabe (pentru același fel de abatere sau neglijență). **P.** normalității se manifestă prin considerarea de către profesori că elevii trebuie să aibă un anumit portret psihic tipic. Sînt privite cu oarecare suspiciune însușirile ieșite din comun, mai ales dacă nu se pot converti în note școlare. **P.** uniformității înrudită cu aceea a normalității se exprimă prin ideea că elevii pot și trebuie să fie supuși aceluiași regim de instruire și trebuie să aibă interes pentru toate disciplinele școlare. Se ignoră diferențele individuale (unele sînt privite ca anomalii) și se neglijează tratarea diferențiată a elevilor. Această **p.** alimentează practica plasării procesului instructiv-educativ la elevii de capacități și potențial medii. Cei slabi și cei foarte buni sînt neglijați. **P.** au fost multilateral implicate în studiile de antropologie culturală, sociologie etc. Fr. Bacon le-a analizat sub denumirea de idoli (idola fori, idola theatri, idola specus.) (P.M.)

PREMIU (engl. prize, fr. prix, germ. Prämie). ♦ Recompensă materială sau morală oferite pentru realizări deosebite. Este o „sancțiune pozitivă" complementară pedepsei. Are o mare putere și valoare motivațională atît în recunoașterea și aprecierea socială a efortului de acțiune realizat de către un subiect în rezolvarea unor probleme sau finalizarea unor activități cît mai ales în mobilizarea capacităților acestuia spre atingerea unor obiective ce implică riscuri și eforturi și mai mari. Mărimea, intensitatea și durata între perioadele de premiere trebuie strîns raportate la mărimea efortului și riscului solicitate, la tipul respectiv de activitate, la capacitățile subiecților respectivi și la indicii performanțelor cu conținut similar atinse de alte grupuri sau alți subiecți. Antonim sancțiune (P.M.)

PRESIUNE SOCIALĂ (engl. social pressure, fr. pression sociale, germ. Social Druck). ♦ Termenul se referă la forme de influențe insistente, foarte active ale unui grup social asupra altuia sau altora, sau de o persoană ce reprezintă aspirațiile unui grup sau are putere de decizie privind un grup în numele căruia exercită **p.s.** În genere **p.s.** poate fi a unui grup mic asupra unui alt grup mic sau asupra unui grup mare mai puțin coeziv sau a unui grup mai mare, care dorește să anuleze grupuri mai mici etc. Este asociată în genere de promisiuni, dar și de aroganță, de șantaje, amenințări și durități pentru cazul în care nu ar fi acceptate cele solicitate prin **p.s.** Uneori **p.s.** sînt însoțite de gratificări ilegale a celor ce au început să cedeze, fapt ce are conotație de corupere. Totodată pot să formuleze amenințări personalizate brutale directe față de persoanele rezistente la **p.s.** exercitată. Intimidarea, amenințarea, răpirea de membrii ai familiei celui rezistent la **p.s.** În genere **p.s.** se practică mai ales în țările cu regimuri dictatoriale. Se manifestă și forme de **p.s.** pe căi bancare sau prin blocare a vînzărilor sau cumpărărilor de acțiuni, blocaje economice etc. Dezamorsarea acestora în cazul acceptării ideilor incluse în **p.s.** devine o gratificare. În genere **p.s.** reprezintă și forme de erodare a identității grupurilor asupra cărora se exercită. Referindu-se la această problemă M. Zlate a semnalat faptul că **p.s.** este justificată doar atunci cînd grupurile primare asupra cărora se exercită aceasta, au norme învechite de gîndire și activitate, nivel scăzut de acceptanță, nivel scăzut de cultură și **p.s.** are în acest caz obiective ce privesc îmbunătățiri și impulsionări ale situației. (U.Ș.)

PRESOPUNCTURĂ (engl. pressopuncture, fr. pressopuncture, germ. Pressopunckture). ♦ Tehnică psihoterapeutică și medicală înrudită cu acupunctura. Are avantajul de a putea fi practicată de orice persoană. ♦ Istoria **p.** este foarte veche, chiar de două-trei mii de ani. Chinezii se serveau la început de masarea cu ajutorul unor pietre. Întîi s-a afectuat în timp identificarea unor puncte ale corpului a căror presare înlătură durerea, chiar dacă punctele sînt departe de locul durerii. Teoria și practica **p.** ca și a acupuncturii implică existența a 14 meridiane care exprimă conductibilitatea energiei vitale, fapt ce exprimă o optică energetistă. **P.** are cîteva obiective: să înlăture durerea după un diagnostic exact prin masarea punctelor ce sînt implicate în topologia punctelor bolii respective; să contribuie la alinarea durerii pînă la venirea medicului și internarea indicată de acesta în spital; să apere oamenii de recidive sau noi îmbolnăviri; să sprijine procese de vindecare începute și supravegheate de medic; să sporească forța și energia vitală generală. ♦ Frank R. Bahr a elaborat un manual util pentru **p.** întitulat *Akupressur, Erfolgreiche Selbstbehandilungbei Schmerzen und Beschwerden* (1967, 1978) cu explicații și cu 300 de fotografii ilustrative pentru punctele corespunzătoare pe meridiane ale diferitelor disconforturi cum ar fi: dureri de cap repetate (legate de schimbarea vremii), dureri de spate cronice, artroze ale articulației genunchilor, inflamarea prostatei, tusea tabagică, iritarea vezicii urinare, dureri umăr-braț, amețeli, sfera sexuală, surmenajul și suprasolicitarea, cîrcei, suferințe ale coloanei, tulburări de somn, alergii, constipație, dureri de dinți, teama de examene, solitudinea, tulburări de memorie, indispoziții, mania bolilor, dar și pentru revigorarea organismului (ridicarea performanțelor sportive). Pe acest teren s-au obținut rezultate foarte importante și interesante. Punctele ce trebuie identificate au denumiri originale în limba chineză. De pildă punctul: tsu-sen-li se mai numește în China și punctul „trei sate" pentru că permite intensificarea efortului astfel că se pot parcurge distanțe mari, cît între trei sate (cîțiva km). În Franța s-a dezvoltat de către dr. Paul Nogier acupresura auriculară (1957). Paul Nogier împreună cu colaboratorii a alcătuit o hartă pe care sînt notate toate punctele importante pentru **p.** auriculară. Se consideră că pe ureche, pe palme și pe tălpi se află cele mai multe puncte ale meridianelor energiei vitale. Paul Nogier a dat modelul unei baghete de efectuare a **p.** În cazul în care aceasta nu se poate procura (este atașată la manualele ce apar în legătură cu **p.**) se folosesc vîrfurile degetelor. Unii autori consideră că acestea din urmă sînt chiar mai recomandate deoarece creează o circulație meridianică mai complexă (de autofortificare). Pe hărțile punctelor de **p.** (care sînt și ale acupuncturii) se află și direcțiile de presiune ce se efectuează în tratament. Direcțiile sînt marcate prin săgeți în hărțile specifice. Interesează durata presurii, direcția și intensitatea. Durata se cere pînă la încălzirea punctului legat de meridianul responsabil de suferință, și se mărește cu vîrsta. Este bine să se folosească presuri de intensitate diferențiată, nu prea puternice, mai ales la persoanele cu pielea fină și foarte sensibilă. ♦ Există cazuri, la stîngaci, în care centrii cerebrali sînt situați altfel decît la dreptaci. În aceste cazuri nu se folosește **p.** auriculară. În China se fac operații dificile asociate cu **p.** fapt ce a început să se practice și în țările Europei, din cauză că statistic astfel de procedee au o evident mai mare eficacitate. (v. și lucrarea *Un masaj la îndemîna oricui. Presopunctura*, de Sabin Ivan). (U.Ș.)

PRESTIGIU (engl. prestige, fr. prestige, germ. Ansehen). ♦ Fenomen psihosocial legat de statut, rol și de succes. **P.** poate fi atașat unei persoane (șef, savant) unei grupări (clasă socială), unei profesiuni, unui loc, unei epoci. Atribuit de către cineva, în interiorul unui grup socio-cultural definit, **p.** se impune opiniei, suscită deferență și admirație și ca urmare a puterii sale de influențare constituie o valoare socială apreciată. Căutarea **p.** traduce trebuințele afirmării de sine și de valorizare personală a indivizilor, care sînt în general încurajați de mediu. În majoritatea grupurilor există un veritabil antrenament cultural, de competiție și ascensiune socială. Intervin în dorința de afirmare și factori personali. După unii autori (Dynes) căutarea **p.** este adesea legată de frustrațiile infantile și în particular de sentimentul de a nu fi iubit, dacă nu chiar rejectat afectiv inconștient de părinți. La baza **p.** stă cantitatea, calitatea și aportul social al muncii. **P.** este legat tot mai mult de muncă și profesie (**p.** ocupațional). Persoanele de mare **p.** sînt adeseori imitate, constituie modele și iradiază influențe complexe asupra celorlalți ca și o atracție cu totul deosebită. S-au efectuat foarte numeroase studii privind **p.** și caracteristicile sale. (P.M.)

PREVIZIUNE v. PREDICȚIE

PRÉVOST, Benedict ♦ Psiholog francez, primul care a semnalat, în 1826, culorile subiective, redescoperite apoi de către G. Th. Fechner în 1836 și de către alți numeroși autori popularizați de Benham, ceea ce a făcut ca J. Cohen și J. A. Gordon (1949) să distingă aceste culori sub denumirea de Prévost-Fechner-Benham. (P.M.)

PREYER, Wilhelm (1842-1897), fiziolog și om de știință german, unul dintre întemeietorii psihologiei infantile. A efectuat observații longitudinale pe propriul copil. În lucrarea *L'ame de l'enfant* (1882) sînt expuse, printre altele, considerații privind imitația la copiii mici. (S.T.)

PRIBRAM, Karl H. (n. 1919), neurofiziolog, neurochirurg și psiholog american. A cercetat relația creier-comportament în laboratoarele Yerkes de biologie a primatelor, în perioada cînd era director Karl Lashley, apoi la Universitatea Yale, unde a predat neurofiziologia și psihologia fiziologică, iar din 1960 la Universitatea Stanford, unde este profesor de științe neurologice. A investigat problemele complexe ale relației creier-gîndire cu implicațiile lor filosofice. Rezultatele le-a publicat în vol. *Mind in the World of Objects*. O perioadă importantă de timp a dedicat-o sintezei în patru volume a rezultatelor asupra creierului. A ocupat funcții importante de conducere în cadrul Asociației psihologilor americani. Singur sau în calitate de coautor a publicat lucrări valoroase printre care: *Plans and the structure of behavior* (în colaborare cu G.A. Miller și Galanter); *Freud's Project Reassed* (împreună cu Gill) și *Language of the Brain.* Ca editor a publicat: *Biology of learning; Biology of memory* (împreună cu Broadlent); *Psychophysiology of the Frontal Lobes* (în colab. cu A. R. Luria); *Central Processing of Sensory Input; Brain and Behavior* (4 vol.); *The Hippocampus* (2 vol., în colab. cu Issacson). (P.M.)

PRIETENIE (engl. friendship, fr. amitié, germ. Freundschaft). ♦ Relație psihosocială preferențială de confort ce se întreține prin investiții psihice (încredere, suport moral și material, întrajutorare de predilecție) și afective. ♦ După psihanaliști **p.** este o relație ce tinde spre inhibiție, desexualizare, sublimare, iar identificarea afectivă ce o însoțește este întreținută de mecanismele de apărare față de tensiunea relațiilor indiferente, obligatorii etc. ♦ **P.** reprezintă distanța socială intimă, preferențială maximală, ce implică proiecții și dezvăluiri de proiecte, intenții, sprijin moral. (U.Ș.)

PRIMARITATE (lat. primasius = primul ca rang) (engl. primary function, fr. primarité, germ. Primärfunktion). ♦ Însușire caracterială de a avea reacții imediate, de impresie, direcție. Complemetar, secundaritatea se referă la o reactivitate emoțională și acțională întîrziată, de sumație. Cei doi termeni au fost difuzați, de școala olandeză și franceză (Wiersma, R. Muchielli, La Senne). **P.** este corelată pozitiv cu extraversia (G. G. Jung). Persoanele la care domină **p.** sînt spontane, trăiesc dilatat prezentul, sînt vesele, sociale, expansive, inconstante emoțional, nestatornice în ocupații și afecțiuni față de cei din jurul lor, adesea capricioase și superficiale. ♦ Se vorbește de o **p.** în ceea ce privește procesele psihice. Procesele de **p.** caracterizează predicția inconștientului, a personalității de bază, iar secundaritatea, sistemele conștiente și preconștiente. În **p.** procesele psihice sînt dominate de circulația liberă a energiei psihice primare – în cazul secundarității există o întîrziere a circulației energiei psihice datorită cauzelor și controlului intern, deliberărilor. ♦ Visurile fac parte din procesele incluse în **p.** pe cînd gîndirea, deciziile sînt rezultate ale secundarității. După S. Freud în **p.** domină principiul plăcerii, pe cînd în secundaritate domină principiul realității. (U.Ș.)

PRINCE, Morton (1854-1929), psihopatolog american, pionier în stabilirea unei terapii pentru neuroastenie. A studiat la Paris cu P. Janet însușindu-și teoria disocierii a acestuia, pe care a aplicat-o ulterior în explicarea personalității multiple. A fost de asemenea influențat de psihanaliza lui S. Freud care pune la baza comportamentului uman instinctele. În 1905 a înființat *Journal of Abnormal Psychology*, iar în 1927 Clinica de psihologie la Universitatea Harvard. S-a remarcat prin lucrarea *The Dissociation of a Personality* (1905), în care descrie biografia unei personalități multiple. (P.M.)

PROBABILITATE (engl. probability, fr. probabilité, germ. Probabilität, Wahascheinlichkeit). ♦ **P.** psihologică se exprimă în trei moduri sau concepții: o concepție întărită de logicieni și matematicieni, care consideră că se referă la o poziție a individului față de o afirmație în care nu există o certitudine sau cunoaștere completă; a doua concepție întreținută de economiști pornește de la ideea că două propoziții nu sînt legate numai prin relațiile studiate de logica tradițională ci și prin relații directe ce pot fi intuite; a treia concepție, utilizată în știință și evocată încă de Aristotel, se referă la frecvența relativă a unui eveniment într-o clasă nedefinită de evenimente. Savage a conturat trei feluri de **p.**: *obiectivă* (în contextul evenimentelor ce se repetă), **p.** *personală* (echivalentă cu gradul de încredere pe care-l are un individ față de adevărul exprimat printr-o propoziție specială) și **p.** *necesară* care este o extindere a gîndirii logice ce măsoară limitele în care un ansamblu de propoziții confirmă un adevăr în afara relațiilor logice și a opiniilor personale. Este o caracteristică a gradului de posibilitate a apariției unui fenomen determinat în anumite condiții bine definite. ♦ **P.** reflectă anumite intercorelații între fenomene. Dacă un eveniment se produce cu siguranță în anumite condiții este un eveniment sigur și i se atribuie probabilitatea 1. Evenimentul ce nu se produce cu siguranță în anumite condiții se numește eveniment imposibil și i se atribuie probabilitatea 0. Probabilitatea unui eveniment este un număr compus între 0 și 1. Dacă numărul evenimentelor ce se produc în condiții date este limitat, valoarea obținută a probabilității este egală cu raportul dintre numărul cazurilor „favorabile" și numărul tuturor cazurilor „posibile". Unii statisticieni identifică probabilitatea cu frecvența, fapt ce este discutabil. Proprietățile probabilității se formulează ca axiome. Se consideră că în cazurile și situațiile ce impun lanțuri de decizii, fiecare în parte avînd importanță în mersul evenimentelor, acționează un efect de inerție. Acesta implicat în **p.** psihologice este cu atît mai mare cu cît seria de decizii necesare este mai mare. ♦ **P.** subiective se referă la analiza universului probabilistic – considerația „șansei", a posibilității – dimensiuni în care sînt exprimate forme de raționare cu o puternică motivație privind speranța (șansele pozitive) și neliniștea (șansele negative). Predicția ca expresie a „probalității subiective" operează în categoria fenomenelor de hazard, adică în categoria fenomenelor care acționează prin evenimente imprevizibile denumite legile hazardului. Există meditații interesante asupra acestei probleme în lucrările lui Pascal, Fermat, Cristian Huygens (1657) și un secol mai tîrziu, J. Bernoulli (1713). La aceștia se adaugă Gauss, Laplace, Cebișev, Kolmogorov ș.a. Decuparea caracteristicilor **p.** subiective a fost analizată prin diferite modele experimentale cu caracter ludic (E. Claparède, 1933), E. Pire (1958). B. Inhelder, J. Piaget (1953), J. Bross (1961), R. M. Hick (1961), P. Suppes, J. S. Zinnes (1961), N. H. Anderson (1961), Ursula Șchiopu (1966), I. Mînzat, (1968). Experimentele lui Grant de „ghicire" a **p.** a unei variabile din mai multe au atras atenția asupra maximizării întăritorului prin relații minime care organizează minimizarea răspunsurilor greșite și cresc motivația în „ghicirea" alegerii (S.T. și P.M.)

PROCEDEE PSIHICE (engl. proceedings methods, fr. procédés, germ. Verfahren). ♦ Sisteme de operare psihică (scheme operatorii care servesc actului creator sau celui de rezolvare a problemelor). Au caracter deschis, sînt într-un continuu proces de elaborare și transformare, adecvat la situații, cerințe, strategii de evaziune sau de implicare în situații dorite. Sînt alimentate de aspirații, interese, de cerințele de autoafirmare, dar și de cele de apărare. ♦ Unele **p.** sînt constructive (cele implicate în creație, muncă productivă, organizare, inovații, reprofilări, contribuții de orice fel, dar mai ales cele ce implică apărarea moralității și a mai binelui social), altele sînt negative (cele ce se înscriu în structurile egocentriste, în orgolii și prejudicii intenționate aduse altora, cele implicate în parvenire, calomnieri etc.) Procedeele psihice cele mai studiate sînt cele privind operativitatea și strategiile inteligenței și cele ale creativității. (U.Ș.)

PROFESIOGRAMĂ (engl. professional profil, fr. profil professionel, germ. Beruftichprofil). ♦ În vederea creșterii productivității muncii se alcătuiesc profile profesionale tip. Acestea servesc drept referințe pentru profilele profesionale particulare ce se alcătuiesc prin testări ale personalului ce se angajează. Cerințele unei profesii pot fi de natură biologică (înălțime, forță musculară, rezistență, capacitate vitală etc.), fiziologică (tensiune arterială, capacitate pulmonară etc.), psihofiziologică (timp de reacție, viteză de percepție), psihologică (capacități, cunoștințe, aptitudini), psihosocială (atitudini, convingeri, motivații), sociale etc. Înscrierea valorilor permanente în funcție de caracteristicile profesiei respective la un moment dat din evoluția sa face posibilă compararea de profile individuale raportate la **p.** ♦ **P.** are o valoare operațională în orientarea și selecția profesională iar în practică permite evaluarea însușirilor cerute de profesiune ca foarte necesare și de dorit. Există **p.** efectuate prin inventare de personalitate (ca MMPI sau 16 P.F.), profile stelare (profile de inteligență Meilli), profile longitudinale etc. ♦ **P.** *grupului*: redarea grafică a caracteristicilor unui grup mic. Construirea lui implică stabilirea particularităților grupului care urmează a fi măsurate (consens, conformism, coeziune etc.) „convertirea" acestor proprietăți în întrebări care vor figura în chestionarul adresat membrilor grupului, stabilirea unității de măsură a proprietăților respective (de obicei o scară tip Likert în cinci trepte) și trasarea profilului. Tehnica respectivă a fost propusă de Mielu Zlate și Camelia Zlate (*Cunoașterea și activarea grupurilor sociale*, 1982). Un asemenea profil indică orientarea generală, pozitivă sau negativă, a proprietăților grupurilor sociale; gradul de dezvoltare a fiecărei proprietăți; cauzele probabile ale unor fenomene prezente în grup cît și efectele ce se pot obține. **P.** de grup poate fi de mai multe feluri: a) **p.** *de stare* care redă valoarea elementelor și relațiilor grupului așa cum se prezintă ele la un moment dat; cînd luăm în considerare toate elementele putem trasa **p.** *de stare generalizată*; cînd sînt luate în considerare doar unele elemente, putem trasa **p.** *de stare parțială*; b) **p.** *de transformare* sau de evoluție care încearcă să surprindă (în mod comparativ) schimbările ce apar în grup ca urmare a introducerii unor influențe noi ce duc grupul dintr-o stare în alta. Ele pot fi: **p.** *evolutive constante*: înregistrează transformările pe măsură ce se produc una după alta, **p.** *evolutive* (predictiv-deductive) se bazează pe anticipări. ♦ Evoluția poate fi evidențiată prin compararea diverselor faze între ele; prin raportarea rezultatelor obținute la valori ideale (maximale) sau la valori medii (grupul poate fi într-o zonă deasupra sau dedesubtul mediei care evidențiază un progres sau un regres față de o fază anterioară). ♦ **P.** factorial: modalitate de reprezentare grafică a rezultatelor unor testări prin numirea nivelurilor obținute la evaluări. În acest tip de reprezentare grafică valorile utilizate sînt cele atribuite factorilor, pornind de la rezultatele pe care subiectul le-a obținut la testele supuse analizei factoriale. **P.**pishologice ce au în atenție mai ales evoluția biosomatică și psihologică complementară se numesc *psihobiograme*. (P.P.)

PROFESIOLOGIE v. PROFESIUNE

PROFESIUNE (engl. profession, ocupation, fr. profession, germ Beruf, Gewerbe). ♦ Ocupație cu caracter permanent, exercitată pe baza unei pregătiri sau calificări profesionale, în vederea procurării de mijloace de existență. ♦ Este complexul de cunoștințe teoretice și deprinderi practice care definesc pregătirea diferiților lucrători. ♦ Față de trecut cînd numărul **p.** era destul de mic și uneltele rudimentare, în zilele noastre evantaiul **p.** este extrem de bogat. Acest fenomen se datorează dezvoltării forțelor de producție și progresului tehnic care au determinat și determină schimbări, mai mult sau mai puțin profunde în conținutul **p.** precum și apariția unor profesii noi, multe coexistînd cu cele vechi. În societatea contemporană, datorită mecanizării complexe și autodeterminării producției se observă tendința de dispariție a unor **p.** învechite, care cereau o calificare slabă și în care munca fizică grea ocupa un loc însemnat și în același timp, se remarcă apariția de **p.** care necesită o calificare tehnică înaltă și complexă.Modernizarea producției pe baza progresului tehnic determină intelectualizarea **p.**, în sensul că acestea reclamă tot mai mulți lucrători cu temeinică pregătire profesională capabili să dirijeze mijlocele moderne de producție. Studiul științific al meseriilor și **p.** în vederea orientării și selecției profesionale constituie domeniul profesiologiei. ♦ Viața **p.** ocupă cea mai mare parte a vieții omului. În copilărie se construiește prin contacte personale în familie și în viața de fiecare zi, cunoașterea de diferite **p.** sau cel puțin a unor aspecte generale ce le caracterizează (medicul consultă, sora medicală face injecții, vînzătorul din magazine vinde marfă, șoferul conduce mașina, profesorul învață copiii la școală etc.). În perioada pubertății și adolescenții fac o explorare mai complexă a **p.** și mai ales se conștientizează necesitatea pregătirilor specifice pentru diferite **p.** Informațiile de acest gen contribuie la conturarea alegerii și treptata identificare prin dorințe cu o anumită **p.** În aceste condiții are loc dezvoltarea universului profesional, înțelegerea valorii lui și a ierarhiilor profesionale, importanța socială actuală și chiar de perspectivă a **p.** Se constituie subidentități profesionale. Perioada tinereții, de adaptare la **p.** pentru care s-a făcut opțiunea și la exigențele postului, a locului de muncă este relativ complexă. În perioadele adulte au loc modificări în rolul și statutul **p.** fie pe verticală, pe circumferință sau de centralitate. La vîrsta a treia – ieșirea din **p.**, pensionarea se trăiește adesea dramatic datorită rolului important jucat de **p.** în personalitatea umană, faptului că aceasta oferă securitatea existențială, reușite și satisfacții, sensul valorii și aportului personal, autorealizare. ♦ Săpăturile arheologice au permis radiografierea istorică a **p.** Primele unelte (piatra neșlefuită și bățul, apoi piatra șlefuită) au fost treptat secondate de primele „aparate". După Lipp acestea ar fi fost „capcanele", după alții „arcul" și chiar „praștia". Printre primele produse se cunosc și „casetele" – vase din coji de fructe lemnoase – și apoi din lut, piatră etc. ♦ În societatea sclavagistă s-au efectuat construcții numeroase – în Grecia antică, Egipt, Imperiul roman, care au pus în evidență dezvoltarea de profesii numeroase (de constructori de cetăți, viaducte, circuri și amfiteatre, temple) extractori de minerale și sare, cioplitori în piatră. În Evul Mediu **p.** organizate pe bresle au căpătat o forță corporatistă evidentă ce s-a conservat pînă prin sec. al VII-lea și al VIII-lea, cînd au apărut unele documente privind **p.** În *Le livre des métiers*, 1268, E. Boiban a descris meseriile timpului și un discret istoric al lor. N. Iorga în *Istoria comerțului românesc* (1923) subliniază faptul că după anul 1000 „laboratorul de fabricate" cel mai important al timpului a devenit Europa Centrală, dar mai ales Anglia. Tot N. Iorga descrie, în acest context, profesii numeroase din Țările române. După 1789 – odată cu Revoluția franceză s-a zdruncinat și sistemul breslelor și corporațiilor. În sec. al XVII-lea virtuozitatea muncitorilor manufacturieri de detaliu era evidentă. Calificarea a început să crească. Societatea capitalistă a adus cu sine odată cu concurența și mașinismul (sec. al XVIII-lea), creșterea productivității muncii și forme de organizare noi. Între 1944 și 1949 *Dictionary of Occupationales titles*, lucrare vastă cu privire la **p.** se referea la 22 028 titluri de **p.** și descrieri ale acestora. Biroul internațional al muncii a oficializat 1345 **p.** implicate în 201 grupe condensate în 73 subgrupe, iar acestea în 10 grupe mari. În diferite lucrări se dau cifre ce variază între 4 000 și 10 000 **p.** În universul **p.** se exprimă patru fenomene mai semnificative: 1. crește intelectualizarea lor (cantitatea de pregătire intelectuală necesară în exercitarea **p.**) 2. are loc o mare mobilitate și transformare a **p.** datorită RST (un om schimbă în cursul vieții cel puțin odată **p.** dacă nu de mai multe ori) 3. capătă pondere profesiile de economiști, profesori, cele financiare, cele de organizare socială a vieții (politice). 4. are loc trecerea spre societatea informatizată (J.S. Schreiber). **P.** rămîn pe primul plan al dezvoltării vieții social-economice. (U.S. și P.P.)

PROFIL PSIHOLOGIC (engl. psychological profile, fr. profil psychologique, germ. Psychische Profil). ♦ Metodă de reprezentare grafică, printr-o unitate evaluativă comună (ex. centile), a rezultatelor măsurătorilor psihologice efectuate cu ajutorul diverselor probe pe un subiect sau un eșantion de subiecți, în scopul vizualizării performanțelor și comparării acestora. ♦ Valorile performanțelor dispuse vertical și reunite printr-o linie continuă desemnează o siluetă comparabilă cu un profil. ♦ Primul care a realizat un **p.** psihologic a fost medicul rus Rossolimo (1912) utilizînd în acest sens scara Binet-Simon. Ulterior, E. Claparède și Giese i-au adus substanțiale îmbunătățiri. I. M. Baldwin a propus forma circulară a **p.** care a fost elaborată în special ca *„ingenogramă"*, graficul calităților naturale. Avantajul **p.p.** constă în a oferi dintr-o dată o imagine precisă asupra capacităților și aptitudinilor unui subiect. Se atribuie **p.** psihologic caracterul de polaritate. Dezavantajul constă în simplificarea accentuată a relațiilor și caracteristicilor acestora. (P.M.)

PROFILAXIE MENTALĂ (engl. preventive, fr. prophilaxie, germ. Prophilaxie). ♦ Ansamblu de măsuri – cu caracter general sau aplicație individuală – destinate să asigure păstrarea sănătății mentale, protecția împotriva psihonevrozelor și a diverselor forme de alienare. Sinonim igienă mentală. (P.M.)

PROGNOZĂ (engl. prognose, fr. prognose, germ. Prognose). ♦ Afirmație anticipată asupra a ceea ce va urma să se producă în viitor. Poate fi prognosticată evoluția viitoare a personalității unui copil (accentuarea unor trăsături, apariția altora, degradarea unor sisteme comportamentale – atitudinale, aptitudinale etc.), a randamentului activității sale, a sensului de evoluție a aspirațiilor etc. ♦ **P.** este utilizată mai ales în privința dinamicii grupului, a opiniei grupului, a influenței unor fenomene psihosociale, „condensate" cum sînt: obiceiuri, tradiții, mentalități. ♦ Previziunea făcută de medic asupra evoluției ulterioare și a sfîrșitului unei boli este dedusă din analiza unor date privind gravitatea bolii și a simptomelor, virulența agentului patogen, starea de reactivitate și de rezistență a bolnavului. ♦ **P.** se folosește cu prilejul aplicării testelor, îndeosebi vocaționale, care au nu numai sarcini de diagnoză psihică, ci și de prognoză. Valoarea de **p.** a unui test este dată de validitatea lui. Cînd randamentul pe care acesta trebuie să-l asigure previziunii nu se măsoară decît după un interval destul de mare de timp privind dezvoltarea psihică, valoarea de **p.** fiind cu atît mai nesigură cu cît copilul este mai mic deoarece nu se pot cunoaște factorii ce vor acționa asupra lui (ca la medici). Cazurile cu dotare foarte mare și foarte mică (extremele curbei lui Gauss) sînt greu de prognozat. (U.Ș.)

PROIECȚIE (engl. projection, fr. projection, germ. Projektion). ♦ Atribut al activității psihice de a-și exprima identitatea. Este o funcție a conștiinței umane realizată îndeosebi prin intermediul mecanismelor spontane ♦ Mod de manifestare a inconștientului (prin sine). Trăsătură caracteristică personalității umane care are capacitatea de a proiecta în afară, de a ne exterioriza în manifestările comportamentale. ♦ Sistem proiectiv: ansamblu structurat de atitudini și valori comune membrilor unei societăți posedînd un tip de personalitate de bază și care se exprimă în comportamente, atitudini ale acestei societăți, iar în particular în credințele religioase, legendele folclorice etc. (Kardiner, Linton). ♦ Stadiul proiectiv este o etapă de dezvoltare psihică urmînd celei senzoriomotorii. Se caracterizează prin faptul că micul copil nu poate gîndi decît acționînd sau verbalizînd ceea ce face (H. Wallon). Corespunde, după P. I. Galperin, cu etapele de dezvoltare timpurii ale gîndirii caracterizate prin acțiunea cu obiectele și acțiunea în planul limbajului extern cu voce tare (manipulare a obiectelor). Capacitatea de **p.** devine foarte complexă și activă în perioada pubertății și adolescenței (Ursula Șchiopu, 1967). ♦ Testul proiectiv este un procedeu de explorare a mentalității oamenilor inclusiv a copiilor (M. Klein și Ana Freud), constînd în a observa reacțiile acestora la prezentarea anumitor imagini, obiecte, marionete etc. ceea ce permite a se vedea cum se identifică un aspect sau altul al personalității lor și al sistemului de a se relaționa. ♦ Denumirea de tehnici sau teste proiective a fost folosită pentru prima dată de L.K. Frank (1939), care le consideră ca metode de explorare a personalității ce se confruntă cu o situație la care reacționează în virtutea sensului pe care situația o capătă pentru persoana în cauză, evidențiindu-se astfel propriile sale structuri subiective interne, tendințe, interese, aspirații, atitudini, conflicte, stil de gîndire, temperament etc. H. A. Murray le-a denumit ca și Frank, metode proiective, R.B. Cattell le-a numit teste de dinamism, iar R.B. Eysenk, teste nestructurate ♦ G. Lindsley distinge cinci grupe de tehnici proiective de personalitate: 1. *tehnici asociative*: în cazul cărora subiectul răspunde la stimulii prezentați cu primele imagini sau idei care-i sînt evocate de aceștia (Testul Rorschach, Testul C.R.R., Testul Z, Testul Benda etc.); 2. *tehnici constructive*: care se bazează în principal pe creația liberă a subiectului (Testul T.A.T., Testul C.A.T., Testul P.S.T., M.P.T., M.A.P.S., P.N., Testul Rozenzweig de frustrație etc.); 3. *tehnici de completare* în care atît stimulul cît și răspunsul au un caracter elaborativ complex (Testul de asociere a cuvintelor, Testul fabulelor, Testul de completare a povestirilor, frazelor, imaginilor etc.); 4. *tehnici de alegere sau ordonare* care impun selectarea mai multor variante într-un aranjament de o anumită ordine (Testul de clasificare categorială, Testul O.I.T., Testul mozaicului, Testul F.P.T., Testul Szondy etc.); 5. *tehnici expresive* care au un caracter liber, în cadrul temei prezentate subiectul exprimîndu-și (inconștient) conținutul său intrapsihic, stările sale conflictuale sau de altă natură (Testul arborelui, Testul casei, Testul persoanei umane, Testul familiei, satului, lumii etc.). ♦ Localizare în exteriorul organismului a impresiilor resimțite; astfel, imaginile vizuale și auditive sînt proiectate în puncte determinate ale spațiului la originea sau sursa primară a stimului; ♦ Mecanism de apărare prin care subiectul percepe lumea exterioară și persoanele apropiate avînd caracteristici care îi sînt proprii. În sens extins, **p.** este un concept central al teoriei psihanalitice care susține că trebuințele umane de natură sexuală fiind refulate se proiectează într-o formă mascată în produsele activității umane (pictură, artă, muzică etc.) ♦ A. Ombredane distinge: **p.** speculară, catarctică și complementară. **P.** este o identificare, mai ales afectivă. ♦ În produsele activității umane se oglindesc aspecte ale imaginii de sine, dorințe, tendințe, interese, sentimente, precum și tensiunea psihică ce caracterizează la un moment dat subiectul uman. (U.Ș. și P.M.)

PROXIMITATE (engl. proximity, fr. proximité, germ. Nächstheit). ♦ În sens general se referă la apropierea spațială, temporală sau psihologică, morală, atitudinală etc. care există între oameni. ♦ **P.** apare ca o strategie de relaționare interumană pentru a obține apropierea sau distanțarea spațială și psihologică între parteneri, ca fenomen legat de ecologia grupului mic. Există o **p.** *brută* sau *primară* corespunzătoare distanței fizice dintre parteneri și o **p.** *funcțională* corespondentă existenței și organizării structurii de comunicare, a densității și frecvenței mesajelor transmise. A fost studiată în legătură cu următoarele probleme: alegerile matrimoniale (Clarke, 1952; Katz și Hill, 1963; A. Girard, 1964); selecțiile amicale

(Festinger, 1950; Newcomb, 1956; P. Chombard de Lauwe, 1960); aranjare spațială a membrilor unui grup „față în față", „în colț", „alături", „în colțuri opuse" (Steinzor, 1950; Hearn, 1957). Cercetările privind **p.** prezintă *Proxemica*, domeniul proximului social explicitat de Eduard T. Hall (1959), *The Silent Language* și *The Hidden dimension* (1966) și *Proxemica* (1963). Autorul vorbește de patru tipuri de distanță: distanță intimă, personală, oficială și publică. Distanța intimă este foarte mică, utilizabilă în comunicarea de confidențe, secrete, intimitate (15 la 45 cm distanța personală ce este distanța neoficială). Se observă cum are loc o intrusiune în spațiul considerat personal și neviolabil (al soțului sau al soției spre exemplu). Aceasta este distanța „fața în față" și este o măsură subiectivă. Distanța oficială este implicată în rolurile și statutele sociale și este impregnată de oficialitatea și conduite reverențioase. **P.** publică este aceea a unui conferențiar față de sală. Poate fi nepublică în situația oficială (rapoarte, interviuri). La mesele oficiale sînt prezente toate **p.** Există și lipsa de **p.**: contactul sau atingerea, foarte încărcat emoțional (mama cu copilul în brațe, cuplul, dar și lupta). Asemenea constatări trebuie avute în vedere atunci cînd se organizează spațiile în care oamenii își vor desfășura activitatea. (U.Ș.)

PRUNĂ, Tiberiu (n. 1936), psiholog român, dr. în științe, cadru didactic la Catedra de psihologie – pedagogie a Universității „Alex. I. Cuza" din Iași. Profesor (1991), specializat în probleme de psihologia personalității, psihologie școlară, psihologia muncii și psihologie economică (discipline la care a ținut cursuri și a adus contribuții). Și-a obținut doctoratul cu tema: *Particularitățile conștiinței de sine la preadolescenți și adolescenți* (1970). **Op. pr.**: *Psihologia muncii industriale*, (curs, 1973); *Psihologie economică* (1976); *Examenele și mediul familial*, (1976); *Conștiința de sine* în volumul *Sinteze de psihologie contemporană* (1980). (P.M.)

PSI v. PARAPSIHOLOGIE

PSIHAGOGIE (engl. psyhagogy, fr. psyhagogie, germ. Psyhagogie). ♦ P. reprezintă un ansamblu de acțiuni și tehnici educative speciale, destinate modelării și remodelării conduitei morale a persoanei în raport cu exigențele mediului. ♦ Kronfeld (1924) a desemnat prin acest termen o formă de psihoterapie ce are ca obiect să inspire încrederea în sine a bolnavului. Ca atare **p.** este o ramură a psihoterapiei care stabilește măsurile psihopedagogice de reeducare a personalității deformate a tinerilor inadaptați sau dezadaptați prezentînd manifestări caracteriale negative (Ch. Baudoin) ♦ Practic, **p.** ajută pe acești „infirmi" ai vieții moral-sociale să-și reconsidere propria lor viață, sporindu-le încrederea în sine și realizînd astfel noi linii de conduită care să le asigure o integrare corectă în societate. (v. și psihodramă, psihoterapie de grup). (P.M.)

PSIHALGIE (engl. psychalgye, fr. psychalgie, germ. Psyhalgie). ♦ Durere care în absența unei origini necunoscute este atribuită existenței unui proces și considerată în esență ca imaginară. (P.M.)

PSIHALERGIE ADMINISTRATIVĂ (engl. administrative allergie, fr. allergie administrative, germ. Administrativen allergie). ♦ Sindrom descris de H. Baruk (1962) și care, ținînd seama de domeniul psihiatriei sociale, rezultă din emoții conflictuale ce apar în relațiile interumane administrative sau profesionale, în special ca urmare a sancțiunilor. Se manifestă printr-o hipersensibilitate față de aceste relații care prin prezența lor generează pentru persoana respectivă o stare de șoc, palpitații, cefalee, amețeli etc. (P.M.)

PSIHANALIZĂ (engl. psycho-analysis, fr. psychanalyse, germ. Psychoanalyse). ♦ Teoria și concepția psihologică a lui Sigmund Freud (1856-

1939) cunoscută și sub denumirea de freudism, care a dat naștere unuia dintre principalele curente ale psihologiei contemporane și a avut o largă influență asupra altor științe precum și asupra literaturii și artei. ♦ Spre deosebire de atomismul psihologic (v. asociaționism), care divizează viața psihică în diferite fenomene și procese psihice, **p.** a încercat să dea o interpretare unitară și integrativă a psihicului și conduitei umane. Spre deosebire de psihologia descriptivă **p.** s-a întreptat spre explicarea cauzalității și mecanismelor vieții psihice și spre o interpretare dinamică a psihicului persoanei. **P.** și-a propus să dezvăluie rolul diverselor niveluri ale psihicului și dinamica raporturilor dintre conștient, inconștient și preconștient (subconștient). Pentru **p.** există două niveluri de condiții: nivelul manifest rațional și conștientizat și nivelul emoțional de profunzime (R. H. Whit, P. Talcot, H. S. Sulivan, W. R. Bron etc.) ♦ Conform **p.**, tendințele sau dorințele care vin în conflict cu normele sociale și cu principiile morale ale persoanei sînt supuse fenomenului de refulare fiind oprite de cenzura conștiinței și alungate în preconștient, de unde tind să reapară sub o formă travestită. Visele reprezintă o astfel de manifestare a dorințelor, emoțiilor sau ideilor refulate, care dobîndesc adesea, în imaginile onirice un caracter simbolic; acest fapt oferă posibilitatea unei interpretări psihologice a viselor, interpretare care reprezintă pentru adepții **p.** un mijloc de cunoaștere a tendințelor profunde ale psihicului persoanei. ♦ **P.** consideră că intensificarea și ascuțirea caracterului conflictual al refulării constituie cauza principală a nevrozelor, a căror vindecare se poate realiza prin diminuarea procesului de refulare și conștientizarea pentru bolnav a impulsurilor refulate ♦ **P.** susține existența unei sexualități infantile. ♦ În funcție de mediul social și de relațiile familiale, se formează în copilărie o serie de complexe psihice, care au mai ales un caracter afectiv și care pot influența ulterior viața psihică a adultului (ex. complexul lui Oedip) ♦ **P.** a exagerat rolul sexualității și al impulsurilor inconștiente în viața psihică a omului. ♦ Încercînd să depășească simpla descriere a fenomenelor psihice, **p.** s-a limitat numai la dezvăluirea mecanismelor psihice și a cauzalității psihologice și a făcut abstracție mai ales de mecanismele neurofiziologice. A propagat pansexualismul. ♦ Metodă corespunzătoare acestei concepții și prin care se urmărește cunoașterea cauzelor profunde, a sensului fundamental al comportamentului unei persoane, se bazează îndeosebi pe asociația liberă (se cere subiectului să relateze tot ce-i trece prin minte fără nici o reținere), pe analiza viselor și a unor reacții automate, în aparență neînsemnate. ♦ **P.** implică regula neomisiunii (relatării fără întrerupere). **P.** acordă o deosebită importanță experiențelor copilului din primii ani de viață și relațiilor ce se stabilesc între el și părinți, între el și ceilalți frați. Acest aspect a reținut atenția pedagogilor, dar cu rezerve privind aspectele interpretative. ♦ **P.** este o metodă psihoterapeutică de tratament vizînd vindecarea unor tulburări psihice, prin evocarea liberă (asociației libere) ce se referă la tot ce-i trece prin minte pacientului astfel că slăbește încet „rezistența"(inconștientă, dar înverșunată) pe care acesta o opune evenimentelor ce se află în centrul conflictelor sale psihice ale sentimentelor, atitudinilor („transferul") bolnavului față de el însuși, față de viață și ceilalți oameni. Faptul este posibil deoarece subiecții nevrotici au predispoziții la transfer (Freud, 1917-1918). ♦ Deși psihanaliștii neagă rolul lor de educatori ai pacientului (întrucît se abțin să-i dea îndrumări, sfaturi), S. Freud vorbește de „posteducație", de fapt o reeducare, ca dimensiune psihoterapeutică a **p.** ♦ Tratamentul **p.** constă din convorbiri de 4- 5 ori pe săptămînă, cîte 45-55 de minute, timp de circa doi ani, timp în care pacientul devine treptat capabil să tragă singur concluziile practice. ♦ Succesele obținute uneori de **p.** depind în mare măsură de relațiile afective dintre terapeut și pacient, de influența sa prin sugestie verbală și atitudini („contratransfer"). ♦ **P.** este utilă în tratamentul nevrozelor și psihozelor. ♦ **P.** este termenul generic ce se acordă ansamblului teoriilor psihopatologice și psihologice care încearcă să generalizeze optica abisală. Concepția **p.** rămîne în esență teoria lui S. Freud. ♦ Marjorie Brierley (1949, 1951) consideră că **p.** se situează între metapsihologie și psihologie analitică. (P.M.)

PSIHASTENIE (engl. psychasthenia, fr. psychasthénie, germ. Psychasthenie). ♦ Afecțiune mintală, foarte răspîndită, caracterizată printr-o slăbire a tonusului vital (scăderea tonusului psihic). Principale și simptome sînt depresia fizică și morală, un sentiment de nerealizare și pierderea simțului realului, tendințe accentuate spre obsesii și manii mentale, fenomene anxioase etc. ♦ Este o formă de nevroză caracterizată prin oboseală psihică, sentimentul de neîmplinire, de înstrăinare, tendință spre introspecție, scrupule, abulie, stare de nehotărîre, nesiguranță de sine, obsesii și fobii. La acestea P. Janet (1903), care a creat termenul, adaugă și modificări de caracter: meticulozitate, pesimism, autoritarism. Există diferențe între **p.** nevroză obsesională, depresie și neurastenie. ♦ Pentru remediere se folosesc agenți psihoarmonizatori. P. Burgard (1961) a arătat că drogurile psihoactive (ex. deltamina și lucidrilul) își fac efectul în stările de oboseală regularizînd somnul și stimulînd pe de altă parte vigilența. La acestea P. Janet (1903) adaugă și modificări de caracter: meticulozitate, pesimism, autoritarism. P. Janet face distincție între **p.** constituțională și **p.** dobîndită. ♦ **P.** este și formă de nevroză caracterizată printr-o stare de nehotărîre, nesiguranță de sine, obsesii și fobii. (P.M.)

PSIHIATRIE (engl. psychiatry, fr. psychiatrie, germ. Psychiatrie). ♦ Disciplină medicală care se ocupă cu, studiul bolilor psihice (psihoze, demențe, psihopatii, nevroze etc.), al tulburărilor mintale, al etiologiei și patogenezei lor. **P.** are în atenție și organizarea asistenței și stabilirea măsurilor profilactice, terapeutice și de recuperare a bolnavului cu afecțiuni psihice ♦ Latura teoretică a **p.** constituie obiectul psihopatologiei și rezultă din generalizarea practicii psihiatrice pe care la rîndul său o fundamentează. **P.** și psihopatologia au interferențe cu toate științele care studiază diferitele aspecte ale omului ca unitate existențial biologică, psihică, socială. W.A. Hunt insistă asupra diferențelor dintre psihologia clinică și neuropsihiatrie, prima avînd în atenție restructurări comportamentale în care nu e absolut necesară prezența medicului, deficitul menținîndu-se în domeniul net psihic (nu ajunge la stadiul psihopatologic). (P.M.)

PSIHIC (engl. psychic, fr. psychique, germ. Psychik). ♦ Sistem de orientare și reflectare propriu animalelor superioare și omului. **P.** este produs al adaptării și al activității și funcției sistemului nervos. Instrumentarul său constituie totalitatea fenomenelor și proceselor prin care se realizează formele cele mai complexe (psihice) de orientare și reflectare și care pot fi cognitive, afective și voliționale. Aceste fenomene, de natură ideală, subiectivă, diferențiate de fenomenele materiale, obiectuale, sînt denumite fenomene **p.** Conținutul **p.** uman reprezintă orientarea în mediul problematic al existenței omului, iar obiectul rămîne adaptarea la mediu. **P.** uman a apărut sub influența procesului de muncă în vederea optimizării existențiale și a necesității sociale de comunicare între oameni, transferuri de experiență, dobîndind capacitatea de a trece de la reflectarea senzorială la gîndirea abstractă, exprimată prin limbaj, de a proiecta anticipativ pe plan mintal rezultatele diverselor acțiuni și efectele lor. Specific **p.** uman este conștiința, refectarea nu numai a lumii înconjurătoare ci și a propriei persoane și a relațiilor ei cu mediul înconjurător, potențialitățile și caracteristicile lui. Viața psihică a omului are o sferă mai largă decît reflectarea conștientă care îi este specifică, incluzînd și fenomene psihice inconștiente, dar și intuiții, consecințe, observarea tendințelor prezente în evenimente curente. Preconștientul și inconștientul ca dimensiuni verticale, abisale ale **p.** au fost descrise de psihologia abisală. P. este obiectul de studiu al psihologiei. Cercetarea sa poate fi abordată ca legitate, ca dezvoltare ontogenetică individuală, ca relații psihologice de grup, colective, care se manifestă în diferite comunități sociale, obiect de studiu al psihologiei sociale. Totalitatea fenomenelor psihice proprii unui individ sau unei colectivități constituie viața psihică, psihicul, psihismul. (P.M.)

PSIHOBIOGRAMĂ v. PROFIL PSIHOLOGIC

PSIHOBIOLOGIE (engl. psychobiology, fr. psychobiologie, germ. Psychobiologie). ♦ Domeniul abordării multilaterale a personalității, (dezvoltată de Adolf Meyer – adept al unei viziuni holistice asupra comportamentului, susținînd plurideterminarea conduitei umane). ♦ P. a apărut în jurul anului 1900 cînd psihiatria era dominată de orientarea nosologică. ♦ Opunîndu-se concepției dominante existente, A. Meyer (1951) a propus o viziune holistică, afirmînd că bolile mentale apar ca rezultat al interacțiunii mai multor factori. Meyer a propus o abordare interdisciplinară care să coordoneze datele oferite de sociologie, psihologie și biologie. El a afirmat că nu poate fi înțeles comportamentul unui individ decît observîndu-l în activitatea sa concretă de zi cu zi. Meyer a instituit astfel o abordare umanistă care combate tendințe de „depersonalizare" a psihiatriei. Influența lui Meyer în psihologie și psihiatrie a fost deosebit de importantă. Concepția sa stă la baza medicinei psihosomatice. ♦ Studiul biografiei sau anamneza au devenit componente de bază în examinarea psihiatrică. ♦ Concepția biologistă în psihologie susține primaritatea și amprenta factorilor biologici (ereditate, instincte etc.) în raport cu cei sociali în condiționarea comportamentului uman. (P.M.)

PSIHODIAGNOSTIC (engl. psychodiagnosis, fr. psychodiagnostique, germ. Psycho-diagnostik). ♦ Analiza simptomelor pur psihice ale unei boli mentale în vederea stabilirii diagnosticului (după Dupré) ♦ După H. Rorschach este o metodă de explorare a personalității bazată pe interpretarea petelor de cerneală (v. Rorschach). Termenul de **p.** se acordă numai despuierii testelor proiective. ♦ După Ursula Șchiopu diagnoza psihică se referă la omul viu și concret și constă dintr-o cunoaștere complexă a acestuia prin tehnici psihologice, aplicate conform unor strategii ce permit colectări de informații organizate privind o persoană dată. Metodele folosite folosite în psihodiagnoză au devenit foarte complexe. Se folosește, observația (inclusiv în situații solicitante, miniaturizate), de diferite tipuri, metoda biografică, a anchetelor, a convorbirilor, metoda chestionarelor, dar mai ales a testelor standardizate factoriale și proiective sau concretiste cu obiective incluse în itemi (unități componente ale testelor exprimate prin propoziții solicitante de răspunsuri care pot fi forțate – da-nu –, la alegere din mai multe, dar și libere). Numeroase teste prezintă prin itemi imagini desenate sau fotografice față de care se solicită interpretări ale semnificațiilor, scenelor etc., solicitări de scrieri, de rezolvări de probleme, de asocieri libere de cuvinte etc. Există o adevărată explozie de teste ce au devenit de o foarte mare diversitate (peste 17 000 de teste). Prezintă importanță mai cu seamă testele de cunoștințe, foarte răspîndite și preluate de sistemele de instruire școlară privind examenul cunoștințelor. Se folosesc la toate nivelurile de învățămînt și înlocuiesc examenele în toate specialitățile posibile. Testele de inteligență au de asemenea o foarte mare difuziune. Au fost inițiate de A. Binet în 1905 și apoi în 1908 și 1911, cele ale lui D. Wecsler etc. Frecvent sînt folosite și testele de dezvoltare aplicate mai ales la copiii aflați în plină creștere din perioada vîrstelor mici. Tot o foarte mare răspîndire au testele de aptitudini. Acestea au o valoare socială implicată în varietatea profesiilor ca și testele de interese. Valoarea socială a acestora este importantă și din cauză că permit o mai bună gestionare socială a aptitudinilor, fapt ce potențial duce la creșterea randamentului activităților profesionale. Sînt importante și testele de aptitudini artistice și cele de creativitate ca și testele de aptitudini tehnice de toate felurile. O mare și valoroasă creștere au cunoscut în ultimile decenii testele de personalitate proiectivă și factoriale, cele de sociabilitate, cele de mentalitate morală etc. Testele de personalitate și cele de inteligență au în atenție aspecte normale, dar și ușor tensionate sau erodate psihic, pe cînd testele clinice servesc diagnozei la persoanele cu evidente destructurări psihice în vederea adoptării tehnicilor psihoterapeutice potențial eficiente. Prin toate metodele psihodiagnostice se studiază comportamente, disponibilități psihice fie pentru a fi implicate funcțional prin orientarea profesională, fie pentru a crea complementarități la eventualele lipse de aptitudini în domeniile în care persoana respectivă are atracții și interese. În acest caz testele de aptitudini servesc demorsării unor potențiale dificultăți existențiale ale persoanelor în cauză. Sursele privind tehnicile psihodiagnostice se află în lucrări ample de sinteză și în volume cu o tematică legată de aceste subiect, în bibliografii ce apar anual, în reviste cu profil psihodiagnostic (*Psychological abstracts*) și în lucrări ca cele semnate de A. Anastasi, de C. Cromback, dar și în lucrări ce servesc învățămîntului superior de la toate universitățile. În România sînt de referință în această problemă studii semnate de Al. Roșca, N. Mărgineanu, și mai recent Ursula Șchiopu, Mariana Roșca, Ion Holban, S. și A. Chelcea, Horia Pitariu etc. (E.V.)

PSIHODRAMĂ (engl. psycho-drama, fr. psychodrame, germ. Psychodrama, Rollenspiel). ♦ Termenul se referă la o tehnică psihoterapeutică de grup. A fost elaborată de J.L. Moreno (1921). Reprezintă o formă de folosire a jocului dramatic de către specialiști în grupurile cu probleme (mai ales ale unuia din grup). Se știe de foarte multă vreme că formele diferite de arte au funcții catarctice provocate de implicarea în roluri și în ficțiunea jocului de rol, fapt ce demorsează, prin creativitatea de consum solicitată, orice tensiune. J.L. Moreno și-a propus ca prin **p.** să dezvolte sponteneitatea persoanelor implicate în jocul de rol ca odată cu dezvoltarea intercunoașterii de sine să se dezvolte și intercunoașterea, formarea de interrelații diferite de cele de competiție și o terapie, de profunzime a grupului. Libertatea de alegere a rolurilor acordate urma să lărgească trăirea interioară a libertății. J.L. Moreno (1889-1974) a avut o experineță interesantă în privința rolului teatrului ca factor psihoterapeutic încă din perioada în care se afla la Viena. Acolo el înființase un teatru. Una din actrițele de la acest teatru (Barbara) era talentată și interpreta roluri de persoane blînde, relativ naive și pure. În viața de toate zilele era însă o persoană cu comportamente agresive și adesea vulgare, se certa mereu cu soțul ei, era mereu nervoasă și rejectivă. Moreno i-a oferit la un moment dat roluri agresive și după un timp a observat că Barbara a devenit în viața curentă mult mai temperată. În continuare a pus-o să joace împreună cu soțul ei scenarii din viața de cuplu încărcată de evenimente similare cu cele pe care le manifestau. Rezultatele au fost neașteptat de bune. Cuplul a devenit înseninat ♦ **P.** a fost însă perfecționată după ce Moreno a ajuns în S.U.A. ♦ În esență pentru desfășurarea de cadru a **p.** există cinci aspecte ce trebuie respectate: platoul (estrada) care să sugereze teatrul. Pentru acesta trebuie să fie o scenă cu trei trepte înălțime, fapt necesar pentru a creea condiția trăirii unei alte vieți. Al doilea aspect legat de scenariu se referă la mobilierul foarte redus, doar cîteva scaune și o masă, eventual un divan. Al treilea aspect sau condiție a derulării aspectului dramatic constă în instruirea protagonistului, actorului principal, care este solicitat să joace orice rol dorea. Terapeutul este cel ce pune în scenă, dar este și un fel de regizor al scenariului. Al patrulea aspect este legat de un terapeut auxiliar, ajutător și al cincilea aspect este cel al publicului. Actorului i se poate sugera un rol prin formularea unui subiect, urmînd ca acesta să fie jucat după inspirația pacientului aflat pe rol de actor principal. Deși fictiv, jocul de scenă este foarte important. Actorul tinde să contureze rolul după evenimente trăite, deci roluri de viață, iar publicul ca participant se încarcă de emoții. Treptat are loc intensificarea catersisului. La un moment dat, sub influența unor lucrări ale lui J.L. Dostoievski, Moreno a introdus în scenă o dubletă a actorului, un al doilea personaj care trebuia să stea în spatele personajului principal și să imite mișcările și gestica acestuia, să spună cu voce tare ce simte actorul principal, dar nu în toate episoadele scenariului. ♦ Există și *metoda oglinzii* (preluată din rolul lui Hamlet), în care actorul terapeut prezintă pacientul, îl imită conduita și chiar vocea. Pacientul se află printre spectatori și vede și aude cum este prezentat, deci cum îl văd alții în viața de fiecare zi, cum se comportă cu alții pe care terapeutul îi imită de asemenea. Toți participanții sesizează posibilitățile incluse în această prezentare. Pacientul își ajustează astfel rolul. ♦ Aceste probleme și variante de **p.** au fost preluate și analizate de către A. Ancelin-Schutzenberger (1966) de P. Bour (1968) și de I. A. Greenberg (1974). Varianta acestei **p.** a fost denumită **p.** *analitică* și este construită de francezi pe această schemă, cu deosebirea că celui în rol i se sugerează rolul, iar terapeutul întrerupe rolul de mai multe ori ca să sugereze apropieri ale rolului pacientului de conflicte reale, antrenînd astfel efectul nevrozei de transfer (conturată prin strategiile terapeutului care joacă rolul de atragere spre situațiile dorite ca un fel de actor, care are puterea de a face acest lucru). **P.** *analitică* este complexă și adeseori costisitoare pentru că în prealabil trebuie consultați mai mulți specialiști care să cadă de acord asupra tipului de psihoză aflat în tratament și a rolului și jocului de rol ce ar avea maximă eficiență. (E.V.)

PSIHOFARMACOLOGIE (engl. psychopharmacology, fr. psychopharmacologie, germ. Psychopharmazie). ♦ Cercetarea și studiul farmacodinamic al substanțelor – zise psihotrope – care exercită efecte psihologice și sînt utilizabile în terapeutica psihiatrică. ♦ Există substanțe care exercită o acțiune favorabilă asupra funcțiilor mentale superioare cum este acidul glutamic, altele produc o acțiune stenică „psihotonică", cum sînt amfetamina și diverse alte amine (ritalina, meratran etc.) iar altele, dimpotrivă, au o acțiune inversă, psiholeptică, depresivă asupra funcțiilor mentale superioare sau neuroleptică depresivă asupra funcțiilor talamice și hipotalamice. Substanțele psihodisleptice generează temporar simptome psihice, în special halucinații. În sfîrșit, există substanțe cu acțiune convulsionantă și care sînt utilizate în terapeutica de șoc. (P.M.)

PSIHOFIZICĂ (engl. psychophyzics, fr. psychophysique, germ. Psychophysik). ♦ Domeniu de cercetare în psihologie și disciplină psihologică fondată de Gustav Thedor Fechner (1801-1887), unul din întemeietorii de seamă ai psihologiei experimentale, prin lucrarea *Elemente der Psychophysik*. **P.** studiază raporturile dintre stimulii fizici și senzații ca stări psihice corespunzătoare, făcînd abstracție de procesele fiziologice. Fechner definea **p.** drept „știința exactă a relațiilor funcționale, sau de dependență între corp și suflet și în general, între lumea corporală și lumea spirituală, între lumea fizică și lumea psihică". Francezul Bouguer (1760) și germanul M. Weber

(1840) efectuînd măsurători în cadrul diferitelor feluri de sensibilități (vizuală, auditivă, de presiune etc.) au demonstrat că pragul diferențial (d) reprezintă o valoare constantă a raportului dintre valoarea stimulului inițial (X) și valoarea ce trebuie adăugată pentru a obține creșterea abia perceptibilă a senzației (Δx) ($d \frac{\Delta X}{x}$ constant). Această relație reprezintă legea psihologică Bouguer-Weber. Fechner, aplicînd calculul diferențial și integral, a dat o nouă expresie relației dintre nivelul sensibilității diferențiale și intensitatea stimulului: $E=k \log X c$, unde E=sensibilitatea, X=intensitatea stimulului iar k și c sînt constante. Legea stabilită de Fechner afirmă: pentru a obține o creștere în progresie aritmetică a intensității senzației, trebuie să producem o creștere în progresie geometrică a intensității stimulului. Cercetările efectuate ulterior au stabilit că legea Weber-Fechner este valabilă numai pentru stimuli de intensitate medie. Ea nu se aplică la stimulii slabi și puternici. Pornind de la această constatare, psihologul român Gh. Zapan a stabilit o relație între intensitatea stimulului și intensitatea reacției pe baza teoriei ionice a excitației, reușind să formuleze o lege ce se aplică și în cazul stimulilor de intensitate maximă și minimă. ♦ Principalii reprezentanți ai **p.** sînt Wundt, A. Binet, H. Pieron, G. Dumas. ♦ Termenul **p.** se mai folosește pentru a desemna domeniul măsurării senzațiilor, senzoriometria. (P.M.)

PSIHOFIZIOLOGIE (engl. psycho-physiology, fr. psycho-physiologie, germ. Psychophy-siologie). ♦ Domeniu de studiu al funcțiilor fiziologice ca substrat material al manifestărilor psihice. Există o strînsă colaborare între metodele de investigație și limbajul specific fiziologiei, ca știință analitică a funcțiilor și psihologie ca știință a comportamentului global al organismelor. Acest domeniu cuprinde: studiul modalităților funcțiilor și aparatelor de recepție senzorială (psihofiziologia senzorială); mecanismele neuronale implicate în reglările adaptative ale comportamentului și activității motrice, ale vieții afective, motivaționale și ale comportamentului în strînsă legătură cu sistemul neurovegatativ (trebuințe, senzații interne); mecanismele reglării hormorale a comportamentului (endocrinopsihologia); efectele activității asupra funcțiilor neurovegetative; mecanismele psihofiziologice ale unor procese și activități psihice (percepții, reprezentări, atenție, limbaj etc.); în sfîrșit, influențele funcționale generale asupra activității și comportamentului. (S.T.)

PSIHOLEXIE (engl. psycholexy, fr. psycholexie, germ. Psycholexie). ♦ E. Claparède a utilizat acest cuvînt în opoziție cu cel de psihometrie, pentru a desemna metodele de analiză calitativă și nu cantitativă a proceselor psihice. Echivalează cu o lectură a conduitelor și motivațiilor ce le animă. (U.S.)

PSIHOLINGVISTICĂ (engl. psycholinguistics, fr. psycholinguistique, germ. Psycholinguistik). ♦ Domeniu privind problemele psihologice legate de formarea și folosirea vorbirii. Domeniul mai cuprinde relațiile ce se exprimă prin cuvinte (propoziții și fraze), capacitățile intelectuale de percepere, simbolizare și folosire adecvată (adaptată la situații) a vorbirii ca mijloc de comunicare, socializare și relaționare dintre oameni dar și tulburările de limbaj, folosirea limbajului literar, a celui cifric și cel implicat în diferite tipuri de formule statistice, algebrice etc. precum și învățarea de limbi străine. Problemele limbajului au interesat pe foarte mulți psihologi și mai ales pe cei ce s-au ocupat de vîrstele mici de achiziție a vorbirii. La aceste vîrste se pun în evidență formele de achiziție ale limbajului, dar și dificultățile și facilitățile conferite de implicațiile de simbolizare, foarte active la vîrstele de creștere. Și persoanele cu handicapuri de limbaj au oferit importante situații de înțelegere a constituirii vorbirii ca mijloc de comunicare și de informație. ♦ Pe planul teoriei psihologice s-au dezvoltat cîteva direcții de cercetare. Prima a fost cea concretistă cu abordări implicate în obiectivele de mai sus. Din această direcție pot fi evocați A. Gesell, D. Carmichael, soții Clara și W. Stern. Aceștia au stabilit caracteristicile creșterii (statistice) a cuvintelor folosite în așa numitul *limbaj activ*, precum și cuvintele înțelese dar nefolosite reprezentînd *limbajul pasiv*. Au existat și studii care s-au referit la *limbajul interior*, ca schemă de cosntruire a propozițiilor și ca formă de limbaj implicat în filmele interioare. ♦ Au fost studiate formele de construire a propozițiilor, frazelor și contextelor de relatări de evenimente, dar și de povestiri mai complexe, dezvoltarea acestora, etapele ce se parcurg în onotogeneza timpurie și în genere în etapele copilăriei. În continuare aceste feluri de demersuri au fost preluate de J. Piaget care a avut în vedere limbajul în dezvoltare, corelat cu dezvoltarea inteligenței care de fapt este alimentată de structurile verbale disponibile, dar care în același timp (structurile intelectuale) favorizează și alimentează dezvoltarea vorbirii. Pe un plan mai complex descriptivist s-au conturat cercetările lui C.E. Osgood (din anii 1950-1953) și oarecum complementar cercetările lui Naum Chomsky, legate de gramatica generativă (sau transformațională). C.E. Osgood a privit limbajul ca fiind un sistem de reacții verbale (optica behavioristă), ce răspund la stimuli verbali și nonverbali. El a subliniat faptul că răspunsurile *verbale pot fi imediate sau mediate*. Pentru N. Chomsky însușirea limbajului se implică într-o activitate complexă care se supune unor reguli legate de statutul cuvintelor. În acest sens cunoașterea și pronunțarea unui cuvînt nou, dacă este verb se supune flexiunilor corespunzătoare privind exprimarea temporală (forme ale prezentului, ale trecutului și viitorului, ale formelor de singular și plural etc.) în conformitate cu structurile de utilizare grmaticală specifică limbii în care se vorbește. La fel substantivele capătă spontan formele de singular sau plural și cele de conotație feminină sau masculină și a cazurilor solicitate de exprimarea corectă în limba respectivă (nominativul, genitivul, dativul, acuzativul și vocativul etc.). În acest context cuvintele ce au regim deosebit sînt neregulate) prin supunerea lor la regulile gramaticale curente sînt folosite greșit la început de cei ce învață să vorbească sau de cei ce învață o limbă străină. Teoria lui Naum Chomsky s-a dovedit rezistentă chiar în disputa cu Jean Piaget (avută cu cîțiva ani înainte de moartea acestuia din urmă). Ideile lui N. Chomsky au fost exprimate în lucrările *Syntactic structures* (1957) și în lucrarea *Aspects of the theory of sintax* (1965), Chomsky a considerat că există compozante sintactice de bază (structuri de profunzime cu compozante transformaționale) și structuri de suprafață în limbaj. Cele de bază sînt complex constituite cu subsisteme în formă de arbore prin subcompozantele prin care se constituie reguli de utilizare a cuvintelor. În arbore acționează regulile de bază (compozantele transformaționale) ce ajustează pronunția, filtrînd-o spre structurile de suprafață. Compozantele sintactice ce conjugă cu cele interpretative fonologice. Un aspect deosebit al teoriei lui N. Chomsky se referă la relația limbaj-inteligență. În acest sens autorul demonstrează faptul că exită două aspecte cu privire la această relație și anume, pe de o parte, *competența* care se exprimă prin capacitatea de înțelegere a ceea ce este implicat în stimulația comunicată a adresării – și *performanța* care se referă la capacitatea de a exprima rapid, corect și subtil nuanțat verbal, idei, informații etc. Teoria lui Chomsky a fost larg difuzată de J. Morton în Anglia, C.A. Miller și Jacques Mehler în Franța, ca apoi să se extindă în toate țările Europei. ♦ Tatiana Slama-Cazacu s-a afirmat ca psiholingvistă activă (1968, mai ales) preocupată de dezvoltarea limbajului în ontogeneză, dar și de caracteristicile structurilor funcționale fonetice și gramaticale. A pledat pentru ideea că în actul comunicării verbale, au loc relaţii complexe între emiţător şi receptor, fapt ce conferă cuvintelor forme specifice în situaţie. Autoarea citată a adus ontribuţii în planul **p.** comparate, fapt ce a creat interes pentru sociolingvistică. Serge Moscovici este implicat într-o optică asemănătoare. ♦ Dezvoltarea teoriei informaţiei a stimulat cercetările de psiholingvistică, ceea ce le-a conferit un statut de centralitate. ♦ De altfel interesul pentru **p.** s-a dezvoltat odată cu publicarea lucrărilor lui Ferdinand de Saussure (1857-1913). Opera acestuia publicată după moarte în mod organizat de către discipolii săi Ch. Bally şi A. Séchehay numită *Cours de linguistique générale* a fost valorizată de psiholingviştii R. Jackobson şi N.S. Troubetzkoy. Această lucrare este considerată ca punctul de constituire modernă a lingvisticii. Făcînd diferenţă între cuvînt şi limbă, între sintagmă şi paradigmă şi între sincronie şi diacronie, F. de Saussure a definit unitatea lingvistică *semnul*, ca o asociaţie necesară a unui semnificant şi un semnificat. Semiotica şi conceptele de mai sus ce-i constituie sistemul operaţional s-au impus. Orice unitate (verbală) lingvistică este totdeauna implicată în sistemul de care depinde şi nu poate fi privită şi însuşită separat de acesta. Depinzînd de sistem unitatea are valoare prin opoziţia pe care o conţine faţă de alte unităţi de aceeaşi natură. Structuralismul lui F. de Saussure implicat în semiotica pe care a dezvoltat-o îl face precursor al structuralismului modern care a creat o identitate nouă ştiinţelor umaniste moderne. Dezvoltarea teoriei informaţiei a stimulat după 1965, din ce în ce mai puternic, cercetările de **p.** şi le-a conferit un loc şi statut de centralitate în tematica psihologiei. Are loc, astfel, o dezvoltare rapidă a interesului pentru **p.** comparată, dat fiind progresul obţinut în urma studiului ritmurilor de dezvoltare a comunicării verbale în viaţa concretă şi dată fiind învăţarea de mai multe limbi în cele mai multe şcoli. Institutul condus de Ch. E. Osgood la Urbana Champaing din statul Illinois (S.U.A.) s-a orientat spre această direcţie de cercetări. Primele obiective ale acestor cercetări au abordat mai ales relaţiile umane prin sisteme de semnificaţii afective ca expresii ale dezvoltării culturii universale şi subiective prin folosirea şi cu folosirea limbajului. Specialiştii din acest institut au început încă din deceniul 7 să alcătuiească un atlas de semnificaţii universale afective pentru identificarea tematică de obiective valide. Pentru atingerea acestui obiectiv s-au făcut invitaţii la 60 de cercetători (specialişti) din 25 de ţări avînd ca factor comun studiul evaluarea (bine sau rău) din vorbire, forţa (puternică-slabă) şi activismul (activ-pasiv) în vorbire. Aceste cercetări indică şi creşterea evidentă a interesului pentru problemele **p.** Există reviste numeroase cu profil de **p.** Dintre acestea semnalăm: *International Journal of Psycholinguistics, Journal of verbal behavior and verbal learning and verbal behavior, Journal of Psycholinguistics* şi *Language and Speech*. (E.V.)

PSIHOLOGIA ACTULUI (v. ACT PSIHOLOGIA)

PSIHOLOGIA ARTEI (engl. psychology of arts, fr. psychologie de l'art, germ. Kundstpsychologie). ♦ Domeniu al psihologiei ce are în atenţie problemele psihologiei implicate în perceperea şi creaţia din toate domeniile celor şapte arte. La acest obiectiv se adaugă cel al evaluării artistice, al locului artei în viaţa socială şi al folosirii artei în scopuri psihoterapeutice şi educative şi în fine, determinarea tipologiilor umane faţă de fenomenele „artistice". Primele studii în acest domeniu au fost efectuate de G.T. Fechner. Interesante observaţii în domeniul psihologiei artei au efectuat L. S. Vîgotski (1928), Henri Delacroix (1927). Printre specialiştii domeniului enumerăm studiile lui J. L. Child (*Tipologii ale copiilor in faţa operelor de artă*) (tipul referenţial şi tipul expectaţional), A. Meyer (1956), Cooke, (1959), Pratt (1954), Osgood (1942), Pickford (1948), Pell (1952). Acesta din urmă a semnalat faptul că experții apreciază operele din punctul de vedere al compoziției, iar neexperții din punctul de vedere al expresivității și naturaleții lor. Există și studii de artă ca expresie a grupurilor umane ce trăiesc în aceleași zone culturale. Acestea permit descifrarea structurilor complexe ale contaminărilor și bogățiilor culturale conservate social. Domeniile **p.a.** sînt impregnate de cercetări analitice abisale în pictură, desen, sculptură, grafică, literatură, muzică. S-au făcut analize intrapsihice biomitologice (Pasti, California), antropomorfisme (Fay, Wesbight), ale psihoiconografiei (D. Bromon) și ale unor curente de artă modernă. În 1959 s-a fondat „Societatea internațională de psihologie a expresiei" (SIPE) cu sediul la Paris, ca și elaborarea de studii legate de creativitate și manifestările ei în diferite arte ♦ Printre studiile românești privind domeniul psihologiei artei cităm lucrările lui M. Ralea, C. Mureșanu (literatură), V. Pîrlog (desenul), Bianca Bratu (percepția și creația la adolescenți), P. Popescu-Neveanu (arta actorului), S. Marcus și I. Neacșu (arta actorilor), C. Botez (arta pianistului), A. Bîrcă (muzica), Ursula Șchiopu și M. Gîrboveanu (desenul la copii), Tamara Dobrin (debutul în arte monumentale), Stoica și Caluschi (creativitatea și evoluția ei), Anca Munteanu M. Roco (activitatea tehnică), V. Belous (inventica). **P.a.** cuprinde în domeniul său trei feluri de creativitate; aceea a cretorilor de arte, cu specificul creației legat de formele de implicație a materialelor folosite, a impregnării produsului cu idei, mentalități, metafore, stil și mai ales producere de trăiri de excepție. A doua formă de creativitate ce se constituie prin domeniul **p.a.** este a creativității colportorilor, care în genere sînt foarte diferiți (editori, regizori, operatori, personal de muzee, biblioteci, dar și profesori, cărți, enciclopedii expoziții și mai ales mass-media, TV și radio. Și criticii de artă trebuie trecuți în această largă categorie ca și istoricii de artă. În fine a treia categorie este aceea a consumatorilor de artă. Acestora se adresează cele două categorii mai sus amintite. Printre consumatorii de artă există colecționarii, dar și cei ce sînt atrași de o anumită artă (muzică, pictură, sculptură, literatură, poezie, teatru, arhitectură etc.) Nivelul de creativitate receptivă a acestora este foarte dependent de nivelul de cultură și educație artistică, dar și de atracții specifice spre anumite arte. Există grade de receptivitate și de sensibilitate în preferințe. ♦ Artele constituie un teren privilegiat al cunoașterii umane. Arhitectura de pildă cu aspectele magnifice pe care le oferă percepției creează o formă de receptivitate deosebită și fiecare clădire odată percepută în toată frumusețea și măreția ei devine pentru orice om un fel de reper perceptiv. În toate manifestările reale artistice există această însușire de a crea amprente ce solicită valori de aceeași impresivitate. Comparațiile implicate măresc nu numai gama de trăiri ce capătă amprenta de trăiri artistice, ci și forme de exaltări latente spirituale ce echilibrează trăirea totală existențială. Din aceste motive artele și exercitarea lor sînt folosite ca forme de psihoterapii și ca momente de educație culturală ce au o caracteristică mai deosebită decît aceea a cunoașterii curente implicată în procesele de adaptare la diferite niveluri ale dezvoltării progresului din viața socială și a nivelului la care un om poate să răspundă solicitărilor acelui nivel. ♦ Fără îndoială formele de artă au particularități de epocă, și de specificitate a unor modalități diferite zonale. Există diferențe remarcabile între arta japoneză și arta franceză, între arta grecească antică și arta modernă impregnată de nenumărate școli și curente de artă, precum arta abstractă, a impresioniștilor, arta cubistă etc. în pictură, între clasicism și arta modernă din sculptură între teatrul antic și cel modern, chiar dacă acesta din urmă încearcă să reînvie printre altele corul antic. ♦ Domeniul psihologiei are în atenție problemele **a.** din ce mai mult și mai comprehensiv și activ. Cercetările privind creativitatea, foarte numeroase în ultimii

50 de ani, converg spre diferențierea formelor de creativitate la care ne-am referit mai sus, dar și la diferențele de nivel ale creativității. În fiecare model de receptivitate și trăire a artelor se are în vedere problema de puternică actualitate a implicației creativității potențiale și a celei virtuale care au ajuns să implice creativitatea umană, însă dimeniunile cele mai complexe ale imprevizibilului și imaginarului. (U.Ș.)

PSIHOLOGIA AVIAȚIEI v. PSIHOLOGIA MILITARĂ

PSIHOLOGIA MUNCII (engl. work psychology, fr. psychologie du travail, germ. Arbeit Psychologie) ♦ În linii generale, se poate spune că obiectul psihologiei muncii îl constituie componentele psihologice ale diferitelor activități (bagajul de cunoștințe și deprinderi, înclinațiile și interesele, aptitudinile și stările psihice ale omului care desfășoară o activitate sau alta) precum și factorii psihologici (spiritul de observație, gîndirea, memoria ș.a.) care contribuie la sporirea productivității muncii. Psihologia muncii are în atenție problemele psihologice ale tuturor sectoarelor de activitate profesională. ♦ În domeniul muncii productive, **p.** industrială reprezintă direcția principală a investigației psihologice, avînd ca obiect relațiile om-mașină-mediu în care se desfășoară munca și urmărind adaptarea reciprocă a „verigilor" acestui sistem. (v. ergonomie). ♦ Inițial, preocupările de cercetare psihologică a muncii au fost cunoscute sub numele de „psihotehnică" sau „psihologie aplicată" (1903, W. Stern), prin psihotehnică înțelegîndu-se cercetarea psihologică a problemelor ridicate de viața concretă (munca industrială, aceea din învățămînt etc.) spre deosebire de „psihognostică" care după W. Stern ar cuprinde cercetările teoretice. Mai tîrziu psihologul german Müsterberg, stabilit în ultima parte a vieții sale în America, a ținut la Univ. din Berlin, primul curs de psihotehnică. ♦ Studiul psihologic al omului în procesul muncii productive se datorează și progreselor înregistrate în folosirea metodei experimentale inițiate în laboratoarele de psihologie (Leipzig, 1879) și ulterior la Gottingen, Roma, Torino etc.) ceea ce a permis abordarea unor probleme legate de analiza și valorizarea efortului uman pentru creșterea productivității muncii. Au căpătat o mare răspîndire studiile lui E. Marey asupra mișcărilor ochilor, cercetările lui F. Kraepelin cu privire la curba de lucru și oboseală, studiile ergografice ale lui A. Mossc, lucrările lui I. M. Secenov asupra mișcărilor implicate în forme delimitate de muncă ș.a. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea volumul producției industriale a crescut foarte mult, la fel diviziunea socială a muncii, implicit s-au impus treptat problemele orientării și selecției profesionale și acele ale oboselii și accidentelor de muncă concomitent cu bătălia pentru profit (teylorismul și fordismul). Au apărut problemele implicate în mutațiile sistemului om-mașină-mediu industrial și problemele selecției profesionale mai complexe, concomitent cu cele legate de ergonomie. Studiile psihologice s-au dezvoltat (cele ale lui E. Mayo (1933-1945), cele ale lui Bonnardel (1943), D.E. Super (1949), J. Tiftin (1946), P.E. Vernon (1949)) alături de cele de sinteză ale lui H. Pieron, M. Reuchlin (1948), H. Seashore (1949), H. Stromberg (1948), H.C. Taylor (1949). Toate au cuprins problemele generale ale schimbărilor în industria modernă a primei jumătăți a secolului al XX-lea, inclusiv problemele de psihotehnică stimulate de cercetările inițiate în selecția militară prin teste (în 1917 în S.U.A. peste 15 000 000 oameni) în primul război mondial. Intervalul dintre cele două războaie mondiale a fost marcat și de dezvoltarea automatizării, cu un tip de muncitor calificat mai complex dar și cu aptitudini mai complexe formate. Orientarea și selecția profesională s-au extins în toate ramurile industriale, s-au înființat laboratoare psihotehnice în marile întreprinderi. După al doilea război mondial industria automatizată s-a extins din ce în ce mai mult, au apărut computerele, cele șase generații ale acestora și roboții industriali. Dezvoltarea acestora modifică treptat tabloul industriei (nu „obosesc", se anulează absenteismul, crește randamentul, se folosește mai puțină energie, dar în schimb se solicită o înaltă calificare). Problemele **p.m.** au devenit o dată cu aceste schimbări mai legate de psihosociologia muncii. Au început să fie studiate problemele echipelor, ale organizării muncii (R. Marriot, 1951, J.K. Hemphill 1950, R. Conrad, 1954, J. Leplay, 1953) probleme privind femeia în industrie (S. Wyatt, 1945) etc. ♦ Această din urmă ramură a **p.m.** are în atenție organizarea, conducerea, controlul, decizia și participarea în relațiile interumane din diferitele structuri social-economice, industrial-politice etc. Ire Kelly, 1969, M.D. Dunnette și W.K. Kirehaven, (1965) au delimitat domeniul **p.** organizaționale ca obiective și tematică, domeniul este în plină dezvoltare (H. J. Zeartt, 1961). În România au publicat lucrări de referință în domeniu Traian Herseni *Psihologia organizării întreprinderilor industriale* (1969), Valeriu Ceaușu, *Psihologia organizării* (1970), Adrian Neculau, *Individ și organizare* (1973), Cătălin Zamfir, *Psihosociologia organizării și conducerii* (1974), M. Zlate, *Psihologia muncii – relații interumane* (1981) etc. ♦ După Mayo, există cîteva fenomene implicate în activitățile uzinale; a) munca este o activitate de colectiv și ca atare e dependentă, de tonusul general al colectivului (echipă); b) comportamentul adulților și interesele lor sînt direct legate de muncă; c) cea mai importantă trebuință a muncitorilor este cea de securitate (siguranța), de recunoaștere a valorii muncii lor și de identificare cu interesele întreprinderii. Acestea valorează mai mult decît stimulentele morale – bineînțeles eliminarea acestora încalcă această condiție; d) nemulțumirile unui muncitor nu reflectă atît condițiile reale pe care le descrie, cît o anumită dezechilibrare a poziției acestuia în mediul industrial; e) atitudinile și eficiența muncii sînt influențate de presiunile interne și externe ale uzinei; f) grupurile sociale dintr-o uzină exercită un control social latent asupra atitudinilor și obiceiurilor muncitorilor; g) schimbările organizatorice perturbă relațiile interpersonale și adesea eficiența muncii – mai ales dacă nu sînt pregătite și dorite de muncitori; h) cadrele de conducere pot folosi interrelațiile de grup și pot planifica structura acestora în scopul ameliorării condițiilor de muncă. ♦ Printre autorii români pe problematica **p.m.** au elaborat lucrări de referință N. Mărgineanu, *Psihologia în marea industrie* (1942) și *Psihotehnica* (1943), Al. Roșca (red.) *Psihologia muncii industriale* (1967), Gh. Zapan (o serie de studii), I. Holban, *Problemele de psihologia muncii*, Elena Popescu-Neveanu (o serie de studii, 1970); Moraru și Gh. Iosif (coord.), *Psihologia muncii industriale* (1976), P. Pufan, *Psihologia muncii* (1968, 1978); (colectiv) *Psihologia muncii industriale* (1981) (P.P.)

PSIHOLOGIA RELIGIILOR (engl. religions psychology, fr. psychologie de la religion, germ. Religion Psychologie) ♦ Religiile sînt sisteme de credințe, practici și organizații sociale care propagă sisteme etice solicitate prin conduite și aderențe la anumite interpretări ale universului, ale creației acestuia și ale destinului său ca și al oamenilor implicînd întotdeauna factori supranaturali. În religie este abordată și problema morții, a semnificației acesteia ca și a pedepsei legate de încălcarea dogmelor și eticii propovăduite prin mentalitatea și interpretările pe care le expun. Alături de probleme de cosmologie, există în religii centrări pe puterea supranaturală și totală, evaluativă totuși de destin. Religiile cuprind și o istorie a umanității și o filozofie a acesteia dar și o psihologie și sociologie implicate. Credința în entități supranaturale este foarte încărcată emoțional, sacralizată și codificată. Religiile au ritualuri și practici standardizate ca de interrelații cu supranaturalul magic. În genere comunitățile religioase își organizează și planifică ordinea ritualurilor (în sărbători). Reuniunile și obiectivele lor de exercitări, inclusiv tematica, sînt legată mai ales de cărțile sacre în care pasajele ordinei curente se interpretează de obicei cu implicații ale evenimentelor curente și acceptarea sau rejecția lor. Aceasta este motivată prin pasaje de mentalitate sau de ritualuri. Religiile întrețin structuri etice specifice (cele 10 porunci în religiile creștine). În perioadele vechi au dominat religiile politeiste (la vechii Greci, la Hinduși) și cu implicații de treime la creștini sau cu un singur reprezentant divin (Iehova la israleiți, Alah la arabi etc.). Există concepția rafinată metafizică Budistă și Taoistă. Deși cu foarte diferite ritualuri, religiile tind prin acestea la purificarea spiritului (sufletului omului concret și al omenirii) și la o mistică unire cu supranaturalul. Religiile creștine sînt divinizate în catolice (occidentale) și ortodoxe, provenite din variantele creștine bizantină și romană, dar și variante protestante, luterane etc. Deși variază între ele sînt recognoscibile prin forme de ritual (în parte) dar mai ales prin liaje de filozofie a istoriei și formele cele mai semnificative de simboluri, de interrelații cu supranaturalul magic. În genere există un exclusivism religios. Acesta a fost foarte puternic în Evul Mediu în Europa catolicizată (exercitat prin Inchiziție). Acest moment a fost depășit treptat astfel încît în lutimele decenii să cuprindă (sec. al XX-lea) tente de oarecare interrelaționare și acceptare a descoperirilor științifice și tehnologice etc. Sectele sînt grupuri religioase formate prin proteste și separare de grupurile religioase de bază. Odată consolidate ca tematică sectele își organizează ritualuri proprii avînd tendințe puternice de distanțare de grupul inițial. În diferite state există o religie dominantă considerată de stat și încorporată în mentalitatea grupului dominant al statului și religii minoritare. Cele mai consistente studii privind religiile au fost făcute de Mircea Eliade. (U.Ș.)

PSIHOLOGIA SPORTULUI (engl. sport psychology, fr. psychologie du sport, germ. Sport Psychologie) ♦ Domeniu al psihologiei ce are în atenție problemele psihologice ale sportului, caracteristicile explicative ale tipurilor de performanțe sportive, probleme psihologice ale starturilor, antrenamentelor, competițiilor etc. Sportul este o activitate competitivă, un joc cu reguli socializat ce solicită aptitudini și antrenamente de perfecționare ale acestora. Competițiile sportive au o foarte veche istorie ce a trecut prin ritualuri preistorice apoi prin cunoscutele jocuri din Grecia antică, prin coridele timpurilor mai îndepărtate și duelurile din Evul Mediu. Există cîteva tendințe mai pregnante și expansive în sporturile moderne. Prima este de universalizare a competițiilor, a doua de diversificare a sporturilor incluse în competițiile continentale și în Olimpiade, iar a treia de implicare tot mai largă a tineretului feminin în viața sportivă. Ar mai fi tendința de a se sancționa violențele și consumurile de droguri precum și tendința de a conserva și amplifica chiar ceremonialele încărcate emoțional de deschidere și închidere, ca și cele de premiere ceea ce conferă sporturilor atribute de spectacole (echivalente oarecum cu vechile ritualuri), la o scară însă mult mai largă decît în antichitate. Victoriile în marile competiții modelează o imagistică onorantă și aspirativă reprezentată prin steagul țării de proveniență și nu prin sigla echipei, ceea ce conferă spectacolelor de onorare și în țară. Există și un aspect pecuniar legat de competiții, materializat prin pariuri sau loterii, fapt deloc de neglijat. La acestea se adaugă prezența ziarelor sportive în mai toate țările și a paginilor sportive din cotidiane, plus o publicistică tot mai largă nu numai prin „Cartea recordurilor” ci și prin publicații, articole și studii statistice, pedagogice și psihologice legate de sport. Printre altele, scriitorul român Fănuș Neagu a creat un stil savuros de prezentare a sportului. Referindu-se la lucrările riguros științifice privind sportul în lucrarea *Many Forces of*

Paly, realizată de Kandall Blanchard (1985), se fac referiri la ritualuri și cerebrări prin jocurile sportive și sînt prezentate unele aspecte antropologice etc. În lucrarea *Play and Context*, de Alice T. Cheska (1981) se consideră că jocul sportiv este un context cultural și un ritual chiar dacă încorporează agresivitate de diferite grade... dar și umor, generat mai ales de unii sportivi foarte stăpîni pe jocul lor. Michel A. Salter a editat (în 1978) al treilea volum al lucrării *Play, antropological Perspectives* în care a insistat de asemenea pe caracterul cultural al jocurilor sportive. Aceleași probleme sînt expuse și într-o lucrare semnată de David F. Lancy și B. Allan Findal (1977). Ca atare prin anii '70 a fost de mare interes în lucrările cu privire la sport această consolidare a rolului tardițional cultural și de ritual al jocurilor sportive. Totodată au apărut numeroase lucrări privind aspecte legate de psihomotricitate, strategii și tactici, probleme de arbitraj etc. Donald Jeffry, O. Segrave și Bavery J. Becker au pus în evidență o perioadă de criză a sportului din punct de vedere educativ în lucrarea *Sport and Higher Education* (1985). Există sport de performanță (profesional), sport hobby, sport ca activitate de întreținere a sănătății și rezistenței corpului și sport spectacol (pentru cei ce nu practică nici un sport dar sînt ferventi participanți la competiții, printre aceștia pot fi și gazetarii sportivi). Numărul cel mare este al sporturilor spectatori, urmează apoi amatorii de sport al căror număr este în creștere și sub influențele televiziunii și radioului care exercită o foarte mare publicitate în jurul sportului. În toate sporturile se realizează selecții și programe foarte severe de pregătire pentru competiții. Există lucrări ce se referă la valoarea sportului pentru juniori și chiar pentru copii. În lucrarea *Goals and Strategies for Teaching. Physical Education* de Donald R. Hellison (1988) se vorbește de accentuarea prin educație sportivă a autocontrolului (self-control) și a autoresponsabilității. Lucrarea cuprinde și un material anecdotic interesant. Glyn C. Robert, Kevin S. Spink și Cyntia L. Pemberton au dezvoltat și aplicat metode experimentale de cercetare contribuind astfel la dezvoltarea științei sportului. Se dau obiective de învățat, chestionare, cerințe de stimulare de dialoguri. Cele mai complexe probleme privind sportul și bazele psihologice ale educației sportive se găsesc în lucrarea *Psycjological Foundation of Sport* editată de John M. Silva și Robert S. Weinberg lucrare în care se vorbește despre personalitate și performanțe în sport anxietăți, motivații, agresiuni, dinamica de grup, socializarea sportului, exerciții și confortul psihic, absolut necesare și latent implicate în exercitarea de diferite sporturi. În unele lucrări precum *Children in Sport* (ed. II, 1982) editată de Richard A. Magill, J. Michael Ash și L. Frank Smoll sau în culegerea *Children and Exercise* editată de Rob A. Binghorst Han C.G. Kemper și Wim H.M. Saris se discută direcțiile dezvoltării sportului la copii și tineret și se dau și diferite exerciții pentru prevenirea diferitelor boli, legate de supraantrenamente și supraefort (boli cardiovasculare sau respiratorii) dar și de accidente și leziuni corporale, luxații, fracturi etc. și îngrijirea lor. Se dezvoltă și problema stimulației caracteristicilor de dezvoltare biometrice corporale și de aclimatizare. Allan Stull și Helen M. Exkert (1986) au redactat lucrarea *Effects of phisical activity on Children* (1986) în care zece autori specialiști fac sinteze privin efectele exercițiilor fizice asupra dezvoltării morale, sociale, emoționale, intelectuale și fizice ale copiilor. Se subliniează necesitatea controlului atent privind efortul fizic, învățarea motorie și riscurile coronariene în caz de abuzuri sau de exerciții dezordonate. Și în lucrarea *Sport, culture and Personality* (1981) Don Calhoun vorbește de astfel de probleme, cu insistențe asupra atenționării față de violență. Așadar se află în dezvoltare o tot mai largă tematică legată de **(p.s.)**. Există lucrări ce au în atenție diferite sporturi ca atletismul Robert M. Nidefer

(1985), base-ball-ul Stiven D. Houseworth (1985), schiul (Berg Ulf, 1982, tradus în engleză din suedeză), Brian J. Sharkey, (1984), Bragg A. Stockton (1984), sau Lee Boronski (1986). Înotul a fost și el studiat printre alții de Margaret Swau Forbes (1984). Voleiul a fost studiat din punct de vedere psihologic, tehnologic și social de Bob Bertucci și Tina Koyut Bertucci (1985). Tenisul de Chet Murphi în lucrarea (*Tennis for thinkeng Players*, 1985), care analizează toate caracteristicile psihologice ale acestui sport. Footbalul a fost cel mai mult studiat dintre toate sporturile de echipă. Dintre studiile mai consistente semnalăm lucrarea lui Stive Bliss, 1985, cu privire la acest sport. Baschetul a fost prezentat în lucrarea *Better Basketball Basies* de Jerry Krause (1984), din punct de vedere al elementelor cheie privind poziția mișcărilor, apărării și atacului, iar Dale Brown în *The SLU Basketball organizational Handbook* (1983) a prezentat o imagine mai largă și mai complexă de informații utile privind baschetul. O altă lucrare complexă de informații utile privind baschetul este aceea a lui Bill Foster *Conditioning for Basketball*, (1983), în care se dau de asemenea caracteristici utile legate de acest sport, ca și lucrarea *The Basketball Bible*, elaborată de Jerry Krause. Există numeroase lucrări în care sportul este privit din punctul de vedere al preferințelor tinerilor și copiilor. Acestea conțin și analize privind valoarea formativă a diferitelor sporturi. În lucrarea *The Boys Club Guide to Youth Football* (1984) Edward M. Torda, a pus în evidență comparativ și multilateral toate aspectele jocului sportiv: echipamentul, pozițiile formative, fundamentele tehnice, tactice, ofensive, defensive și regule ce nu pot fi încălcate. Se vorbește și despre responsabilitatea juniorilor în ziua jocului, despre atitudinile sportive. În lucrarea *Total conditioning the BYU Footbal Way* de Well Edwards și Chuck Steggins pornindu-se de la condițiile de succes ale unei echipe, ca obiectiv, se prezintă un program de antrenamente destinat creșterii maxime a forței și activității explozive, vitezei reacțiilor, deliberării mentale flexibile a jocului pe traseul desfășurării lui. Apar, de asemenea, numeroase reviste sportive de specialitate dintre care enumerăm: *International Journal of Sport Biomechanical* (IJSB), *Journal of Physical Education*, *Sociology of Sport*, *Journal of Philosophy of Sport* și *Journal of Sport Psychology*. Și în România există o largă publicistică sportivă îmbogățită calitativ după 1968. Dintre lucrările și studiile efectuate în domeniul psihologiei sportului prezintă interes lucrările lui M. Epuran interesat mai ales de fotbal (1985), dar și de antrenori (1980), de psihologia sportivului (1968) etc., dar și lucrările lui V. Prelici privind *Femeia și sportul* (1972), *Problemele de performanțe sportive de selecție și de profile de personalitate sportivă* (1980), ale lui A. Demeter (1974), ale lui I. Șiclovan (1976), ale Irinei Holdevici și I.P. Vasilescu (1988), A. Stroescu, R. Podlaha (1974), L. Teodorescu (1965), A. Ionesco, D. Moteț (1964) A. Nicu (1978), Berta Tövissi (1979), precum și multe alte articole în revista *Educație fizică și sport* și apoi la publicistica mai largă sportivă cu referiri la antrenori, la planificarea și la punctajul echipelor mai importante din competițiile naționale și internaționale. Nu putem ignora din această enumerare un studiu mai recent (1993) susținut la Universitatea din Ottawa de Radu Diaconescu, privind derularea filmului interior la cîțiva sportivi de mare clasă înainte și după competiții semnificative. (U.Ș.)

PSIHOLOGIA UMANISTĂ (engl. humanist psychology, fr. psychologie humaniste, germ. Humanistiche Psychologie) ♦ Este denumirea dată curent din psihologia modernă conturat inițial în S.U.A. prin activitatea și opiniile unor psihologi bine cunoscuți ca A.H. Maslow, Carl R. Rogers, Charlotte Bühler și alții cu privire la necesitatea de a se analiza și studia caracteristicile complexe și reale ale naturii umane, omul concret, real și mobilurile conduitelor lui. Aceasta înseamnă o lărgire a cercetărilor privind motivațiile, aspirațiile, creativitatea, valorile, idealurile sale ca implicații de personalitate în forme de implicație complexă și specifică, mereu coezivă și explicabilă prin caracteristici psihice proprii și aflate pe o anumită direcție de dezvoltare și realizare. Obiectivele acestui curent s-au format ca reacții la fiziologizarea excesivă și limitativă, la biologizarea și mecanicizarea imaginii psihice a omului și totodată ca reacție la ignorarea sau marginalizarea caracteristicilor psihice prin considerarea lor ca derivînd din implicațiile biologice situaționale. Dată fiind complexitatea obiectivelor propuse de acești psihologi era nevoie pe de o parte de demolarea tuturor reducționismelor și aspectelor de supoziții privind modelul psihic uman (precum psihologia abisală). Este evident faptul că **p.u.** a atacat prin obiectivele propuse și psihologia behavioristă solicitînd tocmai ceea ce considera de neabordat și anume ceea ce se află între S-R (subiect și reacție). **P.u.** a avut și are obiective explicative psihice legate de individualitățile umane și de multitudinea angajării psihicului în extraordinar de larga gamă de situații generate de viața socială, cerințele și ofertele acesteia. Printre primele abordări din spre optica ce și-au conturat-o adepții **P.u.** au pătruns cu cercetările în problema motivației (A.H. Maslow), în tematica proceselor de învățare și dezvoltare (Charlotte Bühler), în procesele de învățare și psihoterapie (prin lucrările lui C. Rogers și în problemele de psihopatologie (lucrările lui J.F.T. Bugental) Curentul **p.u.** a avut și are mulți reprezentanți, poate nu chiar așa mulți declarați ca membrii ai asociației care s-a format în 1962, cîți adepți legați de dezvoltarea unui pas nou în psihologia modernă prin epuizarea și resimțirea simplificărilor explicative generate în dialectica conduitelor de permanenta căutare a bazelor fiziologice și ignorarea implicațiilor relaționale și aspirative ale omului în orice împrejurare. Printre reprezentanții mai cunoscuți ai **p.u.** sînt G. Egan, S. Jourard, G. Murphy, C.E. Moustak, L. Child, R. Gale, J. Cohen, Albert Wellik etc. Toți militează pe de o parte împotriva reducționismelor de toate felurile, și pe de altă parte pentru modificarea societății umane în totalul și implicit a schimbării de fond a interrelațiilor dintre oameni, schimbarea școlii și a relațiilor pe scara statutelor și ierarhiilor sociale etc. *Asociația Americană de* **P.U.** și-a început seria de congrese însă în Europa; primul la Amsterdam (1970), iar al doilea la Wurzburg (1972). A fost fundată și *Revista de Psihologie Umanistă* ce apare începînd cu anul 1971. în volumul 17 (1) din 1989 a revistei *Humanistic Psychologie* s-a marcat un nou moment important al acestui curent. M. Friedman a atras atenția asupra imaginii omului și rolul acesteia în adjustarea conduitelor, dar și asupra necesității de schimbare a științelor umaniste pe linia ansamblului științelor. El s-a referit la trei căi de integrare. Prima se referă la antropologia filozofică. Aceasta trebuie să analizeze personalitatea umană din punctul de vedere al particularităților și complexității interrelațiilor și aporturilor prin activitățile și relațiile sale și să implice libertatea, opțiunile și direcția personală de dezvoltare. A doua cale este legată de imaginea omului care nu este doar o imagine obiectivă, ci o persoană autentică cu o existență proprie socială, cu atribute ce particularizează foarte mult imaginea. A treia cale se referă la necesitatea de a da o mai mare importanță analizei valorii dialogului sau (dacă este cazul) mutității subiectului (lipsei de dialoguri și însingurării lui). În același sens trebuie acrodată atenție prezentismului în conștiința interumană sau trăirii în lumea filmului interior în mod predilect. Prezentismul conștiinței umane în genere este foarte important. Toate acestea presupun orientarea spre filozofie, psihologia omului concret, spre literatură și religie care constituie dimensiuni importante ale naturii umane ca să treacă pe plan secund orientarea spre fiziologie și morfologie privind imaginea omului. Tot în numărul revistei la care ne-am referit există un articol semnat de A.A. Sappington prin care vorbindu-se despre orientarea umanistă din psihologia modernă se consideră acest curent ca o a treia forță a acesteia. Autorul trece în revistă modificările latente pe care pas cu pas le-a impus curnetul **p.u.** pornind de la problemele motivației devenite de prim interes și trecînd prin celelalte probleme ce se referă la caracteristicile psihice ale omului implicate în obiectivele curentului **p.u.** De fapt în psihologia ultimelor decenii s-a intensificat rejecția față de reducționism și s-au cuprins în aria cercetărilor de psihologie aspecte psihice umane noi ce implică ființa umană în progresul social. Studiile privind cretivitatea s-au multiplicat, au devenit mai consistente, studiile legate de caracteristicile sinelui și a valorilor pe care acesta le implică în propria existență și le apără, s-au înmulțit studiile privind identitatea ca de prim ordin în structurile de implicație existențială, variabilele psihice au devenit mult mai valorizate pe planul cercetărilor psihologice. Hadey Cantril, F.T. Severini, J. Cohen, E. Berne, H. Misiak etc., au contribuit foarte mult la dezvoltarea **p.u.** În publicațiile românești curentul umanist a fost prezentat de către Pantelimon Golu în lucrarea *Orientări și tendințe în psihologia socială contemporană* (1988) ca și M. Zlate, care a analizat și unele probleme puse de revista ce reprezintă acest curent. (U.Ș.)

PSIHOLOGIA VÎRSTELOR (engl. development psychology, psychology of life, fr. psychologie du développement, germ. Entwicklung Psychology) ♦ Domeniu ce încorporează studiul caracteristiclor evoluției psihice, dimensiunea evoluției temporale diferențiale cu schimbări ce survin în decursul întregii vieți (de la naștere pînă la moarte) cu tendința de a face o mai mare apropiere a psihologiei de viața concretă. **P.v.** apropie domeniul psihologiei de antropologie, sociologie și biologie, de sexologie, psihopatologie, psihologia judiciară, a artei etc. **P.v.** are în atenție condiționarea social istorică a conduitei drept ecran concret al constituirii identității și subidentităților dominante într-o etapă determinată a vieții ca și metamorfozele ce au loc sub influența standardelor sociale și a vîrstei biologicopsihologice. Procesul acesta are loc la intersecția dintre cerințele societății și posibilitățile S. și cerințele S. și ofertele societății. Contribuții importante în **p.v.** au adus reprezentanții psihologiei copilului și adolescenței (foarte numeroși specialiști în problema privind vîrstele adulte) Daniel J. Levinston și colab. (1978), Leonard D. Cain (1964), Orville G. Brim jr. (1975), Erik Eirkson (1958), Clarence J. Leuba (1961) etc. În psihologia românească se poate cita lucrarea semnată de Ursula Șchiopu și E. Verza, (1981, 1995), cu acest subiect, lucrare integrată într-o concepție integralistă unitară. **P.v.** va deveni domeniul de sinteză al psihologiei. (v. PSIHOLOGIE DIFERENȚIALĂ) (U.Ș.)

PSIHOLOGIE (engl. psychology, fr. psychologie, germ. Psychologie). ♦ Domeniul analizei legilor și faptelor psihice ce se exprimă prin procese, trăsături, stări, caracteristici și structuri psihice, cu dezvoltarea acestora, în vederea înțelegerii și folosirii lor în practica formativă și de ameliorare a naturii umane. **P.** are în atenție comportamentele umane ca și structura motivațiilor care le animă. Studiind caracteristicile psihice, **p.** diferențiază caracteristicile de fond ale personalității, dar și cele individual diferențiale, atît în ceea ce privește organizarea specifică a însușirilor psihice ce o definesc cît și în ceea ce privește investițiile psihice ce o caracterizează pe aceasta. ♦ Aristotel în lucrarea sa *Despre suflet* („De anima") a făcut primele referiri consistente asupra psihicului. Termenul **p.** datează din secolul al XVI-lea (titlul unei cărți a lui M. Marulic, 1520) și se pare că era folosit destul de frecvent încă din 1560 de către Melanchton. Blancard (1693) a folosit termenul **p.** pentru a desemna „acea cunoaștere care se referă la suflet". Cu toate acestea, termenul s-a difuzat într-o concepţie modernă începînd abia cu secolul al XVIII-lea datorită lui Cristian von Wolff care, descriind așa-numitele facultăți ale intelectului, l-a utilizat în cartea sa *Psychologia Rationalis*. ♦ **P.** s-a constituit ca știință de sine stătătoare desprinsă de filosofie abia în secolul al XIX-lea, odată cu extinderea metodelor experimetale în studiul fenomenelor psihice (M. Weber, G. Th. Fechner, Ebbinghaus, H. L. Helmholtz, W. Wundt ș.a.) și a devenit naturalistă și fiziologică. ♦ Cu privire la definiția și obiectul psihologiei au existat și mai există școli diferite. Depășindu-se concepția asociaționistă, gestaltistă și behavioristă, în prezent își face loc tot mai mult în **p.** concepția acțional-sistemică, optica informaționalistă (Pribram) și abordarea integrativă. **P.** a fost concepută multă vreme ca: „știința vieții mentale, a fenomenelor și a condițiilor sale" (William James), apoi ca „știința conduitei și acțiunii orientative (psihice)". După O. Külpe **p.** a fost definită ca „știința faptelor de experiență" (1893); McCoah considera că **p.** „se ocupă de operațiile intelectului uman, în vederea descoperirii legilor lui și a facultăților lui" (1872). W. Wundt a afirmat că **p.** este sau trebuie să fie o știință independentă de speculația metafizică, dar avînd la bază experimentele de laborator asupra intelectului adult; E. B. Titchener a definit **p.** ca „știința proceselor mentale" (1897); J.B. Watson, fondator al behaviorismului a ignorat procesele psihice interne, mentale, considerînd **p.** ca știință a comportamentului deschis sau implicit: R.S. Woodworth a considerat **p.** ca știința care se ocupă de comportamentul organismelor vii, iar în cazul ființelor umane de experiență. Mai axat pe relația psihic-realitate, P.I. Galperin a considerat **p.** ca știința ce studiază modul în care conținutul (obiectual) al realității obiective reflectat în conștiință devine conținutul unei sarcini, după care se orientează de fapt omul atunci cînd o rezolvă (orientarea fiind ca atare de prim ordin). Aceasta este latura psihologică a acțiunii subiectului (1957). ♦ În genere, se consideră că domeniile **p.** sînt procesele psihice cognitive (percepție, gîndire, memorie etc.), afective (emoții, sentimente etc.) și conative (voință); însușirile psihice temperamentale (forță, echilibru, mobilitate); însușirile psihice caracteriale (modestie, sinceritate etc.); aptitudinile și atitudinile, personalitatea, motivația etc. ♦ În sistemul științelor **p.** ocupă un loc aparte, aflîndu-se la întretăierea dintre științele naturii și cele sociale. Prin cercetarea mecanismelor neurofiziologice și chiar a proceselor biofizice (de ex. a curenților bioelectrici ai sistemului nervos și ai creierului), precum și a celor biochimice implicate în subcontextul proceselor psihice, **p.** se interrelaționează cu științele naturii; prin studiul condiționării sociale a dezvoltării psihicului uman, a manifestărilor psihologice și psihosociale ale diverselor grupuri și comunități sociale **p.** se înrudește cu științele sociale. În clasificarea științelor B. Kedrov a alcătuit o schemă în care **p.** ocupă o poziție centrală fiind considerată ca un fel de produs al celorlalte științe. În replica lui J. Piaget față de Kedrov – psihologul elvețian atrage atenția asupra faptului că **p.** este și o sursă posibilă pentru înțelegerea teoriei cunoașterii. ♦ Există primejdia de a psihologiza epistemologia, primejdie atribuită de Kedrov lui Piaget, dar și primejdia de a epistemologiza **p.** (spune Piaget), dacă nu se păstrează justa măsură ♦ Relațiile **p.** cu cele două categorii principale de științe se diferențiază și în funcție de ramurile **p.**; astfel **p.** animală sau zoopsihologia se încadrează în științele biologice, în vreme ce **p.** socială se situează la polul opus, al științelor socio-culturale etc. Domeniile **p.** diferențiale și ale celei genetice (a copilului) și a vîrstelor, ca și cerința socială de mai bună utilizare a aptitudinilor au dus la dezvoltarea psihometriei și a analizei factoriale și la apariția de numeroase studii ale **p.** aplicative (**p.** pedagogică educațională, **p.** muncii, a învățării).

Diversele sisteme psihologice au la bază reprezentări împrumutate din științele matematice, fizice, chimice etc. Așa de pildă K. Lewin s-a inspirat din tipologie (teoria cîmpului). J.M. Tanner a apelat la teoria matematică a jocului în studiul programelor perceptive, iar J. Bruner în soluționarea problemelor gîndirii a recurs la aceeași teorie. J. Piaget și B. Inhelder au utilizat în studiul operațiilor intelectuale teoria structurilor de rețele, teorie uzitată și în psihologia socială. ♦ Secolul XX se caracterizează prin dezvoltarea numeroaselor ramuri și domenii ale **p.** S-au dezvoltat fiziologia și neurofiziologia și concomitent psihofiziologia (disciplină ce are în atenție aspecte ale vieții psihice pe baza datelor fiziologice), **p.** medicală și ramurile psihopatologiei, inclusiv psihosomatica. O dezvoltare amplă au luat și **p.** socială, care cercetează „interacțiunile dintre individ și grupurile din care face parte" (M. Reuchlin), psihosociologia muncii, a grupurilor mici și mari, acoperindu-se domeniile de graniță cu etnografia antropologică. ♦ Cercetările aplicative au permis colectarea a numeroase materiale – fapt ce a creat tendința ca domeniile aplicative să se contureze tot mai mult ca domenii relativ independente în domeniul producției materiale: **p.** muncii în industrie, **p.** medicală în sănătate, **p.** pedagogică în educație, a artei, sportului etc. Concomitent s-au dezvoltat optici comparative privind nu numai diferențele om-animal, copil-animal, sau relația normalitate-anormalitate psihică, ci și caracteristicile diferențiate psihic între sexe, popoare, grupuri sociale sau dintre diferite persoane, îmbogățindu-se astfel pe de o parte cunoașterea tipologiilor umane și a condițiilor implicate în marile mutații ce caracterizează viața și activitatea psihică a omului modern, dar și optica generală a determinismului în domeniile psihicului. ♦ Anumite fenomene ale parapsihologiei au fost demitizate și înglobate în cercetările concrete utile (sugestia, hipnoza etc.); **p.** a devenit astfel o știință orientată mai consistent spre omul concret și dezvoltarea lui (**p.** persoanei). În acest context s-au dezvoltat tehnicile de psihoterapie – mai ales în deceniul 3 (psihanaliza) și apoi – mult mai diversificat, în deceniile 6-8 ale secolului nostru. Există fără îndoială la ora actuală o oarecare explozie a aplicării **p.** în funcție de urgență. ♦ **P.** ca sinteză a științelor umaniste a devenit solicitată în viața de fiecare zi în care tinde să aibă un rol similar cu cel al medicinii. ♦ Dezvoltarea ramurilor **p.** teoretice și aplicative în domeniul tehnicilor de psihodiagnoză și al celor de psihoterapie se află într-o fază de efervescență cu tendințe complexe de unificare teoretică și elaborare critică a unei mai ample și cuprinzătoare înțelegeri a dialecticii dezvoltării psihice umane. ♦ Bilanțuri semnificative privind dezvoltarea **p.** au fost efectuate în lucrări și studii de istorie a **p.** ca: *Istoria psihologiei* (1958) de M. Ralea și C. Botez; *Geneza psihologiei ca știință experimentală în România* (1972) de M. Bejat; *Istoria științelor în România, Psihologia* (1976) de Al. Roșca și Marian Bejat, precum și o serie de studii elaborate de Tamara Dobrin, Ursula Șchiopu, C. Pufan etc. O analiză pertinentă, de stare a **p.**, a realizat V. Pavelcu în lucrarea *Drama psihologiei* (1965, 1972). După 1980 au fost elaborate volume de sinteză în **p.** pe ramuri sub red. unor colective conduse de Al. Roșca. Printre psihologii români mai cunoscuți enumerăm pe C. Rădulescu-Motru, F. Ștefănescu-Goangă, V. Ghidionescu, N. Vaschide, E. Gruber, M. Ralea, Gh. Zapan, I. M. Nestor, N. Mărgineanu, C. Georgiade, Popescu-Sibiu, V. Pavelcu, Al. Roșca, Ursula Șchiopu, P. Popescu-Neveanu, M. Golu, P. Golu, M. Zlate, P. Pufan, A. Neculau, Tatiana Slama-Cazacu, Gr. Nicola, E. Verza, I. Radu, Stela Teodorescu, A. Brînzei etc. (U.S. și P.M.)

PSIHOLOGIE ANIMALĂ (engl. animal psychology, fr. psychologie animale (zoopsichologie, germ. Tierpsychologie). ♦ Studiul comportamentului diferitelor specii de animale în evoluția lor filogenetică, implicat în analiza dezvoltării pe scara animală a inteligenței, a acuității senzoriale, a capacităților de adaptare și învățare și a conduitelor mimice. ♦ Are la bază etiologia (studiază comportamentul în condiții de existență normală) și ecologia. ♦ Este în același timp știința care se ocupă cu mediul în care-și desfășoară organismele animale activitatea. **P.a.** are ca punct de plecare lucrările lui Ch. Darwin, cele ale lui Romanes, Floyd Morgan, Jacques Iveb, von Uexkull, Jurning etc. Omul și animalele intră în ordinea naturală văzută evolutiv, odată cu lucrarea lui Darwin: *The Origin of Species by means of Natural Selection* (1859). E.L. Thorndike a efectuat numeroase experimente folosind labirintul. În 1911 a luat ființă *Joumal of Animal Behavior*. Yerkes (1876- 1956) a înființat în Florida un mare laborator de studiu al comportamentelor maimuțelor. Hamilton (1911), Hunter (1913-1920), Wardan (1926) Lasley S. Pinner (1936) au inițiat metode noi. J.B. Watson (1907) a utilizat (și după el toți behavioriștii) metoda cu șoareci și labirinte pentru studiul problemelor învățării. Nu pot fi omiși ca reprezentați mai asidui ai **p.a.** Wertheimer, Koffka și Köhler care au lucrat în insula Tennerife cu maimuța celebră Sultan ♦ În România, M. Beniuc a efectuat studii interesante cu peștele *Betta splendens*. ♦ Au existat două direcții mai importante în **p.a.** Una ce a operat în cadrul unei optici programat reducționiste în comparația om-animal (direcție reprezentată mai ales de cercetările behavioriste pe șoareci), exprimată după 1960, 1970 prin studiile de altfel foarte interesante ale comunicării verbale prin simboluri și mimico-gesticulație a maimuțelor cu oamenii și o direcție ce a marcat diferențele dintre oameni și animale, prezența conștiinței la om, saltul calitativ ce caracterizează trecerea de la speciile animale la om. (R.D.)

PSIHOLOGIE APLICATĂ (engl. applied psychologie, fr. psychologie appliquée, germ. Angewandte Psychologie). ♦ Utilizarea metodelor psihologice pentru soluționarea unor multiple probleme pe care le pune viața individuală sau colectivă (de exemplu, în muncă: orientare, selecție, organizare; în învățămînt; în medicină etc.) ♦ La origine, **p.a.** s-a raportat la utilizarea în situații practice a principiilor descoperite prin studiile teoretice ale psihologiei. Astăzi acest termen tinde să-l înlocuiască pe acel de psihotehnică, utilizat în sens restrîns: „folosire a testelor mentale în selecția profesională pentru industrie". **P.a.** s-a constituit ca o replică la imaginea omului privit ca un fel de mecanism ce reacționează la stimuli sau ca un punct de intersecție mai complex între stimuli și reacția guvernată de recompense și pedepse ce se manipulează pe căi sociale. Această ramură a **p.a.** a cunoscut o dezvoltare considerabilă, inventariind diferite tehnici, teste, principii (v. Psihologie) (P.M.)

PSIHOLOGIE CIBERNETICĂ v. CIBERNETICA

PSIHOLOGIE CLINICĂ (engl. clinical psychology, fr. psychologie clinique, germ. Klinische Psychologie). ♦ Știință a conduitei umane, bazată în principal pe observația și analiza aprofundată a cazurilor individuale și de grup, atît normale cît și patologice, studiate psihologic într-o manieră individuală. Are un caracter concret și utilizează metode de investigare experimentală pe baza cărora își fundamentează generalizările. ♦ Într-o concepție mai diferențiată este un domeniu al psihologiei de origine medicală ce se extinde asupra studiului personalității umane. ♦ Gh. Ionescu (1973) consideră că **p.c.** cuprinde studiul modificărilor psihice în situații concrete și în perspectivă longitudinală ale bolnavilor internați indiferent de aspectul sau natura afecțiunii lor. (V. Psihologie medicală, psihosomatica, psihopatologie) (P.M.)

PSIHOLOGIE COGNITIVĂ(engl. cognitive psychology, fr. psychologie cognitive, germ.

scara animală a inteligenței, a acuității senzoriale, a capacităților de adaptare și învățare și a conduitelor mimice. ♦ Are la bază etiologia (studiază comportamentul în condiții de existență normală) și ecologia. ♦ Este în același timp știința care se ocupă cu mediul în care-și desfășoară organismele animale activitatea. **P.a.** are ca punct de plecare lucrările lui Ch. Darwin, cele ale lui Romanes, Floyd Morgan, Jacques Iveb, von Uexkull, Juming etc. Omul și animalele intră în ordinea naturală văzută evolutiv, odată cu lucrarea lui Darwin: *The Origin of Species by means of Natural Selection* (1859). E.L. Thorndike a efectuat numeroase experimente folosind labirintul. În 1911 a luat ființă *Journal of Animal Behavior*. Yerkes (1876- 1956) a înființat în Florida un mare laborator de studiu al comportamentelor maimuțelor. Hamilton (1911), Hunter (1913-1920), Wardan (1926) Lasley S. Pinner (1936) au inițiat metode noi. J.B. Watson (1907) a utilizat (și după el toți behavioriștii) metoda cu șoareci și labirinte pentru studiul problemelor învățării. Nu pot fi omiși ca reprezentați mai asidui ai **p.a.** Wertheimer, Koffka și Köhler care au lucrat în insula Tennerife cu maimuța celebră Sultan ♦ În România, M. Beniuc a efectuat studii interesante cu peștele *Betta splendens*. ♦ Au existat două direcții mai importante în **p.a.** Una ce a operat în cadrul unei optici programat reducționiste în comparația om-animal (direcție reprezentată mai ales de cercetările behavioriste pe șoareci), exprimată după 1960, 1970 prin studiile de altfel foarte interesante ale comunicării verbale prin simboluri și mimico-gesticulație a maimuțelor cu oamenii și o direcție ce a marcat diferențele dintre oameni și animale, prezența conștiinței la om, saltul calitativ ce caracterizează trecerea de la speciile animale la om. (R.D.)

PSIHOLOGIE APLICATĂ (engl. applied psychology, fr. psychologie appliquée, germ. Angewandte Psychologie). ♦ Utilizarea metodelor psihologice pentru soluționarea unor multiple probleme pe care le pune viața individuală sau colectivă (de exemplu, în muncă: orientare, selecție, organizare; în învățămînt; în medicină etc.) ♦ La origine, **p.a.** s-a raportat la utilizarea în situații practice a principiilor descoperite prin studiile teoretice ale psihologiei. Astăzi acest termen tinde să-l înlocuiască pe acel de psihotehnică, utilizat în sens restrîns: „folosire a testelor mentale în selecția profesională pentru industrie”. **P.a.** s-a constituit ca o replică la imaginea omului privit ca un fel de mecanism ce reacționează la stimuli sau ca un punct de intersecție mai complex între stimuli și reacția guvernată de recompense și pedepse ce se manipulează pe căi sociale. Această ramură a **p.a.** a cunoscut o dezvoltare considerabilă, inventariind diferite tehnici, teste, principii (v. Psihologie) (P.M.)

PSIHOLOGIE CIBERNETICĂ v. CIBERNETICA

PSIHOLOGIE CLINICĂ (engl. clinical psychology, fr. psychologie clinique, germ. Klinische Psychologie). ♦ Știință a conduitei umane, bazată în principal pe observația și analiza aprofundată a cazurilor individuale și de grup, atît normale cît și patologice, studiate psihologic într-o manieră individuală. Are un caracter concret și utilizează metode de investigare experimentală pe baza cărora își fundamentează generalizările. ♦ Într-o concepție mai diferențiată este un domeniu al psihologiei de origine medicală ce se extinde asupra studiului personalității umane. ♦ Gh. Ionescu (1973) consideră că **p.c.** cuprinde studiul modificărilor psihice în situații concrete și în perspectivă longitudinală ale bolnavilor internați indiferent de aspectul sau natura afecțiunii lor. (V. Psihologie medicală, psihosomatica, psihopatologie) (P.M.)

PSIHOLOGIE COGNITIVĂ(engl. cognitive psychology, fr. psychologie cognitive, germ.

Wisenschaffliche psychologie). ♦ Domeniu nou al psihologiei moderne, conturat sub influențele dezvoltării informaticii. Se consideră că punctul de plecare al **p.c.** a fost implicat în considerațiile făcute de către E.C. Tolman și W. Kohler. În 1972 R. Newell și H. Simon au considerat că orice problemă trece prin faze care exprimă și conferă starea problemei, susceptibilă de schimbări prin aplicarea unor operatori noi ce efectuează procesul de căutare într-un labirint de stări stocate informațional. Sistemul productiv al activității de cogniție se referă la creația de producție prin selectarea de operații de aplicat, starea de scop și eliminarea operațiilor ce se opun aplicării. Sarcina se divide pînă cînd operația și operatorii devin aplicabili ♦ **P.c.** pune mare acccent pe procesarea informației și modifică generînd principii metodologice utile teoriei stadiilor cu și prin care s-au abordat procesele de cunoaștere în psihologia mai veche. ♦ Se consideră că există trei niveluri de cogniție: *nivelul infrasemantic* (în care se operează cu mecanisme automate de analiză a semnelor), *nivelul semantic* (care se exprimă prin identificarea simbolurilor) și *nivelul semantic complex* de elaborare a deciziei și a acțiunii găsite (J. Richard 1942) ♦ Orice sistem cognitiv dispune de memorie de scurtă și de lungă durată (MSD și MLD). Informația stocată în cele două sisteme se activează după necesități intervenind în rezolvări și interpretări. ♦ Rezolvarea unei probleme și concomitent învățarea prin rezolvarea problemei constituie o altă problemă abordată larg pe **p.c.** Rezolvarea și învățarea prin rezolvarea de probleme se consideră procese analoage. Soluția problemei este cunoscută, creată (fie că este vorba de o problemă epistemică sau pragmatică, deductivă sau procedurală, aplicabilă la o problemă sau la o clasă de probleme). ♦ J.R. Anderson a făcut în anii 1980-1981 o sinteză privind **p.c.** Cadrul acesteia se referă, după J.R. Anderson la trei direcții de cercetări și de răspunsuri fundamentale privind acest domeniu al psihologiei. În primul rînd interesează *modul în care se desfășoară* (are loc) *procesarea informației* în aria problematică a „factorul uman" cu referire la teoria informației (lucrările lui L. Broadben se referă la acest subiect). Aceste probleme privesc mai ales percepția și atenția. În al doilea rînd interesează *cum se realizează modelarea proceselor privind problem-solving*? Lucrările lui R. Newell și H. Simon privind inteligența artificială (I.A.) se centrează pe această problemă-interogativă. În al treilea rînd interesează *care este aportul lingvisticii*, inclusiv a celei structurale a lui N. Chomsky ca mai apropiată de optica **p.c.** ♦ Prima dată teoria lui N. Chomsky a fost valorificată de către G. Miller. Pe prim plan au fost ideile lui Neisser (1972) și interpretările cuprinse în revistele *Cognitive Psychology* (1970) și *Cognitive Science* (1976), mai ales ideile lui G. Miller. Apoi a avut loc un fel de fuziune subiect-obiect în situații complementare de problem-solving, cu analize de situații complementare de problem-solving, decizii operative în relația sistem-operator, precum și producții de informații și rezolvări de probleme, generări de enunțuri în exercitarea limbajului. În acest context a devenit de bază ideea că toate activitățile cognitive sînt problem-solving (J.R. Anderson 1983), idee ce a permis o reunire de optică. Interesează în cele de mai sus cîteva aspecte în esență și anume: *stările problemei* care implică ideea de *fază* susceptibilă de schimbări prin aplicarea unor operatori (datorită procesului de căutare sau cercetare într-un labirint de stări – Newell-Simon). Reprezentările *prezintă de asemenea interes.* ♦ Ele se referă la conținutul cognitiv supus procesării (trăsături, forme, cunoștințe active, semnificații, interpretări etc.). Reprezentările au caracter tranzitoriu, prelucrarea informațiilor este legată de sarcini; unele reprezentări se stochează, devin cunoștințe, altele devin procedee, prelucrări (Ricardo, 1990). Reprezentările determică selecția operațiilor. Sistemul productiv interesează de asemenea. Se referă la reguli de rezolvare a problemelor sau creerea de producție; constă din selectarea diferențelor dintre starea scop, selectarea operațiilor de aplicat, elimnarea aspectelor ce se opun aplicării. Sarcina se divide pînă ce operatorii devin aplicabili (R. Newell, Simon, 1972). Procesarea informației interesează de asemenea. Ea echivalează cu funcționarea pînă ce regulile de rezolvare devin principii metodologice ce substituie stadiul și studiul tradițional (mai vechi) al funcțiilor sau facultăților ramificînd domeniile psihologice (accent pe studiul sarcinii, situației, contextului, protocolului individual). Deci, obiectul **p.c.** (sau cognitiviste) expune comportamentul uman la un determinism privind cunoștințele sale. Dar învățarea? Se aduc critici, acuze de reducționism modul de a fi tratată această problemă. Au loc adeseori dilatări privind operările sau propria experiență, cunoștințele precum și prezența haosului senzațiilor și trăirilor. În al doilea rînd se fac referiri la tratarea proceselor de cunoaștere ca efort volitiv exclusiv și ca tensiune a atenției ori categorizare, schimbare a propriei experiențe, a tabloului conceptual și al memoriei semantice. Acțiunea e privită restrictiv. Ecologiștii J. Gibson (1979) consideră ideile psihologiei cognitiviste ca o inundare „de laborator" axată prea mult pe prelucrarea și prea puțin pe cunoaștere. Se reproșează și faptul că teoria cognitivistă neglijează natura umană, realizîndu-se o variantă de S-R. Se alungă și faptul că teoria cognitivistă tinde spre o structură artificială de prezentare a psihologiei. Spațiul problematic al cunoașterii este inundat prin această teorie de metafora calculatorului (bloc distinct de memorie). Ecologiștii dar și alții au subliniat critic faptul că optica sintetistă a lui J.R. Anderson privind psihologia cognitivistă are un grad de identificare excesivă a înțelegerii, rezolvării, raționamentul și învățării prin analogie nediferențiind satisfăcător și suficient diferențele dintre acestea. Învățarea este o identitate între soluția problemei și cunoștiințe nou create. Diferența dintre cunoștințele declarate și cele procedurale sînt de asemenea analizate considerîndu-se că se ignoră procesul dezvoltării (psihologia genetică și perspectiva evoluției umane imanente). Se subliniază și un oarecare mecanicism al teoriei cognitiviste. Ca aspect pozitiv se subliniază faptul că **p.c.** a făcut o analiză mai profundă a microstructurilor implicate în operațiile cognitive deja dobîndite, s-a oprit însă la acest moment de „dobîndire" și păstrare a normelor individuale, sociale, culturale... munții de date se prăvălesc în absența unor stîlpi de susținere ai cunoașterii aceasta fiind inundată de metafora calculului. Este criticată și optica sintetistă a lui J.R. Anderson privind înțelegerea, identificarea excesivă a învățării cu soluția problemei și cunoștințele nou create. Psihologic sînt neglijate laturile de dobîndire și păstrare a cunoștințelor deși se vorbește mult despre ele. Ca aspect pozitiv **p.c.** a făcut o analiză mai profundă a microstructurilor implicate în operațiile cognitive dobîndite (soft psihologia) și a implica evoluția ontogenetică și diferențială în niveluri de procesare dobîndite,a implicat procese de codificare legate de imagini mentale în cogniție. R.H. Logie, M. Denis (1991) analizînd etape de constituire a modelelor mentale, au servit metafora implicată în ideea că oamenii sînt procesori de informații idee confirmată de (R.E. Luyer, 1981) gen. I.A. (inteligență artificială). În fapt **p.c.** a fost preocupată mai ales de asemănările dintre inteligența umană și I.A. (Inteligența artificială) Există și stil cognitiv ca domeniu. Acesta se manifestă ca stil individual de procesare și se implică într-o tipologie specifică relativ largă. Există și scheme cognitive și operații cognitive. La toate acestea se adaugă terapia cognitivă, dezvoltată de Aaron T. Beck, și se bazează pe ideea că fiecare structură individuală are modalități de interpretare proprii care în anumite cazuri influențează negativ conduitele. Terapia are în vedere modificarea conceptualizărilor și interpretărilor astfel încît să aibă o mai largă marjă de efecte pozitive asupra conduitelor. Terapia cognitivă este de sorginte behavioristă. (U.Ș.)

PSIHOLOGIE DIFERENȚIALĂ (engl. differential psychology, fr. psychologie différentielle, germ differentielle Psichologie). ♦ Domeniu al psihologiei ce are în atenție diferențele specifice dintre oameni, factorii explicativi (cauzalitatea implicată în dezvoltarea circumstanțială și programată ereditar). Sub influențele behaviorismului s-a structurat ideea că orice conduită este determinată de stimuli ce se implică în situații. Acestea au două conotații: una se referă la *situația-cerință*, la semnificațiile și valorile de implicație solicitate de situație; a doua conotație privește *situația-clipă* (secvență timp a încărcăturii psihologice) și se referă la cerințele și prezența subiectului (implicația lui) în situația-cerință. Metodele folosite de **p.d.** se extind de la portretistica biografică și studiul aplicativ al acesteia pe arborii genealogici, pe protretistici de personalități proeminente cunoscute din literatură și artă. La acestea se adaugă portretisticile mai semnificative efectuate prin testele elaborate cu ajutorul analizei factoriale și proiective de personalitate (mai ales). În mare măsură în domeniul **p. d.** se folosesc tehnicile de măsurare antropometrică, studii de analiză a scrierii-grafologia), ale analizei sangvine, dar și ale analizei statistice a infractorilor (pentru conturarea portretisticii criminalului). Se folosesc și amprentele digitate, diferențiatorul semnatic (Osgood), compoziția și dominația humorală (caracterologia endocrinologică). Se fac și combinații ale acestor metode. În genere **p.d.** este foarte legată, din punctul de vedere al metodelor, de tehnicile de psihodiagnostic deoarece există o cauzalitate complexă între diferitele forme de tipologiii și forme specifice de patologizare psihică în cazuri de suprasolicitări adaptive (mai ales W. Kretschmer a pus în evidență această problemă). Există o structurare de tipologie de destin formată în perioade foarte vechi legată de data nașterii (horoscoapele) care privește ființa umană implicată în influențele aproape absolute ale marelui univers (cosmos). Tot din antichitate s-a transmis împărțirea în tipul dionisiac și cel apolinic, împărțire preluată printre alții de M. Ralea. Și N. Mărgineanu a făcut o serie de considerații cu privire la tipologiile mai cunoscute. În fine, există așa numitele tipologii embriogenetice apropiate de cele antropometrice și endocrinologice, care se referă la dominațiile corporale datorate organogenezei primare și relativei dominații a unor formațiuni organice provenite din una sau alta dintre cele trei foițe embrionare (ectodermul, endodermul și mezodermul). După cum a reieșit, numeroasele tipologii pun bază pe caracteristici ereditare și de mediu (imaginea de circulație a popoarelor și raselor ca și a specificităților relative etnice). Există tendința de a se acorda o tot mai mare importanță în tematica legată de genotip, fenotip, etnotip și sociotip problemelor de educație și tendințelor crescînde de dezvoltare a lui Homo sapiens spre o portretistică nouă. Dintre direcțiile de analiză psihologică diferențială prezintă interes caracterologia explicativă (denumită de Roger Muchielli *cauzală*, într-o lucrare întitulată La caracterologie à l'âge scientifique (1961) ♦ În genere toate cercetările de tipologii și caracteriologie diferențială caută răspunsuri la trei întrebări: a) ce caracteristică sînt mai semnificative pentru a clasificare tipologică sau caracteriologică? De ce? și, cum? se produc efectele de influențe semnalate drept criterii umane de diferențiere? Toate sistemele tipologice (și ele sînt peste 60, după Schreiber) efectuează o centrare pe motivația complexă a conduitelor semnificative, specifice, a structurilor psihice diferențiale printr-o anumită operaționalitate a acestora în fața situațiilor. ♦ În fine, sistemele tipologice și caracateriologice au tendința de a crea un cadru explicativ pentru tendințele de patologie (potențiale) ale tipurilor descrise, tendințe implicate în direcția bolilor somatice cît și a celor psihice, ale tipurilor implicate în descrierile făcute. Prin această orientare **p.d.** creează un cadru prognostic general explicativ, fapt ce prezintă stabilizarea cel puțin a unor premize de ordine corectivă anticipativă pe aceste palnuri. Din tipologiile și caracterologiile mai restrictiv considerate explicative, sau cauzale fac parte: *caracterologia morfosomatică* dezvoltată de G. Viola și apoi de Nicolas Pende și specialiștii de la Școala din Padova. Această direcție s-a dezvoltat pe linia implicării validante explicativ a referirii la geneza structurilor morfologice și organice din foițele embrionare (ecto-mezo și endomorfice). În această direcție s-au dezvoltat caracterologiile lui Martinii și W. H. Sheldon. O altă direcție explicativ-cauzală a diversității tipologice este *endocrinologică* implicată și în studiile antropometrice ale lui N. Pende. Tot o direcție explicativă a fost dezvoltată de *teoria evoluționistă*, dezvoltată de L. Corman, care a urmărit evoluția feței (considerată ca un fel de carte de vizită a personalității) în decursul ontogenezei, dar și tendințele de contracție și retracție ale ovalului senzorial al feței (ochi, nas, gură) și cel larg supus energetismului angajat al adaptării ce se exprimă prin acesta. Tipologia *psihofiziologică* reprezintă o direcție de influență behavioristă. Este însă reprezenată mai ales de I.P. Pavlov care a conturat explicația caracteristicilor comportamentale prin A.N.S. și caracteristicile acesteia (genetice) de mobilitate, forță și echilibru, preluînd în denumirea temperamentelor denumirile vehiculate de Hippocrate din Chios de prin sec. al V-lea î.e.n. în Grecia antică. Există o serie de *tipologii patologice* reprezentate mai ales de W. Kretschmer. Acesta a pornit de la indexarea caracteristicilor (mai ales constituționale) ale persoanelor cu diferite tendințe și maladii psihice indexînd dominația tipologică a persoanelor în cauză. Și Jaspers a atras atenția asupra personalităților anormale sau extreme ca fiind de semnificație pentru studiile caracteriologice. În ordinea enumerării de diferite tipologii prezintă interes *tipologiile abisale* (S. Freud, K. G. Jung și A. Adler), *tipologiile specialiștilor în analiza factorială, tipologiei de concepție* (H. Roschach ori F. Szondi Leopold) și *caracterologiile analizei psihostructurale funcționale* (Haymans-Wiersma, Le Senne) care au implicat tipologiile caracterologice și determinismul psihic în surprinderea unor formule complexe dominate de aspecte deficitare și de primaritate sau secundaritate a reacțiilor în totalitatea lor. Fără îndoială influențele tot mai puternice ale R.T.S., în special ale comunicării și babiloniei informațiilor conturează o dezvoltare de noi dimensiuni de adaptare a omului ce va trăi în viitorul apropiat și mai îndepărtat. Pe fondul dezvoltării seculare umane are loc o diminuare relativă a caracteristicilor rasiale (prin căsătorii mixte) și de estompare a virulențelor, atitudinilor etnice, aflate într-o stare de apărare ce de fapt este indicativă pentru o populație a universului uman în stare de tendințe puternice de combinări rasiale, etnice etc. sub presiunea tot mai puternică a deplasărilor tot mai facile pe toate meridianele și a necesităților stringente de a se cunoaște mai multe limbi și de a se universaliza apetiturile școlare și culturale. Acest fapt este evident chiar dacă perioada de trecere a creat foarte numeroase tensiuni zonale în deceniile 8 și 9 în Europa, dar și numeroase alte țări din diferite părți ale globului. Au început să se contureze în acest context *caracterologii raționaliste* printre care aceea a lui L. Klages a fost recepționată ca fiind de interes. L. Klages a pus în evidență cinci zone ale caracterului: prima ar fi zona calităților și a proprietăților cantitative dominate (pentru muzică, memorie, simț muzical, pentru desen, forță și suplețe în percepția formelor, dimensunii și a proporțiilor, implicații de aspecte proiective și cu semnificații etc.); a doua este zona proprietăților directe, calitative, a mobilurilor, forței și proprietăților directe, calitative a preferințelor personale deci a naturii caracterului (sensibilități și voință); a treia zonă este a proprietăților proporționate, a excitabilității personale în direcția sensibilizării și facilității de exprimare; a patra zonă este a arhitectonicii caracterului în care se manifestă primele trei zone; a cincea zonă este a formei de exteriorizare în care se manifestă forma și stilul de exprimare ale tuturor nivelurilor, fiind expresia și gestiunea inteligenței abstracte (spiritul), a voinței și inteligenței. Din lupta acestora se naște sinele, conștiința specific umană cu identitatea ei specifică. **P.d.** s-a dezvoltat din timpuri îndepărtate fiind implicată în mitizarea cosmică legată de destinul astrologic manifestat prin horoscoape și a evoluat în toate timpurile și zonele locuite de oameni sub aceste forme legate de mitul momentului nașterii în raport cu starea cosmosului și a aspectelor zodiacale. Preocupările pe acest plan au existat la grecii antici și la romani dar și la marii dramaturgi care au conturat tipuri de oameni (Molière, Corneille, Caragiale etc.) ca și în literatură în genere. Psihologia a creat unele liaje interesante. În genere testele de personalitate ca P.F. 16 de B.D. Cattell, chestionarul Guilford-Zimmerman, indexul Cornell, testul Rorschach, amplu chestionar M.M.P.I. cu cei 550 de itemi ai săi au tendința de a organiza profile psihologice, fapt ce creează o nouă formă de investigație a domeniului. Tot o direcție în dezvoltare este aceea a analizei structurale ce tinde să formalizeze analiza structurilor psihice aidoma modului de formalizare din chimie. Modelele analizei structurale folosesc un limbaj convențional, un cod specific. Prin acesta se implică obligația de a se lua în considerare numai relațiile exprimate prin cod și niciodată componentele separate. În cod se află și implicații de legi generale ce determină structuri complexe intercorelate și intercondiționate. Aspectele explicative ale analizei structurale au fost făcute de Claude Levy Strauss în *Anthropologie Structurale*. În acest sens s-a constituit caracterologia lui Heymans-Wiersma și R. Le Senne, la care ne-am mai referit. (U.Ș.)

PSIHOLOGIE ECONOMICĂ (engl. economical psychology, fr. psychologie économique, germ. Ökonomische Psychologie) ♦ În sens larg și propriu este una din ramurile psihologiei aplicate la viața economică și se ocupă cu „utilizarea și cu rolul factorului uman în producția, distribuția și consumul bunurilor economice" (D. Todoran, 1935), fiind o știință de graniță". Statutul, obiectul de studiu, conținutul problematic, orientarea acestui domeniu sînt marcate de concepțiile diferitelor „curente" psihologice (asociaționism, behaviorism, gestaltism, freudism etc.) cercetările de **p.e.** analizează comportamentul economic individual și grupal din perspectivă psihologică, relevînd gradul și specificul influenței variabilelor subiective, cît și implicațiile psihologice și psihosociologice în sfera fenomenelor economice din toate sectoarele vieții economice (industrie, agricultură, comerț, transporturi, prestări de servicii pentru populație). Implicit **p.e.** are în atenție crearea gusturilor, preferințelor, aspirațiilor de consum dar și problemele bugetelor și ale utilizării lor. În opinia unor autori **p.e.** este „știința care studiază într-o viziune complexă implicațiile psihologice și psihosociologice ale desfacerii și consumului de bunuri și servicii, în scopul optimizării acestor momente ale vieții economice" (T. Prună 1976). Datorită complexității, diferitele domenii ale vieții economice, opuse **p.e.** se află în prezent sub influența a două tendințe opuse: a) tendința de integrare și sintetizare, urmărind să cuprindă rețeaua de determinări psihologice și psihosociologice implicate în desfășurarea ansamblului fenomenelor economice și, pe această bază, să organizeze un sistem conceptual propriu; b) tendința de disociere și specializare pe subramuri (psihologia comerțului, psihologia consumului, psihologia reclamei etc.), predilect aplicate și cu caracter autonom. Printre cei mai cunoscuți specialiști în domeniu cităm pe P. Albou (1967), H.

Behrend (1953), P. H. Benson (1955), E. Dichter (1948), G. Katona (1969), Fleishman (1951), G. A. Raube (1947). În România s-au ocupat de acest domeniu: T. Prună (care a publicat în 1976 o lucare în acest domeniu), I. Popescu, Ursula Șchiopu împreună cu M. Gîrboveanu și T. Crețu (1968 și 1976). (P.M.)

PSIHOLOGIE EXPERIMENTALĂ(engl. experimentally psychology, fr. psychologie expérimentale, germ. Experimentalle Psychologie): ♦ Domeniu de aplicație a metodei experimentale (reacții provocate prin intervenție activă în condiții date). S-a dezvoltat inițial ca știință de laborator (W. Wundt), la sfîrșitul sec. al XIX-lea (Leipzig). De fapt în aceeași perioadă s-a înființat un fel de laborator și la Harvard condus de W. James (1892-1910). Ca semnificație, aceste laboratoare au exprimat tentativa psihologiei de a se apropia de științele exacte și de a-și organiza o metodologie validă de cercetare. W. Wundt a studiat percepțiile subiective ale duratei în care el a inclus nu numai procesualități mentale ci și „timpul muscular". W. James a fost interesat și el de palierele senzorial-percetive (și de problemele iluziilor optico-geometrice). Nu era însă un experimentalist. Abia după 1900 **p.e.** a început să aibă credibilitate – datorită lui J. B. Watson, Brodbend etc. Totuși influența laboratorului lui Wundt a fost mare. În acest laborator au lucrat: Stanley Hall, J. McKeen Cattell, Edward Titchener, Fl. Ștefănescu-Goangă, Eduard Gruber etc. În zilele noastre toate universitățile posedă laboratoare psihologice. ♦ Prima schiță de laborator psihologic în România a fost efectuată de Gruber la Iași în 1893. Laboratorul de psihologie al Universității din București funcționează fără întrerupere din 1906, iar cel al Universității din Cluj-Napoca, din 1921. Există numeroase laboratoare psihologice uzinale, în clinici și în diferite întreprinderi (de aviație, conducere auto, C.F.R. etc.). ♦ Printre tratatele de **p.e.** (relativ numeroase) cităm cel publicat de H. Pieron – care poate fi considerat ca de cea mai amplă deschidere problematică pînă după 1970 în domeniul **p.e.**, tratatul elaborat de P. Fraisse și J. Piaget (10 volume); cele ale lui R. Meilli și M. Reuchlin. La noi în țară: *Tehnica psihologiei experimentale și practice* (1947) și *Tratatul de psihologie experimentală*, sub redacția lui Al. Roșca. ♦ Transpunerea concluziilor și regulilor surprinse în laborator – în indiferent ce problemă – fie ea chiar aceea a deciziilor – sau a confruntărilor în activități competitive – nu se asortează cu ceea ce se petrece în situații reale, concrete de viață, de opțiuni, decizii, confruntări, activități competitive, joc, învățare etc. Se știe că subiecții au tendința de a reacționa în conformitate cu ceea ce consideră că vor experimentatorii de la ei. Desigur tentativele de modelare în laborator a condițiilor și situațiilor din viață creează un plus de validitate experimentală. ♦ Psihologia experimentală a reușit o imensă cantitate de informații despre psihicul uman – dar liajul – forțele ce se antrenează în adaptarea totală la mediul de existență al copilului pînă își achiziționează experiența diferențială de a se comporta în nenumărate situații, cu nenumărate persoane – este încă neacordat la un sistem valid de legi și replici experimentale valide și deplin coerente. ♦ Prin 1905-1910 psihologia a început să elaboreze experimente rafinate. S-au acumulat imense cantități de informații privind problemele perceptive ale gîndirii și învățării, psihofiziologia lor, modificările fiziologice în emoții etc. (V. și experiment; metoda experimentală). (U.Ș.)

PSIHOLOGIE GENETICĂ (engl. genetic psychology, fr. psychologie génétique, germ. Genetik Psychologie) ♦ Știință a dezvoltării care nu trebuie confundată cu psihologia copilului. Aceasta din urmă studiază copilul pentru el însuși în timp ce **p.g.** studiază dezvoltarea copilului pentru a înțelege mai bine adultul. Pentru Wallon **p.g.** este cea care studiază psihismul în formarea și transformările sale. Pentru J. Piaget, psihologia trebuie abordată din punctul de vedere al **p.g.** ♦ **P.g.** arată cum personalitatea se constituie încă din primii ani ai vieții prin dublul proces intercorelat al maturizării biologice (inclusiv neuroumorală) și al învățării sociale. Între funcțiile înnăscute și experiența externă relațiile sînt dialectice. Achizițiile și acumulările de experiență sînt mult mai consolidate și generative în anumite etape ale dezvoltării genetice ceea ce presupune că intervențiile educative sînt utile dacă se efectuează în momentul cel mai propice din punct de vedere al maturizării. Aceasta cu atît mai mult cu cît structurile achiziționate și stabilizate ca atare condiționează favorabil pe cele ce urmează. Există și varianta carențială simetrică a acestei situații (U.Ș.)

PSIHOLOGIE JUDICIARĂ (engl. judicial Psychology, fr. psychologie judiciare, germ. Vernünftige Psychologie) ♦ Domeniu al psihologiei ce are în atenție aspecte ce țin de problemele judiaciare, delincvența (inclusiv minoră), martorul și mărturia, probele juridice, responsabilitatea juridică, circumstanțele delictuale, problemele psihologice folosite în domeniul juridic etc. Obiectivele acestui domeniu încorporează cerința lărgirii examenului de expertiză psihologică a delincvenților adulți și minori, tipurile de criminalitate, tipurile de martori, judecători și anchetatori, ca și problemele de profilaxie și prevenție a poluării morale și a nerespectării legilor. Printre studiile de **p.j.** cităm pe cele ale lui E. Altavilla (1954), K. Birnbaum (1921), E. Claparède (1906), R. Kowalewsky (1903), M. Longo (1906), De Santis (1913), E. Wulffen (1926), F. Gorphe (1960) etc. ♦ Printre studiile de **p.j.** scrise în limba română menționăm cele privind psihologia martorului, Al. Roșca (1934), studiile lui C. Suciu (*Criminalistica*, 1963), T. Bogdan (1952, 1955, 1977), ale lui V. Dragomirescu (1976), P. Brînzei și colab. (1970), V. Preda etc. La acestea se adaugă altele – cercetările fiind în plină dezvoltare. Așa sînt studiile lui T. Ciofu asupra comportamentelor simulate (1976), I. Străchinaru (1964). Prezintă interes problemele de reeducare a delincvenților (mai ales tineri – delincvența juvenilă) de toate tipurile. (U.Ș.)

PSIHOLOGIE MEDICALĂ (engl. medical psychology, fr. psychologie médicale, germ. Medizinische Psychologie) ♦ Domeniu care s-a dezvoltat prin practica medicală și care este destinat unor sarcini practice ale profesiunii medicale (E. Kretschmer, 1956). Deși are unele preocupări comune, prin sfera și conținutul ei, **p.m.** nu se identifică cu **p.** clinică, cu psihopatologia sau cu psihiatria. Ea militează pentru a restitui bolnavului confortul psihic și fizic, vindecarea, dar și sustragerea de la stresul provocat de boală, spital, suferință și rezonanțele psihice ale acestora. ♦ Născută la confluența psihologiei cu medicina (G. Ionescu) dar depășind simpla „aplicare a cunoștințelor de psihologie la domeniul medical” (D. Lagache, 1961) **p.m.** abordează omul bolnav într-o viziune tridimensională complexă și integrativă, somato-psihosocială. După M. Uzan Doll și alții, **p.m.** are în atenție mai ales cazurile de neadaptare, conflict, opozabilitate, nedezvoltarea caracteristicilor structurale și etiologice ale acestora, căile de recuperare. Unii autori, consideră că are loc un proces de diferențiere a **p.m.** de **p.** medico-legală. (P.M.)

PSIHOLOGIE MILITARĂ (engl. military psychology, fr. psychologie militaire, germ. Militärische Psychologie). ♦ Domeniu în constituire ca ramură diferențiată. Se referă la studierea proceselor de modelare a persoanelor ce fac serviciul militar (în toate tipurile de armate) la disciplina, cerințele și îndatoririle proprii serviciului respectiv). În țările în care serviciul militar este obligatoriu se organizează cadrul învățării de către tineret a unei profesii civile. Mai dezvoltate ca subramuri ale **p.m.** sînt profesiunea transmițătorilor radio și de telefonie, profesiunea aeronautică, inclusiv cea astronautică și profesiunea marinei. Dintre acestea profesiunea aeronauticii este de dată mai recentă și prezintă o mai mare consistență (Prunariu). Ca și alte ramuri ale **p.m.** și profesiunea aeronautica solicită o selecție și deosebită pregătire profesională. Profesiunea aeronautică se ocupă cu studiul implicațiilor psihologice ale activității de zbor cu scopul de a realiza o mai bună adaptare a omului la aparatura tehnică folosită în aviația civilă utilitară, militară. Printre problemele mai importante abordate enumerăm: solicitările psihice derivate din natura și specificul activității de zbor (deplasarea în spațiul tridimensional, „presiunea" timpului, luarea rapidă a deciziilor); aspectele psihice specifice fazelor de zbor (decolare, zbor pe traseu, aterizare, zborul la „vedere" și navigația asistată, zborul la mică și mare înălțime); modificările activității psihice determinate de factorii de ambianță ai zborului (hipoxia, hizobarism, accelerațiile, zgomotul, vibrațiile), cauzele acțiunilor greșite susceptibile a duce la accidente de zbor; metodele selecției psihologice a personalului navigant; pregătirea psihologică pentru activitatea de zbor. Profesiunea aviației dispune de mai multe subramuri în constituire. V. Ceaușu în lucrarea *Psihologia zborului* (1976) a prezentat o clasificare a domeniilor și obiectivelor **p.** aviației. Contribuții la punerea bazelor și dezvoltarea psihologiei aviatice au adus: Guillain, Ambord, Camus, Nepper (Franța); Agostino Gemelli (Italia); Fr. Baumgarten (Elveția); W. Stern, W. Nebary, Kronfeld (Germania); V. V. Abramov, A. P. Necaev, S. E. Mint, K. K. Platonov (Rusia), N. Mashburn, H. Armstrong (S.U.A.); V. Anastasiu, A. Manoil, Gh. Iacobescu, V. Popa, V. Ceaușu (România). Creșterea masivă a preocupărilor pentru **p.a.** a avut loc în preajma, în timpul și după cel de al doilea război mondial (cam 1500 psihologi constituiți în cîteva sute de comisii au examinat peste un milion de oameni – fapt similar cu cel din preajma primului război mondial cînd la recrutare s-au utilizat celebrele „Armytest" – pe un număr apropiat de persoane). Mai recent psihologia aeronauticii are în atenție și problemele zborului în spațiul cosmic. 1927 – ia ființă la Pipera Laboratorul pentru selecția psihofiziologică a aviatorilor. 1930 – se înființează Laboratorul de psihologie la Școala pregătitoare de ofițeri București. 1933 – la elevii anului I ai Școlii navale se predă cursul „Psihologie și pedagogie militară". 1938 – apare revista de psihologie militară *Spirit militar modern* (C. Atanasiu). 1929 – apare *Jurnalul de psihologie militară* (Lt. Al. Chiapella). Aceste două reviste generalizează experiența instruirii trupelor, dezbat probleme teoretice și practice ale psihologiei militare. 1939 – se înființează Institutului psihotehnic militar subordonat Marelui Stat Major, avînd încadrați 50 de psihologi și care își propune elaborarea unor principii științifice de instrucție, selecționarea candidaților pentru școlile militare, orientarea și selecția pentru diferite arme și specialități militare. 1943-1944 – ca în toată armata și elevii școlii navale sînt supuși unui complex examen de psihologie (aptitudini plus personalitate globală) în vederea repartizării lor în flotă. (P.M.)

Istoricul psihologiei militare în România

Anul introducerii cursului	Școala militară	Denumirea cursului
1897	Școala de ofi'eri din București	Chestiuni de educa'ie militară
1899	Școlile militare din Iași și Craiova	Psihologie
1900	Toate	Morală
1905	Școala superioară de război	Logică și psihologie
1910	Școala superioară de infanterie Școala de artilerie și geniu	Psihologie și pedagogie
1920 (anul înfiin'ării)	Școala navală	Psihologie și educa'ie militară (la sec'ia pregătitoare). Educa'ie militară (la sec'ia de aplicare)

PSIHOLOGIE OBIECTIVĂ (engl. objective psychology, fr. psychologie objective, germ. Objektiv Psychologie) ♦ Concepție și metodă de abordare numai din punct de vedere extern, a faptelor psihologice, deci numai a fenomenelor psihice obiective. Abordarea similară a științelor fizice care observă, măsoară și elaborează legi. Experimentatorul respingînd inteligibilitatea intuitivă a mediului său, luat ca simplu obiect, constată fapte fizice; el descrie cu precizie influențele la care subiectul este expus, reacțiile sale, comportamentul său. ♦ Reflexologia lui Pavlov și Bechterev, behaviorismul, psihologia topologică a lui K. Lewin au la bază această orientare spre legi generale, caracteristicile expresiilor comportamentale, ignorînd ca subiectivă problema trăirilor interne ce le însoțesc. (T.C.)

PSIHOLOGIE ORGANIZAȚIONALĂ v. PSIHOLOGIE SOCIALĂ; PSIHOLOGIA MUNCII

PSIHOLOGIE PEDAGOGICĂ (engl. pedagogical psychology, fr. psychologie pédagogique, germ. Pädagogische Psychologie) ♦ Disciplină de graniță care studiază din punct de vedere al psihologiei dezvoltării procesul instructiv-educativ, cu scopul de a-i spori eficiența. Primele lucrări purtînd această denumire (sau de „pedagogie psihologică") au apărut în ultimele două decenii ale sec. al XIX-lea. Dezvoltarea **p.p.** a căpătat un puternic impuls datorită lucrărilor lui E. Neuman și A. Binet. ♦ Un rol l-au avut și pedagogii și psihologii care au căutat să revoluționeze învățămîntul tradițional, inițiatorii așa-numitei „școli active" (J. Dewey, O. Decroly, Ed. Claparède ș.a.). Elevii acestora au exagerat importanța aspectului psihologic, vrînd să bazeze pedagogia aproape numai pe studiul copilului, ceea ce înseamnă implicit o neglijare a programelor școlare și o individualizare excesivă a instruirii ♦ Începînd cu deceniu 3 în țările din Europa s-au făcut numeroase cercetări concrete care au îmbogățit conținutul acestei discipline prin mutarea accentelor pe accesibilizare la programe prin metodici raționale. La noi în țară, între 1930 și 1947 s-au elaborat în special studii referitoare la cunoșterea personalității elevilor, a resurselor generale pentru învățare ale acestora. După 1948 s-au înmulțit investigațiile privind psihologia învățării și educației. Partea cea mai bine dezvoltată a **p.p.** este aceea referitoare la psihologia învățării (în sens larg), cuprinzînd însușirirea noțiunilor, formarea capacităților, concluzii psihologice implicate în metodele de predare, de fixare și de control, organizarea muncii în școală și a studiului individual și implicit „reducerea nesiguranței” privind valoarea cunoștințelor, învățarea citit-scrisului și a aritmeticii etc. În direcția psihologiei educației (formative), adică a formării motivelor, capacităților de mînuire de concepte, a atitudinilor, sentimentelor, caracterului și deprinderilor morale, progresele au fost sinuoase, dată fiind complexitatea problemelor și posibilitățile de experimentare mai dificile. În ultima vreme reține atenția speciliștilor aspectul psihopedagogic al relațiilor elevului în cadrul familiei și în școală. O altă parte a **p.p.** este destinată studierii particularităților individuale ale școlarilor și stabilirii metodelor la îndemîna atît a profesorilor, cît și a specialiștilor, pentru a se ajunge la o bună cunoaștere și caracterizare a copiilor ♦ Ca probleme speciale găsim în **p.p.** preocupări legate de evaluarea rezultatelor metodelor pedagogice, de calitățile necesare profesorului, studii referitoare la ucenicie (însușirea unei meserii), la educarea și la reeducarea copiilor inadaptați (în special deficienți senzoriali și cu tulburări de caracter). Astăzi au intrat în sfera **p.p.** nu numai elevii, ci și preșcolarii, studenții și chiar adulții. **P.p.** are în atenție probleme de motivație a învățării – caracteristici ale formării conceptelor la diferite discipline dar și formarea capacităților intelectuale, dezvoltarea intereselor, stimularea formării aptitudinilor etc. **P.p.** este cea mai importantă ramură aplicativă a psihologiei, datele ei fiind indispensabile în cercetarea pedagogică pentru a putea evalua rezultatele obținute și a recomanda măsurile necesare progresului educativ. ♦ Studiul **p.p.** de către profesori și educatori facilitează deplina înțelegere a mecanismului psihologic al metodelor și al mijloacelor folosite, ceea ce permite să le adapteze la condițiile concrete în funcție de particularitățile psihice ale elevilor, obținînd astfel plasticitatea în acțiune necesară pentru dobîndirea măiestriei pedagogice. Din acest punct de vedere interesează studiile lui H. Aebli (1951), F. Anselm (1954), J. Bourjade (1942), A. Chatelif (1932), Claparède E. (1931). Dintre psihologii români care au lucrat în domeniile **p.p.** enumerăm studiile lui Al. Roșca, I. Radu, P. Golu, Ursula Șchiopu, Ana Tucicov Bogdan, B. Zörgö, C. Pufan, Stela Teodorescu, M. Zlate, R. Dumitrescu, T. Crețu, P. Constantinescu etc. (v. PEDAGOGIE) (U.S. și P.M.)

PSIHOLOGIE SOCIALĂ (engl. social psichology, fr. psychologie sociale, germ. Sozialpsychologie) ♦ Domeniu ce se referă la influențele pe care le are societatea și grupurile sociale asupra structurilor psihice și a dezvoltării lor la om. Se referă la vehicularea valorilor sociale, morale, culturale, de mentalitate și de receptivitate a programului și civilizației. ♦ Domeniul s-a dezvoltat de pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea prin implicațiile psihologice cuprinse în lucrările lui G. Tarde, mai ales prin lucrarea *Les lois de l'imitation* (1890), lucrare în care G. Tarde a afirmat că viața socială se construiește prin invenție și imitație. Au urmat studiile lui E. Durcheim *Réprezentations individuelles et répresentations collectives* (1898) și lucrarea lui J. M. Raldwin *Social and ethical interpretation in mental development* (1897). După 1900 s-a dezvoltat foarte mult diversitatea în cercetările de psihologie socială. Studiile semnate de E.A. Ross ori ale lui M. McDougalll (1903) apoi studiile lui Ch. H. Cooley (1911) sau ale lui Gustav le Bon (1915 și J.L. Moreno ca și cele antropologice ale lui B.K. Malinowski (1913) au constituit începutul diversificării și a interrelației cunoștințelor de psihosociologie cu cele de antropologie de studiu a grupurilor diferențiate mare și mici. În 1924 a apărut lucrarea lui F. H. Allport *Social Psychology* care a marcat un moment de identificare a începuturilor de largă cuprindere de tot felul de probleme în domeniul **p.s.** cu spirit mai mare de ordonare a direcțiilor. Din 1928 pînă prin 1935 s-au elaborat lucrări de etologie dintre care mai importante sînt cele ale lui Margret Mead și ale lui R.F. Benedict (1934). Peste aproximativ trei ani studiile lui Kurt Lewin reprezentantul psihologiei topologice au creat o mare consistență și atractivitate față de problemele **p.s.** cu invitație latentă spre adîncire și analize psihosociale. Este posibil ca nu toți cei din mediul persoanei în cauză să resimtă această percepere. Kurt Lewin este cel mai reprezentativ pentru studierea personalității într-un context sociologic de acest fel (în lucrarea *A dynamic Theory of Personality* (1935), dar și în *Fisld Theory in Social Science* (1951). ♦ În psihologia socială a devenit de mare accepție ideea self concepției (concepția de sine) ca factor ce dirijează conduitele, ca și tematica ego-psihologiei care a devenit o orientare puternică legată de influențele psihologiei abisale dezvoltate de freudiști și neofreudiști. C. Rogers în lucrarea *Client-Centered Therapy* a făcut multe conotații interesante legate de implicația în această optică chiar dacă textul lucrării citate cuprinde o declarație latentă de distanțare de freudismul ortodox. ♦ **P.s.** a fost foarte mult pe problemele interacțiunilor în care este implicat sinele fapt ce determină gradul de implicație al acestuia și aspectele reacționale pe care le determină diferitele interacțiuni care devin prin această condiționare, simbolice formîndu-se astfel interacțiuni simbolice. Problemele sinelui sînt abordate frontal în cele mai diverse probleme de către C. H. Cooley, G. H. Mead, și J. Dewey (C. H. Cooley în *Human nature and the Social Order* (1902), G. H. Mead în *Mind, Self and Society* (1934) și J. Dewey în *Human nature and conduct*, (1922). Interacțiunile selfului au o deosebit de mare importanță și creează o tematică vastă dat fiind faptul că sinele (selful) are o complexă evoluție pe parcursul vieții legată de statutele și rolurile pe care le achiziționează selful. Și în psihologia românească au fost abordate problemele sinelui (selful) într-un context și optică evoluționistă (Ursula Șchiopu, E. Verza) și una sociopsihologică de M. Zlate. Acesta din urmă a implicat în procesele de adaptare socială fețele multiple ale sinelui sub formele de ego real al personalității (RP). Eul perceput ca imagine a personalității (PP), (SAP) sinele privind ce gîndește persoana despre ea, IP, sinele ideal, visat, (PP) sinele privind imaginea pe care o percep alții și subiectul intuiește această imagine, (prop) sau sinele din imaginea altora, și (MP) sau sinele manifest, (în lucrarea *A Synthetical-integrative model of Personality*, 1987). În ceea ce privește ceilalți autori aceștia au văzut sinele ca subidentitate. Coexistă la diferite vîrste diferite identități ca forme de adaptare (identitate familială, socială, culturală, a imagini corporale și profesională, inclusiv de grup de competență în fiecare. Aceste forme de identități evoluează, se erodează sau se amplifică în decursul vieții. ♦ De altfel specialiștii în **p.s.** au căpătat o largă acceptanță și prin lucrările lui O. Klinenerg (1941), J. L. Moreno (la care ne-am mai referit), J. Stotzel (1963), R. Bastide (1963) la care se adaugă lucrările lui R. Muchielli (1965). În domeniul dezvoltării sociabilității timpurii au adus aporturi Marleau-Ponty (1952), Dider Anzieu (1956), L. Festinger și D. Katz (1957), P. Lazarfeld (1954), A.A. Cournot (1957). În spațiul nostru geografic în afară de cercetările menționate au apărut lucrări semnate de M. Ralea și Hariton (Traian Herseni), *Introducere în Psihologia socială*, cu numeroase informații critice și apoi lucrarea *Psihologia generală și socială* de Ana Tucicov Bogdan. În anii ce au urmat a apărut lucrarea *Psihologie socială* din P. Golu, lucrarea de mare condensare și sistematizere, cu o foarte bogată bibliografie, apoi lucrarea cu același titlu de P. Pînzaru și o lucrare de I. Radu consacrată aceleiași probleme. O preocupare deosebită pentru tematica grupurilor mici și pentru J.L. Moreno, psiholog american de origine română a avut Achim Mihu care a elaborat o comprehensivă lucrare *Sociometria* (1967) și apoi o lucrare cu titlul *Sociologia americană a grupurilor mici* (1970). După această etapă de atenție față de problemele cadru ale **p.s.** au apărut lucrări centrate pe grupuri sociale de muncă efectuate de Septimiu și Adina Chelcea, ca și un chestionar mai deosebit de investigație sociolegică tot de S. Chelcea (1979). Semnalăm și studiile complexe efectuate de Petre Berlar și Petre Pînzaru ca fiind de mare contribuție precum și lucrările *Intercunoașterea* de C. Mamali (1974), *Liderii în dinamica grupurilor* de A. Neculau (1977), *Studii de psihologie socială* de D. Grama, (1974), precum și alte studii efectuate de I. Nicola (1974), I. Petrescu (1971), Geta Dan Spînoiu (1974)A. Tabachiu (1974), N. Radu, M. Ionița, V. Martin, A. Petrescu (1974) și Cătălin Zamfit (1972). Aceste din urmă lucrări au creat o penetrație în tematica grupurilor sociale de diferite tipuri, mai ales în industrie, în afară de ultimii care au avut în atenție grupuri școlare. La toate acestea se adaugă lucrările elaborate de M. Zlate privind *Psihologia Socială și Organizațională industrială* (1975) ca și lucrarea efectuată de P. Mureșan cu privire la *Învățarea socială* (1980). Un mare interes merită cercetările privind psihologia popoarelor în care W. Wund a scos 10 volume. În această vastă problemă în care sînt abordate și probleme referitoare la rase și etnii ca structuri macrosociale au avut lucrări contribuante Ralph Linton, L. Levi-Brunl, L. von Mises (1957) etc. **P.s.** contemporană cuprinde o serie de orientări și tendințe noi ce lărgesc tematica și orizontul acestei discipline. Pot fi evocate în acest sens direcțiile neobehavioriste ale lui J.C. Dollard, N.E. Miller (*Personality and Psychotherapy*, (1950) și sociobehaviorismul lui A. Bandura, R.H. Walters (*Social learning and personality development*, (1963) care au accentuat idei legate de studiul învățării sociale ca de altfel și studiile lui G.C. Homans, ale lui J.W. Thibaut, H.H. Kelley, (1959) cu complexitatea dilematică de alegeri din care a atras mult ideea legată de „dilema prizonierului". În palierul de diversificare lucrările lui D. Gusti și cele ale lui H. Sthal au abordat mai ales cercetările structurilor psihosociale din satul românesc în care se condensau mentalitățile patriarhale și moderne implicând o populație dominantă ce-și pune în felul ei amprenta pe restul populației, conservînd în parte mituri și comportamente specifice complexe. Generațiile de specialiști au căutat în continuare să abordeze astfel de probleme. Cel mai activ pe planul căutării de mituri și religii a fost Mircea Eliade (1907-1986). De altfel orice problemă socială sau psihologică are în atenție probleme psihosociale. Din acest motiv această disciplină are în atenție cea mai diversă arie de teme. Au existat trei curente psihologice mai importante care au influențat dezvoltarea psihologiei sociale. Acestea au fost: *behaviorismul*, *psihanaliza* și *geștaltismul*. Influențele behavioriste au pornit și au consolidat ideea că individul este încărcat de numeroase trebuințe difuze pe care trebuie să și le satisfacă în confruntarea cu ofertele mediului. Cea mai complexă optică psihosociologică aservită acestei concepții este cuprinsă în lucrarea lui B. F. Skinner, *Science and human behavior* (1953). Alți reprezentanți ai aceste poziții mai legați de optica și saturația acesteia în concepte sociologice au fost; G.C. Homans (*Social behavior: Its Elementary forms* (1961) și E.L și E.L. Harcourt *Fundamentals of Social psychology* (1952) ♦ În ceea ce privește psihanaliza influența acesteia s-a manifestat prin accente de interes pentru problemele motivației și a efectelor mai mult sau mai puțin frustrante ale societății, structurilor și formelor de interelații pe care le validează acestea, optică începînd cu ortodoxistul freudian care conferă culturii un rol limitativ și frustant și continuîndu-se cu o direcție ce este reprezentativă la E. Fromm care acordă culturii un mult mai improtant rol în afirmarea socială a personalității. Freud s-a referit la problemele de psihologie socială amintită în *Civilisation and Its Discontents* (1953) iar E. Fromm în lucrarea *Escape from freedom* (1941) ♦ În fine tot în această categorie de teorii ce au în vedere problemele învățării sociale poate fi citat Pavel Mureșan (1980). Această direcție legată de behaviorism nu se confruntă cu cea a geștaltiștilor, care conturată de Kurt Lewin a fost apoi reluată de D. Cartwright (1959), de M. Deutsch și centrîndu-se pe problemele interrelațiilor și a competițiilor, inclusiv de dominație și putere, ca expresie a intercorelațiilor. Orientarea cognitivistă a căpătat o, mai mare pondere pe la jumătatea secolului al XX-lea și s-a diversificat și ea foarte mult. În acest sens se pot cita diferite modele dintre care cele mai des evocate în lucrările de specialitate sînt teoria congruenței cognitive (C.E. Osgood, P.N. Tannenbaum (1955) teoria simetriei conturată de Theodor Newcomb (1961, 1963), punctul de vedere al lui Heider (1946) și teoria disonanței cognitive conturată de Leon Festinger (1957, 1964). Aceste teorii au adus contribuții importante și au disolvat dimensiunile oarecum simple ale proceselor de cogniție în general, nu numai în interrelațiile sociale. În fine teoriile aflate sub dominația opticii freudiste și neofreudiste au alimentat dezvoltarea psihologiei umaniste, interpretarea mai accentuat psihologistă a adaptării sociale și a implicației trebuințelor și motivației în trăirile psihice de toate formele. Au dezvoltat această direcție exponenții teoriei psihodinamice a funcționării grupului W.R. Bion, (1961), W.G. Bennis, N.A. Shepard, (1956), W.C. Schulz (1958) și I. Sarnoff (1960). La toate acestea se pot adăuga abordările transorientaționale, teoria proceselor de grup, a rolului social, a grupului de referință și mai ales extincția opticii umaniste. Pantelimon Golu a cuprins aceste orientări precum și cele privind abordări efectuate în scrieri românești a tematicii psihologiei sociale în lucrarea de referință, *Orientări și tendințe în psihologia socială contemporană* (1988). Între anii 1970-1990 a existat o foarte mare deschidere critică și analitică privind toate tendințele din psihologia socială cu integrări latente ale acestora în preocupările specialiștilor români (T. Herseni, M. Ralea, P. Berar, P. Pânzaru, P. Ilut, S. Chelcea, C. Mamali, Ana Tucicov-Bogdan, P. Popescu-Neveanu, R. Datculescu etc. (U.Ș)

PSIHOLOGISM (engl. psychologism, fr. psychologisme, germ. Psychologismus) ♦ Tendința de a reduce fenomenele sau procesele studiate de logică, gnoseologie, etică, sociologie etc. la fenomene psihice, de a substitui punctul de vedere psihologic celui specific al disciplinelor respective. **P.** consideră că logica constituie o parte a psihologiei sau cel puțin depinde de psihologie (Chr. Sigwart, W. Wundt, Th. Ribot, B. Erdmann). Acest punct de vedere a fost criticat de Husserl și de reprezentanții logismului din logica modernă (ex. Lukasiewicz), în timp ce alți logicieni, matematicieni și psihologi contemporani, ca F. Gonseth, J. Piaget ș.a. continuă să insiste asupra necesității de a lega logica de studiul gîndirii ca proces psihic. În filosofia istoriei și a culturii, **p.** a fost introdus de Dilthey. În sociologie **p.** se manifestă ca o orientare care consideră că fenomenele psihice individuale sau de grup sînt factorii determinanți ai vieții sociale sau că fenomenele sociale sînt, în esență sau în mod primordial, fenomene psihice. Freudismul a continuat o condiționare biografică dar și o subordonare a ideologiei și culturii panpsihismului. În mod simetric și complementar se manifestă tendința de sociologism, adică de reducere a tuturor manifestărilor și expresiilor psihice la social. (P.M.)

PSIHOMETRIE (engl. psychometrics, fr. psychométrie, germ. Psychometrie) ♦ Ansamblu de metode de măsură utilizate în domeniul psihologic; cuprinde senzoriometria, mnemometria etc. și constituie baza psihotehnicii. ◆ Măsurarea fenomenelor psihice prin utilizarea metodelor experimentale, standardizate și etalonate (teste) ◆ Introducerea măsurării în psihologie a făcut din aceasta o știință aspirînd spre exactitate. Este posibil, actualmente, să se determine nivelul de inteligență al unui subiect, al aptitudinilor și chiar trăsăturile mai semnificative ale personalității sale, prin convertirea rezultatelor la probele psihologice în valori cifrice comparabile ce se aranjează în ranguri descrescînde. Evident un număr nu are decît valoare indicativă, el nu este decît un element al diagnosticului pe care psihologul este chemat să-l formuleze. El infirmă sau confirmă o ipoteză și trebuie întotdeauna să fie raportat la alte observații și la istoria personală a individului examinat. Dacă, de exemplu, un Q.I. de 130 exprimă fără nici o îndoială o inteligență superioară, un Q.I. de 70 nu indică întotdeauna existența unei debilități mintale. Acest rezultat poate fi datorat anxietății, unei inhibiții nevrotice, opoziției subiectului sau lipsei de interes pentru sarcinile propuse de testele aplicate. Ca atare este necesar ca psihologul să nu se oprească la rolul de tehnician de laborator, destinat să furnizeze măsurători precise, ci să fie capabil să le interpreteze, în funcție de observații calitative nemăsurabile, a căror importanță nu trebuie să fie subestimată și în funcție de examenul etiologic. Totuși **p.** este o importantă ramură a psihologiei moderne și stabilește dimensiunile dezvoltării (vîrsta) ale tipologiei, ale caracteristicilor personalității de bază cu dominații particularizate de roluri și statute, de energie și tensiune a acestora. Este important de reținut faptul că în copilărie datele **p.** sînt mai puțin valide și că există un coeficient de eroare în orice tip de măsurare psihologică. (U.Ș.)

PSIHONEVROZE v. PSIHOPATOLOGIE

PSIHOPATOLOGIE (engl. psychopatology, fr. psychopathologie, germ. Psychopatho-logie) ◆ Ramură a psihologiei care studiază aspectele patologice ale activității psihice, patologia psihicului. **P.** studiază aspecte generale și particulare ale reflectării subiective a bolnavilor cu afecțiuni „atît somatice cît și psihice” (K. Schneider, 1962) și analizează „problema raporturilor organopsihice, probleme de interpretare etiopatologică, de descriere și analiză a simptomelor, de izolare și clasificare nosografică” (M.L. Mondzain, 1965). ◆ Domeniul de studiu al **p.** „nu este același cu al psihiatriei” (H. Wallon, 1926), ci îl depășește prin cercetarea modului de reflectare subiectivă al bolnavilor cu afecțiuni somatice. Baza faptică a **p.** o constituie domeniul clinic din fiecare sector al medicinii, care oferă date concrete psihopatologia speciale. Generalizînd fapte de observație, **p.** ajută la rîndul ei clinica, înarmînd-o cu noi cunoștințe teoretice comune domeniului respectiv al medicinii. (G.I.)

PSIHOPATOLOGIE INFANTILĂ (engl. child psychopathology, fr. psychopathologie infantile, germ. children psychologie) ◆ Problemele psihiatriei infantile au fost dezvoltate mai ales prin volumele anuale ale publicației *La psychiatrie de l'enfant* care a difuzat între anii 1958 și 1970 anual materiale cu studii ale domeniului, sub redacția și direcția lui R. de Ajuriaquerra, R. Diatkine, S. Leibovici și secretariat R. Crémieux (P.U.F.). În acest vast demers au fost publicate 10 volume a cîte două fascicole (cărți) în care mai ales R. de Ajuriaquerra a adus o remarcabilă contribuție, devenind unul din autorii cu un remarcabil aport la dezvoltarea interesului pentru domeniul psihiatriei infantile. În acest sens el a expus rezultatele cercetărilor pe care le-a efectuat în dezvoltarea limbajului la copii cu leziuni cerebrale (1958), la cei cu audimutitate (1958), a abordat și expus rezultatele cercetărilor sale asupra copiilor cu tulburări de dezvoltare a limbajului, dar a prezentat și tehnici de reeducare a psihomotricității (1959) și tehnici de învățare a scrierii de către copii cu tulburări de scriere (1959). Problemele dispraxiilor au fost abordate de R. de Ajuriaquerra cu colab. săi în 1961, pentru ca un an mai tîrziu să publice un studiu asupra incidentelor de adaptare socială a copiilor debili mental. În 1963 R. de Ajuriaquerra s-a centrat asupra copiilor cu tulburări de limbaj (dizlexiei). Aceeași problemă a fost prezentată de acest psiholog de seamă în volumul *Problemes de psycholinguistiques* (1963, P.U.F.) lucrare remarcabilă pentru domeniu. Au adus de asemenea importante contribuții la psihiatria infantilă J. Cordier, R. Diatkine, M.G. Hurtig, B. Inhelder, M. Klein, A.E. Luria și Mannon. În genere lucrările efectuate în perioada 1958-1970 au fost de liaj a aporturilor autorilor citați la optica lui J. Piaget, H. Wallon și R. Zazzo și au consolidat și stimulat dezvoltarea ulterioară a psihiatriei infantile. (U.Ș.)

PSIHOSOMATICA (engl. psychosomatic médicine, psychomatics, fr. psychosomatique (médicine), germ. Psychosomatische (Medizin) Psychosomatik) ♦ Domeniu de contact al medicinei cu psihologia. Pornește de la paradigma organismului ca tot unitar – fapt ce justifică efectele complexe deteriorante ale stressului psihic-procesul convertirii acestuia într-o boală somatică în care etiologia psihică este de prim ordin. ♦ Dezvoltarea acestui domeniu a cunoscut un mare avînt prin anii '30 în S.U.A (Alexander, Weiss, English, Flanders și Dumbar). ♦ Pionierii domeniului au atras atenția asupra faptului că anumite maladii fizice au o incidență mai mare în anumite colectivități ca familia și în cazul unor anumite structuri caracteriale (unele astmobronșite, ulcere). În Europa s-au impus lucrările lui Marty (1947), Michel Fain (1968), M. Uzan (1963), Iani-Ali (1977). ♦ Școala franceză consideră somatizarea stresului legată de totalitatea interrelațiilor sociale ale copiilor (Kreisler) și acordă un rol important copilăriei. ♦ Bolile biosomatice sînt considerate ca afecțiuni organice sau funcționale condiționate de factorii psiho-afectivi. Ele sînt de lungă durată sau ciclice. În categoria acestora se numără de obicei astmul, puseele de hipertensiune arterială, ulcerul inclusiv cel gastroduodenal, alergiile și unele tuberculoze pulmonare, dermatoze, afecțiuni ginecologice, reumatismul cronic, diabetul, obezitatea, maladia Basedow, enterocolitele, glaucoamele, cefaleele rebele, migrenele, diverse nevralgii. ♦ Se consideră că în cazul bolilor psihosomatice are loc un fenomen de conversiune. La baza **p.** se evocă studiile de inspirație pavlovistă (Bîkov), cele ale școlii americane (în frunte cu Alexander, Flanders, Durribar, Weiss și English) studiile biologice franceze H. Selye (bolile stressului) etc. Se consideră că există personalități psihosomatice fragile (Holliday) și mature afectiv, la care conflictele intră mai ușor în schema de conversiune. ♦ Frustrațiile timpurii, traumatismele acumulate în primii ani de viață, conflictele de adaptare joacă un important rol în etiologia **p.** ♦ Domeniul **p.** adaugă la schema clasică exprimată prin relațiile cauze obiective, alterare de țesuturi, leziuni, tulburări fiziologice sau funcționale – simptome, schema: cauze psihologice – tulburări psihice mai mult sau mai puțin evidente, dezordini funcționale, perturbații de țesuturi și celule – leziuni. ♦ Există factori de fragilitate **p.**, cum sînt: crize nervoase noncomițiale, isterie, enervare, imobilizare cataleptică (încremenire), crize de anxietate, crize neurovegetative, crize lipotomice, spasme de durere psihică și plîns. Tulburări de somn ale copilului, somn agitat al maturilor, teamă nocturnă, somnambulism, ticuri în situații dificile, conflictuale (inclusiv suptul degetelor), tulburări, întîrzieri de dezvoltare a limbajului sau mutism, bîlbîială, cefalee, mialgii, stări ipohodrice, migrene, anorexii mintale, vomă, constipație, disclazie, encopresie, enurezis pot constitui indicii comportamentale care avertizează un sindrom psihosomatic ♦ Există un echivoc privind fundamentele teoretice ale **p.** Există o inserție a concepțiilor dualiste (corp-suflet) ce se insinuează în nucleul teoriei psihosomatice. Acest dualism este implicit în concepția freudistă și în neofreudism prin supoziția că energia psihică este socotită ca o substanță distinctă de materie. Behavioriștii au ocolit problema refuzînd să considere existența psihismului (reducționismul). În esență, considerarea psihicului ca formă superioară de organizare a materiei creează o fundamentare realistă și complexă de înțelegere a unității personalității în care sistemul nervos este baza materială a unei funcționalități implicate în adaptarea umană biopsihosocială. Termenul de **p.** a fost introdus de Heinroth în anul 1818. În fapt cercetările lui I.P. Pavlov ca și cele ale lui S. Freud dar mai ales lucrările de după 1933 ale lui Mittelmann și Wolf exprimă efortul de depășire a dualismului corp-suflet. Există relații complexe între emoție și tahicardii, migrene, gastrite etc. ♦ Definiții și accepțiuni: **p.** „reprezintă un punct de vedere care privește importanța factorilor psihici în medicină” (Kaplan, 1967); **p.** „desemnează tendința de a înțelege toate datele unei situații în unitatea organismului” (H. Ey și colab. 1967); **p.** „înglobează tot ceea ce privește raporturile corpului cu psihicul” (Klotz, 1965). G. Ionescu a elaborat o lucrare amplă intitulată *Pishosomatica* (1975), iar V. Văleanu și C. Daniel o lucrare cu privire la **p.** feminină (1977). (G.I.)

PSIHOTEHNICĂ (engl. psychotehnics, fr. psychotechnique, germ. Psychotechnik) ♦ Ramură a psihologiei, apărută în sec. XX care studiază problemele activității practice a oamenilor sub aspectul concret aplicativ și care constă dintr-un ansamblu de metode psihologice experimentale prin care se urmărește aplicarea la problemele umane ale datelor de psihofiziologie, de psihologie experimentală și mai ales de psihometrie. Problemele pe care **p.** își propune să le rezolve sînt mai ales problemele psihologice ale muncii. **P.** este utilizată mai ales în industrie, comerț și armată. Ea își propune, în principal, să adapteze omul la munca sa și să-l ajute să se integreze armonios în grupul său profesional. Ea folosește metoda testelor pentru a selecționa candidații pentru o meserie sau a-i orienta spre profesia care corespunde cel mai bine aptitudinilor și caracterului lor. În general, **p.** utilizează datele psihologiei experimentale și se bazează pe metodele științifice, în special pe metodele psihometrice. H. Pieron a conturat caracteristicile domeniului. (P.P.)

PSIHOTERAPIE (engl. psychotherapy, fr. psychothérapie, germ. Psychotherapie). ♦ Termenul se referă la tehnici de tratare a tulburărilor psihice sau funcționale ale unor persoane, organizate în legătură cu diagnosticarea clară a caracteristicilor acestora. **P.** au în atenție tulburări nevrotice, psihosomatice, caracteriale și psihotice. Dezvoltate din timpuri foarte îndepărtate sub diferite modalități (în funcție de numeroase caracteristice privind evoluția culturii și civilizației umane **P.** sînt foarte felurite ca obiective și ca aspecte caracteristice concrete. După unii psihologi pot fi împărțite în trei mari categorii. În prima categorie ar intra **p.** înrudite cu sugestia (inclusiv **p.** de suport). Prin aceste categorii de **p.** se abordează mai ales direcția morală și folosesc persuasiuni, chiar exhorcitația și dialoguri analitice. A doua categorie în acest sistem de clasificare a **p.** se referă la **p.** ce se centrează pe producerea de catarsis ca depurare de sentimente refulate. Din această categorie ar face parte, hipnoza și tratamentele subnarcotice. În fine a treia categorie ar fi **p.** ce au în atenție analiza conflictelor profunde care modifică personalitatea. Prin aceste analize se reactivează mecanismele de apărare și aspectele de structuri psihice ce acționează echilibrat. În psihologia modernă Freud are meritul de a fi atras atenția asupra importanței psihoterapiilor. Prin trecerea acestora printre obiectivele importante ale psihologiei moderne PSIHOLOGIA a devenit o știință recuperatorie, chiar dacă psihanaliza nu este forma de **p.** cea mai eficientă. Psihanaliza s-a conturat ca tehnică de **p.** între 1911-1917 și s-a centrat inițial pe slăbirea tensiunilor în cazuri de dezechilibrări psihice și apoi s-a extins și asupra complexelor mai ales cele de intrusiune. După primul război mondial al **p.** s-au extins mai ales în clasele sociale mijlocii mai afectate nevrotic de crizele economice, și apoi s-au extins în direcția a tot felul de tulburări, inclusiv sexuale. Dezvoltarea **p.** s-a extins și în ceea ce privește palierele de vîrstă (extincția s-a făcut și spre copii). S-au conturat și psihoterapii de grup mai ales cele de familie și cele legate de grupuri mici profesionale. În genere tehnicile **p.** s-au extins spre problemele anxietății și ale formelor de agresivitate latente a reconsiderării și conturării de aspirații etc. De asemenea au intrat în preocupările **p.** problemele socializării persoanelor cu tendințe spre însingurare, dezarmate în fața competițiilor etc. În genere solicitarea socială de **p.** a crescut foarte mult. Se poate face o clasificare a **p.** în funcție de folosirea cuvîntului, a gesticii și a restabilirii Echilibrului energetic. Cuvîntul a fost folosit din timpuri imemorabile în incantații cu influențe complexe. El este instrumentul comunicării, a confesiunilor, al iubirii sau urei etc. Psihanaliza a solicitat și solicită cuvîntul, relatarea liberă complexă pentru complexele OEDIANA, complexele de castrare, cele de refugiu, cele narcisiste etc. A. Adler (1870-1937) a transferat pacientul de pe sofa pe fotoliu în tratarea complexelor de inferioritate. Și **p.** conturată de G. Jung (1875-1961) are suport verbal prin care se realizează dintr-o poziție egalitară pacient-analist, opt feluri de tulburări de personalitate în care se trece treptat de la starea de implicație a conștiinței la aceea a arhetipurilor simbolice (inconștientul colectiv). Și în **p.** nondirectivă conturată de C. Rogers prin care pacientul este implicat în căutarea de sine (descoperirea propriei personalități) și a universului propriu se folosește forța cuvîntului. **P.** lui E. Bellak de inspirație psihanalitică folosește cuvîntul pentru a revigora structurile psihice, autocontrolul și motivații ignorate. Se fectuează face tot face și are în vedere reducerea imaginarului fantezist de către analist pentru a fi astfel protejat pacientul. Este o **p.** pentru persoanele vulnerabile. **P.** elaborate de W. Stekel (1933) în cazurile de conflicte intrapsihice provocate de nevrozați, anxietăți, aceea elaborată de A. Herber de anulare a stărilor de stres cotidian. Mai bizare sînt **p.** prin țipăt ale lui Claude Allais (1973) și **p.** primară a lui Arthur Janove adresate persoanelor cu emotivitate excesivă. Aceasta poate fi folosită și în grup. Ambele sînt **p.** de scurtă durată. La aceste de **p.** cu suport verbal se adaugă cele de autosugestie ale lui M. Bouet (1922) dar și tehnica lui G. Gill și G. Mill (1947) în care se repetă propoziții prin care se determină anumite caracteristici consistente prin care se restabilește mai ales respectul de sine sau inițiative, rezistențe la stress etc. În astfel de **p.** se programează din două în două săptămîni ședința de control. **P.** dinamice sînt de scurtă durată (10-12 zile) și se centrează pe subiecte date spre meditație și discuție. Discuțiile visează probleme de viață, voință, trebuințe, probleme de caracter și subiecte legate de tensiunile pe care le are pacientul. Astfel de ședințe se combină de multe ori și cu tratamente medicale. Și **p.** de analize afective ca și geștalt **p.** (Friedrich Perls) sînt verbale. Pot fi și efectuate cu grupuri. Ultima se efectuează prin relatarea de către pacient a problemei pe care o are, iar grupul repetă ceea ce este mai semnificativ și propoziții de suport ca în corul antic. **P.** de analiză afectivă se realizează după un program cu module de sesiuni individuale și de grup. **P.** lui Fr. Perls a fost mult diversificată după moartea acestuia (1970). Varianta Caterinei Drexfus este mai răspîndită. Are puncte de asemănare cu aceea a lui Fr. Perls. Magia cuvîntului este folosită în tehnica psihoterapeutică a meditației transcendentale. Aceasta combină tehnica de relaxare cu folosirea unor cuvinte (mantras) care permit intrarea în cea de a patra stare de conștiință atingîndu-se astfel o stare cathartică mai profundă. O altă tehnică **p.** este aceea conturată de Eric Berne numită Analiza tranzacțională. Folosirea acestei tehnici pornește de la ideea că personalitatea dispune de trei subidentități, aceea de statut de copil, (statut C) aceea de adult (statut A) și aceea de părinte (statut P). Ultima este încărcată de autoritarism și moralizări. Aceste statute se află în permanență active în conduite. Tehnica psihoterapeutică constă în trecerea prin cele trei statute (longitudinal) în legătură cu evaluarea și analiza problemei centrale privind pacientul. Din această primă trecere se depistează statutul dominat al copilului ca mentalitate (acesta este stadiul de analiză a self stadiului). Urmează analiza tranzacțională. Fluidul tranzacțional se constituie în modificarea dimensiunilor structurii în discuție pentru a angaja subidentitățile celelalte. Sinele este oarecum pus în ipostazele celorlalte forme de a subidentități. Tehnica Analizei tranzacționale se folosește și în grupurile familiale dar și pe persoane cu teme după necesități (politice, lucrative, sociale, de conflicte, de tensiuni competitive, și chiar de probleme intime). Categoria **p.** se folosesc activități de gestică. Printre **p.** legate de mișcare (gestică care și ele pot fi personale sau în grup Pfister recomandă ca **p.** Mersul pe jos (pedoterapia). Aceasta se recomandă pentru anxietăți, nevroze, depresii în funcție de vîrstă pe rute diferite ca lungime și durată. mersul antrenează un anumit ritm interior care are rezonanțe legate de modificările provocate prin mișcările musculare și datorită diversității senzoriale antrenate, a spiritului de observație angajat și a aspectelor impresive ce se modifică pe parcurs. Spațiul perceput și observat se interpretează și construiește dimensiunile unor trăiri de contacte perceptive ce modifică dispozițiile interioare. Are importanță ce spațiu de mers se alege. Oricum acesta ajută la eliberarea mecanismelor selfului. O folosire tot mai largă o au **p.** numite Artterapii. Acestea angajează activități tehnico-artistice de desenare, pictură modelare și creează stări emoționale acaparante, relaxare și angajare în terenul imaginației și a oportunității de a comunica fără controlul cerut de vorbire. Au efectuat variante de artterapii: D. Hartley, L. Goldenson (1936), Julius Segal (1979). Printre alții Ada Müller a considerat încă de prin 1922 că activitatea artistică are rol socializator foarte activ. Copii ostili fac progrese importante de temperare după terapia prin pictură cu pensule mari, cei agresivi și sensibili fac progrese mai evidente dacă pictează cu degetele pe spații mari. Copii cu probleme de toaletă de asemenea sînt mai repede redresați prin pictură cu pensule mari sau cu degetele. Adolescenții li se recomandă terapii prin compoziții și poezii (Max Pfister, Hans Zullinger). Emil Dars recomadă **p.** prin scenarii în care să se interpreteze texte literare sau roluri de personagii la alegere. Se recomandă tinerilor cu depresii ușoare sau nevroze. Bine alese aceste lecturi și interpretări constituie **p.** ce au rezultate după 6-7 săptămîni, cu 1-2 ședințe pe săptămînă. Pentru adulți teatroterapia este recomandată (P. Malek). Acestora li se recomadă și dans terapia și bineînțeles Psihodrama (v. termenul). Există psihodrame adaptate la copii (conturate de către M. Leibovici ori S.R. Slavson). Există în principiu trei feluri de Psihodrame. Cu joc și roluri spontane, cu roluri și joc tematic și cu joc și rol analizat și comentat și apoi reanalizat ca realizare în final. Psihodrama dă rezultate foarte bune la copiii inhibați dar bine adaptați fie la mediul școlar fie la cel familial. Se folosește și scenarii de joc de păpuși, (scenotest). Are avantajul că pacientul care trebuie să realizeze scenariul nu se simte acroșat și studiat. Van Staabs a pus în lucru scenotestul. Pe de altă parte Melanie Rambert ca și Hans Zullinger au pus în folosință morionete. Acestea fac și mai proiectivă activitatea de imaginare de scenarii. J.L. Moreno și G. Meyer au efectuat și roluri dramatice legate de negocieri eficiente la personajele obsedate și tensionate. După 1955 jocul de rol ca mijloc **p.** a fost de largă extincție. J. Falkes și H. Ey au conturat aspectele mai importante ale ludoterapiilor care au devenit foarte variate A. Myerson a semnalat rolul benefic al acestora la persoanele apatice, nesociale, cu tendințe schizoide. Există și **p.** behavioriste H. J. Eysenck a organizat astfel de **p.** pentru persoane cu enuresis și cu conduite necivilizate. A implicat pe parcursul ședințelor combinații joc-hipnoză învățare. S.R. Slavson a dat grupului de **p.** conotația de club dînd pacienților să execute activități de club cu implicații ludice și de hobbi. Terapiile de grup ocupațional au de asemenea efecte bune mai ales pentru persoane ce nu au satisfacții în activități și sînt depresive. Tot terapii de grup au folosit Kurt Lewin (1940) ca și Carl Rogers (în afară de tehnicile verbale). Acestea sînt tehnici maraton și constau din activități lăsate la început la ritmul de confort al pacientului dar apoi are loc o intensificare gradată a solicitării care se face competitiv. Acestea sînt tehnici psihoterapeutice agresive și este bine să nu fie aplicate persoanelor agresive. JacQues Durrand Dassier (1974) a efectuat studii în acest sens. **P.** behavioristă de grup este folosită mai ales pentru grupurile de familii cu probleme. Au fost dezvoltate mai ales de J. Grot și C. Ackerman în S.U.A. În România **p.** de familie a fost folosită (cu adnotații specifice) de Iolanda și N. Mitrofan și de Aurelia Ionescu ca și de doctoranzi de la Univ. din București ca Isolina Peralta (din Peru). P. Watzslavich (1978) a aplicat această tehnică în Palo Alto, California combinată cu **p.** țipătului. Această combinație duce la o tensiune paroxistică în familie care are ca efect descărcarea de tensiune și cîștigarea echilibrului. Familia modernă este supusă unor solicitări erodante multiple ceea ce face după Gregory Bateson ca grupul să creeze o stimulare de legături interumane care alimentează legături și mesaje mai intime și stimulează metacomicații, adică forme de comunicații, adică forme de comunicații mai oneste. Oricum **p.** de grup familial sînt în creștere datorită problemelor numeroase și delicate privind afecțiunea, gelozia, interesele, culpabilitatea, suspiciunile, agresivitatea cu efectele lor erodante a căror neutralizare este implicată în **p.** de familie. A treia mare categorie de **p.** cele de restabilire prin echilibrarea balanței energetice se asociză foarte mult cu tehnici ce au elemente exotice din Yoga, Zen terapia, Meditația transcendentală, presopunctură și acupunctură, tehnici bioenergetice de relaxare etc. Oscar Vogt (1921) a inițiat cunoscuta tehnică psihoterapeutică denumită *Autogen Relaxation Training.* Această tehnică a fost reluată și rezumată de mulți specialiști în **p.** printre care J. H. Schultz, dar mai ales de E. Vittoz. Tehnica a fost preluată și de E. Kretschmer dar și J. Ajuriaquerra nu numai pentru controlul cerebral și reeducarea acestuia ci și pentru o relaxare progresivă tehnică. Tehnicile bioenergetice sînt folosite azi frecvent. Printre primii care le-au inițiat au fost Wilhelm Reich, cu structurări și adjustări făcute de A. Lowen și Jacques Mousseau care au tratat aspecte fizice și mentale legate de forme de dificultăți psihice. Toate tehnicile energetiste pornesc de la ideea că tulburările de energie au pulsionări structurale din care motiv provoacă tulburări psihice, chiar și la copii. Acestea se manifestă în faze nu prea avansatate prin rigidități fizice și tulburări psihice. Stresul, frustările sînt motivele cele mai frecvent de astfel de cauzalități provocatoare de tulburări. Tehnicile bioenergetice restabilesc echilibrul. Bioenergetiștii consideră organismul ca un dispecer de energii care se transformă în mușchi atunci cînd acesta trece peste un anumit prag de folosire de energii. Reducerea tensiunii musculare are loc concomitent cu implicația emoțională ce însoțește întotdeauna tensiunea energetică. Nu poate fi uitată hipnoza. Jean Martin Charcot, Hippolyte

Marie Bernheim și Oskar Vogt sînt specialiști inițiatori ai difuzării hipnozei și autohipnozei sau a hipnozei combinate cu autohipnoză. Această metodă este foarte eficientă avînd rezistență doar persoanele alienate. În genere **p.** au efecte multiple de reechilibrare de reeducare, de relaxare și restabilire a pulsului conduitelor, au o mai mare stimulare a activității curente, un potențial important de revigorare și de stimulare a expansivității sociale. Prin deceniile 5 și 6 ale secolului al XX-lea au început să apară tot mai numeroase publicații de psihoterapii, s-au constituit asociații care au convocat simpozioane și conferințe de discuții și difuzare a diferite tipuri de **p.** inclusiv a celor mai sus expuse. Domeniul și suporturile tehnice pe care le-a cumulat și validat în timp constituie un cîmp fertil pentru psihologie în viața socială. În plus s-a creat un teren competitiv și corelat cu cel al medicinii conferind psihologiei noi funcții sociale. (U.Ș.)

PSIHOZĂ (engl. psychosis, fr. psychose, germ. Psychose) ♦ Boală psihică ce se manifestă prin grave tulburări ale afectivității, gîndirii sau comportamentului, de care bolnavul nu este conștient și care necesită izolarea acestuia de mediul social normal. ♦ Mai restrîns termenul se atribuie bolilor mintale ce tulbură grav existența psihică a persoanei în raporturile sale cu ea însăși și cu lumea exterioară, și se manifestă prin diminuarea conștiinței față de sine, de ceilalți și de lumea externă, reală. În **p.** se manifestă și tulburări de afectivitate, de personalitate, ceea ce se traduce, printr-o tulburare importantă a comportamentului extern, subiectul acționînd ca și cînd ar fi străin în această lume; relațiile sale interpersonale sînt profund alterate. ♦ Tipurile de **p.** sînt constituționale, reacționale, organice, halucinatorii, delirante, toxice etc. **P.** ce se manifestă la unii subiecți între 60-70 de ani se mai numește și **p.** de involuție. Există o utilizare prin extrapolare a termenului în vorbirea de fiecare zi. Astfel se vorbește de **p.** de război, **p.** în cazuri de calamitate etc. În astfel de cazuri este vorba de fapt de reacții diferențiate de panică, dominate de incertitudini și răspîndite prin contagiune. (G.I.)

PSITACISM (engl. psytacism, fr. psittacisme, germ. Psytacismus) ♦ Repetarea de către o persoană a cuvintelor, frazelor sau a acelorași noțiuni fără a le înțelege. Adesea se manifestă ca incoerență verbală totală constînd dintr-o sonorizare mecanică a unor fenomene lipsite de vreun conținut semantic. Se întîlnește frecvent în debilitatea mintală, oligofrenie profundă (idioție) și în demențe avansate. ♦ Fenomen ce constă în repetarea involuntară a ultimilor silabe pe care un subiect le aude pronunțate în fața sa. (E.V.)

PUBERTATE (engl. puberty, fr. puberté, germ. Pubertät). ♦ Perioadă a dezvoltării ontogenetice corespunzătoare vîrstei de 10/11-14/15 ani. Marchează trecerea de la copilărie la adolescență. Se caracterizează printr-o serie de transformări ale organismului, mai ales prin maturizarea sexuală (dezvoltarea caracteristicilor sexuale secundare – pilozitatea pubiană, mai ales la băieți, creșterea sînilor la fete, multiple modificări morfologice, neuro-endocrine și psihologice – care la fete au loc mai exploziv decît la băieți (apariția ciclului). Are loc o dezvoltare intensă alături de cea a caracterelor sexuale secundare și a dezvoltării psihice. **P.** este și o perioadă de intensificare a creșterii și de intense transformări, adesea dificile și însoțite de tulburări ale conduitelor și dispozițiilor („criza de originalitate juvenilă") descrisă de M. Debesse. Psihosociologi (M. Mead) susțin că aceasta este evidentă doar în societatea complex dezvoltată. Ursula Șchiopu (1979) consideră că dificultățile și criza puberă derivă dintr-o situație ambiguă a puberului în societate: nici copil, nici adult, el nu are un statut precis; dacă încearcă să-și afirme independența se ciocnește de adulți care-l consideră adesea copil, iar dacă refuză să se angajeze în responsabilități sociale și profesionale, considerîndu-se încă copil – tot adulții sînt aceia care-i aduc aminte de obligațiile ce trebuie să fie onorate, de faptul că nu se mai află în poziția de copil. Ca atare are loc un conflict de rol și statut, dificil de a-l autoregla. ♦ Cuprinde trei subetape: „pubertatea timpurie (10-12 ani), pubertatea propriu-zisă (12-13 ani) și postpubertatea (13/14-15 ani). În generațiile actuale se manifestă o ușoară tendință de precocizare a trecerii spre pubertatea propriu-zisă și de discreta prelungire a ei. Între fete și băieți apar diferențe de aproximativ 2 ani în ceea ce privește maturizarea biologică și sexuală. Acestea sînt mai timpurii la fete. Ele au un puseu de creștere în medie cu 22 cm între 10-12 ani iar băieții între 12-16 ani. Dimorfismul sexual (dezvoltarea gonadelor, apariția pilozității pubiene și a celei axiale) nu se manifestă fără acompaniamente privind tensiuni în structura psihicului. ♦ Apar comportamente specifice ce decurg din conștientizarea intensă a apartenenței la sexul propriu. Băieții se diferențiază tot mai mult de fete în privința preocupărilor, atitudinilor, modului de relaționare cu diferite persoane în conformitate și cu sexul acestora, nu numai cu vîrsta, statutul și rolul social, simpatia ori antipatia ce la inspiră. Apar diferențe și pe planul intereselor, aspirațiilor, jocurilor pe care le agreează și le practică, filmele etc. Tipul fundamental de activitate în această perioadă rămîne învățarea și instruirea teoretică și practică, formarea culturii generale dar se produc două mutații esențiale: una de conținut, în sensul multilateralizării și îmbogățirii substanțiale a conținuturilor de învățare prin lărgirea aproape „explozivă" a sferei de interese a „puberului" pentru domenii variate de cunoaștere (știință și tehnică, literatură, artă, cultură, sport etc.) și alta metodologică, prin depășirea fazei acumulative a învățării și punerea accentului pe învățarea modalităților de a învăța. Pubertatea este o perioadă de mari achiziții intelectuale. Între 11-12 și 14-16 ani se elaborează operațiile formale ale gîndirii dezvoltîndu-se gîndirea logică sau formală. Adică se dezvoltă capacitatea de a opera cu simboluri, algoritmi etc. și de a gîndi abstract, de a efectua combinări, transformări în plan mintal, de a sesiza relații cauzale și implicații fenomenologice etc. Astfel puberul devine capabil să gîndească teoretic, critic și interpretativ. El depășește stadiul operațiilor concrete ale planului intelectual în direcția unei gîndiri ce se constituie ca formală, combinatorie și ipotetico-deductivă complexă. Percepția analitică, memorarea logică și imaginația creatoare se dezvoltă intens în această perioadă. Totodată se dezvoltă afectivitatea, relațiile interpersonale, interesul pentru cunoaștere, se însușesc importante noțiuni morale. Traversînd o puternică criză de afirmare de sine și originalitate instalată în contrastul dintre maturizarea biologică intensă și „nerecunoașterea" independenței lui sociale, puberul trece între 12-14 ani prin perioade de nonconformism și spirit de aventură care se reflectă în îmbrăcăminte și conduite excentrice și bizare, în teribilisme sau reacții extreme. Animat de curiozitate, inventivitate și independență, puberul la 14 ani intră în conflict cu cei din jur legate de dorința de afirmare de sine. Pubertatea reprezintă și vîrsta achiziționării unor noi statusuri sociale importante, obținerea buletinului de identitate, alegerea la vîrsta de 14 ani în diferite funcții, acordarea de responsabilități etc. În acest context în jurul vîrstei de 14-15 ani se dezvoltă conștiința cetățenească a preadolescentului, conturîndu-se treptat identitatea sa politică și juridică. (P.M.)

PUBLIC (engl. public, fr. public, germ. Ofentlich) ♦ Termenul se referă la o masă de persoane, grupe informale reunite ca spectatori. În lucrarea *Introducerea în psihologia socială* (1962) de M. Ralea și T. Hariton (Herseni) autorii vorbesc de participarea potențială a fiecărui om la mai multe întruniri publice (științifice, culturale, sportive, ale televiziunii, ale radio-ului, ale expozițiilor). **P.** poate fi episodic sau de frecvență. Există **p.** bun și **p.** slab, mai ales în ceea ce privește spectacolele culturale. Reacția **p.** poate fi de boicot, de susținere sau ambiguă. Se cunosc marile „căderi" de piese de teatru (Hernani, sau Năpasta lui I.L. Caragiale) sau unele drame pe marile terenuri sportive, datorate **p.** Termenul se utilizează prin extrapolare și pentru mulțimea eterogenă ce trece pe stradă admirînd vitrine sau pentru cei ce asistă la „o înmormîntare sau alte ceremonii fără invitație" (P.M.)

PUBLICITATE (engl. publicity, fr. publicité, germ. Werbung Publizität) ♦ Totalitatea proceselor prin care se prezintă publicului consumator produse, mărfuri, servicii, personalități (în vederea alegerii.) Efectele acestor procedee se înscriu în zonele conduitelor de influență. **P.** constituie un capitol vast al psihologiei economice (R. Leduc, 1974, J. C. Daștal, 1973, D. Caumont, 1975 R. Muchielli 1970 etc). ♦ **P.** are funcții de prezentare de produse noi, dar și de educare. Implicit **p.** are funcții latente de educare, informare prin prezentarea caracteristicilor de produse noi și modul în care pot fi utilizate. Strategiile de **p.** sînt numeroase (D. Victoroff 1970, D. Bellet 1977; D.R. Corkindale, S.H. Kemedy, 1975; C. Debraix 1975; J. Manduit 1976; M. Frydman, 1979, 1980, 1982 care s-a ocupat și de problemele *percepției subliminale* în **p.** și a verificat cîteva formule de **p.** larg acceptate. Așa de pildă se consideră că **p.** în alb-negru este mai puțin influentă decît aceea multicoloră (mai ales cvadricoloră). În cercetările experimentale ale lui Frydman această regulă nu se confirmă. Nu se confirmă nici ideea larg răspîndită că fotografiile sînt mai persuasive decît desenele, mai ales caricaturile cu prize diferențiate ca și fotografiile pe cohorte diferite de populație. În schimb mesajele de **p.** mai simple și centrate pe esențial (produs, serviciu, aparat etc.) au efecte mai bune și persistente decît afișe de **p.** încărcat elaborate. Tot efecte persuasive au suprafețele de prim ordin și importanță acordate mărcii produselor pentru care se face **p.** Dacă imaginea și textul (mesajul) sînt convergente, fixarea prin memorie este mai bună. Efecte pozitive crescute au mesajele publicitare ce prezintă drept consumator o personalitate publică (sportiv, cîntăreț de muzică ușoară, actor etc.) Acestea constituie clip-urile ce facilitează identificări. În schimb simpla prezentare pe afiș a unui personaj celebru nu produce impresie. Domeniul regulilor de **p.** este foarte vast și se consideră din ce în ce mai mult că există saturații psihice de **p.** de anumite genuri la un moment dat, de aceea și acest factor trebuie utilizat în strategii rafinate pentru menținerea interesului. Adeseori **p.** se substituie cu reclama. **P.** se menține în limitele descriptive, reclama **p.** realizează persuasiuni mai profunde fiind o **p.** ce pledează pentru produs și prin mijloace descriptive verbale. (U.S.)

PUDOARE (engl. modesty, fr. pudeur, germ. Schamhaftigkeit) ♦ Atitudine decentă; sfială de a face ceva contrar bunei cuviințe; prin extensiune: curățenie morală, castitate. La adolescenți și puberi se manifestă adeseori necontrolat eritemul de pudoare în situații ambigue din punctul de vedere al bunei cuviințe (roșirea bruscă a feței). (P.M.)

PUFAN, Constantin (1926-1984). psiholog român, doctor în științe, profesor la Universitatea din București. A publicat aproximativ 100 de studii dintre care circa 20 în Italia, Germania, Rusia. S-a preocupat cu precădere de problemele surdomutității și ale surdopsihologiei, din care domeniu a studiat trecerea de la limbajul mimico-gesticular la limbajul oral, aspecte de limbaj interior (1959), probleme psihologice ale viselor la surdomuții în curs de demutizare (1959) etc. După 1970 s-a ocupat de problemele dezvoltării gîndirii critice și a limbajului la debilii mintal. Un alt domeniu în care a realizat studii a fost cel al limbilor străine (rusa, franceza, italiana, portugheza) pe baza limbii române ca și probleme privind limbajul interior. **Op. pr.**: *Formarea deprinderilor de scris în procesul învățării limbii ruse la elevi din școala generală din România* (1954, teză de doctorat), *Psihologia pedagogică* (curs 1979), *Probleme de surdopsihologie* (vol. I 1972 și II, 1981), lucrare de sinteză în domeniul disciplinei. A coordonat volumele privind *Problemele de surdologie* (1977, 1981). (P.M.)

PUFAN, Petru (n. 1923), psiholog român, doctor în științe, profesor la Universitatea din București, fost șef de catedră. A desfășurat o bogată activitate publicistă (peste 100 de studii și lucrări) în domeniile psihologiei pedagogice și psihologiei muncii. **Op. pr.**: *Unele aspecte ale legăturii dintre general și particular în gîndirea copiilor* (3-14 ani), (teză de doctorat); *Psihologia muncii industriale* (1967 în colab. premiul V. Conta); *General și particular în gîndirea copiilor* (1968); *Psihologia muncii* (1968, 1978); *Tehnica experimentală și statistica psihologică și pedagogică* (1969, curs); *Selecția și orientarea profesională* (1971, în colab.) Psihologia muncii constituie preocuparea majoră a autorului, care a ținut mulți ani cursul de psihologia muncii la Universitatea din București. (P.M.)

PULSIUNE (engl. drive, fr. pulsion, germ. Trieb) ♦ Modificări somatice ale organismului care-l determină să urmărească anumite scopuri cu ajutorul anumitor obiecte. ♦ Teoria psihanalitică opune **p.** care e concretă, instinctului, conceptul teoretic. S. Freud a studiat **p.** zise „instinctuale" și refulările pe care acestea le suportă prin cenzura morală. ♦ Unii autori văd în **p.** o forță biologică inconștientă care, acționînd într-o manieră permanentă suscită o anumită conduită. Sursa **p.** este corporală; este o stare de excitație (foame, sete, trebuință sexuală) care orientează organismul astfel încît tensiunea acesteia să poată fi redusă. Chauvin a denumit prin termenul de prototimie, **p.** principală ce duce la activarea unei trebuințe (de reproducere, spre exemplu) și conducerea **p.** subordonate, denumite deuterotimii (engl. submood). (P.M.)

PURITATE (engl. purity, fr. pureté, germ. Reinheit) ♦ În domeniul culorilor, **p.** este una dintre cele două variabile ale cromaticității în sistemul monocromatic (cel mai sugestiv). Cînd lungimea undei specifiante indică în ce direcție cromaticitatea se distinge de culoarea acromatică de aceeași intensitate, puritatea indică gradul acestei diferențieri, nuanța cromatică. Se folosesc mai multe scări de **p.** după diverse funcții matematice ale raportului între două componente care servesc la definirea lungimii de undă dominante (sau complementară). Oricare ar fi formula de definire aleasă, factorul de **p.** este unul pentru culoarea acromatică standard și egală cu unu pentru orice radiație simplă. **P.** comandă în mod esențial variabila senzorială numită saturație ♦ Termenul de **p.** morală se folosește în vorbirea curentă pentru personlități la care domină valorile morale pozitive. (P.M.)

PURKINJE, Jan-Evanghelista (1787-1869), psiholog ceh care, inspirat de studiile lui Goethe asupra culorii, s-a remarcat prin cercetări asupra percepției cromatice descoperind în 1825 efectul ce îi poartă numele. A publicat și lucrări de istoria medicinei cehoslovace. În 1819 a publicat primul volum de cercetări asupra *senzorialității vizuale*: adaptarea la întuneric, vederea mono-și binoculară, imaginile consecutive. În 1823 a publicat un alt volum despre *fiziologia ochiului*. Al doilea volum despre percepția cromatică l-a publicat în 1825 și a fost consacrat descrierii schimbării sensibilității cromatice, ca urmare a deplasării stimulilor vizuali de la centru la periferia cîmpului vizual. Fenomenul **p.** arată că varietatea de nuanță și tonalitate cromatică este dependentă de modificările de intensitate ale luminii, deoarece creșterea sau scăderea intensității radiației luminoase determină acromatizarea culorilor. (P.M.)

PUTERE (engl. power, strenght, fr. force (pouvoir), puisance, germ. Kraft) ♦ Termenul se referă, pe de o parte, la forța fizică mai deosebit, iar pe de altă parte, la forța socială de a lua decizii și de a gestiona bunuri financiare și prin acestea de a creea dependențe ale altora de această forță. În același context **p.** se referă și la forța creată de dominația politică menită să aducă la stăpînirea destinelor altora. **P.** are în societatea democratică o conotație mai încărcată de responsabilități. În societățile totalitare **p.** este mult mai mare și necontrolabilă, chiar dacă pledoariile politice și electorale se referă la legi și acestea se consideră că sînt făcute de foruri competente ce au în vedere binele tuturor. În genere, există tendința de a se abuza de **p.** atunci cînd ea este suținută de un suport armat și politic mare. **P.** se exercită întotdeauna asupra cuiva. J. French și B. Raven au efectuat o tipologie a formelor de **p.** În acest sens s-au referit la: **p.** de gratificație ce are la bază ideea că anumite conduite ce fac servicii cuiva vor fi compensate nu numai cu servicii ci și cu un fel de protejare datorită faptului că persoana respectivă are astfel de posibilități, în genere mai mari și mai complexe decît altele. A doua categorie de **p.** este denumită de autorii citați ca fiind coercitivă. Se referă la opinia că dacă nu este satisfăcută o anumită persoană aceasta să exercite forme de pedepsire avînd resurse de tot felul pentru aceasta. A treia formă de trăire a **p.** este cea legitimă bazată pe faptul că persoana căreia e adresează are dreptul legitim de a conduce conduitele altora și de a le gratifica sau pedepsi eventual în diferite moduri. **P.** de referință este mai deosebită, se exprimă prin dorința de identificare a unei persoane cu alta din dorința de a reuși în viață ca și aceea sau din dorința de a intra în cercul protectiv al acesteia. În fine **p.** de competență are la bază recunoașterea valorii și competenței altei persoane care a reușit să se realizeze în profesie, în viață, pe plan social și conferă un fel de aură de prestigiu celor ce se află în jurul ei. După cum a reeșit în toate cazurile se implică manipularea stării de dependență. Cea mai activă este **p.** legitimă. Aeasta este activă în căsătorii cînd devine reciprocă între soți și totuși cu predominare a unuia dintre ei, dar mai evidentă este între părinți și copii pînă la majoratul acestora. În societatea modernă în care există o extincție foarte largă a profesionalizării **p.** se exercită și în domeniile profesionale prin ierarhiile acestora. În schemele ierarhic se află incorporate mai toate felurile de **p.** descrise de autorii mai sus citați. În extincție și mai activă se află **p.** politică. La aceasta s-au referit While H.D. Lasswell și A. Kaplan într-o lucrare adesea citată (*Power and Society*, 1950). Aceștia consideră că termenul se referă la ideea de influență sub nenumărate forme, dintre care și cele politice în care are loc o diferențiere între **p.** și influență dar ca înțeles ambii termeni rămînînd de aservire și referiri la ideea că **p.** se manifestă prin influențe prin care se promit diferite indulgențe față de forme de deprivări obișnuite. Tot autorii citați consideră că **p.** drepturile se manifestă datorită unor reguli promovate prin legi (ce cuprind seturi de reguli) ce conferă anumite facilități sau posibilități de a obține unele beneficii. În acest caz se fac specificații ce delimitează drepturile, obligațiile legate de aceste și restricțiile limitative cu excepțiile eventuale pentru anumite cazuri. H.J. Laski (în *An Introduction to Politics*, 1931) a efectuat o foarte subtilă analiză a aestor tipuri de manifestare a **p.** care se schimbă odată cu fiecare alegeri deși în privința gestiunii legilor se poate afirma că ele rămîn ca structuri legislative de referințe. În secolul al XX-lea a pătruns lent ideea că legile și legislaturile au o viață delimitată, că după votarea lor se validează eficiența lor și în cazul în care lezează eventual

„libertatea și democrația" ele pot fi înlocuite. Puterea legislativă din fiecare stat are funcția de a analiza gradul în care demersurile legale constituie reglementarea drepturilor dar și a obligațiilor persoanelor civile, iar sancțiunile implicate ca amenzi și forme de detenție constituie manifestări de apărare ale statului și cetățenilor împotriva încălcării legilor. Oricum **p.** politică constituie cea mai mobilă **p.** din stat concurentă cu aceea de guvernare. Abuzurile și corupția sînt fie forme de evaziuni ale legilor, fie forme de exercitări de forme de **p.** din categoriile descrise încă în lucrarea lui J. Vrench și B. Raven (E.V.)

PUTTER (lege) (1919). ♦ Aplicînd o relație psihofizică pe un conținut biologic și introducînd-o în teoria excitației P. a formulat următoarea lege: mărimea senzației este direct proporțională cu concentrația substanțelor excitante. (P.M.)

PYGMALION, Efect ~ ♦ Denumire dată de Adair, J. Epstein, J. Rosenthal și alții unui fenomen de suport și asistență psihologică inconștientă constructivă. Se consideră a fi un aport al gradului înalt de încredere, ca în situația lui Pygmalion din legenda elenă care a zămislit din dragoste pe Galateea ♦ Efectul Pygmalion se pretează experimentării. M. Palardy a efectuat, ca și cei citați mai sus, experimente interesante privind acest fenomen. Se pare că s-au strîns peste 250 de experimente semnificative pe care le-a interpretat R. Rosenthal și Iacobson (1968). Printre altele s-au dat teste de inteligență copiilor de clasa I la începutul anului. Au fost împărțiți apoi toți copii testați în trei grupe după rezultate și s-au extras la întîmplare din cele trei grupe (foarte buni, buni, slabi) cîte trei. Despre aceștia s-a relatat învățătorului că ar fi toți cu un potențial intelectual foarte bun. După 8 luni la retestarea copiilor în cauză aceștia au avut creșteri de QI (2 puncte la testele verbale și 6-7 puncte la testele nonverbale) față de cei ce nu au fost recommandați ca foarte buni. Au existat și cazuri de modificare de la 61 la 106 QI sau de la 88 la 128 QI. Acestea au fost atribuite efectului **P.** Albert King a efectuat experimente de această categorie cu bărbați muncitori și femei ajutătoare de infirmiere. Efectul **P.** este rezultatul gradului de încredere și solicitare ce s-a acordat celor implicați în experimentele de mai sus. Totuși s-au creat numeroase discuții în jurul experimentelor efectuate. (U.Ș.)

Q

Q.I. (C.I.) (Cotient de inteligență) (engl. intelligence quotient, fr. quotient intellectuel, germ. Inteligent quotient) ♦ Indicator de dezvoltare intelectuală. Termenul a fost introdus ca unitate de măsură psihologică de către W. Stern, spre a completa noțiunea de V. M. (Vîrstă mintală) elaborată de A. Binet și dr. T. Simon. **Q.I.** reprezintă raportul dintre vîrsta mintală și cea cronologică sau reală, numită uneori „Vîrsta fizică", dat de relațiile $Q.I.=\frac{\text{Vîrsta Mintală (V.M.)}}{\text{Vîrsta Cronologică}}\,100$. Vîrsta cronologică și vîrsta mintală se calculează în luni. ♦ La adulți **Q.I.** se calculează altfel. Se acordă 100 reușitei corespunzătoare cu mediana, deci rezultatele ordonate ale reușitei la testele de inteligență considerate și se adaugă și se scad cîte 10 puncte pentru o deviație etalon considerată, ceea ce duce la **Q.I.** sub 100 și la **Q.I.** peste 100 respectiv pentru reușitele mai slabe și pentru cele peste valori centrale ale eșantionului. Aceasta înseamnă că în timp ce vîrsta mintală reprezintă o raportare de distanță între inteligența noului născut și a adultului, **Q.I.** reprezintă viteza, raportul dintre distanța parcursă și timpul ce a fost parcurs de inteligență. În acest sens distanța mare parcursă în timp scurt echivalează cu un **Q.I.** mare, iar distanța mică parcursă în timp îndelungat înseamnă **Q.I.** mic. În genere **Q.I.** cu valoare 98 se interpretează 102. Există oscilații **Q.I.** la una și aceeași persoană. Aceasta se datorează fie imperfecției metodelor, fie influenței unor intervenții care stimulează sau inhibă structurarea răspunsurilor. Modul de utilizare a valorii **Q.I.** a fost difuzat întîi de W. Stern, apoi de către D. Wechsler care a convertit **Q.I.** în note standard (T). Se consideră că debilitatea mintală se exprimă prin **Q.I.** sub 70 iar inteligența superioară remarcabilă prin **Q.I.** cu valori peste 130. Valoarea diagnostică a acestui indicator este utilizabilă numai dacă testele prin care se apreciază dezvoltarea intelectuală au fost etalonate pe o populație cu aceleași caracteristici socioculturale ca ale subiecților la care se face prima dată calculația **Q.I.** Valoarea **Q.I.** este frecvent utilizată în S.U.A. unde se consideră ca indicator specific alături de formula sangvină și se înregistrează pe anumite acte de identitate (folosește la stabilirea responsabilității) ♦ În mod similar se utilizează alți indicatori psihologici. Astfel s-au studiat: **Q.A.** (cotient de aptitudine), **Q.C.** (cotient de conceptualizare) prin teste de raționare raportate la vîrsta de vocabular, determinată printr-un test de sinonime (Shipley, 1940) **Q.E.** (cotient de educație) **Q. Inst** (cotient de instruire), **Q. Em.** (cotient de emoționalitate), **Q.R.** (de randament), **Q.S.** (cotient de sociabilitate). **Q.Cr.** (cotient de creativitate), **Q.A.** (cotient de adaptabilitate). Se calculează și Q_2 care reprezintă factor de autonomie pe teste corespunzătoare. Persoanele cu scoruri ridicate în factorul Q_2 sînt evident autonome și pline de inițiativă (scriitorii, savanții, oamenii cu dotație pentru administrație și politică etc. ♦ În legătură cu toate cotienele enumerate, dar mai ales cu cel privind inteligența există discuții ample legate de așa numita lege a deplasării spre medie. Conform acesteia există în cazurile de persoane cu scoruri înalte ale **Q.I.** tendința ca acestea să aibă urmași cu scoruri mai apropiate de medie. Același proces se petrece în ceea ce privește persoanele cu scoruri discrete sub medie. Copiii acestora au tendința de a ajunge la medie și deci există stabilitatea **Q.I.**-ului. ♦ Autorii citați au pus în evidență un mai înalt **Q.I.** la copiii persoanelor cu studii și care trăiesc în medii culturale dense și active, fapt ce în esență confirmă valoarea mare a educației și a mediului favorabil pentru dezvoltarea intelectuală. Constatarea a fost conturată ca replică la ideea că există o predeterminare ereditară a inteligenței în clasele sociale defavorizate, la unele rase sau că inteligența este mai redusă în țările slab dezvoltate. Eysenk a susținut teza priorității eredității (1951, 1953) dar legată de legea deplasării spre medie. Se consideră că doar un urmaș din 3 rămîne în același statut de inteligență și de cotient social cu părinții. Două treimi urcă sau coboară spre medie. Evocarea inegalității sportive a fost mult evocată în această dispută. Se ignoră totuși cît de multe exerciții fac sportivii foarte buni. Înspre anii '68 – apoi '78, au fost acerbe discuții privind testele în genere și testele de aptitudini inclusiv intelectuale. S-au efectuat în acest context teste de ajustare a **Q.I.**-ului prin scoruri obținute de copii în activități practice utile și bine făcute în mediul lor de existență. De asemenea s-au efectuat (cu același scop) teste în argou (pentru negrii din Harlem) spre a se anula factorii verbali culturali de discriminare socială. În fapt modificarea pozitivă a **Q.I.**-ului prin astfel de metode în condițiile în care întregul sistem de cultură solicită anumite expresii ale inteligenței – rămîne fără eficiență și doar ca un paleativ. În politica educativă se merge mai mult (în țările avansate) pe dezvoltarea programelor educative ale școlilor, ale instruirii și educației multilaterale care antrenează ansamblul aptitudinilor și permite valorificarea lor. (U.Ș.)

R

RADU, Gheorghe (n. 1933), psihopedagog român, doctor în știință, specialist în probleme de oligofrenopedagogie, conferențiar la Universitatea din București. Este autorul manualelor de geografie pentru școlile ajutătoare. A publicat peste 30 de studii și cercetări experimentale în revistele de specialitate, toate vizînd aprofundarea trăsăturilor de specificitate a handicapatului mintal, în perspectiva contribuției la un model de instruire operațional-anticipativ-compensator, adaptat activității de învățare cu handicapații mintal. A publicat zece studii experimentale în culegerea „Probleme de defectologie" (vol. IV-XI, 1964-1983). A tradus din limba rusă (în colab.) unele lucrări ca; K. D. Ușinski, *„Omul ca obiect al educației"* (vol. I, 1974 și vol. II, 1975), I. K. Babanski, *„Optimizarea procesului de învățămînt"* (1979) și T. A. Vlasova, M. S. Pevzner, *„Despre copiii cu abateri în dezvoltare"* (1975). A publicat, de asemenea lucrarea *Unele particularități ale învățămîntului pentru debilii mintal* (1976). (P.M.)

RADU, Ioan (n. 1925), psiholog român, doctor în științe, profesor la catedra de psihologie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. A făcut parte din colegiul de redacție al Revistei de Psihologie și al Revue Roumaine des Sciences sociales și începînd din 1985 a fost redactor șef al acestora. A fost preocupat de problemele psihologiei pedagogice, de tehnicile de prelucrare statistică și de psihodiagnoză, de problematica psihologiei învățării, în legătură cu care a publicat peste 80 de articole, studii și cărți. **Op. pr.**: *Problemele psihologice ale predării matematicii și fizicii* (1958); *Psihologie generală* (1960, 1976); *Introducere în psihologia experimentală și statistică* (1967); *Psihologia învățării* (1969); *Psihologie școlară* (1974); *Psihologie socială* (1977); *Studii de psihologie școlară* (coord. și coautor, 1979); *Psihologia educației și a dezvoltării* (coautor și coord., 1983). Între anii 1985 și 1992 a fost redactor șef al *Revistei de Psihologie* și al publicației *Revue Roumaine des sciences Sociales, série de Psychologie*. A contribuit la coordonarea publicisticii psihologice românești. (P.M.)

RADU, Nicolae (n. 1929), psiholog român, doctor în știință, cercetător preocupat de problemele psihologiei sociale, dar și de cele de psihologie a învățării, a publicat peste 30 de studii, articole și cărți dintre care: *Învățarea programată (structurală) a gramaticii* (1970); *Învățare și gîndire* (1976); *Teoria grupurilor și cercetarea colectivelor școlare* (în colab., 1974); *Dirijarea comportamentului uman* (1981); *Pedagogia comportamentului uman* (1983); *Întoarcere spre om* (1984). (P.M.)

RALEA, Mihai (1896-1964), psiholog, sociolog, estetician, filozof și eseist român implicat profund în viața culturală și socială timp de cîteva decenii. Și-a făcut studiile la București și doctoratul la Paris. A fost membru al Academiei Române, director al revistei „Viața Românească", începînd cu 1933. În 1957 a înființat *Revista de Psihologie* iar în 1964 *Revue Roumaine des Sciences Sociales série de Psychologie* al căror redactor-șef a fost pînă la moarte. Cadru didactic întîi la Universitatea din Iași (1923-1926, conferențiar, 1926-1937, profesor) apoi la Universitatea din București profesor, șef de catedră din 1948. A fost și Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al României în S.U.A. A avut o activitate științifică, organizatorică și publicistică extrem de bogată și variată, iar pentru activitatea social culturală a primit ordine și medalii de merit. Titlul de dr. în științele economice și politice l-a obținut la Paris cu teza, *Proudhon: sa conception du progres et son attitude sociale* (1922) iar pe cel de dr. în litere cu teza *L'Idée de révolution dans les doctrines socialistes: étude sur l'évolution de la tactique révolutionnaire*, 1923. A adus contribuții de seamă în istoria psihologiei prin lucrări de analiză dintre care, *Pragmatism și psihologie* în care a analizat critic fărîmițarea și incoerența psihologiei pragmatiste, reducționismul behaviorist watsonian și unele teze ale psihologiei conduitelor a lui Pierre Janet. A analizat antinomia individ-societate criticînd atît accentele de psihologism subiectivist ale lui G. Tarde, cît și cele de idealism sociologic ale lui E. Durkheim. ◆ Lucrarea *Istoria Psihologiei* (în colab. cu I. Botez, 1958) a rămas ca o sinteză originală a domeniului. **R.** a avut o optică istoricistă și în studiile sale legate de probleme diferite și complexe privind psihologia generală. *Relațiile dintre imagine și gîndire* (1916); *Formarea ideii de Personalitate* (1924); *Problema inconștientului* (1925); *Ipoteze și precizări în Știința Sufletului* (1926) și mai ales *Explicarea Omului* (1946) reeditată postum în 1972 sînt lucrări fundamentale de antropologie filosofică. ◆ Un alt domeniu în care a publicat studii interesante a fost cel al psihologiei sociale: *Psihologie și sociologie*, *Introducere în psihologia socială* (în colab. cu T. Herseni, 1966) (pseudonim Hariton). *Psihologia artei*, lucrare în care a tratat atît problemele psihologiei creației, cît și pe cele ale receptării operei de artă. **R.** a pus în evidență în toate lucrările citate vasta sa cultură și un talent deosebit eseistic. Domeniile aplicative ale psihologiei au fost abordate **R.** în lucrarea *Psihologie și viață* publicată în 1938. În anul morții sale a apărut *Schița unui sistem de psihologie* în care **R.** a expus o clasificare a proceselor psihice umane bazată pe studiul conduitelor (înțelegerea, amînarea, compensația, simulația, invenția) Teoria amînării, care l-a atras, a fost preluată de la G. Simmel și este înrudită cu teoria primaritate-secundaritate. Ca eseuri ale sale cităm *Perspective* (1926); *Interpretări* (1927); *Atitudini* (1931); *Valori* (1935); *Atitudine* (1937); *Cele două Franțe* (1956). Excelent memorialist, a fost printre primii intelectuali de formație multilaterală. A participat la reconsiderarea și restructurarea psihologiei tradiționale, a înființat Institutul de Psihologie. A organizat înființarea Asociației psihologilor din România al cărei președinte a fost pînă la moartea sa neașteptată. El a contribuit la afirmarea psihologiei românești pe plan internațional, la procesul amplu de deschidere a acesteia spre cele mai diverse probleme și mai ales a implicat în sistemul său de gîndire optica istoricistă, demonstrînd condiționarea social-istorică a psihicului uman. (U.Ș.)

RAMOLISMENT CEREBRAL v. DETERIORARE MENTALĂ

RANDAMENT (engl. productivity, fr. rendement, germ. Eistung) ◆ În sens general, **r.** se referă la capacitatea de muncă, de producție a unei persoane, a unei mașini, a unui utilaj într-o unitate de timp dată (v. productivitatea muncii). ◆ **R.** este raportul dintre eforturile depuse într-o activitate, acțiune și efectul obținut. Se vorbește astfel despre randament școlar, randament de muncă etc., în funcție de domeniul la care se face raportarea. În psihologie se studiază îndeosebi factorii care influențează obținerea unui randament crescut ca și corelația dintre randament, motivație și satisfacția muncii. (P.P.)

RANG v. STATISTICA PSIHOLOGICĂ

RANK, Otto Rosenfeld (1884-1939), psiholog austriac neufreudist. Impreună cu S. Freud, Sandor Ferenczi, Ernest Jones și filosoful ungur Anton von Ferenczi au fondat *Internationaler Psychoanaliystischer Verlag* (pînă în 1924). Fervent adept al lui S. Freud pînă prin 1925-1926. După unele călătorii la Paris și în S.U.A. unde s-a stabilit, a fundat și a aplicat propriul sistem și o metodologie terapeutică. **R.** a pornit de la ideea că pe om îl caracterizează traumatismul original al nașterii – fapt evidențiat prin regresiile ce au loc în orice suferință traumatică. A fost influențat de „tehnica activă" a lui Ferenczi – de psihoterapia de durată limitată. **R.** a fost primul care a aplicat psihanaliza la mituri și legende. Dintre lucrările sale semnalăm: *Der Nythus von der Geburt des Helden* (1909); *Die Lohengrisage* (1911); *Gesamelte Studien aus den Jahren,* (1911-1914); *Die Don Juan Gestalt* (1922); *Die Trauma der Geburt und seine Bedeutung für die Psychoanalyse* (1924). (U.Ș.)

RANSCHBURG, Paul (1870-1945), psiholog ungur. Și-a făcut studiile universitare și doctoratul la universitatea din Budapesta, specializîndu-se în psihiatrie. Din 1918 a fost profesor la Universitatea din Budapesta. Fondatorul „Asociației maghiare de psihologie" (1928) și inițiatorul primului laborator de psihologie experimentală din Ungaria, în cadrul clinicii de psihiatrie. Acest laborator a fost anexat mai tîrziu Institutului medico-pedagogic. **R.** a publicat peste 200 articole și studii și a construit numeroase aparate de laborator printre care un mneurometru (1900). Lucrările sale – de pshofiziologie, defectologie, psihiatrie, inclusiv infantilă și geriatrie – au avut în atenție și probleme de psihologie. *Efectul Ranschburg* pe care l-a formulat constă dintr-o mișcare a percepției datorate prezenței de elemente identice într-un ansamblu dat. Așa de pildă din combinația a,b,c,d,e și a,b,c,e,d al doilea grupaj solicită de două ori mai mult timp pentru memorare datorită inhibiției reciproce a stimulilor omogeni mai importanți. **Op. Pr.**: *Das Kranke Gedächtnis* (Boala memoriei) (1911); *Pszichologiai Tanulmänyke* (1913-1914); (Studii psihologice); *Az emberi elme* (1923); (Spiritul uman); *Az emberi tévedések törvényszerüségei* (Legile erorilor umane) (1939). (U.Ș.)

RASE (engl. race, fr. race, germ. Rasse) ♦ Speța umană se consideră că a apărut în jurul Marilor lacuri africane (zona intertropicală). Acesta este microclimatul ce se reproduce în confortul omului modern, confortul spre care se tinde. ♦ Cam pe la mijlocul Miocenului a existat în climatul intertropical o secetă deosebită ce a modificat vegetația – rarefiind pădurile și extinzînd savanele. Marile antropoide au părăsit copacii și au început să se adapteze vieții de savane. Creierul a început să crească datorită poziției verticale și cerinței de percepție pe mari distanțe. ♦ Descoperirea și utilizarea focului a reprezentat o revoluție și o explozie tehnică. A început răspîndirea omului pe toată suprafața Pămîntului. Totuși se trăia în grupuri relativ mici în care selecția era severă. În acea perioadă s-a intensificat procesul de construire a r. Există r. galbenă (Asia), albă (Europa și America), neagră (Africa) și diferite combinații (pieile roșii, eschimoșii). Procesul de rasificare a durat pînă prin Neolitic. Atunci, oamenii s-au înmulțit, au început să cultive plante și să crească animale – și s-au intensificat migrații de populație mai compacte. Implicit s-au dezvoltat schimburile (care sînt întotdeauna și culturale nu numai comerciale) și amestecurile biologice fenomene de metisaj. ♦ Cu aceasta a început un lung proces de desrasializare. Culoarea neagră a pielii s-a considerat că se datorează expunerii îndelungate la soare a africanilor. Or, în ultima vreme problema aceasta cedează la unele argumente ce o contrazic. În Sahara însorită mereu, oamenii nu aparțin **r.** negre. De altfel, la aceeași latitudine pe alte continente există alte **r.** și nu există **r.** neagră. Deci nu soarele a dat pigmentația neagră a pielii. Cea mai pigmentată piele neagră o are populația din pădurile dense și pline de umbră ale Zairului. ♦ În zilele noastre frontierele teritoriale dintre **r.** devin treptate invizibile. Există foarte mulți negri în America, Europa – condiții sociale și istorice au făcut să fie foarte mulți chinezi, japonezi, vietnamezi, indieni în diverse părți ale lumii. De altfel, există modificări de talie, robustețe, coloristică la fiecare **r.**, fie prin fenomenul de metisare, fie prin influența creșterii condițiilor generale de viață în diferite grupuri sociale. Desigur, diferențele rasiale țin de caracteristici exterioare (păr, conformația craniană, culoarea pielii), dar și de dominația relativă a grupei sangvine. Studiile hematologice arată însă în ultima vreme, că există o foarte vie comunicare și amestec între grupele de oameni. De altfel, chiar fondul genetic nu are valoare decît în funcție de un mediu dat. În fapt, diferențele dintre **r.** se datorează unei singure gene. Or, există mai multe diferențe între indivizii din sînul unei populații negre decît negri și albi, negri și persoane ale **r.** galbene, albe sau eschimoși, etc. (U.Ș.)

RATA SELECȚIEI PROFESIONALE v. SELECȚIE PROFESIONALĂ

RAȚIONAMENT (engl. reasoning, fr. raisonnement, germ. Urteil Beweisfühnung) ♦ Formă a gîndirii și act mental prin care gîndirea, pornind de la o serie de cunoștințe date, derivă din ele cunoștințe noi. Se disting, în general, patru forme de **r. deductiv** (se pornește de la general la particular); **inductiv** (de la particular la general); **ipotetico-deductiv** (constă în aserțiuni fără o relaționare cu realitatea); **transductiv** (punctul de pornire și cel de sosire ale operației logice se află la același nivel de generalitate). ♦ În psihologie se studiază **r.** infamtile sau primitive și corelațiile lor. Copilul mic de 7-8 ani poate formula **r.** fondate pe observația directă, adesea deformată. Acestea nu sînt deductive, nici inductive, ci constau în experiențele mintale nonreversibile, adică nu pe de-a întregul logice, nesupuse principiului contradicției. Ele constau dintr-o serie de judecăți discontinui care se determină unele pe altele prin relaționare subiectivă raportată la succesiunea temporală subiectivă și care se antrenează reciproc asemenea actelor inconștiente și nu asemenea celor conștiente. Spre 12-13 ani tinerii sînt capabili să reționeze în mod abstract și să utilizeze noțiuni abstracte. Aceasta este a doua categorie de **r.** ce studiază în psihologie (**r.** logice), prin care se pot desfășura și reproduce aspectele interioare ale unei analize mentale (discurs mental). Tot adolescenții utilizează **r.** ipotetico-deductive în astfel de discursuri mentale. Studiul **r.** pune în evidență gradul de inserție al subiectului în nivelul de cultură în care trăiește, dar și forța de investigație a inteligenței subiectului respectiv. ♦ În psihologia abisală **r.** se referă la explicarea și justificarea (conștientizarea) unor conduite consumate și reconstituirea cauzelor ce le-au provocat, a consecințelor, dar și a unor posibile scenarii ce ar fi evitat consecințele nedorite ale evenimentelor și comportamentelor respective. În această accepție **r.** devine raționalizare și este una din formele prin care se obține catersisul sau depurarea, eliberarea relativă de tensiune. ♦ **R.** se referă la ordonarea (organizarea) conduitei prospective în concordanță cu analiza situației și ținerea în evidență a consecințelor posibile, pentru a alege, din mai multe variante, pe cea mai favorabilă posibil. **R.** poate să se refere la conduite particulare dar și la măsuri, decizii, programe sociale, economice, de cercetări, culturale etc. Astfel de **r.** angajează substratul logic al relațiilor mai complexe ale vieții sociale și implică întotdeauna raportarea la ideologia ca reglementatoare de imediată sau mai îndepărtată perspectivă. ♦ **R.** au la bază activitatea mentală a inteligenței, facultate psihică proprie omului de a cunoaște prin intermediul concepetelor a judecăților și **r.** **R.** exprimă gîndirea logică abstractă. Se consideră că există o opoziție între cunoașterea prin **r.** (proprie omului) și cunoașterea senzorială (comună pentru om și animale). Cu ajutorul **r.** se sesizează esența obiectelor, fenomenelor și proceselor din natură și societate, se descoperea cauzele și legile acestora. (S.T.)

RAȚIONALISM (engl. rationalism, fr. rationalisme, germ. Rationalismus) ♦ Teorie filosofică (gnoseologică) ce consideră rațiunea drept izvor și bază a cunoașterii propagînd astfel încrederea în rațiunea umană și forțele ei emergente. **R.** clasic a fost reprezentat prin Descartes, Spinoza, Leibnitz și Kant. În relațiile cu existența și experiența **r.** clasic a integrat fie teoria ideilor înnăscute (ineismul lui Descartes), fie ideea unei prestabiliri de potrivire între realitate și structurile rațiunii umane (Leibnitz). Și marxismul are implicată o structură raționalistă, însă acesta consideră cunoașterea perfectibilă și posibilă datorită unității dialectice dintre teorie și practică. **R.** se opune empirismului care vede sursa cunoașterii în simțuri, nominalismul care consideră ideile rațiunii simț fără realitate și valoare, iraționalismului care are în atenție limitele cunoașterii umane și religiei ce se sprijină pe credințe, nu pe rațiune. (E.V.)

RAȚIONALIZARE v. RAȚIONAMENT

RĂDULESCU-MOTRU, Constantin (1868-1957), filosof și psiholog român. Și-a făcut studiile la București și specializarea la Paris și Leipzig, unde și-a susținut teza de doctorat printr-o exegeză a dezvoltării teoriei lui I. Kant asupra cauzalității. A fost profesor la Universitatea din București în perioada 1900-1941, întîi de Istorie a Filosofiei antice și de Estetică (1897) apoi de Psihologie. A fost de asemenea membru al Academiei Române și președinte al acesteia (1938-1941). A înființat și condus „Societatea de filosofie" și numeroase publicații periodice (*Noua revistă română, Studii filosofice, Revista de filosofie, Analele de psihologie*) **R.-M.** a avut o activitate rodnică și originală, modernă pentru acele timpuri. A văzut psihologia ca pe o știință exactă, stăruind asupra relațiilor de interdependență dintre fiziologie și psihologie, a dat un loc important factorilor sociali în explicarea vieții și activității psihice, încurajînd cercetările de laborator. **R.-M.** a elaborat un sistem denumit personalismul energetic, prin care a încercat să dea o fundamentare științifică personalismului pe care l-a îmbinat cu energetismul sugerat de lucrările lui W. Oswald, axîndu-se pe ideea forței, intensității, trăirii și rezistenței psihice ca trăsături fundamentale ale puterii sufletești. În 1929 a publicat lucrarea *Personalismul Energetic*, rod al acestei elaborări, iar în 1932 lucrarea *Vocația* în care a extins această teorie. Printre alte lucrări semnalăm: *Despre suflet* (1899); *Problemele psihologiei* (1908); *Curs de Psihologie* (1923); *Puterea sufletească* (1930); *Psihologia poporului Român* (1937). **R.-M.** a fost un mare om de cultură care a contribuit la difuzarea opticii moderne în psihologia românească a primei jumătăți a sec. XX. În memoriile sale s-a referit consistent la vîrsta a treia. (U.Ș.)

RĂSPUNS v. REACȚIE

RĂU DE MARE ȘI DE MUNTE (engl. sea sickness, montain sickness, fr. mal de mer, de hauteur, germ. Seakrankheit, Bergkrankheit). ♦ Tulburare trecătoare întîlnită în cursul călătoriilor pe mare sau a celor ce urcă la mari înălțimi montane, determinată de reacția evidentă a simpaticului bulbar la incitațiile ce iau naștere la nivelul otolitelor (Quik). **R. de mare** se caracterizează prin hipotonie generalizată, foarte pronunțată stare de rău, cu anxietate, paloare, transpirație, vărsături și mai ales vertij. Are și o componentă psihică (anxietatea). **R. de munte** este determinat de scăderea tensiunii parțiale a oxigenului la înălțimi mari. Primele semne apar la altitudini de peste 4000 m, cu tulburări de vedere și de auz. Urmează slăbirea conștiinței, depresiunea psihică și confuzie mintală, după care apar semne de încordare și hiperkinezii. În final, poate apare o stare sincopală cu convulsii tonicoclonice. Acestea sînt cazuri rare, ce au fost observate mai ales la cei ce au escaladat munții Himalayei. Înrudit cu **r. de munte** este sindromul de avion, manifestat cînd are loc ridicarea și coborîrea avionului la mari înățimi. (U.Ș.)

REACTIVITATE v. REACȚIE

REACȚIE (engl. reaction, fr. réaction, germ. Reaktion) ♦ Este răspunsul la un stimul. **R.** poate fi reflexă, dominantă, cognitivă, afectivă sau voluntară, complexă sau simplă, imediată sau întîrziată. În toate cazurile este răspuns la incitații felurite ale mediului extern și intern. **R.** pot fi instinctuale spontane, conștientizate sau automatizate (deprinderile), acționale, comportamentale sau verbale. Prin ele se stabilește echilibrul în condiții existențiale. În numeroase cazuri **r.** sînt răspunsuri convenționale. Toate conduitele umane au fost reduse de behaviorism și de reflexologie la **r.** mai mult sau mai puțin complexe, exprimate ca atare (**R.** din relația S-R). ♦ În **r.** se exprimă particularități psihice individuale, de aceea decodificarea acestora are o foarte mare importanță în psihologie. Valoarea **r.** a fost diferențiată ca atare și considerată de prim plan de psihologii behavioriști care au absolutizat semnificația ei. ♦ **R.** reprezintă o mare importanță în psihodiagnoză (mai ales **r.** verbale). Acestea se interpretează după un cod proiectiv. ♦ J.M. Baldwin a surprins la copiii mici reproducerea activă a mișcărilor ce au dus la un rezultat obținut întîmplător. Rezultatul obținut întreține gestica efectuată pentru a fi obținut din nou ceea ce Baldwin a numit **r.** circulară primară. Repetiția unui ciclu de **r.** achiziționate sau în curs de achiziționare, ca și a conduitelor dirijate prin obiecte – face parte din categoria **r.** circulară. Sînt mai multe feluri de **r.** circulară: simple, primare, secundare, terțiare și diferențiate. **R.** circulară primare sînt proprii copilului mic. Limita lor inferioară este adaptarea nonereditară iar limita superioară este mișcarea intenționată. În **r.** circulară secundare mișcările sînt centrate asupra rezultatului produs, asupra unor obiecte. Aceste **r.** circulară au drept scop întreținerea rezultatului obținut. Diferența centrală dintre **r.** circulară secundare și cele primare este că în cele secundare interesul este centrat asupra rezultatelor exterioare și nu pur și simplu asupra activității, fapt ce permite diferențierea scopului de mijloace. **R.** circulară terțiare sînt și mai interiorizate. Se exprimă în urma unei experiențe observative. Aceste **r.** nu vizează doar rezultatul, ci forme de strategii mentale organizate. ♦ Unele componente ale **r.** circulară se consumă mental. Din punct de vedere funcțional **r.** circulară constituie punctul de plecare al **r.** chiar dacă determinismul inclus în condiționare nu este totdeauna foarte clar. ♦ **R.** condiționate diferențiale sînt primele forme ale localizării amintirilor (memoria imediată de scurtă durată). **R.** condiționate au funcții multiple printre care și aceea de a contribui la perfecționarea adaptării și supunerea mediului înconjurător prin acțiuni. ♦ În contextul **r.** a interesat intervalul de timp care separă răspunsul subiectului de o stimulare. Acest interval numit *timp de reacție* (prescurtat T.R.) este variabil în funcție de organul de simț solicitat, semnificația lui, intensitatea, starea de confort a subiectului, vîrsta, sexul, ocupația etc. ♦ Deși în cadrul **r.** prezintă importanță factorii sau variabilele de intervenție, condiționare etc. – acestea se exprimă prin mișcări. Există diminuări (hipokinezii) ale capacității de a reacționa – pînă la pierderea totală a acestora (paralizii) ce pot fi funcționale, pitiatice – dar și provocate de afectări ale mecanismelor de transmitere a excitației de la nervul motor la mușchi (monoplegie, paraplegie, diplegie) ♦ Paraliziile pot fi agitate (boala Parkinson), generale progresive (boala lui Bayle) sau paralizia psihică a privirii încadrată în sindromul Balint. Pot exista însă și repetări automate ale unor gesturi. Acestea sînt diferite de **r.** ♦ Repetarea automată a unei mișcări (gest) se întîlnește în anumite cazuri de stări epileptice. ♦ Există însă și tulburări ale **r.** prin pervertirea sensului și conținutului natural și logic al mișcărilor. Gesturile își pierd naturalețea, apar nemotivate, artificiale, puerile, bizare. (U.Ș.)

RECICLARE (engl. reorientation, fr. recyclage, germ. Vervollkommnung). ♦ Formă de instruire în vederea evitării și anulării perimării profesionale. Problema **r.** s-a pus cam după 1946-1947 și a fost generată de reînnoirea industriei de după război și de pătrunderea revoluției tehnico-științifice (varianta americană) în Europa. Perioada între 1946-1947 și 1955 a fost una de exprimentare cu foarte multe soluții de inspirație spontană, discontinuitate, improvizație și aspecte perisabile privind **r.** În perioada 1955-1960 s-au făcut treptat trieri, iar problemele organizării au devenit de prim plan. După 1960 a avut loc o perioadă de progres în care s-a constituit treptat un ansamblu coerent de necesități ale **r.** Ele au cîteva aspecte. **R.** este în primul rînd o formă de instruire curentă (nu mai este un eveniment, se referă la educația permanentă și se datorează cerințelor întreprinderilor (conștientizează grija față de creșterea productivității). Această formă de instruire se realizează periodic toată viața și urmărește ca personalul să fie „pus la curent” cu aspectele moderne ale domeniului, indiferent care e calitatea învățămîntului inițial. Se reactivează concomitent potențialul de învățare, cunoștințele, baza teoretică a competențelor profesionale. Din aceste puncte de vedere **r.** este un curriculum formativ cu scopul de a se realiza o creștere a potențialităților profesionale pentru a se armoniza cerințele economice și industriale cu nivelul de pregătire și cultură circumprofesională solicitat. În al doilea rînd **r.** este necesară la toate nivelurile ierarhiei profesionale. Întîi s-a adresat cadrelor medii, apoi cadrelor de conducere și executanților. Ultimele două categorii au fost mai dificil de integrat. Pentru cadrele superioare a existat cerința de evitare a defazării. S-a înscăunat ideea ca fiecare membru al întreprinderilor are de jucat un rol formativ în **r.** Au apărut treptat metode și tehnici noi în **r.** S-au organizat forme modulare de lucru, metode active, studii de caz, exerciții practice, confruntări de experiență trăită. Comisii, subcomisii, rapoarte, cursuri prin corespondeță, proiecte etc. constituite cîteva din formele preconizate. În al treilea rînd **r.** are în atenție concomitent cu instruirea propriu-zisă (transmiterea de cunoștințe), modificări de gîndire și de acțiune, de lucru, standuri, procedee, tehnici (ce să se efectueze ca maximum de influență prin minim de intervenție). Interesează antrenarea operațională în **r.** a cît mai multe aptitudini, comportamente, performanțe, cunoștințe, reprezentări, motivații, atitudini, care să permită o bună înțelegere a aspectelor umane ale muncii. ♦ R. se manifestă și ca instruire legată de transformările survenite în profesiuni dată fiind perimarea rapidă a unor ca și a posturilor de muncă. În acest caz **r.** contrabalansează șomajul provocat de perioada profesională. Deoarece unele profesiuni mor iar altele apar și se dezvoltă. **R.** este implicată în acest amplu proces. **R.** a generat o reevaluare și reactivare a metodelor active formative, iar din psihologia socială a prilejuit studiul relațiilor dintre individ și diversele grupuri cărora le aparține acesta (comunicarea, integrarea, decizia, responsabilitatea) etc. **R.** au creat și posibilitatea de a se radiografia aspecte privind patologia socială prezumtivă a întreprinderii. În r. interesează și o reparcurgere a științelor economice (calculele de productivitate, analize economice, modele de rentabilizare). În fine, modelele cibernetice propagate prin r. dezvoltă capacitatea înțelegerii confluențelor cerințelor incluse în modelele moderne de industrii. Sînt importante și informații privind gestiunea dinamică a profesiilor, serviciile de personal – definirea metodică a normelor, a activităților de efectuat. În r. se utilizează larg diagnosticul sistematic al nevoilor de satisfăcut, pentru a obține eficiența cursurilor de r. P.H. Giscard consideră că este necesară experimentarea, elaborarea de mijloace de aplicare care să permită o formare potrivită și previziunea rezultatelor, prin formarea „de la ceea ce se știe" spre ceea ce „trebuie să se știe". Desigur, există o difuzare largă a tuturor problemelor cuprinse în sarcinile r. (mai ales a celor circumprofesionale prin radio, televiziune, broșuri, ziare etc.) (U.Ș)

RECIDIVĂ (RECIDIVISMUL) (lat.: recidiva) (engl. relapse, fr. récidive, germ. Rückfall) ♦ Reapariția unei boli ce a fost considerată vindecată. Se deosebește de bolile cronice la care un episod nou este de așteptat. A comite o nouă crimă, delict sau greșeală, cu toată sancțiunea sau condamnarea care a pedepsit un prim delict. După Ervin Frey, Pinatel, recidivistul ar fi în general, un delincvent sau un criminal nerecuperabil ce se manifestă precoce din acest motiv. Pentru De Greeff, revidivistul este cel mai adesea un dezechilibrat mintal, un hiperemotiv sau anxios-schizoid, ciclotimic. El a considerat că dintre unii factori care predispun cu un mare grad de probabilitate la r. sînt: debilitatea, insuficiența mintală. Pentru Kate, Friedlander, sînt recidiviști mai ales psihopații deoarece aceștia posedă „caracter antisocial, care este determinat de puterea nevoilor intelectuale care nu au fost modificate, posedă de asemenea, slăbiciunea eului, lipsa de
pendență a propriei persoane". Brousse
sideră că se manifestă evidente forme de
bilitate socială, la copiii sau adolescen
recidiviști. S. și E. Glueck au putut stabili
de predicție ale delincvenței juvenile.
practica educativă aceste ipoteze și
stimulat cerința de o mai atentă educație
diferențială a copiilor și mai ales a celor
„copii problemă". (U.S.)

RECLAMĂ vezi PUBLICITATE

RECOMPENSĂ (engl. reward, fr. récomp
se, germ. Belohnung) ♦ Răsplata, gratifi
care sancționează pozitiv un act, o condui
experimentele de învățare pe animale și
meni, r. este folosită fie ca modalitatea de în
condiționare a actelor, fie ca încurajare și m
ca întărire a motivației. În plan psihologic,
ează un sentiment de satisfacție, stimul
crește eficacitatea individului sau grupul
lock, 1964, Mussen și colab. 1975 etc.).
ționarea școlară, r. are o deosebită im
Este însă dependentă de stilul aprecia
Marcus, Ana Catina, 1980), M. Marcha
se referă la trei tipuri de profesori ca stil
tipul amorf egoist indiferent, care ig
intimă a elevului: tipul egocentric, care
la conflicte între el și elevi și tipul de
stabilește facil legături, un fel de c
amiciție și intimitate, exprimînd a
schimbări afective și intelectuale bo
implicite la valoarea r. au făcut și
(1978) în lucrarea *Motivație și învă*
ales T. Kulcsar (1978) în lucrarea
hologici ai reușitei școlare, și implici
(1981) cu referiri la sfera mai la
predicative a performanțelor uma
materiale și nemateriale, simbol
corații, recenzii elogioase etc.). A
forme de recunoaștere socială a r

creeat și posibilitatea de a se radiografia aspecte privind patologia socială prezumtivă a întreprinderii. În **r.** interesează și o reparcurgere a științelor economice (calculele de productivitate, analize economice, modele de rentabilizare). În fine, modelele cibernetice propagate prin **r.** dezvoltă capacitatea înțelegerii confluențelor cerințelor incluse în modelele moderne de industrii. Sînt importante și informații privind gestiunea dinamică a profesiilor, serviciile de personal – definirea metodică a normelor, a activităților de efectuat. În **r.** se utilizează larg diagnosticul sistematic al nevoilor de satisfăcut, pentru a obține eficiența cursurilor de **r.** P.H. Giscard consideră că este necesară experimentarea, elaborarea de mijloace de aplicare care să permită o formare potrivită și previziunea rezultatelor, prin formarea „de la ceea ce se știe" spre ceea ce „trebuie să se știe". Desigur, există o difuzare largă a tuturor problemelor cuprinse în sarcinile **r.** (mai ales a celor circumprofesionale prin radio, televiziune, broșuri, ziare etc.) (U.Ș)

RECIDIVĂ (RECIDIVISMUL) (lat.: recidiva) (engl. relapse, fr. récidive, germ. Rückfall) ♦ Reapariția unei boli ce a fost considerată vindecată. Se deosebește de bolile cronice la care un episod nou este de așteptat. A comite o nouă crimă, delict sau greșeală, cu toată sancțiunea sau condamnarea care a pedepsit un prim delict. După Ervin Frey, Pinatel, recidivistul ar fi în general, un delincvent sau un criminal nerecuperabil ce se manifestă precoce din acest motiv. Pentru De Greeff, revidivistul este cel mai adesea un dezechilibrat mintal, un hiperemotiv sau anxios-schizoid, ciclotimic. El a considerat că dintre unii factori care predispun cu un mare grad de probabilitate la **r.** sînt: debilitatea, insuficiența mintală. Pentru Kate, Friedlander, sînt recidiviști mai ales psihopații deoarece aceștia posedă „caracter antisocial, care este determinat de puterea nevoilor intelectuale care nu au fost modificate, posedă de asemenea, slăbiciunea eului, lipsa de independență a propriei persoane". Brousseau consideră că se manifestă evidente forme de instabilitate socială, la copiii sau adolescenții viitori recidiviști. S. și E. Glueck au putut stabili tabelele de predicție ale delincvenței juvenile. Utile în practica educativă aceste ipoteze și studii au stimulat cerința de o mai atentă educație precoce diferențială a copiilor și mai ales a celor numiți „copii problemă". (U.Ș.)

RECLAMĂ vezi PUBLICITATE

RECOMPENSĂ (engl. reward, fr. récompense, germ. Belohnung) ♦ Răsplata, gratificație care sancționează pozitiv un act, o conduită. În experimentele de învățare pe animale și pe oameni, **r.** este folosită fie ca modalitatea de întărire, condiționare a actelor, fie ca încurajare și mai ales ca întărire a motivației. În plan psihologic, **r.** creează un sentiment de satisfacție, stimulează și crește eficacitatea individului sau grupului (Hurlock, 1964, Mussen și colab. 1975 etc.). În relaționarea școlară, **r.** are o deosebită importanță. Este însă dependentă de stilul apreciativ (Stroe Marcus, Ana Catina, 1980), M. Marchand (1956) se referă la trei tipuri de profesori ca stil apreciativ: tipul amorf egoist indiferent, care ignoră viața intimă a elevului: tipul egocentric, care dă naștere la conflicte între el și elevi și tipul de contact, ce stabilește facil legături, un fel de cameraderie, amiciție și intimitate, exprimînd abnegație și schimbări afective și intelectuale bogate. Referiri implicite la valoarea **r.** au făcut și Ion Neacșu (1978) în lucrarea *Motivație și învățare*, dar mai ales T. Kulcsar (1978) în lucrarea; *Factorii psihologici ai reușitei școlare*, și implicit Ionel Dorofte (1981) cu referiri la sfera mai largă a analizei predicative a performanțelor umane. **R.** pot să fie materiale și nemateriale, simbolice (titluri, decorații, recenzii elogioase etc.). Acestea exprimă forme de recunoștere socială a meritelor. (U.Ș.)

RECUNOAȘTERE v. MEMORIA

RECUNOAȘTERE FALSĂ v. ILUZIILE

RECURENȚA v. IMAGINE

REDUCȚIONISM (engl. reductionism, fr. réductionisme, germ. Redukzionismus). ♦ Tendință de a explica un fenomen complex prin intermediul altor fenomene mai simple. **R.** acționează în cadrul teoriilor din diferite domenii de cercetare. În psihologie există mai multe tipuri de **r.**: **reorganicist**, prin care se manifestă tendința de a se explica procese și stări psihiceprin structuri bioorganice implicate și nu aspectele și caracteristicile psihicului însuși; **r. fizicalist** ce utilizează explicații bazate pe izomorfismul dintre structurile mentale și cele organice și construiesc dinamica proceselor psihice urmînd modelele de cîmp (geștaltiștii de inspirație koehleriană), **r. psihologic**, ce se exprimă prin explicarea excesivă a fenomenelor din viața socială prin caracteristici psihice, **r. freudist**, ce reduce viața psihică la tematica instinctelor (mai ales a celui sexual), **r. sociologist**, complementar celui psihologic la care ne-am referit deja; concepțiile **r.** sînt criticabile nu pentru seriile de explicații pe care le prezintă (care pot fi de aport) ci pentru că ignoră complexitatea fenomenelor în cauză și ca atare pentru simplificarea ce le caracterizează și reducerea terminismului complex la anumiți factori de condiționare și ignorarea altora, uneori foarte importanți. (U.Ș).

REDUNDANȚĂ (REDONDANȚĂ) (engl. redondance, fr. redondance, germ. Redondanze) ♦ Abundența (inutilă) de cuvinte, de figuri de stil, metafore, de imagini pentru redarea unei idei, excesul de cuvinte într-un discurs care repetă aceeași informație. Ea este utilă atunci cînd excesul de semnale se introduce pentru a se asigura transmiterea fără erori, mai ales în prezența perturbațiilor. ♦ Orice limbă dispune de o mare **r.** aceasta fiind una dintre condițiile înțelegerii ei. Un limbaj privat de **r.** pare ermetic, deci **r.** corespunde unei necesități psihologice. Important este să nu se depășească anumite limite. **R.** reprezintă pe lîngă surplus de semnale, simboluri, informație și factorii de influență în exces ce condiționează stabilitatea unui sistem; coeficientul de **r.** se exprimă ca

$$R = \frac{\sum H_{\max im} - H_1}{H_{\max im}} \cdot 100$$

în care $\sum H_{\max}$ entropia maximă a mesajului, iar H_1=entropia actuală a mesajului. Valoarea **r.** se exprimă în procente. Cea mai mare **r.** o posedă limbile naturale. **R.** este inversul gradului de organizare. ♦ Structura psihicului, a deprinderilor, a diferitelor comportamente și chiar a deciziilor prezintă grade diferite de **r.** (M.G.)

REEDUCARE (engl. re-education, fr. rééducation, germ. Wiedererziehung) ♦ În sens restrîns și particular psihologic prin **r.** se înțelege a) educația corectivă și recuperativă a unui individ care a pierdut total sau parțial beneficiul unei educații inițiale. De exemplu: **r.** marilor infirmi și a mutilaților, **r.** unor bolnavi (polimielitici). b) educarea după metode diferite, dacă metodele curente nu dau rezultate (eventual, aceste metode diferite se integrează în structura celor curente). De exemplu, **r.** subiecților cu tulburări de limbaj, dizlexii etc. În acest sens larg, prin **r.** se înțelege ansamblul de instituții și metode utilizate în favoarea copiilor inadaptați, a căror conduită nu este în concordanță cu normele sociale. În sfera de acțiune a **r.** intră: delincvenții, copiii-problemă sau deficienți mintali. Scopul urmărit este reinserția în societate a acestora într-o măsură cît mai mare. Problemele de **r.** sînt extrem de dificil de rezolvat (considerînd că fiecare subiect este un caz aparte). Ele nu pot fi rezolvate prin sine, ci se presupun și: servicii de depistare (servicii speciale, școli, corespunzătoare, medici, colaborarea cu părinții). **R.** poate fi efectuată: în cură liberă prin externate sau internate și este o acțiune de durată ce presupune educatori specializați. Există și opinii pesimiste ce se exprimă prin ideia că (mai ales a delincvenților) nu dă rezultate. S.S. Makarenco a fost cel mai reprezentativ pedagog modern ce a dualizat multiplele probleme ale **r.** și mai ales a cadrului de organizare și muncă utilă în care are succes. (U.Ș.)

REFERINȚĂ (grup de ~) (engl. reference group, fr. groupe de référence, germ. Bezugsgruppe) ♦ Grup ce servește de comparații deoarece are caracteristici și suportă influențe cu cele ale grupului experimental sau a celui supus validării unui test. Supraadăugarea unor factori de influență măsurabili, de obicei educaționali, la grupul experimental permite măsurarea mărimii de influență a acelor factori și eventual eficiența mai mare a unor măsuri de dezvoltare psihică sau cultural-educativă etc. Termenul se mai utilizează pentru a stabili identitatea și apartenența. Cercetările de după 1940 au pus în evidență faptul că mobilitatea valorilor (dictată de RTS – revoluția tehnico-științifică) determină adeseori ca persoane dintr-un grup de apartenență să adere la grupuri de apartenență de care nu aparțin. Acestea devin pentru ele grupuri de **r.** (R.K. MERTON). Faptul ca atare, creează o distanță socială de apartenență și o apropiere psihosocială de **g. de r.** în care se integrează. (U.Ș.)

REFLECTARE (Teoria reflectării) (engl. representation, fr. représentation, germ. Vorstellung) ♦ Categorie fundamentală a gnoseologiei care se referă la esența raportărilor dintre subiect și obiect, dintre conștiință și lumea exterioară, la faptul că procesele psihice ale omului, oglindesc, reproduc, într-o formă sau alta, realitatea obiectivă, ele fiind imagini sau idei despre această realitate. Deși **r.** este o capacitate generală a ființelor vii (inclusiv a materiei anorganice), **r.** psihică este cea mai înaltă formă, ce a apărut în urma unui proces îndelungat al evoluției, fiind însoțit de forme de organizare de reacție ale organismului la mediu (iritabilitate, excitabilitate). Sensibilitatea este prima formă a **r.** psihice. Caracteristica esențială a **r.** psihice o constituie caracterul ei multicondiționat și inclus în motivațiile circumstanțiale. ♦ **R.** este și procesul însuși prin care reacționează psihicul uman la cea ce intră în cîmpul său de acțiune. Există în principal două tipuri de **r.** psihică: directă, nemijlocită (care se analizează numai ca urmare a contactului direct dintre obiecte și organele de simț): indirectă, mijlocită (care se realizează prin intermediul experiențelor anterioare și mai ales a limbajului, a cuvintelor, în absența obiectului). Intervenind în zonele superioare ale vieții de relație, **r.** psihică reprezintă un fenomen de adaptare la și conform realității; conținutul **r.** este obiectiv, în schimb forma sa este subiectivă. ♦ Din punct de vedere al ciberneticii, **r.** este un proces de codificare, transmitere, prelucrare și decodificare a informației în ființele vii și în sistemele automate. Conceperea **r.** ca model informațional permite evidențierea interpenetrației **r.** cu informația, fără însă a se absorbi un concept de către celălalt. (S.T.)

REFLECȚIE (engl. reflection, fr. réflexion, germ. Nachdenken) ♦ Întoarcerea gîndirii asupra ei însăși, care ia drept obiect al său unul din actele sau grupurile sale de acțiuni spontane. „Reflexia este o atenție asupra a ceea ce este în noi" (Leibniz – *Nouveaux essais*). Ea exprimă privirea critică a judecății făcute pentru a analiza mai bine și a înțelege mai bine cauzele și rațiunea unui fapt: se are în vedere calcularea efectelor (avantajelor și dezavantajelor unei anumite maniere de a acționa) (S.T.)

REFLEX (engl. reflex, fr. réflexe, germ. Reflex, Reflexbewegung) ♦ Reacție motorie, sau secretorie, adecvată, rapidă și constantă a organismului animal sau uman, la o modificare a mediului extern sau intern. Studierea **r.** a început prin studiile lui St. Hales (1677, 1716) ale lui Fr. Magendi (1783-1855), dar mai ales ale lui Charles Scott Sherrington (1857-1952) și I.P. Pavlov (1849-1936). Toate **r.** se împart în două mari categorii: **r.** necondiționate ce sînt înnăscute și se manifestă la toți indivizii normali ai unei specii date, reprezentînd reacții adecvate și constante la acțiunea unor anumiți excitanți, a unor anumite condiții de mediu (**r.** de apărare, alimentare, sexuale etc.); instinctele constituie complexe de **r.** necondiționate; a **r.** condiționate sau dobîndite în cursul dezvoltării ontogenetice; constau din reacții învățate în urma asocierii repetate a unui excitant oarecare cu un excitant care provoacă un reflex înnăscut. Aceste tipuri de **r.** au fost descoperite în 1904 de către I. P. Pavlov și studiate sistematic. **R.** condiționate sînt **r.** temporare și stau la baza formării deprinderilor, inclusiv ale celor morale, ca și a conduitelor implicate în încercare și eroare. Toate tipurile de **r.** se produc independent de voință și de gîndire. ♦ Orice reflex, cît de elementar ar fi antrenează un complex de elemente anatomo-fiziologice – jocul dintre ele cu receptorul, fibrele aferente și efectorul. ♦ Pentru **r.** simplu numit arc **r.** sînt suficienți doi neuroni dintre care unul receptor și altul motor cu o sinapsă la nivelul măduvei spinării. ♦ Pentru sistemul adaptării complexe devin necesari mai mulți neuroni periferici (organe de simț) cu conexiuni mai numeroase ce se integrează în diferite circuite ale sistemului nervos central. Simple sînt înseși schemele **r.** sistemului nervos simpatic. Acestea se realizează prin doi axoni ai aceluiași neuron cu returul influxului nervos la periferie prin alt axon ce atinge celula nervoasă (reflex de axon) ♦ Reflexele sînt legate de maturație și de structura neurologică implicată. Deprinderile ca și automatismele au la bază acte voluntare sau învățate ce s-au repetat și au căpătat însușirile noi mai sus descrise. ♦ Pot să se producă **r.** mult mai intense decît sursa de producere (ca **r.** deviate). În ceea ce privește **r.** condiționate acestea justifică în primul rînd procesul învățării, motiv pentru care **r.** condiționat au devenit un fel de unitate de măsură a acestui proces. (E.V.)

REFLEXOLOGIE (engl. reflexology, fr. réflexologie, germ. Reflexologie) ♦ Curent reducționist în psihologie. Numele a fost dat de Bechterev (1922) și vizează o psihologie coerentă care reduce însă toate fenomenele psihice la reflexe (inclusiv la cele condiționate). ♦ Totuși **r.** poate explica dezvoltarea ritmurilor biologice, a deprinderilor, a gesticii personale sociale și profesionale, a limbajului dar și nevrozele, dificultățile de adaptare prezente mai ales în cazurile în care **r.** condiționate formate devin inutile sau chiar nefaste datorită schimbărilor din condițiile existenței. Școala **r.** (neopavlovistă) investighează mecanismele psihofiziologice, în principal cele ale sistemului nervos central în psihologia cunoașterii. ♦ **R.** a putut oferi o bază fiziologică de explicare a deprinderilor (inclusiv neurovegetative) și bioritmurilor producerii relației somn-veghe și a nevrozelor. (R.D.)

REFULARE (engl. repression, fr. refoulement, germ. Verdrüngung) ♦ Fenomen psihic inconștient (analizat de S. Freud) de apărare a eului, prin intermediul căruia, sentimentele, aminitirile și emoțiile penibile sau cele care sînt în dezacord cu modelul social al unei persoane sînt menținute în afara cîmpului conștiinței în structurile subconștiente. Printre acestea, interesează mai ales emoțiile dezagreabile. Acestea nu sînt verbalizate, ele rămîn stocate în inconștient, într-o formă confuză. Cu toate acestea, ele nu pierd potențialul dinamic de care dispun și caută modalități de exprimare și de manifestare – într-un mod sau altul – obligînd eul la eforturi susținute de represiune a acestora. ♦ Aceeași inserție o au și dorințele. Din acest motiv ele se manifestă sub o formă deghizată mai ales în cursul viselor sau în unele tulburări psihice (simbolistica inconștientului). ♦ Omul normal este capabil de a rezista presiunilor exercitate de dorințe refulate, fără a se epuiza și fără a resimți efecte particulare, spre deosebire de persoanele nevrotice, care-și risipesc toată energia în această luptă inconștientă de apărare și de tentativă de fugă de angoasă. ♦ **R.** se manifestă și în fața dorințelor a căror satisfacere ar putea fi periculoasă. Aceeași tensiune are loc în cazul în care refularea se face defectuos și se impregnează de tendințe contradictorii, care duc la conflicte. Persoanele în cauză devin incapabile de a-și desfășura activitatea zilnică în condiții normale. ♦ Termenul a fost controversat datorită faptului că unii psihologi printre care și Pichot și Lafargue au evidențiat faptul că în memoria oamenilor există și rejecții și marginalizări conștiente ♦ Noțiunea de **r.** ocupă un loc central în înțelegerea nevrozelor, deoarece **r.** se produce cu un foarte mare consum de energie psihică ce minează structurile complexe și echilibrate psihic. ♦ Unul din scopurile psihanalizei este acela de a reduce intensitatea actelor **r.** și de a face ca dorințele să apară în cîmpul conștiinței. (U.Ș.)

REFUZ (Conduite de ~) (engl. refusal, fr. refus, germ. Veigerung) ♦ Conduită normală sau patologică ce respinge și exclude din conștiință toate reprezentările obsedante, anxioase, de neliniște și neîncredere (transgresie) ♦ Dintre conduitele de **r.** a fost studiat mai mult negativismul copiilor, care se manifestă ca **r.** de formă independentă, opoziție, puerilism, **r.** de încadrare în timp, **r.** de alimentație sau de ascultare și execuție a ceea ce se cere, **r.** de contact social, **r.** de risc (acestea din urmă au la bază trebuința de securitate). Există și **r.** de sex, **r.** de frondă etc. (S.T.)

REGLARE (engl. adjustement, fr. réglage, germ. Regelung) ♦ Este acțiunea reciprocă de influență dintre conduite și concepția despre lume și viață. Presupune inserția inteligenței și a conștiinței (morale) și potența motivațiilor în conduite. O parte a **r.** se realizează prin intermediul voinței și inteligenței, alta în mod automat. Afectivitatea perturbă adesea **r.** ♦ **R.** este și acțiunea de influențare a unui sistem asupra altuia (obiect al reglării), în vederea trecerii celui influențat într-o stare nouă, mai convenabilă sau pentru a menține starea în care se află pe timp cît mai îndelungat în echilibru. Prin **r.** se face trecerea de la o organizare „slabă" a sistemelor la una „mai bună". Există și forme de **r.** în condițiile diminuării energiei unora din forțele și componentele sistemului. Aceasta este o **r.** de restabilire. Transformările aplicate de către un subsistem, numit mecanism de **r.** altui subsistem numit obiect al **r.** fac ca cele două sisteme să poată fi considerate ca interdependente. Acțiunile de **r.** sînt alese dintr-o mulțime de acțiuni posibile. Totalitatea posibilităților de alegere și variere a valorilor influențelor de **r.** sînt înscrise într-un anumit program. Din punct de vedere formal, **r.** poate fi analizată prin prisma transformărilor de grup; o mulțime dată de valori $/x_i/$ aplicată pe o altă mulțime dată de valori $/x_j/$; rezultatul acestei aplicări fiind în esență obținerea unei a treia mulțimi de valori $/y_l/$.

$/X_i-X_j=/Y_l/$ unde: $i=1,2,3,\ldots n$
$/i \neq j \neq 1/$ $j=1,2,3,\ldots n$
$l=1,2,3\ldots N$

Există mai multe feluri de **r.** Ele se pot decodifica în numeroase sisteme tehnice, dar și în organismele vii (**r.** hormonală, neuronală etc.). ♦ Există situații cînd un sistem pentru a-și realiza finalitatea trebuie să concureze cu alt sistem (alte sisteme), iar obiectul **r.** este același pentru amîndouă. În acest caz, desfășurarea **r.** va depinde nu numai de acțiunea mecanismului de comandă al sistemului respectiv, ci și de contraacțiunile mecanismului de comandă ale sistemului advers (**r.** competitivă). În acest caz, pentru rezolvarea sarcinii, fiecare sistem trebuie să găsească o asemenea strategie, care să permită să neutralizeze cîștigurile și să amplifice pierderile celuilalt sistem. Modelul acestei forme de **r.** e descris de teoria Jankhok (formulată de V. Neumann și Rokgenstern). În aceste forme de **r.** acționează dominant feed-back-ul de precipitare pozitiv dar și cel de stabilizare. ♦ Una din formele de **r.** în care acționează feed-back-ul de precipitare pozitiv este cea a sistemelor evolutive ce se caracterizează prin faptul că-și perfecționează permanent organizarea inițială, ca răspuns la solicitările mediului extern. Această transformare și perfecționare este realizată de **r.** de dezvoltare. Aceasta se definește ca un ansamblu de transformări, destinate trecerii sistemului la o formulă nouă de interacțiune și coechilibrare cu mediul. Ansamblul de transformări poate viza atît latura structurală cît și cea funcțională a sistemului. ♦ Cînd ambele laturi sînt supuse transformării, se vorbește de dezvoltarea prin adaptare, iar cînd e transformată doar latura funcțională, avem de-a face cu „dezvoltarea prin învățare". Prin specificul efectului său, **r.** de dezvoltare are caracter antientropic, asigurînd nu numai menținerea în limitele valorilor date, ci și reducerea ei prin generarea unor forme de organizare, cu capacități informaționale și rezistență la perturbații din ce în ce mai mari. Ca tendință generală, ea se desfășoară sub imperativele legii absolute a evoluției, fiind subordonată determinismului dinamic și avînd o direcție ascendentă. Între anumite limite concrete de spațiu și timp, ea se realizează ca un proces multiramificat. ♦ Ca în toate formele de **r.** o importanță foarte mare o are veriga conexiunii inverse, ea asigurînd autocontrolul asupra desfășurării operațiilor, atît în cadrul verigii aferente, cît și în cazul celei eferente. În acest caz acționează feed-back-ul. ♦ Complementar acesstuia feed-back-ul de stabilizare este prezent în **r.** homeostatice ce au sarcina de a menține în limitele unor valori precis determinate, coordonatele anumitor procese și fenomene. Exprimă un ansamblu de influențe ale sistemului de **r.** care se opun modificării constantelor, ce trebuie să caracterizeze obiectul reglat (presiune, intensitate, viteză, compoziție chimică, temperatură etc.) în ciuda acțiunii unor factori perturbatori. În cazul cînd se produc anumite deviații, sistemul de **r.** acționează în direcția reducerii sau înlăturării lor. În sarcinile de stabilizare, eficența **r.** se apreciază după durata menționării mărimilor reglabile în limitele admisibile, cerute și după promptitudinea înlăturării oscilațiilor care, totuși, pot apărea în anumite momente. Această formă de **r.** are la bază feed-back-ul negativ, de stabilizare. ♦ Teoria sistemelor are în atenție și **r.** programativă. Aceasta presupune sarcina de modificare în timp a valorilor date ale mărimilor reglabile (Y:) după o lege dinainte cunoscută (și stabilită). Astfel, din starea inițială ($\frac{S_0}{t_0}$) considerată „nesatisfăcătoare", parcurgînd o succesiune de operații de transformare, variabila dată (de exemplu o „situație-problemă") trebuie adusă într-o stare finală ($\frac{S_0}{t_n}$), care să corespundă mai bine condițiilor impuse („soluția problemei"). Acest gen de **r.** de modificare a valorilor variabilei reglabile după o lege dată, poartă numele de „**r.** *programativă*". Corespunzător, programul poate fi definit ca o lege, după care o variabilă, sub acțiunea unor operatori, trece succesiv de la o valoare la alta, fiind obligatorie oprirea la una finală. În funcție de caracterul legăturii dintre mecanismul reglator și variabila reglabilă, se disting două mari tipuri de programe: deterministe (algoritmice, rigide) și euristice (explorative, neliniare). (M.G.)

REGRESIE (engl. regresion, fr. regression, germ. Regression) ♦ Se folosește în psihologia vîrstelor și în calculele statistice și se referă la decăderea ritmului de dezvoltare pe parcursul perioadelor ce se caracterizează prin progrese intense ale acestuia. Aceasta este forma cea mai simplă de **r.** Ea pune în evidență erodări legate de anumite stări psihice care în genere atrag după ele treptat întregul proces de dezvoltare. Rene Spitz s-a referit la un astfel de proces în perioadele timpurii ale ontogenezei în cazul în care se creează o deprivare maternală și mama lipsește mai mult timp. Într-o primă fază copilul de 5-6 luni devine nervos și agitat, apoi nervozitatea crește și copilul este vehement cu cei ce se apropie de el. Începe să refuze alimentația. După cîteva zile se liniștește dar intră într-o stare de apatie. Aceste evenimente sînt de fapt blocante pentru întreaga dezvoltare psihică deoarece nu mai e activ reflexul de orientare care are un rol foarte important în adaptare și încorporare de percepții, formare de reprezentări și nuanțări afective pe fondul stării de interes și reacții nuanțate cu funcții adaptative. Mai tîrziu, în dezvoltarea psihică se poate întîmpla ca anumite stresuri sumate să producă de asemenea manifestări încărcate de dezinteres față de ce se întîmplă. Și unele boli grave asociate cu blocaje psihice grave pot afecta procesul de dezvoltare și drept consecință progresele firești ale dezvoltării cîștigate prin operativitatea curentă psihică. În cazuri de **r.** se reactivează conduite mai simple, specifice unor etape de dezvoltare depășite. Pot să se manifeste regresii și în cazul schimbării mediului de viață trecîndu-se de la un mediu dezvoltat și confortabil la unul mai încărcat de tensiuni și disconfort. Acesta din urmă își va pune aprenta asupra copilului și a conduitelor sale. Dezorganizarea familiei prin divorțul părinților și tensiunile create de acest proces, decesul unui părinte etc. provoacă etape de **r.** Suprasolicitările exercitate asupra copiilor cu un anumit grad de fragilitate psihică poate terce tot în această categorie de condiționări și producere de **r.** În toate cazurile la care ne-am referit este vorba de forme de **r.** funcționale privind dezvoltarea psihică. Ca suport de raportare evaluativă există un cotien de dezvoltare pishică (QD) personal ce se raportează la media tuturor QD ale celorlalți copii ce fac parte dintr-un mediu asemănător. **R.** funcționale sînt mai severe la copii cu fragilități psihice afective. La copiii cu diferite forme de handicapuri de intelect sau de vorbire (mai ales) progresele legate de dezvoltarea generală psihică sînt mai lente decît la copiii normali. Ei sînt destul de rezistenți la **r.** funcționale circumstanțiale și din motivul că toate caracteristicile psihice sînt foarte lente ca implicație și angajare formativă. Afară de aceasta la copiii cu valori normale de dezvoltare recuperarea se face rapid spre deosebire de situația copiilor handicapați la care recuperarea este foarte lentă. O altă formă de **r.** este cea de uzură. Se produce în mod curent la diferite vîrste adulte pentru mai fiecare caracteristici psihice și fizice. **R.** de uzură are un ritm lent după 30 de ani ritm ce se accelerează discret spre 40 de ani pentru ca între 44-55 de ani să aibă loc la femei un proces foarte complex de transformări funcționale interne legat de instalarea menopauzei. Acest proces se produce datorită încetării funcțiilor de procreere, a modificărilor complexe hormonale, la acestea asociindu-se intensificarea discretă a fragilizăriii osificației, a dentiției, a capacităților senzoriale (mai ales văzul) a țesuturilor, a activității respiratorii pulmonare, a celei digestive, se intensifică albirea părului etc. Are loc și o disfuncționalitate cerebrală mai mare sau mai mică pe fondul angajării fluente a A.N.S. (activități nervoase superioare) a tuturor conduitelor. Se știe că sistemul nervos central este angajat și este responsabil de funcționarea curentă și fluentă a conduitelor. Or neuronii (cele 14 miliarde de neuroni ai creierului) cu multiplele lor terminații aflate în multiple conexiuni constituie forme de celule ce nu se regenerează după ce s-au uzat și au murit. Procesul de conservare a funcțiilor creierului trebuie să se implice în formarea de noi rețele funcționale cu neuroni rămași. Procesul acesta creează o mai mare inconstanță a capacităților disponibile care este tot mai evident de **r.** În vîrstele bătrîneții de peste 55 de ani spre 60 de ani crește procesul de îmbătrînire și de degradare a creierului care se menține totuți funcțional aparent bine datorită activării proceselor de compensații funcționale încă active pînă la 60-68 de ani. Se modifică și intensitatea și calitatea irigării crierului, oxigenarea lui, alimentarea neuronilor. Aceste procese sînt ireversibile. Ele pot fi încetinite doar foarte mult prin regim alimentar specific și prin tehnici moderne medicale. Totuși procese de **r.** la care ne-am referit fac să scadă în mod evident volumul creierului la femei și apoi la bărbați care trec prin procese relativ asemănătoare în perioadele bătrîneții. În general mai există un fenomen legat de procesele de degradare funcțională ale rețelelor de neuroni. Rețeaua de degradare datorată mortificării neuronilor și a rețelelor în care erau implicați funcțional antrenează trasee funcționale de suport pentru anumite reacții și modalități de abordare de situații. Degradarea are însă un caracter relativ haotic, fapt ce poate amplifica activitatea regresivă a funcționalității creierului. Creierul pierde și o cantitate de apă, se diminuează ARD-ul, crește discret ADN-ul, balanța acidă a creierului se află în declin ca și activitatea electrică a acestuia, fapt ce se exprimă și în modificarea tipului de reacție (T.R.) mai ales la stimuli complexi. Are loc și o atrofiere legată de aplatizarea relativă a unor scizuri și circomvoluțiuni ale scoarței cerebrale. Pe plan general mișcările devin mai lente, mersul mai greoi, echilibrul mai critic, auzul și văzul sînt mai imprecise, vocea devine mai slabă și vorbirea mult mai lentă, au loc numeroase momente penibile de lapsusuri sau de pierdere a ideii în care persoana era angajată. Scrierea se degradează și ea, nu se găsesc ușor obiectele personale (ochelarii) etc. Și afectivitatea se modifică. Erik-Erikson a considerat că bătrînețea se caracterizează prin trăirile bipolare legate de disperare datorită intuiției **r.**, și sentimente de realizare, la persoanele care au reușit să realizeze ceva mai remarcabil în viața lor. Aceste feluri de **r.** au mai puține remedii compensatorii decît cele din vîrstele de creștere de tineri și adulți tineri. Un alt sens acordat termenului este legat de forme de **r.** la care s-a referit Fr. Galton care a fost promotorul ideii că în decursul generațiilor există o oscilație permanentă în jurul mediei. El s-a referit la creșterea mai ales în lungime. Dacă într-o generație (a părinților), aceștia sînt scunzi ca înălțime, în generația următoare se produce o creștere în lungime care se estompează în generația a treia. R.B. Eysenck a preluat această lege a tendinței spre medie și a aplicat-o și la inteligență. În esență caracteristicile de excepție ale inteligenței la o persoană devin mai atenuate la urmași oscilînd un timp în jurul mediei, ca să se lanseze iar eventual într-o generație mai îndepărtată. Această teorie a devenit foarte cunoscută. J.M. Tanner a creat o replică și o corecție acestei teorii prin teoria dezvoltării seculare a inteligenței. J.M. Tanner a lucrat cu grupul lui J. Piaget, B. Inhelder și alții. (v. J.M. Tanner *Education et croissance*, (1961) J.M. Tanner nu a negat oscilațiile în jurul mediei, numai că media însăși este în creștere și dezvoltare în decursul timpului. În fine există o folosire a calculației legate de **r.** Se folosesc formule și ecuații legate de reconstituirea curbelor și indicilor de **r.** ca și calcularea de coeficienți de **r.** În raporturi de corelație și dependență dintre **r.** pe diferite planuri. Se fac și calcule privind coeficienți potențiali de **r.** Aceste feluri de calcule au pus în evidență cîteva forme de **r.** și concomitent au atras atenția asupra formelor de mobilizare a rezervelor vitale potețial compensatorii. Calitatea **r.** se măsoară prin calcule de corelații (Karl Pearson 1857-1936). (M.G. și U.Ș)

REGULĂ MORALĂ v. MORALĂ

REICH, Wilhelm (1897-1957), psihiatru american de origine austriacă. A studiat medicina, dar a fost fascinat la un moment dat de opera lui

S. Freud – și a început să se ocupe de sexologie. A creat o societate de cercetări sexuale și cîteva dispensare pentru muncitori la Viena și apoi la Berlin. Obsedat de ideea că societatea capitalistă reprimă sexualitatea prin intermediul instituțiilor sale (biserica, școala, familia și armata), el a considerat că trebuie luptat împotriva acestei stări de fapt. A pus la punct o tehnică bioenergetică – vegetoterapia – bazată pe exerciții respiratorii și pe mișcări corporale plus exerciții sau interpretări psihologice. Printre lucrările sale sînt mai cunoscute: *Materialismul dialectic, istoric și psihanaliza* (1928, trad. în franceză în 1970); *Funcția organului* (1927); *Bătălia sexuală a tinereții* (1932); *Erupția moralei sexuale* (1932); *Analiza caracterială* (1938); (U.Ș.)

REJECȚIE (engl. rejection, fr. réjection, germ. Rejektion) ♦ În diferite feluri de relații pot să se manifeste și cele rejective. Au fost studiate mai ales **r.** din familie. Se exprimă ca refuz de afecțiune, persoana în cauză rămînînd importantă pentru cel ce suprimă **r. R.** părintelui față de copil se manifestă în diferite feluri. Cea mai comună formă de **r.** din spre părinte se manifestă prin ignorarea copilului sau neglijarea lui constantă. Există și rejecții cu un oarecare grad agresiv. Este cazul în care părintele are mereu atitudini critice față de orice face copilul. Evaluările defavorabile și pedepsele chiar bătaia sînt astfel **r.** Tot forme de **r.** se manifestă și în cazul promisiunilor de afecțiune dacă copilul va realiza ceva, adică oferta de condiționare a iubirii de tată este o formă de **r.** Supraprotecția este de asemenea considerată ca formă de **r.** Și mama poate avea astfel de atitudini. Tot **r.** se manifestă atunci cînd se oferă copilului de toate numai să stea cuminte. În genere copii cu astfel de atitudini au avut și ei în copilărie probleme cu părinții, de cele mai multe ori părinții părinților au fost ultradominanți, severi și pretențoși, lipsiți de manifestări și momente de afecțiune parentală. Atitudinile **r.** ale părinților erodează imaginea de sine a copiilor și încrederea în sine. MacTarlane (1981) și colab. a semnalat faptul că la acești copii se instituie frustrații și trăirea impresivă că lumea le este ostilă așa că devin rezervați, neînrezători, uneori au tulburări emoționale, și adeseori li se dezvoltă conduite agresive, și chiar antisociale. În copilărie au nu de foarte puține ori enuresis. Totuși în 56% de cazuri copii rejectați își însușesc conduite compensatorii responsabile. Aceștia au nu de puține ori maturizare precoce. Dintre ceilalți care nu pot depăși condiționările de dezvoltare generate de **r.** cam 15% – 18% devin marcați și au tendințe de a fugi de acasă, majoritatea avînd tendințe de vagabondaj și forme de **r.** a familiei, fapt ce poate duce la infracționism. W. Jersild s-a referit la o altă categorie de copii **r.** care își găsesc bunici afectuoși sau unul din părinți ne **r.** sau se atașează de diferiți vecini, alte familii din apropiere, sau persoane din viața școlii învățătoarea, vre-un profesor etc. cu care se înțeleg și pe această cale și condiție își trăiesc copilăria ceva mai relaxat și devin responsabili, activi și independenți, iar în adolescență și tinerețe adesea demonstrativi. Totuși **r.** paternală lasă amprente asupra psihicului generînd cel puțin o amărăciune pentru toată viața. (S.T.)

RELATIVITATE SUBIECTIVĂ (engl. subjective relativity, fr. relativité subjective, germ. subjektive Relativität) ♦ Se referă la perceperea interdependențelor și temporabilitatea acestora. J. Piaget împreună cu B. Inhelder au studiat ideea de hazard la copii, concomitent cu aceea de probabilități subiective. Printre psihologii români Ursula Șchiopu (1966), I. Mînzat și I. Pampu (1967) și alții au făcut cercetări privind evaluarea **r.s.** și a probabilităților subiective ce derivă. Acestea sînt strategii decizionale. Se pare că fenomenul de **r.s.** a fost conturat întîi sub denumirea de „fenomenul *tau*" ce se exprimă în situații descrise de Helson (1930), care a constatat că dacă se marchează trei semne pe antebrațul unei persoane, aceasta percepe distanța dintre ele afectată de timpul mai lung sau mai scurt dintre marcări, ceea ce înseamnă că distanța este afectată de timp (mai exact de adaptare ca variabilă psihică implicată). Același efect se poate constata în domeniul excitației sonore. J. Krivohlavy (1980) denumește fenomenul invers de alterare a „percepției timpului” de „percepția spațiului” – cu termenul de efect sau fenomen „Kappa”. Dacă se cere subiecților să aprindă trei luminări – și se distanțează ultima de celelalte se obține „fenomenul sau efectul Kappa”. Fenomene de modificare perceptivă mai complexe apar în situații de intervenție a trei sau mai multe variabile. (S.T.)

RELAȚII UMANE (engl. human relations, fr. relations humaines, germ. Zwischen menschlische Besiehungen). ◆ Termenul se referă la interrelații speciale în care se constituie apropieri și interese între persoane diferite, mai ales pe scară ierarhică. De obicei ele se constituie totuși mai mult pe același palier ierarhic cu tendințe de a cîștiga apropieri de cei de pe paliere ierarhice mai înalte (spre care se și tinde de altfel). **R.u.** sînt relativ răspîndite dar sînt și aspirative, și sînt susținute social împotriva reacțiilor agresive, dușmănoase, încărcate de intrigi, strategii de demolări dintre oameni și forme diferite de rejectări sau forme de refuz de afecțiune și toleranță. **R.u.** se exprimă prin tradiții dar și prin educație între persoanele de vîrste diferite cu implicația protecției copiilor mici și a oamenilor în vîrstă, a femeilor (și acestea find supuse ierarhiilor de vîrstă). În mod latent **r.u.** creează privilegii pentru persoanele de seamă ca politicienii, scriitorii, oamenii de știință cunoscuți și respectați. Clasă privilegiată oarecum pe acest plan este aceea a preoților care de altfel sînt recunoscuți după îmbrăcăminte, oriunde ar fi. Și relațiile familiale au loc cerințe de **r.u.**, dar din păcate, uneori au loc în acest grup social forme de rejectare a copiilor de către unul sau altul din părinți. Și cu prietenii și rudele prin alianță ale familiei se stabilesc **r.u.** În școală se creează un cadru explicativ cerinței de **r.u.** Cele mai complexe probleme privind **r.u.** se pun în întreprinderi. Muncitorul ce lucrează la nivelul producției unei înreprinderi la baza lucrativă a acesteia este în genere implicat într-o muncă relativ elementară, repetitivă, rutinară și chiar depersonalizantă. De aceea are de multe ori unele insatisfacții chiar dacă el este de fapt gestionar al materialelor cu care lucrează și pe care le cunoaște foarte bine ca și a tehnologiei pe care o folosește și a formelor de a lucra cu randament și calitate. Secolul al XX-lea a fost chiar vehement legat de **r.u.** privind muncitorii ca structură socială. Relațiile muncitorilor cu cei ce lucrează la asamblări, grup considerat pe o scară ierarhică mai înaltă și a cărei activitate (muncă) este oarecum mai complexă și variată, sînt diferite. Munca lui este alimentată de **r.u.** cu grupul celor de o seamă cu el și are tendința de apropiere de grupa ierarhică apropiată cu tente vigilente și chiar adesea critice. Cei aflați în grupa de asamblare (în exemplul nostru de ierarhii) au competențe și retribuții mai mari. Cu funcționarii ca grupă ierarhică, relațiile sînt mai încărcate de distanțare și de considerare că aceștia sînt privilegiați și că prin activitățile lor de control și indexare a rezultatelor și a calității muncii de fapt trăiesc pe seama muncitorilor. Muncitorul simplu resimte distanța socială care lărgește anonimatul lui, fapt pe care-l consideră nedrept deoarece el realizează ceva, un produs, o piesă, iar funcționarii trăiesc de pe seama acestuia. Ierarhiile mai înalte administrative sînt evaluate în mod diferit. Casierii care oferă salariul sînt priviți cu orecare suspiciune, directorii și directorii adjuncți, consilierii, sînt priviți ca exponenți ai unei puteri sociale. Unii din reprezentanții acestor ierarhii sînt priviți cu ceva mai multă simpatie decît alții. În perioadele de crize economice, datorită extinderii șomajului au loc schimbări de conduite, o mai mare antrenare în activități de teama de somaș. Vîrstele tinere și cele mai avansate se află în mai mare stare critică fapt ce creează o tensiune între generații. Datorită caracterului tot mai tensionat și încărcat de agresivități latente, legislațiile din secolul al XX-lea au creat o lărgire a ajutoarelor de șomaj ca fonduri și ca durată în timp. Această expresie a **r.u.** este însă pasageră și se resimte ca atare, din care motiv se manifestă doar ca o aplatizare a tensiunii. În gerene, datorită mobilității foarte mari a economiiilor și a extinderii de întreprinderi și diversificare a acestora are loc un proces de foarte mare absorție în piața muncii, inclusiv a femeilor. La acestea se adaugă însă și o fragilitate în balanța întreprinderilor în perioade de crize economice și o creștere a ratei șomajului, o înrăutățire a vieții zilnice și acutizare a **r.u.** Ca atare ierarhia profesională creează în permanență disconforturi psihice la care se adaugă altele chiar fizice. Asupra acestora se poate acționa mai bine. Se fac tot felul de demersuri de umanizare a condițiilor de muncă; se pun aparate de amortizare a zgomotelor, de înlăturare a mirosurilor, a prafului, i se dă muncitorului muzică discretă și plăcută și chiar i se fac mici sporuri de salarii. Sindicatele sînt în genere latent refractare la politica **r.u.** din cauză că acestea minează după ele solidaritatea muncitorilor. Inginerii sînt de fapt cei ce se consideră că trebuie să fie atenți și să asculte cu bunăvoință oamenii. În ierarhia profesională **r.u.** presupun implicații juridice, economice, de identificare cognitivă și o latură umanistă ce pledează pentru egalitatea oamenilor în fața șanselor și a vieții în genere. **R.u.** sînt însă foarte diverse la fiecare palier al vieții sociale nu numai în fiecare profesie. Ele se multiplică prin faptul că se unifică oarecum fiind concomitent relații de unire prin cetățenie, religie, profesie. Pe de altă parte unificări din această categorie se pot crea și prin faptul că unii oameni trăiesc în același oraș, pe aceeași stradă în același bloc de locuințe etc. În profesii **r.u.** au atras atenția a numeroși psihologi și sociologi prin faptul că atunci cînd nu sînt tensionate duc la creșterea productivității muncii. Standardul **r.u.** permite solidarizări și idealuri comune, evaluări adjustate și o optică mai relaxată asupra valorii reale a fiecărui om. Această latură-liaj ca expresie a **r.u.** a fost surprinsă printre alții de G. Tarde (1843-1904) care a atras atenția asupra unei expresii a **r.u.** mai ales prin lucrarea *Les lois de l'imitation* (1980). J.L. Moreno a studiat **r.u.** în grupurile mici. Au fost studiate și grupurile culturale. Studiile lui Elton Mayo au abordat grupurile industriale etc. **R.u.** mai pot fi motivate și saturate în idei politice, economice, religioase etc. **R.u.** au alimentat dezvoltarea condiției umane și au creat societatea cu progresele ei și cu formele de diviziune socială a muncii prin care se creează pulsul progresului vieții sociale și prospectările de viitor ale omenirii. Fiecare din formele de **r.u.** la care ne-am referit constituie cazuri particulare ale **r.u.** sociale fiind în esență legături psihologice conștiente și directe între două sau mai multe persoane. Prin caracterul lor **r.u.** sînt diferite de relațiile dintre om și obiecte ca și relațiile dintre obiecte, acestea din urmă nedesfășurîndu-se între surse psihologice, iar celelalte doar una dintre surse este psihologică. **R.u.** sînt diferite și de relațiile dintre om și animale (domestice chiar) deși animalele dispun de psihic nu însă și de conștiință. Nici între oamenii care nu sînt în stare de conștiință nu se constituie **r.u.** ca de pildă relația dintre medic și pacientul în comă. Aceasta este doar potențială o **r.u.** din cauză că lipsește caracterul direct, nemijlocit de tipul „face tot face". P. Golu (1981) referindu-se la aceste probleme atrage atenția asupra faptului că **r.u.** au unele însușiri ca: dedublarea lor ca acte schimbătoare ale dinamicii cotidiene, că duc la cumulări de structuri relativ stabile, dedublarea lor este legată de conștiință, de evaluările ei (elementele informaționale și afective) și implică instituirea de atitudini preferențiale. Curentul **r.u.** s-a constituit ca reacție la taylorism și a avut la bază o serie de propuneri făcute de psihologii ce lucrau în industrie. Inițial la Harvard s-a propus o serie de ameliorări și umanizări ale formelor de **r.u.** în grupele de muncă, a statutului muncitorilor, a coeziunii grupelor și a conducerii formale a grupelor. Școala psihosociologică de **r.u.** s-a fundat prin 1946. Din această inițiativă s-a constituit o școală de cercetare în 1946 a problemelor **r.u.** care a preluat multe din rezultatele efectuate de o altă școală de cercetare (din 1943) de la Chicago. Din curentul constituit au făcut parte alături de colaboratorii lui Elton Maya (W.I. Dikson, F.J. Rochklisberger, C.G. Hamann, J. Eliot). Mai epurat de exagerări și absolutizări își dovedește viabilitatea și azi prezintă interes **r.u.** aplicate ca demers în relațiile copil-părinți, (în familie) și în relația profesor-elev (în școală și în procesul de instruire), ca și în relațiile conjugale. Acestea din urmă au cunoscut o foarte complexă transformare în timp. Înainte de al doilea război mondial căsătoriile se făceau pentru o viață. Soții aveau roluri clare și trebuia să se acomodeze unul cu celălalt și mai ales la cerințele soțului. După al doilea război mondial statutul social și contribuția economică a femeii ca și valorile morale au intrat în plină schimbare. Au apărut norme noi de viață, s-a aclamat dreptul la fericire și autonomie al soților. Permisivitatea privind familia s-a modificat și aceea privind căsătoria și condiția femeiii și absorția ei în viața socială și în toate laturile ei de asemenea, ca și lupta împotriva îmbătrînirii etc. În aceste condiții după deceniul 6 se discută problema solidificării familiei, întărirea funcțiilor ei educative. Au trecut pe primul plan problemele alimentării afective, a contracarării labilității familiale, a ameliorării comunicărilor, combaterea decalajului, a uzurii, a rupturii, a înstrăinării de **r.u.** adesea determinate de faptul că locurile de muncă și orariile vieții familiale sînt diferite și creează tensiuni, dificultăți, coliziuni. Un alt domeniu al **r.u.** este cel al relației cu terapeutul, (psihologul) care au caracteristici speciale sociale și psihologice. J.P. Valabrega (1962) ca și M. Balint (1960), Jean-Claude Lacaud (1975) au efectuat studii și comentarii în această problemă. Psihanaliștii consideră că **r.u.** sînt relații de transfer, comportamentaliștii că sînt **r.u.** sociale de reconstituire, specialiștii în psihodramă consideră de asemenea că sînt **r.u.** sociale dar că au funcții de restructurare a identității de sine și a unei cantități de relaționări tele- care permit reîncadrarea și readaptarea psihosocială. (E.V. și A.N.)

RELAXARE (engl. relaxation, release, discharge, fr. relaxation, germ. Entspannung, Freilassung, Relaxation) ♦ Destindere psihică în cadrul căreia se restabilește echilibrul psihic. În general se produc două momente de încordare ori tensiune psihică după o suferință, insucces sau chiar succes. **R.** se poate realiza prin diferite forme de descărcare tensională, prin activități distractive sau legate de activități preferate ca hoby-urile, odihnă activă – sau prin repaus propriu-zis (destindere psihică generalizată). **R.** este folosită ca metodă în psihoterapie. ♦ Există și o **r.** fizică după activități fizice, grele, eforturi prelungite etc. ♦ Există numeroase terapeutici de **r.** avînd ca finalitate restabilirea de tulburări psihosomatice. Printre metodele psihoterapeutice de **r.** se pot enumera plimbările în aer liber, destinderea motorie generală însoțită de sugestia de repaus psihic (exerciții Yoga), odihnă prelungită, loisiruri etc., cu scopul psihic profilactic, metoda „training-autogene" a lui Schultz, hipnoza etc. (v. PSIHOTERAPIE) ♦ E. Jacobson (Chicago) a pus la punct o metodă de relaxare progresivă, care vizează obținerea unei destinderi, determinate prin luarea la cunoștință a **r.** mușchilor. După părerea acestui autor, controlul muscular antrenează o veritabilă „stăpînire a punerii în repaus a cortexului". Prin descărcările pe care le provoacă și efectele lor pozitive, metodele de **r.** sînt frecvent folosite în tratamentul bolnavilor hipertensivi sau cu tulburări psihosomatice, cu ușoare nevroze etc. ♦ Există capacități naturale de atenuare a activității psihice sau mintale tensionale. Ritmurile vitale realizează alternanțe de faze de activitate și *repaos* (somn- veghe; sistolă-diasistolă etc.). În acest caz de surmenaj se cere repaos prelungit. Convalescența este și ea o formă de **r.** și recuperare a forțelor vitale. ♦ Somnul prelungit după nopți nedormite, de asemenea, este o formă de repaos natural. (U.Ș.)

REMINISCENȚĂ v. REPREZENTARE

REMUȘCARE (engl. remorse, fr. remords, germ. Gewissensbisses) ♦ Durere morală resimțită în urma unor acțiuni ce au pricinuit dificultăți, pierderi sau daune morale altora. **R.** poate să se manifeste și pentru neintervenții ce ar fi putut fi de folos altora sau chiar persoanei în cauză. Ea are caracterul unei referințe și devalorizări interne ce implică adesea autopedepsiri, autoagresiuni și a unei nevoi de căință. **R.** este o reacție a eului sau a sinelui în raport cu sentimentul de vinovăție. Angoasa legată de conștiința faptului că s-a greșit este uneori atît de intensă în **r.** încît poate duce la cazuri de destructurare a personalității. Un sentiment de vinovăție, precum și cunoașterea consecințelor grave pe care le are sînt perturbatoare în funcție de echilibrul mental al persoanei în cauză. Uneori o astfel de trăire poate duce la o imagistică deosebită privind consecințele și la suicid, alteori poate creea o imagitică constructivă privind mijloacele reparatorii. În genere persoanele mare se autopedepsesc sau raționalizează actul reprobabil pot să se elibereze parțial de **r.** (U.Ș.)

REPAOSv. RELAXARE

REPARTIȚIE v. DISPERSIE

REPERE (PSIHOGENETICE) (engl. guide, mark index, fr. repère, indice, germ. Index) ♦ Instrumente operaționale psihologice considerate semne de identificare a caracteristicilor evolutive. Se manifestă prin conduite, atitudini, caracteristici psihice ecran. Prin raportarea la acestea se marchează schimbările implicate în dezvoltarea psihică normală mai ales a copiilor. Prin **r.p.** se stabilește „vîrsta de dezvoltare psihică", „distanța psihologică" de la caracteristicile considerate normale și „distanța psihologică" de la caracteristicile vîrstei cronologice a copiilor. Nivelul de normalitate psihică indicat de **r.p.** sînt validate statistic și depind de numeroase variabile (genetice și cultural-educative). Ca atare **r.p.** controlează consistența, direcția, ordinea și concomitent normalitatea dezvoltării psihice. **R.p.** se condensează în „etaloane" ce se perimează în timp datorită cotei de schimbare a omului. Fenomenul de precocizare a capacităților intelectuale, a mentalității, longevitatea etc. modifică **r.p.** La rîndul lor **r.p.** permit generalizări complexe și sistematizări privind stadiile dezvoltării psihice. ♦ Acestea sînt secvențe temporale ale dezvoltării dominate de dezvoltarea anumitor caracterisici psihice la anumite niveluri cu efecte depistabile ca atare. Prezintă importanță nominalizarea **r.p.** în sistemele mai cunoscute ale psihologiei moderne dat fiind faptul că sînt folosite amplu în cercetarea și controlul dezvoltării normale a copiilor și adolescenților. ♦ Este adevărat că există tendința folosirii relativ exclusive în practică a acestora. Adesea se neglijează de practicieni varietatea problemelor puse de traseele individualizate de dezvoltare psihică în cazuri concrete asimilîndu-se uneori cazuri mai particularizate cu cazuistica patologică ♦ J. Piaget a creat o bază de înțelegere largă a formelor de inadvertență la **r.p.** prin teoria decalajului transversal – teorie ce atrage atenția asupra dezvoltării nesimetrice în timp a diferitelor caracteristci, însușiri, particularități psihice ale personalităților (U.Ș.)

REPETIȚIE (Tendin'ă de ~) (engl. repetition, fr. répetition, germ. Wiederholung) Tendință de reproducere a unor conduite. Se manifestă pregnant la copii. Ei repetă chiar acțiuni ce le-au produs rău (închiderea unei uși la care s-au lovit) S. Freud a observat primul acest comportament și a considerat că este vorba de o proprietate generală a presiunilor ce se orientează permanent spre satisfacerea lor completă. **R.** este evidentă în obișnuițe, habitusuri (deprinderi, în diferite tipuri de activități etc. **R.** este aceea ce explică stilurile de viață preferențiale, preferințele pentru jucării la copiii mai mici, pentru anumite cărți de povești și apoi de anumite tipuri de cărți, distracții, chiar alimente, activități numite tabieturi. Există în tendința de **r.** exprimarea unei dorințe de conturare a confortului personal în condiții date. Acest confort este adaptat, probat cu efecte reale. În instruirea școlară (învățare) **r.** are funcții de consolidare a cunoștințelor. (S.T.)

REPRESIUNE (a gîndurilor, afectelor, tendințelor etc.) (engl. repression, fr. répression, germ. Underdrücken) ♦ Denumire dată renunțării de a se satisface o dorință care nu este în acord cu normele morale ale persoanei. În cazul descris este vorba de o **r.** (autoefectuată) conștientă și voluntară. Se poate exercita și de către alte persoane asupra cuiva. Nu se confundă cu refularea, fenomen inconștient de apărare și de angoasă, termen folosit de psihologii freudiști ca fiind un mecanism al inconștientului care acționează (ca mai sus) apărîndu-se. **R.** este voluntară, subiectul proiectează din cîmpul conștiinței sale anumite sentimente penibile, pentru a reduce tendința ce-l antrenează. El se educă în a nu se gîndi la el, ajungînd prin forța obișnuinței să-și reprime gîndurile nedorite. (T.C.)

REPREZENTARE (engl. representation, fr. représentation, germ. Vorstellung) ♦ Proces psihic ce face trecerea spre procesele cognitiv-logice. **R.** reflectă obiectele și fenomenele în absența lor. Ele sînt implicate în identificare și orientare generală și se bazează pe capacitățile de conservare ale memoriei. **R.** este o „percepție trecută și reprodusă". Conținutul său reflectoriu îl constituie obiecte, fenomene, situații, persoane cu însușirile lor concrete, caracteristice importante. Forma sa reflectorie este imaginea, însă nu doar intuitivă ca la percepție, ci intuitiv-prelucrată, generalizată. Prin caracterul său mai mare de generalizare, **r.** este cea mai înaltă imagine senzorială prelucrată (în această situație se află hărțile, schemele, mulajele, schițele și proiectele prin care se realizează mental orientarea și înțelegerea) ♦ J. Piaget vorbește de **r.** și de gîndire din momentul în care inteligența utilizează funcția simbolică și sisteme de **r.** scheme conceptuale alături de scheme senzori-motorii. ♦ **R.** este un produs al reflectării dar și o capacitate de a produce și utiliza imagini și de a evoca printr-un semn sau imagine simbolică, obiectul absent ori o acțiune neterminată. **R.** introduce totdeauna un element nou, ireductibil la percepție, un sistem de semnificații. Fiind construcții mentale, reprezentările au un caracter mai abstractizat decît percepțiile și permit comparații, clasificări, confruntări etc., fenomene prin care se manifestă funcțiile lor cognitive importante. Imaginile mentale (ca **r.**) pot fi ușor evocate fiind foarte mobile. ♦ Ele pot fi vizuale (spațiale, colorate sau nu) auditive, odorifice, gustative, tactile, de mișcare etc. Implicate în viața de fiecare zi și în profesii, ele au forme de dezvoltare nesimetrice (ca dominantă) la fiecare om ♦ O categorie de **r.** poate fi patologică. Bouttier și Braille (1922) au depistat tulburări de execuție a mișcărilor în raport cu reprezentările spațiale, și au numit acest fenomen, sindromul *planoto-prokinezie*. Printre altele acesta se manifestă în imposibilitatea de a face nodul la cravată sau de a urma un itinerariu după plan. ♦ Există însă și altfel de **r.** decît cele ce se constituie *pe baza percepțiilor*. Acestea sînt **r.** *imaginației* și creativității (se datorează funcțiilor emergente ale psihicului). Inginerii, mecanicii operează cu astfel de imagini cînd fac proiecte de motoare care să economisească energia. Scriitorii folosesc de asemenea imagini sau **r.** cu care construiesc literatura, replică a vieții reale. Știința în ansamblul ei operează de asemenea cu **r.** ale gîndirii (simbolurile folosite în algebră, geometrie, astronomie etc. ca și cele din viața curentă), **r.** de completare. Unii autori consideră că **r.** memoriei sînt neproductive tocmai prin faptul că reproduc stări psihice consumate pe cînd **r.** imaginației sînt prospective și productive. În fapt și acestea din urmă folosesc experiența generală de viață într-un mod condensat și prelucrat. Există și **r.** *fantastice*. Miturile, basmele, totemurile religioase etc. sînt impregnate de **r.** fantastice ale imaginației și ale anxietății omului față de necunoscut sau față de forțe, situații ce-l depășesc. Există o literatură de anticipare științifico-fantastică ce folosește **r.** fantastice. ♦ Se poate vorbi de numeroase categorii de **r.** privind realitatea concretă trăită sau posibilă, arta, știința, evenimentele sociale, implicate în viața socială. Ana Tucicov-Bogdan (1981) atribuie acestora din urmă funcții de reglaj și dirijare a conduitelor individuale și colective, de înțelegere și interiorizare a experienței sociale. ♦ Există grade de claritate a **r.** Cele ce nu pot fi clar evocate în spațiu – sau nu au consistență prea mare – formează grupa *reminiscențelor* care constituie o osatură importantă a inconștientului și subconștientului. Se cunoaște în această ordine de idei *teoria reminiscenței* elaborată de către Platon (forma mitică a raționalismului) care consideră că toată puterea umană de a cunoaște adevărul este amintirea unei stări anterioare cînd trăind cu zeii și „oamenii posedau o viziune directă și imediată a adevărului". În această teorie acționează alături de reminiscențe, **r.** fantastice. Reminiscențele se manifestă în cazul în care are loc reîntoarcerea la un text, loc, formulă, imaginile percepute anterior nefiind recunoscute ca atare clar. **R.** foarte vii (asemănătoare trăirilor senzoriale ce au loc la puțin timp după percepție) se numesc eidetice (Erick Jaensch, 1883-1940, Urbantschitsch, 1907). Aceste tipuri de **r.** sînt frecvente la copii, (mai ales între 10-12 ani au cea mai mare frecvență). **R.** acționează și în gîndirea onirică (în timpul viselor) dar mai ales în procesele de creație. **Halucinațiile** constituie o altă categorie de **r.** (U.S. și P.M.)

REPRODUCȚIE (engl. reproduction, fr. réproduction, germ. Reproduduktion) ♦ Proprietate fundamentală a materiei vii de a se repeta ca urmare a fenomenului de creștere ce decurge la rîndul său din schimburile pe care materia vie le întreține cu medul exterior. fenomenul **r.** se exprimă în trei modalități principale: a) **schizogonică** (sinonim – schizogeneză, schizogonie) modalitate răspîndită în regnul animal constînd dintr-o împărțire simplă, o diviziune a masei de materie vie (microbi, ifuzorii, celenteratele, unii viermi etc.). În unele cazuri (infuzorii), după o serie de diviziuni directe, capacitatea de **r.** schizogonică încetează, restabilindu-se numai după conjugarea a doi indivizi prin care fuzionează temporar materialele nucleare și citoplasmatice ale acestora, b) **gomogonică** (sinonim gamiogomie, gamiogeneză, **r.** sexuală). Formă de **r.** în care ființa nouă ia naștere numai prin împreunarea și contopirea gametului mascul cu gametul femel, fapt ce duce la nașterea oului fecundat sau zigotul. Multe animale depun ouăle direct în mediul extern, în care are loc embriogeneza, independent de gonitori (oviparitate). În alte cazuri ouăle sînt reținute un timp mai îndelungat sau mai scurt în interiorul organismului femelei. Ovoviviparitatea este varianta în care oul este expulzat după consumarea deplină a embriogenezei. Viviparitatea propriu-zisă la a treia variantă este caracteristică mamiferelor și omului. c) **partenogonică** (sinonim – partenogonie, partenogeneză) constă în aceea că segmentarea oului poate avea loc și dacă acesta rămîne nefecundat (la insecte, crustacee, viermi). (U.Ș)

RESENTIMENT (engl. resentiment, fr. ressentiment, germ. Untergefühl). ♦ Una dintre cele trei dispoziții caracteriale fundamentale din sistemul tipologic imaginat de Heymans și Wiersma (celelalte două fiind emotivitatea și activitatea). **R.** traduce un anumit mod de a reacționa al oamenilor și exprimă felul cum este trăit în plan psihologic un anumit eveniment. Astfel, unii oameni reacționează imediat, promt, nepăstrînd nimic care să-i incomodeze în planul psihic (primarii), alții dimpotrivă, deși par a fi indiferenți sînt măcinați, frămîntați de ecoul evenimentalității trecute (secundarii). La unii ecoul unor evenimente este și se consumă imediat (primaritate), la alții el se păstrează pentru multă vreme, se consumă încet asociindu-se și încărcîndu-se de semnificații (secundaritate). Atitudinea ostilă generalizată în sistemul psihologic al lui Adler are la bază o situație inferiorizantă la care persoana în cauză nu poate face nici un fel de revalizare. (U.Ș.)

RESPONSABILITATE (engl. responsability, fr. responsabilité, germ. Virarantwortlickeit, Federführung) ♦ Capacitate de a impulsiona o acțiune ce servește social și a o termina conferindu-i o identitate și întreaga modalitate de a se folosi dar și evaluarea (valoarea) ce trebuie să i se acorde. **R.** se obiectivează față de ce trebuie să i se acorde. Ea se obiectivează față de o autoritate (ce a angajat subiectul implicit în efectuarea **r.**) Există temporale și de diferite durate, dar și **r.** ce sînt implicate în întreaga viață ca acelea de a avea grije de părinți și de copii, frați de asemenea. Mai temporale dar de lungă durată sînt **r.** culturale, civice, și cele profesionale. Sunt **r.** ce-și schimbă felurile de longevitate. **R.** privind soțul sau soția. Datorită crizei familiei moderne această formă de **r.** deși prin procesul căsătoriei bisericești se realizează ca un angajament pe viață a devenit mai fragilă. ♦ Deoarece **r.** implică întotdeauna importanță și luciditate se consideră responsabile doar persoanele mature, fără handicapuri intelectuale, afective, de voință etc. În genere statutul ce se conferă încă prin intrarea în școală, prin primirea actului de identitate (la 14 ani) și prin traversarea fiecărei trepte de școlarizare și a fiecărui an de viață. Prin actul de identitate care conferă și cetățenie se solicită multiple odată cu ofertele societății prin conferirea acestui drept (identitate). Totodată acest act cuprinde implicația treptată în drepturi cetățenești de toate felurile, dar și angajarea sinelui în statutul acordat. În acest sens un minor începe să aibă **r.** limitate. Persoanele ce sînt forțate să efectueze anumite acțiuni nu au o **r.** de angajare dacă sînt minore. Secolul al XX-lea a adus aspecte noi în palierul **r.** ♦ **R.** de statut se referă la conduite morale și sociale legiferate și condamnă actele ce aduc prejudicii altor oameni, statului de drept, legilor și securității acestuia. Există conduite condamnabile ce nu se anulează prin faptul că au fost efectuate pe baza unor ordine. Așa sînt crimele de război. În 1996 s-a terminat oficial războiul din fosta Iugoslavie și au început trataivele de pace cu participare NATO și a altor țări ce nu fac parte din NATO. Arestarea criminalilor de război a creat tensiuni și a pus în discuție chiar pe unii dintre conducătorii celor ce au dus războiul dur din această țară balcanică. Este astfel afirmată **r.** morală individuală. Prin ordinele și dispozițiile pe care le-au dat și care au dus la moartea a mii de oameni, uneori chiar milioane, au fost pedepsiți prin tribunalul de la Nürenberg (1946) șefii și generalii, dar mai ales conducătorii lagărelor de exterminare naziste. Încă se mai consideră că supunerea la dispoziții de comandă scutește omul concret de pedeapsă. Fără îndoială dilema ce se constituie este foarte gravă; dacă nu se execută ordinul omul este pasibil de pedeapsa capitală în război, iar dacă îl execută poate fi acuzat de crime de război. ♦ **R.** a devenit egală și activă în viața modernă. Ea se dezvoltă treptat în ontogeneză întîi prin învățarea și respectarea unor reguli din viața familială privind respectarea programului acesteia și a bunurilor disponibile. Apoi are loc învățarea de reguli și implicit de **r.** în viața școlară, din cea civilă și profesională. E vorba de reguli din cele mai implicate în viața curentă cum ar fi cele de circulație (pentru a se evita accidentele), reguli de bună interrelaționare circumstanțială ca salutul sintagmelor de mulțumire, cele legate de respectul datorat bătrînilor, femeilor și mai ales celor cu copii. Există și o **r.** latentă permanentă a persoanelor adulte față de copii. Există și **r.** față de țară, umanitate legile curente, cele ale solidarității, toleranței, a respectului față de grupuri de apartenență etc. Întreaga viață modernă este încărcată de reguli și de obligații (obligații de a învăța, de a avea grijă de cei ce fac parte din propria familie, față de cerințele profesionale, cele morale generale și particulare etc.). Cea mai importantă r. este față de propria persoană, față de necesitatea de a nu irosi disponibilitățile, aptitudinile și competențele, de a nu trece prin viață fără un aport cît de neînsemnat la progresul societății. Această r. devine de prim ordin fiindcă ea este suportul și instrumentul disponibil prin care se realizează toate **r.** legate de viața și cursul ei și de traversarea în viață a unei file din istoria umanității. Cantitatea de **r.** oferită societății capătă o foarte mare valorizare și se realizează cu foarte multe programe de activități de înaltă performanță și **r.** de către fiecare om. (U.Ș.)

RETICULARĂ (Formațiune ~) (engl. reticular formation, fr. formation réticulaire, germ. Formatic Reticularis) ♦ Structură anatomică aparținînd trunchiului cerebral, reprezentată de o grupare difuză de celule și de fibre nervoase care formează o coloană neîntreruptă de la marginea inferioară a bulbului rahidian pînă la regiunea subtalamică. Are un rol important în reglarea tonusului muscular, a ritmului somn-veghe și în determinarea reactivității scoarței cerebrale ca și a formațiunilor subcorticale. La nivelul ei ajung căile nespecifice ale analizatorilor, care mai apoi vor facilita conducerea influxului nervos prin căile specifice. (v. ANALIZATOR). (E.V.)

RETINA v. OCHIUL

RETINOSCOP v. APARATE

RETRAGERE (a eului ~) (engl. restriction of the ego, fr. rétrécissement du moi, germ. Ich-Einschränkung). ♦ Mecanism de apărare a eului. Constă în renunțarea la orice activitate ce riscă să aducă neplăcere sau plictiseală, tensiune, încărcături. ♦ Tendință de a trece neobservat(ă) și a nu provoca nici un fel de critici (elevii care se uită la joc, fără a participa). Această tendință limitează universul personal. Permanentizată constituie o conduită nevrotică, discretă inadaptată social. (U.Ș)

RETROGRESIUNE v. REGRESIE

RETROSPECȚIE (engl. retrospection, fr. rétrospection, germ. Retrospektion) ♦ Acțiune de a privi în trecut, de reîntoarcere de la prezent la trecut, de a traversa mintal și afectiv trecutul faptic. Exprimă și o cunoaștere spontană care se reflectă asupra lucrului deja făcut, asupra condițiilor în care se află o ființă sau acțiune, a antecedentelor semnificative privind activitatea, creația, progresele sale. **R.** evenimentelor sociale este o reîntoarcere asupra motivelor determinate, asupra rezultatelor sintetic înfățișate ale naturii sociale și contribuie la dezvoltarea identității sociale a grupului. Este activă și simbolizată în festivitățile comemorative, serbări naționale, zile festive internaționale etc. (T.C.)

REȚELE (DE COMUNICARE) (engl. communication netting, network, fr. réseau de communication, germ. Kommunikazion Netzes). ♦ Conotația se referă la formele foarte diferite de modalități de comunicare ca rețele, raportate la grupuri cu sarcini și obiective diferite și extinse în mediul în care se realizează și acoperă **r. de c.** Se includ în această situație linii telefonice și telegrafice, poșta cu transmiterea de scrisori, telegrame (unele cu regim obișnuit, altele cu regim de urgență), ghișeele întreprinderilor, ale băncilor legate între ele și diferite instituții etc. Tot în aceste categorii se află secretariatele școlilor și universităților dar și comunicarea prin **r. de c.** prin computere și acelea prin sateliți de diferite categorii. Toate se reunesc prin faptul că au anumite dispozitive de canale cu emițători și receptori, foarte multe terminale ce devin și emițătoare și receptoare. Este importantă aria de distanțare (dispersia spațială) dintre punctele **r. de c.** În a doua jumătate a secolului al XX-lea **r. de c.** telefonice (printre altele) s-au dezvoltat și lărgit foarte mult. Înainte de această perioadă telefoanele (deși folosirea lor se afla în extincție) erau destul de rare. În perioada menționată există blocuri de locuințe în care funcționează în jurul la 100 de telefoane. **R. de c.** de acest fel s-au extins și în mediul rural, recpetoare-emițătoare se află chiar în autoturismele personale, foarte multe în întreprinderi la diferite servicii ale acestora. Radio și TV și ele ca **r. de c.** au legături directe cu publicul ceea ce a făcut mai complexă comunicarea prin aceste **r. de c.** Probleme **r. de c.** au studiate de A. While care a inclus în acestea următorii factori-evenimente; inițiatorul sau emițătorul; recipientul sau aparatul ce preia ceea ce vrea să transmită emițătorul; modul de vehiculare a comunicației acesta se referă la **r. de c.** (extincția și caracteristicile ei) și mesajul (ce se transmite cu solicitarea de urgență și de conținut); și efectul implicat în receptarea mesajului la punctul unde a fost transmis. Există unele controvere privind fiecare din secvențele enumerate. Așa de pildă psihologii și sociologii consideră că emițătorul este întotdeauna o persoană concretă că emițătorul este un aparat. Bineînțeles că aparatul are o foarte mare importanță, mai ales există foarte numeroase instalați prin care se pot stoca mesaje transmise din diferite părți pe timpul absenței de acasă a posesorului aparatului de transmisie de mesaje, care este și receptor al acestora. Or în aceste cazuri aparatul transmite mesaje stocate. În replică se subliniază faptul că transmisia și recepția sînt încărcate de aceeași informație gamă emoțională de recepție. Această problemă a creat o mare atenție față de problema stimulării prin mesaj a răspunsului adecvat potențial. Prin **r. de c.** se transmit nu cuvinte doar ci situații de interes, informații, sentimente, tensiuni psihice etc. Mesajul la rîndul său este influențat relativ de **r. de c.** nu numai ca intonație și perceptibilitate ci și ca formă interrelațională discret influențată de **r. de c.** Din acest motiv comunicarea este relativ mai condensată. Cu cît este însă mai obișnuit omul cu **r. de c.** cu atît comunicarea va deveni mai relaxată. În comunicare se includ numeroase semne și semnale, simboluri. Există printre altele semnalul de „ocupat", al postului de recepție al mesajului, sau semnalul pentru defecțiini etc. Studiile lui G. Lindzley, cele ale lui G.A. Miller în cunoscuta lucrare *Handook of social Psychology* vol II, abordează latura psihologică a teoriei comunicării și latura sociologică pe cînd studiile lui C.E. Shannon & W. Weaver (*The mathematical Theory of Communication* 1949) au deschis această tematică din spre direcția științelor fizice și matematice. (U.Ș.)

REUȘITĂ (engl. achievement, success, successful, fr. réussite, germ. Erfolg, Leistung) ♦ Trăire subiectivă a unei realizări. **R.** ca și eșecul sînt noțiuni subiective care nu depind de nivelul absolut de realizare a unui act, ci de raportare la anumite norme și mai particular la scop și la nivelul de aspirație al fiecărui individ. De aceea pot exista realizări ce nu se resimt ca **r.** și invers. **R.** este resimțită din momentul realizării scopului sau depășirii lui. Sentimentul satisfacției resimțite de o persoană este criteriul de evaluare ce caracterizează **r.** sa. termenul are tendința de a se intersecta cu cel de realizare. (U.Ș.)

REVENDICARE (engl. claim, fr. revendication, germ. Ausspruch, Forderung) ♦ Conduită a celor ce cer repartiția unei nondreptăți reale sau considerate subiectiv ca reale. ♦ Copiii cer **r.** mai mult afective dominate de dorința de anulare a instrusiunilor de orice fel dintre ei și părintele inclus într-o situație dată. Adulții manifestă **r.** cu substrat social mai frecvent (au la bază insatisfacții din mediul social, profesional) dar și **r.** afective legate de responsabilitatea știrbită. ♦ Delirul de **r.** se exprimă ca **r.** permanente (adesea tematice) persoana în cazuă considerîndu-se victimă. Aceștia sînt adesea procesomani, și pot fi euforici, activi dar și agresivi. (U.Ș.)

REVERIE (engl. dream, reverie, dreaming, fr. rêverie, germ. Wach traumer Träumarei) ♦ Stare de vis în condiție de veghe. **R.** este alimentată de dorințe, năzuințe, aspirații. Impresiile din copilărie au după Freud un rol în acest context. Ca în visurile din timpul somnului stările de **r.** sînt puțin cenzurate de inteligență și conștiință. Spre deosebire însă de visul din starea de somn, **r.** este inundată de elaborări secundare, de decupaje, de scenarii ce sînt coerente și inteligibile, absurditatea fiind discret abolită, în schimb se fac adaosuri de condiții favorabile (în genere provenite din substanța dorințelor și năzuințelor). Au făcut studii asupra **r.** numeroși autori dintre care Devoille (1945, 1973). Autorul citat sugerează ipoteza unei tipologii ce se proiectează prin **r.** La acesta se adaugă studiile lui R. Dofour, Jean Claude Benoit, Nicole Fabre, G. Madrey (1975) Mary M. Watkins (1975) etc. cu o tematică exemplificatoare interesantă. ♦ Perioadele cele mai încărcate de **r.** sînt ale pubertății și adolescenței (dominate discret de **r.** erotice și de afirmare de sine) și ale tinereții (25-35 ani) cu dominante discrete de **r.** privind interrelațiile, accesul social și succese de rol și statut. ♦ Devoille a imaginat o psihoterapie prin **r.** prin care se forțează imaginația și interpretarea în vederea relaxării, cînd se dau mici sarcini. După ședințe se face analiza **r.** (U.Ș.)

REVERSIBILITATE (engl. reversibility, fr. réversibilité, germ. reversibelkeit, Unherbarkeit) ♦ Capacitate de a executa o acțiune în două sensuri cu conștiința faptului că este vorba de una și aceeași faptă. **R.** are un aspect cognitiv și unul acțional. Aspectul cognitiv a fost pus în evidență de J. Piaget. Acesta a considerat **r.** ca pe o capacitate mentală de a studia și analiza o problemă din două puncte de vedere opuse. Adevărata **r.** constă în descompunerea operației inverse în același timp cu operația directă. Cuprinde reciprocitate. **R.** se realizează la diferite niveluri mentale ca operație. ♦ Tot J. Piaget a decupat o **r.** perceptivă. Această **r.** nu este completă. La acest nivel inversiunile corespund adjuncților sau suprapunerii de elemente și reciprocităților de simetrie sau similitudine. Acestea sînt caracteristici importante care facilitează orientarea și reprezentarea spațială și pînă la urmă adaptarea. ♦ La nivelurile inteligenței, operațiile **r.** sînt construirile sau descompunerile fie mintale, fie acționale ce implică prevederea prin reconstituirea fenomenelor în ordinea logic cauzală surprinsă anterior. ♦ **R.** evoluează de la a găsi direct reciproca unei relații date între fenomene (la copil și adolescent la a găsi direct reciproca unui punct de vedere general, sau de a găsi cheia care permite să se treacă de la un punct de vedere personal sau momentan, la altul, fără contrazicere). Ca atare **r.** are și funcții de control logic. (T.C.)

REVOLTĂ (engl. revolt, fr. révolte, germ. Aufstand) ♦ Negare și opoziție față de autoritatea parentală, educativă etc., la copii. Într-un sens general **r.** exprimă nemulțumirea unui individ (sau grup) exprimată printr-un mijloc agresiv sau printr-o retorică opozantă. Este o reacție de frustrare.

R. socială se manifestă față de opresiune și este condiționată de factori economici, sociali și politici, de opresiune și exploatare. Pe plan individual **r.** este provocată de insatisfacția datorată după H.H. Hyman (1942) unei anume poziții a individului și exprimă ostilitate față de statutul personal sau cel alocat social. Psihanaliza explică **r.** care este o stare de opoziție socială prin deplasarea. În domeniul social al unui conflict intrafamilial. **R.** împotriva ordinei stabilite se exprimă ca actualizare (de origine oedipiană) a opoziției copilului împotriva autorității oprimate a părinților săi. În genere **r.** deși oprimate, creează momente de progres social, ameliorări de stări sociale dar și identificări și conștientizări ideologice. (E.V.)

REZISTENȚĂ (la schimbare) (engl. resistance, fr. résistance, germ. Widerstand) ♦ Tendință de conservare a unui sistem de valori, norme, comportamente; imobilism, opoziție la nou, închistare, ștrangulare. **R.** își are sursa în trăsăturile de personalitate ale individului, în contextul psihosocial, în structura organizațională. Implicăm uzură psihică și morală, orientare spre context, în locul orientării spre sarcină. G. Watson (1967) a descris „opt forțe de **r. la s.**: homeostazia, obișnuința, prioritatea, percepția și retenția selectivă, dependența, lipsa încrederii în sine, nesiguranța și reîntoarcerea la trecut. Guskin (1971) identifică următoarele variabile individuale ce determină respingerea inovațiilor: simțul competenței și al vanității, corelat cu teama de eșec, autoritarismul și dogmatismul, senzația de amenințare și teamă. Eichholz și Rogers (1964) au descris „opt reacții de refuz” a schimbării: refuz din ignoranță, din capriciu, pentru menținerea unui statu-quo, din conformism față de gruparea socială, generat de relațiile interpersonale, prin substituție, datorită lipsei de utilitate, motivat prin experiență. (v. și BARAJ, BARIERĂ) (A.N.)

REZOLVARE (DE PROBLEME) (engl. problem solving, fr. résolution de problèmes, germ. Problem Casen) ♦ Alături de formarea noțiunilor și înțelegere, constituie o parte importantă a psihologiei gîndirii. După P. Oleron **r. de p.** echivalează cu a aborda situația cu mai multe necunoscute printr-un număr de scheme de răspuns care uneori trebuie combinate, înlocuite unele cu altele sau inventate. **R. de p.** stimulează „organizarea cognitivă”. Wertheimer consideră că inițial are loc „organizarea problemei”. O. Selt evocă existența implicată a unei scheme motivaționale; Asher (1962) se referă la „reorganizarea cognitivă”, ca factor central în **r. de p.** La fel, Jacobson (1963), Le Ny consideră că în **r. de p.** se constituie o „schemă de rezolvare”, Newell, Simon și Shaw (1958) atrag atenția asupra faptului că **r. de p.** se realizează datorită organizării ierarhizate de activități mentale. Ausubell (1965), Maltzman (1955), Schultz (1966) se referă la „organizarea ierahică de răspunsuri”, Miller, Galanter, Pribram consideră ca importantă „schimbarea de imagini” implicate prin problemă. Înțelegerea dificultăților apare în orice caz ca esențială în orice problemă. ♦ În **r. de p.** s-au constituit în esență trei mari direcții și abordări: abordarea gestaltistă, abordarea din optica teoriei învățării și din aceea a teoriei informației. Abordarea gestaltistă pune accentul în **r. de p.** pe organizare și intuiție întreținute de tendințele de reducere de tensiune, teoria învățării, pe experiența anterioară, inserția cunoștințelor și ierarhizarea activității mentale și a răspunsurilor, iar teoria informației pe disponibilul de informație, stocul de algoritmi și datele ce caracterizează o problemă. ♦ **R. de p.** sînt forme de manifestare ale gîndirii, ce presupun intrarea în funcțiune a unor activități mintale multifazice. Fazele mai importante ale **r. de p.** sînt: a) perceperea problemei ca atare și formarea unei reprezentări interne a ei; b) analiza probabilă și orientarea de ansamblu în problemă; c) identificarea tipului problemei și raportarea ei la o anumită categorie (clasă); d) alegerea metodei și procedeului de rezolvare în funcție de rezultatul etapei; e) aplicarea desfășurată a metodei și efectuarea operațiilor în vederea obținerii soluției; f) verificarea soluției și validarea sau infirmarea ei. ◆ **R. de p.** reprezintă obiect al gîndirii, dar și principalul cadru obiectiv de educare și dezvoltare a structurilor gîndirii, întrucît modelează cel mai bine relația dintre constatare (ce ?), înțelegere – explicare (de ce ?) și transformare-acțiune (cum ?). (P.M.)

REZONANȚĂ, (Teoria ~) (engl. resonance, fr. résonance, germ. Resonanze) ◆ Este un efect al percepțiilor asemănător în domeniul psihic cu cel al rezonanței din fizică. ◆ O stare de tensiune dominant afectivă – emoțională legată de percepții ce au avut în experiența anterioară semnificații deosebite. ◆ În cadrul audiției tonale există o electivitate legată de perioada propriiacționale ale fibrelor membranei basilare – la sunete de o anumită frecvență. Cel ce a evidențiat această formă de **r.** tonală a fost Helmholtz. În audiția muzicală concomitent cu **r.** tonale se produc și formele de **r.** anterior descrise ceea ce creează reacția complexă de plăcere. (U.Ș.)

REY, André (1906-1965). psiholog elvețian. ◆ Și-a efectuat studiile la Universitatea din Lausanne iar în 1930 a început să lucreze cu E. Claparède la Institutul J. J. Rousseau (Geneva). A fost în S.U.A. la Boston unde a cunoscut pe J. F. Fulton (neurofiziolog) și pe K. S. Lastly (1958). A condus laboratorul Institutului J. J. Rousseau după anul 1940. A predat psihologia aplicată și psihologia la facultățile de știință și medicină din Geneva. I s-a conferit titlul de doctor honoris causa de către Universitatea din Lyon. **Op. pr.**: *L'intelligence pratique chez l'enfant* (1934); *Étude des insuffisances psychologiques* (2 vol., 1947); *Monographie de psychologie clinique* (1952); *Arriération mentale et premiers exercices éducatifs* (1953); *L'examen clinique en psychologie* (1958); *Interprétation de dessins et développement psychologique* (1962); *Connaissance de l'individu par les tests* (1963). (U.Ș.)

RIBOT, Théodule (1839-1916) psiholog francez, considerat părinte al psihologiei franceze. În 1879 a înființat la Sorbona prima catedră de psihologie experimentală și comparată și trei ani mai tîrziu o catedră la Collège de France. **R.** și-a propus să emancipeze psihologia, considerînd că obiectul ei nu e o categorie metafizică ci o realitate concretă. A fost primul teoretician francez al psihologiei experimentale. A efectuat studii de psihofiziologie prin care a pus în evidență legea regresiei memoriei (amintirile mai recente și mai nesemnificative sînt primele care se uită). În psihopatologie **R.** a adus contribuții remarcabile prin descoperirea faptului că orice tulburare mintală înseamnă tulburarea funcțiilor de finețe adaptativă și pierderea ultimelor achiziții. A delimitat cîteva particularități ale diferitelor tulburări psihice, cum ar fi tulburările memoriei, voinței, afectivității. Viața psihică se compune după el din mișcări, atenție (care este reacția motorie) și tendințe (care sînt mișcări în angajare). Concepția dinamică a lui **R.** a inspirat pe P. Janet (1859-1947) și G. Dumas (1866-1946). **Op. pr.**: *La psychologie allemande contemporaine* (1881); *Les maladies de la volonté, les maladies de la personnalité* (1885;, *Psychologie des sentiments* (1896); *La logique des sentiments* (1905); *La vie inconsciente et les mouvements* (1914). **R.** este considerat ca făcînd parte din Școala medico-psihologică franceză. (U.Ș.)

RIEDEL, Josef (1803-1870) psihiatru ceh. A studiat la Praga și ulterior a lucrat cu Theobald Held (1770-1851), pe care l-a urmat la cursurile de la Institutul de alienați din Praga. În 1837 a devenit medic șef al acestui institut. Din 1840 a ținut cursuri la Universitatea din Praga. În 1851 a plecat la Viena la un centru similar. Bun organizator, a creat atît la Praga cît și la Viena centre importante de lucru și studiu. A aplicat tehnici psihoterapeutice ocupaționale, artterapie (mai ales muzicoterapie) chimio și hidroterapie. La Viena a fost profesor de psihiatrie și consilier superior. A fondat în 1868 Societatea de psihiatrie și neurologie fiind primul ei președinte. **Op. pr.**: *Prag's Irrenanstalt und ihre Leistungen* (1830); *Die asiatsche cholera nach den in Galizie gemachten Erfahrungen* (1832). (E.V.)

RIDIGITATE (engl. rigidity, fr. rigidité, germ. Starrheit, Steifheit) • Lips{ de flexibilitate ~i suple¥e a proceselor intelectuale, inclusiv a aten¥iei ~i a capaci¥{¥ii de a se pune }n situa¥ia cuiva. • Ca atitudine generalizat{ exprim{ o tr{s{tur{ de personalitate, care dup{ unii autori este alimentat{ temperamental.]n teoria lui I. P. Pavlov este caracteristica tipului nemobil (criteriile ce stau la baza tipologiei pavloviste s}nt: for¥a, intensitatea ~i mobilitatea sau flexibilitatea). **R.** implicat{ opera¥ional }n mecanismele form{rii concep¥iei despre lume ~i via¥{ (**r.** mental{) se contureaz{ printr-un profil psihologic }nc{rcat de stereotipe ~i ritualiz{ri, dogmatic, rezistent la schimb{ri ~i la nou, datorit{ unei adaptabilit{¥i reduse ~i care apare adesea limitat ~i }nc{p{¥}nat. (T.C.)

RISC (engl. risk, fr. risque, germ Risiko) ♦ Fenomen și situație psihologică ce implică forțarea deciziei sau acțiunii cu probabilitate incertă a succesului dar, cu conștientizarea necesității de a depăși situația. Este prezent în deciziile economice, politice, sociale, personale. ♦ Există o asumare de răspundere importantă în **r.** și o dublă conștientizare; pe de o parte a propriilor forțe (impulsionate adeseori de motivații puternice) pe de alta a situațiilor ca dificile și critice. ♦ Există **r.** eroic (în luptă, în salvarea cuiva de la înec sau de la incendiu etc.) și **r.** ultimei șanse, prezent în situațiile în care se forțează norocul ca în jocurile de noroc în care se mizează pe un anumit raționament pentru a depăși propriile dificultăți. ♦ Situațiile de **r.** sînt întotdeauna și stresante – exprimă însă latura îndrăzneață a personalității, depășirea nehotărîrii, a stărilor critice. ♦ **R.** de accidente în diferite tipuri de întreprinderi, este obiectul a numeroase cercetări, consfătuiri. În oct. 1983 a avut loc la Ottawa, Canada, al X-lea congres mondial de prevenire a accidentelor de muncă și a bolilor profesionale, implicit a **r.** pe aceste planuri. (U.Ș.)

RITM (engl. rhytm, fr. rythme, germ. Rhythmus) (lat. rhytmus = mișcarea măsurată și reglată). ♦ Alternanță regulată a unor evenimente. Funcțiile umane organice (bătăile inimii, somnul), constituie bioritmuri. Fiecare individ are **r.** său propriu, implicat în activitățile pe care le desfășoară. Acesta se numește „tempo" și depinde de temperamentul, experiența naturală și de educație. Toate momentele vitale sînt ritmice și nu continue. Lucien Bailland în Franța cu colaboratorii săi și Laurance E. Scheving în S.U.A. au studiat un sistem special de analiză a omului și a influențelor ambientale și cosmice ritmice asupra lui. În ultimii 15-20 de ani s-au dezvoltat studii ample asupra bioritmurilor și psihoritmurilor. Bioritmurile constituie domeniul denumit al cronobiologiei, disciplină ce a început să atragă atenția cercetării științifice în mod intens în ultimii 20 de ani. Se editează o revistă „Chronobiologia" și un grup de specialiști fac cercetări interdisciplinare ce au în atenție toate tipurile de **r.**, grup ce publică revista „Journal of Interdisciplinary Cycle research". Ca lucrări mai complexe și documentate în această problemă se pot cita cele ale Reinberg și Gheta, lucrările lui F.A. Brinter și colaboratorii săi (1970). ♦ S-a presupus existența unor psihoritmuri, deși problema a stîrnit numeroase discuții. Nu se poate însă ignora prezența de **r.** în structura majorității trebuințelor, modificări în caz de nerespectare a **r.**, de confort biologic prin excese de activtate, neglijare a stării de confort psihic a **r.** și ciclicității atenției (oboseala) din cursul zilei.

Funcționalitatea psihică generală este legată de ciclul micterian (zi-noapte) și aceasta deoarece în timpul zilei funcționează din plin procesele bioenergetice vigile. În timpul nopții întreaga activitate biofiziologică își modifică **r.** Se consideră că alături de atenție există o oarecare ciclicitate diurnă a funcționalității memoriei și chiar a inteligenței. Pornindu-se de la acceptarea **r.** ca avînd o existență evidentă s-a constituit o teorie energetică a psihoritmurilor. Aceasta consideră că un ciclu complet al bioritmurilor implicate în sănătatea fizică durează 23 de zile. Psihoritmul afectiv are durata de 29 de zile și este mai evident la femei – iar psihoritmul intelectual cuprinde 31 de zile. Ele se calculează începînd cu ziua nașterii și pun în evidență momente de funcționalitate optimă și funcționalitate critică. Interesantă ca teorie ipoteza psihoritmurilor ar fi probabil mai plauzibilă dacă s-ar putea implica în calcul un coeficient de corecție personal, legat de diferențele de „energie vitală" și de specificitate a „ceasornicului biologic" personal (temperamentul). ♦ **R.** are funcții energizatoare, euforice. Muzica este impregnată de **r.** Există o încărcătură deosebită în acest sens în muzica secolului XX – muzica de jazz – rumbele, influențele tamtamurilor africane etc. Chiar copilul mic este sensibil la **r.** care îl energizează și îl pune în stare de dans și de antrenare psihică. ♦ Teoriile **r.** consideră că numeroase tulburări au la bază desincronizări ale **r.** (mai ales cerebrale). Tehnicile de relaxare biofeed-back au în atenție conștientizarea **r.** crearea de situații de sincronizări confortabile ale acestora, la un anumit moment dat, ce permit o relaxare profundă inclusiv acțiuni de sincronizare cu activitatea sistemului nervos-autonom. (U.Ș.)

RITUAL (engl., fr., germ. idem) ♦ Comportament social încărcat de tematică simbolică ce se exprimă stereotip. Forme de **r.** se exprimă în conduitele reverențioase în diferite forme de ceremonii și festivități. ♦ În societățile primitive și în grupurile sociale slab dezvoltate **r.** constituiau și constituie o bună parte a vieții sociale, începînd cu momentul nașterii omului și sfîrșind cu cel al morții. Există **r.** legate de evenimente episodice (aniversări, sărbătoriri de avansări, victorii-realizări) ca și **r.** legate de fenomene ale naturii (sărbătoarea recoltei, ziua plantării pomilor, zile de sfinți etc.) ♦ Lévi-Strauss, Mircea Eliade și foarte mulți antropologi specialiști în istoria și filosofia culturii au corelat forme de **r.** ce perpetuate în timp oglindesc și contaminări culturale, înrudiri de popoare etc. Asimilarea oricărui obiect sau a oricărei situații noi la schemele de adaptare deja existente poate fi considerată punct de plecare al **r.** și simbolurilor, cel puțin al momentelor în care se constituie. (E.V.)

RÎS (engl. laughter, fr. rire, germ. Lachen) ♦ Manifestare afectivă complexă încărcată de dispoziție excesivă, mimică și expresii sonore sub formă de hohote (mai ales) ♦ Înrudit cu **r.** este **zîmbetul** (v. termenul) și **surisul** considerate ca perfecțiune a **r.**, civilizare a lui, sau mijloc de deghizare sau dezarmare. Aceste forme de reacții sînt provocate de situații vesele și mai ales de cele comice ♦ Încă în 1990 H. Bergson (1958-1941) a efectuat o lucrare **Le rire** în care a semnalat marea varietate a acestei reacții și condiționarea **r.** foarte nuanțată sub incidența diferitelor situații K. Lorenz consideră că **r.** este produsul denaturării mecanismelor agresivității și asociază **r.** cu rînjetul care este o expresie a agresivității (Lorenz Konnrad a scris două lucrări despre agresivitate, în care a abordat **r.** mai mult dispre tematica agresivității) D.H. Monroe a enumerat cam zece situații de provocare a **r.**, printre care a insistat asupra situațiilor de încălcare a uzanțelor sociale (ca aceea de a adormi în public), ori de introducere de elemenete neverosimile într-o situație (ca aceea în care un bețiv ar ține o prelegere despre nocivitatea alcoolului) etc. ♦ Există numeroase feluri de **r.** care pun în evidență și aspecte legate de caracterul persoanei în cauză. **R.** poate fi deschis, franc. Acesta este rîsul senin al oamenilor echilibrați cu un caracter sensibil și deschis. **R.** timid, este al persoanelor ce posedă oarecare modestie și o timiditate de fond sau o mare acroșare de ideea că toți oamenii trebuie respectați în orice împrejurare. **R.** expansiv, pune în evidență optimis, vitalitate, sinceritate și încredere în viață. **R.** cochet, cu capul ușor înclinat într-o parte este mai ales al femeilor, și exprimă în afară de cochetărie și tandrețe, oarecare tendințe de a atrage dar adesea și gingășie. **R.** reținut și însoțit de ducerea mîinii la buze cu o mimică discretă de scuze este adesea al persoanelor ce ar vrea să nu fie implicate în situație, viclene într-un anumit grad, adesea perfide și răutăcioase. Există apoi **r.** ce se autoantrenează și devine provocator, uneori pînă la lacrimi, neputînd să se mai oprească și încărcînd de rîs și pe ceilalți. Acesta este **r.** persoanelor ce simt nevoia unei descărcări nervoase (al persoanelor discret nevrotic). Există **r.** persoanelor egoiste care se încarcă de replici, **r.** amar al pesimiștilor, cel scurt și nu prea zgomotos al rezervaților sau al resemnaților, **r.** agresiv, cel batjocoritor, **r.** celor ce au o fire veselă și socială cărora le place să facă bancuri și să spună glume, care în genere au un **r.** încărcat de observații privind faptul reușitei demersurilor pe care le-au făcut și încă multe feluri de **r.** printre care cel implicat în idea „faci haz de necaz"... etc. sau **r.** isteric...

◆

În 1980 Arcadie Perecck a enumerat numeroase citate și situații provocatoare de **r.** D.H. Monroe ca și V. Oros au semnalat numeroase referiri filozofie și din literatură cu privire la **r.** Acesta din urmă se referă la rîsul sardonic, cel mefistofelic și cel homeric. În genere aceste tipuri de **r.** oglindesc concepția despre lume și viață și caracterul persoanei. Democrit spunea că supremul bine pentru om este o viață veselă și cît mai lipsită de griji, Seneca la rîndul său spunea că este mai omenește să rîzi de lucrurile vieții decît să le bocești, iar Epictet marca ideea că, „ferice de cine nu suspină după ce nu are și se veselește cu ce are". Din semnalările lui Arcadie Percek reținem citații ca cele din Rabindranath Togore ca „Un elefant se cunoaște după dinți, o perlă după cum plutește pe apă, o femeie după rîs și un bărbat după cum vorbește". Între citații se află și cele ale lui Gracian: „cine rîde de orice este un prost tot atît de mare ca și acela ce se întristează din orice". Foarte sugestiv este și proverbul italian care spune că „orice hohot de **r.** scoate un cui din coșciug" sau semnalarea făcută de Montaigne" **r.** în culmea sa este amestecat cu lacrimi" care idee într-un fel revine și la Beaumarchais: „mă grăbesc să rîd, ca să nu fiu silit să plîng" la care mai adăugăm ideea exprimată de Thomas Charlyle". Nici un om care a rîs, măcar odată din toată inima nu poate fi iremediabil rău". Sînt citați de asemenea Șt. Odobleja, Victor Hugo, Gragian, Saadi etc. **R.** are specificitați proiective, legate de caracteristicile personalității, ale culturii și ale sistemelor de evaluare ale omului. Se dezvoltă în forme tot mai complexe mai ales în perioadele pubertății și adolescenței sub influențele complexe ale structurilor personalității și ale caracteristicilor evenimentelor prin care se trece și care își pun amprentele de moment, și devin de implicație mai frecventă în evenimente cu efecte personale. Există **r.** civilizat, cel vulgar, cel bădăran. La Cardiff la un congres privind **r.** s-au studiat multiplele caracteristici, implicații și efecte de reflux pentru sine din spre partea societății și pentru constituirea folosirii r. ca mijloc de interrelaționare socială, inclusiv de apărare și de cultivare a atenției celorlalți față de sine. Există și o evoluție ontogenetică a r. în decursul vieții, o dependență a lui de gradul de accepție social dar și de structurile evenimentelor pe care omul le accentuează prin **r.** (E.V.)

ROGERS, Carls-Ransom (1902-1987), psiholog american. După studii superioare în

Statele Unite a devenit în 1930 director al unui centru de observație a copiilor cu probleme la New York. Tot acolo a fundat un centru de psihopedagogie. În 1940 a devenit profesor la Universitatea din Ohio. S-a reîntors apoi la Chicago, la Universitatea Wisconsin și la Universitatea Stanford. În 1963 a condus în California de un Institut de cercetări. Încă din 1939 cînd a publicat lucrarea *The clinical treatment of the problem child* **R.** a fost interesat de probleme de recuperare psihică și de psihoterapie. El a creat cunoscuta tehnică psihoterapeutică, nondirectivă, foarte utilizată mai ales în S.U.A. **Op. pr.:** *Counseling and psychotherapy* (1942); *Psychotherapy and personality change* (1954); *On becaming a person a therapyst's view of psychotherapy* (1961); *Freedom to learn* (1969); *On enconnter group* (1970); *Person to person the problem of being human* (cu colab., 1971). (U.Ș.)

ROL (engl. role, fr. rôle, germ. Rolle) ♦ Termen ce se referă la modul general de a se structura conduitele de statut. Termenii de rol și de statut social sînt foarte legați între ei și constituie concepte foarte încărcate de conotații sociologice, psihologice, antropologice și psihopatologice, (psihiatrice), legate de conduitele umane. ♦ Statutul se referă la poziția socială a unei persoane într-un sistem social iar **r.** reprezintă modul în care are loc adaptarea la conduitele prescrise de statutul social. Ca atare **r.** poate fi considerat ca aspectul dinamic al statutului. **R.** mai poate fi definit ca model de conduite organizate (într-un grup) al unei persoane față de/și în contextul unui statut. Conduitele sînt în consens cu așteptările și regulile legate de statut dar reprezintă modul în care le realizează o anumită persoană care are totdeauna caracteristici proprii și o anumită identitate ca sex, vîrstă, cetățenie, familie, profesie etc. Toate acestea sînt statute ce au particularizate roluri, uneori mai multe (ca feluri). Adulții posedă mai multe statute și **r.** **R.** se acordă la modele culturale. Există statute înnăscute (de femeie sau bărbat) dar și de stare social-economică a familiei, și statute dobîndite (cele profesionale, de cultură, de prestigiu etc.) dar și de soție, soț, mamă, tată etc. În genere **r.** are un dublu suport, cel legat de identitatea și în al doilea rînd cel legat de statut. Cel legat de identitate este alimentat de persoana în cauză (mai ales) cel legat de statut este alimentat de recunoașterea socială. Rolul de prieten sau de coleg legat de statutul de elev, pune în evidență nunațe de aspecte psihice pentru cele două roluri în care sînt implicate două persoane. Există o cerință foarte mare de diversificare a conduitelor de rol. Cu cît o persoană este mai sociabilă cu atît devin mai numeroase conduitele de rol și mai diversificate în funcție de partenerii din interrealitățile în care se implică. **R.** se învață încă din copilărie și datorită repetării lor dar și unor imitații, preluări de modele de la persoane cu experiență. Există cazuri și situații mai deosebite ce crează meditații. Printre alții Marton Prince (1914), apoi P. Janet (1916) Th. Ribot (încă din 1855) și W. James (1890), au descris cazuri de dedublări și chiar disocieri și trăiri de personalități diferite la o aceeași persoană. În acest context W. James a susținut ideea că orice persoană dispune de atîtea (personalități) **r.** cîte persoane cunoaște. Și aceasta pentru că fiecare persoană cunoscută este altfel și trebuie să i te adresezi astfel încît să se potrivească felul de interrelaționare cu ea și mesajul transmis să fie înțeles. Ursula Șchiopu a publicat în 1983 un studiu privitor la această problemă și a prezentat cazurile de dedublare la care s-au referit autorii citați mai sus. Și M. Zlate a pus în evidență fațetele multiple ale Eului (1987). Deși cercetările legate de **r.** sînt foarte numeroase și sînt analizate din optici foarte diferite și complexe se conturează faptul că în genere tipul fundamental de activitate legat de stadiile de dezvoltare umană este cel ce generează statutul social (de vîrstă, de cultură, de profesie), iar tipurile de relații influențate de statut se obiectivează în r. S-au ocupat cu problemele privind r. sociale și relațiile acestora cu regulile implicate și cu statutul: R. Linton (*The Study of Men*, 1836), T. Parson, (*The Social System*, 1951) R.H. Merton (*Social Structure and Social Theory*, 1957), S.F. Nadel (*Theory of social Structure*, 1957) și cu probleme tangente P. Popescu-Neveanu, S. Chelcea, P. Golu, M. Zlate etc. (U.Ș)

ROL (Joc de ~) (engl. role playing, fr. jeu de rôle, germ. Rollenspiel). ♦ Activitatea implicată în tehnica psihodramei ca tehnică psihoterapeutică. Se consideră că psihodrama are și roluri formative și educative privind interrelațiile sociale. În genere tehnica începe prin centrarea grupului implicat în această tehnică, de a se concentra pe o ficțiune teatrală legată de forme de diferite tipuri de relații tensionate între două sau trei personaje, sau doar de dorințe și aspirații legate de viața curentă care creează obstacole în fața realizării acestor dorințe și aspirații. **J. de r.** a devenit cunoscut și s-au analizat posibilitățile de a fi folosit pentru dezvoltarea de r. în diferite direcții precum comerțul, relațiile celor ce practică avocatura, profesii ecleziastice, gestiuni de întreprinderi, relațiile dintre medic și pacient etc. Se folosește și pentru exercitarea de r. artistice (teatrale) ar și pentru analiza de conflicte de diferite feluri și intensități și evident pentru dezvoltarea sociabilității sau cel puțin descoperirea rolului foarte important al acesteia. Se consideră că au eficiența scontată cam zece ședințe de persoană. În jumătate din numărul ședințelor persoana este implicată în același fel de r., iar în cealaltă jumătate este implicată și în alte r. legate de temă. Scenariul se solicită să fie diferit la fiecare ședință, ceea ce stimulează și creativitatea actorilor și duce la modificări ale angajării psihologice în r. (U.Ș.)

RORSCHACH, Herman (1884-1922), psihiatru elvețian. După terminarea studiilor medicale, **R.** s-a specializat în psihiatrie, la clinica din Zürich, condusă de Eugen Bleuler și a frecventat un grup de psihanaliști formați sub influența lui Jung care a influențat concepția sa generală privind structurile psihice (a devenit un abisal). A devenit asistent la azilul din Münsterlongen apoi la cel din Münsingen. În 1913 a fost cîteva luni la Moscova, apoi în 1914 a lucrat în Elveția la clinica de Psihiatrie de la Waldan, lîngă Berna. Excelent desenator, pasionat de pictură, el s-a interesat de bolnavii săi, de modul în care reacționează la petele de cerneală și a comparat răspunsurile lor cu cele ale subiecților normali. El a descoperit de asemenea, că percepția vizuală este influențată de personalitate; răspunsurile „culoare" sînt legate de extraversie și răspunsurile „mișcare" de introversie (după tipologia lui Jung). Petele sale de cerneală sînt mai mult decît un test de imaginație, ele pot să descrie atributele personalității. În 1918, el a construit planșele testului său și în 1921 a publicat cartea sa *Psyhodiagnostic*. Și alți psihologi au utilizat pete de cerneală (Kener, Bartlor etc.). Chiar Leonardo da Vinci se pare că a emis ideea. Rorschach a fost însă cel ce a stabilit un sistem de cotare valabil. Testul **R.** cuprinde 10 planșe (cinci negre-gri, două cu roșu și trei multicrome) ♦ Totalitatea răspunsurilor la planșe (cantitatea) permite să se deceleze anxietatea și felurile ei. În test există notații pentru răspunsuri banale, originale, confabulatorii etc. Răspunsurile color și cele de mișcare permit stabilirea tipului (intratensiv, extratensiv, cuartat) instinctual slab și ambiequal. ♦ Interpretările pot fi de ansamblu, de detaliu cu atribuiri, ale percepțiilor de identități, vegetale, animale și umane. În zilele noastre interesul pentru testul **R.** a scăzut discret (în 1979 se afla cam al 8-lea în scara de utilizare de teste). Prin 1970-1975 se afla printre primele trei teste folosite în laboratoarele de psihologie (în rivalitate cu testele Binet) ♦ S-au înregistrat peste 800 lucrări cu tematică **R.** Douăzeci de ani după moartea sa, acest test a început să se răspîndească.

De atunci, el e utilizat în lumea întreagă și face obiectul unui considerabil număr de cercetări. **Op. pr.**: *Reflexhallusinationen und Symbolik* (1912); *Analyse einer Schizophrenen Zeichnung* (1913); *Psychodiagnostik* (1921) (U.Ș.)

RORSCHACH (Testul ~) Se prezintă și colectiv printr-o tehnică pusă la punct de M.R. Harrower și M.E. Steiner. Concomitent se face alegerea din listele date (imprimate sau figurate) de răspunsuri (date cîte 10). Jumătate din aceste răspunsuri (date) provin de la subiecții normali – iar cealaltă jumătate de la subiecții cu deviații psihice. Se cere subiecților să aleagă un răspuns din 10 sau 3 din 10 de fiecare planșă. Testul astfel folosit permite trierea cazurilor normale de cele deviate și devine mai facil de mînuit în timp mai scurt. (U.Ș.)

ROȘCA, Alexandru (1907-1996), profesor la catedra de psihologie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca (1948-1976, șeful catedrei), membru corespondent al Academiei Române; directorul Institutului de psihologie din București (1965-1971), președintele Asociației Psihologilor din România, după decesul lui M. Ralea (1964-1987), membru fondator al Revistei de psihologie și redactor-șef al acesteia mulți ani, membru în colegiul de redacție al revistei „Acta Psychologia”. A fost prorector la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. A primit titlul de profesor emerit. Și-a concentrat activitatea didactică și de cercetare științifică pe problematica psihologiei experimentale, psihologiei învățării și creativității. A publicat peste 20 de cărți și peste 100 de studii, articole și lucrări. În perioada anilor 1930-1945 a elaborat o serie de lucrări printre care *Măsurarea inteligenței și debilitatea mintală* (1930); *Psihologia martorului, Copiii superior înzeatrați* (1941); *Motivele acțiunilor umane* (1943). A fost coautor la *Monografii profesionale* vol. I și II (1943), a publicat în colaborare și lucrarea *Tabele cu cerințe psihologice ale profesiunilor* (1945). În anii care au urmat s-a consacrat mai ales elaborării unor lucrări de sinteză, cu participarea mai multor psihologi din țară, a căror activitate a coordonat-o. S-a tipărit astfel *Tratat de psihologie experimentală* (1963); *Psihologia muncii industriale* (1967); *Psihologie generală* (1966), reeditată în 1976. A publicat de asemenea lucrările: *Tehnica psihologiei experimentale* (1947), reeditată în 1971 cu titlul *Metodologie și tehnici experimentale în psihologie*, *Creativitatea*, 1972, într-o nouă formă în 1981 etc. A coordonat seria de sinteze apărute după 1982. A participat la diverse congrese internaționale de psihologie, fiind membru al I.A.P.S.-ului și al altor asociații internaționale de psihologie reprezentînd psihologia românească. Prin lucrările sale a contribuit la dezvoltarea psihologiei din România, la consolidarea opticii evaluative riguroase și responsabile. (U.Ș.)

ROȘCA, Mariana (n. 1919), psiholog român și cadru didactic la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. A fost preocupată de problemele psihologiei deficienților iar după 1970 de probleme de psihodiagnostic. A publicat peste 30 de studii și lucrări printre care: *Specificul diferențelor psihice dintre copiii întîrziați mintal și cei normali* (1965); *Metode de psihodiagnostic* (1972). (U.Ș.)

ROSENZWEIG, Saul (n. 1907), psiholog american. Doctor în filosofie la Universitatea Harvard (1932). A lucrat la Universitatea din Pittsburgh pînă în 1943 cînd s-a mutat la Universitatea Washington. S-a preocupat de studiul reacțiilor de frustrare și a pus la punct un test proiectiv de frustrare. *Picture frustration study* (1935). Testul a fost perfecționat în 1944 ca test proiectiv. Testul constă din schițe nestructurate clar, cu situații de frustrație din viața de fiecare zi. Subiectul trebuie să dea replica în spații bine determinate situîndu-se în ipostaza personajelor ce suportă frustrația. Analiza replicilor pune în evidență o vastă gamă de tipuri de agresivitate și de reacții la frustrație (active sau pasive). **R.** consideră că personalitatea se definește prin modul cum reacționează la situații frustrante (deoarece răspunsurile implică structuri profunde dar și nivel cultural, fond tensionat psihic etc.). În genere răspunsurile agresive sînt fie rejectate asupra anturajului (paranoicii) fie asupra propriei persoane (melancolicii), fie (la puțini) devin motive de soluții și reacții instructive. Testul **R.** a devenit foarte răspîndit și a generat numeroase alte tipuri de teste cu regim și structuri strategice asemănătoare. Rosenzweig a fundat International Society for Research on Aggression (1972). A colaborat la elaborarea a numeroase lucrări studii și articole între care: *Psychodiagnosis: an introduction to the integration test in dynamic clinical practice* (1949); *Psychology in histerical perspective* (1959), ambele în colaborare. Testul Rosenzweig are o variantă pentru copii. (U.Ș.)

ROUSSEAU, Jean-Jaques (1712-1778), scriitor, filosof iluminist, pedagog și psiholog elvețian de limbă franceză. A dus o viață relativ instabilă și grevată de lipsuri, relativ aventuroasă. Influența sa ca și ideile pe care le-a formulat au impresionat profund mentalitatea timpului său și domeniile mai sus menționate. Prima explozie a spiritului său penetrant și cuprinzător s-a manifestat în lucrarea *Discours sur les sciences et les arts* (1750), lucrare ce a fost premiată de academia din Dijon, și a fost scrisă în cadrul tematicii unui concurs. În 1753, un alt concurs a prilejuit o altă lucrare ce a făcut vîlvă: *Discours sur l'origine et les fondaments de l'inégalité parmi les hommes* (1755). După **R.** omul este bun de la natură. Cele ce-l corup și-i denaturează conduitele sînt instituțiile sociale – prin inegalitățile pe care le generează (inegalități economice, sociale și politice) ♦ Lucrarea vede în revoluție forța ce poate învinge răul. **Op. pr.**: *Le contrat social, ou Principes de droit politique* (1762) – dar mai ales romanele sale ce implică un întreg program educativ, *Émile ou De l'éducation* (1762); *La nouvelle Héloïse* (1761); roman epistolar și *Confessions* (1781-1788). **R.** a criticat intoleranța instituțiilor feudale, despotismul, inegalitatea socială. A fost un dualist ontologic și un sensualist. A considerat că ideile morale sînt înnăscute. (U.Ș.)

RUBIN, Edgar (1886-1951), psiholog danez. A studiat la Göttingen cu Erich R. Jaench (1883-1940) și David Katz (1884-1953) apoi a început să lucreze la Universitatea din Copenhaga unde a devenit profesor și director al laboratorului de psihologie. Este considerat fondatorul școlii de la Copenhaga ce a avut în atenție, în mod expres, problemele psihologiei concrete (ale vieții de fiecare zi) dintr-o optică gestaltistă. Psihologia aplicată și problemele raportului dintre fond și formă constituie celelalte două coordonate ale sistemului de preocupări ale lui Rubin și ulterior ale elevilor săi. **Op. pr.**: *Visuell Wahrgenommem Figuren* (1921); *Experimenta Psychologica* (1949). (U.Ș.)

ROTACISM v. DISLALIE

RUBINSTEIN, Serghei Leonidovici (1889-1960), teoretician al problemelor de bază ale psihologiei. A fost profesor de filosofie și psihologie la Odesa, apoi a lucrat la institutul Herzen din Leningrad și apoi la Universitatea din Moscova. Lucrarea *Osnovî obșcei psihologhii* (1949), (Bazele psihologiei generale) a fost tratatul cel mai cuprinzător de psihologie efectuat în deceniile 5 - 6 în fosta U.R.S.S. Psiholog multilateral, a avut în atenție critică nu numai diferitele școli psihologice, ci și aspectele mai delicate și incomplete ale studiilor psihologice efectuate privind problemele personalității, problemele stadiilor dezvoltării psihice, problemele psihologice ale limbajului și problemele psihologiei gîndirii. Un interes deosebit a prezentat lucrarea: *Existență și conștiință*, lucrare tradusă și în România. (**R.** a restabilit dimensiunile psihologice ale conceptului de conștiință în cadrul unei viziuni determinist sociale și psihologice, făcînd referiri interesante și subtile, critice, la teoriile interdeterministe sau mecaniciste referitoare la conștiință). **Op. pr.**: *Studii de psihologie a gîndirii primare* (1940); *Primele percepții ale copiilor, distingerea și recunoașterea* (1941); *Bazele psihologiei,* (1935); *Contribuții la problema stadiilor observației la copil* (1939); *Contribuții la psihologia limbajului* (1946); *Bazele psihologiei generale* (1946); *Problemele teoriei psihologice* (1955); *Concepțiile psihologice ale lui I. M. Secenov* (1955); *Problema gîndirii și căile cercetării ei* (1957); *Principiul determinismului și teoria psihologică a gîndirii* (1957); *Contribuții la problema limbajului, a vorbirii și gîndirii* (1957); *Problema activității și a conștiinței în sistemul psihologiei sovietice* (1945). (E.V.)

RUDICĂ, Tiberiu (n. 1941), psiholog român doctor în științe, cadru didactic la Universitatea Alex. I. Cuza din Iași. S-a specializat în probleme de psihologie juridiciară, psihologie patologică și medicală, psihologie școlară, ținînd, de-a lungul anilor, cursuri la aceste discipline psihologice. Doctoratul în psihologie l-a obținut cu tema: *Analiza psihologică a fenomenului de frustrație* (1974). A publicat peste 50 studii și articole. **Op. pr.**: *Curs de psihopatologie generală* (1977, 1981); *Dialogul familial* (1977); *Eu și celălalt* (1979); *Cu privire la definirea fenomenului de frustrație* (1979); *De la poziția egocentrică la poziția altruistă* (1979). A colaborat de asemenea la *Sinteze de psihologie contemporană*, vol. IV. 1984; *Extremele sentimentului de culpabilitate* (1981); *Familia în fața conduitelor greșite ale copilului* (1981); *Metode pentru cunoașterea personalității* (în colab. 1972); *Curs de psihologie școlară* (în colab.1981); *Niveluri ale conduitei umane* (1984). (P.M.)

RUT (engl. rut, fr. rute, germ. Rut) ♦ Starea fiziologică a animalelor, mai ales a mamiferelor, corespunzătoare perioadei de activitate sexuală. Are durată și periodicitate variabile după specii. (R.D.)

RUTINĂ (engl. routine, beaten path, fr. routine, germ. Routine) ♦ Trăirea rezultatului unei practici repetate. Pricepere dobîndită în urmă unei practici îndelungate, care duce la automatizare, deprindere-obicei, tradiție. Există tendința de a se folosi cu sens peiorativ-economic de acțiune. (E.V.)

S

SADISM (engl. sadism, fr. sadisme, germ. Sadismus) ◆ Pervesiune și tendință anormală ce constă în faptul că plăcerea curentă sexuală se obține doar prin supunerea partenerului la suferințe și chinuri. Termenul s-a reținut ca raportare la cazuri citate de marchizul de Sade (1740-1814) și a fost folosit prima dată în 1869 de Krafftebing. ◆ Tendințele agresive orientate contra altuia (sadism) se combină adesea cu cele orientate contra sinelui, masochism (Bacher Masoch, 1836-1895, care a descris acest tip). În aceste cazuri se vorbește de sadomasochism. ◆ În afara de **s.** masochism ca deviație sexuală, există și un **s.** masochism moral care se manifestă prin autopedepsire. Se observă la persoanele ce trăiesc un sentiment de culpabilitate intens și continuu și simt o adevărată trebuință de autopedepsire. Termenul are tendința de a deveni sinonim cu cel de cruditate. (G.I.)

SĂHLEANU, Victor-Aurelian (n. 1924), medic, biolog, matematician, filosof și antropolog român; dr. doc. (1964). A fost cadru didactic universitar și șef al laboratorului antropologic la „Institutul V. Babeș" (1974-1981). A difuzat gîndirea cibernetică, sistematică și informațională în știința românească. A fost susținător al psihologiei consonantiste (Odobleja). **S.** a elaborat numeroase studii și cercetări. **Op. pr.**: *Metode matematice în cercetarea medico-biologică* (1957); *Chimia, fizica și matematica vieții* (1967); *Omul și sexualitatea* (1967); *Omul și îmbătrînirea* (1971); *Nobila aventură* a științei (1971); *Știința și filosofia informației* (1972); *Eseu de biologie informațională* (1973); *Concepții despre om în medicina contemporană* (1976); *De la magie la experimentul științific* (1978); *O introducere în meta-medicină* (1979); *Dialectica metodelor în cercetarea științifică* (2 vol. 1966, în colab.); *Introducere în gerontologie* (1969, în colab.); *Psihologie și medicină* (2 vol. litogr. 1972, în colab); *Introducere critică în psihanaliză* (1972, în colab.), *Vita sexualis* (1972, în colab.); *Psihologia profesiunii medicale* (1973, în colab.); *Mică enciclopedie de biologie și medicină* (1976, în colab.) etc. (P.M.)

SALADE, D. Dumitru (n. 1915), pedagog român, doctor în științe. Director adjunct științific la Institutul de științe pedagogice (București, 1966-1969). Profesor universitar la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca a contribuit la formarea a numeroase generații de psihologi și pedagogi, a participat la numeroase congrese și conferințe naționale și internaționale (Bratislava, 1970, Berlin, 1972). **Op. pr.**: *Valoarea formală a cuvintelor în memoria asociativă* (Sibiu, 1943); *Preorientarea profesională a tineretului* (1948); *Ce va deveni copilul meu* (1962, tradusă în lb. germană și maghiară); *Pregătirea elevilor din cls. V-VIII pentru alegerea profesiunii* (1964); *Ce profesiune să-mi aleg* (1968); *Educația prin artă și literatură* (1973). Coautor la 4 volume și coordonator sau redactor la alte 14 volume. (P.M.)

SALATĂ DE CUVINTE (engl. word salad, fr. salade de mots, germ. Wortsalat) ♦ O mixtură neinteligibilă de cuvinte încorporate în fraze de neînțeles. Fenomenul se întîlnește mai ales în unele afazii și în reacții schizofrenice ca un fel de verbigerație. Exemplul dat de Kisher (1964) e tipic (e vorba de o pacientă schizofrenică). Ea relatează... „Sînt aici de la o universitate străină... și tu ai avea o plansitate sau orice act de amendament ca să pătrunzi în codul copilului... dar aceasta nu este o tulburare mentală sau puteriență ci... este o lege a amoritrei... nu e ceva ce să mă tulbure... este ca și privatilina viastră... și copilul ar avea accentuativitatea lui legală așa că ei nu vor intra în legea mortitivă a templului...". (E.V.)

SARCASM (engl. sarcasm, causticity, fr. sarcasme, germ. Hohn, Sarkasmus) ♦ Atitudine de ironie aspră, necruțătoare, caustică, incisivă, stabilizată și generalizată în comportament și în relațiile interpersonale, cu tendința de a deveni trăsătură de caracter. Poate afecta relațiile sociale. ♦ Pune în evidență o personalitate inteligentă, cînd este moderat. Cînd este excesiv evidențiază o personalitate deformată ce consideră că i se cuvine și i se permite orice sau o personalitate impregnată de experiențe excesiv de nefericite. (S.T.)

SARTRE, Jean-Paul (1905-1980), reprezentant al filosofiei existențialiste atee. A fost unul din fondatorii revistei *Les temps modernes* (1946). În psihologie a reprezentat punctul de vedere fenomenologist. Preocupat de problemele conștiinței, ale afectivității, imaginarului și ale interrelaților a creat o operă complexă. A fost influențat de Hegel, Husserl și Heidegger. Pesimist în general a considerat că sinele nu poate fi depășit de tragismul conștiinței transcendentale care „introduce neantul în lume". „Existența precede esența" constituie tema sa de predilecție pentru meditații filosofice în cadrul cărora este preocupat de asemenea de problemele libertății, căutării realizării de sine ca însușiri permanente ale personalității. Vede însă aceste atribute umane independent de influențele sociale. **Op. pr.**: *Esquisse d'une théorie générale des émotions* (1939); *L'Imaginaire* (1940); *L'être et le néant* (1943); *Critique de la raison dialectique* (1960); *L'existentialisme est un humanisme* (1947); *Les chemins de la liberté* (3 vol. 1945-1949); *Les mots* (1964). L-au făcut celebru romanele *La Nausée* (1938) și *Le mur* (1939). (U.Ș.)

SATURAȚIE (engl., fr., germ. idem). ♦ Stare a receptivității organelor de simț determinată de intensitatea diferiților stimuli ♦ **S.** a fost studiată mai mult în cazul mirosului; după un timp mirosul unei camere chiar dezagreabil nu se mai simte. În senzația de culoare se exprimă drept cromie (tonalitate cromatică) ce depinde în mod esențial de lungimea undei specifice. **S.** cromatică depinde în mod determinant de puritate. La puritate egală, ea este mult mai puternică pentru culorile roșu și galben. De asemenea, **s.** depinde de intensitatea stimulului (care prezintă un optimum, variabil odată cu tonalitatea), a culorii fondului, a adaptării ochiului etc. **S.** acționează în artă asupra impresionabilității. ♦ Există și expresii privind **s.** psihică afectivă. Reprezintă pragul peste care nu mai au loc rezonanțe psihice. Peste acest prag se organizează fie reacții de apărare, fie indiferență. Această stare poate apare în cazul în care lipsește variația sau se insistă prea mult într-o direcție puțin agreată. ♦ **S.** psihică se manifestă față de tematici prea neuniforme în artă, literatură, filosofie. Adeseori se creează față de acestea, opacitate sau bariere psihice. ♦ **S.** echivalează și cu îndestulare, îmbuibare (alimentară), a foamei, setei etc. Foamea satisfăcută duce la **s.** Sațietatea indică stabilirea echilibrului și pierderea interesului pentru alimente. În anumite cazuri se poate întîlni reversibilitate a tendinței care se exprimă prin aversiune pentru alimentele ce au provocat **s. S.** se poate manifesta și în privința altor trebuințe. Acest model de reacție explică și **s.** psihică. ♦ Se folosește expresia **s.** factorial care se referă la gradul de încărcătură al unui test cu anumite caracteristici, factori. (E.V.)

SAUSSURE, Ferdinand de ~ (1857-1913), întemeietorul lingvisticii moderne și al structuralismului în metodologia lingvistică. A studiat la Geneva (fiind elvețian de origine), apoi la Leipzig (1876) și a predat la Paris (L'école pratique des hautes études) și la Universitatea din Geneva. În a doua perioadă a vieții a fost izolat și neantrenat în publicații și viața științifică. Sub semnătura sa a apărut doar *Cours de linquistique gênérale* (1916). Influența sa nu a fost imediată. Totuși el a rămas inițiatorul lingvisticii moderne, al semioticii, filosofiei și antropologiei culturale. **S.** a făcut o deosebire între imaginea acustică (semnificant) și concept (semnificat), între conceptele de limbă, cuvînt sincronic și diacronic, sintagme și paradigme. Unitatea lingvistică este sensul implicat în relația dintre semnificant și semnificat. Pornind de la ideea că elementele lingvisticii capătă valoare doar într-un sistem ce are să execute o natură semiotică, el a atras atenția asupra structurilor, de suprafață și de profunzime ale acestora. Difuzarea ideilor lui **S.** se datorează mult și discipolilor săi, Ch. Balley și A. Séchehaye care au publicat cursul de la Geneva după notițe stenodactilografiate (1916). (U.Ș.)

SĂLBATIC, Copil ~ (engl. savage child, fr. enfant sauvage, germ. wildes Kind Wolfskind) ♦ Copil crescut de animale departe de civilizația umană. ♦ În sec. al XIX-lea au fost găsiți în diferite situații 14 copii **s.** (1344, de către Hesse un copil lup, 1661-1694, copii urși în Lituania, Ungaria (1707), copii maimuțe în Teheran (1961), copii elefanți, copii gazele, în Siria (1946), Sahara (1960), copii elefanți, leoparzi în India (1926 și 1940). ♦ Cel mai cunoscut este **s.** din Aveyron (1799) descris și studiat de Jean-Marc Gaspar Itard (1774-1838). Mitologia și literatura conservă imaginea lui Romulus și Remus fiii lupoaicei, personajele lui Rudyrd Kipling din *Cartea Junglei*, filmele cu Tarzan. În genere copii **s.** nu se pot adapta la viața civilizată după 5-6 ani. (E.V.)

SCALA (SCARA de atitudini) (engl. dial, fr. scale, germ. Masstab, Leiter) ♦ Procedeu special utilizat în măsurarea direcției, fermității etc. atitudinilor și opiniilor. **S.** sînt alcătuite dintr-o serie de trepte (grade) succesive ce indică orientarea (pozitivă sau negativă) și intensitatea (crescută, medie, slabă) a atitudinilor și opiniilor ♦ Sînt cunoscute scările lui Bogardus (scara distanței sociale), Thursthone (scara intervalelor aparent egale), L. Guttman (scara ierarhică), Lickert (de la aprobare la dezaprobare totală, trecînd prin indecizie). (U.Ș.)

SCATTER (termen engl.) ♦ Model sau configurație tipică a dispersiei valorilor sau performanțelor aceluiași subiect la un sistem de probe. ♦ În cazul unor sisteme de probe psihodiagnostice, configurația tipică a dispersiei performanțelor poate deveni indice simptomatic pentru anumite tulburări etc. (v. și STATISTICA PSIHOLOGICĂ)(T.C.)

SCHEMĂ (engl. scheme, fr. schéma, germ. Schema) ♦ Reprezentare grafică simplificată, intermediară între imaginea intuitivă și conceptul abstract. Are un caracter simplificat, dar implică asamblul caracteristicilor generale ale unui obiect, sistem, situațil etc. ♦ Se pot distinge și **s.** asemănătoare desenelor unei figuri, ale caracteristicilor unui obiect, ale unui mecanism, ale unei situații etc. ori sub formă simplificată și redusă la esență (ca o schiță), dar și **s.** ce evidențiază circuite (dinamice). ♦ Ansamblul caracteristicilor folositoare pentru determinarea reacțiilor instinctive (Lorenz, 1937). ♦ **S.** constituie reprezentarea ce, într-o acțiune sau situație, este transformată în alte situații, ca atare are valoare generalizatoare în situații analoage (J. Piaget). ♦ **S.** sînt extrem de importante în procesele de cunoaștere. **S.** corporală exprimă reprezentarea pe care o are fiecare individ asupra propriului său corp și care servește ca reper spațial în mișcările cele mai simple și în imaginea de sine. Este un model permanent, vizual, postural, spațial, infraconștient ce constituie și punct de reper în spațiu (la dreapta, la stînga, în față etc.). Se formează treptat în copilăria timpurie, permițînd în această etapă a dezvoltării-orientării, recunoașterii confortului și organizării deprinderilor. În adolescență **s.** corporală trece printr-o fază de perturbări însoțite de o curiozitate crescîndă față de **s.** corporală (studiul oglinzii). La fete există unele diferențe față de băieți în ceea ce privește schema corporală acceptată și cea dorită în interrelațiile sociale. Fondată pe datele senzoriale multiple, proprioceptive și exteroceptive această reprezentare schematică, constantă și necesară vieții normale poate fi tulburată în cazul lezării lobului parietal, sau a regiunii temporale. Sinonime, **s.** posturală a lui Head, imaginea de sine însuși a lui Lhermitte (v. și IMAGINEA DE SINE) ♦ Referindu-se la probe de efectuare de circuite electrice de diferite feluri Ursula Șchiopu și colab. (1963) au diferențiat trei **s.** sau reprezentări spațio-poziționale (se referă la amplasamentul pozițional al pieselor componente, la **s.** dinamice ale aceleeași instalații electrice (la circuitele implicate în **s.** spațio-temporală), la reprezentarea **s.** instalației și la o **s.** privind uneltele și materialele necesare elaborării instalației în vederea actualizării circuitelor funcționale. Acestea ar fi **s.** asociative. Bergson consideră că **s.** este unul din instrumentele invenției. Inventatorul începe prin a-și imagina o **s.** foarte sumară a unui aparat care să răspundă unei necesități și firește unei cît mai mici angajări de costuri. Această **s.** foarte sumară la început se precizează și se completează încorporînd multiplicități posibile de funcționalități. Ca atare este o **s.** dinamică ce treptat se transformă într-un „proiect". Acesta se conturează ca o **s.** ce trebuie să fie precisă, cu parametrii bine stabiliți și cu posibilități de manevrare bine puse la punct. (E.V.)

SCHICKSULSANALYSE ♦ Termen folosit în teoria lui L. Szondi pentru analiza traseului intern probabil (analiza destinului) (S.T.)

SCHIMBARE PSIHOSOCIOLOGICĂ

(engl. change, transformation, fr. changement, germ. Wechsel, Arderung) ♦ Operație de transformare de situații, activități, roluri sociale și concomitent a contextului „actorilor" și raporturilor umane dintr-un grup social, a statutelor, a nivelului de viață, a dispozițiilor, sănătății, structurii sociale generale. Orice proces de **s.** presupune intervenția simultană asupra factorilor morfologici (substrat material, spațial și demografic), psihosociologici (influență asupra indivizilor ce reprezintă un model cultural) și sociostructurali (modul de repercusiune a unei **s.** asupra diferitelor niveluri ale structurii sociale). **S.** se exprimă și ca adoptare a unor elemente de noutate în domeniul tehnic, educativ, comportamental. Se schimbă întîi elementele tehnico-științifice, apoi concepțiile și metodele de organizare, urmînd apoi **s.** relațiilor interpersonale și **s.** indivizilor (Cl. Rivière, 1978). Această ordine nu este fixă, dar se regăsește adeseori ca o dialectică a **s.** **S.** înseamnă evoluție, dezvoltare, creștere, desfășurare, adaptare. ♦ Se identifică **s.** adaptative și adaptări la **s.** împrejurărilor, condițiilor, situațiilor. Uneori **s.** implică transformări mai mult sau mai puțin bruște și profunde, rupturi într-un sistem (psihosocial, uman) echilibrat, distorsiuni funcționale (divorțurile, **s.** ale politicii școlare, ale impozitelor, ale nivelului de trai etc.) ♦ Procesul de **s.** poate apare și ca o abatere de la regulă, ca o deviație, ca proces normal de creștere și maturație; poate fi intersectat și de momente de dezordine, dezorganizare, dereglare sau anomie (Durkheim). Presupune, în acest caz, o stare de tensiune psihologică la nivelul fiecărui participant, un sentiment confuz, dublat de anxietate și nostalgie față de trecut. **S.** de conduită, îndeosebi, se soldează cu o ruptură în obișnuințele domestice, cu implicații asupra aspectelor funcționale și emoționale (J. Maisonneuve, 1972). Voința de permanență, tendința de conservare care asigură identitatea și coerența vin deci în contradicție cu **s.** Este utilă adaptarea conceptelor și metodelor educative la exigențele unei lumi în schimbare. Educatorul este numit adesea „agent al **s.**", recomandîndu-se o educație pentru **s.**, chiar o „pedagogie a **s.**" (Văideanu, 1981) vizînd înarmarea individului cu noi modele acționale, pentru a întîmpina progresul). (A.N.)

SCHIPKOVENSKI, Nicola-Spassov (1906-1976), psihiatru și medic bulgar și-a făcut studiile la Sofia și München și a susținut doctoratul la Sofia. Cadru didactic la Facultatea de medicină din Sofia. A elaborat peste 250 de studii, cercetări și cărți în probleme de sinucidologie și homicidologie. **Op. pr.**: *Tratat de psihiatrie medico-legală* (primul din Bulgaria, 1954, 1962, 1973); *Schizophrenie und Word* (1938); *Pathologische Reactionen der Persönlickeit. Neurosen und Psychogenen Psychosen* (1960) etc. (E.V.)

SCHIZOFRENIE (engl. schizophrenie, fr. schizophrénie, germ. Schizophrenie) ♦ **S.** se caracterizează printr-o alterare a gîndirii, afectivității și a relațiilor cu lumea din afară, avînd un aspect specific ce se manifestă ca dizolvare a capacității asociative datorită autismului bolnavului care-și creează o lume proprie, ruptă de realitate, în spatele căreia el manifestă o sensibilitate paradoxală. **S.** au etiologii și forme multiple și se caracterizează prin: disociația personalității, interpsihică și disociația între eu și lumea exterioară. Simptome caracteristice: discordanță, detașare (Janet, Spaltug, Bleuler), în cadrul căreia se exprimă ambivalență, bizarerie, impenetrabilitate; detașare, autism și delir; discordanță, asociații ciudate de idei, încorporate în debit crescut verbal, schimbări bruște de discurs (se modifică profund eficiența logică); distorsiuni în sfera afectivității (indiferență, analgezie morală, negativism, inhibiție, răceală extremă sau regresiune instinctivo-afectivă, viața afectivă blocată), crize de rîs sau de furie inexplicabile, schizofrenicii sînt capabili de comunicare afectivă, dar sentimentele lor au ceva fals (Wytsch, 1936); manifestă dezacord în sfera cognitivă; opoziție și sugestibilitate; bizarerii de comportament (acte absurde, șocante, capricioase, simbolice), impulsuri uneori crime nemotivate, comise într-un mod în care e imposibil pentru subiect sau observator să înțeleagă de ce au fost comise; pusee de modificări în viața afectivă: sentimente ambivalente, paradoxuri, ostilitate pentru familie, inadaptare gravă. În adolescență **s.** are tendințe spre visare și meditație, e animat de solitudine, e foarte orgolios, are tendințe dogmatice, refuză contactele sociale, manifestă intransigență intelectuală. ♦ Există unele perturbații ce reproduc schemele **s.** Astfel este cazul cu **s.** dominant exprimată în limbajul scris perturbat profund. În același sens se poate vorbi de *schizoparagrafie* – ce se manifestă la demenții precoce prin adăugări de litere (frecvente) fără sens (J. Bobora); *schizoparalexia* care reproduce aceeași tulburare în corpul cuvintelor citite; *schizoparafazia* – ca disociere a corespondenței dintre cuvinte și idei. **S.** nu pot citi ceea ce au scris și să scrie ceea ce spun. Tratamentul medicamentos modern al **s.** este suplimentat în ultimii 10-15 ani de forme de psihoterapie relativ diverse – influențate de concepția lui S. Freud. (G.I.)

SCOTOMIZARE (engl. și fr. scotomisation, germ. Skotomization) ♦ Termen folosit în analiza testelor proiective expresive (ca testele: Goodenough, testul familiei Porot, Corman etc.) în care lipsesc părți ale corpului, ale feței etc., la diferite personaje sau la propria persoană redată prin desen. **S.** constituie o expresie a devalorizării persoanei reprezentate în desen, o negare a acesteia în urma unor interrelații cu rezonanțe psihice neplăcute. **S.** este și o expresie cu sens defensiv a „uitării". ♦ **S.** se datorează unor deficiențe ale cîmpului vizual ce provoacă zone obscure goale (**s.** negativă), sau zone umbrite permanent ale vederii datorită unei homonime adesea asimetrice. (U.Ș.)

SECENOV, Ivan-Mihailovici (1828-1905), fiziolog rus. A terminat școala de ofițeri la St. Petersburg (1848), apoi s-a înscris la Facultatea de medicină din Moscova. După absolvirea acesteia în 1865 a plecat în străinătate unde a cunoscut mai toți marii fiziologi ai timpului (Du Bois-Reymond la Berlin, Helmholtz la Heidelberg, Ludwig la Viena, Funke la Leipzig etc.). Întors în Rusia și-a susținut teza de doctorat în 1860 (în probleme ale fiziologiei intoxicațiilor cu alcool). A fost profesor la Academia medico-chirurgicală din St. Petersburg, la Odesa, din nou la St. Petersburg și apoi la Moscova. **S.** a fost printre primii profesori fiziologi de tip modern din Rusia și cîteva din lucrările sale au contribuit la o adevărată revoluție spirituală în vremea aceea. Astfel, lucrarea *Reflexele creierului* (1863) a creat un cadru determinist și o apropiere sensibilă între psihologie și fiziologie. Prin această lucrare **S.** a pus în evidență necesitatea și posibilitatea de a pătrunde în problemele psihologiei cu instrumentarul și optica naturalistului. În lucrarea polemică (cu Kaverin) *De către cine și cum trebuie prelucrată psihologia*, **S.** a schițat capitolele unei psiho-fiziologii ample. În fine, în lucrarea *Elementele gîndirii* (1878), adăugită și completată în 1903, **S.** a făcut o strălucită incursiune în procesele dezvoltării gîndirii copiilor, pledînd pentru ideea că gîndirea se naște din experiența senzorială. Întemeietor al reflexologiei, **S.** a avut un foarte mare rol în dezvoltarea concepției deterministe, a influențat gîndirea multor oameni de seamă printre care și cea a lui I. P. Pavlov. Tracasat pentru relațiile sale cu cercurile progresiste și intelectualitatea înaintată, **S.** a dus o viață relativ dificilă fiind considerat ca suspect din punct de vedere politic de către regimul țarist. (U.Ș.)

SECHELĂ PSIHICĂ v. BOALĂ

SECUNDARITATE (engl. secondary function, fr. secondarité, germ. Sekundärefunktion) ♦ În sistemul caracterologic al lui G. Heymans și E. Wiersma, în cel al lui R. le Senne, termenul desemnează acea funcție și caracteristică a individului de a reacționa cu „întîrziere" dar în mod prelucrat, nu spontan, la un excitant sau la o situație dar și la influența durabilă a evenimentelor trecute, care continuă să rămînă în psihismul unor subiecți, mergînd pînă la a suspenda experiența prezentului. ♦ Subiecții cu **s.** au sentimente durabile, prelungiri de efecte ale acestora. Prezentul lor este mereu extras din trecut (ecouri). Ei rămîn fideli prieteniilor trecute. ♦ **S.** are corelații pozitive destul de semnificative cu introversia (Jung). Este un factor opus primarității caracterizate prin reacții imediate, impresii ce se consumă rapid. Un exemplu de **s.** este ranchiuna, dar și recunoștința. În ambele cazuri este evidentă rezonanța prelungită psihică a interrelațiilor. M. Ralea a considerat amînarea ca principiu funcțional psihic înrudit cu **s.** (U.Ș.)

SECURITATE (engl. security, fr. sécurité, germ. Dicherheit) ♦ Stare psihică de siguranță fondată pe convingerea că nu există motive de teamă. Ea constituie o necesitate fundamentală a omului, o condiție esențială a sănătății sale mintale. ♦ La copil, **s.** e asigurată prin stabilirea condițiilor de mediu și în special prin afecțiunea, tutela și grija părinților. Copilul se simte protejat în mediul familial. Adolescentul, în virtutea statutului său nedefinit deplin, întîmpină adesea dificultăți în resimțirea **s.** Adultul dispune de numeroase mijloace de a menține starea de **s.** Unul dintre acestea îl constituie conformismul social. Adesea, grupul social din care face parte este în măsură să-i confere starea de **s.** De multe ori **s.** se controlează (navigatorii controlează barometrul, agricultorii controlează temperatura solului, umiditatea etc.) pentru a ameliora condițiile generale ale activității lor. Ca efect al nevoii de **s.** s-au constituit societățile de asigurări de tot felul. ◆ Prezintă deosebit interes **s.** rutieră dat fiind numărul mare de vehicole ce circulă și gravitatea unor accidente de circulație. Dată fiind importanța **s.** au loc selecții profesionale pentru posturile de muncă de control ale traficului rutier – dar și examene privind respectarea regulilor de circulație, (avertizare, indicatoare, semne de limitare de viteză etc.) Controlul circulației este din păcate mai mult represiv. ◆ **S.** în muncă privește o persoană dată dar și grupul. Există posturi de muncă de mare periclitate. Măsurările de **s.** trebuie bine cunoscute și aplicate în astfel de cazuri. (P.P.)

SEDUCȚIE (engl. seduction, fr. séduction, germ. Verführung) ◆ Capacitate de a încînta, a atrage atenția prin grație, armonie, mod de comportare. Este dezvoltată inegal la diferite persoane. Există o intrusiune a dimorfismului sexual în **s.** Caracterele de **s.** feminine diferă prin grație, frumusețe etc. pe cînd cele masculine prin forță, siguranță, calm etc. ◆ **S.** se manifestă la toate vîrstele. Copiii au **s.** prin drăgălășenie. În adolescență alături de capacitatea de **s.** impregnată de dimorfismul sexual se manifestă o componentă de **s.** derivată din comportament, cultură. La persoanele căsătorite **s.** implicată. În atracția sexuală foarte activă la început se atenuează și se controlează treptat. În schimb devin de **s.** componenta intelectual culturală și expresivă legată de statutul profesional civic etc. La vîrstele adulte **s.** este legată de încărcătura de roluri și statute – succese, capacitate de creație etc. și caracterul plăcut al interrelațiilor sociale. La vîrstele înaintate **s.** e constituită dintr-o aură de înțelepciune, echilibru, atitudini tonice etc. Excesul de **s.** – mai ales privind laturile sexuale prezintă o vastă patologie (v. SEXUALITATE) în care **s.** ca profesie este condamnată social. La fel incestul și alte manifestări de acest fel. (U.Ș.)

SEGREGAȚIE (engl. segregation, fr. ségrégation, germ. Trennung) ◆ Constă în tratarea inegală a persoanelor sau grupurilor sociale în conformitate cu anumite criterii anterior definite (spațiale, de rasă, religie, limbă, vîrstă, sex, sănătate etc.) ◆ **S.** poate fi spontană sau forțată. Spontană ca în cazul în care emigranții de aceeași limbă se plasează în aceleași cartiere în țările în care se instalează. Forțată ca în cazurile rezervațiilor de indieni sau ale cartierelor negrilor din marile orașe **S.** poate fi necesară în anumite cazuri: de exemplu, în separarea copiilor normali de cei oligofreni în vederea școlarizării diferențiate și eficiente. **S.** fascistă s-a caracterizat prin luarea de măsuri inumane (ca lichidarea fizică a bolnavilor mintal în perioada regimului nazist sau lichidarea nearienilor de hitleriști). **S.** afectează principiul uman al egalității și constituie una din problemele fundamentale ale luptei, năzuinței spre progres social real al omenirii. (S.T.)

SÉQUIN, Eduard (1812-1880), neurolog și psihiatru francez. A fost discipolul lui Itard (1774-1838) și a continuat cercetările începute de acesta în problemele psihologice ale copiilor retardați mental. Și-a extins, completat și lărgit sistemul educativ accentuînd cerințele ca la copiii normali să fie suplimentate programele educative cu mai multe jocuri, desene etc. (aceasta a fost școala populară ce a inspirat pe O. Decroly (1871-1932), M. Montesori (1870-1925). La Bicêtre a creeat o clasă școlară specială pentru copii înapoiați mental. (1840). În 1846 a emigrat în S.U.A. unde a aplicat cu succes metodele sale. **Op. pr.**: *Traitement moral, hygiène et éducation des idiots et autres enfants arriérés* (1846); *Idioty and its treatment by the physiological method* (1866, 1907). (S.T.)

SELECTIVITATE (engl. selectivity, fr. sélectivité, germ. Selectivität) ♦ Caracteristică generală a reflectării psihice. Dat fiind faptul că psihicul uman nu poate reflecta și reține totul, **s.** se conturează ca o necesitate și un mecanism adaptativ. Se reține și se operează mental doar cu acele obiecte sau particularități ale lor care sînt mai importante situativ sau din punctul de vedere al cerințelor interne sau al celor sociale conștientizate sau intuite de personalitate. În genere, acestea se detașează de fond și au o mai mare semnificație la un moment dat. Se vorbește în acest sens de **s.** atenției, a memoriei, a percepției etc. ♦ Desprinderea și reținerea anumitor însușiri și lăsarea la o parte a altora este condiționată fie de factori obiectivi (însăși particularitățile obiectelor) ca importanța ce li se acordă în viața socială, fie de factori subiectivi (interese, dorințe, scopuri etc.). (P.M.)

SELYE, Hans (1907-1979), medic și filosof canadian, de origine austriacă. Și-a făcut studiile la Praga, doctoratul la Universitatea Mc. Gill în Montreal (1942). A fost profesor universitar și director al Institutului de medicină și chirurgie experimentală, al Universității din Montréal. Studiile sale privind stresul și varietatea uriașă a agenților stresanți — ca și „sindromul general de adaptare-apărare" l-au făcut foarte cunoscut ♦ Sindromul general de apărare (S.G.A.) constă din trei faze: prima este o reacție de alarmă (hipotensiune, tahicardie și producere de catecholamine de ACTH și corticosteroizi); a doua este o perioadă de rezistență în care se pun la punct mecanismele de apărare și adaptare dobîndite. Se reface echilibrul în cazul stresurilor ce se întrerup. (Eurostresul este un stres stimulator de activitate); a treia fază de epuizare apare mai ales în cazul stresurilor ce continuă. Organismul își epuizează rezervele de adaptare și apar tulburări ale acestuia (sub forma de boală hipertensivă, ulcer gastroduodenal, afecțiuni renale primitive, colite etc.). **S.** a scris numeroase lucrări de mare sinteză (enciclopedii medicale). **Op. pr.**: *Le stress de la vie, le problème de l'adaptation* (1962); *The story of the adaptation syndrome* (1952); *Stress without distress* (1974), *Stress in heath and disease* (1976). (U.Ș.)

SEMANTEME (engl. semanteme, fr. sémantème, germ. Bedetungselment) ♦ Parte a cuvîntului care suportă sensul, ca atare este o unitate de semnificație, așa cum fonemele sînt partea unităților lingvistice sau cum morfemele sînt unități ale formei. ♦ Li se mai spune și seme și constituie în acest caz unități minimale de sens. Printre **s.** se pot enumera radicalele verbelor și rădăcinile cuvintelor (substantivelor). Se folosește și termenul de lexeme sau chiar de morfeme lexicale într-un sens asemănător. Partea de cuvînt care condensează în modul cel mai dens, nucleul semnificativ (față de semnificant) se numește monemă (moneme). (S.T.)

SEMANTICĂ ȘI SEMIOLOGIE (engl. semantics, semeology, fr. sémantique, sémiologie, germ. Semantik, Semiologie) ♦ Ramură generală a lingvisticii care studiază descriptiv, comparativ și istoric sensul lexical al cuvintelor. ♦ Filosofic **s.** generală constituie un curent teoretic care cercetează limba din punctul de vedere al utilizării ei (corecte, incorecte, imprecise) în societate și mai ales în procesul de comunicare dintre oameni. ♦ Din punct de vedere logic, **s.** este teoria interpretării unui sistem formalizat prin intermediul altui sistem formalizat. ♦ **S.** individuală constituie studiul operativității, corectitudinii, preciziei cu care o persoană utilizează sensul lexic al cuvintelor în procesul de comunicare ♦ **S.** se conjugă cu semiologia, ramură a logicii simbolice, știință a semnelor și se află în pozițiile de tangență cu estetica, teoria culturii, psihologia etc. Întemeietorii ei au fost Ch. S. Pierce, apoi F. de Saussure. Acesta din urmă i-a conferit denumirea de semeiologie, ca parte a **s.** psihologiei sociale și generale. Gh. Enescu (1968) a împărțit semnele în: univoce (cînd unui semn A. îi corespunde un singur obiect X; fictive (cînd unui semn A nu-i corespunde nici un obiect X); polisemice (cînd unui semn A îi corespunde N obiecte); echivalente (cînd unui obiect X îi corespund N semne); nedeterminate (cînd la N obiecte corespund N semne A) ♦ Semnele sînt după F. de Saussure stimuli, paternuri sau gestalturi cu semnificație specifică adresată conștiinței. ♦ Psihicul uman are o structură semiogenetică, el produce semne și simboluri pe care le introduce în sfera comunicării și în aceea a cunoașterii logice. Cuvîntul reprezintă un lucru, un semnificat obiect, schemă, el însuși fiind un semnificant diferențiat. **S.** nu reprezintă după F. de Saussure (1971) doar o disciplină lingvistică ci și un domeniu al psihologiei care are de-a face cu comportamentul simbolic și se maniază prin semne. ♦ După J. Piaget funcția simbolică semantică și semeiotică se conturează în ontogeneza timpurie, între 18-22 luni la 36 luni (perioada antepreșcolară sau a primei copilării) prin imitație și completarea reprezentărilor, în jocul simbolic și simbolistica ludică (de ficțiune), imaginea grafică a desenelor, imaginea mentală (imitația interioară) și limbajul (evocarea verbală) etc. În amploarea și diversitatea creației materiale și spirituale a populației ce le utilizează. Există implicit o istoricitate a instrumentelor **s.** ♦ Ch. W. Morris consideră că în **s.** se pot departaja trei părți: **s.** propriu-zisă, sintactica și pragmatica. **S.** se referă la raportul semnelor cu obiectele desenate și semnificația lor, sintactica cercetează relațiile dintre semne raportîndu-le la anumite reguli de combinare și ordonare, iar pragmatica are în atenție modul în care se înțeleg și se folosesc semnele. ♦ În afară de semne, există supersemne în structuri complexe. Cîmpul **s.** cuprinde domeniul cognitiv dar și afectiv al personalității. ♦ La rîndul lor semnele pot fi naturale (fumul – ce indică prezența focului), și convenționale (literele, simbolurile, reperele de circulație). ♦ Semne sînt și gesturile, manifestările care exprimă un gînd, o intenție, o stare sufletească sau care sugerează unei alte persoane o acțiune. Stările afective se exteriorizează de exemplu printr-o serie de semne numite expresii emoționale (modificări mimice și pantomimice, timbrul vocii etc.) ♦ Semnele sînt de asemenea trăsături distinctive după care cineva poate fi recunoscut, identificat (felul de a se îmbrăca, de a vorbi, gîndi, comporta), tot ceea ce evocă ceva, ceea ce aduce aminte de o persoană, de o întîmplare oarecare. ♦ Există o memorie a **s.** Face parte din memoria de termen lung (MLT), la organizarea căreia contribuie. Informațiile verbale nu se codifică în memorie sub formă textuală, ci doar ca mesaje, conținuturi, în structurile profunde. Memoria de scurtă durată (MSD) înregistrează structuri de suprafață. Mesajele din structurile de profunzime se restituie prin procese de transformare, prelucrare. Această formă de prelucrare se mai numește și memorie verbală. Unele dintre semne apar în calitate de repere sau puncte de reper pentru memorie, ceea ce presupune numeroase relații de cîmp, **s.** și de feedback-uri. (C.M. și M.G.)

SEMIOLOGIE (engl. semiotics, fr. sém(é)iologie, germ Semeiologie). ♦ Ramură a logicii simbolice, știință a semnelor ce se află în poziție de tangență cu estetica, teoria culturii, psihologia etc. Întemeietorii ei au fost Ch. Pierce, apoi F. de Saussure. Acesta din urmă i-a conferit denumirea ca parte a psihologiei sociale și generale. Gh. Enescu (1968) a împărțit semnele care constituie instrumentar al semiologiei în; *univoce* cînd unui semn A. îi corespunde un singur obiect; *fictive* cînd unui semn A, nu-i corespunde nici un obiect X; *polisemice* cînd unui semn A îi corespund N obiecte; *echivalente*, cînd unui obiect X îi corespund N semne; *nedeterminate*, cînd la N obiecte corespund N semne. ♦ Semiologia nu reprezintă după F. de Saussure (1971) doar o disciplină lingvistică ci și un domeniu al psihologiei care are de a face cu comportamentul simbolic și se maniază prin semne. Cuvîntul însuși este un semnificant diferențiat. După J. Piaget funcția simbolică și semiotică se maniază și se conturează în ontogeneza timpurie între 18-22 luni și 36 luni (perioada antepreșcolară sau a primei copilării), prin imitație și completarea reprezentărilor. Jocul simbolic și simbolistica ludică (de ficțiune), imaginea grafică a desenelor, imaginea mentală (imitație interioară), și limbajul (evocarea verbală etc.) constituie domeniul **s.** timpurii ontogenetice. ♦ **Semnul**, este o realitate senzorială ce se referă la altă realitate pe care vrea să o evoce. Funcțiile **s.** se continuă în decursul vieții lărgindu-se și implicându-se în integrarea tot mai maturizată a persoanei într-un sistem cultural prin constituirea de diferite feluri de limbaje (matematice, chimice, alte limbi etc.). În acest cadru se integrează și sistemele conceptuale ale științelor, literaturii și artelor. Prin instrumentele **s.** se dobîndesc nu numai cunoștințe ci și mijloace, scheme și structuri cognitive mediate prin semne și simboluri și se constituie structuri cognitive utilizabile. Persoana devine prin dobîndirea lor potențial benificiară și contribuantă a progresului vieții sociale, colportoare și creatoare de cunoștințe. ♦ Componentele unui proces de semnificație (semiosia) se realizează prin: *referentul* (sau referatul sau denotatul, obiectul sau entitatea); *evenimentul semnalizat* sau desenat; *sensul* (semnificația sau informația transmisă); *semnul vehicol* (prin care se redă semnificația); *subiectul interpret* (care ia act de semn și semnificația sa într-o situație de comunicație dată). *Semnificantul* și *semnificatul* nu se confundă (deși sînt interdependenți și aceasta datorită operativității ce îi caracterizează (a raporturilor complexe repetabile și a regulilor cărora se supun). ♦ Prin operativitatea instrumentelor **s.** acestea permit forme de comunicări ce devin foarte complexe și utile social. Expansiunea și bogăția instrumentelor **s.** sînt direct proporționale cu amploarea și diversitatea creației materiale și spirituale a populației ce le utilizează. Există implicit o istoricitate a instrumentelor **s.** După A. Schaff funcția **s.** apare ca relație între oamenii ce comunică și creează semne pentru a comunica. Funcția educativă a **s.** se bazează pe situații semiologice. ♦ Estetica și **s.** studiază și limbajele artistice, polisemia mesajelor de codificare a semnalelor implicate în artă și concordanța lor cu rezultatele dezvoltate de teoria comunicației și a informației. ♦ Forma are ca echivalent semiologic, conceptul *morfem*, pentru semnul cromatic din arta picturală, Dan Mihăilescu propune termenul *cromum*, iar pentru formele colorate termenul *cromorfem* (1980) Ch. W. Morris consideră că **s.** are trei direcții de manifestare. **S.** *propriu-zisă*, *sintactica* și *pragmatica*. **S.** propriu-zisă se referă la raportul semnelor cu obiectele desenate și semnificația lor, *sintactica* cercetează relațiile dintre semne raportîndu-le la anumite reguli de combinare și de ordonare, iar *pragmatica* la implicațiile concretiste ale acestora în structurile existențiale (inclusiv universul înțelesurilor utile implicate în progres și dezvoltare), dar și modul în care se înțeleg și se folosesc semnele. Afară de semne există *supersemne* în structuri complexe. ♦ Cîmpul domeniului cognitiv se combină cu cel afectiv al personalității în **s.** Există o memorie semiologică. Face parte din memoria de termen lung (LTM) la organizarea căreia contribuie. Informațiile verbale nu se codifică în memorie sub formă textuală ci doar ca mesaje conținuturi în structurile profunde ale psihicului. Memoria de scurtă durată (STM) înregistrează și structurile de suprafață. Mesajele din structurile de profunzime se restituie prin procese de transformări-prelucrări. Mesajele sînt deci de profunzime și capătă formă prin procese de transformare, prelucrare. Această formă de memorie devine memorie verbală. (U.Ș.)

SEMNE (engl. sign, fr. signe, germ. Zeichen) ◆ Reprezintă tot ce indică ceva. Pot fi naturale (fumul ce indică prezența focului) și convenționale (literele, simbolurile, semnele de circulație, reperele de direcții etc.) **S.** sînt și gestul, mimica, timbrul vocii, expresiile privirii, manifestările care exprimă un gînd, o intenție, o stare sufletească sau cele care sugerează unei alte persoane o acțiune, o prețuire sau o rejecție, o negație, o afirmație, o mirare). ◆ Stările afective se manifestă prin numeroase expresii-semne (emoționale). Ele au aceste conotații deoarece exprimă modificări neurovegetative legate de starea psihică provocată de o incitație, situație, reacție la acestea. ◆ **S.** sînt de asemnea trăsături disctinctive după care cineva poate fi recunoscut, identificat (felul de a se îmbrăca, de a vorbi, de a gîndi și chiar de a coopera, de a merge și de a fi sau nu politicos) ◆ **S.** se referă la tot ceea ce evocă ceva, ceea ce aduce aminte de o persoană, întîmplare etc. ◆ Există o memorie a **s.** Acestea fac parte din memoria de lungă durată (LTM) la organizarea căreia contribuie. Informațiile verbale nu se codifică în memorie sub formă textuală, ci doar ca mesaje, conținuturi, în structurile profunde ale psihicului. În memoria de scurtă durată (STM) se înregistrează structuri de suprafață. Mesajele din structurile de profunzime se restituie prin procese de transformare, prelucrare. Această formă de memorie devine memorie verbală. Unele dintre **s.** apar în calitate de repere sau puncte de reper pentru memorie, ceea ce presupune numeroase relații de cîmp de **s.** și de feed-back-uri implicate în acestea. De fapt a cunoaște înseamnă a decodifica un **s.** sau o expresie, a-i determina raporturile cu alte **s.** și a-i determina obiectul de referință. Atunci cînd **s.** se referă la obiecte și clase de obiecte reale posedă însușirea de *referință* sau *referent*, sau *denotat*, iar raportul **s.**-*obiecte* implicate constituie dimensiunea semantică a **s.** ◆ Cînd **s.** se referă la o idee, o informație, o proprietate, o relație, o acțiune posibilă, posedă un designat sau o semnificație. ◆ Au abordat problemele **s.** și semnificație E. Husserl, N. Charles, Sanders Peirce (1839), Charles W. Morris, F. de Saussure (1857-1913) ca analiști ai **s.** după criteriile; semnul ca atare, **s.** relației cu obiectul, și cu interpretatorul. În acest sens după relația cu obiectul **s.** poate fi: *de descriere*, *de indexare*, *de simbolizare*. După relația cu subiectul poate fi: *termen*, *propoziție*, *raționament* etc. ◆ S. se poate referi și la un complex de alte **s.** ◆ Deoarece în contextul dimensiunii pragmatice și sintactice a **s.**, cei ce comunică între ei fac parte din diferite generații, se poate vorbi de o *dimensiune sincronică* și una *diacronică* a **s.** și semnificațiilor implicate. ◆ Omul găsește în viața socială sisteme de semnificații formate istoric și și le însușește. Orice **s.** are semnificație sau *designat*, dar nu orice **s.** are *referent* sau *denotat*. Denotația este un caz particular de designație (ori modificație). *Designația* exprimă un raport în care semnificația ca obiect al reflectării sau gîndirii implică raporturi cu cel puțin un subiect cunoscător. Raporturile semnificației și **s.** cu subiectul cunoscător, care-l utilizează constituie *dimensiunea pragmatică* a **s.** Utilizarea **s.** în contextul unui sistem de **s.** constituie *dimensiunea sintactică* a acestuia. (de ex. limbile naturale, notațiile muzicale, formulele din chimie, notațiile algebrice, trigonometrice, și chiar semnele de circulație). ◆ Atunci cînd se traduce informația primară într-un limbaj simbolic făcîndu-se abstracție de dimeniunea pragmatică și sintactică, are loc procesul de formalizare. ◆ În procesul de asimilare și utilizare a semnificației se construiește sensul personal pe care-l capătă **s.** și sistemul de semnificații pentru persoană. Cuvintele sintagmelor sînt generalizări de o anumită stabilitate ce fixează experiența social-istorică a sistemelor de semnificație. **S.** se mai clasifică și ca *icon* (desenul unei case, om, pom), *indice* (indispoziție → digestie dereglată) și *simbol* (drapelul – națiunea și țara) (U.Ș.)

SEMNAL v. SEMNALIZARE

SEMNALIZARE sistem de ~ (engl. signalization, fr. signalisation, germ. Signalization) ♦ Noțiune introdusă de I.P. Pavlov referitoare la activitatea adaptativă a emisferelor cerebrale prin intermediul obiectelor, fenomenelor și evenimentelor semnalizatoare prin faptul că se asociază cu obiecte și situații ale trebuințelor. Acestea constituie semnale, avertismente (a provoca, încetini sau sista diferite acțiuni). ♦ Adaptarea prin intermediul proceselor senzoriale care răspund unor semnale directe din realitatea înconjurătoare constituie după I. P. Pavlov primul **s. de s.** iar aceea ce are loc prin intermediul cuvintelor care sînt semnale ale semnalelor constituie al doilea **s. de s.** ♦ Teoria **s. de s.** creează o deschidere a pavlovismului spre semiotică. (S.T.)

SENILITATE v. BĂTRÎNEȚE

SENTIMENT (engl. feeling, fr. sentiment, germ. Gefühl) ♦ Proces afectiv complex, combinat cu elemente intelectuale (reprezentări) și volitive stabile, generalizate care persisită în absența tuturor stimulilor. **S.** este un raport sau relație afectivă atitudinală cu o anumită persoană, colectivitate, activitate, obiect, valoare, ideal. ♦ **S.** este mai durabil decît emoția și mai puțin violent decît pasiunea și are la bază o organizare a experienței emoționale în care intervin caracteristici ce pot fi de ordin intelectual, moral sau estetic, de unde derivă cele trei categorii de **s.**: intelectuale, morale, estetice. Toate acestea sînt fenomene psihice conștiente care colorează afectiv trăirile psihice și influențează conduita. ♦ Dispunînd de structuri complicate, **s.** se formează în timp trecînd prin forme de constituire, (oscilații și „gestații") și de consolidare. **S.** se caracterizează prin: orientare, profunzime și eficiență. Ele sînt legate de tendințele profunde ale individului, de pulsiunile sale, de dorințele sale satisfăcute sau refulate. ♦ Psihanaliștii au pus în evidență sentimentele inconștiente de culpabilitate, de agresivitate, de inferioritate ca sentimente de profunzime ce influențează direct ansamblul conduitelor. Raportarea se face la reacțiile emoționale subconștiente, pe care individul nu le exprimă liber, direct, ci prin mecanisme substituive: de exemplu, depresia (în locul furiei, agresivității) și alte simptome nevrotice și psihosomatice (v. „subconștient"). ♦ V. Pavelcu (1936) împarte **s.** în: a) preconștiente (neliniștea, agitația de căutare, sentimentele implicate în creație), b) subconștiente (izolate, refulate ca indecente, cenzurate de conștiința morală sau suprimate ca stări penibile), c) semiconștiente (ce dirijează cursul reprezentărilor, fluctuațiile acestora nefiind sesizabile, etichetate (ca în cazul declarării simpatiei sau antipatiei) d) paraconștiente, greșit interpretate (mila luată drept dragoste și invers). Pot exista conflicte privind **s.** în anumite situații. Acestea sînt trăite dramatic. ♦ Tendința de exagerare a reacțiilor legate de sentimente în cadrul evenimentelor obișnuite, de a aprecia conduita oamenilor numai din punct de vedere sentimental se numește sentimentalism. (P.M.)

SENTIMENTALISM v. SENTIMENTE

SENZAȚIE (engl. sensation, fr. sensation, germ. Gefühl, Empfindung) ♦ Procesul psihic prin intermediul căruia se reflectă însușirile simple și separate ale lucrurilor în timpul acțiunii acestora asupra organelor de simț. Această reflectare este nemijlocită, directă, sub formă de imagini realizate prin legăturile temporare primare efectuate prin intermediul A.N.S. În realitate nu se dispune de senzații separate, distincte decît în primele zile ale vieții sau în stările patologice (datorită caracterului dezordonat al legăturilor corticale implicate în adaptare). **S.** au funcții adaptative, de cunoaștere și sînt punct de plecare pentru conduite. **S.** sînt elementele fundamentale ale oricărui proces de cunoaștere, (constituie primaritatea cunoașterii) și se efectuează prin intermediul organelor de simț. ♦ Senzualistul Condillac (1714-1780) a pornit de la ideea că toate cunoștințele provin de la simțuri (senzații). De fapt, psihic, se operează prin percepții care conțin o anumită experiență cognitivă. **S.** este în principal un proces receptor fiziologic cu funcții marcante implicate în adaptarea biologică (de speță și individuală). ♦ Totuși **s.** constituie sursa naturală a cunoașterii. Mult timp s-a vorbit de cinci organe de simț și cinci categorii de senzații: vizuale, auditive, tactile, gustative și olfactive. Al șaselea simț, chinestezia, a fost descris în 1826 de către Charles Bell (1774-1842) (care a studiat experimental și sensibilitatea gustativă). Acesta l-a influențat pe H. von Helmholtz (1963). Știința a dovedit însă că există o multitudine de modalități ale recepției senzoriale printre care și cele ce provin din interiorul organismului. ♦ Stimulii ce provoacă **s.** sînt fizici, fiziologici și psihici. Fizici (mecanici, fizico-chimici, luminoși etc.); fiziologici (modificarea funcționalității organelor, aparatelor senzoriale și stării de receptivitate și funcționalitate a sistemului nervos periferic), de trasee sau centrali (în care acționează reprezentarea corticală a analizatorilor); psihologici (fondul de procese mentale și afective în cadrul căruia are loc actul senzorial). Există patru aspecte mai importante ale senzațiilor: a) detecția sau impresionabilitatea; b) discriminarea sau acuitatea; c) identificarea sau recunoașterea și d) evaluarea. a) *Detecția sau impresionabilitatea* privește sensibilitatea analizatorilor și este cuprinsă între limitele superioare și inferioare funcționale ale acestora. Limita inferioară de senzorialitate pentru un analizator oarecare este reprezentată de acea intensitate (redusă) a stimulului ce începe să fie percepută. Această limită se mai numește și *prag minimal.* Complementar, intensitatea foarte mare a stimulilor (ce trece de un anumit prag) nu se mai percepe ca senzație specifică, ci provoacă „durere" și implicit reacții de apărare. Acesta este *pragul maximal.* Cele două praguri reprezintă valorile potențiale ale relației stimul-răspuns. Pragul minimal pentru analizatorul auditiv este de ±20 de herți, pentru senzațiile vibratile, 8-10 vibrații pe secundă, pentru cele vizuale, 390 de milimicroni etc. Cele două praguri (minimal și maximal) constituie *pragurile absolute.* Cîteva praguri senzoriale specifice pentru vedere: prag minimal – flacăra unei lumînări pe întuneric se vede la 30 de metri, sunetul unui ceas în condiții de liniște se aude la 20 de pași, gustul unei lingurițe de zahăr se simte în 8 litri de apă, o picătură de parfum se difuzează în volumul de aer al unui apartament de 6 camere etc. Prin activități, interes, cultură personală și prin exerciții și experiență, pragurile se pot deplasa ușor lărgindu-se astfel evantaiul sensibilității. b) *Discriminarea se referă la însușirea senzațiilor de a diferenția modificarea de intensitate a stimulilor.* Cu cît se sesizează distanțe mai mici de modificare a stimulilor cu atît acuitatea senzorială angajată este mai mare. Aceste distanțe, sesizate ca atare se numesc *praguri diferențiale.* Acuitatea senzorială este în mod obișnuit mai mare pe zonele de mijloc dintre pragul maximal și minimal. Datorită activității ea poate să devină mai fină, fie spre un pol, fie spre altul al pragurilor absolute. Poate avea și zone diferite, distanțate pe aceste intervaluri. Acuitatea senzorială se măsoară în unități fizice corespunzătoare naturii stimulilor (în herți pentru stimulii auditivi, în lucși pentru stimulii vizuali, în miligrame pentru presiune, în grade pentru stimulația termică, în pulsiuni pentru sensibilitatea vibratorie etc. Francezul Bouguer (1760) și germanul M. Weber (1840) efectuînd măsurători în cadrul diferitelor feluri de sensibilități (vizuală, auditivă, de presiune etc.) au stabilit că valoarea raportului dintre creșterea intensității stimulului și a senzației este o constantă. Această relație este cunoscută sub denumirea de legea psihofizică Bouguer-Weber și a fost controlată de Gh. Zapan. Valorile pragului diferențial sînt: pentru sensibilitatea vizuală – 1/100, pentru sensibilitatea cutanată de presiune – 1/30, pentru sensibilitatea auditivă – 1/10, pentru aprecierea greutăților – 1/30 – 1/40 etc. Legea Fechner-Weber este valabilă – numai pentru intensități medii ale pragurilor. De aceea interesează mai mult „pragul operativ" – caracteristic diferitelor persoane, organelor de simț ale acestora, care reprezintă aparatul morfofuncțional al **s.** c) *Identificarea este însușirea de discriminare în condiții de perturbații.* Pe fond de zgomot se aude mai greu, pe ceață sau fum se vede mai greu. În astfel de condiții identificarea presupune o creștere a acuității senzoriale speciale, care este considerată atenție senzorială. Aceasta permite identificarea și recunoașterea și devine surdină psihologică la zgomote, ceață, fum etc. Prin identificare se pune în evidență adaptarea și întreaga experiență senzorială. În identificare participă toate părțile organelor de simț. d) *Evaluarea este capacitatea senzorială de a realiza implicit comparații.* Are la bază experiența senzorială. Evaluarea poate deveni uneori excepțional de fină. Se pot diferenția și aranja în ordine evaluativă nuanțe de culori, sunete, mirosuri, gusturi etc. ♦ Unii autori diferențiază două feluri de **s.**: prima categorie ar fi a **s.** senzoriale și a doua a **s.** afective (Maurice Praduces, 1874-1958). Cele mai implicate în adaptare și trebuințe se dezafectivizează. Autorul citat vorbește de o inteligență organică inconștientă ce se realizează prin **s.** Ideea se regăsește sub o formă mai sistematizată și mai acceptabilă la J. Piaget care consideră că prima etapă a dezvoltării inteligenței copilului înainte de apariția limbajului este a unei inteligențe senzori-motorie (v. INTELIGENȚA). ♦ Senzorimetria constituie domeniu al psihofiziologiei senzorialității. Studiază caracteristicile analizatorilor, funcționalitatea lor, pragurile (mai ales cele diferențiale și cele optime). Senzoriometria este implicată în examenele de selecție profesională, în unele profesii (degustători de vinuri, coloratori de textile, producători de cosmetice și parfumuri etc.) în care **s.** prezintă importanță mare. (U.Ș. și P.M.)

SENZUALISM (engl. sensualism, fr. sensualisme, germ. Senzualismus) ♦ Concepție filosofică gnoseologică după care toate cunoștințele umane provin din senzații și se reduc la asociații simple și complexe de senzații. Cînd consideră că senzațiile reflectă realitatea obiectivă, **s.** este materialist. Atunci cînd conținutul obiectiv al senzațiilor este negat, se exprimă forme de idealism subiectiv și de agnosticism. ♦ **S.** psihologic asociaționist teoretizat de Etienne Bonnot de Condillac (1714-1780) sau teoria senzației transformate consideră că senzațiile stau la baza celorlalte procese și funcții psihice (percepție, atenție, conștiință etc.). În acest context senzațiile posedă forță constructivă, interpretativă devenind gnozii. O formă de **s.** se poate considera și empirismul lui J. Locke (1637-1704) sau al lui D. Hume (1711-1776) – care derivă întregul psihic din experiență. ♦ Totuși pentru unii autori și filosofi, senzațiile sînt reflexii ale obiectelor lumii (Helvetius), iar pentru alți asociaționiști senzațiile sînt fapte de conștiință (idealiștii). (S.T.)

SERENDIPITATE cibernetică ♦ Implicații ale ciberneticii în artă. Horace Walpole a pus termenul în circulație prin evocarea timpului vechiului Ceylon numit cîndva Serendip ai cărui nobili se distrau umblînd la întîmplare ca să găsească obiecte, situații și peisaje frumoase și interesante. **S.** cibernetică a fost obiectul unei expoziții la Londra în sălile Institutului de artă contemporană. Unii savanți ciberneticieni împreună cu specialiștii Institutului de artă contemporană au realizat obiecte artistice și distractive, imagini stroboscopice în milioane de combinații diferențiate în funcție de persoanele ce stau în fața operatorului. ♦ Rosa este un robot cu schelet mecanic, cu bază de sculptură pop care a jucat la teatru rolul reginei din „Cei trei mușchetari". A figurat în expoziție și o sculptură din fibre de oțel cu lame de metal montate ce vibrau sub acțiunea razelor stroboscopice și dădeau spectatorului impresia de pădure fermecată mecanică. Pe o tablă se realiza un desen, la comanda unor copii. O ureche uriașă răspundea la comenzi întorcîndu-se înspre cel ce o striga (Sound Activate Mobile) mascînd un aparat electro-hidraulic. La acestea s-au adăugat imagini deformate printr-un electromagnet utilizat manual. ♦ Toate acestea ar putea fi raportate la ceea ce a denumit Alvin Toffler în lucrarea sa *Al treilea val* (1983), avansuri ale unei noi epoci în artă și în mentalitatea umană cu acceptanțele ei. (U.Ș.)

SEXOLOGIE (engl. sexology, fr. sexologie, germ. Sexologie) ♦ Domeniu psihobiologic privind sexualitatea, comportamentele sexuale. La sfîrșitul sec. al XIX-lea **s.** a luat un avînt considerabil sub influența lui Krafft-Ebing, Havelock Ellis (1859-1939) și Gregorio Maranon (1887-1960) ♦ Psihanaliza (prin S. Freud) (1856-1939) a permis rediscutarea explicațiilor care vedeau, printre altele, în perversiunile sexuale sau în frigiditate, anomalii constituționale. Freud le-a considerat ca fiind conduite infantile retardate (anormale) la adulți. ♦ Sexualitatea a fost un subiect tabu pînă la aceste abordări prin care au început numeroase studii privind ansamblul de caractere morfologice, fiziologice și psihologice legate de sex, ca fenomene ale vieții sexuale. ♦ Opera lui S. Freud și a discipolilor săi se înscrie într-o vastă mișcare de idei menită să ajungă la o fundamentare realistă a atitudinii față de problemele **s.** Freud a contribuit la acreditarea ideii după care considerațiile sexologice sînt indispensabile teoriei și practicii medicale înțeleasă în sens foarte larg. ♦ Funcțiile sexualității nu se limitează la reproducerea biologică. Dincolo de această funcție biologică se deosebește *o sexualitate regenerativă, una fortificativă* și *una selectivă.* ♦ După Freud, comportamentul sexual reflectă caracteristici de esență ale persoanei umane, atitudini față de sine, față de viață, față de lume. Viața sexuală nu începe, după Freud, la pubertate ci în prima copilărie. Freud a stabilit cronologia etapelor prin care trece în mod normal sexualitatea copilului avînd drept criteriu activismul zonelor erogene (care provoacă plăcere și relaxare) preponderente după vîrstă. În primul an de viață, zona bucală este sursa tuturor satisfacțiilor. În al doilea și al treilea an interesul se deplasează către zona anală. Între 3-5 ani, organele genitale devin prevalente (apare masturbația). De la 6 ani pînă la adolescență, în timpul somnului apar pusee sexuale latente. În această etapă are loc orientarea către sexul opus. Sexualitatea depinde de maturația organică, de temperament, vîrstă și de condițiile socioculturale. ♦ Nu pot fi ignorate nici contribuțiile lui Alfred Kinsley (1894-1956), cu vastele sale anchete asupra comportamentelor sexuale umane (1938) dar mai ales William Masters (1915) și Virginia Iohanson (n. 1925) care au studiat foarte complex componente electroencefalografice și electrocardiologice în comportamentele sexuale. ♦ Există două categorii de tulburări și de patologie a sexualității – începînd cu pubertatea. O categorie este legată de patologia anatomică, alta de conduitele sexuale. Și una și alta pot fi marginale și grave. ♦ Tulburări mai discrete se manifestă prin conlucrarea caracteristicilor sexuale secundare foarte devreme sau foarte tîrziu. Uneori acestea apar la tinerele fete evident la 7-8 ani, iar la băieți la 9-10 ani. Pot să se manifeste ca pilozitate pubiană sau ca dezvoltare precoce a glandelor mamare (telarcha și adrenarcha precoce) sau cu întîrzieri ale maturizării anatomice și funcționale, mai rareori ca forme de conduite aberante, bizare și insolite. ♦ Conduitele sexuale timpurii pun în evidență masturbația (onanismul) care constă în manipularea organelor genitale pentru a provoca satisfacția voluptoasă, orgasmul. Onanismul nu provoacă tulburări mentale, cum se credea în prima jumătate a acestui secol, dar provoacă sentimente de culpabilitate, izolare, nedezvoltare a conduitelor sexuale. Uneori are loc lipsa dezvoltării puberale (eunucoidism la băieți) sau și ginecomastie (mărirea glandelor mamare). ♦ Patologia mai gravă se manifestă la adulți prin *masochism*, *sadism* și *sadomasochism*, conduite sexuale ce implică agresivitatea returnată spre alții sau spre sine, *homosexualitate* (deturnarea dorințelor sexuale spre același sex) *pederastie* (masculină) și *lesbianism* (feminină), *hermafroditism* (persoană dotată cu malformație congenitală privind prezența ambelor organe sexuale la o persoană, cu căile genitale mixte și imperfecte). În cazul pseudohermafroditismului există tipul *androgin* cu glande masculine și morfologie pseudo-feminină și tipul ginandrin cu glande femele și morfologire pseudo-masculină. Fenomenul travesti constă în accese de conduite și vestimentație ale sexului opus. ♦ Caracterul atipic la om al apetitului sexual față de alte ființe a pus în discuție separația acesteia de procreere ♦ De altfel J. Lederberg (premiul Nobel) a considerat că nu este departe timpul cînd se vor produce ființe umane din celulele unei persoane (lăsîndu-se la o parte procesul tradițional de procreere). Transplantările de embrioni, băncile de ovule și inseminația artificială sînt posibile și la om. ♦ Robert Francoeur (1970) consideră că treptat se vor pune probleme de etică și imagine a omului despre sine, semenii săi, familie, identitate, relații între sexe prin această separație. Sexualitatea și afecțiunea sînt de asemenea separate. ♦ Există o scoatere de sub prejudecăți a sexualității – ca tendință – mai ales în lumea occidentală. Educația sexuală cu funcțiile sale de informare, formare și de apreciere a devenit o necesitate. Se pledează pentru o educație permanentă pe acest plan. În unele țări s-a realizat și o oarecare instituționalizare a educației sexuale. Diferențele dintre cele două sexe sînt evidente și în ceea ce privește dezvoltarea sexualității și constituie ceea ce se numește dimorfism sexual. (U.Ș.)

SHELDON, William-Herbert (1889-1977), medic și psiholog american. A fost profesor la universitățile Chicago, Wisconsin, California, Harvard și Columbia. În colaborare cu Stanley Smith Stevens (1906-1973) a elaborat o tipologie bazată pe dominația în dezvoltare a țesuturilor celor trei foițe blastodermice (ectodermul, mezo și endodermul). Predominația viscerelor este specifică endomorfului (viscerotonie), a musculaturii, mezomorfului (somatotonie) iar a sistemului nervos și a organelor de simț – ectomorfului (cerebrotonie). Toate cele trei structuri se dau în sistemul lui Sheldon pe o scară de evaluare cu șapte trepte pentru a se alcătui somatotipul. Caracteristicilor acestuia îi corespund însușiri specifice. Ectomorful înalt și subțire este în genere un contemplativ, mezomorful atlet este în genere puternic și cu atracții față de activitățile fizice – iar endomorful scund și rotund – este sociabil, volubil, emotiv. **Op. pr.**: *Morphologic type and mental ability* (1926); *Psychologie ant the Promethean vill* (1936); *The varieties of temperament. A psychology of constitutional differences* (cu S.S. Stevens, 1942); *Atlas of men* (în colab. 1952). (U.Ș.)

SIMBOL (engl. symbol, fr. symbole, germ. Symbol, Sinnbild) ♦ Se referă la universul semnelor, obiectelor, semnalelor folosite intențional. Se poate considera și ca produs specific al unei persoane de a decupa din universul social reacții și semnificații cît mai legate de obiecte, semne, semnale, cît mai numeroase și frecvent folosite în formele de comunicare. În acest context interesează și acele **s.** ce devin personale și reprezentative pentru esența personalității în cauză, constituind o latură a stilului personalității respective. În **s.** se cuprinde o simbolizare (procesualitate de simbolizare) care este reprezentativă în așa măsură încît permite ca prin obiecte să fie recunoscută persoana în cauză. Se păstrează mănușile bunicii pentru că a fost iubită și ținea la acele mănuși, se păstrează o carte a lui H. Pieron cu dedicație pentru că a fost un mare psiholog și momentul dăruirii cărții a fost legat de o discuție deosebit de interesantă etc. Multe **s.** se implică în estetică și istorie. Flacăra Olimpică și numeroase manifestări folclorice au semnificații simbolice. În genere **s.** conservă o concentrare de forțe admirative și de aspirații spre identificare cu ceea ce evocă (drapelele, stemele, chiar banii, timbrele, ștampilele etc.). C.G. Jung ca și neofreudistul J. Lacan au văzut în **s.** o concentrare afectivă deosebită și foarte intensă față de obiectele simbolizate. Există o căutare de **s.** implicată în activitatea psihică dar și un fel de miracol, o cantitate de necunoscut complementar celui cunoscut. Miracolul are forțe atractive deosebite ce depășesc reacția față de necunoscut. În religii, în arte, în mitologie, și mai ales în poezie există numeroase **s.** Și în viața concretă se vehiculează numeroase **s.**, precum mărțișorul, colacul și cozonacul de sărbători, pâinea și sarea oferită oaspeților de seamă etc. La acestea se adaugă inelul de logodnă, ori de căsătorie, crucea și criptele, bradul de Crăciun, ouăle de Paște etc. Există **s.** implicate în obiecte ce se poartă ca protectoare sau ca aducătoare de noroc (medalii comemorative, statui de eroi necunoscuți, dar și decorații etc.) Psihanaliștii referindu-se la obiecte găsite ce se considerau că poartă noroc consideră că acestea se leagă de conținuturi psihologice refulate. Zeii mitologiei grecești constituiau fiecare cîte un **s.** dar și Promoteu, cel înlănțuit, sau șarpele, sau mărul din care a mușcat Eva etc. Fiecare persoană posedă un univers simbolic încărcat de semnificații specifice cu numeroase simboluri acceptate din cele sociale. Simbolistica matematică este f. complexă. În psihologie există o foarte largă folosire de **s.** matematice. 1. Totalitatea indicatorilor unei variabile luate în considerare se numește *mulțime* sau *sumă statistică* și se notează cu S sau cu X; uneori acestea se notează și mai simplu: T, pentru a reda totalul sau suma tuturor valorilor variabilei date. 2. Fiecare indicator care se include în mulțimea statistică se numește *element* și se notează obișnuit cu x. 3. Cînd se iau în considerare *seriile valoriilor a două variabile* paralele (ca, de exemplu, în calculul corelației) variabille se notează, respectiv cu x și y. 4. Fiecare valoare numerică a unei variabile oarecare (x), se numește variantă și se notează cu v. sau, respectiv, cu x_1, x_2, x_3... x_n, pentru a indica valorile variabilei x. 5. Numărul sau suma frecvențelor tuturor elementelor mulțimii se numește cuprinsul sau volumul mulțimii; el exprimă în fapt efectivul cercetat și se notează cu N (sau cu n). 6. Numărul elementelor fiecărei variante se numește *frecvență absolută* și se notează cu f. Întrucît ea ne indică numărul cazurilor care întrunesc un indicator, „valoarea" dată ținînd de o anumită variabilă – frecvența se exprimă în cifre absolute. 7. Valoarea procentuală a frecvenței absolute (raportată la volumul total al mulțimii) ne indică *frecvența relativă* și se notează cu f'. Frecvența relativă ne este dată de raportul dintre frecvența absolută și volumul mulțimii, considerat în frecvențe – respectiv, $f' = \frac{f}{N} \cdot 100$. 8. În statistica psihologică, de asemenea, distingem *frecvența observată* (sau frecvența experimentală) și *frecvența teoretică*. Prima se notează cu f_c (iar uneori cu n). Ea exprimă efectivul care întrunește o valoare dată, ținînd de o anumită variabilă constantă nemijlocit, în experimentele, investigațiile sau diagnosticul psihologic efectuat. Frecevența teoretică se notează cu f_t (uneori cu n' – cînd frecvența observată se notează cu n) și exprimă frecvența raportată la un colectiv de referință, foarte mare, în care am avea o distribuție normală, ideală, matematică. Frecvența teoretică se calculează corespunzător pentru fiecare frecvență observată, plecînd de la datele prezentate într-un tabel special – numit tabel de contingență – (după frecvențele obținute pe rînduri și coloane) – potrivit formulei: $f = \frac{f_r \cdot f_c}{N}$, în care f_r = suma frecvențelor rîndurilor, iar f_c = suma frecvențelor coloanelor; N = numărul total de subiecți) 9. Ordonarea variantelor – prin enumerarea lor într-o ordine crescîndă sau descrescîndă a lor și notarea paralelă, corespunzătoare, a frecvenței absolute a acestora – ne indică *seria de distribuție* sau *tabelul frecvențelor*. 10. Diferența – luată în cifre absolute – între două variante alăturate – se numește *interval de clasă* și se notează cu i. El se exprimă în unități performaționale. Putem determina intervalul de clasă (în condițiile în care am stabilit numărul claselor) potrivit formulei: $i = \frac{x_{max\,im} - x_{min\,im}}{K}$. Clasa exprimă o unitate de măsură care reunește mai multe performanțe. Ea se notează cu simbolul K. Numărul claselor se poate stabili prin împărțirea diferenței absolute dintre performanța maximă și cea minimă lavlaloarea absolută a intervalului de clasă – deci, potrivit formulei: $k = \frac{x_{max} - x_{min}}{i}$ (U.Ș.)

SIMULARE (engl. simulation, fr. simulation, germ. Verstellung simulation). ♦ Reproducere voluntară de comportamente de rol. La **s.** pe scenă în rolul din piesă, se **s.** o maladie (de către școlari pentru a rămîne acasă) se **s.** acuzații judiciare pentru a induce în eroare – și a beneficia de dispoziții legale ce privesc oamenii mai puțini responsabili ceea ce și creează circumstanțe atenuante — se **s.** în numeroase situații în funcție de caracteristicile și efectele lor. ♦ Chiar și bolnavii reali exagerează uneori simptomele și durerea manifestînd ceea ce se numește supra **s.** ♦ Cele mai numeroase **s.** se fac privind comportamentele de mutism, stupoare, stări delirante sau agitate, amnezie, agresivitate etc. ♦ Crearea unui aparat de laborator ce reproduce un model tehnic din viața de fiecare zi – pentru a diagnostica aptitudini sau inaptitudini (se al **s.** mersul mașinii, al avionului etc. cu toate comenzile și cu posibilitatea de a se înregistra manevrele, timpul de reacție – cunoașterea semnalelor etc.) ♦ Crearea unei machete utilizează de asemenea procedee de **s.** (U.Ș.)

SINAPSA (engl. synapsis, fr. synapse, germ. Synapse) ♦ Este un termen propus de Sherrington (1897) pentru a exprima legătura dintre neuroni. Se realizează între butonii terminali ai axonului și dendrita sau corpul celular al altui neuron. ♦ Există **s.** exodendritice și axononeuronale (exopericaionice). Ele constituie zone de contact (contiguitate) și nu de continuitate între neuroni. ♦ Electronomicroscopic **s.** are un segment presinaptic reprezentat de terminația axonului învelit de membrana presinaptică. ♦ În interiorul său nu există neurofibrile, dar se găsesc mitocondrii și vezicule sinaptice pline cu acetilcolină. Urmează un mic spațiu sinaptic, iar în partea opusă membrana postsinaptică a celui de-al doilea neuron. Segmentul postsinaptic nu conține vezicule sinaptice. Deci **s.** este o formațiune morfofuncțională deosebit de complexă. ♦ Astfel de legături sinaptice se fac nu doar între neuroni, ci între neuroni și o altă formație anatomică (celule receptoare, mușchi) constituind alte tipuri de **s.**: receptoare, care reprezintă legătura dintre o celulă receptoare, aflată într-un organ de simț și dendrita unui neuron senzitiv, receptor, (de exemplu, la nivelul corpusculilor gustativi, al organului Corti etc.) ♦ Alt tip este de **s.** efectoare, la care partea terminală a axonului unui neuron motor (efector) intră în contact cu organul efector, legătura se realizează cu fibrele unui mușchi (placa motorie). ♦ Funcțional **s.** poate fi excitatoare sau inhibitoare. În starea excitatoare a **s.** pe membrana neuronului postsinaptic apare un potențial de **s.** negativ, iar în cea inhibitoare un potențial pozitiv. În acest ultim caz, acțiunea potențialului cu polaritatea pozitivă este hiperpolarizată, ceea ce duce la o hipoexcitație. ♦ **S.** funcționează ca adevărate macazuri, putînd selecta, amplifica sau bloca influxul nervos. Butonii **s.** conțin mitocondrii și numeroase vezicole ce produc mediatori chimici. La nivelul **s.** se petrec numeroase fenomene. Se consideră că nervii nu obosesc niciodată, ci doar **s.** (U.Ș.)

SINCINEZIE (engl. syncinesy, fr. syncinésie, germ. Syncinesie) ♦ Activitatea concomitentă simetrică a ambelor brațe. La copiii mici există manifestări sincinezice numeroase ce atestă simetrii funcționale bilaterale. ♦ Disocierea mișcării celor două mîini crește mult odată cu intrarea în școală (scrierea, printre altele, contribuie mult la aceasta). Totuși unele mișcări ale degetelor conservă o oarecare **s.** La persoanele adulte apariția **s.** primare indică tulburări patologice de coordonare a mișcărilor (simptome în diferite boli psihice). (S.T.)

SINHA, Durganand (n. 1922), psiholog indian. Și-a efectuat studiile în India și apoi la Cambridge (Marea Britanie). Cadru didactic universitar la Patna și cercetător la Institutul de tehnologie din Karaghpur, prof. la Universitatea Allahabad. A efectuat studii de psihologie socială și industrială. Din 1978 este președintele Comitetului „International association of cross-cultural psychology". **Op. pr.:** *Psychological studies* (1958); *The mughal syndrome; a psychological study of intergenerational differences* (1972); *Studies in industrial psychology* (1973). (U.Ș.)

SINCRONICITATE (engl. synchronicity, fr. synchronicité, germ. Synchronicität) ♦ Trăire ce evidențiază coincidențele vieții de fiecare zi constituind repere temporale ale fluxului neuronic (memoriei) ♦ Evenimentele **s.** intuitive se asociază la trebuințele inconștiente – fapt ce duce la ipoteze pentru experiență (au la bază iradieri ale excitației între cele două emisfere cerebrale după Honegger) ♦ Prima dată despre **s.** a vorbit în termenii științifici P. Kammerer, apoi C.G. Jung și W. Pauli. ♦ În zilele noastre teoria **s.** se referă la unitatea tuturor manifestărilor șansei și substraturile implicate în intuirea ei. (U.Ș.)

SINE (engl. self, fr. soi, germ. Sich) ♦ Termen pus în circulație prin teoria psihanalitică (freudism) și se referă la structurile de identitate ale personalității. ♦ **S.** înglobează tendințele inconștiente și orientează activitatea psihică a individului. ♦ Între eu și **s.** există relații de control ale **s.** **S.** și eul, au comun trecutul, utilizarea experienței trecute. Spre deosebire de **s.** eul este implicat mai ales în prezent, pe cînd **s.** și în viitor prin imaginea prospectivă de **s.** și idealul de **s.** care constituie modelul conduitei căreia trebuie să i se conformeze subiectul pentru a răspunde exigențelor morale ale suprasinelui. Acesta din urmă este foarte complex și are în nucleu adaptarea la așteptările ce se exprimă față de orice persoană încă din copilăria timpurie (Freud se referea la imaginea părinților ca parte componentă a suprasinelui) ♦ Suprasinele are funcții de cenzură morală ca și idealul de **s.** ce tinde să devină o formațiune independentă de **s.** și de inconștient și să regleze sentimentul de stimă de **s.** ♦ O parte a **s.** este conștientă, o mare parte este însă neconștientizată (mecanismele și operațiile defensive). ♦ Legată de această problemă este aceea a cunoașterii de **s.** Aceasta se condensează în trei dimensiuni (concepte): cel al cunoașterii sau percepției de sine (self concept); al imaginii de **s.** (self image) și cel al evaluării și aprecierii de sine (self estem). ♦ În esență **s.** creează coerență și continuitate în biografia individuală, funcționează ca integrator, organizator și evaluator al comportamentelor proprii și se construiește și reconstruiește continuu. ♦ **S.** are trei zone mai importante: sinele material sau fizic, spiritual și social. **S.** material se referă la imaginea de **s.** (frumos-urît, distins-vulgar) și la atenția acordată înfățișării. Fetele au mai dezvoltat **s.** material fizic decît băieții (se fardează, coafează etc.) **S.** spiritual gratifică imaginea de **s.** pe plan cultural, informativ general și particular (aptitudini, interese). **S.** social se referă la identitatea socială, la poziția în grupurile sociale și la aspirațiile **s.** fiind formațiunea cea mai implicată în idealul de **s.** ♦ Există 3 feluri de influențe ce acționează asupra **s.**: succesele și eșecurile personale, opiniile celorlalți despre persoana în cauză și rezonanța psihică (subiectivă) ce rezultă din raportatea a ceea ce face și cum trăiește persoana în cauză față de ce și cum simte că ar trebui și ar putea să trăiască. Acești factori constituie dinamizatori ai **s.** ♦ Există diferențe de autoconștiință și estimație de **s.** la copii în funcție de opiniile despre ei din mediul apropiat și din colectivele din care fac parte. Acestea întrețin încrederea autoconsiderației și nuanțează atitudinile față de cei din jur. Cei cu estimație joasă de **s.** nu au încredere, sînt neliniștiți, nesiguri și au expectații de eșec mai pregnante. Negativa concepției despre **s.** este activă la elevii cu inadaptare școlară. (U.Ș.)

SINECTICA (engl. synectics, fr. synectique, germ. Synektik). ♦ Metodă de a realiza legături între lucrări și fenomene. A fost creată de J.J. Williams Gordon și Georgg Prince (Massachusetts Institute of Tehnology). ♦ Este o metodă colectivă de creativitate (6-8 oameni cu același nivel de pregătire dar cu profesii cît mai diferite pentru a facilita flexibilitatea, fluiditatea și maleabilitatea punctelor de vedere) constituie un grup – care este pus să gîndească într-o problemă de nespecialitate ♦ Este un grup de antrenare. Două sarcini se impun: 1. să faci ca un lucru ciudat să devină familiar (fază analitică de înțelegere) și 2. să faci ca obișnuitul să devină ciudat" – (orientare complet nouă) ♦ **S.** antrenează creativitatea, fantezia și se aseamănă cu Breinstorning (tot metodă de stimulare) ♦ Față de aceasta reprezintă o tehnică mai disciplinată – cu grade de înțelegere mai bune pentru grup ♦ Trei principii stau la baza **s.**: 1. că procesele creative și creativitatea se pot dezvolta dacă se înțelege substratul situațional ce le susține; 2. creativitatea are ca element și principiu esențial decomponența, emoționalitatea înaintea raționalității; 3. trebuie traversate elemente iraționale pentru a crește șansa de reușită în rezolvarea de probleme. (U.Ș.)

SINERGIE (engl. synergy, fr. synergie, germ. Synergie) (gr. synergos = cooperator) ♦ Reprezintă organizația nervoasă adică structurația care dirijează jocul asociativ al mai multor mușchi în vederea îndeplinirii aceluiași act. Trebuie privită ca o unitate conceptuală care nu reprezintă o valoare specifică localizată într-o regiune determinată a nevraxului. Ea se înscrie în dispozitivele motorii integrate la niveluri diferite. ♦ Conceptual se referă la un consens acțional de fenomene ce concură într-un sistem astfel încît creează acestuia o notă calitativ superioară sumei componentelor sale. Talentul este un astfel de produs – de predispoziții, aptitudini, rezistent la factori erodanți etc. (P.M.)

SINESTEZIE (engl. synesthesya, synesthesis, fr. synesthésie, germ. Synästhesie) (sin. + gr. aisthêsis – „percepere simultană"). ♦ Fenomen psihic în care acțiunea stimulilor corespunzători unui anumit simț, este evocată prin imagini proprii altui simț, ceea ce presupune senzații comune. ♦ Cel mai frecvent fenomen de **s.** este așa numita „audiție colorată" (sinopsia), cînd unor anumite elemente acustice (vocale, silabe, cuvinte) li se asociază diferite culori, ceea ce presupune posibilitatea transpunerii pe plan psihofiziologic a frecvenței undelor electromagnetice ale culorii nu numai în senzații optice ci și în impresii sonore.

♦ **S.** este folosită în comentarea de impresii. În acest sens s-au efectuat tehnici de citire de tablouri cu ajutorul sunetelor sau de „audiție de lucrări muzicale” prin intermediul culorilor de către surzi (compensări senzoriale muzicale prin intermediul culorilor după sistemul armoniilor muzicale) ♦ Modest Musorgski a scris *Tablouri dintr-o expoziție* după o lucrare de V. V. Hartman. Cam 10% din populație prezintă **s.** Theophile Gautier auzea culorile. Arthur Rimbaud percepea vocalele sub formă de culori. La fel Rudyard Kipling, Edgar Allan Poe, G. Bacovia etc. Francis Galton, E. Gruber, A. Luria etc. au studiat un caz de acest fel. ♦ De obicei în **s.** se asociază culori cu sunete (mai ales cu vocale), înălțimea sunetelor și intensitatea luminii. ♦ Fenomenul de **s.** este transcultural după E. Marks. Se asociază fiecare notă a gamei cu cîte o culoare. Tonul vocii poate evoca culori. Brent Berlin și Paul Kay au găsit că albul și negrul se asociază cel mai ușor cam în 100 de limbi vorbite. ♦ Termenul **s.** se utilizează și pentru tulburări de sensibilitate constînd din apariția unei duble senzații după o singură excitație (a doua senzație apare într-o regiune apropiată sau la distanță de regiunea excitată. (I. Stamatoiu). (U.Ș.)

SINTALITATE (engl. synthality, fr. synthalité, germ. Synthalität) ♦ Termenul se referă la efectele de asemănare ale unei persoane cu aspecte caracteristice de ansamblu ale grupului de apartenență. E vorba de caracteristici psihocomportamentale determinate de transferuri foarte complexe privind atitudinile relaționale, modalități de a se purta legate de ținută, receptivitate și toleranță sau indiferență și atitudini mai puțin conformiste, dar și lecturi și distracții preferate, tonul și adîncimea de implicație în discuții și aspecte preferențiale mai profunde etc. Aceste caracteristici pun în evidență o anumită formă de integrare, ce are o coloratură expresivă accentuată specifică grupului și este total preluată. În explicarea acestei forme de asemănări se implică și imitații empatice facilizatoare de transferuri de conduite și de reacții mimice, gestice și de toate felurile. Aceste conduite creează un confort psihic personal dar și unul al grupului sub o formă de coeziune mai deosebită. H. Pieron a semnalat în 1960 (în *Traite de Psychologie appliqué*) această caracteristică, iar R.B. Cattell a studiat **s.** în familie și a implicat analiza factorială în căutarea factorilor angajați, a celor reziduali ori de closters eventual prezenți. De altfel în psihologia naivă se vorbește de foarte multe generații de aerul de familie. Și mediul grupal din școli are influențe de **s.** În oarecare măsură și grupele de muncă. Acestea din cauză că într-un anumit fel în grupele de muncă este mai mare fragmentarea relațională implicată în orele de activitate care ocupă timpul cu relația om-tehnologie și produs și evident creează responsabilități și conduite determinate și de ierarhie profesională și de competențe. Totuși grupurile cu mare **s.** deși creează în școli și familie mari asemănări între cei ce le compun (la școală elevii sînt de aceeași vîrstă și cultura, program zilnic etc.) prezintă în cadrul **s.** diferențe remarcabile, iar în clasele paralele diferențe și mai mari. Prima situație pune în evidență constituirea personalității, iar a doua validează ideea efectelor de **s.** (E.V.)

SISTEM (engl. system, fr. système, germ. System) ♦ **S.** este un ansamblu de elemente a căror legătură, interacțiune duce la apariția unor proprietăți specifice datorate însușirilor integratoare pe care nu le posedă părțile constitutive ale ansamblului, creînd astfel o unitate funcțională. ♦ În secolul XX s-a elaborat așa-numita „teorie generală a **s.**” (Bertalanffy și alții), care clasifică **s.** în funcție de schimbările substanțiale cu mediul, în **s.** deschise, semideschise și închise, iar după felul legăturilor interioare în agregate, **s.** mecanice și **s.** organice. ♦ O categorie importantă de **s.** o constituie cele de autoreglare (organismele vii, **s.** tehnice automate etc.) studiate în cibernetică ◆ Știința contemporană privește întreaga natură ca o ierarhie de **s.** care se includ și de depășesc: atomi, molecule, macromolecule, celule, țesuturi, organe, organisme, populații. ◆ Printre altele, G. Palade (laureat al premiului Nobel) a pus în evidență faptul că celulele sînt sisteme și că nucleul celulelor este creierul lor. Lozidomii țin la adăpost enzime și au funcții de digerare a virușilor – fiind un fel de microstomacuri în celule. ◆ În același sens societatea și omul constituie un vast **s.** ca ierarhii ce se intercontrează. ◆ Orice **s.** posedă forme de interacțiune complexă între părți și întreg – care subordonează părțile supunîndu-le reglajului ce corespunde întregului. ◆ Teoria **s.** specifică decadelor 5-7 (secolul XX) a exprimat cerința de ordine și organizare a cunoștințelor implicate în fenomene și situații multiplu condiționate și active. ◆ Specialiștii în teoria **s.** au dezvoltat o argumentație coerentă pe acest plan dar teoria **s.** își justifică penetrația nu numai prin cerințe de logică, ci și datorită dezvoltării ciberneticii, informaticii, teoriei mulțimilor etc. ◆ Totuși, au început să apară și critici cu privire la aceasta. Printre alții Bernard Lacroix și Pierre Favre au atras atenția asupra faptului că există limite și insuficiențe euristice ale oricărui model sistemic. Acestea au un caracter descriptiv enumerativ – sau că teoria **s.** difuzează confuzia dintre evenimente și structuri. ◆ Totodată se tratează omogen apriori stimulațiile la intrare (input) și ieșire (output) și se ignoră caracteristicile conflictuale din **s.** dinamice, se creează cu alte cuvinte reducționism, omogenizare și simplificare excesivă și se ignoră analiza calitativă. ◆ Se utilizează conceptul de **s.** ca ansamablu de procedee și mijloace de colectare, prelucrare și de transmitere a informației necesare procesului de conducere a diferitelor tipuri de organizații (industriale, școlare, științifice, administrative, militare etc.). Funcționarea lui eficientă este deosebit de importantă mai ales în procesul luării deciziilor. ◆ Părți componente ale **s.** informațional sînt băncile de informații. Acestea permit consultarea totală a informațiilor din diferite domenii. Sînt utilizate curent în cercetarea științifică. ◆ O deosebită importanță au în acest context **s.** educative. Acestea au o organizare lineară și în cercuri concentrice, o finalitate și o integrare în **s.** social pe care-l servesc și transformă (înnoiesc) continuu. ◆ Sistemul nervos uman este expresia unor interacțiuni neuronale a căror structură conduc la cicluri ce se autoconservă într-un joc specific de antrenări și compensări, ce presupune reglări de două categorii: reglări structurale și reglări funcționale. Există treceri progresive de la autoreglările morfogenetice generale ale vieții la realizările structurale și de la acestea la reglările funcționale. ◆ Expresia trecerii de la reglările structurale la cele funcționale este evidentă în instinct (J. Piaget, *Biologie și cunoaștere*). **S.** nervos servește coordonării diferitelor organe de simț, glande, mușchi. Din punct de vedere structural constă din componenta centrală (celule nervoase ale formațiunilor nevraxiale) și partea periferică formată din fibre și celule care primesc mesaje de la receptori și le transportă spre **s.** nervos central și de acolo spre efectori. Din punct de vedere funcțional există **s.** nervos somatic (servește organele de simț și mușchii scheletului) și **s.** nervos automatic care reglementează activitatea organelor interne. Fiecare din aceste diviziuni ale **s.** nervos are componente complexe. **S.** nervos central este compus din măduva spinării și creier cu cele cinci părți ale sale (v. CREIER). Funcțiile **s.** nervos sînt: funcția de integrare, de coordonare, de stereotipie (ca funcții adaptative). Funcția de integrare se referă la subordonarea permanentă a funcțiilor inferioare celor superioare, la subordonarea fondului de experiență trecută ontogenetică celei prezente, la tendința de iradiere a oricărui impuls nervos periferic spre instanțe centrale superioare. Zona de integrare superioară o constituie creierul. Funcția de coordonare este prezentă în corelația reacțiilor în funcție de totalitatea condițiilor recepționate (externe și interne) ♦ Prin coordonare se realizează economie energetică și metabolică optimă. Funcția de coordonare a **s.** nervos se realizează prin **s.** nervos somatic, vegetativ, simpatic și parasimpatic. Funcția de stereotipizare se realizează prin organizarea de pattern-uri funcționale care au un rol foarte mare nu numai prin faptul că economisesc consumul energetic al instanțelor nervoase prelucrătoare ci chiar al metabolismului. Funcția de stereotipizare este prezentă la diferite niveluri; în ritmurile biologice (cu retroaferentația ce le caracterizează), dar și în conduitele raționale, voluntare, cele legate de satisfacerea trebuințelor materiale și spirituale, în activitățile curente etc. Stereotipizarea flexibilă (dinamică) permite să se construiască forme noi de conduită și să se realizeze permanent adjustarea conduitelor automatizate la condițiile ce se schimbă și pe fondul cărora trebuie să se desfășoare. Implicat în activitatea totală a **s.** *nervos* se află **s.** *psihic*. ♦ Acesta este un ansamblu autoreglabil de stări și procese structurate pe baza principiilor semnalizării, reflectării și simbolizării, interechilibrate cu ajutorul unor operatori specifici de comparare, clasificare, opunere, seriere spațio-temporală, generalizare, operatori care funcționează pe baza unor criterii eminamente semantice și pragmatice. **S.** *psihic* este un **s.** dinamic hipercomplex, autoreglabil cu capacitate de autoorganizare, relativ stabil, evolutiv și finalist. Este o „construcție" izomorfică a seriilor de evenimente informaționale din mediul exterior și interior al organismului, realizată în „limbajul" specific al „rețelelor logice" ale sistemului nervos. În fine **s.** psihic este implicat în **s.** social și acesta în marea societate și apoi în natură ♦ Interesează **s.** om-mașină întrucît se află în nucleul condiționării progresului social, punct de vedere modern în ergonomie și psihologia muncii care tinde să considere omul muncii și postul de muncă în funcție (în stare de funcționare) ca un cuplu în care există un „operator-mașină" sau „muncitor", „un instrument" și deci un **s.** Acestea se află în relații reciproce, cu un anumit dinamism dar și cu o oarecare rezistență la factorii de extrasistem. Munca, **s.** om-mașină, implică un schimb de semnale-răspunsuri între cei doi termeni ai **s.** și o adaptare reciprocă. **S.** om-mașină sînt f. diversificate, începînd cu cele mai simple (lucrătorul manual și unealta sa de lucru) și pînă la formele evoluate ale instalațiilor industriale (centralele electrice, rafinăriile automatizate, avioanele supersonice etc.) ♦ **S.** valoric este un sistem de reguli de conduită și de evaluare care, fiind proprii grupurilor sociale, constituie una din caracteristicile esențiale ce le reglementează activitatea și modalitățile de interrelaționare. Ele se exprimă și se întrețin prin caracteristicile modului de trai, prin instituții etc. și se oglindesc în moravuri, conduite, aprecieri, înțelegeri, opinii. **S.** valoric are un caracter de valorizare (evaluare), unul de filtrare a ceea ce se acceptă și în condiții și situații neprevăzute și unul normativ cu caracter obligatoriu. J. Piaget a studiat în lucrarea *Le jugement moral chez l'enfant* (1921) etapele de formare ale **s.** valoric la copii – prin jocurile de bile, acceptarea și justificarea regulilor ce trebuie respectate în astfel de jocuri – proveniența acestor reguli, ideea de corectitudine și geneza ei, toleranța și limitele ei, ideea de justiție, de vinovăție etc. Piaget a obținut un foarte interesant tablou de dezvoltare ontogenetică a **s.** valoric ce a fost reanalizat și acceptat în S.U.A. de Cohlbert, 1958 (v. și REGULA MORALĂ). (M.G., P.P.).

SKINNER, Barrhus-Frederick (1904-1982), psiholingvist și psihopedagog american, neobehaviorist de seamă. A lucrat la universitățile din Minnesota și Harvard și a conturat ideea cutiei negre (ca modelare a psihicului și a formulei S-R) la care se pot controla ieșirile și intrările nu și secretul cutiei. ♦ Ca toți neobehavioriștii a fost interesat de problemele învățării. Este adeptul învățării prin întărire și a elaborat un manual de învățare programată – formulînd principiul liniarității în acest domeniu – și al adaptării învățării la ritmul personal. **Op. pr.**: *The behavior of organismus, an experimental analysis* (1938); *The scientific revolution of education* (1968); *Science and human behavior* (1953). (U.Ș.)

SKOROHODOVA, Olga Ivanovna (n. 1914), psiholog-defectolog rus. Și-a pierdut vederea și auzul la vîrstă mică. A fost apoi educată și instruită sub conducerea surdotiflo-pedagogului I. A. Sokoleanski. A purtat corespondență cu scriitorul M. Gorki și cu fiziologul I. P. Pavlov. Într-una din scrisorile pe care i le-a trimis (în perioada 1934-1936) lui Gorki menționa: ...Îmi amintesc de dv. ca simbol al energiei, care nu poate să nu se manifeste activ, chiar și atunci cînd este îngrădită fizic". **Op. pr.**: *Cum percep eu lumea înconjurătoare* (1947); *Cum percep și cum îmi reprezint eu lumea înconjurtoare* (1954, 1956); *Cum percep, cum îmi reprezint și cum înțeleg eu lumea înconjurătoare* (1972). (E.V.)

SLAMA-CAZACU, Tatiana (n. 1920), psiholog român. Membru fondator al Asociației psihologilor din România (1964), director al Laboratorului de psiholingvistică aplicată, la Universitatea din București. A fost redactor responsabil al publicației „Revista de psihologie" și „Revue roumaine des sciences sociales — Série Psychologie" (1958-1972), fondator și redactor șef al revistei *International journal of psycholinguistic*, Haga (1972), președintele Grupului român de lingvistică aplicată (1971), vicepreședintele Asociației internaționale pentru limbajul copilului (1972-1975). A efectuat numeroase cercetări mai ales de psiholingvistică. A susținut numeroase cursuri și conferințe de specialitate în țară și în străinătate, inclusiv la Paris (Univ. René Descartes (1980). **Op. pr.**: *Relațiile dintre gîndire și limbaj în ontogeneză* (3-7 ani) (1957), susținută și ca teză de doctorat, *Limbaj și context. Problema limbajului în concepția exprimării și a interpretării prin organizări contextuale* (1959, versiune franceză, Haga, 1961; spaniolă, Barcelona, 1972); *Dialogul la copii* (1961 apărută și în limba cehă și engleză); *Comunicarea în procesul muncii* (1964); *Introducere în psiholingvistică* (1968, traducere în engleză, Haga și italiană, Bologna, 1973); *Atlas de psihologie* (1968, în colaborare); *La psycholinguistique – Lectures*, Paris (1972); *Cercetări asupra comunicării* (1973, sub. red.); *Învățarea limbii* (1973, sub red.) *The Psycholinguistic Approach in the Romanian-Englhish, Contrastive Analysis Project* (sub red. 1975); *Lecturi de psiholingvistică* (1980). A elaborat peste 200 de studii și articole în reviste de specialitate din țară și de peste hotare. Fiind profesor consultant duce o vastă activitate științifică și a organizat în timp un puternic grup de psiholingviști tineri. Cel mai bine cunoscut psiholog român pe plan internațional pentru contribuții originale în domeniul psiholingvisticii. (P.M.)

SMIRNOV, A. A. (1894-1980), psiholog rus, considerat unul din fondatorii psihologiei materialist-dialectice; membru al Academiei de științe pedagogice, director al Institutului de psihologie timp de aproape trei decenii, redactor-șef al revistei de psihologie *Voprosî psihologhii*. Absolvent al facultății de istorie-filologie a Universității din Moscova, 1916, funcții pedagogice în cadrul armatei, activitate de cercetare în Institutul de psihologie al Universității din Moscova. A condus laboratorul de psihologia memoriei, Institutul de psihologie al Academiei de științe pedagogice, care au devenit centre naționale ale cercetării în domeniu. A elaborat peste 100 de lucrări științifice, manuale, studii etc. de psihologia memoriei și psihologie generală, multe traduse în limbile de circulație internațională. Un aport remarcabil a avut și pentru Istoria psihologiei. **Op. pr.**: *Psihologia memorării* (1948); *Probleme ale psihologiei* *memoriei* (1958, 1966); *Particularități individuale și de vîrstă ale memorării* (1967); *Dezvoltarea memoriei logice la copii* (1976); cartea cu carater teoretic *Dezvoltarea și nivelul actual al științei psihologice în U.R.S.S.* (1975). Inițiator și coordonator al seriei de volume Bazele psihologiei. (E.V.)

SOCIABILITATE (engl. sociability, fr. sociabilité, germ. Soziabilität, Geselligkeit) ♦ Este procesul gradat și continuu de adaptare (constituantă și formativă) la dimensiunile vieții sociale, amediului creat de societatea în care se trăiește și care oferă și solicită personalității condiția umană. **S.** face ca personalitatea să se dezvolte în continuu și să-și rafineze conduitele și aporturile, să-și creeze idealuri și aspirații ajustate la solicitările mediului și la cerințele lui. **S.** se formează inițial în grupul familial, cel preșcolar și școlar. Pe măsură ce adaptarea la grupurile mici este mai dezvoltată se extinde în afara grupului de apartenență cu o permanentă mare dorință de cunoaștere și integrare în marea societate. ♦ **S.** este de foarte multe feluri, are nenumărate nuanțe, receptivități (ce se creează sau se blochează) și o mare flexibilitate de interrelaționare. În **s.** se implică percepția, investigații de sondaj ale filmului interior, cu o foarte mare solicitare a ceea ce A.F. Osborn denumea imaginația de implicație, prezentă în toate formele de interrelaționare. Aceasta este forma de imaginație de „a te pune în locul celui cu care stai de vorbă". În **s.** se consumă și o foarte mare cantitate de stări afective nuanțate, dar și forme de aspirație spre progres și bunăstare socială la care se dorește să se contribuie precum și, numeroase nuanțe între această formă aspirativă și conduite dominate de egocentrism, agresivități etc. Conotațiile ei pot fi ca atare pozitive și constructive uneori dominate de dorința de dependență alteori de aceea de a domina, sau de dorințe de acaparare, de aroganțe ori de susceptibilități și sensibilități foarte accentuate. Oricît ar părea de ciudat **s.** are o bază (un suport) în instinctele de securizare și apărare ce se exprimă prin integrarea în regulile, legile și valorile vieții sociale. ♦ În orice situație există o identitate constituită și o formă de identificare cu anumite valori ale oricărei persoane ca expresie a **s.** Aceste valori sînt culturale, legate de mentalitatea, morala, tradițiile, religia, limba maternă și istoria apartenenței de neam. În mare parte acestea s-au stratificat prin generații ca și gradul de permisivitate și de adresare nuanțată față de persoane de diferite vîrste, sex, chiar dacă în ultimele două secole au survenit numeroase modificări din acest punct de vedere. Tot prin societate (ca efect de reflux) se constituie grade de toleranță, tendințe spre sinceritate, onestitate, cinste dar și contrariile acestora, conduite nonconformiste, deligvente, amorale și corupție. **S.** s-a modificat foarte mult în decursul vremii ca mecanisme și ca aspecte de conținut. Acestea pe de o parte datorită progresului privind organizarea vieții sociale în genere și pe de altă parte datorită progreselor foarte mari culturale, științifice și tehnologice, dezvoltării de școli și a apetitutului pentru școli ca instituții de difuzare organizată a cunoștințelor și informațiilor mai importante – care constituie paliere de solicitări și oferte sociale foarte numeroase pentru progresul societății globale dar și pentru fiecare persoană în parte. ♦ Dezvoltarea **s.** se realizează treptat în ontogeneza timpurie și în decursul întregii vieți. B.F. Skinner a considerat că există o **s.** *primară*, elementară dar și bazală ce se constituie în primii ani de viață, dar rămîne ca suport toată viața și o **s.** *secundară*, mai complexă și rafinată legată de adaptarea complexă la aspectele foarte complexe ale mediului. Prin aceasta din urmă se percep legile și valorile sociale ce au valoare de reglementare a vieții. La aceasta din urmă s-a referit de fapt și J. Piaget și apoi L. Kohlberg în legătură cu valorile și regulile morale de conviețuire. J. Piaget a delimitat o serie de stadii de constituire a conștiinței morale pe care L. Kohlberg a preluat-o și a făcut-o mai analitică. În ambele opinii judecata morală și normele pe care le folosește se constituie în ontogeneză ca un fel de repetiție cu prescurtări a antropogenezei pe acest plan. Toate valorile implicate în **s.** se supun controlului social în mod latent dar și concret. Învățarea socială la care s-a referit P. Mureșan (1980) are loc permanent, intră în faze de oarecare debusolare în pubertate și adolescență și apoi se consolidează într-un fel specific cu praguri de toleranță, moralitate, cultură, civilizație și chiar de **s. S.** este și o stare cu numeroase variante implicate în conduite. Acestea sînt controlate și stimulate de **s.** Una din tezele de bază ale behaviorismului (J.B. Watson) constă în ideea că este inutil să se explice comportamentele prin viața interioară. Chiar dacă această idee este discutabilă pune în valoare ideea că numeroase comportamente sînt de ajustare la conjunctura socială sau existențială, produsul acestora în cea mai mare parte. Ca atare **s.** alimentează actele sociale care în esență sînt de exprimare de atitudini aflate sub controlul permisivității sociale. Anticipat ele sînt nuanțate de atitudini și de rolul și statutul social care se manifestă în acte (conduite) dar și în produse (opere de artă, invenții, obiecte de uz comun și de necesitate etc.) ♦ Mai există o caracteristică remarcabilă a **s.** aceasta se exprimă în folosirea de simboluri, nu numai de semne-semnale (cum fac animalele cele mai evoluate). Relațiile dintre semne și semnificații nu sînt încă foarte clare dar interesează mulți cercetători (Ferdinanad de Sausoure a fundat știința semnelor naturale și artificiale ce implică relația dintre cel ce percepe semnul și cel ce răspunde) B. Russell a semnalat faptul că orice cuvînt este un semn, W. James a atras atenția asupra faptului că limbajul este un sistem de semne diferit de obiectele pe care cuvîntul le sugerează. C. Morris a delimitat după feluri de semne-semnale, unele care solicită răspunsuri similare cu cele date la alte semne și altele care controlează prezența stimulului și a condițiilor lui. Simbolurile au func'ii operative foarte complexe. Simbolurile accelerează operativitatea intelectuală și creează o implicație activantă ce manipulează abstractizarea dîndu-i o foarte mare flexibilitate și fluență. I.P. Pavlov a subliniat linia de forță operațională a adaptării umane în a folosi cel de al doilea sistem de semnalizare care este al simbolisticii. Domeniul și prezența simbolurilor și semnificațiilor (informațiilor condensate în acestea) constituie vehiculanții întregii culturi umane cu toată varietatea ei și modalitatea specifică prin care se poate realiza în fapt **s.** Toate științele operează cu prelucrări de date pentru a degaja semnificații din ele, formele de comunicații operează de asemenea cu tot felul de coduri care de altfel constituie la finele secolului al XX-lea instrumentele de comunicare ale computerelor. ♦ S. Klineberg a fost cel ce a stimulat în cea mai mare măsură cercetările privind **s.** În mod concret a studiat acest proces și stare pe tinerii din zone cu tradiții consolidate din Tunis (1971). A pus în evidență rolul important de transmisie de valori prin **s.** de stil autoritar al părinților, în spiritul tradițiilor islamice. Și Margret Mead a făcut studii similare pe populații mai tradiționale. S. Klineberg a semnalat prezența influențelor lumii moderne în creștere și ciocnire între cele două forme de influențe (tradiționale și moderne). J. Dollard și colab. a constatat de asemenea prin cercetări că în societățile mai puțin evoluate școala preia treptat rolul familiei și creează tineretului mai multă neliniște dar și mai numeroase teme atractive privind alte civilizații. ♦ Există procese de resocializare, reeducare, readaptare etc. în care **s.** este critică, nerealizată, cu valori contradictorii. Aceste tipuri de cazuri nu sînt puține și se pot găsi în toate părțile planetei. Ele nu și-au găsit încă metode clare de rezolvare și se află în creștere dată fiind accelerarea transformărilor sociale în toate țările. E.H. Schein (1958), E.E. Maccoby, T.M. Newcomb și E.L. Hartley (1958) au avut în atenție unele din aceste aspecte. Ulterior studiile privind aceste aspecte ale **s.** au fost preluate în toate lucrările de psihologie socială. Printre alții W.W. Lambert (în lucrarea *Social Psychology,* 1973) a studiat și prezentat caracteristici ale **s.** subliniind rolul familiei, al comitetelor, al standardelor sociale, al comportării adulților, al inovațiilor, interrelațiilor în societatea Canadiană. Populațiile aflate în procese intensive de tehnologizare și modernizare impregnate de numeroși emigranți de etnii diferite au un mai mare interes pentru mediul larg și mai ales pentru caracteristicile de confort existențial. Ca atare există în toate formele de **s.** cauzalități sociale diferite ca direcție, intensitate, expansivittate și flexibilitate și fluiditate. Ca atare interesează cauzalitatea socială ca problemă de bază privind **s.** R.M. MacIver a pus în evidență factorii cauzali de precipitare ai **s.** Problema a fost pusă și de alți autori. Precipitarea se exprimă prin evenimente cruciale, deosebite de cele banale și circumstanțiale care pot consolida **s.** sau să o erodeze. Există factori cauzali de schimbare ce au loc pe teritoriul unei țări, pe cel al unui grup social dar și valuri de precipitare pentru întreaga societate ca cel provocat de Revoluția tehnico-științifică. Cauzalitatea socială are efecte puternice și expresive în funcție de starea de bază peste care se realizează precipitarea și de intensitatea acesteia. I.L. Wiese (1956) a studiat astfel de probleme referindu-se la factori culturali la modificări statale sau zonale, la efectele produse de noi tehnologii implementate în zone în care se conturează procese de precipitări cu efecte foarte importante asupra **s.** M. Gansberg s-a referit la schimbări în compoziția socială în cazul creșterii dominației uneia din componentele sociale devenite mai active (economia, cultura, învățământul). A.M. Rose a studiat factorii cauzali de schimbări legați de intelectualizarea societății și a profesiilor zonale. Ultimii doi autori au difuzat opiniile lor la al treilea Congres de Sociologie. În genere ideea de schimbare socială se asimilează cu aceea de progres dar nu totdeauna este așa, fapt la care s-a referit Q.W. Lambert (1973). O implicație cauzală legată de direcția **s.** individuale și apartenența ei la o clasă socială a fost implicată în cercetările lui Max Weber și sociologii de stînga, inclusiv cei marxiști. Problema a rămas în discuții controversate dat fiind procesul de precipitare ce se desfășoară sub influențele concomitente ale RTS, ale forțelor sindicale din toate țările și ale experienței sociale de proporții ce a bulversat viața Europei și a multor țări din toate continentele în legătură cu dezmembrarea URSS stat concurent pe primul loc (împreună cu SUA) timp de o jumătate de veac. La acestea se adaugă revoluțiile de forță sau de „catifea" ale statelor din centrul și Estul Europei în care ca și în Rusia acționează o nouă cauzalitate socială. ♦ Alt factor implicat în **s.** este cel al controlului social. E.A. Ross s-a referit la această problemă încă din 1901, iar R.E. Park și E.W. Burgess din 1925 a afirmat că acesta se manifestă în toate laturile vieții sociale. Margret Mead a considerat că selful însuși se află sub control social fiind impregnat de acesta. S. Freud a creat în modelul psihicului abisal instanța controlului supraeului care este de fapt expresia controlului social. T. Parson (1950) a analizat procesul de internalizare a controlului social în controlul impulsurilor ce ar produce violarea normelor acceptate social. Au efectuat studii în această problemă și G. Gurvitch & W.E. Moore (încă din 1945). G.C. Homans (1950), S.F. Nadel (1952) în polemică cu R. Nett (1953). La toate acestea se aduagă un factor social diferențial legat de **s.** și anume cel privind distanța socială ca instrumentar diferențiator în interrelațiile sociale. Importanța acesteia creează stil în conduite și exprimă implicarea rolurilor și a statutelor în **s.** Distanța socială poate fi pozitivă sau negativă, de interes sau de rejecție față de diferitele persoane. A fost mai larg implicată în discuție prin cercetările lui R.E. Park și E.W. Burges încă din 1924. Aceștia au subliniat faptul că distanța pe orizontală (cei ce au cam același statut) este între persoane cu aspirații apropiate (din cauza statutului relativ egal și pot avea roluri asemănătoare sau diferite). Distanța pe verticală se implică în interrelații sociale de statut inegal și are o impregnare diferită. E.S. Bogardus a efectuat o scală (1933) privind distanțele sociale. El a atras atenția asupra faptului că în interrelațiile umane (inclusiv grupale) distanța socială nu este egală cu distanța psihologică. În aceasta din urmă acționează o cantitate mai mare de impresivitate, pe cînd în cea socială o mai mare competitivitate și forță a ei. Se poate ca o persoană mai valoroasă să aibă un statut social mai scăzut dar componente culturale și operaționale ale **s.** mai valoroase, dar din păcate blocate prin diferite mijloace în a fi evaluate la justa lor valoare. E. Hull s-a ocupat de problemele distanțelor psihologice (distanța intimă, personală, a colegialității, oficială, a ierarhiilor profesionale, și distanța publică), cu persoane implicate în viața de transmitere culturală, științifică etc.) Prezintă interes studiile lui R.K. Morton (1968) privind **s.** anticipativă. Este vorba de pregătirea tacită a fiecărei persoane pentru rolul ierarhic pe care-l va atinge probabil. Această pregătire se face după Morton nu numai prin informații și cunoștințe ci și printr-un latent proces de conformizare a conduitelor la potențialul statut și ca preparație ce să nu șocheze. Cînd această pregătire este evidentă poate deveni șocantă pentru grupul de apartenență (nu cel familial, ci cel de competiție) și poate trezi reacții tensionate. C. Mamali a făcut analize ale **s.** anticipative (pornind de la studiile lui R.K. Morton). ♦ În psihologia diferențială s-a validat relativ ideea că **s.** este întreținută și de structuri tipologice de fond. În acest sens tipul introvertit este mai puțin sociabil, nu simte nevoia de participare la reuniuni sociale, dimpotrivă, le evită, spre deosebire de tipul extravertit care este sociabil, activ, implicat concomitent în mai multe forme de activități publice, sociale etc. ♦ În psihologia românească au avut în atenție problemele **s.**: M. Ralea, V. Pavelcu, dar mai ales P. Golu, M. Zlate, Geta Dan Spanoiu, iar pentru dezvoltarea **s.** în ontogeneză; Ursula Șchiopu, Stela Teodorescu etc. De aport sînt și studiile lui Iromusz Reykoroski (1976) care a atras atenția asupra comportamentelor prosociale prin care a denumit atracția și exprimarea **s.** pentru îngrijirea de handicapați, de persoane fără mijloace financiare, de bătrîni neajutorați etc. (U.Ș.)

SOCIODINAMICĂ (engl. sociodinamics, fr. sociodynamique, germ. Sozialdinamik) ♦ Constituie domeniul analizei științifice a structurii grupurilor sociale, a mișcărilor pe care acestea le conțin. Din acest punct de vedere unele grupuri sociale au o **s.** mai activă, altele una mai lentă sau o **s.** pregnant latentă (liderii informali sînt sub multe aspecte ale interrelațiilor dinamice de grup diferiți de cei formali) ♦ **S.** a fost mai puțin studiată decît socionomia care are în fapt un obiectiv relativ diferit, cel al măsurării relative socioafective din grupurile sociale mici. **S.** a fost și este influențată profund de psihanaliză. J.J. Moreno întemeietorul sociometriei a elaborat aceste diferențieri în lucrarea: *Psychothérapie de groupe et psychodinamie. Introduction théorétique et clinique à la socianalyse* (1965). **S.** presupune un cîmp social, atitudini sociale, inteligență socială și sociabilitate (U.Ș.)

SOCIODRAMĂ (engl. sociodrama, fr. sociodrame, germ. Soziodrama) ♦ Tehnică psihoterapeutică organizată și sugerată pentru diferite variante de J.L Moreno. O variantă este psihodrama. **S.** are în atenție o serie de probleme legate de diferite teme ce se referă la tensiuni în care este afectată o persoană sau un grup (muncă, educația familială, probleme sindicale, legislative, privitoare la rasism, dezalcolizare, chiar droguri, problemele femeilor în societatea modernă etc.) ♦ În genere, interesează contactele grupale în probleme politice, economice etc. și se are în vedere dezamorsarea tensiunilor în toată această vastă gamă de probleme. Se cultivă prin **s.** mai ales toleranța, dezvoltarea acesteia, modificarea atitudinilor agresive, a opiniilor ce nu se argumentează ca să nu fie contrazise. Nu reușesc totuși să se dezamorseze conflictele profunde și de tip economic. **S.** se desfășoară în grupuri organizate mutual și are în atenție obținerea unui catharsis colectiv. Obținerea de cunoștințe clare, admiterea de argumente, chiar absurde, pentru discuție creează celui admis ca reprezentant de opinie discutată să accepte argumente contrarii, care trebuie să fie însă prezentate netensionat. Prin aceasta se conturează ideea că motivul tensiunii este conflictul. Chiar dacă opiniile nu se schimbă total ele se relativizează treptat abordîndu-se complexitatea factorilor implicați în problemele sociale. Tema poate fi dată ținînd seama de persoanele din grup sau se lasă să fie improvizată. **S.** solicită o bună pregătire în probleme sociale și economice a psihologului. (v. PSIHODRAMA) (E.V.)

SOCIOGRAMA (engl. sociogram, fr. sociogramme, germ. Sociogramm) ♦ Este reprezentarea grafică (sau imagistică) a relațiilor interpersonale și interrelaționale dintr-un grup. Se obține pe seama aplicării de teste sociometrice. Acestea au fost inițiate de J.L. Moreno, psiholog american de origine română. În testele sociometrice se pun întrebări ce implică alegeri de persoane din grup ca mai reprezentative pentru implicarea lor socială în problemele date. Ca atare chestionarele sociometrice solicită răspunsuri selective privind diferite forme și grade de sociabilitate sau de stabilire de interrelații pe baza unor atitudini sau aspirații, sensibilități și forme de afectivități comune. Ca atare tematica testelor sociometrice este foarte diferită. (Care dintre colegii tăi sînt mai activi în organizarea grupului? Care dintre ei sînt mai indiferenți la organizarea de activități comune? Care dintre cei din acest grup crezi că sînt mai întreprinzători? Care sînt mai corecți, mai agresivi etc.). Pentru fiecare din întrebările din test se solicită 3, 4, 5 persoane. Depinde de structura problemei și de frecvența caracteristicilor solicitate pentru meditație. **S.** se construiește prin desenarea și nominalizarea participanților, sub forma unor mici cerculețe. Alegerile se prezintă sub forme de săgeți de la cel ce alege la cel ales. În acest fel apar constelații de alegeri și gradații ale acestora, punîndu-se în evidență și cei ce nu au primit nici un fel de alegere. Se pot face **s.** cu alegeri și respingeri. În toate **s.** se pune în evidență o serie de caracteristici individuale și altele ale grupului. Simpatiile se exprimă prin număr mare de alegeri, prieteniile prin alegeri reciproce, iar izolarea (exprimată prin nealegeri) chiar dacă este mai rară indică existența unor persoane izolate de grup sau nesimpatizate sau neimplicate în viața grupului. Prin **s.** individuale se pun în evidență o serie de caracteristicei ale persoanei în cauză față de cei din grupul de apartenență (deci legăturile cu ceilalți), modul cum sînt văzuți ceilalți și implicit sociabilitatea impersivă temporală a persoanei. În **s.** colective se implică pe de o parte o constelație de caracteristici de sociabilitate și pe de altă parte un fel de geografie a sociabilității privind un domeniu al vieții sociale implicat în interesele grupului. **S.** pun în evidență forma de sociabilitate reală și temporală și cuprind interrelații selective criteriale. După solicitările testului o anumită cantitate de selectări și evaluări subiective (prin teleelemente după terminologia lui J.L. Moreno) se supun de fapt latent controlului social pentru care fapt subiectii le consideră obiective. ♦ **S.** sînt foarte utile în cunoașterea grupurilor (în viața școlară, industrială, comercială, din aviație, armată etc.) deoarece permit ca prin materialul obținut să se efectueze în clase și grupuri schimbări legate de așezarea în bănci, în dormitoare, în activități productive după criterii mai de confort psihic, iar acesta este întotdeauna benefic. Au efectuat cercetări cu **s.** numeroși psihologi. Enumerăm cercetările contribuante ale lui H.J. Edwin și C.P. Fink. Aceștia au semnalat faptul că mărimea grupului condiționează caracteristicile comunicării. J.R. Gible (1950) a delimitat omogenitatea și eterogenitatea evidențiabile prin **s.** T.V. Golubeva, M.J. Ivanciuk (1966) au studiat eficiența activității de grup, G.C. Morris (1966) a studiat interrelațiile dintre grupuri. Acestea pot să fie mai mari și competitive la elevii din clase paralele și protective la elevii mai mari față de cei mai mici. J.L. Moreno a făcut printre altele o cercetare deosebită privind comparația dintre **s.** ce solicitau alegerea la întîmplare (hazard) de persoane imaginare și **s.** reale (în ambele cazuri grupurile date spre alegere au fost de 26 persoane). Pe grupurile de muncă au efectuat cercetări Jane Srygilay, Robert Monton, Benjamin Fruchter, C.G. Brown, R.H. van Zelst și M. Kerr etc. Achim Mihu a făcut studii consistente analitice de prezentare a sociometriei, cu suporturile teoretice și aplicative ce caracterizează concepția lui J.L. Moreno (1967). Ursula Șchiopu a prezentat **s.** legate de preferințe de parteneri de învățare a elevilor de diferite vîrste (1970) pe dorințe de activitate în laboratoare școlare cu anumiți parteneri și pe preferințe de activități comune de pregătire a bacalaureatului (1976) M. Zlate a făcut analize complexe ale teoriei lui Moreno evidențiind sensibilitatea psihometrică a **s.** A studiat, tot pe grupe școlare, concurența în învățare. E. Verza a efectuat **s.** privind activitățile ludice începînd cu preșcolarii. P. Golu a abordat teoria și caracteristicile studierii grupurilor mici și aspectele de fond ale sociometriei, poziția acesteia în contextul cercetărilor de sociologie. (U.Ș.)

SOCIOMETRIE (engl. sociometry, fr. sociométrie, germ. Soziometrie) ♦ Domeniul tehnicilor de măsurare și analiză (diagnostică) a grupurilor mici, a interrelațiilor, percepției și evaluărilor sociale pe care le exprimă. Tehnicile sociometrice au o mare importanță pentru măsurarea caracteristicilor grupurilor mici și a tensiunilor ce le caracterizează. **S.** se consideră o ramură a sociologiei și psihologiei în același timp. Are marele avantaj că surprinde relațiile spontane, impresivitatea lor. J.L. Moreno (1889-1974) a conturat metoda sociometrică pe grupe de tinere aflate la reeducare la Hudson, în 1932. **S.** s-a extins pe grupuri școlare foarte diferite, pe grupuri de muncă, de personal bancar, de asociații de diferite feluri, de asociații de recuperare a alcoolicilor, grupuri sportive, persoane din aziluri, din spitale cu bolnavi cronici etc. **S.** operează cu astfel de materiale pe care le prelucrează în funcție de obiectivele cercetării impuse prin sociograme J.L. Moreno a văzut în **s.** un domeniu aparte care folosind testele sociometrice, psiho și sociodrama să contribuie la detensionări din grupuri și la efectele de reflux ale acestora, pe planurile multiple ale dezvoltării sociabilității persoanelor din grupuri. Pe seama acestora se construiește o geografie psihologică a societății. De fapt prin **s.** se înțelege în zilele noastre ansamblul tehnicilor ce permit calcule de diferite valori pentru caracteristici sociale. S-au alcătuit numeroase tehnici psihosociale. Mai cunoscute sînt scalele de apreciere, cum sînt scalele: Streyer, scalele Engelhard, sclalele Shulte, Giles, acestea sînt și vocaționale. Unele scale cuprind și aprecieri față de profesori și vocația lor. S-au delimitat trei efecte implicate în reputația vocațională, pe care o alimentează; *efectul de reputație*, *efectul de impresionare* și cel de *apreciere comparativă*. Ursula Șchiopu, Maria Gîrboveanu (1970) au prezentat la un simpozion național analize cu astfel de teste, saturate în socioempatie. În testele sociometrice există foarte mult material proiectiv după opinia lui G. Bastin (1961). În esență aceste feluri de teste sînt de percepție evaluativă empatică. C. Mamali (1963) a operat cu astfel de teste. Au abordat probleme **s.** în sensul larg: S. Chelcea (1968); T. Herseni, E. Cioată, L. Ghergut (1971);

M. Zlate (1972). Testele sociologice au început să se folosească tot mai mult în stările de șoc. Din punct de vedere social se consideră că există două categorii de șocuri adaptative (legate de mediu). Pe de o parte este șocul produs la intrarea într-un mediu cultural mai înalt și de ritmuri mai alerte de solicitare și un mediu de cultură cu totul deosebit (emigranții trăiesc acest fel de șoc dar și persoanele ce vin la școli din sate îndepărate de mediul urban). O a doua formă de șoc este denumită de Alvin Toffler „future Shock". Acesta este un șoc psihologic provocat de incapacitatea de adaptare la schimbări foarte numeroase condensate într-o perioadă scurtă de timp dar care inundă viața cotidiană devenind indispensabilă o schimbare nu numai de învățare de tot felul de activități legate de ceea ce aduce acest *nou*, dar și necesitatea de a se forma noi deprinderi și obișnuințe ce creează un disconfort (șoc) ce distruge încă confortul legat de vechile obișnuințe care devin imposibil de realizat. Astfel de șocuri au loc în cazurile de intrare în profesii mai noi sau chiar în profesii mai sofisticate în care cunoștințele mai mult teoretice din universități (chiar) deși sînt importante nu au nici o valoare practică, iar deprinderile practice, ritmul de activitate, formele ei concrete sînt greu de cuprins în stilurile de activitate trecute. J.T. Dunlop, De Vries L. s-au referit la problemele șocurilor. În România au avut loc trei Conferințe Naționale ale Asociației Psihologilor (1966, 1968, 1971) la care s-au prezentat 60 de lucrări în care se comunicau testări și experiențe de toate felurile printre care și unele s. Aceste tipuri de testări permit efectuarea de calcule printre care unele mai importante la care ne referim mai jos. Măsurareastatutului social are următoarea formă de calcul

$$I_{SS} + \frac{\sum subiecții \cdot care \cdot aleg \cdot pe \cdot p}{n-1}$$ în care $\sum$ = suma subiec'ilor care aleg, n= numărul total al subiec'ilor care aleg (persoanele din grup), conota'ia I_{SS} = Indicele de statut social, iar p = persoana sau subiectul sau individul în cauză. Statutul social poate fi pozitiv sau negativ, dar și pozitiv contracarat de negativ (respingeri). Calcularea expansivității grupului; E_t permite stabilirea gradului (sau nivelului) dorinței unui subiect dat (p) de a se asocia cu alții dintr-o grupă de N persoane. Calcularea acestei caracteristici este:

$$E_t = \frac{Nr. de alegeri pe care le face p.}{N-1}$$ în care figurează mai sus identificările conotaților. Pentru expansiunea grupală se mai folosește notația de I în locul lui E_t. De fapt în formula de mai sus accentul de expansiune se pune pe individ (p) ca exponent al grupului. Expansivitatea grupului se poate exprima însă și ca o relație

$$E_g = \frac{Totalul de alegeri făcute de grup}{N}$$

în care N = numărul membrilor grupului. Indicele de integrare socială a grupului, se calculează astfel: $I_{sg} = \frac{d}{2N \cdot (N-1)} \cdot 100$ în care I_{sg} = indicele de integreare socială a grupului, d = numărul de relații reciproce din grup, N = numărul subiecților din grup. Dublarea termenului la numărător în relația de mai sus are ca scop traducerea în mutații simple a relațiilor în dublul sens care măsoară reciprocitate. O altă claculație se referă la *indicele de conștientizare apreferințelor* (I_{cr}) care se exprimă $I_{cr} = \frac{a_i + r_i + 2x}{u.p.}$ în care a_i = alegerile identice din două sociograme ce sondează același criteriu (caracteristică psihosocială), r_i = respingeri identice în aceleași două sociograme, x = alegeri cărora le corespund respingeri în a doua sociogramă, x = numărul alegerilor. Calcularea *coeficientului de coezivitate a grupului* se stabilește prin relația următoare:

$$C_a = \frac{\sum perechi}{N(N-1)/2}$$ iar *indicele de coezivitate al grupului* are următoarea conotație $I_{cg} = \frac{2 \cdot R_g}{U.P.}$ în care R = numărul alegerilor reciproce, u = numărul de alegeri unilaterale, g = 1–p, iar P = probabilitatea ca un subiect să fie ales de altul

dintr-un număr de N subiecţi (semnificaţiile sînt aceleaşi şi în cazul I_{cr}. ♦ Există un interes crescînd pentru testele sociometrice şi pentru **s.** în general nu numai pentru că în grupurile mici la care se referă sînt implicaţi adevăraţi atomi sociali cum îi plăcea lui J.L. Moreno să spună, ci şi pentru că grupurile mici sînt implicate într-o formă de decupaj social care creează posibilitatea de a se studia mai analitic şi eficient problemele psihologice care prin rezultatele oferite de testele sociometrice creează un capital de idei de plecare foarte conturat pentru decizii practice de ameliorare sau modificare a compoziţiei, a valorilor evaluative şi ale confortului psihic la condiţiile de existenţă curentă care să creeze prin relaxare mai multă productivitate şi eficienţă în toate domeniile vieţii sociale. (U.Ş.)

SOCIO-PSIHOLINGVISTICĂ (engl. social psycholinguistics, fr. sociopsycho-linguistique, germ. sozial-Psycholinguistik). ♦ Disciplină care pune un accent deosebit pe problemele aspectelor socializante ale limbajelor. Domeniul are în atenţie pe de o parte numeroşii factori implicaţi în organizarea activităţii verbale, iar pe de altă parte contextul situaţional şi de nuanţare a mesajului verbal. Printre cei ce au conturat aceste direcţii de cercetare se află Tatiana Slama-Cazacu (1961), R. Rommetveit, Colin Frazer, Jan Prucha etc. În a doua jumătate a secolului al XX-lea s-au dezvoltat chiar unele publicaţii ştiinţifice în care s-au şi conturat necesităţi diferite de a diversifica cercetările de psiholingvistică, fapt ce a favorizat conturarea socio-psiholingvisticii după cum relatează A.A. Leontiev (1980). S-a pus în evidenţă complexitatea analitică a contextului comunicării diferenţiindu-se în contextul social al acesteia partenerii implicaţi în comunicare (relaţia emiţător-receptor) codul lingvistic folosit, sistemele lingvistice individuale ale emiţătorului şi acţiunea de mesaj, microgrupul (comunitatea socială specială), ambianţă socială a momentului, mediul profesional, mediul social-istoric, societatea. **S.-p.** permite şi incită la o analiză de utilizare a comunicării legată de tendinţele complexe de dezvoltare a universalizării largi a comunicării între persoane foarte diferite ca provenienţă şi chiar ca identitate. Această direcţionare a **s.-p.** s-a născut şi datorită intensificării călătoriilor în diferite ţări, învăţării de limbi străine, mai ales dar şi contextului de extindere a factorilor implicaţi în viaţa socială prin masmedia, care au creat o foarte mare socializare a comunicării. (U.Ş.)

SOLOVIOV, Ivan-Mihailovici (n. 1902), psiholog rus, defectolog. În prima perioadă a activităţii sale de cercetare s-a ocupat de dezvoltarea psihică a copiilor oligofreni; apoi, de dezvoltarea psihică la surzi. A publicat numeroase lucrări, dintre care opt au fost traduse şi retipărite în străinătate. Din rîndul celor mai importante în problemele de surzi face parte lucrarea: *Despre dezvoltarea psihică a copiilor surzi şi normal-auzitori* (1962). A adus de asemenea o importantă contribuţie la elaborarea lucrării intitulate *Psihologia copiilor surzi* (1971). (P.M.)

SOMN (engl. sleep, fr. sommeil, germ. Schlaf) ♦ Repaus periodic al organismului, al organelor de simţ şi al mişcărilor în timpul căruia corpul îşi reface forţele. ♦ Ritmul somn-veghe implică activitatea tuturor marilor sisteme funcţionale ale organismului. ♦ Ritmul de veghe, circadian este în genere alert, ritmul micterian (de somn) este lent şi superficial. Somnul se manifestă ca o necesitate. ♦ Mecanismele **s.** suscită încă ipoteze şi controverse. ♦ În problemele **s.** a dominat multă vreme o concepţie antropomorfică a creierului. Treptat s-a raportat sistemul de vigilitate la structurile de interior ale formaţiei reticulate a trunchiului cerebral. ♦ După 1960, s-a lărgit şi înnoit optica asupra **s.** Se vorbeşte printre altele de „oboseala sinaptică" a neuronilor şi de „slăbirea centrilor de trezie" (vigilitate) din sistemul reticulat activator, și de intrare în acțiune a „centrilor somnului" antagonici sistemului reticulat activator, ce produc anestezie a regiunilor bulbare și mezencefalice. ♦ Există cel puțin două sisteme antrenate în **s.**: unul al **s.** propriu-zis, al doilea al activității onirice (vis). Visele încorporează decupaje imagistice, dintre care multe legate de simbolistica inconștientului cu depozitele sale de imagini. ♦ În **s.** e implicat sistemul histochimic (ce conține monoamine ca: serotonina, noradrenalina etc.). Probabil **s.** se datorează intrării în acțiune a neuronilor ce conțin serotonină. ♦ Caracteristicile **s.** se analizează prin intermediul actogramelor. Acestea relevă patru faze: o fază de dormire, una de **s.** lejer, una de **s.** profund și una traversată de vise. Adormirea ca primă fază durează cîteva minute (e foarte scurtă) se numește și faza predormitară (M. Crichtley). În această fază se surprinde ritmul alfa (al stării de veghe). În stadiul doi apare activitatea electrică mai lentă a creierului asociată cu momente Spidles (de la 12 la 14 Hz). În stadiul trei apar undele theta și delta (somn profund) iar în faza patru (somn foarte profund) apar undele delta de amplitudine mare (2-3 Hz). În fapt aceste faze se pot reduce la două, una de mișcări lente NREM (non.eye movement sleep) și alta de mișcări rapide ale ochilor REM. A doua corespunde viselor și fenomenelor denumite de **s.** paradoxal (Dement și Kleitman). ♦ **S.** paradoxal se însoțește de mișcări oculare agitate (electroencefalografia între 2 și 6 c/sec), salve cu urme de unde alfa (specifice stării de vigilitate) dar cu liniște electronicografică (musculară) cu unele modificări de ritm cardiac și respirator. Timpul visului e cam de ±50-100 de minute în 5 perioade a cîte 20 de minute. ♦ Activitatea onirică și structura acesteia par a fi legate de particularități ale experienței individuale, de simbolistica inconștientului dar și de rezonanțe puțin cunoscute ale stării de sănătate. Fazele REM au tendința de a fi mai lungi spre dimineață și reprezintă cam 20-25% din somnul total. Există diferențe genetice privind nevoia de somn. Unii au nevoie de mai mult, alții de mai puțin. ♦ În timpul fazelor REM are loc o reflectare importantă organică. De obicei după cîteva nopți de nesomn se doarme mai mult (recuperare). Recuperarea naturală se numește rebond. ♦ **S.** este studiat cu interes în zilele noastre dată fiind funcția lui reconstituantă, relaxantă și reenergizantă. ♦ Durata și distribuția somnului în timpul celor 24 de ore ale zilei se modifică cu vîrsta. Copilul sugar doarme cam 16-18 ore pe zi. Somnul său este polimorf. La 3-4 luni somnul este de ±13 ore, iar pe la 12-16 ani cam de ±9 ore pe zi. La adulți ajunge la 8 ore apoi descreșterea este mai evidentă după 40-50 de ani. Se consideră **s.** din timpul serii (timpuriu) ca cel mai propice creșterii la copii. ♦ Tulburările **s.** sînt foarte diverse. Cele mai multe sînt predominant cantitative și pun în evidență modificări ale duratei **s.** Hipersomniile ca forme de **s.** prelungit în exces, de 16-18 ore, cu dorințe imperative de a dormi, asupra cărora persoana în cauză nu are nici o putere, sînt mai rare. Se citează în literatura de specialitate cazuri de hipersomnii prelungite. Însăși I. P. Pavlov semnalează un caz de dormire de 17-18 ani. Unele hipersomnii sînt de exces, de **s.** lent, altele de prelungire, de **s.** paradoxal. Insomniile (hiposomniile), opuse hipersomniilor se clasifică în insomnii predormițiale, dormițiale și post dormițiale, după perioadele incriminate. Acestea sînt mai frecvente la persoanele în vîrstă, la persoanele căsătorite, la persoanele nervoase, sau care au suferit unele traumatisme sau șocuri. Persoanele normale fac ușor recuperări după o noapte sau două de nesomn dormind mai multe ore (rebond). Disomniile sau microlepsiile se caracterizează prin faptul că persoanele în cauză au somnul de noapte cu întreruperi. ♦ Dintre tulburările calitative ale **s.** se pot detașa parasomniile care sînt de mai multe feluri: *parasomnii motrice*, frecvente la persoanele instabile psihomotor, care se caracterizează prin **s.** agitat în care persistă hiperactivitatea motrică caracteristică;

parasomniile vegetative apar ca **s.** superficial, cu spasme datorită modificărilor din sistemul simpatic; *parasomniile psihice* și *psihomotrice* sînt onirice (încărcate de visuri), de coșmaruri și de somnambulism, în unele cazuri. Visurile apar în astfel de cazuri ca halucinații vizuale încărcate de situații anxiogene și pot surveni la adormire și în timpul nopții. Coșmarurile pot declanșa stări de teroare, spaime profunde și se pot sfîrși cu senzații de sufocare, pot fi provocate de țipete și urlete nocturne. ♦ Somnambulismul se prezintă clinic sub forma unor atacuri de scurtă durată (de la cîteva minute la jumătate de oră), în timpul cărora subiectul părăsește patul pentru a umbla în cameră, rar în afara locuinței, cu mers normal și ochi deschiși, uneori cu o activtate gestuală neadecvată sau bizară. Deșteptarea este bruscă, cu amnezie totală asupra activității critice. Somnambulismul se manifestă la unii epileptici și în anumite cazuri de isterie. ♦ În fine, starea intermediară între somn și veghe se caracterizează prin pierderea incompletă a conștiinței, cu perceperea și înțelegerea zgomotelor mai puternice și cu păstrarea unei anumite lucidități. Este semnalată în anumite afecțiuni ale encefalului (infecții, tumori etc.), în intoxicații exogene (alimentare, medicamentoase etc.) sau endogene (uremie), în cazuri de oboseală, convalescență etc. ♦ Problemele **s.** au început să preocupe cercuri tot mai largi de cercetători. La al 4-lea Congres european al **s.** de la Tg. Mureș din 1987 s-au pus în evidență probleme diverse ale fiziologiei și patologiei **s.**: **s.** și nutriția; **s.** și coma; hipersomniile; **s.** în diferite boli; **s.** la copii; somnologia, adică vorbirea în somn și somnoterapia (medicamentoasă, prin hipnoză sau prin curent electric slab) etc. (U.Ș.)

SONDAJ (engl. poll, fr. sondage, germ. Sondierung) ♦ Investigare simplă asupra unui eșantion reprezentativ de populație în situații sau colectivități. Are ca scop determinarea gradului în care se manifestă anumite caracteristici, schimbări ale acestora, obținerea unei imagini asupra atitudinilor și opiniilor persoanelor anchetate. Dă posibilitatea cunoașterii relativ rapide și adecvate a gîndurilor, aspirațiilor populației și totodată sugerează posibilitățile de intervenție. Cea mai activă instituție de **s.** public, după 1989 în România este condusă de P. Datculescu. (T.C.)

SONOMETRU v. AUZ

SPAȚIU FIZIC (engl. space, fr. espace, germ. Raum) ♦ Inițial a fost asociat cu distanța și cu mișcarea, dimensiuni ale zonelor ambiente implicate în adaptare, apoi a fost conceput ca prelungind sau constituind obiectele. După E. Kant **s.** este o formă apriori a percepției, o condiție a vederii, un cadru cu ajutorul căruia se percep obiectele. ♦ Există diferențe între spațiul perceput și spațiul euclidian (Dimensiunile spațiului matematic sînt mai multe de trei). **S.** determină comportamente teritoriale. Există o trebuință de **s.** **S.** personal și teritorialitatea sînt două aspecte fundamentale ale acestei trebuințe a omului. Încălcarea trebuințelor de **s.** constituie o sursă de deteriorare a personalității cu un întreg cortegiu de consecințe negative. ♦ În examinarea **s.** personal, a teritorialității și a aglomerației ca intrusiune în dimensiunile **s.** s-au efectuat numeroase lucrări interesante. Proshanski, Ittelson, Rivlin consideră că **s.** este supus „libertății de alegere", ce este condiționată de o serie de factori culturari și subculturali. Omul, care se află în interacțiune și tranzacții cu ambianța fizică (v. AMBIANȚĂ), atribuie **s.** personal patru aspecte fundamentale. Acestea sînt: *de izolare* (singurătate), *intimitate*, *anonimat* și *rezervă*. Ele oferă individului posibilitatea de a nu fi observat de alții (nepoluare psihică). Raportul teritorialitate-**s.** personal și posesiune temporară ca și problema aglomerării sînt condiționate social, istoric și ontogenetic. ♦ În **s.** se organizează locul și poziția obiectelor utile convertindu-se într-o schemă mentală ce alimentează capacitățile de a fi găsite fără efort și de a se forma deprinderi legate de această schemă. **S.** personal este impregnat de astfel de deprinderi în așa măsură încît dacă altcineva așează altundeva un obiect oarecare, creează dezordine și iritare, orientare nervoasă în căutarea obiectului ce nu se mai află la locul său. ♦ În același timp fiecare individ tinde să mențină o anumită distanță caracteristică – între el și celelalte persoane sau obiecte (**s.** tampon). Acest **s.** tampon are formă, mărime, grad de penetrabilitate (v. PROXEMICA). **S.** tampon are funcții psihologice importante. Permite reverie, odihnă, gîndire. ♦ Mănunchiul teritorial sau orbita definește **s.** în care gravitează individul. Conține mai multe unități teritoriale frecvent vizitate, persoanele aflate în acele unități teritoriale și drumul spre ele. Mănunchiul teritorial reunește **s.** intim cu cel al locului de muncă. Această totalitate constituie complexul teritorial, dacă se înmănunchează. Complexul și mănunchiul teritorial există doar în acțiune (mișcare) și pun ca atare problema orientării și a indicatorilor spațiali, a simțului direcției și distanței (orientare spațială). ♦ **S.** posedă: formă, mărime, număr de unități componente, extensivitate, tipuri de diferite granițe, de diferențieri (detalii) și de relații interpersonale. ♦ **S.** are funcții delimitative și în artă. Rama sau cadrul unui tablou, poziția față de alte obiecte și față de sursele de lumină, soclul unei statui, ambianța în care este așezată, aranjarea scenică în cazul unui spectacol teatral, de muzică ușoară sau chiar în cadrele de filmare contribuie la crearea amprentei optice și lirice a subiectului sau a manifestării. Modul în care sînt așezate spațial obiectele în muzee sau mobilele în locuință etc. – toate constituie caracteristici legate de funcțiile social-artistice ale **s.** În această ordine de idei se pot enumera structurile arhitectonice și spațiile verzi în orașe, centrele civice, tendințele de inedit și de armonizare stilistică a instituțiilor și caselor sau blocurilor de locuit, aranjarea vitrinelor, sistemele de iluminație etc. ♦ Există în structura **s.** personal dimensiuni socializate complex, de identificare: ideea de „casa mea", „strada mea" (a noastră), parcul nostru (cel mai apropiat de casă), orașul meu (al nostru) și mai ales „țara mea" (a noastră). În toate aceste forme de exprimare acționează forme de ipostaziere ale **s.** ca expresie profund socializată a identificării și includerii unor structuri **s.** în nucleul identității (materiale, spirituale și sociale). Încălcarea teritoriului (**s.**) considerat personal (al meu, al nostru) creează conflicte. Conduitele și rolurile sociale sînt uneori influențate de teritorialitate (Proshanski, Ittelson, Rivlin). Roluri și profesii conferă posibilitatea de control, utilizare a anumitor zone **s.** sau a anumitor obiecte. Se pare că există un tip comportamental **s.** diferit de cel de teritorialitate numit comportament de posesiune temporală – acesta uzează parcurgerea temporală a unei zone (Plelep Ross). ♦ Se face distincția dintre spațiul stare — situație și spațiu – acțiune (psihologia topologică a lui K. Lewin). Subiectul caută în **s.** personal situațiile cele mai rezolvabile, fie aplicînd algoritmii cei mai convenabili, fie utilizînd procedee euristice de explorare probate și verificate. Conduita trebuie raportată la exigențele texturii relevante a ambianței (Tolman și Brunswick). ♦ Există tulburări ale percepției **s.** Se exprimă ca tulburări ale evaluării distanței sau ca tulburări ale orientării topografice. Aceste agnozii spațiale pot fi unilaterale sau totale. ♦ Modelele de utilizare ale **s.** diferă de la subiecții normali la cei anormali (bolnavi). Schizofrenicii mențin între ei și celelalte persoane sau obiecte distanțe tampon mai mari decît persoanele normale (N.J. Merovitz, D.E. Duff, J.O. Stratton), R. Sommer semnalează corelații ale factorilor **s.** personali cu stările social-emoționale. J. Altmare și W. Haghome au studiat factori **s.** personali. ♦ În condiții de izolare indicele de teritorialitate se modifică, la omul neizolat are o anumită limită specifică. Izolații au în jurul lor o pavază psihologică de **s.** ♦ La animale, teritorialitatea încălcată duce la agresivitate. Devis Stes ca și Uxkull, consideră că la om agresivitatea nu e doar indiciu al încălcării teritorialității (vezi și Carpenter-Beniuc, preajmă, vatră, arie a masculului etc.). Psihologia ambianței modernă include și colectivul în teoria **s.** ambiant și pornește de la existența a trei dimensiuni **s.**: unitatea teritorială (după A.E. Parr, aceasta este teritoriul propriu-zis), mănunchiul teritorial sau orbita (după A.E. Parr) și complexul teritorial. Unitatea teritorială (sau teritoriul propriu-zis) este **s.** pe care-l reclamă o persoană sau un grup coeziv și încearcă să-l păstreze opunîndu-se oricărei încercări de dezmembrare sau răpire. Orice persoană are o proiecție interiorizată a **s.** său imediat ca parte integrantă a constelației imaginii sale corporale (M.J. Mararvitz, F. Muff și J.O. Stratton). Proxemica se referă la socializarea **s.** (U.Ș.)

SPEARMAN, Charles-Edward (1863-1945), psiholog englez, doctor în filozofie al Universității din Leipzig. A întreprins cercetări asupra percepției vizuale. Ulterior și-a reorientat cercetările spre problemele inteligenței, consacrîndu-se analizei factoriale. Aplicînd această metodă matematică la rezultatele obținute prin aplicarea testelor de inteligență, **S.** a demonstrat că reușita la fiecare sarcină depinde în același timp de un factor general intelectual (simbolizat de către el prin litera G) și de un factor specific (simbolizat prin **S.**) Factorul G a devenit o achiziție a psihologiei. **Op. pr.**: *General Intelligence objectively determined and measured* (1904); *The ability of man. Their nature and measurement* (1927). (U.Ș.)

SPITZ, René-Arpad (1887-1974), psiholog american de origine austriacă. Și-a făcut studiile la Budapesta, Lausanne și Berlin. Adept al psihanalizei, a lucrat un timp în serviciul de psihologie experimentală condus de Charlotte Bühler (1935-1936). Devenit profesor de psihanaliză la Colegiul din New York City (1947), apoi la Universitatea din Colorado. **S.** a studiat mai ales copiii mici, sub doi ani, predominant în ceea ce privește reactivitatea emoțională, tulburările psihice afective în ontogeneza timpurie. A pus în evidență depresia provocată de „avitaminoza afectivă" prezentă în cazurile de abandon afectiv și fenomenul înrudit cu acesta al hospitalismului. Varietatea cazurilor de avitaminoză afectivă (depresia analitică) a fost amplu înregistrată de **S.** și prin numeroase filme **Op. pr.**: *The first year of Life. A psycholanalytic Study of normal and deviant development of object relation* (1965, cu col.) a fost tradusă în numeroase limbi. La fel lucrarea *No and yes. On the genesis of human communication* (1957). În 1964 Universitatea din Geneva i-a acordat titlul de Doctor Honoris Causa. (U.Ș.)

STADIU DE VIAȚĂ (engl. life stages, fr. stade de la vie, germ. Stadien von Leben) ♦ Perioadă a dezvoltării caracterizată printr-un ansamblu de trăsături coerente și structurale care constituie o mentalitate globală tipică și consistentă, dar de trecere (P.A. Osterieth, 1976). ♦ **S.** exprimă limitele temporare între care profilul psihologic al omului capătă anumite particularități, relativ constante în raport cu care el se individualizează. Deși între ele nu există linii de demarcație precise, ar putea fi desprinse următoarele **s.** ale dezvoltării psihice cu substadiile lor (după Ursula Șchiopu, 1981): 1. copilul mic (0-1 an); 2. prima copilărie, antepreșcolarul (1-3 ani); 3. a doua copilărie, preșcolarul (3-6 ani); 4. a treia copilărie, școlarul mic (6-10 ani); 5 pubertatea sau perioada școlarului mijlociu (preadolescentul 11-14 de ani); 6. adolescența sau perioada școlarului mare-adolescentul (14-20 de ani); adolescența prelungită 20-24 de ani, 7. tinerețea cu substadiile ei (24-35); 8. maturitatea cu substadiile ei (35-65 de ani) și 9. bătrînețea de la 65 de ani pînă la moarte. ♦ **S.** de viață implică dezvoltarea, evoluție și involuție. ♦ Afară de aceasta în timp ce periodizarea de mai sus are la bază criteriile timpului fundamental, de rol și de tip de activitate, adică activitatea și rolul social prin care are loc în cea mai mare măsură formarea și dezvoltarea personalității la un moment dat, în alte clasificări de **s.** domină un singur criteriu, de cele mai multe ori o latură a psihicului neglijîndu-se mai ales dezvoltarea sociabilității (a relațiilor sociale). Așa de pildă la Erik Erikson domină drept criteriu dezvoltarea sinelui. Diferitele caracteristici psihice nu au dezvoltare simetrică și lineară; la H. Wallon domină caracteristicile dezvoltării afectivității, la J. Piaget domină dezvoltarea intelectuală care trece prin 5 stadii bine definite: 1. o perioadă senzori-motrice (0-2 ani) în cursul căreia copilul își formează conceptul de realitate, pornind de la percepții fragmentare, de la formarea imaginii de sine, distinctă de a celorlalți; 2. stadiul preoperator (2-4 ani) dominat de o optică egocentrică și antropomorfică; 3. perioada sau **s.** intuitiv (4-7 ani) ce se caracterizează prin faptul că preșcolarul și școlarul foarte mic execută acțiuni pe care și le poate reprezenta foarte clar; 4. stadiul operațiilor concrete (8-11 ani) în care copilul deși posedă o serie de noțiuni intuitive generale rămîne legat de concret; 5. perioada sau stadiul operațiilor formale (de la pubertate, 12-14 ani). Gîndirea operează în acest stadiu cu abstracții, cu ipoteze). Psihanaliza descrie 5 stadii fundamentale în dezvoltarea afectivă a copilului, care se raportează la dezvoltarea libidoului. ♦ Diferențele dintre **s.** nu sînt rigide; nu se întîlnesc la toți subiecții la aceeași vîrstă cronologică (deși se dau limite cronologice pentru **s.**) Personalitatea se formează prin achiziții tot mai complexe de roluri, statute sociale, aspirații, idealuri. Planul valoric are o foarte mare importanță în viața oamenilor. Diferențele dintre indivizi sînt adeseori condiționate de ereditate în confluență cu mediul și cu educația. În aceste trei variabile există numeroase condiționări restrictive. Condiții economice, sociale, culturale și chiar climatice constituie condiții de o supranuanțare a dezvoltării **s.** (S.T.)

STANCIU, Stoian (1900-1985), pedagog român, membru corespondent al Academiei Române (1963), membru al Academiei de științe sociale, membru al Institutului Komenski (Praga), mulți ani directorul Institutului de științe pedagogice (1955-1967), prof. universitar la Universitatea din București. A militat pentru o strînsă interdisciplinaritate între pedagogie, sociologie și psihologie. A participat la numeroase manifestări științifice naționale și internaționale (Moscova, Paris, Praga, Berlin, Torino etc.). **Op. pr.**: *Copilul în literatură* (1932); *Problemele localismului educativ* (1935); *Curente noi în pedagogia contemporană* (1934); *Școala superioară țărănească din Tg. Fierbinți* (1940); *Probleme de ieri și de azi ale pedagogiei românești* (1948); *Sociologia și pedagogia satului* (1949); *Contribuții la istoricul cercetării pedagogice și al școlilor experimentale din România* (1967); *Cercetarea pedagogică. Aspecte metodologice* (1969); *Metodologia comparativă în educație și învățămînt. Pedagogie comparată* (1970); *Educație și societate* (1971); *Educație și tehnologie* (1972); *Pedagogie și folclor* (1978, în colab.); *Pedagogie română modernă și contemporană* (1976). Pentru meritele sale deosebite pe tărîm social și științific a primit înalte ordine și medalii. (P.M.)

STANDARDE – STANDARDIZAT (engl. standardization, fr. standardisation, germ. Standardization) ♦ Expresie a organizării de reacții tipice la condiți tipice în comportament, gîndire etc. **S.** are la bază tendința permanentă de economisire de efort a activității psihice ca și organizarea unui confort existențial, fapt ce se exprimă ca mecanism al activității nervoase superioară prin stereotipul dinamic. Deprinderile constituie reacții organizate **s.** ♦ De asemenea unele reacții de orientare în spațiul de viață (orientare spre corpul din dreapta al dulapului, unde se află prosoape sau spre sertarul stîng al biroului pentru a găsi o ascuțitoare etc.) ♦ Exemple de gîndire **s.**

acționează în algoritmii activității intelectuale prin care se adună, scade, înmulțește, împărțește, se caută statutul gramatical al cuvintelor, se face analiza sintactică, se caută pe hartă etc. ♦ Există **s.** în comunicarea interpersonală (salutul, gesturile de politețe, prezentările etc.). Multe sînt implicate în interrelațiile sociale (interpersonale), dar și în cele sociale generale (aplauzele, huiduiala etc.). ♦ **S.** se exprimă și în moravuri, obiceiuri și cutume, ceremoniale, protocol. ♦ În cazul în care **s.** sînt excesive, rigide și stereotipe devin simptome de retard mental sau indici în instalarea de deficiențe sau de boli psihice. ♦ În teste există **s.** instructajului, dar și al constituției de formă și conținut a itemilor – și – în sistemul de prelucrare. **S.** pe aceste planuri au menirea de a creea condiții egale subiecților supuși testării pentru a surprinde variabilitatea și tendințele mai semnificative din caracteristicile psihice sondate. (U.Ș.)

STATISTICA PSIHOLOGICĂ (engl. statistics, fr. statistique, germ. Statistik, Statistisch) ♦ Domeniu de cuantificare ce studiază fenomenele implicate în colectivități (relativ mari), folosind **s.** matematică pentru a surprinde legăturile dialectice dintre necesitate și întîmplare, legături prezente în relația dintre cantitatea și calitatea și variabilitatea acestora în colective. Termenul **s.** a fost folosit din sec. al XVII-lea (întîi **s.** a fost considerată disciplină descriptivă). În sec. al XIX-lea au apărut organizații naționale de **s.** Aceasta s-a diversificat, au apărut noi ramuri ale ei în științele social-economice (studiul laturii cantitative a fenomenelor social-economice de masă) în legătură cu latura lor calitativă și demografică (analiza recensămintelor) și **s.** matematică (sau a științei matematice ce elaborează noțiuni, metode specifice studiului **s.** al colectivităților), în biologie și chiar în fizică (nucleară) etc. Conceptele de bază ale **s.** sînt relative (mărimi statistice, legi de distribuție, variabilitate sau stabilitate, corelații, indici statistici). **S.** psihologică recenzează comportamente, opinii, forme de activități, de comunicare, de relaționare etc. în vederea consemnării prin analize simple și complexe a variabilității acestora în contextul unor condiții trecute în evidență și ele. O acțiune complexă **s.** – conferă propozițiilor un grad de certitudine ce permite discuții și psihodiagnoze. Mai persisită latent ideea că **s.** în genere este o „matematică socială" (Cordonet, 1743-1794). Prin **s.**, psihologia și-a conturat o dimensiune privind cuantificările și a realizat distanțarea cea mai importantă de statutul de știință speculativă. Tot prin **s.** psihologia și-a consolidat interrelațiile cu științele sociale (inclusiv demografice și antropologice) și cu științele naturii (fiziologia, biologia, endocrinologia, medicina etc.). Aceste din urmă interrelații au o mare însemnătate și se realizează în contextul unei analogii operaționale, bine sesizate începînd cu ultimele decade ale sec. al XIX-lea. Dezvoltarea **s.** în psihologie are la bază studiile și eforturile lui Gauss, Quetellett, Faverge, Montmollin, Fischer, Mc Nemar — iar în România studiile lui N. Mărgineanu, V. Săhleanu, Gh. Zapan, Al. Roșca, I. M. Nestor, M. Golu, Ursula Șchiopu, Mariana Roșca, I. Holban, A. Cosmovici, Roxana Răscanu Horia etc. Se vorbește de **s.** descriptivă ce acumulează date și de **s.** inductivă ce investighează legi, implicit cauze aleatorii folosind calcule de probabilitate. Tehnicile **s.** mai des folosite sînt cele ale eșantionajului, calculele de corelații, analiza factorială.

Simboluri și terminologie statistică (clasificare analitică)

I. **Indici ai tendințelor centrale:** m = medie (adesori se notează $\overline{X}$); M_m = medie generală (media mediilor); mda = median; mod = modul; x_0 = valoarea mijlocie sau punctul de origine în transformarea (reducerea) lui x (în cazul notelor sigma de exemplu); p = proporție (sau frecvență redată procentual); E_q = proporție complementară ($q = 1 - p$).

II. **Indici de dispersie:** a = amplitudine (corespunzător lui v.p. = variație posibilă); a sau x = abatere sau deviație simplă; v.m. = variație medie; σ = abatere standard; S = varianța; Q = quartil; Q_i, Q_s = quartil inferior, quartil superior.

III. **Coeficienți de variabilitate**: C = coeficient de corelație simplă; C_p = coeficientul de variabilitate al lui Pearson.

IV. **Note standard („note reduse")**: Z = note Z (Zet) – variabilă redusă; T = note T (Te); H = note H (Haș).

V. **Coeficienți de corelație:** r = coeficient de corelație Bravais - Pearson; r_p = coeficient de corelație după rang, al lui Spearman.

VI. **Teste de semnificație:** Z = testul Z; T = testul T (al lui Student); x^2 = testul x^2 (Hi pătrat)

Formule mai uzitate

(clasificare analitică, v. M. Golu; Statistica psihologică, curs litografiat, univ. Buc., 1968)

I. Calcularea tendințelor centrale

1. $m = \frac{\sum x}{N}$ (pentru date negrupate); $m = \frac{\sum fx}{N}$ sau $m = \frac{\sum f \, \bar{x}k}{N}$ (pentru date grupate sau organizate în clase, a căror $\bar{x}k$ (media clasei) s-a calculat) 2. $mdn = \frac{N+1}{2}$

II. Calcularea indicilor de despersie

1. $A = X_{max.} - X_{min}$ (v.p.)

2. $d = x - \bar{x}$ (sau: x – m)

3. $v{\cdot}m = \frac{\sum(z - \bar{x})}{N}$

4. $\sigma = \frac{\sum(x - \bar{x})^2}{N}$ sau $\sigma = \frac{\sum(x - \bar{x})}{N - 1}$ (pentru colective mai mici) sau $\sigma = \frac{\sum x^2}{N} - m^2$

5. $s^2 = \frac{\sum(x - \bar{x})^2}{N}$ sau $S = \frac{\sum x^2}{N} - m^2$

III. Calcularea coeficienților de variabilitate

1. $C = \frac{v.m.}{z} \cdot 100$ (coeficient de corelație simplu)

2. $C.p. = \frac{\sigma}{m} \cdot 100$ (coeficientul de variabilitate al lui Pearson)

IV. Calcularea notelor standard

1. $Z = \frac{x - \bar{x}}{\sigma}$ sau: $Z = \frac{z - m}{\sigma}$; sau $Z = \frac{d}{\sigma}$

2. $T = 50 + \frac{10}{\sigma}(x - \bar{x})$sau respectiv

$T = K + RX$ (în care: $K = 50 - R\bar{x}$, iar $R = \frac{10}{\sigma}$

3. $H = 50 + 14(x - \bar{x})$ sau respectiv

$H = K + RX$ (în care $K = 50 - R\bar{x}$, iar $R = \frac{14}{\sigma}$

4. $Q = \frac{Q_3 - Q_1}{2}$, $Q_1 = Q_3 - Q_2$,

$Q_1 Q_2 Q_3 = \frac{N+2}{4}$

V. Calcularea unor coeficienți de corelație

1. a) $\sum xy = \frac{\sum xy}{N\left(\sigma_x \cdot \sigma_y\right)}$ sau (b) fără calcularea abaterii tip:

b) $N = \frac{\sum xy}{\sqrt{\sum x^2 \cdot \sum y^2}}$ sau (c) – aceeași formulă, mai desfășurat:

c) $N = \frac{\sum(x\_\bar{x})(y - \bar{y})}{\sqrt{(-\bar{x})^2 \cdot (y - \bar{y})^2}}$ sau (d) folosind pentru abaterile simple simbolul d, d':

d) $xy = \frac{\sum dd'}{\sqrt{d^2 \cdot d'^2}}$ (sau (e) fără calcularea prealabilă a abaterilor simple:

e)

$$xy = \frac{N\left[N\sum xy - \left(\sum x\right)\left(\sum y\right)\right]^2}{\sqrt{N\left[\sum x^2 - \left(\sum x\right)^2\right] \cdot N \cdot \left[\sum y^2 - \left(\sum y\right)^2\right]}}$$

Pentru evitarea radicalului la numitorul fracției, putem calcula pe E^2 și numai la sfîrșit să extragem rădăcina pătrată după formula (ff):

f)

$$E^2 \cdot xy = \frac{\left[N\sum xy - \left(\sum x\right) \cdot \left(\sum y\right)\right]^2}{\sqrt{N\left[\sum x^2 - \left(\sum x\right)^2\right] \cdot \left[N\left(\sum y^2 - \left(\sum y\right)^2\right)\right]}}$$

$$2.a)\, p = 1 - \frac{6\sum d^2}{N(N^2-1)} \text{(în care: d = diferența de rang)}$$

b) Mai explicit formula poate fi redată și astfel:

$$R \cdot y = 1 - \frac{6\sum (x-y)^2}{N(N^2-1)} \text{ sau}$$

$$N \cdot y = 1 - \frac{6\sum (x-y)^2}{C(c^2-1)}$$

(în care x-y = diferența între coeficienții de clasificare iar c = ultimul coeficient de clasificare, rangul ultim în colectivul dat).

VI. „Teste" de semnificație

$$Z = \frac{\overline{m_{1_2}} - \overline{m_{2_2}}}{\sqrt{\frac{\overline{\sigma_1}}{N_1} + \frac{\overline{\sigma_1}}{N_2}}} \quad (t) = \frac{\overline{m_1} - \overline{m_2}}{\sqrt{\overline{s^2}\left(\frac{1}{N_1} + \frac{1}{N_2}\right)}}$$

$$x^2 = \sum\left[\frac{(f_0 - f_f)^2}{f^f}\right] \text{ sau}$$

$$x^2 = \frac{N(ad - bs)^2}{(a+b)\,(a+c)\,(b+d)\,(c+d)}$$

(U.Ș și E.V.)

STATUT SOCIAL (engl. social statuts, fr. statut sociale, germ. Social Status) ♦ Se referă la poziția unei persoane într-un grup social sau într-un palier al irarhiei sociale. Ralph Linton (1966) a fost primul care a decupat și subliniat **s.** ca poziție în succesiuni ierarhice socail-profesionale. În mod natural **s.** este legat de vîrstă, rasă, chiar sex, cultură, profesie, religie, morală, poziție economică etc. El determină o importantă latură a identității. Fiecare om dispune de mai multe s. dintre care și înnăscute ca cele de sex și de rasă, trecătoare ca cele de vîrstă, cultură și profesie, mai stabile ca cel religios și moral și de poziție economică (ce poate fi datorat părinților) ca bună, dar și ca mizeră. **S.** se modifică în cursul vieții devenind de centralitate în structurile identității dar și ca structură de constelație. Cel mai activ ca dezvoltare este statutul de vîrstă, dar și cel cultural și profesional care în copilărie merg împreună nedelimitat (prin școală) apoi se distanțează și se dezvoltă diferit. Statutele profesionale devin de centralitate îndată după maturizare și dobîndirea unei profesii, dar ca și statutul cultural și statutul profesional are o latură ce se consumă și o latură prospectivă ce constitue latura aspirativă. În genere statutul cultural și profesional alimentează statutul social paralel cu statutul economic. Statutele dobîndite se socializează mult adeseori prin premii și titluri și prin invitații la tot felul de conferințe și simpozioane sau discuții T.V., radio, prin publicistica de consum (ziare și reviste) etc. Urcarea pe ierarhia profesională are loc în diferite feluri, tot mai des pe bază de curiculum și ca atare ca experiență dar și prin treceri prin posturi de suport mai puțin de prim rang dar care se consideră de cîștigare de experiență. Urmează alte concursuri dar și numiri sau înființări speciale de posturi noi pentru competențe ce se manifestă și validează ca fiind necesare. Există însă și persoane avantajate, de capacități speciale de excepție (cazurile de persoane ce parcurg ruta profesională rapid). RTS are un ritm atît de mare de dezvoltare încît generează adeseori adevărate revoluții în domeniul profesiilor. Unele profesii mor subit altele încep un proces de agonizare ce se manifestă prin desființarea unora dintre posturi și treptata dispariția sau absorția în altele și în fine, unele profesii se nasc și se dezoltă exploziv. O astfel de revoluție se desfășoară în zilele noastre prin computerizarea intensivă cu modificările pe care le aduce această tehnologie nouă alături de robotizare în marile industrii. Există însă o altă categorie de persoane care parcurge rapid ruta profesională datorită unor statute privilegiate prin starea familiei, reputația ei economică sau relații numeroase sociale de suport și intervenții la momentul oportun. **S.** profesional a devenit foarte important în societatea modernă. Competițiile au căpătat o tentă nouă datorită implicației tot mai mare și a femeilor aproape în toate profesiile. La aceasta se adaugă faptul că toate profesiile s-au intelectualizat și se intelectualizează tot mai mult în continuare. Schimbarea de **s.** profesional aduce după sine schimbarea **s.** economic (de venituri și mai ales prestigiu social). Cei mai defavorizați sînt cei ce lucrează în administrații fără a fi manageri și au trecut de 50 de ani, deoarece lor le este mai dificilă schimbarea și posibilitatea de a ocupa posturi mai înalte. Societatea a creat însă ca formă de compensare creșterea salariului după vechimea în muncă. Această măsură constituie una din cele ce fac parte din legislația de protecție a muncii. Afară de aceasta sindicatele sînt sensibile la creșterea șomajului și la formele de legislație sau măsuri ce afectează persoanele ce lucrează. Tematica ierarhiei sociale și a formelor prin care se protejează cei ce sînt în activități profesionale, dar și modul cum se apără întreprinderile de incompetențe, au trezit mare interes. În aceste condiții a apărut o lucrare mai interesantă (chiar dacă este șocantă), semnată de Lawrence T. Peter (*Legea lui Peter*, 1969) scoasă apoi în mai multe ediții. În lucrarea se pornește de la ideea că pe ruta profesională fiecare persoană tinde spre maximum de incompetență. Datorită ritmului de schimbare-dezvoltare în toate domeniile orice persoană schimbă cel puțin de 3-4 ori postul de muncă în decursul vieții. Ideea că se tinde spre maximum de incompetență a fost criticată de economiști și chiar de psihologi arătîndu-se că experiența acumulată de fiecare profesionist are foarte mare importanță. Lawrance T. Peter a dat însă foarte numeroase cazuri cum ar fi de pildă cazul mareșalilor. După război, generali ce au avut momente numeroase de glorie pe cîmpul de luptă au fost avansați la gradul de mareșali. Nemaiavînd trupe, trebuind să acționeze mai mult în reuniuni naționale și internaționale cu tot ceremonialul diplomatic implicat în astfel de activități, mareșalul citat a avut comportări uneori jignitoare, a avut luări de cuvînt deplorabile și simțind incapacitatea de a se adapta a început să facă excese de alcool. Lawrance T. Peter dă foarte multe exemple din toate domeniile vieții lucrative. În genere, incompetența se manifestă la posturile mai înalte. După ce dă numeroase exemple conforme ca pledoaria pentru Legea lui Peter (tendința spre maximum de incompetență) autorul lucrării pune în evidență modalități în care întreprinderile scot din circuitul vulnerabil incompetenții pentru că este mai costisitoare exercitarea incompetenței decît darea unui salariu (sau cîteva salarii unor persoane incompetente, trecute pe circuite profesionale ce nu afectează întreaga întreprindere. În aceste condiții se vorbește despre pre *sublimarea percutantă*, (crearea de posturi de vicepreședinți fără atribuții) *arabescul lateral* (acordarea de diplome și titluri răsunătoare, chiar birouri separate, fără implicație decît cel mult de consultanță) sau mutarea de posturi de vicepreședinți la filiale, unde președinții fac totul) sau fenomenul de *levitație* (la o întreprindere au fost mutați toți funcționarii unei direcții în afară de director care a rămas singur cu un salariu destul de bun. În lucrare se vorbește și despre cazuri inverse. Persoane foarte competente, care pun în evidență mijloace de a efectua mai repede și mai bine activități rutinare sînt politicos date afară deoarece au stricat regula jocului. Astfel de situații se citează și se exemplifică de asemenea de Lawrance T. Peter. Pe acestea le-a numit *inversul lui Peter* sau *defolierea ierarhică*. Autorul conchide că supracompetența este sancționată adesea mult mai drastic decît incomtența. Interesante sînt și enumerările de însemne privind atingerea incompetenței la vîrfurile ierarhiilor profesionale. În acest sens el consideră că incompetența se măsoară adeseori prin simptome cum ar fi *tabulația anormală* (directorul incompetent solicită un birou foarte mare pe care-l încarcă cu tot felul de obiecte și materiale), *fonomania* (biroul este încărcat cu nenumărate telefoane, de fapt inutile în mare măsură) *papiromania* (biroul este încărcat cu nenumărate dosare, hîrtii, regulamente etc.) Există și *papirofobia* (directorul nu vrea să aibă în birou nici o hîrtie, nici un dosar, nici o carte, absolut nimic și se laudă cu aceasta. În fapt manifetă o rejecție latentă a oricărei activități ce i s-ar cere). În genere problemele **s.** sînt foarte complexe pentru că acesta este implicat în identitate. Legătura acestuia cu rolul este și ea complexă. În orice caz **s.** se disociază de roluri în exemplele citate de Lawrance T. Peter de multe ori în ierarhiile profesionale de vîrf. În genere **s.** este legat de competențe recunoscute și conferă evaluări temporale gradate, prețuire și onoare socială. Există însă numeroase situații în care după moartea persoanelor cu statute foarte înalte sociale sau politice evaluarea acestora să se supraliciteze sau să intre în cripta istoriei. (U.Ș.)

STĂNICĂ, Ilie (n. 1928), surdopedagog român, doctor în psihologie. A publicat articole și studii în reviste de specialitate. A elaborat o serie de lucrări în problemele instructiv-educative și ale dezvoltării psihice la surzi. **Op. pr.:** *Labiolectura* (1965); *Îndrumări metodice privind predarea citit-scrisului în școlile de surzi* (1973); *Probleme metodice de tehnica vorbirii și labiolectură* (1983, în colab.); *Elemente de psihopedagogie a deficienților de auz* (1994, în colab.). (E.V.)

STEREOTIP (engl. stereotype, fr. stéréotype, germ. Stereotyp) ♦ Noțiunea a fost difuzată de I.P. Pavlov sub denumirea de **s.** dinamic. **S.** se manifestă prin reacție de același tip (neschimbată) în cazul anumitor stimulați. Are la bază sistematizarea proceselor neurocerebrale care se produce în condițiile repetării aceleeași succesiuni a condițiilor din mediul înconjurător. Prin **s.** se realizează legătura dintre mai multe trasee senzorio-motorii neuronale care se succed în aceeași ordine și la aceleași intervale de timp (v. STANDARDIZARE). Efectul fiziologic este reducerea consumului de energie nervoasă. **S.** înlesnește adaptarea organismului în condiții relativ constante de mediu. Există o flexibilitate mai mare sau mai mică a **s.** o discretă variabilitate a lui determinată de dispoziție, oboseală, neatenție etc. (De exemplu, mersul este **s.** – dar diferă relativ ca viteză, ritm – deși există o mersogramă specifică a fiecărui om, adică un mod de a merge specific în condiții obișbuite). Datorită invariabilității discrete, **s.** se numește și „dinamic". **S. dinamic** stă la baza deprinderilor care fac parte din comportamentul natural (obișnuit al oamenilor). **S.** implicate în deprinderi și obișnuințe au o mare stabilitate și rezistență la achiziții de deprinderi noi (**s.** noi). **S.** se manifestă și în domeniul mai subtil al planului mental (opinii, mentalități etc.). Așa de pildă se manifestă o anumită atitudine ce constituie o idee nefondată pe date precise, dar adoptată de către membrii unui grup (părerea elevilor slabi despre cei buni, sau părerea elevilor mediocri despre cei buni și despre cei slabi sînt **s.**). Mijloacele de comunicare în masă sînt adesea răspunzătoare de impunerea anumitor **s.** în anumite grupuri sociale. **S.** sînt efecte ale învățării și imitației. Ele pot deveni un obstacol în calea comunicării interindividuale întrucît influențează percepțiile. Au însă și funcții importante pozitive prin economia de energie psihică pe care o realizează și prin contracararea oboselii pe care o implică. Gh. Zapan a pus în evidență accepția psihică largă a **s.** dinamic. (U.Ș.)

STERILITATE (engl. sterility, fr. stérilité, germ. Sterilität) ♦ Incapacitatea de a procrea (la om și animale), de a da roade (la plante), (**s.** în medicină și sexologie). **S.** produce mai ales la femei un sentiment de insecuritate, o tensiune a personalității. ♦ O importanță deosebită o are descoperirea cauzelor **s.** care pot fi atît de natură organică, morfo-fiziologică, cît și psihologică. Aceste cauze (din urmă) sînt adeseori greu de înlăturat. Totuși există cazuri curabile de **s.** ♦ Incapacitatea de a produce ceva în plan spiritual, de a duce la ceva. ♦ **S.** înseamnă și a fi fără folos, zadarnic, infructuos. **S.** psihică prezintă de asemenea interes. Aceasta are adesea la bază incapacități de finalizare a ideilor, a proiectelor, dificultăți de planificare a ideilor, slabă rezistență și desfășurare a acestora. Este prezentă uneori chiar la persoane de cultură și foarte inteligente. (U.Ș.)

STERN, William-Louis (1871-1938), filosof, psiholog și pedagog german, profesor la Breslau (1908-1916), apoi la Hamburg (1916). A emigrat în S.U.A. din cauza naziștilor (1933) și a predat la Universitatea Duke (Durham). W. Stern a fost unul dintre inițiarii psihologiei moderne personaliste opusă behaviorismului. A continuat și perfecționat începuturile făcute în psihologia copilului de A. Binet în Franța și Maumann în Germania. A fost autorul unor importante studii de psihologie diferențială; la unele a colaborat și soția sa, Clara Stern. El a elaborat noțiunea de quotien intelectual (Q.I.). **Op. pr.**: *Über psychologie der individuellen differenzen* (1900); *Die kindersprache* (1907); *Die differentielle Psychologie in ihren methodischen Gründlagen* (1911); *Psychologie der fründheit* (1914); *Die Intelligenz der Kinder und Jungendlichen* (1916); *Allgemeine Psychologie auf personalistischer Gründlage* (1935); *Person und Scahe. System der Philosophieschen Weltanschaung* (3 volume, 1906, 1918 și 1924). (U.Ș.)

STERN, Clara (1878-1942), psiholog german, soția lui W. Stern. S-a ocupat mai mult de probleme legate de limbaj și dezvoltarea acestuia la copii. Lucrările sale pun în evidență o bogată folosire a experimentului natural și a observației. **Op. pr.**: *Reamintire, reproducere, minciună (flas) în prima copilărie* (1931), apărută în cinci ediții și tradusă în multe limbi; *Limbajul copiilor. O investigație psihologică și o teorie a limbajului* (1933). (U.Ș.)

STEVENS, Stanley-Smith (1906-1973), psihofizician american. A studiat la Harvard, apoi a fost profesor la această universitate unde a condus și laboratorul de psihoacustică și, după 1962, pe cel de psihofizică. A reabordat aspecte ale legii Weber-Fechner privind raportul dintre creșterea intensității senzației raportată la creșterea intensității stimulilor și a elaborat o formulă ($\Psi = KO^{\beta}$), în care K este unitatea de măsură, iar β exposantul ce depinde de modalitățile senzoriale și de parametrii experienței). **Op. pr.**: *Hearing: ist psychology and physics* (în colab. 1938); *The varieties of human physique* (în colab. cu Sheldon și Tucker, 1940); *The varieties of temperament* (cu Sheldon, 1942); *Psychophysics, Introduction to its perceptual, neural and social prospects* (1975). (T.C.)

STIGMAT (engl. stigma, mark, fr. stigmate, germ. Narbe, Stigma) ♦ Semn specific (ca simptome) al unei boli sau degenerescenței. ♦ Se exprimă și ca urma unui accident, a unei răni. Se poate împărți din punctul de vedere al locului în care se află (pe față, corp, membre etc.) al gradului, al înfățișării și al rezonanțelor psihice pe care le produc. ♦ Unele **s.** sînt din naștere. Superstițiile legau de **s.** caracterele crude, incapabile, tiranice. Cea mai complexă enumerare a **s.** a fost făcută de Regis. Se referă la **s.** de degenerescențe, de malformații și de deformații precoce. (E.V.)

STIL (engl. style, fr. style, germ. Stil) ♦ Termenul se referă la caracteristicile semnificative și specifice prin care se exprimă unicitatea personalității sau a talentelor (aptitudinilor) capacităților de diferite feluri. Prin **s.** se proiectează mai ales caracteristicile identității cu tendința de a se manifesta statutul personal conturat în structurile active psihice de mediere a reacțiilor. **S.** se referă mai ales din urmă aspect și nu atît la diferențele caracterologice. În psihologie s-au studiat pe de o parte **s.** perceptive (F. Heider) care a conferit prin teoria atribuțională forme specifice de implicație a personalităii în percepții, cu anumite nuanțe subiective ce influențează percepția și constelația psihică senzorială de suport ca și cea de ideație în același timp. **S. cognitive,** pe de altă parte au și ele o largă gamă de abordări, înțelegeri, atribuiri de semnificații diferite. Au fost studiate de R. Tangiuri (1954) dar și de G.A. Kelly. Acesta din urmă în lucrarea *The psychology of personal constructs* (1955) ca și D. Bannister și J.M. Mair, în lucrarea *The Evaluation of personal Constructs* (1968) și apoi mulți alți autori, au considerat că fiecare om își organizează un sistem de constructe personale și prin ele anticipă și se implică în evenimente și situații. Acest sistem efectuează un permanent control (ca al savanților) asupra mediului personal. Există în acest sistem grade de dezechilibru care atunci cînd sînt doar structuri diferențiale constituie un **s.** subtil evaluativ cognitiv. (S. Moscovici, R. Lecuyer (1972), idee mai bine pusă în evidență de F. Heider încă din 1938 și mai înainte cu un deceniu de către T.M. Newcomb, iar azi de mulți alții. În afară de sistemul reglatoriu și de control la care ne-am referit **s.** este saturat în mod rafinat de un sistem afectiv de reguli de echilibru. Această latură a **s.** a fost semnalată de același T.M. Newcomb, (1961), dar a fost disecată mai profund de către L. Festinger care în lucrarea *A theory of cognitive Dissonance* (1957) a dezvoltat ideea cerinței o oricărei persoane de a fi consecventă cu ea însăși, cu ceea ce posedă ca implicație cognitivă. Această cerință de consecvență cu sine este permanent mobilizată în direcția reducerii contradicțiilor ce se constituie în interrelațiile foarte diferite și în gîndurile proprii dar și în cerința de implicație a acestora în interrelațiile cu alții. J.L. Moreno a construit de fapt sociometria folosind sub denumirea de teleelemente implicația afectivă a persoanei în interrelații (termenul este controversat dar sensul este important. ♦ Prin radiografia structurilor interrelaționale, sărăcia sau bogăția lor, J.L Moreno a desprins numeroase aspecte ale socializării și implicit a sugerat **s.** lor. ♦ Și Berne în teoria tranzacțională a creat un suport de **s.** I.P.A. (adică de dominație de conduite *infantile*, instabile, afective mai ales, apoi *parentale* încărcate de control și intenții permanente educative și conduite *adulte*, echilibrate, diversificate, cu intenționalizăți și ca structură. Aceste tipuri de conduite coexistă în fiecare persoană, dar modul lor de constelație și dominație relativă formează **s.** diferite. ♦ Neobehavioristul C.E. Osgood (1956) s-a referit la existența unor procese ipotetice de mediere între stimul și reacție, idee subliniată încă de prin 1912 de M.V. Atherton și M.F. Washburn, abordat apoi de C.L. Hull (1930) într-un mod mai diferit. Mediatorii au fost numiți mai tîrziu în mod curent „Patterns” C.E. Osgood în lucrarea *Behavior Theory and the Social Sciences* (1956) a semnalat că bucuria și fericirea sînt asociate ca mediatoare adeseori în situații agreabile de diferite nuanțe și provocări aceleași reacții psihologice (și lanțuri M, care dau naștere la stimulații retroactive). Impresivitatea este și semantică, legată de structurile de fond reacționale semnatice-emoționale, ceea ce conturează și definește laturi ale **s.** Aceste aspecte ale medierii reacțiilor dar și ale trăirilor se referă și la competențe vocaționale, intelectuale și caracteriale, idei ce s-au conturat e altfel și în lucrările lui E. Jacobson (1933), în cele ale lui L.W. Max (1935) ori ale lui W. Demecet și E.A. Wolpert (1958) și mai tîrziu au fost lărgite nexplicativ de F.J. McGuigan (1966). ♦ Specialiștii în spihologia artei au conferit o mai puternică implicație a **s.** în indentitate. Pe de o parte se vorbește de **s.** exprimării artistice dar și de **s.** ca aspect clasificator privind școlile artistice **s.** clasic, modem, impresionist, sau expresionist, suprarealist, cubist etc., dar și **s.** renașterii, a anilor 1900 (cu variantele sale centrate pe ornamentații etc.) din diferite țări ale Europei și ale S.U.A. ori **s.** internațional foarte diversificat în toate artele, ce pune în evidență o foarte mare diversificare a oamenilor timpului, sau **s.** anilor 1960 manifestat în viața civilă în revolta de idei mai ales a tineretului, și dominat de căutarea de „rădăcini" (genealogice). La acestea se adaugă **s.** ca cel al artei permutaționale, cu folosire de computer (Max Bense), sau arta polisensualistă (ca cinematograful olfactiv sau teatrul mobil de la Grenoble etc.) De altfel literatura, ca și cinematografia și teatrul (ca și sculptura și pictura) prin operele lui Molière, Shakespeare, Dostoievski, G. Dumas, Tolstoi sau I.L. Caragiale, M. Sadoveanu sau Eugen Ionesco, pun în evidență **s.** scrierilor, **s.** operei cu mesajul ei, și **s.**, personajelor, fiecare cu personalitatea puternic impregnată de **s.** supus tensiunilor de situații create, decupate din dramele și satirele vieții concrete dar fiecare avînd un **s.** propriu cu conduite specifice, de a percepe, gîndi, reacționa și trăi emotiv sucesiunile de evenimente prin care trec. Și psihologii români s-au referit la problemele **s.** Mihai Ralea în lucrările sale are un **s.** ca și V. Pavelcu de altfel, sau ca I. Biberi. În lucrările sale M. Ralea are o interesantă exprimare de apropieri ca **s.** între persoane celebre și mari creatori din muzică. În acest sens el apropie pe I. Kant de Bach, pe Renouvier de Cezar Frank, pe Guyan de Bizet, și pe Nietsche de Wagner, pe Hegel de Brahms, pe Bergson de Richard Strauss. Rezonanțele psihice implicate sînt de **s.** S-au mai ocupat de problemele **s.** autori ca T. Vianu, I. Biberi, Ianoși ș.a. Și în viața socială, politică și chiar economică se manifestă forme de **s.** M. Zlate s-a referit la **s.** autoritare, democratice, liberare etc. La aceste forme de **s.** se adaugă cele privind **s.** de învățare, **s.** de muncă, **s.** de conducere etc. Și P. Golu s-a ocupat de problemele **s.** În esență toate formele de **s.** implică în esență afirmări de identitate ce se vrea specifică, unică neconfundabilă și acceptată. (U.Ș.)

STOETZEL, Jean (n. 1910), psiholog francez. A obținut în 1943 titlul de doctor în litere cu o lucrare asupra opiniilor. A fost profesor de științe sociale la Bordeaux (1945), apoi a fost numit profesor de psihologie socială la Sorbona (1955). A fondat Institutul francez de opinie publică. A elaborat numeroase lucrări. **Op. pr.**: *Théorie des opinions* (1943); *La psychologie sociale* (1963); *Les sondages d'opinion publique* (1948); *Etudes expérimentale des opinions* (în colab. cu Alain Girard, 1973). Această ultimă lucrare a fost tradusă și în limba română în 1975. (U.Ș.)

STOICISM (engl. stoicism, fr. stoïcisme, germ. Stoicismus) ♦ Curent filozofic fundat în antichitate care conține elemente materialiste în explicarea cunoașterii, dar care în domeniul eticii, propovăduiește supunerea oarbă față de soartă, imposibilitatea și renunțarea la bucuriile vieții. Se menține ca atitudine și mentalitate parțială cu privire la fenomene, societate, progres etc. la unele persoane. În perioadele de criză socială **s.** este în creștere. (S.T.)

STRĂCHINARU, Ion (n. 1922), psiholog român, doctor în psihologie. Autor al multor lucrări cu specific de psihologie a deficienților, logopedie, psihologie, pedagogie. **Op. pr.**: *Devierile de conduită la copii, studiu psihopedagogic* (1969); *Incidența disgrafiilor cu unele modificări neuropsihice ale copiilor școlari* (în vol. Tulburările limbajului scris, 1967); *Psihologia specială* (1994). (E.V.)

STRATEGIE (engl. strategy, fr. stratégie, germ. Strategie). ♦ Suita de acțiuni coordonate pentru cîștigarea unui obiectiv ce se presupune că ar fi putut fi dobîndit și pe alte căi. În domeniul militar operativ, în cel sportiv a rămas acest sens al termenului. ♦ Modelîndu-se pe teoria jocului **s.** reprezintă activități mentale ce au în atenție obiective spre care converg acțiunile mai multor persoane. **S.** cea mai bună va fi aceea ce va duce mai repede și mai bine la atingerea scopului, a obiectivului. Există **s.** minimală și maximală. Prima se referă la acapararea punctelor ce exprimă imputații maxime. A doua (maximal) va avea în atenție maximum din minim (Francis Breson). Ursula Șchiopu (1966-1970) a analizat **s.** probabiliste în jocul de-a moara și în extragerea de bile colorate – dintr-un săculeț prezentîndu-se subiecților dinainte proporțiile de bile colorate (diferite variante). Experimentul al doilea a fost reluat după J. Piaget. A diferențiat **s.** de abordare, **s.** de lucru (minimax și maximax), dar și **s.** de perseverare pe șansa cea mai mare) și **s.** de ameliorare a rezultatelor în final – cu alte cuvinte un cîmp de **s.** ce se modifică odată cu modificarea cîmpului de probabilități și a întăririi acestor schimburi în joc (T.C.)

STRES (engl., fr., germ. Stress) ♦ Indică condițiile neprielnice, nocive, agresive cărora individul trebuie să le facă față (și atunci se vorbește de situație stresantă). ♦ Indică starea în care se află organismul în urma acțiunii asupra lui a agenților stresori (starea de suferință, de uzură, zgomotul permanent, temperaturi excesive, toxine, infecții (**s.** fiziologic), de frustrare, enervare, anxietate, furie (**s.** psihic) etc. Se manifestă ca factor de stres și monotonia, separația prin divorț, pierderea unei persoane apropiate, șomajul, precum și situații ca reușita, regăsirea unei persoane pierdute. ♦ Se pot diferenția cîteva însușiri ale **s.**: *durata, intensitatea, frecvența în timp, distanța dintre* **s.** Evident toate acestea trebuie racordate la ecuația personală privind **s.** Există diferențe din acest motiv în ceea ce privește menținerea echilibrului psihic sub influența **s.**, specificitatea lui. Studiul acestor două accepțiuni este prezent în studiile lui H. Selye (1962); Arnold M. (1968), Neybrew B. (1967), Broadhend D. E. (1971). ♦ Au fost inventariate situațiile neobișnuite, agresive, neprevăzute, conflictuale, tracasante etc., cele pentru care individul nu este pregătit să le răspundă adecvat, care amenință buna adaptare, care pot produce **s.**; de asemenea au fost cercetate răspunsurile emoționale, modificările reactivității, eforturile corespunzătoare neobișnuite care depășesc puterile organismelor. ♦ După R. Lazarus reacțiile provocate și procesele intercalate în **s.** constituie amplificatorii sau diminuatorii **s.** R. Lazurus a studiat procesele intercalate. A studiat, printre altele, acumularea micilor **s.** cotidiene, tracasările. Este și unul din propagatorii terapiilor cognitive (bolnavii care cunosc bine boala ce trebuie să i se facă și de ce astfel și nu în alt mod, o traversează și o suportă mai bine (chiar și cardiacii). Deci, există condițiile **s.** și efectele **s.** ♦ O sursă de **s.**, deprivarea, a fost mai amplu studiată. Aceasta reprezintă trăirea intensă a unei tensiuni emoționale ce nu a fost satisfăcută și s-a stabilizat ca o experiență erodantă, încărcată de regrete, devalorizări proprii, depresiuni, sentiment de izolare, anxietate. Deprivarea parentală, sentimentul unor tineri adolescenți că părinții nu țin la ei (alimentat de ipoteza că „poate nici nu sînt părinți reali"), construirea ideii că sînt singuri, neînțeleși etc. constituie manifestările mai frecvente ale **s.** ce are la bază deprivarea. Despărțirile afective ale tinerilor intră și ele în aceste categorii, părăsirea unuia de către celălalt de asemenea. În familiile cu copii deprivați afectiv și material, există numeroase conduite agresive, dar și căderi în indiferență, degradări afective și intelectuale. ♦ Printre alții, I. P. Pavlov a investigat efectele și caracteristicile **s.** prin cîteva modele. Unii autori au arătat că **s.** este „mai curînd starea întregului organism aflat în condiții extenuante, decît o stare produsă de acțiunea unui eveniment al ambianței (M.H. Appley, R. Trumball). Tot acești autori au observat **s.** la om și au făcut următoarele precizări: 1. există mari diferențe individuale în reacțiile la situațiile **s.**; 2. indicatorii modificărilor fiziologice și diversele criterii de măsurare a **s.** nu corelează; 3. există mari variații de la o situație la alta și deosebiri mari între condițiile de laborator și cele naturale în experimente privind **s.**; ♦ La om conținutul social prezintă o importanță de prim ordin pentru înțelegerea reacțiilor la **s.**; **s.** poate fi mai bine interpretat ca interacțiune a individului cu situația; în evaluarea acestor interacțiuni, „evenimentele interne" relatate de subiect trebuie luate în considerare, ca surse de **s.** De fapt, atît **s.** fiziologic cît și cel psihic sînt de mai multe feluri din punctul de vedere al agenților **s.** ♦ Astfel este **s.** *psihic* (în care acțiunea agenților stresanți se adresează sferei emoționale a psihicului și produce modificări la acest nivel); **s.** *psihofiziologic* (care afectează întregul organism); **s.** *psihosocial* care apare ca urmare a interacțiunii umane, a conviețuirii în grup și a tipurilor de relații ce se stabilesc între oameni; **s.** *organizațional* la baza căruia stau mai ales conflictele de rol, ambiguitatea rolurilor, rigiditatea structurilor formale din cadrul diferitelor tipuri de organizații sociale (îndeosebi industriale); **s.** *cultural* (determinat de încălcarea unor obiceiuri, tradiții socio-culturale, produs de conflictele și tensiunile emoționale). Anumite situații provoacă **s.** de masă (războaiele, cutremurele de pămînt și alte tipuri de catastrofe). Există profesii în care riscul și situațiile **s.** sînt mai dese (parașutiștii, artificierii etc.). M. Măgureanu a efectuat o lucrare complexă privind aspectele reactivității emoționale în condiții de **s.** psihic. ♦ Există faze ale **s.** Prima este aceea de alarmă, în fața situației stresante, a doua e faza de organizare a rezistenței. În cazul în care aceasta nu reușește urmează instalarea stării de **s.** Există și o problemă a sumării de **s.** ceea ce duce la o cotă de **s.** legată de „prognoza de longevitate a **s.**" Se adună cu cote speciale diferențiate situațiile **s.** din cursul evenimentelor vieții și se obține un scor personal care corelează pozitiv ușor cu durata vieții (v. și S. H. Filip, 1981). Unii autori consideră că omenirea întreagă se află în zilele noastre într-o stare de **s.** datorită tensiunii creeate în viața internațională, crizei de energie și ecourilor ei economice, dar și datorită impactului față de schimbările general sociale, inclusiv pericolul războiului nuclear, față de ritmul revoluției tehnico-științifice, și datorită poluării importante existente (A. Tofler, Șocul viitorului). H. Selye cînd a dezvoltat teoria **s.** (1951) a vorbit și de Eustres. Ceva mai accentuat a făcut referiri la aceasta prin 1974 (le stres sans d'étresse). Acest tip de **s.** de cantitate redusă mobilizează, antrenează, este energizator chiar și pentru creativitate. (U.Ș.)

SUBCONȘTIENT (engl. subconscious, fr. subconscient, germ. Unterbewustes) ♦ H. Ribot denumea **s.** „conștiință stinsă", iar H. Wallon „cerebrație latentă". Se referă la structurile abisale ale personalității. Pentru unii acest cuvînt sugerează ceea ce este latent, dar posibil de activizat (de exemplu: amintirile), iar pentru alții semnifică ceea ce este definit inconștient, imposibil de readus în memorie. ♦ Pentru psihanaliști, **s.** este parte a psihicului care tinde să revină în conștiință și presează în mod continuu asupra conștiinței omului. Este o zonă abisală limitată în care nu se posedă o conștiință clară. **S.** nu este însă sinonim cu inconștientul, care este definitiv refulat. S. Freud și neofreudiștii consideră subconștientul ca fiind: 1. deschis și orientat spre conștiență; 2. presupune o oarecare transparență putînd fi considerat ca o conștiință latentă; 3. este un ansamblu de servo-mecanisme și implicații nemijlocite ale conștientului, rezervă de informații și operații din care se constituie faptele de conștiință. ♦ Trăsăturile definitorii sînt: proximitatea față de conștiință și compatibilizarea cu aceasta. Adversarii

„inconștientului" admit subconștientul considerînt că acesta din urmă se referă la fenomene ce nu pot fi niciodată cunoscute deoarece scapă prin definiție conștiinței. Ca atare termenul **s.** se opune celui de inconștient. În vorbirea curentă termenii se folosesc în sinonimie. (U.Ș.)

SUBLIMARE (engl. sublimation, fr. sublimation, germ. Sublimicrung) ♦ Deplasarea unei energii instinctuale către un scop instinctual elevat. Termenul a fost introdus de S. Freud pentru a evidenția mecanismul de apărare al „eului" prin care, anumite pulsiuni inconștiente, detașate de obiectivele lor primitive (sexuale) sînt integrate în personalitate, investindu-se în echivalente, cu o valoare socială pozitivă. În accepția freudistă răspîndită, spiritul de competiție și anumite vocații (chirurg de exemplu) se explică prin agresivitate sublimată, iar altruismul prin energia instinctului sexual. Se poate spune că **s.** este comparabilă cu acțiunea omului de transformare a unei căderi de apă devastatoare într-o sursă de electricitate. ♦ **S.** joacă un rol foarte important în adaptarea individului la eul său, permițînd ajustarea socială, fără a împiedica dezvoltarea personală. (U.Ș.)

SUBSTITUȚIE (engl. substitute, fr. substitut, germ. Steblvertreter) ♦ Persoană desemnată să îndeplinească funcțiile (atribuțiile, sarcinile) altcuiva, să înlocuiască pe altcineva, cînd acesta este împiedicat să o facă. În acest sens, se poate vorbi de **s.** părinților cînd cineva îndeplinește rolul de părinte în timpul absenței acestora. **S.** produce tensiune (Kurt Lewin și școala sa), ea poate fi pur imaginară cum ar fi cazul persoanelor admirate (sportivi, actori, eroi etc.) asupra căruia copilul proiectează temporar, prin transfer, sentimente destinate originar părinților săi, chiar dacă aceștia mai există. Dacă părinții au dispărut și copilul a căpătat încredere într-o altă familie unde **s.** i-a fost întrucîtva impusă problema este aceea de a-l lăsa să-și găsească el însuși o **s.** capabilă să-i ofere relații de inlocuire oricît de imperfecte ar fi ele. Au fost studiate forme de **s.** de sarcini (Zeigarnik, Mahler) sau de activități, Lisser (1933). Din punct de vedere oportun unele **s.** sînt mai reușite decît altele. Există deci o valoare a **s.** care trebuie să devină antrenantă și constructivă. În cazul **s.** de acțiuni – este mai ușor deoarece acțiunile au funcții atractive. ♦ Există și delicte de **s.** în cazuri de escrocherii sau fraude mai complicate, asumări de roluri și statute în mod abuziv. (U.Ș.)

SUBTEST v. TEST

SUCCES (engl. succes, fr. succès, germ Erfolg) ♦ Reușită, rezultat favorabil al unei acțiuni. ♦ Izbîndă, victorie față de un adversar. ♦ Recompensă, recunoaștere publică, de răsunet social favorabil, al unei acțiuni sociale sau individuale. Analizei acestei ultime accepțiuni, M. Ralea și T. Hariton (T. Herseni) i-au dedicat o lucrare amplă *Sociologia succesului* (1962). Opus eșecului care produce stress și inhibă, **s.** eliberează forțele creatoare și energia individului. Studiile lui Denebo dar și cele ale lui Hopp, școala lui K. Lewin au pus în evidență intercorelația dintre **s.** și expectanță precum și ambiție. Cînd expectanțele sînt foarte mari și posibilitățile personale slab evaluate, eșecul este mai frecvent. Situațiile inverse evidențiază mai multe **s.** și posibilități de a grada creșterea expectanței. Acest feed-back are o mare valoare în structurile profunde ale personalității. Fiecare **s.** este un stimulent energizator ceea ce se constată mai ales la copiii inadaptați, în cursul reeducării. Cînd aceștia reușesc să facă ceva util, are loc abandonarea atitudinii negative anterioare. Educatorului îi revine obligația de a doza dificultățile sarcinii și de a oferi ceea ce se poate rezolva prin înțelegere și cu șanse de **s.** (U.Ș.)

SUGESTIBILITATE (engl. suggestibility, fr. suggestibilité, germ. Suggestibilität) ♦ Conduită de influență ce constă în capacitatea omului de a reacționa la sugestie (A. Binet, 1905). **S.** a preocupat la sfîrșitul secolului XIX pe Breid, Charcot, Liébeault etc. (mai ales **s.** hipnotică și posthipnotică). Bernheim a atras atenția asupra **s.** din starea de veghe și din viața de fiecare zi, iar mai tîrziu G. Tarde și E. Durkheim au studiat formele de circulație ale **s.** în viața socială. În deceniul al patrulea al sec. XX, C. L. Hull a publicat o lucrare de sinteză asupra **s.** deschizînd drumul cercetării ei experimentale. ♦ **S.** este o trăsătură a personalității care favorizează interinfluențele individuale. Există mai multe ipoteze asupra naturii **s.** *Ipoteza intelectualistă* consideră **s.** ca o formă de modificare a actului intelectual, prin acceptarea de judecăți impuse. Ideile ce acționează în cadrul **s.** sînt asemnătoare cu ideile fixe sau cu ideile ce acționează în substraturile mai profunde ale personalității cu mare fluiditate și capacitate de ingerență în situații noi. Subiecții cu **s.** crescută au deseori structuri mintale suple. În zilele noastre se studiază relația dintre **s.** și învățare în termeni experimentali (Lazanov). *Ipoteza integralistă* consideră **s.** ca expresie a unor structuri de personalitate ce permit acumularea de experiență socială. *Ipoteza acțională* consideră **s.** ca expresie a substituirii unei acțiuni elaborate ca un act ce devine asemănător unui impuls (P. Janet). Această opinie a creat ipoteza unei voințe fragile în cazul **s.** – ideea că doar personalitățile imature sînt **s.** Faptul că persoanele cu caracter abulic sînt ușor sugestibile nu a fost confirmat. *Ipoteza fiziologistă* consideră că în **s.** acționează forme de inhibiție din care motiv starea de **s.** este asemănătoare cu starea de somn. În fine, *opinia abisală* consideră că **s.** are un substrat de declanșare și întreținere în straturile subconștiente constînd în esență în blocarea mecanismelor de deliberare proprii conștiinței. ♦ Sub influența **s.** pot crește performanțele, efortul mare se suportă confortabil. Se consideră că aceste caracteristici se datorează lipsei de bariere cenzurate ale conștiinței. ♦ Există grade de sugestibilitate (Bandoin). Astfel se vorbește de sugestia provocată (hotero-sugestie), sugestia reflexivă (autosugestie) și sugestia spontană. ♦ **S.** a fost supusă experimentării. S-au efectuat teste de sondare a **s.** Printre primele semnalăm pe cele ale lui Bartsch-Rozalino. Experimentele lui Zohner (1968) prezintă interes deosebit. Studii experimentale privind incidența diferitelor structuri sugestive la adolescenții de diferite vîrste s-au efectuat și de Ursula Șchiopu (1970, 1984). În aceste studii au fost puse în evidență forme de **s.** spontane, o a doua formă în care acționează și mecanismele îndoielii și criticii și o formă situațională, circumstanțială, determinată fie de autoritatea diferită a celor cu care se relaționează adolescentul, fie de resorturi mai complexe latente (aspirații, dorințe de succes etc.). Între **s.** și inteligență au fost găsite corelații pozitive, mai ales la a doua și a treia formă de sugestibilitate (1978). În studiile sale V. Gheorghiu (1980) a studiat **s.** motorie și **s.** în scopuri psihoterapeutice. ♦ Există și **s.** ce acționează asupra unor grupuri prin personalități pregnante și puternice ce trăiesc în viața acestora. Persoanele cu dependență crescută sînt mai sugestibile ♦ **S.** e activată de atenția concentrată. Ea are o valoare educativă mai ales în forma reflectată și în tulburările de memorie și de atenție, în lupta împotriva hiperemotivității și a timidității, prejudecăților, neliniști și fricii, abuliei. Poate avea o valoare terapeutică (Janet) ca **s.** directă, fundată pe raportul autoritar al medicului asupra bolnavului (prin convingere sau psihoterapie rațională) sau prin hipnoză, care e sugerată și care în același timp e utilizată pentru a facilita **s.** directă și a obține o detentă emoțională de tip catharsis. La persoanele handicapate **S.** și nonsugestia a fost studiată de E. Verza. ♦ **S.** permite tratarea nevrozelor sau a stărilor psiho-somatice și reduce transfigurarea somatică a afecțiunilor organice (în isterie). După D. Buckle și S. Leibovici, metoda **s.** și a convingerii poate să ducă la decodificarea conflictelor, la restabilirea organizării patologice a personalității și la stabilirea cronicității tulburării. ♦ Sugestopedia sau super-învățarea, teorie conturată de profesorul bulgar Lazanov se referă la învățarea (eficientă) sub influența **s.** (E.V.)

SUICID, sinucidere (engl. suicide, fr. suicide, germ. Suicid Selbsnord) ♦ Deoarece după 1962 în Europa și S.U.A., a crescut numărul de **s.** a început să se acorde o mai mare importanță acestei probleme. **S.** este actul de autodistrugere datorită unei crize psihice puternice, pierderii oricărui sens al existenței, dificultăților de nedepășit. În ultimii ani s-au controlat mai cu atenție statisticile privind **s.** Prezintă interes raportul elaborat în 1972 de, sociologul și psihiatrul Talegami. La Toulouse s-au efectuat cîteva teze de doctorat în această temă. E. Durkheim (1858-1917), care a efectuat în 1897 o lucrare devenită de referință cu acest subiect, a emis ideea că într-o societate dată există o cotă de **s.** stabilă. Marile riscuri de viață se convertesc în cauze și factori favorizanți de **s.** Pornindu-se de la această idee, P. Moron (1975) a efectuat tabele ale „marilor riscuri", idee subordonată aceleia de prevenție a **s.** Se consideră din acest punct de vedere ca semnificative, schimbarea de domiciliu (imigrarea), schimbări și pierderi de servicii și post de muncă, apartenența la o familie cu patru sau mai mulți copii, personalitatea patologică (diagnostic de psihoză), alcoolismul în antecedente, relațiile familiale excesiv de tensionale (lipsă de afecțiune, divorț), tulburările școlare sau caracteriale, tendințele depresive etc. **S.** reprezintă cam 10,9 pînă la 11,6 la 10000 de locuitori. Sînt mai predispuși la **s.** bătrînii bolnavi și părăsiți, bolnavii mental, alcoolicii. Femeile au o incidență de **s.** de trei ori mai mare decît bărbații. Totuși ele ratează mai deseori **s.** (cam de patru ori mai mult decît bărbații). Se consideră că această realitate statistică exprimă un fel de apel la ajutor al femeilor. La acestea domină **s.** șantaj (dacă nu te întorci mă sinucid). **S.** tinerilor între 15-24 de ani a crescut între 1970-1972 dublîndu-se față de perioada 1945-1969. Această creștere a fost de la 4,8 la 9,2 la 10000 de locuitori. Se pare că datele de mai sus sînt sub realitate. La Moal consideră că **s.** tinerilor sub 15 ani (0,5% din totalul **s.**) sînt frecvente la băieți. În 15% din cazuri este o tentativă de șantaj. Sub 10 ani cazurile de **s.** sînt f. rare. Cei ce încearcă să se **s.** și nu reușesc sau sînt salvați recidivează adeseori (1 din 3 pînă la 6 luni). Persoanele cu tendințe de **s.** nu suportă eșecul, ofensa, imaginea de sine le este frustrată. Bărbații se **s.** mai mult cu arme de foc, femeile se otrăvesc. Se consideră că în perioade de mari transformări sociale, crize economice, industrializare și urbanizare intensă **s.** sînt în creștere. Costul social al **s.** este foarte mare. În primul rînd ca pierderi umane și de forță de muncă și apoi ca îngrijire medicală și psihiatrică în caz de ratare a **s.** S-au organizat sisteme S.O.S. de prevenire a **s.** Yennick Bourdoiseau a descris (1975) sistemele mai cunoscute. Cel din Marea Britanie este mai reușit. În 1980 s-a organizat și în fosta U.R.S.S. un sistem de prevenție a **s.** asemănător în parte celui din Marea Britanie. (U.Ș.)

SUNET (engl. sound, fr. son, germ. Schall, Sant Klamg, Ton) ♦ Aparatul auditiv al omului este adaptat pentru a recepta mișcarea vibratorie a corpurilor elastice, al căror număr de vibrații pe secundă este cuprins între 16 și 20000 de hz. Vibrațiile corpurilor se propagă prin orice corp elastic. La urechea omului, ele ajung de obicei, prin intermediul aerului sub formă de unde longitudinale. Viteza de propagare a sunetului depinde de natura mediului, de presiune și de temperatură. Astfel, în aer uscat la 0^0, este de 332 de m/s, la 16^0 – 340 de m/s, în apă 1,435 m/s, iar în corpuri solide este și mai mare (în oțel 5000 de m/s). Dacă sunetul întîlnește un obstacol, el se reflectă întocmai ca razele de lumină (ecou, răsunet). Înălțimea sunetului depinde de numărul vibrațiilor pe secundă. Timbrul sunetului depinde de numărul vibrațiilor și intensitatea **s.** armonice superioare și de tonurile de combinație care se suprapun peste tonul fundamental. ◆ Fiecare corp, instrument muzical, are alt gen de **s.** ceea ce permite depistarea direcției (implicația celor două corecții) și recunoașterea sursei de la care provine **s.** ceea ce-i conferă o funcție de orientare adaptativă. ◆ Elementele cele mai simple ale vorbirii sînt în esență **s.** Se exprimă ca **s.** individuale sau fonii. Foniile se modifică relativ în funcție de poziția din cuvinte. În astfel de cazuri se manifestă alofonii ale aceluiași fonem. Diferențele intrafonice se fac în funcție și de faptul că sînt forme mai scurte sau mai lungi de pronunție și au calități diferite de timbru. Diferențele alofonice și de lungime a pronunției diferențiază vorbirea unui străin de aceea a unui autohton. Ch. Osgood s-a ocupat (1963) de unitățile psihologice ale vorbirii (fonii). (E.V.)

SUPER, Donald (n. 1920), psiholog american. După terminarea studiilor a fost profesor și apoi director al secției de psihologie și educație, șef al catedrei de psihologie la Universitatea Columbia. Integrarea profesională, omul și profesia sînt temele sale preferate. **Op. pr.:** *Avocational interest patterns, a study of the psychology of asociation* (1940); *The dynamics of vocational adjustment* (1942); *The psychology of carcers* (1957). (U.Ș.)

SUPERIORITATE, complex de ~ (engl. superiority, fr. supériorité, germ. Uberlegenheit, Übermach) ◆ Concept folosit de către Alfred Adler (dizident al școlii freudiste) în clasificarea tipurilor de personalitate. Adler a înlocuit libidoul cu voința de putere și de autoafirmare care se dezvoltă ca o compensație a insuficiențelor organice, native, inferiorizante și tinde permanent ca eul să-și realizeze idealurile care se fixează în antiteză cu insuficiențele sale. Afirmarea **s.** generează de asemenea un „complex" – complexul de **s.** Persoanele ce suferă de complexul de **s.** au tendințe dominatoare, strategii de conduite orientate spre acapararea de putere intolerantă. Sînt crude, instabile, răzbunătoare mai ales, la ofensă sau ignorare (nebăgare în seamă). (E.V.)

SURDOMUTITATE (engl. deaf-mutism, fr. surdi-mutité, germ. Taubstummenkeit, Horstummkeit) ◆ Incapacitate de a vorbi, ca urmare a unei surzenii din naștere sau dobîndite în prima copilărie. În cazul **s.** ereditare este vorba de o genă recesivă în proporție de peste 50% din cazuri. ◆ Prin metodele moderne, surdomuții pot fi demutizați, adică învățați să comunice în diferite feluri. Ei se înțeleg, de obicei între ei prin limbaj mimico-gesticular și alfabet digital. În școlile pentru surzi se învață labiolectura (citirea cuvintelor de pe buze și se realizează demutizarea) ◆ Actualmente, în țara noastră, funcționează mai multe școli în acest scop. Surdopedagogia este ramură pedagogică specială care se ocupă cu educarea și instruirea persoanelor cu deficiențe de auz. Surdopedagogia și surdotehnica au adus contribuții importante în recuperarea handicapaților auditiv. (E.V.)

SURÎS (engl. smile, fr. sourire, germ. Lächeln) ◆ Manifestare emoțională de bucurie, un reflex exclusiv de sociabilitate implicat în interrelații. ◆ La început (ontogenetic) surîsul este o reacție fiziologică ce exprimă satisfacția de pe urma unei stări de bine, organice ce se exprimă printr-o destindere generală a tonicității musculare. **S.** pare mai întîi legat de stimulările cutanate din apropierea regiunii feței, unde se produce. **S.** este un semn al încetării unei tensiuni. În a 6-a zi de viață, fața copilului capătă o expresie presurîzătoare la apropierea lui de sursa de alimentare. La 47 de zile, **s.** e provocat de satisfacția unei băi calde. Acțiunea stimulilor senzoriali poate provoca **s.** După H. Wallon, între a 13-a și a 16-a zi, **s.** este provocat de o lumină strălucitoare sau de o umbră albastră pe un fond luminos. La sfîrșitul primei luni, schimbarea locului copilului, auzirea unei voci declanșează mici strigăte și **s.** (Malrieu). **S.** mai poate fi provocat de obiecte în mișcare: mîna, frunzele unui arbore (în luna a doua). Adevăratul **s.** apare spre sfîrșitul lunii a doua de viață. Copilul surîde mai evident la auzirea vocii omenești. Se produce în acest caz o emoție condiționată, se evocă un mare număr de satisfacții legate de viața organică – bucuria înainte de hrănire, la auzul unui cîntec. La 40 de zile copilul surîde și în somn. La începutul lunii a treia, la vederea vreunei persoane din anturaj care **s.**, copilul **s.** și el. La sfîrșitul lunii a treia copilul recunoaște vocea mamei și se bucură surîzînd la auzirea ei. Reacțiile încep să se nuanțeze, mimica devine mai expresivă și **s.** începe să se afirme ca un semn de sociabilitate. El e provocat și de întîlnirea privirii lui cu cea a adultului (contact vizual). Această recunoaștere a celuilalt este cea mai precoce percepție a copilului și e în relație strînsă cu contactele afective ale copilului cu mama. ♦ La copiii separați de mame **s.** de contact social poate să nu apară, sau să apară foarte tîrziu. Treptat, în perioada preșcolară, **s.** devine nuanțat dar și reținut (inhibat). Socializarea lui se intensifică în perioada școlară mică. Puberii și adolescenții lărgesc gama **s.** cu exprimarea ironiei, causticității. În perioadele tinereții și ale vîrstei adulte toate aceste forme de **s.** se utilizează conștientizat și spontan, convențional etc. drept forme de comunicare. La vîrsta a treia **s.** își schimbă caracterul, dată fiind experiența complexă care cenzurează această formă de comportament. **S.** spontan este mai frecvent la persoanele ce au succese, încredere în ele și sînt fericite. (U.Ș.)

SURMENAJ (engl. overwork, mental strain, fr. surmenage, germ. Überbürdung) ♦ Stare de epuizare a organismului datorită solicitării excesive și prelungite a activității (fizice sau intelectuale). Se exprimă după numeroase reprize de oboseală. **S.** antrenează o serie de tulburări mai mult sau mai puțin durabile. Leonid Petrescu, 1970, a trecut în revistă caracteristicile **s.** ♦ Primele semne ale **s.** se manifestă prin neatenție, lentoare ideativă, sentimentul de vid cerebral, dureri de cap, insomnii. ♦ Se poate vorbi de două mari forme de **s.** În prima formă persoana în cauză e tristă, fără interes, fără gust, cu dificultate de a-și asambla și evalua ideile. În a doua formă de **s.** persoana în cauză e excitată, se agită, e instabilă, turbulentă, recalcitrantă, e anxioasă, are insomnii, coșmaruri și uneori face crize de somnambulism. ♦ Există și forme și faze extreme; acestea constau în epuizarea fizică cu tulburări de nutriție și metabolism: febră, sensibilitate la infecții (inclusiv TBC), anergism și epuizare psihică cu depresie, neurastenie, psihastenie, ipohondrie, reacții confuze, oscilații de stări tonice (depresie-agitație). ♦ La copii se manifestă uneori surmenaj școlar, ce se datorează factorilor de fatigabilitate, implicați în programe încărcate, unui orar de muncă nerațional sau supraîncărcat și unor condiții de educație greșite. La tineri rezistența este mult mai mare. La vîrsta a treia se instalează o stare latentă de **s.** (S.T.)

SZONDI, Testul ~ ♦ Pentru diagnosticul experimental al pulsiunilor este un test și o „metodă diagnostică de tematică abisală" prin care se pun în evidență: în primul rînd aspirațiile pulsionale inconștiente ale individului, în al doilea rînd poziția inconștientă a Eului în fața unui pericol pulsional și în al treilea rînd dialectica jocului dintre pulsiuni și Eu. Metoda relevă procesele inconștiente ale „destinului pulsiunilor și Eului" (Szondi). Teoria destinului a fost formulată pornindu-se și de la genetică. ♦ Ideea de bază a acestui test pornește de la considerația că inconștientul are trei substraturi. Primul este constituit din inconștientul personal și este structurat ca substrat sexual. Acest prim nivel se constituie în copilărie și se caracterizează ca sursă pulsională a experienței dobîndite. Al doilea substrat este reprezentat de inconștientul familial care condensează genealogia subiectului și cuprinde un complex de elemente ereditare. Acestea constituie schema unui sistem genetic fundat pe date furnizate de patologia ereditară a tulburărilor și bolilor pulsionale ale generațiilor care participă la arborele genealogic al subiectului. Din acest punct de vedere genele constituie sursa pulsiunilor. Sistemul pulsional astfel constituit creează un cadru determinist. Al treilea substrat este al inconștientului colectiv, ce cuprinde arhetipuri (preluate de Szondi de la Jung). ♦ În sistemul pulsional al analizei destinului prin testul Szondi se disting: aspirații cu tendințe pulsionale, determinate de o genă maternă sau paternă; nevoi sau factori pulsionali, alcătuiți din perechi de gene pulsionale și pulsiuni sau factori pulsionali rezultați din intricația a două reuniri de factori pulsionali. În esență „destinul" este implicat în structura totală a inconștientului. ♦ Testul dispune de 48 de fotografii, repartizate în 6 serii de cîte 8. Subiectul este solicitat să aleagă din fiecare serie cîte două fotografii, reprezentînd figurile mai simpatice și două din cele mai antipatice. Figurile se repetă de 10 ori la intervale stabile. Pe baza acestor alegeri se efectuează apoi profilul pulsional al subiectului înscris în fișe speciale (cu cîte 10 careuri) și se calculează formula pulsională, cu descărcările și încărcările pulsionale corespunzătoare. Avînd la bază concepția conform căreia orice boală psihică este determinată mai ales de anumite tulburări la nivelul pulsiunilor, testul capătă anumite linii specifice de aplicare, mai ales în psihopatologie. ♦ Pe baza lui se pot pune în evidență patru grupe mari de tendințe și boli psihice: prima grupă se referă la forme de îmbolnăviri ce derivă din modificări la nivelul Eului și este grupa bolilor de factură schizofrenică. A doua grupă se referă la maladiile pulsionale de ordin sexual. A treia grupă cuprinde bolile paroxismale sau epileptiforme, inclusiv cele isteroide. A patra grupă vizează bolile „cicloidale" respectiv psihozele afective și derivă de la nivelul pulsiunilor de relaționare sau de contact. Aceste mari grupe de maladii sînt simbolic notate cu: SCH, S, P și respectiv C. Fiind un test proiectiv, testul **S.** trebuie asociat cu alte teste. Este foarte sensibil în diagnoza persoanelor dezadaptate cu tendințe patologice. ♦ Teoria destinului are însă o încărcătură ipotetică și teoretică greu de verificat și dominată de un reducționism cvasi total ereditar. (U.Ș.)

SZONDI, Leopold (1893-1981), psihiatru elvețian, de origine maghiară. Și-a făcut studiile la Budapesta. În 1941 a suportat scoaterea din muncă, apoi în 1944 a fost deportat. După eliberare s-a stabilit la Zürich. A predat teoria sa (a destinului) la Universitatea din Zürich. S-a constituit o comunitate internațională privind testul său și în 1969 s-a înființat Institutul Szondi (cu trei ani de studiu) și concomitent cel de terapie anancologică (cu cinci ani de studiu). Universitatea din Louvain i-a acordat lui **S.** titlul de doctor honoris causa (1970). **Op. pr.**: *Analysis of marriages. An attempt at a theory of choise in love* (1937); *Schicksalsanalyse* (1944); *Lehrbuch der experimentellen Triebdiagnostik* (1947); *Schicksalsanalytische Therapie* (1963); *Freiheit und Zwang im Schicksal des Einzelnen* (vol. 1, 1952, vol. 2, 1977); *Introduction à l'analyse du destin* (1971) (U.Ș.)

Ș

ȘANTAJ (engl. blackmail, fr. chantage, germ. Erpressung) ♦ Presiune morală și psihologică agresivă latent în vederea obținerii unui avantaj material, social sau psihic în schimbul tăinuirii unor situații, fapte, evenimente ce devalorizează persoana ce este șantajată. **Ș.** poate avea substrat politic, economic. ♦ Micul **ș.** se referă la tranzacții de ordin afectiv sentimental. Se exercită mai ales de persoane dominante asupra celor pe care le domină și speculează în tot felul de împrejurări. ♦ Există și **ș.** sentimental – ce se poate decela mai ales în relațiile dintre copii și mamele lor, în relațiile cuplului, uneori în relațiile dintre prieteni. Se exprimă prin presiune afectivă, scene, sacrificii ca motiv de impresionare etc. (E.V.)

ȘCHIOPU, Ursula (n. 1918), piholog, publicist și scriitor român, prof. universitar, doctor în științe, prof. consultant la Universitatea din București. Și-a făcut studiile la Universitatea din București, Seminarul pedagogic și o perfecționare la Centrul Internațional al Copilului la Paris (1965), membru fondator al Asociației Psihologilor din România (1964) al *Revistei de Psihologie*, al revistei *Revue Roumaine des Sciences Sociales, série de Psychologie*, membru al colegiului de redacție al Analelor Universității (seria Psihologie) (1968-1973) și al revistei *Colocvii* pe tot parcursul apariției acesteia. După 1982 a fost secretar științific la *Revista de Psihologie* și *Revue Roumaine des Sciences Sociales série de Psychologie*. Între 1986 și 1990 a fost membră a „Comitetului Internațional al Psihologilor pentru Pace și contra războiului atomic (al IUPsys). A adus contribuții în problemele psihologiei copilului și a vîrstelor, în teoria operativității gîndirii în ontogeneză, în problemele de psihodiagnoză și psihoterapie. Biografia sa figurează în volumul 9 coordonat de International Biographical Centre de la Cambridge. (Wordl Who is Who Women, 1987). A stimulat interes față de aplicarea calculelor de entropii, în cercetarea de diverse structuri psihice (1963-1966). A adaptat și a validat numeroase metode și modele experimentale, teste etc. A participat la numeroase manifestări științifice naționale (la organizarea cărora a contribuit) și internaționale (Copenhaga, 1961; Amsterdam, 1968; Montreal, 1974; 1969; Paris, 1977; Congresele C.A.E.R. de psihologie: Sofia, 1964; Berlin, 1967; Bratislava, 1968; Varșovia, 1969, ca președinte al delegației române; Congresul Internațional al femeilor: Stockholm, 1969; Congresul internațional al copilului, de la Casa Albă S.U.A. 1972 etc.) A publicat peste 300 articole, studii și lucrări. **Op. pr.**: *Curs de psihologia copilului* (vol. I., 1955, vol. II, 1965); *Psihologia copilului* (1963, ed. II, 1967); (Premiul Ministerului Învățămîntului); *Dezvoltarea operativității gîndirii copilului de la 7-11 ani* (1966), *Orizonturi, opinii și probleme* (1968, coautor); *Probleme psihologice ale jocului și distracțiilor* (1969, coord.); *Psihologia și viața* (1969, coautor); *Introducere în psi-*

hodiagnostic (ed. I, 1970, ed. II, 1976); *Cartea tinerelor fete* (1970, coautor, trad. în lb. rusă și maghiară); *Orientarea școlară și profesională* (autor principal, 1972); *Criza de originalitate la adolescenți* (1978); *Dicționar enciclopedic de psihologie* (3 vol., 1979, coord); *Creșa, mediu educativ* (1980, coautor); *Psihologia vîrstelor* (1981 și 1995); *Psihologia generală și a copilului* (manual) (1982, 1985), *Sinteze de psihologie* (vol. III Colegiu de redacție și coord.). (P.M.)

ȘCOALA ACTIVĂ (engl. active school, fr. école active, germ. Arbeit Schule) ♦ Ansamblul de sisteme organizațional pedagogice reunite prin ideea că educația și instruirea trebuie astfel exercitate încît să permită copilului să-și satisfacă nevoia de a căuta, a compara, de a învăța singur prin dezvoltarea intereselor. **Ș.a.** a preferat cărților, observația, studiul direct al naturii, realitatea, stimularea curiozității, cunoaşterea nevoilor copilului și luarea în considerație a dezvoltării intelectuale a acestuia. **Ș.a.** s-a dezvoltat în opoziție cu școala tradițională bazată pe autoritate, spirit scolastic și autodisciplină. Metodele **ș.a.** s-au practicat începînd cu preșcolarii pînă la nivelul învățămîntului superior. Termenul a fost lansat de P. Bovet (1917), iar fundamentarea teoretică a fost efectuată de A. Ferière (1879-1960). Inspirată de teoria lui J.J. Rousseau care a evidențiat valoarea sursei libertății de dezvoltare psihică a copiilor în educație, **ș.a.** a avut cîțiva teoreticieni de seamă: J.H. Pestalozzi (1764- 1827), metoda centrelor de interes (1871-1932), M. Montessori (1870-1952) R. Dotrens, C. Freinet, O. Decroly, A. Demolins, R. Cousinet, G. Kerschensteiner etc. La acestea se adaugă peste 40 variante aplicative dintre care enumerăm: varianta „Școala în aer liber" întemeiată de J.H. Badley (1865-1967) în Marea Britanie, varianta „Școala muncii" cu forme ca aceea reprezentată prin Cecil Reddie, la Abbotsholme (1884), forma organizată de W.T. Booker (1858-1915) din Alabama (S.U.A.) sau forma organizată de G. Kerschensteiner (1854-1932), combinație de educație prin muncă și cetățenească; varianta Școala ilustrativă a lui W. A. Lay ce combina aplicații practice-laborator-teren agricol școlar, varianta școlii vieții, fundamentată de Fr. W. Foerster, **ș. a.** În România au dezvoltat optica **ș.a.** G.G. Antonescu, I. Găvănescu, I.C. Petrescu, I. Nisipeanu, A. Manolache etc. Prin **ș.a.** s-au pus în evidență o serie de principii ale activității proprii, ale activității practice, concrete, ale intuiției și ale respectării individualității copilului. (v. și METODA ACTIVĂ). (T.C.)

ȘCOALA PSIHOLOGICĂ (engl. psychological school, fr. école psychologique, germ. Psychologische Schule). ♦ Ansamblu de psihologi avînd aceeași doctrină sau admițînd aceleași paradigme sau teze de bază. În psihologie se cunosc următoarele „școli" importante: *asociaționismul, gestaltismul* și *structuralismul, behaviorismul, psihologia hormistă* sau *abisală, psihologia acțională*. La acestea se adaugă *neobehaviorismul, neofreudismul, psihologia cognitivistă*. În sens restrîns **ș.p.** se referă la grupuri de psihologi care au nu numai o doctrină comună, dar și o organizare, un loc de întîlnire, un lider și o succesiune de lideri. În acest sens se poate vorbi de școala piagetiană, freudistă etc. Există și în psihologia românească modernă cîteva școli în sensurile la care ne-am referit mai sus. Astfel, se pot cita școala personalismului energetic dezvoltată de C. Rădulescu-Motru, școala experimentalistă behavioristă și neobehavioristă proprie psihologilor de la Universitatea din Cluj înainte de 1940, școala psihanalistă a lui Popescu-Sibiu și în fine școala pavlovistă dominantă după 1944 în toate centrele universitare din România pînă prin 1962-1963. În perioada de după 1960 s-au constituit nuanțe diferențiale în sensul că școala de la București a devenit mai dominant impregnată de orientarea și deschiderea multilaterală cu o optică sistematică, cibernetică, cu o preocupare mai activă pentru factorii sociali de dezvoltare sensibilă față de psihologia tuturor vîrstelor, școala de la Cluj-Napoca a devenit mai sever legată de psihologia experimentală și de problemele învățării (psihologie pedagogică), școala de la Iași a acordat o mai mare atenție problemelor de implicație afectivă decît celor ale intelectului, iar școala de la Timișoara a fost preocupată de o teorie a personalității și de formele ei de patologie. (U.Ș.)

ȘTEFĂNESCU-GOANGĂ, Florian (1881-1958), psiholog român, profesor de psihologie la Universitatea din Cluj, începînd cu 1919. A fost elevul lui W. Wund în al cărui laborator a elaborat, la Leipzig, teza de doctorat intitulată: *Uber die Gefühlsbetonnung der Ferben*, lucrare de psihologie experimentală publicată în revista lui Wundt „Philosophische studien" (1911). **Ș.** a fost inițiatorul și directorul celui dintîi Institut de psihologie experimentală comparată și aplicată din România (1921), de pe lîngă Universitatea clujeană. A fost partizan al psihologiei biologice, a inițiat și condus începuturile mișcării de selecție și orientare profesională (1929), dar și problemele de diagnosticare a inteligenței (1940). A creat la Cluj Revista de Psihologie (1938-1949) la care au publicat și psihologi ca H. Piéron, S. N. Allport, C E. Spearman ca și psihologii români: N. Mărgineanu, Al Roșca. Prin întreaga activitate desfășurată la Institutul și catedra de psihologie din Cluj, **Ș.** s-a orientat mai mult spre direcții pragmatice social comportamentaliste-psihologice decît spre direcțiile experimentalismului de laborator specific școlii de la Leipzig la care s-a format. **Op. pr.**: *Selecția capacităților și orientarea profesională* (1928), *Măsurarea inteligenței* (1940, 1945). (U.Ș.)

T

TABU (engl. taboo, fr. tabou, germ. Tabu, Unantasber) ♦ Exprimă interdicție sacramentală, ce atrage, dacă nu se respectă, pedepse grave din partea colectivității care se simte în pericol de a fi pedepsită dacă nu pedepsește. Există animale **t.** (sacre) cum ar fi vaca în India, consumuri **t.** (carne de porc în țările arabe), locuri **t.** în temple sau unde s-au petrecut miracole sau crime. **T.** este expresia unor superstiții și credințe ce s-au constituit în credințele totemice tribale. În lucrarea *Totem und Tabu* de S. Freud (1913) se consideră că **t.** și totemurile își au originea în culpabilitatea legată de complexul lui Oedip ce s-a conștientizat ca fenomen reprobabil social. Levi Strauss în *Antropologia culturală* a făcut referiri analitice la ipoteza lui Freud și a subliniat ideea că structura elementară a paternității (1949) conține și culpabilizări de inceste exogenice și oedipiene, și evidențiază dorința permanentă a oamenilor de dezordine versus ordine și invers. Aceste ipoteze nu reușesc să acopere explicativ varietatea **t.** și totemurilor. (U.Ș.)

TACT (SIMȚ) (engl. tact, touch, fr. tact, germ. Takt) ♦ Senzația produsă din contactul sau presiunea unui obiect asupra pielii. Presiunea și **t.** deși relativ diferite utilizează aceleași terminații senzitive nervoase. Receptorii pentru sensibilitatea cutanată de suprafață, de contact, sînt în special corpusculii Vater (1741), Paccini (1840) situați) în țesutul subcutanat și cel muscular și care au dimensiuni de 2-3 mm. Formați din foarte numeroase straturi concentrice, protejate de o membrană, acești corpusculi au în interiorul lor un lichid sub presiune ceea ce face ca la cea mai neînsemnată atingere să fie excitat arborele nervos multiramificat al corpusculului. Se pot distinge pe corp distanțele dintre două puncte sensibile ale **t.** și presiunii printr-un compas esteziometric. Există zone de extremă sensibilitate tactilă, ca acelea ale degetelor, ale obrazului, suprafeței limbii. Brațele și picioarele sînt mai puțin sensibile la **t.** iar corpul și mai puțin. Cu suprafețele sensibile se surprinde aspectul neted sau zgrunțuros al obiectelor, catifelarea și duritatea lor etc. dar și locul în care s-a făcut atingerea (pe suprafețele respective ale corpului). Specializați pentru sensibilitatea de **t.** mai sînt, corpusculii Meissner (1863), Wagner, de forme prelungite cu arborații de fibre. La aceștia se adaugă celulele Golghi-Mazzoni, corpusculii Krause (1860), corpusculii Ruffini (1905) compuși din celule fusiforme simple sau bifide și în fine corpusculii Dogiel (1903) cu celule ce au arborizații libere. Sensibilitatea tactilă este determinată de densitatea celulelor nervoase, de presiune și **t.** (în jurul a 0,31 mm pe buze și cîțiva mm pe degete, pe cînd pe pielea spatelui aproape 0,68 mm.) **T.** și presiunea sînt adaptabile. Adaptarea provoacă acomodarea și dezvoltarea sensibilității. Dacă se exercită o ușoară atingere un timp mai îndelungat, după o vreme nu se mai simte senzația de atingere datorită acomodării. Există diferențe naturale între oameni în privința **t.** Activitatea profesională sau artistică (sculptura) poate duce prin exercitarea fină la supradezvoltări **t.** Tipografii, gravorii etc. ajung la foarte mari posibilități de discriminare **t.** La fel la cei ce lucrează în industria textilă. Există cazuri speciale, foarte rare, în care sensibilitatea t. este atît de fină încît atingerea obiectelor poate determina discriminarea culorilor cu ochii închiși. În mod compensatoriu t. este mai dezvoltat la orbi. În Rusia s-a semnalat cazul unei femei cu o astfel de înaltă sensibilitate t. (Olga Skorohodova). Se pare că această persoană a avut printre antecedenți persoane oarbe și și-au dezvoltat sensibilitatea t. învățînd alfabetul Braille. K.H. Seifert (1962) a stabilit că discriminarea t. a unor grosimi și rigurozități diferite de hîrtie este mai fină la orbi și la surdomuții de 13-16 ani. Spre vîrstele adulte diferențele tind să se atenueze. S-au obținut rezultate analoage în probe cu texte variate, sticlă, lemn, mătase, cauciuc, lînă. În identificarea de obiecte cunoscute, orbii și surdomuții au rezultate egale. La obiecte necunoscute orbii sînt mai slabi. (U.Ș.)

TALENT (engl. talent, aptitude, fr. talent, aptitude, germ. Talent) ♦ Este o aptitudine naturală într-un anumit domeniu, o capacitate deosebită într-o anumită ramură de activitate. ♦ T. exprimă îmbinarea disponibilităților unei persoane care favorizează realizarea de activități creatoare. Se exprimă în domeniul tehnicii, științei, artei etc. T. este o însușire privind activitatea, care la persoanele talentate, depășește în calitate și în cantitate pe a altora. Bazîndu-se pe anumite dispoziții maximale naturale ale organismului, t. este o aptitudine, o superioritate naturală sau cîștigată pentru a face un lucru. În anumite cazuri, t. și aptitudinile ating un nivel excepțional, o creativitate deosebită. În astfel de cazuri se manifestă *geniul*. În orice caz se consideră că inteligența și t. constituie două mari valori sociale ale fiecărei națiuni. Despre t. se știe că apare de timpuriu (la muzică, matematică, pictură), că se exprimă de cele mai multe ori pregnant pînă la 20 ani și că adeseori are mare longevitate. Mediul social are o înțelegere mediocră a celui supradotat. Totuși în toate țările există preocuparea pentru depistarea timpurie a t. Olimpiadele moderne au între obiectivele lor și pe acela de depistare timpurie a t. (E.V.)

TARDE, Gabriel (1843-1904), magistrat, psiholog și sociolog francez. A lucrat la Collège de France. A fost unul dintre întemeietorii psihologiei sociale. A considerat că universul este organizat pe trei niveluri: nivelul fizico-chimic, cel biologic și cel social. A considerat de asemenea că în evoluția universului sînt implicați doi factori: repetiția și inovația. Repetiția face parte din dimensiunile orizontale ale universului, ea generează multiplicarea în masă, perpetuarea obiectelor, proceselor fizice ale ființelor vii, a produselor sociale. Se exprimă prin ondulație în lumea fizică și chimică, prin generarea (ereditatea) din lumea biologică și prin imitație, în transmiterea ideilor și cutumelor. Deci repetiția este universală. Invenția este dimensiunea verticală a universului. Invenția precede repetiția. Orice produs al ei este multiplicat și perpetuat de către formele repetiției. Ca atare repetiția provine din inovație și invers, de unde progresul etern. Invențiile asigură reînnoirea, inovarea și progresul, imitația asigură continuitatea și stabilitatea. (Se pare că T. l-a influențat pe H. Kahn). T. a adus contribuții importante în ceea ce privește imitația și legile ei. Imitația joacă în societate un rol similar cu cel al eretidității. Cîtă vreme societatea este tînără și în plină dezvoltare domină mai ales invențiile, proiectele, inițiativele. Acestea determină accelerarea dezvoltării sociale, apoi se epuizează în cursul vieții sociale și se continuă prin imitație (T. identifică imitația cu generarea ereditatea). Imitația este supusă legilor, invenția nu; imitația se propagă în progresie geometrică (argument: consumul de tutun, alcool, călătoriile etc.). Vehicolul tuturor imitațiilor este limbajul. Invenția la rîndul ei este și devine socială prin efectele ei dacă generează imitații. Influența lui T. a fost puternică și prelungită. Reducționismul său psihologic în sociologie a găsit numeroși adepți. **Op. pr.**: *La criminalité comparée* (1886); *La philosophie pénale* (1890); *La criminalité professionelle* (1897); *Les lois de l'imitation* (1898); *Etudes de psychologie sociale* (1898); *L'opinion et la foule* (1901); *Psychologie économique* (1902). (P.M.)

TAYLOR, Frederik-Windllow (1856-1915), economist și inginer american. Și-a început activitatea ca simplu lucrător plătit cu ziua în atelierele de construcții mecanice, fapt ce i-a creat posibilitatea să observe și să analizeze cauzele pentru care randamentul de echipă de atelier era scăzut și inegal. Rezultatul acestei observații a constituit punerea la punct a unui sistem de cronometrare din care a făcut o metodă de măsurare a „zilei de lucru corecte", adică a timpului de lucru productiv implicat în stabilirea normelor și a propus un sistem nou de remunerare. În conformitate cu sistemul său, **T.** a ajuns să obțină în întreprinderile în care a devenit factor de conducere, o producție de patru ori mai mare decît în întreprinderi similare cu organizare neraționalizată. **T.** a prezentat teoria și rezultatele obținute sub formă de memoriu la „Societatea americană a iniginerilor mecanici". În anul 1900 a pus la punct descoperirea sa celebră privind „oțelurile rapide", a căror utilizare s-a generalizat în lumea întreagă, revoluționînd profund construcțiile de mașini, mărind productivitatea muncii. În 1906 a fost proclamat doctor în științe și ales președinte al Societății americane a inginerilor mecanici. Sistemul taylorist a contribuit la mărirea profiturilor în marile întreprinderi la începutul secolului al XX-lea. El a fost contracarat de psihologia dinamică a lui K. Lewin, orientată spre muncitor și dimensiunea sa umană. **Op. pr.**: *The principles of scientific management* (1911); *Shop management* (1911). Sistemul de organizare a muncii preconizat de **T.** a stimulat efectuarea de studii de management, adică de metode științifice de folosire rațională a resurselor de muncă. (P.P.)

TEHNOLOGIE (engl. technology, fr. technologie, germ. Technologie) ♦ După o serie de autori se referă la procedeele, la modul în care sînt făurite lucrurile (v. Singer Charles *Hystory of Technology*, publicată între 1954 și 1958, în cinci volume). Au apărut însă și alte opinii cu privire la **t.** Bucky Fuller a atras atenția asupra relației dintre **t.** și științele umaniste. El a conceput așa numita „geometrie sinergistică" ce prezintă ideea că perfecțiunea umană se realizează printr-o **t.** avansată și grea. Pe măsură ce omul se identifică cu **t.** universală se apropie de propria sa esență. Bucky Fuller a efectuat numeroase prototipuri și modele – denumite dymaxim (casă, hartă, automobil) sau Plydome tetrahelix sau tensegrity. Aceste planuri și proiecte stau la baza celor mai perfecționate avioane, a construcțiilor din domeniul tehnicii avansate. ♦ Bucky Fuller a primit 37 de doctorate onorifice și a scris numeroase cărți foarte citite. El a anticipat apariția electronicii dar și a dezvoltării economice a Americii Latine, a Europei (aflate sub stăpînirea fascismului în vremea cînd au apărut lucrările sale). A anticipat și problemele grave ale energiei. Considerînd că energia este ca o realitate organică și crește exponențial ca o curbă a populației (pînă cînd se umple „nișa ecologică") el a dezvoltat zone de contact ale științelor demografice cu **t.** ♦ Un alt reprezentat al legăturilor dintre științele umaniste și **t.** a fost Marshall McLuhan. În lucrarea *Galaxia Guttenberg* acesta a lansat ideea că tiparul a influențat întreaga cultură și înflorire umanistă din Renaștere și nu invers. Într-o altă lucrare *Understanding Media* (Înțelegerea mijloacelor de comunicare) McLuhan a reafirmat ideea că există o interacțiune complexă între mijloacele de comunicare și mesaj – în sensul că mijloacele de comunicare constituie mesajul: „există mijloace de comunicare „reci" ca TV și mijloace „fierbinți" ca „radioul și tiparul". Teoriile protehnologice au dezvoltat tematica aportului **t.** din punct de vedere uman și cultural. Opuse acestora, teoriile antitehnologice se referă la înrobirea, poluarea, consumurile nesăbuite generate de **t.**, de alienarea tehnologică a omului, alienare ce poate duce omenirea la pieire. Studii numeroase privesc revoluția tehnico-științifiă și consecințele ei sociale pozitive. (U.Ș.)

TELEELEMENTE v. TELEMETRIE

TELEKINEZIE (engl. telekinesy, fr. téléchinésie, germ. Telekinezie) ♦ Fenomen de parapsihologie ce se referă la mișcarea obiectelor fără a le atinge fizic. A fost descrisă încă de Ch. Richet în *Tratat de metafizică* (1923). Tauhaeff (1926) a semnalat faptul că unii oameni moștenesc astfel de însușiri. La omul modern **t.** este atrofiată. Se pune problema dacă este o capacitate „pierdută" sau „un plus", o formă de supersensibilitate a psihismului. Se asociază cu fenomenul *kirlian*. (U.Ș.)

TELEMETRIE (engl. telemetry, fr. télémetrie, germ. Telemetrie) ♦ Noțiune introdusă și utilizată de J. L. Moreno, în sistemul său de studiu al grupurilor mici. Principalul vehiculator liant al acestora este **t.** care ar fi „cea mai mică unitate ipotetică de sentiment pe care un individ este capabil de a o transmite asupra altui individ", fapt care permite ca indivizii să intre în relații unii cu alții. **T.** izvorăsc din fondul interior al indivizilor ca potențialitate interrelațională, avînd capacitatea de a se „fixa" pe persoane, lucruri sau roluri, existînd deci **t.** de obiect, **t.** de rol etc.; ♦ **T.** este un afect cu dublu sens ce parcurge un continuum; ♦ **T.** ca afect există în stare virtuală, latentă, activizarea sa realizîndu-se prin spontaneitate. Interesează în special cantitatea de **t.** ce există în structura grupurilor mici. Cantitățile de **t.** conferă grupurilor gradul de coezivitate, mai ales dacă au anumite forme de distribuție. **T.** se exprimă ca *atracție*, investiție psihică. Absența lor se manifestă ca *indiferență* (în interrelații sau față de obiecte) și ca *respingere*, care este complementară atracției. Faptul că cele trei categorii de **t.** pot fi simetrice sau asimetrice în interrelații produce intimitate și satisfacții în cazul în care **t.** sînt simetrice și reciproce, neliniște, stări de nesiguranță, teamă, insatisfacții, rivalitate, tensiuni puternice în cazul în care sînt nesimetrice sau simetrice negative. Toate acestea se pot măsura, ceea ce înseamnă că **t.** grupează unitățile de măsură ale sociabilității din grup. (E.V.)

TELEVIZIUNE (efecte) (engl. television, fr. télévision, germ. Television, Fernsehen) ♦ Ca exponent al mass media **t.** are o influență în creștere la toate vîrstele și în toate păturile sociale. Aceste efecte sînt însă greu de surprins, dată fiind complexitatea lor, caracterul cumulativ și intercorelat cu alte influențe. Cu toate acestea s-au efectuat studii interesante în diferite țări (Franța, Germania, Marea Britanie, S.U.A., Japonia și Polonia) privind **t.** ♦ În 1964 a apărut, publicat în cadrul UNESCO, un material important în această problemă. Acest material s-a referit la cîteva probleme. Prima a privit atracția exercitată de **t.** asupra copiilor și adolescenților. Televizorul este foarte popular la toate vîrstele, dar mai ales la copii dată fiind accesibilitatea, posibilitatea de a ieși din viața de fiecare zi și dată fiind oferta de a învăța multe despre viață prin vizionare, de a satisface astfel și curiozitatea și plăcerea în același timp. Emoțiile trăite în timpul vizionării creează momente de identificare cu personajele interesante din filme, traversarea de situații complexe în care sînt antrenate intens activitatea emoțională empatică și activitatea intelectuală, capacitatea de a observa și evalua comportamente, determinismul și consecințele lor posibile. Materialul UNESCO subliniază și faptul că **t.** oferă modele de conduită, de stil de viață, modalități de a reacționa în foarte multe situații, instruiește în privința detaliilor de a te îmbrăca, a mînca, dar oferă și modele de conversație în diferite situații sociale. O altă problemă abordată în materialul UNESCO privește timpul petrecut în fața micului ecran de copii de diferite vîrste. Există diferențe în această privință în diferite țări la copiii de diferite vîrste (dată fiind și densitatea rețelelor de **t.** și a canalelor acestora). În țări cu numeroase canale, copiii petrec 2-3 ore pe zi în fața televizorului, copiii ce au trei ani pot privi în medie 45 minute, copiii de 4-6 ani două ore, cei de 12-13 ani folosesc butoanele **t.** adeseori timp de 3 ore, iar tinerii din liceu (high school) cam 2 ore. Ca atare, **t.** domină timpul liber al copiilor tinzînd să reducă timpul pe care ar putea să-l consacre altor activități ce ar satisface aceleași trebuințe. ♦ Preferințele privind programul sînt și ele variate. Copiii preșcolari preferă programe cu animale, desene animate, filme cu întîmplări de familie ce exprimă situații familiare. La 6 ani interesul se deplasează spre emisiuni mai complexe. Încep să fie vizionate cu plăcere westernurile, comediile, filmele de aventuri. Băieții preferă filmele cu personaje puternice și independente, iar fetițele preferă filmele de tip comedie cu relații interpersonale din ce în ce mai complexe. La 10-12 ani gusturile pe acest plan se stabilizează. ♦ Samuel Ball și Gerry A. Bogate au verificat influențele educative ale unei emisiuni celebre pentru copii (Seasen Street). În ultimii ani s-au inițiat emisiunile de instruire TV în diferite țări, inclusiv în România, experimente care în majoritatea lor scot în evidență valoarea deosebită a „clasei TV". Fenomenul ca atare se explică prin faptul că în clasele **t.** explică profesori competenți și cu mare experiență, iar **t.** creează condiții de suplimentare a explicării, adîncind înțelegerea și analiza prin mijloacele sale specifice. Se pare că interesul copiilor pentru clasa și lecțiile de **t.** este mai mare și pentru că lipsește în acest caz presiunea ascultatului imediat și a temei ce va trebui să fie executată. ♦ S-au efectuat studii legate de influențele **t.** asupra îmbogățirii vocabularului și a apetitului intelectual (Coleman) pentru adulți. ♦ Leonard Losciuta (1972) a înregistrat de asemenea influențe evidente de culturalizare TV Scott Ward (1973) a studiat influența publicității televizate. În genere se consideră că subiecții violenți caută programe cu violență. ♦ Dominick și Gretberg (1975) dar și Jennnic McIntyre și James Teevan (1972) au stigmatizat violența **t.** O parte din problemele influențelor **t.** au fost tratate și în România în teze de doctorat. (S.T.)

TEMPERAMENT v. TIP, TIPOLOGIE

TEMPERATURĂ, senzație de ~ (engl. temperature, fr. température, germ. Temperatur) ♦ Senzație datorată unor receptori specifici localizați în piele. Există receptori deosebiți pentru cald și pentru rece. Dacă se plimbă pe piele un stilou cald sau rece se obțin senzații separate. La **t.** pielii se obține zero psihologic. Senzațiile de **t.** sînt adaptabile. Dacă se pune o mînă în apă caldă – 60 °C – și una în apă mai puțin caldă – 40 °C – apoi se investighează **t.** *zero psihologic* la fiecare mînă și se pun mîinile într-un vas cu apă la 50 °C, mîna ce a fost ținută la 60 °C va simți rece, iar cealaltă cald. Senzațiile de rece sînt cele de sub **t.** pielii și – 10 °C. La **t.** foarte joase apare așa numitul „rece paradoxal" o senzație ce seamănă cu acea de căldură mare. Este recele ce „frige". Un fenomen asemănător apare cînd se iese într-o zi friguroasă, aerul poate fi simțit în primele momente, cald. Cînd cineva se atinge de grătarul din frigider, i se poate părea întîi cald. Este vorba de aceleași temperaturi paradoxale în care se află implicată **t.** zero psihologic. Sensibilitatea la **t.** are funcții importante de semnalizare, apărare și adaptare. Ea variază mult de la persoană la persoană. Cu anii se modifică receptivitatea senzorială privind **t.** deoarece are loc o descreștere a reglării automate a **t.** Crește sensibilitatea la rece. Referiri complexe la senzațiile de **t.** se află expuse în lucrarea *Sensibilitatea* de M. Golu și P. Popescu-Neveanu. (U.Ș.)

TEMPOU (engl. tempo, fr. tempo, germ. Tempo) ♦ Latură a energiei psihice în care se exprimă modul spontan propriu al unor persoane în activitățile pe care le efectuează sau în execuția unor acte stratificate cum ar fi mersul, vorbirea, scrierea, bătutul la mașina de scris etc. **T.** de bază reprezintă o anumită viteză de reacție – mai ales în partea executorie a acțiunilor legate de deprinderi și obișnuințe, stil de viață. Tulburările de **t.** într-o alternare de ritm și de coerență a mișcărilor, în domeniile menționate constituie simptome importante pentru dereglări psihice mai profunde. Există totuși diferențe la aceeași persoană în domeniile citate ca reprezentative pentru **t.** Această inegalitate de **t.** se datorează exercitării activităților respective într-un context socializat, impus, diferit. Acesta este **t.** socializat. Nu se poate ignora nici faptul că în situațiile de „criză de timp" se accelerează **t.** personal de bază. În cazul în care este vorba de competiții în care activitățile se evaluează contra cronometru și dorința de a reuși este foarte mare se intră în **t.** *forțat*. ♦ J.M.Tanner ca și J. Piaget au atras atenția asupa decalajului transversal care se referă la **t.** *diferite* privind dezvoltarea proceselor și activităților disponibile la diferite persoane și vîrste. Gh. Zapan a formulat și el ipoteza structurilor normale denivelate de **t.** în structura temperamentului. ♦ În mod implicit toate testele factoriale pun în evidență latent **t.** diferențiate pe schema decalajului transversal. (E.V.)

TENSIUNE PSIHICĂ (engl. psychic tension, fr. tension psychique, germ. Psychik Spannung). ♦ Stare de încordare psihică care tinde logic spre destindere. Se caracterizează prin grade variate de intensitate ale activismului psihic (intelectual, afectiv, volitiv) în funcție de forțele opuse, conflictual cu care se confruntă și care zdruncină echilibrul psihic existent la un moment dat (trebuințe, dorințe nesatisfăcute). **T.p.** anticipă și este prezentă mai mult sau mai puțin intens în orice activitate pe care o desfășoară persoana: în joc, învățare, muncă, creație; este implicată în orice efort psihic. Are o funcție dinamogenă. P. Janet a definit **t.p.** prin capacitatea de care dispune persoana de a-și intensifica propriile acțiuni, de a se pregăti pentru activitate, de a-și echilibra forțele interne contradictorii. În teoria cîmpurilor K. Lewin descrie **t.p.** afectivă ca fiind supusă influenței a două forțe opuse de aceeași intensitate. S. Freud consideră că personalitatea se dezvoltă sub influența a patru tensiuni principale: a. cele implicate în fenomenele fiziologice ale vieții; b. pericolele exterioare; c. frustrațiile și d. conflictele care obligă omul să facă apel la mecanismele de apărare, de identificare, de expresie și de detașare. ♦ **T.p.** poate fi difuză, generalizată sau localizată (de exemplu, tensiunea emoțională de la un anumit grad de intensitate se manifestă ca anxietate). **T.p.** ajunsă la extrem, prelungită și nerezolvată, poate avea o influență perturbatoare asupra comportamentului și asupra performanțelor activității. În cazurile de persistență a **t.p.** înalte aceasta tinde să acapareze întregul plan mintal cu atît mai mult cu cît o stare de stres, o încurcătură, o situație dificilă creează și reprezentări privind consecințele posibile ale primejdiilor viitoare. ♦ În astfel de situații, **t.p.** determină reacții inhibitorii ce iradiază (organismul se postează în situația de alertă prelungită). Musculatura devine încordată, expresia feței, rigidă, activitatea peristaltică a stomacului este inhibată și se dereglează, inima își modifică ritmul, la fel respirația. ♦ În genere, **t.p.** este mai gravă și puternică în cazurile de lezare a stimei de sine decît în cazurile de dureri fizice, pierderi de obiecte etc. ♦ **T.p.** ce a acaparat astfel întreaga ființă se transformă dintr-o condiție episodică într-o forță motivațională. Starea tensională creează o **t.p.** foarte puternică și urgența de ieșire din ea cu orice preț. În astfel de condiții au loc unele gesturi absurde, forme de delincvență (delincvență minoră), sinucideri (Predescu, Grigoriu, 1976) și manifestări psihosomatice adesea atipice. Cobb și Rose (1973) au studiat **t.p.** la personalul din aviație civilă, ca și N. Măgureanu (1974). ♦ Orice acțiune psihoterapeutică constă în a reduce și echilibra **t.p.** Aceasta este una din cele mai importante achiziții moderne aplicate. ♦ Mari specialiști în această problemă ca Thorpe, Katz și K. Lewin au formulat cîteva sugestii și reguli privind profilaxia **t.p.** Prima se referă la cerința de acceptare a ceea ce nu poate fi schimbat, a condițiilor de viață și a reacțiilor și caracteristicilor de personalitate ale altora, chiar dacă sînt obositoare, agasante, enervante. Fiecare om trebuie respectat și înțeles. A doua se referă la necesitatea de a învăța fiecare să lucreze eliberat pe cît se poate de **t.p.** emoțională. În consens cu aceasta se poate folosi energia pe care o creează **t.p.** în activității cît mai distanțate de terenul ei casportul, activitățile artizanale, plimbările lungi, dansul, participările la teatru, competițiile sportive etc. **T.p.** nu trebuie lăsată să inunde structurile personalității ci mai bine să se consume energia sa în activități în care se creează alte probleme, comune cu alții, fapt ce duce la un nou echilibru intern. A treia regulă se referă la necesitatea de a învăța modalități de relaxare a **t.p.** generale. Dacă gîndurile oscilează numai în jurul problemelor tensionale, înainte de culcare este salutară vizualizarea de peisaje de munte însorite, plaje cu nisipuri calde, marea etc. Dacă **t.p.** musculară este foarte intensă se pot realiza relaxări pe rînd, începînd cu fața și gîtul și coborînd spre picioare. Exercițiile Yoga sînt foarte bune în multe cazuri. De asemenea este salutară o scurtă cură zilnică de relaxare. Aceasta nu numai că reduce tensiunea, dar creează și condiții de a lua în considerare mai realist și viguros orice problemă. În fine, o ultimă regulă se referă la necesitatea de a învăța să povestești liniștit cu prietenii și oamenii agreabili și simpatici. Aceasta ajută să fie văzute și problemele lor reacțiile pe care le au și creează astfel o optică nouă asupra propriilor probleme. ♦ Se consideră că există **t.p.** în orice grup social, inclusiv în familie, societate, țară, care se exprimă mai ales prin frustrații de interese, opinii, posibilității de a acționa, îngrădiri de drepturi, pedepse și severitate (mai ales în familie). Acestea pot atinge grade intense și diferite și pot contribui la apariția de conduite de apărare, de evitare sau de structuri anarhice (v. FRUSTRAȚIE). Există însă și efortul natural permanent și capacitatea de a le depăși. (U.Ș.)

TEODORESCU, Stela (n. 1926), psiholog, doctor în științe, prof. la Universitatea Al. I. Cuza-Iași membră a Consiliului Superior al Educației, a fost și prorector al Universității Al. I. Cuza-Iași. A devenit prima femeie profesor universitar în psihologie la Universitatea din Iași. A publicat peste 60 de studii și articole din domeniul cercetării psihologice fundamentale și al ramurilor aplicative (mai ales psihologia copilului, psihologia educațională). A desfășurat o bogată activitate didactică, științifică și socială și a participat la numeroase manifestări științifice naționale și internaționale (Leningrad, 1946; Bratislava, 1972). **Op. pr.**: *Psihologia conduitei* (1972); *Metode pentru cunoașterea personalității* (1972, în colab.); *În lumea copiilor* (1976); *Psihologia copilului* (1973); curs litografiat la Universitatea A.I. Cuza; *Sinteze de psihologie* (1983); *Psihologia educației și a dezvoltării* (coordonator, 1984). (P.M.)

TEORIA CÎMPULUI PSIHOLOGIC SAU TOPOLOGICĂ (engl. topological theory, fr. théorie topologique, germ. Tipologischetheorie) ♦ Denumirea dată teoriei dezvoltării de K. Lewin. Gestalist în prima perioadă a activității sale a elaborat o teorie complexă psihologică în care a utilizat o viziune energetistă și o dimensionare spațial-topologică a acesteia. În esență, după K. Lewin, subiectul uman se află în permanență în cîmpul său psihologic care are elemente stabile și elemente dinamice (mult mai numeroase). Între el și obiecte, persoane, există o intercorelație ce constituie spațiul de viață al subiectului. ♦ Cîmpul psihologic reprezintă contururile spațiului de viață, acesta din urmă posedînd o anumită densitate și tensiune în valențele cu elementele din cîmp. ♦ Subiectul uman dispune de direcție, finalitate, mijloace, forțe și tensiuni în funcție de distanțele și barierele psihice dintre el, ca subiect și obiecte, între elementele cîmpului și între acțiunile lui ce se angajează (spațiul topologic). ♦ K. Lewin s-a referit la o serie de măsurări ale topologiei cîmpului psihologic – există nevoi și atracții generate de nevoi fiziologice ori de dorința de a ajunge la un obiectiv anume: stările terminale sînt stări emoționale ce însoțesc nevoile; lucrurile și obiectele pot avea forțe de atracție pozitive și negative; agentul direcție se exprimă în zonele atragerii; obiectivele pot fi lucruri, persoane, simboluri sociale, interdicții etc; ceea ce se caută este echilibrul în cîmp. Există o frontieră între ființă și mediul său, frontieră ce exprimă integrarea existențială. ♦ Influența **t.c.p.** a fost și este foarte mare și s-a extins spre problemele motivației (centrală în teoria lui K. Lewin) ale grupărilor sociale, ale deciziilor, ale reacțiilor la succes și eșec etc. ♦ K. Lewin a pornit în **t.c.p.** de la ideea că se poate considera comportamentul ca un eveniment mental ce poate fi notat cu B (behavior). Ori, B. este inclus într-o situație S. care permite să se considere ca B=f(S), (adică B. este funcție de S.). Continuînd analiza, S. (situația) include pe de o parte persoana P. și mediul său E. (environment). Ca atare B=f(P.E.). ♦ Totalitatea evenimentelor posibile incluse în relația de mai sus este foarte mare și constituie spațiul de viață, determinarea și conținutul lui evenimențial. Din cele de mai sus derivă: comportamentul depinde de cîmpul existent în momentul producerii sale – depinde de ansamblu contextului, părțile se delimitează față de acesta – depinde de reprezentarea persoanei în circumstanțe fizice date, poate fi făcută prin intermediul unei ramuri a matematicii moderne numită topologie. (P.M.)

TEORIA INFORMAȚIEI (engl. theory of information, fr. théorie de l'information, germ. Informationtheorie). ♦ Ramură a teoriei probabilității creată de C. Shannon (1948). **T.i.** este principala știință ajutătoare a ciberneticii. Consideră ca punct de plecare faptul că într-un proces de informație există „o sursă" care emite semnale (constituind un proces aleator) și un „canal" care transmite, după o codificare prealabilă, semnalele venite de la sursă, în așa fel încît perturbările canalului să nu altereze (sau să altereze cît mai puțin) corespondența dintre semnalul la ieșire și cel la intrare în canal. În ceea ce privește organismul uman nu toate impresiile (informația) ce provin de la sursă (organe de simț) sînt prelucrate. Ele se organizează sub formă de flux de informație la intrarea în „canal". Cantitatea de informație transmisă de sursă (surse) în unitatea de tip este parțial recepționată și parțial prelucrată și stocată. Există deci o pierdere de informație care în cadrul teoriei informației creează un grad de nedeterminare (entropia sistemului de informație). Fluxul informațional se compune din evenimente manifeste (maximum de informație), episodice, dar și latente și suplimentare (informație laterală sau de confort). Informația în flux constituie informația totală (structurală). Împreună cu informația stocată constituie informația potențială (Săhleanu, 1964). S-au făcut aplicații ale teoriei informației în psihologie (Busch și Mosteller) evidențiindu-se structura informației în imitație. Teoria informației are la bază teoria probabilității. Ursula Șchiopu a calculat gradul de dezvoltare a operativității, a activității intelectuale aritmetice la copiii școlari mici, oscilațiile aplicării calculelor și operațiilor aritmetice simple ca și ale rezolvării de probleme la copiii de 7-10 ani – utilizînd calculul entropiei ca inversul cantității de informație încorporată în operațiunile considerate algoritmi ai activității intelectuale (1966) a semnalat caracterul complex al informației potențiale în ontogeneza umană (1967). Într-un sistem similar a lucrat P. Pufan în probleme ale psihologiei muncii. Gh. Zapan a pus în discuție valoarea de întrebuințare a negentropiei ca valoare de manieră mai subtilă a informației. (E.V.).

TEORIA REVERSIBILITĂȚII (engl. reversal theory, fr. théorie de la reversibilité, germ. Reversaltheorie) ♦ Maslow a pus în evidență două categorii de motive: motive de deficit și motive de dezvoltare. Acestea din urmă sînt implicate mai profund în structurile personalității și au o psihogeneză mai complicată. În orice caz se formează și acționează în cadrul reflectării persoanei asupra propriilor motive ceea ce le conferă caracteristici de metamotive. O serie de psihologi pornind de la teoria lui Maslow au conturat domeniul teoriei reversibilității și îl corelează cu analiza de stări psihice (Apter, 1982). ♦ Se subliniază faptul că nu oricare motive derivate sînt metamotive ci doar acelea ce rezultă din evaluarea unor motive existente. Metamotivele sînt interpretativ incluse în stările polare, telice si paratelice, negativiste-conformiste și de simpatie, de dominație. ♦ Bucla reversibilității implică trei dimensiuni: dimensiunea mijloace-scopuri, dimensiunea temporală și dimensiunea intensității. Cele trei dimensiuni se manifestă diferit în stările telice și în cele paratelice. În stările telice se centrează pe scopuri esențiale (impuse însă din afară), sînt orientate spre scop, spre viitor, spre încercarea de a finaliza prin planificare conturată chiar dacă aceasta are un nivel nu prea mare de activare. Stările paratelice se exprimă prin centrarea pe scopuri neesențiale, au tendința de a prelungi activitatea, spontaneitatea, neorganizarea. Se preferă activități cu semnificație redusă dar nivel ridicat de activare. Personalitatea trece în ritmuri și caracteristici proprii de la starea telică la cea paratelică și invers. Poate fi însă dominantă una din cele două stări sau moduri de a fi (M. After, D. Fortuna). Toate acestea fac să se manifeste unicitatea personalității și a structurilor ei de rezonanță. ♦ S-au făcut studii asupra fundamentelor psihofiziologice și fiziologice ale teoriei reversibilității și sistemelor metamotivaționale. S-au pus în evidență diferențe sesizabile prin analiza tensiunii musculare a mușchilor scheletului (electromiografie), prin analiza activității cardiovasculare, a timpului de tranzit, a undei sistolice, a pulsului de la inimă la lobul urechii, prin activitatea respiratorie, prin cea corticală (undele teta, alfa și beta). Studiile în aceste direcții au fost făcute de Sven Svebak, iar pe puterea sistemului nervos de Michael Cowles și Caroline Davis (se leagă teoria pavloviană de aceea a reversibilității). Contribuante pentru teorie sînt analizele lui Knorring care face distincție între tipuri de reductori ai stărilor paratelice și tipuri de augumentatori ce amplifică stimulările primite. La aceștia se adaugă „căutătorii de senzații" (Zuckerman). ♦ Stările metamotivaționale au loc numai cînd se atinge un anumit prag critic (transmarginal) al inhibiției de protecție. Schimbarea stării telice anxioase în stare paratelică se produce la pragul excitație-inhibiție iar schimbarea stării telice de activare scăzută – relaxare are loc în stări paratelice scăzute, în plictiseală ce poate ajunge la o stare de relaxare doar cînd se atinge punctul de comutare între inhibiție și excitație. Starea transmarginală de inhibiție pare să fie plasată mai mult în arcul reflex decît în localizarea centrală. Rod A. Martin a căutat variabile moderatoare pentru trecerea de la stimulare stresantă la un repaos stresant. Stările telice și paratelice sînt considerate de acest autor ca moderatori. Chiar și procesele și etapele creației se încadrează în stările metamotivaționale. Stările dominant paratelice sînt de atitudine ludică, anxioasă. ♦ În interrelațiile sociale există de asemenea stări metamotivaționale, inclusiv perechile dominare-simpatie, (autocentrice și alocentrice) în cazul mîndriei, umilinței, invidiei, geloziei, autodezvăluirii în relații intime, dezvăluirii ca apărare, ca frică ori neliniște etc. (stări de vulnerabilitate). T.r. are un potențial integrativ și o multimodalitate de exprimare și trăire foarte complexă. (C.M.)

TEPLOV, Boris-Mihailovici (1896-1965), cunoscut psiholog rus, cadru didactic universitar, membru al Academiei de științe pedagogice a fostei U.R.S.S., redactor șef al publicației „Voprosî Psihologii". A fost preocupat de numeroase teme ale psihologiei generale teoretice precum și de tematica psihologiei comparate și diferențiale. A acordat o atenție deosebită aptitudinilor muzicale, psihologiei artei, teoriei tipurilor a.n.s. A participat la congrese internaționale și naționale. A manifestat un interes deosebit pentru probleme de psihofiziologie și pentru problemele gîndirii pavloviste. Alături de cele trei criterii considerate de I. P. Pavlov fundamentale în stabilirea tipologiei (forță, echilibru, mobilitate), T. a adăugat proprietatea sau criteriul concentrării legate de sensibilitate și pragurile senzoriale. **Op. pr.:** *Contribuții la problema gîndirii practice, încercare de cercetare psihologică a gîndirii comandamentului militar* (1945); *Variația prin inducție a sensibilității absolute și diferențiate a ochiului* (1937); *Contribuții la problema variației prin inducție, a sensibilității luminoase absolute* (1941); *Încercare de elaborare a unei metode pentru studiul deosebirilor tipologice ale activității nervoase superioare la om* (1945); *Teoria activității nervoase superioare și psihologice* (1955); *Despre noțiunile de slăbiciune și inerție a sistemului nervos* (1955); *Unele probleme ale studiului tipurilor generale de activitate nervoasă superioară la om și animale* (1955, cu N. S. Leites); *Contribuții la problema deosebirilor psihice individuale* (cu M. N. Borisova); *Sensibilitatea față de discriminare și memoria senzorială* (1957); *Psihologia aptitudinilor muzicale* (trad. în franc. 1966); *Psihologia* (manual în colab. cu Kornilov, Smirnov 1948, trad. în română). (E.V.)

TERMAN, Lewis-Madison (1877-1956), psiholog american preocupat la început de problemele testării inteligenței, domeniu în care și-a susținut doctoratul. Invitat ca profesor la Universitatea Stanford în 1910 (unde a rămas toată viața) a continuat acolo problemele legate de testarea intelectului. A prelucrat și a standardizat scara metrică a inteligenței a lui A. Binet pentru a fi validată în S.U.A. În 1916 a publicat lucrarea *The Measurement of intelligence*, în care erau prezentate rezultatele investigațiilor făcute. În aceste condiții a apărut scara metrică a inteligenței Stanford-Binet. Alte revizii au fost publicate în 1937 și apoi în 1960, după moartea sa. Revizia din 1916 a introdus itemi noi în scara originală și s-a extins atît spre vîrstele mici pînă spre 3 ani cît și spre vîrstele mari, 16 și 17 ani, plus un nivel adult. Totodată, scara a primit un sistem de scorare mai complex, putînd fi folosite atît valoarea „VM" (vîrsta mintală) cît și valorea „QI" (cotien de inteligență). T. a elaborat și alte teste, a fost coautor al testelor Alfa și Beta folosite în timpul primului război mondial în armata americană. A efectuat de asemenea, teste educaționale, chestionare de personalitate (l-a interesat relația personalitate-căsătorie). În această din urmă problemă a publicat lucrarea *Psychological Factors in Marital Happiness* (1938). S-a preocupat împreună cu colaboratorii săi și de personalitățile geniale în *Genetic studies of Genius* (1926), în *Sex and Personality* cu Catherine C. Milles, de problemele relațiilor dintre sexe și de problema personalității. **T.** a pus în evidență cîteva idei, azi relativ încorporate în cunoștințele de bază ale fiecărui psiholog de teren. Dintre acestea menționăm ideea că valoarea QI este relativ constantă de-a lungul anilor și că inteligența ajunge la ± 14 ani, la cel mai înalt nivel al operativității sale (Army Alfa și Beta test). Ideea aceasta este reluată în *The measurement of intelligence* (1916), *The intelligence of School children* (1919) și în *Measuring intelligence guide to the administration of the new Stanford-Binet of intelligence* (cu Merrill, 1937). Experimentul lui **T.** din 1921 a atras atenția asupra a numeroase probleme privind inteligența. În acel an, **T.** a selectat aproximativ o mie de copii de 10 ani foarte dotați intelectual, din școlile din California. Cînd grupul a ajuns la 25 ani (1947) și apoi în 1959 cînd grupul trecuse în procent de 98% de 35 ani a reluat testarea. Aceste studii au trezit un mare interes. Ele au pus în evidență faptul că speranțele încorporate în inteligența timpurie a subiecților lui Terman nu s-au confirmat, ceea ce a deschis în psihologia inteligenței o vastă și neterminată discuție. (U.Ș.)

TERITORIU v. SPAȚIU

TEST (engl. test, fr. test, épreuve, germ. Test) ♦ Probă, instrument de diagnosticare de caracteristici psihice. A. Binet este cel căruia i se conferă paternitatea **t.** de dezvoltare intelectuală (1905), deoarece el a fost cel ce a deschis problema valorii, etalonării și a procedurii de măsurare privind inteligența prin **t.** Un alt deschizător de domenii în problemele de **t.** a fost H. Münsterberg (1915) care a utilizat **t.** în domeniul orientării și selecției profesionale și al psihologiei economice. În fine **t.** proiectiv de personalitate elaborat de Rorschach a pus bazele procedeelor de studiu proiectiv al personalității clinice, iar Woodworth al testelor analitice (chestionare) de personalitate. ♦ În timpul primului război mondial s-a efectuat o primă aplicare intensivă de teste pe colectivități în cadrul armatei americane (testele Alfa și Beta de inteligență). Acestea au dezvoltat interesul pentru testele colective și pentru cele nonverbale. ♦ În zilele noastre există foarte numeroase teste. În 1946, o bibliografie americană semnala aproximativ 5000 de teste, prin 1980 s-a depășit cifra de 10000. Printre sursele de informații privind testele și apariția lor se află seria *Yarbooks, O. K. Buros* (mai multe volume), numere speciale ale unor reviste ca *Review of Educational Research* (numerele din iunie 1932, oct. 1942, febr. 1935, dec. 1935, iunie 1938, dec. 1938, febr. 1941, 1942, 1944, 1950, 1953, 1956, 1962), revista *Bulletin de Psychologie*, care au consacrat numere speciale testelor (1956) (Werner Iff). ♦ Termenul **t.** a căpătat o serie de determinări privind accepția în care trebuie folosit specificul său ca metodă psihologică, diferența față de alte metode și valoarea sa de cunoaștere psihologică (psihodiagnoză) și de predicție (funcție de prognoză). Asociația Internațională de Psihotehnică a preconizat definirea **t.** ca o probă determinată ce implică examinare, identică pentru toți subiecții (standardizare) avînd tabele elaborate de apreciere a succesului sau eșecului privind sarcinile de executat (din **t.**) sau avînd sisteme de notație (numerice) evaluative ale reușitei. Desigur, **t.** pot fi considerate instrumente psihologice ce servesc drept stimuli pentru un anumit comportament dat (P. Pichot) sau instrumente de colectare de informații privind caracteristicile psihice ale unei persoane sau ale unei colectivități. R. Zazzo consideră că din acest punct de vedere **t.** este asemănător unui model, în sensul cibernetic. ♦ Unitățile componente ale oricărui test se numesc itemi. Fiecare item dintr-un test este aducător de informație și toți împreună încorporează o potențialitate determinată de colectare de informații. ♦ **T.** are anumite însușiri diagnostice privind: a) tipul de informație pe care-l solicită potențial (teste de inteligență, teste de personalitate, teste de aptitudini, teste de dezvoltare, sociometrice, de interese, de atitudini, de cunoștințe etc.) Această însușire se referă la caracteristicile psihice ce se sondează prin teste și exprimă *cerința de criteriu a* **t.**; b) gradul de extindere și profunzime a informației pe care o solicită testul. Din acest punct de vedere, testele pot fi omogene (să cuprindă o singură caracteristică psihică, să fie saturate într-un singur criteriu) sau să fie saturate în mai multe criterii, cum e cazul în testele eterogene. Acestea din urmă se mai numesc și baterii de teste. Tot din punctul de vedere al extinderii informației, testele pot fi gradate intens sau puțin gradate, indiferent că sînt omogene sau eterogene. În genere testele gradate permit stabilirea nivelului – iar cele mai puțin gradate servesc suprinderea determinării; c) tipul de prelucrare a informației solicitate prin test (etalon, standardizare și însușiri metrologice), poate fi la rîndul său foarte divers (cu răspuns forțat, cu răspuns la alegere sau cu răspuns liber etc.); d) tipul de solicitare, strategia prin care se solicită răspunsuri de la subiecți (de asemenea). Din acest punct de vedere există **t.** verbale și nonverbale. Cele nonverbale solicită operarea cu imagini, cu simboluri, cu figuri sau cu materiale ce se cer mînuite, ordonate etc. Tot din punctul de vedere al strategiei de solicitare există **t.** cu timpul dat (speed test) și **t.** în care interesează calitatea (rezolvarea cît mai valoroasă). ◆ Valoarea prognostică de care dispune **t.** este de asemenea, importantă. Din acest punct de vedere se impun condiții restrictive: a) cu cît subiectul supus examenului psihodiagnostic este mai tînăr, valoarea prognostică este mai limitată. Pentru vîrstele de peste 50 de ani are loc din nou o scădere a valorii prognostice a testului. Aceste fenomene sînt legate de ritmul de dezvoltare alert al ontogenezei timpurii și de ritmul de deteriorare foarte individualizat al vîrstei de trecere și al celor înaintate (factorul vîrstă influențează prognoza); b) cazurile de limită între normal și patologic sînt greu de integrat într-o viziune prognostică. Pentru motivele invocate la cele două puncte este binevenită o supraveghere diagnostică longitudinală; c) factorii culturali joacă un rol foarte mare în ceea ce privește prognoza. ◆ Deși QI (coeficientul intelectual) pare să aibă o oarecare stabilitate, foarte numeroase caracteristici psihice sînt stimulate prin factorii culturali. Printre altele, trăsăturile de personalitate, creativitate etc., acești factori pot crea supleanțe pozitive chiar inteligenței. Există și situații în care factorii defectivi instalați, deteriorează funcționalitatea unor caracteristici psihice extracaracteriale, ca inteligența. Din acest motiv se poate ca **t.** de inteligență să pună în evidență valori mari, predicția să fie însă precară datorită contextului disarmonic negativ al personalității, inducerii negative a funcționalității prin alți factori. Funcții deformate au și tensiunile, suprasolicitările, dar și subsolicitările care pot duce la neantrenarea în sarcinile **t.**; d) există perioade de mai mare fragilitate a dezvoltării. Astfel sînt perioadele copilăriei timpurii, pubertatea sau adolescența vîrstele înaintate, mai ales menopauza feminină. În aceste perioade prognoza este mai redusă. ◆ Concurența cu cerința de criteriu, cerința de populație conferă **t.** stabilitate și valoare diagnostică. Cu cît populația testată este mai mare și mai omogenă ca vîrstă, sex, nivel de cultură și mediu de viață, cu atît este mai mare probabilitatea ca să se fi surprins prin **t.** caracteristicile saturației populației într-un anumit criteriu (evident cel solicitat). Procesul de stabilire a concurenței numerice comparabile a cerințelor de populație mai sus enumerate creează rondomizarea cercetării și permite să se contureze o mai mare certitudine cu privire la fenomenul studiat prin **t.** ◆ Prin **t.** nu se surprind trăsături psihologice în mod direct, ci doar manifestări ale acestora în condiții date, de aceea funcția predictivă este relativ determinată de această situație care se remediază tot prin observație diagnostică. Unele **t.** individuale pot fi modificate și simplificate astfel încît să devină aplicabile unui grup de subiecți în același timp. Deși se cîștigă timp în acest caz, aplicarea colectivă pierde multă informație valoroasă (de obicei interpretarea este globală, pierzîndu-se multe indicații diferențiate de conținut). La metodele de grup se recurge atunci cînd este necesar ca un mare număr de persoane să fie testate într-un timp relativ scurt. În afară de „Army Alpha Test” din categoria aceasta mai fac parte: **t.** de inteligență Kuhlman, **t.** Miller de analogii, matricele progresive Raven etc. ♦ **T.** proiective sînt **t.** de personalitate (adesea cu funcții clinice) și se sprijină pe ideea că în situații puțin structurate, ca și în situații în care subiectul este antrenat în activități pornindu-se de la cîteva elemente date – sau chiar în situații de reproducere – sau folosire de tehnologii, intervin elemente deblocante ale structurilor psihice blocate, conflictuale-tensionale sau dorințe neconștientizate, tendințe ce caraterizează prin ierarhia și forța lor structura personalității. Termenul „proiecție” se referă la actul prin care se realizează această exprimare a structurilor psihologice specifice, ce constituie amprenta personală a fiecărui individ. Există mai multe tipuri de **t.** proiective și chiar mai multe aserții date termenului „proiecție”. Dintre **t.** proiective enumerăm din punct de vedere al structurii lor a) **t.** proiective de completare (a unei fraze, a unei povestiri, a unui desen), plecîndu-se de la un anumit cadru potențial stimulativ, b) **t.** proiective de producție în care se cere subiectului să deseneze, picteze, modeleze, construiască etc. liber — punctul de stimulație fiind materialul și eventual „tema”; c) **t.** proiective de observație, în care se construiește o situație slab structurată – acestea pot fi **t.** proiective interpretative. **T.** proiective se consideră ca fiind de dinamism imagistic. Au tendința de a se extinde foarte mult și se instituie adevărate familii de teste. Așa sînt familia de **t.** proiective tip Rorschach (pete de cerneală), familia **t.** proiective T.A.T. de povestiri interpretative, familia **t.** proiective de completări etc. **T.** proiective au permis să se studieze multilateral personalitatea umană. Unii autori le consideră ca fiind cele mai autentice (D. Anzieu, 1976). Valoarea unui **t.** depinde de calitățile sale, calități dobîndite în urma unei activități complexe de conferire de însușiri metrologice. Aceste calități sînt: validitatea, omogenitatea sau fidelitatea și sensibilitatea. *Validitatea* se probează prin compararea rezultatelor testelor cu realitatea (randamentul școlar față de inteligență, sau prin compararea rezultatelor la un **t.** de inteligență cu cele de la alt **t.** de inteligență (validitate concurentă); *fidelitatea* se exprimă prin obținerea de rezultate asemănătoare la a doua sau a treia testare; iar *sensibilitatea* este bună dacă **t.** permite o gradație, nuanțată a rezultatelor în urma probării. Dacă e prea ușor toți subiecții reușesc foarte bine, dacă este prea greu sînt puțini cei ce reușesc. În ambele cazuri **t.** nu are sensibilitate. Mai ales după 1970 și mai accentuat după 1980 s-a conturat necesitatea de a face anumite clasificări, ordonări și selectări ale **t.** Acest fapt a avut la bază necesitatea de a reduce diversitatea folosirii de **t.** ce fiind foarte largă nu mai permitea omologări de rezultate. În același timp a existat și necesitatea conturării mai clare a criteriilor ce sînt de prim ordin recunoscute în diferite **t.** și chestionare. În Europa aceste demersuri au dus la construirea de cîteva serii de lucrări, ultima fiind ICD – 10 (*International Classification of Diseases*) în 1992 și DSM-III-R în 1978 în U.S.A. și a volumului DSM IV 1990 (Diagnostic and *Statistical Manual of Mental Discordes*. **T.** din diferite țări au fost traduse, adaptate și revalidate pe polulațiile din țările în care **t.** s-au dezvoltat mai încet. Acest fapt a avut loc și în România. În acest fel s-au efectuat „bănci de **t.**” la universități (pe lîngă cele ce se foloseau pentru validare se analizau și se explicau și altele încă neadaptate și validate fapt ce a lărgit treptat optica potențialului de varietate în alcătuirea de **t.**) În România s-au dezvoltat astfel de „bănci de teste” nu numai la cele trei centre universitare (Cluj, București și Iași) ci după o primă etapă și în unele instituții care aveau laboratoare de psihologie (armată, poliție, aviație) dar treptat și pe lîngă unele clinici mai ales pe lîngă spitate de copii. A avut loc o penetrație și extindere de folosire a **t.** și în întreprinderi (pentru selecția profesională, mai ales în cazul profesiilor cu riscuri mai mari de accidentare) și s-au constituit laboratoare uzinale. Dezvoltarea **t.** în școli a răspuns nu numai cerinței de a stabili nivelul de inteligență al copiilor și tinerilor dar și pentru a realiza o selecție profesională, psihologia devenind tot mai mult o știință de necesitate socială și de gestionare a potențialului aptitudinal, creativ și intelectual. Un alt domeniu de solicitare a folosirii **t.** este cel al copiilor cu diferite grade de handicapuri, inclusiv moral-comportamentale. Și în această privință s-au dezvoltat forme noi de **t.** (privind agresivitatea și gradele ei, lipsa de rezistență la șocuri, gradul de toleranță, formele de echilibru psihic, dar mai ales gradele de evaluare morală, apoi imaginea de sine percepută și aspirativă etc. Toate acestea au intensificat activitatea de efectuare de **t.** pe de o parte prin adaptare din **t.** ce au început să circule, dar și prin combinații ale acestora în funcție de cerințele foarte complexe create în viața socială mai ales după al doilea război mondial, cerințe legate de foarte marea creștere a ritmului RTS care a dus la o mare diversifiare a profesiunilor, la modificări radicale în tehnologiile acestora și la o mare creștere a intelectualizării lor. Combinațiile de teste din diferite surse au dus întîi la o optică discret critică față de acest procedeu. El a fost și este însă justificat și util prin faptul că folosirea din ce în ce mai largă și frecventă a numeroase **t.** le-a creat o validare socială potențială foarte mare. S-a creat și o posibilitate de a ști ce fel de itemi (secvențe de **t.**) sînt foarte saturate în anumite caracteristici (sau criterii psihice), fapt ce a dus la un cadru mai larg și folositor de selectări și combinări de **t.** și meditații privind structurile itemilor folosibili cu accentele strategice pe care le sugerează implicarea lor. Specialiștii în analiza factorială au stimulat acest proces ce a creat interesul pentru nuanțări tot mai mari implicate în diagnoza psihică. A mai existat un fenomen ce trebuie avut în vedere. Difuzarea foarte mare de **t.** a stimulat interesul publicisticii pentru tot felul de rebusuri, cuvinte încrucișate, pe de altă parte sondajele sociale au creat publicisticii largi încă o dimensiune de produse, *testele sociale și politice curente*. Aceste tipuri de produse sînt foarte atractive. Se știe că în timpul călătoriilor cu avioanele marilor companii se difuzau, prin deceniul 7, teste cu scopul de a atenua eventual gradul de anxietate față de situația de zbor cu avionul care la foarte multe persoane este încărcat de panică. Psihologii vedeau cu ochi critici aceste forme de oferte publice avînd responsabilitatea față de validarea obligatorie a oricărei test (ca cerință deontologică). Totuși aceste manifestări au avut și unele rezultate și efecte de reflux pozitive. În primul rînd au obligat psihologii experți să facă teste mai atractive, conform tuturor regulilor cunoscute, apoi au atras atenția asupra aspectelor inedite din aceste feluri de materiale și au creat necesitatea unei competiții latente pe acest plan. Ca efect pozitiv se mai poate considera faptul că au început să fie folosite mai mult **t.** proiective și s-a atras atenția astfel asupra cerinței de a se lărgi latura solicitantă dar și latura interpretativă a **t.** și aceasta cu atît mai mult cu cît s-a creat și în psihologie ca și în alte domenii un moment de excese cantitiviste și neglijări interpretativiste. Toate aceste caracteristici de implicație a activității de psihodiagnoză și de elaborare și folosire de **t.** a creat o mai mare extindere interpretativă (diferențiată mai fin) a rezultatelor testărilor și o creștere a reperelor interpretative ale **t.** proiective scoțînd-le din haosul interpretativ și neconcordant de la grup, instituție la alte grupuri și instituții în care se lucra cu **t.** Asistăm la o pătrundere a **t.** în problemele psihice cele mai subtile, legate de proiecția psihicului, de caracteristicile probelor psihice de evaluare folosite de diferite persoane, la problemele aspirațiilor, atitudinilor, implicate în testele proiective și în cele de personalitate și la o bază foarte largă ce alimentează în zilele noastre dezvoltarea psihologiei diferențiale caracteriale și tipologice nu numai ontogenetice. După ce **t.** au fost social și oficial blamate în țările din Estul Europei au început să se dezvolte treptat totuși abordări ale problemelor psihodiagnozei începînd cu 1970 cînd a apărut și în România primul curs de Introducere în psihodiagnoză, la Universitatea din București și apoi 1972 un al doilea manual universitar în aceeași problemă, fapt ce a stimulat foarte mult dezvoltarea **t.** de toate categoriile. (U.Ș.)

THORNDIKE, Edward-Lee (1874-1949). cunoscut psiholog american. A studiat la Harvard și la Universitatea Columbia. La Harvard a fost influențat de W. James care l-a primit și l-a încurajat în experimentul privind inteligența animală (puii de găină, 1898). T. a stabilit faptul că există o mare similitudine între curba învățării la animale și aceea stabilită de Herman Ebbinghaus cu privire la copii. A descris și a analizat mai ales modelul de învățare denumit „încercare și eroare” și a combătut ideea că animalele învață doar prin observație și imitație (în lucrarea *Animal intelligence*, 1911). Studiile și ideile lui T. au fost criticate de școala gestaltistă. La sugestia lui Cartell, T. a aplicat modelele sale experimentale pe copii și tineri și a dezvoltat concepția „conecționistă”, concepție ce s-a conturat prin anul 1903 (în lucrarea *Educational Psychology*), apoi a continuat să fie dezvoltată în lucrările *Elements of Psychology* (1904) și *Mental and Social Measurement* (1904). Teoria conecționistă a simbolizat procesul învățării prin relația S-R (stimul-răspuns) relație considerată activitate sinaptică supusă acțiunii a două legi: a) legea exercițiului (repetiției) și b) legea efectului care face ca relația S-R să se întărească dacă duce la satisfacție și să slăbească dacă este sancționabilă și duce la efecte negative. Mai tîrziu, T. și-a revizuit opinia asupra funcției de sancționare și alte aspecte ale teoriei conecționiste. Printre preocupările sale se află prima lucrare de psihologie judiciară, *The Human Nature Club*. Tot inițiator a fost și în ceea ce privește studiile pe gemeni. A fost preocupat de statistica matematică și de aplicarea ei în psihologia educațională. A efectuat primele scale de evaluare a desenului și a scrierii școlarilor. Între 1914 și 1920 a participat la elaborarea bateriilor „Alfa și Beta Test”, a scris o lucrare de psihologie militară și a publicat opt teste educaționale. În 1920 a publicat lucrările *On Adult Learning, Elementary Principles of Education* și *The Measurement of intelligence* (în colab.). În 1932 a publicat *Foundamentals of Learning* (algebră și aritmetică) și a lansat proiectul său monumental de lexicografie. A elaborat prima lucrare pe acest plan *Teacher's Workbook* și *Thorndike Century junior Dictionary* (în care a dat colecții de definiții utilizate de copii). În anii mai tîrzii ai vieții, T. a publicat lucrări de o cu totul altă natură (*Your City*, 1939 și *American Cites and States*, 1942). Ultima lucrare pe plan psihologic a fost *Human Nature and the Social Order*, 1940. T. a fost numit președinte al Asociației Psihologilor Americani, în 1912, iar în 1934 a fost ales președinte al Asociației Americane de propășire a științei. (U.Ș.)

THURSTONE, Louis-Leon (1887-1955), psiholog american cu o formație inițială, în tehnică. A făcut studii inginerești și a fost un timp asistentul lui Thomas A. Edison. În 1924 a devenit profesor asociat, iar în 1927 profesor la Universitatea din Chicago. T. a fost preocupat de problemele învățării, ale inteligenței ca aptitudine complexă. A opus modelului factorial piramidal al lui Ch. Spearman, un model multifactorial: aptitudini primare (memoria), aptitudine de a opera cu numere (percepția), raționamente, vizualizarea spațială, comprehensiunea verbală și fluiditatea verbală. Teoria multifactorială a fost dezvoltată în studiul său *Aptitudes can be measured* (1928), ce a devenit lucrare în 1929. Alte lucrări de referință ale lui T. sînt: *The Vectors of mind* (1935); *Primary mental abilities*, (1938); *Multiple factor analysis* (1947). (E.V.)

TIC (engl. tic, fr. tic, germ. Zucken, Tick) ♦ Mișcare involuntară persistentă, periodică a unui mic grup de mușchi (de foarte multe ori ai feței). T. constituie un manierism automatic și inconștient T. sînt foarte comune între 6-14 ani, dar apar și la adulți. Ele pot fi psihogenetice sau cu bază organică. T. psihogenetice (din copilărie) sînt considerate ca nevrotice (dezordini de personalitate) T. cu bază organică apar după encefalita epidemică. Cele mai obișnuite t. sînt: clipirile de ochi, întoarceri smucite de cap, bătăi de buze, curățire a gîtului (tuse), smucituri de umeri, gesturi repetate și numeroase grimase ale feței. Printre t. psihogenetice care sînt mai des instituite există două grupe: grupa mare a reacțiilor isterice și grupa manierismului de reeducare a tensiunii. T. isterice își au originea în perioada copilăriei mijlocii, ele se exprimă ca activități simbolice care reprezintă, în genere, fugă de primejdie. De exemplu, repetata întoarcere a capului, clipirea din ochi etc. pot fi considerate forme condensate, simbolice de supraveghere a primejdiei iminente. T.

ce se raportează la reducerea tensiunii sînt sesizabile prin manifestări ca smucituri din cap, umflarea nărilor, bătăi și scuturături de picior, de mînă (degete ce bat toba). Cu cît tensiunea crește, **t.** se amplifică. Dacă se face efort de reducere a **t.** acesta se amplifică. Sughițul este considerat de unii autori ca **t.** Uneori este legat de o situație complexă presantă, alteori de disfuncționalități pe circuitul esofag datorită unor presiuni spasmotice digestive nervoase. Tratamentul **t.** este etiologic. **T.** psihogenetice pot ceda la psihoterapie, tranchilizante. La **t.** post stres o psihoterapie scurtă poate fi suficientă. Cînd e vorba de **t.** stabilizate, activitatea de anulare este mai dificilă și îndelungată. (U.Ș.)

TIMIDITATE (engl. shy, timidity, fr. timidité, germ. Schuichteskeit), (lat. timidus-„temere"). ♦ Stare psihică sau însușire personală manifestată prin sfială, jenă, tăcere nejustificată, dificultate în exprimare. ♦ **T.** este frecventă la copii dar mai ales la preadolescenți din cauza lipsei de siguranță în ceea ce privește impresia pe care o produce purtarea lor asupra altor oameni, de obicei asupra celor necunoscuți sau puțin cunoscuți. ♦ Opusă **t.** este dezinvoltura. Totuși la preadolescenți dezinvoltura este o formă mascată a **t.** ♦ **T.** este o stare de trăire afectivă a neadaptării într-o împrejurare sau într-un colectiv oarecare, fie din cauza incertitudinii de statut sau rol social, fie din cauza capacităților relativ reduse de a răspunde cerințelor implicate, fie din cauza conștientizării tensionale a iminentei angajări a prestigiului și competențelor în fața unor persoane ce pot determina accesul social, succesul etc. **T.** la adult se manifestă prin resimțirea dureroasă a evenimentelor. Emotivitatea în exces nu antrenează însă acțiuni ci se repliază asupra sa însăși. Lipsă de încredere, blocaj, izolare, solitudine, conduite excesiv stereotipe, stîngăcii, căutarea securizării prin alții, autocritică exagerată, individualizare, cunoașterea capacităților proprii, dar și a incapacității de a le valoriza, fapt însoțit de ambiție, inteligență și orgoliu caracterizează adeseori **t.** ♦ Persoana **t.** se consideră altfel decît celelalte persoane, posedă o agresivitate evidentă, proastă dispoziție, chiar violență de compensație, dar și culpabilizare multiplă. O mare onestitate, conștiință morală și profesională, perfecționism caracterizează adesea personalitatea **t.** ♦ Femeile tinere sînt în genere mai **t.**, cele care au o profesie ce implică relații numeroase sociale (public relations) au tact și siguranță și nu manifestă decît foarte rar reacții paradoxale de **t.** La vîrsta a treia **t.** se manifestă datorită conștientizării lacunelor de memorare, a incertitudinii de roluri sociale și profesionale, sentimentului de nesiguranță. ♦ Mijlocul cel mai eficace de a înlătura **t.** copiilor constă în includerea lor în colective active în care există o oarecare intimitate și confort de grup. Evaluarea pozitivă, cu tact, sporește încrederea în propriile forțe și creează o integrare activă a copiilor în viața de fiecare zi. **T.** este implicată în numeroase situații handicapante ce se resimt ca atare și creează **t.** ♦ Statistic se consideră că din 800 de persoane, 40% sînt **t.** Cam trei sferturi din acestea consideră timiditatea ca pe o trăsătură deplorabilă a caracterului lor. ♦ Societatea competitivă creează exces de cerințe privind autocontrolul modului de a se exprima și favorizează exprimarea **t.** (E.V.)

TIMP (engl. time, fr. temps, germ. Zeit) ♦ Trăirea trecutului, prezentului și viitorului ca dimensiuni ale existenței personale. ♦ Perioadă, durată marcată de succesiunea de evenimente sau schimbări. G.W. Leibnitz a considerat schimbarea ca fiind esențială în perceperea timpului. ♦ În antropogeneză, măsurarea **t.** s-a efectuat prin perceperea **t.** după evenimente, după anotimpuri și nu în intervale egal divizate. De aceea, experiența evaluării **t.** se exprimă ca una legată de relația dintre evenimente sau raportată la succesiunea zi-noapte (**t.** astral). ♦ Variabilitatea privind evaluarea **t.** este foarte mare. În cursul unei adunări plicticoase **t.** pare foarte lung, pe cînd două ore de conversație plăcută capătă altă durată subiectivă. Senzația de **t.** este influențată nu numai de gradul de confort și plăcere al activității, ci și de atitudinea față de sarcină. Dacă există antrenare entuziastă în activitate, aceasta se efectuează cu plăcere și se creează impresia că s-a realizat foarte repede. Acesta este **t.** *subiectiv* personal. Caracterul subiectiv este evident în diferențele de apreciere ale timpului. În genere, în societatea modernă **t.** și aprecierea lui exactă sînt foarte importante, de aceea o neajustare pe acest plan este simptomatic pentru un grad lejer de neadaptare. ♦ Abraham Moles (1974) consideră că omul își împarte existența în două părți: una impregnată de sarcinile profesionale, sociale etc., un fel de impozit, ca semnatar al contractului social și pe de altă parte **t.** *vid* – liber, care pune probleme de reorganizare a vieții personale. Acesta este **t.** *consumurilor*. Evaluarea celor două feluri de **t.** rămîne sub semnul subiectivității (supraevaluarea mai mare a primului și subevaluarea pînă la un anumit grad a celui de al doilea). Acesta este implicat în ideea de progres, civilizație și dezvoltare personală, pe cînd primul în substanța dezvoltării și progresului social. ♦ Percepția **t.** constituie o problematică aparte. J. Piaget consideră că **t.** nu se percepe și nu se vede niciodată ca atare. Se percep doar evenimentele, adică mișcările și acțiunile, vitezele și rezultatele lor. **T.** calitativ se sprijină pe spațiu și viteză. El e dat de raportul viteză-mișcare și/sau activitate, execuție, exact ca în cazul **t.** *metric*. ♦ În ontogeneza timpurie are loc geneza simțului și conceptului de **t.**, evaluarea este ințial primitivă. Construcția operațională a **t.** se datorează reversibilității și se dezvoltă după 8-9 ani. Înclinația naturală a gîndirii de a urma cursul acțiunii înseși (ordonare, succesiune, seriere) dezvoltă anticipația intuitivă, sprijinită pe evaluarea consumului de **t.** ca trecut, conturează simțul și conceptul de **t.** Reversibilitatea și reciprocitatea ca însușiri mentale dezvoltă sincronizări și coordonări ale duratei propriilor mișcări ce au diverse viteze. Derularea **t.** în cele două sensuri creează descoperirea că prezentul este un instantaneu într-un proces continuu, pe o traiectorie în care se împletesc multiplu evenimente trăite simultan și succesiv. Pe plan calitativ operațiile temporale duc la sesizarea a două caracteristici: că **t.** este *omogen* și *continuu*. Acestea permit proiectarea acțiunilor în **t.** în mod rațional (Îmi trebuie vreo două ore să termin lecțiile – sau să citesc cîteva lucrări) **T.** psihologic nu este exclusiv intuitiv, dar în el se regăsesc exact aceleași operații, serierea evenimentelor este la fel de importantă în timpul psihologic ca în cel metric (dar interiorizată – durata nu comportă dimensiunea metrică). Perioada de maximă corectitudine în evaluarea **t.** este între 10-16 ani, cînd copiii reduc erorile de estimare a **t.** de 5 min. cu aproximativ 79 – pînă la 91 secunde. ♦ Școala – dar și televizorul – contribuie mult la dezvoltarea evaluării corecte a timpului. În adolescență **t.** încadrat în activități contribuie și la sesizarea duratei relative a orei – un fel de obiectivare socializată a **t.** Adulții și persoanele în vîrstă trăiesc cu intensitate ireversibilitatea **t.** Există o cronologie a orelor de masă, a orelor de somn, a orelor de muncă etc. În același sens se identifică ora sosirii poștei, a unor vecini de la serviciu etc. Chiar mirosul poate contribui la astfel de orientări în **t.** Acesta indică ora la care are loc prepararea alimentelor la gospodăriile din jur. Persoanele care schimbă fusul orar călătorind cu avionul au mari tulburări de evaluare a **t.** dar și anumite tulburări biovegetative pasagere datorită schimbărilor de orar diurn și nocturn pe care le suportă organismul. ♦ O problemă specială a pus **t.** *de reacție* (T.R.) În 1796 la Observatotul astronomic din Greenwich, Kinnebrook a constatat că Maskeleine (observator) avea o eroare de 0,8 secunde în reperarea trecerii stelelor, fapt ce a pus probleme. Fr. W. Bessel (1784-1846) a reluat observația diferenței în reperări de acest gen și a pus primul problema ecuației personale, adică a **t.** de reacție. Acesta este **t.** ce se scurge între momentul în care are loc o stimulație oarecare și momentul apariției reacției (T.R.). **T.** de reacție a fost studiat intens de Donders, în laboratorul lui W. Wundt de la Leipzig, dar înainte și de H. Helmholtz. ♦ Pentru diferite organe de simț (diferiți analizatori) **t.** de reacție prezintă ușoare diferențe, în anumite limite la aceeași persoană. De aceea în stabilirea acestuia se dau în jurul a 30 de stimulări și se face media acestora pentru a se stabili în mod condensat caracteristici ale integrității diferitelor organe de simț, dominanța funcțională a unora față de altele, caracteristici temperamentale și, implicit, decupaje de activitate nervoasă superioară. (U.Ș.)

TIMP DE MUNCĂ (engl. work time, fr. temps de travail, germ. Tagewerk). ◆ **T. de m.** echivalează cu trăirea evenimentelor muncii și a obiectivelor ei. Se numește și **t. de m.** productivă (TDM). Organizarea TDM în mod rațional (spre a se mări productivitatea muncii și a se reduce oboseala, evitîndu-se în același timp accidentele) constituie obiectivul psihologiei organizaționale. Există o tendință naturală umană de a îmbunătăți activitatea în toate domeniile și în toate profesiile, dar mai ales în munca fizică grea. În 1881 a avut loc prima încercare complexă de analiză rațională a operațiilor industriale a TDM solicitat pentru a elimina activitățile ne utile (F. W. Taylor). Rezultatele studiilor pe acest plan au fost sintetizate și au apărut în 1911. Mai tîrziu s-au efectuat alte încercări de raționalizare a TDM de către B. Gilbreth și soția sa, Lilian (1917). Aceștia au făcut fotografieri, filmări, au utilizat modele electrice și dispozitive stereo. Ei au delimitat 17 unități denumite „thearblings". În desfășurarea muncii industriale, folosind un cod complex cu simboluri colorate au reușit ca în urma analizei să scoată din cele 18 mișcări efectuate în activitatea muncii cu 120-150%, fără ca muncitorul să resimtă oboseala. Gilberth a fost interesat de extragerea unor principii implicate în munca de performanță. Aceste aspecte au fost reluate și amplificate mai tîrziu în numeroase studii. De aceea, cei doi soți sînt considerați ca fiind inițiatorii economiei mișcării. Dintre aceste principii, cîteva au rezistat în timp. Dintre ele cităm: 1. ambele mîini vor începe și vor sfîrși mișcările lor în același timp; 2. cele două mîni nu vor fi folosite în același timp, cu excepția pauzei de odihnă; 3. cele două mîini pot fi utilizate concomitent în activități simultane, opuse sau în direcții simetrice. (Aplicarea primelor trei principii ale soților Gilbreth în diferite munci a dus la creșterea productivității cu mai mult de 50%); 4. mișcările mîinilor și ale corpului se vor limita, în unele condiții, la cele mai joase clasificări posibile pentru a satisface performanțele (degetele fiind clasificate: degetul mare, arătătorul etc.); 5. este bine a asista muncitorul ori de cîte ori este posibil, dar trebuie ca aceasta să aibă loc în mod redus, altfel el va fi debordat de efortul muscular; 6. mișcările curbe, învîrtite continui ale mîinilor sînt de preferat mișcărilor direcționate drept implicate deseori și cu schimbări bruște ale direcției; 7. mișcările automatizate sînt mai rapide, mai ușoare și mai sigure decît cele controlate și restrictive; 8. totodată sînt mai corecte decît cele neautomatizate; 9. mișcările trebuie să fie aranjate astfel încît să permită un ritm natural al activității avînd secvențe regulate sau accentuate de mișcări; 10. fixarea vizuală este bine să fie mai restrînsă și cît mai confortabilă (se referă la cîmpul vizual). Psihologii au criticat spiritul excesiv analist cu care s-a abordat problema muncii și TDM, geometrismul, ignorarea diferențelor individuale – ignorarea accidentelor, erorilor, oboselii și atitudinii muncitorilor. (P.P.)

TIP (TIPOLOGIE) (engl. typology, fr. typologie, germ. Typologie) ◆ Domeniu al psihologiei personalității și al psihologiei diferențiale ce clasifică oamenii în categorii cu trăsături relativ asemănătoare folosind optica bio-naturalistă de clasificare. Se bazează pe observația că personalitatea umană se structurează în jurul unor caracteristici dominante sau centrale, structurate în formula genetică, dar influențată și de factori peristaltici (de mediu). ◆ Există foarte numeroase clasificări tipologice. Schneider a reunit peste 60 de modele (*Typology and Biometrics*, 1975). Pot fi clasificate în teorii somato sau morfotipologice, psihodiferențiale etc. Printre tipologiile mai cunoscute se impun: tipologiile G. Viola lui E. Kretschmer, Sheldon, I. P. Pavlov, W.H. Jung, K.G. Corman etc. ◆ Kretschmer (1930) a alcătuit o tipologie complexă pornind de la asemănări corporale, biometrice, la care se adaugă asemănări în incidența statistică a maladiilor psihice la fiecare din clasele stabilite prin prima categorie de asemănări (din punct de vedere operativ el a procedat relativ invers). A diferențiat trei **t.** fundamentale și combinații ale acestora. **T.** fundamentale sînt: *leptosomul*, *picnicul* și *atleticul*. *Leptosomul* longilin are umerii drepți, e slab, are fața prelungă și triunghiulară, umeri largi, pîntece tras, piele uscată cu aspect anemic. Din punct de vedere psihologic este puțin sociabil, rezervat, tacitum, interiorizat și poartă denumirea de schizotim. Cînd trăsăturile schizotimice devin mai pregnante acesta devine schizoid. Schizofrenia este maladia de mai mare incidență a acestui **t.** *Picnicul* este de statură medie, are fața largă, gîtul scurt și masiv înfundat între umeri, torace slab și bombat, pîntece gras. Este brevilin după N. Pende. Există brevilini stenici și astenici (cu tonus scăzut). Incidența mare a maniei depresive este semnificativă la acest **t.** ce se caracterizează din punct de vedere psihic printr-o oarecare instabilitate emotivă, lipsă de voință. Acesta este **t.** ciclotimic. Faza intermediară de intensificări a trăsăturilor este faza cicloidă. *Atleticul* se caracterizează printr-o statură submijlocie, este bine consolidat, are umeri puternici, torace larg, corpul mușchiulos și puternic, capul prins de un gît puternic și el. Incidența epilepsiei este ceva mai ridicată la acest **t.** (Caracteristicile psihologice gravitează la atletic în jurul tendinței spre lentoare în gîndire, viscozitate mintală). *Displasticul* prezintă caracteristici amestecate ale **t.** fundamentale. În tipologia lui W. H. Sheldon se pornește de la **t.** descrisă de Kretschmer cu specificația că **t.** pure sînt foarte rare. Sheldon pornește de la dominația unuia sau altuia din trei sisteme importante ale organismului: sistemul visceral, muscular și nervos. În cazul dominației sistemului visceral (viscerotonia) este vorba de **t.** *endomorf*, dominația sistemului muscular este specifică **t.** *mesomorf* iar dominația sistemului nervos caracterizează **t.** *ectomorf*. Endomorful corespunde în parte **t.** picnic descris de Kretschmer. Ectomorful este apropiat de leptosom iar mesomorful de **t.** atletic din tipologia lui Kretschmer. Sheldon a testat pe subiecții cu determinări tipologice 50 de trăsături de caracter operînd cu o scară de evaluare de 7 trepte (ca la determinarea trăsăturilor fundamentale, de altfel) și a făcut corelații statistice cu trăsăturile morfotipologice. A ajuns astfel la o tipologie în care temperamentele (tipurile sale fundamentale) au cîte 20 de trăsături fiecare. I. P. Pavlov, pornind de la vechile criterii humorale hipocratice, a realizat o tipologie bazată pe modalitățile de funcționalitate ale sistemului nervos, avînd în atenție însușirile de mobilitate, echilibru și forță ale proceselor de excitație și inhibiție. Pe această bază s-au reclasificat tipurile hipocratice: coleric, sangvin, flegmatic și melancolic. La această primă clasificare I.P. Pavlov a adăugat o supraclasificare bazată pe relația dintre primul și al doilea sistem de semnalizare, adică pe dominația relativă a structurilor senzoriale și ideative imaginative în relațiile cu mediul interuman precum și sistemul dominant de prelucrare a informației senzoriale prin simbolistica verbală (limbaj). Clasificările tipologice ale lui N. Pende, G. Heymans și E.D. Wiersma, cele ale lui Réné le Senne (1945) și ale lui Gaston Berger (1950) au introdus o foarte mare cantitate de variabile psihice ce s-au încorporat în trei dimensiuni de bază: emotivitate, activitate, reactivitate (în două modalități de a fi activate), primaritate și secundaritate. **T.** primare dau răspunsuri imediate (domină reacțiile), **t.** secundare au reacții mai tardive dominate de structuri intelectuale sau mai profund afective (v. primaritate și secundaritate). În esență este vorba de opt tipuri fundamentale, clasificate precum urmează: **t.** *nervos* (non-emotiv activ, primar, deci cu o emotivitate de rezonanță imediată), **t.** *sentimental* (non-emotiv, activ, secundar, posedînd o rezonanță emotivă prelungită), **t.** *coleric* (emotiv, activ, primar, cu rezonanță emotivă imediată), **t.** *pasionat* (emotiv, activ, secundar, cu rezonanță afectivă prelungită), **t.** sangvin (non-emotiv, activ, primar), **t.** *flegmatic* (non-emotiv, activ, secundar), **t.** *amorf* (emotiv, non-activ, primar) și **t.** *apatic* (non-emotiv, non-activ, secundar). Se bucură de o atenție deosebită criteriile utilizate de Jung C.G. ca instrumente de clasificare tipologică (**t.** introvertit și extrovertit). E vorba de o tipologie ce are la bază atitudinile generale ale persoanei umane. Jung consideră că introvertitul este dificil de înțeles, are o natură impenetrabilă. Extrovertitul este sociabil exteriorizat, activ, debordant, ușor abordabil în orice împrejurare, absorbit de probleme, obiecte, persoane, situații. Există grade de introversie și extroversie. Aceste criterii au fost reluate de R.B. Eysenck. Gh. Zapan a efectuat o clasificare tipologică încorporînd dimensiunea introversie-extroversie (cu o cotație de evaluare gradată), la nivelurile planului mental al reprezentărilor și imaginației, al afectivității generale, ca în clasificarea tipologică a lui Jung. Prezintă interes tipologia efectuată de L. Corman care a utilizat în determinarea tipologică drept criteriu fața umană, considerînd că aceasta este o adevărată carte de vizită a caracterului. Fața prezintă în cele trei etaje ale sale un fel de rezumat al corpului și caracterului. Etajul inferior se referă la bărbie și la gură și reprezintă viața instinctivă, etajul mediu se compune din nas și pomeții obrajilor și condensează viața afectivă, socială, iar etajul superior, fruntea, se referă la viața spiritual-intelectuală. Există fizionomii faciale dilatate și retractate, cele dilatate pun în evidență caractere adaptate la condițiile vieții, expansive, realiste. Fizionomiile retractate corespund caracterelor lipsite de vitalitate, solitare dar adesea originale. În timpul vieții procesul de dilatare și retractare se realizează conform unor reguli complexe, trecîndu-se în esență de la fața dilatată pe toate dimensiunile, a copilului la retractarea proprie feței bătrînilor. Autorul atrage atenția și asupra unor indicatori calitativi în afară de cei ai dimensiunilor. Astfel sînt trăsăturirle generale ale feței și mimica. Trăsăturile vii, stenice caracterizează persoanele active, trăsăturile nemobile, astenice se întîlnesc mai frecvent la persoanele pasive. Mimica expresivă pune în evidență bogăția interioară, excesiv de vie, atrage atenția asupra unor conflicte și asupra unei emotivități în exces. Mimica neexpresivă constituie un indiciu de lipsă de bogăție interioară sau de excesivă reticență și introversie. Ladsteiner, apoi Bourdel (1965) au efectuat tipologii pe baza grupelor sangvine iar Manfred Curry (1947), pe baza toleranței de temperaturi înalte și scăzute (un tip K și un tip W) etc. Există tendința de a se face joncțiuni între tipologiile somatopsihice și psihosomatice. (U.Ș.)

TITCHENER, Edward Bradford (1867-1927), exponent al structuralismului în America, s-a născut în Maria Britanie și a făcut studii la Oxford, apoi și-a luat doctoratul la Leipzig, cu Wundt. În 1892 a primit un post la Universitatea Cornell din S.U.A. unde a rămas pînă la moarte. A lucrat mult, a publicat peste 176 de articole, 8 cărți și a tradus 11 lucrări ale lui Wundt, Kulpe etc. A fost editor al revistei *American Journal of Psychology* din 1894 pînă în 1920, iar în 1904 a fundat Societatea de Psihologie Experimentală. L-a interesat omul normal și introspecția pe care a dorit să o valideze ca metodă. Structuralismul lui **T.** s-a opus funcționalismului dezvoltat de W. James și J. Dewey – fapt ce a creat o popularitate relativ mare curentului funcționalist. **Op. pr.**: *An Outline of Psychology* (1896); cele patru volume de *Experimental Psychology, a Manual of Laboratory Practice* (1901-1905). Boring o consideră cea mai erudită lucrare scrisă în engleză. Prezintă interes lucrările: *Lectures on the Elementary Psychology of Feeling and Atention* (1908) și *Lectures on the Experimental Psychology of Thougt Processes* (1909). În această lucrare **T.** se opune ideii de gîndire fără imagini de care vorbeau psihologii școlii de la Würtzburg. (U.Ș.)

TODORAN, Dimitrie (n. 1908), profesor de pedagogie la Universitatea din Cluj-Napoca, rector la Institutul Central de Perfecționare a Personalului Didactic din București, profesor consultant, membru al Academiei de Științe Sociale. **Op. pr.**: *Fundamenta pedagogiae* (în colab., 1970); *Psihologia temperamentului* (1932), reeditată, a atras atenția asupra modului interesant de a prezenta problemele de către autor și prin finețea analizei particularităților diferențiale individuale. A mai publicat ca lucrare densă în conținut *Psihologia educației* (1942). A tradus lucrările lui J. J. Rousseau, Helvetius, Diderot etc. (S.T.)

TOLERANȚĂ (engl. tolerance, habit, fr. accoutumance, tolérance, germ. Toleranz) ♦ Fenomen de adaptare la condiții noi de existență. Anumite organisme, insecte adeseori, se acomodează și devin imune la insecticidele ce le-au fost destinate. Imunitatea dobîndită astfel se poate transmite uneori ereditar. În psihofarmacologie se folosește acest fenomen în legătură cu studiul drogurilor și al produselor toxice minore (O.M.S. 1957). Acomodarea la acestea produce tulburări la întrerupere. Termenul rămîne relativ ambiguu, după Sillamy. (E.V.)

TOLMAN, Edward-Chace (1886-1959), psiholog american, doctor în științe, a studiat electrochimia – și căzîndu-i în mînă lucrările lui W. James – i s-a format un interes viu pentru filosofie și apoi pentru psihologie. Și-a luat doctoratul în psihologie la Harvard. A fost de asemenea influențat de lucrările lui W. Mac Dougall – dar mai ales de K. Koffler și de psihologia formei. După ce și-a luat doctoratul (1915) a lucrat la o universitate de lîngă Chicago (Northwestern) iar după trei ani la Universitatea Berkeley din California unde a rămas definitiv. Preocupat de problemele gîndirii fără imagini, inhibiția retroactivă, asociațiile de cuvinte, **T.** a fost inițiatorul psihologiei comparate experimentale. A construit un neobehaviorism complex. A introdus conceptul de „variabile intermediare" în locul cratimei (dintre stimul (S) și răspuns (R) în relația clasică behavioristă). L-au interesat problemele motivației. A căpătat titlul de doctor al libertății spirituale de la Universitatea Yale (nu a semnat carta J.R. Mac Carthy și a intentat proces acestuia, din care motiv a fost scos temporar din post apoi reintegrat în (1953). A fost ales copreședinte la al XIV-lea Congres Internațional de psihologie de la Montreal, membru de onoare la British Society of Psychology și doctor honoris causa la Universitatea McGill din Montreal. A fost numit profesor emerit și membru al Academiei naționale de știință a Statelor Unite. **Op. pr.**: *Nerves Process and Cognition* (1918), *Instruct and Purpose* (1920); *Purposive behavior in Animals and man* (1932); *Drives toward War* (1942); *Behavior and Psychological Man* (1949) etc. (U.Ș.)

TOPOLOGIE v. TEORIA CÎMPULUI PSIHOLOGIC

TORRANCE, Paul E. (n. 1915), psiholog american, profesor emerit, membru în comitetul editorial al revistei *Journal of Creative Behavior*. În 1937 a elaborat un prim test de creativitate foarte mult utilizat și cunoscut. În 1958 a fost director al laboratorului.de cercetări educaționale al Universității Minnesota, unde a inițiat programul de elaborare a unor mijloace mai complexe de diagnoză și dezvoltare a creativității; în 1966, ca șef al Departamentului de psihologie educațională al Universității Georgia a continuat să extindă studiul creativității și a definitivat validarea *Testului Torrance* de gîndire creativă, a elaborat varianta pentru preșcolari *Thinking creativity in action and mouvement*, inventare de personalitate creatoare și un curs pentru dezvoltarea gîndirii creatoare bazat pe modelele psihodramei, sinecticii, brain-storming-ului, gîndirii laterale, sintezei morfologice. **Op. pr.**: *Guiding creative latent* (1962); *Education and the creative potential* (1963); *Rewarding creative behavior* (1965); *Creative learning and teaching* (1970, în colab. cu R. E. Myers); *The search for satory and creativity* (1979). (Gr.N.)

TOTEM (engl., fr., germ. idem) ♦ Nume împrumutat de la indienii algoquini. Ei considerau ca strămoș un animal, plantă, rareori obiect. T. era protector al unei ginți sau al unei fratrii în cadrul orînduirii gentilice. Comunitățile totemice poartă de obicei numele **t.** Animalul **t.** constituia obiectul unor interdicții severe: el nu putea fi ucis sau vătămat, consumarea lui fiind permisă numai o dată pe an, cu ocazia sărbătorilor consacrate acestuia. Pe lîngă **t.** de gintă a existat și **t.** ale celor două sexe și **t.** individuale. După Freud **t.** simbolizează patriarhul, fondatorul clanului, de la care se așteaptă protecția, dar de care membrii continuă să se teamă. La triburile din Australia și America de Nord, fiecare individ are raporturi cu un lucru, considerat sacru sau purtător de noroc și protecție, la fel cu raportul existent între clan și **t.** său. Jung, preocupat de arhetipuri a ignorat problemele **t.** Mircea Eliade a făcut incursiuni interesante în miturile arhaice și **t.** ce le cuprind. Există tendințe individuale de a purta obiecte **t.** ca obiecte aducătoare de șanse. (U.Ș.)

TOXICOMANIE (engl. toxicomanie, drug addiction, fr. toxicomanie, germ. Suchtgifte, Siichtiqreit). ♦ Dependență severă de medicamente și produse toxice; se consumă mai ales medicamente psihotrope (euforice, tranchilizante, hipnotice) pentru a se evita dificultățile existente.

Este în creștere în societățile puternic industrializate. Cura de dezintoxicare nu are întotdeauna succes. (G.I.)

TRAC EMOȚIONAL (engl. fright, fr. trac, germ. Trac) ♦ Stare emoțională de încordare intensă și acută, însoțită de teamă, resimțită de către o persoană care se află în așteptarea unui eveniment inedit, necunoscut dar de o anumită semnificație pentru ea. ♦ Se poate manifesta prin blocaj psihic și comportamental sau prin agitație psihomotorie. **T.e.** apare la copil înainte de a fi ascultat la lecție, la artist înainte de a apare pe scenă în fața unui public, mai ales la premiere etc. Trăirea și reacția emoțională de acest tip este puternică, difuză, generalizată și se poate realiza la un nivel ceva mai redus de conștiință. **T.e.** este însoțit de impresia subiectivă de vid de cunoștințe, de pierdere a controlului, de nesiguranță de sine etc. ♦ Inhibiția care se instalează este superficială și temporară căci, după puțin timp de la începerea activității, capacitățile intelectuale redevin spontan disponibile. **T.e.** apare mai frecvent la persoanele hiperemotive. De asemenea, se poate instala în cazul în care persoana se subestimează. Este frecvent la persoanele care se produc în public (teatru, discurs, balet etc.). (U.Ș.)

TRADIȚIE (engl., fr., germ. tradition) ♦ J.M. Baldwin consideră că **t.** formează un set normativ creat de către popor în decursul timpului din nevoia de organizare, adunare și evaluare a actelor de conduită. Baldwin le incorporează în ceea ce se numește „ereditate socială". Se transmit prin maxime și proverbe sau prin conduite, obiceiuri, cutume, repetate în anumite momente și componente ale specificului culturii respective. **T.** contribuie la menținerea identității poporului și constituie experiența sa specifică. Multe componente ale **t.** se pierd sub influența revoluției tehnico-industriale care a creat un nou standard de civilizație și cutume. (T.C.)

TRANCHILIZANT (engl. tranquilizor, ataraxic drug, fr. tranquillisant, germ. Tranquilizer, Anxiolytika) ♦ Tip de medicamente care suspendă anxietatea, deci acționează asupra psihicului. La început s-au folosit în acest scop barbiturice care au efecte sedative și de calmare a tulburării și excitației mentale fără a afecta conștiința și funcțiile intelectuale. Există trei grupe mari de **t.**: a) conține derivate de fenotiazină (clorpromazine și altele), b) derivate ca rezerpină, serpasilul și altele și în fine, c) tranchilizante slabe (librium și meprobamatul) etc. În Franța se folosește cu succes, din 1925 clorpromazinul numit largactil, un medicament sintetic. **T.** scad anxietatea, creează o stare psihică de confort, fapt ce permite creșterea performanței în diferite tipuri de activități și reduc pragul de sensibilitate în situații de confruntare. Numărul și varietatea **t.** a crescut foarte mult în ultimii 15 ani. (E.V.)

TRANSCENDENTALĂ (Meditație ~) (engl transcendentale meditation, fr. méditation transcendentale, germ Transzendental Nachhilfrstunde) ♦ Este o formă de psihoterapie complexă, preluată din formele vechi de practici, reluată și analizată complex și structurată ca atare de către Emil Dars. Are ca obiectiv intrarea în a patra stare de conștiință, care este o stare privilegiată de calm profund și revelație implicată printre altele în procesele de creație dar și în cîștigarea unui stil adaptativ superior. ♦ În genere prin primele decenii ale secolului al XX-lea se considera că există trei stări ale conștiinței: *starea de veghe*, *starea de somn*, și *starea de vis*. Cercetările complexe făcute prin înregistrarea de trasee E.E.G., ritm al respirației, caracteristici ale circulației sangvine, proporția de acid lactic din sînge, caracteristicile reacțiilor galvanice (R.G.P.) prezintă modificări în cele trei stări de conștiință. ♦ Cercetările lui H. Rugg (1963) ale lui R. Fischer (1977) și apoi printre altele (din ce în ce mai numeroase) o voluminoasă lucrare semnată de B. Wolman (1986) au pus în evidență existența celei de a patra stare de conștiință. ♦ R. Fischer a prezentat chiar existența a șase stări de conștiință, după cum urmează: *starea de conștiință curentă*, activă, cu ritmuri de relaxare și acestea active adeseori; *starea de conștiință activă* cu o sensibilitate crescută prezentă în unele momente și mai ales în cele de creație (la care s-a referit și H. Rugg). E prezentă și în stările de vis (R.E.M.); *starea de conștiință hiperactivă* prezentă în stările maniacale și în cele de schizofrenie crescută sau în stările de blocaje psihice neașteptate; *starea extatică de esență mistică*; *starea hipoactivă* saturată de gîndire concretă și; *starea de conștiință calmă*, de intensă concentrare pe un singur obiect sau obiectiv prezentă în cazurile de meditație Zen sau după cei mai mulți autori europeni în Meditația **t.** (M.T.) ♦ Anne Chassaing a condensat cele șase stări ale conștiinței la patru și a cercetat manifestările acestora. Printre altele a semnalat faptul că informațiile se stochează în mod diferit în fiecare din cele patru stări de conștiință, considerînd-o pe a patra ca de extaz, de calm profund, de revelație. După consumarea acestei stări de conștiință pot să se manifeste stări de blocaje și uneori de același fel ca și cele ce se produc la multe persoane după vis. Numai că în timpul acestei stări (a patra de conștiință) apar stări și trăiri de excepție, revelații și implicații **t.** ♦ În 1974,a avut loc la New-Delhi (India) un congres Internațional de fiziologie la care au avut loc discuții privind cea de a patra stare de conștiință. Aceștia au fost provocate de către R.K. Wallace, care a prezentat caracteristicile celei de a patra stări de conștiință (caracteristici indexate și pe plan fiziologic intensiv încă din teza sa de doctorat prezentată cu ceva timp înainte de congres). R.K. Wallace a considerat această stare de conștiință ca de *iluminare interioară* prezentă în gestația proceselor de creație din diferite domenii dar și sub forma obținerii unui calm interior extazial. În cercetările sale, ca și în ale altora, au fost folosite persoane practicante ale meditației **t.** care au fost supuse probelor fiziologice folosite pentru studiul stărilor de conștiință. Rezultatele obținute s-au comparat cu altele obținute pentru celelalte stări de conștiință ale acelorași subiecți dar și ale altora care nu practicau meditația **t**, S-au conturat prin aceste discuții și intravalidări de opinii și rezultate ale diferiților alți cercetători, structurile specifice fiziologice și psihologice ale meditației **t**, Aceste studii au statuat considerația că există o a patra stare de conștiință. Trecerea spre aceasta a fost statuată ca tehnică psihoterapeutică de relaxare și reconstituire psihică de profunzime. Se folosește mai ales în depurări de anxietăți, depresii etc. dar și pentru constituirea concomitent cu o formă deosebită de relaxare și a unei capacități de adaptare înoită, mai complexă și încărcată energetic și creativ. ♦ La Universitatea M.E.R.U. din Elveția se studiază în continuare această tehnică. S-au relevat asemănările ei cu tehnica psihoterapeutică existențialistă (structurată de către E. Dinswanger). Specific este însă faptul că meditația **t.** care a fost structurată ca metodă psihoterapeutică de E. Dars nu este foarte accesibilă. ♦ În esență se realizează printr-o implicație într-o stare de liniște și calm și folosirea unor cuvinte „mantra” fără sens pentru statuarea celei de a patra stări de conștiință. Are în atenție ca atare trecerea spre o stare de concentrare evacuativă de trăire a fluxului obișnuit al vieții, care este în genere erodat și încărcat de efemer. Concentrarea solicită contemplare și detașare totală (plus „mandra”) pentru creerea condiției de intrare și implicare în starea **t.** Acest program se realizează cam în șapte etape de cîte 90 de minute. Contemplarea-iluminare se face în cazul meditației **t.** de două ori pe zi, starea durînd 15-20 de minute, persoana implicată fiind cu ochii închiși, așezată confortabil într-un fotoliu rostind „mantra” personală. ♦ Anne Cassaing (1977) a evocat și ea aspectele specifice ale acestei stări de conștiință din spre latura fiziologică și psihologică precum și J.P. Banque (1975) care și el a efectuat minuțioase cercetări privind modificările de trasee E.E.G. și neurofiziologice (foarte minuțioase) pe aceeași formă de stare a conștiinței. Acești din urmă autori au subliniat faptul că în această stare se mobilizează un uriaș potențial al psihicului uman, fiind o stare privilegiată la care nu pot ajunge ușor toate persoanele. Efectele ei restructurează însă mecanismele de cunoaștere și de trăire. Meditația **t.** a fost rejectată oficial în România în 1981-1989, abuziv și dureros pentru cei ce s-au apropiat de structurile și folosirea acesteia. ♦ În genere studiile privind meditația **t.** au pus în evidență și faptul că în cazurile de stresuri cumulate sau în cele de anxietăți profunde atingerea stării a patra de conștiință este mai complicată. Are loc (după un studiu complex în această problemă făcut de R.A. Pagano, Richard M. Koser, R.M. Stivers și S. Warrenburg, încă din 1967) la subiecții mai sus citați o trecere treptată spre o stare de somn și instalarea lui profundă foarte relaxantă și ea dar nu cu efectele obținute prin trecerea la cea de a patra stare de conștiință specifică tehnicii mediatației **t.** care produce o formă de destindere profundă dar mai ales o nouă formă de implicație adaptativă în interrelațiile cu mediul tensionat și încărcat de stresuri. Mai amănunțit a fost tratată această problemă în ed. Academiei Române, „Revista de psihologie (seria nouă) 1, tomul 39, din 1993. tehnica (M.T.) **t.** se realizează sub magia cuvîntului (mantra) și a unei latente autosugestii catarctice (U.Ș.)

TRANSFER (engl. transfer, transferance, fr. transfert, germ. Übertragung). ♦ Se referă la procesul învățării (mai ales de deprinderi), la efectul învățării mai vechi asupra celei mai noi și a fost difuzat de psihologii behavioriști. În cazul în care noul proces de învățare este favorizat de cel vechi, are loc un **t.** pozitiv. Cînd procesul nou de învățare este împiedicat de cel vechi are loc un **t.** negativ. În cazul învățării conducerii auto pe o mașină se poate conduce și altă mașină datorită **t.** pozitiv. În învățarea limbilor străine pot avea loc procese de **t.** pozitiv (învățarea latinei ajută învățarea tuturor limbilor de origine latină). ♦ Există un **t.** de învățare a mișcărilor unei părți a corpului la cealaltă parte – **t.** bilateral. T. negativ se poate observa la cei ce vor să conducă mașina în Maria Britanie, unde se circulă pe partea stîngă. Unele accidente de avion au avut la bază modificările mari ale aparatelor de bord ale avioanelor ceea ce a creat un **t.** negativ. În genere, **t.** negativ apare cînd deprinderile învățate sînt foarte stabilizate și automatizate și schimbarea solicitată este opusă lor în unele componente. ♦ Ideea că în învățare este necesar să se însușească un număr limitat de capacități intelectuale care pot oferi teren pentru a lărgi **t.** stă la baza învățămîntului formal. Această teorie a fost însă părăsită în sistemele de educație modernă – în care școala are menirea de a apropia tineretul de viața social-economică, de profesiile și activitățile implicate în aceasta, iar știința a devenit o forță de producție. ♦ **T.** pozitive sînt în atenția specialiștilor care le implică în programele școlare. Ele măresc, în învățare, cîmpul acțiunilor intelectuale, creează o sistematică operațională, eficiență cognitivă și măresc sensul valorii sociale a celor ce sînt supuși instruirii. ♦ J. Piaget consideră **t.** pozitiv ca un efect al asimilării și al schemelor cognitive. ♦ Freud a acordat **t.** un sens special pentru stările maladive. Urmașii săi au lărgit acest sens. ♦ Pentru Jung procesul **t.** este echivalent cu o proiecție de conținut al inconștientului, adică a arhetipurilor proprii tuturor creațiilor imaginare ale stării pure. ♦ **T.** este și un fenomen de conjuncție, combinație, de separație și diviziune; constă în proiecția inconștientului subiectului uman aflat în psihoterapie asupra persoanei terapeutului, care se angajează într-un proces de individualizare în care sinele, sinteză a eului și a inconștientului suprapersonal ca simbol unificator realizează la gradul cel mai înalt unitatea totală a contrariilor. Optica lui Jung deși discutabilă a lărgit mult înțelesul conceptului de **t.** ♦ Se poate vorbi de **t.** de sentimente (W. James, Sully) fenomen prin care o stare afectivă este transportată de la cel ce a provocat-o la altă persoană. Se poate vorbi de **t.** prin contiguitate și prin asemănare. ♦ **T.** de senzații este fenomenul ipotetic prin care un subiect uman devine sensibil la impresiile senzoriale resimțite de alt subiect. **T.** negativ ar explica fenomenele de baraj sau de barieră psihică (**t.** negativ afectiv) (U.Ș.)

TRANSPARENȚĂ SOCIOMETRICĂ v. SOCIOMETRIE

TRANSPĂTRUNDERE v. SOCIOMETRIE

TRANSGRESIE (engl. transgression, fr. transgression, germ. Ubertratung). ♦ Mentalitate și reprezentare primitivă (prezentă și la copiii sub cinci ani) ce se referă la considerarea fenomenelor nefaste, insolite, care trec drept expresii ale ordinii naturale a lucrurilor. J. Piaget relatează despre această mentalitate în *Le jugement moral chez les enfants*. ♦ Generalizarea și centralizarea în structura personalității, a mentalității fataliste și mistice este prezentă la unii obsedați și anxioși, la superstițioși excesiv. (E.V.)

TRANSPOZIȚIE (engl. transposition, fr. transposition, germ. Transpozition). ♦ În terminologia utilizată de J. Piaget este un transport de raporturi și de valori izolate implicate în formarea operațiilor mintale. **T.** permite să se constituie criteriul „formei bune (valide)" pentru percepție – permite să se reunească aceleași structuri chiar cînd se schimbă valoarea absolută a figurii. În **t.** transportul prin care se confruntă obiecte distanțate se referă nu numai la dimensiunea (sau la direcția) unui element, ci la ansamblul relațiilor acestuia. ♦ **T.** sînt interne și externe. **T.** externe sau **t.** propriu-zise sînt **t.** de relații multiple de la o figură la alta **T.** interne sînt cele ce se realizează în interiorul unei figuri. Aceste feluri de **t.** permit să se recunoască raporturile ce se repetă, simetriile etc. din interiorul însuși al figurii. (T.C.)

TRANZACȚIONALĂ (Analiză ~) (engl. Transacțional Analysis, fr. analyse transactionale, germ. Tranzaktionale Analysieren) ♦ Este o tehnică psihoteraputică modernă, conturată de Eric Berne în 1978. Autorul este un neofreudist. Suportul tehnicii psihoterapeutice este legat de o variantă a teoriei identității. Autorul consideră că în structurile identității există o tridimensionalitate de stări (subidentități) stratificate și intercorelate. Acestea sînt; starea sau subidentitatea de *copil* (C), cam de 3 ani, ce se manifestă prin spirit ludic, creativitate, exuberanță, răsfăț și cochetărie (mai ales la femei). Această stare este de obicei mai cenzurată la persoanele ce în copilărie au fost adoptate. A doua stare (subidentitate) este de *adult* (A), și este mai cenzurată dar mai ales dominată de obiectivitate, luciditate, raționalitate, discret convenționalism dar și stări empatice (relativ cenzurate) folosite la nevoie în diferite feluri de intercorelări situționale. Starea aceasta are și forme de expresii emoționale gradate și complexe. A treia stare (subidentitatea), este de *părinte* (P) și se manifestă prin dominație autoritară paternală și moralizatoare (educativă). ♦ În formele de interrelaționări între cele trei stări (subidentități) acestea se combină, se încrucișează sau domină una sau alta *situațional* dar și *structural* conferind persoanei un anumit stil de conduite. Prin aceste stări se oferă protecție și sfaturi (starea A) sau se manifestă culpabilizări sau/și moralizări de diferite nuanțe partenerului de situație și interrelație (starea P), sau se manifestă discret nonconformism, cochetărie, solicitare de afecțiune și de protecție (starea C), toate în foarte variate forme și nuanțe, dar și dependente relativ de vîrsta persoanei în discuție care creează discrete dominanțe de fond fardate de cele aspirative, și de scenariile mai de fond ale vieții persoanei în cauză. ♦ Analiza **t.** este o tehnică psihoterapeutică ce solicită din partea celui ce o exercită foarte mult spirit de observație și subtilitate în analiză. Tehnica se aplică sub formă de jocuri prin care se trece la scenarii tematice relativ sugerate de terapeut. ♦ Folosirea acestei tehnici are în obiectiv modificări ale structurii interrelațiilor într-un echilibru mai bun prin care să se constituie o mai mare relaxare în interrelațiile subidentităților persoanei în cauză. ♦ În timpul consumării scenariilor se efectuează trei feluri de analize. Una privește subiectul în cauză din punctul de vedere al caracterului specific temporal cu dominanta stării (C, A sau P) și implicarea acesteia în scenariul ce va fi împins spre modelarea identităților pentru un mai bun echilibru operațional. Pentru realizarea acestui obiectiv și analiză, se observă conținutul stimulilor și a răspunsurilor în scenarii ca fluiditate **t.** A doua analiză privește micșorarea și schimbarea **t.** ce se implică mai mult și activ, inclusiv gradul de răcire sau tensionare a interrelațiilor datorită acestui aspect. Acest fapt se pune în evidență în finalitatea mișcării de replici în care se oglindesc niveluri de gîndire și de afectivitate. A treia analiză se referă la mecanismele de apărare folosite mai frecvent. Tehnica are rezultate bune în terapia de familie și în cazul persoanelor cu activități dominant politice, sociale (relații cu publicul) și lucrative. Este o tehnică în expansiune. (U.Ș.)

TRAUMATISM, TRAUMĂ (engl. traumatism, fr. traumatisme, germ. Traumatismus). ◆ Avarie sau rănire fizică ori psihică. **T.** psihic are ca punct de plecare experiențe profund tulburătoare (afective), care suprasolicită și fac persoana vulnerabilă la stresurile ulterioare. Nu există evenimente traumatizante în mod general, ci pentru fiecare persoană experiența anterioară creează fondul eventual traumatizant. Totuși, anumite evenimente sînt mult mai pasibile de a crea **t.** Acestea sînt evenimentele implicate în scăderea respectului de sine, senzația de culpabilitate și de insecuritate și constituie stresuri dacă sînt duse pînă la limita capacităților individuale. ◆ Au efecte stresante pentru copii rejecția afectivă parentală, divorțul părinților, moartea persoanelor iubite, ratarea școlară și rejecția socială. **T.** din copilărie au efecte de lung termen. Uneori ajută copilul la o imunizare creindu-i o forță deosebită. Fenichel și Horney (1928) consideră că **t.** emoționale timpurii produc puncte dureroase de slăbiciune în structurile psihologice care pot deveni mai tîrziu puncte de plecare pentru reacții nevrotice sau pentru alte tipuri de dezordini psihice. Alți autori ca Wahl (1932) au găsit un mare procent de persoane schizofrenice care au suferit în copilărie evenimente traumatizante grave cum ar fi pierderea unui părinte, a unui frate sau surori etc. Cercetările lui Clarke (1961) au găsit relații de succesiune între acte delincvente ale minorilor și pierderea unui părinte sau descoperirea de către copil că este adoptat. ◆ **T.** psihice ale vîrstelor tinere și adulte sînt: decepțiile și desfacerile de căsătorie, desfacerea contractului de muncă cu afectarea respectului de sine, accidente ce au efecte dezastruoase. **T.** vîrstei sînt legate de ieșirea din profesie, de denuclearizarea familiei și de deces al partenerului de viață și al celor apropiați (inclusiv prietenii de generație). ◆ Există diferențe între **t.** psihic fără un substrat enunțat, deci temporal și **t.** cu substraturi complexe. Această din urmă situație este considerată ca nevroză traumatică. Reacțiile cronice se includ în categoriile obișnuite ale nevrozelor, reacțiile acute la stres se includ în categoria de „dezordini tranzitorii ale structurii personalității". ◆ Cele mai obișnuite tipuri de dezordini acute sînt reacții la catastrofele civile. ◆ **T.** majore fizice datorate accidentelor produc contuzii cerebrale, răniri inclusiv cerebrale. Cele mai moderate produc dureri de cap, amețeli și fatigabilitate, uneori, în cazuri mai severe, apar forme de afazii, fiind afectată capacitatea intelectuală. (U.Ș.)

TRAVESTISM (engl. disquise, travesty, fr. travestisme, germ. Transvestismus) ◆ Adoptarea obișnuită a vestmintelor proprii celuilalt sex; **t.** relevă nonconformism, spirit original. În ultimii ani există o tot mai mare apropiere vestimentară (mai ales în activitățile sportive) între îmbrăcămintea masculină și feminină (purtarea pantalonilor lungi de către femei și purtarea de cămăși colorate, înflorate, de către bărbați) sau purtarea de către băieți de mici poșete cu acte și bani (ca poșetele femeilor), purtarea de serviete de persoanele de ambele sexe, purtarea de pantofi sport nediferențiați după sex, părul lung la tineri și la tinere. Psihologii freudiști acordă un sens de tendințe homosexuale latente prezente la cei ce îmbracă vestminte proprii celuilalt sex. În fapt aceste împrumuturi vestimentare au la bază egalizarea socială și confortul vieții de fiecare zi. **T.** este utilizat în teatru, cinematograf prin distribuirea de roluri și personaje – dar și în situații civile cînd cineva dorește să pară altcineva decît este. **T.** în delicte prezintă un capitol separat. În cazuri exagerate **t.** evidențiază tulburări și devieri sexuale (homosexualism). (E.V.)

TREBUINȚĂ (engl. need, necesity, fr. nécéssité, germ. Sollen, Mussen) ◆ Expresia psihică a energiei nevoilor și necesităților înnăscute și dobîndite (culturale) ale omului. ◆ Dezvoltarea **t.** decurge în mod inevitabil din interrelațiile de schimb ale organismului și personalității – cu mediul natural și social. **T.** sînt ca atare instrumente ale psihicului și personalității ce se exprimă prin tensiuni psihice și biologice. ◆ K. Lewin și adepții săi consideră **t.** ca o tensiune interioară care orientează omul spre anumite acte. Declanșarea și orientarea ei sînt condiționate de împrejurări și situați. **T.** sînt orientate spre nevoia de adăpost, îmbrăcăminte, hrană, apărare, cultură etc. Există tendința ca **t.** să se dezvolte „în mod armonios" echilibrat, cu structuri civilizate de mijloace de satisfacere. ◆ În psihologia genetică **t.** se definesc drept acte totale de asimilare... cu tendințe de reconstituire în cicluri sau scheme de asimilare. Se accentuează astfel ciclicitatea activării **t.** ◆ **T.** exprimă necesitatea organismelor și organelor de a utiliza ceea ce este necesar bunei lor funcționări. Ele trebuie analizate în relația lor cu satisfacțiile, cu repetiția, cu interesele, cu cerințele de conservare implicate de altfel în structura lor. Toate aceste aspecte se conservă și se transmit prin latura civilizatoare a vieții sociale.◆ Intensitatea **t.** biologice este invers proporțională cu lungimea timpului de suportat a insatisfacției lor (se pot suporta cîteva săptămîni fără hrană, dar mult mai puține fără apă și doar cîtea minute fără oxigen). ◆ A. H. Maslow (1954) a elaborat o teorie motivațională prin care a efectuat organizarea ierarhică, sistemică și dinamică a trebuințelor umane pornind de la postularea a două legi fundamentale (axiomative): 1. o trebuință este cu atît mai „improbabilă" cu cît este mai mult satisfăcută în mod continuu; 2. o trebuință nu apare ca motivație decît atunci cînd trebuințele mai puternice, de nivel inferior sînt în prealabil satisfăcute. Conform acestei teorii există categorii de trebuințe umane fundamentale care se supun celor două legi și au o organizare piramidală nivelară în următorul sens: la baza piramidei se află trebuințele organice (sete, foame, aer, reproducere etc.); la nivel imediat superior se află trebuințele de securitate (conservarea față de stimuli puternici cu caracter destructiv: lovituri, lumină orbitoare, zgomote violente etc.) care intră în funcțiune o dată cu satisfacerea trebuințelor organice; la al treilea nivel al piramidei se află trebuințele de apartenență la un grup, familie, națiune etc.; a patra categorie o reprezintă trebuințele de stimă și prestigiu într-un grup sau colectiv, iar în a cincea, trebuințele de autorealizare, autoperfecționare și autodezvoltare permanentă. **T.** biologice se resimt sub formă de disconfort fizic, senzații de durere și inundare a cîmpului activității psihice cu căutarea de mijloace de satisfacere a acestora. **T.** de bază se satisfac ciclic, continuu, altele au caracter ocazional sau permanent (de a fi stimat, de a te autorealiza), iar altele au caracter situațional, circumstanțial (de a schimba domiciliul, de a face tratamente etc.). ◆ Nu putem ignora din cadrul acestor raționamente deprivarea voluntară – subordonată unor idealuri, dorințe sau salvării vieții. Ostașii surprinși prin diferite împrejurări în zone ocupate pot răbda de foame, sete și stau în poziții cu totul de disconfort pentru a nu fi depistați – imaginînd strategii de ieșire din situația dificilă. ◆ În versiunea lui Tomae, preluată de A. Cosmovici (1984), **t.** sînt principii de motivare – ce au o *tematică reglativă* (satisfacerea de **t.** biologice) de refacere a unui dezechilibru sau perturbații sau de prescriere a unei perturbații (deci de anticipare). Așa sînt **t.** erotice, de aspirație spre fericire respingere a războiului, anulare a anxietății; a doua tematică a **t.** este *de intensificare a existenței* prin căutarea de situații și cunoștințe noi, călătorii, spectacole, petreceri). În continuare se structurează tematica *integrării sociale* (apreciere, ocrotire, iubire), urmează tematică *tendinței de acces social* (ambiții, tendință de dominație, exhibiții, pentru a impresiona, șoca etc.), apoi tematica *realizării de sine* – creativă. **T.** sînt implicate în mecanisme ciclice de creștere și scădere (prin satisfacere) a intensității lor. Aceste mecanisme numite homeostaze realizează echilibrul și energia generală a tonusului persoanei. Unele activități homeostatice sînt automate: balanța oxigenului și a bioxidului de carbon, concentrația de zahăr în sînge, formula endocrină, temperatura corpului etc. Altele se satisfac cu eforturi, căutare, precauție. Datorită acestora omul și-a creat adăposturi, case, a dezvoltat agricultura, industria, creșterea animalelor etc. (U.Ș.)

PIRAMIDA
trebuințelor fundamentale care reglează motivația

8. Trebuințele stadiului de concordanță între cunoaștere, trăire și acțiune.	**Nevoia de concordanță între simțire, cunoaștere și acțiune. Ele constituie cauza principală a dificultăților de a schimba propriul nostru comportament**
7. Trebuințe estetice	**Nevoia de ordine, simetrie, realizare a muncii sale, de puritate, droare de lene, dragoste de natură și frumusețe.**
6. Trebuințe cognitive	**Nevoia de a ști, de a înțelege, de a învăța, de a descoperi, de a explora.**
5. Trebuințe de autoactualizare, autodezvoltare, autorealizare și autoperfecționare permanentă.	**Nevoia de a-și atinge propriul său potențal creativ, de a-și aduce contribuția sa, de a efectua ceva pentru care este mai bine dotat, adică ceea ce vrea să realizeze, ceea ce îi face plăcere.**
4. Trebuințe de recunoaștere și apreciere socială relative la Eu (de stimă, prestigiu și statut social)	**Trebuința de conservare, nevoia de a-și stima sinele, nevoia de a se respecta, de a-i stima pe alții. Dorința unei reputații bune, dorința de prestigiu, de considerație, de atenție. Nevoia de a fi important, de a-și da propriul consimțământ**
3. Trebuințe sociale (de apartenență, afecțiune și dragoste).	**Nevoia de apartenență și adeziune, nevoia de a se identifica afectiv cu un grup sau o categorie socială, de a fi membru al unei familii.**
2. Trebuințe de securitate	**Căutarea securității, nevoia de securitate emoțională și în muncă, de securitate contra pericolelor, a deposedării; de asigurare a vieții, securitatea socială, nevoia de stabilitate la locul de muncă, nevoia de poiecție, nevoia de oameni...**
1. Trebuințe fiziologice	**Nevoia de hrană, de odihnă, de rapaos, de sexualitate. Satisfacerea pulsiunilor și apetiturilor. Nevoia de a-și păstra sănătatea.**

TRIONTICA (engl., fr., germ., identic) ♦ Este o teorie realizată de Sd. Pamfil și Doru Ogodescu care au abordat problema persoanei, a ontologiei acesteia implicată într-un context de unitate decupată antropologic *Eu*, *Tu*, *El*, constituie dimensiunile nominative ale unei triade, primul fiind subiectul față de care se raportează celelalte caractristici ale tridimensionalității ontice. Teoria a fost dezvoltată în lucrarea Persoană și devenire (1976). Pentru a opera mai bine în analiza structurilor de dependență din traidă, autorii au denumit cu termenul de Ipseitate-Eul, cu denumirea de Tuitate-tu-ul, și cu termenul de Ileitate-el-ul. Eul sau Ipeitatea (de la latinescul ipso = însuși) reprezintă după autorii teoriei fondul energetic de coeziune și de raportare și continuitate a conștiinței. Modelul triontic este *generativ* și *automorf*. Finalitățile *Ipseității* nu sînt planificate decît parțial, țin de dialectica existențială (hazard) dar forța disponibilă îi creează statutul de permanență. *Tuitatea* este interiorizarea prezenței lui Alter, (de apartenență) și reprezintă implicit permanența microgrupului de apartenență. Este saturat în afectivitate. *Ileitatea* reprezintă marea societate și provocarea permanentă a conștiinței, complicarea trăirilor și dimensiunilor de constelații psihologice în situații. Ileitatea impune organizare critică și rațională ca expresie a interiorizării cerințelor și valorilor sociale, (legile, cenzurile, regulile pe care aceasta le impune). Cele trei componente sînt dimensiuni ale personalității, nucleului identității ce se implică temporal și spațial într-o adaptare ce interiorizează dimensiunile funcționale triontice. M. Zlate a făcut unele comparații ale modelului triontic (care este orizontal) cu cel abisal (vertical) subliniind prezența de accente mai pregnant cognitive în teoria triontică decît în aceea a modelului abisal, în care supraeul valorizant este inundat de instanțele subiacente. Caracteristicile identității suportă influențele tridimensionalității subliniate, dar există o tridimensionalitate interiorizată implicată în identitatea care are ca valorizări puternice socializate pe noi, voi, ei – latent evocați prin complementaritatea expresională. Structura este o realitate dominant temporală, este *dinamică, diacronică* și *evolutivă*. ♦ Autorul teoriei implică discuția în relațiile conștient-inconștient, vis și cunoaștere, persoană-caracterologie, în psihopatologie și prezintă modele nevrotive și psihopatice. Se referă apoi la psihiatrie, realitate transculturală, la artă și nebunie (hermeneutică triontică), la constructivitate și agresivitate, încheind dialogul cu o apropiere a trionticii de epistemologie. ♦ În postfață se subliniază din nou faptul că persoana triontică este o realitate ontologică specifică și nu un model, constituind prin statutul său antiteza oricărei mulțimi. Tot ce cîștigă în singularitat și libertatea se răsfrînge în determinism și logic. Lucrarea sparge algoritmul analizei psihice descriptive în favoarea unei analize dialectice. ♦ În ceea ce privește triada ca model și buclă epistemologică este prezentă și activă după autori în știința modernă, ca un principiu supraordonativ în fizică, matematică psihologia experimentală, genetică, teoria jocurilor, în lingvistică, semiotică, logică, artă și sociologie. Prin aceste evocări autorul distanțează discursul lor ca domeniu și teorie ontologică. (U.Ș.)

TSCHOLAKOV, Kiril (1897-1963), neuropsihiatru bulgar. A studiat filozofia, pedagogia și medicina. A fost cadru didactic la Universitatea din Plovdiv (Bulgaria) din 1953 pînă la moarte. A publicat peste 150 de studii și cercetări și 12 monografii. A conturat o optică personală în psihiatrie, considerînd că orice boală psihică echivalează cu o încapsulare, restrîngere excesivă a cîmpului conștiinței. Psihoterapia denumită de „decapsulare psihofiziologică" pe care a conturat-o, constă din reactivarea cîmpului conștiinței sub stare de hipnoză lejeră (somnolență). Metoda este descrisă în lucrarea *Decapsularea psihofiziologică, tratament cauzal al psihonevrozelor* (1933). (T.C.)

TULBURĂRI DE LIMBAJ (engl. speak disorder, fr. trouble de langage, germ. Spechverwirrung). ♦ Comunicarea verbală depinde de trei funcții (Pichon): *funcția apetitivă* (a vrea să vorbești), *funcția ordonatoare* pentru a asimila și organiza sistemul de semne folosit de cei din jur și *funcția realizatoare* care permite transmiterea la altul, prin intermediul cuvîntului vorbit sau scris. Este inclusă drept condiție esențială a comunicării (verbalizarea). ♦ **T. de l.** rezultă din împiedicarea, frînarea uneia din cele trei funcții, fapt ce determină o **t.** particulară caracteristică. *Tulburările funcției apetitive*: mutismul (total sau selectiv) și tulburări cauzate de întîrzierea dezvoltării acestei funcții pot fi mai frecvente la copii (limbajul copilului mic, refuzul de a vorbi). *Tulburările funcției ordonatoare* se exprimă prin întîrzierea simplă a limbajului, întîrzierea vorbirii sau „tulburarea vorbirii primare", tulburarea limbajului de tipul bîlbîielii. *Tulburările funcției de realizare* (anomalii sau leziuni „instrumentale" senzoriale sau motrice) se obiectivizează în: dislalii, disartrii și alte tulburări de articulare sau defecte ale pronunției. **T. de l.** funcționale ce sînt provocate de perturbări psihologice ca beția de cuvinte (verbalism) a dementților, verbomanie semnalată de Oship Lovrié ca tendință excesivă de a vorbi, ecolaliile degeneraților, stereotipurile limbajului schizofrenicilor, intoxicațiile de cuvinte etc. evidențiază dezordini psihice mai grave. **T. de l.** se manifestă foarte variat, ele au o etiologie complexă începînd cu imitarea vorbirii deficitare a unor persoane apropiate, metodele greșite de educație și pînă la existența unor cauze grave ca: traume psihice și mecanice, alcoolismul părinților, bolile grave din prima copilărie etc. **T. de l.** se mai pot clasifica în: a) tulburări ale pronunției (dislaliile, rinolalia, disartria – acestea pot fi simple sau polimorfe, b) tulburări de ritm și fluență a vorbirii (bîlbîiala, logonevroza, tahilalia – vorbire foarte rapidă, bradilalia – vorbire foarte lentă, aftongia, tumultus sermonis); c) tulburări ale limbajului citit-scris (alexia, dislexia, agrafia, disgrafia); d) tulburări de voce (afonia, disfonia, fonastenia); e) tulburări polimorfe (alalia, afazia); f) tulburări de dezvoltare a limbajului (mutism psihogen, electiv sau voluntar, întîrziere în dezvoltarea generală a vorbirii); și g) tulburări determinate de disfuncții psihologice (dislogii, beția de cuvinte, salata de cuvinte, ecolalii, intoxicații cu cuvinte) (E. Verza) ♦ Toate aceste **t. de l.** se pot corecta sau ameliora printr-o terapie logopedică adecvată. ♦ La copiii foarte mici, limbajul nefiind constituit **t. de l.** sînt pasagere. La preșcolari ele se pot depista. De altfel la aceste vîrste **t. de l.** au o frecvență mai mare. ♦ Corectarea se face mai ușor la aceste vîrste deoarece nu sînt stabilizate, pe măsura trecerii timpului ele au tendința de a se stabiliza și stratifica sub formă de deprinderi care se pot mai greu desintegra și reabilita. (E.V.)

TUTELĂ (engl. tutelage, fr. tutelle, germ. Vormundschaft) ♦ Autoritate responsabilă de întreținerea și educația unei persoane minore (copil și adolescent) **T.** parentală (familială) este naturală. **T.** școlară este reglementată prin legi și regulamente. Există o **t.** de adopție care tinde să aibă caracteristicile **t.** familiale – dar și o **t.** legală a copiilor orfani, întreținuți de instituțiile speciale – de ale căror bunuri (moștenite) răspunde cineva. **T.** oamenilor în vîrstă se reglementează legal în cazul în care aceștia au tendințe de a înfăptui acte iresponsabile sau de a produce prejudicii pentru familie și societate. Pentru tineret **t.** se suspendă la vîrsta majoratului civil. (T.C.)

U

UEXKULL, Von J. (1864-1944), psiholog și biolog de origine estoniană, care și-a formulat concepția în biologia evolutivă și comparată pornind de la studiul animalelor inferioare, nevertebrate. A fost profesor de biologie la Universitatea din Hamburg începînd cu anul 1925. În lucrarea sa principală *Umwelt und Innewelt der Tiere* (1909) el arată că fiecare speță animală trăiește într-o ambianță bio-psihică (Umwelt) proprie numai ei, în care fiecare individ este un subiect ce își desfășoară existența într-o lume senzorială (Merkwelt) și acțională (Wirkwelt), caracteristică lui ca reprezentant al speciei. Fiecare specie este bine articulată în mediul său și își desfășoară existența în cicluri funcționale de satisfacere a foamei, de atac sau apărare, de împerechere. În concepția sa accentul cade pe dimensiuninile și înfățișarea pe care o ia lumea pentru un animal, în conformitate cu structura sa ereditară". Ideile și cercetările lui **U.** au influențat numeroși biologi moderni și zoopsihologi ca J.J. Buijtendujk (1887-1974) sau Konrad Lorenz (n. 1903) – ca și pe reprezentanții Școlii de etologie obiectivă. **Op. pr.:** *Unwelt und Innenwelt der Tiere* (1909); *Teoretische Biologie* (1921); *Der Sinndes Lebens* (1948); *Bedentungslehre* (1967). (R.D.)

UITARE v. MEMORIE

ULTRADIEN (engl. ultradien, fr. ultradren, germ. Ultradien) ♦ Ritmuri biologice și comportamente ce au o incidență superioară unui eveniment pe zi. În această categorie intră bătăile cordului, undele electroencefalografice, ritmul respiratoriu, modificările vegetative proprii stărilor de veghe și de somn. (S.T.)

UMANISM v. PSIHOLOGIA UMANISTĂ

UMOR (engl., fr. humour, germ. Humor) ♦ Caracteristică psihică a unor personalități. Constă în relevarea nonsensului și a incompatibilității laturilor unor situații sau fenomene considerate în virtutea obișnuinței a ceea ce este firesc sub formă amuzantă, comică. **U.** poate include elemente dramatice sau tragice (umor negru, macabru, absurd). ♦ **U.** se încadrează și în categoria sentimentelor și emoțiilor estetice și în rîndul trăsăturilor de caracter evidente la unele persoane ca înclinare spre glume și ironii care se ascund sub o înfățișare serioasă. ♦ În 1983 a apărut o vastă lucrare asupra **u.** (*Handbook of Humor research*, J. H. Goldstein). Se fac referiri la rolul stimulației (și lateralizării emisferice cerebrale în **u.**, la procesele cognitive implicate – la lingvistică și **u.**, la dezvoltarea sa în cursul vieții, în viața socială și în interrelațiile umane. Se conturează o teorie a cîmpului **u.** (în volumul II) și se abordează necesitatea de a avea **u.** în viață. Sînt tratate de asemenea personalitatea și **u.**, dezordini ale rîsului, **u.** în psihopatologie. (U.Ș.)

UNIC, Copil ~ (engl. onlychild, fr. unique enfant, germ. einziges Kind) ♦ Copil singur la părinți. Literatura de specialitate insistă asupra unor inconveniente ale acestei situații, asupra faptului că **u.** copil este un izolat, nu beneficiază de interrelații fraternale, în schimb este influențat de conduitele adulte ce creează dependențe accentuate și o dezvoltare mai puțin naturală și bogată în condiționări spontane diverse. ♦ Copilul **u.** este adesea avansat în ceea ce privește limbajul și raționamentul pueril, întîrziat în afectivitatea sa și în dezvoltarea sa motorie senzorială și uneori chiar sexuală. La vîrsta pubertății uneori, copilul **u.** rămîne imatur, infantil singuratic, disarmonic, tiran sau supus, inadaptat. ♦ Inconvenientele acestei situații sînt compensate prin educație și integrarea socială adecvată a copilului. (U.Ș.)

UNIVERS PERSONAL (engl. universe individual, fr. univers personnel, germ. Weltanschaung, Personalich Universum) ♦ Ansamblul semnificațiilor care constituie pentru o persoană dată, mediul său de existență, spațiul său de viață, „lumea" personală în care obiectele, evenimentele și ființele au un sens dar care nu au însă aceiași forță pentru alții. ♦ Reprezintă de asemenea ansamblul semnificațiilor care constituie pentru o persoană dată mediul său de existență, sensurile pe care le acordă în mod obișnuit evenimentelor, situațiilor etc. ♦ Spre deosebire de concepția despre lume și viață, care are în principal funcții evaluative **u.p.** reprezintă cadrul cultural și spiritual general în care acesta acționează. Un sens similar are cuvîntul umwelt, termen ce se referă la anturajul comportamentelor. Acesta apare persoanei umane ca real (de context). Termenul a fost folosit de Uexkull. Deși se referă la mediu cuprinde și sensul de mediu afectiv prielnic. (U.Ș.)

URMĂ nervoasă (engl. trace, fr. trace, piste, germ. Spur) ♦ Păstrarea excitației în substanța nervoasă, pentru un timp oarecare; semnul concret lăsat de excitație în substanța nervoasă. Reprezentările care sînt reflectări ale obiectelor în absența lor se explică sub raport fiziologic prin mecanismul **u.** nervoase. Dacă aceste **u.** n-ar exista, nu s-ar putea reactualiza imaginea obiectului. Memoria a fost de asemenea explicată prin mecanismul **u.** (ajungîndu-se chiar la exagerarea acestora): cunoștințele ar lăsa **u.** în substanța nervoasă așa cum se imprimă ceva într-o bucată de ceară. **U.** nervoasă trebuie interpretată funcțional. ♦ R. Muchielli (1968) a atras atenția asupra problemei **u.** în viața practică de muncă. ♦ Studiul **u.** (étude des traces) constituie o metodă de analiză a muncii efectuată într-un post. Ea constă în studierea rezultatelor muncii și în genere, a tot ceea ce este observabil și reprezintă o consecință a executării acelei munci adică: piese stricate (rebutate), cantitatea și calitatea rezultatelor muncii etc. Acestea permit stabilirea calității muncii persoanei în cauză. Prezintă interes și **u.** sau pista lăsată la locul delictelor sau al crimelor. Cele mai utile u. sînt amprentele digitale; în criminalistică se consideră u. și caracteristicile „stilului" delicventului care duc la identificarea acestuia mai ales dacă este recidivist. ♦ În țările cu climă caldă se acordă atenție mare **u.** picioarelor (amprentele acestora) în diferite delicte deoarece oamenii umblă mult fără încălțăminte. (U.Ș.)

USTANOVKA v. UZNADZE

UNWELT v. UNIVERS PERSONAL

UTILITARISM (engl. utilitarianism, fr. utilitarisme, germ. Utilitarismus) ♦ Concepție filosofică care consideră că principiul tuturor valorilor este folosul, utilul. ♦ Ca doctrină etică **u.** a fost fondat de J. Bertham și J. St. Mill; conform acestei doctrine criteriul moralității îl constituie folosul individual, alegerea morală făcută tocmai în funcție de folosul scontat. ♦ În psihologie **u.** este legat de concepția pragmatistă inițiată de W. James potrivit căreia omul întreprinde și finalizează doar acele acțiuni care îi aduc foloase (v. pragmatism). (R.D.)

UTRICULA v. AUDIȚIE

UZNADZE, D. N. Psiholog gruzin. A efectuat numeroase lucrări, contribuind la dezvoltarea unor probleme complexe ale psihologiei prin studiul fenomenului „ustanovka". Pornind de la stările psihice de decodare în care este prezent fenomenul de „așteptare" (mai pregnantă în cazul iluziilor de tipul celor evidențiate de Charpenter, T. Fechner, Ach) ca stări psihice secundare, **U.** a pus în evidență noi forme de iluzii (de volum în domeniul haptic, de greutate-volum, de vizualizare, de presiune auditivă, de luminozitate, de cantitate etc.). Sintetizînd și analizînd aceste date a stabilit că iluziile de această categorie pot fi puse în evidență nu numai în cazul situațiilor perceptive ci în orice situație în care există un conflict între montajul subiectului (impregnat de experiența lui) și excitațiile singulare sau de situație care acționează asupra lui. Acest fenomen a fost numit „iluzie de montaj" (1939). Generalizînd și mai mult diferitele fenomene situaționale **U.** a formulat ideea că orice comportament este în esență realizarea unei disponibilități de montaj implicat, aceasta fiind o caracteristică de bază a activității individului, ireductibilă la o simplă sumă de procese psihice. **U.** și colaboratorii săi au efectuat variate modele experimentale privind categoriile de montaj, pe care le-a reunit sub termenul generic de „ustanovka" spre a crea diferență între modul clasic de a privi problema montajului și cel specific școlii gruzine. **U.** a adus contribuții și în alte probleme. El s-a referit la zona proximă optimă (maximă de dezvoltare) și a considerat că zona optimă este aceea a intereselor și că experiența se maximizează în jurul acesteia, fapt ce presupune un oarecare fixism funcțional. În alte cazuri se consideră că această zonă se constituie în momentul concentrării asupra unui fenomen ce a atras atenția. Progresul în învățare este condiționat de zona proximei dezvoltări adică la nivelul de activism creat, accesibilitatea crește datorită acestei zone — dacă se realizează antrenarea ei. (Zankov, 1967). **Op. pr.**: *Contribuții la psihologia montajului* (1938); *Principii fundamentale ale teoriei montajului* (1950) etc. Preocupat și de alte probleme, **U.** le-a corelat totdeauna și cu teoria ustanovka. Printre lucrările din această a doua categorie citãm: *Gîndirea tehnică la vîrsta școlară* (1952); *Problema obiectivării* (1948); *Formarea noțiunilor în perioada preșcolară* (1956); *Contribuții la problema înțelegerii sensului* (1956) *Bazele experimentale ale psihologiei montajului* (1940) etc. (P.M.)

URBANISM (engl. townplanning, fr. urbanisme, germ. Städtebau). ♦ Constituie structura de mediu uman cu cea mai mare forță de creștere și se exprimă prin mutări mari de populații la orașe. Din punct de vedere psihologic acest fenomen se explică prin confortul mai mare în orașe și prin șansele mai mari de satisfacere a trebuințelor. ♦ Există trei feluri de **u.**: **u.** *propriu-zis* – foarte intens, dar intrat într-o stare de relativă criză datorită problemelor de întreținere ce se pun în marile orașe — *urbanizarea*, adică transformarea localităților rurale în localități urbane – și *transferul de* **u.** de la orașe la sate prin organizarea de confort orășenesc la sate. În apropierea marilor metropole sînt mai active ultimele două forme de **u.** Prima formă citată presupune o mișcare de centralizare a populației, a doua și a treia – mișcări de descentralizare. (U.Ș.)

UZURĂ PSIHICĂ (engl. wear tear, fr. usure, détérioration, germ. Abnutzung). ♦ Deteriorarea treptată a activității psihice a individului (slăbirea memoriei, a capacității de înțelegere, de rezolvare a problemelor, a intensității proceselor afective) ca urmare a suprasolicitării sau subsolicitării ei. ♦ De regulă intervine o dată cu înaintarea în vîrstă, dar nu este exclus să apară cu mult înainte de intrarea în bătrînețe. ♦ Slăbește capacitatea de muncă (a individului), de adaptare și integrare rapidă în diverse tipuri de contexte sociale. Se asociază cu o serie de tulburări psihopatologice. (S.T.)

V

VAGABONDAJ (engl. vagabondage, fr. vagabondage, germ. Landstreicherei) ♦ Activitate de părăsire a domiciliului, școlii, locului de muncă. ♦ Deoarece cei implicați în această conduită nu au surse de venituri, comit delicte și sînt considerate persoane parazitare (fără profesie). Legislația tuturor țărilor prevede diferite măsuri pentru **v.** inclusiv cel al minorilor, pentru care există instituții speciale de reeducare. ♦ În unele cazuri **v.** este o caracteristică psihică ce indică o nestructurare a sinelui și o franjurare decentrată a personalității, dificultăți de identificare și de constituire a identității și integrării în grupuri mici, inclusiv familiale. În multe cazuri **v.** are la bază tensiuni mari în mediul și spațiul de viață al tinerilor – sau fuga de evenimente cu consecințe grave ce se evită pentru moment prin **v.** ♦ Din optica psihopatologică **v.** numit și poriomanie constă în impulsul psihopatic de a schimba locuri. **V.** poate dura zile, săptămîni. Statusul de identitate și identificare al vagabondului este precar din punct de vedere moral și fizic (nu se schimbă, nu se spală, nu are obișnuințe civilizate). ♦ Este încă frecvent la tinerii puberi și adolescenți. Copiii străzii constituie gruparea cea mai expresivă a **v.** (U.Ș.)

VĂIDEANU, George (n. 1924), pedagog român, profesor la Universitatea Al. I. Cuza din Iași, șef al secției „Structuri și conținuturi ale educației" UNESCO (1973-1980), funcție în care a organizat numeroase manifestări științifice naționale și internaționale, la care a prezentat numeroase lucrări. **Op. pr.**: *Educația estetică* (1961, în colab.); *Cultura estetică școlară* (1967); *Fundamenta pedagogicae* (2 vol. 1970, în colab.); *Cercetarea interdisciplinară a învățămîntului* (I, II, 1970-1972, coord.); *Educația intelectuală* (1971, coord. și autor); *Programmes d'études et éducation permanente* (UNESCO, 1979, en collab.); *Elaboration et réforme des programes scolaires, Tineretul și lumea contemporană* (1985, în colab.); *Raport general* (UNESCO, 1979, en collab.). (P.M.)

VALORI STATISTICE v. STATISTICĂ PSIHOLOGICĂ

VARIABILE (engl. variable, fr. variable, germ. Variabel) ♦ Mărimi măsurabile implicate în eteronomia conduitelor. Ele constituie compoziții de valori psihologice, sociale, fiziologice etc. Există **v.** directe și **v.** intermediare, **v.** independente și **v.** dependente. **V.** psihice sînt intermediare și se exprimă prin caracteristici și trăsături psihice specifice ale fiecărei persoane date și valori active ce le caracterizează – care constituie condiția internă a reacțiilor, diferențiate la situații, stimuli și cerințe de același fel. ♦ **V.** independente sînt implicate în situațiile existențiale și caracterul lor este aleator. ♦ **V.** intermediare sînt implicate în structuri diferențiale ale psihicului uman și ale mediului social specific. ♦ **V.** sînt măsurabile, se exprimă în variabilități corelații și constituie parametri de prim ordin ai psihologiei diferențiale. În cadrul experimentelor psihologice stimulentul (sau excitantul) poartă denumirea de **v.** de intervenție. ♦ Ansamblul **v.** de valori organizate ca atare în vederea analizei constituie seria statistică. ♦ În cibernetică se vorbește de **v.** de intrare (inputs) care corespund influențelor ce acționează asupra sistemului și **v.** de ieșire (outputs) care corespund reacțiilor observate la sistemul studiat. Între acestea acționează **v.** intermediare psihologice. (E.V.)

VASCHIDE, Nicolae (1873-1907), psiholog român. În 1895 și-a trecut examenul de licență în psihologie cu o teză despre senzațiile vizuale (premiată la Universitate). În același an a audiat cursurile de psihologie experimentală ale lui Alfred Binet, care a făcut în acel an o vizită la Universitatea din București. În toamna anului 1895 a plecat la Paris, invitat de A. Binet pentru a lucra în laboratorul acestuia ca „atașat". Din acel moment și pînă la sfîrșitul scurtei sale vieți (a trăit doar 34 de ani), **V.** a rămas în Franța unde a desfășurat o impresionantă activitate științifică. A lucrat în cele mai importante laboratoare de psihologie din Franța: pînă în 1899 la laboratorul de la Sorbona (laborator de psihologie fiziologică); apoi la laboratorul de psihologie experimentală din Villejuif – cu Ed. Toulouse și din 1901 în cadrul școlii de înalte studii de pe lîngă Sorbona (laborator de psihologie patologică). A efectuat un număr mare de lucrări bazate mai ales pe cercetări experimentale, singur sau în colaborare, a publicat aproximativ 200 de studii dintre care 14 cărți. Dintre acestea semnalăm cele 18 studii semnate împreună cu A. Binet și apărute în *L'Année psychologique* (după 1897). Împreună cu M. T. Holban (1903) **V.** a editat o revistă în care a publicat studiul său *Psihologia individuală* (1907). El a colaborat permanent la revistele din țară. Printre altele a publicat studiul *Introducere în studiul aplicațiilor pedagogice ale cercetărilor psihologice experimentale* (1909). Aportul său este important și în ceea ce privește construcția de aparate implicate în studiile experimentale psihologice (dinamometre, ergografe cu resort, esteziometre etc.). Împreună cu Ed. Toulouse și H. Pieron a contribuit la unificarea metodelor de măsură din psihologie (psihotehnice). **Op. pr.**: *La logique morbide* (1903, colab. cu Cl. Vurpas); *La mesure de l'intelligence; Le sommeil et les reves; Essais sur la psychologie de la main* (ultimele două au apărut postum). În această ultimă lucrare **V.** a reunit toate informațiile privitoare la caracteristicile fizice, fiziologice, psihologice ale mîinii. A studiat și comparat mîinile unor numeroase persoane preocupat de amprentele profesionale, artistice și caracterologice ale acestora. Opera psihologică a lui **V.** se caracterizează prin fundamentarea ideii că psihologia este o știință experimentală. (U.Ș.)

VĂZ, VEDERE (engl. eyesight, fr. vue, germ. Sechen) ♦ Simț realizat prin intermediul ochilor, prin care se percepe nemijlocit forma, culoarea, luminozitatea obiectelor precum și distanța și mișcarea acestora. ♦ Imaginea vizuală este reproducerea izomorfică cea mai completă a însușirilor obiectului. ♦ Este un simț de distanță nu de contact. Senzațiile vizuale sînt provocate de acțiunea energiei radiante, a undelor electromagnetice asupra analizatorului vizual. Registrul între care lungimile de undă pot fi recepționate de ochiul uman se înscrie între 800 și 350 milimicroni: între 390- 450 se vede violetul, între 450-480 indigoul, între 480-510 albastrul (între 480-490 albastrul verzui, între 490-510 verdele albăstrui), între 550-575 verdele, între 575-590 galbenul, între 590-620 portocaliul, între 620-800 roșul. Sub 300 milimicroni se află ultravioletele, iar peste 800 milimicroni zonele infraroșii care fiind legate de o mare cantitate de energie calorică nu sînt percepute de retină. ♦ Împărțirea de mai sus este convențională deoarece în realitate omul distinge în spectru un număr imens de nuanțe cromatice intermediare. (v. culoare) ♦ Analizatorul vizual se compune din aria receptivă periferică, aria protectoare (pleoapa și globulii oculari), căile aferente de conducere (nerv și tract optic), centrii nervoși intermediari și veriga centrală (scoarța cerebrală, regiunea occipitală). ♦ Funcția de recepție propriu-zisă o îndeplinește retina. În retină se află numeroși neuroni senzitivi sub formă de bastonașe și conuri. Bastonașele sînt receptori acromatici (gri, alb, negru) iar cu ajutorul conurilor se produce vederea colorată. Se consideră că **v.** colorată a apărut mai tîrziu pe scara evolutivă a ființelor vii. Și după nașterea copilului v. colorată este mai tardivă. Boll (1876) a descoperit o substanță fotosensibilă prezentă în țesuturile externe ale bastonașelor retiniene la vertebrate, cu o curbă spectrală de absorbție sensibil similară curbei de vizibilitate spectrală și colorică. Este o proteină combinată cu grupuri proteice caretonoide cu greutate moleculară foarte înaltă aprox. 270000. Are două forme (Köttigen și Alelsdorf – 1898): redopsina cu maximum de resorbție între 500-510 de milimicroni și porfiroprina care are maximum de absorbție în jurul a 540 de milimicroni. Schonten (1938) a denumit protină o substanță fotosensibilă a conurilor ce asigură împreună cu dentisina și tretina suportul fotochimic al vederii cromatice în schemă și tricomatină. În retină se află un punct de maximă densitate a conurilor, numit fovea centralis, punct ce permite o vedere clară a culorilor roșii și verzi. Există și punctul orb al retinei (al lui Mariotte) în care nu se află nici bastonașe nici conuri. Nervul optic ajunge (încrucișîndu-se traseele celor doi ochi la nivelul chiasmei optice) pînă în zonele occipitale ale creierului. ♦ Prezintă interes adaptarea la întuneric, orbirea colorată (dacă numărul de conuri este prea mic), anomaliile – dintre care mai ales *daltonismul*. Realizarea optimă a imaginii vizuale se obține prin participarea tuturor verigilor descrise mai sus. ♦ Funcția de analiză și sinteză cea mai fină o îndeplinește segmentul cortical care acționează reglator asupra celorlalte niveluri. Există diferențe între „a vedea" (pasiv) și „a privi" (activ) adică a căuta cu ochii. În vederea binoculară există dominația unui ochi față de celălalt. ♦ Culorile sînt implicate în procesul de identificare, dar au și funcții mai profunde implicate în experiența diurnă și în simbolistica socializată cromatică din artele plastice. ♦ Există persoane care pot diferenția pînă la 60 de nuanțe de negru sau nuanțe de diferite alte culori. Punctul cel mai apropiat la care ochiul poate vedea clar se numește punctum proximum, iar cel mai îndepărtat are denumirea de punctum remotum (în v. fără acomodare). ♦ Istoria înregistrează acuitatea vizuală de excepție a mamei astronomului german C. Gauss din secolul XIX. Aceasta vedea cu ochiul liber fazele planetei Venus care în genere se văd doar cu ajutorul telescoapelor. ♦ Reflexul de clipire (oculo-palpebral) a pleoapelor la apariția bruscă a unui stimul luminos sau la un zgomot puternic la apropierea bruscă de ochi a unui obiect și la atingerea corneei de un jet puternic de aer, provoacă un reflex de apărare ce se utilizează în elaborarea de reflexe condiționate (T. Casatkin, Tatiana Slama – Cazacu, Ursula Șchiopu etc.) simple și catenare (mai ales) la copiii mici. ♦ Există anomalii ale vederii, ca miopia în cazul căreia vederea este scurtă și hiperapia (denumire a vederii la lumina crepusculară). Această anomalie ca și oboseala vizuală și vederea parțială (*ambliopia*) se accentuează cu timpul din cauza folosirii excesive a vederii în citit-scris și în activități profesionale, prezbiția constă în pierderea capacității de acomodare, a cărei amplitudine se reduce cu vîrsta datorită sclerozării cristalinului. Este mai evidentă după 60 de ani. Are efecte mai sesizabile la hipermetropi – la care vederea este tulbure fără lentile corectoare (sinonim presbiopie). ♦ Perseverarea vizuală patologică în cazul unor leziuni cerebrale se numește *paliopie*. Bolnavul continuă să vadă în mod intermitent un obiect care a dispărut din cîmpul său vizual (Mac Donald Critchely, 1951). Există și *deficiențe de cîmp* vizual (dreapta-stînga; sus-jos) și o inegalitate de dezvoltare a cîmpurilor vizuale colorate – ca și incapacitatea de diferențiere a unei culori (roșu mai ales). *Heteroforia* este instabilitatea acomodării binoculare. E opusă *ortoforiei*. Poate fi variabilă – (*anisoforie*), – dar în genere este constantă. Se prezintă ca *exoforie* (divergentă), *endoforie* (convergentă), *hiperforie* (ridicarea unuia dintre cîmpurile vizuale), *hipoforie* (coborîrea unuia din cîmpurile vizuale) sau *cicloforie* (torsiune giratorie) (E.V. și P.M.)

VERZA, Emil (n. 1938), psiholog român, cadru didactic, profesor (1992) la Universitatea București, doctor în psihologie, specialist în psihologia limbajului, psihologia vîrstelor și în probleme de psihopedagogie specială (defectologie) și logopedie. Este șeful catedrei de psihopedagogie specială și a fost directorul Institutului Național pentru Recuperare și Educație Specială a Persoanelor Handicapate (1990-1993). A fost redactor șef al revistei de *Educație Specială*, pe toată durata apariției acesteia. Este membru al Asociației psihologilor, membru în Colegiul de redacție al *Revistei de psihologie*, membru al Asociației de Lingvistică, italiană. Este membru al Senatului Universității București și face parte din Consiliul Național de acreditare a diplomelor și titlurilor universitare. A efectuat cercetări investigative și terapeutice originale privind problemele de limbaj, tulburări de pronunție și dislexo-grafie, alalie și autism etc. Pe probleme de handicapați de intelect a descris funcționalitatea percepției distorsionate (iluzia percepțională) și a impus o optică nouă asupra personalității și integrării persoanelor cu handicap. A participat cu comunicări la manifestări științifice naționale și internaționale (Paris, Viena, Roma, în S.U.A., Danemarca). A publicat circa 100 de articole și studii în reviste de specialitate în limba română și în limbi străine. **Op. pr.:** *Probleme psihologice ale jocurilor și distracțiilor* (coautor, 1970); *Tulburările limbajului scris* (coautor, 1973); *Dislalia și terapia ei* (1977); *Conduita verbală a școlarilor mici* (1973); *Omul, jocul și distracția* (1978); *Ce este logopedia?* (1982); *Psihologia vîrstelor* (coautor, 1981); *Disgrafia și terapia ei* (1983); *Probleme de defectologie* (coord. și autor 1983); *Metodologii contemporane în domeniul defectologiei și logopediei* (coautor, coord., 1987); *Probleme de defectologie* (coord. și coautor, 1988); *Adolescență, personalitate și limbaj* (coautor, 1989); *Elemete de psihopedagogia handicapaților* (coautor coord., 1990); *Psihopedagogie specială* (1992); *Psihologia vîrstelor* (1993). (P.M.)

VESTIBULAR, Aparat senzorial (engl. vestibular, fr. vestibulaire, germ. Vestibular) ♦ Canalele semicirculare reprezintă împreună cu așa-numitele organe otolitice (sacula și utricula) analizatorul, aparatul **v.** implicat în orientarea mișcărilor (inclusiv ale capului), respectiv segmentul neauditiv al urechii interne. Canalele semicirculare membranoase se află în interiorul labirintului osos și conțin un lichid denumit endolimfă, care comunică prin mici deschizături, cu lichidul de același fel din utriculă. Au o dispoziție în trei planuri, orientate în unghi drept unul față de altul ceea ce cuprinde direcțiile spațiale de bază. ♦ După felul cum sînt așezate se disting: un canal anterior superior care este sagital, divergent; unul posterior/inferior sau convergent; unul orizontal/extern sau lateral. În apropiere de joncțiunea cu utricula, fiecare canal se termină printr-o dilatație denumită ampulă. În interiorul acesteia se găsește creasta ampulară care conține celule ciliate, considerate ca fiind receptorii organului **v.** ♦ Impulsurile celulelor ciliate sînt colectate de terminațiile dendritice ale ramurii **v.** a perechii a opta (acustico-vestibulară) a nervilor cranieni, ai căror neuroni se află în ganglionul lui Scarpa. Canalele semicirculare sînt după cele mai multe opinii – receptori periferici ai mișcărilor circulare și parțial ai accelerării liniare. ♦ S-au înregistrat biocurenți ai canalelor semicirculare constatînd că accelerarea și rotirea mersului și corpului provoacă o creștere a activismului bioelectric (ce se derulează pînă la 25 de secunde) iar în condițiile poziției stabile a capului se înregistrează un activism spontan lent. (P.M.)

VESTIMENTAȚIE (engl. vestimentary, fr. vestimentation, germ. Klerdungen) ♦ Împreună cu aspectele privind îngrijirea generală, coafura, cochetăria, politețea, ținuta, constituie însemne ale adaptării comportamentului la convențiile vieții civilizate de zi cu zi și sînt aspecte ce oglindesc dimensiuni ale sinelui material, fizic și social ca și ale idealului de sine. ♦ Se pune în evidență uneori prezența de dezordini sau de manierism – chiar excentric în **v.** ♦ Excentricitățile **v.** reflectă și ele caracteristici sau tendințe bizare ale personalității și ale imaginii de sine. (U.Ș.)

VICTIMOLOGIE (engl. victimology, fr. victimologie, germ. Opferwissenschaft). ♦ Ramură a patologiei judiciare și a criminologiei care se ocupă cu studiul caracteristicilor psihologice ale victimelor înainte și în timpul actului criminal și după actul criminal, dacă supraviețuiesc. Există un tip uman predispus la a fi victimă. ♦ Fondatorul domeniului a fost Hans von Henting (1934, 1948), iar al termenului Friedrich Wertham. (E.V.)

VIITOR (engl. future, fr. futur, germ. Künftig, Folgent). ♦ O foarte mare parte din viața psihică este compusă din expectații, speranțe, anticipații, aspirații, proiecții, toate constituind o orientare spre viitor. Aceste structuri complexe se stratifică. Ele se referă la oameni, viață, lume, societate. ♦ Într-un mod asemănător se operează în ceea ce privește perceperea sinelui, estimația de sine. Și acestea se proiectează în **v.** creînd spațiul de viață subiectiv-intim. Confortul sau disconfortul existențial are loc în funcție de raportarea planului de aspirații la traseul standardelor stratificate proiectiv la poziția de statut și rol – proiectate și acestea – dar acceptate sau nu. Caracteristicile triontice la care se refereau Ed. Pamfil și D. Ogodescu corespund lui eu, tu, el, implicați concomitent în dinamica intimă psihică ce proiectează strategiile prezentului pozitiv. După unii autori structura triontică a sinelului are dimensiuni duble, în sensul că în același timp se confruntă formele de statut coexistent noi, voi, ei – care creează terenul intim de raporturi ale identității la v. prezent și trecut. (U.Ș.)

VIITOROLOGIE v. PREDICȚIE

VIITORUL PSIHOLOGIEI (engl. Psychology of future times, fr. Psychologie de demain, ger. Psychologie zu nächst Zeit) ♦ Psihologia a avut traiectoria evolutivă cea mai complexă și contradictorie. În nici o altă știință particulară nu s-a întîmplat să se conjuge în același timp divergențe și opoziții antagonice atît în ceea ce privește definirea obiectului de studiu, cît și în formarea bazelor metodologice generale, a paradigmei de abordare – interpretare a fenomenelor. Numeroasele curente și școli care s-au succedat și s-au confruntat în decursul existenței sale de sine stătătoare confirmă adevărul aserțiunii de mai sus. Trebuie însă să recunoaștem că, în pofida acestui fapt și a frecvențelor contestări ale însăși posibilității de a deveni o știință autentică, psihologia și-a continuat cu perseverență anevoiosul său drum, amplificîndu-și în mod constant atributele obiectivității, preciziei și rigorii. Cunoașterea științifică în sfera realității psihocomportamentale a progresat atît în extensiune, cuprinzînd tot mai multe fenomene și niveluri de complexitate tot mai înalte (de la senzație la gîndire și de la reacții emoționale reflexe la sentimente și atitudini, de la funcții și procese psihice secvențiale la personalitatea integrală), cît și în intensiune, trecînd de la descrieri fenomenologice situaționale la dezvăluirea cauzalității și a mecanismelor intime de producere și desfășurare a proceselor și actelor psihocomportamentale. Concomitent cu avansarea în studiul propriu-zis al problemelor de conținut, s-au făcut pași însemnați în direcția unificării metodologice și terminologice, prin depășirea opozițiilor tranșante și a absolutizărilor unilaterale între obiectiv – subiectiv, conștient – inconștient, planul intern (viața psihică subiectivă internă) – planul extern (reacțiile secretorii, motorii și verbomotorii la stimuli determinați din mediul extern), individual (centrarea pe studiul aspectelor individual-concrete) – general (centrarea pe desprinderea și formularea principiilor și legilor generale), ineism – genetism, biologic – biologic – cultural, parte – întreg, calitativism – cantitativism, determinism – indeterminism etc. Locul paradigmelor bazate pe principiul „ori – ori", „sau – sau", va fi luat treptat de paradigme întemeiate pe principiile relativismului, complementarității și interacțiunii. Ca și celelalte științe, psihologia s-a restructurat radical în ultimele trei – patru decenii sub influența noilor metodologii impuse de teoria generală a sistemelor, cibernetică și teoria organizării. Prin redefinirea psihicului ca formă particulară, de nivel calitativ superior, a informației realizate de sistemul nervos în cadrul comunicării organismelor animale cu mediul extern, psihologia s-a eliberat de îngrădirile și speculațiile filosofico-metafizice sub imperiul cărora s-a aflat pînă de curînd, devenind o știință cu o pregnantă obiectivitate și consistență internă. Noile metodologii au permis să se proiecteze lumină și asupra semnificației instrumentale a psihicului, care va fi considerat *factor de reglare* a proceselor de adaptare și echilibrare a organismului cu mediul extern, saturat în variații aleatoare și imprevizibile. Între complexitatea influențelor și solicitorilor mediului extern și complexitatea organizării psihice se admite existența unei relații de tip circular: creșterea complexității mediului atrage după sine creșterea complexității organizării psihice, iar cu cît organizarea psihică are un coeficient mai înalt de compelxitate, cu atît ea permite o coechilibrare mai eficientă într-un mediu extern mai complex. Conceptele și principiile oferite de teoria generală a sistemelor, cibernetică și teoria organizării asigură premise optime și pentru stabilirea unor raporturi de comunicare și ordonare epistemologică între diferitele ramuri particulare, teoretico-aplicative ale psihologiei, ceea ce va avea ca efect sporirea valorii explicative și integrative a modelelor și teoriilor care vizează o dimensiune sau alta, o ipostază sau alta ale psihicului și comportamentului uman. Astfel, cu toate că nu a ajuns la gradul dorit de unificare – integrare, tabloul actual al psihologiei se prezintă, din acest punct de vedere, într-o situație mult îmbunătățită față de cea pe care o constată la timpul său W. James, cînd afirma că „există atîtea psihologii cîți psihologi". Mai mult, prin anvergura cercetărilor întreprinse și prin semnificația epistemologică a descoperirilor și generalizărilor teoretice, psihologia și-a sporit continuu prestigiul și și-a ridicat statul în sistemul celorlalte ramuri ale cunoașterii, reușind să depășească stadiile de pseudoștiință sau de „mică știință" și să ajungă o „mare știință". Astfel, dacă înainte, ea era cea care avea nevoie de alte științe, împrumutînd mereu metode și modele cînd din biologie, cînd din fiziologie, cînd din fizică, astăzi și alte științe au nevoie de psihologie. Ea a ajuns în prezent la un asemenea nivel de dezvoltare și maturizare conceptual-metodologică, încît poate oferi celorlalte științe cadre de referință și unghiuri de abordare specifice și inedite. (J. Piaget, 1968; P. Fraisse, 1980). Dezvoltarea psihologiei s-a concretizat și în construirea unei structuri instituționale, în forma unităților specializate de învățămînt, a centrelor și institutelor de cercetare, a asociațiilor naționale și internaționale, a conferințelor și congreselor, a perioadicelor și diverselor publicații de profil, structură care a jucat un rol esențial în pătrunderea și menținerea psihologiei în conștiința publică și în repertoriul mijloacelor de optimizare a factorului uman, în contextul vieții și activității sociale. Comparînd, deci, situația actuală a psihologiei cu cea pe care o prezenta W. Wundt în 1884, la împlinirea a zece ani de la publicarea lucrării sale *Elemente de psihologie fiziologică*, în care delimita pentru prima dată „un nou domeniu al științei", progresul ne apare cu adevărat uriaș. Dar cum structura comportamentală a omului reprezintă entitatea cea mai complexă din univers, există încă numeroase semne de întrebare și probleme care-și așteaptă rezolvarea. Ca atare, dezvoltarea psihologiei nu este încheiată, ci va continua încă mult în viitor. În evaluările tendințelor dezvoltării ulterioare a științelor, psihologia este menționată pintre cele cu dezvoltarea cea mai rapidă, alături de microelectronică, biologia moleculară și informatică. Această dezvoltare puternică a psihologiei în viitor va fi stimulată atît de motive epistemologice-teoretice, cît și practice. Primele rezidă în conștientizarea pe scară largă a importanței deosebite a cunoașterii psihologice în structura sistemului cunoașterii generale a Universului și în recunoașterea valorii datelor despre organizarea psihicului uman pentru dezvoltarea științelor informatice și inteligenței artificiale. Cele din urmă rezidă în demonstrarea utilității datelor psihologice pentru rezolvarea problemelor legate de optimizarea vieții și activității sociale atît prin adaptarea condițiilor obiective la particularitățile psihoindividuale ale omului, cît și prin adaptarea omului la specificul condițiilor și solicitărilor externe. Este, așadar, de așteptat că vor cunoaște o puternică dezvoltare atît cercetările fundamentale, orientate în direcția testării și desăvîrșirii modelelor teoretice parțiale și generale, asigurîndu-se astfel o creștere considerabilă a gradului de înțelegere și explicare a vieții psihice a omului în diversitatea formelor și ipostazelor sale, cît și cercetării aplicative în domeniile muncii și profesiilor, ale educației, comportamentului și relațiilor interpersonale în grupuri, organizații, instituții, ale marketingului, managementului, comunicării mass-media, reclamei, sportului, loisirului, relațiilor interetnice, activității militare, activității în spațiul cosmic, creativității individuale și de grup, ale vieții și relațiilor intrafamiliale, psihopatologiei și psihoterapiei etc. Din punct de vedere tehnic – instrumental, cercetarea psihologică va evolua pe linia introducerii pe scară largă a computerizării, a modelelor simulative, a statisticii funcționale, a teoriei probabilităților și teoriei mulțimilor, a analizei multifactoriale și multidimensionale. Experimentul zis empiric sau direct va fi dublat, iar în unele cazuri substituit, de experimentul teoretic, bazat pe modele deductive, verificabile prin intermediul programelor computerizabile. Acesta va reclama o pregătire corespunzătoare a viitorilor cercetători în psihologie, prin însușirea logicii programării, a tehnicilor de operaționalizare a așa-numitelor categorii calitative, a tehnicii de formulare a ipotezelor într-un sistem formal și de generare a deducțiilor. Extinderea experimentului teoretico-deductiv va duce și la încetățenirea, alături de conceptul „subiect mediu” (statistic), a noului concept de „subiect ideal”, care, probabil, va fi instituit drept etalon de referință atît în organizarea procesului instructiv – educativ în școală, cît și în realizarea activității de orientare – selecție profesională. Sub influența metodologiei informatico – sistemice, analiza fenomenelor psihocomportamentale va dobîndi un caracter mult mai riguros, descrierile metaforic – literale, care încă abundă în prezent, rămînînd o preocupare a nespecialiștilor. La aceasta vor contribui considerabil și neuroștiințele, grație regîndirii modului de organizare structural-funcțională a creierului uman prin prisma principiilor logicii comunicării, procesării informaționale și reglării. Aprofundarea cercetărilor asupra specializării funcționale a celor două emisfere cerebrale din perspectivă și cu criterii psihologice va permite elaborarea unei noi tipologii a personalității, mai obiectivă și mai fertilă din punct de vedere practic (atît pentru educație, cît și pentru clinică). În afară cercetărilor de psihologie generală, așa cum se întrevede de pe acum, centrul atenției va fi deplasat de la studiul proceselor și funcțiilor psihice izolate spre dezvăluirea și analiza interacțiunilor și interdependențelor dintre acestea, prin raportarea la situații și finalități specifice. Tendința analitică, de dezvoltare a cunoașterii în intensiune, care a dus în ultimele două decenii la transformarea unor capitole sau segmente ale realității psihice în „psihologii particulare” (psihologia „percepției”, „psihologia gîndirii” – orientarea cognitivistă –, „psihologia învățării”, „psihologia motivației” etc.) va fi corelată și controlată (relativizată) prin amplificarea tendinței integrativ – extensionale. Cum dinamica mediului și vieții sociale va genera situații noi, este logic să ne așteptăm ca psihologia să se confrunte cu probleme noi de cercertare. Cele mai multe și importante dintre acestea vor viza, fără îndoială, optimizarea relațiilor interumane, valorificarea potețialului creator, creșterea performanțelor profesionale, prevenirea dezadaptărilor individuale și a disfuncțiilor organizaționale. Abia început în ultimele două decade, domeniul cercetărilor de graniță (psihoneurolagie, psihobiologie, psihosociologie, psiholingvistică, psihofarmacologie etc.) și interdisciplinare, în care psihologia joacă rol de placă turnantă, va deveni predominant, coordonarea internă a științelor devenind un imperativ epistemologic major. Va crește considerabil gradul de solicitare și implicare a psihologiei în toate sferele vieții și activității sociale, ea devenind un ghid și totodată un temei al elaborării și aplicării proiectelor de dezvoltare atît în plan individual, cît și în plan uman general. Și dacă A. Mahaux a lansat faimoasa predicție potrivit căreia, secolul XXI va fi religios sau nu va fi deloc, probabil că nu este cîtuși de puțin lipsit de temei să punem alături o alta, și anume: *secolul XXI va fi psihologic sau nu va fi deloc*. Căci nu se poate concepe salvarea și înălțarea omului fără o cunoaștere de sine veritabilă și fără a ține seama de datele acestei cunoașteri. (M.G.)

VIOLENȚĂ (engl. violence, fr. violence, germ. Heftigkeit, din lat violentis). ♦ Conduită și atitudine care constau în constrîngerea fizică sau psihică exercitată de unele persoane asupra altora pentru a le impune voința, opresîndu-le. **V.** ține de nivelul de reactivitate al sistemului nervos dar mai ales de structura caracterială, de lipsa de stăpînire de sine, de impulsivitate, de slaba organizare a vieții psihice, de lipsa autocontrolului sau insuficiența reacțiilor emotiv-impulsive, de emoții puternice, de conștiința de sine dilatată, de forța brută needucată, de lipsa de morală. ♦ Există numeroase lucrări asupra **v.** mai ales de natură eseistică ori programatic combative. Van Caneghem a elaborat o lucrare (1978) privind agresivitatea încărcată de **v.** dezordonată și combativitatea încărcată de agresivitate discursivă. Între 1975 și 1981, în reviste au apărut numeroase articole cu privire la **v.** ♦ Se consideră că există un mare grad de agresivitate în viața de toate zilele. ♦ Copiii suportă și provoacă **v.** în familie. Experimentele lui Stanley Milgram cu privire la „ascultarea" copiilor și cele ale lui Zimbarde cu jocul de-a „prizonierii și gardienii" sînt singurele ce se referă la acest fenomen în mod analitic prin cercetări riguroase. ♦ Există și o **v.** prin care se atrage atenția asupra unor probleme sociale tensionale, cum este **v.** răzbunării a nedreptății, a cauzelor social-naționale rezolvate nedrept, a luptei împotriva oprimării, asupririi, inegalității și ilegalității. **V.** este în aceste cazuri expresia revoltei și animă revoluții, mișcări revendicative, greve etc. În 1986 grupul pentru pace al IUPys-ului a difuzat un manifest pentru pace și a afirmat (prin declarația de la Sevilla) că este împotriva violenței. Declarația a cuprins cinci propoziții-program. 1. Este incorect științific să se difuzeze ideea că oamenii au moștenit violența de la ancestrorii lor. Nici o specie nu posedă unelte și arme. Violența este un efect subcultural. 2. Există popoare care nu au avut perioade de războaie sute de ani, altele care au avut războaie, apoi liniște și altele care au purtat numeroase războaie. 3. Tot atît de neștiințific este să se considere că există o programare genetică umană a violenței. Cooperarea, filiația, forța spirituală sînt valori umane reale. 4. Tot incorect din punct de vedere științific este să se considere că omul posedă un creier agresiv, violent. Conduitele umane sînt dependente de modul cum au fost condiționate și socializate. 5. Nici ideea că războaiele, implicit violențele, sînt provocate de instincte nu este corectă. Factorii cognitivi, limbajul negocierilor, progresului și al difuzării de informații și de tehnologii pot oricînd dezamorsa conflictele generate de neînțelegeri, revendicări și interese meschine ce pot apare în unele grupuri sociale sau în unele cazuri de violențe patologice. Din partea României a făcut parte prof. dr. Ursula Șchiopu din comitetul internațional pentru pace al psihologilor. (E.V.)

VIS (engl. dream, fr. rêve, germ. Traume). ♦ Suită de imagini și trăiri psihice care survin sub formă de episoade de viață, cu participarea propriei persoane, în timpul somnului. ♦ **V.** a suscitat întotdeauna interesul (fapt conservat în legende și epopei). ♦ S-a conservat ideea că **v.** exprimă mesaje codificate ale destinului, zeităților ori divinității. ♦ S. Freud a efectuat o lucrare de mare audiență asupra **v.** (1900). El a considerat că **v.** posedă un conținut manifest (prin imaginile sale) și un sens (conținut latent) ce poate fi decodificat prin raportări la simbolistica onirică fiind un produs al inconștientului care deghizează motivațiile. ♦ K.-G. Jung a considerat **v.** ca experimente imaginare, expresii simbolice ale inconștientului și le-a clasificat în: **v.** ce exprimă trecutul trăit, **v.** ce fac bilanțuri ale comportamentului și situațiilor prezente și ale tendințelor intrapsihice și **v.** care au funcții anticipative și de sublimare fiind orientate spre viitor. **V.** constituie prin imagistica sa, un limbaj privat și primitiv (anterior achizițiilor de limbaj) care apare spontan, el izbutind să exprime stările complexe ce nu pot fi conceptualizate clar sub o formă deghizată. ♦ După S. Freud **v.** permite să se exprime idei sau sentimente altfel neacceptate. ♦ K.G. Jung a subliniat faptul că modurile de exprimare ale **v.** se află sub primatul unor stări mai primitive din care motiv simbolistica **v.** este identică la persoane de vîrstă, cultură și rasă oricît de diferite. ♦ Pentru psihanaliza existențială **v.** acționează la nivel universal. Patricia Garfield a studiat și ea temele mai frecvente de **v.** Autoarea citată consideră că **v.** cuprind condiționări culturale numeroase. Agresiunea, teama, miracolul, tensiunea sînt adesea implicate în activitatea onirică. ♦ David Foulkes a studiat **v.** copiilor. Este greu de analizat conținutul **v.** copilului deoarece memoria și activitatea imaginativ-narativă deformează **v.** Între 3-4 ani pînă la 9-10 ani tematica **v.** crește și devine legată de experiența de viață cotidiană – și mai ales de funcțiile fiziologice ca foamea, setea, trebuința de a găsi ceva etc. Imaginea **v.** se dublează între 5-6 ani. Personajele din **v.** sînt în genere cele din spațiul de viață. La 7 ani se organizează „narațiunea" **v.** Mai tîrziu, în pubertate, se diferențiază conținutul **v.** la fetițe și băieți (aceștia din urmă au mai multă agresivitate în **v.**). Apoi conținutul devine mai complex, coșmarurile au un determinism existențial complicat ce este abordat în multe laboratoare ale somnului. La adulți acționează evident în **v.** constrîngerile social-culturale. Prin funcția de deghizare **v.** realizează o suprapunere cu refularea, după freudiști. Cînd nu este rezolvată această deghizare, se constituie situații conflictuale între tendințele nepermise și instanțele morale ale subiectului. Efectul acestei stări conflictuale se observă în starea subiectului, prezentă după trezire, angoasă, iritabilitate. Într-o lucrare sub redacția lui Liviu Popovici (1978) au fost sintetizate numeroase ipoteze și cercetări neurofiziologice, psihologice și de patologie cu privire la activitatea onirică și imaginea de vis, conținutul verbal, mnemic, vis și creație artistică – precum și eșecul tentativelor de interpretare a **v.** ♦ Se consideră că în timpul somnului oniric (v. somn) denumit faza REM, lucrează zone cerebrale, ca și zone de sinteză care realizează relativa coerență a **v.** Allen Hopson și R. W. McCarley (Universitatea Massachusetts) consideră că există latura psihologică și latura fiziologică, fiziochimică și electrică atît a somnului cît și a **v.** (somnul oniric). A fost demonstrat rolul formației reticulare, ponto-bulbare (mai ales celulele sale gigante) în **v.** de către Michel Jonvet (locus everulens). Se știe că aceste celule au arborizațiuni terminale în toate zonele creierului, inclusiv în interiorul trunchiului cerebral (mișcări sus-jos) și în măduva spinării. Ele sînt responsabile de atonia musculară din somn. Activitatea acestor celule devine maximală în timpul somnului paradoxal (REM), fapt înregistrat în urma implantării de electrozi în zonele unor astfel de neuroni. ♦ În starea de somn paradoxal ordinul de executare de mișcări ale ochilor este dat de la nivelul trunchiului cerebral – spre deosebire de starea de veghe în care stimulația parvine de la centrii superiori de control senzoriali. În caz de **v.** în situații de înot, planare, zbor etc. ca și în unele paralizii, participă stimulația vestibulară. ♦ Donald O. Herbb a considerat că în **v.** crește curentul asociativ de conexiuni simpatetice între celulele corticale – și se activează memoria lor – idee susținută și de Lechley. ♦ Francis Criks și Graem Mitchison, Alain Hobon și Albert W. McCarley au considerat că în vis participă mai ales formațiunile primitive ale creierului (arhicortexul) stimulate de neocortex. Este acceptată idea că **v.** au rol reparator. ♦ Milton Kramer și Thomas Roth consideră că tensiunea de fiecare zi influențează conținutul **v.** În situații tensionale oamenii își amintesc de conținutul **v.** nu și în situații de echilibru sufletesc. Se pare că absența activității onirice provoacă dificultăți de adaptare la stres. ♦ Harry Trosman a semnalat acumulări și descărcări ciclice prin activitatea onirică. ♦ Alți autori, consideră că **v.** are funcția de a reda încrederea în sine (Rosalind Dimond Cartwright în lucrarea *Night Dreaming*, 1977). ♦ Ideea condiționării **v.** este controversată. Harwey de Saint-Denise a relatat într-o lucrare nesemnată (1867) o serie de experiențe în care a condiționat caracterul peisagist spațial al **v.** sale prin mirosuri. Încercarea de condiționare prin muzică nu a dat rezultate prea convingătoare. Unii autori ca D. Foulkes și Mary Lloyd Griffon consideră puțin posibilă condiționarea experimentală. ♦ **V.** nu este doar paznicul somnului (cum îl numea Freud) ci procesualitatea psihică grație căreia omul își poate păstra echilibrul psiho-afectiv. ♦ El se poate considera, ca fiind un mecanism suplimentar de apărare a eului, care satisface în plan imaginar dorințe refulate, precum și de reducere a tensiunilor acumulate în viața cotidiană. ♦ În vis, omul normal se manifestă aproape ca psihoticii, dezertînd din real și ancorînd într-o lume proprie. În timp ce la ultimii universul morbid este permanent, mascînd realitatea, la normal dispare o dată cu trezirea. I. Biberi a efectuat considerații interesante asupra **v.** (U.Ș.)

VISCEROTONIC v. TIPOLOGIE

VIZIUNE (engl. vision, fr. vision, germ. Vision) ♦ Judecată subiectivă, prospectivă fundată pe o cunoaștere intuitivă a realității, v. reflectă maniera de a vedea, starea de spirit, atitudinea anumitei valori determinate, nivelul de cultură și aspirațiile unei persoane sau grup. **V.** poate fi politico-economică, științifică, pragmatică etc. În toate cazurile caută să întregească aspectele lacunare dintr-o reflectare de perspectivă – spre a prezenta o optică plauzibilă și coerentă – în jurul unor paradigme. (T.C.)

VÎGOTSKI, Lev-Simeonovici (1896-1934). Psiholog rus. A absolvit facultatea de psihologie a Universității din Moscova. A fost la curent cu toate lucrările fundamentale de psihologie ale timpului său, a stabilit numeroase contacte cu marii reprezentanți ai școlilor psihologice din acea vreme (Kurt Lewin, Koffka, K. S. Leshley etc.) și deși activitatea sa de creație științifică nu a depășit 10 ani (1924-1934), ea este bogată în contribuții originale. **V.** a considerat dezvoltarea psihică drept proces complex dialectic cu o periodicitate complexă, metamorfozări, transformări calitative, încrucișări de factori interni și externi, decalaj între diferite sisteme psihice ale personalității și interacțiune ca tendință a factorilor interni și externi. El a considerat că în dezvoltare se pun în evidență două trăsături. 1. Fiecare formă nouă a experienței culturale se sprijină pe forma anterioară – concomitent se interiorizează asimetric dînd noi forme de adaptare. 2. Interacțiunile dintre stadiul parcurs și modificările ce intervin pe parcurs sînt permanente (tendință spre unitatea internă). Socialul este esențial în dezvoltare. Comportamentul cultural (ca domeniu al socialului) prezintă importanță deosebită. Dezvoltarea filogenetică a dus la „homo sapiens” – ontogeneza contemporană creează filme specifice de comportament. Teoria dezvoltării conturată de el a permis o mai mare lărgire a opticii psihologice privind omul concret. **V.** a publicat numeroase lucrări printre care amintim: *Istoria dezvoltării psihice a copilului*, *Gîndire și limbaj*, *Psihologia artei*. J. Piaget, care a descoperit lumea ideilor lui **V.** abia la 25 de ani după moartea acestuia, a fost obligat ca în lumina acestor idei să-și revizuiască multe dintre propriile sale concepții. În jurul lui **V.** s-au format mulți psihologi ruși printre care A.N. Leontiev, A. R. Luria etc. Lucrările lui **V.** au fost traduse în multe limbi (engleză, germană, japoneză). În limba română au apărut sub titlul *Opere psihologice alese*, în două volume în 1971 și 1972. (T.C.)

VLASIU, Valer (n. 1927), psiholog canadian de origine română, profesor titular la Universitatea Hall (Québec). Și-a susținut licența în pedagogie comparată, specializarea în criminologie și apoi în administrație școlară. A fost mulți ani responsabil al Departamentului pedagogic al centrului de cercetări pentru copii neadaptați de la Spitalul Rivière des Prairies din Montreal – Canada, unde a studiat problemele *Adaptării socio-profesionale a deficienților mintali* (1975), în care a elaborat numeroase studii. La Universitatea Hall a adopat *Sistemul integrării și normalizării ca formă de recuperare a deficienților mintali* (1982), folosind un sistem de organizare și reeducare similar cu cel din România. A militat pentru depășirea concepției filantropiste în educația copiilor cu debilitate mintală. A făcut *Studii comparative privind sisteme și forme de integrare, adaptare a debililor mintali* (1985), susținînd și o lucrare de doctorat la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca în această teorie. Raportor al lucrărilor UNESCO în problemele debilității mintale și ale școlilor speciale, a elaborat teme cu acest subiect (1969, 1970, 1973). (U.Ș.)

VOCAȚIE (engl. vocation, inclination, fr. vocation, inclination, germ. Berufung). ♦ Atracția spre o activitate profesională, artistică sau științifică sau la o persoană care are aptitudini, înclinație spre acea activitate. **V.** își are surse profunde, afective, adesea neconștientizate care împing subiectul uman spre alegerea unei anumite activități și nu a alteia. C. Rădulescu-Motru a făcut considerații deosebite asupra v. ♦ După unii autori la baza v. se află un substrat genetic complex

(L. Szondi), **v.** poate să se manifeste uneori de timpuriu la copil. În adolescență apar „crize de **v.**" ce se explică de unii autori prin numeroși factori de contaminare, de vedetism sau prin influența unor modele pregnante, interesante, eroice sau bizare etc. Nu totdeauna acestea răspund unor necesități interne reale. ♦ Orientarea școlară și profesională poate contribui la stabilirea caracteristicilor vocaționale care să corespundă nevoilor societății și structurilor diferențiate ale personalității tineretului. C. Rădulescu-Motru a scris pagini interesante privind **v.** Printre testele de caracteristici vocaționale sociometrice sensibile pentru depistarea **v.** și sesizarea ei de către grupul școlar sînt testele de reputație vocațională. Ursula Șchiopu consideră că reputația vocațională nu coincide totdeauna în timp cu valoarea reală vocațională. Reputația vocațională pozitivă sau negativă rămîn rezistente în timp. Reputația vocațială negativă o dată formată, creează un cadru de insatisfacții sau de disconfort afectiv, dacă se conștientizează nonconcordanța respectivă. Gh. Zapan a structurat metoda aprecierii obiective ca sistem de depistare a reputației vocaționale și de educație a aprecierii, a intercunoașterii ce are importanță relativ mare pentru dezvoltarea **v.** și a reputației vocaționale corecte, nedilatate și neretractate. ♦ Pot exista vocații diferite: militare, economice, politice, științifice, artistice. Un om cu o adevărată v. nu se descurajează în fața nici unui obstacol. ♦ În genere, întreaga activitate a unei persoane înaintează pe măsură ce poate să-și satisfacă v. ♦ Întreaga artă a psihologului este de a distinge adevărata v. oprindu-se asupra aptitudinilor reale și înlăturînd proiectele himerice. (P.M.)

VOICU, Constantin (n. 1935), psiholog și cercetător român, doctor în științe. Și-a făcut studiile la Universitățile din București și din Moscova. A efectuat lucrări în probleme ale tipului de activitate nervoasă superioară, studii de fiziologie. A desfășurat o activitate publicistică largă (peste 50 de studii și articole). A fost unul din redactorii Revistei de psihologie și Secretar general al Asociației psihologilor din România. A contribuit la organizarea de sesiuni științifice, colocvii naționale. **Op. pr.**: *Indicatori electroencefalografici ai dinamismului procesului de excitație la copiii de 10 ani* (teză de doctorat, Moscova, 1964); *Dinamismul procesului de excitație și corelațiile sale electroencefalice la copiii de 10 ani* (colab., în red. B. M. Teplov); *Particularități tipologice ale ANS la om* (1967), *Dynamism of Excitation and its EEG correlates in children* (colab. cu V. D. Nebylitsyn); *Fundamentall proprieties of the human* (N.S., N. Y. London, 1972); *Study of the correlation between flexibility of attention and dynamism of nervous process* (1972, colab.); *Procesele memoriei* (colab. în Sinteze de Psihologie vol. I, 1980), *Diferențe individuale psihofiziologice* (în Tratat de Psihologie vol. I, 1978). (P.M.)

VOINȚĂ (engl. will, fr. volonté, germ. Will). ♦ Activitate, proces și trăsătură psihică specifică omului, cuprinde o mare complexitate de procese psihice, o antrenare intelectuală și acționează în jurul unui scop. Acesta constituie aspectul central al ordonării și sistematizării activității voluntare. Clarificarea scopului, a mijloacelor și căilor de a ajunge la acesta, luarea hotărîrii și apoi executarea constituie verigile actului desfășurat de voință. Scopul este implicat în motivație. Aceasta cuprinde elemente psihice eterogene. ♦ **V.** presupune un efort care este cu atît mai intens cu cît sînt mai mari greutățile de înfruntat pentru realizarea scopului propus. Fiind în interacțiune cu procesele psihice cognitive și afective actele de v. reprezintă manifestarea unor gînduri și sentimente ale omului în acțiunile și faptele sale, de aceea **v.** este implicată în motivațiile conduitei. ♦ Se pot diferenția patru etape ale proceselor sau activității voluntare: a) etapa conturării intenției. Această etapă este dominată de un complicat proces de conștientizare a acesteia și are loc sub presiunea integrării persoanei în cauză în tensiunea intenției. K. Lewin consideră intenția și scopul ca un cîmp de forțe, în care există o anumită tensiune. Această etapă este dominată de conturarea motivației acțiunii; b) lupta motivelor. În cazul dilemei dintre alegerea ieșirii la plimbare și elaborarea unui referat, lupta motivelor poate fi activă. Motivele au semnificații inegale sau egale pentru persoana în cauză, în fiecare moment. De obicei lupta se duce între motivul preferat de persoana în cauză și motivele implicate în obligații și responsabilități sociale. Această etapă este impregnată de procese afective și constă în evaluarea și deliberarea mentală a valorii obiectivelor, motivelor și eventual a consecințelor acțiunii alese; c) Luarea deciziei și constituirea planului activității constituie o a treia etapă a activității și se încheie cu d) luarea hotărîrii. Etapa realizării implică acțiuni, operații și acte sau mișcări (A.N. Leontiev). Fiecare din aceste etape pot fi bruiate de condiții obiective, subiective și combinate. ♦ Tulburarea predominant calitativă a **v.** se numește *abulie* și constă dintr-o insuficiență volițională, însoțită sau chiar determinată de anumite pulsiuni sau acte paralele, parazite. În nevrozele motorii insuficiența **v.** este însoțită de ticuri, spasme și alte manifestări motorii. Se întîlnește și în schizofrenie. Prezintă grade de instabilitate, incongruență și lipsă de exprimare acțională. (P.M.)

VOLPICELLI, Luigi (n. 1900), pedagog italian, profesor la Universitatea din Roma, autor a numeroase lucrări. În calitate de director al revistei *I problemi della pedagogia* a contribuit la popularizarea unor rezultate ale pedagogiei și psihologiei contemporane românești atît în Italia, cît și în celelalte țări în care se difuzează această publicație. Menționăm că numărul 4/1964 al revistei a fost dedicat în întregime României, fiind intitulat *La scuola e la pedagogia rumena*. Autorul a publicat în acel număr un amplu articol referitor la *Dezvoltarea cercetării științifice psihologice în România după cel de al doilea război mondial, perioada 1945-1960*; în numărul 1/1972, iar în continuare despre *Direcțiile de dezvoltare ale cercetării științifice psihologice în România în cel de al șaptelea deceniu al secolului XX*. (E.V.)

W

WALLON, Henri (1879-1962), psiholog francez. Și-a luat licența în filosofie (1902) și titlul de doctor în medicină cu lucrarea *Le delir de persecution* (1909). A fost elevul lui Pierre Janet și al lui Georges Dumas. În 1925 a publicat lucrarea *L'enfant turbulent, etudes sur les retards et anomalies du developpement moteur et mental.* A fondat un laborator de psihologie a copilului (Paris, 1927) și revista *Enfance.* A predat la Sorbona și la Institutul Național de studiu al muncii și al orientării profesionale (după 1928). A fost progresist și a participat la lupta ilegală antifascistă. După 1944 a pregătit împreună cu Paul Langevin un proiect de reformă a învățămîntului. **W.** și-a consacrat eforturile studiilor de psihologie a copilului a cărui dezvoltare o considera infuențată de maturizarea biologică și de influența socială (mediul social). **W.** s-a ocupat și de aspectele patologice ale conștiinței. A mînuit cu multă compentență în analiza psihologică metoda dialectică, fapt prin care s-a îndepărtat de modul în care au privit copilul O. Decroly, M. Montessori și chiar J. Piaget, el nefiind un psiholog al copilăriei ci al copilului ce va deveni om, interesat fiind de geneza funcțiilor și caracteristicilor psihice din copilărie pe plan afectivo-social. A studiat în mod deosebit structurile și leziunile sistemului nervos al copiilor debili mintali, sau motori, sau cu anumite infirmități neuropsihice (între 1903 și 1910). Sistemul său de lucru a fost cel al comparației pentru a ajunge la explicarea fenomenului uman. **Op. pr.:** *Les reactions dans les crises doués à l'emotion* (1920); *L'enfant turbulent* (1925); *Mouvement et psychisme* (1926); *La maladresse* (1928); *Différence de l'autisme du malade et de l'égocentrisme enfantin* (1928); *L'habileté manuelle. Ses conditions psychophysiologiques* (1929); *La conscience de soi, ses degrés et ses mécanismes de 3 mois à 3 ans* (1932); *Syndromes d'insufficience psychomotrice et types psychomoteurs* (1932); *Les réactions au monde extérieur* (1938); *Principes de psychologie appliquée* (1931); *Les origines du caractère chez l'enfant* (1943); *De l'acte à la pensée* (1942); *L'évolution psychologique de l'enfant* (1941); *Essais de psychologie comparée* (1942); *L'orientation scolaire* (1944); *Les origines de la pensée chez l'enfant* (1947); *Niveaux et fluctuation du moi* (1956); *L'évolution psychiatrique* a fost ultimul său studiu. (U.Ș.)

WALTER, William-Gray (1910-1977), neurofiziolog englez. Și-a consacrat activitatea studiilor de electroencefalografie. Încă din 1936 a semnalat faptul că tumorile cerebrale nu emit unde electrice, fapt ce permite depistarea acestora. S-a ocupat apoi de electricitatea cerebrală în crizele de epilepsie. A inventat un aparat de înregistrare a activității electrice (primul analizor automatic linear de frecvență). A prezidat federația internațională a societăților de EEG începînd cu 1957 și a fondat împreună cu H.H. Jasper *International EEG Journal.* A publicat lucrările

Further outlook și *The living brain* și circa 100 de studii și articole. (T.C.)

WALTER, Leon (1889-1963), psiholog elvețian de origine rusă. A predat la diferite universități, inclusiv la Paris. Specialist în tehnopsihologie s-a preocupat mai ales de probleme ale psihologiei muncii, de ritmul natural propriu fiecărui muncitor. **Op. pr.**: *Orientation professionelle et carrière liberales. Étude psychologique* (1937); *La psychologie du travail* (1947). (P.M.)

WÄRNERYD, Karl-Erik (n. 1937), psiholog suedez. Și-a făcut studiile la Stockholm și și-a susținut doctoratul în S.U.A. S-a specializat în probleme de psihologie economică. **Op. pr.**: *Ekonomick psykologi* (1967); *Mass communication and advertising* (în colab., 1967) etc. și peste 50 de articole și studii remarcabile. (P.M.)

WATANABE, Tohira (1883-1957), psiholog japonez. Președinte al Asociației Japoneze de Psihologie aplicată, membru al Comitetului Asociației Japoneze de Psihologie, profesor la Universitatea Nihon, **W.** a lucrat mai ales în domeniile psihologiei aplicate. În 1923 a testat aproximativ 8500 de elevi din Tokyo cu un test de inteligență (Kokumin Chino Kensa). În jurul anilor 1940 s-a ocupat de problemele orientării profesionale a răniților orbi (mai ales din război) și de accidente de circulație. A elaborat peste 70 de studii și cărți în aceste probleme. (U.Ș.)

WATSON, John-Broadus (1878-1958), psiholog american. Născut dintr-o familie săracă la început lui **W.** nu i-au plăcut studiile și și-a creat o faimă dubioasă. La 15 ani a avut o criză puternică și a început să studieze cu fervoare. Și-a terminat studiile universitare și a început să lucreze la Universitatea din Chicago, în probleme de psihologie animală, apoi la catedra de psihologie de la Universitatea din Baltimore (1908). A fondat curentul psihologic behaviorist (știința comportamentului) drept replică împotriva introspecționismului experimental mascat al școlii lui Wundt, dar și împotriva unui fel de atomism clinic la modă în psihologie. (Se consideră de pildă că pentru a analiza un anumit tip de scaun albastru sînt necesari 13 atomi de conștiință de un anumit tip și 3 de un alt tip). În esență, **W.** a considerat că psihologia nu poate fi o veritabilă știință atîta vreme cît nu părăsește centrarea pe stările de conștiință care permit doar speculații neputînd fi analizată obiectiv veridicitatea lor. Cele ce se pot supune verificării logice și statistice sînt comportamentele ca reacții la stimulii obiectivi măsurabili și ei. Deci relația S (stimul) – R (reacție) creează domeniul ce face posibil dreptul la știință al psihologiei, amîndoi polii relației S-R fiind măsurabili. Reducționismul său a influențat profund psihologia americană și a creat un interes deosebit pentru comportament ca variabilă a cercetării. În perioada 1915-1923 a condus *Journal of Experimental Psychology*. Încă din 1913 a revoluționat psihologia printr-un articol *Psychology as the Behaviorism Views it*. În 1919 a fost ales președinte al Asociației Psihologilor Americani fiind cel mai tînăr american ce a apărut în Who's Who. A fost unul din cei cinci psihologi americani celebri ai timpului. Bertrand Russell (care a primit mai tîrziu premiul Nobel) l-a declarat ca fiind cel mai mare psiholog al tuturor timpurilor (după Aristotel). La 42 de ani (avea o soție, 2 copii și 4500 de dolari/an) a apărut Rosalie Rayner, o tînără fată de care s-a îndrăgostit și în curînd acest fapt a provocat un mare scandal. **W.** a demisionat (1920) și s-a pomenit în stradă. Căutînd de lucru a fost primit de societatea publicitară J. Walter (Thompson), rivală alteia cu sediul la Chicago unde se afla celebrul Claude Hopkins – cel mai celebru redactor publicitar al vremii (care în 1918 a proclamat că arta de a vinde este ineficace fără psihologie). Acesta a pregătit începînd cu 1923 apariția lucrării *Scientific Advertising*

(100 de pagini ce rezumau cunoștințele publicitare ale vremii). **W.** a reușit și pe acest plan. În 1925 el declara că există trei emoții de bază: teama, mînia și dragostea. De fapt personalitatea sa s-a disociat treptat după 1922 și apoi după 1936 cînd a murit Rosalie. Watson a exprimat un optimism pedagogic entuziast. Printre altele a afirmat că dacă i s-ar da în grijă un grup de 30 de copii (10 albi, 10 negri și 10 galbeni) ar putea să le creeze comportamente excepționale, deoarece psihologia permite control total. El a considerat că înainte de toate, orice psiholog trebuie să-și testeze potențialul emoțional. (Aldous Huxley a făcut un portret admirativ al lui **W.**) **Op. pr.**: *Behaviorism Introduction to Comparative Psychology* (1914); *Psychology from the Standpoint of a Behaviorism* (1919); *Behaviorism* (1925); *The Ways of Behaviorism* (1928) etc. (U.Ș.)

WEBER, Ernest-Heinrich (1795-1878), fiziolog german, prof. de anatomie (1918) și de fiziologie (1840) la Leipzig. Cofondator (împreună cu G. T. Fechner) al fiziologiei senzoriale moderne și al psihofizicii. Investigațiile lui asupra simțului tactil și muscular au constituit punctul de plecare pentru evaluarea cantitativă a relațiilor dintre stimul și răspuns și de aici pentru dezvoltarea psihofizicii. Metoda înregistrării „celor mai mici diferențe perceptibile" utilizată în investigațiile sale a fost prima metodă psihofizică. Folosind-o, **W.** a constatat că sensibilitatea senzorială variază în funcție de mărimea sau intensitatea stimulilor și este mai fină în cazul stimulilor de intensitate slabă decît a celor de intensitate ridicată. Formularea cantitativă a acestei relații (S-R) este cunoscută sub denumirea „Legea Weber". Experimentele lui Weber au fost continuate și dezvoltate de Fechner (Legea Weber – Fechner). **Op. pr.**: *De aure et auditu hominis et animalium* (1820); *De pulsu resarptione auditu et tactu* (1834); *Der Tatsinn und das Gemeingefuhl, Handworterbuch der Psychologie* (3 vol., 1846). (P.M.)

WECHSLER, David (1896-1981), psiholog american născut în România. Și-a făcut studiile la New York, apoi datorită unei burse de studii a lucrat în Franța (1920-1922) cu H. Pieron și L. Lapique. În 1925 și-a luat doctoratul în filosofie și a fost numit psiholog-șef al spitalului de psihiatrie Bellevue și profesor de psihologie clinică la Universitatea din New York. S-a ocupat de probleme ale psihologiei funcțiilor intelectuale. În acest domeniu a elaborat o amplă lucrare intitulată *Măsurarea inteligenței adultului*, lucrare ce a fost tipărită în numeroase limbi. Lui i se datorează cîteva baterii de teste larg folosite în diferite țări. *Bateria WISC* pentru copii (5-15 ani) cuprinde 12 teste (6 verbale și 6 nonverbale). *Bateria WAIS* (Wechsler-Bellevue) pentru adulți, (1939) are o structură similară și a fost îmbunătățită în 1955. Din aceeași familie face parte și *bateria Wppsi* pentru copii de vîrstă preșcolară. În toate bateriile se află probe privind informații, comprehensiuni, aritmetică, similarități, reproduceri (memorie), vocabular, aranjare de imagini, coduri, labirinte, asamblări, completări de imagini etc., ceea ce permite cotarea separată a inteligenței verbale și nonverbale. Testele Wechsler se aplică individual. (P.M.)

WERNICKE, Carl (1848-1905), neurolog și psihiatru german. Și-a făcut studiile în Polonia și Germania. A predat la Breslau, Berlin, Halle. A studiat „afazia" (lîngă scizura Broca) senzorială transcorticală (adică legată de arii de proiecție corticală combinate cu o arie dominantă mai mult sau mai puțin difuză). **Op. pr.**: *Der aphasische symtomenkomplex* (1874); *L'aphasie* (1878); *Krankenvorstellungen aus der psychiatrischen Klinik in Breslau* (1889-1901); *Lehrbuch der Gehirnkrankheiten* (1900). (E.V.)

WERTHEIMER, Max (1880-1943), psiholog german. Împreună cu A. von. Menong face parte din școala de la Grand ce reprezintă curentul configuraționist (Gestalt – teoria), școală ce a constituit o reacție împotriva ipotezelor mecaniciste ale behaviorismului. A studiat filosofia și psihologia la Praga și Berlin, iar doctoratul l-a susținut la Wurzburg (1904). În 1933 a plecat în S.U.A. și a lucrat la școala de cercetări sociale din New York. În lucrarea publicată în 1912 asupra mișcării aparente, el a lansat școala gestaltistă împreună cu W. Köhler, Koffka, K. Lewin etc. A dezvoltat ideea că structura unei percepții poate rămîne nemodificată chiar dacă senzațiile componente se modifică. O melodie rămîne aceeași chiar dacă este transpusă în altă poziție tonală, sau chiar dacă este cîntată la pian, vioară etc. Același lucru se întîmplă cu figurile, imaginile – ele rămîn aceleași indiferent de poziția în care se percep. Aceste însușiri constituie calități ale formei sau gestaltcalitatea. Au la bază perceperea raporturilor, relațiilor, gestaltul. Acestea sînt primare și originare, disponibilități ale psihicului ce se individualizează și se limitează în cîmpul spațial și temporal. Fiind articulații interioare ce rezultă din transpozabilitatea dintre întreg și parte, gestalturile devin legea formei, principiu universal. Wertheimer a stabilit 4 legi ale gestaltului ca fenomen primordial: 1. legea celei mai mari distanțe; 2. legea asemănării (alimentează unitatea); 3. legea tendinței spre ansamblu (unitar) și 4. legea formelor incluse. Permanența formei bune este condiționată de circumstanțe obiective, la care se adaugă factori subiectivi, atitudinali, circumstanțiali. Experiența joacă rol secundar. Există configurații tari ce se impun fără mobilizarea atenției și configurații slabe în care este necesară atenția. **Op. pr.:** *Experimentelle studien über das Sehen von Bewegung* (1912); *Untersuchungen zur Lehre von der Gestalt* (1923); *Drei Abhandlungen zur Gestaltheorie* (1925, 1963), și postum *Some problems in theory of ethics* (1953); *Productive thinking* (1959). Aportul configuraționismului a fost important în ceea ce privește activitatea psihică perceptivă și intuiția. (U.Ș.)

WIENER, Norbert (1894-1964) A dezoltat fundamentele ciberneticii moderne. A fost un copil precoce, la 18 ani terminîndu-și studiile universitare. A fost profesor la Institutul de tehnologie din Massachusetts (1932). În 1934 i-a fost încredințat studiul aparatelor automate centralizate de tir antiaerian. În această activitate, a conturat conceptul de feed-back apoi pe cel de informație. A studiat informația în mecanismele foarte complicate (mari ordinatoare) și a stabilit similitudini între aceste mecanisme complexe și mecanismele creierului și ale sistemului nervos. În 1947 a publicat rezultatele sale în *Cybernetics of Control and communication in the animal and the machine*, lucrare ce a deschis domeniul unei noi ramuri a științei în care rigoarea matematică se aplică și științelor umane în special psihologiei. Tezele de bază ale acestei lucrări pot fi găsite într-o formulare complexă în lucrarea *Psihologie consonentistă* de Șt. Odobleja (1936) Paris, înainte de apariția lucrării lui **W.** (U.Ș.)

WOODWORTH, Robert S. (1869-1962), psiholog american. Și-a obținut doctoratul cu teza *The accurance of voluntary Mouvement* sub conducerea lui J. McKeer Cattell. A studiat antropologia și statistica (cu F. Boas). A studiat și fiziologia la Edinburgh (1900). A fost asistent al lui Sherrington la Liverpool (1902). În 1912 a plecat în Germania unde i-a vizitat pe Külpe la Bonn și pe W. Wundt la Leipzig. A lucrat ca succesor al lui Mac Cattell la univ. Columbia (1903-1950). În 1956 a primit Medalia de Aur a Fundației Americane de Psihologie pentru contribuții excepționale ca integrator și organizator al științelor psihologice. A aparținut școlii funcționaliste americane (din care mai fac parte Angell și H. A. Carr). Eclectic în esență a implicat în funcționalismul său elemente dinamice. A pledat pentru ideea că relația S-R trebuie privită în contextul condițiilor și experienței organismului (a vieții sale). A recunoscut introspecția ca metodă psihologică legitimă. A conturat sensul termenilor „Drives”, implicit al mecanismelor comportamentului motivat. **Op. pr.**: *Physiological Psychology* (1911); *Dynamic Psychology* (1918); *Psychology* (1921; *Experimental Psychology* (1938), *Dynamics of behavior* (1958); *Contemporary Schools of Psychology* (1964). (P.M.)

WINNETKA, Metoda ~ (engl. Winnetka system, fr. méthode de Winnetka, germ. Methode nach Winnetka) ♦ Metode pedagogice de socializare a copilului și de individualizare a învățămîntului. S-a conturat în orășelul Winnetka (S.U.A.) de către Carleton Wasburne. Constă din activități educative în ritm propriu cu ajutorul unor fișe de lucru cuprinzînd exerciții și corectări de greșeli ca și fișe test ceea ce permite elevilor să aibă un permanent autocontrol asupra propriilor progrese. Educatorul devine un stimulator; lecțiile se desfășoară sub formă de discuții, activitate cu manualul dar și sub formă de activități manuale practice de atelier, în grădină, excursii. Sînt antrenați și părinții în procesul de instruire. (T.C.)

WUNDT, Wilhelm (1832-1920), psiholog german. A studiat medicina, apoi și-a îndreptat atenția spre probleme de fiziologie. A fost profesor la Heidelberg, apoi la Leipzig. Elev al lui Johanes Müler și asistent al lui Helmholtz **W.** a devenit fondatorul psihologiei moderne contemporane experimentale, datorită faptului că a fundat la Leipzig primul laborator de psihologie experimentală (1879). Între 1857-1862 a publicat numeroase articole și trei cărți (*Despre mișcările musculare*, *Despre senzații* și *Despre psihicul uman și animal*). Experimentele efectuate în laboratoarele de la Leipzig au avut în atenție senzațiile, percepțiile subiective ale duratei, timpul de reacție. (T.R.) În contextul acestuia, **W.** a diferențiat o desfășurare de procese mentale dar și un „timp muscular” – necesar intrării mușchilor sub comandă. Acest fenomen a fost numit apercepție. În concepția lui **W.** existau atomi ai spiritului. În laboratoarele sale au studiat numeroși psihologi europeni dar și americani (Stanley Hall, James McKeen Cattell, 1880-1944, Edward Titchener 1869-1979, G. Stratton care a purtat 3 săptămîni ochelari care răsturnau imaginea), F. Kraepelin, G. Bourdon, A. Michotte). **W.** a fundat pe lîngă laboratorul de psihologie de la Leipzig și revista *Philosophischen Studien* în care s-au publicat rezultatele experimentelor laboratorului. Printre elevii lui **W.** au fost și C. Rădulescu-Motru (teza de doctorat și-a publicat-o în revista lui **W.**, vol. IX fasc. 3-4, 1893), Ed. Gruber (teza de doctorat și-a publicat-o în aceeași revistă, vol. IX, 1893, p. 429-446), Fl. Ștefănescu-Goangă (teza de doctorat 1911, a publicat-o în aceeași revistă). Opera lui **W.** este intitulată *Grundzuge der Physiologischen Psychologie* (1874). În timp ce pentru procesele elementare de cunoaștere **W.** a găsit căile de experimentare, procesele mai înalte de cunoaștere i s-au părut mai neabordabile prin studiul de laborator. Asociația și sinteza psihică constituie în concepția lui **W.** instrumentele explicative ale proceselor psihice complexe. El a dedicat o amplă lucrare (în 10 volume); *Volkerpsychologie* (*Psihologia popoarelor*, 1900-1920). În această lucrare s-a ocupat îndeosebi cu tratarea specificului etnic al popoarelor: miturile, prejudecățile, superstițiile, mentalitățile lor. **W.** a scris foarte mult. Spiritul enciclopedic și de o excepțională forță de muncă, a elaborat printre altele o lucrare de logică (1880), una de etică (1889), un sistem de filosofie (1889). În lucrările sale a teoretizat ideea că senzorialitatea se distribuie diferențiat prin trei dimensiuni complexe, plăcere-neplăcere, excitare-liniște, opresiune-relaxare. Opera sa prezintă un mare interes istoric de sondare a activității unui mare și multilateral erudit al timpului său. (U.Ș.)

Y

YERKEȘ, Robert-Mearns (1876-1956), psiholog american, fondator al psihologiei animale. Și-a făcut studiile la Harvard unde a și predat ca de altfel și în alte universități americane. În 1917 a participat la elaborarea bateriei de teste Alfa și Beta Army test. A înființat la Universitatea Yale (unde a predat un timp) un laborator de biologie a primatelor ce a primit în 1942 denumirea de Yerkes Laboratories of Primate Biology. A folosit pentru experimente broaște, porumbei, corbi, porci și maimuțe antropoide. A pus în evidență începutul unei gîndiri simbolice rudimentare la maimuțe prin experimente foarte ingenioase. **Op. pr.:** *The Dancing Mouse; a study in animal behavior* (1907); *Introduction to Psychology* (1911); *Methods of studying vision in animals* (1911, în colab.), *Army mental test* (1920, în colab.); *Chimpanzee intelligence and its vocal expression* (1925, în colab.); *The mind of a gorilla* (1927); *The great apes; a study of anthropoid life* (1929, în colab. cu soția sa); *Cimpanzees – a laboratory colony* (1943). (U.Ș.)

YOGA (engl., fr., germ. idem). ♦ Inițial **y.** a fost mai aleș un sistem filosofic din India, bazat pe sfințenia și forțele contemplației, ale ascetismului și ale extazului. În Europa, **y.** s-a desantificat și a conservat numai elementele de relaxare profundă, de respirație și anumite sisteme organizate de reacție și ascetism. Treptat a ajuns o practică psihoterapeutică europenizată folosită în mod curent. (U.Ș.)

Z

„Z" ♦ Test proiectiv alcătuit de psihologul elvețian Hans Zullinger (1893-1965),. Se compune din trei planșe cu cîte o pată de cerneală (face, parte din familia testelor Roz). Prima planșă posedă culori gri și suscită răspunsuri formă și estompaje (este echivalentă cu planșele Roz, IV, V, și VI). A doua planșă este policromă și echivalează cu planșele Roz, VII, IX și X. A treia este o planșă roșu-negru și incită mai ales răspunsuri mișcare (K) echivalente cu planșa III Roz. Se poate aplica în colective prin proiecția planșelor cu diapozitive, dar nu subiecților cu nivel cultural-social scăzut. Testul permite o rapidă depistare a caracteristicilor personalității. Se interpretează prin aceeași cotație cu testul Rorshach. ♦ Statistica testului „Z" face parte dintre notele standard (sau reduse). Se calculează după aflarea mediei și a sigmei (σ) deviația standard a distribuției $Z=\frac{x-\bar{x}}{\sigma}$ în care x=nota brută; $\bar{x}$ =media generală, iar $x=x-\bar{x}$ deviația notei față de medie; σ =deviația standard originală. Ca note standard se mai calculează notele Hull și T. (U.Ș.)

ZAHIRNIC, Constantin, psiholog român. A studiat la Geneva, 1929, unde a obținut diploma universitară cu tema: *L'enseignement des langues classiques en Roumanie* (1931) și diploma Institutului J.J. Rousseau cu lucrarea *Les aptitudes de la mecanique* (1932). La Geneva a studiat cu Ed. Claparède, J. Piaget, Leon Walther și cu matematicianul G. Fehr. A obținut licența în limbi clasice la Universitatea din București (1934) și licența în psihologie în 1936 și apoi doctoratul în 1973. A lucrat în laboratoare de întreprinderi și la Institutul de Psihologie al Academiei, apoi la cel de științe pedagogice și psihologice de pe lîngă Ministerul Educației și Învățămîntului, mai ales în domeniul psihologiei aplicate. A coordonat lucrări legate de etalonarea unor baterii de teste, fiind un remarcabil specialist cu valențe multiple, inclusiv în domeniul psihometriei. A publicat peste 60 de studii și printre altele, lucrarea *Inteligența tehnică* (1976). (U.Ș.)

ZAIGARNIK, Fenomenul sau efectul Z ♦ Termenul a fost fundamentat de unul din colaboratorii lui K. Lewin, în 1927. El a studiat efectele întreruperii activității (sarcinii) și a surprins faptul că în cazul rezolvări de serii de probleme (18-20), acelea care sînt întrerupte pot fi mai ușor evocate după un timp. Se consideră că fenomenul se produce datorită faptului că în cazul rezolvării de sarcini se creează o tensiune deoarece aceasta devine o cvasitrebuință. Aceasta posedă caracteristicile trebuințelor adevărate, diferă însă de acestea din urmă prin origine și perisabilitate. Cînd sarcinile nu se întrerup se reduce tensiunea cvasitrebuinței, pe cînd în cazul întreruperii de sarcină tensiunea acționează latent în sistemul mnemic. ♦ Există diferențe între persoanele de diferite vîrste în privința manifestării fenomenului Z. Acesta este dependent de o serie de factori dintre care mai importanți sînt: oboseala, intervalul de timp ce se scurge între întreruperea cvasitrebuinței și evocarea ei, gradul de interes acordat domeniului în care se instituie cvasitrebuința și tensiunea corespunzătoare ei. Obișnuințele nu duc la constituirea de cvasitrebuințe. (P.M.)

ZAMSKI, Hanani-Samsonovici (n. 1913), psihopedagog rus; a condus colectivul catedrei de oligofrenopedagogie la Institutul de pedagogie V. I. Lenin din anul 1951. Timp de 10 ani a fost decan al Facultății de defectologie de la acest institut. A ținut conferințe de specialitate în Ungaria, Bulgaria, Germania, România. Ca președinte al Comisiei metodico-științifice pentru defectologie din cadrul Ministerului Învățămîntului al fostei URSS și-a adus contribuția la perfecționarea pregătirii defectologilor, înființarea unor facultăți de defectologie (de ex. la Sverdlovsk azi Ekaterinburh, Irkuțk, Tașkent). A publicat numeroase lucrări de specialitate. (E.V.)

ZAPAN, Gheorghe (1897-1976), psiholog român, doctor în psihologie și în matematică. Timp de peste 40 de ani a funcționat în calitate de profesor de psihologie experimentală la Universitatea din București, un timp ca șef de catedră. Contribuțiile sale (peste 100 de studii și articole) se referă la taxologie (știință a organizării care se ocupă cu factorii de progres ai învățării și ai activității umane), modele experimentale în vederea unei bune și rapide depistări și aprecieri a aptitudinilor și intereselor elevilor pentru diferite profesiuni (șofer, strungar, dactilograf etc.), formalizări și modelarea matematică a activităților umane și a proceselor evolutive, aplicare a teoriei informației la procesul învățării (plecînd de la formula entropică elaborată de Shannon a propus formula negentropiei), a elaborat teoria ionică a excitației etc. **Op. pr.**: *Uberkeit verschiedenen Aufgaben Ein Beitraug zur Psychologie der Lerne und Uebunge vorgange* (în Psychol. Zeintsch 1932, teză de doctorat); *Teoria orientării și selecției profesionale*. (în Rev. de filosofie nr. 4/1930); *Teoria sistemelor psihofizice, expusă în hipoteza cîmpurilor somatice neomogene*, (în Rev. de filosofie, nr. 1/1935); *Formula socială*, (în Arhiva pt St. și Reformă Socială, vol. II, 1936); *Configurația numerelor prime și consecințele ei filosofice, urmată de o analiză psihologică a procesului de invențiune matematică*, (în Rev. de filosofie nr. 4/1938); *Introducere în știința organizării și a criticii*, (în Rev, generală a învățămîntului nr. 3-4/1941); *Legea intensității stabilită pe baza teoriei ionice a excitației*, (în Analele Univ. C. I. Parhon - seria științelor naturii, nr. 10/1956); *Metoda aprecierii obiective*, (în Analele rom. sov., seria Ped. - Psih., nr. 3/1957); *Stereotipul dinamic la om*, (în Analele rom. sov., seria Ped. - Psih. nr. 1/1957); *Cibernetica activităților umane dezvoltată și expusă pe baza principiilor de organizare a sistemelor dinamice corticale la om cu modelare psihologică și matematică și cu aplicații*, (în Analele Univ. Buc., 1964); *Cibernetica și procesul învățării*, (în Rev. de ped. nr. 10/1968); *Cibernetica activităților umane cu aplicații*, (în vol. Sociologia militans, vol. II/1969); *Aplicarea teoriei lanțurilor cu legături complete în procesul învățării și în genere în sistemele evolutive cu evenimente preferențiale*, (în Rev. de ped. nr. 7/1971); *Mathematic Modeling of Human activites and of Processes of Evolution*, (în Rev. roum. de sc. soc. - Serie de Psychologie, nr. 1/1976); *Sistemul temperamental și diagnosticarea lui*, (în Revista de psihologie nr. 3/1974). (P.M.)

ZAZZO, René (n. 1910), psiholog francez. A efectuat studii de filozofie, la Sorbona apoi la Universitățile Columbia și Yale (1934). A lucrat și în clinici în acea perioadă sub direcția lui A. Gessel. Întors în Franța a devenit colaborator al lui H. Wallon (din 1936). În anul următor a început să lucreze și în învățămîntul superior, întîi la Institutul de Psihologie apoi la Universitatea din Paris ca profesor, din 1947. Începînd cu anul 1950 a devenit director al laboratorului de psihologia copilului (succesor al H. Wallon, pînă în 1980 la retragerea sa, iar din 1940 a condus spitalul H. Roussell, unde a efectuat studii clinice. Prin 1958 și-a susținut ‚tese es lettre" sub conducerea lui J. Piaget privind probleme ale gemenilor. În această problemă a mai efectuat și alte studii. Spre deosebire de alți autori care s-au centrat mai ales pe asemănările dfintre gemeni (monozigoți) **Z.** a evaluat mai ales deosebirile (nu prea pregnante, dependente însă de roluri oscilante). Studiind mediul familial al copiilor dislexici **Z.** și colab. a semnalat faptul că 80% din această categorie de copii provin din mediul familial lipsit de cărți și cu nivel cultural foarte scăzut și lipsit de interese pe acest plan, față de 20% din ansamblul populației dislexice. **Z.** a fost preocupat de problemele examenului psihologic global al copiilor și de problemele heterocroniei specifice a debililor mentali la care a evidențiat retard minor pe plan psihomotor și maxim în planul organizării spațio-temporale. La copiii normali există în schimb o mai mică discrepanță dintre caracteristicile structurii personalității în dezvoltare. Studiile lui Zazzo privind heterocronia evolutivă a diverselor feluri de debilitate mentală au devenit de referință. Prezintă interes și studiile privind dezvoltarea școlară, cele ale imaginii de sine efectuate longitudinal (incluzînd și gemeni) făcute între 1948 și 1960. Aceste studii s-au referit la recunoașterea prin mijlocirea oglinzii. Un alt fenomen studiat de **Z.** a fost cel al *colocviului imaginar* privind *atașamentul* ca trăire psihică și efectele lui (conceptul de atașament a fost preluat în psihologia modernă modernă și a generat numeroase studii interesante). **Z.** a fost preocupat și de problemele testelor. A elaborat două teste interesante. Primul, a fost un test de atenție, al doilea de inteligență. Testul de baraj (de atenție a fost o reluare a testului lui Toulouse și H. Pieron și a implicat două pagini de baraj, primul simplu, iar al doilea de dublă barare, fapt ce a dus la rezultate mai complexe în condiții de solicitare mai tensionată (în a doua barare) și a permis o solicitare de orientare dublă a atenție, a controlului psihomotor și a rapidității de lucru. În testul de inteligență N.E.M.I. **Z.** pornit de la testul Binet-Simon în care a suprimat unii itemi, a mutat alții la alte niveluri de vîrstă cronologică și a adăugat teste de vocabular, de similitudini și de serii de numere de completat. **Op. pr.**: *Situation gémellaire et developpement mental* (1952); *Jumeaux, le couple et la personne* (1958); *La paradoxe des jumeaux* (1960); *Les tests de deux barrage et la théorie du controle* (1947, 1972); *Conduites et consciences* (1962, 1968); *Les débilités mentales* (1968 tradusă și în limba română, 1979); *L'Attachement* (1974); *Psychologie et marxisme; la vie et l'oeuvre d'Henry Wallon* (1975). Soția lui, Bianca Zazzo, de asemenea psiholog, s-a ocupat de *problemele dezvoltării psihice a adolescentului*. Printre altele a semnalat faptul că adolescența traversează intervalul de dezvoltare de la aptitudini psihobiologice la maturizarea voinței și forțelor angajate social ale psihicului (1961). (U.Ș.)

ZBOR, Psihologia zborului (engl. fly psychology, fr. psychologie de l'aviation, germ. Flug Psychologie). ♦ Ramură a psihologiei care se ocupă cu studierea problemelor psihologice ale activității aviatorilor. ♦ Are în vedere cercetarea adaptării omului la aparatura de bord, ceea ce presupune investigarea aptitudinilor, înclinațiilor, disponibilităților umane, corespunzător exigențelor profesionale (sînt abordate probleme de orientare, selecție și formare profesională). ♦ Pe de altă parte vizează luarea în considerare a capacităților umane în proiectarea și construcția aparaturii de bord. La noi în țară cu cercetarea unor astfel de probleme s-a ocupat V. Ceaușu care a publicat lucrări pe această temă. Tot V.

Ceaușu a efectuat studii privind un program de zbor cosmic la care a participat cosmanautul român D. Prunariu. (U.Ș.)

ZEMȚOVA, Maria Ivanovna (n. 1903), defectolog rus care, s-a ocupat de problema învățării la orbi și ambliopi. A publicat peste 100 de lucrări cu specific tiflopedagogic și tiflopsihologic, multe fiind premiate de Academia de Științe pedagogice a fostei URSS. Este membră a Colegiului de redacție al revistei *Defectologhia* și a unor organizații naționale și internaționale ce se ocupă cu asistența nevăzătorilor. **Op. pr.**: *Căile compensării orbirii în condițiile activității de cunoaștere și de muncă* (E.V.)

ZGOMOT (engl. noise, fr. bruit, germ. Larm) ♦ Corespunde fenomenelor acustice neperiodice, fiind complexe sonore cel mai adesea dezagreabile, provocate de surse sonore mixte sau multiple. ♦ Zgomotul (prelungit ca durată și ca intensitate) este unul din factorii ce duc la instalarea oboselii psihice și fizice, la surmenaj. ♦ În analogie cu cauzele zgomotului în transmisia orală, teoria informației numește **z.** toate perturbațiile aleatoare ce duc la deteriorarea informației în cursul transmiterii ei sau în cursul codajului sau decodajului. Această deteriorare duce la neînțelegerea mesajului, la confuzii, la stări stresante și oboseală, foarte rapidă. ♦ Din 1964 s-a creat nomenclatorul de periclitate profesională a **z.** în urma unui șir de consfătuiri privind **z.** nociv. (Se știe că peste 70 de decibeli, **z.** au efecte nocive). ♦ Alloy B. Lanreu și Abramson I. Lyn (1882) au efectuat experimentări de control ale influenței **z.** pe 12 tineri depresivi și 12 nedepresivi. Rezultatele au evidențiat faptul că subiecții robuști nedepresivi nu au fost influențați negativ, de **z.** iar cei depresivi da. ♦ Se studiază efectele poluante ale acestuia în întreaga viață socială și mai ales în viața metropolelor. ♦ Printre măsurile de depoluare sonoră se pot enumera interdicțiile de claxonare, extinderea utilizării mijloacelor de transport silențioase și preocupările pentru insonorizări în întreprinderi și locuințe. ♦ În contextul problemelor de protecție sonoră se consideră că în dormitoare intensitatea nu trebuie să depășească 40-45 de decibeli, iar în birouri 45-50. Frecvența reprezintă o altă dimensiune a **z.** și se măsoară în herți. (U.Ș.)

ZÎKOV, Serghei Alexandrovici (1907-1963), surdopedagog rus, profesor universitar, doctor în științe pedagogice. A efectuat numeroase cercetări referitoare la educație, instrucție și pregătirea pentru muncă a surzilor. A fost un susținător convins al utilizării dactilemelor pentru copiii surzi de la grădiniță și din clasele mici ale școlii speciale de surzi. **Op. pr.**: *Învățarea limbii de către copiii surzi după principiul comunicării verbale* (1961); *Munca educativă în internatul școlii de surzi* (sub redacția sa, 1961); *Urok v scole gluhonemîh*, elaborată în colaborare cu B. D. Korsunskaia, tradusă și în limba română. *Lecția în școala de surdomuți*, 1956). (E.V.)

ZISULESCU, Ștefan (1907-1988), psiholog român. A lucrat la Universitatea București - Laboratorul de psihologie în perioada 1946-1949, apoi ca cercetător extern la Institutul de psihologie (1957-1959), Institutul Pedagogic Constanța (1964-1973). A fost conferențiar universitar. Și-a făcut studiile de specialitate la Viena (1944) și Roma (1945). Adept al psihologiei structuraliste, a elaborat primele lucrări privind imaginația creatoare în mod experimetal în țara noastră și pe plan mondial, stabilind fazele procesului creator (1938), apreciat astfel de N. Rupp. **Op. pr.**: *Zur Psychologie der produktiven Phantesie* (1938, teză de doctorat); *Filosofia funcționalistă a lui Vaihinger* (1939); *Psihologia fanteziei creatoare* (1940); *Psihologia adolescenței* (1942); *Adolescența* (1968); *Aptitudini și talente* (1971); *Caracterul* (1978). (P.M.)

ZÎMBET (engl. smile, fr. sourire. germ. Lächeln). ♦ Schițarea unei mișcări ușoare a buzelor, ochilor, feței ca expresie a unei bucurii, a unei satisfacții. Reprezintă o expresie emoțională specific umană. În relațiile dintre oameni are adeseori un caracter convențional de acceptare și de politețe. Sînt cunoscute mai multe tipuri de **z.**: ironic, sarcastic, condescendent etc. La fel ca și alte expresii emoționale are rol de comunicare, de reglare a conduitelor umane și se transmite și prin contagiune. (v. și SURÎS). Spre deosebire de surîs, **z.** este o formă discretă de rîs și are la persoanele adulte o mai mare încărcătură de convenționalism. (U.Ș.)

ZLATE, Mielu (n. 1937), psiholog român, cadru didactic la Universitatea din București, profesor (1992). A militat pentru afirmarea psihologiei sociale și pedagogice ca obiect de învățămînt și domeniu de cercetare aplicativă din 1994 a fost numit șef al catedrei de psihologie a Universității din București. A participat cu comunicări valoroase la numeroase manifestări științifice naționale. **Op. pr.**: *Psihologia socială a grupurilor școlare* (1972); *Empiric și științific în învățare* (1973); *Psihologia socială și organizațională industrială* (1975); *Dezvoltarea umană a întreprinderii* (1980, coautor, Premiul Academiei Române); *Psihologia muncii - relații umane* (1981); *Dicționar enciclopedic de psihologie* (1979). *Introducere în psihologie,* (1994). Ultima lucrare citată dezvoltă bazele unui nou, mod de analiză a structurilor psihice, o optică modernă complexă. (P.M.)

ZÖRGÖ, Benjamin (1916-1980), psiholog român, profesor la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, membru fondator al Asociației psihologilor din România (1964-1980), membru AIPA și în comitetul de redacție al periodicelor de psihologie în limba română și limbile străine editate în România, membru al Academiei de Științe Sociale și Politice a României, doctor docent. În cei aproape 40 de ani de activitate didactică la Universitatea din Cluj-Napoca. **Z.** a predat cursuri de psihologie generală, psihofiziologie, psihologie genetică ș.a. și a promovat cu precădere cercetarea de laborator proiectînd aparate, instalații, instrumente etc. originale. A ținut conferințe, prelegeri la Universitatea Gand din Belgia, universitățile engleze din Manchester și Brighton, unde s-a bucurat de succes. A participat la numeroase manifestări științifice și a desfășurat o amplă activitate de popularizare a psihologiei prin conferințe, articole, lucrări de informare. **Op. pr.**: *Allatlelektan* (1947, curs litografiat); *Psychotechnika* (1947, curs litografia); *Gondolkodaslelektani tanulmanyok* (1958, în colab.); *Demonstrații experimentale la lecțiile de psihologie din școala medie* (1958); *Atenția și activitatea de orientare și Activitatea voluntară* (1963); (în Tratat de psihologie experimentală), *Rolul acțiunilor cu modele obiectuale în formarea gîndirii matematice a școlarului mic* (1967, în vol. Creativitate, modele, programare); *Ce este voința* (1969); *Aptitudinile* (1972, și în limba maghiară 1973, în colab.); *Inventarul de valențe AC-Ref* (1978, în Îndrumătorul psihodiagnostic, vol. 4). Pentru contribuția sa didactică valoroasă i s-a acordat titlul de profesor emerit și a fost laureat al Premiului de Stat. (P.M.)

ZOOPSIHOLOGIE, Psihologie animală (engl. zoopsychology, fr. zoopsychologie, germ. Zoopsychologie) ♦ Veche denumire a psihologiei evolutive animale comparate. Domeniu ce are în atenție problemele psihologice ce se ocupă cu studiul comportamentului animalelor, diferențierea între psihicul uman și cel animal. ♦ **Z.** este o parte a psihologiei diferențiale (psihologia comparată a indivizilor umani). (R.D.)

ZVON (engl. rumour, fr. bruit, rumeur, germ. Gerücht). ♦ Știre, veste, informație neîntemeiată și ambiguă care circulă din gură în gură. ♦ Este un fenomen psihosocial deosebit de important care pune în evidență „metamorfozarea" unei informații o dată cu trecerea ei prin mai multe surse comunicaționale. ◆ Uneori știrea este deformată de la început (intenționat) de către cel care o transmite, alteori ea se deformează pe parcurs fie datorită unor dificultăți de percepere, fie datorită unor „interpretări" de traseu. Alterarea informațiilor depinde nu numai de factori personali, ci și de factori psihosociali (apartenență la un grup). ◆ Teoria matematică a **z.** a pus în evidență forța explozivă de iradiere, cu foarte mare viteză a **z.** Bineînțeles unele feluri de **z.** iradiază mai rapid, altele ceva mai lent în funcție de valoarea socială a acestora. ◆ **Z.** a fost studiat de către F C. Bartlett, S. Allport, L.J. Postman care au pus în evidență și o serie de legi ale distorsiunii informațiilor: prima este reducția (se elimină anumite informații); a doua, accentuarea (se reține un element sau două care devin importante); iar a treia, asimilarea (constă în raportarea celor reținute la trebuințele, interesele subiectului). Există trei etape ale **z.**: prima etapă a **z.** este de conturare și expansiune și este încărcată de elemente dilatate privind aspectele grave, distructive ale unor evenimente și consecințe ale acestora, accentuate de ceea ce se spune; a doua etapă de largă difuziune cuprinde o discretă intervenție a raționalizării **z.** ca atare și a elementelor incluse în acesta. Această fază este mai periculoasă prin faptul că raționalizează caracteristicile grave, încorporînd în **z.** alte evenimente, situații, aspecte mai mult sau mai puțin coincidente; în a treia etapă se manifestă distorsionări și decentrări, un fel de trecere a **z.** pe primul plan de interes social. ◆ **Z.** de denigrare are o mai mare persistență în memoria socială și ziarele răspîndesc, amplifică și dau consistență unor **z.** chiar dacă le prezintă abuziv. ◆ Există **z.** emise de puterea politică pentru a se angaja în situații de apărare sau de devalorizare a unor ramuri ale opoziției. Există **z.** cu privire la evenimente, situații, persoane. Ca metode de cercetare a **z.** se utilizează metoda reproducerii repetate, metoda reproducerii în serie (la ureche) etc. **Z.** este favorizat de incertitudine și anxietate și amplificat de către acestea. Ele se difuzează mai ușor cînd situațiile sociale sînt în schimbare, critice, deteriorate sau incerte. Deoarece la un moment dat **z.** a devenit alarmant în urma unui accident la o centrală nucleară (lîngă Harrisburg) s-a deschis în 1978 un centru de control a **z.** ◆ În genere **z.** nu au viață lungă și au întotdeauna un punct de plecare în realitate. ◆ În problemele **z.** sînt mai cunoscute studiile lui G. W. Allport și Leo Postman asupra psihologiei rumoarei (1965), C. G. Jung (*Rumoarea vizionară*, 1959), Garry Allan Fine și Ralph L. Rosnow (*Rumour and Gossip. The Social Psychology of Hearsay*, 1968). Primii au pornit de la psihologia formei în explicația **z.** Conform acestora **z.** se naște din cerința de a explica situațiile confuze, într-un mod similar cu acela în care se naște percepția din tendința simțurilor spre formă bună, logică și completă, deci acceptabilă. (P.M.)

Tiparul executat la
S.C. ROMCARTEXIM S.A.
Tel. 211.30.16; Fax: 211.27.52
București

ISBN: 973-48-1027-8